

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΑΥΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'
ΤΟΜΟΣ ΙΘ'

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948

(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΟΛΥΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗΣ,"
1954

Η ΑΓΧΙΑΛΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος (1872) καὶ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγ. Στεφάνου δημιουργηθεῖσα προοπτικὴ εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Βαλκανίων ἐνεφάνιζε λίαν προσεχὲς τὸ τέλος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ βόρεια τῆς Χερσονήσου, ὅπου ἀπὸ 24 αἰῶνων οὗτος ἀπετέλει τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ ἐκεῖ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐγκατέστησε ἀπὸ τοῦ στ' π. Χ. αἰῶνος διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν τοῦ Εὐξείνου ἀκτῶν, ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δνειστέρου, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεξέτεινεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, ὅπου συγχρόνως καὶ παραλλήλως, ἄλλη ὁμάς ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐκ τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου ἐπέτελει τὸ αὐτὸ ἔργον, διεισδύσασα βαθέως εἰς τὴν χώραν τῶν ποικίλων θρακικῶν φυλῶν μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Ἐβρου μέχρι τῶν ὑπωρείων τοῦ Αἴμου. Τὸ ἐκπολιτιστικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνισχύθη ἐκεῖ διὰ τῶν αἰῶνων κατὰ τὴν ἑλληνομακεδονικὴν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν περίοδον τῆς Ἱστορίας καὶ τὴν ὑπερχιλιετῆ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ ἀπὸ τοῦ γ' π. Χ. μετακινήσεις τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβειος βαρβάρων λαῶν ἐδημιούργησαν μακροαἰῶνα πάλην μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος Ἑλληνισμοῦ, ἀμυνομένου ὑπὲρ τῆς διασώσεως καὶ διατηρήσεως τοῦ ἔργου του, ὑπὸ τὴν κρατικὴν, οικονομικὴν καὶ πνευματικὴν ἔννοιαν. Ἡ πάλη κατέληγεν ἐκάστοτε εἰς ἐπιτυχίας ἐκ περιτροπῆς καὶ ἀποτυχίας, ἐν ἐξαρτήσει ἀπὸ τῆς κρατικῆς ἐπικρατήσεως μέχρις οὗτο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἰδ' αἰῶνος διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐτέθη ἐκποδῶν ὁ σλαβικὸς παράγων, ὑπαχθεὶς πνευματικῶς καὶ οικονομικῶς ὑπὸ τὸν ἑλληνικόν. Ἡ πάλη ὁμως τελικῶς περιώρισε τὸ πλαίσιον τῆς δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς ὀλιγωτέρας ἐστίαις—κεντρικὰς τινὰς καὶ τὰς ὀλίγας παραλίους τοῦ Εὐξείνου πόλεις, ἐν αἷς ἡ Ἀγχίαλος ὑπῆρξε σπουδαῖον κέντρον τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ εἰς κρατικὸν ὄργανισμὸν διὰ τῆς Ρωσσίας τῷ 1878 δημιουργηθεῖσα Βουλγαρία, ἡ ἀπὸ τοῦ η' αἰῶνος πείσμων ἀντίπαλος τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατέστησε τὴν Ἀγχίαλον στόχον τοῦ ἔθνικοῦ τῆς σωβινισμοῦ μετὰ μίαν εἰκοσιπενταετίαν ἔξαφανίσασα αὐτὴν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, καταστρέψασα ἐν αὐτῇ πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν ἑλληνικόν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκβουλγαρήσασα εἰς Πομόριε (= Ἀγχίαλος). Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, πλὴν ὀλίγων, φεύγοντες τὸν ἐκβουλγαρισμὸν, κατέφυγον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ὅπου οἱ πλείστοι (4.000 περίπου) παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν τοῦ

1) Σ. Δ. Τοῦτο εἶναι συνήθεια τῶν Βουλγάρων. Τὴν Φιλιπούπολιν λ. χ. ὠνόμασαν *Πλόβδιφ* καὶ τὴν Στενίμαχον *Ἀσένοφγκραντ*.

Παγασητικοῦ καὶ οἱ λοιποὶ βορείως τῆς Θεσσαλονίκης συνεχίζουσι τὰς ὥραϊας παραδόσεις τῆς παλαιᾶς πατρῖου πόλεως.

Ἄλλ ἡ ἱστορία τῆς παλαιᾶς ταύτης πατρῖδος, πλήρης ἐκπολιτιστικῆς δράσεως, πρέπει νὰ περισωθῇ καὶ διὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἡμῶν συμπολίτας καὶ διὰ τὴν καθόλου τοῦ Ἔθνους ἡμῶν Ἱστορίαν. Ἦδη τῷ 1888 ὁ Ἀγχιαλίτης Θεμιστοκλῆς Παρασκευόπουλος, φοιτητῆς τῆς Ἱατρικῆς ἔγραψε τὸ πρῶτον δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἀγχιάλου, περιορισθεὶς εἰς μόνον τὰ μέχρι τῆς Ἀλώσεως γεγονότα, ἄνευ κριτικῆς καὶ ἄνευ ἐξετάσεως πλήρους τῶν ἐθνολογικῶν στοιχείων τῆς πέριξ χώρας. Ἡ παράλειψις δὲ τῆς ἐκθέσεως τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων εἶναι σπουδαιότης διότι ἐξηγεῖ τὴν διάσωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τῆς πόλεως χαρακτήρος, τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῆς ἰδιώματος καὶ τὸν ἀκμαῖον πνευματικὸν αὐτῆς βίον. Αἱ ἀπὸ τοῦ 1911 ἐνεργούμεναι ἀνασκαφαὶ τῆς βουλγ. Ἀρχαιολογίας, καὶ τὰ ἀνευρεθέντα τρισχίλια του νομίσματα, ἀποκείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Σόφιας, εὑρεθέντα εἰς τὸ ὑπέδαφος τῶν Θερωμῶν καὶ ἀνερχόμενα μέχρι τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, δὲν παρέσχον εἰσέτι ἐπικριβωμένα στοιχεῖα ἱστορικῆς σημασίας διὰ τὴν Ἀγχιάλον καὶ τὰς ἄλλας παραλίους τῆς Βορείου Θράκης πόλεις. Μετὰ τὸν Θ. Παρασκευόπουλον Ἱστορικὴν Μελέτην περὶ Ἀγχιάλου συνέταξε καὶ κατέλιπε χειρόγραφον ὁ ἐκ Μεσημβρίας καταγόμενος καὶ ἐν Τεργέστη ἐπὶ μακρὸν ζήσας Μαργ. Κωνσταντινίδης, ὅστις καὶ περὶ Μεσημβρίας ὁμοίαν ἐφιλοπύνησε μελέτην καὶ ἄλλην περὶ Ἀπολλωνίας (Σαζοπόλεως) ¹⁾. Καὶ τὴν μὲν περὶ Μεσημβρίας ἐξέδωκε πρὸ μικροῦ ὁ κ. Γ.

1) Σ. Δ. Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ὁ μακαρίτης Μαργ. Κωνσταντινίδης, ἀπὸ τῆς Μεσημβρίας Βορείου Θράκης, ποὺ καταγίνονταν μὲ ἱστορικὰς μελέτας κέδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ», ὄργανον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὰ γραφόμενά του, μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε καὶ ἱστορήματα γιὰ τὴν Ἀγχιάλον, τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Μεσημβρίαν. Διατελώντας Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης ἐργάζονταν ὡς ἱστοριοδίφης καὶ φιλοδοξῶντας μὴ ἡθικὴ τιμὴ, ποὺ καὶ τοῦ τὴν ἀπέρριψαν, ἐξήτησε νὰ ὀνομασθῇ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὰ ἔργα του εἶχε στείλει, δημοσιευμένα καὶ μὴ, χειρόγραφα ὅλα σὲ τρία βιβλία, ἐν τῇ ἐδῶ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ, ὅπου καὶ κατὰκείναι κτῆμα κοινὸ τῶν Ἑλλήνων. Μὲ γράμματα παρακάλεσε κείμενα τότε, νὰ φροντίσω γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ πόθου του ποὺ ἐτάφη καιρῶς μαζί του ἀνεκπλήρωτος. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐδημοσίευσεν πολλὰ ἀνεκδοτὰ μικροτεμάχια στοὺς τόμους τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ Θησαυροῦ.

Τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀπολλωνίας ἐδημοσίευσεν ὡς ἀπλὸ ἱστορικὸν κείμενον ἐν τῇ Θρακικῇ, (βλ. Ἀπολλωνία, Θρακικὰ, τ. Γ', σ. 150 κέξ.), διευθυντῆς τότε τοῦ περιοδικοῦ, τῆς δὲ Ἀγχιάλου ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Θρακικοῦ Θησαυροῦ, (βλ. Ἀγχιάλος, τ. ΙΣΤ', Ἀρχ. Θρακ. Θησ.), καὶ αὐτὴ ὡς ὕλικόν, γιὰ νὰ χρησιμεύσουν ποτὲ γιὰ τὴν συγγραφήν τῆς Θρακικῆς Ἱστορίας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης κατὰ τὴν γνώμην τοῦ μακαρίτη Κ. Μ. Ἀποστολίδου, ποὺ ἐπρέσβευεν ὅτι Ἱστορία τῆς Θράκης ὅλης δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γραφῇ ἀπὸ ἑλληνικὴ μόνον ἀποψη.

¹⁾ Ἱστορία τῆς Ἀγχιάλου ἔγραψε καὶ ὁ μακαρίτης Ἄδαμ. Ν. Διαμαντόπουλος, κα-

Μέγας μετά τινων ιδίων προσθηκῶν. Αἱ δὲ ἄλλαι δύο παραμένουν ἀνέκδοτοι εἰς τὴν 'Ελληνικὴν 'Εθνικὴν Βιβλιοθήκην (τμήμα Χειρογράφων)¹⁾. Περὶ 'Αγχιάλου, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀθρόων εὐρεθέντων ἀρχαίων νομισμάτων, ὧν πολλὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἔγραψε σημειώσεις ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Mark L. Strack ἐν Antiken Münzen τῆς Kaiserl Akademie α' Wissenschaft ἔτ. 1912 Band II erst. Theil. s. 203—293.

'Η ἀπὸ 70 ἐτῶν ὁμως δημιουργηθεῖσα πολιτικὴ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ κατὰστασις, τὴν ὁποίαν οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ ἐκ τῶν Σλαύων συμπαθοῦντες πρὸς αὐτοὺς διὰ παντοίων νοθεύσεων τῆς 'Ιστορίας προσπαθοῦν νὰ διαφωτίσουν καὶ δικαιολογήσουν τὰς ἔθνικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις εἰς βάρος τῶν 'Ελλήνων, ἀπαιτεῖ ν' ἀντιταχθῆ κατ' αὐτῶν ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ ἐξαχθοῦν τὰ ἀναμφισβήτητα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα περιορίζουν τὰ ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης δικαιώματα τῶν Βουλγάρων εἰς μόνην τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν βίαν. Διὰ τοῦτο παρακολουθοῦντες κατὰ πόδας τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν τῇ ὁποίᾳ

θηγητῆς καὶ βυζαντινολόγος, πού γεννήθηκε στὴν 'Αγχιάλο. Τὴν ἱστορία του αὐτῆ δημοσιεύουμε στὸν ΙΘ' τόμο, σὰν μιὰ σύνθεση δοκιμίου, πού γράφηκε νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ γενικὸ σκοπὸ τῆς συγγραφῆς 'Ιστορίας τοῦ Θρακικοῦ 'Ελληνισμοῦ. Ὅμοιως ἱστορίες ἔγραψε ὁ Κ. Μ. 'Αποστολίδης γιὰ τὴ Φιλιππούπολη καὶ Στενίμαχο. ('Ο Στενίμαχος 'Αθ. 1929) Τὸ ὕλικὸ τῆς ἱστορίας Φιλίπλεως ἐδημοσίευσεν ἑστὰ Θρακικὰ καὶ πρὸ παντὸς στὸ 'Αρχ. Θρ. Θησ. συστηματικώτερα στοὺς τ. ΙΒ' κέξ., πραγματοποιώντας μέρος τοῦ σχεδίου γιὰ τὴ συγγραφὴ ἱστοριῶν τῶν ἑλληνικῶν Θρακικῶν πόλεων. Ὅμοια ἱστορία περὶ 'Απολλωνίας ἔγραψε ὁ Κ. Παπαϊωαννίδης, διδάσκαλος καὶ λαογράφος. 'Ιστορία τῆς Βιζύης (1886) ἔχουμε τοῦ Σάββα 'Ιωαννίδου, διδασκάλου, μέσα στὸν ὑπ' ἀρ. 434 φάκελλο Βιβλ. Βουλῆς, πού τὸ περιεχόμενό του ἐδημοσιεύσαμε στὸν ΙΕ' τόμο τοῦ 'Αρχ. Θρακ. Θησ. Αὐτὸ τὸ ὕλικὸ θὰ χρησιμεύσῃ γιὰ τὸν μέλλοντα ἱστορικὸ τῆς Θράκης. Ὑλικὸ ἔχουμε τῆς μυθικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐποχῆς δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Κ. Κουρτίδη, πλούσιο στὴν 'Ιστορία του περὶ Θράκης, ἀπὸ τὸν 'Αχιλλέα Σαμοθράκη, ἀπὸ τὸ Γ. Λαμπουσιάδη, μετὰ πηγῆς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικούς, καὶ μερικὸς ξένους τοῦ Κ' αἰῶνος συγγραφεῖς ἱστοριῶν, πού ἔθιξαν Θρακικὰ θέματα. (Βλ. 'Ιστορία τῆς Θράκης Κ. Κουρτίδη, 'Αθήναι 1932. Πρβλ. Κριαρά, Κριτικὴ 'Αρχ. Θρακ. Θησ., ἐπίσης βλ. 'Ιστορία Θράκης 'Αχ. Σαμοθράκη καὶ 'Ιστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν λεξικὸν τοῦ ἰδίου, 'Αρχ. Θρ. Θησ. Πρβλ. Κριτικὴ Μ. 'Αποστολίδη).

Χρειαζέται λοιπὸν πολὺ ἐργασία γιὰ νὰ σκεφθῶμε γιὰ ἔργο ἱστορικὸ καὶ πολὺς μόχθος καὶ μεγάλη ἐπιστημονικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ δεξιότης. Ὅταν θὰ ἐπιστῇ ἡ ὥρα, ὠρμασμένοι θὰ προβάλλῃ ὁ ἀρχιτέκτονας, πού θὰ σχεδιάσῃ τὸ ἔργο καὶ θὰ τακτοποιήσῃ καὶ θὰ χρησιμοποίησῃ τὸ ὕλικό. Ἄς μὴ βιαζώμεθα λοιπόν, ἀλλ' ἄς ἐλπίζουμε. Τὰ μεγάλα ἔργα χρειάζονται πολὺν χρόνον καὶ πολλοὺς κόπους καὶ ἐργασία. Τώρα γρήγορα δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ γραφῇ ἡ 'Ελληνικὴ Θρακικὴ 'Ιστορία, τὰ θεμέλια ὅμως ἔχουν βαλθῆ πλέον καὶ προχωροῦν.

1) Σ. Δ. Τὴν περὶ 'Απολλωνίας ἐτύπωσα ἐγὼ ἑστὰ Θρακικὰ, τ. Γ' σ. 150 κέξ. ὡς κείμενον ἀπλοῦν πιστὰ καὶ ἀσχολίαστα. Τῆς 'Αγχιάλου ἐξετυπώθη ὁμοίως εἰς τὸν ΙΣΤ' 'Αρχ. Θρ. τόμον ὡς κείμενον. Περὶ τῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν κ. Γ. Μέγαν τῆς ἱστορίας Μεσημβρίας βλέπε κριτικὴν 'Αρχ. Θρακ. Θησ. τόμος ΙΓ' σ. 269 κέξ.

εὐρίσκετο ἡ πόλις ἡμῶν, θὰ ἴδωμεν πότε καὶ πόσον ἡλλοιώθη ὁ φυλετικὸς χαρακτήρ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὅλης Βορειοανατολικῆς Θράκης. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἀγγιάλου, Μεσημβρίας καὶ Σωζοπόλεως ὁ ἑλληνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ οὐδέποτε ἠμφεσβητήθη, διότι μέχρι τοῦ 1885 οὐδὲ εἰς Βούλγαρος ἔζησεν ἐκεῖ, ἡ δὲ γλῶσσα τῶν κατοίκων μέχρι τοῦ 1906 ἦτο τόσον καθαρὰ ἑλληνικὴ ὅσον οὐδαμοῦ τῆς ἄλλης Θράκης καὶ πολλαχοῦ τῶν ἄλλων ἀκραίωνως ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῆς χώρας ἀπὸ 300 περίπου ἐτῶν κατεκλύσθη ὑπὸ Τούρκων, τῶν μονίμων ἀπὸ τοῦ 1.400 κυριάρχων αὐτῆς, καὶ τῶν κατὰ μεγάλας ομάδας ὑπ' αὐτῶν μετακληθέντων πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς Βουλγάρων ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οἱ Βούλγαροι ἐκ τῆς βορείως τοῦ Αἴμου μονίμου ἀπὸ τοῦ ἡ' αἰῶνος ἐγκαταστάσεώς των εἰσχωρήσαντες κατὰ τὸν 1στ' αἰῶνα εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Θράκην οὐχὶ ὡς ἀνεξάρτητος φυλὴ, ἔζων πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς ὡς Ρούμ, ἔχοντες δηλ. τὰ κοινοτικὰ προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον, ὡς μέλη τῶν ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο περιληφθέντων χριστιανῶν τῆς κατακτηθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἑλληνικῆς (Ρούμ) αὐτοκρατορίας, διοικούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκου (δικαστικῶς, οἰκονομικῶς, φορολογικῶς) καὶ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριαρχείου, διὰ τῶν ἀρχιερέων (πνευματικῶς). Ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας—1στ' καὶ 2ς—μὴ καλλιεργηθεῖσα διὰ τοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε, ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἐπισήμου τουρκικῆς (τῶν δικαστηρίων, τῆς ἀστυνομίας, τοῦ ἐμπορίου) καὶ τῆς ἑλληνικῆς (τῆς Ἐκκλησίας) καὶ ἐπλουτίσθη δι' ἀφθόνων στοιχείων τῶν δύο τούτων γλωσσῶν¹⁾. Ἐθνοφυλετικὴ κίνησις ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐθνικῆς συνειδήσεως, οἷα ἡ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν Ἑλλήνων (ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1ε' αἰῶνος), δὲν ἐσημειώθη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1η' αἰῶνος παρ' αὐτοῖς, οὔτε πνευματικὴ ἀφύπνισις διὰ τῆς ἰδρύσεως πνευματικῶν κέντρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἢ ἐν Εὐρώπῃ, οὐδὲ φιλολογικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ ἐκδήλωσις ἐν τῇ γλώσσῃ των. Εἶναι φυσικὸν λοιπὸν νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσεως τῶν ἐν Θράκῃ κέντρων²⁾ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Αἱ πηγαὶ τῶν περὶ τούτου πληροφοριῶν ἡμῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλληνικαί: ἱστορικοί, χρονογράφοι, γεωγράφοι, ποιηταί, περιηγηταί, ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, μνημεῖα τέχνης περιωθέντα ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει ἢ περιγραφέντα ὑπὸ συγχρόνων ἢ μεταγενεστέρων. Ὀλίγιστα εἶναι λατινικαὶ καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ 1α' αἰῶνος σπα-

1) Σ. Δ. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. ΙΖ', Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Ν. Ἀνδριώτη.

2) Σ. Δ. Τὴν Φιλιππούπολιν, Στενίμαχον καὶ τὰς τῆς Ροδόπης μονάς, τὴν ἐπαρχίαν Καβακλή μὲ τὰς 11 κωμοπόλεις καθαρῶς Ἑλληνικὰς καὶ τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Εὐξείνου Βάρναν, Ἀγγιάλον, Σωζόπολιν, Μεσημβρίαν, ὡς παραδέχεται καὶ ὁ Jirecek καὶ ἄλλοι Βούλγαροι ἐπιστήμονες ἱστορικοὶ καὶ ἐθνολόγοι καὶ γλωσσολόγοι.

νιώταται εἰς ἄλλας γλώσσας. Τὰς πηγὰς ταύτας οἱ νεώτεροι οὐχὶ πάντοτε ἠρμήνευσαν ὀρθῶς, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν συμπαθειῶν ἢ ἀντιπαθειῶν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ οὕτως ἐδημιουργήθησαν ψευδεῖς ἀντιλήψεις, ἐφ' ὧν σήμερον στηρίζονται αἱ ἀξιώσεις τῶν Σλαύων τῆς Βαλκανικῆς, Βουλγάρων καὶ Σέρβων, καὶ τῶν νεορωμαίων Ρουμάνων. Αἱ ψευδεῖς ὅμως αὐταὶ ἀντιλήψεις ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἀνεσκευάσθησαν ὑπὸ ἡμετέρων τε καὶ ξένων καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἀπεκατεστάθη ¹⁾. Ἐν τούτοις οἱ Σλαῦοι καὶ μάλιστα οἱ Βούλγαροι ἐξακολουθοῦν οὕτω μορφοῦντες τὸν λαὸν αὐτῶν καὶ διδάσκοντες ἀπὸ τῆς ἐδρας εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων τὸ ἱστορικὸν ψεῦδος πρὸς μόρφωσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἣτις ἔχει μὲν ὀριστικῶς ἤδη διαφωτισθῆ, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἔστω καὶ πρόσφατον παρελθόν, ἐνῶ ἡ ἐπανάληψις ἢ συνεχὴς τοῦ ἱστορικοῦ ψεύδους ἐνώπιον τῆς νέας γενεᾶς ἄνευ τῆς ἀντιπάλου διαψεύσεως καταλείπει τι κέρδος ὑπὲρ τοῦ ψευδομένου, πλὴν εἰ μὴ τις ἐπικριτὴς αὐτοῦ εὐρωπαῖος καταγγείλῃ τὸ ψεῦδος, ὡς συνέβη εἰς τὸν νεαρὸν Βούλγαρον λέκτορα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Gantzo Tzenof ²⁾.

Διὰ πάντα τὰνωτέρω ἐνόμισα καὶ ἀναγκαῖον καὶ σκόπιμον, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγχιάλου, νὰ μὴ ἀγνοήσω μηδὲ ν' ἀποκλείσω ἐξ αὐτῆς τὸ ἐθνολογικὸν στοιχεῖον, ὡς πρὸς τὸ ὅποιον οἱ Βούλγαροι ὄσον ἀσθενέστεροι εἶναι, τόσον ἐντονώτερον ἐπιμένουσι. Αἱ βραχυχρόνιοι ἐπιδρομαὶ δὲν ἐδημιούργησαν οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ λόγον ἐδαφικῶν διεκδικήσεων· οὔτε τὰ περιωθέντα σλαυικὰ τοπωνύμια ἀπὸ τῶν παλαιῶν σλαυικῶν ὀμάδων τοῦ ζ' καὶ η' αἰῶνος, δεχθέντων ὡς εἰρηνικῶν ἐποίκων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων—καὶ οἵτινες δὲν ἦσαν Βούλγαροι—καὶ διὰ τῶν αἰῶνων μέχρι τοῦ δεκάτου ἐξελληνισθέντων χωρὶς ν' ἀφήσουν ἴχνη σλαυικῆς ἐπιρροῆς οὔτε εἰς τὸν βίον οὔτε εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς χώρας, δὲν δημιουργοῦν τοιοῦτο δικαίωμα ἐπὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μικεδονίας, αἵτινες πολὺν περισσοτέρους αἰῶνας κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς χῶραι ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ πολιτισμοῦ καὶ γλώσσης. Οἱ λόγοι τῆς ἐξαφανίσεως αὐτῶν ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι οἱ αὐτοὶ καὶ ἰσχυρότεροι ἢ τῶν ἀπειραρίθμων Σλαύων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ ζ' αἰῶνος κατέκλυσιν τὴν Εὐρώπην μέχρι τοῦ Ρήνου καὶ ὅμως μέχρι τέλους τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἐξέλιπον μέχρι τοῦ Βιστούλα, ἀφήσαντες ὡς ἴχνη τῆς διαβάσεως καὶ πολλαχοῦ ἐγκαταστάσεως αὐτῶν τὴν Μοραβίαν, πολλὰ τοπωνύμια ἐν Σαξωνίᾳ καὶ Πρωσσίᾳ καὶ πολυπληθεῖς λέξεις εἰς διάφορα γερμανικὰ ἰδιώματα, ἀποκομίσαντες ἐκεῖθεν ἄλλας τόσας γερμανικὰς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν (τὴν πολωνικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν).

1) Σ. Δ. Καὶ μάλιστα μὲ τὴν νέαν ἐπιστήμην, τὴν λαογραφίαν, ὡς ἔκαμε ὁ Ἄν. Κουρμουζιάδης μὲ τ' *Ἀναστεναγία* του.

2) Σ. Δ. Βλ. Δ. *Πετροπούλου*, Πνευματικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, δημοσίευμα Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν ὑπ' ἀριθ. 28. ἔτ. 1954. Πρβλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Β' σ. 30—31 καὶ *Byzand. Zeitschrift* τ. 36, σ. 431—35.

I. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἡ νοτίως τοῦ Αἴμου κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρεινὴ Χερσονήσος¹⁾ ἐπαισθητῶς ταπεινοῦται πρὸς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, σχηματίζουσα εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεως αὐτῆς πεδιάδα, τὴν ὁποίαν διαρρέει ὁ μόνος ἀξιόλογος ποταμὸς Ἐβρος καὶ οἱ μικροὶ παραπόταμοί του, κατερχόμενοι ἐκ τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ροδόπης. Ἡ πεδιάς αὕτη ἄνευ σπουδαίων τοῦ ἐδάφους ἀνωμαλιῶν, φθάνει μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Πύργου, ὅπου ἡ ἀκτὴ σχεδὸν πανταχοῦ ἀπολήγει εἰς ἀμώδη αἰγιαλόν. Ὁ κόλπος οὗτος, ὁ μόνος τῆς χερσονήσου ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον ἄκρον κατέχει ἡ Μεσημβρία, τὸ δὲ νότιον ἢ Σωζόπολις (ἢ ἀρχαία Ἀπολλωνία), διὰ μικρᾶς προεξεχούσης χερσονήσου διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, τὸ μεταξὺ Μεσημβρίας καὶ Ἀγχιάλου, κειμένης ἐπὶ τῆς προβλήτης τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ τὸ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς Σωζοπόλεως, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ Πύργος. Ἡ ἀνὰ τὸν κόλπον τοῦτον διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους καὶ δὴ τῆς παραλίας μαρτυρεῖ περὶ τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τῆς θαλάσσης· τοῦτο ἀποδεικνύουν αἱ εἰς τὴν ἐκ νότου εἰσόδον τοῦ κόλπου νησίδες, ὅπου κεῖται ἡ Σωζόπολις, καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ τούτων ἀνωμαλία τῆς πρὸς τὸν Πύργον ἀκτῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου, μάλιστα δὲ πάντων τὰ μεγάλα τμήματα τῶν θαλασσιῶν τειχῶν τῆς Ἀγχιάλου, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται νῦν ὑψαλα εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου μιλίου ἀπὸ τῆς παραλίας, αἱ λεγόμεναι *Ξέρες*, ἐπὶ τῶν ὁποίων προσκρούουν καὶ καταστρέφονται κατ' ἔτος καταπλέοντα ἐκ βορρᾶ ἱστιοφόρα πλοῖα²⁾. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν ταύτην τοῦ ἐδάφους δὲν εἶναι ἕενος καὶ ὁ Ἡφαιστος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὑπαρξίς δύο λιμνῶν ΒΔ τοῦ Πύργου καὶ ΒΑ τῆς Ἀγχιάλου καὶ αἱ περίφημοι *Θέρμαι*, τὰ τουρκιστὶ λεγόμενα *Λίτζα*³⁾, ἢ παλαιὰ κατὰ τὸν Hammer *Υδραυλὶς*⁴⁾. Πότε συνετελέσθη ἡ ἔδαφικὴ αὕτη ἀλλοίωσις δὲν εἶναι γνωστόν. Κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα τὰ θαλάσσια τῆς πόλεως τείχη ὑψοῦντο ἀπειλητικὰ πρὸ τῶν ἐκ νότου πλεόν-

1) 18—28^ο Α. μήκους καὶ 44—42^ο Β. πλάτους.

2) Ἡ διαβρωτικὴ ἐνέργεια τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἀκτῆς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ Θεοφάνους ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' τῷ 543 «ἐπανάστη ἡ θάλασσα τῇ Θράκῃ ἐπὶ μίλια τέσσαρα καὶ ἐκάλυπεν αὐτὴν ἐπὶ τὰ μέρη Ὀδησοῦ καὶ Διονυσοπόλεως καὶ Ἀφροδισίου καὶ πολλοὶ ἐπνίγησαν» Χρον. σ. 244 ἔκδ. De Boor.

3) Οὕτως ὠνόμασαν οἱ Τούρκοι καὶ τὰς παρὰ τὴν Ἀιτιτζαν ἐγγὺς τῆς Ροδόπης Θέρμας, νοτιοδυτικῶς τῆς Ἀδριανουπόλεως.

4) Hammer. Histoire de l'empire Ottoman, traduct. française J. Hellert, 1837 t. VIII p. 275. Περὶ τῶν ἡφαιστειωδῶν ἐνεργειῶν ἀνὰ τὰς δυτικὰς τοῦ Εὐξείνου ἀκτὰς μαρτυρεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (σ. 265 τῆς ἐκδ. Müller-Dübner 1853) λεγόμενον περὶ τῆς πόλεως Βύζωνος, (νοτίως τῆς ἀρχαίας Καλλάτιδος, βορείως τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Αἴμου) «ἦς κατεπόθη πολὺ μέρος ἐκ σεισμῶν». Περὶ τούτου διέλαβε διεξοδικῶς ὁ ἀρχιτέκτων Κούπας ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Κων)λεως.

των ταξειδιωτῶν, ὧν ὁ Ὀβίδιος πλέων ἐξόριστος εἰς Τόμιν τῆς Σκυθίας, ἰκέτευε τοὺς θεοὺς ἵνα ἡ φέρουσα αὐτὸν ναῦς «τοῖς νοτιοῖς ὠθυομένη ἀνέμοις τολμηρὰ τὰς ἐπισηφαλεῖς ἀντιπαρέλθοι Κυανέας καὶ τῆς Θυνιάδος τὸν κόλπον, κάκειῖθεν διὰ τῆς πόλεως τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ τὰ ὑψηλὰ διέλθοι τῆς Ἀγχιάλου τείχη, ὁπόθεν τῆς Μεσημβρίας τοὺς λιμένας καὶ τὴν Ὀδησοῦν καὶ τὰ ὕψη τῆς ἐπωνύμου τοῦ Βάχου πόλεως (τ.ἔ. τῆς Διονυσουπόλεως παρακάμποι»¹⁾). Μέχρι δὲ τῶν Σταυροφοριῶν ἡ Ἀγχιάλος ἐξηκολούθει οὕσα ὁ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πολεμικὸς τοῦ κράτους λιμὴν, ὅπου συνεκεντροῦτο ὁ στόλος, ἐνῶ ἀπὸ ξηρᾶς ἐστάθμειεν ὁ βυζαντινὸς στρατὸς κατὰ τὰς πέραν τοῦ Αἴμου στρατείας του. Καὶ σήμερον δ' ἔτι ἡ πρὸς τὰ ὕφαλα λείψανα τῶν τειχῶν ἔκτασις εἶναι ἀβασίης· εἰς δὲ τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν ὑπάρχουν λείψανα τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος, ποικίλου μεγέθους καὶ σχήματος λίθινοι ὄγκοι, ἰδίᾳ κάτω τῆς παλαιᾶς τῶν ἀφρένων Σχολῆς καὶ εἰς τὸ Λιμνιό. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ θαλάσσης, ὅπου ὁ λιμὴν ἦτο ἀσφαλέστερος τοῦ τῆς Σωζοπόλεως, περισσότερον ἐκτεθειμένου εἰς τοὺς βορειοανατολικοὺς ἀνέμους, καὶ εὐρύτερος αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἀπέβη ὁ κυριώτατος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐν τῷ Εὐξείνῳ λιμὴν.

2. Ἀπὸ ξηρᾶς δὲ ἡ πόλις ἐξετείνεται πρὸς τὸ τέλος τῆς μακρᾶς κεντρικῆς πεδιάδος, περιοριζόμενον ἀπὸ δυσμῶν, βορρᾶ καὶ νότου ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν παραφυάδων τοῦ Μεγάλου καὶ Μικροῦ Αἴμου, καὶ ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὀνομαζόμενον *Κάμπος τῆς Ἀγχιάλου*²⁾, ἰδίᾳ τὸ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος³⁾. Ἐκ τούτου φαίνεται σαφῶς ὅτι τὸ ἄνωθεν τοῦ λιμένος κύριον τμήμα τῆς πόλεως ἐξετείνεται νοτιοδυτικῶς μέχρι τῆς ἀμπελοφύτου περιοχῆς, τῆς καλουμένης *Παληόκαστρον*, ἐκ τοῦ ἐκεῖ ἄλλοτε εὐρισκομένου φρουρίου⁴⁾. Ἐξετείνεται δὲ ἡ πόλις εἰς μὲν τοὺς πρώτους τῆς ἰδρύσεώς της χρόνους οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ δὴ πρὸς τὸ ΒΑ μέρος, παρὰ τὴν ἀλατοῦχον λίμνην, ὅπου καὶ σήμερον σώζονται ἔχνη παλαιοτάτου συνοικισμοῦ τῶν ἀλατοπαραγωγῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, ἀξαναμένου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς ὡς ἐμπορικοῦ κέντρου καὶ συγκοινω-

1) Ovid. Tristia I, 10, 36. Haec, precor, evincat propulsaque flantibus Austris | transeat instabiles strenua Cyaneas | Thyniacosque sinus, et ab his per Apollinis urbem | alta sub Anchiali moenia tendat iter, | inde Mesembriacos portus et Odesson et arces praetereat dictas nomine, Bacche, tuo.

2) Θεοφάν. Χρον. σ. 433 καὶ πληθ. «κάμποι», αὐτ. σ. 376.

3) Θεοφάν. σ. 376 «τὰ δὲ καβαλλαρικὰ εἰς τοὺς ἄνωθεν τῆς Ἀγχιάλου κάμπους ἀπιθηκεῦσαι προσέταξεν»

4) Τυχαία ἐκσκαφὴ εἰς τὸ κτῆμα ἀμπελουργοῦ, 500 μέτρα ΒΑ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, τῷ 1937, ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 7—8 μέτρων μεγάλα λίθινα κτίσματα 3—4 μέτρων, ἐν οἷς ἔνσημον πλάκα καὶ ὑπόγειον ὄχητὸν καὶ ὑπερχίλια κρανία ἀνθρώπων καὶ ἄλλα ὁσά. Εἰς ἄλλην δὲ ἀμπελον εὐρέθη ἐκσκαφεῖσα πλάξ, ἴσως σαρκοφάγου, μὲ κοσμήματα τῆς χριστιανικῆς περιόδου. Οἱ Βούλγαροι ἀρχαιολόγοι ἀνάγουν ταῦτα εἰς τὸν στ' αἰῶνα μ. Χ.

νιακοῦ σταθμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου, ἐπεξετάθη καὶ ΝΔ μέχρι τῆς σημερινῆς θέσεως *Χωριάτια* καὶ τῶν *Τύμβων*¹⁾. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κάμπου τῆς Ἀγχιάλου καὶ εἰς τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐγείρεται φυσικὸν ἔρυμα ἐκ μεμονωμένων τοῦ Αἴμου παραφυάδων, αἵτινες ἀφίνουν μεταξύ των στενὰς ἢ εὐρύτερας διόδους, διὰ τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἡ συγκοινωνία πρὸς Β. μὲν πρὸς τὸν Αἴμον καὶ τὴν πέραν αὐτοῦ χώραν, πρὸς Ν. πρὸς τὴν Ἄν. Θράκην καὶ τὸ Βυζάντιον, πρὸς Δ. δὲ εἰς τὴν πέραν τοῦ Τόντζου ποταμοῦ καὶ τοῦ Ἐβρου μεγάλην κοιλάδα μεταξύ τοῦ μέσου Ἐβρου καὶ τῆς Ροδόπης ἐκτεινομένην. Διὰ τῶν διόδων τούτων, ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἐστρώθησαν δημόσιοι καὶ στρατιωτικαὶ ὁδοί, ὧν ἡ μὲν ἐκ νότου ἔφερε πρὸς τὰς ἀνατολικὰς διόδους τοῦ Αἴμου, τὸν Ζυγὸν τῶν Βυζαντινῶν, μέχρι Νικοπόλεως²⁾· ἡ δὲ ἐκ Δ. πρὸς Α. κατέληγεν εἰς τὴν Ἀγχιάλον, τὴν ὁποίαν συνέδεε μετὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως διὰ τοῦ κέντρου τῆς διασταυρώσεως τῶν δύο ὁδῶν παρὰ τὴν Καβύλην (ν. Σελέμον) καὶ Τραϊανὴν Ἀγγούστιαν (ν. Στάρα Ζαγόρα), καὶ πρὸς Δ. μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως³⁾.

3. Ἡ πεδιάς ἢ ὁ Κάμπος τῆς Ἀγχιάλου ἔχει ἔδαφος ὀμαλὸν καὶ γονιμώτατον μὲ πλουσιωτάτην βλάστησιν, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ ἄμπελος ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων καὶ καρποφόρα δένδρα ὡς ἡ κέρασος εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη, ἡ ἀπιδέα, ἡ καρυά, ἡ μηλέα, ἡ συκῆ, ἡ λεπτοκαρυά, ἡ κράνεια, ἡ κερατέα. Ἡ ἄμπελος ἀπὸ τῶν παλαιότερων βυζαντινῶν χρόνων ἐκάλυπτε μέγα μέρος τοῦ κάμπου, καὶ μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1906 ἐπὶ τριῶρον διήρχετό τις πρὸς Δ. μεταξύ ἀμπελοφύτων ἐκτάσεων⁴⁾. Ἡ ἀμπελοργία καὶ οἰνοπαραγωγὴ ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως μαρτυρεῖται διὰ τῆς ἐπὶ νομισμάτων τῆς Ἀγχιάλου παραστάσεως τοῦ Διονύσου, τοῦ Βύτρου, τοῦ Κανθάρου. Εἰς δύο ὅμως ἐκ διαμέτρου ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχοντα σημεῖα ἡ πεδιάς τῆς Ἀγχιάλου ἐπαρουσίαζε δύο στοιχεῖα, ἀποδεικνύοντα τὸν ἠφαισιώδη χαρακτῆρα τοῦ ἔδαφους : πρὸς μὲν τὰ Β. Α. καὶ εἰς τὴν ἄμεσον τῆς

1) Τῶν στρατιωτικῶν δηλ. σκοπιῶν καὶ σταθμῶν τῆς βυζαντινῆς περιόδου (σῆμ. τοῦμπες). Τῶν τύμβων τούτων διαφέρουσιν οἱ πολλαχοῦ τῆς Θράκης εὐρισκόμενοι τεχνητοὶ λόφοι φορητοῦ χρώματος ἐπὶ τῶν τάφων βασιλέων ἢ ἐπιφανῶν πολεμιστῶν, συνήθεις δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις Ἑλλησι. (Σ. Δ. Βλ. Ἐπιπιδύμβιον Χρ. Τσοῦντα, *Μ. Ἀποστολίδη*, Περὶ τύμβων καὶ τάφων).

2) Ζωναρ. Ἰστ. XV, 16 σ. 348—349 ἔκδ. Teub.

3) Μυρτίλου Ἀποστολίδου. Συλλογὴ ἀρχαίων ἐπιγραφῶν ἐν Τραϊανῇ Ἀγγούστῃ καὶ περὶ αὐτήν, ἐν Θρακικοῖς Η' (1937) σ. 69.

4) Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς στρατείας τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξίου Α' (1081—1118) κατὰ τῶν Κομάνων, ὡς ἔξῃς περιγράφει τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγχιάλου : «Τὸ δὲ κάστρον ἢ Ἀγχιάλος τοιαύτης ἔτυχε θέσεως· δεξιόθεν μὲν τὴν Ποντηρᾶν εἶχε θάλασσαν· ἔξ ἐθνώνμου δὲ τραχύν τινα τόπον καὶ δύσβατον καὶ ὑπάμπελον καὶ τοῖς ἰππόταις (=ἰππεῦσι) εὐθόδον τὸν δρόμον μὴ παρέχοντα» Ἀλεξιάς II σ. 61 κέξ. 66—69 καὶ 178.

πόλεως γειτονίαν ὑπάρχει μικρὰ λίμνη, ἣτις παρέχει τὸ ὕδωρ πρὸς παραγωγὴν τοῦ θαυμασίου ἄλατος, τὴν πηγὴν τοῦ κυριωτάτου πλούτου τῆς Ἀγχιάλου¹⁾, πρὸς δὲ τὰ Ν. Δ., εἰς ἀπόστασιν 17 χιλιομέτρων ὑπάρχουν θερμαὶ θειοῦχοι πηγαί, τὰ λεγόμενα Λίτζα.

4. Τὸ *Κλίμα* τοῦ τόπου εἶναι συνήθως εὐκραές, παρὰ πᾶσαν τὴν γειτονίαν τοῦ Αἴμου, καὶ μετριαῖζεται ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ὁ χειμὼν ἐκεῖ δὲν εἶναι δριμύς καὶ ἡ χιῶν πίπτουσα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰανουαρίου οὔτε πολλὴ εἶναι οὔτε πολὺ παραμένει ἐπὶ τῆς γῆς²⁾. Τοῦναντίον δριμητικοὶ καὶ θυελλώδεις εἶναι οἱ βορειοανατολικοὶ ἄνεμοι, οἵτινες δὲν φεῖδονται οὐδ' αὐτοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Πύργου, τοῦ βαθυτάτου τῆς εὐρωπαϊκῆς τοῦ Εὐξείνου παραλίας, καὶ ἡ «ὄργιλη Εὐξείνος (θάλασσα), ἡ μητριὰ τῶν πλοίων», κατὰ τὸν ποιητὴν, σπανίως δι' ὅλου τοῦ ἔτους παρέχει, καὶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο γαλήνην. Τῷ 765)6 ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ «ἀπέστειλεν ἐπὶ Ἀχελὸν—ὡς ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον ἤδη ἀπὸ τοῦ ἠ' αἰῶνος ὠνομάζετο ἡ Ἀγχιάλος—2.600 χελάνδια, ἐξοπλίσας αὐτὰ ἐκ πάντων τῶν θεμάτων», βόρειος ἄνεμος πνεύσας συνέτριψεν αὐτὰ «προσωρμισμένα ἐν ταῖς ἀκταῖς» καὶ ἐπνίγη πολὺ μέρος τῶν ἐπιβαινόντων στρατευμάτων, καὶ ταῦτα κατὰ μῆνα Ἰούνιον³⁾.

II. ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

5. Ἡ Ἀγχιάλος ἦτο ἀποικία Ἰωνικῆ, ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ ἠ' αἰῶνος π. Χ. ἴδρυσεν ἡ μεγίστη τῶν τότε πόλεων τοῦ Μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ Μίλητος, ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐπεκτείνασα δι' αὐτῶν τὸ ἐμπόριόν της καὶ δι' αὐτοῦ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Εὐρώπην⁴⁾. Ἀπὸ τῆς Ὀλβίας μέχρι

1) Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν (Ἀλεξιάς II σ. 61 ἐκδ. Teubn). ἐκαλεῖτο ἱερὰ λίμνη... ἀγχοῦ τῆς Ἀγχιάλου διακειμένη καὶ διάφορος τῶν Θεσμῶν (αὐτ.).

2) Ὑπῆρξαν ὁμως περιστάσεις ἐξαιρέτως δριμυτάτου χειμῶνος, οἷα ἡ τοῦ 764, ὅτε ἡ παραλία τοῦ Εὐξείνου ἐκαλύφθη ὑπὸ παχυτάτου στρώματος πάγου 30 πήχεων (;) ἐφ' οὗ ἐπεκάθισε χιῶν ἐτέρων 20 πήχεων, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ρωσσίας «μέχρι Μεσημβρίας καὶ Μηδείας», ὡς ἀναγράφει ὁ Θεοφάνης (σ. 434), ὅστις ἦτο καὶ σύγχρονος καὶ μάρτυς τοῦ λεπτομερῶς περιγραφομένου γεγονότος.

3) Θεοφ. σ. 437. Πρβλ. καὶ Ζωναρ. XV, 9 σ. 353, ὅστις ἀντὶ τῆς Ἀγχιάλου γράφει Μεσημβρίαν.

4) Περὶ τῆς εὐρυτάτης ἀποικιακῆς κινήσεως τῆς Μιλήτου βλ. Raoul Rochette. *Antiquités grecques du Bosphore Cimmerien*. Paris 1823. Minns: *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913 καὶ κριτικὴν τούτου ὑπὸ Seure ἐν *Journal des savants* 1913 nov—décembre καὶ M. P. Rostovtsef ἐν *Περιοδικῷ* τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας τῆς Ρωσσίας 1913 Νοεμβ. καὶ Ἰουλιανοῦ Koulakovski: Ἑλληνικαὶ πόλεις ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου καὶ τὸ παρελθὸν τῆς Ταυρικῆς. Κίεβον 1906. Ἐτι τὰ σχετικὰ ἄρθρα τῆς Real Encyclopädie τῶν Rauly—Wissowa—Kroll καὶ

Σαλμυδησοῦ ἢ εὐρωπαϊκὴ παραλία τοῦ Εὐξεινίου ἦτο κατεσπαρμένη κυρίως ὑπὸ ἰωνικῶν τῆς Μιλήτου ἀποικιῶν, ἦσαν δὲ αὐταὶ ἀπὸ Β πρὸς Ν. ἢ Ἰστρία. οἱ Τόμεις (ἢ Τομεῖς κατ' Ἀρριανόν, καὶ Τόμις), *Καλαντία ἢ Κάλλατις, Καρῶν λιμὴν, Τετρισιὰς, Διονυσόπολις, Ὀδησός, Ναύλοχον, Ἀγχίαλος, Ἀπολλωνία, Χερσόνησος, Θήρας, Περοντικόν, Θυνιάς, Σαλμυδησός, Φιλέας, Δέλκος* ἢ Μεσημβρία ἦτο ἀποικία Μεγαρέων. Τούτων τῶν ἰωνικῶν μία τῶν ἀρχαιοτάτων ἦτο ἡ Ἀπολλωνία, τῆς ὁποίας ἡ κτίσις ὀρίζεται κατὰ προσέγγισιν περὶ τὸ 590 π. χ.), ταύτης δὲ κτίσμα ἀναγράφεται ὑπὸ τῶν παλαιῶν Περιηγητῶν καὶ Γεωγράφων ἢ Ἀγχίαλος. Ὁ Στράβων π.χ. ἀναγράφων τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῶν δυτικῶν τοῦ Εὐξεινίου ἀκτῶν, μετὰ τὴν Μεσημβρίαν θέτει τὴν Ἀγχίαλον : «εἶτ' Ἀγχιάλη ἀπολλωνιατῶν πολίχινον, καὶ αὐτὴ Ἀπολλωνία» 2). Ὁ εἰς τὸν Ἀρριανὸν ἀποδιδόμενος Περίπλους Εὐξεινίου Πόντου γράφει : «Ἐκ δὲ Αἴμου εἰς Μεσημβρίαν πόλιν στάδιοι 90, ὄρος ναυσὶ καὶ ἐκ Μεσημβρίας εἰς Ἀγχίαλον πόλιν στάδιοι 70, καὶ ἐξ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν 180» 3) Ὁ Στράβων ταῦτα παρέλαβεν ἀπὸ τοῦ παλαιότερου Περιηγητοῦ Σκύλακος τοῦ Καρυανδέως (δ' αἰῶνος), ἐν τῷ Περιήλω τῆς Μεσογείου θαλάσσης γράψαντος : «Ἀπὸ δὲ Μεσημβρίας εἰς Ἀγχίαλον πόλιν, ἔχουσαν καὶ λιμένα τοῖς ἀπ' ἐσπέρας ἀνέμοις, στάδιοι Ο! μίλια Θ! Ἀπὸ δὲ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν πόλιν, ἔχουσα καὶ λιμένας μεγάλους δύο, στάδιοι ρπ' 4), ὁ Πλίνιος ἐπίσης ἀναγράφει καὶ τὰς τρεῖς πόλεις, Μεσημβρίαν, Ἀγχίαλον, Ἀπολλωνίαν, παρεμβάλλων μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων ὑπάρξασαν ἄλλοτε πόλιν Ἄνθιον, τὴν δ' Ἀγχίαλον τοποθετεῖ ὅπου πρότερον ἦτο ἡ Μέσσα 5). Ὁ σύγχρονος τοῦ Πλινίου Πομπώνιος Μέλας ἀνα-

Ο. Tafrafi ἐν *Revue d'Archéologie* 1925 p. 238—292 καὶ συλλογὴν *Peuples et Civilisations* t. II. *La Grèce de Guerres Médiques à la conquête romaine* p. 38 κέξ.

1) Παπαϊωαννίδου. Ἰστορία τῆς ἐν Πόντῳ Ἀπολλωνίας-Σωζοπόλεως. Θήνη 1933.

2) Στράβ. VII, 319. Ὁ Θ. Παρασκευόπουλος σ. 13 καὶ 20 παρανοήσας τὸν Στράβωνα ἐνόμισεν ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ Ἀγχίαλος ἐλέγετο Ἀπολλωνία. Ὁ Στράβων ὅμως ἀναγράφας πρῶτον τὰς κυριωτέρας ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τῆς Ἀπολλωνίας ἑλληνικὰς ἀποικίας ἔπειτα ἐπάγειται «Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ διαστήματι τῷ ἀπὸ Καλλάτιδος εἰς Ἀπολλωνίαν Βυζώνη τέ ἐστι. . καὶ Κρουνοὶ καὶ Ὀδησός.. καὶ Ναύλοχος. Εἶτα τὸ Αἶμον ὄρος... εἶτα Μεσημβρία... εἶτ' Ἀγχιάλη... καὶ αὐτὴ Ἀπολλωνία».

3) Κεφ. XXIV, 5.

4) *Fragmentum Peripli Ponti Euxini et Moesotis, hactenus ineditum*. Ἡ ἀναγραφὴ ὅμως «μυλίων» καταβιβάζει τὸ ἀπόσπασμα εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

5) *Hist. nat.* IV, II *Nunc in ora Mesembria (ἰσ. Mesembriae) Anchialum, ubi Messa fuerat Astice regio habuit oppidum Anthium nunc est Apollonia*. Τὸ χωρίον εἶναι ἐφθαρμένον. Φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μεσημβρίας, ἐνθα ὑπῆρξεν ἡ Μέσσα, νῦν ὑπάρχει ἡ Ἀγχίαλος καὶ ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρξεν τὸ Ἄνθιον, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀστικῆς (ἐκτεινομένη ἀπὸ Περίνθου μέχρι Ἀπολλωνίας. Πτολεμαίου Γεωγραφία III, 11, 6) νῦν εἶναι ἡ Ἀπολλωνία.

γράφει ἀπὸ τοῦ λιμένος Κρουνηῶν κατὰ σειρὰν τὴν Διονυσόπολιν, Ὀδησόν, Μεσημβρίαν, Ἀγχιάλον.

6. Πότε ἀκριβῶς ἐκτίσθη ἡ Ἀγχιάλος δὲν δύναται ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων νὰ ὀρισθῆ, μετὰ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀπολλωνίας. Πάντως λόγοι ἐκμεταλλεύσεως τῆς τε παραλίας καὶ τῆς ἐνδοχώρας ταχέως προεκάλεσαν τοὺς Μιλησίους τῆς Ἀπολλωνίας νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν, ὅπου περὶ τὸ 515 π. Χ. εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ Μεγαρεῖς τῆς Καλχηδόνος καὶ τοῦ Βυζαντίου, φεύγοντες τοὺς Πέρσας τοῦ Δαρείου, καὶ ἴδρυσαν τὴν Μεσημβρίαν. Ἐὰν οἱ Μεγαρεῖς οἰκισταὶ τῆς Χαλκηδόνος (677 π. Χ.) 17 μόνα ἔτη μετὰ τὴν ἴδρυσιν ταύτης, ἀντιληφθέντες τὴν ὑπέροχον θέσιν τῆς ἀπέναντι εὐρωπαϊκῆς παραλίας καὶ τοῦ Χρυσοῦ Κέρατος, ἔκτισαν ἐπ' αὐτῆς τὸ περιλάλητον Βυζάντιον ¹⁾, ἐκ Μεσημβρίας δὲ ἀπέκτισαν βορείως τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Αἴμου τὸ Ναύλογον ²⁾, οὐδὲν τὸ παράδοξον ἂν οἱ Μιλήσιοι τῆς Ἀπολλωνίας ἔτι πρότερον, κατ' αὐτὸ τὸ τέλος τοῦ σί' αἰῶνος ἔκτισαν τὴν Ἀγχιάλον διὰ σπουδαίους ἐμπορικοὺς λόγους ³⁾. Καταλαμβάνοντες τὴν ἀπέναντι τῆς Ἀπολλωνίας βορείαν πλευρὰν τοῦ μεγάλου κόλπου ἐξεσφάλιζον ἀπολύτως τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἔλεγχον, μὲ παράλια καὶ λιμένα μᾶλλον τῶν τῆς Ἀπολλωνίας ὑπήνεμα. Ὑπεράνω τῆς παραλίας ταύτης ἐξετείνετο εὐρεῖα καὶ εὐφορος πεδιάς μὲ ὄρεινὰ πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν καὶ νότον ἑρείσματα κατὰ τῶν παρικοῦντων Θρακῶν καὶ μὲ καλὰς διόδους πρὸς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν Αἴμον καὶ τὰς πέραν αὐτοῦ χώρας μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς εὐφορωτάτης περιοχῆς τοῦ κάτω αὐτοῦ ροῦ. Ὅτι εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἀγχιάλου τοὺς ἀπολλωνιάτας Μιλησίους παρέσυρε καὶ ἡ ἐκ τῆς ἱερᾶς λίμνης παραγωγὴ ἄλατος, ὡς νομίζει ὁ Strack, ὅστις καὶ τὸ ὄνομα τῆς νέας πόλεως ἐξηγεῖ ὡς «οἶκον ἄλατος» ⁴⁾, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν. Ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἄλατος ὡς σπουδαίου παραγωγικοῦ προϊόντος εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα, αἱ δὲ νομισματικαὶ παραστάσεις οὐδὲν ἴχνος παρέχουν τῆς σημασίας, τὴν ὅποιαν εἶχε τὸ ἄλας διὰ τὴν Ἀγχιάλον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ δικαιώματος τῆς νομισματοκοπίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Strack δὲν πιστεύει ὅτι αἱ καλύβαι τῶν ἄλατοπαραγωγῶν ἐκολάκευσαν τὴν φαντασίαν τῶν ἀπολλωνιατῶν ὥστε νὰ ἀποικίσουν τὸν παρὰ τὴν Ἱερὰν λίμνην χῶρον, καὶ θέλει τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενομένην τὸ βραδύτερον τὸν δ' αἰῶνα μικρὸν πρὸ τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἔκπτωσιν τῆς Ἀπολ-

1) Ἡροδ. IV, 87 καὶ 144.

2) Ἡροδ. IV, 33. Ἀμέσως μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν (500—499). Τὸ «ῥκισσαν» ὅμως τοῦ Ἡροδότου σημαίνει μᾶλλον κατέκρησαν εἰς ὑπάρχουσαν ἤδη τῷ 509 Μεσημβρίαν (Ἡροδ. IV, 93).

3) Ἄν εἶναι ἀληθὲς τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν παρὰ τὸ Παλαιόκαστρον συμπέρασμα τῶν Βουλγάρων ἀρχαιολόγων ὅτι ἐκεῖ ἦτο πόλις πρὸ 2500 ἐτῶν, ὅχι πολὺ πιθανόν.

4) Die antiken Münzen ἐνθ' ἀνωτ. σ. 206.

λωνίας ¹⁾. Οἰκιστὴς τῆς πόλεως δὲν ἀναφέρεται, οὐδ' ἐὰν παρελήφθη, κατὰ τὸ ἀποικιακὸν δίκαιον, ἐκ τῆς παλαιᾶς μητροπόλεως Μιλήτου· τὰ παλαιότερα νομίσματα δὲν ἔχουν τούτου ἐνδείξεις. Μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου ἐδημιουργήθη παράδοσις περὶ ἑπωνύμου οἰκιστοῦ Ἄγχιάλου, οὗ ἡ προτομὴ ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως μικρῶν νομισμάτων τοῦ γ' αἰῶνος μετὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Σαράπιδος. Παρατηρήθη δὲ ἐπὶ τινῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα καταπληκτικὴ ὁμοίότης τοῦ οἰκιστοῦ Ἄγχιάλου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Γέταν, τὸν δολοφονηθέντα ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Καρακάλλα.

7. Οὕτως ἰδρυθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ σ' αἰῶνος ἡ Ἄγχιαλος, μικρὰ πόλις ἐν ἀρχῇ, εὐρίσκετο πάντως εἰς ποιὰν τινα κοινωνικὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Ἀπολλωνίας, ἀλλὰ μὲ πολιτικὴν αὐτοδιοίκησιν ²⁾. Ταχέως ὅμως, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἑλληνίδες πόλεις τῆς Θράκης, περιῆλθεν εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς τὰ γείτονα θρακικὰ φύλα, τοὺς *Νιψαίους* καὶ *Σκιρμιάδας* καὶ *Βιθυνοὺς* *Θραῖκας* καὶ μάλιστα τοὺς *Ὀδρῦσας*, τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ πολεμικωτάτους τῶν λαῶν τῆς Θράκης, οἰκοῦντας ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀρτισκοῦ ποταμοῦ ³⁾. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ βάρβαροι ὡς καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν (510—480) ἐπὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ἕξ Ἀσίας ἐπιδρομόντας Πέρσας καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου ὑπεχρεώθησαν νὰ στρατεύσων μετὰ τῶν Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, παρέχοντες 100 πλοῖα καὶ «ἐσκευασμένοι ὡς Ἕλληνες» ὡς ἰώνων καὶ δωριέων ἀποικοὶ ⁴⁾. Ἡ ναυτικὴ αὕτη συμβολὴ ἀποδεικνύει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν τότε τῶν πόλεων τούτων. Μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ἀποχώρησιν τῶν Περσῶν ἐξ Εὐρώπης, αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Θράκης ἀποικίαι προσεχώρησαν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Συμμαχίαν, τὴν ὁποίαν συνέπηξαν τῷ 477 οἱ Ἀριστείδης καὶ Κίμων, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ κοινοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος ἀποχώρησιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων. Μετὰ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς Συμμαχίας ταύτης, τὴν ἐξασφάλισιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ κινδύνου καὶ τῆς πειρατείας, οἱ σύμμαχοι ἐνίσχυσαν τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ εὐρύτερον ἐκμεταλλεόμενοι ἐμπορικῶς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης καὶ Σκυθίας ἐξάγοντες ἐκεῖθεν πρῶτας ὕλας (ξύλειαν, ἰχθεῖς, ἔρια) καὶ εἰσάγοντες ἐξ Ἑλλάδος προϊόντα ποικίλης βιομηχανίας. Διὰ τῆς ἐτησίας συμμαχικῆς εἰσφορᾶς 460 κατ' ἀρχὰς τάλαντων, ἀνεληθούσης τῷ 436 εἰς 600 τάλαντα ἡ Συμμαχία ἐδημιούργησε τὸν μέγαν καὶ ἰσχυρὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον, ὅστις πλέων εἰς τὸν Εὐξείνῳ ἐπεδείκνυε τὸ μεγαλεῖον τῆς μεγάλης Δημοκρατίας, ἐνίσχυε τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἀκτᾶς, ἐξασφαλίζων τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπέναντι τῶν γει-

1) Ἀπόθι σ. 211, 212.

2) Θκ. I, 25, 4. 34, 1.

3) Ἡροδ. IV, 92.

4) Ἡροδ. VII, 95.

τόνων βαρβάρων 1). Ἰδίᾳ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τὸ ἐξαγωγικὸν ἐκ τοῦ Πόντου ἐμπόριον περιοριζέτο εἰς τὸν οἶτον, καὶ τὰ ἐκεῖθεν καταπλέοντα εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου πλοῖα ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σιτοφόρα 2). Ἡ συμμαχικὴ αὐτῆ ἐνίσχυσις ἀπέβη ἀποτελεσματικὴ διὰ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας τοῦ θρακικοῦ Πόντου ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως καὶ ταχείας προόδου τοῦ κράτους τῶν Ὀδρουσῶν Θρακῶν ἀπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Τήρου καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σιτάλκου, ὅστις ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις του ἀπὸ Ἀβδήρων τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Ἴστρου καὶ ἀπὸ Στρουμόνος μέχρι τοῦ Εὐξεινοῦ 3) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Οὐσκουδάμαν (Ἀδριανούπολιν). Ἐπὶ ἓνα αἰῶνα οἱ Θρακῆς Ὀδρούσαι ἤρχον τῆς πέραν τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Ἴστρου χώρας ἀπασχολημένοι ὅμως μᾶλλον πρὸς δυσμὰς καὶ νότον κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν Μακεδόνων δὲν ὑπέταξαν εἰ μὴ ὀλίγας ἐκ τῶν ἑλληνίδων ἀποικίων περὶ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰῶνος ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ Σεύθου ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Σιτάλκου, ἐφ' οὗ τὸ κράτος τῶν Ὀδρουσῶν ἐφθασεν εἰς μεγίστην δύναμιν καὶ πλοῦτον 4). Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνδιαφερόμενοι ὅπως αἱ ἐνταῦθα «ὑπὸ τῆς Θρακῆς οἰκοῦσαι ἑλληνίδες πόλεις μᾶλλον προσέχωσι τοῖς Ἀθηναίοις τὸν νοῦν» περιεποιῶντο τοὺς βασιλεῖς τῶν Ὀδρουσῶν 5). Τὸν υἱὸν τοῦ Σιτάλκου μάλιστα ἐποίησαν δημότην Ἀθηναῖον καὶ συνῆψαν συμμαχίαν κατὰ τῶν Μακεδόνων 6). Ἡ διάσπασις ὅμως τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους τῶν Ὀδρουσῶν περὶ τὸ 410 μετὰ τὸν Ἀμαδόκου καὶ Σεύθου Β' κατέστησεν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τὴν γειτονείαν τῶν Θρακῶν τούτων εἰς τὰς ἑλληνικὰς τοῦ Πόντου ἀποικίας. Τούτων αἱ βορειότεραι πέντε : Ἴστρος, Τόμις, Κάλλατις, Διο-

1) Οὕτως ὁ Περικλῆς «εἰσπλεύσας εἰς τὸν Πόντον (ἴσ. τῷ 450) στόλῳ μεγάλῳ καὶ κεκοσμημένῳ λαμπρῶς, ταῖς μὲν ἑλληνίσιν πόλεσιν ὧν ἐδέοντο διεπράξατο καὶ προσηγάθη φιλανθρώπως, τοῖς προσοικοῦσι δὲ βαρβάροις ἔθνεσι καὶ βασιλεῦσιν αὐτῶν καὶ δυνάστασις ἐπεδείξατο τῆς δυνάμεως τὸ μέγεθος». Πλούταρχ. Περικλ. 20.

2) Ἡροδ. VII, 147. Ὁ Ξέρξης «ἐὼν ἐν Ἀβύδῳ εἶδε πλοῖα ἐκ τοῦ Πόντου σιταγωγὰ, διεκπλέοντα τὸν Ἑλλήσποντον εἰς τὴν Αἰγαίον καὶ Πελοπόννησον κομιζόμενα» καὶ VI, 3 καὶ 26 καθ' ἃ ὁ Ἰστιαῖος μόνος ἢ μετὰ τῶν Λεσβίων πλέοντες εἰς τὸ Βυζάντιον παρεμόνεον καὶ συνελάμβανον τὰ ἐκ τοῦ Πόντου ἐκπλέοντα ἑλληνικὰ πλοῖα.

3) Θκ. II, 97, 1—5. «Ἐγένετο δὲ ἡ ἀρχὴ τῶν Ὀδρουσῶν μέγεθος ἐπὶ μὲν θάλασσαν καθήκουσα ἀπὸ Ἀβδήρων πόλεως ἕως τὸν Εὐξεινον Πόντον μέχρι Ἰστρου ποταμοῦ. Αὕτη, περίπλους ἐστὶν ἡ γῆ τὰ ξυνομόματα, ἣν αἰεὶ κατὰ πρόμηναν ἰσθῆται τὸ πνεῦμα νηὶ στρογγύλῃ τεσσάρων ἡμερῶν καὶ ἴσων νυκτῶν ὁδῶ δὲ τὰ ξυνομόματα ἐξ Ἀβδήρων ἕως Ἴστρου ἀνὴρ εὐζωνος ἑνδεκακαταῖς τελεῖ».

4) Θκ. II, 29, 95—98. Ὁ Θουκυδίδης (II, 97, 3) σημειοῖ «φόρος τε ἐκ πάσης τῆς βαρβάρου καὶ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ὅσων περ ἤρξαν ἐπὶ Σεύθου, ὃς ὕστερον Σιτάλκου βασιλεύσας πλεῖστον δὴ ἐποίησε, τετρακοσίων ταλάντων μάλιστα δύναμις, ἄχρυσός καὶ ἄργυρος εἶη καὶ δῶρα οὐκ ἐλάσσω τούτων χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου προσεφέρετο».

5) Ξενοφ. Ἑλλην. IV, 8, 26.

6) Εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν προσετέθη βραδύτερον (ε' αἰ. μ. X.) ἡ Μαρκιανούπολις, δυτικῶς τῆς Ὀδησοῦ.

νυσόπολις καὶ Ὀδησός, ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, τὴν Πεντάπολιν, ἔχουσαν ἐμπορικὸν «κοινόν», καὶ θρησκευτικὸν ἄρχοντα, τὸν λεγόμενον Πένταρχον, καὶ διεξῆγον τὸ ἐμπόριον τῆς χώρας τοῦ κάτω Ἰστρου, ἐκ τούτου] δὲ ἦλθον εἰς στενωτέραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς Γέτας καὶ Σκύθας καὶ τοὺς Β. Δ. οἰκοῦντας Σαρμάτας : τούτων πάντων ἐδέχθησαν, λόγῳ τοῦ κλίματος, πολλὰς βιοτικὰς συνηθείας, καὶ τὴν γλῶσσαν ἐξέμαθον καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰσήγαγον παρ' αὐτοῖς πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω ταχέως καὶ ἡ ἐμπορικὴ τῆς χώρας ἐκμετάλλευσις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων ταχέως ἠξήθη ¹⁾, καὶ τὰ προϊόντα τῆς παραγωγῆς τῶν νοτίων ἑλληνικῶν χωρῶν εὔρον ἀγορὰς εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ²⁾.

8. Εἰς τὸ πλαίσιον τοῦτο τοῦ ἐν τῷ Θρακικῷ Πόντῳ ἀποικιακοῦ βίου τῶν Ἑλληνίδων πόλεων συνετελέσθη ἡ ἀΐησις καὶ πρόοδος τῆς Ἀγχιάλου. Στοιχεῖα ἐκ γραπτῶν ἱστορικῶν πηγῶν τῆς προόδου ταύτης, κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς αἰῶνας, δὲν ἔχομεν. Αἱ ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων ὅμως νομισμάτων αὐτῆς παραστάσεις, ἐνεπίγραφοι λίθοι καὶ ἀγάλματα καὶ οἰκοδομικὰ λείψανα, διαφωτίζουν τὸ κενὸν τοῦτο, πρὸς ἀποκατάστασιν σχετικῆς τινος συνεχείας τοῦ βίου τῆς πόλεως. Αὐτὴ ἡ ὑπαρξις νομισμάτων τῆς Ἀγχιάλου σημαίνει ὅτι αὕτη κατὰ τὸν γ' π. Χ. αἰ., εἰ μῆγε καὶ ἀπὸ τοῦ δ', εἶχε πολιτικὴν αὐτοτέλειαν, προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀΐξεως τῶν κατοίκων καὶ τῆς οἰκονομικῆς αὐταρκειᾶς³ καὶ εἶναι τοῦτο εὐνόητον. Οἱ Μακεδόνες τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καταλύσαντες τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν καὶ ἀποκρούσαντες τοὺς Γέτας ⁴⁾ καὶ Σκύθας τοὺς πέραν τοῦ Αἴμου, περιέλαβον τὰς Ἑλληνίδας πόλεις τοῦ Πόντου εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς δράσεως τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (323) ἀποπειραν τοῦ ὑποτελοῦς βασιλέως τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθου ν' ἀποδώσῃ πάλιν τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν λαὸν τοῦτον, κατέστειλεν ὁ ἐν Θράκῃ ἐκ τῶν Διαδόχων *Λυσίμαχος*, ὅστις μετὰ ἐξαιεῖς πρὸς τοὺς Ὀδρύσας ἀγῶνας (322—316) κατετρόπωσε τὸν Σεύθην καὶ ἐξέτεινεν τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ πέραν τοῦ Αἴμου, περιλαβὼν εἰς τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ τὰς θρακικὰς τοῦ Εὐξείνου Ἑλληνίδας πόλεις, ὧν ἡ *Τύριζις ἄκρα*, νοτίως τῆς Ἀπολλωνίας, ἀπέβη τὸ γαζοφυλάκιον αὐτοῦ ⁴⁾. Ὅτε τῷ 313^ο Ἀντίγονος ἀνέλαβε νὰ συ-

1) Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἡροδότου, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐπεσκέφθη τὴν βορειότερον τῆς Ταυρικῆς χώραν μέχρι τῶν Ἰππημολγῶν, ὧν περιγράφει τὰ ἦθη, διατηρηθέντα ἐπὶ μακρὸν καὶ μέχρι σήμερον (ἡ χρῆσις τοῦ koumych—ὄνου γάλακτος) δεικνύεται ἡ ἐπὶ πολὺ διεΐσδυσις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν χώραν ἐκείνην.

2) Chapot. Le monde romain, 1927 p. 213—214.

3) Οἱ Γέται, οἰκοῦντες πέραν τοῦ Αἴμου, ἦσαν ὁμόγλωσσοι τῶν Θρακῶν (Στραβ. VII, 10, σ. 303) καὶ Δακῶν, ὡς δεικνύουν τὰ παρὰ Διοσκορίδῃ περιωθέντα ὀνόματα φυτῶν. (M. Müller, The science of Language, London 1866 p. 131).

4) Στραβ. VIII, 6, σ. 265 (ἐκδ. Müller—Dübner Paris 1853).

νεώσῃ ὑφ' ἑαυτὸν πάσας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὰς κτήσεις καὶ ἐκήρυξε τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τῶν θρακικῶν τοῦ Εὐξείνου πόλεων, ἐπανεστίασε μὲν πάλιν ὁ Σεύθης, ἀπεστάτησαν δὲ καὶ αἱ θρακικαὶ πόλεις, ὧν ἡ ὑποταγὴ ἀπησχόλησε πάλιν τὸν Λυσιμάχον ἐπὶ δύο περίπου ἔτη (313—312), κατὰ δὲ τὴν συνθηκολόγησιν πρὸς τὸν Ἀντίγονον (311) ἡ Θράκη μετὰ τῶν παραλίων πόλεων τῆς παρέμεινεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις τῷ 306 ὠνομάσθη καὶ Βασιλεὺς μέχρι τοῦ 281, ὅτε μετὰ περιπετειώδη πολιτικὸν καὶ ἰδιωτικὸν βίον ἀπέθανεν ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν Σέλευκον, εἰς ὃν περιῆλθον αἱ εὐρωπαϊκαὶ τοῦ Λυσιμάχου κτήσεις. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο τῆς ἀρχῆς τοῦ Λυσιμάχου (313—281) αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Α. Θράκης πόλεις ἀπέλαυον ἐσωτερικῆς αὐτονομίας καὶ εὐρίσκοντο εἰς τὸ περιθώριον τῆς πολυταράχου ζωῆς τοῦ ἐκ τῶν ὀλίγων ἐπιζησάντων συνεργατῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀπηλλαγμένας οἰασθήποτε ἐπιρροῆς τῶν βαρβάρων τῆς γείτονος ἐνδοχώρας τῆς Θράκης, τῶν Ὀδρουσῶν ἐκλιπόντων ὡς αὐτονόμου κράτους καὶ ἐμπесόντων εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναδημιουργίαν τοῦ σταθερῶς ἐν Θράκῃ ἐγκατασταθέντος ἑλληνομακεδονικοῦ κόσμου.

9. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λυσιμάχου ἡ Ἀν. Θράκη περιῆλθεν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνὸν καὶ εἶτα τὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν ἀνασυγκροτηθὲν Μακεδονικὸν κράτος, ὅτε ἐπῆλθε διὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου ἐπιδρομὴ πολυπληθῶν Γαλατῶν, ἐκ τῆς πρό τινας σημειωθείσης μεγάλης ἐκ Δυσιμῶν κινήσεως πολυαριθμῶν κελτικῶν φυλῶν. Καὶ ἡ μὲν διὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μακεδονίας εἰς τὰς νοτίας ἑλληνικὰς χώρας κεραυνοβόλος αὐτῶν κἀθοδος ἀνεκόπη περὶ τοὺς Δελφούς· οἱ δὲ ἐξ αὐτῆς Γαλάται, συνενωθέντες μετ' ἄλλων ὁμοφύλων, ἐν τῷ μεταξὺ διαβάντων τὸν Αἴμον, ἐγκατεστάθησαν ἐν Θράκῃ, ἐνθα ἴδρυσαν τὸ βασίλειον τῆς Τύλης ΒΔ τοῦ Βυζαντίου. Τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπεξετάθη καὶ μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ τὸ ἰσχυρὸν Βυζάντιον κατέστη φόρου ὑποτελὲς εἰς τοὺς Γαλάτας. Τὸ κράτος ὅμως τῆς Τύλης ὑπῆρξε βραχύβιον· διότι μετὰ 60 ἔτη ἐπανέστησαν οἱ Θραῖκες καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς ξένους κατακτητὰς, διαπεραιωθέντας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐνθα ὑπηρετήσαντες ὡς μισθοφόροι διαφόρων Ἑλλήνων ἡγεμόνων τέλος ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὴν μεταξὺ Βιθυνίας, Φρυγίας, Παφλαγονίας καὶ Καππαδοκίας χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν *Γαλατίαν*. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἑλληνίδων ἀποικιῶν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην εἶναι εἰς τὰς λεπτομερείας ἄγνωστος· γενικῶς εἶναι βέβαιον τὸ σημειούμενον ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ὅτι αἱ πόλεις αὗται «μετὰ κόπου μὲν σώζουσι τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πλουτοῦσι καὶ ἀντέχουσι διὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπορίας»¹⁾. Αὕτη διεξήγετο πρὸς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα καὶ οἱ ἔμποροι ἔπλεον ἐπίσης εἰς τοὺς λιμένας

1) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. Κ. Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Β', α, σ. 227.

τοῦ Εὐξείνου καὶ πολλοὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὸς ἐκεῖ ἑλληνικὰς πόλεις. Τὸν ἐποικισμὸν τοῦτον ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου καὶ δὴ ἐξ Αἰγύπτου τῶν Πτολεμαίων ἐνίσχυσαν κατὰ τὸν γ' αἰῶνα καὶ αἱ πολεμικαὶ τῶν Διαδόχων ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἐπίλυδες στρατιῶται καὶ ἔμποροι ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας εἰσῆγον ἐκεῖ τὰ ἥθη αὐτῶν καὶ ἔθιμα καὶ τὴν θρησκείαν. Ἐκ τούτου εὐρίσκονται ἐν αὐταῖς ἐρείπια ναῶν Αἰγυπτίων θεῶν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν παραστάσεις τούτων. Εἶναι δὲ τοῦτο γενικὸν φαινόμενον ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῆς ἑλληνιστικῆς λεγομένης περιόδου. Οὕτω σώζονται ἐρείπια ναῶν τῆς Ἰσιδος, τοῦ Σαράπιδος καὶ ἄλλων ἐν Πιρίηνῃ, Κορίνθῳ καὶ ἄλλαχθ' ἐν Ἑλλάδι ¹⁾). Ἐπὶ νομισμάτων δὲ τῆς Ἀγχιάλου, παλαιότερων τοῦ α' π. Χ. αἰῶνος, παρίστανται ὁ Σάραπις, ἡ Φαρία Ἰσις καὶ ὁ Ἀσκληπιός, παραστάσεις τῆς Ἰσιδος μετὰ σκήπτρον καὶ ὑδροχόης, ὡς καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν γ' μ. Χ. αἰῶνα ἀπὸ Σεπτιμίου Σεήρου ²⁾).

10. Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, ἀπομακρυνθέντων ἢ ταπεινωθέντων τῶν βαρβάρων τῆς θρακικῆς ἐνδοχώρας, Γετῶν, Δακῶν καὶ τῶν λεγομένων αὐτονόμων Θρακῶν τῆς Δυτ. πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν ὄρεσιβίων θρακῶν, αἱ παρευξείνιοι ἑλληνίδες πόλεις, ἐν αἷς ἡ Ἀγχιάλος καὶ ἡ Ἀπολλωνία, εὐήμερησαν. Ὡς οἱ Ἀπολλωνιαῖται εἶχον τὸν «Ἀπόλλωνα» τοῦ Καλάμιδος, τὸν ὁποῖον ἀπήγαγεν ὁ στρατηγὸς Λούκουλλος εἰς Ρώμην τὸν α' π. Χ. αἰῶνα ³⁾), οὕτως οἱ Ἀγχιαλεῖς ἀντέγραφον ἐπὶ νομισμάτων αὐτῶν τὸν «Ἐρμῆν» τοῦ Πραξιτέλους, οὗ μαρμαρίνον ἀντίγραφον βεβαίως εἶχον ἐν τῇ πόλει των ⁴⁾). Ἐκ τοιούτου δὲ νομίσματος τῆς Ἀγχιάλου, ἀποκειμένου ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ὀδησοῦ, ὁ ῥώσος ἀρχαιολόγος Α. Ν. Schwartz ἀποκατέστησεν δι' ἰδίας μελέτης τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν Ἑλλάδι εὐρεθέντος πρωτοτύπου τοῦ Πραξιτελείου ἀριστουργήματος ἐλλείπον τμήμα, τὸ ὁποῖον παριστᾷ βότρυν σταφυλῆς, τὸν ὁποῖον ἐπεδείκνυε διὰ τῆς ἐκπεσούσης ἀριστερᾶς χειρὸς εἰς τὸν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατούμενον παῖδα Διόνυσον ⁵⁾). Ἐκ τούτου εὐκόλος ἀποβαίνει ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἠκρωτηριασμένου «Ἐρμού» τοῦ Πραξιτέλους. Εἰς τί δ' ὠφείλετο ἡ κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους π.Χ. αἰῶνας ἡ εὐημερία τῆς

1) Πausan. Κορινθιακά. Ἐν Πιρίηνῃ εἶδομεν αὐτὰ ἡμεῖς τῷ 1901.

2) Strack: Die antiken Münzen, ἐνθ' ἀνωτ. ἐν Καταλόγῳ νομισμάτων Νο 408, 409, 459, 465, 511, 573, 651.

3) Τῷ 72 π. Χ. ὅτε κατέλαβε τὴν Ἀπολλωνίαν.

4) Ἀντίγραφα κλασσικῶν ἀγαλμάτων εἶχον καὶ ἄλλαι θρακικαὶ πόλεις, ὡς ἡ Φιλιππούπολις (Μυρτ. Ἀποστολίδου. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία Θράκης, ἐν «Θρακικοῖς», τόμος ΙΖ', σ. 255).

5) Théod. Reinach ἐν Histoire par les monnaies 1902 p. 12 «Tout récemment on a retrouvé sur une monnaie d'Anchialos en Thrace la copie de l' Hermès de Praxitèle, et cette copie ne laisse aucun doute sur la restitution du bras mutilé. Il tenait une grappe de raisin, avec laquelle le dieu agaçait l'enfant Dionysos».

Ἀρχαίου δεικνύουν τὰ νομίσματα αὐτῆς διὰ τῶν παραστάσεων καὶ ἐπιγραφῶν αὐτῶν. Ἡ *Γεωργία καὶ Οἴνοποιία, ἡ Ναυτιλία καὶ Ἀλιεία* ἦσαν αἱ κυριώταται πηγαὶ πλοῦτου τῆς πόλεως. Ἡ Δήμητρα καὶ ὁ Τριπτόλεμος, ὁ Διόνυσος, ὁ βότρυς, ὁ κἀνθαρος, ὁ Ποσειδῶν ¹⁾, ὁ δελφίν, ὁ ἰχθύς, τὸ πλοῖον εἶναι αἱ συνηθέσταται παραστάσεις ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων, ὡς προστάται ἢ σύμβολα τῶν πηγῶν τούτων τοῦ πλοῦτου τῆς πόλεως. Αἱ πανηγύρεις πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαίων Νυμφῶν ἔχουν ἀπήχησιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων διὰ τοῦ «στεφάνου—βραβείου» ἐπὶ στρογγύλης τραπέζης τῶν ἑλληνοδικῶν, ἐνίοτε καὶ μετὰ βαλαντίου χρυσοῦ ²⁾. Αἱ πανηγύρεις δὲ αὗται καὶ αἱ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα περίοδον ἑορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Σεπτιμίου Σεύηρου — Σεπτίμια Νυμφαῖα καὶ Σεπτίμια Νέμια ³⁾—ἢ τῆς Φαυστίνης, εὐρίσκουσαι ἀπήχησιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων δεικνύουν εὐημερίαν οὐχὶ πολὺ πρόσφατον οὐδ' ἀναγομένην εἰς τὴν ταραχώδη περίοδον τῶν ἐπιδρομῶν Μιθραδάτου τοῦ Εὐπάτορος (α' π.Χ. αἰ.) ἢ τῶν Δακῶν, Γετῶν καὶ Γότθων (β' καὶ γ' μ.Χ. αἰ.), ὧν θέατρον ἐπὶ δύο αἰῶνας ὑπῆρξεν ἡ Θράκη, ἀλλ' εἰς παλαιότερους χρόνους, καθ' οὓς αἱ πηγαὶ αὗται πλουτισμοῦ ἀπέβησαν μόνιμοι καὶ σταθεραί, μὴ ἐπηρεαζόμεναι σπουδαίως ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες συνήθως ἐγίνοντο παροδικῶς καὶ διεξήγοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, ἢ δὲ Ἀρχαίος ἔκειτο εἰς τὸ ἀκρότατον ἀνατολικὸν περιθώριον τῆς ἀπὸ τοῦ Αἴμου εἰς τὴν Θράκην ὁδοῦ. Εἶναι ὁμως περίεργον ὅτι τὰ νομίσματα τῆς Ἀρχαίου οὐδὲν ἴχνος παρέχουν τῆς σημασίας τῆς ἀλατοπαραγωγῆς διὰ τὸν πλοῦτον τῆς πόλεως. Οὐδεμία ἐπ' αὐτῶν παραστάσις ἢ ἀλυκῆς ἢ τῶν γραφικῶν κωνοειδῶν σωρῶν τοῦ συγκομισθέντος παλλεύκου ἄλατος, πρὸς ἔνδειξιν τοῦ σπουδαίου τούτου παράγοντος τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων, ἀντικειμένου τοῦ ἐμπορίου τῆς πόλεως, οὐδόλως ὑπολειπομένου τῆς ἀλιείας καὶ τῆς οἴνοποιίας, αἵτινες ἐπὶ τῶν νομισμάτων συμβολίζονται διὰ τοῦ ἰχθύος καὶ τοῦ βότρυος.

11. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ α' π.Χ. αἰῶνος ἡ Μοισία καὶ ἡ Θράκη ἔδοκίμασαν τὴν ἐπιδρομὴν Μιθραδάτου τοῦ σ' τοῦ Εὐπάτορος ἀναλαβόντος ν' ἀνακόψῃ τὴν δρμητικὴν πορείαν τῆς Ρώμης πρὸς ὀλοκληρωτικὴν κατάκτησιν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ βραχυχρόνιος ὁμως κατάκτησις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλείστου μέρους τῆς βορειοανατολικῆς χερσονήσου ἐπεκταθεῖσα καὶ ἐπὶ τὰς ἑλληνικὰς τοῦ Εὐξείνου ἀποικίας δὲν ἀφῆκεν εἰς αὐτὰς οὐδὲν ἴχνος τῆς διαβάσεώς της, εἰ μὴ ὅτι ἐπέσπευσε τὴν κατάληψιν τῆς

1) Ἐπὶ τῆς κυρίας πύλης τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν τειχῶν ὁ ἀλιμέδων Ποσειδῶν εἰκονίζεται χειριζόμενος τὴν τρίαιναν πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν ἐχθρῶν.

2) Βλ. Κατάλογον Νομισμάτων Strack No 570, 638|640.

3) Mionet. Description des Médailles antiques, Supplément t. II, p. 223. Τὴν ἐν Ἀρχαίῳ τέλεσιν τῶν Νεμαίων εὐρίσκομεν ἐπὶ μεταλλίου τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα.

χώρας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Μάρκος Λικ. Δούκουλλος, ὑπάτος τῷ 73 καὶ ἀνθύπατος Μακεδονίας τῷ 72 ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μοισίαν, ἣν ὑπέταξε μέχρι τοῦ Ἰστρου. Αἱ ἑλληνίδες παρευξίνιοι πόλεις τῆς Θράκης ὑπέκυψαν πιθανώτατα ἀνευ ἀντιστάσεως καὶ δὴ ἡ Ἀπολλωνία, Μεσημβρία, Ὀδησός, Τόμοι. Ἡ Ἀγχιάλος καὶ ἄλλαι ἑλληνίδες πόλεις δὲν ἀναφέρονται, ἀλλὰ πάντως καὶ αὗται ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους, διατηρήσασαι ὅμως ἐσωτερικὴν αὐτοδιοίκησιν, ὡς τοῦτο ἐχορηγήθη καὶ εἰς τοὺς Θράκας ἡγεμονίσκους τῶν Ὀδρουσῶν. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, περὶ τὰ μέσα τοῦ α' π.Χ. αἰῶνος, μεγάλη ἐπιδρομὴ Γετῶν, ἐκ τῶν πέραν τοῦ Αἴμου οἰκούντων, εἴτε μόνων εἴτε καὶ μετ' ἄλλων πέραν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρων, πολὺ ἔβλαψε τὰς παραλίας τοῦ Εὐξείνου ἑλληνικὰς πόλεις μέχρι καὶ τῆς Ἀπολλωνίας. Τούτων ἄλλας μὲν ἐντελῶς κατέστρεψαν, ὥστε ἀπεκλείσθη ὁ μετὰ ταῦτα συνοικισμός των, ἄλλας δὲ σπουδαίως ἔβλαψαν, ἀναγκασθείσας νὰ δεχθοῦν συνοίκους ἐκ τῶν ἐπιδρομέων βαρβάρων¹⁾. Ὁ αὐτοκράτωρ Αὔγουστος διὰ νέων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ τῶν στρατηγῶν Μάρκου Λ. Κράσσου (30 π. Χ.) καὶ Δομιτίου Καλπουρνίου Πίσωνος, κατενίκησε καὶ ὑπέταξε τὰς βαρβαρικὰς φυλὰς τῆς Μοισίας καὶ τῆς Δ. Θράκης (Βαισούς, τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ὀδρουσῶν) καὶ ἐπεξέτεινε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς Μ. Σκυθίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰστρου. Τότε συνέπεσεν ἡ ἐξορία τοῦ ποιητοῦ Ὀβιδίου (43 π. Χ.—17 μ.Χ. εἰς Τόμους τῆς Σκυθίας, κτῆσιν ἤδη τῶν Ρωμαίων. Ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ δὲ μνεῖα τῶν «ὕψηλῶν τειχῶν» τῆς Ἀγχιάλου, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀνωτέρω πρὸ ἐνὸς αἰῶν. βαρβαρικὴ ἐπιδρομὴ δὲν ἔβλαψε τὴν πόλιν ταύτην. Τῷ 46 μ. Χ. ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος Α' κατέλυσε τὰς προνομίας τῶν Θρακῶν ἡγεμόνων καὶ μετέβαλε τὴν χώραν εἰς *ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ ἀνθυπάτου τῆς Μοισίας, ὡς αὐτοκρατορικὴ καὶ οὐχὶ συγκλητικὴ, ἀπ' αὐτὴν δὲ ἐξεργάζοντο ὁ ἡγεμὼν καὶ ὑπατεῦν τῆς Θρακῶν ἐπαρχίας ἢ ἡγουμενεύων ἢ ἡγούμενος τοῦ ἔθνους*, ὡς φέρεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἢ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἡ ρωμαϊκὴ φρουρὰ τῆς χώρας δὲν ὑπερέβαινε τοὺς δισχιλίους στρατιώτας²⁾. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Ἀγχιάλος διετήρει τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς αὐτοδιοίκησιν, *ἔχουσα Δῆμον καὶ Βουλὴν*, ὡς ἀναγράφεται ἐπὶ νομισμάτων τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος, ἐπὶ παλαιότερας δὲ πλακὸς ἐντετοιχισμένης εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας τῆς *Χαριτωμένης* σώζεται ψήφισμα, ἀναγράφον *τὴν βουλὴν καὶ τὸν λαμπρότατον Δῆμον Ὀδλιανῶν*

1) Διον. Χρυσοστόμου: Λόγ. Βορυσθενικός, τ. II, σ. 49. «Τὴν δὲ τελευταίαν καὶ μεγίστην ἄλωσιν (τῶν Γετῶν) τῆς πόλεως (τῶν Βορυσθενιτῶν) οὐ πρὸ πλείονον ἢ πεντήκοντα καὶ ἑκατῶν ἐτῶν. Εἶλον δὲ καὶ ταύτην Γέται καὶ τὰς ἄλλας, τὰς ἐν τοῖς ἀριστεροῖς τοῦ Πόντου πόλεις μέχρις Ἀπολλωνίας» ὅθεν δὴ καὶ σφόδρα ταπεινὰ κατέστη τὰ πράγματα τῶν τῆδε Ἑλλήνων, τῶν μὲν οὐκέτι συνοικισθεισῶν πόλεων, τῶν δὲ φάυλως καὶ τῶν πλείστων βαρβάρων εἰς αὐτὰς συρρυνέντων».

2) Ἰωσήπου Ἰουδ. ἀρχαιολ. I, 6, 1.

Ἀγχιαλέων. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι τὰ νομίσματα τῆς Ἀγχιάλου τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (81—96) καὶ ἐκόπτοντο μέχρι Γορδιανοῦ τοῦ Γ' (238—244), ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Τραϊανοῦ (97—117), Ἀδριανοῦ (117—138), Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (138—161), Μάρκου Αὐρηλίου (161—180), Κομμόδου (180—192), Σεπτιμίου Σεύηρου (197—211), Ἀλεξάνδρου Σεύηρου (208—235). Τὸ δικαίωμα τῆς κοπῆς νομισμάτων ἢ Ἀγχίαλος εἶχε καὶ πρὸ τῆς ὀριστικῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, διότι πολλὰ τῶν νομισμάτων αὐτῆς δὲν ἀναγράφουν τὸν τίτλον *Οὐλπιανῶν Ἀγχιαλέων*, ὅπερ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Οὐλπίου Τραϊανοῦ, μετὰ τὸ 103, ἀλλὰ μόνον *Ἀγχιαλέων* ἢ *Νύμφαι Ἀγχιαλείαι* ἢ ἔχουν τὴν παράστασιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ *Σαράπιδος*. τῆς *Ἴσιδος*, ἐνῶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου φέρουν πλὴν τοῦ *Οὐλπιανῶν* τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς γυναικὸς του τῆς *Φανστίνης*, τῆς *Ἰουλίας Μαμαίας*, τοῦ Δομιτιανοῦ, Μ. Αὐρηλίου, Κομμόδου, Σεπτιμίου Σεύηρου, Καρακάλλα, Γέτα, Μαξιμίνου, Γορδιανοῦ, Τραγκυλίνης, Νέας Φανστίνης ¹⁾, Νέας Σεβαστῆς. Ἐπὶ τινων νομισμάτων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως φέρεται Ἀγχίαλος μετὰ νεαρᾶς κεφαλῆς τοῦ μυθολογουμένου κτίστου, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας *Ἀγχιαλέων* μετὰ ἰσταμένου Ἀσκληπιοῦ, ἐπὶ ἄλλου Ἀγχιαλέων—*Ἴσις Φαρία, Δήμητρα, Τριπτόλεμος*, συνεσπειρωμένος *Ὀφίς*. *Πύλη πόλεως, Ἀγωνιστικὴ Τράπεζα* ²⁾, *Διόνυσος, Βότρυς, Κάνθαρος, Ποσειδῶν, Δελφίν, Ἰχθύς, Πλοῖον, Τρεῖς συμπεπλεγμένοι Κόραϊ* ³⁾. Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον (211—238) σημειοῦται ἐντατικωτέρα κοπὴ νομισμάτων ἐν Ἀγχιάλῳ, ἧτις εἶναι τότε ἐκ τῶν ὀλίγων θρακικῶν καὶ παρευξινίων πόλεων, αἵτινες ἔκοπτον νομίσματα, ὡς ἡ Τόμις, τὸ Βυζάντιον, ἡ Κοίλη καὶ ἡ Δεβελτός ⁴⁾. Αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων δὲ ἀνωτέρω σημειούμεναι παραστάσεις εἶναι ἀσφαλεῖς πηγαί, πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς τε πόλεως καὶ τῶν κυριωτάτων ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων, τῆς Θρησκείας, τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, σχετικῆς πρὸς τὰς παρ' αὐτὴν Θέρας.

1) Head—Σβορώνου. Ἱστορία τῶν Νομισμάτων τόμ. Α', 1895, Ἀθήναι.

2) Σύζυγος τοῦ Μ. Αὐρηλίου, ἣν μόνη ἢ Ἀγχίαλος ἐτίμησε διὰ νομίσματος.

3) Πρώτη ἀτελής ἔκδοσις τῶν νομισμάτων Ἀγχιάλου ἐγένετο ὑπὸ J. Ch. Rasche ἐν τῷ *Lexicon Universae rei numerae veterum etc.* Lipsiae 1785. Εἶτα ἐξέδωκεν ὁ Mionnet, ἀπὸ τοῦ ὁποίου παρέλαβέ τινα ὁ Θ. Παρασκευόπουλος. Μετ' αὐτοὺς ὁ Head ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Νομισμάτων, μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ Π. Σβορώνου ἐν Ἀθήναις 1898. Τελευταῖον δὲ πλουσία αὐτῶν Συλλογὴ ἐδημοσιεύθη καὶ περιεγράφη ὑπὸ Marx L. Strack ἐν τοῖς *Antiken Münzen* 1912. Τῷ 1910 εἰς τὰς Θέρας ὁ ἐκμισθωτὴς αὐτῶν πλὴν ἄλλων, οἷα ἀργυροὶ καὶ χαλκοὶ δακτύλιοι καὶ ἄλλα βυζαντινῆς τέχνης πράγματα, εὗρε καὶ περὶ τὰ 3.000 νομίσματα μετ' ἐπιγραφῆς Νύμφαις Ἀγχιαλείαις (Εἰδήσεις τοῦ ἐν Κ)πόλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου 1911 σ. 283 καὶ 1913 σ. 96, εἰκ. 10). Παρὰ δὲ τὰ Λουτρά Ἀετοῦ εὗρέθησαν νομίσματα Μ. Ἰουλ. Μικάλου Νύμφαις Ἀγχιαλείαις τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (Εἰδήσεις Ρωσ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου τ. III 1912—1913 σ. 195. Πρὸβλ. καὶ *Revue Archéologique* 1914 p. 475).

4) *Die antiken Münzen Nord Griechelands* I, 187 καὶ 616.

12. *Εἰσαγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀγγιάλον.* Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' αἰῶνος πιθανώτατα ἐκηρύχθη εἰς τὴν Ἀγγιάλον ἡ νέα θρησκεία, πάντως ἐκ τῶν πρώτων ἐν Μακεδονίᾳ χριστιανικῶν Κοινοτήτων, τὰς ὁποίας μετὰ τὸ 53 ἴδρυσεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὡς ἡ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ¹⁾. Κατὰ παράδοσιν, διασωθεῖσαν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἁγίας Σεβαστιανῆς, ἐορταζομένης τὴν 7 Ἰουνίου καὶ 16 Σεπτεμβρίου ²⁾, τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη ἐν Ἀγγιάλῳ, ὅπου εἶχεν ὀπαδοὺς, ὅτε ἡ ἁγία «ἐξεληθοῦσα εἰς Ἀγγιάλον καὶ εὐροῦσα μαθητὴν τοῦ ἀπ. Παύλου ἠσπάσατο αὐτὸν σὺν τοῖς ἀδελφοῖς». Εἰς ἐπιβεβαίωσιν δὲ τῆς οὕτω πρωΐμου κηρύξεως ἐκεῖ τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπάρχει περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος μαρτυρία τοῦ σοφοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Σεραπίωνος (198—212), ἀναγράφοντος ὅτι ὁ Ἀῦλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Θράκῃ Δεβελτοῦ, ἐμαρτύρησε περὶ τῆς κατὰ τῶν αἰρετικῶν Μοντανιστῶν δράσεως τοῦ μακαρίου ἐπισκόπου Σωτᾶ τῆς Ἀγγιάλου γράφας «Ζῆ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὅτι Σωτᾶς ὁ μακάριος ὁ ἐν Ἀγγιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τῆς Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν καὶ οἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν» ³⁾. Ἡ αἵρεσις τοῦ Μοντανοῦ ἐκ Φρυγίας, ὅπου τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη, διεδόθη καὶ ἐν Θράκῃ διὰ τῶν δύο ὀπαδῶν αὐτοῦ Πρισκίλλης ἢ Πρίσκας καὶ Μαξιμίλης (περὶ τὸ 160), αἵτινες ἐπαρουσιάζοντο ὡς προφήτιδες ⁴⁾. Ἐκ τῆς παλαιοτάτης ταύτης μαρτυρίας, μεταγενεστέρα—ἴσως τοῦ ε' αἰῶνος—παράδοσις ἐδημιούργησεν ὅλην σύνοδον 10 Θρακῶν ἐπισκόπων, συνελθόντων ἐν Ἀγγιάλῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μακαρίου Σωτᾶ, καὶ ὁ Papyrus ἐν τῷ Libello synodico ἔγραψεν ὅτι «ἱερωτάτη σύνοδος συνῆλθεν ὑπὸ τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον Σωτᾶν τῆς ἐν Θράκῃ Ἀγγιάλου μετὰ 12 ἄλλων ἐπισκόπων, ἤλεγξε τὰς πλάνας Θεοδότου τοῦ σκυτέως ⁵⁾, τοῦ Μοντανοῦ καὶ Μαξιμίλης καὶ κατεδίκασεν αὐτούς ⁶⁾. Ἐκ πάντων τούτων φαίνεται ἀρχαιοτάτη ἡ Ἐκκλησία Ἀγγιάλου καὶ σπουδαῖον ἐν Θράκῃ κέντρον τοῦ νέου θρησκευμοτος εἴτε διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς πόλεως εἴτε διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ τότε ἁγίου αὐτῆς ἐπισκόπου ⁷⁾. Ἐκτοτε μέχρι τῶν μέσων τοῦ Δ' αἰῶνος δὲν ἀπαντῶμεν ἄλλο ὄνομα ἐπισκόπου τῆς Ἀγγιάλου, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ δι' ἄλλας θρακικὰς πόλεις καὶ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου ⁸⁾. Ἀβάσιμος δὲ φαί-

1) Πράξεις Ἀποστόλων 16, 10 καὶ 17, 2 κέξ.

2) Ἐκδοθέντι ὑπὸ τῶν Βολλανδιστῶν ἐν Acta Sanctorum iunii 7. Πρβλ. καὶ Hippolyte Delehaye Propylaeum ad Acta S-rum Novembris col. 50.

3) Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. V, 19, 3, ἔκδ. Dindorf 1890.

4) Βλ. L. Duchesne. Histoire ancienne de l'Église t. I (1923) p. 270—284.

5) Πρώτου εἰπόντος ψιλὸν ἀνθρώπον τὸν Χριστόν. Εὐσ. Ἐκκ. Ἰστ. V, 28, 6.

6) Mansi, Conciliorum Collectio amplissima t. I col. 723.

7) Δὲν ἀναγράφονται δὲ οὔτε τῶν ἄλλων συνέδρων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα οὔτε τῶν πόλεων αὐτῶν.

8) Τούτου ὁ κατάλογος τῶν πρώτων ἐπισκόπων συνεπληρώθη βραδύτερον καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, τὸν ε' καὶ στ' αἰῶνα.

νεται ἡ γνώμη τοῦ Μ. Ι. Γεδεών¹⁾ ὅτι πολὺ πιθανῶς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀγχιάλου, ὁ κατὰ τὰ τέλη τῆς β' ἑκατονταετηρίδος ἐποπτεύων καὶ διεξάγων τὰ πράγματα τῆς ὀλιγαρχίμου Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου μετείχε τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου ἢ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν Ἡρακλείας καὶ Νικομηδείας καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν Νικαίας καὶ Χαλκηδόνος, ἐξ οὗ ἐπλώσθη ὁ «Γερροντισμός», διότι οὔτε πρὸ τῆς ἀλώσεως οὔτε μετ' αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος Ἀγχιάλου περιελήφθη ποτὲ εἰς τοὺς Γέροντας, ὧν ὁ θεσμός, ἐξέλιξεν τῆς ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἐμφανιζομένης τὸ πρῶτον ἐνδημούσης Συνόδου, ἀναφαίνεται κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα.

13. Περὶ τὰ τέλη τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, Ὀθωνος, Βιτελίου, Δομιτιανοῦ, οἱ πέραν τοῦ Ἰστροῦ Γότθοι, μόνοι ἢ μετ' ἄλλων γειτόνων βαρβάρων διαβαίνοντες τὸν ποταμὸν ἐληλάτουν τὴν Δακίαν, Μοισίαν καὶ Θράκην. Ἄλλ' ὁ γενναῖος Τραϊανός, ἀποκαταστήσας τὴν ἀπὸ τοῦ 67 διασαλευθεῖσαν τάξιν τοῦ Κράτους ἐστράτευσε δις—103 καὶ 105—κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἀνέστειλεν ἐπὶ μακρὸν τὴν πρὸς νότον κίνησιν τῶν βαρβάρων, ἐνίσχυσε τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς μεταξὺ τοῦ Ἰστροῦ καὶ τοῦ Αἴμου χώρας, ἴδρυσεν στρατιωτικὰς ἀποικίας, ἐξεχώρησε τὰ δικαιώματα ἀποικίας (*ius coloniae*) εἰς τινὰς τῶν ἐκεῖ ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τὸν ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματός του (Οὐλλπιος Τραϊανός) τίτλον οὐλλπιανὴ εἰς αὐτάς. Ἐκ τούτων ἦτο καὶ ἡ Ἀγχιάλος, ἧς τὰ νομίσματα καὶ αἱ δημόσιαι ἀναγραφαὶ (ἐνιπίγραφα μνημεῖα) ἔκτοτε φέρουσι σταθερῶς καὶ τοῦτον τὸν τίτλον «Οὐλλπιανῶν Ἀγχιαλέων». Μετὰ τὸν Τραϊανὸν τὴν ἄμυναν τῆς χώρας ἀνέλαβεν ὁ Μ. Αὐρήλιος διαβάς τὸν Ἰστρον καὶ ἀπωθήσας τοὺς γότθους Μαρκομάνους, καὶ ὁ Σεπτίμιος Σεῦηρος ὡς στρατηγὸς Θράκης καὶ μετὰ τὸν Κόμμοδον (1192) ὡς αὐτοκράτωρ, ἐπὶ τρία ἔτη παραμείνας ἐν Θράκῃ πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἀντιπάλου του Πεσκεννίου Νίγρου, εἰς ὃν εἶχον προσχωρήσει ἡ Ἑλλάς, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ νότιος Θράκη. Ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου πολλὰ ἔπαθον αἱ χώραι αὗται, ἰδίᾳ δὲ ἡ Θράκη, ἔνθα τὸ ὄχυρόν Βυζάντιον, καὶ μετὰ τὴν ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατατρόπωσιν τοῦ Νίγρου, πεισιμόνως ἀντέστη καὶ κυριευθὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, τὰ τεῖχη καὶ τὰ παλαιὰ προνόμια. Ἡ παραλία τοῦ Εὐξείνου καὶ ἡ Βόρειος Θράκη εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα ὑπῆρξαν τὸ ὀρμητήριον τοῦ Σ. Σευήρου καὶ αἱ αὐτόθι πόλεις συνεδέθησαν πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν οἶκόν του, ὡς μαρτυροῦσι τὰ νομίσματα τῆς Ἀγχιάλου καὶ αἱ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις, ὡς τὰ Σεβήρεια Νυμφαῖα καὶ τὰ Σεβήρεια Νέμαια²⁾. Ἰδιαιτέραν δὲ συμπάθειαν ἐπέδειξαν οἱ Ἀγχιαλεῖς πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Σεπτίμιου Γέταν, ὃν ὁ τερατώδης ἀδελφός του Καρακάλλας ἐφόνευσεν ἐνώπιον τῆς μητρὸς του. Τοῦ Γέτα τούτου τὴν εἰκόνα φέρουσι πολλὰ τῆς Ἀγχιάλου νο-

1) Μ. Ι. Γεδεών. Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, Ἀθήναι 1939, σ. 245.

2) Mionnet. Supplem. t. II p. 223 καὶ Strack, Die Antiken Münzen, Κεφάλαιος Νο 491β καὶ 562.

μίσματα, αὐτοῦ δὲ τὴν μορφὴν παρέλαβον ἐπὶ τινων νομισμάτων πρὸς παράστασιν τοῦ μυθολογουμένου οἰκιστοῦ τῆς πόλεως.

14. Αἱ ἐπὶ Σ. Σευήρου ἐπαναληφθεῖσαι ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Καρακάλλα (211—218) καὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ διαδόχων, ἐπὶ δὲ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος οἱ βάρβαροι ἐκείνοι ἀνεμποδίστως εἰσέβαλον εἰς τὴν Δακίαν, διέβησαν τὸν Ἰστρον, ἐλεηλάτησαν τὴν Μοισίαν μέχρι Μαρκιανούπολεως, ἧς οἱ κάτοικοι μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐξηγόρασαν τὴν φυγὴν τῶν Γότθων. Οὗτοι ὁμῶς τῷ 251 ἐπανῆλθον μετὰ τῶν Σαρματῶν, συμποσούμενοι εἰς 70.000, καὶ νικήσαντες τοὺς Ρωμαίους παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν, ἐφόνευσαν, καθ' ἃ λέγεται, περὶ τὰς 100.000 ἀνδρῶν εἰς δευτέραν δὲ μάχην, περὶ τὰ τέλη τοῦ 251, ἐνίκησαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν ὑπὸ τῶν ὑποστρατήγων του προδοθέντα αὐτοκρ. Δέκιον, καὶ ἀντὶ χρημάτων ἐπέισθησαν ὑπὸ τοῦ προδότου Γάλλου, ἀναλαβόντος τὴν ἀρχήν, *ν' ἀποχωρήσουν* μετὰ πολλῶν αἰχμαλώτων καὶ ἀφθόου λείας. Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἀμέσως μετὰ τοῦτο παρέσυραν (253) πολυπληθεστέρους βαρβάρους ἐκ τῶν νοτίων τῆς Σκυθίας χωρῶν. Οὗτοι συνήθως ἐπέδραμον ἀπὸ θαλάσσης εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου ἐπὶ πολυαρίθμων μονοξύλων· τούτων ἡ ἀνατολικὴ μοῖρα ἐφθασε μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ἄλλ' ἢ περαιτέρω πορεία αὐτῶν ἀνεκόπη, διότι ἡ δυτικὴ αὐτῶν πτέρυξ, ἢ διὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Δ. Μοισίας κατερχομένη ὑπέστη σοβαρὰν ἤτταν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Αἰμιλιανοῦ. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐκώλυσε τοὺς βαρβάρους νὰ συνεχίσωσι τὰς ἐπιδρομάς των καὶ μάλιστα διὰ τῆς Ἀνατ. Θράκης διὰ ξηρᾶς, ὑπερβάλλοντας τὸν Αἴμον, καὶ ἀπὸ θαλάσσης, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι διεξήγον ἐν Μ. Ἀσίᾳ σκληρὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν Σαπῶρ τοῦ Β', ὅφ' οὗ ἐπανειλημμένως ἐνίκηθησαν, αἰχμαλωτισθέντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεριανοῦ (260). Τότε οἱ Γότθοι διεπεραιώθησαν εἰς τὴν ἀφρούρητον χώραν μετὰ τῶν Σκυθῶν καὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου προσέβαλον καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Χαλκηδόνα, Νικομήδειαν, Νίκαιαν, Κίον, Ἀπάμειαν (ν. Μουδανιά) καὶ Προῦσαν. Τῷ 266 πάλιν ἐπέδραμον οἱ Γότθοι ἐπὶ 500 πλοιαρίων μέχρι τοῦ Βοσπόρου, ὅτε οὔτε κατὰ ξηρὰν ἢ ἐν Θράκῃ ὑπὸ τὸν Κλεόδαμον ρωμαϊκὴ στρατιὰ οὔτε ὁ ὑπὸ τὸν Βενεριανὸν στόλος τοῦ Αἰγαίου ἠμπόδισαν τὴν μέχρι Προποντίδος καὶ Αἰγαίου κάθοδον αὐτῶν καὶ τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Ἑλλάδος, ὅτε ἐλεηλάτησαν τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Τέλος ὁμῶς οἱ ἐπιδρομεῖς Γότθοι προσβληθέντες ἐκ Θεσσαλίας καὶ Ἰλλυρικοῦ καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἐνῶ ἐπέστρεφον διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὰ ἴδια, κατεστράφησαν, καὶ ὀλίγα αὐτῶν ὑπολείμματα διέφυγον ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ. Τὴν αὐτὴν τύχην εἶχε καὶ ἡ κατὰ τὸ 270 ἐπιδρομὴ 300.000 Γότθων νοτίως τοῦ Ἰστροῦ καὶ τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, ὅτε ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Κλαύδιος ὁ Β' (268—270) κατετρόπωσεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Μαρκιανούπολιν ἐν Ἀνατολῇ (Θράκῃ—Μοισίαν) καὶ παρὰ τὴν Ναϊσὸν (Nish) ἐν τῇ Δύσει (Ἰλλυ-

ρία), μετ' αὐτὸν δὲ συνέχισε τὸν ἀγῶνα ὁ Αὐρηλιανὸς (270—275) ἐπανειλημμένως εἰσβαλὼν εἰς τὴν πέραν τοῦ κάτω καὶ μέσου Ἰστροῦ χώραν.

15. Ἐκ τῶν συχῶν ὁμως τούτων ἐπιδρομῶν ἀναμφισβήτητον κατέστη ὅτι ὁ πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ δυτικώτερον τοῦ Ρήνου κίνδυνος τῶν βορείων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους συνόρων ἦτο ἐπικείμενος, ἡ δὲ πρώτη γραμμὴ ἀμύνης δὲν θ' ἀντειχεν ἐπὶ πολὺ, μάλιστα ἀφ' οὗ χρόνου καὶ τὰ ἀπώτατα ἀνατολικά παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγρητα ὄρια συχνὰ παρεβιάζοντο ὑπὸ τοῦ νέου τῶν Σασανιδῶν Περσικοῦ Κράτους, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διάσπασις τῆς ἐνότητος τοῦ Ρωμ. Κράτους ἐξεμηδένιζε τὴν ἄμυναν αὐτοῦ. Δέκα ἐννέα σύγχρονοι αὐτοκράτορες, διεκδικοῦντες τὴν ἀρχὴν πρὸς ἀλλήλους—ἡ ὀνομασθεῖσα *περίοδος τῶν τριάκοντα τυράννων*—δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀχανοῦς Κράτους, πολεμουμένου εἰς ἅπειρα ἐκτεταμένα σύνορα πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολίαν. Ἡ μεγαλύτερα πίεσις προήρχετο ἐξ Ἀνατολῶν, ἀπὸ τοῦ μέσου Δουνάβεως μέχρι τοῦ κάτω Εὐφράτου. Πρῶτος ὁ Αὐρηλιανός, καίπερ νικητής, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ καὶ ἐγκαταστήσῃ τοὺς Γόθτους, τοὺς συνωθουμένους εἰς τὴν Ν.Δ. Σκυθίαν, μεταξὺ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ κάτω Δουνάβεως, εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Δακίαν· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Πρόβος, (276—282), καίπερ ἐπίσης νικητής, ἐδέχθη πολλοὺς Γόθτους καὶ ἐγκατέστησε πανοικεῖ καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὴν Μοισίαν καὶ τὴν Β. Θράκην. Ἡ ἐγκατάστασις αὕτη νέου πολυπληθοῦς φυλετικοῦ στοιχείου εἰς τὰς μέτροι τοῦ Αἴμου χώρας, ἣτις ἐσυνεχίσθη ἕκτοτε ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας, πάντως ἠλλοίωσε τὴν φυλετικὴν ὄψιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἀν. Εὐρώπης. Ἀπὸ Φιλίππου τοῦ Β' τῆς Μακεδονίας, τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ εἰς τὰς χώρας ταύτας διείσδυσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν πολέμων, τῶν νέων ἀποικιῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῆς ἄλλης ἐπικοινωνίας, διηύρυνε τὴν παλαιότεραν ἐνταῦθα ἐπιρροὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀσκηθεῖσαν ἀπὸ τῶν παραλίω ἐλληνικῶν ἀποικιῶν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς χώρας, ἀπὸ τῶν Ἀβδήρων τῆς Ἀν. Μακεδονίας μέχρι καὶ πέρα τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως. Οἱ Ὀδρύσαι καὶ αἱ ἄλλαι μικρότεραι φυλαὶ ὑπεχώρησαν βαθμηδὸν πρὸ τῶν δραστηρίων γειτόνων, οἷτινες ἐξεμεταλλεύοντο τὴν χώραν τῶν ἐμπορικῶς. Αἱ ἐκ Μακεδονίας ἀποικίαι τοῦ ἐσωτερικοῦ μεταξὺ Αἰγαίου καὶ Αἴμου (Φίλιπποι, Ἀμφίπολις, Νεάπολις, Σέρραι, Φιλίππουπολις), αἱ διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτίσεως πολλαπλασιασθεῖσα ἐκ Δυσμῶν διὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ πρὸς Ἀνατολὰς διὰ τῆς νοτίου Θράκης, μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς διοικήσεως ἐγκατέστησαν δεσπόζουσαν τὴν *ἑλληνικὴν γλῶσσαν*, ἣτις προσηγηθεῖσα τῆς λατινικῆς δὲν ἐξετοπίσθη ὑπ' αὐτῆς, ὡς δεικνύουν τὰ νομίσματα τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ αἱ ἐπιγραφαί, δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαί, σχεδὸν πᾶσαι γραφεῖσαι ἑλληνιστί. Ὁ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας διεξαχθεὶς ἀδιάκοπος πρὸς τοὺς ἐπερχομένους βαρβάρους ἀγὼν ἐγένετο διὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐκ τῶν

ἐλληνικῶν χωρῶν ἢ τῶν ἐξελληνισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀφρικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς Μ. Ἀσίας, ἐξ ὧν ἀπετελοῦντο οἱ λεγεῶνες τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Αὐρηλιανοῦ, ὡς δεικνύουν αἱ ἀναγραφαὶ αὐτῶν ἐπὶ ἐνεπιγραφῶν μνημείων, ἐπὶ τόπου ἀνασκαφέντων¹⁾. Αἱ στρατιωτικαὶ ρωμ. ἀποικίαι τῆς Θράκης ὡς ἡ Τραϊνὴ Αὐγούστα (ν. Στάρα Ζαγόρα), ἡ Δεβελτὸς (ν. Δαβουτλῆ), ἡ Βέροια ἢ Βερόη, ἡ Σερδική, τὸ Δορόστολον (ν. Σιλίστρια), Μαρκιανούπολις, Ἀδριανούπουλις (ἢ πρώην Οὐσκούδάμα τῶν Ὀδρουσῶν) καὶ ἄλλαι ἐπφκίζοντο διὰ λεγιοναρίων ἀπολυομένων ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἢ καὶ ἐκουσίως ἐγκαταμενόντων αὐτόθι διὰ τὰς προνομίας, τὰς ὁποίας παρεῖχε τὸ κράτος εἰς τοὺς ἀποίκους τούτους, ὡς φρουροὺς τῶν νέων του κτήσεων. Οὕτως ὁ ἐγγῶριος πληθυσμὸς ἐνώπιον τοῦ παλαιότερου ἐλληνικοῦ τῶν ἀποικιῶν καὶ τοῦ νεωτέρου ρωμαϊκοῦ ἐποικισμοῦ βαθμηδὸν ὑπεχώρησε, μὴ ἔχων ἴδιον πολιτισμόν, δι' οὗ ν' ἀντιδράσῃ εἰς τοὺς ἐπήλυδας. Οἱ Κερσοβλέπται, οἱ Σιτάλκται, οἱ Σεῦθται τῶν χρόνων τοῦ Περδίκαι, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Φιλίππου Β', οἱ παρέχοντες μισθοφόρους εἰς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς καὶ δούλους εἰς τὸν Δῆμον καὶ τοὺς ἰδιώτας τῆς μεγάλης Δημοκρατίας, ἀντικατεστάθησαν τώρα ὑπὸ τῶν Κοτύων καὶ Ροιμηταλκῶν, οἵτινες διηγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ τῆς εὐνοίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἀνθυπάτων τῆς Ρώμης, κόπτοντες νομίσματα ἐλληνικὰ καὶ λατινικὰ καὶ εἰσάγοντες τὰς ἐορτὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος βαθμιαίαν εἰς τὰς χώρας ταύτας διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ μόνον ὄργανον ἐξαπλώσεως καὶ διδασκαλίας τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν τῶν ἀποικιῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Φιλιπησίους, καὶ τῶν ἀγ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καὶ Πολυκάρπου Σμύρνης πρὸς τοὺς Μακεδόνας τῶν Φιλίππων, θὰ ἐξηγήσωμεν τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ γ' αἰ., τοὺς χρόνους τῆς ἀθρόας ἐγκαταστάσεως νοτίως τοῦ Δουνάβεως τῶν Γόθων καὶ ἄλλων τῆς Ν. Σκυθίας λαῶν, ἢ νοτίως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ καὶ ἰδίως ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου Χώρα—ἢ Θράκη—ἦτο ἐξελληνισμένη καὶ μάλιστα τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς μέρος ἐκατέρωθεν τοῦ Αἴμου.

16. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος πρὸ τοῦ ὀσημέραι ὀξύτερον τιθεμένου προβλήματος τῆς ἀμύνης τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐκ Βορρᾶ καὶ Ἀνατολῶν ἐγκειμένων βαρβάρων, υἱοθέτησε τὸ σχέδιον τοῦ Διοκλητιανοῦ, τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ κέντρου τοῦ κράτους καὶ τῆς διευθύνσεως τῆς ἀμύνης αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἀνατολήν· ἀλλ' ἀντὶ τῆς Νικομηδείας, ὅπου εἶχε μεταθέσει τὴν πρωτεύουσαν ὁ Διοκλητιανός, προτιμήθη τὸ Βυζάντιον, ὁπόθεν εὐκολώτερα ἦτο ἡ ἀπόκρουσις καὶ τῶν ἐκ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν ἐκ Μεσοποταμίας ἐπιδρομῶν. Σπουδαιότατοι στρατηγικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ λόγοι εἰς τοῦτο συνέτρεχον. Ἡ

1) Διὰ τοῦτο ἡ ἀξίωσις τῶν ὀψιπλοῦτων Ρουμάνων τῆς πάλαι Δακίας ἐπὶ ἀμέσῳ καταγωγῇ ἀπὸ τῶν Ρωμαίων τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Αὐρηλιανοῦ εἶναι ὄλως ἀστήρικτος.

χερσόνησος τοῦ Αἴμου εὐρίσκειτο ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς δυσμὰς πορείας τῶν ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Βορρᾶ πιεζομένων βαρβάρων, διὰ δύο ὁδῶν, τοῦ κάτω Δουνάβεως καὶ τῆς θαλασσίας διὰ τοῦ Εὐξείνου. Ὅλοι αἱ ἀπὸ τοῦ ἀ' π.Χ. αἰῶνος γενόμενοι ἐπιδρομαὶ διὰ τούτων ἔγιναν τῶν ὁδῶν, ὅπου παρέσυραν τοὺς ἐπιδρομεῖς τὸ εὐκραεὲς κλίμα καὶ τὰ ἀγαθὰ προηγμένου πολιτισμοῦ πρὸς διαρπαγὴν ἢ ἐγκατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως, μετὰ πολλὰς ἀποπείρας καὶ ἀπέληγεν ἡ ἐπιδρομὴ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμυνα τοῦ κράτους εἰς τὰς χώρας ταύτας ἦτο ἀσφαλεστέρα ὁ μέσος καὶ κάτω Δούναβις ἀπετέλει τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἀμύνης, ὁ δὲ Αἴμος τὴν δευτέραν, βοηθούσης καὶ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ διὰ τοῦ στόλου, ἀπειλοῦντος πάντοτε τὰ νῶτα τῶν ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ καὶ τῶν νέων Περσῶν τὴς κατακτητικᾶς ἐπιθέσεις εὐκολώτερον θὰ ἀνέστελλεν ἢ σταθερὰ κατοχὴ καὶ φρούρησις τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ὡς τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ πρὸς τοὺς παλαιοὺς Πέρσας ἀγών. Οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαῖοι ἦσαν οἱ οἰκονομικοὶ λόγοι. Ἡ Θράκη, ἡ Μοισία καὶ ἡ Δακία ἦσαν πλουσιώταται χῶραι, ἡ δὲ Μικρασιατικὴ χερσόνησος διὰ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας ἔτι δὲ διὰ τῆς μόνης σχεδὸν βιομηχανίας, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἐξησφάλιζε πάντας τοὺς ὄρους τοῦ βίου καὶ τῆς προόδου τῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ φυσικαὶ δὲ αὗται συνθηκαὶ, ἐξυπηρετούμεναι ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἑξελληνισμένου λαοῦ, συνδεδεμένου πρὸς τὰς χώρας ταύτας διὰ μακροῖνος ἐνδόξου Ἱστορίας, ἐπέβαλον τὴν μετάθεσιν τοῦ κέντρου τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἑγγυὴ Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τὸ προσφυέστερον αὐτῆς σημεῖον τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου τὰς ὄχθας. Ἐν ἔτος πρὸ τῶν ἑγκαινίων τῆς νέας πρωτεύουσος ὁ Κωνσταντῖνος διέβη ἐπὶ λιθίνης πρὸς τοῦτο κτηθείσης γεφύρας τὸν Δούναβιν καὶ πολεμῆσας ὑπέταξε τοὺς Γότθους, ἢ ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Θεοφάνης Σκύθας¹⁾, ἐστράτευσε δὲ κατὰ τῶν Περσῶν καὶ κατέστησεν ἐν Μ. Ἀσίᾳ κέντρον στρατιωτικῶν ἐξορμήσεων κατὰ τῆς Περσίας τὴν Ἀντιόχειαν, οἷονεὶ πρωτεύουσαν τῆς Ἀνατολῆς, ἐνθα ἠδρυνεν ἀνώτατος στρατιωτικὸς ἀρχων, εἶδος ἀντιβασιλέως, πολλάκις αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ μακρὸν ἐκεῖ παραμένοντος, πρὸς παρακολούθησιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ κατὰ τῆς Περσίας πολέμου²⁾. Μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον († 337), ὁ τούτου ἐν Ἀνατολῇ διάδοχος Κωνσταντῖνος ὁ Β' (337—360), ἀφοῦ ἀπέκρουσεν ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν Περσῶν ἔσπευσεν εἰς τὴν Δ. Μοισίαν καὶ Παννονίαν, πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀρπαγῶς τοῦ Δυτ. θρόνου Μαγνεντίου. Ἐν Σιρμίῳ δὲ παραμεινας ἠσυχολήθη μὲ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα τῶν ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν, διὰ τὸ ὁποῖον πρὸ τινῶν ἐτῶν (343) εἶχον συγκληθῆ ἔν Σερδικῇ καὶ Φιλιππουπόλει σύνοδοι ἐπισκόπων, πρὸς ἐκκαθάρισιν τῆς θέσεως τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπικύρωσιν τοῦ Συμβόλου τῆς

1) Θεοφάν. Χρον. σ. 28 ἐκδ. De Boor.

2) Θεοφάν. αὐτ. σ. 42—43.

ἐν Νικαίᾳ Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325). Ἡ εἰς τὰς συνόδους ταύτας συρροῇ πολλῶν ἐπισκόπων θρακικῶν, μακεδονικῶν καὶ ἰλλυρικῶν ἐκκλησιῶν ἀποδεικνύει τὴν κατὰ μέσα τοῦ δ΄ αἰ. εὐρείαν αὐτόθι ἐγκατάστασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ¹⁾. Τῷ 361 ὁ σοφὸς καὶ πολυγραφώτατος Δωρόθεος ἐπίσκοπος Κύρου διήρχετο ὑπερκατοντούτης ἤδη ἐξόριστος τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου ἐν τῇ πατρίδι του Ἰσως, Διονυσοπόλει τῆς Μοισίας ἐπὶ τοῦ Πόντου²⁾.

17. *Μεγάλοι ἐπιδρομαὶ Γότθων καὶ Οὐνων τοῦ δ΄ καὶ ε΄ αἰῶνος.* Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δ΄ αἰῶνος ἢ ἀπὸ Β. πίσις τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Δνειπέρου Γότθων καὶ Σαρματῶν ἐνετάθη ἔτι μᾶλλον, ὡς ἐκ τῆς κινήσεως διαφόρων βαρβάρων τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Β. Α. Εὐρώπης. Τῷ 376 μεγάλη μοῖρα αὐτῶν, ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τοῦ μεγάλου κορμοῦ τῶν Γότθων, τῶν ἐγκατεστημένων μεταξὺ τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Δνειπέρου, κατῆλθε πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ τῇ συγκαταθέσει τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ διαμένοντος αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (364—378) διέβησαν, περὶ τὰς 200.000, τὸν ποταμὸν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Μοισίαν καὶ Θράκην³⁾. Παραβιάσαντες ὅμως τὴν συμφωνίαν διετήρησαν τὸν ὄπλισμόν των καὶ ἀποβάντες ἐπικίνδυνοι ἠνάγκασαν τὸν Οὐάλεντα νὰ σπεύσῃ ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὴν ἀσπασθὴν αὐτῶν νοτιώτερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον. Νικήσαντες ὅμως οἱ Γότθοι τὰ στρατεύματα τῆς Θράκης κατετρόπωσαν καὶ αὐτὸν τὸν Οὐάλεντα, πεσόντα κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως (9 Αὐγ. 378). Οἱ βάρβαροι Γότθοι κατέκλυσαν τότε καὶ ἐληλάτησαν τὴν Δ. Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, μετὰ ματαίαν κατὰ τῆς Κων)πόλεως ἐπίθεσιν. Ἄλλ΄ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Γρατιανὸς ἀναθέσας τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος εἰς τὸν Ἰσπανὸν στρατηγόν του Θεοδόσιον ἀπέστειλεν αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατὰ τῶν Γότθων, οἵτινες διεσπαρμένοι ἀνὰ τὴν χώραν ἐχειρώθησαν, ἰδίᾳ οἱ ἐν Θράκῃ «κατὰ κράτος νικηθέντες»⁴⁾. Ἄν κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ἐδηλώθησαν καὶ αἱ παράλιοι τοῦ Εὐξείνου πόλεις δὲν ἀναφέρεται. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπιδρομὴ δὲν

1) Ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης, τοῦ ε΄ αἰ. Ἐκκλ. Ἰστ. I, 8 (Migne C. Gr. t. 67, col. 61) γράφει περὶ τῆς Ἀ΄ Οἰκουμ. Συνόδου «Πόντος τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐτοῖς παρεῖχον ἐκκρίτους· ἀλλὰ καὶ Θράκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἰππειῶται ἀπῆντων».

2) Θεοφάν. Χρον. σ. 43—43.

3) Αἱ δύο αὗται χώραι ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γότθων, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτην (Ἐκκλ. Ἰστ. IV, 34 «ἀφορίζει οὖν αὐτοῖς τὰ μέρη τῆς Θράκης»). Κατὰ τὸν Σωκράτην, λεπτομερέστερον περὶ τούτων γράφοντα, πολὺ πρότερον μοῖρα Γότθων ὑπὸ τὸν Φριτιγέρην, διαπληκτισθεῖσα πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Ἀθανάριον πολυπληθεστέρους ὁμοφύλους καὶ ἡττηθεῖσα, ἐπεξήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Οὐάλεντος, ὅστις διὰ τῶν ἐν Θράκῃ στρατευμάτων «ἐβοήθησε τοὺς βαρβάρους κατὰ βαρβάρων στρατεύοντας». Οἱ Γότθοι τοῦ Φριτιγέρνου οὕτω νικήσαντες ἐδέχθησαν καὶ τὸν χριστιανισμόν (τὸν Ἀρειανισμόν).

4) Θεοφ. Χρον. σ. 66 «Οὗτος τοὺς ἐν Θράκῃ βαρβάρους κατὰ κράτος ἐνίκησε».

ἔγινε ἀπὸ θαλάσσης, αἱ δὲ πόλεις αὗται καὶ στόλον εἶχον καὶ αἱ πλεῖσται ἦσαν τειχήρεις, ὡς ἡ Ἀγχίαλος, ἡ δὲ σύγκρουσις ἐγένεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης, δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἔπαθον αὗται αἱ πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας μᾶλλον κατέφυγον οἱ πληθυσμοὶ τῆς ὑπαίθρου, φεύγοντες ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ Θεοδόσιος περιορίσας τὴν περαιτέρω προέλασιν τῶν Γότθων, ἐδέχθη τὴν καθ' ὁμάδας ἐγκατάστασιν αὐτῶν εἰς τὴν ὑπαίθρου, τοὺς δὲ ἔξ αὐτῶν στρατευσίμους ἐνεσωμάτωσεν εἰς τοὺς ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς ἰσχυροὺς λεγεῶνας του, τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ φυλάρχους αὐτῶν περικειμήθη, γενικῶς σεβασθεὶς τὴν μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων θέσιν των, δεχθεὶς τινὰς ἔξ αὐτῶν καὶ εἰς στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ τοῦ Κράτους ἀξιώματα¹⁾ περιέβαλε δὲ πάντας διὰ τοῦ τίτλου τῶν *συμμάχων* ἕνσπονδοι (foederati). Ἡ Μοισία καὶ ἡ Θράκη ἦσαν τὰ κέντρα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Γότθων τούτων, ὧν ἰσχυρὰ μοῖρα ἐτέλει ὑπὸ τὸν φύλαρχον Ἀλάριχον, ἑτέρα δ' ἐγκατασταθεῖσα ἐν τῇ ΒΔ. Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχε ἀρχηγὸν τὸν Τριβίγιλδον. Ὁ Θεοδόσιος ἀναχωρήσας εἰς τὴν Δύσιν, πρὸς κατάπνιξιν τῆς στάσεως τοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου Μαξίμου, ἀφῆκε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν Γαλάτην Ρουφίνον, ἐπίτροπον τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Ἀρκαδίου. Οἱ οὕτως ἐγκατεστημένοι Γότθοι ἀπετέλουν εἰς τε τὴν Κων)πολιν καὶ τὰς μεγάλας πόλεις πολυπληθεῖς κοινότητες, θρησκευτικῶς αὐτοτελεῖς, ὡς ἀρειανοί, χωριζόμενοι ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τὰς τελετὰς καὶ πανηγυρεῖς· εἰς δὲ τὰ ἀνάκτορα τόσον ἀπέβησαν ἰσχυροί, ὥστε διηύθυνον τὰ πάντα, ἐπεμβαίνοντες καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τῆς Ἐκκλησίας¹⁾. Καταλαβόντες δὲ τὴν Θράκην, πάντα τὰ περὶ αὐτὴν «ἀνέτρεπον». Καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πανισχύρου Γαῖνᾶ γέαι πολυπληθεῖς ὁμάδες Γότθων ἐκ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως τόπων αὐτῶν κληθεῖσαι μετηνάστευσαν εἰς τὸ Κράτος καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐν Κων)πόλει «κατὰ πολλὰς μυριάδας» αὐξηθεῖς παρείχε τὴν ὄψιν «βαρβάρου» πόλεως εἰς τὴν πρωτεύουσαν²⁾. Ἀπόπειρα τοῦ Γαῖνᾶ νὰ καταλάβῃ τὴν Κων)πολιν καὶ τὸν θρόνον, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Τριβίγιλδου, ἀπέτυχε καὶ ἐξεγερθέντος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας μετὰ τῆς αὐτοκρ. φρουρᾶς ἐξεδιόχθησαν οἱ Γότθοι, καὶ ἀποτυχόντες νὰ διαβῶσιν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν πρὸς τὸν Τριβίγιλλον, κατεδιώχθησαν εἰς τὴν Ἀν. Θράκην καὶ ἐξωντόθησαν, φονευθέντος τοῦ Γαῖνᾶ. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον μοῖρα τῶν Γότθων πεισθεῖσα ἤδη ὑπὸ Ρουφίνου ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν ἐξέκένωσε τὴν Θράκην καὶ μετὰ περιπετειώδη περιπλάνησιν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Πελοποννήσῳ καὶ Ἰλλυρίᾳ διέπλευσεν τὸν Ἀδρίαν (402) καὶ τῷ 412 ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ν. Γαλατίαν. Οὕτως ἐκ τοῦ κατακλισμοῦ τούτου τῆς χώρας ὑπὸ

1) Γνωστὴ ἡ ὑπὸ τοῦ εὐνοῦχου Εὐτροπίου κατάργησις τοῦ ἀσύλου τῶν ναῶν τῷ 397.

2) Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰστ. VI, 6. «Βεβαρβάρωτο οὖν ἡ πόλις ὑπὸ τῶν πολλῶν μυριάδων».

τῶν Δυτικῶν Γότθων (Βησιγότθων) τοῦ δ' αἰῶνος, διαρκέσαντος σχεδὸν εἴκοσιν ἔτη, δὲν ὑπελείφθησαν εἰς τὰς βορείας τοῦ Κράτους ἐπαρχίας, εἰ μὴ σποραδικαὶ ἀναμνήσεις ταχέως καὶ αὐταὶ ἐξαλειφθεῖσαι ὑπὸ τὴν ἐπιβολὴν ἄλλων γεγονότων.

18. Τούτους ὁμως ἐκκενώσαντας τὴν Θράκην ἀντικατέστησαν οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Ἀνατολικοὶ Γότθοι (Ὀστρογότθοι). Οὗτοι διήλθον τὸν Δούναβιν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Οὐννων καὶ ἐν ἀρχῇ κατώκησαν εἰς τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ οἱ Βησιγότθοι ὄρους, στρατευόμενοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς σύμμαχοι (foederati) καὶ τελοῦντες ὑπὸ ἰδίους φυλάρχους, ἀνεγνωρισμένους ὑπὸ τῆς ἐν Κων)πόλει ἀρχῆς, ἧτις ἐδέχετο αὐτοὺς εἰς διάφορα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα. Οὗτοι τῷ 427 ¹⁾ ἀδείξα τῆς Κυβερνήσεως «τὰ τῆς Θράκης χωρία ὠκησαν, ἐπὶ 58 χρόνους ἐν τῇ Θράκῃ διατρέψαντες», ὑπὸ φύλαρχον δὲ τὸν Θεοδώριχον τὸ 485 ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδὸν τῶν πρὸς Δυσμὰς πρότερον ἀπελθόντων ὁμοφύλων Γελίδων, Σουήβων, Βανδάλων Βησιγότθων. Ἡ μετακίνησις αὕτη, εἴτε ἐκουσία, ὡς ἐκ τῶν εὐκόλων κατακτήσεων τῶν ἐν τῇ Δύσει χωρῶν τῆς Ρωμ. αὐτοκρατορίας ²⁾, ἰδίᾳ δ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα οἱ πολυπληθεῖς βάρβαροι Γερμανοὶ κατέλυσαν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ³⁾, εἴτε τῇ ὑποδείξει τοῦ Ζήνωνος, ὁ Θεοδώριχος ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ καλῶς κατηρητισμένου στρατοῦ του εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα νικήσας τὸν Ὀδόακρον, ἴδρυσεν ἴδιον Ὀστρογοτθικὸν κράτος. Οὕτως ἡ Θράκη ἀπηλλάγη καὶ τούτων τῶν Γότθων, ἀφοῦ ὁμως ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν πολλὰ ὑπ' αὐτῶν ὑπέστη δεινά, διότι οἱ Οὐννοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν διαβάντες τὸν Δούναβιν τῷ 448 ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐν Μοισίᾳ καὶ Θράκῃ Γότθων καὶ ἐδήλωσαν τὴν Ρατιαρίαν (παρὰ τὸν ν. Βιδίνιον) καὶ τὴν Νάϊσον, ἔπειτα δὲ ἀνατολικώτερον τὴν Φιλιππούπολιν καὶ Ἀρκαδιούπολιν καὶ Κωνσταντίαν «καὶ ἕτερα πλεῖστα πόλινματα καταστρεψάμενος καὶ σὺν αἰχμαλώτοις πολλοῖς, ὑπέρογκον συμφορῆσας λείαν καὶ μέχρι θαλάσσης ἐκατέρας, τῆς τε τοῦ Πόντου καὶ τῆς πρὸς Καλλιπόλει καὶ Σησιῶ κεχνημένης, πᾶσαν πόλιν καὶ φρούρια δουλούμενος πλὴν Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἡρακλείας, τῆς ποτε Περίνθου κληθείσης, ὥστε καὶ εἰς τὸ Ἀθύρα αὐτὸν φρούριον ἐλθεῖν» ⁴⁾. Ἡ φοβερὰ αὕτη ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀττίλα καὶ λεηλασία ἠρῆμωσε πάντως τὴν Θράκην ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξεινίου μέ-

1) Θεοφάν. Χρον. σ. 94.

2) Οἱ Βάνδαλοι καὶ οἱ Σουήβοι ἠκολούθησαν ἀλλήλους εἰς Ἰσπανίαν καὶ Β. Ἀφρικὴν, οἱ Βησιγότθοι καὶ Φράγκοι εἰς Γαλλίαν, οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὸν Ρήνον.

3) Τῷ 476 οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον Ἐρουλοὶ ἔπαυσαν τὸν ἐν Ραβέννῃ ἕστατον αὐτοκράτορα Ρωμύλον Ἀύγουστύλον.

4) Θεοφάν. Χρον. σ. 102—103. [αἶσε τοὺς πλουσίους νὰ καταβάλουν ἐξ ἰδίων τὸ ἀπαιτηθὲν ποσὸν καὶ ἠνάγκασε τὴν ἐκκλησίαν νὰ παραδώσῃ τὰ πολύτιμα αὐτῆς σκευὴ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν λύτρων.

χρη τῆς Προποντίδος καὶ αὐτῶν τῶν προθύρων τῆς Κων)πόλεως. Οἱ βάρβαροι τέλος ἀπεχώρησαν, ἀφοῦ Θεοδόσιος ὁ β' κατέβαλεν εἰς τὸν Ἀττίλαν φόρον· 6.000 λίτρων χρυσοῦ καὶ ὑπέσχετο ἑτέρας 1000 λίτρας κατ' ἔτος¹⁾. Ἄν ἐκ τῶν πόλεων ὅσαι δεινὰ ἔπαθον ἀπὸ τῶν Οὐννων ἦτο καὶ ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἔξω τῆς πρὸς τὴν Κων)πολιν ὁδοῦ Ἀρχαία ὡς καὶ ἡ Ἀπολλωνία, δὲν ὑπάρχει σύγχρονος μαρτυρία²⁾. Ὁ Μαρκιανὸς διαδεχθεὶς τὸν ἀποθανόντα (450) Θεοδόσιον Β' ἐπιτυχῶς καταδιώξας τὸν Ἀττίλαν πρὸς τὰ δυτικά τῆς Χερσονήσου, ἠνάγκασε νὰ τραπῆ πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἔνθα ὑπὸ τῶν ρωμ. στρατευμάτων καὶ τῶν Φράγκων καὶ Βησιγόθων κατενικήθη εἰς τὴν περιλάλητον μάχην τῶν Καταλαυνικῶν πεδίων (451|2). Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Οὐννων, ἐν Θράκῃ, ὡς εἶδομεν, παρέμειναν ἐπὶ 30 ἔτη οἱ Ὀστρογόθοι, χρησιμοποιοθέντες ὑπὸ τοῦ πανισχύρου ἐν Κων)πόλει ὁμοφύλου τῶν Ἀσπαρ ἐναντίον τοῦ αὐτοκρ. Λέοντος Α' τοῦ Θρακὸς (458—473). Ὅτε δὲ τῷ 461 ὁ Λέων ἐφόνησε τὸν Ἀσπαρ, ὁ ἐν Θράκῃ φύλαρχος τῶν Γόθων Θεοδώριχος ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κων)πόλεως καὶ ἠτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπεχώρησεν πάλιν εἰς τὴν Θράκην, ὁπόθεν τῷ 473 διὰ πρεσβείας ἀπήτησε παρὰ τοῦ Λέοντος τὴν εἰς αὐτὸν ἀπόδοσιν τῆς δημευθείσης περιουσίας τοῦ γυναικαδέλφου τοῦ Ἀσπαρ καὶ τὸ ἐν τῷ κράτει ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ εἰδικῶς τὴν διοίκησιν (στρατηγίαν) τῆς Θράκης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη μόνον τὸ τελευταῖον αἴτημα, ὁ Θεοδώριχος ἐστίασεν καὶ ἐπολιόρησε τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Ἀρκαδιούπολιν, ἣν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ ἐπέτυχεν τελικῶς ν' ἀναγνωρισθῆ στρατηλάτης Θράκης καὶ ἄρχων τῶν Γόθων, κατεβλήθη δ' εἰς αὐτὸν ἔτησίᾳ ἀποζημίωσις 2000 λίτραι χρυσοῦ, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ βοηθῆ στρατιωτικῶς τῶν αὐτοκράτορα, ἔξαιρέσει μόνον πολέμου κατὰ τῶν Βανδάλων. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Λέοντος (473) καὶ κατὰ τὸν ἀνταγωνισμόν τοῦ Ζήνωνος πρὸς τὸν Βασιλίσκον, ὁ Θεοδώριχος ὑποστηρίξας τοῦτον συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Ἰσαύρους τοῦ Ζήνωνος, κυριαρχοῦντας ἐν Κων)πόλει, ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτεύουσας καὶ ἀποτυχῶν νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ἀνέξευξε πρὸς τὴν Θράκην, ἔνθα προδοθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων του ἠτύχοκτόνησε τῷ 478. Ἡ μετὰ τὸν Μαρκιανὸν καὶ Λέοντα Α' ἐπικρατήσασα ἐν Κων)πόλει ἀτασθαλία ἰδιαιτέρως κατέστη ἐπαισθητὴ ἐν Μοισίᾳ καὶ Θράκῃ. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν εὐρίσκειτο διηνεκῶς οὕτως εἰπεῖν ὑπ' αἰμὸν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γόθων καὶ τῶν στάσεων αὐτῶν, ἀναμειγνυομένων εἰς τὰς ἐκάστοτε περὶ τὸν θρόνον μεταβολάς. Ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς τῆς Θράκης,

1) Θεοφ. σ. 103 Ξανθόπουλος Πκ. Ἐκκλη. Ἰστ. XIV, 58.

2) Ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τὴν εἶδησιν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀρχαίου Σαβ. βάτιος μετέσχε τῆς ἐν Κ)πόλει ἐπὶ Πατριάρχου Γενναδίου μεγάλης κατὰ Σιμωνιακῶν Συνόδου τῷ 459, ὑπογράφας μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Κῶ Ἰουλιανόν, τὸν γνωστὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πάπα Λέοντος Α' ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ καὶ μόνιμον αὐτοῦ ἀποκρισάριον. Mansi Collectio Conciliorum t. VII Col. 920. Πρβλ. Διαμαντοπούλου : Κατάλογον Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν Ἀρχαίου. Ἀθήναι 1937 σ. 5.

ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν στρατηγὸν Θράκης ¹⁾), διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἐκάλυπτε καὶ τὴν πρωτεύουσαν, ὁπόθεν ἐλάμβανεν ἐνισχύσεις, καὶ εἶχε φρούρια τὴν Πέρινθον, Ἀρκαδιούπολιν, Τραϊανὴν—Αὐγούστην καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου τὴν Ἀγχίαλον. Κατὰ τοὺς ἀνωμάλους τούτους χρόνους τῶν Γοθικῶν καὶ Οὐννικῶν ἐπιδρομῶν καὶ παροδικῶν ἐγκαταστάσεων ὁ ἐγχώριος πληθυσμὸς τῆς ὑπαίθρου μετεκινεῖτο ἐκάστοτε, ἀπεδεκατίζετο ἢ αἰχμαλωτιζόμενος ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας του. Ἡ Θράκη ἦτο ὁ διάδρομος τῶν ἐπιδρομῶν—εἴτε βαρβάρων εἴτε ἀποστατῶν—κατευθυνόμενων πρὸς τὴν ἐπίμαχον τοῦ Κράτους πρωτεύουσαν. Διεσχίζετο δὲ διὰ στρατηγικῆς ὁδοῦ, ἣτις ἤδη ἀπὸ τῆς Ρωμαιοκρατίας συνέδεε τὴν Δυτικὴν Θράκην ἀπὸ Φιλιππουπόλεως μέχρι Ἀγχιάλου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἐκ νότου ἀπὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν Νικοπόλεως ²⁾). Ἡ στρατιωτικὴ αὕτη ὁδὸς διεσταυροῦτο πρὸς τὴν ἀπὸ Δυσμῶν παρὰ τὴν Καβύλην ³⁾). Τῷ 485 ὁ Θεοδώριχος, υἱὸς τοῦ Γότθου Βαλάμιο, στρατηγοῦ τῆς Θράκης, παιδευθεὶς ἐν Κων)πόλει καὶ διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του εἰς τὸ ἐν Θράκῃ ἀξίωμα ἐκρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκρ. Ζήνωνος κατὰ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἰσαύρων τοῦ ἀποστάτου στρατηγοῦ Ἰλλου. Ἐπανελθὼν ὁμοῦ ἐκεῖθεν ἐστράφη κατὰ τοῦ Ζήνωνος καὶ ἠπειλήσει τὴν Κων)πολιν. Ὁ Ζήνων ὁμοῦ προέτεινε εἰς αὐτὸν τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διοίκησιν ὡς συνάρχοντα, ἀφοῦ ἀνατρέψῃ τὸν ἀπὸ τοῦ 476 ἤδη κατέχοντα τὴν ἀρχὴν ταύτην Ὀδόακρον. Ὁ φιλόδοξος Γότθος ἐδέχθη καὶ μετὰ τῶν ὁμοφύλων καὶ καλῶς παρεσκευασμένου στρατοῦ ἀνεχώρησε διὰ τῆς Παννονίας διαβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νικήσας καὶ φονεύσας τὸν Ὀδόακρον ἴδρυσεν τὸ ἰσχυρὸν Ὀστρογοθικὸν κράτος (485). Τοὺς ἐκ Θράκης ἀπελθόντας Γότθους μετὰ δεκαετίαν ἀντικατέστησαν ἐκεῖ ὁ Ἰσαυροὶ, τοὺς ὁποίους ὁ Ζήνων καὶ ὁ Βασιλίσκος ἀθρόους εἶχον ἀπὸ τοῦ 475 μεταφέρει εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰ διάφορα περὶ αὐτὴν στρατιωτικὰ κέντρα. Οἱ βάρβαροι οὗτοι καὶ ἀπολίτιστοι ὀρεσίβιοι τῆς νοτιοδυτικῆς Μ. Ἀσίας ἐπανεφέρον εἰς τὸ Κράτος τὴν πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Γότθων τοῦ Τριβιγίλδου καὶ Γαῖνᾶ κατάστασιν. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α' (491—518) καταστείλας τὴν στάσιν αὐτῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ζήνωνος «μετάγκισεν τὸ πλῆθος τῶν Ἰσαύρων εἰς Θράκην» ⁴⁾). Τὸ πλῆθος τοῦτο δὲν ἦτο βεβαίως μέγα· ἦσαν τὰ ὑπολείμματα τῆς ἐν Κων)πόλει ἰσαυρικῆς φρουρᾶς, ἧς μέγα μέρος, περὶ τὰς 15.000, παρέλαβε μεθ'

1) Ἡδὴ ἐπὶ Κωνσταντίου Β' ὑπῆρχε στρατηγὸς Θράκης (Θεοφ. σ. 42), πρβλ. Θεοφάν. σ. 113, 124, 160, 274 (ἐπὶ Μαυρικίου, στ' αἰὼν) καὶ 284 καὶ 296, καὶ βραδύτερον, ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' καὶ ἐπὶ Εἰρήνης (αὐτ. σ. 415, 438, 463, 474/5/491).

2) Κ. Μυστ. Ἀποστολίδου: Ἐπιγραφαὶ Τραϊανῆς - Αὐγούστης, ἐν Θρακικοῖς Η' σ. 69—106.

3) Κ. Μ. Ἀποστολίδου αὐτ. σ. 69.

4) Θεοφάν. Χρον. σ. 140.

ἑαυτοῦ ὁ ἀποστάτης Λογγίνος εἰς Μ. Ἀσίαν τῷ 493 ¹⁾ δὲν ὀρίζεται δὲ καὶ ποῦ τῆς Θράκης μετέβησεν αὐτοὺς ὁ Ἀναστάσιος· πιθανῶς δὲν ἐγκατέστησεν αὐτοὺς εἰς μίαν μόνην περιοχὴν, ἀλλὰ διεσκόρπισεν αὐτοὺς καθ' ὁμάδας, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀκινδύνους, καὶ μάλιστα εἰς τὰ δυτικώτερα μέρη, ὅπου συνήθως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατηυθύνοντο οἱ τοιοῦτοι ἄλλοθεν τοῦ κράτους μετοικισμοί. Ἐκτοτε οἱ Ἰσαυροὶ δὲν μνημονεύονται πλέον εἰ μὴ ὡς κτίσται ἐπαγγελματῆται ²⁾).

20. *Ἐπιδρομαὶ Ἀβάρων καὶ Σλαύων*. Σπουδαιότατον γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ βίου τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ ἐμφάνισις παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ βαθμιαία διεΐσδυσις εἰς τὰς πρὸς νότον χώρας καὶ πολλαχοῦ καθ' ὁμάδας ἐγκατάστασις πολυπληθῶν σλαυικῶν φύλων, τῶν *Σκλαυῖνων* ἢ *Σκλαυήνων* τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν. Οὗτοι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ σ' αἰῶνος κατόικουν καθ' ὁμάδας τὰς πρὸς Β. τοῦ Δουνάβεως ἐκτάσεις ἀνατολικῶς τοῦ Οὐγγρικοῦ βαθυπέδου, μεταξὺ τῶν Γότιθων καὶ Οὔνων ἐξ Α. καὶ τῶν Γερμανῶν καὶ Ἀβάρων ἐκ Δ. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν σ' αἰ. οἱ Οὔννοι ἐπέδραμον κατὰ τοῦ Ἀν. Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἤγον μεθ' ἑαυτῶν ὡς ὑποτελεῖς μοῖραν τῶν ἀνατολικῶν Σλαύων, τοὺς Ἄντας καὶ ἄλλους, οἵτινες ἦσαν ἐγκατεστημένοι τότε ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως ³⁾). Ταυτοχρόνως ἐκ Δ. ἐπελθόντες οἱ Ἄβαροι, ἤγον πολυπληθεῖς Σλαύους ὑποτελεῖς εἰς αὐτούς. Οὗτοι κατακλύσαντες τὴν Παννονίαν καὶ Ἰλλυρίαν καὶ δυτικὴν Μοισίαν ἠρῆμασαν τὴν χώραν πολλαχοῦ μονίμως ἐγκατασταθέντες, καὶ ἀποτελέσαντες οὕτω τὰς ὀνομασθείσας τότε *Σκλαβητίας* εἰς τὰ βορειοδυτικὰ μέρη τοῦ Κράτους (Ἰλλυρίαν, ΒΑ. Μακεδονίαν). Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἀπέβησαν καταστρεπτικά. Ὁ Προκόπιος γράφων περὶ τὰ τέλη τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ λέγει: «Ἰλλυριοὺς δὲ καὶ Θράκην ὅλην—εἴη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι εἰς τὰ Βυζαντίου προάστεια, ἐν τοῖς Ἑλλάς καὶ Χερρονησιτῶν ἢ χώρα ἐστὶν Οὔννοι τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ρωμαίων ἀρχὴν, ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτη ἀνθρώπους, πλέον γὰρ ἐν ἐκάστη ἐσβολῇ οἶμαι ἢ κατὰ μυριάδας εἴκοσιν εἶναι τῶν τε ἀνηρομένων καὶ ἠνδραποδισμένων ἐνταῦθα Ρωμαίων, ὥστε τὴν *Σκυνθῶν ἐρημίαν ἀμέλει* ταύτης πανταχόσε τῆς γῆς ξυμβαίνειν εἶναι» ⁴⁾). Ὁ δὲ καθηγητὴς Dvornik τῆς Πράγας

1) Θεόδ. Ἀναγν. II, 9 σ. 222.

2) Θεοφάν. σ. 232.

3) Προκ. Γοτθικά II, 26, 18, «Τοῦτό τε (τὴν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς μεταξὺ τῶν ἐλῶν ἐπίθεσιν) αἰεὶ παρὰ ποταμῶν Ἰστρον, ἐνθα ἴδρυνται ἐς τε Ρωμαίους καὶ τοὺς ἄλλους βαρβάρους ἐνδείκνυται».

4) Σημειωτέον ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις 18, σ. 114, ἐνθα ὁ Προκόπιος μεγεθύνει πάντα τὰ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δευνὰ εἰς βάρος τοῦ ἡγεμόνος τού-

βεβαίωσιν τῶν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης εὐρίσκει εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στ' αἰῶνος ἑξαφάνισιν πολλῶν ἐπισκοπῶν τῶν ΒΔυτικῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου: ἐν Νορικῶ, Παννονία (ἐπ. Σιρμίου τῶ 579), Δαλματία, Ἄνω Μοισία (ἐπ. Σιγγιδόνος—Βελιγραδίου 580), Δακία (Σαρδικῆς 595, Ναϊσσοῦ 553, Α' Ἰουστινιανῆς, Λύσσας 592, Σκόδρας, Διοκλείας 602), ἐν Κάτω Μοισία (Μαρκιανουπόλεως, Δοροστόλου καὶ ἄλλαι), πολλὰ τοῦ ἑσωτερικοῦ τῆς Ἰλλυρίας ὑποκείμενα εἰς τὴν Μητρόπολιν Δυρραχίου, ὡς καὶ τινες τῆς Θεσσαλίας, ὑποκείμενα εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης, τῶν ὁποίων ἢ ἑξαφάνισις συμπίπτει πρὸς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σλαύων τοῦ στ' καὶ ζ' αἰῶνος¹⁾. Περὶ τῶν οὕτω παθόντων ἐπισκόπων ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος (582—602) ἔγραψεν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς διαφόρους μητροπολίτας τοῦ Κράτους (Θεσσαλονίκης, Α' Ἰουστινιανῆς, Νικοπόλεως, Σκόδρας, Λαρίσης, Κορίνθου, Κρήτης, Μεδιολάνου, Ραβέννης, Καλάρεως, Σικελίας) καλῶν αὐτοὺς νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς παθόντας κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων τῶ 590 ἐπισκόπους, οἵτινες ἔξειδιώχθησαν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν²⁾. Ταῦτα, παρὰ πάσας τὰς ἀνακριβείας περὶ τῆς λεπτομερείας³⁾, βεβαιοῦν τὸ γεγονός τῆς περὶ τὸ τέλος τοῦ στ' αἰῶνος ἀθρόας εἰσβολῆς σλαυκῶν ὁμάδων εἰς τὰς βορειοδυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα ἀδιακόπως ἐκ τοῦ Νορικοῦ καὶ τῆς Παννονίας ὁρμώμενοι συχνὰ ἐπέτρεχον τὰς παραδουναβείους χώρας, προβαίνοντες μέχρι τῆς πρωτευούσης, πάντοτε δσάκις τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα ἦσαν ἀπησχολημένα ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Περσῶν πολεμοῦντα.

21. Πλὴν τῶν Σλαύων ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων ἦσαν καὶ ἡ οὐρελοταταρική φυλὴ τῶς *Βουλγάρων*. Οὗτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ στ' αἰῶνος ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τοὺς βυζαντινοὺς. Κατὰ Θεοφάνη πρῶτον τῶ 501)² «οἱ καλούμενοι Β ο υ λ γ α ρ ο ι τῶ Ἰλλυρικῶ καὶ τῆ Θράκῃ ἐπιτρέχουσι καὶ ἐπανατρέχουσι πρὶν γινωσθῆναι αὐτούς⁴⁾· ὁ δὲ Ζωναρᾶς τὸ αὐτὸ σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἀναγράφων λέγει: «κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἱστορεῖται τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην καταδραμεῖν μήπω πρὶν γινωσκόμενον»⁵⁾. Ἡ πρώτη αὕτη τῶν Βουλ-

του. Προσοχῆς ἐν τούτοις ἄξιον εἶναι τὸ λεγόμενον ὅτι ἡ Ἑλλὰς καὶ χερσονησιτῶν χώρα περιλαμβάνεται μετὰξὺ τοῦ Ἰονίου κόλπου (τοῦ Β. Ἀδριατικοῦ) καὶ τῶν «προαστείων τοῦ Βυζαντίου». Ταῦτα πρὸς διαφώτισιν τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Κ. Πορφυρογεννήτου.

1) Dvornik : Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle. Paris 1926. Πρβλ. L. Bréhier : Histoire de l'Eglise Fliche et Martin t 5 p. 148.

2) L. Bréhier αὐτ. p. 58. Ταῦτα ὅμως ὁ Br. δανείζεται ἐκ τῶν τοῦ Duchesne: *Anthonomies ecclésiastiques* p 235 236 ἐκ τοῦ ἔργου *Les Eglises séparées* 1890.

3) Ὁ Duchesne στηριχθεὶς ἐπὶ ἀποδειχθέντων ἤδη ὑπὸ Mommsen καὶ Friedrich νόθων πηγῶν περιπίπτει εἰς πλείστας ἀντιφάσεις.

4) Θεοφάν. σ. 143.

5) Ζωναρ. XIV, 3 τόμ. σελ. 261 ἔκδ. Dindorf. Τὸ ἐπιτρέχουσι καὶ ἐπανατρέ-

γάρων ἐπιδρομὴ ἐγένετο ἀπὸ τοῦ μέσου Δουνάβεως εἰς τὰς βορειοδυτικὰς τοῦ Κράτους ἐπαρχίας (Ἰλλυρικόν), ὁπόθεν ἐκδιωχθέντες ἐπανήλθον διὰ τῆς Θράκης εἰς τὰ ἴδια. Οὔτε τὸ πλῆθος ὅμως τῶν ἐπιδραμόντων μνημονεύεται οὔτε αἱ δηώσεις αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν καὶ τὴν ἀ ν α χ ώ ρ η σ ι ν. Ὅτι ὅμως κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπακολουθήσασαν στάσιν τοῦ Βιταλιανοῦ, ἥς κέντρον ἦτο ἡ ἀνατολικὴ Θράκη καὶ στρατηγεῖον ἡ Ἀγχίαλος, φέρονται μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ στασιαστοῦ καὶ Βούλγαροι, δεικνύει ὅτι οὔτοι δὲν εὐρίσκοντο μακρὰν τῶν συνόρων τοῦ κάτω Δουνάβεως. Ὁ γότιος δηλ. τὴν καταγωγὴν¹⁾ στρατηγὸς Βιταλιανός, συγγενὴς τοῦ Ἄσπαρ καὶ ἀποβλέπων πρὸς τὸ βυζαντινὸν στέμμα, ἐκμεταλλευσόμενος τὰς ἐν Κων)πόλει ταραχὰς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀναστασίου Α' (491-518), πολεμοῦντος τὴν ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (451) καὶ τοὺς δύο δημοφιλεῖς πατριώτας Εὐφύμιον καὶ Μακεδόσιον, ἐστασίασε τῷ 512· στηριζόμενος δὲ ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Κων)πόλεως καὶ τινων συγκλητικῶν, ἔχων δὲ καὶ τὴν ἠθικὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κυριαρχοῦντος Θεοδορίχου, κατέλαβε τὴν Μοισίαν καὶ Θράκην «μ ἐ χ ρ ι ς Ὁ δ υ σ ο ὦ κ α ἰ Ἀ γ χ ι ἄ λ ο υ», δηώσας ὅλην τὴν χώραν. ἠγούμενος στρατοῦ ἐξ «οὐννικῶν ἔθνων» ἢ ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης «ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πλήθη Οὔννων καὶ Βουλγάρων»²⁾. Ὁρμώμενος δ' ἐκ τῆς Σκυθίας τοῦ κάτω Δουνάβεως (ν. Δοβρουτσας) καὶ νικήσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα στρατηλάτην Κύριλλον κατέλαβε «τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὴν Ὀδυσσοῦπολιν» καὶ λεηλατῶν τὴν ὑπαιθρον ἤλθε μέχρι τοῦ Βυζαντίου, ὁ δὲ στόλος του ἐνεφανίσθη ἔξω τοῦ Βοσπόρου «περὶ τὰ καλούμενα Βυθάρια». Ὁ διὰ ξηρᾶς, τῆς Ἀν. Θράκης, κατερχόμενος στρατὸς τοῦ Βιταλιανοῦ διεσκόρπισε τὸν βασιλικόν, συνέλαβε πολλὴν λείαν καὶ ἀφθονα χρήματα καὶ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως Ὑπάτιον στρατηγοῦντα³⁾, καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ Σωσθένιον, ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου. Ἐκεῖ ὅμως ὁ στόλος τοῦ ἀποστάτου κατεστράφη διὰ τοῦ νεωστὶ ἐφρευρεθέντος ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Πρόκλου χημικοῦ μείγματος, τὸ ὁποῖον ριπτόμενον κατὰ τῶν πλοίων καὶ ἀναπλεγόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐπυρπόλησε τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ἡ κατὰ θάλασσαν αὕτη ἀποτυχία καὶ οὐχὶ ἡ φειδῶ τῆς πόλεως, ὡς γράφει ὁ Θεοφάνης⁴⁾, ἠνάγκασαν

χοῦσι τοῦ Θεοφάνους σημαίνει τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου τῆς ἐπιδρομῆς.

1) Ὁ σύγχρονος Εὐάγγελος (Ἐκκλ. Ἱστ. III, 43) λέγει αὐτὸν «Θραῖκα τὸ γένος».

2) Ὁ Ζωναρᾶς (XIV, 3 σ. 261) γράφει : «Τοῦ μὲν τοι Θρακὸς Βιταλιανοῦ τυραννίδι ἐπιχειρηκός, Μοισούς τε καὶ Σκύθας προσεταιρισάμενον καὶ ἅμα τούτοις τὰ περὶ τὴν βασιλίδαν ληζομένον τῶν πέλων, ἀλλὰ μὴν καὶ στόλῳ κατ' αὐτῆς ἐπελθόντος». Μοισούς δὲ καλεῖ τοὺς Βουλγάρους, ὡς λέγει αὐτόθι σ. 265 «Ἀναστάσιος ἔκτισε τὸ Μακρὸν τεῖχος... διὰ τὰς ἐφόδους τῶν τε Μοισῶν ἤγουν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκυθῶν».

3) Τὰ τοῦ Θεοφάνους ταῦτα, σ. 157, εἶναι συγκεχυμένα καὶ ἐξωγκωμένα, μάλλον ἐκ διαδόσεων : «Φασὶ δὲ ὅτι ἐν μιᾷ συμβολῇ 65 χιλιάδας στρατοῦ βασιλικοῦ ἐκρήμνισε».

4) σ. 160, διότι ὡς κατωτέρω (σ. 166) λέγει, οἱ βυζαντινοὶ ἐδολοφόνησαν αὐτὸν

τὸν Βιταλιανὸν ν' ἀναζεύξῃ πρὸς βορρᾶν. Ὁ χρονογράφος ὅμως προσθέτει ὅτι ὁ Ἀναστάσιος «ἀπογνοὺς πέμπει τινὰς τῆς Συγκλήτου, παρακαλῶν εἰρηνεῦσαι αὐτὸν καὶ δμόσαι (γρ. δμόσας) σὺν τῇ Συγκλήτῳ τοὺς τε ἐξορισθέντας ἐπισκόπους (Κων)πόλεως Εὐφῆμιον καὶ Μακεδόνιον καὶ τὸν Ἀντιοχείας Φλαυϊανόν) ἀνακαλεῖσθαι καὶ (σύνοδον ποιῆσαι) ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης. Ὁ δὲ Βιταλιανὸς προσέθηκεν ἵνα καὶ οἱ πρίγκηπες ἐκάστης σχολῆς τοῦτο δμόσωσι καὶ Μακεδόνιος καὶ Φλαυϊανὸς οἱ ἀδίκως ἐκβληθέντες, ἀπολάβωσι τοὺς ἰδίους θρόνους, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι, καὶ οὕτω κροτηθῆ ἢ σύνοδος, ἐρχομένου καὶ τῆς Ρώμης καὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων καὶ κοινῇ κρίσει δοκιμασθῆ τὰ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων τολμηθέντα». Γενομένης τῆς ἐνόρκου τούτων βεβαίωσης «εἰρήνη γέγονε καὶ ἐπανέζευξεν ἐπὶ τὰ ἴδια» ἀπολύσας καὶ τὸν αἰχμαλωτισθέντα Ὑπάτιον. Ἐνῶ ὅμως τὴν πρὸς τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν πρόσκλησιν, πρὸς περισσοτέραν βεβαίωσιν ἐνεπιτευθῆ ὁ Ἀναστάσιος εἰς αὐτὸν τὸν Βιταλιανόν, ἔγραψεν ἰδίᾳ πρὸς τὸν πάπαν νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν Σύνοδον· οὕτω δὲ οἱ προσελθόντες περὶ τοὺς διακασίους ἐπίσκοποι ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθουν εἰς τὰ ἴδια. Ἡ παρασπονδία αὕτη τοῦ Ἀναστασίου ἐξηρέθισε τὸν Βιταλιανόν, ὅστις ἀνενέωσε τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐρμώμενος ἐξ Ἀγχιάλου ¹⁾ «πολλὰ κακὰ τοῖς ὑπὸ Ἀναστάσιον στρατοπέδοις καὶ τῇ λοιπῇ πολιτείᾳ ἐπιδεικνύμενος, ἀναιωῶν καὶ ἀρπάζων καὶ ἀφοπλίζων καὶ τέλος πρὸς ὕβριν ἕκαστον στρατιώτην μιᾶς φ ὀ λ ε ω ς ἐπίπρασκεν» ²⁾. Ἡ στάσις αὕτη περὶ τὰ τρία διαρκέσασα ἔτη καὶ διεξαχθεῖσα διὰ βαρβαρικῆς ἐνόπλου δυνάμεως γοιθικῶν ὑπολειμμάτων καὶ Οὐννων καὶ Βουλγάρων, ὑπῆρξε καταστρεπτικὴ διὰ τὴν ὕπαιθρον τῆς Α. Μοισίας καὶ Θράκης, ὧν ὁ πληθυσμὸς ὑφίστατο τὰς συνήθεις ὕλικὰς καὶ ἠθικὰς συνελείας τῶν τοιοῦτων ἀναστατώσεων : προσφυγὴν εἰς τὰς μεγάλας καὶ ὄχυράς πόλεις, αἰχμαλωσίαν καὶ ἀπαγωγὴν ἐκεῖσε τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Δουνάβεως, ἀνάμειξιν μετὰ τῶν ἐπιδρομῶν, μερικὴν ἐξοικείωσιν πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐν Ἀγχιάλῳ παρέμεινε ὁ Βιταλιανὸς κατὰ τὸ παρεμπεσόν διάστημα ἀπὸ τῆς συνθηκολογήσεως μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀναστασίου (512-218)· ἐκεῖ δὲ πάντως ἐστάθμευε καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτε τὴν ἀρχὴν κατέλαβεν ὁ Ἰουστίνος Α' ὁ Θραξ, φίλος αὐτοῦ, ὁ Βιταλιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς Κων)πολιν καὶ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἀξιώματος σ τ ρ α τ η λ ά τ ο υ καὶ γενόμενος ὕ π α τ ο ς καὶ κ ό μ ι ς Π ρ α ι ζ έ ν τ ο υ, ἤσκησεν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ πράγματα, ἰδίᾳ τὰ ἐκκλησιαστικά ³⁾. Τῷ 519 ἐδολοφονήθη ὑπὸ

ἐπὶ Ἰουστίνου «μηνίοντες αὐτῷ διὰ τὸ πολλοὺς ἀνηρηκέναι ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως».

1) Εὐάγριος Ἐκκλ. Ἰστ. III, 43. «Φασὶ δ' οὖν τὸν Βιταλιανόν ἐν Ἀγχιάλῳ τινὰ χρόνον διατρίψας τὴν ἡσυχίαν ἄγοντα». Τοῦτο δὲ βεβαίως καὶ ὁ Μαλάλας XVI, 406.

2) Θεοφάν. σ. 161, πρβλ. καὶ Μαλάλ. XVI σ. 406.

3) Θεοφάν. σ. 165.

τῶν βυζαντίων, μνησικακούντων «διὰ τὸ πολλοὺς ἀνηροκέναι ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως αὐτοῦ κατὰ Ἀναστασίου»¹⁾. Εἰς τὴν στάσιν τοῦ Βιταλιανοῦ ἢ Κων)πολις δρεῖλει τὴν ὀχύρωσιν αὐτῆς διὰ τοῦ τρίτου μεγάλου τείχους, τοῦ Μακροῦ ἢ Ἀναστασιακοῦ, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὰν ἐθραύσθησαν αἱ συχναὶ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαί.

22. Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου Ἰουστίνου τοῦ Α' (518—527) καὶ ἡ μακρὰ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (527—565) ἐσημείωσαν νέαν περίοδον εἰς τὸν βίον τῆς Μοισίας καὶ τῆς Θράκης, ἔνθα αἱ παρεξείνεται ἑλληνικαὶ πόλεις. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπεχειρήθη ἡ ἄμυνα τῶν Κράτους κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως διαφόρων βαρβάρων. Σειρὰ ὀχυρῶν φρουρίων ἀνηγέρθη ἀπὸ Σιγγιδόνος (ν. Βελιγραδίου) διὰ Βιμινακίου καὶ Ρατιαρίας (ν. Ἀρξερ Παλαιγκά) καὶ Νοβῶν (Novae) μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ὡς πρώτη ἄμυντικὴ γραμμὴ. Νοτιώτερον δὲ καὶ παραλλήλως ἄλλη φρουρίων σειρὰ διέσχιζε τὴν Δαρδανίαν καὶ Μοισίαν ἐκατέρωθεν τοῦ Αἴμου, ἀπὸ τῆς Οὐλπιανῆς (ν. Κιουστενδὴλ) μέχρι Τριαδίτσας ἢ Σερδικῆς (ν. Σόφιας). Οἱ στρατιωτικοὶ πύργοι τῆς γραμμῆς ταύτης ἀνήρχοντο, κατὰ Προκόπιον κατονομάζοντα αὐτοὺς, εἰς 181, πλὴν παμπόλλων ἄλλων, «μὴ ὑποπιπτόντων ἀριθμῶ», διήρχοντο δὲ πάντα ταῦτα τὰ ὀχυρὰ διὰ τῶν κατοικουμένων τῆς χώρας μερῶν. Διὰ δὲ τῆς Ν. Θράκης διήρχετο ἡ τρίτη ὀχυρωματικὴ γραμμὴ. ἤτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς νέας Ἠλείρου κατέληγεν εἰς τὰ ἐν τῇ θρακικῇ χερσονήσῳ φρούρια ἔξωθι τοῦ Ἀναστασιακοῦ τείχους. Εἰς τὴν ἐξ αὐτοψίας περιγραφὴν τῆς Θράκης καὶ τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῆς²⁾, ὁ Προκόπιος τὰ ἐξῆς λέγει περὶ Ἀγχιάλου καὶ τῶν παρ' αὐτὴν *Θερμῶν Πηγῶν*. «Πόλιν δὲ τινα ἐπιθαλασσίαν οἰκοῦσι Θραῖκες, παρὰ τὴν ἡϊόνα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, Ἀγχιάλον ὄνομα, ἧσπερ ἐν ἐπιτηδεῖω μνησθεῖμεν ἄν, περιηγούμενοι τὰ τῆς Θράκης χωρία. Ἐπεὶ δὲ τανῦν ὁ λόγος ἡμῖν διελέλυθεν ὅσα πρὸς τὴν ἀκτὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου δεδημιούργηται τῷ βασιλεῖ τούτῳ, οὐδὲν τι χεῖρον ἀφηγήσασθαι ἐνταῦθα τοῦ λόγου ὅσα δὴ ἐπὶ τῆς Ἀγχιάλου ταύτης ἔδειματο. Ἐνταῦθα οὖν *πηγαὶ θερμῶν φύσει ὑδάτων* ἀναβλυστάνουσι τῆς πόλεως οὐ πολλῶ ἄποθεν, ἀπαυτοματίζουσαι *βαλανεῖα* τοῖς τῆ δε ἀνθρώποις. Τοῦτον δὲ τὸν χῶρον *ἀτείχιστον* ἐκ πολλοῦ ὄντα ὑπερεώρων οἱ προβεβασιλευκότες τὰ πρότερα, *καίπερ ἐν γειτόνων ὤκημένων αὐτῷ βαρβαρικῶν ἐθνῶν τοσοῦτων τὸ πλῆθος* ἐπεχωρίαζόν τε αὐτῷ οἱ νενοσηκότες τὰ σώματα, μετὰ κινδύνων τὴν παραψυχὴν κομιζόμενοι. *Τειχίση* τοίνυν αὐτὸν ἐν τῷ παρόντι πεπονημένος Ἰουστινιανός

1) Θεοφάν. σ. 166. Ἀληθέστερος ὁ παρὰ Ζωναρᾶ, XIV 5, σ. 267 λόγος ὅτι «προστάξει τοῦ βασιλέως Ἰουστίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ φασὶν ἀναίρεθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ παλατίῳ, θέλοντα καὶ αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος κατάρχειν». Στρατηλάτης τότε ἔγενεν ὁ Ἰουστινιανός.

2) «Περιηγούμενοι τὰ τῆς Θράκης χωρία».

βασιλεύς, ἀκίνδυνον διεπράξατο σφίσι τὴν ἄκειςιν εἶναι»¹⁾). Αἱ περὶ Ἀγγιάλου αὐται εἰδήσεις τοῦ αὐτόπου ἱστορικοῦ, παρὰ τὰ ἐν ἀρχῇ ὑπεσχημένα, περιορίζονται εἰς μόνας τὰς περὶ τῶν Θερωῶν Πηγῶν πολυτίμους πάντως πληροφορίας. Ἄλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγομεν πρῶτον ὅτι ἡ παρὰ τὴν Ἀγγιάλον ἐνδοχώρα—ἄγνωστον εἰς πόσῃν ἔκτασιν—κατῳκεῖτο ὑπὸ βαρβάρων, οὔτινες ἐπιτρέχοντες παρηνώχλουν τοὺς θαμῶνας τῶν Θερωῶν· ὅτι αὐται ἐξ ἀμελείας τῶν προτέρων βασιλέων ἦσαν ἀτείχιστοι καὶ διέτρεχον τὸν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν κίνδυνον, καὶ ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο θεραπεύσας ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς περιτειχίσεως τοῦ χώρου ἀπῆλλαξε τοὺς θεραπευομένους τοῦ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν κινδύνου. Καὶ τότε μὲν τὸ πρῶτον ἀνακαλυφθεῖσαι αἱ πηγαὶ αὐται διεμορφώθησαν εἰς *λαματικὰς θέσας* εἶναι ἄγνωστον. Πάντως τοῦτο ἔγινε π. Χ. καὶ ὀφείλεται εἰς τοὺς κατακτητὰς Ρωμαίους. Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1910 γενομένας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀνασκαφάς, τὰ εὐρεθέντα ὑπὸ παχὺ στρώμα ἀπολιθωθείσης ἄμμου ὑπὸ τὸν βυθὸν τῆς νεωτέρας κινστέρας ἄφθονα χαλκᾶ καὶ ὀρειχάλκινα νομίσματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ἀπὸ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας († 336) μέχρι τοῦ Δομητιανοῦ († 96 μ. Χ.), ἀντιπροσωπεύουν τὰς παρευξεινεῖους πόλεις Τόμεις, Ὀδυσοπόλιν, Μεσημβρίαν, Ἀγγιάλον, Δεβελτόν, Ἀπολλωνίαν, Βιζύην, Βυζάντιον, Ἡράκλειαν, Θέρμην καὶ ἄλλας. Τίνας ὅμως ἦσαν οἱ *βάρβαροι* τοῦ ἐσωτερικοῦ οἱ «ἐν γειτόνων φηκήμενοι» καὶ ἐπιτρέχοντες τὰς Θέσας; Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἡ ἀπὸ τοῦ Δουναβέως μέχρι τοῦ Βυζαντίου χώρα τῆς Ἀν. Μοισίας καὶ Θράκης, ἀπὸ τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος, ὑπῆρξε πεδῖον ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν τῶν Γότθων, Σκυθῶν καὶ Οὐννων, οἵτινες ὅμως ἐκδιωκόμενοι ἀμέσως μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς ἀπωθοῦντο πέραν τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Δουναβέως. Οἱ δὲ ἐπὶ τινα χρόνον ἐγκαταμεΐναντες ἐν τῇ χώρᾳ ἦσαν οἱ καθ' ὁμάδας εἰρηνικῶς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων, γενόμενοι δεκτοὶ ὡς φριδεράτοι Βησιγότθοι καὶ Ὀστρογότθοι, ἀναχωρήσαντες πανοικεῖ μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου οἱ πρῶτοι, μετὰ τοῦ Θεοδώριχου οἱ δεῦτεροι, πάντως ἀφήκαν μικρὰς τινὰς τῆδε κάκεισε ὁμάδας, αἵτινες οἰκειοθελῶς παρέμειναν εἰς τὴν χώραν, οἰκειωθέντες πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸν παλαιότερον μόνιμον αὐτῆς θρακικὸν πληθυσμόν. Οἱ μόνιμοι οὗτοι κάτοικοι ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος ἔζων ὑπὸ ὠρισμένον διοικητικὸν σύστημα, ἐπιβληθὲν ἐκ Κων/λεως, διαιρέσαν τὴν χώραν εἰς μεγάλας καὶ μικρὰς διοικητικὰς περιφερείας, ὑπὸ διοικητὰς *δοῦκας* καὶ *κονσουλάριους* καὶ ὑπὸ γενικὸν στρατιωτικὸν διοικητήν, τὸν *στρατηλάτην* Θράκης. Οὕτως ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστίνου Α' διεκρίνοντό αἱ ἐπαρχαὶ Θράκης *Εὐρώπης* ὑπὸ κόνσουλάριον, *Ροδόπης* ὑπὸ δοῦκα, *Θράκης* (ἀπλῶς) ὑπὸ κόνσουλάριον, *Αἰμιμόντου* ὑπὸ δοῦκα, *Μοισίας* ὑπὸ δοῦκα καὶ *Σκυθίας* ὑπὸ δοῦκα. Παραλλήλως πρὸς τὴν πολιτικὴν ταύτην διαίρεσιν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διάκρισις,

1) Προκοπ. Περὶ Κτισμάτων III, 7, 17—24.

τῶν ἐπαρχιῶν, ὡς δεικνύει ὁ «Συνέκδημος» τοῦ Ἱεροκλέους, συνταχθεὶς πρὸ τοῦ 535¹⁾. Εἰς οὕτω συντεταγμένον κράτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωνται ὑπὸ τῶν μονίμων κατοίκων ἐπιδρομαὶ κατὰ γειτόνων, ἐκτὸς ληστροικῶν συμμοριῶν τῶν ἐκάστοτε ἐκ Βορρᾶ εἰσβαλλόντων βαρβάρων. Κατὰ Ἱεροκλέους Συνέκδημον «ὑπὸ βασιλέα Ρωμαίων τὸν ἐν Κων)πόλει ἦσαν (ἐν Μοισία καὶ Θράκη) ἐπαρχίαι 64, πόλεις 935»²⁾. Ἡ δὲ Ἀγχίαλος περιλαμβάνεται ἐν τῇ ἐπισημῇ Αἰμιμόντου (Haemimonti), ἣτις περιελάμβανε τὰς πόλεις Ἀδριανούπολιν, Ἀγχίαλον, Δεβελτόν, Πλωτινούπολιν, Τζόδιδης³⁾. Ὁ δὲ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, ἥδη πρὸ ἐνὸς αἰῶνος, τῷ 367, ἀναγράφων τὴν ἐπαρχίαν Αἰμιμόντου λέγει : «Μετὰ δὲ ταύτην (τὴν Θράκην) ὁ Αἰμίμοντος ἔχει τὴν Ἀδριανούπολιν, ἢ Οὐσκουδάμα ἐλέγετο, καὶ Ἀγχίαλον, πόλεις μεγάλας»⁴⁾. Ὡς εἶδομεν ἥδη καὶ ἡ κατόπιν Ἱστορία θὰ ἐπιβεβαιώσῃ, ἡ ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν διαβάσεων τοῦ Αἴμου πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους πορεία τῶν ἐκάστοτε ἐπιδρομῶν κατέλειπε τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὰς δύο γείτονας πόλεις, Μεσημβρίαν καὶ Σωζόπολιν, ἔξω τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὡς ἐκ τῆς παρὰ τὴν θάλασσαν θέσεως αὐτῆς καὶ διότι ἦτο τετειχισμένη. Αἱ Θέρμαι ὅμως, εἰς τρίωρον ἀπὸ τῆς πόλεως κείμεναι καὶ συχνάζομεναι ὑπὸ πλήθους εὐπόρων ἀσθενῶν, πολὺ μακρόθεν συρρέοντων εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον ἐκεῖνο, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπισύρωσι καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τὴν προσοχὴν καὶ ληστροικῶν συμμοριῶν τὰς συχνὰς ἐμφανίσεις.

23. Κατὰ τὴν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα περίοδον ταύτην, ἀπὸ Λέοντος Α' τοῦ Θρακῆς μέχρι τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (458-565), ὅτε συνετελέσθησαν σπουδαιόταται μεταβολαὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Κράτει τοῦ Βυζαντίου, φυλετικαὶ καὶ κοινωνικαὶ, δημιουργήσασαι νέας κρατικὰς συνθήκας, πρὸς τὰς ὁποίας στενώτερον συνεδέθη ἡ Θράκη μὲ τὰς παρὰ τὸν Εὐξείνιον ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ ἡ Ἀγχίαλος βεβαίως ὑπήχθη εἰς τὸ γενικὸν διοικητικὸν τοῦ Κράτους σύστημα. Ἐξέλιπεν ὁ λαμπρότατος Δῆμος καὶ ἡ Βουλὴ τῆς πόλεως, ἡ κοπὴ νομισμάτων, ἡ παλαιὰ ἐθνικὴ θρησκεία, ἰδίᾳ μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν εἰδωλολατρῶν τοῦ 519⁵⁾. Αἱ συχνὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην θεο-

1) Κ. Κρουμβάχερ - Σωτηριάδου : Βυζαντινὴ Λογοτεχνία τ. Β' σ. 22. Πρβλ. Καταλόγους Ἑκκλ. ἐπαρχιῶν G. Parthey : Hieroclis Synecdemus et Notitiae episcopatum. Berolini 1866

2) Κρουμβάχερ, αὐτ. σ. 912.

3) Τὴν διαίρεσιν ταύτην καὶ τὴν σύστασιν τῆς ἐπαρχίας Αἰμιμόντου περιλαμβάνει αὐτολεξεί καὶ Κωνστ. ὁ Πορφυρογέννητος, περὶ Θεμάτων II, 47 σ. 391. Πρβλ. καὶ Μαλάλαν σ. 406. Λέοντα Διάκονον σ. 124 Κεδρητὸν I, 692, παραλειπομένης μόνον μιᾶς ἔκτης πόλεως, ἣτις περιλαμβάνετο εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην.

4) An. Marcellinus XXXI, 5 «Adrianoupolin... et Anchialon civitates magnas».

5) Θεοφάν. σ. 180, βεβαιῶντος τοῦτο τοῦ Προκοπίου : Ἀνέκδ. κ. 11 καὶ Μαλάκα σ. 449, 3.

μηνιαί-σεισμοί, λοιμοί, πυρκαϊαί ¹⁾ ἢ μεγάλη πανώλης τοῦ 541 ²⁾ ἢ καταστρέψασα μέγαν ἀριθμὸν κατοίκων, ἠλλοίωσαν τὴν ὄψιν πολλῶν πόλεων· αἱ μεγάλοι ταραχαὶ τῆς πρωτεύουσας μεταξὺ τῶν φατριῶν τοῦ Ἰπποδρόμου, ἐπὶ δλόκληρα ἔτη ἀναστατώσασαι ὅλας τοῦ Κράτους τὰς πόλεις ³⁾, δὲν γνωρίζομεν ἂν εἶχον σπουδαῖον ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Θράκης, ἐν αἷς καὶ εἰς τὴν Ἄγχιαλον. Αἱ πόλεις ὅμως διωκοῦντο κατὰ τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα, ὑπαγόμεναι εἰς τοὺς ἐπαρχιακοὺς δοῦκας ἢ κονσουλαρίους· διεξήγον ἔμποριον σιτηρῶν, ὀνομαστῶν διὰ τὴν ποιότητα, σταφυλῶν καὶ οἴνου, ἔχουσαι πρὸς τοῦτο τελωνεῖα, τὰ λεγόμενα *κομμέρκια*, μετὰ εἰδικῶν ὑπαλλήλων, τῶν κομμερκιαρίων ⁴⁾. Ἦσαν δ' αἱ παράλιοι αὗται πόλεις τότε ὀρητήρια κατὰ τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Σκυθίᾳ καὶ τῇ Ταυρικῇ (Κριμαίᾳ) Οὐννων, πρὸς οὓς διεξήγετο ἔμποριον, ἀλλ' οὔτινες δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς γείτονες. Οὕτω τῷ 527 διὰ τῆς Ὀδυσσπόλεως ἀπεστάλη διὰ ξηρᾶς ἐκστρατευτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν ἀπὸ ὑπάτων Ἰωάννην «μετὰ βοηθείας σκυθικῆς πολλῆς» ⁵⁾, τὸ ὁποῖον ἀποκατέστησε τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τοῦ Κράτους εἰς τὴν πέραν τοῦ κάτω Δουνάβεως χώραν ἐκείνην ⁶⁾. Ἡ ἀπασχόλησις ὅμως τῶν στρατιωτικῶν τοῦ Κράτους δυνάμεων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατὰ τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν ἀνόητον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιχείρησιν τῆς ἐν τῇ Λύσει ἀνακτίσεως τῶν παλαιῶν χωρῶν τοῦ Ρωμ. Κράτους, ἀφῆκε τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἄνευ ἐπαρχοῦς ἀμύνης, ἔρμαιον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Οὐννων καὶ τῶν ὑποτελῶν εἰς αὐτοὺς Σλαύων, τοὺς ὁποίους δὲν ἴσχυον ν' ἀποκρούσουν αἱ τῆδε κἀκεῖσε κατεσπαρμέναι φρουραὶ καὶ αἱ δύο γραμμαὶ τῆς ἀμύνης ἐκεῖθεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου ⁷⁾. Τὰ ἐτήσια φιλοδωρήματα ⁸⁾ εἰς τοὺς Φυλά-

1) Θεοφάν. σ. 222, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 240, 241. Τῷ 543 ἔγινε φοβερὰ πλημμυρα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἰς μέγα μέρος τῆς θρακικῆς παραλίας εἰς βάθος 4 μιλίων καὶ ἐκάλυψεν ἡ θάλασσα τὴν ξηρὰν «ἐπὶ τὰ μέρη Ὀδύσου (Βάρνας) καὶ Διονυσσπόλεως καὶ τὸ Ἀφροδίσιον καὶ πολλοὶ ἐπνίγησαν ἐν τοῖς ὕδασιν» (σ. 224).

2) Θεοφάν. σ. 222. Τὰ κατὰ τὸν «βουβωνικὸν λοιμὸν» τοῦ 541 περιγράφει ἐκτενέστατα ὁ Προκόπιος, Περσ. πόλ. II, 22—23 κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Θεουκυδίδου, περιγράφαντος τὸν λοιμὸν τοῦ 429 π. Χ. Ὁ τοῦ 541 ἐπεξετάθη καὶ εἰς μέγα μέρος τῆς Α. Εὐρώπης καὶ Μ. Ἀσίας.

3) Προκ. Ἀνέκδ. 8. «Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τε Βυζαντίῳ ἐπράττετο καὶ πόλει ἐκάστη ὥσπερ γὰρ ἄλλο τὸ νόσημα ἐνθῆνδε ἀρξάμενον τὸ κακὸν πανταχῇ ἐνέσκηψε τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς».

4) Τούτων μολυβδόβουλλα εὐρέθησαν τῆς Μεσημβρίας ἐπὶ Κωνσταντίου Δ' (669—670 καὶ 676—677) καὶ Δεβελτοῦ θ' καὶ ι' αἱ. (Ἑλλ. Φιλ. Σὺλ. Κων)πόλεως : Παράρτημα 1880 σ. 90—92).

5) Ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ δ' αἱ. ἐγκατεστημένων ἐν τῇ Μικρᾷ λεγομένῃ Σκυθίᾳ Σλαύων.

6) Μαλάλα σ. 428 καὶ Θεοφ. σ. 176.

7) Αἱ τακτικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν 129,500 διηρημέναι ἐξ ἴσου μεταξὺ Ἰλλυρικῆς καὶ Θράκης.

8) Εἰς τὸ μέσον τοῦτο κατέφευγεν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἢ τε Ρωμαϊκῆ Δι-

χοὺς τῶν βαρβάρων ὀλίγον ἢ οὐδόλως ἀνεχαίτιζον τὰς ἐπιδρομάς. Οἱ βάροβαροι ἀμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους ἐξεβίαζαν ἑκάστοτε διὰ τῆς ἀπειλῆς τῶν ἐπιδρομῶν τὴν καταβολὴν ἢ τὴν αὔξησιν τῶν φιλοδοξημάτων τούτων.

24. Ἐπιδρομαὶ Βουλγάρων. Ἦδη περὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ σ' αἰῶνος ¹⁾ ὡς εἶδομεν οἱ Βούλγαροι, ἄγνωστοι τέως εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπέδραμον τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώραν· ἀλλὰ προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ στρατηλάτου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἀρίστου, καίτοι μὲ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις (15.000 ἀνδρῶν), ἐπανῆλθον διὰ τῆς Θράκης εἰς τὰ ἴδια· μετὰ μικρὸν Ἄνται εἰσέβαλον εἰς τὸν Ἰλλυρικόν, εἰς τὰ ΒΔ. τοῦ Κράτους, καὶ ἐνίκησαν τοὺς κατ' αὐτῶν ἐξεληθόντας ἐκ τοῦ ἐπιτοπίου στρατοῦ ²⁾. Τῷ δὲ 517 εἰς τρίτην εἰσβολὴν προυχώρησαν μέχρι τῆς Β. Ἠπειροῦ, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἐγιναν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ κίνημα τοῦ Βιταλιανοῦ, ὅμως, ὡς εἶδομεν ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν στάσιν του καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται τῶν Βουλγάρων ἔπαυσαν καὶ διότι ὁ ἀποστάτης στρατηγὸς συνεβίβασθη πρὸς τὸν νέον αὐτοκράτορα φίλον του Ἰουστίνου καὶ διότι αἱ ἐν Μοισίᾳ καὶ Θράκῃ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἐνισχύθησαν ὑπὸ δύο διακεκριμένους στρατηγούς, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουστίνου Γερμανὸν καὶ τὸν Χελβούδιον. Καὶ ὁ μὲν Γερμανὸς τῷ 528 ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τοὺς διαβάντας τὸν Δούναβιν καὶ ἐπιδρομόντας τὴν Θράκην σλαύους Ἄντας, οἵτινες πέραν τοῦ ποταμοῦ ἐγκατεστημένοι καὶ εὐρισκόμενοι μεταξὺ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ τῶν Οὐννων ἐξ Ἀνατολῶν καὶ τῶν Ἀβάρων ἐκ Δυσμῶν, ὅτε μὲν ἐπολέμουν τὸ Κράτος εἰσβάλλοντες εἰς αὐτὸ διὰ τοῦ ποταμοῦ, ὅτε δὲ συνεμάχουν μετ' αὐτοῦ ἐκ περιτροπῆς κατὰ τῶν Οὐννων καὶ τῶν Ἀβάρων. Ὁ δὲ Χελβούδιος καὶ πέραν τοῦ Δουνάβεως, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ κατεδίωξεν, ὅτε ἐν μιᾷ τῶν ἐκστρατιῶν τούτων καὶ αὐτὸς ἐφονεύθη ³⁾. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται τῶν βαρβάρων περὶ τὸ 540 σχεδὸν διεκόπησαν. Ὁ Θεοφάνης καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Μαλάλας ἀναγράφουν τῷ 537 νέαν τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομὴν ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας ὑπὸ δύο φυλάρχους (ρῆγας) αὐτῶν. Οἱ βάροβαροι ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης («δροῦγγου») εἰσέ-

πλωματία π. χ. ἐπὶ Τραϊανοῦ (Ἀππιαν. λόγ. 23), Κομμόδου (Ζωναρᾶ XXI, 94) Ἀλεξ. Σενήρου (Ζωναρᾶ XII, 15 σ. 122 καὶ 21 σ. 136), βραδύτερον δὲ καὶ ἐν τῇ Δύσει οἱ Φράγκοι ἐξηγόραζον τὴν ἡσυχίαν των ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν (877/8) διὰ καταβολῆς τοιοῦτου φόρου. *Capitularia t. II p. 353.*

1) Θεοφάν. σ. 143.

2) Οἱ Ἄνται γενικῶς μὲν θεωροῦνται Σλαῦοι, ἀλλ' αἱ περὶ αὐτῶν γνῶμαι καὶ τῶν Σλαύων καὶ τῶν ξένων ἱστορικῶν δίστανται ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν, τὴν κίνησιν κατὰ τὸν ε' μέχρι τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ἐγκατάστασιν, τῶν Ρώσων περὶ τὸ Κίεβον τοῦ θ' αἰῶνος θεωροῦντων αὐτὸν ὡς πυρῆνα τοῦ φυλετικοῦ αὐτῶν ὀργανισμοῦ. Ν. Δερζάβη, ἀκαδημαϊκοῦ : Οἱ Σλαῦοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, Μόσχα 1945 σ. 11—22.

3) Μαλάλα σ. 437, Θεοφάν. 217, 218.

βαλον εἰς τὴν Μ. Σκυθίαν καὶ τὴν Μοισίαν, τελούσας ὑπὸ δύο στρατηγούς, τὸν Ἰουστινόν καὶ τὸν Βαουδάριον. Ἡ πρώτη σύγκρουσις ὑπῆρξεν ἀτυχῆς διὰ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα, φονευθέντος καὶ τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δὲ βάρβαροι εἰσέδυσαν καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ἄλλ' ὁ νέος ταύτης στρατηγὸς Κωνσταντίνος ὁ Φλωρεντίου καὶ ἡ βοήθεια τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀκούμ τὸν ἐξ Οὐννων, κατέστρεψαν τοὺς Βουλγάρους «ἀποκτείναντες πλήθη πολλὰ», καὶ ἀφήρσαν πᾶσαν τὴν λείαν αὐτῶν, φονεύσαντες καὶ τοὺς δύο αὐτῶν φυλάρχους. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἤμως τῶν νικητῶν ἰσχυρὰ μοῖρα τῶν βαρβάρων ἐπέπεσεν ἐξ ἐνέδρας κατὰ τῆς ἀμερίμου ὀπισθοφυλακῆς καὶ διεσκόρπισεν αὐτὴν καὶ συνέλαβε καὶ τοὺς τρεῖς στρατηγούς, διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ριπτομένου βρόχου (σώκου). Οἱ Βούλγαροι μετὰ τοῦτο ἐπανῆλθον «εἰς τὴν ἰδίαν Πατρίδα» μετὰ τινων αἰχμαλώτων. Μετὰ ἔν ἔτος (538|9) νέα ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων κατὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπέληξεν εἰς ὄλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν πολυπληθῶν ¹⁾ ἐπιδρομῶν ὑπὸ τοῦ στρατηλάτου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Μούνδου, ὅστις τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βουλγάρων μετ' ἄλλων αἰχμαλώτων ἀπέστειλεν εἰς Κων)πολιν, ἐκτεθέντας εἰς διαπόμπευσιν' «τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Βουλγάρων ἐπεμψεν ὁ βασιλεὺς εἰς Ἀρμενίαν καὶ Λαζικήν» ἔνθα κατετάγησαν εἰς τὰς ἐκεῖ στρατιωτικὰς μονάδας. «Καὶ ἐγένετο-ἐπάγεται ὁ χρονογράφος-εἰρήνη βαθεῖα ἐν Θράκῃ, *μηκέτι τολμώντων τῶν Οὐννων* (τ.ἔ. τῶν Βουλγάρων) *περᾶσαι τὸν Δανοῦβιν*» ²⁾ ἐκ τούτου φανερὸν εἶναι ὅτι περὶ τὸ 540 οἱ Βούλγαροι παρέμενον ἐγκατεστημένοι ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβους. Ὁ Προκόπιος συνοψίζων, ἄνευ ὅμως λεπτομερειῶν, τὰ τῶν τελευταίων ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, τὸ πεδῖον τῆς δράσεως αὐτῶν ὀρίζει ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῶν δυτικῶν προαστείων τῆς Πρωτευούσης καὶ ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς μέχρι καὶ πέραν τῶν Θερμοπυλῶν, μετὰ τῆς γενικωτέρας παρατηρήσεως ὅτι «Ὅντι δὲ σχεδὸν ἅπαντας Ἕλληνας, πλὴν *Πελοποννησίων* διεργασάμενοι ἀπεχώρησαν» ³⁾. Αἱ συχναὶ αὗται τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομαί, τῶν μέσων τοῦ σι' αἰ. εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβους καὶ τοῦ Αἴμου χώραν προεκάλεσαν βεβαίως ἀναστατώσεις, μείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου καὶ μετακινήσεις αὐτοῦ πρὸς τὰς μεγάλας καὶ ὠχυρωμένους πόλεις, ὡς ἀναγράφει ὁ Προκόπιος περὶ τῆς κώμης Βελλούρου, ἐν τῇ μεσογαίᾳ παρὰ τὴν Ροδόπην, κατὰ μὲν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυανθρωπίαν «ἴσα καὶ πόλις», διὰ τὸ ἀτείχιστον ὅμως αὐτῆς προσβαλλομένης διηνεκῶς ὑπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων, ἐξ οὗ ἐτειχίσθη ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ. Ταῦτὸ σημειοῖ καὶ περὶ Τραϊανουπόλεως καὶ Μαξιμιανουπόλεως καὶ Ἀναστασιουπόλεως, ἧτις παραλία οὔσα δὲν ἠδύνατο νὰ κωλύη τὰς μέχρι τοῦ Αἰγαίου ἐπιδρομάς, ὅτε οἱ βάρβαροι συνέλαμβάνον τὰ ἐκεῖσε καταίροντα

1) Θεοφάν. σ. 219 «ἐξῆλθον οἱ Βούλγαροι πλήθος πολύ».

2) Θεοφάν. αὐτόθι.

3) Προκόπ. Περσ. II, 19.

πλοῖα, «ὥστε καὶ τὰς νήσους ἐνθένδε τὰς τῆ χώρα ἐπικειμένας ἠνώχλησαν» ¹⁾. Κατὰ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς τούτους ἐνέσκηψεν ἡ μεγάλη βουβωνικὴ πανώλης, ἡ καταστρέψασα μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν ὁποῖαν τόσον ἐμπεριστατωμένως περιέγραψεν ὁ Προκόπιος. Ὅτι ἡ Θράκη καὶ αὐτὴ ἐδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ μάλιστα αἱ πόλεις αὐτῆς τοῦ Εὐξείνου εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, τοῦ Προκοπίου σημειοῦντος ὅτι εἰσέβαλλεν ἡ νόσος κυρίως ἀπὸ τὰς παραλίας· ρητῶς ὅμως οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ Ἀγχιάλου καὶ τῶν γειτόνων αὐτῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ἀγχιάλος μετέσχε διὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Παύλου τῆς ἐν Κων)πόλει πέμπτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοῦ 553, ἐπὶ Πατριάρχου Εὐτυχίου, υπογράφαντος «Παῦλος ἐλέω Θεοῦ ἐπίσκοπος Πόλεως Ἀγχιάλου, ὁμοίως (ὑπέγραψα)».

25. Ἀβαροσλαβικὴ περίοδος ἐπιδρομῶν. Ἦδη κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ νέος ἐχθρὸς ἀνεφάνη πέραν τοῦ Δουνάβεως, δυτικώτερον τῶν Οὐννων καὶ νοτίως τῶν Σλαύων τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, οἱ Ἀβαροι, πολυπληθῆς πολεμοχαρῆς φυλῆ. Οὗτοι ὑποτάξαντες διάφορα σλαβικὰ φύλα μεταξὺ τοῦ Δνειστέρου καὶ Θεΐσου καὶ νοτίως τῶν Καρπαθίων οἰκούντων, ἐπέδραμον κατὰ τῶν βορείων τοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν. Τῷ 557 ἀπεστάλη εἰς Κων)πολιν πρεσβεία τοῦ Χάνου αὐτῶν, ζητοῦσα νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς ἡ εἰσόδος εἰς τὴν ἐντεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώραν, ἀφοῦ ὅμως ἤδη ἄνευ ἀδείας καθ' ὁμάδας εἶχον εἰσβάλει νοτίως τοῦ Δουνάβεως, παρὰ τὸ Σίρμιον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀν. Μοισίαν μέχρι τῆς Μ. Σκυθίας. Ἡ θέα τῶν περιέργων τούτων ξένων, τὸ πρῶτον ἐμφανισθέντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν, πρωτοφανοῦς τύπου καὶ περιβολῆς ²⁾, ἐξέπληξε τοὺς Βυζαντίους. Ἀπορηφθείσης τῆς προτάσεως αὐτῶν, γενομένης μετὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν, οἱ Ἀβαροι μετὰ τινὰς μῆνας ἐπῆλθον μετὰ καὶ Σλαύων ὑποτελῶν κατὰ τῆς Θράκης, καὶ νικήσαντες δύο τοῦ Κράτους στρατηγούς, τὸν Σέργιον καὶ τὸν Ἐδερμαν, ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἀναστασιακοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον εἰς τινὰ μέρη, παρὰ τὴν Σηλυβρίαν, κατεστραμμένα ὑπὸ σεισμῶν, καὶ διέβησαν. Περίτρομος ὁ Ἰουστινιανὸς κατέφυγε πρὸς τὸν γηραιὸν Βελισσάριον, ὅστις δι' εὐφυοῦς στρατηγήματος ἔσωσε τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπώθησε τοὺς βαρβάρους μέχρι Τυρολόης καὶ Ἀρκαδιουπόλεως καὶ ἀγ. Ἀλεξάνδρου Ζουπαρῶν. Μετὰ τριῶν μηνῶν παραμονὴν εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Θράκην, μαθόντες οἱ Ἀβαροι ὅτι στόλος ἑλληνικὸς παρεσκευάσθη νὰ προσβάλλῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ Δουνάβεως, «παρεκάλεσαν διὰ πρεσβευτοῦ ἀκινδύνως ἑάσαι αὐτοὺς περάσαι τὸν Δανοῦβιν», καὶ τοῦτο ἔγινε διαταχθέντος τοῦ στρατηγοῦ Ἰουστίνου νὰ παρακολουθήσῃ αὐτοὺς κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ³⁾. Καὶ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν

1) Προκόπ. περὶ Κτισμ. IV, 2, 7—12.

2) Θεοφάν. σ. 234. «Εἶχον γὰρ τὰς κόμας ὀπισθεν μακρὰς πάνυ, δεδεμένας πρὸν δίοις καὶ πεπλεγμένας· ἡ δὲ λοιπὴ αὐτῶν φορεσία ὁμοία τῶν λοιπῶν Οὐννων.

3) Μαλάλα σ. 490 καὶ Θεοφάν. σ. 233—234.

ταύτην ἢ ὑπαιθρος τῆς Θράκης ἐλεηλιτήθη· ἀλλ' οἱ ἐπιδρομεῖς δὲν ἔμειναν εἰς τὴν χώραν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας, ὁ δὲ γέρων βασιλεὺς καὶ περιοδεῖαν ἐπεχείρησεν ἀνὰ τὴν Θράκην. Ἐκ λόγων προνοίας ὁ Ἰουστινιανὸς μετέφερεν ἐκ τῆς ΒΔ Μ. Ἀσίας τμήματα στρατοῦ εἰς τὴν Θράκην, ἐν τε Ἡρακλείᾳ καὶ ταῖς πέριξ αὐτῆς πόλεσιν 1). Τῷ 560 νέα ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων Ἀβάρων εἰς τὴν Ἀν. Θράκην ἐσημειώθη, ὅτε κατελήφθη ὑπ' αὐτῶν ἡ Ὀδυσσόπολις 2) καὶ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου ἡ Ἀναστασιούπολις· ἀπεστάλη δὲ κατ' αὐτῶν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Μάρκελλος, ὅπως ἀνακαταλάβῃ τὴν Ὀδυσσόπολιν καὶ τὴν περιοικίδα. Ἀποθανόντος (565) τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ Ἀβαροὶ, οὔτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκράτησαν τῶν διασπασθέντων ὁμοφύλων των τῆς παρὰ τὸν Δόν καὶ Δνεΐπερ μεγάλης Οὐννικῆς ὁμοφυλίας, ἐγκατεστάθησαν μονίμως βορείως τοῦ μέσου Δουνάβεως, ἔχοντες ὑποτελεῖς πολλὰς σλαυικὰς φυλάς, τοὺς Σλοβένους, τοὺς οὐννοτατάρους Βουλγάρους καὶ ἄλλους. Ὡς παλαιοὶ τοῦ Κράτους σύμμαχοι κατὰ τῶν Οὐννων καὶ Σλαύων ἀπήτησαν τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τοῦ Σιρμιού, πρωτευούσης τῶν Γεπιδῶν ἐν Παννονίᾳ, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς καταβολὴν τῆς εἰς τοὺς Οὐννους πρότερον διδομένης ἐξ 80.000 χρυσῶν δωρεᾶς. Ἰουστίνος ὁ Β' (565—576) ἀπέρριψε τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τῷ 571 τὸν στρατηγὸν Τιβέριον μὲ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις, ὥστε ἠττήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποβαλὼν πολλοὺς ἄνδρας ὑπεχώρησεν. Ὁ βασιλεὺς τότε πρὸ τῆς ἀπειληθείσης εἰσβολῆς τῶν Ἀβάρων ἠναγκάσθη νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις των, μεθ' ὃ διαβάντες τὸν Δούναβιν ὡς σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἀπὸ τινος ἐγκατεστημένων ἐν τῇ Μοισίᾳ Σλαύων καὶ ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθοράν. Οἱ Σλαῦοι δὲ οὗτοι, οἱ πρὸ μικροῦ διαβάντες τὸν κάτω Δούναβιν, 100.000, κατὰ τὸν Μενάνδρον «ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην καὶ ἄλλα πολλά», χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἔνδειξις ὅτι μονίμως πού τοῦ Κράτους ἐγκατεστάθησαν. Τὸ «Θράκην καὶ ἄλλα πολλά» τοῦ Μενάνδρου δὲν δικαιολογεῖ τὴν γνώμην τοῦ Fallmerayer ὅτι οἱ Σλαῦοι οὗτοι εἰσέδυσαν τότε διὰ τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Στερεᾶς εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐγκαταμείναντες μονίμως ἐξηφάνισαν τὸν γηγενῆ ἑλληνικὸν πληθυσμόν, οὔτινος ὅμως οὔτε τὴν γλῶσσαν κατέστρεψαν ἢ διέστρεψαν, οὔτε τὰ ἥθη ἐμόλυναν, οὐδ' ὁ στρατὸς συγχρόνως τότε νικηφόρος ἐπολέμει ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ἐν Μ. Ἀσίᾳ τοὺς Πέρσας καὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτοὺς τοὺς Σλαῦους, διεκδικῶν πρὸς αὐτοὺς σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὰ ἐδάφη τοῦ Κράτους. Ἡ πολυπληθὴς αὕτη ἐπιδρομὴ κατέληξεν εἰς τὴν ἐπαναχώρησιν τῶν βαρβάρων ἐκείνων εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν συμμαχούντων ἤδη πρὸς τὸ Κράτος Ἀβάρων, οὔτινες ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως ἐστῶν αὐτῶν κατενίκησαν αὐ-

1) Θεοφῶ ν. σ. 236.

2) Ὁ Θεοφῶν. σ. 236 λέγει ὅτι «παρελήφθη ὑπὸ τῶν Οὐννων ἡ Ὀβαιοίπολις» ἄγνωστος ἄλλοθεν πόλις, τῆς γραφῆς θεωρουμένης ὑπὸ τοῦ De Boor ἐσφαλιμένης.

τοὺς κατὰ τὴν ἐκ τῆς εἰσβολῆς ἐπάνοδον καὶ ἀπληευθέρωσαν καὶ ἀπέδωσαν εἰς τὸ Κράτος πολλὰς αἰχμαλώτων μυριάδας, «ἀπαγομένων ὑπὸ τῶν Σκλαβηῶν ἐκ τῆς Ρωμαίων γῆς», ὡς ἐκαυχῆθη μετ' ὀλίγον, κατὰ τὸν αὐτὸν Μένανδρον, ὁ Χαγᾶνος τῶν Ἀβάρων. Τοιαῦται καὶ πολυπληθέστεραι ἔτι ἐπιδρομαὶ οὐδέποτε ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἠλλοίωσαν τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας, εἰς ἣν ἐπέδραμον, ἂν μὴ συνέτρεχον καὶ ἄλλοι παράγοντες: ἡ χρονία ἐγκατάστασις, ἡ στρατιωτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὑπεροχὴ τῶν εἰσβολέων, ἡ διὰ τῆς βίας ἐπιβολὴ ἐπὶ τοὺς γηγενεῖς. Παράδειγμα ὁ κατακλυσμὸς τῆς Συρίας, Μ. Ἀσίας καὶ Θράκης ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου Ραμσή τοῦ Β' (ιδ' αἰ. π.Χ.), τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Συρίας ὑπὸ τῶν Κιμμερίων (ἡ' αἰ. π.Χ.), τῶν ἑκατομμυρίων τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Ἑλλάδα (ε' αἰ. π.Χ.), τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν (α' αἰ. π.Χ.), τῶν Δανῶν ἐπὶ δύο αἰῶνας εἰς Ἀγγλίαν, τῶν μυριάδων Τατάρων τῆς εἰς Ρωσσίαν καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπην ἐπιδρομῆς τοῦ ιγ' αἰῶνος καὶ τῆς ἐπὶ δύο αἰῶνας κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Ρωσσίᾳ. Καὶ ἵνα περιορισθῶ εἰς μὴν τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, τίνα ἄλλοίωσιν ἐπέφεραν εἰς τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας αἱ πρὸ διακοσίων τότε ἔτων ἐγκαταστάσεις Γότθων μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου, ἀνανεούμεναι καὶ ἐνισχυόμεναι συνεχῶς διὰ νέων διεισδύσεων ἐκ τῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ δημοφύλων; Ποία ἡ φυλετικὴ ἐπιρροὴ τῶν ἐπὶ ἕνα δόκληρον αἰῶνα (ε'—στ') ἐπιτρεχόντων καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὴν Μοισίαν καὶ Θράκην Οὐννων εἰς τὰς χώρας, αἵτινες μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἦσαν πυκνῶς κατοικημένοι ὑπὸ ἑκατοντάδων ἑλληνικῶν πόλεων, ὧν οἱ πληθυσμοὶ ἀπέστελλον καθ' ἑκατοντάδας τοὺς ἐπισκόπους τῶν εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους τοῦ ε', στ', ζ', ἡ' καὶ θ' αἰῶνος; Ἐγκαταστάσεις λοιπὸν ἀθροαὶ Σλαύων κατὰ τὰς ἄβαροσλαβικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ στ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος νοτίως τοῦ Αἴμου δὲν ἔγιναν; αἱ δὲ οὕτως ὀνομαζόμεναι παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς χρονογράφοις *Σκλαβῖναι* τὸ πρῶτον ἀπαντῶσι κατὰ τὰ μέσα τοῦ ζ' αἰῶνος, ὅτε τῷ 656|7 ὁ αὐτοκράτωρ Κώνστας «ἐπεστράτευσεν κατὰ Σκλαβίνιας καὶ ἠχμαλώτευσεν πολλοὺς καὶ ὑπέταξεν»¹⁾. Ποῦ ἦτο ἡ Σκλαβίνια αὕτη—διότι περὶ μιᾶς πρόκειται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην—δὲν ὁρίζεται, ὁ δὲ εἰδικῶς περὶ τούτου γράψας Herzberg²⁾ λέγει ὅτι δὲν εἶναι σαφῶς γνωστὸν ἂν πρόκειται περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἢ περὶ τῶν ἐν Μοισίᾳ Σλαύων. Ὁ δὲ πρῶτος ὀνομάσας τὸ *Σκλαβηῶν* ἔθνος Προκόπιος, κατὰ τὴν μετὰ τῶν Ἀβάρων ἐπιδρομὴν αὐτῶν κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῶν Μακρῶν τειχῶν, ἀναγράφων τὸν εἰδικὸν τρόπον αὐτῶν τοῦ πολεμεῖν διὰ βρόχων ἀπὸ προχείρων κρησφυγέτων, λέγει: «Εἶναι γάρ τινες τῶν οἱ ἐπομένων ἐκ τοῦ *Σκλαβῖνῶν* ἔθνους, οἱ κρύπτεσθαι τε ὑπὸ λίθῳ βραχεῖ ἢ φυτῷ τῷ παρατυχόντι εἰθῆσαι καὶ ἀναρ-

1) Θεοφάν. σ. 347.

2) Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου, τ. Α', σ. 221, μετὰφρασις Π. Καρολίδου.

πάζειν ἄνδρα πολέμιον, τοῦτό τε αἰεὶ παρὰ ποταμὸν Ἰστρον, ἐνθα ἴδρυνται, ἔς τε Ῥωμαίους καὶ τοὺς ἄλλους βαρβάρους ἐνδείκνυνται»¹⁾. Ὡστε ἔτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ σ' αἰῶνος, ὅτε ἔγραψεν ὁ Προκόπιος, οἱ Σλαῦοι εἰς μεγάλας ἢ μικρὰς δμάδας ᾤκουν παρὰ τὸν Δούναβιν, καὶ ἐκεῖθεν εἴτε μόνοι εἴτε μετὰ τῶν Ἀβάρων, ὅσοι ἦσαν τούτων ὑποτελεῖς ἐποίουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν βορειῶν τοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν²⁾.

26. Τῷ 581 ὅμως οἱ Ἀβάροι κατέλαβον τὸ Σίρμιον καὶ ἤξιωσαν τὴν αὔξησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ κράτους καταβαλλομένου εἰς αὐτοὺς χορηγήματος εἰς 100 χιλιάδας χρυσῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ Μαυρικίου, ἐπέρασαν τῷ 582 τὸν ποταμὸν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Σιγγιδόνα (παρὰ τὸ ν. Βελιγράδιον) καὶ προχωροῦντες διὰ τῆς Ἰλλυρίας, ὅπου κατέλαβον τὸ Βιμινάκιον (ν. Κοστολάτς) καὶ τὴν Αὐγούσιαν τῆς Μοισίας καὶ ὑπερβάντες τὸν Αἴμον ἐστρατοπέδωσαν πρὸ τῆς Ἀγχιάλου. Καὶ ὁ μὲν Σιμοκάτης καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Θεοφάνης λέγουσιν ὅτι ὁ Χαγᾶνος «κατέλαβε τὴν Ἀγχιάλον»³⁾, ὁ δὲ Ζωναρᾶς ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀντῶν παρέλιπε τὴν πληροφορίαν περὶ καταλήψεως τῆς Ἀγχιάλου⁴⁾. Ἡ πληροφορία ὅμως τοῦ Σιμοκάτου εἶναι προτιμότερα διότι σύγχρονος ἦτο τῶν γεγονότων καὶ παρέχει καὶ τὴν περὶ Θερμῶν τῆς Ἀγχιάλου λεπτομέρειαν, καθ' ἣν «τὴν Ἀγχιάλον περιτέμνεται, τὰς τε περιοικίδας κώμας ἐδήλωσε, τὸν δὲ τῶν Θερμῶν ὑδάτων οἶκον οὐκ ἀναστῆσαι φασι. Λόγος δὲ τις εἰς ἡμᾶς ἐξεφοίτησεν ἐνθάδε (= ἐν ταῖς Θέρμαις) τὰ τοῦ Χαγάνου ἀπορρύψασθαι γύναια καὶ μισθὸν τῆς ἀπολαύσεως ἐκείνων αὐτῶν μὴ καταρρίπτειν τὰ τῶν ὑδάτων οἰκοδομήματα. Λέγεται δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα τοῖς λουσαμένοις ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὴν ὑγίειαν τούτοις συμμαχεῖν». Οἱ Ἀβάροι παρέμειναν ἐν Ἀγχιάλῳ, σκοποῦντες νὰ ἐπέλθουν κατ' αὐτῆς τῆς Κων' πόλεως. Ὁ δὲ Μαυρίκιος, ἀψησολημένος ἔχων τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔστειλε πρὸς τὸν Χαγάνον πρέσβεις εἰς Ἀγχιάλον, μετὰ τρεῖς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς μῆνας, τὸν συγκλητικὸν Ἑλπίδιον καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Κομεντίολον, ὅπως διαπραγματευθοῦν περὶ εἰρήνης⁵⁾. Αἱ

1) Προκ. Γοτθ. πολ. II, 26, 18.

2) Ὁ καθ. τῆς Πράγας F. Dvornik ἐν τῷ Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle, Paris 1926, διδάσκει ὅτι οἱ Σλαῦοι περὶ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰῶνος κατεῖχον τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Τῷ 626 μετέσχον τῆς κατὰ Κωνηπόλεως ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων καὶ περὶ τὸ 700 ἐγκατεστάθησαν διὰ πυκνῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτοον δμάδων καθ' ὅλην τὴν Αἰμικὴν χερσόνησον μέχρι τῶν ἀπωτέρων τῆς Πελοποννήσου, ἐνθα ἡ ἐπιρροή των παρέμεινε ἰσχυρὰ μέχρι τοῦ 805, ὅτε ἐσημειώθη νικηφόρος ἐπὶ ἀνόδος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ βραδεῖα ἀπορρόφησις τῶν ἐπιδρομῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

3) Σιμοκ. 41, 2 καὶ Θεοφάν. σ. 253. «Στρατεύσας ὁ Χ. τὴν Σιγγιδόνα πόλιν κατέστρεψε καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο, τὰς ὑπὸ τὸν Ἰλλυρικὸν τελοῦσας» παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχιάλον, ἠπειλεῖ δὲ καὶ τὰ Μακρὰ τείχη».

4) Ζωναρ. XIV 12 σ. 291 t. III.

5) Σιμοκάτ. αὐτ. *Ἦκον οὖν ἄμφω παρὰ τὸν Χαγάνον ἐπὶ τὴν Ἀγχιάλον καὶ

διαπραγματεύσεις, παρὰ τὴν μετριοπάθειαν τοῦ Ἑλπίδιου καὶ τὰ σθεναρὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κομεντιόλου, δὲν κατέληξαν εἰς ἄλλο εἰ μὴ νὰ παροργίσουν τὸν Χαγᾶνον, ὅστις ἀπειλήσας νὰ καταστρέψῃ τὰ Μ. Τείχη ἐδέσμευσε τοὺς δύο πρέσβεις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τοὺς ἀπέλυσε. Μετὰ ἓν ἔτος (583)4) ἐπανεληθὼν ὁ Ἑλπίδιος εἰς Ἀρχιάλον¹⁾, ἐκόμισεν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν τοῦ Μαυρικίου, συγκατατεθέντος ν' αὐξήσῃ τὸ πρὸς τοὺς Ἀβάρους ἐπίδομα κατὰ 20.000 χρυσῶν· οὕτω δὲ διὰ πρέσβεως τοῦ Χαγάνου, συνοδεύσαντος τὸν Ἑλπίδιον εἰς Κων)πολιν, συνήφθη εἰρήνη πρὸς τοὺς Ἀβάρους, οἵτινες ἐπανήλθον εἰς τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως χώραν των, μετὰ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους παραμονὴν ἐν τῇ Ἀν. Θυράκῃ, μὲ κέντρον τὰ περὶ τὴν Ἀρχιάλον μέρη. Ἡ πόλις αὕτη δὲν ὑπέστη καταστροφὴν, τὸ δὲ περιτέμνεται τοῦ Σιμοκάττου ἔχει μετριοτέραν σημασίαν τοῦ ἐδήλωσε τῶν περιοικίδων κωμῶν, ἄλλως θὰ ἐλέγετο τοῦτο ρητῶς, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοφάνους λέγεται ὅτι παρέλαβε τὴν Ἀρχιάλον Μιχαὴλ ὁ Σύγκελος συγγένων τὰ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τῶν Ἀβάρων πρὸς τὴν τῶν Σλαύων ἐπὶ Τιβερίου τῷ 571, ἣν ἀναφέρει ὁ Μένανδρος, λέγει ὅτι ἐκεῖ εὔθρον οἱ Ἀβαροὶ τὴν πορφύραν, ἣν ἡ Αὐγουστα Ἀναστασία ἡ γυνὴ τοῦ Τιβερίου εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτε ἐπεσκέφθη τὰς Θέρμας, καὶ ἦν ὁ Χαγᾶνος τότε περιβληθεὶς εἶπε κομπάζων «εἴτε θέλει εἴτε μὴ ὁ βασιλεὺς Ρωμαίων, ἀλλ' ἰδοὺ ἡ βασιλεία εἰς ἐμὲ περιῆλθε»²⁾. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη δεικνύει ὅτι αἱ Θέρμαι τῆς Αρχιάλου καὶ ἡ πόλις ἐτιμῶντο διὰ τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῆς Αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ φυσικὰ καὶ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας τῆς πρωτευούσης. Τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τῶν Ἀβάρων ἠκολούθησε κατὰ πόδας, τῷ 583, τῇ ὑπακινήσει τοῦ Χαγάνου, ὡς λέγει ὁ Σιμοκάτης καὶ ὁ τοῦτον ἀντιγράφων Θεοφάνης³⁾. εἰσβολὴ τῶν Σλαύων εἰς τὴν Θυράκην. Οὗτοι διαβάντες τὸν Αἴλιον ἠπέιλησαν τὸ Ἀναστασιακὸν τεῖχος «πολλὴν ἄλωσιν ποιούμενοι». Ὁ Μαυρικός, μὴ ἔχων ἄλλα διαθέσιμα στρατεύματα, ἀπησχολημένα ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἀπέστειλε κατὰ τῶν βαρβάρων τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν ὑπὸ τὸν Κομεντιόλον, τὴν δὲ ἄμυναν τῆς πόλεως ἐνεπιστεύθη εἰς τοὺς Βενέτους καὶ Πρασίνους, τοὺς ὁποίους ἐξώπλισε. Ἀποθῆσας τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τῆς πρωτευούσης, ὁ Κομεντιόλος ἐστράφη κατ' ἄλλης μοίρας Σλαύων, οἵτινες εἰσβαλόντες δυτικώτερον καὶ λεηλατήσαντες τὴν ὑπαιθρον ἐπέστρεφον μετὰ πολλῆς λείας εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὸν φύλαρχον Ἀρδάγαστον. Τούτους συναντήσας παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν κατενίκησε καὶ

περὶ σπονδῶν ἤξιον ὡς προσετάχθησαν».

1) Ὁ Niederle ἐν Slavanske Starozitnost, Praga 1906, t II, 214, γράφει ὅτι καὶ αἱ δύο αὗται πρεσβείαι ἐγέναν τῷ 586]7, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Σιμοκάττην ὀρίζοντα τὸ 58]4.

2) L. Hauptmann, Les Avars et les Byzantins au VI siècle, ἐν Byzantion² 1927]8 p. 157

3) Σιμοκ. 46, 8. Θεοφάν. σ. 254.

διέσωσε τοὺς ἀπαγομένους πολυπληθεῖς αἰχμαλώτους¹⁾. Τῷ 585]6 ὁ Χαγᾶ-
νος τῶν Ἀβάρων ἐνέβαλε πάλιν μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὴν Μοισίαν καὶ
Σκυθίαν καὶ ἐληλάτει τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώραν, ἀπὸ
Ρατιαρίας ἐν τῇ ΒΔ. Μοισία μέχρι Μαρκιανουπόλεως πρὸς τὸν Εὐξείνιον,
καταστρέψας τὰς ἐν τῷ μεταξὺ πόλεις Βανωνίαν καὶ Ἄκις καὶ Δορόστολον
ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, καὶ Ζάρδαπα βορείως τῶν πρὸς τὴν Θρά-
κην παρόδων τοῦ Αἴμου. Κατὰ τῶν ἐπερχομένων Ἀβάρων ὁ Μαυρίκιος ἀπέ-
στειλε τὸν Κομεντίολον μετὰ τῶν ὑποστρατήγων Κάστου καὶ Μαρτίνου. Τὸ
στρατόπεδον ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀγχιάλον²⁾, ὅθεν ὁ στρατηγὸς ἀποσπάσας
ὡς ἐφεδρείαν 40.000³⁾, διαιρέσας τοὺς ἐπιλέκτους 6.000 ἀπέστειλε τὸν Κά-
στον καὶ τὸν Μαρτίνον μετὰ 2.000 ἐκότερον ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου, αὐτὸς μετὰ
τῶν λοιπῶν 2.000 παρακολουθήσας αὐτοὺς ὀπισθεν. Καὶ ὁ μὲν Κάστος,
ὑπερβάς τὸν Αἴμον, «εὐρῶν τοὺς βαρβάρους ἡμελημένους πολλοὺς διέφθειρε»
καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ πολλὴν ἄλλην λείαν ἀπέστειλεν εἰς τὰ μετόπισθεν,
αὐτὸς δ' ἐπροχώρησε πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ διαπεράσας αὐτὸν ἐπειθή κατὰ
τῶν προφυλακῶν τῶν Ἀβάρων καὶ ἐνίκησεν αὐτούς⁴⁾ ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν ἀπο-
κλεισθεῖς ὑπὸ τοῦ Χαγάνου συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ δὲ Μαρτίνος προ-
χωρήσας ἀνατολικώτερον συνήντησε παρὰ τοὺς Τόμεις τὸν ἐν τῷ μεταξὺ δια-
βάντα τὸν ποταμὸν Χαγᾶνον καὶ «ἀπροσδοκῆτως περιπεσὼν πολλοὺς τῆς
αὐτοῦ δυνάμεως ἀνείλε» καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀναμενομέ-
νου κυρίου πλήθους τῶν Ἀβάρων καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κάστου, ἠναγ-
κάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Κομεντίολον. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐπὶ τῇ ἀναγγε-
λίᾳ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κάστου καὶ τῆς διαβάσεως τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Ἀβάρων
δυνάμεως τοῦ ποταμοῦ ὑπεχώρησε πρὸς τὴν Μαρκιανούπολιν, ὥστε οἱ
περὶ τὸν Μαρτίνον μὴ εὐρόντες αὐτὸν εἰς τὸ συντεθειμένον μέρος τῆς συ-
ναντήσεως, ὑπεχώρησαν «εἰς τὰς στενωποὺς τοῦ Αἴμου». Οἱ δὲ Ἀβριοὶ δια-
βάντες τὸ ὄρος παρὰ τὴν Μεσημβρίαν, διὰ τῆς ὁδοῦ δυτικῶς τῆς Ἀγχιάλου
ἐπῆλθον κατὰ τῆς πρωτευούσης καὶ ἔστρατοπέδευσαν πρὸ τῶν Μακρῶν τει-
χῶν⁴⁾. Τότε ὁ Κομεντίολος μετὰ τοῦ Μαρτίνου ἐπῆλθον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ
ἐκ τῶν νώτων καὶ προσέβαλον τὰς πρὸς λεηλασίαν ἀνὰ τὴν Θράκην διεσκορ-
πισμένας ἄβαρικὰς ὁμάδας. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Χαγᾶνον ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ
τοῦ Ἀναστασιακοῦ τείχους καὶ ν' ἀπέλθῃ πρὸς τὸν Αἴμον, ἀκολουθούμενος

1) «Ὁ δὲ ἀδοκῆτως τοῖς βαρβάρους ἐπιπεσὼν πολλὰ πλήθη ἀνείλεν... παραγε-
νόμενος δὲ ἐν Ἀδριανουπόλει περιέτυχε Ἀρδαγαστῶ πλήθῃ Σκλαυίνῶν μετὰ αἰχμα-
λωσίας ἐπιφερομένων καὶ τούτῳ ἐπιπεσὼν τὴν αἰχμαλωσίαν διέσωσε καὶ νίκην μεγά-
λην περιεβάλετο».

2) Σιμοκάτ. 87, 4 «ὁ δὲ Κομεντίολος ἐπὶ τὴν Ἀγχιάλον ἦλθε».

3) Θεοφάν. σ. 257. «Καὶ τὴν μὲν ἀχρηστον δύναμιν (οὓς ἀδοκίμους ἀπωτέρω ὠνό-
μασε πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἀριστέων) μ' χιλιάδας φυλάττειν τὸν χάρακα κελεύει».

4) Σιμοκάτ. 91, 13. Θεοφάν. σ. 258.

κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ κίνδυνος τῶν Ἀβάρων νὰ εὐρεθοῦν μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ Κομεντιόλου καὶ τοῦ παρὰ τὴν Ἀρχίαλον ἐφεδρικοῦ τῶν 40.000 στρατοῦ ἦτο προφανής. Τυχαῖον ὄμως συμβὰν ἐπροξένησε πανικὸν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων¹⁾, οἵτινες ἐτραπήσαν εἰς φυγὴν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀβάροι, ἀδυνατοῦντες νὰ ἐξηγήσουν τὴν φυγὴν ταύτην καὶ νομίσαντες τὸ πρῶγμα ὑποπτον στρατήγημα, ἐπέσπευσαν τὴν φυγὴν των, καὶ ὡς λέγει ὁ Σιμοκάτης «ἦν ἰδεῖν Ἀβάρους τε καὶ Ρωμαίους ἀδήλους διαδιδράσκοντας, μηδενὸς διώκοντος». Κατὰ δὲ τὴν πέραν τοῦ Αἴμου πρὸς τὸν Δουνοβιν ἐπιστροφὴν, οἱ βάρβαροι διδαχθέντες παρὰ τινος μηχανικοῦ τὴν κατασκευὴν τοῦ κριοῦ—πολιορκητικῆς μηχανῆς—κατέλαβον τὴν πόλιν Ἀππιαλίαν καὶ ἄλλας τῆς παραδουναβείου Σκυθίας «καὶ μετὰ πολλῆς αἰχμαλωσίας ἐπέστρεψαν», ἐκείσε δηλ. τοῦ ποταμοῦ²⁾. Μετὰ τρία ἔτη (589) ὁ Μαυρικίος ἀπαλλαγείς τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, μετέφερε στρατιωτικὰς δυνάμεις «ἀπὸ Ἀνατολῆς ἐπὶ τὴν Θράκην» καὶ αὐτοπροσώπως ἐξῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ ὅπως ἴδῃ τὰς καταστροφὰς ἐκ τῶν τελευταίων ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων³⁾. Φθάσας ὄμως εἰς τὴν Ἀρχίαλον ἔμαθεν ὅτι πρέσβεις Περσῶν καὶ Φράγκων ἀνέμενον αὐτὸν εἰς τὴν Κων(σταντινούπολιν) διὰ τοῦτο διακόψας τὴν περαιτέρω πορείαν ὑπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια⁴⁾. Καὶ ἡ νέα λοιπόν, τοῦ 586, εἰσβολὴ τῶν Ἀβάρων δὲν ἐξεδηλώθη εἰς κατάληπτην χώραν τοῦ Κράτους, ἀλλὰ μόνον εἰς λεηλασίας καὶ καταστροφὰς. Ἐν τῷ 590)1 νέα εἰσβολὴ τῶν Ἀβάρων ἔγινεν ἐκ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐν Παννονίᾳ ἐγκαταστάσεων των, ὅτε ἐπολιορκήσαν τὴν Σιγγιδόνα καὶ προσέβαλον τὸ Σίρμιον. Στρατὸς ὑπὸ τὸν γενναῖον Πρίσκον «στρατηγὸν Εὐρώπης» καὶ τὸν ὑποστράτηγον Σαλβιανὸν προελθὼν μέχρι τοῦ Δουνάβεως ἐνίκησε τὴν πρωτοπορείαν τῶν Ἀβάρων. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὄγκου τῆς κυρίας αὐτῶν δυνάμεως, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ἀρχίαλον, ὅπου μετ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀνατολικωτάτης παρόδου τοῦ Αἴμου ἔφθασε καὶ ὁ Χαγᾶνος, ὅστις ἀφοῦ ἐλυρολόγησε τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον⁵⁾, κατηνθύνθη πρὸς τὴν Πέρινθον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τσορολοῦ, ἔνθα ἐπολιορκεῖ τὸν Πρίσκον. Ἐκ συλληφθείσης δὲ πλαστῆς πρὸς τὸν Πρίσκον ἐπιστολῆς τοῦ Μαυρικίου, περὶ δῆθεν πορασκευαζομένης ἐκστρατείας τοῦ αὐτοκράτορος διὰ

1) Θεοφάν. αὐτ. Ὁδηγός τις δηλ. ὑποζυγίου μὴ παρατηρήσας ὅτι τὸ ζῶον του ἀνέτρεψε τὸ φορτίον. προκάλεσεν ἐκ τοῦ ὀπισθεν τὰς φωνὰς ἄλλου ὅπως ἀνορθώσῃ τὸ φορτίον διὰ τῶν λέξεων «τόρνα, τόρνα, φράτερ» εἰς τὴν πατρῶαν του γλῶσσαν. Ἡ φράσις γύρνα, γύρνα, ἀδελφέ, παρεξηγηθεῖσα ὑπὸ στρατιωτῶν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «πίσω στραφήτε» καὶ γενικευθεῖσα ἐπέφερε τὴν φυγὴν.

2) Θεοφάν. σ. 259.

3) Σιμοκάτ. αὐτ. 236 «ἰδεῖν τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατεστραμμένα»

4) Σιμοκάτ. σ. 245, 13. Θεοφάν. 269.

5) Μοῆν ἴσως, οὐχὶ δὲ ὡς νομίζει ὁ De Boor, ναὸν εἰς τὰ Δριζίπαρα· διότι ὁ Θεοφάνης διακρίνει αὐτὰ λέγων ὅτι μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου ὁ Χαγᾶνος εἶτα προσέβαλε τὰ Δριζίπαρα, θαυμασίως σωθέντα. Θεοφάν. σ. 269.

θαλάσσης ἐπὶ τὸν Δούναβιν, ὁ Χαγᾶνος φοβηθεὶς «ἐπανέζευξεν εἰς τὴν εὐα-
τοῦ γῆν μετὰ φυγῆς κραταιᾶς» ¹⁾). Μετὰ δύο εἴη (591)2) ὁ Μαυρίκιος ἀπέ-
στειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν Πρίσκοι εἰς τὸν Δούναβιν, ὅπως ἐμποδίσῃ νέαν τῶν
πέραν τοῦ ποταμοῦ Σλαύων εἰσβολὴν εἰς τὴν Μοισίαν καὶ Θράκην. Ὅτε ὁ
Πρίσκοις ἔφθασεν εἰς τὸ Δορόστολον, ὁ Χαγᾶνος διὰ πρέσβεως διεμαρτυ-
ρήθη πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἔναρξιν πολέμου κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Πρίσκοις ἀπῆν-
τησεν ὅτι εἶχεν ἐντολὴν νὰ πολεμήσῃ μόνον τοὺς Σλαύους τὰς ὑπὸ τὸν Ἄρ-
δάγαστον, καὶ διαβάς τὸν ποταμὸν ἐπέπεσεν ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν διεσ-
κορησμένων εἰς λεηλασίαν σλαυικῶν στρατευμάτων, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν
Ἄδράγαστον, ἐδήλωσε τὴν χώραν καὶ πολλοὺς συνέλαβεν αἰχμαλώτους, οἷς
καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κων)πολιν, αὐτὸς δὲ εἰσεχώρησε βαθύτερον εἰς τὴν χώραν
τῶν Σλαύων καὶ κατανικήσας τὸν βασιλέα αὐτῶν Μουσοῦλιον, ὃν καὶ συνέ-
λαβε ζῶντα, ἀπήγαγε πολλοὺς αἰχμαλώτους ²⁾). Ὁ Μαυρίκιος τότε διέταξε τὸν
στρατὸν νὰ διαχειμάσῃ ἐκεῖ ἐν τῇ ἐχθρικῇ χώρᾳ, παρὰ τὴν δυσφορίαν τοῦ
στρατοῦ, φοβουμένου καὶ τοῦ χειμῶνος τὴν δριμύτητα καὶ τὰ πλήθη τῶν
βαρβάρων Σλαύων. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 592 ὁ Πρίσκοις μαθὼν ὅτι ὁ αὐτοκρά-
τωρ ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου, διεπέρασεν πάλιν τὸν
Δούναβιν, ἐνῶ ὁ Χαγᾶνος ἠπείλει νὰ παρακαλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποτα-
μοῦ, ἂν μὴ ἐλάμβανε μέρος τῆς ἀπαγομένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λείας ³⁾). Ὁ
νέος στρατηγὸς ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Σλαύων τοῦ κάτω Δουνάβεως
ἀγῶνα, οἷτινες προστατευόμενοι ὑπὸ τοῦ Χαγᾶνου ἐνήργουν ληστρικὰς ἐπι-
δρομὰς εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ μέρη· μετὰ δ' αὐτῶν ἀναφέρονται καὶ
μικραὶ ομάδες *Βουλγάρων* ⁴⁾). Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐπανελθὼν εἰς τὴν στρα-
τηγίαν ὁ Πρίσκοις (593)4), ὤθησε τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸν μέ-
σον Δούναβιν καὶ ἐπόρθησε τὴν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων κατεχομένην Σιγγιδόνα,
καὶ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων Βουλγάρους ⁵⁾). Τῷ 597)8
ὁ Χαγᾶνος μετὰ πολλῆς δυνάμεως εἰσέβαλεν εἰς τὴν *Δαλματίαν* καὶ ἐπόρθει
τὰ περίξ τῆς πόλεως Βάλκης, ὅπόθεν ἀπέστειλεν αἰχμαλώτους εἰς τὴν χώραν
του. Τούτους ὅμως παραφυλάξαντες καθ' ὁδὸν ἠλευθέρωσαν οἱ Ἕλληνες τοῦ
Πρίσκοι καὶ ἠνάγκασαν τὸν Χαγᾶνον νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Δαλματίαν, καταδιώ-
ξαντες αὐτὸν μέχρι Σιγγιδόνος, ὥστε ἀπέσυρε καὶ τὰ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν
τοῦ Πρίσκοι εἰς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ τὴν Μοισίαν ἀποσταλέντα ἀβαρο-
σλαυικὰ στρατεύματα ⁶⁾). Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Πρίσκοι κατέστησαν αὐ-
τὸν ὑποπτον εἰς τοὺς περὶ τὸν Μαυρίκιον, οὗ ὁ ἀδελφὸς Πέτρος, ἀντικα-

1) Θεοφάν. σ. 270.

2) Σιμοκάτ. σ. 251—259. Θεοφάν. σ. 270—271.

3) Σιμοκάτ. σ. 263 καὶ Θεοφάν. σ. 273—274.

4) Θεοφάν. σ. 275.

5) Θεοφάν. σ. 277.

6) Σιμοκάτ. σ. 293. Θεοφάν. σ. 278.

τασίσας αὐτὸν εἰς τὸν Ἀβαρικὸν πόλεμον εἶχεν ἀποτύχει ὡς καὶ ὁ Κομεντιόλος. Οὗτος λοιπὸν τῷ 599 ἀπεστάλη δῆθεν πρὸς βοήθειαν τοῦ Πρίσκου κατὰ τῶν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν ἐπιτιθεμένων Σλαύων, καὶ ἐξ ἀμελείας ἢ καὶ ἐκ κακοβουλίας προκάλεσε τὴν ἦτταν τῶν στρατευμάτων του ¹⁾, καὶ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην μέχρι τῶν Δριζιπάρων. Οἱ ἐν Κων)πόλει ἔντρομοι πρὸ τοῦ κινδύνου ἀπεφάσισαν πρὸς στιγμὴν νὰ διαβοῦν τὸν Βόσπορον εἰς τὴν Χαλιηδόνα· ἀλλ' ὁ Μαυρίκιος προετίμησεν ν' ἀμυνθῆ ὑπὲρ τῆς πρωτεύουσας, ὅτε βουβωνικὸς λοιμὸς ἐνσκήψας εἰς τὸ βαρβαρικὸν στρατόπεδον ἠνάγκασε τὸν Χαγᾶνον ν' ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἐφόνευσε τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους, οὓς ἠρνήθη νὰ ἐξαγοράσῃ ὁ Μαυρίκιος ²⁾. Ὁ Χαγᾶνος μετὰ τοῦτο «ἐπὶ τὰ ἴδια ἀνέξεν», ἀφοῦ ἠῤῥῆσε κατὰ 50.000 τὸ εἰς τοὺς Ἀβάρους ἐτήσιον ἐπίδομα τῶν βυζαντινῶν ³⁾. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (600) ὁ Πρίσκος, ὅστις εἶχε παραμείνει παρὰ τὴν Σιγγιδόνα, λαβὼν ἐνισχύσεις ὑπὸ τὸν Κομεντιόλον, νικᾷ ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀβάρους μετὰ τῶν ὑποτελῶν εἰς αὐτοὺς Γηπέδων καὶ Σλαύων καὶ εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὴν χώραν τῶν παρὰ τὸν ποταμὸν Θεῖσον (Theiss) καὶ ἀπάγει πολλὴν λείαν καὶ αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν κατὰ χιλιάδας φονευθέντων Βαρβάρων ⁴⁾. Ἐν τούτοις ἡ ἀνατολικὴ ραδιουργία πάλιν ἔφερε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μαυρικίου Πέτρον εἰς τὴν στρατηγίαν τῆς Θράκης, ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν νέας ἐκστρατείας κατὰ τῶν Ἀβάρων, οἵτινες παρεσκευάζον εἰσβολὴν εἰς τὰ Β. Δ. τοῦ Κράτους ἐν Δαρδανίᾳ, ὑπὸ τὸν Ἀψήχ, ἐνῶ συγχρόνως ὁ Χαγᾶνος μετὰ πολλῆς δυνάμεως διέβη ἀνατολικώτερον εἰς τὴν Δυτικὴν Μοισίαν. Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ταύτην πίεσιν, καὶ παρὰ τὴν βοήθειαν τῶν Σλαύων Ἀντῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν μέχρις Ἀδριανουπόλεως ⁵⁾. Ὁ Μαυρίκιος τότε διέταξε τὸν Πέτρον νὰ διαβῆ τὸν Δούναβιν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν καὶ νὰ παραχειμάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ σιτίζεται. Τοῦτο προκάλεσε στάσιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἀπεκήρυξε τὸν Μαυρίκιον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν χιλιάρχον Φωκᾶν ⁶⁾. Κατὰ τὴν βραχεῖαν ἀλλὰ θυελλώδη βασιλείαν τοῦ Φωκᾶ (602—610), οἱ Ἕλληνες ἀδιακόπως πολεμοῦντες κατὰ τῶν Περσῶν τοῦ φοβεροῦ Χοσροῦ συνεκέντρωσαν τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἀφῆκαν τὰς εὐρωπαϊκὰς κτήσεις τῶν ἀφρουρήτους, ἔρμαιον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων. Οἱ σύγχρονοι δὲ καὶ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι διὰ τῶν ἐξῆς ση-

1) Θεοφάν. σ. 278—279. Τὴν προδοσίαν τοῦ Κομεντιόλου κατήγγειλεν αὐτὸς ὁ παθὼν στρατὸς δι' ἀντιπροσώπων τοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα.

2) Ἰωάν. Ἀντιοχ. ἀπόσπ. 218β. Θεοφάν. σ. 280.

3) Σιμοκάτ. σ. 299. Θεοφάν. σ. 280.

4) Σιμοκάτ. σ. 317—319.

5) Σιμοκάτ. σ. 321—323.

6) Θεοφάν. σ. 286—289.

μειώνουν τὴν ἐπελθούσαν καταστροφὴν : «*Οὐ διέλειπε δὲ τῇ Ῥωμαίων βασιλείᾳ ἐξ ἐκείνου καιροῦ* (δηλ. τῆς βασιλείας τοῦ Φωκά) *δυστυχήματα ποικίλα τε καὶ ἐξαισία, ὅτε γὰρ Χοσρόης τὴν εἰρήνην διέλυσε καὶ οἱ Ἄβαρες τὴν Θράκην διώλεσαν*» ¹⁾. Ὁ Φωκάς ἐφείσθη τοῦ γενναίου Πρίσκου καὶ γαμβρὸν αὐτὸν ἐπὶ θυγατρὶ κατέστησεν, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων, τῶν ὁποίων κατ' ἀρχὰς ἐξησφάλισε τὴν οὐδετερότητα, ἐπαυξήσας τὸ παλαιὸν χρηματικὸν ἐπίδομα ²⁾. Ἐν τούτοις αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων ἐπανελήφθησαν καὶ «*τὴν Εὐρώπην ἠρήμωσαν*» ³⁾, ἢ δὲ ὅλη κατάστασις τοῦ Κράτους ἀπέβη οἰκτρὰ, τοῦ Φωκά ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ἀγωνιζομένου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρόνον κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων καὶ κατὰ τοῦ σπουδαιοτάτου ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ τῶν Περσῶν ἢ δὲ κατάστασις αὕτη δὲν ἐβελτιώθη οὐδὲ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν πτώσιν αὐτοῦ (610) πρώτην δεκαετίαν τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἡρακλείου. Ἀκριβῶς εἰς τὴν περίοδον ταύτην συμπίπτει ἡ εἰσβολὴ καὶ μονιμωτέρα ἐγκατάστασις διαφόρων σλαυικῶν ὁμάδων εἰς τὰς νοτίως τοῦ κάτω καὶ μέσου Δουνάβευς ἀκραίας τοῦ Κράτους ἐπαρχίας. Ὁ παλαιὸς στρατὸς τοῦ Μαυρικίου, τοῦ Πρίσκου, τοῦ Γερμανοῦ ἐφθάρη καὶ ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς αἱ ἐπαρχίαι ἐκείναι ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐπὶ ἡμῖσιν αἰῶνα ἐπιδρομῶν καὶ δηώσεων εἶχον ἱκανῶς ἐρημωθῆ κατοίκων, καὶ πολλὰ πόλεις ἔδρα χριστιανῶν ἐπισκόπων, ἐξέλιπον, ἰδίως κατὰ τὴν Ἄνω Μοισίαν καὶ Δαλματίαν· τοῦτο δ' ἐσημειώθη ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Μαυρικίου, ὅστις δι' ἐγκυκλίου συνέστησε τοὺς παθόντας τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν ἐπισκόπους εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἀλληλεγγύην τῶν ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Ἡπείρῳ, Κρήτῃ καὶ Ἰταλίᾳ συναδέλφων αὐτῶν ἐπισκόπων ⁴⁾. Ἡ ἐρήμωσις τῆς καὶ ἄλλως ἀραιῶς κατωκημένης μοίρας ἐκείνης τοῦ Κράτους ἐξηγεῖται πάντως ἐκ τῶν συνεχῶν εἰσβολῶν τῶν Ἀράβων καὶ Σλαύων, ὅτε πολλὰ ὁμάδες αὐτῶν, ἔλλειψαι ἀντιστάσεως ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ μονίμως. Ἡ κατάστασις αὕτη καὶ ἡ φοβερὰ ἐξασθένησις τοῦ στρατοῦ ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων εἰς τὰ ἐκτεταμένα ὄρια τοῦ Κράτους, ἠνάγκασαν τὸν Ἡράκλειον, ὡς ἄλλοτε τὸν Μ. Κωνσταντῖνον καὶ τὸν Μ. Θεοδοσίον τὸν Δ' αἰῶνα—δεχθέντας καὶ ἐγκαταστήσαντας ἐντὸς τῶν βορείων παρὰ τὸν Λούναβιν ἐπαρχιῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους πολυπληθεῖς βαρβάρους, ὑπὸ τύπον *φοιδεράτων* (συμμάχων), καλλιεργητὰς τῶν ἐρημωθειῶν ἐκτάσεων καὶ ἀναπληρωτὰς τῶν κενῶν εἰς τοὺς φρικωδῶς ἀραιω-

1) Σιμοκάτ. σ. 340. Θεοφάν. σ. 290. Ὁ Ζωναρᾶς XIV, 14, σ. 302 γράφει «ἐδήλωσαν».

2) Θεοφάν. σ. 292 «τῷ Χαγάνῳ τὰ πάκτα ἐπαυξήσας, νομίζων ἠρεμεῖν τῶν Ἀβάρων τὸ ἔθνος».

3) Θεοφάν. σ. 300.

4) L. Bréhier, Histoire Ecclésiastique τῆς Συλλογῆς A. Fliche—V. Martin, τ. 5. p. 58 καὶ L. Duchesne: Eglises séparées: Autonomies ecclésiastiques, p. 235—236. Βλ. καὶ Bréhier αὐτ. p. 148.

θέντας λεγεῶνας τοῦ στρατοῦ—νά δεχθῆ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν εἰσβαλόντων Σλαύων εἰς τὰ βορειοδυτικὰ μέρη τοῦ Κράτους. Οὕτω δ' ἔλυεν ἐν μέρει καὶ τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα καὶ τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ στρατοῦ, τόσον ἐπείγουσαν κατὰ τὸν ἀπηνῆ κατὰ τοῦ Κράτους πόλεμον τοῦ Χοσρόου. Ὡς τοιοῦτοι δὲ καὶ οὐχὶ ὡς κατακτηταὶ ἐγκατασταθέντες οἱ Σλαῦοι, μὲ ἰδίαν φυλετικὴν συνείδησιν (γλῶσσαν, ἥθη, θρησκείαν), ἀλλ' ὡς ὑποτελεῖς τοῦ Κράτους, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν ὑπέκυψαν, ἐνεσωματώθησαν εἰς αὐτὸ διὰ τῆς διοικήσεως, τῆς γεωργίας τοῦ ἐμπορίου, τῆς στρατολογίας καὶ τῶν ἄλλων κλάδων τοῦ βίου καὶ βαθμηδὸν ἀφωμοιώθησαν πρὸς τὸ ἑλληνορωμαϊκὸν περιβάλλον τῆς Χώρας ¹⁾. Ἡ ἐγκατάστασις αὕτη τῶν Σλαύων ἔγινε κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Φωκά καὶ Ἡρακλείου εἰς τὴν χώραν τὴν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου ἀπὸ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Ὁ Αἴμος ἐπὶ δύο ἀκόμη αἰῶνας ὑπῆρξε τὸ βόρειον τοῦ Κράτους προτείχισμα, τὸ ὁποῖον παρεβίαζον μὲν πολλάκις νέοι βάρβαροι, ἀλλὰ μετὰ βραχείας ἐπιδρομᾶς ἐπανήρχοντο ἐκδιωκόμενοι εἰς τὴν πέραν τοῦ ὄρους ἐκείνου χώραν, ἣν κατέκτησαν ἀπὸ τῶν ἤδη πρότερον ἐγκατεστημένων ἐκεῖ Σλαύων. Αἱ ἀβαροσλαυτικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐσημείωσαν τὴν τελευταίαν πρᾶξιν τῶν κατὰ τὸν ἡρωϊκὸν τοῦ Ἡρακλείου ἀγῶνα πρὸς τοὺς Πέρσας. Τῷ 620, μετὰ πολλὰς προσπαθείας πρὸς τὸν Χαγᾶνον περὶ εἰρήνης, ὅτε παρ' ὀλίγον ὁ Ἡράκλειος θὰ ἐπιπτε θῦμα τῆς κακοπιστίας τοῦ ἀβάρου ἡγεμόνος ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς πρωτευούσης ²⁾, ἐπῆλθεν εἰρήνη μετὰ τῶν Ἀβάρων, διὰ καταβολῆς νέας πρὸς αὐτοὺς χρηματικῆς χορηγίας ³⁾ καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀνενόητος ἐκ βορρᾶ, ἀνέλαβε τῷ 622 τὸν κατὰ τοῦ Χοσρόου πόλεμον, «ἀποστείλας τὰ στρατεύματα τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν», παρακαλέσας δὲ καὶ τὸν Χαγᾶνον «ἐπικουρεῖν τὰ τῶν Ρωμαίων πράγματα, ὡς φιλιαν σπεισάμενος πρὸς αὐτὸν καὶ ἐπίτροπον τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ τοῦτον ὠνόμασεν» ⁴⁾. Τῷ 625 ὅμως ἡ περσικὴ διπλωματία προσηταιρίσθη τὸν Χαγᾶνον, ὅστις παραλαβὼν «Βουλγάρους τε καὶ Σκλάβους καὶ Γήπαιδας» εἰσέβαλε διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Θράκην καὶ διὰ θαλάσσης ἐκ τοῦ Δουνάβεως ἐπὶ ἀπέιρων μονοξύλων—«*γλυπτῶν σκαφῶν*»—⁵⁾, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κων)πόλεως καὶ εἰσεχώρησε μέχρι «τοῦ κόλπου τοῦ Κέρατος» καὶ τῶν ὑπεράνω αὐτοῦ ὑψωμάτων, ἐνῶ οἱ Πέρσαι ἠπειλοῦν ἐκ τῆς ἀντικρῦ ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου. Μετὰ δε-

1) Οἱ Κροᾶται εἰρηνικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ Κράτους καὶ μέχρι τέλους τοῦ 1α' αἰῶνος ἐτέλουν εἰς ἡμανεξάρτητον πρὸς αὐτὸ σχέσιν. Ἀπὸ τοῦ 1102 κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων, ὡς αὐτόνομοι ὑπὸ τὸ οὐγγρικὸν στέμμα τῷ 1526 κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1718, ὅτε κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Πασάροβιτς.

2) Θεοφάν. σ. 301.

3) Θεοφάν. σ. 302.

4) Θεοφάν. σ. 303. 5) Θεοφάν. σ. 316.

καήμερον ὅμως προαμονήν, φοβερά μὲν θύελλα κατέστρεψε τὸν ἐν τῷ Κερατίῳ καὶ Βοσπόρῳ στόλον τῶν Ἀβαροσλαύων (15 Αὐγούστου 626), ὁ δὲ Βῶνος ἐνισχυθεὶς ἤδη καὶ διὰ στρατευμάτων, ἀποσταλέντων ἐκ Μ. Ἀσίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐξεδίωξε καὶ τοὺς ὑπερκαθημένους ἀπέναντι τῆς πόλεως ἐχθροὺς καὶ τοὺς συμμάχους τῶν σλαυοβουλγάρους, οἵτινες «πολλὰ πλήθη ἀποβαλλόντες ἐν τε γῆ καὶ θαλάττῃ μετὰ μεγάλης αἰσχύνης εἰς τοὺς *ἑαυτῶν τόπους ὑπέστρεψαν*».

27. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ ἀραβοσλαυικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐκτεθειμένων καταφαίνεται ὅτι ἐπὶ ἤμισιν αἰῶνα αἱ πρὸς νότον τοῦ Δουνάβειος ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους ὑπῆρξαν πεδῖον ἀδιακόπων εἰσβολῶν Οὐννων (Ἀβάρων) καὶ Σλαύων, ἐξορμώντων ἐκ τῶν πέρα τοῦ κάτῳ καὶ μέσου ροῦ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ ἐστιῶν τῶν. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἠκολούθουν συνήθως τὴν διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ Αἴμου ὁδόν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἐδῆουν τὴν ὑπαιθρον χώραν, ἐφρόνεον ἢ ἀπῆγον πολλοὺς ἢ ὀλίγους αἰχμαλώτους, τοὺς ὁλοίους ἢ ἀφηροῦντο ὑπὸ τῶν ἐκδιωκόντων αὐτοὺς στρατευμάτων τοῦ Κράτους, ἢ ἀπέλυον ἀντὶ λύτρων· δὲν παρέμενον ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐντὸς τοῦ Κράτους, διότι ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἐπανερχόμενος ἐκ Μ. Ἀσίας, ἐξεδίωκεν αὐτοὺς πέρα τοῦ Δουνάβειος ἢ ἀπειλῶν τὰ μετόπισθεν αὐτῶν ἢ διεγείρων κατ' αὐτῶν ἄλλους γείτονας βαρβάρους ἢ τέλος ἐξαγοράζων τὴν ἀποχώρησιν αὐτῶν καὶ ἡσυχίαν δι' ἑτησίας χρηματικῆς χορηγίας (πάκτι). Ἡ ὑπαιθρος βεβαίως σκληρῶς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ἐδοκιμάζετο καὶ ἡρημοῦτο καὶ συνήθως οἱ πληθυσμοὶ μετεκινοῦντο πρὸς τὰς ὠχυρωμένας πόλεις ἢ εἰς τόπους ἔξω τῆς ἀκτῖνος τῆς εἰσβολῆς. Τοῦτο συνήθως ἐγίνετο εἰς ὅλας τὰς βαρβαρικὰς εἰσβολὰς καὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου εἰς τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ἡ Ἀγγίαλος καὶ ὡς κειμένη ἐκτὸς τῆς κυρίας ὁδοῦ τῶν ἐπιδρομῶν πρὸς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ διότι ἦτο τειχέρης καὶ ναυτικὸς πολεμικὸς λιμὴν, ὅπου κατέπλεον ὁ ἑλληνικὸς στόλος καὶ ἀπεβιβάζοντο αἱ ἐκστρατευτικαὶ ἐκ τῆς πρωτεύουσης δυνάμεις, δὲν ἔπαθέ τι κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀβαροσλαυικῶν ἐπιδρομῶν, ὡς καὶ ἡ πολὺ ἀνατολικώτερον αὐτῆς κειμένη Ἀπολλωνία—Σωζόπολις. Μέχρι τοῦ 656)7 ἡ ἱστορικὴ παράδοσις δὲν παρέχει ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐν Μοισία καὶ Θράκῃ καταστάσεως καὶ μόνον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης ¹⁾ ὅτι «ὁ βασιλεὺς (Κώνστας) ἐπεστράτευσεν κατὰ Σκλαβηγίας καὶ ἠχμαλώτευσεν πολλοὺς καὶ *ὑπέταξεν*» ἄνευ ἐνδείξεως τόπου, ἐξ οὗ πολλοὶ μὲν ἐν οἷς καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος ²⁾, ἐδέχθησαν τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ, περὶ τὴν Θεσσαλονίκην, πρὸ τίνος τότε χρόνου ἐγκατασταθέντας Σλαύους, ὅπου μετ' οὐ πολὺ συναντῶμεν πόλιν ὀχυρὰν τὰ καλούμενα *Σέρβια*· ἄλλοι

1) Θεοφάν. 347.

2) Ἱστορία τοῦ Ἑλλήν. Ἔθνους, τ. Γ', α', σ. 231, ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη.

δέ, ὡς ὁ Hertzberg καὶ ὁ μεταφράσας αὐτὸν Π. Καρολίδης ¹⁾, διαμφισβητοῦν τοῦτο, ἀποκλίνοντες μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἐν Μοισία ἐγκατεστημένων Σλαύων. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Κώνστας ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Σλαύους καὶ ἠγχαλώτευσεν πολλοὺς καὶ ὑπέταξεν. Πρόκειται δηλ. περὶ ἐπαναστάσεως συμπαγῶν πέραν τοῦ Αἴμου Σλαβικῶν φύλων, πιθανῶς ἐξ αἰτίας νέας εἰσβολῆς τῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ ὁμοφύλων τῶν. Ἡ περιορισμένη πληροφορία τοῦ Θεοφάνους δὲν ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν νέων τούτων ἐν Μοισία σλαβικῶν [ἐποικισμῶν] κινήσεων, αἵτινες, ὡς δηλοῦται, περιορίσθησαν. Τὸ Κράτος ἐξηκολούθει νὰ κατέχη τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Κριμαίας, ὅπου τῷ 658 ὁ Κώνστας ἐξώρισεν εἰς τὴν Χερσῶνα τὸν πάπαν Μαρτῖνον, ὡς πολεμοῦντα τὸν Μονοθελητισμόν, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριζεν ὁ βασιλεὺς ²⁾. Ὁ Κώνστας φαίνεται ὅτι καταπνίξας τὴν ἐπανάστασιν πολλοὺς σλαύους ἢ ἐνεσωμάτωσεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἢ μετόπισεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν· διότι τὸ 663 κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ρωμανίαν (Μ. Ἀσίαν) οἱ σλαῦοι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἠττομόλησαν πρὸς τοὺς ἄραβας τοῦ Ἀβδεραχμάν, περὶ τοὺς πεντακισχιλίους, καὶ κατωκίσθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ κώμῃ Σελευκοβόλῳ τῆς συριακῆς Ἀπαμείας ³⁾. Τῷ 678 τελευταῖον ἀναφέρονται οἱ Ἀβαραοὶ, ὧν ὁ Χαγᾶνος ὡς καὶ «οἱ ἐπέκεινα ρῆγες ἔξαρχοὶ τε καὶ κίσταλδοι καὶ ἐξοχώτατοι τῶν πρὸς τὴν δύσιν ἔθνῶν διὰ πρεσβευτῶν δῶρα τῷ βασιλεῖ στείλαντες εἰρηνικὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην κυρωθῆναι ἠτήσαντο» ⁴⁾.

28. *Ἐπιδρομὴ καὶ ἐγκατάστασις Βουλγάρων.* Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ Πωγωνάτου (668—685) ἐσημειώθη, εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Δνειστέρου ποταμοῦ χώραν τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου, κίνησις βαρβάρων λαῶν, οἷα τὸν Δ'. αἰῶνα ἢ τῶν Γόθων ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Οὐννων, νῦν ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς πολυπληθοῦς φυλῆς τῶν Χαζάρων. Μία τῶν φυλῶν τούτων οἱ Οὐννογούνδουροι Βούλγαροι μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῶν *Κοτράγων* ἤδη πρότερον—πιθανῶς ἐπὶ Μαυρικίου—κατέχουσα τὰς βορείως τῆς Κριμαίας ἐκτάσεις, ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀράβων, μεθ' ὧν, ὡς εἶδομεν, ἐστράτευσαν κατὰ τῶν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν Σλαύων. Μετὰ τὴν ἐξασθένησιν τῶν Ἀράβων ἀπηλλάγησαν τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποτελείας καὶ ἠνώθησαν ὑπὸ ἓνα ἄρχοντα, τὸν Κροβάτ ἢ Κουβράτ καὶ ἀποθανόντος τούτου ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, διεσπάρσθησαν μεταξὺ τῶν πέντε υἱῶν του· ἡ τρίτη μοῖρα τούτων ὑπὸ τὸν Ἀσπαρουχ διαβάσα τὸν Δνειπερον κατέλαβε τὸ μεταξὺ αὐτοῦ, τοῦ Δνειπέρου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως τρίγωνον, τὸ ὑπὸ τῶν παλαιότερων κατοίκων αὐτοῦ Σλαύων καλούμενον Ὀγλον (οὔγολ=γωνία).

1) Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου, τ. Α', σ. 221.

2) Θεοφάν. σ. 347 καὶ 351. L, Bréhier Histoire de l'Eglise t. 5 p. 159-160.

3) Θεοφάν. σ. 348.

4) Θεοφάν. σ. 355—356 καὶ Ζωναρ. XIV, 20 σ. 318.

Ἐκεῖθεν δὲ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Χαζάρων εἰσέβαλον εἰς τὰ παρὰ τὸν κάτω Δουναβίον μέρη τοῦ Κράτους καὶ ἔληλάτουν τὴν χώραν, τὴν μετὰ δύο αἰῶνας—δηλ. ἐπὶ Θεοφάνους¹⁾—κατεχομένην ὀριστικῶς ὑπ' αὐτῶν²⁾. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Δ' θορυβηθεὶς παρεσκεύασε στρατιωτικὴν κατ' αὐτῶν ἐπιχείρησιν, καὶ πρὸς τοῦτο μετέφερε στρατιωτικὰς μονάδας καὶ ἐκ Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Θράκην καὶ «*ἐξοπλίσας στόλον διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης κατ' αὐτῶν ἀπεκίνησε, πολέμῳ τούτους ἐκδιῶξαι πειρώμενος*», τὸν πεζὸν στρατὸν παρατάξας μετὰ τοῦ κάτω Δουνάβεως καὶ τοῦ κατειλημμένου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων *τριγώνου*, διὰ δὲ τοῦ στόλου ἀποκλείσας τὴν πρὸς τὸν Εὐξείνιον παραλίαν. Οἱ Βούλγαροι ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν περιοχὴν τῶν *τελμάτων* ἀπέφυγον τὴν σύγκρουσιν πρὸς «*τὴν ἀθρόαν καὶ παμπληθῆ παρατάξιν*» τῶν Ἑλλήνων· οὗτοι δὲ ἀνέβαλον τὴν ἐπίθεσιν διὰ τὸ δύσκολον τοῦ ἐδάφους, καὶ διότι ὁ βασιλεὺς προσβληθεὶς ὀξύτερον ὑπὸ τῆς ποδάγρας του ἀνεχώρησεν εἰς τὰς Θέρμας τῆς Ἀγγιᾶλου³⁾. Δι' ἄγνωστον λόγον τότε ἐπῆλθεν ἀταξία εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατὸν πρωτοστατοῦντος τοῦ ἱππικοῦ, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔφυγον «*μηδενὸς διώκοντος*». Οἱ δὲ Βούλγαροι «*τοῦτο θεασάμενοι ἐπεδίωκον ὀπίσω αὐτῶν καὶ τοὺς πλείστους ξίφει ἀνεῖλον, πολλοὺς δὲ καὶ ἐτραυματίσαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ Δουναβίου καὶ τοῦτον περάσαντες καὶ ἔλθάντες ἐπὶ τὴν λεγομένην Βάθραν, πλησίον Ὀδύσσου καὶ τοῦ ἐκεῖσε μεσογαίου*, τὸν τόπον ἑορακότες ἐν πολλῇ ἀσφαλείᾳ διακείμενον, ἐκ μὲν τῶν ὀπισθεν διὰ τοῦ Δουναβίου ποταμοῦ, *ἐμπροσθεν δὲ καὶ ἐκ πλαγίων διὰ κλεισουργῶν καὶ τῆς Ποντικῆς θαλάσσης*, κυριουσάντων αὐτῶν (ἴσ. κυριεύσαντες δὲ) καὶ τῶν παρῳκημένων σλαυικῶν ἐθνῶν τὰς λεγομένας *ἐπτὰ γενεάς*, τοὺς μὲν Σέβερεις κατώκισαν ἀπὸ τῆς ἐμπροσθεν κλεισοῦρας *Βερεγάδων* ἐπὶ τὰ πρὸς Ἀνατολὴν μέρη, εἰς δὲ τὰ πρὸς μεσημβρίαν καὶ δύσιν μέχρις Ἀβαρίας τὰς ὑπολοίπους *ἐπτὰ γενεάς* ὑπὸ πάκτον ὄντας»⁴⁾. Διὰ τούτων ὁ Θεοφάνης παρέχει, πλὴν τῆς ἥττης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οὕτως ἀπροσδοκῆτου—λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ὄγκου καὶ τῆς παρασκευῆς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κωνσταντίνου—καὶ τὰς ἀμέσους συνεπείας τῆς νίκης τῶν Βουλγάρων, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐπιδρομὴν καὶ εἰσβολὴν αὐτῶν εἰς τὰς νοτιῶς τοῦ Δουνάβεως ἐκτάσεις. Αὐταὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωκά καὶ Ἡρακλείου κατωκοῦντο ὑπὸ ἐπιτὰ σλαυικῶν φύλων, ἐκ τοῦ τύπου τῶν πα-

1) Θεοφάν. σ. 350 «*Τοῦτ' ἔστι τὴν νῦν κρατουμένην ὑπ' αὐτῶν χώραν*».

2) Οἱ νεώτεροι Σλαῦοι ἱστορικοὶ δεχόμενοι τὴν ἴδρυσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους τῷ 679 ἐκτείνουσιν ἀμέσως τότε τὰ ὄρια αὐτοῦ ἐφ' ὅλης τῆς Μοισίας ἀπὸ τοῦ ποτ. Μοράβα καὶ Τιμόκ μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνιου καὶ τοῦ Αἴμου. Δερζάβην: Οἱ Σλαῦοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι. 1945 σ. 50.

3) Θεοφάν. σ. 358 ἐνθα ἐσφαλμένως λέγεται ὅτι «*ἐπὶ Μεσημβρίαν ἐβιάσθη ὑποστρέψαι διὰ συνήθειαν λουτροῦ*».

4) Θεοφάν. σ. 359.

λαιότερων ἢ τῶν νέων οἰκήσεών των καλουμένων *Σέβερεις* (=βόρειοι), *Βερεγάβοι* (=παρόχθιοι) καὶ ἄλλων ἄλλως, καὶ εἶναι οὗτοι τὰ *σκλαυίνων ἔθνη ἢ αἱ Σκλαυίνια ἢ οἱ Σκλαυῖνοι*, καθ' ὧν ἐστράτευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστας ¹⁾. Τούτους ὑποτάξαντες οἱ Βούλγαροι ἐξέτειναν τὰς κατακτήσεις αὐτῶν μέχρις Ἀβαρίας τ. ἔ. τῆς Παννονίας. Ἰδόντες δὲ τὴν χώραν κατάλληλον πρὸς ἐγκατάστασιν, παρέχουσαν ἀσφάλειαν πάντοθεν ἀπὸ ἀπόψεως ἀμύνης (Αἶμος, Δούναβις, Εὐξείνιος Πόντος), διώκισαν αὐτὴν μεταξὺ τῶν ἐγκατεστημένων ἥδη ἐκεῖ σλαυικῶν φύλων, φόρου ὑποτελῶν μέχρι τότε εἰς τὸ Κράτος (ὑπὸ πάκτον ὄντας). Εἰς τὰ δυτικὰ μέρη τῶν κτήσεων αὐτῶν οἱ Βούλγαροι οὗτοι τοῦ Ἀσπαρούχ συνήνετησαν ἄλλην μοῖραν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀσπαρούχ πρότερον ἐγκατασταθέντες ἐν Παννονίᾳ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ἀβάρους. ²⁾ Οὕτως ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων τοῦ 679 κατέληξεν εἰς κατάκτησιν τῆς μεταξὺ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Αἶμου, τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Παννονίας χώρας τοῦ Βυζ. Κράτους, τὸ ὅποιον οὕτως ἐπλαισιώθη ἐκ βορρᾶ καὶ δυσμῶν ὑπὸ συμπαγοῦς φιλοπολέμου φυλῆς, σπουδαίως ἀξηθηθείσης διὰ τῆς πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους τῆς χώρας ἐκείνης Σλαύους ἀφομοιώσεως. Ὀρμώμενοι δὲ ἐκ τῶν νέων ἐστιῶν των οἱ Βούλγαροι ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς καὶ νοτιώτερον τοῦ Αἶμου, εἰς τὴν πρὸς τὴν Παννονίαν μέρη, προσβάλλοντες τὰ δχυρὰ αὐτῶν καὶ λεηλατοῦντες τὴν ὑπαιθρον καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους ³⁾ τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον Δ' νὰ ἔλθῃ εἰς εἰρηνικὰς πρὸς αὐτοὺς διαπραγματεύσεις καὶ διὰ χρηματικῆς ἐτησίου εἰσφορᾶς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παῦσιν τῶν ἐπιδρομῶν νοτίως τοῦ Αἶμου. Ἡ εἰρήνη αὕτη ἐτηρήθη μέχρι τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (685). Ὁ διάδοχος ὅμως αὐτοῦ, νεαρὸς καὶ ἀνισόρροπος Ἰουστινιανὸς ὁ Β' τῷ 687 διενοήθη ν' ἀνακτήσῃ ἀπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλαύων τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας χώρας τοῦ Κράτους καὶ παρεσκεύασε κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν, συγκεντρώσας τὸν στρατὸν εἰς τὴν Θράκην ⁴⁾, κατὰ παράβασιν τῆς συνθήκης τοῦ πατρὸς του ἀρνηθεὶς νὰ καταβάλλῃ τὸ πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐπίδομα ⁵⁾. Προσέβαλε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς συγχρόνως τοὺς πέραν τοῦ Αἶμου Βουλγάρους καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ Σλαύους. Καὶ πρώτους μὲν ἐνίκησε καὶ ἀπώθησε τοὺς ἐπιτεθέντας Βουλγάρους ⁶⁾, προχωρήσας δὲ μέχρι Θεσσαλονίκης «πολλὰ

1) Βλ. ἀνωτ. 90—91.

2) Θεοφάν. σ. 357.

3) Θεοφάν. σ. 359 «ἤρξαντο τὰ ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν ὄντα κάστρα τε καὶ χωρία ἐπιρρίπτειν καὶ αἰχμαλωτίζειν».

4) Θεοφάν. σ. 364. «Βουλόμενος τοὺς τε Βουλγάρους καὶ τὰς Σλαυίνιας αἰχμαλωτίσαι, μελεύει περάσαι ἐπὶ τὴν Θράκην τὰ καβαλαρικὰ θέματα».

5) Ζωναρ. XIV, 22, σ. 321.

6) Θεοφάν. σ. 364. «Καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους πρὸς τὸ παρὸν ὑπηνηκότας ὤθησεν».

πλήθη τῶν Σλαύων, τὰ μὲν πολέμῳ, τὰ δὲ προσορύντα, παραλαβὼν εἰς τὰ τοῦ Ὀφικίου διὰ τῆς Ἀβύδου περάσας κατέστησε μέρος 1). Οἱ Σλαῦοι οὖτοι τῆς Βορείου Μακεδονίας, τὸ πρῶτον νῦν ἀπαντῶντες, φαίνονται ὑποκινηθέντες εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, γειτόνων ἤδη ἐκ ΒΑ. Καταληφθέντες ὅμως ἀπροσοκῆτως ὑπὸ τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπελθόντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ μὴ τυχόντες βοθηθείας ὑπὸ τῶν ἤδη ἔξουδετερωθέντων Βουλγάρων, ἐν μέρει μὲν πάλιν ὑπειάγησαν, ἐν μέρει δὲ πολεμήσαντες ἠττήθησαν καὶ ὑπεδουλώθησαν. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς παραλαβὼν ἔξ αὐτῶν 30.000 μετόπισεν εἰς τὴν ΒΔ. Μ. Ἀσίαν καὶ ἔξ αὐτῶν ἀπετέλεσεν ἐπίλεκτα στρατιωτικὰ τάγματα, τὰ ὅποια μετ' ὀλίγον παρέλαβεν εἰς τὴν κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείαν τοῦ 691)2. Οἱ Σλαῦοι ὅμως οὗτοι κατὰ τὴν μάχην προδῶσαντες τὸν βασιλέα ἠὺτομόλησαν πρὸς τοὺς Ἀραβας, αἱ εἴκοσιν ἔξ αὐτῶν χιλιάδες καὶ προυξένησαν τὴν ἥτιαν τῶν Ἑλλήνων 3). Κατὰ τὰς ἐν Κων)πόλει ἐπελθούσας ἀνωμαλίας τοῦ 694)5, καθ' ἃς ἀνετράπη καὶ ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἐβασίλευσαν ὁ Λεόντιος (695-698) καὶ ὁ Ἀψίμαρος Τιβέριος (698-705), οἱ Βούλγαροι δὲν φαίνονται κινηθέντες κατὰ τοῦ Κράτους. Τὸ 705 ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς φεύγων τοὺς Χαζάρους τῆς Κριμαίας διὰ τοῦ Δουνάβεως κατέφυγε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Τέρβελιν καὶ διὰ τῆς στρατιωτικῆς βοθηθείας αὐτοῦ ἐκ Βουλγάρων καὶ Σλαύων κατέλαβε τὴν Κων)πολιν καὶ τὸν θρόνον καὶ πλουσίως ἀνταμείψας αὐτὸν «ἀπέλυσε αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ» 6). Μετὰ δύο ὅμως ἔτη—τῷ 807—δι' ἄγνωστον αἰτίαν ὁ Ἰουστινιανὸς λύσας τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνην, ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν διὰ τε ξηραῶς καὶ θαλάσσης. Ὁ στόλος αὐτοῦ προσωρμίσθη «ἐμπροσθεν τοῦ κάστρου» τῆς Ἀγχιάλου, ὁ δὲ πεζὸς ἐστρατοπέδευσε «εἰς τοὺς ἀνωθεν αὐτῆς κάμπους». Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐπαρουσιάσθη, ἀλλ' ἀποσυρθεῖς εἰς τὰς ὑπερβάσεις τοῦ Αἴμου κατεσκόπευεν ἐκεῖθεν, οἱ Ἕλληνες ἀνυπόπτως καὶ ἀφύλακτοι διεσκορπίζοντο ἄσύντακτοι εἰς προμήθειαν τροφῆς διὰ τὸ ἵππικόν. Τοῦτο ἰδόντες οἱ Βούλγαροι ἐπέδραμον ἀπροσοκῆτως καὶ ἐφόνευσαν μὲν πολλοὺς, συνέλαβον δ' αἰχμαλώτους καὶ ἵππους καὶ ἄρματα. Ὁ βασιλεὺς ἀποσυρθεῖς ἐντὸς τῆς Ἀγχιάλου ἔκλεισε τὰς πύλας καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀνέμενε τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐχθρῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Βούλγαροι παρέμενον εἰς τὸν κάμπον καὶ πιθανῶς ἔλαβον ἐνισχύσεις, ὁ βασιλεὺς νευροκοπήσας πάντας τοὺς ἵππους, ὅπως μὴ περιπέσουν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἐπιβιβασθεῖς τοῦ στόλου ὑπέπλευσε λαθραίως διὰ νυ-

1) Κατὰ Ζωναρᾶν XIV, 29, σ. 321. «Ἐκστρατεύσας κατὰ τὰ ἐσπέρια πολλὰ τῶν Σθλαυϊκῶν ἐθνῶν ὑπηγάγετο, τὰ μὲν ἐκόντα ἔνια δὲ πολέμου νόμῳ».

2) Θεοφάν. σ. 366 καὶ Ζωναρ. XIV, 22 σ. 321—322.

3) Θεοφάν. σ. 374—375. Οὐδὲν λέγεται περὶ ἐκχωρήσεως γῆς τοῖς Βουλγάροις, ὡς ἀναγράφουσιν οὗτοι (Rißow Grenzen χάρτης Νο 5) καὶ δέχεται καὶ ὁ Ξανάλατος (Τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν, σ. 18).

κτός, ἀφοῦ ἐνόμισε καλὸν νὰ στήσῃ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως «τροπαια». Οὕτω δὲ κατησχυμένος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ¹⁾. Τὴν συνέχειαν τῆς ἀπαισχύντου ταύτης ἀποτυχίας καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς διὰ τὴν Ἀγχίαλον οἱ ἱστορικοὶ καὶ χρονολογοὶ δὲν ἀναφέρουν. Πάντως τὰ τείχη καὶ ὁ στόλος ἔσωσαν αὐτήν. Ἡ ἀδόκητος αὕτη ἐπιτυχία καὶ νέαι ἐσωτερικαὶ τοῦ Βυζαντίου ταραχαὶ ²⁾ ἐνεθάρρουναν τοὺς Βουλγάρους νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Θράκην καὶ αἰφνιδίως νὰ ἐμφανισθοῦν παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ τὰ τείχη τῆς Πόλεως σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες καὶ διαρπάζοντες ἀνθρώπους καὶ κτήνη καὶ «ἄπασαν τὴν Θράκην ³⁾» λεηλατήσαντες ὑπέστρεψαν ἀβλαβεῖς εἰς τὰ ἴδια μετὰ κτηνῶν ἀμέτρων ⁴⁾. Οἱ Βούλγαροι παρακολουθοῦντες τὰς συστηματικὰς καὶ ἐπιμόνους ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Κων)πόλεως κατὰ τὰ ἔτη 714-717, ὅτε οὗτοι καὶ μονίμως ἐστρατοπέδευσαν ἐν Θράκῃ βορειοδυτικῶς τῆς πρωτεύουσας, σοβαρῶς ἀνησύχησαν περὶ αὐτῆς τῆς χώρας των, καὶ ἐπῆλθον κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπροσδόκητοι τῶν Ἑλλήνων ἐπίκουροι καὶ εἰς μίαν σύγκρουσιν «κατέσφαξαν 22.000 Ἀράβων» ⁵⁾. Παρελθόντος ὅμως τοῦ ἀπὸ τῶν Ἀράβων κινδύνου ὁ Ἰέρβελις ἐβοήθησε κακοπίστως τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐξόριστον πρῶην αὐτοκράτορα Ἀρτέμιον, ἀποστατήσαντα κατὰ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου, δοὺς εἰς αὐτὸν στρατὸν καὶ 50 κεντηνάρια χρυσοῦ, μεθ' ὧν ὁ Ἀρτέμιος ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτεύουσας, βεβαιώσας τοὺς Βουλγάρους ὅτι αὕτη θὰ ἦνοιγεν εἰς αὐτὸν τὰς πύλεις. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν ἐγένετο, οἱ Βούλγαροι παρέδωσαν τὸν Ἀρτέμιον εἰς τὸν Λέοντα «ἀντὶ πολλῶν χρημάτων» ⁶⁾ καὶ «φιλοφρονηθέντες ὑπ' αὐτοῦ ὑπέστρεψαν» ⁷⁾, ἀπεκεφάλισαν δὲ καὶ τὸν συνεργὸν τοῦ Ἀρτεμίου πατρίκιον Σισίνιον, καὶ παρέδωσαν τὸν πρὸς αὐτοὺς καταφυγόντα ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἀποκεφαλισθέντα μετὰ τοῦ Ἀρτεμίου ἐν Κων)πόλει ⁸⁾. Καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717-741) ἡ Θράκη καὶ αἱ παρευξείνιοι πόλεις δὲν φαίνονται ταραχθεῖσαι ἐξ ἐπιδρομῶν τῶν πέραν τοῦ Αἴμου Βουλγάρων. Κωνσταντῖνος δ' ὁ Ε' (741-775) ἐπικρατήσας τοῦ ἐπὶ τριετίαν ἀρπάσαντος τὴν ἀρχὴν γαμβροῦ του ἐπ' ἀδελφῆ Ἀρταβάσδου, μετέφερεν ἐκ Μ. Ἀσίας τοὺς περὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Γερμανίικαιαν κατοίκους εἰς τὴν Θράκην,

1) Θεοφάν. σ. 376.

2) Θεοφάν. σ. 382 καὶ Ζωναρ. XIV, 26, σ. 331.

3) Θράκην ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 395) ὁ Θ. ὀνομάζει τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον καὶ τὴν περὶ τὰ Μακρὰ Τείχη μεσογαίαν, ἣτις ἐλέγετο καὶ Θρακῶα μέρη καὶ «Θρακῶα μέρη τοῦ Στενοῦ». Βλ. σ. 353, 367, 386, 396, 412, 415, 419.

4) Θεοφάν. σ. 382.

5) Θεοφάν. σ. 397, ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν «ἀκριβῶς ἐπισταμένων» καὶ Ζωναρ. XV, 16, σ. 336 προσθέτων «ὡς τινες ἀναγράφουσι».

6) Ζωναρ, αὐτ. σ. 337.

7) Θεοφάν. σ. 400.

8) Θεοφάν. αὐτ. καὶ Ζωναρ. σ. 338.

ἐγκαταστήσας αὐτοὺς εἰς τὴν ἡρημωμένην ὑπαιθρον, οὗς ὁ Θεοφάνης εὗρεν ἐκεῖ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος, διατηροῦντας τὰς μονοφυσιτικὰς αὐτῶν δοξασίας καὶ συνηθείας ¹⁾. Τῷ 751 οἱ Βούλγαροι ἀνησυχῆσαντες διὰ τὰ δχυρωματικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁ Κωνσταντῖνος ἀνήγειρεν ἐν Θράκῃ, ἐζήτησαν ἀνανέωσιν τοῦ παλαιοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐπιδόματος· ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ βασιλέως τότε ἐστράτευσαν κατὰ τῆς πρωτευούσης μέχρι τοῦ Μ. Τείχους καὶ λεηλατήσαντες τὴν Ἄν. Θράκην «ὑπέστρεψαν ἀβλαβεῖς εἰς τὰ ἴδια ²⁾. Ὁ Θεοφάνης τὴν ἐπιδρομὴν αὐτὴν ἀναγράφει τῷ 754· μετὰ τρία δ' ἔτη προσθέτει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος «τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαυίνιας ἡχμαλώτευσσε καὶ τοὺς λοιποὺς ὑποχειρίους ἐποίησε» ³⁾· μετὰ ἓν ἔτος δὲ (758)9) ὅτε «ὁ βασιλεὺς ἐπεστράτευσσε τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐλθὼν εἰς Βερέγαβαν, εἰς τὴν κλεισοῦραν, ὑπήντησαν αὐτῷ οἱ Βούλγαροι καὶ πολλοὺς τῶν αὐτοῦ ἀνεῖλον, ἐν οἷς καὶ Λέοντα πατρικίον καὶ στρατηγὸν τῶν Θρακησίων καὶ Λέοντα ἕτερον Λογοθέτην τοῦ δρόμου καὶ λαὸν πολλὸν καὶ ἔλαβον τὰ ἄρματα αὐτῶν καὶ οὕτως ἀδόξως ὑπέστρεψαν». Ἡ χώρα τῶν Βερεγάδων Σλαύων καὶ ἡ κλεισοῦρα (τοῦ Αἴμου) δεικνύουν ὅτι ἡ σύγκρουσις ἔγινεν ἐν αὐτῇ τῇ Βουλγαρίᾳ, παρὰ τὴν Μαρκιανούπολιν καὶ τὴν Βάρναν. Τῷ 761 ἐν Βουλγαρίᾳ ἐξεροράγη ἐπανάστασις, ἣτις καθήρεσε τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀσπαροῦχ (βουλγαρικὴν) δυναστείαν τῶν Δουλοῖδων καὶ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν νεαρόν, σλαυικῆς πιθανῶς καταγωγῆς, Τελέτης ⁴⁾· πολλοὶ δὲ Σλαῦοι ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐκπεσοῦσης δυναστείας προσεχώρησαν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἐγκατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Βιθυνίαν παρὰ τὸν Ἀριάναν ποταμὸν ⁵⁾· κατὰ Ἰούνιον δὲ τοῦ 762 ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς κατὰ τῶν Βουλγάρων «ἐπὶ τὴν Θράκην» καὶ διὰ θύλασσης ἐπὶ 800 χελανδίων ⁶⁾, φερόντων ἐκάστου 12 ἵππους. Καὶ ὁ μὲν στόλος προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀγγιάλου, ὁ δὲ πεζὸς εἰς τὸν κάμπον αὐτῆς ἐστρατοπέδευσεν.

Ὁ Τελέτης βοηθούμενος καὶ ὑπὸ 20.000 ἐκ τῶν «προσπαρκακιμένων ἐθνῶν», ὠχύρωσε τὰς προσβάσεις τοῦ Αἴμου καὶ τὴν 30 Ἰουνίου ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μάχη παραταθεῖσα καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν πεισματώδης καὶ μὲ πολλὰς ἐκατέρωθεν ἀπωλείας, ἀπέληξεν εἰς τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Τελέτης ἐτόρπη εἰς φυγὴν καὶ «πολλὰ πλήθη Βουλγάρων ἀνηλώθη-

1) Θεοφάν. σ. 422 καὶ Νικηφόρον Π. Κ. ἐπιτομὴ σ. 62.

2) Ὁ Ζωναρᾶς, XV, 6, σ. 348, συγχέει δύο διάφορα γεγονότα, ἅτινα διακρίνει σαφῶς ὁ Θεοφάνης, ὡς κατωτέρω ἐκτίθενται.

3) Θεοφάν. σ. 430.

4) Θεοφάν. σ. 432 «ἐφόνευσαν τοὺς κυρίους αὐτῶν, τοὺς ἀπὸ σειρᾶς καταγομένους» καὶ Ζωναρ. XV, 6, σ. 348.

5) Θεοφάν. σ. 432. Ὁ Παπαρηγόπουλος τοὺς προσχωρήσαντας ἀντὶ 20.000 ἀναβιβάζει εἰς 200.000.

6) Ὁ Θεοφάν. σ. 432—433 ἀναγράφει χελάνδια 800, ἐνῶ ὁ Π. Κωνσταντῖνος Νικηφόρος γράφει 2.000.

σαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἐχειρώθησαν, ἄλλοι δὲ καὶ προσερύθησαν». Ἡ περιφανὴς αὕτη παρὰ τὴν Ἀγχίαλον νίκη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπανηγουρίσθη ἐν Κων)πόλει διὰ θριάμβου κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅστις «ἀρματωμένος ¹⁾ σὺν τῷ στρατῷ εἰσηλθεν εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν δῆμων καὶ ξυλοπανδούροις σύρων τοὺς χειρωθέντας Βουλγάρους, οὓς ἔξω τῆς χρυσῆς πόρτας ἀποτιμηθῆναι ἐκέλευσεν ὑπὸ τῶν πολιτῶν» ²⁾. Οἱ Βούλγαροι τότε στασιάζαντες ἐφόνευσαν τὸν Τελέτις καὶ τοὺς ὑποστηρικτάς του καὶ ἐξέλεξαν ἄρχοντα τὸν Σαβῖνον, συγγενῆ τῆς πρό τιμος καταλυθείσης δυναστείας των· ἀλλὰ καὶ τοῦτον θελήσαντα νὰ ἔλθῃ εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαπραγματεύσεις ἀπεκήρυξαν, ὡς «δι' αὐτοῦ τῆς Βουλγαρίας μελλούσης δουλοῦσθαι τοῖς Ρωμαίοις» ³⁾. Ἡ φυλετικὴ λοιπὸν καὶ κρατικὴ συνείδησις τῶν Βουλγάρων ἤδη ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος βαρύνει ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Σαβῖνος κατέφυγεν εἰς Κων)πολιν, ἐνθα παρέμεινεν ἀναγνωρίζομενος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, διοικῶν τὴν χώραν δι' ἐπιτρόπου· τοῦτον οἱ Βούλγαροι ἐφόνευσαν καὶ ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ Παγᾶνου, ἐνῶ οἱ τῆς Ἀν. Βουλγαρίας Σλαῦοι Σέβερεις ὑπὸ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Σκλαβοῦνον ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Αἴμου ἀνὰ τὴν Θράκην. Καὶ τοῦτον μὲν οἱ Ἕλληνες συνέλαβον· ὁ δὲ Παγᾶνος τῇ συγκαταθέσει τοῦ βασιλέως ἦλθεν εἰς Κων)πολιν συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν συμβούλων αὐτοῦ (βοιλάδων=πολεμάρχων) καὶ παρόντος τοῦ Σαβίνου «ῶνειδίσθη» διὰ τὴν «ἀταξίαν» τῶν Βουλγάρων καὶ τὸ κατὰ τοῦ Σαβίνου μῖσος. Τέλος δὲ συνήφθη εἰρήνη προσποιητῆ (τῷ δοκεῖν, λέγει ὁ Θεοφάνης), τὴν ὁποίαν ἐπωφελήθησαν οἱ Βούλγαροι, ὅπως παρασκευάσουν νέαν ἐπιδρομὴν. Τοῦτο διὰ κατασκόπων μαθὼν ὁ Κωνσταντῖνος ἐστράτευσεν αἰφνιδιαστικῶς διὰ τῶν παρόδων τοῦ Αἴμου ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας καὶ προβάς μέχρι τῆς Τσίκας ἐπυρπόλησε τὰς στρατιωτικὰς συγκεντρώσεις (ἀούλας=αὐλάς=στρατόπεδα) καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κων)πολιν ⁴⁾. Συνεχίζων τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ἐξεστράτευσεν ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 763 κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Ὁ στόλος μὲ ἀποβατικὰ στρατεύματα ἐκ 2.600 χελανδίων, προοριζομένων ἐν μέρει καὶ διὰ τὸν Δούναβιν, ἐστάθμευσεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὴν Μεσημβρίαν, τὸ δὲ περικλὸν διὰ τῆς πρὸς τὸν Αἴμον στρατιωτικῆς ὁδοῦ ἐστρατοπέδευσεν εἰς

1) Θεοφάν. σ. 433 ἢ ὡς λογιωτατίζων λέγει ὁ Ζωναρᾶς, XV, 6, σ. 349, πανοπλίτης.

2) Θεοφάν. αὐτ. καὶ Ζωναρ. αὐτ.

3) Θεοφάν. αὐτ. Ἐκ καταλόγου εἰς τῶς ἀγνωστον γλῶσσαν, περιεχομένου εἰς παλαιὸν ἀνόνημον χρονογράφον, εὐρεθέντος καὶ ἐκδοθέντος ὑπὸ Α. Ρορφ τῷ 1866· ἐγνώσθησαν τὰ ὀνόματα τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων (χάνων) πρὸ τοῦ Ἀσπαρούχ (Ἀβιτόχολ, Ἰρνηκ) καὶ μετ' αὐτὸν (642—660), ὁ Τέρβελ καὶ ὁ Σέβραρ, ὁ Κορμίσος (τῆς δυναστείας Βοκήλ), ὁ Τελέτις (τῆς δυναστ. Οὐγαῖν), ὁ Οὔμορ (δυν. Βοκήλ) καὶ τέλος ὁ Βίνεχ (765—766). Δερζάβιν: Οἱ Σλαῦοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, σ. 191.

4) Θεοφάν. σ. 436.

τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγχιάλου. Οἱ Βούλγαροι τότε ἔσπευσαν νὰ προτείνουν συμβάσεις· ἀλλὰ δεινὴ τρικυμία ἐκραγεῖσα ἐβύθισε τὸ πλεῖστον τοῦ στόλου καὶ «ἐπνίγη λαὸς πολὺς, ὥστε τὸν βασιλέα κελεῦσαι γρίπους ἐκτείνειν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναλέγεσθαι καὶ θάπτειν».

Οὕτως ἐματαιώθη ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, τοῦ βασιλέως ἐπανελθόντος εἰς τὴν πρωτεύουσαν ¹⁾. Φαντάζεται τις εὐκόλως τὴν ταραχὴν καὶ συγκίνησιν ὅλης τῆς πόλεως Ἀγχιάλου, ἐν ᾧ τῆς ὁποίας ἐγένεν ἡ τραγικὴ ἀπώλεια τοῦ στόλου, ἡ ἀλείψα τῶν πτωμάτων καὶ ἡ ὀμαδικὴ ταφὴ χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς τὰς ἔξω τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐκτάσεις, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐκεῖ που ἐστρατοπεδευμένων ἀνδρῶν τοῦ περσικοῦ. Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι πρὸ δύο ἑτῶν εἶχον δεινοπαθήσει τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου εἰς ἑκτασιν ἑκατὸν μιλίων ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δνειπέρου μέχρι Μεσημβρίας καὶ Μηδείας, ὅτε ἡ θάλασσα εἰς μέγα βάθος ὑπὸ δριμυτάτου ψύχους «ἀπελιθώθη... τοῦ δὲ τοιοῦτου πάγους ἐπιχιονηθέντος ἠϋξήθη ἐπὶ ἄλλους εἴκοσι πῆγεις, ὥστε συμμορφωθῆναι τὴν θάλασσαν τῇ ξηρᾷ καὶ περσοβατεῖσθαι ὑπερθεν τοῦ κρύους ἀπὸ τε Χαζαρίας καὶ Βουλγαρίας καὶ τῶν λοιπῶν παρακειμένων ἐθνῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων ζώων». Τὸν δὲ Φεβρουάριον μετριασθέντος τοῦ ψύχους, ἤρχισεν ἡ διάλυσις τοῦ συμπαγοῦς ἐκείνου χιονοσκεποῦς ὄγκου καὶ τεράστια τμήματα αὐτοῦ παρεσύρθησαν μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἔβλαψαν τὰ παράκτια τείχη τῆς πρωτευούσης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ αὐτόπτης Θεοφάνης, ἐπιβὰς ὁ ἴδιος μετ' ἄλλων ὀμηλικῶν ἐπὶ ἐνὸς τοιοῦτου πλωτοῦ ὄγκου ²⁾. Κατὰ Μαΐον τοῦ 771]2 πάλιν ἐστράτευσεν Κωνσταντῖνος ὁ Ε' κατὰ τῆς Βουλγαρίας, αὐτὸς μὲν ἐπὶ τὸν Δούναβιν προσωπικῶς ἐπιβαίνων στόλου ἐκ δισχιλίων χελανδίων, τὸν δὲ ἄλλον πεζὸν στρατὸν ἀφήσας ἐντεῦθεν τῶν ἀνατολικῶν τοῦ Αἴμου παρόδων—ἔξω τῶν κλεισσορῶν—ἵνα ὅταν οἱ Βούλγαροι θ' ἀσχολοῦνται ν' ἀποκρούσουν τὴν ἐκ τοῦ ποταμοῦ εἰσβολήν, αὐτοὶ εἰσελάσουν διὰ τοῦ Αἴμου εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Θεοφάνης ἀπιστεύτως μισῶν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς εἰκονομάχον ³⁾, παρέχει τὰς ἐξῆς ἀνοήτους πληροφορίας περὶ τοῦ τέλους τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ἀποσιωπῶν ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ διέβη ἀνεμποδίστως τὸν Δούναβιν καὶ κατήλθε νικηφόρος μέχρι Βάρνης, οὐδὲν δὲ εἰπὼν περὶ τῆς δράσεως τοῦ παρὰ τὰς κλεισοῦρας στρατοῦ, γράφει ὅτι ὁ βασιλεὺς «ἐλθὼν ἕως τῆς Βάρνης ἐδειλίασε καὶ ἐμελέτα ὑποστρέψαι». Ἀλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι λέγει, «ιδόντες καὶ δειλιάσαντες ἀπέστειλαν βοῖλᾶν καὶ Τσιγαῶτον, αἰτούμενοι εἰρήνην γενέσθαι, οὗς ἰδὼν

1) Θεοφάν. σ. 437.

2) Θεοφάν. σ. 434. Τὴν θεομηνίαν ταύτην τοῦ 762]3 μετὰ τῶν αὐτῶν λεπτομερειῶν ἀναγράφει ἐκτενῶς καὶ ὁ Ζωναρᾶς XV, 7, σ. 349—350.

3) Τὸ καλογηρικὸν μῖσος τοῦ Θεοφάνους κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν συνεργῶν αὐτῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ὑπερβαίνει πάντας τοὺς γράψαντας μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος.

ὁ βασιλεὺς καὶ περιχαρῆς γενόμενος ἐποίησεν εἰρήνην καὶ ὤμοσαν ἀλλήλοις μήτε Βουλγάρους ἐξελθεῖν κατὰ Ρωμανίας μήτε τὸν βασιλέα ἐπιτηδεῖσαι εἰσελθεῖν εἰς Βουλγαρίαν, καὶ ἐποίησαν ἔγγραφα ἐπὶ τούτοις πρὸς ἀλλήλους »¹⁾. Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀτελεστάτη ἔκθεσις τῶν γενομένων φανερόν εἶναι πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι αἱ περὶ εἰρήνης προτάσεις προῆλθον ἐκ τῶν Βουλγάρων· δεύτερον ὅτι «ἐδειλίασαν» καὶ οὗτοι· τρίτον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε φρουρὰς εἰς τὰ νέα ἀνεγερθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὄχυρά εἰς τὴν καταληφθεῖσαν παρὰ τὸν Δούναβιν χώραν μέχρι Βάρνης²⁾. Μετ' ὀλίγον ὅμως κατὰσκοποι ἐκ Βουλγαρίας ἐπληροφόρησαν τὸν βασιλέα περὶ ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Βουλγάρων κατὰ τῆς Βερζιτίας, ἧς τοὺς Σλαύους κατοίκους ἤθελον νὰ μεταφέρουν εἰς Βουλγαρίαν ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ οἰκήσεων αὐτῶν. Καὶ ἐνταῦθα τὰ πράγματα εἶναι ἀσαφῆ. Ὁ Θεοφάνης λέγει περὶ ἐπικειμένης εἰσβολῆς δωδεκακισχιλίων Βουλγάρων «πρὸς τὸ αἰχμαλωτίσαι τὴν Βερζιτίαν καὶ μεταστῆσαι αὐτοὺς εἰς Βουλγαρίαν» ἄνευ τινος προσδιορισμοῦ τῆς Βερζιτίας· ὁ δὲ Ζωναρᾶς γράφει ὅτι οἱ κατὰσκοποι «μεμνηῖται τῷ Κωνσταντίνῳ ὅτι βούλεται ὁ σφέτερος ἀρχηγὸς λαὸν ἐκπέμψαι κατὰ τινος τῶν Ρωμαίων χωρῶν, ἔν' ἐκεῖθεν λείαν κομίσειτο» οὐδὲ ὀνομάσας τὴν χώραν, καθ' ἧς ἐμελετᾶτο ἡ ἐπιδρομή. Ἡ σχηματισθεῖσα γνώμη ὅτι ἡ Βερζιτία εἶναι ἡ Βελεγιτία τῆς Ἀνατολικῆς Θεσσαλίας ὑπὸ Σλαύων βραδύτερον κατοικηθεῖσα περιοχή) εἶναι ἀπίθανος. Πλὴν τῆς ἀποστάσεως τῆς Βερζιτίας—παρὰ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον—, καὶ τῶν δύο παρεπιπτόντων στρατιωτικῶν θεμάτων Θεσσαλονίκης καὶ Δυρραχίου, διὰ τὰ ὅποια ἡ ληστρικὴ ἐπιδρομὴ 12.000 Βουλγάρων δὲν ἦτο ἀκατάβλητος, ὁ βασιλεὺς φέρεται πορασκευάσας ἐστρατευτικὸν σῶμα 80.000 ἀνδρῶν, μετακαλέσας ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ τοῦ σώματος τῶν Ὀπιμαίων καὶ τοῦ τῶν Θρακησίων καὶ προλαβὼν τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσβολῆς εἰς τὸ Κράτος, παρὰ τὰ Λιθσοῦρια ἐπέπεσεν αὐτοῖς ἀπερισαλπύγκτως καὶ τρέψας ἐποίησε νίκος μέγα καὶ μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλωσίας ὑπέστρεψε θριαμβεύσας ἐν τῇ πόλει... καὶ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπωνόμασεν εὐγενῆ, ὡς μηδενὸς αὐτῷ ἀντιστάτος»³⁾. Πλὴν τούτων δὲ φέρεται αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος «λύσας τὴν εἰρήνην». Αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐνέργειαι ταῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιβεβαιοῦν ὅτι ἀνέλαβε νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν θέσιν τοῦ Κράτους ἀέναντι τῆς θρασυτήτος τῶν ἐκ Βορρᾶ γειτόνων. Ἐχὼν ἤδη ὑπὸ τὰ ὄπλα ἰσχυρὸν στρατὸν αὐτὸς μὲν ἐστράτευσεν τῷ 773 διὰ ξηρᾶς πρὸς τὸν Αἴμον, τὸν δὲ στόλον μετὰ 12.000 ἀνδρῶν ἀπέστειλε πρὸς τὴν Μεσημβρίαν. Ἀνεμοὶ ὅμως πάλιν καταστρεπτι-

1) Θεοφάν. σ. 447. Τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναγράφει καὶ ὁ Ζωναρᾶς XV, 7, σ. 353.

2) Θεοφ. σ. 447 «ταξάτα ἀφείς ἐκ πάντων θεμάτων εἰς τὰ κάστρα, ἅπερ ἔκτισεν».

3) Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Γ', β', σ. 100.

4) Θεοφάν. σ. 447.

κοὶ διέλυσαν τὸν στόλον, ἀπολεσθέντων πολλῶν ἀνδρῶν, ἐνῶ ὁ πεζὸς στρατὸς οὐδὲν φέρεται πράξας, τοῦ βασιλέως ἐπιστρέψαντος χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τι¹⁾. Δὲν διέλυσεν ὁμοῦ τὸν ἐν Θράκῃ στρατόν, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 774 ἐπῆλθε πάλιν πρὸς τὸν Αἴμον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του. Ἄλλὰ καθ' ὁδὸν παρὰ τὴν Ἀρκαδιούπολιν σοβαρῶς ἀσθενήσας ἐπέστρεψεν ἐν σπουδῇ εἰς Σηλυβριάν καὶ ἐκεῖθεν ἀνακομιζόμενος διὰ θαλάσσης εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπέθανεν ἐν πλῶ τῷ 775. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν βασιλείαν Κωνσταντίνου τοῦ Ε' ὁ ἀγὼν τοῦ Κράτους διεξήχθη συστηματικῶς κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων, οὗτοι ὡς συντεταγμένον ἤδη κράτος εἶχον ὠρισμένην πολιτικὴν, τὴν πρὸς νότον ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου ἐπέκτασιν καὶ νοτιοδυτικῶς πρὸς τὰς ἐπαρχίας, ἐνθα ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος εἶχον ἐγκατασταθῆ πυκναὶ ἢ ἀραιαὶ σλαυικαὶ ὁμάδες, ἰδίᾳ εἰς τὴν Β. Βυζαντινὴν Μακεδονίαν²⁾ καὶ τὸ Ἀν. Ἰλλυρικὸν καὶ ἀραιότατα εἰς τὴν μεταξὺ Ροδόπης καὶ Αἴμου χώραν μέχρι τῆς Θράκης καὶ οὐδαμοῦ τῆς πρὸς Ἀν. τοῦ Ἐβρου μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, ὅπου διεξήγοντο μόνον αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν κατὰ τῆς Κων/πόλεως καὶ αἱ κατὰ τῆς Βουλγαρίας στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ ἀπὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος ἐγκατάστασις σλαυικῶν ὁμάδων εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τοῦ Κράτους δὲν ἐπηρέασε σπουδαίως τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα τῶν χωρῶν ἐκείνων πλὴν τῆς παλαιᾶς Παννονίας καὶ τοῦ Β. Ἰλλυρικοῦ. Ὁ πληθυσμὸς οὐ μόνον τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπαίθρου νοτίως τοῦ Αἴμου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι τῶν ὀκτῶν τοῦ Εὐξείνου ἦσαν Ἑλληνας ἢ ἐξελληνισμένοι ξένοι, ὧν πολλοὶ ἐν Θράκῃ καὶ παρὰ τὴν Ροδόπην καὶ τὸν Ἀξιὸν εἶναι κατὰ πυκνάς ὁμάδας μετανάσται ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων, οὓς διὰ διαφόρους λόγους μετέφερον καὶ ἐγκαθίστων ἐκεῖ οἱ αὐτοκράτορες³⁾. Τὰνάπαλιν δ' ἐσημειοῦτο καὶ ἡ ὁμαδικὴ μετανάστασις Σλαύων ἐξ Ἀν. Μακεδονίας εἰς Μ. Ἀσίαν ἥδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β', τέλη τοῦ ζ' αἰῶνος⁴⁾. Ὅτι δὲ τοῦτο ἦτο ἀντίδροσις τοῦ Κράτους κατὰ τοῦ ἐκσλαυισμοῦ τῶν μερῶν ἐκείνων θὰ δείξῃ μετ' ὀλίγον Νικηφόρος ὁ Α' ἀποικίσεις τῷ 809]10 «ἐκ παντὸς θέματος ἐπὶ τὰς Σκλαυίνιας γενέσθαι» προστάξας, θὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ ἡ πολιτικὴ αὕτη καὶ εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους.

1) Θεοφάν. σ. 448—449 καὶ Ζωναρ. XV, 8, σ. 354,

2) Μακεδονία ὠνομάσθη ἤδη ἀπὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος ἡ χώρα ἀπὸ Μελενίκου μέχρι Κωνσταντίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν (Θέμα Μακεδονίας). Ἡ ἀρχαία καὶ σημερινὴ Μακεδονία ἀπετέλουν τὰ θέματα Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης.

3) Πλὴν ἄλλων παλαιότερων ἐποικισμῶν, ἥδη τῷ 745 Κωνσταντῖνος ὁ Ε' μετώκισεν εἰς Θράκην πολλοὺς Σύρους καὶ Ἀραβας, ἰδίᾳ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Γερμανικείας (Θεοφάν. σ. 422), ἀπὸ δὲ Θεοδοσιουπόλεως καὶ Μελιτηνῆς εἰς τὴν Θράκην μετώκισεν ἀθρόους τοὺς Παυλικιανούς, ἐξ οὗ καὶ ἐπλατύνθη ἡ τούτων αἵρεσις. Σ. Δ. Περὶ Παυλικιάνων βλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδην Ἀρχ. Θε. Θεσ. Τόμ. II'.

4) Θεοφάν. σ. 364 «πολλὰ πλήθη τῶν Σκλαύων τὰ μὲν πολέμῳ, τὰ δὲ προσφρέντα παραλαβῶν εἰς τὰ τοῦ Ὀρμικίου διὰ τῆς Ἀβύδου περάσας κατέστησε μέρη»

Ἄλλὰ καὶ ἄλλως ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἦτο τοιαύτη (διοικήσεις, δικαιοσύνη, ἐμπόριον, ἐκκλησία), ὥστε ἡ μόνη ἀντίδρασις τῆς γλώσσης δὲν ἔσωσεν ἐπὶ πολὺ τὴν φυλετικὴν τῶν Σλαύων συνείδησιν, οὐδ' ἀναγόνται εἰς τὴν περίοδον ταύτην (ζ'—ι' αἰῶνος) τὰ σήμερον σημειούμενα ἐνιαχοῦ τῆς κεντρικῆς καὶ νοτίου Ἑλλάδος *σλαυικὰ τοπωνύμια*, ἐνῶ ἡ Γεωγραφία τῆς Θράκης κατὰ τοὺς αὐτοὺς αἰῶνας παρέχει τὰ τοπωνύμια ἐντελῶς ἑλληνικά, ὡς δεικνύει ἡ κατ' ἐπαρχίας ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις τοῦ στ' αἰῶνος (Συνέκδημος Ἱεροκλέους), τοῦ θ' αἰῶνος (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ) ¹⁾ καὶ τὰ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῶν δύο τελευταίων Συνόδων (787 καὶ 879) καὶ τῶν τοπικῶν ἀναγραφόμενα ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν τῶν παραστάτων ἐπισκόπων. Ἡ νέα ἐπὶ Ἰσαύρων νομοθετικὴ ἐργασία οὐδὲν στοιχεῖον οὔτε γεωγραφικὸν οὔτε νομικοῦ τύπου παρέχει σλαυικῆς ἐπιρροῆς, καὶ τὰ στρατιωτικὰ «τακτικά» τῶν χρόνων τούτων ἐξακολουθοῦν ἔχοντα εἶτε τοὺς παλαιοὺς ρωμαϊκοὺς ὄρους, εἶτε καθαροὺς ἑλληνικοὺς νέους. Οὔτε ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῶν Σλαύων ²⁾—ἀν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρχεν—ἀφῆκεν ἕχνη γλωσσικῆς ἢ ἄλλης ἐπιρροῆς εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἄλλ' οὐδ' ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς πλευρᾶς σημειοῦται τοιαύτη ἐπιρροή, ἀφοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος πάντως ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα ἤσκησαν ἀβίαστον προσηλυτισμὸν μεταξὺ τῶν συμπαγῶν σλαυικῶν ὀμάδων, ἐγκατεστημένων ὡς ὑπηκόων τοῦ Κράτους εἰς διαφόρους αὐτοῦ ἐπαρχίας, διότι ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλαύων ὑπὸ δῆθεν τῶν δύο Ἑλλήνων ἀδελφῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀποβλέπει εἰς τοὺς Μοραυοὺς καὶ τοὺς πέραν τοῦ Αἴμου Σλαύους καὶ Βουλγάρους, οἵτινες ἄλλως ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος διὰ τῆς παντοδαπῆς πρὸς τὸ Κράτος ἐπιμειξίας (πολέμων, ἐμπορίου κλπ.) ἐγνώρισαν καὶ μονομερῶς ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἰδίᾳ ρητέον περὶ τῶν «Σκλαυίνων» τοῦ Κράτους, οἵτινες εἰρηνικῶς ἐγκατασταθέντες ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος δὲν ἔμειναν πάντες ἐθνικοὶ ἐν μέσῳ ἡμέρου καὶ πεπολιτισμένου περιβάλλοντος, ἔχοντος πολλὰ μέσα εἰρηνικοῦ προσηλυτισμοῦ, καὶ οὐδέποτε ἀσκήσαντος βίαιον προσηλυτισμὸν ³⁾.

29. Ὁξεῖς ἀγῶνες Βουλγάρων πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Διὰ τοῦ θα-

1) G. Parthey, Notitiae graecae episcopatum, καὶ Gelzer, Texte d. Notitiae episcopatum. Πρβλ. καὶ Στ. Ψάλτη Θράκη, 1919, τοπωνύμια σ. 4.

2) Ἡ παρουσία ἐξελληνισμένων ἤδη Σλαύων ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ σημειοῦται περὶ τὰ τέλη τοῦ θ' αἰῶνος, ὅτε τῷ 878 Βασίλειος ὁ Α' πολεμῶν κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Σαρακηνῶν ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τοὺς στρατηγούς Λέοντα τὸν Ἀποστόπην καὶ Προκόπιον τὸν πρωτοβεστιάριον μετὰ στρατοῦ ἐκ τῶν θεμάτων Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ τῶν δυτικωτέρων ἀπὸ Στρυμόνος μέχρι Νικοπόλεως καὶ Δυρραχίου, ὁπόθεν συνεστρατεύοντο καὶ οἱ Σκλαυῖνοὶ (Θεοφάν. συνέχεια σ. 305, 21 ἔκδ. Βοηη).

3) Εἰς ταῦτα προστεθῆτω καὶ ἡ ἀνεξίθρησκαία καὶ ἡ ἔλλειψις φυλετικῆς ἀποκλειστικότητος, ὥστε ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καὶ Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ ἐκ Σλαύων Νικήτας (765—779), Θεοφάν. σ. 449.

νάτου Κωνσταντίνου τοῦ Ε' τὸ Κράτος περιέπεσεν εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς, τοῦ βραχυβίου Λέοντος Δ' (775—780) καὶ τῆς πονηρᾶς καὶ ἔγωπαθοῦς Εἰρήνης, ἐν μέσῳ τοῦ ἀνακύψαντος μετὰ νέας δομῆς ζητήματος τῆς εἰκονομαχίας, περὶ τὸ ὁποῖον ἡ διοίκησις καὶ ὁ στρατιωτικὸς κόσμος ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Τὴν δὲ κατάστασιν ταύτην ἐξεμεταλλεύθησαν ἕκ περιτροπῆς φιλόδοξοι στρατηγοὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Ἡ κατάσταση αὕτη παρετάθη σχεδὸν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα, καθ' ὃν ἐν Ἀνατολῇ μὲν ἐνετάθη ὁ Ἀραβικὸς κίνδυνος διὰ τῶν Ὀμειδῶν καὶ τοῦ Ἀροῦν ἐλ Ρασίδ, ἐν δὲ τῇ Δύσει καὶ Βορρᾶ κατέρρευσε τὸ πολιτικὸν κατασκευάσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐδημιουργήθη ἀμεσώτερος ὁ βουλγαρικὸς κίνδυνος. Οἱ Βούλγαροι κατηρητισμένοι ἤδη εἰς κράτος ἀνέλαβον πολιτικὴν κατακτιήσεως εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὡς οἱ Ἀραβες ἐπεδίωκον τοῦτο εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου. Τῷ 776 ἐν Βουλγαρίᾳ ἐξεροράγη δυναστικὴ κρίσις· ὁ ἀρχὼν αὐτῆς *Τελέριγος* κατέφυγεν εἰς Κων/πολιν πρὸς τὸν νέον βασιλέα Λέοντα, ἔβαπτίσθη, ἐνυμφεύθη συγγενῇ τῆς βασιλείσσης Εἰρήνης καὶ ἐτιμήθη πατρίκιος ¹⁾. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος, μετὰ ἐπιτυχῆ ἐν Μ. Ἀσίᾳ σύγκρουσιν, μετρώκηθησαν πολλοὶ Σῦροι αἰρετικοὶ (Παυλικιανοὶ) εἰς τὴν Θράκην καὶ μετώκησαν ἐκεῖ ²⁾. Ὁ στρατὸς προβλέπων τὴν ἐπιρροὴν τῆς φιλάρχου γυναικὸς ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς τὸν χαρακτηρῶ Λέοντος, ὅστις τῇ εἰσηγήσει αὐτῆς περιώρισε τοὺς ἄλλους τοῦ Κωνσταντίνου υἱοὺς, ἀπῆτησε τὴν εἰς βασιλέα ἀνακήρουξιν καὶ τοῦ ἀνηλικίου υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Ὅτε δὲ τῷ 780 ἀπέθανε Λέων ὁ Δ' καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ', ἀμέσως ἐξεδηλώθη ἢ κατὰ τῆς ἀσκούσης τὴν ἀντιβασιλείαν Εἰρήνης ἀντιπολίτευσις ἐπιφανῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐπὶ σκοπῷ ν' ἀναβιβάσουν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου τοῦ Ε' Νικηφόρον. Καὶ ἡ μὲν συνωμοσία προελήφθη, οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου περιεβλήθησαν ἱερατικὰ ἀξιώματα, ἡ δὲ Εἰρήνη ἀπροκαλύπτως ἐξεδηλώθη κατὰ τῆς εἰκονομαχίας, ὁ δὲ μοναχικὸς κόσμος ἀνεθάρρησε καὶ μοναχοὶ καὶ ἀββάδες πολυπληθεῖς κατέκλυσαν τὴν ἀνωτάτην ἱεραρχίαν ³⁾. Τῷ 783 κατόπιν εἰρήνης πρὸς τοὺς Ἀραβας διετάχθη ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν εὐνοούμενος τῆς Εἰρήνης Σταυράκιος νὰ στρατεύσῃ «μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατὰ τῶν Σλαβινῶν ἐθνῶν, καὶ κατελθὼν ἐπὶ Θεσσαλονίκην καὶ Ἑλλάδα ὑπέταξε πάντας καὶ ὑποφόρους ἐποίησε τῇ βασιλείᾳ» ⁴⁾. Ὁ Σταυράκιος κατῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ μέχρι Πελοποννήσου «καὶ πολλὴν αἰχμαλωσίαν καὶ λάφυρα ἤγαγε τῇ Ρωμαίων βασιλείᾳ» ⁵⁾. Τίς ἦτο ἡ ἀμέσως αἰτία τῆς κατὰ τῶν Σλαβῶν τῆς Δυτικῆς καὶ Νοτίου Ἑλλά-

1) Θεοφάν. σ. 451. 2) Θεοφάν. σ. 452. 3) Θεοφάν. σ. 449. 4) Θεοφάν. σ. 456.

5) Θεοφάν. αὐτόθι. Σημειωτέα ἐνταῦθα ἡ διὰ κρίσις μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου.

δος ἔκστρατείας ταύτης δὲν λέγεται. Ὅτι ὁμοῦ γίνεται λόγος περὶ ὑποτάξεως πάντων καὶ ἐπιβολῆς φόρου καὶ αἰχμαλωσίας καὶ λαφύρων, προδήλως πρόκειται περὶ γενικῆς τινος κινήσεως τῶν Σλαύων ὑπὸ τὴν ἐξώθησιν ἐξωθεν καὶ δὴ ἐκ Βουλγαρίας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτυχοῦς ταύτης ἔκστρατείας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπανελθὼν ὁ Σταυράκιος (784) κατήγαγε μέγαν θρίαμβον ἐν Κων)πόλει, ἦσαν τόσῳ μεγάλα, ὥστε μετ' ὀλίγον ἡ Εἰρήνη μετὰ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου «καὶ δυνάμεως πολλῆς, ἐπιφερομένη καὶ ὄργανα μουσικά», ἐξῆλθεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔλθοῦσα μέχρι Βερορίας διέταξε τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς, ὀνομασθείσης ἔκτοτε *Εἰρηνοπόλεως*, «κατῆλθε μέχρι Φιλίππουπόλεως μετὰ πάσης ἀπαθείας», ἀκολούτως δῆλον ὅτι, καὶ ἐπέστρεψεν ἐν εἰρήνῃ «κτίσασα καὶ τὴν Ἀγχιάλον»¹⁾. Ἐπειδὴ οὐδεμία ὑπάρχει πληροφορία περὶ ἐπιδρομῆς τῶν Βουλγάρων κατὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' καὶ Λέοντος Δ' καὶ μάλιστα μετὰ καταστρεπτικὰς δι' αὐτὴν συνεπειάς, οὐδόλως ἄλλως ἐξηγοῦμεν τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς Εἰρήνης εἰμὴ ἐκ τῆς μερικῆς καταστροφῆς τῆς Ἀγχιάλου ὑπὸ σεισμοῦ²⁾ ἢ πυρκαϊᾶς. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἀπὸ τινων ἐτῶν ἡ πόλις ἡμῶν ἔπαυσε μνημονευομένη ὡς κύριον ὄρητῆριον τοῦ βυζαντινοῦ στόλου εἰς τὸν Εὐξείνιον, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ τῆς ὀλιγώτερον εὐλιμένου Μεσημβρίας, ἐπίσης τειχίηρους καὶ ἐφοδιασμένης διὰ πολεμικοῦ ὕλικοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦ ὕγρου πυρός³⁾. Ἐπειδὴ δ' ὁ Θεοφάνης μεγάλας ἐξ ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν ἢ θεομηνιῶν καταστροφὰς πόλεων συνήθως περιγράφει λεπτομερῶς, εἶναι δ' ἐπὶ πλεόν καὶ σύγχρονος τῶν γεγονότων, εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι οὐδὲν ἀνέγραψε περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀγχιάλου, ἢ ἐν τούτοις ὁ τρόπος τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναγραφῆς τῆς κτίσεως τῆς προϋποθέτει τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ὡς παγκοίνως γνωστὸν γεγονός. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Βερορίας ἠροκέσθη ἡ Εἰρήνη νὰ δώσῃ διαταγὴν, ἡ κτίσις δὲ τῆς Ἀγχιάλου ἀναγράφεται ὡς γεγονός τετελεσμένον.

30. Ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κάρδαμος ἀπὸ τοῦ 789 μέχρι τοῦ 802 ἐπανελημμένως ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Κράτους εἰς τὰ πρὸς τὴν Μακεδονίαν

1) Θεοφάν. σ. 457 καὶ Ζωναρ. XV, 10, 24.

2) Σεισμός δεινός ἤδη τῷ 740 ἔβλαψε πλὴν ἄλλων μερῶν τοῦ Κράτους «καὶ πόλεις καὶ χωρία ἐν τῇ Θράκῃ... καὶ ἐκράτησεν ὁ σεισμός μῆνας δώδεκα» Θεοφάν. σ. 412. Ἐκ τοῦ σεισμοῦ τούτου «ἔπεσον ἐν Κων)πόλει ἐκκλησίαι καὶ Μοναστήρια... τὰ τε χερσαῖα τῆς πόλεως τείχη». Ἐν Νικαίᾳ ἐσώθη μία μόνη ἐκκλησία, «εἰς τινὰς δὲ τόπους καὶ ἡ θάλασσα ἀπεσφύθη τῶν ἰδίων ὄρων» (αὐτόθι). Ὁ Ζωναράς τὰ αὐτὰ ἀναγράφων περὶ Ἀγχιάλου λέγει «καὶ τὴν Ἀγχιάλον δειμαμένην», ὅπερ ἐνισχύει τὴν γνώμην ἡμῶν ὅτι πρόκειται περὶ ἀνοικοδομήσεως πόλεως σεισμοπαθοῦς.

3) Θεοφάν. σ. 499. «Καὶ τῇ ἐπαύριον (2 Νοεμβρ. 812) ἡ περὶ τῆς ἀλώσεως Μεσημβρίας ἦλθεν ἡμῖν ἐλεεινὴ φάσις, πάντας πτοοῦσα διὰ μειζόνων κακῶν ἀπεκδοχῆν. Εὐρόντες γὰρ αὐτὴν οἱ ἐχθροὶ πεπλησμένην πάντων τῶν ὀφειλόντων πρὸς κατοίκησιν ἀνθρώπων παρεῖναι πραγμάτων, ταύτην ἐκράτησαν σὺν τῇ Δαβελτῷ, ἐν οἷς καὶ σίφωνα χαλκοῦς εἶδον λστ' καὶ τοῦ δι' αὐτῶν ἐκπεμπομένου ὕγρου πυρός οὐκ ὀλίγον».

καὶ τὴν Ἄν. Θράκην μέρη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιτυχῶς. Τῷ 789 αἰφνιδίως ἐπιπεσόντες κατὰ τοῦ παρὰ τὸν Στρυμόνα κατεσκευασμένου στρατηγοῦ τῆς Θράκης Φιλητοῦ ἐφόνευσαν αὐτὸν μετὰ πολλῶν ἀνδρῶν¹⁾. Μετὰ δύο ἔτη, 791, κατ' Ἀπρίλιον ἐστράτευσε Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ' κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Ἄν. Θράκην, ὅπου συνήνητησεν αὐτοὺς παρὰ τὸ φρούριον Προβάτου (καὶ σήμερον ἐτι ὀνομαζόμενον Προβαντί), παρὰ τὸν ρύακα τοῦ Ἀγ. Γεωργίου βορειοδυτικῶς τῆς Ἀγχιάλου καὶ Μεσημβρίας. Μετὰ βραχεῖαν ὄμως σύγκρουσιν οἱ ἐχθροὶ διεχωρίσθησαν, οἱ μὲν Ἕλληνες «*δειλανδρῖσάντες*», οἱ δὲ Βούλγαροι «*φοβηθέντες*»²⁾. Μετὰ ἓν ἔτος, τὸν Ἰούλιον τοῦ 792, νέα κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατεία, σοβιωτέρα τῆς προηγουμένης, ἔφερε πρὸς τὸν Αἴμον πολὺν στρατὸν μετὰ στρατηγῶν διαπρεπῶν, ἐν οἷς ὁ πρὸς τοὺς Ἀραβας πολλάκις διακριθεὶς Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων καὶ ὁ πατρίκιος Βάρδας καὶ ἄλλοι. Ἐκεῖ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Αἴμου οἱ Ἕλληνες εἶχον κτήσει τὸ φρούριον Μαρκέλλων, ὅτε κατηλθεν ἐκ τῶν ὄρειων διαβάσεων ὁ Κάρδαμος «*μετὰ πάσης δυνάμεως αὐτοῦ καὶ ἔστη ἐν τοῖς ὄχυρώμασι*». Ἡ σύγκρουσις ἀπέληξεν εἰς κατιστροφήν, πεσόντων κατὰ τὴν μάχην τῶν εἰρημέων στρατηγῶν καὶ ἐτέρων τεσσάρων καὶ πολλῶν τοῦ βασιλικοῦ περιβάλλοντος μετὰ πολλῶν ἀνδρῶν τοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκατέλιπε τὴν σκηνὴν του καὶ τὸ ταμίειον, περιελθόντα εἰς τὸν ἐχθρόν, καὶ ἔσπευσε φυγὰς εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ στρατοῦ ἦτο μεγάλη καὶ ἠπέληξεν ἂν ἀνακηρύξουν βασιλέα Νικηφόρον τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. Ἄλλ' ἢ Εἰρήνη μετὰ τοῦ ἑραστοῦ αὐτῆς ὑπουργοῦ Σταυρακίου προλαβόντες αὐτὸν μὲν ἐξετύφλωσαν, τοὺς δ' ἄλλους συγγενεῖς ἐγλωττοκόπησαν. Τῷ 796 ὁ Κάρδαμος τῆς Βουλγαρίας ἀπήτησε τὴν καταβολὴν τοῦ χρηματικοῦ ἐπιδόματος (πάκτα) ἐπὶ ἀπειλῇ δηώσεως τῆς Θράκης μέχρι τοῦ Μακροῦ τείχους³⁾. Ὁ Κωνσταντῖνος περιφρονητικῶς ἀπεκρίθη εἰς τὸν Βούλγαρον ἠγεμόνα καὶ «*βαλὼν καρβαλλίνας ἀλόγου εἰς μανδηλὴν ἔπεμψεν αὐτὰ εἰπὼν οἷα μὲν σοι πρόπει πάκτα, ἀπέστειλά σοι γέρων δὲ εἶ καὶ οὐ θέλω ἵνα κοπιᾷσῃς ἕως τῶν ὠδε, ἀλλ' ἐγὼ ἔρχομαι ἕως Μαρκέλλων καὶ ἔξελθε καὶ εὔτι κρινεῖ ὁ Θεός*». Τὴν ὑβριστικὴν ταύτην ἀπόκρισιν ἐπηκολούθησεν ἐκστρατεία, καθ' ἣν ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦλθε μέχρι Βερσινικείας, ὁ δὲ Κάρδαμος κατηλθεν εἰς τὸ δάσος Ἀβρολέβα, ἀλλ' ἐπὶ 17 ἡμέρας προκαλούμενος ἀπέφενγε τὴν μάχην δειλιάσας, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, καὶ τέλος ἀνεχώρησε «*φυγὰς εἰς τὰ ἴδια*». Ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ 802 τὸ μὲν Βυζάντιον διῆλθεν ἡμέρας οἰκτρὰς ἐσωτερικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀθλίας Εἰρήνης, ἣτις ἐν τῷ μεταξύ ἐξετύφλωσε τὸν υἱὸν αὐτῆς βασιλέα

1) Θεοφάν. σ. 464. 2) Θεοφάν. σ. 467.

3) Θεοφάν. σ. 470 «ἢ τέλεσόν μοι πάκτα ἢ ἔρχομαι ἕως τῆς χρυσοῦς πόρτης καὶ ἐρημῶ τὴν Θράκην».

καὶ ἐντελῶς παρεδόθη εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τοὺς μοναχοὺς. Ἡ δὲ Βουλγαρία ἐπίσης, φαίνεται, διῆλθε δυναστικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δραστηρίου Κροῦμ. Ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ πατρικίος καὶ γενικὸς λογοθέτης Νικηφόρος, ὅστις ἀνέλαβε ν' ἀνορθώσῃ τὸ πεσόν μεγαλεῖον τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον κατερράκωσεν εἰκοσιπενταετῆς γυναικοκρατία καὶ μοναχοκρατία. Ἀνέλαβε δ' ὁ Νικηφόρος διμέτωπον ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ εἰς τὸ Αἴγαῖον καὶ Ἰόνιον πέλαγος ἐπιτιθεμένων Ἀράβων καὶ ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τῶν Βουλγάρων, αὐτὸς προσωπικῶς διευθύνων τὰς κατὰ τούτων ἐπιχειρήσεις. Τῷ 807 ἔμαθεν ὅτι ὁ στρατὸς τῆς Πελοποννήσου περιφανῶς κατέπνιξεν ὁμαδικὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐκεῖ Σλαύων. Αὐτὸς δὲ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπῆλθε κατὰ τῶν Βουλγάρων τοῦ Αἴμου, ἔλθων ὁμως εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ μαθὼν ὅτι παρεσκευάζετο κατ' αὐτοῦ στάσις ἐν Κων)πόλει «ἐπέστρεψεν ἄπρακτος μηδὲν ἀνύσας» λέγει ὁ κατ' αὐτοῦ λυσσῶν Θεοφάνης, ὅστις οὐδὲν καλὸν παρ' αὐτῷ εὔρε, ἀλλὰ πάντα κάκιστα καὶ βδελυρὰ διὰ τὴν κατὰ τῶν μοναχῶν πολιτείαν του'), ὁ ὑμνητὴς τῆς ἀνηθίκου καὶ κακούργου ἀλλ' «ὀρθοδόξου» Εἰρήνης. Τῷ 809 οἱ Βούλγαροι ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν μεταφερόντων τὸ στρατιωτικὸν ταμεῖον τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα στρατευμάτων διήρπασαν 1.100 λίτρας χρυσοῦ καὶ ἐφόνευσαν τὸν στρατηγὸν Θράκης μετὰ πολλῶν ἀξιωματικῶν. Μετ' ὀλίγον δέ, πρὸ τοῦ Πάσχα, ὁ Κροῦμ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Σαρδικῆς, τὴν ὁποίαν διὰ δόλου κατέλαβε «κατασφάξας στρατεύματα ρωμαϊκὰ χιλιάδας 6, χωρὶς ἰδιωτικοῦ πλήθους». Ὁ Νικηφόρος ὁμως στρατεύσας ἀνακατέλαβε τὴν Σαρδικὴν καὶ ἐπελήφθη τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτῆς 2), ἐνισχύων δὲ τὸ ἄραιοθὲν χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς Δ. Θράκης μετώκισεν ἀθρόους ἐποίκους εἰς τὰς ὑπὸ Σλαύων οἰκουμένας περιοχάς 3). Τέλος τῷ 810]11 διὰ πολλοῦ στρατοῦ, ἐνισχυθέντος καὶ διὰ μικροσιατικῶν ταγμάτων ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, στρατοπεδεύσας παρὰ τὰ Μάρκελλα. Ὁ Κροῦμ φοβηθεὶς τὸ πλῆθος τῶν ἀντιπάλων προέτεινε εἰρήνην, ἀπορριφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, «καὶ μετὰ πολλὰς περιαγωγὰς δι' ἀβάτων τόπων ριψοκινδύνως... εἰσέρχεται εἰς Βουλγαρίαν τῇ 20 τοῦ Ἰουλίου μηνός». Ὁ Κροῦμ εἰδοποιηθεὶς παρὰ τινος Ἑλληνοῦ «ἐπιστηθίου οἰκέτου τοῦ βασιλέως», κρύφα καταφυγόντος πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ἀφοῦ συνήρπασεν ἐσθῆτα βασιλικὴν καὶ χρυσοῦ λίτρας ἑκατόν, ἔφυγεν ἐγκαταλιπὼν τὴν σκηνὴν καὶ τὸ ταμεῖον αὐτοῦ καὶ ἱετικῶς προέτεινε πρὸς τὸν βασιλέα κατάπαυσιν τοῦ πολέμου ἀντὶ πάσης θυσίας 4). Ἐπὶ

1) Θεοφάν. σ. 482. 2) Θεοφάν. σ. 485. 3) Θεοφάν. σ. 488.

4) Θεοφάν. σ. 490. «Ἐπὶ δὲ τρισὶν ἡμέραις, μετὰ τὰς πρῶτας συμβολὰς, δόξας κατευοδοῦσθαι .. καὶ τοῖς κωλύουσι τὴν εἴσοδον (εἰς τὴν Βουλγαρίαν) ἄρχουσιν ἠπέλει... κλειθρα δὲ καὶ σφραγίδας τοῖς ταμείοις Κροῦμμου ἐπιθεῖς ὡς ἴδια λοιπὸν ἠσφαλίσατο καὶ τὴν λεγομένην αὐλὴν τοῦ Κροῦμμου ἐνέπρησεν, ἐκείνου σφόδρα τα-

τῇ ἀρνήσει τοῦ βασιλέως νὰ δεχθῆ εἰρήνην, ὁ Κροῦμ καταλαβὼν καὶ ἀποκλείσας τὰς διόδους τοῦ Αἴμου, δι' αἰφνιδίως νυκτερινῆς ἐπιθέσεως ἐκύκλωσε τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ ἐν μέσῳ ἀπεγνωσμένης συγκρούσεως συνέτριψε τὰς δυνάμεις τοῦ Νικηφόρου, ὅστις μαχόμενος ἔπεσε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων. Ἡ σκηνὴ τοῦ βασιλέως καὶ πολὺς ὄπλισμός ἐπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων νικητῶν. Τὴν κεφαλὴν τοῦ πεσόντος Νικηφόρου, ἐκτεθεῖσαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς θέαν, ὁ Κροῦμ «*γυμνώσας τὸ ὄστον ἀργυρὸν τε ἐπενδύσας ἐξωθεν πίνειν εἰς αὐτὴν τοὺς τῶν Σκλαυνῶν ἀρχοντας ἐποίησεν ἐγκαυχώμενος*»¹⁾. Τὸ καλογηρικὸν μῖσος δὲν ἐφείσθη τοῦ γενναίου ἀνδρὸς οὐδ' εἰς τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμάς, ἀλλὰ παρέστησεν ὅτι ἐν Κων)πόλει παρὰ πάντα τὸν θρηνον «*τῶν πολλῶν χερῶν καὶ ὄφραων ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γενομένων, ἣ τούτου σφαγὴ πολλῶν παραμυθία γέγονεν*»²⁾ καὶ «*κουφισμὸν ἐποίει τῆς συμφορᾶς ἣ τοῦ κρατοῦντος ἀπώλεια, ἐφηδομένων πάντων αὐτῆς*»³⁾. Ταῦτα ἔγιναν τὴν 26 Ἰουλίου 811. Καὶ ἐν Κων)πόλει ἡσχολοῦντο περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σιαυράκιος, σωθεὶς ἐκ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ θανάσιμως πληγωθεὶς, μετὰ δύο μῆνας παρητήθη ὑπὲρ τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Κουροπαλάτου, ἐκλεγέντος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ Κροῦμ, οὕτως ἀδοκίμως νικήσας, ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα ἐν Θράκῃ καὶ κατῆλθε μέχρι Δεβελτοῦ καὶ πολιορκήσας κατέλαβεν αὐτὴν καὶ τοὺς κατοίκους μετὰ τοῦ ἐπισκόπου «*μετώκισε*», ἐκουσίως πρὸς αὐτὸν προσχωρήσαντας⁴⁾. Προέτεινεν ὁμως εἰς τὸν Μιχαὴλ εἰρήνην ἐφ' οἷς ὅροις εἶχε συναφθῆ πρὸ 100 ἐτῶν μετὰ τὸ Θεοδοσίου τοῦ Γ' καὶ Κορμεσίου τῆς Βουλγαρίας (713), δι' ὧν καθωριζέτο συνοριακὴ γραμμὴ μέχρι «*Μηλεῶνων τῆς Θράκης*», φόρος εἰς εἶδος μέχρι 30 λιτρῶν χρυσίου, ἀπόδοσις τῶν ἐκατέρωθεν προσφύγων καὶ περιορισμοὶ τινες εἰς τὸ ἐμπόριον. Ὁ βασιλεὺς, παρὰ τὴν γνώμην τῶν στρατιωτικῶν καὶ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν συμβούλων αὐτοῦ καὶ μάλιστα Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἀπέμριψε τὰς προτάσεις τοῦ Κροῦμ, ὅστις καὶ ἐπελθὼν κατέλαβε τὴν Μεσημβριάν. Ἐκ τοῦ φόβου τοῦ παθήματος τῆς Δεβελτοῦ, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρχιάλου καὶ τῆς Βερροίας ἐγκατέλιπον τὰς πόλεις αὐτῶν φυγόντες «*μηδενὸς διώκοντος*», αὐτοὺς δ' ἐμιμήθησαν οἱ κάτοικοι τῆς Νικαίας (τῆς Θράκης), τοῦ Κάστρου Προβάτου, τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Φιλίππων καὶ ἄλλων τινῶν ὀχυρωμάτων

πεινούμενον καὶ δηλοῦντος ὅτι: ἰδοὺ νενίκηκας· λάβε οὖν εἴ τί σοι ὄρεστόν ἐστι καὶ ἔξελθε ἐν εἰρήνῃ».

1) Τὰ κατὰ τὴν νικτομαχίαν ταύτην καὶ πῶς ἔπεσεν ὁ Νικηφόρος παρέμειναν ἄγνωστα, ὡς λέγει καὶ ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Ζωναρᾶς (XV, 15 σ. 373) προστιθέμενοι τὴν φήμην ὅτι «*καὶ χριστιανοὶ πεσόντα τοῦτον ἐπέτρωσαν*» (Θεοφάν.) ἢ ὅτι «*λέγεται δὲ καὶ παρὰ τῶν οἰκείων ἀναιρεθῆναι ἢ πρωτουργησάντων τὴν ἐκείνου σφαγὴν ἢ τῶν μὲν βαρβάρων καταρξαμένων τῶν δὲ Ρωμαίων ἐπεξεργασαμένων τὸν φόνον τὸν τοῦ ἀλάστορος*».

2) Θεοφάν. σ. 491.

3) Ζωναρ. XV, 15 σ. 374.

4) Θεοφάν. σ. 495.

των» 1). Οἱ δὲ περὶ τὸν μέσον καὶ κάτω Στρυμόνα διὰ μετοικισμοῦ ἐγκατα-
 σιαθέντες μικρασιᾶται «προφάσεως δραξάμενοι ἐν τοῖς ἰδίοις φεύγοντες ἐπα-
 νῆλθον» 2). Ποῦ κατέφυγον οἱ ἐγκαταλιπόντες τὴν πόλιν τῶν κάτοικοι τῆς
 Ἀρχιάλου ὡς καὶ τῶν ἄλλων ὀνομαζομένων καὶ μὴ πόλεων δὲν λέγεται, ἀλλ'
 οὔτε καὶ ἂν αὗται κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ μάλιστα ἡ πλη-
 σιέστατα πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν Μεσημβρίαν Ἀρχιάλος καὶ ἡ
 παρὰ τὰ σύνορα αὐτῶν Βέρροια. Ἡ καταφυγὴ αὐτῶν εἰς τὴν Ἀδριανούπο-
 λιν ἦτο δυνατὴ ἂν ἔγινε πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Δεβελτοῦ, ἥτις θὰ ἠμπόδιζε
 τὴν πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν πορείαν. Τοῦ Μιχαὴλ ἀπορροίψαντος τὰς περὶ
 εἰρήνης προτάσεις τοῦ Κροῦμ, οὗτος ἐξετέλεσε τὴν ἀπειλὴν του καταλαβὼν
 κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 812 τὴν Μεσημβρίαν διὰ πολιορκίας καθ' ἣν οἱ Βούλ-
 γαροὶ ἐχρησιμοποίησαν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς. Ὁ Κροῦμ παρασκευά-
 σθη τότε εἰς γενικὴν κατὰ τῆς Θράκης ἐπίθεσιν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 813.
 Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως ὑπὸ δύο χριστιανῶν φυγάδων ἐκ Βουλ-
 γαρίας ἐξεστράτευσεν μέχρι Ἀδριακουπόλεως, ὅτε τοῦ Κροῦμ ὑποχώρησαντος
 «ἀπράκτου» εἰς Βουλγαρίαν καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν
 πρωτεύουσαν 3), ὅπου ἐκάλεσε πολυπληθεῖ στρατόν, ἰδίᾳ ἐκ Μ. Ἀσίας, τῆς
 ὁποίας ὁ στρατευόμενος κόσμος, φανατικὸς ὀπαδὸς τῆς Μεταρρυθμίσεως,
 ἐδυσφόρει διὰ τὴν ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἀνάκνυψιν τῆς μοναχοκρατίας, ἥτις
 κάκιστα ἐπηρεάζει τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους. Ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦτο δυσπι-
 στῶν πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τοὺς ἀρχηγούς του δὲν ᾤδηγησεν αὐτὸν κατὰ τοῦ
 ἐχθροῦ, ἀλλ' ἀναμένων παρὰ τούτου πρωτοβουλίαν ἐπιχειρήσεων «*περιεπό-
 λευε τὴν Θράκην σὺν τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοῖς στρατεύμασι μῆτε κατὰ Με-
 σημβρίαν ἀπερχόμενος μῆτ' ἄλλο τι τῶν ὀφειλόντων εἰς καθάρσεις ἐχθρῶν
 διαπραττόμενος*». Ἡ διὰ τῆς Θράκης κίνησις αὕτη τοῦ στρατοῦ συνωδευέτο
 ὑπὸ πολλῆς ἀταξίας καὶ λεηλασίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας «*καὶ ἦν βαρ-
 βαρικῆς ἐφόδου βαρύτερα ἢ τῶν ὁμοφύλων πληθύν, ἀπορομένων εἰς τὰς
 ἀναγκαίας χρείας καὶ ἀρπαγαῖς καὶ ἐπιβάσει λυμαιομένων τοὺς ἐγγω-
 ρίους*» 4). Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 813 ὁμοῦς ὁ Κροῦμ ἐπιφανεῖς προυχώρησε μέ-
 χρι Βερσινικείας, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν, στρατοπεδεύσας 30 «σημεῖα»
 ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ. Τότε ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ διεκρίθησαν
 δύο ἀντίθετοι γνῶμαι, τοῦ Λέοντος Ἀρμενίου, στρατηγοῦ τῶν Ἀνατολικῶν,
 καὶ Ἰωάννου Ἀπλάκη, πατρικίου καὶ στρατηγοῦ Μακεδονίας, ὑπὲρ ἀμέσου
 ἐπιθέσεως διὰ τοῦ ἀριθμητικῶς ὑπερτεροῦντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ τοῦ
 βασιλέως Μιχαὴλ μετὰ «*τῶν κακῶν συμβούλων αὐτοῦ*», ἀπαγορεύσαντος
 τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα. Τὸν βασιλέα ἐτάραττον αἱ ἐκ
 Κων)πόλεως εἰδήσεις περὶ ἐκτραγέντος κινήματος τῶν φιλελευθέρων ὀπαδῶν

1) Θεοφάν. σ. 496. 2) Θεοφάν. σ. 488. βλ. ἀνωτ. σ. 118.

3) Θεοφάν. σ. 499—500. 4) Θεοφάν. σ. 500.

τῆς Μεταρρυθμίσεως, προβαλλόντων τὰ πρόσφατα ἔτι κατὰ τῶν Βουλγάρων κατορθώματα Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄. Τέλος ὁμοῦς τὴν 22 Ἰουνίου οἱ Βούλγαροι ἠνάγκασαν τὸν Μιχαὴλ εἰς μάχην οὐ μακρὰν τῆς Ἀδριανουπόλεως. ἡ μάχη ἀπέβη κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, διασκορπισθέντος καὶ ἐγκαταλειφθέντος ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ, πρὸς κατάπληξιν τοῦ Κρούμ, ὑποπεύσαντος τὴν φυγὴν ὡς τέχνασμα. Ὁ στρατηγὸς ὁμοῦς Λέων μείνας μετὰ τοῦ περιωθέντος στρατοῦ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπέσθη ὑπὸ τῶν ἄλλων στρατηγῶν νὰ δεχθῆ τὴν βασιλείαν, βλέπων τὸν Κρούμ σπεύδοντα κατὰ τῆς Κων-πόλεως, προλαβὼν αὐτὸν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀναγνωρισθεὶς βασιλεὺς ἠνάγκασε τὸν μετὰ ἕξ ἡμέρας ἐπελθόντα ἀντίπαλον ν' ἀποχωρήσῃ, ὅτε καὶ πολιορκήσαντες οἱ Βούλγαροι κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν ¹⁾ καὶ μέχρι τοῦ ἐπομένου ἔαρος ἐληλάτου τὴν Θράκην, μὴ δεχθέντες τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Λέοντος τοῦ Ε΄²⁾. Οὗτος δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀνασυντάξας τὸν στρατὸν καὶ ἐνισχύσας αὐτὸν ἐκ Μ. Ἀσίας ἐξεστράτευσε μέχρι Μεσημβρίας, ἔνθα συνήνησε τὸν Κρούμ μετὰ πολλῶν ἐπικούρων Σλαύων καὶ Ἀβάρων. Τὴν 12 πρὸς τὴν 13 Ἀπριλίου 814 μετὰ σκληρὰν μάχην κατασυνετρίβησαν αἱ βουλγαρικαὶ δυνάμεις, πολλῶν ἕξ αὐτῶν πεσόντων, πλειόνων δὲ αἰχμαλωτισθέντων. Ὁ δὲ Κρούμ μόλις σωθεὶς ἐκ τῆς φυγῆς ἀπέθανε μετ' ὀλίγον (14 Ἀπριλίου 814) εἴτε ἐκ πληγῆς εἴτε καὶ ἀπόπληκτος γενόμενος³⁾. Τὸ μέγεθος τῆς βουλγαρικῆς καταστροφῆς ἦτο τοιοῦτον ὥστε, κατὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα μετὰ φρίκης διήρχοντο διὰ τοῦ παρὰ τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Ἀγχίαλον πεδίου τῆς μάχης ἐκείνης, τὸ δὲ ὕψωμα ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἀποσυρθεὶς καὶ ἐκεῖθεν ἐπισκοπῶν ἀπροσδοκῆτως ὁ βασιλεὺς ἐπήνεγκε τὴν καταστροφὴν τῶν Βουλγάρων, ὠνομάσθη «βουρὸς τοῦ Λέοντος». Οἱ χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι ἀπληλευθερώθησαν, ἀνεκτιθῆ παῖσα ἡ πρὸς νότον τοῦ Αἴμου καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κρούμ χώρα, καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τούτου Μορτάγων (814—831) ἔσπευσε, τὸν χειμῶνα τοῦ 815]6, νὰ ὑπογράψῃ τριακονταετῆ εἰρήνην πρὸς τὸ Κράτος, ἥτις παρετάθη καὶ πολὺν πέρα τοῦ χρονικοῦ τούτου ὁρίου⁴⁾. Κατὰ τὸ 823 μάλιστα, κατὰ τὴν μεγάλην στάσιν τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ, ὅτε οὗτος νικητῆς διέβη ἐκ

1) Θεοφάν. σ. 501—503. 2) Ζωναρ. XV 19 σ. 380. 3) Ζωναρ. XV, 19, σ. 381.

4) Τῷ 1905 εἰς τὰς Εἰδήσεις τοῦ ἐν Κωνπόλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου (τόμ. X, σ. 220 κξξ.) ἐδημοσιεύθη ἐν μέρει τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ταύτης, καθ' ὃ τὰ ἐν Θράκῃ σύνορα τῆς Βουλγαρίας σημειοῦνται μεταξὺ Δεβελτοῦ καὶ Μακρολιβάδου. Ταύτην ὁ Burg ὁρίζει διὰ τὸ ἔτος 814 (The Bulgarian treaty of 814, ἐν τῇ Engl. histor. review t. 25 τοῦ 1910), ἐδέχθη δὲ τοῦτο ἀσυζητητὴ καὶ ὁ Diehl ἐν G. Glotz Histoire Générale t. III, Le monde oriental de 395 à 1081, p. 308. Τοῦτο ὁμοῦς εἶναι ἀδύνατον κατόπιν μιᾶς ἡτις τῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν ἐπὶ ἐν ἔτος ἐσωτερικῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ταραχῶν, αἵτινες ἐπεβράδυναν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Μορτάγων ὡς ἡγεμόνος. Ἡ ἐκχώρησις τῆς γραμμῆς Δεβελτοῦ—Μακρολιβάδου ἔγινεν ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ Θεοδώρας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Μ. Ἀσίας εἰς Θράκην καὶ ἠπειλεῖ τὴν πρωτεύουσαν, ὁ Μορτάγων προέτει-
 νεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β' τὸν Τραυλὸν βουλγαρικὴν ἐπικουρίαν κατὰ τοῦ ἀπο-
 στατάτου, καὶ παρὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς βοηθείας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπῆλθε
 κατὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ νικήσας αὐτὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἀν-
 ταρσίας. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τοῦ Μορτάγων περιορίσθη εἰς λαφυραγωγίαν,
 μεθ' ὃ οὗτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου χώραν του¹⁾. Τοῦτο ὁ
 Παπαρρηγόπουλος ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἐξηκολούθει ἐμπνέουσα εἰς τοὺς
 Βουλγάρους ἡ ἀνάμνησις τῆς προσφάτου παρὰ τὴν Μεσημβριαν ἤτις ὑπὸ
 Λέοντος τοῦ Ε' ²⁾. Τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν. Ἡ τολμηρὰ προέλασις τῶν
 Βουλγάρων μέχρι τοῦ ὕδραγωγείου ἔξω τοῦ Μακροῦ Τείχους, μετὰ τὴν νί-
 κην αὐτῶν κατὰ τοῦ Θωμᾶ, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἠνάγκασε τὸν Μιχαήλ, θα-
 λασσοκρατοῦντα ἤδη ἀπὸ τινος κατὰ τοῦ Θωμᾶ, οὗ τὸν στόλον εἶχε κατα-
 στρέψει, ν' ἀπειλήσῃ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου τὴν Βουλγαρίαν, τοῦτο δ' ἔπεισε τὸν
 Μορτάγων νὰ ἐπανεῖθῃ εἰς τὴν χώραν του, τῆς ὁποίας τότε ἀκριβῶς αἱ δυτι-
 καὶ ἐπαρχίαι καὶ μάλιστα ἡ Κροατία ἠπειλοῦντο ὑπὸ τῶν Καρολιδῶν³⁾, εἰς τοὺς
 ὁποίους τέλος ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ τὰ βορειοδυτικὰ τῶν κησέων του δυτι-
 κῶς τοῦ Σιρμίου καὶ τῆς Σιγγιδόνας, τῆς ἔκτοτε ὀνομασθείσης Βελιγράδιον.
 Ἀλλὰ καὶ οἱ Οὐγγροι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἠπειλοῦν τὴν Βουλγαρίαν
 ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως ⁴⁾.

Ταῦτα ἠνάγκασαν τὸν Μορτάγων καὶ τοὺς διαδόχους του τὰ τηρήσουν
 τὴν εἰρήνην τοῦ 816 πρὸς τὸ Βυζάντιον, καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτο-
 κράτορος Θεοφίλου († 842). Τῷ 843 ὅμως ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν Βόρις (Βόγο-
 ρις) κατήγγειλε τὴν ἀπὸ τοῦ 816 συνθήκην καὶ ἠπέλιψε διὰ πολέμου τὸ κρά-
 τος. Καὶ οὗτος μὲν ἀπεσοβήθη ἀνανεωθείσης τῆς εἰρήνης ⁵⁾. Ἐπηκολούθη-
 σαν ὅμως δύο σπουδαιότατα γεγονότα — ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Βουλγαρίας
 καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἐκχώρησις, τῇ αἰτήσῃ τοῦ Βόρις, στενῆς λωρίδος ἐκ τοῦ
 Κράτους πρὸς νότον τοῦ Αἴμου. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ ἐπιφανὴς Ἑλλήν Θεό-
 δωρος ὁ Κουφαρᾶς, αἰχμάλωτος παρὰ τοῖς Βουλγάροις, προσελάθησε νὰ
 προσηλυτίσῃ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν. Ὅτε διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἐπα-
 νῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος, πρὸ πολλοῦ αἰχμάλωτος
 ἐν Βυζαντίῳ καὶ παραμένουσα εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐνθα καὶ ἐβαπτίσθη, ἔπεισε
 τὸν ἀδελφόν της νὰ προσέλθῃ εἰς Χριστόν, ἀποσταλέντος κατ' αἰτησίν του

1) Ζωναρ. XV, 23, σ. 395.

2) Παπαρρηγ. Ἱστορ., τ. Γ', β', σ. 233.

3) Bury, *Histor. of the later Roman empire*, t. II, p. 363—365. Ἡ ἐκ Δυ-
 σμῶν αὕτη πίεσις ἤρχισεν ἤδη ἐπὶ Μ. Καρόλου († 816), ἐξ οὗ ὁ Κροῦμ δις ἠναγκά-
 σθη, καὶ μετὰ τὴν νίκην του τῷ 811, νὰ προτείνῃ εἰρήνην τῷ 812 πρὸς Μιχαὴλ τὸν
 Ραγκαβὲ καὶ τῷ 813 πρὸς Λέοντα τὸν Ε' (Diehl αὐτ. p. 308).

4) Δερζάβην, Οἱ Σλαῦοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, σ. 195.

5) Ζωναρ. XVI, 2, σ. 45.

πρὸς τοῦτο ἀρχιερέως ἐκ Κων)πόλεως. Στάσις ἐκ τούτου προκληθεῖσα κατὰ τῆς πράξεως ταύτης εὐκόλως κατεστάλη «καὶ οὕτω πάντες εἴλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν», ὡς λέγει ὁ χρονογράφος ¹⁾, ἐπὶ τῆς Θεοδώρας καὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Τότε ὁ τῶν Βουλγάρων ἐξάρχων διεπρεσβεύσατο πρὸς τὴν βασίλισσαν, αἰτῶν γῆς αὐτῷ παραχωρηθῆναι ρωμαϊκῆς· στενοχωρεῖσθαι γὰρ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, αἰτίδιους σπονδὰς πρὸς Ρωμαίους καὶ δμαιομίαν ἐπαγγελλόμενος. «Καὶ ἡ βασίλισ τὴν αἴτησιν ἐξεπλήρωσε καὶ οἱ τῆς ἀπὸ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς (πόλης;) παρεχώρησε χώρας, ἣ τὰ Ρωμαίων καὶ Βουλγάρων διώριζε πρὶν, μέχρη τῆς Δεβελτοῦ, ἣν λαβόντες οἱ Βούλγαροι κεκλήκασιν Ζαγοράν» ²⁾. Τὸ πρωτοφανές τοῦτο γεγονός ὑπὸ τὰς γνωστὰς τότε συνθήκας τοῦ Κράτους εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνεξήγητον. Οἱ Ἕλληνες, νικηταὶ μεγάλου ἔμφυλιου πολέμου—τῆς στάσεως τοῦ Θωμᾶ, —θαλασσοκρατοῦντες ἐν τῷ Εὐξείνῳ, καὶ λύσαντες ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας (843), ὑποτάξαντες τοὺς ταραχοποιούς Σλαύους τῆς Πελοποννήσου (849), δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διευκολύνουν τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα τοῦ κακοπίστου καὶ μισητοῦ γείτονος, παραχωροῦντες εἰς αὐτὸν χώραν ἐντεῦθεν τοῦ φυσικοῦ προφυγίου τοῦ Κράτους, τοῦ Αἴμου, καὶ αἴροντες τὸ μεσότειχον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν συμπαγῶν Σλαυικῶν φύλων τῆς βορείου καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Βουλγαρίας ἐπίσης δὲν δύναται ἐπαρκῶς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῶν ἐν Κριμαίᾳ κτήσεις τοῦ Βυζαντίου ὑπὲρ τοῦ Βλαδιμήρου τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ρώσων τοῦ Κιέβου (989). Καθ' ἡμᾶς κύριος λόγος τῆς ἐκχωρήσεως ταύτης εἶναι ἡ ἀπὸ τινος ἐμφάνισις καὶ πρὸς νότον προώθησις τῶν Σλαυικῶν φύλων τοῦ Δνεισπέρου Ραδημιτσῶν, Κρηβιτσῶν, Δριγοβιτσῶν καὶ ἄλλων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Νορμανδῶν Βασιλέων Ρῶς, τῶν διοργανωσάντων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ'. αἰῶνος τὸ νορμανδοσλαυικὸν Κράτος τοῦ Κιέβου, ὧν ἄλλοι ὁμόφυλοι συγχρόνως τότε ἐπιδραμόντες διὰ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ βόρεια τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τῶν μονοξύλων των οὗτοι διὰ τοῦ Δνειπέρου καὶ Δνειστέρου ἐπέτρεχον τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου, τῷ δὲ 862 ἐνεφανίσθησαν καὶ παρὰ τὸν Βόσπορον ³⁾, κατὰ ξηρὰν δὲ κατήρχοντο πρὸς τὸν Δούναβιν, ἀπειλοῦντες τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον βορειοδυτικώτερον ἐπίεζον οἱ Οὐγγροι. Ταῦτα καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Βουλγάρους νὰ προτείνουσαν ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς τριακονταετοῦς εἰρήνης, τὴν προσχώρησιν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ συμμαχίαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Τὸ δὲ Βυζάντιον ἀψηχολημένον μὲ τοὺς Ἀραβὰς, καταλαβόντας ἤδη

1) Ζωναρ. αὐτ. σ. 5.

2) Ζωναρ. XVI, 2, σ. 5—6. Ὁ Getzer (Ἐπίτ. Βυζαντ. Ἱστορία, ἐν Κ. Κρουμπάχερ Βυζ. Λογοτεχνία, τ. Γ' σ. 355) θέτει ταῦτα γινόμενα τῷ 854]5 ὅτε δὲν ἔζη ἡ Θεοδώρα καὶ πρὸς βεβαίωσιν τῆς εἰρήνης.

3) Ὅτε ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἀπήγγειλε δύο ὁμιλίας ἐπὶ τῇ καταδρομῇ τῶν Ρῶς Στ. Ἀριστάρχου, Λόγοι καὶ Ὅμιλοι, Κων)πολις τ. II, σ. 5 καὶ 30.

τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν καὶ ἀπειλοῦντας τὴν Πελοπόννησον, ἐνῶ οἱ Σλαῦβοι τῆς Δαλματίας εἶχον ἐπαναστατήσει κατὰ τοῦ Κράτους, εἶχε πάντα λόγον νὰ περιποιηθῆ τὸν ἐκ Βορρᾶ γείτονα ἐχθρόν, ἠναγκασμένον καὶ αὐτὸν νὰ φροντίξῃ περὶ τῆς ἀσφαλείας του. Πότε κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 831 διάστημα χρόνου ἐπανῆλθον οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς ἐγκαταλειφθείσας πόλεις τὴν Ἀρχίαλον, Βέρροϊαν, Φιλιπούπολιν καὶ ἄλλας τῆς Θρακικῆς περιοχῆς δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ἢ τῷ 816 ἀποχώρησις τῶν Βουλγάρων ἐκεῖθεν τοῦ Αἵμου καὶ ἢ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ε΄. ἀνάκτησις τῆς Μεσημβρίας τῷ 815 ἐσήμαναν τὸ τέλος τοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν Ἀρχιαλιτῶν, οἵτινες ἐπίσης ἄγνωστον εἶναι εἰς ποίαν κατάστασιν εὔρον τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκ τῆς ἐπὶ τρίτῃ ἔτη κατοχῆς τῆς γείτονος Μεσημβρίας ὑπὸ τῶν ἀγρίων τοῦ Κροῦμ ὀρδῶν.

31. Οἱ Βούλγαροι καταλαβόντες τὴν εἰς αὐτοὺς ἐκχωρηθεῖσαν λωρίδα νοτιῶς τοῦ Αἵμου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν κατοχύρωσιν αὐτῆς· ἀλλ' ὑπεχρεώθησαν ν' ἀποδώσουν εἰς τὸ Κράτος τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Β. καὶ Βορειοανατολικῆς Μακεδονίας (τοῦ βυζαντινοῦ δηλ. ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο θέματος), οὓς ὁ Κροῦμ κατὰ τὰς νοτιῶς τοῦ Αἵμου ἐπιδρομὰς του εἶχεν ἀπαγάγει εἰς Βουλγαρίαν ¹⁾. Ὁ τοῦ Μορτάγων διάδοχος *Μαλαμῖρ* ἐπὶ τῇ ἐκπνεύσει τῶν 30τῶν σπονδῶν εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Β. Μακεδονίαν, κατέλαβε τὴν Φιλιπούπολιν καὶ καταβὰς μέχρι τοῦ Παγγαίου ἠπέλει τὴν Θεσσαλονίκην ²⁾. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῆς Θεοδώρας τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια καὶ νὰ συνάψῃ τὴν νέαν, ὡς εἶδομεν, εἰρήνην. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ (852), ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Βόρις προσήγγισε πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰσήγαγε εἰς τὴν χώραν του τὸν χριστιανισμὸν βαπτισθεὶς αὐτός, μετονομασθεὶς Μιχαήλ, ἀπὸ τοῦ ἀναδόχου αὐτοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ'. Αἱ παράλια ὅμως πόλεις τῆς Θρακῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου παρέμειναν εἰς τὸ Κράτος. Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ τινα ἔτη μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡσχολοῦντο μὲ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὁπόθεν ἔλαβον τὴν νέαν θρησκείαν, ἢ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν παπικὴν Ρώμην, ἥτις ζωηρῶς ἐπελήφθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς νεοφωτιστοῦ χώρας ³⁾, ἐπίσης δὲ καὶ μὲ τὸν πέραν τοῦ Δουνάβεως κίνδυνον ἀπὸ τῶν Οὐγγῶν καὶ Μοραβῶν ⁴⁾. Διὰ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα (867) οἱ Βούλγαροι παρέμειναν ἥσυχοι ἀπέναντι τοῦ Κράτους, εἰρηνεύοντες πρὸς αὐτὸ καὶ ἀναπτύξαντες πολλὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐμπορικὰς σχέσεις, κανο-

1) Dvornik, La vie de St Grégoire le Décapolite 1926 καὶ Bury, Histor. p. 370—372 καὶ Diehl, Histoire du Moyen-âge τῆς Συλλογῆς Glotz, p. 309.

2) Dvornik, Deux inscriptions bulgares de Philippes, 1928, παρὰ Diehl αὐτόθι.

3) Σχετικῶς καλὴν τούτου ἐκθεσιν βλ. Em. Amann, La Question bulgare ἐν Collection d'Histoire de l'Eglise τῶν A. Fliche—V. Martin t. 6(1937) p. 476—483.

4) Rambaud, L'Empire grec, p. 345 κέξ.

νιζομένας κατὰ τὴν ἐμπορικὴν τοῦ Κράτους νομοθεσίαν. Ἐπαυσαν δὲ φυσικῶς αἱ πρότεραι συχναὶ ἐπιδρομαὶ καὶ λεηλασίαι τῆς ὑπαίθρου. Ἡ Βουλγαρία περὶ τὰ τέλη τοῦ θ' αἰῶνος ἀπετέλει πλέον συντεταγμένον κράτος, ἐκτεινόμενον πρὸς Β. μέχρι Μοραβίας καὶ Πολωνίας, πρὸς Ν. μέχρι τῶν λιμνῶν Πρέσπας καὶ Ὀχρίδος, ἐκατέρωθεν τῆς Β. Πίνδου, ὅπου διὰ τῆς ἀποχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ προσεταιρίσθη τὰ ἤδη ἐκχριστιανισμένα σλαυικὰ τῆς Θεσσαλίας φῦλα καὶ ἐν μέσῳ τοῦ οὕτω ἀπείρως πλειοψηφούντος ἐν τῷ κράτει τῆς σλαυικοῦ στοιχείου ἐξεσλαυίσθη ἐντελῶς περὶ τε τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ τὸν καθόλου βίον, ἀπέκτησε συνείδησιν ἐθνικῆς ἐνότητος μὲ πολιτικὰς τάσεις ἐπεκτάσεως καὶ ἐπικρατήσεως εἰς τὴν ἀπὸ πολλοῦ ἐξελληνισμένην χερσόνησον τοῦ Αἴμου, καὶ ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶχε συνείδησιν τοῦ κινδύνου τούτου καὶ ἀπὸ τοῦ Η'. αἱ. ἡ ἄμυνα κατ' αὐτοῦ ἔβαινε παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ *Μακεδονικὴ δυναστεία* ἀνέλαβε καὶ ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας ἐπιτυχέστατα διεξήγαγε τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς δύο ἐξίσου φοβεροὺς τούτους ἐχθροὺς καὶ ἐπειδὴ πρὸς δύο οὐδ' Ἡρακλῆς, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἴσχυσεν, ἐθυσίαζεν ἐνίοτε τὴν Μ. Ἀσίαν πρὸς σωτηρίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἱστορικῶς περισσότερον συνεκεντροῦτο ὁ ἑλληνισμός. Εἰς τοῦτο πάντως συνετέλει καὶ ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου θέσις τῆς πρωτεύουσας τοῦ Κράτους, ἧς ἡ πτώσις θὰ ἐσήμαινε τὴν διάλυσιν αὐτοῦ, καὶ ἦτις πολὺ περισσότερον ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κινδύνου ἢ τοῦ ἀραβικοῦ καὶ τουρκικοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Βασιλείου τοῦ Α'. καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Βόριδος καὶ τοῦ διαδόχου τούτου Βλαδιμήρου (888—893), οἱ Βούλγαροι, ἐφύλαττον τὴν ἀπὸ τοῦ 816 εἰρήνην ἀψησολημένοι ἄλλως καὶ ἐσωτερικῶς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐξωτερικῶς ὑπὸ τοῦ ἀγῶνος πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς ἢ Τούρκους, ὡς τότε ὠνομάζοντο οἱ Μαγυάροι. Ἐπὶ Λέοντος ὅμως τοῦ ΣΤ'. τοῦ Σοφοῦ (886—912) καὶ τοῦ Συμεῶν ¹⁾ τῆς Βουλγαρίας (893—927) ἐπῆλθε ρῆξις ἐκ λόγων οικονομικῆς φύσεως. Ἡ ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν τελωνείων παραβίασις τοῦ μέχρι τότε δασμολογίου διὰ τὸ μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἐμπόριον, ἔδωκε «λαβὴν» εἰς τὸν Συμεῶν, «*ζητοῦντα πρόφασιν τοῦ ἄρασθαι πόλεμον κατὰ Ρωμαίων*» ²⁾).

Ἡ πρώτη σύγκρουσις ἀπέβη καταστρεπτικὴ διὰ τὸ βυζαντινὸν στράτευμα, μὲ τὴν ἐπάνοδον τῆς παλαιᾶς τῶν Βουλγάρων ἀγριότητος, οἵτινες ρινοκοπήσαντες τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους, ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς Κων)πολιν ³⁾). Ὁ Λέων ἀποτυχὼν εἰρηνικῶς νὰ λύσῃ τὴν διαφορὰν ἀπέστειλε

1) Τοῦτον, ἐπὶ μακρὸν παραμείναντα καὶ παιδευθέντα ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Βυζαντίου καὶ τελείως ἐξελληνισθέντα, ὁ ἀπὸ τοῦ 888 ἀποσυρθείς εἰς μονὴν Βόρις Μιχαὴλ ἀνέδειξε βασιλεῖα, ἀπομαρύννας τῷ 893 τὸν Βλαδίμηρον, θελήσαντα νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἐθνισμὸν. Δερζάβην, ἀνωτ. σ. 198. 2) Ζωναρ. XVI, 12, σ. 40.

3) Ζωναρ. αὐτ. «καὶ πολλοὶ ἔπεσον τῶν Ρωμαίων καὶ ὁ στρατηλάτης αὐτός».

κατὰ τῶν Βουλγάρων τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ¹⁾, παρασκευάσας καὶ διὰ θαλάσσης ἐπιθῆσιν κατὰ τῆς Βουλγαρίας, ἐνῶ συγχρόνως ἔπεισε τοὺς Οὐγγυροὺς νὰ εἰσβάλουν εἰς αὐτὴν ἐκ βορρᾶ. Οἱ Οὐγγυροὶ ἐπιδραμονέες κατέκλυσαν τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρίαν, ἐνίκησαν τὸν Συμεῶν, ἀναγκασθέντα νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Δορόστολον (τὴν κατόπιν Δρίστραν, σήμερον Σιλίστριαν), ἐπώλησαν δὲ εἰς τὸν Λέοντα τοὺς βουλγάρους αἰχμαλώτους. Ὁ Συμεῶν τότε ἐν ὄψει τοῦ πρὸς τὸν Αἴμον προελαύνοντος Φωκᾶ, «ἰκέτευε περὶ εἰρήνης». Ὁ Λέων ὁ ΣΤ' πεισθεὶς εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις ἀνεκάλεσε τὸν Φωκᾶν καὶ ἀφῆκε τὸν Συμεῶν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὄλων τῶν δυνάμεων του κατὰ τῶν Οὐγγυρων καὶ νικήσας αὐτοὺς ἐστράφη κακοπίστως κατὰ τῶν Ἑλλήνων, προβαλὼν ὡς αἰτίαν τὴν μὴ ἀπελευθέρωσιν ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἐξαγορασθέντων αἰχμαλώτων. Νικήσας τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ Φωκᾶ Κατάκαλὼν παρὰ τὸ Βουλγαρόφυγον ²⁾, ὁ Συμεῶν ἐστράφη πάλιν κατὰ τῶν Οὐγγυρων, ἀφῆσας ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦσυχον τὴν Θράκην. Τῷ 913 ὁ Συμεῶν εἰσέβαλε πάλιν νοτίως τοῦ Αἴμου, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν ἐν Μ. Ἀσίᾳ τοὺς Ἀραβας καὶ τῷ 914 διὰ προδοσίας κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, ὁπόθεν ὁμοῦς ἀμέσως ἐξεδιώχθη. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οἱ Βούλγαροι ἐπανῆλθον καὶ πάλιν εἰς τὴν Θράκην λεηλατοῦντες τὴν ὑπαίθρον, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ νὰ μεταφέρει στρατεύματα ἐξ Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Λέοντος τοῦ Φωκᾶ ἀπέστειλε κατὰ τῶν Βουλγάρων. Κατὰ τὴν παρὰ τὴν Ἀγχιάλον συνάντησιν ἐπῆλθε τὴν 21 Αὐγούστου 917 σύγκρουσις, καθ' ἣν ὁ Φωκᾶς ἐνίκησε περιφανῶς τὸν Συμεῶν «καὶ φόνον τῶν Βουλγάρων ποιεῖται πολὺν» ³⁾. Αἴφνης ὁμοῦς ἡ νίκη μετετέραπῃ εἰς καταστροφὴν. Ἡ προδοτικὴ διαγωγή τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ παραπλέοντος στόλου, τοῦ ἐξ Ἀρμενίων Ρωμανοῦ τοῦ Λακαληνοῦ, ἐκ φθόνου πρὸς τὸν Φωκᾶν ἐμποδίσαντος τὴν εἰς τὰ νῶτα τῶν Βουλγάρων ἀπόβασιν τῶν συμμάχων τοῦ Βυζαντίου Πεισεναίγων καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπαναπλεύσαντος πρὸς Βόσπορον ὅπως καταλάβῃ τὸν θρόνον, ἠνάγκασε τὸν Φωκᾶν νὰ σπεύσῃ αὐτὸς διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ προλάβῃ τὸν ἀντίξηλον, ἀποβλέπων καὶ αὐτὸς εἰς τὸ στέμμα. Ἡ ἀναχώρησις τοῦ στρατηγοῦ ἐπέφερε σύγχυσιν εἰς τὸ νικηφόρον μέτωπον, οἱ δὲ Βούλγαροι κατάπληκτοι κατ' ἀρχὰς διὰ τὴν «φυγὴν» τοῦ στρατοῦ ἐπῆλθον κατὰ τῶν τετραγαμμένων Ἑλλήνων καὶ «συνέκομαν ἄπειρα πλήθη ἀνηλεῶς», ὧν τὰ ὄσῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ διηγουμένου ταῦτα Λέοντος Διακόνου κατὰ σωροὺς ἐδεικνύοντο ἕξωθι τῆς Ἀγχιάλου ⁴⁾. Αὕτη εἶναι ἡ

1) Ζωναρ. αὐτ. «τοὺς δ' αἰχμαλώτους Βουλγάρους ὁ βασιλεὺς παρὰ τῶν Οὐγγυρων ἐπρίατο».

2) Gelzer, ἐπίτ. Βυζ. Ἱστορία ἐν Κρουμβάχερ—Σωτηριάδου Γ', σ. 364.

3) Ζωναρ. XVI, αὐτ. σ. 54.

4) Λέων Διάκονος VI, 7 «καὶ νῦν ἔστιν ὄραν εἰσέτι σωρείας ὄσῃν παρὰ τὴν

πιθανωτέρα ἔκδοσις τῆς καταστροφῆς ταύτης τῷ 917 παρὰ τὴν Ἀγχίαλον ¹⁾. Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ ἀπέβλεπον πρὸς τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς, ἣτις μετὰ τὸν κοῦφον Λέοντα τὸν Σοφὸν († 912) καὶ τὸν ἀνόητον καὶ ἀνήθικον ἀδελφόν του Ἀλέξανδρον († 912) περιελθοῦσα εἰς τὰς χεῖρας μετρίας γυναικός, τῆς Ζωῆς, τετάρτης τοῦ Λέοντος συζύγου, ἐπιτροπευούσης μετὰ πολυμελοῦς ἀντιβασιλείας τὸν ἀνήλικον *Κωνσταντῖνον Ζ'*. τὸν Πορφυρογέννητον, δὲν ἐξησφάλιζε τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Κράτους ἐνότητα καὶ τὴν ἀσφάλειαν κατὰ τῆς φιλοδοξίας τῶν ἐπιφανῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐχθρῶν γειτόνων ²⁾. Ἐπανελθόντα τὸν Λακαπηνὸν ἐδίκασαν ὡς ἔνοχον τῆς παρὰ τὴν Ἀγχίαλον ἥτις καὶ κατεδίκασαν εἰς τύφλωσιν, ἀλλ' οἱ περὶ τὴν βασιλομήτορα Ζωὴν ἰσχυροὶ ἔσωσαν αὐτόν. Ὁ Συμεὼν νικηφόρος ἤδη ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτεύουσας, ἣς ἡ ἄλωσις ἦτο τὸ ὄνειρον τῆς ζωῆς του, διὸ καὶ ἀνέλαβε τὸν τίτλον τοῦ *Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων*. Ἀλλ' ὁ Φωκᾶς ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ἐνίκησε παρὰ τοὺς *Κατασύρτας*, καὶ ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Θράκης ³⁾. Ἐν τούτοις ἀνακτορικῇ ραδιουργίᾳ ἔφερε τὸν *Ρωμανὸν Λακαπηρὸν Δ'*. καὶ τοὺς υἱοὺς του συμβασιλεῖς Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τεθέντος ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ μοίρᾳ· ὁ δὲ Φωκᾶς στασιάσας καὶ ἐγκαταλειφθεὶς συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ⁴⁾. Ὁ Συμεὼν ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης καταστάσεως του Βυζαντίου καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτεύουσας, ἐνίκησε τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐξελθόντας μέχρι τοῦ προαστείου Πηγῆς (νῦν Μπαλουκλή), ἐπυρπόλησε τὰ ἐκεῖ ἀνάκτορα «καὶ τᾶλλα ὅσα ἐν τῷ αἰγιαλῷ τοῦ καταντικρῦ τῆς πόλεως ἦσαν διακειμένον πορθμοῦ»· ἔπειτα ἐστράφη κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ κατέλαβεν αὐτὴν παραδοθεῖσαν δι' ἔλλειψιν τροφίμων. Ἐκεῖθεν δὲ λεηλατῶν τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ἣς πρωτεύουσα ἦν ἡ Ἀδριανούπολις, καὶ τὴν Θράκην, ἀνεφάνη πάλιν πρὸ τῆς Κων(σταντι)πόλεως καὶ στρατοπεδεύσας παρὰ τὰς Βλαχέρνας, συνηντήθη μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ ἀνευ ὄμως ἀποτελέσματος συνεννοήσεως ⁵⁾. Τέλος ὁ Συμεὼν ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Χορβάτων (ν. Κροατῶν) ὑπέστη δεινὴν ἥτιαν καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε (927) ἀναδειχθεὶς εἰς τῶν μεγάλων ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας, εἰς ἣν εἰσήγαγε τὰ πολιτικὰ ἥθη τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν πρώτην πνευματικὴν κίνησιν ἐν τῇ χώρᾳ του, σκληρὰ ὄμως πληρώσας τὰ μαθήματα τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, ἔνθα ἐπὶ μακρὸν παραμείνας ἐξεπαιδεύετο. Οὕτως ἔληξεν ἡ πρώτη πε-

Ἀγχίαλον».

1) Ἡ παρὰ Ζωναροῦ XVI, 16, σ. 53—54 ἔκδοσις περὶ πανικοῦ, τὸν ὁποῖον πρὸς κάλεσεν ὁ ἵππος τοῦ Φωκᾶ, καλπάζων ἀνευ αὐτοῦ εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐξ οὗ ἐνομίσθη ὅτι ὁ Φωκᾶς ἐφρονεῦθη καὶ διεσκορπίσθη τὸ στράτευμα, ὁ δὲ Φωκᾶς κατέφυγεν εἰς Μεσημβρίαν, εἶναι ἀνόητος.

2) Τὰς λεπτομερεῖας τῆς ὅλης οἰκτρᾶς καταστάσεως βλ. παρὰ Ζωναροῦ XVI, 17, σ. 56—58.

3) Ζωναρ. αὐτ. 55. 4) Ζωναρ. αὐτ. σ. 55—58. 5) Ζωναρ. XVI, 18, σ. 59—60,

ρίοδος τῶν συστηματικῶν ἀγῶνων τοῦ συγκεκοτημένου ἤδη Βουλγαρικοῦ κράτους κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι διεξήχθησαν εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Κεντρικὴν Θράκην καὶ τὴν περὶ τὸν μέσον Ἀξιὸν Μακεδονίαν, αἵτινες ὡς θέατρον ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἔπαθον δεινὰ ὃ πληθυσμὸς αὐτῶν ἠλατιώθη ἐκ τοῦ φόνου, τῆς λεηλασίας καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἢ τῆς μετακινήσεως εἰς ἀσφαλέστερα μέρη. Ἐκ τῆς ἄκρας Ἀνατολικῆς Θράκης ἔχομεν τὸ παράδειγμα τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς στρατιωτικῆς ἀποικίας *Δεβελτοῦ*, οὗ μακρὰν τῆς Ἀγχιάλου, ἣς τοὺς κατοίκους μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν οἱ Βούλγαροι ἀπήγαγον ἐκεῖσε τοῦ Αἴμου, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῆς Βερροίας—Εἰρηνοπούλεως, ὧν οἱ κάτοικοι ἐκ φόβου μὴ τὰ αὐτὰ πάθουν, ἐπὶ τινα χρόνον τὰς ἐγκατέλιπον. Αἱ πλεῖσται ὅμως πόλεις τῆς παραλίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θράκης ἐξηκολούθουν ὑπάρχουσαι, ὡς δεικνύουν αἱ «*Ἀναγραφαὶ*» τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διοικήσεων τοῦ δεκάτου αἰῶνος ¹⁾, τὸ περὶ θεμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ *Μολυβδόβουλλα καὶ Σφραγίδες* ἐπισκόπων καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους, ἰδίᾳ οἰκονομικῶν (τελωνειακῶν). Τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ δεκάτου καὶ ἑνδεκάτου αἰῶνος δὲν παρέχουν στοιχεῖα ἀντικαταστάσεως παλαιότερων ἑλληνικῶν καὶ θρακικῶν τοπωνυμίων διὰ βουλγαρικῶν ἢ σλαυικῶν. Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν μεταξὺ Αἴμου καὶ Δουνάβεως χώραν, τὴν πρὸ τριῶν αἰῶνων μονίμως κατοικηθεῖσαν ὑπὸ διαφόρων σλαυικῶν φύλων καὶ ἀπὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως αἰῶνος καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, παρὰ τὸ Σίριμιον, τὴν Σιγγιδόνα, τὴν Ρατιαρίαν, τὴν Νικόπολιν, τὰς Νόβας, τὴν Δορόστολον, τὴν Μαρκιανούπολιν, τοὺς Τόμεεις, τὴν Κωνσταντιάν καὶ ἄλλας, μόλις εὐρίσκομεν τὴν βουλγαρικὴν πρωτεύουσαν *Πρεσλάβαν*. Εἰς δὲ τὴν Θράκην ἢ *Μεσημβρία*, ἢ *Ἀγχιάλος*, ἢ *Σωζόπολις*, ἢ *Δεβελτός*, ἢ *Διάμπολις*, ἢ *Μήδεια*, οἱ *Κρονοί*, *Ἀδριανούπολις*, *Βερρυνικία*, *Φιλιππούπολις*, *Μοσυνούπολις*, *Πάνιον*, *Καλαύρια*, *Ταυρόκκωμον*, *Τραινούπολις*, *Πλωτινούπολις*, *Σηλυβρία*, *Ἀρκαδιούπολις*, *Τυρολόη*, *Ἀθύρας*, *Ραιδεστός*, *Χρυσόπολις*, *Βερόη*, *Μαρκέλλων κάστρον*, *Περιθεώριον*, *Μηλεών*, *Σερδική* (ἄλ. *Τριαδίτσα*), *Δριζίπερα*, *Ἀπρος*, *Κιλία*, *Νίκαια*, *Τζωΐδος*, *Εὐδοξιούπολις*, *Φερραι* (ἄλ. *Σέρραι*), *Στενίμαχος*, *Ρούσιον*, καὶ πάμπολλαι ἄλλαι διετήρησαν τὰ παλαιὰ ὀνόματά των ἐπὶ πολλοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας καὶ δὲν ἀντικατεστάθησαν διὰ σλαυικῶν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Μόνον οἱ Τοῦρκοι κατακλύσαντες ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὴν Θράκην, ὡς καὶ τὴν ὅλην χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἐξετούρκισαν ἢ παρεμόρφωσαν τὰ πλεῖστα παλαιὰ τοπωνύμια π. χ. Ἀχιολοῦ, Μισιβρῆ, Σιζεμπολοῦ, Ἐδιρνέ, Τσορλοῦ, Κιρκ-κιλισέ (40 ἐκκλησίαι) κτλ. Ἡ Ἀγχιάλος ἤδη ἀπὸ τοῦ η' αἰῶνος ἔφερε καὶ τὸ δημῶδες ὄνομα Ἀχελῷ, ἔξ οὗ καὶ προῆλ-

1) Parthey, Notitiae episcopatum.

θεν ἢ παρανόησις ὡς πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Ἀβάρων τοῦ στ' αἰῶνος μέχρι τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ τῆς Ἀκαρνανίας ¹⁾. Τὸ ἐπίσημον ὄμως ὄνομα αὐτῆς διετηρήθη ἀμετάβλητον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Βουλγάρων μέχρι τοῦ 1906, ὅτε ὁ βουλγαρικὸς σωβινισμὸς μετεβάπτισεν αὐτὴν εἰς *Πομόριε*, ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς πρὸς τὸ Ἀγχίαλος.

32. Ἐπὶ τῆς παραδυναστείας τοῦ οἴκου τῶν Λακαληνῶν, οἱ Βούλγαροι κινδυνεύοντες ἐκ Βορρά καὶ Δυσμῶν ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ρώσων, Πετσεναίων καὶ Οὐγγρων ²⁾ καὶ ἰδίᾳ φοβούμενοι τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐπεξήτησαν εἰρήνην, ἣτις ἐπεσφραγίσθη καὶ δι' ἐπιγαμίας μετὰ τοῦ οἴκου τοῦ Ρωμανοῦ Α'. Παγετάθη δὲ ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας τοῦ Πέτρου (927—968), τῶν Βουλγάρων ἀποσυρθέντων ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου. Νικηφόρος ὁ Β', ὁ Φωκᾶς (963—969), νικητὴς ἤδη τῶν Ἀράβων ἐν Κρήτῃ, ἦν ἀπ' αὐτῶν ἀνακατέλαβε, καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἐνθα ἀποκατέστησε τὰ παλαιὰ τοῦ Κράτους σύνορα, ἀνέλαβε νὰ ὑποτάξῃ καὶ ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγάρους (965). Πρόφασιν δ' ἔδωκαν οἱ Βούλγαροι, ἀρνηθέντες νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Οὐγγρους, διελθόντας διὰ τῆς χώρας των καὶ ἐπιδραμόντας κατὰ τῆς Θράκης ³⁾. Τῷ 965 ὁ Νικηφόρος διέβη τὸν Αἴμον, ἐνῶ ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν τοῦ Κιέβου Σβιατοσλαῦος, υἱὸς τῆς ἐν Κων)πόλει τῷ 959 βαπτισθείσης Ὀλγας, ἐν συνεννοήσει καὶ συμμαχίᾳ πρὸς τοὺς Ἕλληνας κατήχετο εἰς τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρίαν μετὰ πολυαρίθμου ἐκ μονοξύλων στόλου καὶ στρατοῦ 60.000 Ρώσων καὶ κατελάμβανε τὰς παραδυναβείους τῆς Βουλγαρίας πόλεις, ἐν αἷς τὴν Δοροστόλον καὶ τὴν Μικρὰν Πρεσλάβαν (Περεασλάβεις) ⁴⁾. Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου οἱ Βούλγαροι συμβιάσθησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον, συνάψαντες καὶ συμμαχίαν κατὰ τῶν Ρώσων. Οὗτοι δὲ πάλιν προσβληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Πετσεναίων ἐξεκένωσαν μέρος τῆς Βουλγαρίας, ἀλλ' ἐκδιώξαντες τοὺς Πετσεναίους ἐπα-

1) Εἰς τὴν σύγκρισιν ταύτην ὑπέπεσε καὶ ὁ Gelzer ἐν τῇ Ἐπιτόμῳ Βυζαντινῇ Ἱστορίᾳ του (Κρουμβάχερ—Σωτηριάδου, Βυζαντι. Λογοτεχνία, τόμ. Γ', σ. 367) ἀναγράφας τὴν παρὰ τὴν Ἀγχίαλον ἦταν τῶν Ἑλλήνων τῇ 20 Αὐγούστου 917 ὡς γενομένην παρὰ τὸν Ἀχελῶον.

2) Ζωναρ. XVI, 18, σ. 61. «Ὡς δ' ἔξ ἀνθρώπων ὁ Συμεὼν ἀπελήλυθεν, ἡ τῶν Βουλγάρων ἀρχὴ πρὸς Πέτρον περιελήλυθεν, ὅς ἐπεὶ καὶ λιμῶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἦν πιεζόμενον καὶ τὰ πέραξ ἔθνη μὴ κατ' αὐτοῦ ὀρησείεν ἐδεδίει, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων Ρωμαίους, στέλλει πρὸς τὸν βασιλέα σπονδὰς ποιησόμενος.

3) Τὴν ἀρνησιν ὁ Πέτρος ἐδικαιολόγησεν ἐκ τοῦ ὅτι πολεμοῦντα κατὰ τῶν Οὐγγρων καὶ ζητήσαντα τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων, οὗτοι δὲν ἐβοήθησαν αὐτόν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ καὶ νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τοὺς Οὐγγρους. Ζωναρᾶς XVI, 27, σ. 87.

4) Ζωναρ. αὐτ. «Καὶ χώραν αὐτῶν πολλὴν ἐληίσατο καὶ λεῖαν οὐκ εὐαρίθμητον ἐκεῖθεν ἀπῆλασε· καὶ τῷ ἐπιόντι δ' ἐνιαυτῷ οὐχ ἦττον τῶν προτέρων οἱ Ρῶς τὰ Βουλγάρων ἐκάκωσαν».

νηλθον τῷ 966 εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἠχμαλώτισαν τὴν ἡγεμόνα αὐτῆς Βόριν τὸν Β' καὶ κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν Πρεσλάβαν καὶ ὑπέταξαν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Αἴμου. Ἐνῶ δὲ ἐν Κων)πόλει ἐδολοφονήθη ὁ γενναῖος Φωκᾶς καὶ τὸν θρόνον κατέλαβεν ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—974), ὁ Σβιατοσλαῦος διέβη τὸν Αἴμον καὶ κατέλαβε τὴν Φιλιπούπολιν, τὰ πάντα λεηλατῶν καὶ σφάζων τοὺς κατοίκους. Μάτην ὁ Τσιμισκῆς ὑπέμνησεν αὐτὸν τὰς μετὰ τοῦ Νικηφόρου συμφωνίας. Ὁ Σβιατοσλαῦος ὠμίλησεν ἀλαζονικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας πρέσβεις¹⁾, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἐκδιώξῃ αὐτὸν διὰ τῶν ὀπλων, ἀναθέσας τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ Βάρδα τὸν Σκληρόν, μάγιστρον. Ὁ Σβιατοσλαῦος τότε τοὺς μὲν ὑποτελεῖς Βουλγάρους ὥλισε, προσέλαβε δὲ ὡς συμμάχους μοῖραν τινὰ Πετσεναίων καὶ τοὺς ἐκ βορρᾶ Οὐγγυροὺς καὶ μετὰ στρατοῦ 300.000 εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θράκην λεηλατῶν τὴν ὕπαιθρον. Τὸ ἄνισον πρὸς τὰς πολεμίας δυνάμεις ἠνάγκασεν τὸν Βάρδα Σκληρόν ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, νὰ ἐπιτεθῇ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τμηματικῶς. Οὕτω κατ' ἀρχὰς ἐξουδετέρωσε τοὺς Πετσεναίους, ἔπειτα δὲ συγκρουσθεὶς πρὸς τοὺς Σλαύους ἐνίκησε καὶ ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καταπλαγέντας καὶ ἐκ τῆς προσωπικῆς τοῦ Βάρδα ἀνδρείας²⁾. Τῷ δὲ 971 αὐτὸς ὁ Τσιμισκῆς μετὰ περισσοτέρου στρατοῦ καὶ στόλου ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Ρώσων διὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἴμου προηχώρησε μετὰ μόνης τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς μέχρι τῆς πρωτεύουσης Πρεσλαῦας καὶ νικήσας τοὺς ἐπεξελθόντας Βουλγάρους ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἠττημένους νὰ καταφύγουν εἰς τὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβεν ὅτε προσῆλθε καὶ τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ ἠχμαλώτισε τὸν Βόρις καὶ τὴν αὐλήν του. Κατέλαβεν ἔπειτα παρακείμενον φρούριον ὠχυρωμένον ὑπὸ τῶν Ρώσων καὶ προχωρήσας κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ ἐκυρίευσεν πάσας τὰς παραδουναβείους πόλεις μέχρι τοῦ Δοροστόλου, ἔνθα ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Σβιατοσλαῦος. Μετὰ σκληρὰν πολύωρον μάχην οἱ Ρῶσοι ἠττηθέντες διεσκορπίσθησαν καὶ ἀποκλεισθείσης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τῆς διαφυγῆς αὐτῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὸ Δορόστολον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ δίμηνον πολιορκίαν καὶ σθεναρὰν τῶν Ρώσων ἀντίστασιν παρεδόθη μετὰ μίαν τελευταίαν πρὸ τῶν τειχῶν του πολύνεκρον μάχην. Ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπελπίσας ἐξήτησε «συγγνώμην» παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια παρακαλέσας τὸν Τσιμισκῆν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διὰ τῆς χώρας τῶν Πετσεναίων δίοδον αὐτοῦ πρὸς τὸ Κίεβον. Οὗτοι ὅμως δεχθέντες τὰς ἄλλας τοῦ βασιλέως προτάσεις (συμμαχίαν καὶ μὴ ἐπιθεσιν κατὰ τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρίας), ἀπέρριψαν τὴν ὑπὲρ τοῦ Σβιατοσλαύου μεσιτείαν, ὃν καὶ προσβαλόντες ἐνί-

1) Ζωναρ. XVII 1, σ. 93—94.

2) Ζωναρ. XVII, 1, σ. 94—95.

κησαν καὶ ἐφόνευσαν ¹⁾). Κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Δοροστόλου οἱ κάτοικοι τῆς παραλίου πόλεως Κωνσταντίας (ν. Κωνσταντίας) καὶ ἄλλων παρευξεινίων πόλεων διὰ πρέσβειν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐζήτησαν «*συγγνώμην καὶ ἑαυτοὺς παραδίδοντες αὐτῷ καὶ τὰ φρούρια*», τὰ ὁποῖα καὶ «*παρέλαβον οἱ Ρωμαῖοι*» ²⁾). Οὕτως ἠλευθερώθη ἡ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τοὺς Βουλγάρους ὑποταγεῖσα παραλία ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Αἵμου, ὅπου ἦσαν ὅσαι ἐσώζοντο παλαιαὶ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ἐπανήλθε δ' ὁ Τσιμισκῆς θριαμβευτῆς εἰς Κων)πολιν, συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον Βόρις τὸν Β' καὶ ἐν μέσῳ τῆς ὑποδεξιμένης αὐτὸν πόλεως ἐν τῇ ἀγορᾷ «*ἀπέδυσεν αὐτὸν τὰ παρὰ τοῖς Βουλγάρους τῆς βασιλείας παράσημα καὶ τῷ τῶν μαγίστρων ἐτίμησεν ἀξιώματι*» ³⁾). Οὕτως ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη εἰς τὸ Κράτος. Οἱ νεώτεροι Βούλγαροι καὶ τινες πανσλαυῖσται ὣσσοι ἱστορικοὶ ὀρίζουν τὴν ἐπὶ Τσιμισκῆ ἐκκαθίρισιν τοῦ ἑλληνο - βουλγαρικοῦ ἀγῶνος ὡς κατάλυσιν τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους, ἀλλὰ μόνον τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεως αὐτοῦ, διότι τῷ 963 ἐκ τῶν πολλῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυσηρεστημένων κατὰ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πέιρου μία, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Μακεδονίας Βουλγάρου φεουδάρχου Νικόλα, ἐπέτυχε ν' ἀποσπᾷ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καὶ ἐσχημάτισε νέον ἀνεξάρτητον βασιλείαν με πρωτεύουσαν τὴν Σόφριαν καὶ ἔπειτα τὴν Ἀχρίδα ⁴⁾). Τῷ 974 ὁ ἐνδοξος Τσιμισκῆς ἀπέθανε καὶ ἀμέσως ἐξαπελύθη θύελλα ἐμφυλίων περὶ τὸν θρόνον ἐρίδων, τῶν δύο περιδόξων στρατιωτικῶν οἴκων Βάρδα τοῦ Σκληροῦ καὶ Βάρδα τοῦ Φωκᾶ διαμβισθητούντων τὸ στέμμα εἰς τοὺς δύο ἐνγλικιωθέντας ἤδη υἱοὺς Ρωμανοῦ τοῦ Β'. *Βασιλείον καὶ Κωνσταντῖνον*. Ἐφόσον δὲ οἱ πρὸς τοὺς ἀποστάτας τούτους ἀγῶνες διεξήγοντο ἐν Μ. Ἀσίᾳ, με ἀποτελέσματα οὐχὶ πάντοτε εὐνοϊκὰ διὰ τοὺς δύο νομίμους βασιλεῖς, οἱ Βούλγαροι τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τοὺς τέσσαρας υἱοὺς τοῦ φεουδάρχου Νικόλα, Λαυίδ, Μωῦσῆν, Ἄαρὼν καὶ Σαμουήλ ἐπέδραμον κατὰ τῆς Δ. Θράκης, φθάσαντες μέχρι Σερρών, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν ὁποίων ἐφονεύθη ὁ Μωῦσῆς. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Δαυίδ, ὁ Σαμουήλ ἐφόνευσε τὸν Ἄαρὼν καὶ ἀνέλαβε μόνος τὸν κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀγῶνα. Ὁ ἀγὼν οὗτος διαρκέσας ἐπὶ 25 ἔτη διεξήχθη μετ' ἴσου ἐκατέρωθεν πείσματος καὶ στρατηγικῆς ἰκανότητος, Βασιλείου τοῦ Β'. καταπαλαίσαντος τέλος τὸν θρόσον ἀντίπαλον καὶ ὑποτάξαντος ἅπασαν τὴν Βουλγαρίαν, ἥτις σχεδὸν ἐπὶ δύο αἰῶνας παρέμεινε κτῆσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὑπὸ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν, μετὰ τι-

1) Ζωναρ. XVII, 3, σ. 100—102.

2) Ζωναρ. αὐτ. σ. 98—99.

3) Ζωναρ. αὐτ. σ. 102.

4) Β. Ζλατάρσκη, Ἱστορία τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τ. I', Σόφια 1918. Ν. Δερζάβη: Ἱστορίας τῆς Βουλγαρίας, τ. I', 1945 καὶ οἱ Σλαῦοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, 1946, σ. 201—206.

νων τοπικῶν προνομίων καὶ ἐν πολλοῖς σεβασμοῦ τῆς φυλετικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἔθνους τούτου.

Ἡ δὲ ἔξυτις ὅμως τοῦ μακροῦ τούτου πολέμου ἀπέβη καταστρεπτικὴ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἣτις ἀνεστατώθη, ἐδηρώθη, πολλαχοῦ ἠρημώθη, καὶ περισσότερον πάσης ἄλλης ἱστορικῆς περιόδου ἀφῆκεν ἴχνη τῆς διαβάσεως τῶν ἐκλαυσιθέντων πλέον Βουλγάρων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Διεξήχθη δ' ὁ πόλεμος κυρίως εἰς τὸ κέντρον καὶ τὰ δυτικὰ τῆς μεγάλης Χερσονήσου, ἐκεῖθεν μὲν τοῦ Αἴμου ἀπὸ Πρεσλαύας μέχρι Βιδύνης, νοτίως δὲ τοῦ Αἴμου ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως καὶ Σοφίας (Σαρδικῆς—Τριαδίτσης) μέχρι Πελοποννήσου διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος. Φόνοι, αἰχμαλωσίαι, ἀπαγωγαὶ καὶ μετατοπίσεις πληθυσμῶν ἔγιναν εἰς εὐρείαν κλίμακα. Μόνιμοι ὅμως ἐγκαταστάσεις Βουλγάρων δὲν ἔγιναν, ἔνεκα τοῦ ἀδιαλείπτου καὶ συνεχοῦς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπῆρχοντο ἐκ διαφόρων σημείων κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἠνάγκαζον αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν πρὸς προστασίαν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας, λεηλατουμένης ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε εἰσβαλλόντων Ἑλλήνων. Καὶ τὰς μὲν πρὸς Βορρᾶν, ἀπὸ Μακεδονίας μέχρι τοῦ Δουνάβεως πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις διηύθυνε προσωπικῶς αὐτὸς ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ, τὰς δὲ νοτίως τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Πελοποννήσου ἀνέλαβεν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐμανός, ἀποσταλεὶς ὡς «ἀρχὸν τῆς Δύσεως» ¹⁾. Εἰς τοιαύτην δὲ ἔντασιν εἶχε φθάσει ἡ ἀγριότης τοῦ πολέμου, ὑποτρεφόμενη καὶ ὑπὸ τοῦ φυλετικοῦ ἐκατέρωθεν μίσους δύο αἰῶνων, ὥστε κατὰ τὴν τελευταίαν παρὰ τὰ ὄχυρά στενὰ τῆς Κρέσνας μάχην (1014), ὁ νικητὴς Βασίλειος, ὁ ἀποκληθεὶς Βουλγαροκτόνος, ἐκτυφλώσας 15.000 αἰχμαλώτους βουλγάρους στρατιώτας ἐκ τῶν ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν ἀγρίως λεηλατησάντων καὶ ἐρημωσάντων τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἀπέστειλεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Σαμουήλ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἑνὸς ἑτεροφθάλμου ἀνὰ 100 τυφλοῦς. Τὸ αὐτὸ—εἶδομεν ἀνωτέρω—ἔπραξεν ὁ Σαμουήλ διὰ τῆς ἀποστολῆς πολλῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν αἰχμαλώτων ρινοκοπημένων εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀποθανόντος τοῦ Σαμουήλ (1014), ἡ ἀντίστασις τῶν Βουλγάρων παρετάθη ἐπὶ τέσσαρα ἀκόμη ἔτη ἐν τῇ Βορ. Ἡπείρῳ καὶ τῇ Δ. Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῆς βασιλείσεως των καὶ τινων στρατηγῶν—διοικητῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι τέλος μέχρι τοῦ 1018 ὑπετίχθησαν καὶ ἡ Βουλγαρία ἀπέβη πάλιν Βυζαντινὴ ἐπαρχία, τελοῦσα ὑπὸ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς διοικητὰς ²⁾, κατεχομένη στρατιωτικῶς ³⁾. Ὁ μακρὸς οὗτος πόλεμος δὲν ἠρήμωσε μόνον τὰς χώρας τοῦ Κράτους, ὅπου ὁ ἀγὼν διεξήγετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Βουλγαρίαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως, ὅπου ὁ Βασί-

1) Ζωναρ. XVII, 8, σ. 118.

2) Ζωναρ. XVII, 16, σ. 174. «Ὁ τῆς χώρας ἀρχὸν» τοιοῦτος δὲ ἀναφέρεται ὁ Πρωτεύων «ὅστις τὴν τῆς Βουλγαρίας ἀρχὴν περιέζωστο», αὐτ. σ. 180—181.

3) Ἀντόθι.

λειος ἐπανειλημμένως εἰσέβαλε καὶ κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους, ὥστε μετὰ 35 ἔτη Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἐγκατέστησεν εἰς τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἔρημον μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου χώραν τοὺς προσχωρήσαντας εἰς τὸ Κράτος πολυπληθεῖς Πετσεναίγους ¹⁾. Ἄλλ' οἱ βάρβαροι οὗτοι παρασπονδήσαντες ἐπέδραμον τῷ 1049 νοτίως τοῦ Αἴμου καὶ παρὰ τὴν Διάμπολιν ἐνίκησαν τὸν Ἀριανίτην, στρατηγὸν τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως· τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος πολυπληθῆς ἑλληνικὸς στρατός, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀναξίου τῆς αὐλῆς εὐνοουμένου Νικηφόρου, πρώην ἱερέως, ἐπαισχύντως ἠττήθη παρὰ τοὺς Ἐκατὸν Βουνούς, ἐκεῖθεν τῆς Σιδηρᾶς Πύλης. Ἐπὶ πέντε ἔτη οἱ Πετσεναῖγοι ἐληλάτουσαν τὴν Βουλγαρίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν (τὴν Ἀνατολικῶς τοῦ Στρυμόνος) καὶ ὄνον τῷ 1054 ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων ἐπέισθησαν νὰ παύσουν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ συνάψουν τριακονταετῆ εἰρήνην, ἀφήσαντες ἤσυχον τὴν βυζαντινὴν Βουλγαρίαν, ἣτις κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος εἶχε Ἑλληνα διοικητὴν τὸν Πρωτεύοντα, ὃν ὁ μετ' ὀλίγον (τῷ 1055) ἀποθανὼν Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος διανοεῖτο νὰ καταλίπη τοῦ θρόνου διάδοχον. Οἱ Βούλγαροι δὲ διὰ τὴν παραβίασιν τῶν ἀπὸ τοῦ Βασιλείου Β' ἐπικυρωθεισῶν φορολογικῶν συνηθειῶν (τῆς εἰς εἶδος καὶ οὐχὶ εἰς χρήματα καταβολῆς φόρων τινῶν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας), ἐπανεστάτησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, κατέλαβον τὸ Δυρράχιον καὶ προσέβαλον τὴν Θεσσαλονίκην (1060)· διασπασθέντες ὅμως ὑπὸ δύο ἀρχηγούς, τὸν Δελεάνον καὶ τὸν Ἀλουσιανόν, διεκδικοῦντας τὴν διαδοχὴν τοῦ Σαμουήλ, κατενικήθησαν τέλος. Ἡ κίνησις αὕτη δὲν ἐπεξετάθη εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Θράκην. Τῷ 1065 ἐσημειώθη μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ἀνειστέρου *Κουμάνων*, οὓς οἱ Ρῶσοι ὠνόμαζον *Πολόφτσους*, οἵτινες ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν βορείως τοῦ Δουνάβεως Πετσεναίων κατεδίωξαν αὐτοὺς ἐντὸς τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας καὶ προήλασαν μέχρι Θεσσαλονίκης, ὅπου ὅμως νικηθέντες *ὑπεχώρησαν* πρὸς τὸν Αἴμον καὶ προσβληθέντες ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Πετσεναίων καὶ τῶν Βουλγάρων διεσκορπίσθησαν. Λείψανά τινα αὐτῶν παρέμειναν εἰς τὴν Β. Μακεδονίαν, ἐνθα τὸ ἐν τῇ σημερινῇ Ν. Σερβίᾳ *Κουμάνοβον* διαιωνίζει τὸ γεγονός τοῦτο. Τῷ 1075 οἱ Βούλγαροι ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν γειτόνων Σέρβων ἐπανεστάτησαν καὶ μετὰ τινὰς ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ ἐπιτυχίας ἐνικήθησαν καὶ ὑπετάχθησαν. Ἡ ἐγκατάστασις τῶν πολυπληθῶν (800.000) Πετσεναίων καὶ Κουμάνων εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου βουλγαρικὰς χώρας, τῶν ὁποίων ὁ πληθυσμὸς ἐκ τοῦ εἰκοσιπενταετοῦς πολέμου εἶχε φρικωδῶς ἀραιωθῆ, ὡς λέγει ὁ Ζωναράς ²⁾, ἐπλούτισε τὸ φυ-

1) Ζωναρ. αὐτ. σ. 175. «Τὸ πλῆθος δὲ τὸ λοιπὸν χρήσιμον ἐνομίσθη γενέσθαι Ρωμαίοις, εἰ τὰ ἔπλα ἀφαιρεθῆν εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων χώραν κατοικισθεῖν, ἔρημον οὖσαν τὴν πλείονα, πρὸ μικροῦ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καταλυθέντος· ὃ καὶ γέγονε τοῦ βασιλέως κελεύσαντος».

2) Ζων. σ. 175.

λεικὸν μωσαϊκὸν τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως παλαιᾶς Δακίας, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ ἔτι μᾶλλον ἐποικίθη διὰ νέων φυλετικῶν στοιχείων ἐκ τῆς ἀδιακόπου μετακινήσεως ἐξ Ἀνατολῆς καὶ Βορρᾶ τουρκικῶν (Ὀγούζων), φιννικῶν καὶ σλαυικῶν ομάδων, βραδύτερον δὲ καὶ τατάρων τῆς μεγάλης ταταρικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Καὶ διὰ μὲν τὴν Δακίαν, τὴν σημερινὴν *Βλαχίαν* ἢ *Ρουμουνίαν* ¹⁾ μαρτυρεῖ ἡ μέχρι τοῦ 1860 γλῶσσα τῶν Βλάχων, ἧτις παρ' ὄλην τὴν ἔκτοτε τεχνητὴν ἐξέλιξιν τῆς διασφύζει πολλὰ στοιχεῖα ἐκ παλαιοῦ τῆς χώρας ἐκείνης φυλετικοῦ κυκεῶνος. Ἡ Βλαχία ἀνεκαθεν ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη λεωφόρος, ὁπόθεν διῆλθον διάφοροι βάρβαροι λαοὶ ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς καὶ ἐκ Δυσμῶν καὶ Βορρᾶ πρὸς τὴν Ἀν. Εὐρώπην καὶ τὸ Βυζάντιον ²⁾. Ὡς πρὸς δὲ τὴν *Βουλγαρίαν*, πλὴν τῶν ἑλληνικῶν καὶ σλαυικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐκυριάρχουν ἐκεῖ μέχρι τοῦ Α' αἰ., προσετέθησαν ἔκτοτε οἱ *Βούλγαροι*, οἱ Ἄβαροι, οἱ Οὐγγροι, οἱ Πετσεναῖοι, οἱ Κουμάνοι, οἱ δυτικοὶ Σλαῦοι (Σέρβοι καὶ Κροᾶται), *Ρῶσσοι*, *Χαζάροι*, *Τοῦρκοι* (Οὔζοι ἢ Ὀγούζοι τῆς Δοβρούτσας), ὧν τὰ ἴζη ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὴν σημερινὴν ἀκόμη γλῶσσαν των. Ταῦτα, συγκρινόμενα πρὸς τὰ τῆς νοτίως τοῦ Αἴμου χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ μέχρι Ταινάρου ἐγκατασταθέντες Σλαῦοι—διότι αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων τοῦ Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνος, ὡς οὐδὲ αἱ τῶν Σέρβων τοῦ ΙΓ' δὲν ἦσαν ἐγκατάστασις μόνιμος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἐπιδρομαὶ διαρκείας 5 μέχρι 25 ἐτῶν—ἦσαν εἰς τοιαύτην πρὸς τοὺς ἐντοπίους ἀναλογίαν, ὥστε ἐν μὲν τῇ νοτίως τῶν Καμβουνίων ὁρέων χώρα ὅλως ἐξελληνίσθησαν, ἐν τῇ βορειοτάτῃ Μακεδονίᾳ διετήρησαν ἐν μέρει σλαυικὸν τι ἰδίωμα, διάφορον τοῦ τε βουλγαρικοῦ καὶ σερβικοῦ ³⁾, ἐν δὲ τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ Θράκῃ πολλαχοῦ τῆς ὑπαίθρου, ἰδίᾳ παρὰ τὸν Αἴμον, εἰσέδυσεν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἡ σλαυοβουλγαρικὴ γλῶσσα παραλλήλως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, εἰς δὲ τὰς πόλεις καὶ κόμας,

1) Ρουμανία ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ ιε' αἰ. ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ Βλαχία, ἧς τὸ ΒΔ ἐλέγετο Οὐγγροβλαχία. Ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Ρωμαίους καὶ Ἴταλοὺς εἶναι ἐφεύρημα τῶν ἐθνικιστῶν Βλάχων καὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν γλῶσσα ἦτο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν σλαυωνικὴ καὶ τὰ τοπωνύμια εἶναι πᾶν ἄλλο ἢ ὁμογενῆ, ἡ δὲ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα διοικήσεις αὐτῶν ὑπὸ Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ ἡ ἐγκατάστασις παλλῶν χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ κέντρων ἑλληνικῆς παιδείσεως ἀφθόως ἐπλούτισαν τὴν γλῶσσαν τῆς Βλαχίας.

2) Οὕτως οἱ Πετσεναῖοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Κουμάνων τῷ 1064 μετηνάστευσαν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Δνείστερον χώρας εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Βουλγαρίαν, περὶ τὰς 800.000. Κ. Gelzer, Ἐπίτομος Βυζ. Ἱστορία ἐν Κρουμπάχερ—Σωτηριάδου Ἱστορία τῆς Βυζ. Λογοτεχνίας τ. 3, σ. 416. Μετ' ὀλίγα ἔτη κατέκλυσαν τὴν Δντ. Βλαχίαν οἱ Σταυροφόροι Πέτρου τοῦ ἐρημίτου καὶ μέγα τμήμα τῆς Α' Σταυροφορίας (1096),

3) Ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἀπὸ τοῦ 1870 ἀντεγκλήσεις Σέρβων καὶ Βουλγάρων καὶ τῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκείνον ἀναμιχθέντων ξένων καὶ δὴ καὶ Ρώσسون, ὡς τοῦ Ἰάστρεποφ (Ρώσσου προξένου ἐν Βιτωλίσις) καὶ Νικολάου Δουρνοβῶ.

τὰ διοικητικά, ἐκκλησιαστικά, στρατιωτικά καὶ ἐμπορικά κέντρα ἀπολύτως ἐπεκράτησεν ἡ ἑλληνική. Τῆς διοικήσεως οὐσῆς ἑλληνικῆς, ἡ υπαλληλία ἦτο ἑλληνική καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην διεξήγετο γραπτῶς ἢ συνεννόησις πρὸς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ δὲν ὑπάρχει οὐδ' ἴχνος ὑπάρξεως μεταφραστικῶν γραφείων εἰς τὴν Κ)πολιν καὶ τὰ τοπικά κέντρα. Αἱ σφραγίδες τῶν δημοσίων υπαλλήλων, αἱ ἀνευρεθεῖσαι εἰς ἀνασκαφάς, εἶναι ἑλληνικαὶ ἀπὸ τοῦ ι', ια' καὶ ιβ' αἰῶνος ¹⁾. Τὰ κτητορικά Μοναστηρίων ²⁾, ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν ἢ δωρητήρια εἰς τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἑλληνιστὶ ἐγράφοντο· ἡ εἰκονογραφία καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν ἐγίνοντο ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ³⁾. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος πλουτιζομένη δημόδης ἑλληνική γλῶσσα, ἥς πολλὰ ἔχομεν γραπτὰ μνημεῖα (ποιητικά, ἱστορικά, τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου), μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος δὲν παρέχει στοιχεῖα σλαυικῆς ἐπιρροῆς ὡς θὰ ἦτο φυσικὸν ἐὰν ἡ ἀναλογία τοῦ σλαυικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Θράκῃ ἦτο τοσοῦτο καταθλιπτική, ὥστε ν' ἀλλοιωσῇ τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας ταύτης εἰς βάρος τοῦ ἑλληνισμοῦ αὐτῆς. Ἡ ἔλλειψις γραπτῶν μνημείων τῆς σλαωνικῆς γλώσσης, τῆς ὀμιλουμένης εἰς τὰς ἐκατέρωθεν τοῦ Αἴμου χώρας δὲν βοηθεῖ νὰ ὀρισθῇ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἑλληνικῆς τοῦ Βυζαντίου γλώσσης ἐπὶ τῶν πτωχῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῶν σλαυικῶν ἐκεῖνων περιοχῶν ⁴⁾. Κατὰ τὸν Γ. Ὁστρογόρσκη καὶ ἡ ἐπὶ δύο σχε-

1) Οὕτω τὰ δικαστικά καὶ ἄλλα μολυβδόβουλα Θράκης, τὰ ἀσφαλῶς χρονολογημένα (1089, 1094, 1096, 1103, 1127, 1145, 1212, 1217, 1225, 1238, 1254, 1263, 1274) εἶναι πάντα ἑλληνικά. Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Χρονολογήσεις βυζαντινῶν Μολυβδόβούλων Θράκης ἐν Ἀρχεῖφ Θεσμ. Λαογραφ. καὶ Γλωσ. Θεσ. 1936)7 σ. 203—208.

2) Κτητορικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Μπατοκέβου, εὑρεθὲν ὑπὸ L. Petit ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Βουκουρεστίου.

3) Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ Κιέβου (ι' αἰ.) αἱ παλαιαὶ εἰκόνες ἔχουν ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς.

4) Περὶ τοῦ διατυμπανιζομένου «ἐκσλαυισμοῦ» τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μέχρι καὶ τῆς Πελοποννήσου σημειοῦμεν τὴν ἀσύστατον γνώμην τοῦ καθηγητοῦ Dvornik καὶ τοῦ Bassilief, οἵτινες ἀπηχοῦντες παλαιὰν γνώμην τοῦ Gh. Diehl, δέχονται ὅτι αἱ νότιαι ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς Χερσονήσου κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Σλαύων μεταξὺ τοῦ ζ' καὶ ι' αἰῶνος, ὅτε δῆθεν ἐσημειώθη ἐκεῖθεν ἀθρόα μετακίνησις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ Συρίαν κατὰ τῆς ἐκεῖ ἀθρόας εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων καὶ οἱ ἐκλιπόντος κατὰ τὸν ι' αἰῶνα τοῦ ἀπὸ τούτων κινδύνου, ἐπαλιννόστησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα καὶ ἐξελληνίσαν τοὺς ἀπὸ 4 αἰῶνων ἐγκατεστημένους Σλαύους, ὥστε ἀπὸ τοῦ ια' αἰῶνος ὁ ἐκεῖ πληθυσμὸς νὰ εἶναι ἑλληνικός. Τὸ ἀνόητον τῆς γνώμης ταύτης ἀποδεικνύεται α) ἐκ τοῦ ἱστορικῶς ἀμαρτυρήτου ἀθρόας μετακινήσεως πληθυσμῶν εἰς Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τοῦ η' αἰῶνος καὶ ὀμαδικῆς παλιννοστίσεως αὐτῶν πρὸς τὸν ι' αἰῶνα. β) Οἱ παλιννοστήσαντες θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσουν στρατιωτικῶς κατὰ τῶν ἐγκατεστημένων μονίμως Σλαύων, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σαμουὴλ εὑρίσκετο ἔξω τῶν Θηβῶν. γ) Λησμονεῖται ἡ κατὰ τὸν ζ' αἰ. (726) στάσις τῶν «Ἑλλαδικῶν» τοῦ Θωμᾶ, πολεμησάντων τοὺς Βουλγάρους ἐν Θράκῃ καὶ μετὰ μικρὸν ἐλθόντων νὰ πυκνώσουν τὸν ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἀποδεκατισθέντα πληθυσμὸν

δὸν αἰῶνας διαρκέσασα κυριαρχία τῶν Βυζαντινῶν προυκάλεσεν ἕν τε τῇ Βουλγαρία καὶ τῇ Μακεδονίᾳ ἔξασθένωσιν τοῦ σλαυτικοῦ στοιχείου καὶ μάλιστα παρετηρήθη οὐ μόνον ἐκ νέου ἐξελλήνισις τῶν χωρῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐνίσχυσις ἄλλων λαῶν εἰς βάρος τοῦ σλαυτισμοῦ» *Geschichte des byzantinischen Staats München 1940 s. 287.*

33. Ἡ Ἀγγίαλος καὶ ἡ Θράκη ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Ἀγγέλων (1080—1204). Ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος ἀρξαμένην κατάρρευσιν τοῦ Κράτους ἕνεκα τῆς ἐπιταθείσης διεισδύσεως εἰς αὐτὸ τῶν τούρκων ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρων καὶ τῆς ἐκ Δυσμῶν ἐπιδρομῆς τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς ἐν τῷ Κράτει ἐγκαταστάσεως καὶ οἰκονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐμπορικῶν Ἰταλικῶν Δημοκρατιῶν Βενετίας, Γενούης καὶ Πίζης. Τὰ βόρεια παρὰ τὸν Δούναβιν σύνορα, ὡς πάντοτε δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ. Οἱ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Πετσεναῖγοι καὶ Κουμᾶνοι εἶχον ἀπὸ πολλοῦ ἐν τῷ Κράτει ἐγκατεστημένους ὁμοφύλους, ὑφ' ὧν προσεκαλοῦντο εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν συνοίκων Βουλγάρων, Δακῶν ἢ κατ' αὐτοῦ τοῦ Κράτους. Οὕτω τῷ 1078 εἰσέβαλον πολλοὶ Κουμᾶνοι, ὅτε συγχρόνως εἶχεν ἐκτραγῆ θρησκευτικὴ στάσις τῶν Παυλικιανῶν—*Βογομίλων* ἐν Θράκῃ ὑπὸ τὸν ἐκ Τριαδίτισης (Σόφιας) Λέκαν καὶ τὸν ἐκ Μεσημβρίας Δομπρομηρόν. Τοὺς στασιαστὰς τούτους εὐκόλως ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισεν ὁ ἑλληνικὸς στρατός· τὰ ὑπολείμματα ὅμως αὐτῶν μετὰ ὀκτὼ ἔτη (1086) ἐνίσχυσαν τοὺς Κουμάνους μεθ' ὧν συνέπραττον οἱ κατὰ τὸν κάτω Δούναβιν Βούλγαροι (παρὰ τὴν Σιλίστριαν), οἵτινες ἐληλάτησαν τὴν Θράκην καὶ νικήσαντες τοὺς στρατηγούς Πακουριανὸν καὶ Βρανᾶν ἔγιναν κύριοι τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Βουλγαρίας. Τῷ 1087 Πετσεναῖγοι καὶ Κουμᾶνοι ἐπέδραμον νοτίως τοῦ ποταμοῦ καὶ νικήσαντες τὸν στρατηγὸν Μαυροκαταλῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν (1088) παρὰ τὴν Σιλίστριαν ἐληλάτησαν τὴν Θράκην σχεδὸν μέχρι τῆς πρωτευούσης. Ὁ Ἀλέξιος τότε διὰ δώρων ἀπέσπασε τοὺς Κουμάνους (40.000) ἀπὸ τῶν Πετσεναίγων, καὶ ἐνίκησε τοὺς τῷ 1091 παρὰ τὸ Λεβούνιον καὶ μίαν αὐτῶν δμάδα ἐγκατέστησεν περὶ τὰ Μογλενά '). Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἀποστάτης Κωνσταντῖνος Διογένης, νόθος υἱὸς Ρωμανοῦ τοῦ Διογέτους, ὠδήγησεν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως πολλοὺς Κουμάνους καὶ λεηλατῶν τὴν χώραν ἔφθασε μέχρι Ἀδριανουπόλεως, ἀλλὰ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ παρὰ τὸ Ταυρόκωμον συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη. Ταῦτα πάντα ἔγιναν ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θρά-

τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Βλ. *N. Ἀνδριώτη Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. ΙΖ*).

1) Ζωναρ. XVIII, 23, σ. 241—242. «Πλήθος ἐπιλεξάμενος σφριγόντων καὶ ρωμαλέων Σκυθῶν, εἰς τὸ τῶν Μογλένων θέμα τούτους σὺν γυναίξει καὶ τέκνοις κατόκισσε, καὶ τάγμα τούτους κατέστησεν ἰδιαιτάτον, οἱ καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο κατὰ διαδοχὰς διαμένουσιν, εἰς ἐπίθετον σχόντες τὸν τόπον, ἐν ᾧ κατοκίσθησαν, Πατισινάκαι καὶ Μογλενῖται καλούμενοι».

κην καὶ εἰς τὴν πόλιν Ἀγχιάλον ἐνδοχώραν, καὶ ἂν αὕτη δὲν μνημονεύεται, πάντως ἠσθάνθη τὸν ἀντίκτυπον τῶν τόσῳ πλησίων τῆς πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς συχνῆς λεηλασίας. Τὸ φρούριον καὶ τὰ τεῖχη αὐτῆς, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, ἔσφζον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῶν ἐπιδρομῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ διοίκησις τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς ἀνετίθετο εἰς δοῦκα — στρατιωτικὸν διοικητὴν. Τοιοῦτος ἀναφέρεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1α'. αἰ. ὁ τοῦρκος Σιαούς, ὅστις ἐκ τοῦ Πόντου καταφυγὼν πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ βαλτισθεὶς ἀπεστάλη «εἰς τὴν δουρικὴν ἐξουσίαν Ἀγχιάλου»¹⁾. Ὅτε τῷ 1093 οἱ Κουμᾶνοι εἰσέβαλον πάλιν διὰ τοῦ κάτω Δουνάβεως, ὁ Ἀλέξιος ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτῶν μεθ' ὄλου τοῦ στρατεύματος καὶ ἔλθων εἰς τὴν Ἀγχιάλον μετὰ τῶν στρατηγῶν Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ Καίσαρος, γαμβροῦ του, Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Ταρωνίτου, τοῦτον μὲν ἔστειλεν εἰς Βερόην (Εἰρηνούπολιν), ὅπως ἐπαγρυπνῇ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέστειλε μετὰ χωριστῶν τμημάτων στρατοῦ «εἰς φυλακὴν τῶν περὶ τὸν ζυγὸν διακειμένων κλεισουργῶν», ὁ ἴδιος δὲ ἔλθων εἰς Χορταρέαν, ὄρεινὴν τοῦ Αἴμου διὰ βασιν, περιήρχετο τὴν ὄλην ὄρεινὴν γραμμὴν, ἐπιθεωρῶν τὰς ἐγκαταστάσεις τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἀμυντικοῦ σχεδίου. Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ Ἀλέξιος ἐπιστρέψας ἐστρατοπέδευσε «περὶ τὴν Ἱερὰν καλουμένην λίμνην τῆς Ἀγχιάλου ἀγχοῦ διακειμένην». Μαθὼν δὲ παρὰ τινος ἐπιφανοῦς Βλάχου Πουδίλου, ὅτι οἱ Κουμᾶνοι διέβησαν τὸν Δούναβιν, συνεκάλεσεν εἰς σύσκεψιν «τοὺς ἐκκρίτους τῶν συγγενῶν καὶ ἡγεμόνων» περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπεφασίσθη παρ' ὄλων ὅτι ἔπρεπε νὰ στρατοπεδεύσουν εἰς τὴν Ἀγχιάλον καὶ ν' ἀποστείλουν τὸν Μιχαὴλ Καντακουζηνὸν καὶ τὸν Τατίκιον «μετὰ τινων ἐθνικῶν» βαρβάρων μισθοφόρων εἰς τὰ Θερμά, τὰς γνωστὰς τῆς Ἀγχιάλου Θέρμας, «ἐφ' ᾧ τὴν φυλακὴν τῶν ἐκεῖσε ποιεῖσθαι μερῶν», αὐτὸς δ' ὁ βασιλεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀγχιάλον, ὅπου ἔμαθεν ὅτι οἱ Κουμᾶνοι ἐξέβιασαν τὰς παρόδους τοῦ Αἴμου καὶ διηυθύνοντο κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Καὶ τὴν μὲν ἀμυναν τῆς πόλεως ταύτης ἀνέθηκεν εἰς τοὺς «ἐκκρίτους τῶν Ἀδριανουπολιτῶν Κατακαλῶν τὸν Ταρχανιώτην καὶ Νικηφόρον τὸν Βρυέννιον», εἰς δὲ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνὸν ἐνεπιστεύθη τὴν διὰ τινων στρατιωτικῶν μονάδων παρακολούθησιν τοῦ ἔχθρου ἐκ πλαγίου καὶ τῶν ὀπισθεν. Οἱ Κουμᾶνοι ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν Βλάχων καὶ «ἄσμενοι» γενόμενοι δεκτοὶ ὑπὸ τῶν «ἐγχωρίων παρὰ τὸν Αἴμον καὶ τὴν Διάμπολιν Βουλγάρων, ἐδέχθησαν νὰ ὑποστηρίξουν τὸν ἀποστάτην ψευδο-Διογένην. Οὗτος δὲ ὠδήγησεν αὐτοὺς κατὰ τῆς Ἀγχιάλου «ἀποπειρᾶσθαι τάχα

1) Ἄννα Κομνηνή, Ἀλεξιάς VI, 12, ἔκδ. Teubner t. I, σ. 215—216. Ἡ οἰκογένεια Σιαοῦς ἢ Σιαοῦξ ἐσώζετο κατὰ τὸν 1στ' αἰῶνα, ὅτε εἰς Σιαοῦξ πασᾶς (1571) τρεῖς ἔγινε Μ. Βεζύργης. Ἄθ. Γιαννιοῦ, Ἡ ἐπαρχία Δέρκων, ἐν «Θρακικὸς» τ. IB', 1939, σ. 174.

βουλόμενος τῶν ταύτης τειχῶν». Ὁ βασιλεὺς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης παρατηρῶν τὴν πέριξ χώραν καὶ πεισθεὶς ὅτι εἶναι δυσπρόσιτος εἰς τοὺς ἱππεῖς Κουμάνους καὶ προπέτασμα τοῦ τείχους, ἀνοίξας «τὰς πύλας τοῦ κάστρου» παρέταξε πρὸ αὐτοῦ τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἡ ἄνευ συνθήματος ὁμως προέλασις μιᾶς ομάδος κατὰ τῶν πολεμίων ἔτρεψε τοὺς Ἕλληνας καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξιον νὰ συμπτύξῃ τὰς δυνάμεις του καὶ ν' ἀπαγορεύσῃ «μηδένα τοῦ λοιποῦ προθέειν τῆς παρατάξεως». Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ ἀντίπαλοι παρέμειναν ἀντιμέτωποι (προμετώπιοι) διὰ τὸ δυσπρόσιτον τοῦ ἐδάφους ὡς πρὸς τοὺς Κουμάνους, καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης πρωτοβουλίας ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς βαρβάρους ν' ἀπέλθουν δι' ἄλλης ὁδοῦ κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρησαν διὰ 12.000 ἀνδρῶν. Μετὰ πενήτηντα ὁμως ἡμερῶν ἀντίστασιν ἔσπευσεν ὁ Ἀλέξιος ἐξ Ἀγχιάλου εἰς βοήθειαν αὐτῆς καὶ ἔλθων εἰς τὴν Μικρὰν Νίκαιαν (ν. Κούλελι-Βουργάζ) καὶ διασπάσας τὴν πολιορκίαν ἐφόρνευσεν 7000 βαρβάρους καὶ ἠχμαλώτισε τρισχιλίους¹⁾. Οὕτως ἡ Ἀγχιάλος μαρτυρεῖται ὅτι μέχρι τέλους τοῦ ΙΑ'. αἰῶνος διέσωζε τὰ χερσαῖα αὐτῆς τείχη καὶ ἦτο φρούριον ταῦτα δὲ καὶ ἔσωζον αὐτὴν ἀπὸ τῶν συχνῶν ἐκ Βορρᾶ ἐπιδρομῶν²⁾. Ἀπὸ τοῦ 1082 Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας εἰς τὸν κατὰ τῶν Νορμάννων τῆς Κάτω Ἰταλίας πόλεμον, παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν ἐμπορικὰ προνόμια ἐν τῷ Κράτει, ὅπου ἰδρύθησαν πολλαχοῦ ἐμπορικοὶ σταθμοί, πλὴν ἄλλων καὶ ἐν Θράκῃ: Χριστοπόλει, Περιθεωρίῳ, Ἀβύδῳ, Ραιδεστῷ, Ἀφρῳ, Ἀδριανουπόλει, Ἡρακλείᾳ καὶ Σηλυβρίᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὰς παραλίαις τοῦ Εὐξείνου πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ Ἀγχιάλος καὶ Μεσημβρία, ὁπόθεν ἐξήγετο σίτος ἀνωτέρας ποιότητος τοῦ ἐκ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας ὑπὸ τῶν βενετῶν ἐξαγομένου, ὡς καὶ ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ³⁾. Ἡ ὑπαρξὶς τοιούτων ἐμπορικῶν σταθμῶν προϋποθέτει καὶ εὐάριθμον βενετῶν παροικίαν εἰς τὰς πόλεις ταύτας, ὡς καὶ εἰς τὴν Βάρναν καὶ Σωζόπολιν, ὁπόθεν ἐπίσης ἐξήγοντο ἐμπορεύματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς Βουλγαρίας⁴⁾. Τὰ ἐμπορικὰ ταῦτα πρακτορεῖα, ὅλως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῆς κρατικῆς διοικήσεως, παρεῖχον κίνησιν τινα καὶ ζωηρότητα εἰς τὸν ἰδιωτικὸν τῶν πόλεων τούτων βίον. Ἐν Ἀγχιάλῳ τὸ βενετικὸν ἐμπορικὸν πρακτορεῖον διετηρήθη μέχρι τῆς Δ'. Σταυροφορίας, καὶ ἐν τῷ Γράμματι Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Τῷ 1199

1) Ἄννα Κομνηνή, Ἀλεξιάς II, 61 κέξ. καὶ 69 καὶ 178.

2) Ἄννα Κομνηνή, αὐτ. «Τὸ δὲ κάστρον, ἡ Ἀγχιάλος, τοιαύτης ἔτυχε θέσεως. δεξιόθεν μὲν τὴν Ποντηρὰν εἶχε θάλασσαν, ἐξ εὐωνύμου δὲ τραχύν τινα τόπον καὶ δύσβατον καὶ ὑπάμπελον καὶ τοῖς ἱππότηταις εὐοδὸν τὸν δρόμον μὴ παρέχοντα».

3) Heyd, Histoire du Commerce du Levant, t. II, p. 117 καὶ ἐπιτ. Marco Minoto, 3 Μαρτίου 1320 ἐν Monumenti storici della R. Deputazione Veneto, serie I, Documenti v. V, p. 165.

4) Heyd, t. I, p. 529.

περὶ τῶν εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐκχωρηθέντων λιμένων τοῦ Κράτους δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ Εὐξείνῳ πλὴν τοῦ τῆς Ἀγχιάλου ¹⁾. Ἡ θύελλα τῆς Α'. Σταυροφορίας, πολλὰ δεινὰ προξενήσασα εἰς τὰ βόρεια τοῦ Κράτους, ὅπου τὰ ἄτακτα ὑπὸ Πέτρον τὸν Ἐρημίτην προηγηθέντα στίφη διὰ τῆς Οὐγγαρίας καὶ δυτικῆς Βουλγαρίας καὶ Θράκης, διήρπασαν καὶ ἐληλάτησαν τὴν ὑπαίθρον, δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, τοῦ ὁποίου αἱ πόλεις ἔμειναν ἄθικτοι. Τῷ 1101 εἰς νέον σταυροφορικὸν ρεῦμα ἐκ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, ὅτε οἱ σταυροφόροι «ἅμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐξετραηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες καθ' ὁδὸν τὰς βοῦς καὶ τὰ πρόβατα», ὡς γράφει ὁ ἔγκυρος τῶν Σταυροφοριῶν ἱστορικὸς Minchaud, αἱ παράλιοι πόλεις δὲν ἔπαθόν τι. Ἐπὶ Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ τῶν Κομνηνῶν (1118—1180) ὁ ἀνασυνταχθεὶς τοῦ Κράτους στρατὸς περιεφρούρησε τὰς βορείας ἐπαρχίας ἀπὸ ἐπιδρομῶν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Πετσεναίγων τῷ 1121—1124 καὶ τῷ 1149—καὶ 1153 καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν Βουλγάρων τῷ 1167²⁾, ὑποκινηθέντων εἰς στάσιν ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ αυτοκράτορος Φρειδερίκου Α' τοῦ Βαρβαρόσσα.

34. Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης τῶν Κομνηνῶν μνημονευτέος ὁ Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Μιχαὴλ, διαδεχθεὶς εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν τῆς Κ) πόλεως θρόνον Λουκᾶν τὸν Χρυσοβέργην (1156—1166) καὶ διοικήσας τὴν Ἐκκλησίαν μέχρι τοῦ 1177. Ὡς πατριάρχης ἀναγράφεται «*Μιχαὴλ ὁ τοῦ Ἀγχιάλου*», ὅπερ ὑπὸ τινων ἐξελήφθη ὡς σημαῖνον ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦν συγγενὴς ἢ, ὡς σήμερον λέγομεν, ἀνάστημα ἐπιφανοῦς τινος μητροπολίτου τῆς Ἀγχιάλου. Ὁ Ἐφραίμιος ἐν στίχ. 10,183—10,185 ὡς ἑξῆς ἀναγράφει τὰ κατ' αὐτοῦ :

*«Μεθ' ὧν (Λουκᾶν) Μιχαὴλ λευίτης Σακελλίου,
«φιλοσόφων ὑπατος τοῦ Ἀγχιάλου,
«κοσμεῖ θρόνον κάλλιστα τῆς Κωνσταντίνου»*

ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ Μιχαὴλ πρὸ τῆς ἐκλογῆς του εἰς πατριάρχην ἦτο οὐχὶ ἐπίσκοπος ἀλλὰ διάκονος τοῦ Σακελλίου, ἐκ τῆς β' πεντάδος τοῦ πατριαρχικοῦ κλήρου, ὅτε «τοῦ Ἀγχιάλου» θὰ ἐσήμαινε τὴν ἐξ Ἀγχιάλου καταγωγὴν του. Ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῶν Συνόδων ἐξάγεται ὅτι ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου τῷ 1166 ἐπὶ Μιχαὴλ Π. Κ) πόλεως καὶ τῷ 1170 ἦτο ὁ Στέφανος ²⁾, ἥδη καὶ πρότερον ἐπὶ Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη ποιμένων τὴν Ἐκκλησίαν τῆς

1) De colonie commerciale de gli Italiani in Oriente nel medio evo, t. II, p. 2: il diploma dell'imperatore Alessio III dell'anno 1199 fra i porti aperti ai Veneziani non nomina alcuno situato ad mare Nero, od eccezione forse dei sola Anchialo, cio non involgera che i Veneziani fossero esclusi dal Ponto».

2) L. Allatius, De consensu... Spiritus Sancti, p. 690 καὶ Chalandon, Les Comnènes t. II, p. 651 καὶ Z. von Lingenthal, Jus Graecoromanum t. III, 217.

Ἀρχιάλου 1). Ἐκ τοῦ πρὸ μικροῦ ἐκδοθέντος λόγου τοῦ Νικαίας Βησσαρίωνος, τοῦ καρδινάλιου, «Πρὸς τὴν Σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς 2), ἐξάγεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦτο μητροπολίτης Ἀρχιάλου πρὶν ἐκλεγῆ Πατριάρχης. Ὁ Βησσαρίων λέγει «Μιχαὴλ τοῦ τῆς Ἀρχιάλου τῆς πατριαρχείας ἀπειλημένου». Τὸ δὲ «τοῦ Ἀρχιάλου» τοῦ Ἐφραιμίου φαίνεται σημαίνειν ὅ,τι καὶ τὸ μεταγενέστερον «ὁ ἀπὸ Ἀρχιάλου», ὡς τοῦτο βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ τῶν προκατόχων τοῦ Μιχαὴλ Π. Κων)πόλεως Ἰωάννου Θ' τοῦ Ἀγαπητοῦ (1111-1134), ὅστις λέγεται «ὁ τοῦ Χαλκηδόνας» ἢ «τοῦ Χαλκηδών», ὡς φέρεται εἰς τὰς Συλλογὰς Ὁμιλιῶν αὐτοῦ εἰς τὰς Κυριακὰς τοῦ ἔτους 3) Ὡς ἐκ τοῦ Ἐφραιμίου φαίνεται ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἀνὴρ μεγάλης παιδείσεως, δι' ἣν ὠνομάσθη «ὑπάτος τῶν φιλοσόφων», τίτλος ὃν εἶχε πρὸ αὐτοῦ Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, καὶ ἦτο ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ κλήρου «διάκονος τοῦ Σακελλίου», ὁποῦθεν προήχθη ὑπὸ Λουκά τοῦ Χρυσοβέργου εἰς ἀρχιεπίσκοπον Ἀρχιάλου. Γενόμενος δὲ Πατριάρχης ἀποκατέστησε, φαίνεται, τὸν Στέφανον πάλιν εἰς τὴν Ἀρχιάλον. Ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ φέρεται ἐκδεδομένον Πιττάκιον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ «Περὶ γαμικοῦ συναλλάγματος ἥτοι περὶ τοῦ μὴ δύνασθαι τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα δυοὶ δευτέραις ἐξαδέλφαις εἰς γάμον συναπτεσθαι» 4). Κατὰ τὸν Ἐφραιμίον, ὡς εἶδομεν, ἐκόσμησε κάλλιστα τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον.

35. Ἡ Ἀρχιάλος ἐπὶ Ἀγγέλων, Σταυροφοριῶν καὶ Παλαιολόγων. Μετὰ τὸν οἰκτρὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ (1185), ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων ἐπετάχυνε τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, οὗ τὴν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμιοι καὶ ὑποτελεῖς εἰς αὐτὸ ξένοι λαοί. Οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν παρ' αὐτοῖς πολυπληθῶν Κουμάνων ἐνωθέντες μετὰ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως Βλάχων ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην Ἀσὲν ἢ Ἀσάν 5) καὶ ἀνασυνέστησαν τὸ δεύτερον Βουλγαρικὸν Κράτος. Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἔδωσαν οἱ εἰσπράκτορες φόρου τῶν περὶ τὴν Ἀρχιάλον περιοχῶν καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Αἴμου, διὰ τῶν βιαίων μέτρων εἰσπράξεως νέων φόρων, ἐπιβληθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὅστις, κατὰ τὸν Νικήταν Χωνιάτην 6), «ἔλαθε διὰ σμικροπρέπειαν καὶ ἄλλας μὲν πόλεις καλαμησάμενος, αἶ κατ' Ἀρχιάλον συνφικίζοντο, ἑαυτῷ δὲ καὶ Ρωμαίοις ἐκπολεμώσας, τοὺς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μοῖσοι μὲν πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχ-

1) Migne, C. Completus Gr. CXL c. 261. Mansi, Concil. t. 22 c. 2—12.

2) Ἐκδ. Χρυσάνθου, ἀρχ. Ἀθηνῶν 1939, σ. 38.

3) Ἰ. Σακελλίωνος, Κατάλογος Χειρογράφων Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 46—51.

4) Σιναϊτικὸς Κώδιξ 482 φύλ. 229—230. «Πιττάκιον τοῦ Βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ πρὸς τὸν ἀγιώτατον καὶ οἰκομ. πατριάρχην κυρὸν Μιχαὴλ τὸν τοῦ Ἀρχιάλου».

5) Κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Οὕτως ὠνομάζετο ἡ οἰκογένεια αὕτη ἐν Κων)πόλει.

6) Ν. Χωνιάτης, Ἰστορ. σ. 482, ἐκδ. Bonn.

χοι κικλήσκονται». Ἐπανελημμένως νικήσαντες ἑλληνικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ ἀφθόως ἐφοδιασθέντες διὰ λαφυραγωγηθέντος ἑλληνικοῦ ὀπλισμοῦ, ἐπεξέτειναν τὰς ἐπιθέσεις των ἀπὸ τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν χωρίων καὶ κατὰ τῶν «εὐπύργων» πόλεων· καὶ δὴ προσέβαλον καὶ «ἐξεπόρθησαν» τὴν Ἀγχιάλον, ἐκυρίευσαν τὴν Βάρναν καὶ φθάσαντες μέχρι Τριαδίτσας (ν. Σόφιας) κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος, νικήσαντες τὸν Ἰωάννην¹⁾. Ἡ κατάσταση ἐχειροτέρευσε διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ διακεκριμένου στρατηγοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησε καὶ ὁ διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας Ἀγχιάλου Κωνσταντῖνος ὁ Σιτηθᾶτος «ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ μειλίχιος, τῶν τότε ἀστρολόγων ὁ δοκιμώτατος ὢν», ὡς λέγει ὁ Χωνιάτης, ὅστις λέγει ὅτι ἡ προσχώρησις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποστασίαν τοῦ Βρανᾶ δὲν ἦτο ἐκουσία²⁾. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπελθὼν «καὶ τὴν Βάρναν ἀνέκτησε καὶ τὴν Ἀγχιάλον ἐπύργωσε καὶ φρουρὰν αὐταῖς ἐγκατέστησε³⁾». Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ Βλαχοβούλγαροι εἶχον καταστρέψει τὸ χερσαῖον τεῖχος τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς ἀποκατέστησε καὶ ἐνίσχυσε τὴν πόλιν διὰ φρουρᾶς. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῆς Βάρνης ἐγένετο ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Βρανᾶ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποστασίαν τούτου καὶ τὸν ἔξω τῆς Κων)πόλεως φόνον ἐν μάχῃ πρὸς Κοιράδον τὸν Μονφεροατικόν, κοντοτιέρον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, οὗτος προέβη εἰς τὴν ὀχύρωσιν αὐτῆς⁴⁾. Οἱ Βλαχοβούλγαροι ὅμως ἐξηκολούθησαν τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν οὐ μόνον ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ καὶ νοτίως αὐτοῦ, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν συνεχῶν τοῦ Βυζαντίου ταραχῶν καὶ στάσεων διαφόρων φιλοδόξων στρατηγῶν καὶ συγγενῶν τοῦ ἐκπεσόντος οἴκου τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἀναγορευόμενοι αὐτοκράτορες συνελαμβάνοντο, ἐτυφλοῦντο ἢ ἐφονεύοντο⁵⁾. Τέλος ὁ Ἰσαάκιος παρασκευάσας ἱκανὸν στρατὸν ἐπῆλθε κατὰ τῶν Βλαχοβουλγάρων τῷ 1195. Ἀλλ' οὐ μακρὰν τῆς Κων)πόλεως συνωμόται στρατηγοὶ⁶⁾ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον τὸν Γ', ὅστις τὸν μὲν ἀδελφὸν ἐτύφλωσε καὶ ἐφυλάκισε, τὴν δὲ κατὰ τῶν Βλαχοβουλγάρων ἐκστρατείαν ἐγκατέλιπε. Οἱ Βούλγαροι δὲ μετὰ διετεῖς καὶ αὐτοὶ ἐσωτερικὰς περὶ τὸν θρόνον ταραχάς, συνηνώθησαν περὶ τὸν ἰσχυρὸν καὶ

1) Ν. Χωνιάτης, αὐτ. σ. 504—505 καὶ Ἐφραίμιος στίχ. 6156—6157 «Τὸ βλαχικὸν φύλον ἐπελθὼν ρωμαϊκοῖς χωρίοις | καὶ Βάρναν εἶλε σὺν Ἀγχιάλῳ πόλεις».

2) Ν. Χωνιάτης, σ. 505. «Ὅς διέπων τὴν ἐπαρχίαν Ἀγχιάλου οὐχ ἐκόντως ἐπικολούθησε τῷ Βρανᾶ».

3) Τοῦτο σημειοῖ καὶ ὁ Ἐφραίμιος ἐν στίχ. 6166—6167 «Καὶ Βάρναν ἀνέκτησε σὺν Ἀγχιάλῳ | καὶ ταῖσδε φρουρὰν ἱκανὴν ἐπεισάγει».

4) Ν. Χωνιάτης, ἐνθ' ἄνωτ.

5) Τοιοῦτοι ἦσαν πλὴν τοῦ Βρανᾶ, ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὁ ψευδο-Μανουὴλ Κομνηνός (ὁ Κασσαλώνης), ὁ Ψευδαλέξιος ἐν Παφλαγονίᾳ, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Τατίκιος, ἕτερος Κομνηνός, Ἀνδρόνικος, υἱὸς τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, καὶ ἄλλοι.

6) Γεώργιος Παλαιολόγος, Μιχαὴλ Καντακουζηνός, Θεόδ. Βρανᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Ραούλ.

δραστήριον Ἰωαννίτζην, ἀδελφὸν τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου, πρὸς ὃν ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ τῷ 1197, ἐκχωρήσας εἰς αὐτὸν πᾶν ὄ,τι εἶχε καταλάβει νοτίως τοῦ Αἴμου. Ὁ Ἰωαννίτζης ἐνομιμοποίησε τὴν θέσιν του ὡς βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων τῷ 1203, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Δ' Σταυροφορίας, ἀποταθείς διὰ τοῦτο πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν Γ', οὗ ἀπεσταλμένος καρδινάλιος ἔστειπεν αὐτόν, τὴν 8ην Νοεμβρίου 1203, προχειρίσας καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας εἰς πατριάρχην.

Μετὰ μικρὸν ἡ Δ' Σταυροφορία καταλύσασα τὸ Βυζαντινὸν Κράτος (Ἀπρίλιος τοῦ 1204) εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐτοῦ χώρας, ἠνύνησε τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Ἰωαννίτζη. Οἱ φράγκοι σταυροφόροι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἐν Κων)πόλει, διὰ τοῦ Ἑρρίκου τῆς Φλάνδρας κατέλαβον καὶ φρικωδῶς ἐληλάτησαν ὅλην τὴν Θράκην καὶ ἰδίως τὴν Ἀδριανούπολιν. Κατὰ τὸν Ville Hardouine, τὸν ἱστορικὸν τῆς Σταυροφορίας ταύτης, ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος (δοῦξ τῆς Φλάνδρας), συναθροίσας τοὺς ἀνθρώπους του, οἵτινες εἶχον λεηλατήσει τὴν Βερόην...ἐκίνησε πρὸς τὰ πρόσω ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὥστε ἐφθασεν εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰωάννου τῆς Βλαχίας καὶ Βουλγαρίας, καὶ ἦλθον εἰς τὰς *Θέρμας*, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτησαν. καὶ κατέστρεψαν μίαν πόλιν, ἡ ὁποία ὠνομάζετο «*Ἀρχιάλος*». Ποία ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς καταστροφῆς τῶν *Θερμῶν* καὶ τῆς πόλεως δὲν λέγεται. Τῶν *Θερμῶν* ἐπὶ μακροὺς χρόνους δὲν γίνεται ἕκτοτε μνεία. Ἡ *Ἀρχιάλος* ὅμως ὡς ἐμπορικὸς λιμὴν τοῦ ἐμπορίου τῶν Βενετῶν, ὁ μόνος ὑπολειφθεὶς εἰς αὐτοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ, ὡς εἶδομεν, δὲν εἶναι δυνατὸν σπουδαίως νὰ ἔπαθε, διότι οἱ Βενετοὶ ἦσαν ὁ σπουδαιότατος παράγων τῆς Σταυροφορίας ἐκείνης, ἧς ὁ ἕτερος τῶν ἀρχηγῶν ἦτο ὁ Δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος. Μετὰ ἓνα δὲ αἰῶνα εὐρίσκομεν αὐτὴν ὠχρωμένην, εὐήμεροῦσαν καὶ διεκδικουμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων. Πρὸ τῆς βίας καὶ κακουργίας τῶν Βενετῶν, εἰς ὧν τὸν κληρὸν περιελήφθησαν κατὰ τὴν διανομήν, οἱ κάτοικοι τῆς Θράκης συνεμάχησαν μετὰ τῶν ὁμοδόξων Βλαχο—Βουλγάρων κατὰ τῶν ἑτεροδόξων καὶ μισπῶν Φράγκων. Ὁ Ἰωαννίτζης, ἀφοῦ ἔσφαξε τὴν φρουρὰν τοῦ Διδυμοτείχου (Φεβρ. 1205), ἐκυρίευσεν τὴν Ἀδριανούπολιν, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκησε τὸν ἐπελθόντα ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον καὶ τὸν Δάνδολον σταυροφορικὸν στρατὸν (15 Ἀπριλ. 1205), ὅτε ἐφονεύθη ὁ Βαλδουῖνος, οἱ δὲ νικηταί, καὶ ἰδίως οἱ πολυάριθμοι Κουμᾶνοι, ἐβάδισαν κατὰ τῆς Κων)πόλεως. Πᾶσα ἡ Θράκη, πλὴν τῆς Φιλιππουπόλεως, Ραιδεστοῦ καὶ Σηλυβρίας κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτζη καὶ τῶν συμμάχων του Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ μὲν Κουμᾶνοι ἔνεκα τοῦ θερμοῦ τῆς Θράκης κλίματος ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου Βουλγαρίαν· ὁ δὲ Ἰωαννίτζης, καταλιπὼν τὴν κατὰ τῆς Κων)πόλεως ἐπίθεσιν, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀποκρουσθεὶς ὅμως ἐκεῖθεν προσέβαλε καὶ καταλαβὼν κατέστρεψε τὴν Φιλιππούπολιν, τὸ κυριώτατον προπύργιον τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Θράκης, μεθ' ὃ ἀπεσώθη πέ-

ραν τοῦ Αἴμου. Τότε οἱ προσχωρήσαντες πρὸς αὐτὸν Ἕλληνες τῆς Θράκης τὸν ἐγκατέλιπον καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Σταυροφόρους τῆς Κων)πόλεως, οἵτινες γραπτῶς ἐξησφάλισαν τὰς περιουσίας καὶ τὰ ἀστικά τῶν Ἑλλήνων δικαιώματα, τάξαντες αὐτοὺς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἑλλήνος Θεοδώρου Βρανᾶ, διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου, ὅστις ἐνίστε καὶ βασιλεὺς Ἀδριανουπόλεως ἐπευφημεῖτο. Νέα ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰωαννίτζη κατὰ τοῦ Διδυμοτείχου τῷ 1206 ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τῆς Κων)πόλεως, καὶ οἱ Βούλγαροι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια προσβαλόντες δὲ μετ' ὀλίγους μῆνας τὴν Ἀδριανούπολιν κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ νέου λατίνου αὐτοκράτορος Ἐρρίκου τῆς Φράνδρας, ἐγκαταλιπόντες εἰς τὸν νικητὴν 20.000 αἰχμαλώτους καὶ πολλὴν λείαν. Ὁ Ἰωαννίτζης ὁμως ἀδιακόπως ἐνέβαλλε τῷ 1207 εἰς τὴν Δ. Θράκην καὶ Μακεδονίαν, λεηλατῶν καὶ σφάζων, προσλαβὼν διὰ τοῦτο τὸ ἐπίθετον *Ρωμαιοκτόνος, Σκυλλογιάννης* ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποκληθεὶς, ἕως οὗ ἐπιχειρήσας νὰ πολιορκήσῃ τὴν Θεσσαλονίκην (Ὀκτ. τοῦ 1207), ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ του Μοναστρᾶ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Βορίς ὁ Γ' ἐπαναλαβὼν τὰς κατὰ τῆς Θράκης συνήθεις βουλγαρικὰς ἐπιδρομὰς, ἐνικήθη τὴν 31 Ἰουλίου 1208 ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν. Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι τῶν Βλαχο—Βουλγάρων πρὸς τοὺς Σταυροφόρους τῆς Κων)πόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποβλέποντες εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ διεξαχθέντες εἰς τὴν συνήθη ἀπὸ δύο αἰώνων περιοχὴν τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Θράκης, δὲν ἀφῆκαν ἀνέπαφον καὶ τὴν περὶ τὴν Ἀγγίαιον καὶ τὰς γείτονας πόλεις χώραν, τὴν ὑπαιθρον πάντως, εἰ μὴ καὶ τὰς πόλεις αὐτάς. Ἡ Ἀγγίαλος ὁμως ὡς κέντρον ἐμπορίου ἡτῶν Βενετῶν, κυριαρχούντων διὰ τοῦ στόλου ἐν τῷ Εὐξείνῳ, ἐπιτρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη καὶ ὡς τειχῆρης καὶ ὠχυρωμένη ἔμεινε ἀπρόσβλητος. Οἱ Βούλγαροι ἄλλως τε ἐπὶ Βορίς τοῦ Β' συνεμάχησαν πρὸς Θεόδωρον Λάσκαριν τὸν αὐτοκρ. τῆς Νικαίας. Τῷ 1222 οἱ παρὰ τὸν Στρυμόνα Βούλγαροι ἐξεδιόχθησαν ἐκεῖθεν ὑπὸ τοῦ καταλύσαντος τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης δεσπότη τοῦ Ἑλλάδος (Ἠπείρου) Θεοδώρου καὶ πρὸ τῆς πίεσεως τούτου ἀπεχώρησαν καὶ ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Αἴμον *Ζαγοράς* καὶ τῆς *Χριστουπόλεως* (παρὰ τὴν Καβάλλαν) καὶ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως (1225). Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἀσάν ὁ Β' συμμαχῶν μετὰ τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη τῆς Νικαίας, διέσχισε τὴν Ἀν. Θράκην καὶ ἐπολιόρησε τὴν Κων)πολιν, ἧς τὰ πέρα εἶχεν ἤδη ἀπελευθερώσει ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων ὁ Βατάτζης (1230). Ἄλλ' οἱ φράγκοι τῆς Κων)πόλεως δι' ἀπεγνωσμένης προσπαθείας τὸν μὲν στόλον τοῦ Βατάτζη κατετρόπωσαν, τὸν δὲ βουλγαρικὸν στρατὸν κατέστρεψαν, καὶ οἱ ἠττημένοι Βούλγαροι ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὅτε ὁ Θεόδωρος Κομνηνὸς τῆς Θεσσαλονίκης προωθῶν τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ προσέβαλε τοὺς Βουλγάρους πέραν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ Ἰωάννης Ἀσάν ἐνί-

κησεν αὐτὸν παρὰ τὴν Κλοκοτνίτσαν πλησίον τοῦ Ἐβρου καὶ ἠχμαλώτισεν αὐτὸν μετὰ πολλῶν ἀνδρῶν του καὶ κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, Διδυμότειχον, Βολερόν, Σέρρας καὶ ἐπεξέτεινε τὰς ἐπιδρομὰς του πρὸς τὴν Μακεδονίαν (Πελαγονίαν, Πρίλαπον, Ἀλβανόν), Θεσσαλίαν καὶ μέχρι Ἰλλυρίας, μεθ' ὃ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν χώραν του. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν, ὃν οἱ μὲν Βούλγαροι ὠνόμασαν Καλογιάννην, οἱ δὲ Ἕλληνες Σκυλογιάννην (1246), ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Βατάτζης ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Θράκην καὶ κατέλαβε τὰς Σέρρας, τὸ Μελένικον, τὴν Στενίμαχον, τὰ Τσέπαινα καὶ τὴν λοιπὴν περὶ τὴν Ροδόπην χώραν καὶ προχωρήσας διὰ τῆς ΒΔ. Θράκης προσέβαλε τοὺς Βουλγάρους μέχρι τῶν Σκοπίων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὁ Βατάτζης μετὰ τοῦτο κυριεύσας τὴν Θεσσαλονίκην κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Ἀγγέλων Κομνηνῶν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1207) εἶχε προσαχθῆ εἰς αὐτοκρατορίαν Θεσσαλονίκης (1222—1247). Οὕτω ὁ Βατάτζης περιώρισεν ἐν Θράκῃ καὶ τῶν Φράγκων τὰς κτήσεις σχεδὸν εἰς μόνην τὴν Κων)πολιν, καὶ τοὺς Βουλγάρους ἀπέθησε πρὸς τὸν Αἴμου· τὰς κατὰ τούτων μάλιστα ἐπιχειρήσεις ἐσυνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἀποθανόντος τῷ 1255, Θεόδωρος Δούκας ὁ Λάσκαρις ὁ Β', νικήσας αὐτοὺς ἐμβαλόντας εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀπωθήσας εἰς τὰ παλαιὰ αὐτῶν ὄρια τῷ 1256. Ὅτε δὲ τῷ 1261 ἀνεκτῆθη ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ ἡ Κων)πολις, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία ἀπετέλεσαν τὸ νέον ὑπὸ τοὺς Παλαιολόγους Ἑλληνικὸν Κράτος τοῦ Βυζαντίου, αἱ δὲ παρευξείνιοι πόλεις τῆς Ν. τοῦ Αἴμου θρακικῆς παραλίας περιελαμβάνοντο εἰς τὰ ὄρια τοῦ Κράτους. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (1259—1282) ἡ Ἄν. Θράκη δὲν ἔμεινεν ἥσυχος. Ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Θράκην, ἐγκαταλιπὼν τὴν Φιλιππούπολιν, τὴν Στενίμαχον, τὴν Ἀρχιάλον καὶ Μεσημβρίαν τῷ 1264. Προσκαλέσας ὅμως εἰς βοήθειαν τοὺς κατακλύσαντας τότε ὅλην τὴν μεσημβρινὴν καὶ κεντρικὴν Ρωσσίαν *Τατάρους*, ἐπέδραμε τῷ 1265 καὶ ἐδήλωσε τὴν ὑπαιθρον Θράκην, ὥστε «δὲν ἐφαίνεται πλέον γεωργὸς εἰς τοὺς ἀγρούς»¹⁾. Τῷ 1272 ὅμως νυμφευθεὶς εἰς β' γάμον τὴν Μαρίαν Παλαιολογιναν ἔλαβεν ὡς προῖκα τὴν *Ἀρχιάλον καὶ Μεσημβρίαν*²⁾. Ἐξ ὧν ὅμως λέγει ὁ Παχυμέρης, ὁ Μιχαὴλ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων)πόλεως ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων καὶ τῆς περὶ αὐτὰς χώρας καὶ τὰ μέρη ταῦτα «*ἅπαξ γευσάμενα τῆς μεταβολῆς ἡγάπων ὑπὸ βασιλεῖ διοικούμενα*»³⁾, οἱ μεικτοὶ δηλονότι πληθυσμοὶ τῆς ὑπαιθρου, ὡς σαφῶς λέγεται («καὶ γε τὰ περίξ ἐκεινων», τῆς Ἀρχιάλου δηλ.

1) Gelzer, Ἐπίτομ. Βυζ. Ἱστορία παρὰ Ἄκρουμπάχερ—Σωτηριάδη, τ. Γ', σ. 493.

2) Gelzer, αὐτ. σ. 494.

3) Παχυμέρη, Ἱστορ. I. σ. 211. Οἱ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν πόλεων διεκήρυξαν «Ρωμανίας εἶναι μέρος καὶ Ρωμαίους αὐτούς· μὴ εἶναι δ' εὐλογον Ρωμαίους ὑπὸ Βουλγάρῳ τελεῖν». Παχυμέρη, I, σ. 343.

καὶ Μεσημβρίας). Ἡ ἐκ προικὸς κατοχὴ τῶν δύο πόλεων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὑπῆρξε βραχεῖα, διότι ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν τσάρον αὐτῶν Σβιατοσλαῦον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τῆς Ἀν. Θράκης ἐπιδρομὰς μέχρι Μεσημβρίας, Ἀγγιάλου καὶ Ἀγαθουπόλεως, ὅτε καὶ αὐτῶν ἐξῆλθεν ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεῦαν υἱὸς καὶ συνάρχων τοῦ Ἀνδρονίκου Μιχαὴλ ὁ Θ'. Τῷ 1304 ἐνεφανίσθησαν οἱ Καταλᾶνοι τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ρογέρου Δεφλῶρ, τὸν ὁποῖον δολοφονηθέντα ὑπὸ τῶν μισθοφόρων τοῦ Μιχαὴλ ἐν Ἀδριανουπόλει (1305) ἐδικιούμενοι οἱ Καταλᾶνοι οἰκτρῶς ἐπὶ δύο ἔτη (1305—1307) ἐδήλωσαν τὴν νότιον Θράκην, ἰδίως τὴν ὑπαιθρον πλὴν τοῦ Διδυμοτείχου, Ἀδριανουπόλεως καὶ Τσορουλοῦ. Ὅτε δὲ τέλος οἱ Καταλᾶνοι ἀπῆλθον εἰς νότιον Ἑλλάδα, τὴν κακοδαιμονίαν τῆς Θράκης ἐσυνέχισεν ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων. Ἀνδρόνικος δηλ. ὁ Β', ἀποθανόντος ἐν Ἀδριανουπόλει τοῦ υἱοῦ καὶ συνάρχοντος Μιχαὴλ τοῦ Θ' (1321), ἀπεκήρυξε τὸν υἱὸν τούτου καὶ ἴδιον ἔγγονον Ἀνδρόνικον τὸν Γ', ὃν ὑπεστήριξε διὰ τοὺς φιλοδόξους αὐτοῦ σκοποὺς ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, διοικητὴς Θράκης, ἣτις ὅλη ἀνεγνώριζεν ὡς βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν νεώτερον. Οὗτος τῷ 1325 νικηφόρως ἀπέκρουσεν ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀπὸ τινων ἐτῶν καταλαβόντες τὴν Φιλιππούπολιν ἐλεηλάτουσαν τὴν κεντρικὴν Θράκην μετὰ πολλῶν Σλαύων καὶ Τατάρων ἐκ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Δουναβέως κατερχομένων. Οἱ δύο αὐτοκράτορες, ὁ μὲν ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Κων)πόλεως, ὁ δὲ γέρον Ἀνδρόνικος ἵνα σώσῃ ἑαυτὸν, ἐπεζήτησαν ἐκ περιτροπῆς τὴν συμμαχίαν καὶ ὑποστήριξιν τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων ἢ καὶ τὴν οὐδετερότητα αὐτῶν διὰ χρημάτων, ἐνῶ συγχρόνως ἐν αὐτῇ τῇ Κων)πόλει οἱ Βενετοὶ καὶ Γενοβέζοι ἐπολέμουσαν κατ' ἀλλήλων κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τέλος Ἀνδρόνικος ὁ Γ' μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ κατέλαβον τὴν Κων)πολιν (Μάϊος 1328), ὁ δὲ γέρον βασιλεὺς ἀποσυρθεὶς εἰς μονὴν ἀπέθανε τῷ 1332. Οὕτως Ἀνδρόνικος ὁ Γ' Παλαιολόγος ἀναλαβὼν μόνος τὴν ἀρχὴν ἤρχεν ἐν Εὐρώπῃ πάσης τῆς Θράκης μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου μετὰ τῶν πόλεων Ἀγγιάλου, Μεσημβρίας καὶ τῆς περὶ αὐτὰς χώρας περιλαμβανούσης τὸν Ἀετόν, Κτένια, Ρωσσόκαστρον μέχρι Διαμπόλεως¹⁾, τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας, τῆς Ἀν. Ἠπείρου, πολλοῦ μέρους τῆς Πελοποννήσου καὶ τινων νήσων. Συμμαχήσας δὲ μετὰ τοῦ τσάρου τῆς Βουλγαρίας Μιχαὴλ κατὰ τῶν Σέρβων τῆς Β. Μακεδονίας ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ἀχρίδα (1335)· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Μιχαὴλ Ἀλεξάνδρου (1331—1363), περιελθὼν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐνίκηθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ ἐπιζήμιον πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην, δι' ἧς αἱ παράλιοι ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ Ἀγγιάλος κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρόνικος διὰ νέας ἐξορμήσεως ἀνακατέλαβε τὰς πό-

1) Καντακουζηνός, Ἱστορ. II. σ. 21.

λεις ταύτας, τὴν δὲ Ἀρχιάλον ἀντήλλαξε διὰ τῆς Διαμπόλεως, ἀποδοὺς ταύτην εἰς τοὺς Βουλγάρους ἀντὶ τῆς Ἀρχιάλου, ἐπανελθούσης οὕτω εἰς τὸ Κράτος¹⁾. Ἀποθανόντος τῷ 1341 τοῦ Ἀνδρονίκου Γ'. ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων, ἀνεκέρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ἵνα στηριχθῆ εἰς τὸν θρόνον κατέφυγεν εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων τῆς ἀπέναντι Βιθυνίας καὶ τῶν Σέρβων, οὔτινες ὑπὸ τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα αὐτῶν Στέφανον Δουσσάν εἶχον καταλάβει τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Ἀλβανίαν καὶ Ἡπειρον. Οἱ Τούρκοι ἐλθόντες εἰς βοήθειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ, περὶ τοὺς 28.000 παρέμειναν ἐπὶ τινα ἔτη ἐν Θράκῃ, δηροῦντες τὴν ὑπαιθρον χώραν, ὡς ἄλλοτε οἱ Καταλάνοι. Ὁ Οὐρχάν, καίπερ νυμφευθεὶς τὴν μικρὰν θυγατέρα τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατέλαβεν ὀριστικῶς πολλὰ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου μέρη, ὅπου ἐγκατέστησε τουρκικὰς ἀποικίας. Τῷ 1355, ὅτε ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Μοῦνην τῶν Μαγγάνων ὁ ἄθλιος Καντακουζηνός, ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς Ἰωάννην Ε'. τὸν Παλαιολόγον (1347—1391). Ἐπὶ τούτου οἱ Τούρκοι διὰ τοῦ Μουράτ Α'. ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, καταλαβόντες τὴν Ν. Θράκην μέχρι τοῦ Διδυμοτείχου (1361), κατ' ἐκείθεν ἐπεκτείναντες τὰς κατακτήσεις των πρὸς Δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ καὶ πρὸς τὰ Β.Α. διὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μέχρι τοῦ Αἴμου. Νικήσαντες δὲ τῷ 1363 τοὺς κατ' αὐτῶν συμμαχήσαντας προτροπῇ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Ε', Οὐγγρους, Σέρβους, Βλάχους καὶ Βουλγάρους, ὑπέταξαν τοὺς παρὰ τὴν Ροδόπην Σέρβους καὶ κατέστησαν φόρου ὑποτελεῖς, καὶ διὰ στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν αὐτῇ τῇ Σερβίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ ἠνάγκασαν τὸν Σέρβον Βασιλέα Λάζαρον καὶ τὸν τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννην Γ'. τὸν Σισμάν νὰ συνθηκολογήσουν τῷ 1375. Τὰς δ' ἐπιτυχίας αὐτῶν οἱ Τούρκοι προώθησαν ἐν τῇ Ἀν. Μακεδονίᾳ καὶ Ν. Σερβίᾳ μέχρι Ἀχρίδος καὶ Βιτωλίων καὶ Περλεπέ καὶ Σκοπίων καὶ Σόφιας. Οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι ὁμῶς ἀποστατήσαντες κατὰ τοῦ ἀπόντος ἐν Μ. Ἀσίᾳ Μουράτ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπανεέλθῃ τῷ 1387 καὶ νὰ ὑποιάξῃ τὸ πλεῖστον τῆς ἐκείθεν τοῦ Αἴμου Βουλγαρίας καὶ εἴτα ἐπελθὼν κατὰ τῶν Σέρβων ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὴν φονικὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389), καθ' ἣν οἱ Σέρβοι ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Κράλης Λάζαρος συλληφθεὶς ἐθανατώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ Μουράτ ἐδολοφονήθη διὰ τῆς ἡρωικῆς αὐτοθυσίας τοῦ σέρβου Μιλῆς Κομπιλόβιτς. Ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ Α'. Βαϊάζητ Α'. ὁ Κεραυνὸς συνεπλήρωσε τὰς πρὸς Β. τοῦ Αἴμου ἐπιχειρήσεις διὰ τῆς ἐντελοῦς κατακτήσεως τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς ὑποταγῆς καὶ καταβολῆς φόρου τῆς Βλαχίας (1393—1395). Αἱ παραλίοι τοῦ Εὐξείνου πόλεις *Μεσημβρία*, *Ἀρχιάλος*, *Πύργος*, *Σωζόπολις*, *Ἀγαθόπολις*, *Μήδεια* καὶ ὅλη ἡ μέχρι τοῦ Βοσπόρου παραλία δὲν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ παρέμειναν εἰς τὸ οὕτω κολοβωθὲν ἑλληνικὸν Κράτος τοῦ Βυ-

1) Καντακουζηνός, αὐτ. I, σ. 459—460.

ζαντίου. Τοῦτο ὄφειλετο εἰς τὴν προστασίαν τοῦ στόλου τῶν Βενετῶν καὶ Γενοβέζων, οἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος διεξάγοντες ἐμπόριον μετὰ τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Κριμαίας ἴδρυσαν εἰς τὰς πόλεις ταύτας ἐμπορικὰ πρακτορεῖα καὶ ἀποικίας, τὰς ὁποίας διὰ συνθηκῶν ἐξησφάλιζον. Ὅτε δὲ ἐπὶ Ἰωαννίτση οἱ Βούλγαροι ἐπὶ βραχὺν χρόνον κατέλαβον τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Ἀγχιάλον, οἱ Βενετοὶ συνῆψαν καὶ πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐμπορικὴν συνθήκην, δι' ἧς πλὴν ἄλλων ἠδύναντο νὰ ἀγοράζουσι οἰκόπεδα, νὰ κτίζουσι ναοὺς καὶ ἐμπορικὰς λέσχας καὶ νὰ διενεργοῦν ἐμπορικὰς ἐκθέσεις ¹⁾. Τῷ 1366 ἡ Ἀγχιάλος καὶ ἡ Μεσημβρία ἀπληθερωθῆσαν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Ἀμεδαίου τῆς Σαβοΐας, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας Μαρίας, ἐλθόντος ν' ἀπαλλάξῃ τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἐπιστρέφοντα ἐξ Οὐγγαρίας καὶ κωλυόμενον ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἰωάννου Σισμάν τῆς Βουλγαρίας, μεθ' οὗ συνεμάχουν οἱ Ὀγοῦζοι τοῦρκοι τῆς ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Αἴμου παραλίας τοῦ Εὐξείνου. Ὁ Ἀμεδαῖος μετὰ 1800 ἰταλῶν καὶ γάλλων ἱπποτῶν καὶ βυζαντινοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἐπῆλθε κατὰ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου πόλεων κατεχομένων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ κατέλαβε πρῶτην τὴν Μεσημβρίαν (1366), ἔπειτα τὸν Πύργον καὶ τὰ πρὸς Δ. τῆς Σωζόπολεως μέρη. Μετὰ 20 δὲ γαλερῶν προσβαλὼν ἀπὸ θαλάσσης τὸ κάστρον τῆς Ἀγχιάλου καὶ τὸν Αἴμονα, ἐξεπόρθησεν αὐτὰ, ἐγκατέστησε καὶ εἰς τὰ δύο φρουρὰς καὶ ἐπέβαλε πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἧτις διὰ τὴν Ἀγχιάλον ἦτο 2724 ὑπέρπυρα. Ὁ βούλγαρος τσάρος κινδυνεύων νὰ στερηθῇ τῆς βοήθειας τῶν Ὀγοῦζων, ὧν ἐπολιορκεῖτο ἤδη ἡ Βάρνα, ἐδέχθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διόδον τοῦ Παλαιολόγου, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τῷ ἐπιστραφῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀμεδαίου καταληφθέντα παραλία τοῦ Εὐξείνου. Ὅτε ὁμοῦς ὁ Παλαιολόγος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1366 ἔφθασεν εἰς Μεσημβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διέβησεν μετὰ τοῦ Ἀμεδαίου εἰς τὴν Σωζόπολιν, ὃ Ἀμεδαῖος ἀντὶ τῶν Βουλγάρων παρέδωκεν ἀντὶ χρημάτων τὰς ἑλληνικὰς πόλεις εἰς τὸν Παλαιολόγον ²⁾. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ 1452 ἡ Ἀγχιάλος παρέμεινεν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος, διοικουμένη ὑπὸ ἰδίου ἄρχοντος μετὰ τῆς πέριξ χώρας, εἰς ἣν περιλαμβάνοντο ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἴσως καὶ ἡ Σωζόπολις, ὃ Ἀετὸς καὶ μέχρι τοῦ Αἴμονος. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰωάννου Ε' Μανουὴλ Β' (1391—1423) καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἰωάννου Η' (1423—1448) τῶν Παλαιολόγων, ἡ διοίκησις Ἀγχιάλου ἀνετέθη ἐκ περιτροπῆς εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντῖνον τὸν ἔπειτα διοικητὴν Πελοποννήσου καὶ τελευταῖον

1) W. Heyd, Geschichte des Levantehandels, vol. I, p. 580.

2) Γ. Δ. Μπαλάστσεφ, Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Γ' Βυζαντινὸν Συνέδριον τοῦ 1930, ἐκδοθεῖσα ἐν Σόφια ὡς «Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος καὶ τὸ κράτος τῶν Ὀγοῦζων» (ἐπὶ τῇ βάσει Παχυμέρη καὶ Γρηγορά καὶ τοῦ Ὀγουζναμέ τοῦ Seid Locman).

αὐτοκράτορα τῆς Κων)πόλεως, καὶ τὸν Δημήτριον, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀντικατέστησεν ἐν Πελοποννήσῳ τὸν ἀπελθόντα εἰς Κων)πολιν Κωνσταντίνον.

36. *Παράρτημα.* Ὁ δῆθεν ἐκσλαβισμὸς τῆς Θράκης. Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησις τῆς Θράκης καὶ τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιδ' αἰῶνος ἔβηκε τέρμα εἰς τὰς ἐκ Βουλγαρίας ἐν ἀρχῇ ληστροιάς, ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου αἰῶνος κατακτητικὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἀπὸ τοῦ Κάτω Δουνάβεως κινουμένων καὶ διὰ τοῦ Ἄν. Αἴμου κατακλυζόντων τὸ Βυζαντινὸν Κράτος βαρβάρων λαῶν—Οὔννων, Ἀντῶν, Ἀβάρων, Οὔγγρων, Βουλγάρων, Ρώσσων, Πετσεναίγων, Κουμάνων, Βλάχων. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἤρχισαν μετὰ τὴν εἰς τὰς βορείους χώρας τοῦ Κράτους παροδικὴν—ἐπὶ ἓνα αἰῶνα—ἐγκατάστασιν τῶν Γότθων (δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν) καὶ τὴν μονιμωτέραν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στ' αἰῶνος τῶν διαφόρων Σλαβικῶν φύλων ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀνειστέρου πολυφύλου Σλαβικῆς ὁμοφυλίας. Καὶ οἱ μὲν Γότθοι ἐν μέρει ἀπορροφηθέντες ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐν μέρει δὲ πιεσθέντες ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων περὶ τὰ μέσα τοῦ ε' αἰῶνος Οὔννων, ἀπεχώρησαν ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων τοῦ Κράτους, οὔδεμίαν ἐπιρροὴν ἀσκήσαντες ἐπὶ τοὺς παλαιότερους κατοίκους τῆς χώρας, οἵτινες ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς διοικήσεως εἶχον ἐξελληνισθῆ. Τοὺς Γότθους, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Οὔννων (450), διεδέχθησαν διάφορα σλαβικά φύλα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἐκ Βορρᾶ κατεχομένων Ἀβάρων, συγκαταθέσει τῆς ἐν Κων)πόλει ἀρχῆς ἐγκατασταθέντα εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ Αἴμου καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ Ἄξιου χώραν καὶ νοτίως ἐν Θεσσαλίᾳ, εἰς τὴν ἐκ παλαιότερων χρόνων ἀραιῶς κατρωκῆμένην ὑπαιθρον τῆς Βορείου Ἑλλάδος. Αἱ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον συμπαγεῖς αὗται ὁμάδες, αἱ ὀνομασθεῖσαι *Σκλαβίναι*, ὡς εἰρηνικοὶ ἐποικισμοί, ὑποτελεῖς τοῦ Κράτους, ὑπὸ ἰδίους φυλάρχους ὡς πρότερον οἱ Γότθοι, ὑπαχθέντες εἰς τὴν κρατικὴν τοῦ Βυζαντίου διοίκησιν ὡς στρατευόμενοι καὶ φορολογούμενοι, ἐνεσωματώθησαν εἰς τὸν ὄργανισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ταχέως ἐκχριστιανισθέντες καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ δημοσίου βίου ὑποστάντες τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀρχούσης καὶ πολυπληθεστερας φυλῆς. Τὸ Κράτος διὰ τῆς διοικήσεως, τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, τῶν γεωργικῶν νόμων καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἔτι δὲ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, εἶχεν ἐξελληνίσει αὐτοὺς καὶ ταχέως ἀφομοιώσει. Τὰ σλαβικά δὲ γλωσσικά ἰδιώματα, πτωχὰ καθ' ἑαυτὰ, μὴ ἱκανοποιούντα τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πλουσίου πολιτισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος, ὑπεχώρησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὰ δὲ σημειούμενα σλαβικά τοπωνύμια, κυρίως εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἀνάγονται εἰς τὰς πρώτας σλαβικὰς ἐγκαταστάσεις εἰς τὴν ἀραιῶς κατρωκῆμένην χώραν, ὅτε ἔλειπεν ἡ ἀντίδρασις τοῦ γηγενοῦς περιβάλλοντος, ὅπερ δὲν συμβαίνει καὶ εἰς Θράκην, ἔνθα οὔτε μόνιμοι σλαβικὰ ἐγκαταστάσεις μέχρι τοῦ ιδ' αἰῶνος ὑπῆρχον καὶ ἡ ἀντίδρασις τοῦ συμπαγοῦς ἑλληνι-

κοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων, ἐξαρχούσης τῆς πρωτεύουσας, τῆς Ἀδριανουπόλεως, Φιλιππουπόλεως καὶ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξεινίου πόλεων, ἦτο ἰσχυρὰ καὶ συνεχής. Τὰ ἐλάχιστα ἐν Θράκῃ ἀπαντῶντα σλαυικὰ τοπωνύμια παρὰ τὸν Αἴμον ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους τῆς εἰς τοὺς Βουλγάρους ὑπὸ τῆς Θεοδώρας καὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' ἐκχωρηθείσης ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου λωρίδης γῆς, τῆς ὑπ' αὐτῶν ἔκτοτε κληθείσης *Ζαγόρας* (=πέραν τοῦ ὄρους) ¹⁾. Τὸ πλεῖστον λοιπὸν τῶν σλαυικῶν τοπωνυμίων παρατηρεῖται εἰς τὰς Σκλαυίνιας τῆς Μακεδονικῆς καὶ Θεσσαλικῆς καὶ Ἑπειρωτικῆς ὑπαίθρου, ὅπου οἱ μὲν Σλαῦοι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος εἶχον ἐντελῶς ἐξελληνισθῆ, οἱ δὲ Βούλγαροι μόνον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου ἤρχισαν εἰσβάλλοντες εἰς τὰς νοτίως τοῦ Αἴμου χώρας τοῦ Κράτους, ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ πολεμικῶν ἀπασχολήσεων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων. Ἄλλ' αἱ εἰσβολαὶ αὐτῶν ἦσαν ἐπιδρομαὶ βραχείας διαρκείας, ἐφόσον ἀπουσίαζεν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἢ ἀλλαγῶν, παρατεινόμενοι μεταξὺ ἑνός, δύο, πέντε, δέκα μέχρι εἴκοσι ἐτῶν, καὶ ταῦτα εἰς διηνεκῆ κίνησιν, εἰς πολεμικὰς συγκρούσεις πρὸς τὸν ἐπιτόπιον στρατὸν τῶν θεμάτων καὶ τὸν ἐπερχόμενον ὑπὸ τοὺς στρατηγούς ἢ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας στρατῶν πρὸς ἐκδίωξιν αὐτῶν «εἰς τὰ ἴδια». Ὡστε ἐγκαταστάσεις μονίμους Βουλγάρων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, πλὴν τῆς συνορευούσης πρὸς τὴν Ν.Α. Βουλγαρίαν βορειοανατολικῆς Μακεδονίας, δὲν διακρίνομεν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σέρβων τοῦ 18' αἰῶνος ἐπὶ τοῦ Στεφάνου Δουσσάν, ἧτις ἐπεκταθεῖσα μέχρι τῆς Ἑπείρου καὶ Αἰτωλίας δὲν διήρκεσε πλέον τῶν 25 ἐτῶν. Καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους ἤδη ἀπὸ τοῦ 11' αἰῶνος ἐξεδίωκον ἀμέσως οἱ βασιλεῖς Ἰουστινιανὸς ὁ Β', Κωνσταντῖνος ὁ Ε', Λέων ὁ Ε', Νικηφόρος Β', ὁ Φωκᾶς, Ἰωάννης ὁ Τιμισκῆς καὶ Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος καταλύσας καὶ τὸ δεύτερον βουλγαρικὸν βασίλειον τῷ 1018.

Τὸ τρίτον βασίλειον αὐτῶν ἀφθόνως ἀνάμεικτον ἐκ Πετσεναίων, Κουμάνων καὶ Βλάχων δὲν ἐπέζησε πλέον τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, ἐν μέσῳ τῆς θυέλλης τῶν Σταυροφοριῶν καὶ τῶν ἀγῶνων πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ Σέρβους καὶ Τούρκους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν (1393). Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ταυτίζουσι ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐγκατασταθέντας ἐνιαχοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους Σλαῦοι, τοὺς Σκλαυίνους, καὶ τὴν μακροχρόνιον ἐγκαταβίωσιν αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι θεωροῦσιν ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν κατάκτησιν τῆς χώρας, καὶ οὕτω διδάσκουσι τὴν νέαν βουλγαρικὴν γενεάν καὶ σοβαρῶς ἐγείρουσι ἀνακαταλήψεις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ²⁾.

1) Σ. Δ. Βλ. Στ. *Ψάλτη*. Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ στοιχείου, Ἀθήναι 1919, σ. 4.

2) Ἡ νέα βουλγαρικὴ γενεὰ διδάσκεται ὅτι ὁ Θραξ ἀοιδὸς Ὁρφεὺς ἦτο Βούλγαρος καὶ βουλγαριστὴ ἔγραψε (ἢ) τοὺς ὕμνους τοὺς ὄρφικούς, οὓς μεταφράσαντες οἱ Ἕλληνες ἐξηφάνισαν τὰ βουλγαρικά πρωτότυπα ὅτι ὁ ἐν Σταγίροις τῆς Χαλκιδικῆς

Ἄλλ' αἱ Σκλαυίναι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Θ' αἰῶνος φαίνονται ἐντελῶς ἀπορροφηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος διὰ τῶν μέσων, τὰ ὅποια διέθετε τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος καὶ τὰ ὅποια δὲν ὁμοιάζον πρὸς τὰ μέσα ὅσα διέθεσαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν τῇ Δύσει οἱ Καρολίται Φράγκοι καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία κατὰ τῶν μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Βιστούλα πολυπληθῶν Σλαύων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὸν ἰδ' αἰῶνα δὲν ὑπελείποντο εἰμὴ ὀλίγα τοπωνύμια καὶ μόνον ἐν Μοραβίᾳ καὶ Βοημίᾳ περιεσώθη ἡ σλαυικὴ φυλετικὴ συνείδησις καὶ γλῶσσα. Ἡ μετὰ δύο αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεως τῶν Σλαύων ἀπορρόφησις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ἀποδεικνύει πλὴν ἄλλων καὶ τὴν ἀριθμητικὴν δυσαναλογίαν τῶν σλαυικῶν ὀμάδων, αἵτινες ἄλλως τε ἦσαν ἐσκορπισμέναι ἀνά τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἀπαξ ἢ δις ἐστασίασαν, ἀμέσως ταπεινωθεῖσαι καὶ ἀπολέσασαι τὰς παλαιὰς τῶν προνομίας· οὐδέποτε δέ, φαίνεται, προσεχώρησαν εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος πολεμοῦντας κατὰ τοῦ Κράτους Βουλγάρους, τοὺς ἐσλαυισθέντας ἤδη ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, οὐδὲ κατὰ τὰς βαθύτατα εἰς τὴν μέσην καὶ νότιον Ἑλλάδα ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Ἄλλ' ὁ φυλετικὸς σλαυικὸς χαρακτὴρ τῶν παλαιῶν τούτων σλαυικῶν ὀμάδων καὶ μάλιστα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θυρίᾳ σπουδαίως ἠλλοιώθη ἐκ τοῦ συχνοῦ ἐποικισμοῦ ἐξ ἄλλων τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους χωρῶν καὶ δὴ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τοῦ ἧ' αἰῶνος καὶ τῶν νήσων καὶ ἐκ πολυπληθῶν ὑπολειμμάτων τῶν κατακλυσάντων τὴν πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως χώραν ἀπειροπληθῶν (800 χιλ.) Πετσεναίων καὶ Κουμάνων, οἵτινες καὶ αὐτῆς τῆς Βουλγαρίας τὸν σλαυικὸν χαρακτῆρα βαθέως εἶχον ἠλλοιώσει. Οἱ Μαρδαῖται τοῦ κάτω Ἄξιου (οἱ Βαρδαριῶται), οἱ Ἰσαυροὶ καὶ Ἀρμένιοι καὶ Μανιχαῖοι Παυλικιανοὶ τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ροδόπης δὲν ἦσαν οὔτε Σλαῦοι οὔτε Βούλγαροι, ἀλλ' ἐξελληνισμένοι Μικρασιάται. Οἱ τῆς περιφερείας Μογλενῶν «Μογλενῖται Πατσινάκαι» ἦσαν Πετσεναῖοι, ὡς καὶ οἱ περὶ τὸ Κουμάνοβο τῆς «Σερβικῆς Μακεδονίας» δὲν ἦσαν οὔτε Βούλγαροι οὔτε Σέρβοι, ἀλλὰ Κουμᾶνοι. Ἄν ἀποβλέψωμεν πρὸς τοὺς συγχρόνους κατακλύσαντας τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην πολυπληθεστάτους Σλαύους, κατὰ πυκνὰς ὀμάδας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐγκατασταθέντας μετὰ Βιστούλα καὶ Ρήνου, θὰ ἴδωμεν ὅτι διὰ τῆς πίεσεως τῶν Καρολιδῶν καὶ τῶν Φραγκῶν καὶ Σουήβων καὶ Σαξῶνων αὐτοκρατόρων τὸ μὲν ἐξειδιώθησαν ἐκ τῶν ἐστιῶν τῶν (ἰδίᾳ οἱ Σέρβοι) τὸ δὲ ἀπερροφήθησαν καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδ' αἰῶνος οὐ μόνον τὰς πολιτικὰς αὐτῶν προνομίας,

(Μακεδονίας) γεννηθεῖς μέγας Ἀριστοτέλης ἦτο Βούλγαρος· ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ὠδήγησεν ὑπὸ τὰς βουλγαρικὰς σημαίας τοὺς Βουλγάρους πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἀσίας. Τὰς τοιαύτας φλυαρίας πρὸς τριακονταετίας ἠνεῖχοντο οἱ Γερμανοὶ τοῦ Horri καὶ τοῦ Droysen ἢ ἀκούουν παρὰ τοῦ λέκτορος τοῦ ἐν Βερολίῳ πανεπιστημίου Βουλγάρου Τζένωφ.

ἀλλὰ καὶ τὴν φυλετικὴν αὐτῶν συνείδησιν ἀπώλεσαν ¹⁾. Τὸ γενικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα διὰ τὸν ἀριθμητικὸν ὄγκον τῆς Σλαβικῆς φυλῆς ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ τῇ Β. Α. Εὐρώπῃ ἐπῆλθε διὰ σκληρᾶς καὶ βιαίας ἐπιβολῆς διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ «ἐὰν ἀπέμειναν ὑπόλοιπά τινα τῶν Σλαύων, ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἔφευγον. Τὸ ἐποικιστικὸν σύστημα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐπιρροῆς τῶν Σλαύων, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἐφηρμόσθη ὑπὸ τῶν ἑλλήνων αὐτοκρατόρων ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ ἡ' αἰῶνος, ἐτέθη ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Γερμανῶν εὐρύτατα εἰς ἐνέργειαν κατὰ τῶν Σλαύων. «Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνος ἐκ τῶν πολυπληθῶν Σλαύων (Λιθουανῶν) τῆς Προωσίας ἀπέμεινε μόνον τὸ ὄνομα τῆς προτέρας αὐτῶν κατοικίας ²⁾. Εἰς τὴν *Πομερανίαν*, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι σλαβικὸν κατὰ τὸν 18' αἰῶνα «οὐδὲ λόγος πλέον γίνεται περὶ Σλαύων» ³⁾. Ἐνῶ ὁμως ἡ ἐξαφάνισις ἢ ὁ μέχρι τοῦ ἐλαχίστου περιορισμὸς τῶν Σλαύων ἐν τῇ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ ἐπῆλθε διὰ τῆς βίας καὶ τῶν πιέσεων, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τῶν εἰρηνικῶν μέσων τοῦ ἀνωτέρω ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ εἰρηνικὴ ἐπιβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κράτους ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος παράγων τῆς ἀπορροφήσεως τῶν παλαιῶν σλαβικῶν ἐποικισμῶν, ἀνθρώπων γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων καὶ οὐχὶ πολεμιστῶν. Ἐν μέσῳ περιβάλλοντος πολιτικῶς (διοικητικῶς καὶ κοινωνικῶς) κατηρτισμένου, μὲ νομοθεσίαν καὶ θρησκευμα προστατεύοντα τοὺς πρωτογόνους οἰκογενειακοὺς καὶ κοινοτικοὺς θεσμοὺς τῶν Σλαύων, οὗτοι ταχέως προσφκειώθησαν πρὸς αὐτό· τὸ Κράτος κατὰ τὴν παλαιὰν πολιτικὴν του περιεποιοῖτο τοὺς φυλάρχους αὐτῶν δι' ἀξιομάτων τιμητικῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ στρατῷ, εἰς τοῦ ὁποῖου τὰς τάξεις ἀθρόους ἐδέχθη τοὺς ἐπὶ λυδίας τούτους. Τοῦτο ἦτο τὸ παλαιὸν ρωμαϊκὸν σύστημα, τῶν φοιδερᾶτων κατ' ἀρχάς, τῶν τακτικῶν στρατιωτῶν βραδύτερον, μετατοπιζομένων ἐκάστοτε ἀνὰ τὰς χώρας τοῦ ἀπεράντου Κράτους, εἰς τὰς μεγάλας τοῦ ὁποῖου πόλεις, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐθαύμαζον νέον καὶ ἄγνωστον καὶ ἐπαγωγὸν κόσμον. Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετὰς καὶ τὸν μυστικισμὸν τῆς εὐκόλως κατέκτησε τοὺς μυστικοπαθεῖς Σλαύους. Εὐνόητον ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων ἀποβαίνει ὅτι αἱ σλαβικαὶ ὁμάδες αἱ εἰρηνικῶς εἰσδύσασαι εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, μετὰ δύο σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς γηγενεῖς αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπέβαλον τὰ πτωχὰ αὐτῶν σλαβικὰ ἰδιώματα, ἐξ ὧν ὑπελείφθησαν μόνον γεωγραφικὰ τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα προῆλθον κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐγκαταστάσεώς των, ὅτε συγκεντρωμένοι εἰσέτι ἐχρησιμοποιοῦν τὴν γλῶσσαν

1) Ν. Σ. Δερζάβην, ἀκαδημαϊκός, πανσλαβιστῆς καὶ εἰς ἄκρον φιλοβούλγαρος, Οἱ Σλαῖοι ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἔκδοσις τῆς Σοβιετικῆς Ἀκαδημίας 1946, σ. 34.

2) Ν. Σ. Δερζάβην, αὐτ. σ. 36.

3) Ν. Σ. Δερζάβην, αὐτ. σ. 37—38.

αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Μὲ τοὺς σλαυτικοὺς τούτους ἐποικισμοὺς ἐν Ἑλλάδι δὲν συνέβη ὅ,τι βλέπομεν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἢ καὶ βραδύτερον γενόμενον ἐν τῇ Δύσει. Οἱ Νορμάννοι κατακτηταὶ τῆς Β. Γαλλίας τῶν Καρολιδῶν καὶ Καπετιδῶν ἐπλούτισαν τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ἀφθόνως οὐχὶ μόνον διὰ τοπωνυμίων, ἀλλὰ καὶ δι' ὀνομάτων τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, τὰ ὅποια καὶ μέχρι σήμερον διακρίνουν τὴν langue d' oc ἀπὸ τῆς langue d' oi. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου οἱ Γερμανοὶ λογγοβάρδοι, διαδεχθέντες τοὺς ἐπίσης Γερμανοὺς Ὀστρογότθους τοῦ Θεοδώριχου, ἐδημιούργησαν γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ λαϊκὰς παραδόσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψουν οἱ μακραίωνες ἀγῶνες τοῦ Ἰταλικοῦ ρωμαϊκοῦ παλιμοῦ πρὸς τοὺς γερμανοὺς Hohenstaufen καὶ ἡ γλωσσικὴ δημιουργία τοῦ Dante, Boccaccio, Petrarca, Guitsardini καὶ Maciavelli. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἐν Ἰσπανίᾳ μὲ τοὺς Βανδάλλους, Βησιγότθους καὶ μάλιστα τοὺς Ἀραβας, εἰς τὴν Ρωσσίαν μὲ τοὺς Γερμανοὺς τῶν Βαλτικῶν χωρῶν, τοὺς Πολωνοὺς, τοὺς Φίννους καὶ τοὺς Τατάρους τοῦ 19 αἰῶνος, ὅπου καὶ αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις ἀφθονοῦν καὶ ἡ γλῶσσα ἔχει τόσα ξένα στοιχεῖα, ὥστε ἐξ αὐτῶν ἀπετελέσθη ὅλον λεξικὸν 120.000 λέξεων ἐν τῇ ρωσικῇ γλώσσῃ. Ἐν Ἑλλάδι καὶ οἱ φράγκοι Σταυροφόροι ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ἐδέσποσαν τῆς χώρας καὶ μάλιστα τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νήσων, ἀλλ' εἰς τὸν ὠκεανὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπορροφηθέντες ἀφῆκαν μνημεῖα τῆς διαβάσεώς των τὴν Γλαρέντζα, τὴν Ἀνδραβίδα, τὸ Φλάμπουρο, τὸν Γκιών, τὸν Φραντσέσκο, τοὺς Ράλληδες, τοὺς Σανταμούρηδες καὶ τοὺς ἱποτισμοὺς τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἐρωφίλης τῆς Βενετικῆς ἐν Κρήτῃ κατακτήσεως. Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω λόγων ἀναμφισβήτητον ἐξάγεται συμπέρασμα ὅτι μέχρι τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως ἐν Θράκῃ καὶ Α. Μακεδονίᾳ (18 αἰῶν) καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ «δευτέρου Βουλγαρικοῦ» κράτους τῶν Ἀσανιδῶν (1393) οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ ἐκσλαυτισμοῦ ἢ ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς περὶ τὸν Στρυμόνα βορείας καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Αἱ δὲ εἰς τὰς χώρας ταύτας σποραδικαὶ σλαυτικαὶ ομάδες δὲν ἀπέμειναν ἀμιγεῖς ἑλληνικῶν, μικρασιατικῶν (ἐξ ἐποικισμοῦ) καὶ βαρβαρικῶν ἐκ βορρᾶ (Πετσεναίων καὶ Κουμάνων) φυλετικῶν στοιχείων. Εἰς τὴν σύνθεσιν δὲ ταύτην τοῦ σλαυοφώνου πληθυσμοῦ τῆς βορείου Μακεδονίας οὐχὶ μικρὰ ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τῶν γειτόνων Σέρβων καὶ Κροατῶν ἀπὸ τοῦ 11 μὲχρι τοῦ 15 αἰῶνος. Ἐκπίπτουν λοιπὸν ἀναμφισβητήτως αἱ *δηθεν ἱστορικαὶ ἀξιώσεις* τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν, εἰς ἃς οὐδέποτε οὗτοι *μονίμως καὶ συνεχῶς ἐγκατεστάθησαν* οὔτε ὡς συμπαγῆς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος. Τὰ δὲ 50 ἢ 60 ἔτη κρατικῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Συμεῶν καὶ Σαμουὴλ ἔχουν τόσην βαρύτητα εἰς τὴν πλάστιγγα τῶν *βουλγαρικῶν διεκδικήσεων*, ὅσην αἱ τῶν Γάλλων καὶ Βενετῶν ἐπὶ τῆς Κων/πόλεως καὶ Ἰερουσαλὴμ καὶ Ἐδέσσης καὶ Κύπρου καὶ Ἐπτανήσου διὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν

ἐπὶ 57 μέχρι 250 ἐτῶν, ὄσσην αἱ τῶν Ἑγγλων ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς Γαλλίας, διὰ τὴν κατοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ 100 ἔτη, ὄσσην αἱ τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῆς Β. Ἰταλίας, ἧς ἐκυριάρχησαν ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἢ αὐτῆς τέλος τῆς Ἑλλάδος, ἧτις ὡς Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐκυριάρχησε κρατικῶς ἐπὶ δύο μὲν αἰῶνας τῆς Μέσης καὶ Κάτω Ἰταλίας, ἐπὶ δώδεκα δὲ αἰῶνας ὅλης τῆς πρὸς νότον τοῦ Δουναβέως χώρας καὶ τῶν λαῶν αὐτῆς, τοὺς ὁποίους ἐξεπολίτισε καὶ πολλαχῶς ὑπερήσπισε κατὰ τῶν πολλαπλῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν.

37. *Ἡ Ἀγχιάλος ἐπὶ τουρκοκρατίας.* Κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἀλώσεως πεντηκονταετίαν ἡ Ἀγχιάλος ἦτο ἐν τῶν κυριωτάτων κέντρων τῆς ὑπολειφθείσης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως. Πολιτικὸν καὶ διοικητικὸν κέντρον τῆς μὴ καταληφθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνατολικωτάτης λωρίδος τῆς Θράκης, ἐπὶ Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου (1391—1423+1425) καὶ Ἰωάννου Η' τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ (1423—1448), ἐτέθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, πρῶτον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα Δημητρίου τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωάννου Η' τῶν Παλαιολόγων¹⁾. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος διώκησε «τὴν Ἀγχιάλον καὶ Μεσημβρίαν καὶ τὰ αὐτῶν» ἀπὸ τοῦ 1424 μέχρι τοῦ 1428, ὅτε ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεων τοῦ Κράτους, ὅπου ἐταπείνωσε καὶ περιώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων ἐν τῇ Δ. Πελοποννήσῳ. Ἐν Ἀγχιάλῳ δὲ διεδέχθη αὐτὸν ὁ νεώτερος ἀδελφός του Δημήτριος, ὅστις, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρὸς ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἐξελληνισμένου Βουλγάρου Ἀσάν, ἀπαγαγὼν αὐτὴν ἐκ Κων)πόλεως, συνῆψε δὲ στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α', τεθεις ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ὁ Δημήτριος τῷ 1437 συνώδευσε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην εἰς Ἰταλίαν διὰ τὴν ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντία ἐνωτικὴν τῶν Ἐκκλησιῶν σύνοδον, ἐνθα ὑπεστήριξε τοὺς ἀνωτικοὺς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀδελφόν του αὐτοκράτορα²⁾. Εἰς τὴν Σύνοδον ἐκείνην μεταξὺ τῶν εἴκοσι μητροπολιτῶν, οἵτινες ἀντεπροσώπευσαν τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἦτο καὶ ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος, διακρινόμενος διὰ τὴν παιδείαν του, διατελέσας μέλος τῆς δεκαμελοῦς ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ἐκλεγείσης πρὸς συζήτησιν μετὰ τῶν Λατίνων θεολόγων μέχρι τέλους παραμείνας πιστὸς παραστάτης τοῦ ἡγέτου τῆς Ὁρθοδόξου μερίδος Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ἐκβιασθεὶς ὅμως τέλος μετὰ τῶν ἄλλων ὁμοφρόνων νὰ ὑπογράψῃ τὸν ἐνωτικὸν ὅρον τῆς 5 Ἰουλίου 1439. Ἐπιστρέψας ὅμως τῷ 1440 εἰς Κων)πολιν κατήγγειλε μετὰ τῶν ἄλλων ἐκβιασθέντων τὸ ἄκυρον τῆς ὑπογραφείσης ἐνώσεως καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀγχιάλον, ἵνα μὴ παραστῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ σιέρξαντος

1) Φραντζῆς, Χρον. I, 40, σ. 122, ἐκδ. Bonn. «Τῷ δὲ βασιλεῖ κῆρ Κωνσταντίνῳ τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέρη, λέγω Ἀγχιάλον καὶ Μεσημβρίαν καὶ τὰ αὐτῶν».

2) Ἄδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ἡ ἐν Φλωρεντία Σύνοδος Ἀθήναι (γρ. Σμύρνη) 1899.

τὴν ἔνωσιν Πατριάρχου Μητροφάνου τοῦ Γ'. Ὁ δὲ Δημήτριος Παλαιολόγος παρέμεινε ἐν Ἀγγιάλῳ μέχρι τοῦ 1448, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' (30 Ὀκτ. 1448), ἔσπευσε εἰς Κωνσταντινῶν, ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον, ἐνῶ τὸ οἰκογενειακὸν συμβούλιον εἶχον ἀνακηρύξει βασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον, εὐρισκόμενον ἐν Μυστρᾷ τῆς Πελοποννήσου, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἀπουσίαν τοῦ Ἰωάννου (1437—1440) ἀντικατέστησε τοῦτον εἰς τὴν ἀρχήν. Ὁ Δημήτριος τότε κατέφυγε πρὸς τὸν Μουράτ ἵνα ὑποστηριχθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ σουλτᾶνος πεισθεὶς ὑπὸ πρεσβείας ἑλληνικῆς, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πρωτοβεστιαρίου Γεωργίου Φραντζῆ (τοῦ ἱστορικοῦ) ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ στεφθεὶς ἐν Μυστρᾷ αὐτοκράτωρ ἀνεχώρησε εἰς Κωνσταντινῶν ἀρχομένου τοῦ 1449 ἔτους, ἐνῶ ὁ Δημήτριος ἀντήλλαξε τὴν Ἀγγίαν διὰ τῆς Δ. Πελοποννήσου. Ἐκκλησιαστικῶς δὲ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἡ Ἀγγία ἐτιμᾶτο διὰ τῆς ἐκλογῆς διακεκριμένων ἀρχιερέων, ἀξιοῦσα τοῦτο καὶ ἡ ἰδία. Ἦδη τὸ 1440 χηρεύσαντος τοῦ θρόνου, ἐπειδὴ ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἐβράδυνε νὰ πληρώσῃ τὴν κενωθείσαν Μητρόπολιν, οἱ προύχοντες Ἀγγιάλου μετὰ τοῦ κλήρου αὐτῆς ἀπήτησαν δι' ἐγγράφου παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀντωνίου τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Μητροπολίτου, ὑποδείξαντες μάλιστα καὶ ἴδιον ὑποψήφιον, τὸν συμπολίτην αὐτῶν ἱερομόναχον Ἰσίδωρον. Ὁ πατριάρχης ἀποκρινόμενος ἐδήλωσε ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν Μητροπολιτῶν εἶναι κυρίως ἔργον τῆς Συνόδου, ἥτις ὥριζε τρεῖς ὑποψηφίους, ἐξ ὧν ὁ Πατριάρχης ἐξέλεγε τὸν καταλληλότερον. Διὰ τοῦτο παρέπεμψε αὐτοὺς εἰς τὴν Σύνοδον, ὑποσχόμενος νὰ προτιμῆσῃ τὸν Ἰσίδωρον, ἐὰν οὗτος εἶναι μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων τῆς Συνόδου¹). Ὅτε τέλος Μωάμεθ ὁ Β' (1451—1482), ἀποφασίσας νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινῶν, ἐξεκίνησε ἐξ Ἀδριανουπόλεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ πρωτεύουσας του, ὁπόθεν προαπέστειλε τὸ μέγα τηλεβόλον του, διέταξε τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Καρατζάμπην νὰ καταλάβῃ τὰς εἰσέτι ὑπολειπομένας ἐλευθέρους πόλεις τῆς Θράκης. Ἦσαν δὲ αὗται ἡ Μεσημβρία, ἡ Ἀγγία, ἡ Βιζύη, ὁ Πύργος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, οἱ Ἐπιβάται, ἡ Σηλυβρία, ἡ Πέρινθος, ὁ Ἀθύρας, ἡ Μήδεια καὶ ἄλλαι κωμοπόλεις καὶ χωρία περὶ τὴν πρωτεύουσαν. Οὕτως ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1453 ἡ Ἀγγία κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, πιθανῶς ἄνευ ἀντιστάσεως, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι εἰρημέναι πόλεις, πλὴν τῆς Σηλυβρίας, ἥτις θαρραλέως ἐπὶ μικρὸν ἀντέστη· ὁ Ἰταλὸς Puscilo, εὐρεθεὶς ἐν Κωνσταντινῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν λέγει ὅτι καὶ ἡ Μεσημβρία ἀντέστη, ἐνῶ ὁ Δούκας οὐδὲν περὶ τούτου γράφει²). Ἡ μετὰ τὴν ἄλωση καταφυγὴ πολλῶν ἐπι-

1) Miklosih—Müller, Acta Patriarchatus Constantinopol., t. II, p. 345—347.

2) Δούκας, Ἱστορ. σ. 258. «Ἦν γὰρ ὁ Καρατζιά μὲγισ πρὸ καιροῦ (πρὸ τοῦ Μαρτίου 1453) σταλθεὶς σὺν δυνάμει εἰς τὰ τοῦ Πόντου κάστρα, ἤγουν Μεσημβρίαν, Ἀχελών, Βυζόν καὶ τὰ λοιπὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐποίησατο. Ὅμοιως καὶ πρὸς τὴν Σηλυβρίαν κείμενα πυργία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου σὺν πολέμῳ λαβὼν πάντας τοὺς ἔνδον

φρανῶν οἴκων τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀγχίαλον καὶ Μεσημβρίαν ἀποδεικνύει ὅτι αἱ πόλεις αὗται δὲν ὑπέστησαν καταστροφὰς καὶ δηώσεις. Κατὰ τὴν ἸΑλωσιν τῆς Πόλεως οἱ ἐπιζήσαντες τῆς σφαγῆς τῆς 29 Μαΐου—καὶ ἦσαν οἱ φονευθέντες περίπου 50.000—πλὴν τῶν διαφυγόντων ἐπὶ Βενετικῶν καὶ τῆς Γενούης πλοίων καὶ τῶν παραμεινάντων μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊῶν τοῦ Γαλατᾶ, ἠχμαλωτίσθησαν καὶ δέσμιοι ἀλήχθησαν εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἀνά τὴν Θράκην ὑπὸ Τούρκων στρατιωτικῶν πρὸς πώλησιν ἢ ἔξαγοράν· μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας πολλοὶ τῶν ἑκουσίως κατὰ τὴν ἸΑλωσιν παραδθέντων καὶ τυχόντων ἀμνηστίας, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῶν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Θράκης, ἔσπευσαν εἰς ἀναζήτησιν καὶ ἔξαγορὰν αἰχμαλώτων. Οὕτως ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Θεόδωρος Σοφιανός, ἀνεψιὸς ἀδελφῆς Γεωργίου Σχολαρίου, ἐκ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ παρακτίου φρουρίου τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐλεύθερος ἤδη, περιερχόμενος τὰ στρατόπεδα ταῦτα, πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ θείου, εὔρεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν¹⁾, ἔνθα κατέστησεν γνωστὸν εἰς τὸν κύριον τῶν αἰχμαλώτων Τούρκον ἄρχοντα τὴν ιδιότητα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Σχολαρίου, τὸν ὁποῖον καὶ ἔξαγοράσας ἐπανάφερον εἰς Κων)πολιν, ἔνθα τυχὼν τῆς εὐμενείας τοῦ Σουλτάνου, ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀνασυστήσῃ τὴν Μονὴν Χαρσιανίτου, ἧς ἦτο ἡγούμενος πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ νὰ συναθροίσῃ ἐκεῖ περὶ ἑαυτὸν τοὺς περισωθέντας μοναχοὺς αὐτῆς. Τοιοῦτοι πολῖται ἐν Κων)πόλει ἀφεθέντες ἐλεύθεροι ἦσαν πολλοὶ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἤρχισαν ἐμφανιζόμενοι κατὰ μονάδας ἢ καὶ μικρὰς δμάδας οἱ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἀποκρυβέντες ἄλλοτε εὐποροὶ ἄστοι καὶ ἔμποροι καὶ ἐπαγγελματίαι καὶ κληρικοὶ πρὸς ἀνασυγκρότησιν τοῦ ἀπονεκρωθέντος κοινωνικοῦ βίου, ἀναγκαίου καὶ διὰ τοὺς κατακτητὰς, ἐν τῷ συνόλῳ στρατιωτικῆς. Εἰς τοὺς κληρικοὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς κέντρον τὸ Πατριαρχεῖον, μετατεθὲν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παμμακαρίστου, καὶ διετάχθησαν νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐκλογὴν Πατριάρχου. Ἐκλήθησαν πρὸς τοῦτο οἱ Μητροπολῖται τῶν ἐπαρχιῶν καὶ περὶ αὐτοὺς συνελθόντας συνεκεντρώθησαν διάφοροι ἄνδρες ἐκ τῶν περισωθέντων γενῶν τῆς διαλυθείσης ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ σταθμήσαντες τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ κατακτητοῦ, αἵτινες ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἦσαν ἤδη ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος γνωσταὶ ἐκ τοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους καθεστῶτος, ὑπέδειξαν ὡς πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ἀπὸ τοῦ 1449 μοναχὸν Γεννάδιον. Οὗτος, μετὰ τινὰς δισταγμοὺς καὶ μετὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ Μωάμεθ, ἐδέχθη καὶ μετὰ ἑπτὰ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μῆνας, τὴν 6 Ἰανουαρίου

κατέσφαξεν. Οἱ δὲ λοιποὶ πύργοι προσεκύνησαν καὶ Ἐπιβάται. Ὅσοι γοῦν παρεδόθησαν ἀβλαβεῖς ἐσώθησαν. Οἱ δὲ ἀντισταθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἢ δὲ Σηλυμβρία μαχίμως ἀνθίστατο.

1) Ἄδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ἐν «Ἑλληνικοῖς» τόμ.

1454 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος—πατριάρχης, ἐξασφαλίσας παρὰ τοῦ Σουλτάνου πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ὅποια εἶχον οἱ Πατριάρχαι καὶ πρότερον, καὶ πολιτικὰ προνόμια ἐσωτερικῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς φύσεως τῶν κοινοτήτων.

Ἡ περὶ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον κίνησις καὶ ἐλευθερία, ἦν ἐξησφάλισεν ὁ κατακτητὴς, καὶ ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐπιθυμία του, ὅπως πυκνωθῆ ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐρημοθεΐσης πρωτευούσης, ἐνεθάρρυνε τοὺς πολλαχοῦ ἀποκρυβέντας φυγάδας νὰ ἐπανέρχωνται βαθμηδὸν εἰς τὴν Πόλιν. Ἡ κατάληψις τῆς Κων)πόλεως καὶ ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ ὅλης τῆς χώρας, ἡ ἐκπλήρωσις δηλ. τοῦ μεγάλου ὀνείρου τῶν Ὀσμανιδῶν ἡγεμόνων ἔθηκε προσωρινῶς τέραμα εἰς τὸ πολεμικὸν πρόγραμμα τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἐπεδόθη εἰς τὴν μονιμοποίησιν τῆς κατακτήσεως. Ἐν πρώτοις ἤτο φυσικὸν νὰ καθορίσῃ τὴν θέσιν τοῦ ὑποταγέντος πληθυσμοῦ, ἀλλοφύλου καὶ ἀλλοθρήσκου, πρὸς τὸ κυρίαρχον μουσουλμανικὸν τουρκικὸν κράτος, δυσανάλογον ἀριθμητικῶς ὡς ὀλιγαριθμότερον τῶν ὑπηκόων, στρατιωτικῶς ἰσχυρόν, ἀλλὰ κοινωνικῶς ἀκατάρτιστον, μὲ μόνον βιοτικὸν κώδικα τὸ Κοράνιον, κώδικα θεοκρατικόν, ἐπιτρέποντα τὴν συνύπαρξιν τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ κόσμου (τῶν λαῶν τῆς Βίβλου) μετὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ. Ἐρχόμενοι μετὰ τοὺς Ἀραβας καὶ τοὺς Σελτσούκους Τούρκους, οἵτινες ἀπὸ τοῦ ἠ' καὶ τοῦ ἰβ' αἰῶνος εἶχον λύσει τὰ ζητήματα τῆς σχέσεως τοῦ νικητοῦ Ἰσλάμ πρὸς τὸν ἠττημένον χριστιανικὸν κόσμον, καὶ μὴ ἔχοντες τι ἴδιον ἐκ τῆς ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐγκαταστάσεώς των, οἱ Ὀσμανίδαι Τούρκοι παρέλαβον τὸ ἔτοιμον ἀραβο-σελτσουκικὸν σύστημα διοικήσεως τῶν νέων ὑπηκόων. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ βᾶσις τῶν συνεννοήσεων Μωάμεθ τοῦ Β' μετὰ τῶν κληρικῶν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἑλλήνων προουχόντων κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἐκλογῆς Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ὡς Πατριάρχου. Ἄλλ' οἱ κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν ἀναθροήσαντες καὶ ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Πόλιν φυγάδες δὲν ἦσαν πολλοί. Ἡ εὐνοία τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν αὐλικῶν μεγιστάνων πρὸς ὠρισμένους ἄνδρας, ὧν τινες καὶ ἀρνησίθρησκοι ἔγιναν, ἐξέθρεψε παλαιὰ οἰκογενειακὰ μίση, ἅτινα ἠμπόδισαν πολλοὺς φυγάδας νὰ ἐπανέλθουν, τινὲς δὲ ἐπανελθόντες ἀφῆκαν στενοὺς συγγενεῖς των εἰς τὰς θρακικὰς πόλεις. Τὰ κυριώτερα δὲ τοιαῦτα κέντρα, πλὴν τῶν ἀπομεμακρυσμένων νήσων (Κρήτης, Κύπρου καὶ τῶν βενετοκρατουμένων Ἰονίων) ἦσαν ἐν Θράκῃ ἢ Ἀδριανούπολις, ἢ Ἀγγίαλος καὶ ἢ Μεσημβρία. Εἰς ταύτας ἐγκατεστάθησαν διάφοροι κλάδοι τῶν οἰκογενειῶν Παλαιολόγων, Καντακουζηνῶν, Δουκῶν, Βατάτσηδων, Ράλληδων, Τρανῶν, Χρυσοβέργηδων, Χρυσοσκουλαίων, Ἀσάνηδων, Γλαβάδων, Κομνηνῶν καὶ ἄλλων. Θεόδωρος ὁ Ζυγομαλᾶς εἰς σημείωμά του ἀπὸ τοῦ 1581 γράφει: «Εἰσὶν οὖν καὶ ἔτι ἐνταῦθα Παλαιολόγων ὀσπίτια ὀλίγα, Κωνσταντίνου καὶ Μανουήλου τῶν αὐταδέλφων, καὶ ἄλλα ἕως τῶν δέκα, πλείω δὲ ἢ καὶ ἑλλάσω ἐκάστης γίνεται, μετρίως εὐπο-

ροῦντα ἢ καὶ τέχναις προσέχοντα ἀπὸ Καντακουζηνῶν, ἀπὸ τῶν τοῦ Ράλλη ἀκούεται, ἔτι καὶ τὰ τοῦ Μάμαλη, ἀπὸ Νοταράδων, οἱ εἰσιν ἐν Πελοποννήσῳ οἱ πλείους, ἀπὸ Λατίνων (!), Μουζάλων, Βατάτζιδων καὶ ἔτι Διπλοβατάτζιδων λεγομένων, Ἀσαναίων, Χρυσολωράδων, Λασκάρων, Εὐγενικῶν οὕτω ὀνομαζομένων καὶ ἄλλων γενῶν, ἃ καθ' ἕκαστον γράφειν δύσκολον. Οἱ πλείους δὲ τούτων ὠνούμενοι τὰ τέλη τὰ βασιλικά καὶ τελῶνα ὄντες καὶ εἰσπράττοντες τὰ ἐτήσια τέλη, διάφορα ὄντα, ἄλλοι πλουτοῦσι τούτῳ τῷ τρόπῳ, ἄλλοι καὶ δυστυχοῦσι. Ὡς δένδρη δὲ μεράδια διακεχωρισμένοι εἰσιν οὗτοι, τινὲς μὲν καὶ ἐν Κων)πόλει, ἕτεροι δὲ ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ Πόντου, ὡς ἐν Ἀγχιάλῳ, Μηδεῖα, Σωζοπόλει. Μεσημβρία καὶ ταῖς τοιαύταις, ὅπου οἱ πλείονες, ἄλλοι ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἢ μετὰ ὑπηρεσιῶν, ὡς εἶπον, ἀϋθεντικῶν διαπερῶντες τὴν ζωὴν, ἢ πραγματευόμενοι, ἢ ἔργοις προσέχοντες, ἵνα τῶν ἀναγκαίων μὴ ἀποστέρωνται»¹⁾. Οὗτοι ταχέως ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐπιτόπιον παραγωγὴν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξετόπισαν τοὺς Γενοβέζους καὶ τοὺς Βενετούς. Ἐν Ἀγχιάλῳ διεχειρίζοντο τὸ κύριον προϊόν, τὸ ἄλας, ἀγοράζοντες παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὸ προνόμιον τῆς ἐξαγωγῆς αὐτοῦ καὶ εἰς ξένας χώρας. Μετὰ δὲ τῆς Ρωσσίας διεξήγον τὸ ἐμπόριον τῶν γουναρικῶν. Εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τῶν δύο προϊόντων διεκρίθη ὁ οἶκος τῶν ἐν Ἀγχιάλῳ Καντακουζηνῶν. Οὗτος πολυμελὲς ὦν εἶχε διακλαδώσεις ἀπὸ τοῦ ἰσ' αἰῶνος ἐν Κων)πόλει, ἐν Βλαχία καὶ Μολδαβία, πλουτίσας διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀποκτήσας μεγάλας κτήσεις κατὰ μῆκος τῆς παρυλίας τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Δουνάβεως²⁾, συγγενεύσας πρὸς ἐγχωρίους Βλάχους φυλάρχους καὶ κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα ἡγεμονεύσας τῆς χώρας ἐκεῖνης. Ἐν Ἀγχιάλῳ ἐγκατασταθέντας ἠκολούθησαν πολλοὶ οἰκεῖοι καὶ ἡ παλαιότερα αὐτῶν θεραπεία (γραμματεῖς, οἰκονόμοι, ἐμπορικοὶ πελάται), ἔτι δὲ ἱατροὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν παιδῶν. Παρὰ Μαρτίνῳ Κρουσίῳ δημοσιεύεται ἐπιστολὴ ἐξ Ἀγχιάλου τοῦ πρώτου γραμματέως τοῦ Μιχαὴλ τούτου πρὸς τὸν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, πρωτονοτάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, οὗ καὶ ὁ ἀδελφὸς Σταμάτιος, ὁ καὶ Εὐστάθιος Ζυγομαλᾶς ἔζη ἐν Ἀγχιάλῳ, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁπόθεν ἐπρομήθευεν εἰς τὸν ἐν Κων)πόλει ἀδελφὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα Ἰωάννην Ζυγομαλᾶν διάφορα προϊόντα³⁾. Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ ἰσ' αἰῶνος καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀγχιάλου εἶχε σημαντικῶς πυκνωθῆ καὶ ἡ ἐμπορικὴ αὐτῆς κίνησις ἦτο σπουδαία καὶ ἡ πνευματικὴ κατάστασις ἀξιόλογος. Ἡ παρουσία τοσούτων ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν καὶ ἡ ἀναμφισβή-

1) Παρὰ Κ. Σάθα, Βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ τοῦ Πατριαρχοῦ Ἰερεμίου τοῦ Β', Ἀθήναι 1870, σ. δ'.

2) Καισαρίου Δαπόντε, Κατάλογος Ἱστορικός, σ. 156. «Τοῦ τσελεμπῆ Μιχαὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ» ὅστις «ἐκατοικοῦσεν εἰς τὴν Ἀγχιάλον, τὰ δὲ τσιφλίκια του καὶ ὑποστατικά ἔφθναν ἕως εἰς τὸν Δούναβιν».

3) M. Crusii, Turcograecia lib. III, p. 226—227.

τητος εὐημερία προϋποθέτει ἀνάλογον εκπαιδευτικὴν κίνησιν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐρίσκετο ἐν Ἀγχιάλῳ ὁ γνωστός Χίος ἱατρός Λεονάρδος Μινδόνιος, παρὰ τῷ ὀποίῳ ἐμαθήτευσεν ὁ Ἱερεμίας Τρανός, ὁ γενόμενος Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ ἐκεῖθεν ἐκλεγείς τῷ 1572 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης († 1595), ὅτε καὶ προσεκάλεσεν ἐξ Ἀγχιάλου τὸν Μινδόνιον ὡς καθηγητὴν τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, ἔνθα ἐδίδαξεν Ἡσίοδον καὶ τοὺς Γραμματικούς Ἀμμώνιον καὶ Ἐρμογένη, ἐπὶ τῆς Σχολαρχίας Ἰωάννην Ζυγομαλά¹⁾. Αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνὸς μετέφερεν εἰς Ἀγχιάλον τὴν πρὸ μικροῦ ἐκ τοῦ λατινικοῦ ἑλληνιστὶ μεταφρασθεῖσαν Ἀὐγουσταίαν Ὁμολογίαν τοῦ Μελάγχθονος, πρὸς μελέτην καὶ κρίσιν αὐτῆς, καὶ μετέφρασεν αὐτὴν εἰς τὴν ἀπλουστέραν ἑλληνικὴν ἐκ τῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀποδόσεως αὐτῆς²⁾. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσε τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Φυσιολόγος» συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους³⁾. Ὅτι οἱ Καντακουζηνοὶ τοῦ ἰστ' αἰῶνος ἐκαλλιέργουν τὰ γράμματα μαρτυρεῖ ἡ ὑπαρξίς τότε ἐν Κων)πόλει *Βιβλιοθήκης Καντακουζηνῶν*⁴⁾ καὶ Συμβόλαιον τοῦ Γεωργίου Δουσιάδου, λαβόντος «παρὰ τοῦ τιμίου ἄρχοντος Γεωργίου Καντακουζηνοῦ» χειρόγραφον τῆς Ἱστορίας Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, καὶ ἄλλο «Μιχαὴλ Σικελιώτου, πρὸς ἐκτύπωσιν, ἐπὶ ἀμοιβῇ τοῦ ἡμίσεως κέρδους ἐκ τῆς πωλήσεως⁵⁾. «Ἄλλος Καντακουζηνὸς τῆς Κων)πόλεως ἐπώλησεν ἀντίγραφον τῶν Πρακτικῶν τῆς Τρίτης ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Γεώργιος Καντακουζηνὸς παρέδωκεν εἰς τὸν Δουσιάδην ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὄροις πρὸς ἐκτύπωσιν καὶ δύο χειρόγραφα τοῦ «*Ἰγνηλάτου*» καὶ τοῦ «*Στεφανίτου*»⁶⁾, ὡς σημειοῦται ἐν ὑστερογράφῳ τοῦ Συμβολαίου. Πρὸς τὸν ἄρχοντα Δημήτριον Καντακουζηνὸν τῷ 1603 «Μέγαν δομέστικον τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας», ὁ Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Ἀθανάσιος (1593—1609) ἐδώκεν τὸ ὑπ' ἀριθ. 135

1) Μαργαρίτης Κωνσταντινίδης ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι IX, σ. 472. Τῷ 1576 ὁ Ἱερεμίας, διὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῶν περὶ τὸν Μαρτίνον Κρούσιον καθηγητῶν τῆς Τυβίγγης, συνειργάσθη μετὰ τοῦ Μινδονίου. Κ. Σάφια, Βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β', σ. λ'—λα'.

2) Ἡ Ὁμολογία ἐστάλη τῷ 1575 εἰς ἐξ ἀντίτυπα, ὧν ἐν διὰ τὸν Πατριάρχην Κων)πόλεως Β' καὶ ἐν διὰ τὸν Καντακουζηνὸν ἐν ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τοῦ Μελάγχθονος ἦν ὁ Μιχαὴλ μετέφρασεν εἰς ἀπλοελληνικὴν. Grusii Turcograecia, σ. λ'—λα'.

3) E. Legrand, Bibliographie Hellénique du XVIIe siècle t. 7, p. 443—445.

4) Β. Μυστακίδου, Κατάλοιπα Νο 135, 5 ἐν Ἐπετηριδι Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτος ΙΕ' (1939), σ. 386.

5) Τὸ Συμβόλαιον ὑπέγραψαν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Eduard Barton. E. Legrand, Bibliographie Hellénique, t. 4, p. 352—353.

6) Περὶ τούτων βλέπε ἐν Κρουμπάχερ—Σωτηριάδου Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τ. 3, σ. 219 κέξ.

χειρόγραφον τῆς ἐν Καίρῳ Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης ¹⁾).

Τὴν πνευματικὴν ταύτην κίνησιν ἐπεχείρησε νὰ δλοκληρώσῃ δι' ὄλον τὸ ἔθνος ὁ μέγας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' ὁ Τρανὸς ὁ Ἀγγιαλίτης, φίλος στενὸς ἢ καὶ συγγενὴς τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων τῆς Ἀγγιᾶλου, διὰ τῆς διατάξεως τῆς μεγάλης Τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1593, δι' ἧς ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαρχιῶν ἢ ἴδρουσις καὶ συντήρησις Σχολείων καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν θελόντων νὰ διδάσκουν καὶ τῶν φιλομαθῶν ²⁾. Οἱ ἐν Ἀγγιᾶλῳ Καντακουζηνοὶ συνεδέθησαν καὶ διὰ συγγενείας μετὰ τοῦ ἐτέρου βυζαντινοῦ οἴκου τῶν Ράλληδων ἰδίως τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Ἀνδριανουπόλει ³⁾. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτιθεμένων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ὅτι κατὰ τὸν ἰστ' αἰῶνα ἡ σπουδαιοτάτη ἐν Ἀγγιᾶλῳ μορφή ἦτο Μιχαὴλ ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ οἰκὸς του, τοῦ ὁποῦο κλάδος παρέμεινε ἐν Κων)πόλει ⁴⁾. Ἐκμισθωτῆς καὶ ἐπιστάτης τῶν ἐν Ἀγγιᾶλῳ ἀλυκῶν τοῦ Κράτους ⁵⁾, ταχέως ἐπλούτησεν, ἠῤῥησε τὴν κτηματικὴν περιουσίαν του καὶ διὰ τοῦ μετὰ τῶν παραδουναβίων χωρῶν καὶ τῆς Ρωσσίας ἐμπορίου ἐπέτυχεν τὴν μονοπώλησιν τῶν γουναρικῶν διὰ τὴν σουλτανικὴν ἀλλὴν καὶ τοὺς τούρκους μεγιστάνας ⁶⁾. Ἐκ τούτου ἡ δύναμις αὐτοῦ τόσον ἠῤῥηθη, ὥστε νὰ θεωρῆται ὁ ἐπιφανέστατος τῶν τότε Ἑλλήνων, «ὁ ἀρχων σήμερον τῶν Ἑλλήνων», ὡς ἔλεγεν ὁ Κρούσιος, ἢ «ἡ τῶν Γραικῶν ἑλιξις» ὡς ἔγραφε πρὸς τὸν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν ὁ Μονεμβασίας Μητροπολίτης Μιχαὴλ ὁ Σφιρός ⁷⁾. Ὁ Μιχαὴλ ἦτο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ, κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν Στουδίτην, γράφοντα ἐν τῷ «Φυσιολόγῳ» αὐτοῦ :

1) Γ. Χαριτάκη, Κατάλογος τῶν χρονολογούμενων Χειρογράφων τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Καίρου, ἐν Ἐπετηρ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. Δ' (1937) σ. 135—136.

2) Ἄδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Ὁ Μέγας Πατριάρχης Κων)πόλεως Ἱερεμίας ὁ Τρανὸς καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους κατὰ τὸν ἰστ' αἰῶνα, ἐν Θρακικοῖς, τ. ΣΤ' (1935).

3) Ὅπου ἐπὶ τινα χρόνον ἐγκατεστάθη ὁ νεόγαμος Ἀνδρόνικος Καντακουζηνὸς μετὰ τῆς νεαρᾶς συζύγου του Ρέας Ράλλη. Crusii, Turcograecia, ἐνθ' ἀνωτέρω.

4) Ἐν Ἀγγιᾶλῳ εἶχε μεγαλοπρεπῆς μέγαρον: ubi magnificentissimas habet, Crusius ib. 68.

5) Crusius αὐτ. «Μιχαὴλ ὁ Καντακουζηνὸς ἐπιστάτης τῶν τουρκικῶν ἀλυκῶν, νῦν ζῶν ἐν Ἀγγιᾶλῳ, τῷ αὐτοῦ υἱῷ γάμους μεγαλοπρεπεστάτους τελήσει, ἀγομένην κόρην εὐγενῆ παλαιᾶς ἐλληνίδος γενεᾶς τῶν Ραλῶν. Ὁ πατὴρ τῆς κόρης δίδωσι προῖκα εἰκοσακισχίλια δουκάτα, πλὴν τῆς ἐσθῆτος καὶ ἄλλων πολυτίμων κειμηλίων. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας κληθεὶς οὐ δύναται παθεῖναι ἀπέρχεται δ' εἰς τοὺς γάμους ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, μέγιστος τοῦ τε Πατριάρχου καὶ τοῦ Μιχαὴλ φίλος».

6) Ἄντι 60.000 δουκάτων κατ' ἔτος τὰ ἀναγκαῖα τῇ Ἀλλῇ καὶ τὰς πολυτιμότητας μηλωτᾶς τῆς Μοσχοβίας προμηθεύει». Gerlach ἐν Turcograecia lib III, p. 224.

7) Crusius αὐτ. σ. 225. Εἰς ταῦτα ὁμως ὁ Ζυγομαλᾶς ἀποκρινόμενος ὑπενθυμίζει τὸ τοῦ Δαυὶδ «Μὴ πεποίθατε ἐπ' ἀρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἳ οὐκ ἔστι σωτηρία» (σ. 226—227). Ὁ Μιχαὴλ ἔλαβε διὰ τὸν ἕνα τῶν τριῶν υἱῶν του νύμφην

«Ἐγρεο, Κωνσταντῖνε, μεγακλεῆς εὖχος ἀνάκτων,
 ἔγρεο ἔν' εἰσίδοις εἴκελον ἡμιθέοις
 Μιχαῆλον, υἱόν, Βυζαντίδος ἔνδοθι γαίης,
 ἡμετέρης γενεῆς κόσμον ἀριπρεπέα» ¹⁾.

Ὅτε τὸ 1571 ὁ τουρκικὸς στόλος κατεναυμαχήθη ὑπὸ τοῦ ἰσπανοαυστριακοῦ παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους (τὴν συνήθως λεγομένην Ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου), ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνὸς ἐδώρησεν εἰς τὸν Σουλτάνον 15 πολεμικὰ πλοῖα, «τριήρεις», ὡς λέγει ὁ Κρούσιος. Ἐκ τούτου ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ καὶ τοῦ οἴκου του ἀπέβη μεγάλη. Ἡ Ἐκκλησία ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μεγάλου Δομεστίκου, οἱ δὲ τοῦρκοι μεγιστᾶνες ἐτίμων αὐτὸν καὶ ἐξετέλουν τὰς συστάσεις αὐτοῦ εἰς ζητήματα Ἐκκλησιαστικά ²⁾, εἰς τὰ ὁποῖα ζωηρῶς ἀνემειγνύετο ὁ Μιχαὴλ εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συγγενῶν του ³⁾. Οἱ ἐν Κωνπόλει Καντακουζηνοὶ καὶ πρότερον ἤσκουν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὸν βίον τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ «ἄρχων» Δημήτριος Καντακουζηνὸς μετὰ τοῦ ἄρχοντος Ξενάκη συνοδεύσαντες τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Α' (1520—21 β' 1523—37 καὶ γ' 1537—1545) εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ Διβανίου, ὅπως ἀναστείλουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ εἰσηγήσει τῶν Οὐλεμάδων ἐκδοθέντος φετῶ ἀπὸς κατάληψιν τῶν ναῶν τῆς Πρωτεύουσας, ἐπέτυχον ν' ἀκυρωθῇ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο διάταγμα ⁴⁾. Ὁ «ἄρχων» Ἀντώνιος Καντακουζηνὸς ὁ Μινοραῖος μετασχὼν τῆς ἐπὶ Ἰωάννα Β' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς συγκληθείσης τῷ 1565 συνόδου, συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ πατριάρχου ἐκεῖνου, κατηγορηθέντος ἐπὶ σιμωνείᾳ ⁵⁾. Ὁ Μιχαὴλ μετὰ

τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας Mircea, ἀλλ' ὁ γάμος διελύθη κατὰ τὸ εἰς Ἀγκυρίαν ταξίδιον τῶν νυμφίων. (Σάββα, Σχεδιάγραμμα σ. 8).

1) Em. Legrand, Bibliographie Hellénique du XVIIe s., t. I, p. 443—445.

2) Στενῶς συνεδέετο μετὰ τοῦ Μ. Βεζύρου Σόκολη πασᾶ (ἴ 1579). Παρὰ τούτου μαθὼν ὁ Μιχαὴλ τὴν δυσφορίαν τοῦ Ἰμάμη τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῇ ἐξαιρετικῇ τιμῇ, δι' ἧς ὁ Μ. Βεζύρης περιέβαλε τὸν ἄπιστον Γραικόν, ἐγειρόμενος καὶ οἰκείως προσφωνῶν αὐτόν, τόνον περιποιήθη αὐτὸν διὰ πολυτίμων ἐξ Ἀγκυρίου δώρων, ὥστε εἰς συνάντησίν των παρὰ τῷ Σόκολη πασᾶ προσηκωθεὶς ἐχαιρέτισεν αὐτὸν οἰκειότατα, πρὸς κατάληξιν τοῦ Μ. Βεζύρου, ὅστις μαθὼν τὰ γενόμενα εἶπε πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν τὸ διατυμπανισθὲν «ἢ ὁ Σατανᾶς εἶσαι σὺ ἢ τοῦ Σατανᾶ ὁ υἱός—γὰρ Σεϊτάν σιν γὰρ Σεϊτάνογλου σου». Καισ. Δαπόντε ἐν Ἱστορ. Καταλόγῳ, σ. 155—156.

3) Οὕτω τὸν φίλον εἰ μὴ καὶ συγγενῆ του Ἰωάννα, μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, συκοφαντηθέντα τῷ 1571 ὅτι ἀνεκοίνωσεν εἰς φίλους του ἐν Εὐρώπῃ τὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου καὶ κινδυνεύσαντα νὰ θανατωθῇ, ἔσωσεν ὁ Μιχαὴλ διὰ τοῦ φίλου του Μ. Βεζύρου Μεχμέτ πασᾶ. (Steph. Gerlach, Tage—Buch 1674, p. 200 καὶ 215—216 καὶ M. Crusii, Turcograecia, VII, p. 506).

4) M. Crusii, Turcograecia, p. 163. Ἡ ἀκύρωσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ μαρτυρίᾳ δύο ὑπεραιωνοβίων γενετισάρων ὅτι ἡ Πόλις παρεδόθη εἰς τὸν Μωάμεθ διὰ συνθηκολογήσεως.

5) M. Crusii Turcograecia p. 170. Ἡ κατὰ τοῦ Ἰωάννα ἐχθρα τοῦ Μιχαὴλ

τὴν πτώσιν τοῦ Ἰωάσαφ Β' (1565) ὑπεστήριξε τὴν ἐκλογὴν Μητροφάνους τοῦ Γ' (1565—1572), ἀλλὰ μετὰ ἑπταετῆ ἀτυχή πατριαρχεῖαν ἐγκατέλειπεν αὐτὸν καὶ ἀνατραπέντα αὐτὸν ὑπὸ τῆς Συνόδου καὶ τῶν κληρικῶν τοῦ Πατριαρχείου, ἐνήργησε ν' ἀποσταλῆ ἐξόριστος εἰς Ἅγιον Ὄρος, καὶ ἐπέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λαρίσης Ἱερεμίου τοῦ Τρανοῦ συμπολίτου του ἐξ Ἀγχιάλου καὶ ἴσως συγγενοῦς του (1572—1595). Κατὰ τὸν Hammer ὁ Μητροφάνης ἀνετράπη «μετὰ ἀκλεᾶ πατριαρχεῖαν, μὴ δυναθεὶς νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ὀσημέραι ἐντεινομένην ἀπλησίαν τοῦ ἀθλίου αὐτοῦ προστάτου Καντακουζηνοῦ» ὑφ' οὗ καὶ κατεμηνύθη ὡς προδότης μουσικῶν τοῦ κράτους¹⁾. Τῷ 1577 ὁ Ἕλλην μεγαστὴν ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου²⁾ καὶ τὴν 3 Μαρτίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1578, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ προστάτου Μ. Βεζύρου Σόκολη-πασᾶ ἐφρονεύθη ἀπαγχονισθεὶς ὑπὸ ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλέντος ἀνακτορικοῦ τσαούση.

Ὁ θάνατος αὐτοῦ ἀμέσως διευπλώθη εἰς δραματικὸν θρῦλον ἀνὰ τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. Ἡ περιουσία του ἐδημεύθη καὶ τὰ τέκνα κατεδιώχθησαν καὶ τὰ βιβλία του τὴν 21 Ἀπριλίου ἐπωλήθησαν διὰ πλειστηριασμοῦ. Μετ' οὗ πολὺ ὅμως ἀποκαλυφθεῖσης τῆς κατ' αὐτοῦ ραδιουργίας, ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐπεστράφη εἰς τὸν υἱὸν του Ἀνδρόνικον Καντακουζηνὸν «ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ πλούσιον»³⁾. Εἶχε δὲ ὁ Μιχαὴλ τρεῖς υἱοὺς, τὸν Ἀνδρόνικον τοῦτον, τὸν Δημήτριον, γεννηθέντα τῷ 1556, καὶ τὸν Ἰωάννην τῷ 1570. Ὁ Ἰωάννης δ' οὗτος ἦ Γιαννάκης διωρίσθη πρῶτος διαγγελεὺς (καπουκεχαγιάς) τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ-βόδα, ὁ δὲ τούτου υἱὸς Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς ἦτο μέγας ποστέλνικος (ἀρχιθαλαμηπόλος) τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Γρηγόρ-βόδα τοῦ Γκίκα, ὅστις καὶ τὸν ἐθανάτωσε⁴⁾. Υἱὸς δὲ τούτου ἦτο ὁ Σερβάν-βόδα Καντακουζηνός, ὅστις διατελέσας Μ. Λογοθέτης διεδέχθη τῷ 1684 εἰς τὴν ἡγε-

προήλθεν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τοῦ πατριάρχου τούτου εἰς τὸν διαλυθέντα γάμον τοῦ υἱοῦ του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βλάχου ἡγεμόνος Mircea, τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωάσαφ ἐζήτησεν ἀμέσως σύζυγον τοῦ ἰδίου ἀνεμιοῦ. Τοῦτο ἐξώργισε τὸν Μιχαὴλ, ὅστις καὶ διὰ τοῦ Ἀντωνίου προκάλεσε τὴν πτώσιν τοῦ πατριάρχου. Δωροθέου Μονεμβασίας Χρονογραφία παρὰ Κ. Σάθα: Βιογραφικὸν Σχεδιάσμα σ. 8.

1) Hammer, Histoire de l'empire Ottoman, t. VI, p. 60, trad. française.

2) Κατὰ τὸν Κρούσιον ἤδη πρότερον, τῷ 1576 «διὰ τινὰ ἐγκλήματα ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς τὰ δεσμὰ ἐρρίφθη, διότι τὴν ἰσχὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν ὑπὸ τοῦ Σελὴμ ἀνήχθη, μετεχειρίσθη κατὰ τῶν χριστιανῶν, δι' ὃ τοῖς τε Ἕλλησι καὶ τοῖς Τούρκοις ἀπήρσεν, ὡστ' ἐκ τούτου Σεῖτάν ὀγλάν τ. ἔ. διαβόλου υἱὸς ἀπεκλήθη. Ἀπολυθεὶς ὅμως τῶν δεσμῶν μέγας πραγματευτὴς τοῦ Σουλτάνου εὐνοία τοῦ ὑπάτου πασᾶ κατέστη». Crusii Turcograecia p. 226

3) Ἐν σημειώματι τοῦ κώδ. 652 φυλ. 529β τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν γράφεται «1585 ἐν τῇ Κων/πόλει ζῆ σήμερον Ἀνδρόνικος Καντακουζηνὸς ἄρχων, ὁ τοῦ κρεμασθέντος Μιχαὴλ υἱός, ἀνὴρ ἀγαθός, πλούσιος, ἀξιοματικὸς (ἔχων πολιτικὸν ἀξίωμα), ᾧ ἐδωρήσατο ὁ Τούρκος τὰ τοῦ πατρὸς». Ἑλληνομνήμων, τ. I, σ. 181.

4) Καίσι. Δαπόντε, Ἱστορ. Κατάλ. σ. 154—155.

μονίαν τῆς Βλαχίας τὸν εἰς Μολδαυίαν μετατεθέντα Λοῦκα-βόδα¹⁾). Οὗτος λοιπὸν ὁ Μιχαήλ-τσελεμπῆς ὑπῆρξεν ὁ γεννάρχης τῶν ἐν Ἀγχιάλῳ Κατακουζηνῶν, ἀνὴρ ἐκ τοῦ γένους τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Καντακουζηνῶν, ἧς αἱ ἀρχαὶ ἀνατρέχουσιν εἰς τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ἧτις ἔδωκεν ἓνα ἀτυχέστατον αὐτοκράτορα εἰς τὸν θρόνον τῆς Κων)πόλεως, ἀλλὰ καλοὺς στρατηγοὺς καὶ πολιτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ἀρχοντας καὶ ἡγεμόνας καὶ ἄλλους ἀρχοντας εἰς τὰς παραδουναβείους χώρας, καὶ τῆς ὁποίας κλάδοι ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα μέχρι σήμερον ὑπάρχουν ἐν Ρουμανίᾳ καὶ Ρωσίᾳ. Περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαήλ συνυφάνθησαν ὁ θαυμασμὸς τῶν συγχρόνων καὶ ἡ συκοφαντία τῆς ἐμπαθείας. Ἡ περὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀτασθαλία τοῦ ΙΣΤ' καὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος συνεσώρευσαν τόσην κακίαν, ὥστε ἡ εἰκὼν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐκκλησίας διαγράφεται ἐντὸς πλαισίου σκιεροῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὀλίγα μεγάλα ἐθνικὰ μορφαὶ ἀγωνίζονται νὰ περισώσουν τὸ ἔθνος ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν: τῆς φιλαρχίας, θυσιαζούσης πᾶσαν ἠθικὴν ἀρχήν, τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς ἀμαθείας, καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τοῦ Παπισμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἐξυπηρετουμένων ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς Δύσεως δυνάμεων, μὲ διαιτητὴν τοῦ ἀγῶνος τούτου τὴν Τουρκίαν, τὴν μετὰ τὸν θάνατον Σουλεϊμάν τοῦ Β' (1565) παραδοθεῖσαν εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ χαρεμίου καὶ τῶν ἀνηλίκων Σουλτάνων, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς στρατοκρατείας τῶν Γενιτσαρῶν καὶ τῶν Οὐλεμάδων καὶ τῆς ἀρξαμένης ἐν Μ. Ἀσίᾳ διοικητικῆς ἀποσυνθέσεως. Εἶναι εὐνόητον λοιπὸν ὅτι Μιχαήλ ὁ Καντακουζηνὸς ἐδυσφημίσθη ὑπὸ τινων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες εὗρον αὐτὸν πολέμιον τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς των ἢ τοῦ κακοῦ ἰδιωτικοῦ των βίου, βλάπτοντες τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰωάσαφ ὁ Β' καὶ Μητροφάνης ὁ Γ', καίπερ εἰς αὐτὸν ὀφείλοντες τὴν ἐκλογὴν των καὶ ὑποστήριξιν, ἀπεμακρύνθησαν τοῦ θρόνου ἐγκαταλειφθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὅτε προσέκρουσαν εἰς αὐτὸν καὶ ἀπέτυχον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ νεωτισμὸς καὶ ἡ ἀπληστία τοῦ Μητροφάνους ἦσαν πασίγνωστα καὶ ἀναντίρρητα, δι' ὧν ἐπεβάρυνε τὴν Ἐκκλησίαν διὰ μεγάλου χρέους. Οἱ πατριαρχαὶ οὗτοι εἶχον ἴδιον συγγενῶν καὶ φίλων περιβάλλον, οὗ τὰ συμφέροντα ἔπασχον ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῶν, ἀπήχησις δὲ τούτου ὑπῆρξεν αἱ κακόπιστοι δυσμενεῖς περὶ τῶν ἀντιπάλων²⁾ διαδόσεις καὶ αἱ παρὰ τοῖς Τούρκοις προδοτικαὶ καταγγελίαι, ἐν οἷς καὶ περὶ τοῦ Ἑλληνος μεγιστάνου. Ἀλλ' ἐξ ἀντιθέτου ἔχομεν πλειάδα ὄλην ἀνδρῶν συγχρόνων, διακριθέντων ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ καὶ ἐθνικῷ βίῳ καὶ τοὺς ξένους περὶ τὸν Κρούσιον σοφοὺς, οἵτινες μαρτυροῦσι περὶ αὐτοῦ εὐμενῶς, ἔτι δὲ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν περὶ τῆς ὑπερόχου αὐτοῦ θέσεως ἐν τῷ ἔθνει, ἧτις εὐεργετικῶς ἐπηρέαζε καὶ τὴν τουρκικὴν αὐλήν. Εἰς αὐτὸν ζῶντα

1) Καισ. Δαπόντε αὐτ. σ. 154. Κατὰ τὸν Ἀθ. Ὑψηλάντην (Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν σ. 67 καὶ 183).

ἔτι ὁ ἐπίσκοπος Λαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης ἀφιερῶσας τὸν «Φυσιολόγον» αὐτοῦ, προέταξε τὸ ἑξῆς προσφώνημα :

Ἐγρεο, Κωνσταντῖνε, μεγακλεῆς εὐχος ἀνάκτων,
 ἔγρεο, ἴν' εἰσίδοις εἵκελον ἡμιθέοις
 Μιχαῆλον, υἱόν, Βυζαντίδος ἔνδοθι γαίης,
 ἡμετέρης γενεῆς κόσμον ἀριπρεπέα.
 Εἰ γὰρ ὁ πανδαμάτωρ βασκήνας ἄπλετα αἰῶν
 Χριστιανῶν φύτλης ὤλεσεν ἀγλαίην,
 Ἄλλ' οὖν τόνδε λίπε ζαλωτὸν ἐνὶ πολέεσσι,
 Χάρμα μὲν εὖσεβέων, τραῦμα δὲ δυσμενέων.
 Ζῶη ἔτη πλείω, κακῶν ἔκτοσθεν ἀπάντων,
 ἄμιχα ξὺν παισὶν Ἄνδρονίκῳ χατέρῳ»¹⁾.

Ὁ θάνατος αὐτοῦ, γενόμενος ἐξ ὑφαρπαγῆς, τῇ ἀγνοίᾳ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μ. Βεζύρου Σόκολη πασᾶ, κατέστη θρῦλος εἰς στίχους καὶ εἶναι ἐν τῶν παλαιότερων ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Fauriel, ὡς ἑξῆς :

- Θέλω νὰ κάτσω νὰ σᾶς πῶ, πολλὰ νὰ θαυμαχθῆτε
 τίς ἦτον ποὺ τὸν ἔλεγε *Κυρίτσης ὁ Μιχάλης*.
 Εἶχε τὸν βῖον ἀρίθμητον, τὴν ἀφεντειὰν μεγάλην
 καὶ κάθονταν στὸ σπίτι του, κακὸ δὲν εἶχ' ὁ νοῦς του.
- 5 Ἐνα ροκά ἀνάγνωσαν μέσα εἰς τὸ Διβάνι,
 ὁποῦ τὸν κόσμον χάλασε, τὸν πόλεμον γυρεύει.
 Ὡς τᾶκουσεν ὁ βασιλιάς πολλὰ τοῦ κακοφάνη·
 Μηνᾶ τὸν *καπιτζήμπαση*, γοργὰ τὸν συντυχαίνει :
- 10 — Γοργὰ νὰ πᾶς στὸν Ἄχελόν, στὸ σπίτι τοῦ Μιχάλη,
 ἐκεῖ ἔμπρὸς στὴν πόρτα του νὰ δῆς νὰ τὸν κρεμάσης,
 καὶ τὸν μικρόν του τὸν υἱὸν νὰ δῆς νὰ τόνε πιάσης.
 Μεσάνυχτα ξεπόρτισε, στὸν Ἄχελὸν ἐπῆγε,
 ὡσὰν πουλὶ ἐπέταξε, ὡσὰν σαγίττα πῆγε.
 Σὰν τὸν δὲν ὁ Μιχάμπρης ἐπροσηκώθηκέν τον.
- 15 — Ἦρθες καλῶς, ἀφέντη μου, κάτσε νὰ γευματίσης.
 — Δὲν ἦρθα ἔγώ γιὰ τὸ φαγὶ οὔτε γιὰ τὸ ποτῆρι,
 τὸν λόγο ποῦπε ὁ βασιλιάς τὸ θέλημα νὰ κάμω.

1) Em. Legrand, Bibliographie Hellénique du XVI s., t. I, p. 443—445, ἐξ ἀντιγράφου τοῦ κώδ. 569 τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου καὶ ἐν Χειρογρ. 153 φύλ. 133 τοῦ 15' αἰ. τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Παναγίας. Βλ. Ἐπετηρίδα Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. ΠΓ' (1937), σ. 51. Τὴν δ' ἐπιστολὴν τῆς ἀφιερῶσεως γράφει : «Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ ἐνδοξοτάτῳ ἐν Ἀρχουσι κτθ Μιχαήλῳ τῷ Καντακουζηνῷ καὶ Μεγάλῳ Δομεστίκῳ εὖ πράττειν».

Καὶ τὸ σχοινὶν ἐπέταξε καὶ τὸν λαιμὸν τ' εὐρῆκε
 κι' εὐθὺς στὴν πόρτα πιάνει τὸν ἐκεῖ καὶ τὸν κρεμάει
 20 καὶ τὸν μικρὸν τοῦ τὸν υἱὸν εἶδεν καὶ τότε πιάνει'
 στὸ κάτεργον τὸν ἔβαλεν μὲ ὄλον τοῦ τὸν βίον ¹⁾).

Ἐν Ἀγχιάλῳ δὲ ἐκ παραδόσεως ἐδεικνύετο καὶ ὁ τόπος τοῦ μεγάρου τοῦ εἰς τὸ Λιμνιό. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ Ἀγχιάλος ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος ἕτερον ἐπιφανῆ ἄνδρα Ἱερεμίαν τὸν Τρανόν, Πατριάρχην Κωνπόλεως (5 Μαΐου 1572—Σεπτ. 1595). Ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τρανῶν ἢ Τρανούλη (ὡς μέχρι τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐκαλοῦντο οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ,) ἐγεννήθη τῷ 1536 καὶ ἐξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ πατρίδι του καὶ βραδύτερον ἕως ἐν Κωνπόλει. Ἐν Ἀγχιάλῳ ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ ἱατροφιλοσόφῳ Λεονάρδῳ Μιγδονίῳ τῷ Χίῳ, ἔπειτα ἤκουσε καὶ Θωμᾶ τοῦ Ἐλεαβούλου καὶ τῶν τούτου μαθητῶν Ἱεροθέου Μονεμβασίας, Ἀρσενίου Τορνόβου (τοῦ Παλαιολόγου), Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου καὶ Ματθαίου τοῦ Κρητός. Τῷ 1565 ἔγινε μητροπολίτης Λαρίσης εἰς διαδοχὴν Νεοφύτου, καὶ παρῆν εἰς τὴν καθάρισιν Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1565) καὶ μετὰ ἑπτὰ ἔτη διεδέχθη τὸν παυθέντα διάδοχον ἐκείνου Μητροφάνη τὸν Γ' ἐκλεγείς ὑπὸ Συνόδου 22 ἐνδημούντων ἀρχιερέων, τῶν «κληρικῶν ἀρχόντων» τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ συνόλου τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ, ὡς «*θεοπρόβλητος ἀρχιερεὺς, δίκαιος, ἀμεμπτος, ἀληθινὸς θεοσεβής, ἐλεήμων, ὀσιος, ἀκακος καὶ ἀμίαντος*». Σελίμ ὁ Γ' ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν σχετικὸν βεράτιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων, μεθ' ὃ συναινέσει καὶ ἀποφάσει τῶν παρενρεθέντων 22 Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων καὶ τῶν «*τιμιωτάτων κληρικῶν*», ἐπελήφθη τῆς θεραπείας τῶν δεινῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κύρους τῶν ἀποστολικῶν καὶ συνοδικῶν κανόνων καὶ τῶν τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ τῆς μαστιζούσης τὴν Ἐκκλησίαν σιμωνίας, τοῦ διεφθαρμένου βίου τῶν μοναχῶν καὶ τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ. Εἰς τὸ πολλαπλοῦν τοῦτο ἔργον ὁ Ἱερεμίας ἐνήργησε δραστηριῶς, ὁμοθύμως ὑποστηριζόμενος ὑπὸ πλειάδος σοφῶν μητροπολιτῶν, τῶν Καντακουζηνῶν Παλαιολόγων καὶ Ράλλη, παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Μητροφάνους καὶ τῶν συγγενῶν τούτου καὶ προστατῶν. Ἐβελτίωσε τὴν οικονομικὴν τοῦ Πατριαρχείου κατάστασιν, τὰ μέγιστα ἐπιβαρυνθέντος ἐκ τοῦ μεγάλου χρέους τοῦ Μητροφάνους· προσεκάλεσε περὶ ἑαυτὸν σπουδαίους κληρικούς ὡς τὸν Μάξιμον Μαργούνιον, Γαβριὴλ Σευῆρον, τοὺς εὐπαιδεύτους Ζυγομαλάδες Ἰωάννην καὶ Θεοδόσιον καὶ ἐξησφάλισε τὴν ὑπὲρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας συνεργασίαν τοῦ μεγάλου Πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ καὶ ἤνοιξε τὸ εὐρὸν στάδιον τοῦ Κυριλλου τοῦ Λουκάρεως. Ὅτε ἡ Χριστιανικὴ Δύσις διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως διασπασθεῖσα εἰς δύο

1) Fauriel, Chants populaires de la Grèce, A, p. 21—24.

ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, τὰ ὁποῖα ἐξίσου ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐπεδίωκον τὸ κῦρος τῆς Ἁγ. Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς καταπολέμησιν ἀλλήλων, ὃ Ἱερεμίας τῶν μὲν Προτεσταντῶν φρονίμως ἀπέρριψε τὰς κολακευτικὰς προσφορὰς, κατὰ δὲ τῶν καθολικῶν τῆς Ρώμης, τῶν ἀνθρώπων, ἀκριβῶς τότε, τῆς Νυκτὸς τοῦ ἁγ. Βαρθολομαίου, τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως καὶ τοῦ κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς ἔξαπολυθέντος τυφῶνος τοῦ Τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν, παρεσκεύασε τὴν γενναίαν ἄμυναν, ἣτις τόσον ἔκδηλος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀπέβη κατὰ τὸν ἰς' αἰ. διὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ὡς ἀληθῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατ. Ἐκκλησίας ἀρχηγὸς περιέφερε περίφροντι τὸ βλέμμα καὶ ἐπεξέτεινε τὴν εὐεργετικὴν δρασίην του ἀπὸ τῆς Ρωσσίας καὶ Πολωνίας καὶ Μολδοβλαχίας μέχρι Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου καὶ Βενετίας καὶ Μ. Ἀσίας, πείθων τὸν τσάρον τῆς Ρωσσίας νὰ συστήσῃ τὴν «Ἑλληνο-ρωσσο-Λατινικὴν» Ἀκαδημίαν τῆς Μόσχας εἰς ἀντίρροπον τοῦ Γωμαϊκοῦ «Ἀθανασιανοῦ Κολλεγίου» τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ ιγ', τὸν δὲ Δόγην τῆς Βενετίας ν' ἀπορρίψῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ὑπηκόοις τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγ. Μάρκου, ἐνῶ ταυτοχρόνως διὰ τοῦ ἰδίου ἀρχιδιακόνου Νικηφόρου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ νεαροῦ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως κατεπάλαιε τὴν ἐν Πολωνίᾳ Ἰησουϊτικὴν προπαγάνδαν. Εἴτε δὲ μένων ἐν Κων)πόλει εἴτε ἐπισκεπτόμενος τὰς ἐπαρχίας διὰ ζωντανοῦ κηρύγματος, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἐξωογόνοι τὸν ἠθικὸν τούτου βίον, καὶ τέλος διὰ συνοδικῆς πράξεως τῷ 1593 ἐπέβαλε διὰ τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερέων τὴν ἴδρυσιν σχολείων ὅπου δὲν ὑπῆρχον καὶ τὴν συντήρησιν αὐτῶν. Καὶ πάντα ταῦτα ἐν μέσφ συνεχῶν ραδιουργιῶν καὶ προδοσίας τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάληψιν τῆς πατριαρχικῆς ἀρχῆς Μητροφάνους Γ', Παχωμίου Πατέστα καὶ Θεολήπιου Φιλιππουπόλεως, μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του καὶ ἐξορίας, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀμέριστον τοῦ λαοῦ τὴν ἀγάπην. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1595, εἰς τὰς παραμονὰς μεγάλης τοπικῆς Συνόδου ὃ Ἱερεμίας ἀσθενήσας ἀπέθανεν, ὃ προστάς τῆς κηδείας του Μελέτιος ὃ Πηγᾶς εἰς συγκινητικώτατον ἐπικήδειον λόγον πλὴν ἄλλων εἶπε : «Ἐνα ὀφθαλμὸν ἀντὶ πολλῶν εἶχομεν, τὸν προκείμενον, καὶ τοῦτον νῦν ἐλεεινῶς ἐξεκόπημεν. Σείσγηκεν ἡ καθ' ἑκάστην ὑπὲρ ἡμῶν ἀγωνιζομένη γλῶττα· πάντα λαβοῦσα ὄχετο τὰγαθὰ. Σοῦ γὰρ ἐπὶ τὸν θειότατον πατριαρχικὸν ἀναβάντος θρόνον τι τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν οὐκ ἐγένετο. Ἡ ἡμῶν ἐλαμπρύνθη εὐσέβεια. Τῶν θείων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μυστηρίων ὑψώθη τὸ κλέος. Παρησίαν ὅτι πολλὴν τὸ εὐσεβὲς τοῦ Χριστοῦ εἴληφε ποίμνιον. Οἷμοι σεσίγηκεν ἡ ρήτορος γλῶττα, ἣτις ὑπὲρ μάχαιραν δίστομον ἦν ἐκθερίζουσα τὰς τῶν ἀσεβούντων φρυγανώδεις γλωσσαλγίας, ἦν οἱ ρήτορες μὲν λόγοι διεγύμνασαν, τὰ τῆς φιλοσοφίας δὲ δόγματα κατεκόσμησαν». Οὗτος ἦτο ὃ αἰίδιμος γόνος τῆς Ἀγγιᾶλου Ἱερεμίας Β' ὃ Τρανός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχεται συστηματοποιουμένη ἡ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις, παρεσκευάσθη δὲ καὶ ἡ νικηφόρος ἄμυνα

τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιθέσεως τῆς καθολικῆς Ρώμης πρὸς ὑποδούλωσιν αὐτῆς.

38. Ἡ Ἀγγλία κατὰ τοὺς ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνας. Οἱ τρεῖς οὗτοι αἰῶνες ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς βαθμιαίας καὶ βραδείας καταρρεύσεως τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ. Οἱ Τούρκοι ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης εἶτε ἔξακολουθοῦντες ἐπιθετικὴν πολιτικὴν κατακτίσεων κατὰ τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ κατὰ τῆς Βενετίας ἐν τῇ Ἄν. Μεσογείῳ, εἶτε ἀμυνόμενοι κατὰ τῶν ἐπαναστατούντων καὶ τῶν ἐκ Βορρᾶ γειτόνων (Βλάχων, Μολδαῶν, Οὐγγρων, Πολωνῶν, Ρώσων) καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Περσῶν, κατετίβησαν στρατιωτικῶς εἰς συνεχεῖς καὶ ἀδιακόπους πολέμους, στηριζόμενοι εἰς μόνας τὰς φυλετικὰς τῶν δυνάμεις, κρατοῦντες μακρὰν τοῦ στρατοῦ τὰς ὑποτελεῖς χριστιανικὰς φυλάς. Ἡ στρατοκρατία τῶν Γενιτσάρων καὶ τῶν Σπαχῆδων (τοῦ ἵππικου), πρὸς ἣν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἰσ' αἰῶνος ἰσχυρῶς ἀντετάχθη ἡ συγκεροτημένη τάξις τῶν περὶ τὸ Κοράνιον μορφωθέντων Οὐλεμάδων, δὲν ἐδημιούργησεν ἕδαφος ἐνιαίας καὶ σταθερᾶς πολιτικῆς διοικήσεως· ἡ Ἀλλῆ διὰ τῆς πολυγαμίας καὶ τοῦ κακίστου συστήματος τῆς διαδοχῆς διὰ τῶν ἀδελφῶν, παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας εἰς ξένους τυχοδιώκτας ἀρνησιθρήσκους, οἵτινες, μὴ ἔχοντες τουρκικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσουν τοῦ κράτους τὴν ἐνότητα. Ἡ διάσπασις τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν τῶν Ἀψβούργων, ἀφῆκεν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐνὸς αἰῶνος (1550—1670) ἐλευθερίαν, ὅπως ἀμυνθῆ μὲν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πλησιεστέρων γειτόνων (Οὐγγρων, Βλάχων, Πολωνῶν), ἐκκαθαρίσῃ δὲ τὴν Ἄν. Μεσόγειον ἀπὸ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν λειψάνων τῆς Δ' Σταυροφορίας (κατάληψις Παλαιστίνης, Ρόδου, Κύπρου καὶ Κρήτης) καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τῶν εἰς αὐτὴν διεισδυσάντων Περσῶν. Ἡ ἀτυχὴς ναυμαχία τῶν Ἐχινάδων (τῆς Ναυπάκτου, 1571), ὅπου συνετίβη ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς Τουρκίας, δὲν ἀνέκοψε τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐπιθέσεις τῶν διαδόχων Σουλεϊμάν τοῦ Β', οἵτινες διέθετον τὸν ἄριστον τοῦ κόσμου στρατὸν πεζικοῦ, ἵππικου καὶ πυροβολικοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1595 μέχρι τοῦ 1680, οἱ Σουλτᾶνοι—οἱ πλεῖστοι ἀνήλικοι ἢ ἀνίκανοι—ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, τὰς ὁποίας διεξῆγον οἱ Μεγάλοι Βεζύροι, Σόκολη καὶ Κιοπρουλή πασάδες, οἵτινες καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς συνεκράτουν τὴν χώραν διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἡ ὑπαιθρος κατεκλύσθη ὑπὸ ὠχρωμένων χωρίων, ἐνθα ἐγκατεστάθησαν μουσουλμανικαὶ κοινότητες, ἔξαρτώμεναι ἀπὸ τῶν βαθμύχων Γενιτσάρων καὶ διοικουμένοι ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς περιορίσθη κυρίως εἰς τὰ μεγάλα κέντρα (Ἀδριανούπολις, Κούλελι-Μπουργᾶς, Φιλιπούπολις, Τατάρ Παζαρτζήκ καὶ ἄλλας), ὡς *ἑλληνικαὶ κοινότητες* ἀμιγεῖς ἢ καὶ μὲ βουλγαρικὰ στοιχεῖα, κατανεμόμεναι εἰς τὰς παλαιὰς Βυζαντινὰς Μητροπόλεις ὑπὸ Ἑλληνας ἀρχιερεῖς μετὰ κλήρου ἑλληνικοῦ ἢ ἑλληνομαθοῦς. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Κων)πόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β'

ἐπιβληθεῖσα διὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας ἐκπαιδευτικῆς κίνησις καθ' ὅλην τὴν χώραν, ἀνεξωογόνησε καὶ ἐνίσχυσε τὴν ἔθνικὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δουνάβεως, πρὸς Δ. μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τῆς ὁποίας ἡ Βενετία ἀπέστελλε διὰ τῆς τυπογραφίας τοῦ Aldi Manuti καὶ τοῦ Ἰωάννου Γλυκέως τὰ φῶτα τοῦ ἀναζήσαντος ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Ὁ 15^{ος} αἰὼν εὐρίσκει πανταχοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐργαζόμενα ἄφθονα ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἰδρυθέντα καὶ συντηρούμενα ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἢ ὑπὸ πλουσίων μεγαστάνων καὶ ἐμπόρων Ἑλλήνων. Οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες τῶν παραδουναβείων ἐπαρχιῶν ἐγκαθιστῶσι καὶ προστατεύουσιν εἰς τὰς χώρας ταύτας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ὅτε δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἤρχισεν ἡ μεγάλη ἐπίθεσις τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐγκατασταθέντος ἐν Κων)πόλει, Σμύρνη, Θεσσαλονίκῃ, Χίῳ καὶ ἐνισχύσαντος τοὺς ἀπογόνους τῶν Σταυροφόρων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου συνεσπειρώθησαν περὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐσυνέχισε τὸν κατὰ τοῦ Παπισμοῦ σκληρὸν ἀγῶνα, γενόμενον ὁ στόχος τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν οὐ μόνον τῆς Ρώμης, ἀλλὰ καὶ τῶν καθολικῶν δυνάμεων τῆς Δύσεως, τῶν Λουδοβίκων καὶ Ρισελιὲ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Νεαπόλεως. Τὸ ἑλληνικὸν ὅμως ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία σπουδαίως ὑψωσαν τὸ ἐπίπεδον τῆς εὐημερίας τοῦ δουλεύοντος Γένους καὶ ἐξησφάλισαν αὐτὸ οἰκονομικῶς εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὥστε τὸ τουρκικὸν Κράτος πολυμερῶς ἐπεζήτησεν εὐρύτερον τὰς ὑπηρεσίας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν διεθνῆ αὐτοῦ ἐκπροσώπησιν (Μ. Διερμηνεῖς τοῦ στόλου, Ἡγεμόνες τῶν παραδουναβείων χωρῶν μεθ' ὅλης τῆς αὐλικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας, πρέσβεις καὶ ἀντιπρόσωποι εἰς διεθνεῖς συνθήκας). Ὅτε δὲ ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ φιλελεύθεροι ἄνδρες τῶν βουνῶν καὶ τῆς ὑπαίθρου, οἱ περιώνυμοι «κλέφτες», πρὸς τοὺς Ἑλληνας κατέφυγε τὸ τουρκικὸν κράτος διὰ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ καθοπλισμοῦ τῶν ἀρματολῶν, τοὺς ὁποίους ἀντέταξε κατ' ἐκείνων μετὰ τοπικῶν προνομίων καὶ ἀναγνωρίσεως τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὀργανωμένων τούτων συμμοριῶν. Ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ πλαισίου τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, ὅπου οἱ πρέσβεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἐφίλουν τὴν χεῖρα τοῦ μείρακος Ἀχμέτ ἢ τοῦ βλακὸς Μουσταφᾶ καὶ ἐνίοτε ἐνεκλείοντο εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ Μποσταντζήμαση, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ διεκρίνετο ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην καὶ κοινωνικῶς καὶ πνευματικῶς. Οἱ δὲ σύνοικοι λαοί, ἔξαιρέσει τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἀθιγγάνων, αὐτεκαλοῦντο Ρωμαῖοι (Ρούμ), ὡς ὑπὸ τὸ Ρωμαϊκόν, δηλαδὴ τὸ Ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον ὑπαγόμενοι. Εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Παπισμοῦ, καθ' ὃν ἡ Ρώμη μετεχειρίσθη πάντα τὰ μέσα πρὸς ἐπικράτησιν, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, κηδεμονεύουσα τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀπὸ τῆς Πολωνίας καὶ Ρωσσίας καὶ Μολδοβλαχίας μέχρι Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, ἐνίκησε νίκην περιφανῆ, παρὰ τὰ

πλήγματα τὰ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἐπιφερόμενα. Ἐλαχίστη μειοψηφία τῆς περὶ τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεραρχίας ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν προκάλεσε δεινὸν σάλον, διέφθιρε τὰς συνειδήσεις καὶ ἐβοήθησε τοὺς Ἱησουίτας εἰς τὰς ἐνεργείας των. Ὁ σάλος οὗτος ἐξεδηλώθη εἰς τὴν συχνὴν ἀλλαξοπατριαρχίαν, καθ' ἣν ἐπαύοντο καὶ ἀντικαθίσταντο οἱ φίλοι τοῦ ἐκπεσόντος πατριαρχοῦ μητροπολίται. Οὕτω κατὰ τὸν 15 αἰῶνα πολλαὶ Μητροπόλεις ἔσχον ἀπὸ 7 μέχρι 16 ἐπισκόπων. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Τούρκων, τῶν πρέσβων Γαλλίας, Αὐστρίας, Ὀλλανδίας, Ἰσπανίας, Βενετίας καὶ ἄλλων ἑθύματα δὲ τῶν ραδιουργιῶν τούτων ἔπρασεν ἐπιφανεῖς Πατριαρχαὶ καὶ ἐπίσκοποι, ἐκινδύνευσαν οἱ Ἅγιοι τόποι τῆς Παλαιστίνης καὶ ἀνεχαιτίσθη ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ πρόοδος τοῦ ἔθνους. Ἐντὸς τοῦ ταραχώδους τούτου πλαισίου ἡ Θράκη ἀνακύπτει κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15 αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16 ὑπὸ νέαν μορφήν καὶ ἐν αὐτῇ αἰετὶ περὶ τὴν Ἀγχίαλον παράλιοι πόλεις. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15 αἰ. ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου ὑπαιθρος ἐμφανῶς παρουσιάζει πληθυσμὸν φυλετικῶς ἡλλοιωμένον. Τὸ τουρκικὸν καὶ μετ' αὐτὸ τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον ἀυξάνουν εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο εἰς δύο αἰτίας: εἰς τοὺς ἀδιαλείπτους κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολέμους κατὰ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Πολωνῶν, τῶν Κοζάκων τῆς Οὐκρανίας καὶ τῶν Βλάχων. Οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ συγκεντρώσουν ὅλην τὴν προσοχὴν καὶ δραστηριότητα εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ἀφήσαντες τὰς ἀσιατικὰς, ὡς ἀσφαλεστέρας ὑπὸ τῶν μικρασιατικῶν τοπαρχῶν τὴν κακοδιοίκησιν. Τὰ μεγάλα κέντρα συγκοινωνίας μεταξὺ τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ Δουνάβως ἐνισχύθησαν εἰς τουρκικὸν πληθυσμὸν διὰ στρατωνισμὸν στρατιωτικῶν μονάδων, αἵτινες μετὰ τὴν λήξιν τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἐγκαθίσταντο μονίμως ἐκεῖ, ἔξ οὗ ἐνεφανίσθησαν οἱ φρουριακοὶ σταθμοὶ (χισάο) καὶ αἱ ὠχυρωμέναι πάροδοι (δεοβέν). Εἶναι φυσικὴ ἐκ τούτου ἡ ἐπὶ τὸν ἐγγύωρον πληθυσμὸν ἐπιρροὴ εἰς ἐκτουρκισμὸν εἰς εὐρείαν ἔκτασιν. Τὰ διοικητικὰ κέντρα καὶ τὰ δικαστήρια ἔφερον εἰς τὰς κεντρικὰς πόλεις τῆς περιφερείας τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐκ τῆς ὑπαίθρου. Οὕτως καὶ εἰς τὴν ἀπὸ Σαμακόβου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Πύργου περιοχὴν δὲν ὑπῆρχον τουρκικὰ δικαστήρια (μεχκεμέ) εἰ μὴ μόνον ἐν Ἀγχιάλῳ¹⁾. Εὐνόητον δ' ὅτι ὁ ἐκτουρκισμὸς οὗτος ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς χώρας, ἔνθα τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ χωριῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ τουρκικῶν ἢ παρεφθαρμένων παλαιωτέρων²⁾. Ἐτέρα σπουδαία αἰτία τῆς φυλετικῆς ἀλλοιώσεως τῆς ὑπαίθρου ὑπῆρξεν ἡ ἐκ Βοσρᾶ ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβως πίεσις τῶν Οὐγγρων, Βλάχων, Πολωνῶν καὶ Ρώσ-

1) Ζ. Θ. Κιακίδου, Διάφορα λαογραφικὰ Σαμακόβου, ἐν «Θρακικοῖς», τ. ΙΖ (1942), σ. 217.

2) Π. χ. Τζατάλτσα, Βουϊούκ Τσεκμετζέ, Λουλέ Μπουργκάς, Τατάρ Παζαρτζήκ, Ὀρτάκιοῖ, Ἐδιρνε, Σηλυβρί, Κίρκ Κλησέ, Ἀχιολοῦ, Σιζέμπολ κτλ.

σων ἐπὶ τοὺς βουλγαρικοὺς καὶ σερβικοὺς πληθυσμούς, οἵτινες μετεκινούντο νοτίως τοῦ Αἴμου καὶ ἀπόκλιζον τὴν ἀπὸ τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀραιότατα κατοικουμένην ἐκεῖνην χώραν. Ἦσαν δὲ οἱ Βούλγαροι εὐπρόσδεκτοι εἰς τοὺς κατακτητὰς καὶ ὡς γεωργοὶ καὶ ὡς νομοταγεῖς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἑμπόρους καὶ ναυτικοὺς Ἑλληνας, οἵτινες οὐδέποτε ἔπαυσαν ἐπιδιώκοντες τὴν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν. Οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰστ' αἰῶνος, ἢ κατὰ τάξιν αὐτῶν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς στρατοὺς (ὑπὸ τὸ ὄνομα *estradioti*), ἢ ἀπὸ τοῦ ἰστ' αἰῶνος συχνὴ ἔκκλησις δι' ἀνδρῶν ἀνεπτυγμένων, περιορχομένων τὴν Εὐρώπην¹⁾ καὶ διαφωτισζόντων τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικῶς ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν, πάντα ταῦτα διέθετον τοῖς Τούρκους δυσμενῶς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ἄλλ' οἱ οὕτως ἀθρόως ἀποικίσαντες τὴν ὑπαιθρον τῆς Θράκης Βούλγαροι δὲν εἶχον κατὰ τὸν ἰζ' καὶ ἱη' αἰῶνα ζωηρὰν φυλετικὴν συνείδησιν. Τελούντες ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησιν τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐπὶ τόπου τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχιερέων, τροφίμων καὶ ἀπεσταλμένων τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου Πατριαρχείου, ἄνευ ἐθνικῆς βουλγαρικῆς παιδείας, εἰς τὰς κοινωνικὰς τῶν σχέσεις ἠκολούθουν τὸ πατριαρχικὸν σύστημα (γάμοι, ἑορταί, συμβόλαια κτλ.). Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἱη' αἰῶνος ἢ μὲν πτωχοτάτη παρὰ τοῖς Βουλγάρους τῆς Θράκης πνευματικὴ κίνησις δὲν ἐξηλθε πέρα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου καὶ ἡ γλῶσσα δὲν ἦτο βουλγαρική, ἀλλὰ σλαβωνική, οὐδ' ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν φυλετικὴν τοῦ λαοῦ συνείδησιν, τὰ δ' ὀλίγα δημοτικὰ ἄσματα τῶν ἐξυμνοῦν ἥρωας ληστρικῶν συμμοριῶν κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ τέλους τοῦ ἱη' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος. Ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἰζ' αἰῶνος διὰ τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων δημιουργηθεῖσα εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν ἐκπολιτιστικὴ κίνησις, ἑλληνικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτῆρος, παρέσυρε καὶ Βουλγάρους εἰς τὰ πνευματικὰ κέντρα τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασιίου, ὁπόθεν ἐξηλθον Βούλγαροί τινες μὲ ἐθνικὴν συνείδησιν²⁾, οἵτινες ἔδρασαν ἰδίᾳ εἰς τὴν πρὸς Β. τοῦ Αἴμου Βουλγαρίαν. Ἀξιοσημειώτον δ' εἶναι καὶ ὅτι οἱ ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως, κατὰ μικρὰς ἢ μεγάλας ομάδας, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θράκης μεταναστεύσαντες εἰς τὰς παραδουνοναβίους χώρας καὶ τὴν Ρωσίαν χριστιανοὶ διειτρήσαν μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἀρχομένου τό τε ὄνομα τῆς ἐν Θράκη ἢ ἀλλαχοῦ πόλεως ἢ χωρίου, ὁπόθεν ὠρῶντο, καὶ τὰ ἴδια αὐτῶν πατρωνυμικὰ ὀνόματα. Ἀπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β' (1762—1796) πλῆθος τοιούτων Θρακῶν εἰς τὰ περὶ τὴν Ὀδησσὸν μέρη καὶ εἰς αὐτήν, καὶ εἰς τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Κριμαίας καὶ ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀζοφικῆς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέχρι τοῦ Κισνοβίου, τοῦ

1) Σ. Δ. Ὁ Θεόκλητος Πολυείδης Ἀδριανουπολίτης, ὁ δημιουργὸς τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου καὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ. 2) Σ. Δ. Βλ. Πνευματικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, Πετροπούλου Δ., δημοσίευμα Ἐτ. Θρ. Μελ. ἀριθ. 29, 1954.

Κιέβου καὶ τῆς Νιέζην καὶ ὅπου οἱ ναοὶ τῶν ἐλειτούργουν ἑλληνιστί, τὰ σχολεῖα ἐδίδασκον τὸν ἑλληνικὸν λόγον, οἱ τάφοι κοσμοῦνται δ' ἑλληνικῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν¹⁾ καὶ ὁπόθεν τῷ 1821 ἄθροοὶ ἐπύκνωσαν τὰ τάγματα τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντου. Ἐξω τῆς Ὀδησσοῦ ἀκόμη σώζονται οἱ Θρακικὲς μετανάσται τοῦ θρακικοῦ Μεγάλου καὶ Μικροῦ Μπογιαλήκ, ἐν Κορμαϊά δὲ ἡ Εὐπατόρια, ἡ Συμφερούπολις, ἡ Σεβαστούπολις, ἡ Ἀλούστα, ἡ Ἀλούκκα, τὸ Καράνι, ἡ Θεοδόσια καὶ ὁ περιφήμος Μπαλουκλαβᾶς καὶ ἡ Λεβάρδεια τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ ἡ βυζαντινὴ Ἰάλια²⁾. Τοὺς οὕτω λοιπὸν ἑκατομυριάσθεντας οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐν τῇ νοτίῳ Θράκῃ ἀντικατέστησαν ἕκτοτε οἱ ἔτι τῆς πέραν τοῦ Αἴμου Βούλγαροι, δουλικώτεροι πρὸς τοὺς Τούρκους ὥς καλοὶ γεωργοὶ καὶ πειθῆνιοι ὑπήκοοι. Οἱ ὀλίγοι ἀκολουθήσαντες τὸ παράδειγμα τῶν εἰς Μολδαυίαν καὶ Ρωσσίαν μεταναστευσάντων Ἑλλήνων Βούλγαροι, προυτίμων νὰ παρουσιάζωνται ὡς Ἕλληνες, ὅπως ἀπολαύουν τῶν τοπικῶν ἐκείνων προνομίων, προσλαμβάνονται εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἐργασίας, καὶ μόνον μετὰ τὸ 1840, ὅτε διὰ τοῦ ἐν Μόσχῃ Βουλγάρου Βενέλην ἤρχισε κίνησίς τις πολιτικοπνευματικὴ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ θεωρία τοῦ Fallmerayer ἐπαρουσίασε νέον στοιχεῖον εἰς τὸν φυλετικὸν ὀρίζοντα τῆς Αἰμικῆς Χερσονήσου, οἱ Βούλγαροι ἐν Ρωσσίᾳ ἄποικοι, οἱ μέχρι τότε ζῶντες ὡς Ἕλληνες, ὁμιλοῦντες ἑλληνιστί, εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα σπουδάζοντες καὶ συνεργαζόμενοι εἰς ἑλληνικοὺς ἐμπορικοὺς οἴκους, ἔτι καὶ ὡς ἔφοροι ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐπίτροποι ἑλληνικῶν ναῶν, ἐδήλωσαν ἑαυτοὺς Βουλγάρους καὶ κήρυκας τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer, οὗ τὸ ἔργον ἐδημοσίευσεν εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐν Ὀδυσσῶ ὁ πρὸ ὀλίγου τότε ἔφορος τῆς ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς ἐκεί Σχολῆς Βασ. Ἀπρίλωφ. Κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνας αἱ ἑλληνικαὶ παρευξείνειοι πόλεις τῆς Θράκης ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διετήρησαν τελείως τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῶν τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδιάκοπον ἐπικοινωνίαν, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, μετὰ τῆς Κων)πόλεως καὶ τοῦ Αἰγαίου, τῶν παραδουναβίων χωρῶν καὶ τῆς Ν. Ρωσσίας. Κατὰ τὸν 13' αἰῶνα οἱ Κοζάκοι τοῦ Δνειπέρου, οἱ περιφῆμοι Ζαπορόζτσοι, οὐχὶ σπανίως ἐνεφανίζοντο εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, ἀπὸ τοῦ ἄκρωτηρίου τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ Βοσπόρου, ἐπὶ πολυπληθῶν πλοιαρίων, διασπείροντες τὸν τρόμον εἰς τοὺς κατοίκους³⁾. Τῷ 1621 ἐνῶ Ὀσμὰν ὁ Β' ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Πολωνίας εὗρίσκετο ἐν Ἀδριανουπόλει, ἔμαθεν ὅτι οἱ Κοζάκοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγχιάλον. Καὶ τὶ μὲν ἔπραξαν οἱ ἐπιδρομεῖς ἀποβιβάσθέντες εἰς τὴν ξηρὰν δὲν ἀναφέρεται.

1) Σ. Δ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Θ', Οἱ τάφοι λαλοῦσι, *Μυρτ. Ἀποστολίδου*.

2) Εἰς τινὰς αὐτῶν ἡμεῖς αὐτοὶ εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν ἑλληνιστί λειτουργοῦντας τοὺς ἱερεῖς τῷ 1910 εἰς ναοὺς μὲ εἰκόνας ἑλληνικῆς τέχνης, μὲ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀφιερωτῶν, μὲ πατρωνύμια ὅλως ἑλληνικά.

3) Hammer: Histoire de l'Empire Ottoman, trad. franc. t. IX, p. 50—51.

Πάντως ἡ ἐγγύτης τοῦ τουρκικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, οὗ ἡ πορεία ἐγένετο διὰ τῆς παλαιᾶς στρατιωτικῆς πρὸς τὸν Αἴμον καὶ Δούναβιν ὁδοῦ, ἠνάγκασε τοὺς Κοζάκους νὰ φύγουν. Ὁ σουλτᾶνος φθάσας μέχρι τοῦ Πύργου καὶ ἰδὼν τὰς θέρμας τῆς Ἀγγιᾶλου, τέσσαρας λεύγας ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, διέταξε τὴν ἐκεῖ ἀνέγερσιν μεγάλου οἰκήματος¹⁾. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ τῶν Κοζάκων, τὰς ὁποίας ἐξεμεταλλεύθη ἡ Ρώμη κατὰ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ὡς δῆθεν συνεννοημένου μετ' αὐτῶν κατὰ τοῦ Κράτους²⁾, συνήθως ἀπέκλειον τὴν διὰ θαλάσσης ὁδὸν εἰς τοὺς Τούρκους, ἠναγκασμένους νὰ στρατεύουν δυτικώτερον διὰ τῆς Σερβίας καὶ δυτικῆς Βουλγαρίας. Οὕτω δὲ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Ἀ. Θράκης ἀπέφυγον τὰ δεινὰ τῶν στρατιωτικῶν τουρκικῶν μετακινήσεων. Ἡ λίαν τεταραγμένη κατάστασις τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου κατὰ τὴν πρώτην πενηκονταετίαν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος (ἡ Λουκάρειος ἐποχὴ) δὲν εἶχεν ὄξυν ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀγγιᾶλου. Ἐντὶ τῶν συχνῶν παύσεων καὶ μεταθέσεων τῶν πλείστων Μητροπολιτῶν φίλων τοῦ Λουκάρεως ἢ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ³⁾, ἡ Ἀγγιᾶλος ἔσχε τρεῖς μόνους κατὰ διαδοχὴν Μητροπολίτας. Παρθένιον τὸν Α' (1609—1623), τὸν ἔπειτα Οἶκ. Πατριάρχην (1639), τὸν Χριστοφόρον (1623—1628) καὶ τὸν Μητροφάνη (1628—1658). Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου τῷ 1636 ἐκανονίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου μακροχρόνιος διαφορὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν Ἀγγιᾶλου καὶ Πρεσλαύας, ὅτε ἐπεστράφησαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀγγιᾶλου τὰ χωρία *Τσαλῆ Καβάκ*, *Σεμέντοβο* καὶ *Κλίνοβο*, παρανόμως κατεχόμενα ὑπὸ τοῦ Πρεσλαύας Καλλινίκου⁴⁾, ὅστις ἐξαπατήσας σειρὰν πατριαρχῶν τῆς δυστήνου ἐκείνης ἐποχῆς, ὤκειοποιήθη τὴν κυριότητα τῶν εἰρημένων χωριῶν, παρὰ τὰ ἀντιθέτως ἐκδοθέντα ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς Ἀγγιᾶλου ἐγγράφων τῶν Πατριαρχῶν Νήφωνος, Ἰερεμίου Β', Ραφαήλ, Νεοφύτου, Τιμοθέου καὶ Κυρίλλου⁵⁾.

39. Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους τῶν τριῶν τελευταίων αἰῶνων τὴν Ἀγγιᾶλον ἐτίμησαν ἐπιφανεῖς Ἀγγιᾶλιται Ἐκκλησιαστικοὶ Μουσικοὶ, οἵτινες ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, κατέστησαν ἐκεῖθεν γνωστοὶ ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, δι' ἀφθόνων ἀντιγράφων τῆς μουσικῆς αὐτῶν παραγωγῆς, τιμήσαντες τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος των, συνδεδεμένον πάντοτε πρὸς τὸ

1) Hammer, t. VIII, p. 275 καὶ 313—314 ἔνθα ἀνακριβῶς λέγει ὡς πρῶτον κτίστην τῶν Θερμῶν ἢ τῆς Ὑδραυλίδος, ὡς τὰς ὀνομάζει, τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Κομνηνόν.

2) Ἄδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθῆναι 1939.

3) Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἡ Καισάρεια ἤλλαξεν 6, ἡ Θεσσαλονίκη 6, ἡ Βάρνα 10, τὸ Ἄργος 8, ἡ Ἀμάσεια 12, ἡ Ἰμβρος, ἡ Λακεδαίμων 10, αἱ Θῆβαι 8 κτλ.

4) Πατρ. Κώδ., Α' σ. 242—242, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, τ. I, σ. 159—161.

5) Πατρ. Κώδ. αὐτόθι. Τὴν 1 Ἰουλίου 1639 ὑπογράφει τὴν Πράξιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Παρθενίου Α'. (Ἀνάλεκτα Ἱερ. Σταχυολογίας, τ. 4, σ. 103).

κύριον αὐτῶν ὄνομα : «Κωνσταντίνου-ἡ Κώστα-τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου» ¹⁾, «Γενναδίου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου» ἢ «Γενναδίου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου» ²⁾, «Γαβριὴλ ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου» ³⁾, «Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου» ⁴⁾. Καὶ ὁ μὲν *Κωνσταντῖνος* ζήσας περὶ τὸ δευτέρον ἡμῖς τῷ ἰσ' αἰῶνος ⁵⁾ διεκρίθη διὰ τὸ θαυμασιὸν αὐτοῦ ἄλαντον καὶ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὴν ὠραίαν τέχνην, ἐξ οὗ καὶ *νέος Κουκουζέλης* ὠνομάσθη, ἀσχοληθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τὰ μουσικὰ ποιήματα τοῦ Κωνσταντίνου «διεδόθησαν πανταχοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, ἔνθα ἐθεραπεύετο μετὰ ἱεροῦ ζήλου ἡ ὠραία τέχνη. Οἱ κώδικες τῶν Μονῶν κοσμοῦνται ὑπὸ τῶν θεσπεσιῶν μελορηγμάτων τοῦ ἐμπνευσμένου διδασκάλου». Συνέθεσεν δ' ὁ Κωνσταντῖνος *Κρατήματα, Χερουβικά, Κοινωνικά, Μαθήματα Θεοτόκια, Ἀσματικὸν «Τὸν Σταυρὸν σου προσκυνοῦμεν, Λέσποτα», Μαθήματα ἐκ τοῦ Σιχηραρίου, Αἱ γενεαὶ πᾶσαι, Ἐσείσθησαν λαοί, Πολυελαίους, τὴν Τιμιωτέραν* (δικτῶχον, μετὰ στίχων καλοφωνικῶν καὶ Κρατήματος) *Δοξολογίας, Θεοτόκια* καλοφωνικά. Ἀντίγραφα τῶν ἔργων του εὔρεν ὁ Α. Π. Κεραμεὺς εἰς Μουσικοὺς κώδικας τῆς Μονῆς Λειμῶνος τῆς Λέσβου ⁶⁾. Τοῦ ἰζ' αἰῶνος ἐπιφανὴς Μουσικὸς ἐξ Ἀγχιάλου εἶναι ὁ *Γαβριήλ*, μοναχὸς τῆς ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μονῆς τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ὧς δεικνύει αὐτογράφον αὐτοῦ σημεῖωμα ἐπὶ ἀντιγράφου τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μαλαξοῦ, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ὑπ' ἀριθ. 112 σ. 179 «Δώρημα τὸ ὑψῶθεν νέει πατρὸς παρὰ Φώτων, πλήμονος τυγχάνει Γαβριὴλ πόνος Ἀγχιαλήτη· ἐν σηκῷ ἱερῷ Ἀναστασίας τέραμα εἶχε· μὴν ἐλαφρηβολιῶν ἔτει αχκστ' (1626), ὅτε καὶ ἀπέθανε. Ἐγραψε δ' ὁ Γαβριήλ Ἀσματικὸν *Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου, Λειτουργικὰ τῶν Προηγιασμένων, Κοινωνικά, Σιχηράριον* ⁷⁾. Τὸν ἰζ' ἢ ιη' αἰῶνα σημειοῦται ἐν Ἀγίῳ Ὄρει καὶ ἕτερος μουσουργὸς ἐξ Ἀγχιάλου, ὁ *Γεννάδιος*, οὗ φέρονται ἔργα Ἀσματικὸν καὶ *Μακάριος* ἀνὴρ εἰς κώδικας

1) Κώδ. Λαύρας Ε' 6, 9, 32, 36, 55, I, 147 (ἐνθα γράφεται Κων)τῖνος Ἀγχιλινός).

2) Κώδ. Λαύρας Ε' 57, 128, 130, I, 170. Ξηροποτάμου 307, 309, 314.

3) Κώδ. Λαύρας Ε' 155.

4) Διότι ὁ Λαυρ. Κώδ. Ε' χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1620, ὡς παρετήρησεν ὁ Λεοντοπόλεως Σωφρονίος ἐν Ἐπ. Βυζ. Σπουδῶν 1936 σ. 68—69 «Θράκες Μουσικοί».

5) Ὁ κώδ. Ε τῆς Λαύρας, ἀντιγραφεὶς ὑπὸ τοῦ σιμωνοπετριτοῦ μοναχοῦ Νεκταρίου Σερεμέτη, φέρει τίτλον «Βιβλίον πάνυ θαυμαστὸν καὶ ἀξίεραστον εἰς ἐκεῖνους ὅπου μετέρχονται τὴν Μουσικὴν ἐπιστήμην μὲ μεγάλον πόθον, συνθεμένον παρὰ τοῦ μουσικωτάτου κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου, τοῦ νέου Κουκουζέλη καὶ ζωγράφου». Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Θράκες Μουσικοί, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 69.

6) Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων)πόλεως Πρακτικά, τόμ. ΚΘ'. Μαυροκορδ. Βιβλιοθήκη 1884, σ. 27, 28, 117, ἐνθα τῷ 1649 ἀναγράφονται : Μαθήματα Παπαδικῆς Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου καὶ Γαβριὴλ μοναχοῦ τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου.

7) Λεοντοπόλεως Σωφρονίου αὐτ. σ. 50—51.

Λαύρας ¹⁾ καὶ Ξηροποτάμου ²⁾. Ἐπίσης εἰς Λαυριωτικὸν Κώδικα Ἀγγιαλίτης μουσικὸς φέρεται καὶ Ἰωάννης «ὁ ἐξ Ἀγγιάλου» ὁ Χρυσοβέργης, τῆς γνωστῆς ἐν Ἀγγιάλῳ οἰκογενείας Χρυσοβέργη, οὗ ἀναγράφεται ἐν Μάθημα εἰς τὸ «Τῆ ἀθανάτῳ σου κοιμήσει» τὴν 15 Αὐγούστου, ἴσως ὁμοῦ καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ὁ Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος ἀποδίδει εἰς τὸν ἐξ Ἰωαννίνων Χρυσοβέργην διὰ τὴν ὁμωνυμίαν τοῦ ἐπιθέτου, ἀγνοῶν ἴσως τὴν ἐν Ἀγγιάλῳ ὑπαρξίν τοῦ οἴκου Χρυσοβέργη ³⁾. Ἡ φήμη τῶν ἀγγιαλιτῶν τούτων μουσουργῶν ἐπηρέασε καὶ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν, οἵτινες ἀντέγραφον τὰ ποιήματα ἐκείνων καὶ ἔψαλλον αὐτὰ ἐν Ἀγγιάλῳ, ἔνθα ἡμεῖς παῖδες ὄντες εὗρομεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πρὸς μητρὸς πάππου δύο καλῶς διατηρουμένας ἐπὶ μεμβρανίνου χάρτου μουσικὰς συλλογὰς, ἐπιμελέστατα γεγραμμένας, τὰ ἀρχικὰ γράμματα καὶ τοὺς ἤχους διὰ μελάνης ἐρυθρᾶς ⁴⁾. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν κύκλον τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διακριθέντων Μουσικῶν ἀντεπροσωπεύθη καὶ ἡ γείτων Μεσημβρία διὰ τοῦ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Δημητρίου ἱερομονάχου τοῦ Παλαμᾶ ⁵⁾.

40. *Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος* ἀναφέρεται ἀσφαλῶς ἡ ἴδρυσις ἐν Ἀγγιάλῳ δημοσίας Σχολῆς ὑπὸ τοῦ Χρυσοβέργη Σταύρου Κουροπαλάτη, τροφίμου τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ἐπὶ δωδεκαετίαν (1790—1802). Ἡ ὑπαρξις ὁμοῦ Σχολῆς ἐν Ἀγγιάλῳ ἦτο πολὺ ἀρχαιότερα. Ἡ ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Β' (1593) καὶ τῶν Καντακουζηνῶν πνευματικὴ αὐτόθι κίνησις ποίαν ἔσχε ἐξέλιξεν καὶ τύχην μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀγνοοῦμεν. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος τούτου ἔχομεν τὸ γεγονός ὅτι ὁ περὶ τὸ 1750 γεννηθεὶς Παναγιώτης Ἀμηρᾶς, ὁ ἀπὸ τοῦ 1777 ἀγιοταφίτης μετονομασθεὶς Πολύκαρος καὶ γενόμενος ἐπίσκοπος Βηθλεὲμ καὶ τῷ 1808 ὡς πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀναδειχθεὶς περιφανῆς πρόμυχος τῶν ἐν Παλαιστίνῃ δικαίων τοῦ Γένους, ἐν τῇ πατρίδι Ἀγγιάλῳ ἐσπούδασε τὰ πρῶτα γράμματα, ὡς καὶ ὁ σύγχρονος συνεργάτης αὐτοῦ ἀγγιαλίτης Ἀδάμ Παγώνης, ὅστις τῷ 1805 ἦτο γραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου καὶ μετὰ τὴν καρατόμησιν αὐτοῦ τῷ 1806 ἀπῆλθεν ἐπίσης εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ γενόμενος ἀγιοταφίτης καὶ μετονομασθεὶς Ἀνθιμος προήχθη εἰς ἀρχιγραμματέα τοῦ Παναγίου Τάφου, οὗ καὶ τὴν Βιβλιοθήκην ἴδρυσεν, καὶ «Γεωγραφικὰ περὶ Παλαιστίνης ἔγραψε» καὶ ἄλλας μελέτας ⁶⁾, ἀπέθανε δὲ ὁ 5 Ἀπριλίου 1857. Ἐν Ἀγγιάλῳ ἐδιδά-

1) Κώδ. Λαύρ. Ε 57, 128, 13, Ι 170 καὶ Θ 154.

2) Κώδ. Ξηροποτάμου 307 καὶ 309.

3) Λεοντοπόλεως Σωφρονίου ἐνθ' ἀνωτ. σ. 68.

4) Ἡ ἡλικία καὶ αἱ μαθητικαὶ ἀσχολαί μου δὲν ἐπέτρεψαν νὰ πολυπραγμανοήσω περὶ τὰ χειρόγραφα ἐκεῖνα· ἔμαθον ὁμοῦ ὅτι ὁ πάππος μου Σταμάτιος Πυρτυρῆς ἦτο καὶ καλὸς μουσικὸς.

5) Λεοντοπόλεως Σωφρονίου ἐνθ' ἀνωτ. σ. 62.

6) Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ : Περὶ τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου, σ.

χθησαν οἱ μετὰ μικρὸν διακριθέντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας Μητροπολίτης Κρήτης, διαδεχθῆναι τῷ 1823 τὸν φανευθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων Κρήτης Γεράσιμον, καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ μετακληθέντες ἔξ Ἀρχιαιολογίας συμπολίται του Δωροθέου Διαμαντίδου ἐκ τῆς οἰκογενείας Λασκάρου 1), ὃν χειροτόνησαν ἐν Κωνσταντινίᾳ ἐπίσκοπον Πέτρον 2) καὶ Ἰωακείμ ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας (τῆς Κρήτης Β) 3). Ὁπωσδήποτε ἐν Ἀρχιαιολογίᾳ τῷ 1790 ὑπῆρχε δημοσία Σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἐπὶ δωδεκαετίαν διευθύνων αὐτὴν Χρυσοβέργης Κουροπαλάτης προσεκάλεσεν ἐκ Κυδωνίων τὸν ἀνεψιὸν καὶ ὁμώνυμον τοῦ διευθύνοντος τότε τὴν περιώνυμον Σχολὴν τῶν Κυδωνίων Γρηγορίου Σαράφου, τοῦ ἔξ Ἀνδρου, καὶ τὸν ἐξάδελφον τοῦ Θεοφίλου Καίρη, συνεργάτου τοῦ Σαράφου, ἐπίσης ἀνδριῶν Γρηγόριον Βασιλείου Ροῖδην, τρόφιμον τῆς Σχολῆς Κυδωνίων καὶ διδάξαντα πρότερον αὐτόθι. Εὐποροῦντες τότε οἱ Ἀρχιαιολογίται ἀντήμειβον γενναίως τοὺς διδασκάλους, καταβάλλοντες εἰς τὸν Ροῖδην 2.000 γρόσια, καθ' ὃν χρόνον πρὸ μικροῦ ὁ πολὺς καὶ σοφὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ὡς διευθυντὴς τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ἐλάμβανε γρόσια 1.000 4). Οἱ ἐν Ἀρχιαιολογίᾳ ἄνδρες διδάσκαλοι ἐπεκοινωνοῦν πρὸς τὸ ἐν Κυδωνίαις πνευματικὸν κέντρον, ἀποστέλλοντες δι' ἀνωτέρας σπουδὰς φιλοτίμους μαθητὰς Ἀρχιαιολογίτας, ὡς τὸν Γεώργιον Ἀδαμαντιάδην 5) «πρωτὸν καὶ

55—56.—Revue d'Orient Latin, vol. XII, p. 245. «Νέα Σιών» τ. V—VI (1907) p. 808—825.—Α. Π. Κεραμεὺς ἐν Ἀναλέκτοις Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. 3 σ. 332 ἰδιόχειρος «Προσθήκη Ἀνθίμου μοναχοῦ τοῦ ἔξ Ἀρχιαιολογίας τῆς Θράκης ὀρμωμένου», ἔνθα ὁ Ἀνθίμος γράφει περὶ τοῦ Πατριάρχου Πολυκάρπου «Τῷ 1777 σωτηρίῳ ἔτι, ἀφίκετο εἰς Ἱερουσαλὴμ ὡς προσκνητῆς, εἰκοσαετῆς ὢν ἐκλεξάμενος δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐγένετο ὑποτακτικὸς εἰς τὸν αἰοίδιμον Ἀνθίμον ἐν τελείᾳ ὑποταγῇ, παρ' αὐτῷ ἐκπαιδευθεὶς, καὶ τὴν τούτου ἀρετὴν ἀπεμάξατο. Ἦν μελάγχρους καὶ ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, εὐφυὴς, ἀγγίλους καὶ κρυψίνους, μελίχιος. Εἶχε τὸ ἔπαυγον ἐν λόγοις, ἔκαμε σύγκρασιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, ἐφ' ᾗ καὶ ἐγνωρίζετο μέγας ἀνὴρ ἐν τῷ καιρῷ αὐτοῦ. Πάντες ἐπεθύμουν τὴν αὐτοῦ θεωρίαν τε καὶ συνομιλίαν διὸ καὶ μεγάλα καὶ πολλὰ κατωρθώσατο εἰς ὠφέλειαν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου».

1) Ἡ οἰκογένεια αὕτη ὡς Λασκαρόγλου καὶ Λασκαρίδου ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1906 ἐν Ἀρχιαιολογίᾳ.

2) Ἐπὶ τοῦ ἀρχ. θρόνου τῆς Μονῆς Ἀρετίου ἀναγινώσκειται: «ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τοῦ καὶ ἀνακαινίσαντος τὴν ἱερὰν Μονὴν ταύτην Δωροθέου τοῦ καὶ Λασκάρου ἐπαρχίας Ἀρχιαιολογίας».

3) Ν. Β. Τομαδάκη, Εἰδήσεις καὶ Ἐγγράφα τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἐπετηρίδι Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτ. I (1933), σ. 192—235.

4) Ἡ εὐπορία τῶν τότε Ἀρχιαιολογίων φαίνεται καὶ ἐκ τῆς γενναίας συνδρομῆς τῶν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς Κέας, ἧς ὁ ἐπίσκοπος Νικόδημος ἐξαρχικῶς περιερχόμενος ἦλθε καὶ εἰς Ἀρχιαιολογίαν, «ὅπου ἔκαμαν ἰκανὴν βοήθειαν» ἔγραφεν ὁ Ροῖδης.

5) Ἴσως εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας Διαμαντίδου, ἐξελληνισθείσης κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Κυδωνιατῶν διδασκάλων, νὰ δίδουν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἀρχαῖα ὀνόματα ἢ ἐπίθετα.

πολλά φιλομαθῆ», τὸν ὁποῖον ὁ Ροῦδης συνέστησε πρὸς τὸν ἐν Κυδωνίαις θεῖον του Σωφρόνιον Καμπανάκη. Ὁ δὲ Χρυσοβέργης ἀφοῦ ἀπεχώρησε τῷ 1802 ἐκ τῆς Διευθύνσεως τῆς Σχολῆς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ὅπου ἠσχολήθη εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ «*Ταξειδίου τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα*» τοῦ γάλλου ἀββᾶ Jean Jacques Barthélemy († 1795), ἐνθα ἐκτίθεται ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα π. Χ.'). Ἡ μετάφρασις ἔγινε πλήρης εἰς ἐπτὰ τόμους ἐν Βιέννῃ τῷ 1819—1820. Εἰς τὸν Α' τόμον ὁ Χρυσοβέργης παρέχει πληροφορίας τινὰς καὶ περὶ ἑαυτοῦ, ἐν αἷς καὶ ὅτι ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν. Ἐργασθε δὲ καὶ ἄλλα τινά, ἐν οἷς καὶ *ἐπιβατήριον* (προσφωνητήριον ἐπὶ τῇ ἐγκαθιδρύσει) λόγον εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἀγχιάλου Ἰωάσαφ τὸν Πάτριον, ἐκφωνηθέντα τῇ 17 Μαρτίου 1800²⁾, ὅτε ἐκλεγείσ ἀπὸ τοῦ 1795, ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγκέλλων τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου, ἦλθεν εἰς Ἀγχιάλον. Τῷ 1808 ὁμως διὰ πολιτικῶν μέσων, ἀπαιτήσῃ τοῦ Μουσταφᾶ-πασσᾶ, τὴν ὁποίαν διεβίβασεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδοβλαχίας Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ὁ Ἰωάσαφ μετετέθη *ἐπιβατικῶς* εἰς Φιλιππούπολιν, τὴν ὁποίαν διώκησεν ἐπὶ 18 μῆνας ὅτε ἐπαύθη, χαρακτηρησθεὶς ἐν τῇ περὶ τούτου πατριαρχικῇ πράξει «*Κακοῖωάσαφ, ἐπιβατικῶς εἰσπηδήσας*»³⁾, ἀντὶ τοῦ διαπρεποῦς ἰθακησίου *Ἐδγενίου Καραβία*, ὅστις διδάξας ἐν τῇ Σχολῇ Ἀγχιάλου μέχρι τοῦ 1807⁴⁾ εἶχεν ἐκλεγεῖ Φιλιππουπόλεως, ἀλλὰ διὰ τὴν δυναμικὴν ἐπιβολὴν τοῦ Ἰωάσαφ ἠναγκάσθη νὰ ὑποβιάλῃ «*οἰκειοθελῶς παραίτησιν*» καὶ ἔμεινεν, ἕως ἐν Κων)πόλει, ὡς πρῶην Φιλιππουπόλεως, μέχρι τοῦ 1813, ὅτε ἀκρωθεισῆς τῆς εἰς Μήθυμναν ἀποστολῆς του μετετέθη εἰς Ἀγχιάλον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1813, διαδεχθεὶς τὸν εἰς Φιλαδέλφειαν μετατεθέντα Ἀγχιάλου Γαβριήλ, τὸν διὰ τῆς αὐτῆς τουρκικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Μουσταφᾶ-πασσᾶ ἀντικαταστήσαντα τῷ 1808 τὸν Ἰωάσαφ, ἀπὸ Ἀγαθουπόλεως, ἐνωθεισῆς τότε μετὰ τῆς ἐπαρχίας Σωζοπόλεως. Τῷ 1819 ἐν τῇ πράξει τῆς τὸ τρίτον ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Π. Κων)πόλεως Γρηγορίου τοῦ ε' (14 Ἰανουαρίου) φέρεται ὑπογράφων ὡς Ἀγχιάλου ὁ Ἀγαθάγγελος, ἄγνωστον πόθεν καὶ διατὶ ἐκλεγείσ⁵⁾.

1) Τὸ ἔργον τοῦτο προκαλέσαν παγκόσμιον ἐνδιαφέρον καὶ μεταφρασθὲν εἰς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἑλληνιστὶ ἤδη εἶχε μεταφρασθῆ τῷ 1797 ὑπὸ Γ. Βενδότη, Ρ. Φεραίου καὶ Κ. Σακελλαρίου.

2) Ἐκ τῆς ἐν Πάτρῳ Βιβλιοθήκης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἰ. Σακελλίωτος ἐν Παρνασσῷ 1836, σ. 457—468.

3) Πατρ. Κῶδ. Θ' σ. 261 καὶ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθεια, 1908, σ. 305.

4) Μ. Παρανίκια, Σχεδιάσμα σ. 45.

5) Ἐκκλησ. Ἀλήθεια, 1882, σ. 316. Τῷ 1808 φέρεται ὑπογράφων εἰς πράξιν τῆς Συνόδου περὶ τῆς Ρωσικῆς Μονῆς τοῦ Ἁθῶ Ἀγχιάλου Παῦλος, πιθανῶς ἐκλεγείσ ἀντὶ τοῦ Ἰωάσαφ, ἀλλὰ μὴ ἀπελθὼν εἰς Ἀγχιάλον, διὰ τὴν ἐπεμβάσει τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ μετάθεσιν τοῦ Ἀγαθουπόλεως Γαβριήλ. Βλ. Ἄδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Κατάλογος ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου, Θρακικά, τόμ. Θ' (1937) σ.10—12.

διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐν ἀρχῇ τοῦ 1821 εὕρισκετο ἐν Ἀρχιάλω, ὅπου συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Μπράλη-Μπεκήρ-πασσᾶ, ἐλθόντος μετὰ στρατοῦ εἰς Ἀρχιάλον, ἐστάλη δέσμιος εἰς Ἀρχιάλον, ἐνθα τὴν 10 Ἀπριλίου ἀπηγγονίσθη μετὰ τοῦ Πατριαρχοῦ Γρηγορίου καὶ ἄλλων ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἀμέσως μετὰ τοῦτο εἰς Ἀρχιάλον ἐξελέγη ὁ ἀπὸ Σωζοαγαθουπόλεως Ἀνθιμος εἰς διαδοχὴν «*τοῦ οἰκτρῶς ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν Εὐγενίου*», ὡς ἀναγράφει τὸ πατριαρχικὸν πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς ¹⁾. Κατὰ τὸ 1793, ἐπὶ Μητροπολίτου Ἰωακείμ (1775—1794) ὁ κληρὸς τῆς Ἀρχιάλου συνελθὼν συνυπέγραψε κοινὸν πρακτικόν, δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἵνα ἂν τις ἐξωτερικῇ βίᾳ εἰσπηδήσας θελήσῃ νὰ λάβῃ ναοῦ τινος τῶν ἐν Ἀρχιάλῳ τὴν ἐπιστασίαν ὑποβάλληται εἰς πρόστιμον 50 μὲν γροσιῶν διδομένων τοῖς πτωχοῖς, 50 τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει καὶ ἀνὰ 10 ἐκάστῳ τῶν ἱερωμένων καὶ ἀργὸς νὰ διατελῇ ἐπὶ τριετίαν. Ἡ συμφωνία αὕτη ἐπεκυρώθη καὶ διὰ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γραμματος τὸν Μάρτιον τοῦ 1793 ²⁾. Ἡ πράξις αὕτη ἴσως στρέφεται ἐναντίον τοῦ Μητροπολίτου, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ὁποίου οὐδεὶς διορισμὸς ἱερέως ἠδύνατο νὰ γίνῃ.

41. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ δὴ τῷ 1801 ἡ Ἀρχίαλος ὑπέστη ἐπιδρομὴν τῶν Κίριτζαλήδων, τῶν ἀτάκτων ἐκείνων Τούρκων, οἵτινες κατὰ συμμορίας στρατιωτικῶς ὠργανωμένως διέτρεχον τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην λεηλατοῦντες, διαρπάζοντες καὶ φονεύοντες τοὺς κατοίκους. Ληστεύσαντες τὰς παρακειμένας πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ Ἀειτόν, Καρναμπὰτ καὶ Ὑάλμπολιν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βουλγάρου ἐξωμότου Ἰντζέ-Βοεβόδα, μετὰ τὸν φόνον τούτου παρὰ τὸ ἑλληνικὸν χωρίον Εὐσταθοχώριον, ἐπῆλθον κατὰ τῆς πλουσιωτέρας Ἀρχιάλου. Εἰδοποιηθέντες ἐξ Εὐσταθοχωρίου παρὰ τινος ἐκεῖθεν μοναχοῦ Ἀνατολίου (τῆς ἐκεῖ Μονῆς τοῦ Ἀγ. Νικολάου), δραμόντος ἐφίππου, ἔσπευσαν ὅλοι οἱ κάτοικοι, Ἕλληνες καὶ Τούρκοι, πρὸς τὴν Δέσιν, τὴν στενωτάτην ἔξοδον τῆς πόλεως πρὸς τὴν μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀλκυῶν δίοδον, καὶ παρὰ τὴν θέσιν Ἅγιος Γεώργιος, ὅπου ὑπῆρχον ἐρείπια παλαιοῦ ναοῦ, ἐνῶ τὰ γυναικόπαιδα κατέβηκαν εἰς τὴν παραλίαν, ἀποφασισμένα νὰ πνιγοῦν ἂν ἡ πόλις ἐκυριεύετο. Κατὰ σύμπτωσιν ὅμως Δαλματὸς φυλακισμένος ἔμπειρος περὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ τηλεβόλου, ἀποφυλακισθεὶς ἐχρησιμοποίησεν εὕρισκόμενον ἐν τῇ πόλει μικρὸν τηλεβόλον καὶ δι' αὐτοῦ διεσκόρπισε τοὺς ἐπιδρομεῖς. Οἱ κάτοικοι τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ἅγ. Γεώργιον, ὅστις ἀπὸ λευκοῦ ἵππου κατεδιώξεν, ἔλεγον, τοὺς Κίριτζαλήδες, καὶ εὐγνωμονοῦντες ἤρχισαν κτίζοντες ἐκεῖ ναόν, ὅστις διὰ πολλῶν ἔκτοτε ἀφιερωμάτων καὶ κληροδοτημάτων τῶν Ἀρχιαλιτῶν ἐπλουτίσθη διὰ τῆς ἀνεγέρσεως πολλῶν δωματίων καὶ περιετειχίσθη διὰ καλοῦ

1) Πατρ. Κῶδ. Θ', σ. 439.

2) Μ. Γεδεών : Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία σ. 242 σημ. 1.

περιβόλου, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὑπόγειον ἁγίασμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφερε μαρμαρίνη κλίμαξ. Τὸ ἁγίασμα τοῦτο πρὸ 80 ἐτῶν ἔκοσμήθη δι' ὠραίας εἰκόνας τοῦ ἁγίου, ἔργου τοῦ συμπολίτου Θεμιστοκλέους Διαμαντοπούλου τοῦ Ζωγράφου, ὡς ἐπωνυμεῖτο. Μετωνομάσθη δὲ ὁ ναὸς μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων του Μοναστηρίου, ὅπου τὴν 23 Ἀπριλίου ἐτελεῖτο ἀρχιερατικὴ λειτουργία καὶ προσκύνημα καὶ ἐμπορικὴ ἀγορὰ ἐπὶ τριήμερον, συρρέοντος πολλοῦ κόσμου ἐκ τῶν πέριξ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θράκης. Ἐθυσίαζον δὲ οἱ προσκυνηταὶ πρόβατα, τῆς θυσίας ὀνομαζομένης, κατὰ τὸ τουρκικόν, «κουρμπάν». Εἶχε δὲ τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἱκανὴν κτηματικὴν περιουσίαν ἐξ ἀμπέλων καὶ ἀλκυῶν. Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ 1885 ἤρχισαν διεκδικοῦντες τὴν κυριότητα αὐτοῦ καὶ τέλος κατὰ τὸ ἔτος τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως (1906) κατέλαβον αὐτὸ διὰ τῆς βίας.

42. Κατὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ Ἀγγιᾶλος ὑπέστη πολλὰ δεινά. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἤδη πρὸ τοῦ 1819 ἠρθίμει μεταξὺ τῶν μελῶν της καὶ Ἀγγιαλίτας, ὧν πολλοὺς ἐμύησεν ἐλθῶν ἐκ Ρωσσίας Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος, ἄλλους δ' ἐν Ὀδησῶ καὶ τοῖς πέριξ ὁ Σταμάτιος Κουμπάρης, ὁ Μεσημβριανός. Ἐκ τούτων ὁ Φιλήμων¹⁾ ἀναγράφει Δημήτριον Κώνσταν, ἔμπορον ἐξ Ἀγγιάλου τῷ 1820 μὲ εἰσφορὰν 250 γροσίων, Ζαφείριον Νέστορος τῷ 1821 (γρόσ. 200), Κωνσταντῖνον Νέστορον, διδάσκαλον ἐξ Ἀγγιάλου τῷ 1821 ἐν Τομαρόβω (γρ. 500), Ἀντώνιον Παλαιολόγον, ἔμπορον, τῷ 1821 ἐν Σιμπύνη, Παῦλον Κ. Παλαιολόγον, ἔμπορον ἐν Ὀδησῶ τῷ 1821 (ρούβλια 300), Γεώργιον Σγουρόν, ἔμπορον τῷ 1821 ἐν Ρένι (γρ. 150). Εἰς συμπληρωματικὸν δὲ κατάλογον τῶν Φιλικῶν, πρὸ μακροῦ ἐκδοθέντα²⁾, ἀναφέρεται ὁ Ἀγγιαλίτης ἔμπορος Ἀδάμ Πάγκαλος ἐτῶν 38 μνηθεὶς ὑπὸ Φοιβαπόλλωνος τῇ 15 Ἰανουαρίου 1819 ἐν Ἰασίῳ, μὲ συνδρομὴν γροσίων 25 ὡς συνεισφορὰν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς Ἀγγιάλου καὶ φλωριῶν 500 ὑπὲρ τῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Γρηγορίου Δικαίου (τοῦ περιωνύμου Παπαφλέσα), ὑποσχόμενος καὶ ἕτερα 1,000 ρούβλια. Μετὰ τὰ ἐν Κων)πόλει περὶ τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει τραγικά, ἐστήθη καὶ ἐν Ἀγγιάλῳ ἀγχόνη, δι' ἧς ἐφρονεύθησαν πολλοὶ πρόκριτοι Ἀγγιαλίται, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν πέριξ πόλεων τινες, τοὺς ὁποίους μετέφερον δεσμίους, ὡς οἱ ἐκ Σωζοπόλεως Χατζῆ Ἀσλάνης, ἱερεὺς, Ἀντωνάκης Σκούλογλου, Θαν. Δ. Θωμόγλου καὶ Μπαλασάκης Σφέτικου, ὡς ἀναγράφει ὁ Παπαϊωαννίδης³⁾. Πολλοὶ διέφυγον διὰ θαλάσσης, ἄλλοι ἐκρύβησαν, παρουσιασθέντες μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς μανίας τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐδήμευσαν τὰς περιουσίας τῶν διαφυγόντων ἢ κρυβέντων. Πάντως ἡ ἀφίξις τοῦ νέου Μητροπολίτου

1) Τιμ. Φιλήμων, Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

2) Βαλερ. Μέξη, Οἱ Φιλικοί, 1937, Νο 223.

3) Παπαϊωαννίδης, Ἱστορία τῆς Σωζοπόλεως, σ. 59.

Ἀνθίμου, φέροντος τὸ σύνθημα σουλτανικὸν βεράτιον, συνετέλεσεν εἰς τὸν κατευνασμὸν τοῦ ἡακοῦ.

43. Κατὰ τὸν τουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1828—1829 ὁ ρωσικὸς στόλος ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἀγχιάλου, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὅτε ὁμως οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν Δίμπιτις Ζαμπαλκάνσκη διέβησαν τὸν Αἴμον καὶ βαδίζοντες κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως κατέλαβον τὴν Μεσημβρίαν (21 Ἰουλίου), οἱ μὲν Τούρκοι ἐγκατέλιπον τὴν Ἀγχίαλον καὶ κατέφυγον εἰς Ἀδριανούπολιν, φρεγάτα δὲ ρωσικὴ κατέλαβε τὴν πόλιν καὶ κατεῖχον αὐτὴν ἐπὶ ἑννέα μῆνας μέχρι τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως (2 Σεπτεμβρίου 1829). Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ὁ Βίκτωρ Τεπλιακόφ, γραμματεὺς τοῦ Γενικοῦ Λοιοικτοῦ τῆς Νέας Ρωσσίας καὶ Βεσσαραβίας κόμητος Βαροντσόφ, ἔλθων εἰς Ἀγχίαλον ἀπεκόμισεν ἐξ αὐτῆς διαφόρους ἀρχαιότητας, παραδόντας αὐτὰς εἰς τὰ Μουσεῖα Ὀδησοῦ καὶ Πετροπόλεως. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως, δι' ἧς ὑπεχρεώθη ἡ Τουρκία ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἐξεκένωσε καὶ τὴν Ἀγχίαλον, οἱ κάτοικοι φοβηθέντες τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, πολυπληθεῖς ἠκολούθησαν τοὺς φεύγοντας Ρώσσους, ὥστε ἡ πόλις σχεδὸν ἠρημώθη καὶ οὕτως ἔρημον εὔρεν αὐτὴν τῷ 1836 ὁ στρατηγὸς Moltke, προσκληθεὶς τότε πρὸς διοργανώσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ¹⁾. Ἐκ τῶν ἐκπατρισθέντων τότε Ἀγχιαλιτῶν πλεῖστοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Ρωσίᾳ, Βεσσαραβίᾳ, Βλαχίᾳ, ἀποτελέσαντες πυκνοὺς συνοικισμοὺς ἐν Ὀδησοῦ, Κισνοβίῳ, Ἰσμαηλίῳ, Ρένι, Γαλάτσι, Βραίλα, κατὰ μικρὰς δὲ ὁμάδας ἐν Γιουργέβῳ, Βουκουρεστίῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνσωματωθέντες εἰς τὰς ἐκ παλαιότερων χρόνων ὑπαρχούσας ἑλληνικὰς κοινότητας, καὶ συνηθέστερον ἠσυχολοῦντο εἰς τὸ ἐμπόριον σιτηρῶν καὶ ξυλείας. Ἐξ αὐτῶν τινες διεκρίθησαν καὶ εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς ἄλλους κλάδους τοῦ βίου, ὡς ὁ Παναγιώτης Καρυάνδης, καθηγητὴς τῆς ἐν Ὀδησοῦ ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς (τῶν Ἑλλήνων δηλ. ἐμπόρων) Σχολῆς, διδάσκαλος τοῦ πρίγκηπος Γαγάριν καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Στούτζα, ὁ Χριστόφορος Καρυάνδης ἢ Καρυαγδῆς, ἰατρὸς σπουδάσας ἐν Παρισίοις, Ἀλέξανδρος Καρυαγδῆς, υἱὸς Σταύρου Καρυαγδῆ, ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Ἄλ. Κούζα ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ἐπὶ 25 ἔτη Δήμαρχος Βουκουρεστίου, τὸ ὁποῖον πολλαχῶς ἐκαλλώπισε ἡ οἰκογένεια Ράλλη, διακριθεῖσα καὶ πλουτίσασα ἐν Γαλαζίῳ, ἔνθα ἔζη μέχρι τέλους τοῦ 19^{ου} αἰῶνος· οἱ Ζαχαριάδαι, κτηματῖαι καὶ ἔμποροι ἐν Βεσσαραβίᾳ, ὧν ἕτερος κλάδος ἦτο ἐγκατεστημένος ἐν Κων)πόλει ἀσυχολούμενος εἰς τὸ ἐμπόριον (Ζαχαρίας Ζαχαριάδης ἐν Κιρέτς-Ἰσκελεσῆ), Παῦλος Παλαιολόγος, ἔμπορος ἐν Ὀδησοῦ, καὶ ἄλλοι ἐν Κωνσταντίᾳ τῆς Ρουμανίας καὶ Σουλινᾶ καὶ ἄλ-

1) Moltke, Der russisch-türkische Feldzug 1828—29, Berlin 1877, p. 258:

2) Οὕτως ὀνομάζοντο οἱ ἐν Ρουμανίᾳ ἐγκατεστημένοι Καρυάνδαι.

λαχοῦ. Οἱ ἀπόδημοι οὗτοι Ἀγγιλιῖται ταχέως συγκεντρωθέντες καὶ εὐημερήσαντες, ἀνασυνέδεσαν τοὺς μετὰ τῆς πατρίδος δεσμούς, ἐνισχύοντες τοὺς ἐκεῖ παραμείναντας ἢ καὶ τοὺς βαθμηδὸν ἐπιστρέψαντας ἐκ τῶν φυγάδων τοῦ 1829. Ἡ πόλις δὲ ἀναλαβοῦσα ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν παθημάτων τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου καὶ τῆς ἀπηχίσεως τοῦ ἀγῶνος τοῦ Μαχμοῦδ Β΄ πρὸς κατάλυσιν τῶν Γενιτσάρων, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ κοινοτικοῦ της βίου, τὴν ἀμπελουργίαν, τὴν ἀλατοπαραγωγὴν καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν ἐμπόριον, τὴν ἐνίσχυσιν τῆς στοιχειώδους παιδείας, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν δύο καλῶν ἀρχιερέων, Σωφρονίου τοῦ Β΄ (1831—1847) καὶ Σωφρονίου τοῦ Γ΄ (1847—1865). Καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ἀνεπιὸς τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Ε΄, τοιαύτην ἐπέδειξεν ἀγαθὴν δρᾶσιν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν «προεστώτων» τῆς πόλεως, ὥστε ὅτε τῷ 1836 ἀνηγγέλθη ἡ μετὰθεσις αὐτοῦ εἰς Ἐρσέκιον, οἱ Ἀγγιλιῖται πάντες, κληρὸς καὶ λαός, ἐξανέστησαν καὶ δι' «*ὕψηλῶν συστάσεων*», ὡς λέγει τὸ πατριαρχικὸν πρακτικόν¹⁾, ἐματαίωσαν τὴν μετὰθεσιν καὶ μόνον τῷ 1847 ὁ Σωφρόνιος προαχθεὶς εἰς Αἴνον ἀπεχωρίσθη τῆς Ἀγγιᾶλου. Ὁ δὲ Σωφρόνιος Γ΄ ἐπὶ 18 ἔτη ποιμάνας τὴν Ἀγγιᾶλον τοσοῦτον ἠγαπήθη, ὥστε παρὰ τὰ 89 ἔτη του καὶ τὴν κατὰ τὰ 4 τελευταῖα ἔτη βαρικοῦται οὐδεὶς ἐξήτησε τὴν ἀντικατάστασίν του, ἀλλ' οἰκειοθελῶς παρητήθη τῷ 1865 καὶ ἐπέζησε μέχρι τοῦ 1867, περιθαλπόμενος ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Βασιλείου Α΄, ὅστις καὶ ὠραῖον ἠρωελεγεῖον ἔγραψεν, ἐγκαταχθὲν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, ἐνθα ἀνεπαύοντο καὶ τὰ ὀσιᾶ τοῦ ἀπὸ τοῦ 1845 ἀποθανόντος Μεσημβρίας Γρηγορίου²⁾. Μετὰ τοὺς δύο τούτους ἀρχιερεῖς ἡ Ἀγγιᾶλος ἠτύχησε νὰ ἔχη ἐπὶ 19 ἔτη ἓνα τῶν ἀρίστων λόγῳ μορφώσεως καὶ ἡθους λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ΙΘ΄ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Κ΄ ἑκατονταετηρίδος Βασιλείου τὸν Α΄ (1865—1884), ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν συνετελέσθη μεγάλη ἐν Ἀγγιᾶλῳ πρόοδος. Καὶ πρῶτον μὲν προέβη εἰς τὴν ἀνεγερσιν εὐπρεπεστάτου μητροπολιτικοῦ μεγάρου ἐπὶ ἀπόπτου μέρους ὑπεράνω τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, παρὰ τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν μετὰ εὐρυτάτου κήπου, εἰς οὗ τὸ δυτικὸν μέρος ἀνήγειρε φωτεινὸν τῆς ἐκκλησίας νάρθηκα καὶ εὐπρεπὲς οἶκημα διὰ τὸν ἐκάστοτε διευθυντὴν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἐμπνεύσας τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς εὐποροῦσης καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα ἀναμειγνυομένης τάξεως τῶν πολιτῶν, συνέσπισεν αὐτοὺς καὶ κατηύθυνε τὰς ἐνεργείας αὐτῶν πρὸς πᾶσαν πρόοδον τῆς Κοινότητος. Ἰδρυσεν τὸ μορφωτικὸν κέντρον τοῦ «*Φιλοπροόδου Συλλόγου Ἀγγιᾶλου*», καὶ παρεκίνησε πολλοὺς εὐπόρους γονεῖς νὰ στέλλουν τὰ τέκνα

1) Ἐκκλησ. Ἀλήθεια, 1882, σ. 332 καὶ Πατρ. Κώδ. ΙΔ' 273, 280 καὶ ΚΒ' 148 Τῷ 1839 ὁ Σωφρόνιος ὡς Ἀγγιᾶλου ἦτο συνοδικὸς ἐν Κων/πόλει. Φωτίειος Βιβλιοθήκη, τ. Ι, σ. 100.

2) Β. Μ. Σμύρνης τοῦ ἀπὸ Ἀγγιᾶλου, Διάφορα ἐπιγράμματα, Σμύρνη 1906, σ. 15.

των εἰς Κων)πολιν (Μ. τοῦ Γένους καὶ ἐμπορικὴν Σχολὴν Χάλκης), Ἀθήνας (Γυμνάσια καὶ Ἀρσάκειον) καὶ εἰς Εὐρώπην, ἔτι δὲ εἰς τὰ μετὰ μικρὸν ἰδρυθέντα Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα Φιλιππουπόλεως. Ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὕτως ἠϋξήθη ἡ τάξις τῶν ἀνεπτυγμένων πολιτῶν. Τὰ Σχολεῖα ταχέως προήχθησαν καὶ ἡ Ἀγχιάλος ἐκ τῶν πρώτων τοῦ ἐξωτερικοῦ πόλεων μετεκάλεσεν ἐξ Ἑλλάδος τοὺς τότε τὸ πρῶτον μορφωθέντας διδασκαλιστάς, ἐν οἷς τὸν Κορίνθιον Γ. Ρεκλείτην καὶ τὸν Κεφαλλῆνα Ἀριστείδην Χαροκόπον, ἀδρῶς αὐτοὺς μισθοδοτοῦσα (120 χρ. λίρας ἑτησίως καὶ 100 τὴν Διευθύντριαν τοῦ Παρθεναγωγείου). Ἡ Σχολὴ τῶν ἀρρένων ἐξελίσσετο εἰς ἡμιγυμνάσιον καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐδίδοντο ὑπὸ δμίλου μορφωμένων νέων καὶ μαθητῶν ὑπὲρ εὐεργετικῶν σκοπῶν. Ἡ πόλις ἀνελάμβανεν ἀλματωδῶς. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία προήχθησαν σπουδαίως, αἱ δὲ συντεχνίαι (πλοιάρχων, παντοπωλῶν, ἀμπελουργῶν, γουναράδων) προήγοντο εἰς πλοῦτον καὶ ὑπεστήριζον τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βασίλειος προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἀξιῶσει τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Ἱ. Συνόδου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ἣς ἡ κατάστασις τελευταίως, ἀπὸ ἀπόψεως πειθαρχίας, ἦτο ἀξιοθρήνητος. Ἐπὶ δύο ἔτη ὁ Βασίλειος ἀνώρθωσε τὸ γόητρον τῆς Σχ. (1870—1871) καὶ ἡ Ἐκκλησία προήγαγεν αὐτὸν εἰς Μητροπολίτην τῆς πρωτοθρόνου Καισαρείας. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος κεκηρυγμένος ὢν ὑπὲρ τοῦ ἀμεταθέτου τῶν ἐπισκόπων, ἠρνήθη τὴν τιμὴν ταύτην, ἀπαιτήσας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀγχιάλον, Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἐξηκολούθησε μὲ περισσότερον ζῆλον τὸ διακοπὲν ἔργον του, ὅτε φοβερὰ θεομηνία ἐνέσκυψεν εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1874 μεγάλη πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσε τὸ ἐν τρίτον τῆς Ἀγχιάλου· παρανάλωμα δὲ αὐτῆς ἔγιναν ναοὶ τινες καὶ μάλιστα ὁ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, τῆς Παναγίας μεθ' ὅλου τοῦ περὶ αὐτὴν χώρου, τῆς γείτονος ἀγορᾶς καὶ τὸ πρὸς τὴν ΝΑ παραλίαν τμήμα τῆς πόλεως μέχρι τῆς Σχολῆς τῶν ἀρρένων, ἧτις ἐπίσης ἐκάη. Τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον καὶ οἱ ναοὶ τῶν Ταξιαρχῶν, Ἀγ. Θεοδώρων, Ἀναλήψεως μετὰ τοῦ περὶ αὐτοὺς χώρου διέφυγον τὴν καταστροφὴν. Οἱ Ἀγχιαλίται συνελθόντες ἐκ τῆς πληξάσης αὐτοὺς θεομηνίας, ἐπελήφθησαν ἀμέσως τῆς ἀνοικοδομήσεως, διὰ δὲ τὴν ἀνάγκησιν τῆς Σχολῆς σπουδαίως ἐβοήθησεν ἔρανος μεταξὺ τῶν ἐν Κων)πόλει καὶ Ρουμανίᾳ ἐμπόρων Ἀγχιαλιτῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς προσόψεως τῆς οὕτως ἀνεγερθείσης Σχολῆς ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς ἐνεγράφη ἐπίγραμμα ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης διδασκάλου καὶ εἶτα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ συναδέλφου ἰοιδίμου Ἡλία Τανταλίδου τῷ 1875¹⁾, ἔχον ὡς ἑξῆς :

Πυρὸς μένος τέφρωσε σὺν πόλει Σχολήν·
ὅπως δὲ φοῖνικ' ἐκ τέφρας ζωοῖ πάλιν

1) Βασιλείου, Διάφορα ἐπιγράμματα, σ. 17.

πῦρ ἄλλο, κρεῖττον, ζῆλος εὐσεβοφρόνων.
 Ὡ δεῦτε παῖδες εἰς λόγων πανδαισίαν,
 ἴσῳ γ' ἐκείνοις πυρπολούμενοι πόθῳ
 Μουσῶν πατρῶων καὶ Θεοῦ δόξης πλέῳ.

Τῷ 1877, διαρκοῦντος τοῦ Ρωσσο—τουρκικοῦ πολέμου, ὁ Βασίλειος κατηγγέλθη ὑπὸ τούρκων τῆς πόλεως ὡς εὐχηθεὶς ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν Ρώσων καὶ ἀπαιτήσει τῆς Πύλης διετάχθη τηλεγραφικῶς ν' ἀπέλθῃ ἐξ Ἀγγιᾶλου εἰς τὴν παρὰ τὴν Σωζόπολιν Μονὴν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ὁπόθεν μετὰ δοθείσας πρὸς τὴν Τουρκ. Κυβέρνησιν καὶ ἰδίᾳ παρεμβάσει τοῦ τραπέζιτου τοῦ Σουλτάνου Γεωργίου Ζαρίφη, ὁ Βασίλειος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὡς *πρώην Ἀγγιᾶλου* διωρίσθη ἀρχιερατικὸς προϊστάμενος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Σταυροδρομίου (Πέραν), εἰς Ἀγγιᾶλον δὲ ἀπεστάλη ὡς διάδοχός του ὁ Μέγας ἀρχιμανδρίτης τοῦ Πατριαρχείου *Βενέδικτος* (17 Ἰαν. 1877—11 Φεβρ. 1881), ὅστις μετὰ τετραετῆ ποιμαντορίαν μετετέθη εἰς Γανόχωρα, ἐπανῆλθε δ' ὁ Βασίλειος εἰς τὴν λατρεύουσαν αὐτὸν Ἀγγιᾶλον, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσε διεκδικῶν, παρ' ὅλην τὴν ἐπιφανῆ θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ παρὰ τὸ κέντρον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου, τιμώμενος διὰ τῆς φιλίας τῶν ἀριστέων τοῦ Γένους. Κατὰ τὴν νέαν περίοδον τῆς ἐν Ἀγγιᾶλῳ ποιμαντορίας του ὁ Βασίλειος ἐφρόντισε περὶ τῆς προαγωγῆς τῶν σχολικῶν αὐτῆς πραγμάτων, διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Σχολείου διὰ δύο γυμνασιακῶν τάξεων, καὶ τοῦ Παρθεναγωγείου, αὐτοπροσώπως παρακολουθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτῶν. Ὅτε δὲ τῷ 1882 ὁ τότε Διευθυντῆς Ἀριστείδης Χαροκόπος, ἀνακαλυφθεὶς ὡς ἔνοχος διγαμίας ὑπὸ τῆς ἐκ Κεφαλληνίας συζύγου του, ἀπῆλθεν ἐξ Ἀγγιᾶλου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔτους, ὁ Βασίλειος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως, διδάξας ἡμᾶς τὸν «Πρὸς τοὺς νέους» θαυμάσιον λόγον τοῦ Μ. Βασιλείου, εἰς τὸν Νόρθηκα τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ὅπου πρὸς τοῦτο ἡμεῖς προσηρχόμεθα. Διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ πολλοὶ εὐποροὶ πολῖται ἀπέστειλαν τότε τὰ τέκνα των εἰς Κων/πολιν (Διονυσιάδης, Κούμπης, Παρασκευόπουλος) ἢ ἢ Ἐφορεία ἀπέστειλεν ὑποτρόφους εἰς τὰ Ζαρίφεια τῆς Φιλιππουπόλεως. Αὐτὸς δὲ προσωπικῶς ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἐν Κων/πόλει Πατριαρχικὴν Κεντρικὴν Ἱερατικὴν Σχολὴν τοὺς ἀριστεύσαντας μαθητὰς *Χρῆστον Παπαϊωάννου* (1881) καὶ *Ἀδαμάντιον Ν. Διαμαντόπουλον* (1882), ὧν ὁ πρῶτος συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του ἐν Κων/πόλει καὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Πετρούπολεως ὑπηρετήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς Διευθυντῆς τοῦ Ἀ' Πατριαρχικοῦ Γραφείου ἐπὶ 42 ἔτη (1895—1937) τιμηθεὶς ὑπὸ πάντων τῶν Πατριαρχῶν τῆς περιόδου ταύτης καὶ τῆς Ἱεραρχίας διὰ τὰς σπουδαίας ὑπηρεσίας του καὶ τὸ ἀγαστὸν τοῦ ἤθους. Ὁ δὲ δεῦτερος περατώσας τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς του ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ Σμύρνης,

ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μετατεθῆ ἔξ Ἀρχιάλου ὁ Βασίλειος (1884), συνεπλήρωσε τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς του ἐν τῇ Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Κιέβου (1893), ὑπερέβησε τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης (12 ἔτη) καὶ ἐν Ὁδησσῷ ὡς Διευθυντὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς (ἔτη 2) καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας τοῦ αὐτόθι ρωσικοῦ θεολ. Σεμιναρίου (12) καὶ εἶναι ὁ γράφων τὴν Ἱστορίαν ταύτην τῆς Ἀρχιάλου. Τῷ 1885 ἀποθανόντος τοῦ Σμύρνης Μελετίου, ὁμοφώνως ἀπαιτήσῃ τῶν δύο Διοικητικῶν Σωμάτων τῆς Κοινότητος Σμύρνης, ἡ Ἐκκλησία μετέθεσε τὸν Βασίλειον εἰς Σμύρνην, ἔνθα μετὰ καρποφοροτάτην καὶ πολυμερῆ ποιμαντορικὴν δράσιν ἀπέθανε πλήρης ἡμερῶν τὴν 23 Ἰανουαρίου 1910¹⁾. Μετὰ τὸν ἀοίδιμον Βασίλειον πέντε μητροπολίται Ἀρχιάλου ἀναγράφονται, ὧν ὁ μὲν ἀπὸ Αἵμου Ἄνθιμος Β' ὁ Τσάτσος ἠννήθη νὰ δεχθῆ τὴν Ἀρχίαλον ὡς ἱεραρχικῶς ὑποδεεστέραν καὶ τιμωρηθεὶς διὰ τὴν ἀπειθειαν ἐξωρίσθη εἰς Ἀγ. Ὄρος, γενόμενος βραδύτερον Λέρον καὶ Καλύμνου, ὁπόθεν διὰ τὸ πείσμα καὶ τὰς φιλοδοξίας τῶν ἐχθρῶν Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἐξέλεγε καὶ Οἰκ. Πατριάρχης (1895—1897) ὡς Ἄνθιμος Ζ', ἀναγκασθεὶς μετὰ διετίαν νὰ παραιτηθῆ. Ὁ ἀπὸ Παραμυθίας Γρηγόριος ὁ Δρακόπουλος ἐκ Μεσημβρίας (1885—1888), συνήθης σπουδαρχίδης μετὰ τριετίαν προήχθη εἰς Καστορίαν. Ὁ τοῦτον διαδεξάμενος ἐπίσκοπος Παμφίλου Σωφρόνιος ὁ Γ' μετὰ ἐπιτάμνον ἄδοξον ποιμαντορίαν μετετέθη εἰς Κάρπαθον καὶ Κάσσον. Εἰς διαδοχὴν δ' αὐτοῦ ἐξέλεγε ὁ ἀρχιμανδρὴς Βασίλειος Β' ὁ Γεωργιάδης ἐκ Φιλαδελφείας, πρῶην Διευθυντὴς τῆς Π. Κ. Ἱερατικῆς Σχολῆς, προλύτης τῆς Θεολογίας τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, εἶτα καθηγητὴς τῆς Θεολ. Σχολῆς Χάλκης, συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του ἐν Μονάχῳ. Ἐκλεγείς τῇ 8 Αὐγούστου ἐχειροτονήθη τῇ 21 Σεπτεμβρίου 1889 καὶ ἦλθεν εἰς Ἀρχίαλον τῇ 5 Ἰανουαρίου 1890. Ἑλληνομαθέστατος καὶ πολυμαθὴς καὶ ρήτωρ διακεκριμένος, ἠδύνατο νὰ συνεχίσῃ ἐπιτυχῶς τὸ διακοπὴν ἔργον Βασιλείου τοῦ Α'. Ἄλλ' ὁ ἐγωῖστικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ διήρесе τὴν Κοινότητα, κατὰ τὴν ταραχώδη ἐκείνην διὰ τὴν Ἀν. Ρωμυλίαν περίοδον, μετὰ τὸ βουλγαρικὸν προεξικόπημα τῆς Φιλιππουπόλεως, καὶ κατέστρεψε τὴν μέχρι τότε ζηλευτὴν κοινὴν συνεργασίαν τῶν κοινοτικῶν παραγόντων καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ἀρχίαλος ἀπέκτησε τὸ θαυμάσιον μέγαρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου, ἀνεγερθὲν διὰ μεγάλου κληροδοτήματος τῆς ἐν Ρωσσίᾳ Φωτεινῆς Καρυάνδῃ ἀνφοδομήθη δὲ καὶ ὁ τῷ 1874 πυρποληθεὶς ναὸς τῆς Παναγίας, πρωτοστατήσαντος εἰς ταῦτα αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου καὶ διὰ προσωπικῆς ἐργασίας ἐνθαρρύνοντος τὸν ζῆλον τῶν ἐργατῶν.

44. Ἡ Ἀρχίαλος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς. Τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἡ Ἀρχίαλος παρεῖχε τὴν εἰκόνα πόλεως γοργῶς ἀνα-

1) Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου : Βασίλειος ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης ἐν Μικρασιατικοῖς Χρονικοῖς τόμ. Β' 1937 Ἀθήναι.

πτυσσομένης ὑλικῶς καὶ πνευματικῶς. Τὸ κυριώτατον προϊόν της ἦτο τὸ ἄλας· περὶ τὰς 7.000 ἄλυκαὶ ἀπέδιδον ἑτησίως 200.000 σάκκων τῶν 100 χιλιogramμων πρὸς 4—5 φρ. τὸ κιλόν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς ὑψηλότερας τιμὰς. Τὸ ἄλας ἦτο ἀνωτέρας ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας (π. χ. τῆς Φωκαίας) ποιότητος καὶ συνηγωνίζετο πρὸς τὸ ὄρυκτον τῆς Ρουμανίας. Ἡ ἀμπελοφυγία ἠϋξήθη καταπληκτικῶς (περὶ τὰ 3.000.000 κλήματα) καὶ ἐξετείνεται βαθέως πρὸς τὰς νοτιοδυτικὰς ἐκτάσεις τῆς πόλεως. Τὰ κυριώτατα τῶν σταφυλῶν εἶδη ἦσαν τὰ ἀδριανουπολίτικα (κόκκινα, λεπτόφλουδα καὶ γλυκύτατα), τὰ μαῦρα ἢ κατσιβέλες, τὰ ζουμιάτικα (ἄσπρα μωσχάτα), τὰ ἀλεξιάτικα (ὡς τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα ροδίτες), τὰ ραζακιά, οἱ ἀγούμαστοι (τὰ ἐν Ἑλλάδι νυχῆτα) καὶ τὰ ἀφθονώτερα τῶν ἄλλων προσλάβες (κιτρινωπὰ λεπτόφλουδα). Τὰ σταφύλια τῆς Ἀγχιάλου δὲν ἐξηραίνοντο εἰς σταφίδα, ἀλλὰ πατούμενα ἐγίνοντο κρασί καὶ ἀπεδίδοτο εἰς τὸ ἐμπόριον. Μικρὰ μόνον ποσότης ἐκλεκτῶν σταφυλῶν διετεθεῖτο τὸν χειμῶνα κρεμασμένα ἐκ τῶν δοκῶν τῆς ὄροφῆς· ἐκ δὲ τοῦ μούστου κατεσκευάζετο πετιμέξι διαφόρων εἰδῶν ἀπλοῦν μὲ φελιὰ μελιτζάνας, κολοκυθιοῦ, κουλικῆτο, ναρδένι, μουσταλευριά (τρωγομένη νωπὴ ἢ ξηρά), μουστολαμπάδες (μὲ ἀμύγδαλα ἢ καρύδια), σταφυλαριά καὶ ἄλλα. Ὁ τρυγητὸς (τρύγος) ἦτο διὰ τὴν Ἀγχιάλον πανηγυρίς, ἀπὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου ἐπὶ ὅλην ἑβδομάδα παρατεινόμενος. Μεγάλαι τῶν 1.000 ὀκάδων βαρέλια πληροῦμενα ὑπὸ τῶν τρυγητῶν (οἰκείων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἢ καὶ μισθωτῶν) ἀπὸ πρωΐας μετεφέροντο ἐστολισμένα ἐπάνω εἰς βωδάμαξα ὑπὸ τοὺς μουσικοὺς ἤχους αὐλητῶν καὶ πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἀμπελοφυγοῦ· ἐκεῖ δὲ ἐπατοῦντο τὰ σταφύλια ὑπὸ πατητῶν καὶ ὁ μούστος μετηγγίζετο εἰς μικρότερα βαρέλια ὅπως εἰς ὠρισμένον χρόνον «βράση». Ἡ ναυτιλία ἤκμαζε μέχρι τοῦ 1890, ἐξυπηρετοῦσα τὸ ἐμπόριον ἀνὰ τὸν Εὐξείνιον, τὸν Δούναβιν, τὰς παρθαλίας τῆς Ν. Ρωσσίας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ εἰς Κων/πολιν. Οἱ δὲ ναυτικοὶ εἶχον καὶ ἴδιον πλούσιον συνεταιρισμὸν (ἐσνάφι) μὲ προστάτην τὸν ἅγιον Νικόλαον, οὗ τὴν ἐφορτὴν ἐπανηγύριζον δι' ἀρχιερατικῆς λειτουργίας, μεθ' ἧν ἐγίνετο ἐκθεσις τῆς διαχειρίσεως. Συνεταιρισμοὺς εἶχον οἱ Παντοπῶλαι ἐορτάζοντες τὴν 8ην Νοεμβρίου, καὶ οἱ Πραγματευταὶ καὶ οἱ Ἀμπελοφυγοί¹⁾. Φοῦροι ὑπῆρχον 4 ἢ 5 καὶ φαρμακεῖα δύο. Ἐλεῖδη ἐκάστη οἰκογένεια εἶχεν ἰδιόκτητον οἰκίαν καὶ ἄλυκας, ἀμπέλια ἢ χωράφια, ἐξεσφάλιζε καὶ τὸ ἐλάχιστον τῆς συντηρήσεώς της εἰσόδημα, ἐν ἀνάγκῃ δὲ προσήρχετο ἐπίκουρος καὶ χειροτεχνία· διὰ τοῦτο ἐν Ἀγχιάλῳ δὲν ὑπῆρχον ἐπαῖται εἰ μὴ τινες ξένοι παροδίται ἢ παρεπίδημοι. Ὁ πνευματικὸς βίος ἀντεπροσωπεύετο 1) ὑπὸ δύο Σχολείων: Ἐπιταξίου τῶν ἄρρένων καὶ ἑξαταξίου τῶν θηλέων. Ταῦτα δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἠμύοιρον καὶ καλῶν Διευθυντῶν καὶ φιλοτίμων διδασκάλων (Φυλακτοῦ, Μέγα, ἀδελφῶν

1) Σ. Δ. Τὰ Θερακικὰ ἐσνάφια ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα ἀπετέλουν μεγάλους συντεχνιακοὺς ὀργανισμοὺς. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Γ', Δ'. Μ. Ἀποστολίδου.

Σοφριανοπούλου). 2) Ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ πλουσίου κηρύγματος καὶ τῆς ἐποπτείας τοῦ σχολικοῦ ἔργου. 3) Διὰ τῶν ἐπιστημόνων, ἰδίᾳ τῶν ἱατροῶν (Σταμ. Ἀναστασοπούλου, Ἡλ. Μαυρομμάτη, Γεωργ. Δράκου, Θεμ. Παρασκευοπούλου) καὶ μορφωμένων ἐμπόρων καὶ ἄλλων διανοουμένων. (Διονυσιάδου, Οἰκονόμου, Κούμπη, Ξανθοπούλου, κλπ). μὲ κέντρον δράσεως τὸν «Φιλοπρόσδον Σύλλογον Ἀγχιάλου». Ἡ ἀνέγερσις τοῦ μεγαλοπρεποῦς Καρυανδεῖου Παρθεναγωγείου ὑπὸ καλὸν ἐξ Ἑλλάδος προσωπικὸν προσέδωκε νέαν ζωὴν εἰς τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐπεκοινωνήσαν πρὸς τὰ ἔγγυς καὶ τὰ μακρὰν κέντρα τῆς τέχνης, καὶ τὰ περιοδικὰ τῆς μόδας τῶν Παρισίων εἶχον ἱκανοὺς ἐν Ἀγχιάλῳ συνδρομητάς. Ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ γενικώτερον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξεδηλοῦτο πολλαχῶς ζωηρά. Πολλοὶ νέοι ἐφοίτων εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον (Θεμιστ. Παρασκευόπουλος, Πάτροκλος Ἀχ. Παρασκευόπουλος, Α. Σαββόπουλος, Ἀλ. Μαυρομμάτης, Ἰω. Ἰωαννίδης), εἰς τὸ Μ. Ἐ. Πολυτεχνεῖον (Σταῦρος Παπαπαναγιώτου, ζωγράφος), εἰς Παρισίους (Ἀθ. Οἰκονόμου) καὶ ἄλλαχού. Ἡ ἀγάπη τῶν πατρῶν ἦτο ζωηρά. Τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἦσαν ἀκραιφνῶς ἑλληνικά. Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἦσαν κατὰ προτίμησιν ἀρχαϊκά. Μία οἰκογένεια ἀπῆχει ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς τὸν Ὀμηρον διὰ τοῦ Ἀχιλλέως πατρὸς, τῆς Πολυξένης μητρὸς καὶ τῶν τέκνων Πατρόκλου, Βρυσηίδος, ἔπειτα Πολυβίου, Ἰωάννου. Ἡ δευτέρα βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἑλλάδος κατέστησε τὸ ὄνομα Ὀλγα κοινότατον ἐν Ἀγχιάλῳ. Ἡ γλῶσσα, παρὰ πᾶσαν τὴν γειτονεῖαν τῶν Βουλγάρων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ 1885 οὐσιαστικὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν, διετηρήθη ἀμιγῆς καὶ λεκτικῶν στοιχείων καὶ ξενιζούσης προφορᾶς.

45. Ἡ καταστροφή τοῦ 1906. Ἡ βιαία πολιτικὴ ἀνατροπὴ τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1885 ἐν Φιλιππουπόλει, δι' ἧς ὑπὸ τῆς ὑποτελοῦς τῆ Τουρκία Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐκηρύχθη ἡ ἔνωσις αὐτῆς πρὸς Ἡγεμονίαν τῆς Βουλγαρίας, καθώρισε τὴν τύχην τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μάτην ἡ Τουρκία δι' εἰρηνικῶν μέσων διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ πραξικοπήματος· μάτην ἡ Σερβία καὶ πόλεμον ἐπεχείρησε κατὰ ταύτης τῆς ἑδαφικῆς ἀλλοιώσεως τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, φοβούμεναι μὴ τόσον ταχέως, μετὰ τὸν πρόσφατον ἔτι ρωσσοτουρικὸν τοῦ 1878 πόλεμον, ἀναφλεγῆ πάλιν τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, μὲ νέους τῶρα παράγοντας τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν ἐνισχυθείσαν διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης Αὐστρίαν, τὴν μὲν Τουρκίαν συνεκράτησαν διὰ τῆς περιώσεως τοῦ τύπου τῆς ἐξωτερικῆς εἰς τὸν Σουλτᾶνον ὑποτελείας τῆς ὑπὸ τῆς Βερολινεῖου συνθήκης ἐπιβληθείσης εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν ἀνανεωθείσης δὲ τῶρα καὶ διὰ τὴν ἠνωμένην Βουλγαρίαν, τὴν δὲ Σερβίαν ἀφῆκαν νὰ νικηθῆ ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἤδη ὑπερέτρας Βουλγαρίας. Ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ἐξεπλάγη ἐκ τοῦ νέου ἐν τῇ Βαλκανικῇ παρά-

γοντος, νέου καὶ ἀμέσου στοιχείου ἐν τῇ ἐξελίξει καὶ τῇ τελικῇ λύσει τοῦ Ἐθνολογικοῦ ζητήματος. Πλουσία καὶ ζωηρὰ προπαγάνδα τῆς Βουλγαρίας ἀνά τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν, διαστρέφουσα τὴν Ἱστορίαν, τὴν Ἐθνολογίαν καὶ τὴν σύγχρονον εἰς τὰ Βαλκάνια πραγματικότητα, ἐκλόνησε τὰς παλαιὰς ἀντιλήψεις. Ὁ στόχος τῆς προπαγάνδας ταύτης ἦτο πρὸ πάντων ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ αἱ χώραι ἐνθα οὗτος ἐπεκράτει. Ἡ ὄρεξις ἐκ τῆς πρώτης ἐπιτυχίας ἠδὲξήθη· μετὰ τὴν Ἀν. Ρωμυλίαν ἤρχετο ἡ σειρά τῆς γείτονος Μακεδονίας καὶ τῆς νοτίου Θράκης. Ἦδη ἡ ἐπωδὸς τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Βουλγάρων ὕμνου «Σούμνα Μαρίτσα» ἠπέλει αὐτὴν τὴν Κων(σταντινούπολιν) διὰ τοῦ «*Mars, mars, Tsárgarad nász*» (ἔμπρός, ἔμπρός, ἡ Κων)πολις εἶναι δική μας). Οἱ Βούλγαροι, κυρίως οἱ ἀρτιγέννητοι Ρωμυλιῶται, οἱ ἠρωες τῆς Σλίβνιτσας, εἰς τοὺς ὁποίους ἰδίως ὠφείλοντο αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου, συνέπηξαν τὸ Βουλγαρομακεδονικὸν Κομιτάτον διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς προσαρτήσεως τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Συγχρόνως δὲ ἡ σωβινιστικὴ πολιτικὴ ἐπελήφθη τοῦ ἀνθελληνικοῦ ἀγῶνος ἐν αὐτῇ τῇ Ἡγεμονίᾳ. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς προσαρτήσεως οἱ Βούλγαροι ἀνέλαβον τὸν ἐκβουλγαρισμὸν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἑλληνικῶν κέντρων. Ποῦ μὲν ἐπαρουσίασαν πλαστοὺς τίτλους κυριότητος ἐπὶ κοινοτικῶν ἰδρυμάτων, ὡς ἐν Βάρνη, ἐνθα διεξεδίκουν τὸ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἰδρυμένον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Παρασκευᾶ Νικολάου μέγα Νοσοκομεῖον καὶ μετὰ μικρὸν ἠνάγκασαν τὸν νεωστὶ ἐλθόντα νέον Μητροπολίτην Νεόφυτον (Κοιζαμανίδην) ν' ἀπέλθῃ κατόπιν ὑβριστικῆς ὑποδοχῆς. Ἐν Ροδόπῃ κατέσχον ναοὺς καὶ μονὰς ὡς τὴν τοῦ Μπατισκόβου. Ἐν Ἀγγιάλῳ ἔκτισαν ἐσπευσμένως βουλγαρικὴν σχολὴν καὶ ναόν, παρὰ τὴν ἐντελῶς ἀπουσίαν ἐκεῖ μονίμων ἐγκατεστημένων Βουλγάρων. Καὶ ὁ μὲν ναὸς δὲν ἀντέσχεν εἰς τὰς πρώτας ραγδαίας βροχὰς καὶ κατέπεσε, διὰ δὲ τὸ σχολεῖον ἔφερον μαθητὰς ἐκ τῶν πέριξ βουλγαροφώνων κωμῶν· προσηλύτιζον δὲ διαφοροτρόπως καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐλαχίστους εἴτε ἐκ μικτῶν γάμων εἴτε δι' ἐπιδομάτων εἰς πενομένας οἰκογενείας. Οἱ Ἀγγιαλίται ἀντελήφθησαν ἀμέσως τὸν κίνδυνον καὶ διὰ πάντων τῶν νομίμων μέσων ἀντέδρων. Εἴτε ἐπιτοπίως λαμβάνοντες συντηρητικὰ μέτρα, εἴτε δι' αἰτήσεων καὶ ὑπομνημάτων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Σοβράνιε τῆς Σόφιας, εἴτε διὰ τῶν προσωπικῶν σχέσεων τοῦ Μητροπολίτου Βασιλείου Β' πρὸς τὸν ἠγεμόνα Φερδινάνδον, εἴτε διὰ τῶν Πατριαρχείων, ἀπέτρεπον μεγαλύτερα δεινά. Ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα εἰσῆχθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα—ἦτο φυσικὸν—ἀλλ' οἱ ξένοι διδάσκαλοι, πάντοτε ἐθνικόφρονες, ἦσαν κατάσκοποι καὶ ὄχι παιδαγωγοί. Τὸ μέγα ὅμως περιβάλλον ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἑλληνικόν. Λήμαρχος ἐξελέγετο πάντοτε Ἑλλήν· τὸ ἐμπόριον, ἡ γεωργία, ἡ ἀλατοπαραγωγή, ἡ ἀμπελοουργία ἦσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· ἡ ναυτιλία ἐπίσης. Ἐν τούτοις ὁ δριζὼν ἐσυνεφεοῦτο ἀγρίως τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα ἔλυσεν τοὺς πολιτικοὺς ἀσκοὺς τοῦ Αἰόλου. Ἡ Ἑλλάς εἰς τὴν δρεῖσιν τοῦ βουλγαρικοῦ Κομιτάτου ἀντέταξε

τὴν συντονισμένην ἄμυναν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Μητροπολιτῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Κομιτάτου, ὀργανώσαντος δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας, ἦτις ἐντὸς δύο ἐτῶν ἤρχισεν ἐκκαθαριζομένη ἀπὸ τῶν ἐκ Βουλγαρίας ἐπιδρομῶν. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολεμοῦσα καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ ἐπεδείνωσε περισσότερον τὴν κατάστασιν. Οἱ ἠττημένοι Βούλγαροι κομιτατζήδες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ βουλγαρίζοντες πρόσφυγες ἐξήγειραν τοὺς κατοίκους τῆς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς βασιλείου προαχθείσης ἡγεμονίας κατὰ τῶν ἐν αὐτῇ ὁμοφύλων τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὰς ἐν Μακεδονίᾳ καταστροφὰς τοῦ βουλγαρισμοῦ. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1906 συμμορίαὶ Βουλγάρων ἐθνικιστῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Βάρνης Δραγοῦλεφ καὶ τῆ συγκαταθέσει τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως — ἄς ἐβροντοφωνήθη ἐν τῇ Σοβράνιε ὑπὸ τοῦ βουλευτοῦ Πασσάρωφ — ἀφοῦ διέπραξαν ἐκβιασμοὺς ἐν Βάρνῃ, Ρουχτσουκίῳ, Φιλιππουπόλει, Στενιμάχῳ καὶ Πύργῳ, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν καὶ παρεσκευάσαν ἐσχεδιασμένην ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Ἀγχιάλου. Οἱ κάτοικοι ταύτης ἔγκαιρως πληροφορηθέντες ἐκ Πύργου τὴν 16 Ἰουλίου καὶ μάτην ἐπιζητήσαντες τὴν προστασίαν τοῦ Νομάρχου Πύργου Γ. Ἰβάνωφ, συνῆλθον περὶ τὸν Μητροπολιτὴν Βασίλειον εἰς ἐπανελημμένας συσκέψεις πρὸς ἀντίταξιν ἀμύνης διὰ πάσης θυσίας ἐκλείσαν τὰ καταστήματα τῆς πόλεως, ἔθεσαν ἔνοπλον φρουρὰν εἰς τὰς πύλας αὐτῆς καὶ δι' ἑκατὸν ὀπλισμένων πολιτῶν ὠχύρωσαν τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, πρῶτην ἀπειλουμένην ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς, ἐτοποθέτησαν δὲ καὶ μικρὰν φρουρὰν εἰς τὸν νεόκτιστον ναὸν τῆς τῆς Παναγίας. Καὶ ἡ μὲν Μονὴ κατελήφθη τὴν 20 Ἰουλίου ὑπὸ ἡμιλοχίας πεζικοῦ, πρὸς δὴθεν περιφρούρησιν αὐτῆς ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς. Κατὰ δὲ τῆς πόλεως δις ἐπεχειρήθη ἐπίθεσις, ἀλλ' ἐματαιώθη, τῶν ἐπιδρομῶν ἐπανεληθόντων εἰς Πύργον ἐκ τοῦ μέσου τῆς ὁδοῦ, ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι οἱ κάτοικοι καλῶς ὀπλισμένοι ἦσαν ἀποφασισμένοι εἰς ἀντίστασιν. Ὅταν ὁμως ἔφθασεν εἰς Πύργον ὁ διαβόητος ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος κομιτατζῆς Τσακαλάρωφ καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τοῦ «Μακεδονοθρακικοῦ» πλέον κομιτάτου, ἀπεφασίσθη ἀρχικῶς ἡ διωργανωμένη ἐπίθεσις, ἀφοῦ τὴν 28 ἢ ἐν Ἀγχιάλῳ ἐκδιδομένη βουλγαρικὴ ἐφημερὶς «Κράϊ» ἐκάλεσε τοὺς Βουλγάρους τῶν περὶ εἰς συγκέντρωσιν ἐν Ἀγχιάλῳ τὴν Κυριακὴν 30 Ἰουλίου «πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Ἀγχιάλῳ Βουλγάρων ἀπὸ τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀγχιάλου». Ὁ πρωθυπουργὸς Ράτισο Πέτρωφ, πρὸς ὃν ἐτηλεγράφησαν οἱ Ἀγχιαλίται ταῦτα, συνεταξίδευσεν μετὰ τοῦ Δραγοῦλεφ καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἀντήλλασσεν ἕνα Βούλγαρον πρὸς 100.000 Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας, ὁ δὲ Νομάρχης Πύργου ἀπεκρίνετο εἰς τὸ τηλεγράφημα ὅτι «οὐδεμίαν εὕρισκεν εἰς τὸ ἄρθρον τῆς «Κράϊ» πρόκλησιν προκειμένου περὶ ἐθνικῆς καὶ νομίμου πάλης» καὶ ἀπῆτει νὰ μὴ ἐνοχλοῦν τὴν Νομαρχίαν.

Ὁ καταλαβὼν τὴν Μονὴν στρατὸς ἀπεσύρθη ἐξ αὐτῆς. Τὴν 3,30' τῆς

πρωίας κωδωνοκρουσῖαι ἀνήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐπιδρομέων. Ὁ λαὸς δεχθεὶς τὰς πρώτας σφαίρας τῶν Βουλγάρων, καταλαβόντων τὴν ἔξω περὶ τὸν βουλγαρικὸν ναὸν συνοικίαν καὶ τὸ τουρκικὸν τζαμί, συνεκεντρώθη περὶ τὴν «Παναγίαν» καὶ ἐσχημάτισε γραμμὴν ἀμύνης ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὴν Μητροπόλιν παραλίας μέχρι τῶν πρώτων ἀλυκῶν καὶ εἰς τὸ κέντρον ἐκατέρωθεν τοῦ τζαμιοῦ. Ἐκ τῶν πρώτων συγκρούσεων, ὅτε καὶ ἐφονεύθησαν δύο κομιτατζήδες καὶ ἄλλοι ἐτραυματίσθησαν, οἱ ἐπιδρομεῖς ἐνόησαν ὅτι εὐρίσκοντο πρὸ ἐσχεδιασμένης ἀμύνης. Ἐνισχυθέντες ὁμοῦ διὰ τῶν Βουλγάρων ὑπαλλήλων τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς Δημαρχίας (τελωνοφυλάκων καὶ δασοφυλάκων) καὶ διὰ νέας ἐκ Πύργου ζητηθείσης ἐπικουρίας, ἤρχισαν τὸν ἐμπρησμὸν τῶν πρώτων δυτικῶν συνοικιῶν δι' εὐφλέκτων ὑλῶν. Τοῦτο ἐδημιούργησε γενικὴν ταραχὴν, ἐγκατάλειψιν τῶν οἰκιῶν καὶ φυγὴν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν περὶ τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως (τοῦ «Χριστοῦ»). Οἱ ἐπιδρομεῖς ὑπερφαλαγγίσαντες ἀπὸ θαλάσσης τοὺς ἀμυνομένους, ἠνάγκασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἔτι ἀνατολικὴν παραλίαν, ὅπουθεν πολλοὶ διὰ λέμβων διέφυγον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ τὴν Σωζόπολιν καὶ Μεσημβρίαν. Ἡ πόλις περὶ τὴν 10 ὥραν μ.μ. κατεστρέφετο ἐν μέσῳ φλογῶν, ὑπὸ τὰς ἰαχὰς τῶν ἀθλίων ἐπιδρομέων καὶ τὴν φρίκην καὶ ἀπόγνωσιν τῶν περιτρόμων κατοίκων, συνωστισμένων εἰς τὴν παραλίαν, ἐν μέσῳ τῶν ἀποκομισθέντων ἐπίπλων καὶ σκευῶν, ὑπὸ τὰ ὅποια ἔκρυπτον πολλοὺς μὴ διαφυγόντας καὶ καταζητούμενους ἀνδρας, ἐν οἷς καὶ τὸν Μητροπολίτην. Οὕτως ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν κατεστράφησαν ὅλαι αἱ συνοικίαι τῆς πόλεως, πλὴν τῆς περὶ τὸν «Χριστὸν» καὶ τῆς βουλγαρικῆς. Ἐκῆσαν ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι, ἔξω τῆς «Παναγίας» διὰ δυναμίτιδος ἀνετινάχθη ὁ θόλος καὶ ἡ ὀροφή, τὰ Σχολεῖα, ὧν τὸ διώροφον καὶ μεγαλοπρεπὲς Καρυάνδειον εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, τὰ Γραφεῖα καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ «Φιλοπροόδου Συλλόγου», τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον μετὰ τῆς πολυτίμου βιβλιοθήκης τοῦ Βασιλείου καὶ τῶν κωδίκων τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἐπιδρομεῖς εἰσώρμων εἰς τὰς ἐγκαταληφθεῖσας οἰκίας καὶ ἀφοῦ διήραζον ὅ,τι δὲν ἀπεκομίσθη, ἔθετον πῦρ καὶ ἐπροχώρουν περαιτέρω. Μετὰ τὴν 6 μ. μ. κατέφθασεν ἐκ Καρναμπὰτ δύναμις 100 στρατιωτῶν πρὸς ἐκδίωξιν δῆθεν τῶν ἐπιδρομέων, καὶ μόλις περὶ τὴν 10 τῆς νυκτὸς κατωρθώθη ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῶν. Ἐστερημένοι τῶν πάντων, γυμνοὶ καὶ πεινῶντες, πολλοὶ ἀγνοοῦντες τὴν τύχην τῶν ἀλλαχοῦ ἀγωνισθέντων οἰκειῶν ἢ θρηνοῦντες τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, διενευκτέρευσαν εἰς τὴν παραλίαν τὴν δ' ἐπιούσαν ἔσπευσαν ἐκ Μεσημβρίας καὶ Σωζοπόλεως αἱ πρῶται βοήθεια εἰς τροφίμα, ἐνδύματα καὶ φάρμακα, τὰ θύματα εἰς νεκροὺς, πλὴν 10, παρέμειναν ἄγνωστα, οἱ δὲ τραυματῖαι ἦσαν οὐκ ὀλίγοι. Συνελήφθησαν δὲ καὶ τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Μητροπολίτης, ἀπαχθέντες δέσμιοι εἰς Σήλυμνον, ὅπουθεν μετ' οὐ πολὺ ἀπελύθησαν. Οἱ δὲ περισωθέντες μετεφέρθησαν ἔπειτα διὰ πλοίων εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἑλλάδα, Αἴγυπτον, Ρου-

μανίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Αἱ ἐκ τῆς καταστροφῆς ὕλικαι ἀπώλειαι τῆς Ἀγχιάλου εἰς κτηματικὴν περιουσίαν τῆς Κοινότητος καὶ τῶν ἰδιωτῶν ὑπῆρξαν μέγιστα, ὑπολογισθεῖσαι ἄνευ ὑπερβολῆς εἰς φρ. χρυσᾶ¹⁾. Δι' αὐτὰς οἱ παθόντες ἀπήτησαν δικαίαν ἀποζημίωσιν ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους, δι' ὑπομημάτων ὑποβληθέντων εἰς διαφόρους περιστάσεις μετὰ τὴν ἦταν τῆς Βουλγαρίας (1914 καὶ 1918) διὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ κατὰ τὴν συνθηκολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἡ «*Ἐνωσις τῶν ἀπανταχοῦ Ἀγχιαλιτῶν*», σωματεῖον ἰδρυθὲν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀντιπροσωπεῦον τοὺς παθόντας καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένους Ἀγχιαλίτας ἐπὶ 30 ἔτη πολλάκις ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα τῆς ἀποζημίωσης ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου Κ. Μαυρομάτη, τοῦ δικηγόρου Ξανθοῦλη καὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἀθ. Ν. Διαμαντοπούλου. Πᾶσαι ὁμῶς αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν προσέκρουσαν εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀδυναμίαν ἢ καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων. Ἡ ζητουμένη ἀποζημίωσις θὰ ἐνίσχυε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν παθόντων καὶ τὴν ταχύτεραν τῆς νέας ἐν Ἑλλάδι πόλεως των, ὅπως προικισθῆ διὰ τῶν πρώτων στοιχείων τοῦ γνωστοῦ εἰς αὐτὴν κοινωνικοῦ βίου (εὐπρεπεῖς κατοικίαι, σχολεῖα, ἀμπελοφυτεῖα, ὄδικὸν δίκτυον, ἐμπόριον). Διὰ τοῦτο ἡ ἀποκατάστασις αὕτη ἐβράδυνε, καὶ ἂν σήμερον ἢ παρὰ τὸν Παγασητικὸν Ἀγχίαλος κατώρθωσε νὰ λογίζεται ὡς μία τῶν εὐπροσώπων τῆς Ἑλλάδος πόλεων, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν θαυμαστὴν πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητα τῶν κατοίκων της. Ζωηρῶς μετασχόντες τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος ἀντιστάσεως κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων τοῦ 1940—1945, ὑπέστησαν δεινὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσιν παρὰ τῶν θρασυδείλων Ἰταλῶν· ἀλλ' ἐπανῆλθον εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἰταλικοῦ στόλου κατεστραμμένας ἐστίας των, ὅπως ἀρχίσουν πάλιν τὸ ἔργον τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἀληθῶς τραγικῆς πόλεως των.

46. Οὕτως ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου κατεστράφη μετὰ τῶν ἄλλων ἐν Βουλγαρίᾳ ἑλληνικῶν κέντρων καὶ κατὰ τὸν χειρότερον τρόπον καὶ ἡ Ἀγχίαλος ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας καὶ πλέον εὐρεθεῖσα πάντοτε εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου. Περιελθοῦσα ἀπὸ τοῦ 1885 ὑπὸ ξένην πολιτικὴν κυριαρχίαν, προφανῶς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρήσῃ τὸν αὐτοτελῆ αὐτῆς ἔθνικὸν χαρακτήρα καὶ ὑπὸ συνθήκας ὁμαλῶν ἔτι καὶ ἀπροκαταλήπτων πρὸς αὐτὴν σχέσεων τῆς δεσποζούσης φυλῆς. Ἡ ξένη διοίκησις, οἱ ξένοι νόμοι καὶ ὁ δημόσιος βίος βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ κατέπνιγον ἀπορροφῶντες τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ὡς τοῦτο συνέβη πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ὅπου τοιαῦται ἐπῆλθον μεταβολαί. Εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ τῶν ἑλληνικῶν τοῦ Εὐξείνου πόλεων

1) Σ. Δ. Ἡ Βουλγαρία κατεδικάσθη εἰς Χάγην νὰ πληρώσῃ ἓνα δισεκατομμύριον χρυσᾶ φρ. δι' ἀποζημίωσιν τῶν ἑλληνικῶν περιουσιῶν τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀν. Ρωμυλίας, οὐδέποτε ὁμῶς κατέβαλεν αὐτά.

προστιθεμένη ἢ φυλετικὴ τόσων αἰώνων ἐχθρότης θὰ συνέτεμενε καὶ τὸν χρόνον καὶ τὴν μέθοδον τῆς τοιαύτης ἀπορροφήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ μετανάστευσις εἰς τὴν ἑλευθέραν πατρίδα ἦτο ἀμέσως ἐνδεδειγμένη, διότι περιέσσωζε τὸν ἀκραιφνῆ ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ὡς ζωηρὸν παράγοντα προόδου, ὡς οἱ Ἀγχιάλῃται καὶ προσέθετεν εἰς τὴν μεγαλυνθεῖσαν πατρίδα ἓν ἔτι στοιχεῖον προόδου μὲ τοιαύτας παραδόσεις, τὰς ὁποίας ὁ χρόνος δὲν ἐξαλείφει, καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι ἱστορικὸς φάρος ἐν τῇ μακρᾷ ζωῇ τῶν ἔθνων. Οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων μετοικήσαντες ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν τῆς Θεσσαλίας, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχον αἱ Θεσσαλικαὶ Θῆβαι· μικρὰ δὲ ἀπόμοιρα συνωκίσθη ἐν Μακεδονίᾳ, βορείως τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ὑπῆρχε τὸ χωριὸν Ἰγκλης, κατὰ τὸ 14ον χιλιόμετρον τοῦ σιδηροδρόμου, ἐπὶ ἐδάφους μὴ εὐνοοῦντος τὴν ἀμπελοργίαν, ἐνῶ οἱ παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν ἐγκατασταθέντες εὖρον ἔδαφος κατάλληλον δι' ἀμπελοφυτείαν, καὶ ἀφοῦ μετὰ σκληρὰν δοκιμασίαν ἐκ τοῦ φρικωδῶς ἐλώδους τῆς χώρας ἀπηλλάγησαν, διὰ συντόνου ἐργασίας, ἀπὸ τῆς μάλιστα ταύτης, μετέβαλον τὰς περὶ τὴν Νέαν Ἀγχιάλου ἐκτάσεις εἰς κατάφυτον ἔξ ἀμπέλων εὐρὺ περιθώριον, ἐπανίδρυσαν τὰ σχολεῖα τῶν, ἀνήγειραν ὠραίαν Ἐκκλησίαν, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον, ἐν πολλοῖς παρευδοκίμησαντες τοὺς γηγενεῖς περιοίκους. Εὐχῆς δ' ἔργον εἶναι εἰς τὴν οὕτω σχηματισθεῖσαν πόλιν νὰ κατέλθουν καὶ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ἀπεσχισμένοι ἀγχιάλῃται καὶ οἱ ἐν τῇ παλαιᾷ Ἀγχιάλῳ περίπου χίλιοι ὑπολειφθέντες, οἵτινες οὐδὲν ἀγαθὸν ἔχουν νὰ ἐλπίζουν ἐκ τῆς ἐκβουλγαρισθείσης Πομόριε (= Ἀγχιάλου), εἰ μὴ τὸν βραδὺν φυλετικὸν θάνατον.

47 *Κεϊμήλια τῆς Ἀγχιάλου*, περισωθέντα ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ ἀποκείμενα ἐν τῇ Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) *Εὐαγγέλιον* τῆς Μητροπόλεως (τῶν Ταξιάρχων) ἔκδ. Φοίνικος, τῆς Βενετίας, 1848. Ἐπὶ τῆς προσθίας τῶν δύο πινακίδων ὑπάρχει ἀργυρᾶ παράστασις τῆς Ἀναστάσεως καὶ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, πλαισιούμενοι ὑπὸ φύλλων ἀκάνθου καὶ τριανταφυλλέας καὶ τῶν συνήθων συμβόλων τῶν ἐκ ζῶων, οἱ μὲν Ἰωάννης καὶ Ματθαῖος γονυπετεῖς, οἱ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς καθήμενοι. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπίσθι πινακίδος ὁ Χριστὸς ἐσταυρωμένος καὶ ἑκατέρωθεν ἡ Θεοτόκος καὶ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία· εἰς δὲ τὰς γωνίας οἱ Μωϋσῆς καὶ Ἡσαΐας (ἄνω) καὶ Δανὺδ καὶ Ἀβραὰμ (κάτω). Εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ Σταυροῦ κρανίον καὶ διεσταυρωμένα ὀστά· εἰς τὰ κενὰ τῶν παραστάσεων δέσμαι φύλλων ἀκάνθου καὶ τριανταφυλλέας, εἰς δὲ τὸ κάτω περιθώριον ἀνάγλυφος ταινία. 2) *Εὐαγγέλιον* τῆς Μονῆς Ἀγ. Γεωργίου—ἔκδ. Νικολάου Σάρου, Βενετίας, τοῦ 1761 *Superiotum permittu ac privilegio*, μὲ πινακίδας δερματίνας χρώματος καφέ, ὧν ἑκάστη εἶναι προσηρμοσμένη διὰ πέντε ἐπιχρῶσων ἀναγλύφων τετραγώνων, ἀποσπασθέντων, φαίνεται, ἔξ ἄλλων παλαιότερων πινακίδων. Τούτων τὰ εἰς τὰς γωνίας τῆς προσθίας πινακίδος τέσσαρα ἀνάγλυφα παριστάνουν μόνον τὰ σύμβολα-ζῶα τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου (Ἄγγελος μὲ ἀναπεπταμένας πτε-

ρυγας καὶ φωτοστέφανον, τὸ Εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας καὶ ἐπιγραφὴν ΜΘΑ), Ἰωάννου (Ἄειτὸς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας, φωτοστέφανον, διὰ τῶν ποδῶν κρατῶν Εὐαγγέλιον, καὶ ἐπιγραφὴν —|—ΩΝ), τοῦ Λουκά (Βοῦς πτερωτὸς μὲ φωτοστέφανον, κρατῶν διὰ τῶν προσθίων ποδῶν Εὐαγγέλιον, ἐπιγραφὴν δὲ ΛΟΥΚ) καὶ τοῦ Μάρκου (Λέων πτερωτὸς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας καὶ μὲ φωτοστέφανον, κρατῶν διὰ τῶν ποδῶν Εὐαγγέλιον καὶ ἐπιγραφὴν ΜΡ). Τὸ δ' ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον ὀρθογώνιον ἔχει εἰς τὸ ἄνω μέρος ΑΓΧΥΑ ΝΑ Λου DCIC Ἡ εἰκὼν ἀνάγλυφος παριστᾷ τὸν Χριστὸν λυσίκομον, μὲ ὀξὺ πώγωννα, ἐξερχόμενον ἐκ πύλης πόλεως, κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς γυναῖκα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἄνδρα ἡμιγονυκλιῆ ἱερωμένον ἢ μεγαστᾶνα μὲ ἀτημέλητον κόμην, ἐνῶ ἑκατέρωθεν ἴστανται βασιλεὺς καὶ βασίλισσα ἐν ἐπισήμῳ στολῇ καὶ μὲ διάδημα καὶ τεταμένας τὰς χεῖρας. Τὸ πέμπτον ἐν τῷ μέσῳ ἀνάγλυφον παριστᾷ τὴν εἰς Ἄιδου κάθοδον τοῦ Χριστοῦ, κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς τοὺς πρωτοπλάστους, παρόντων τοῦ Προδρόμου, Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος. Ἐπιγράφεται δὲ ἡ καλῆς τέχνης εἰκὼν αὕτη : Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάστασις. Τῆς δὲ ὀπισθί πινακίδος εἰς τὰ ἄνω δύο ἀνάγλυφα τετράγωνα παριστῶνται, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ΜΑ, ἄγγελος μὲ συνεσταλμένας τὰς πτέρυγας καὶ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας, ἀπέναντι, ἄνευ ἐπιγραφῆς, Ἄειτὸς μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας καὶ κρατῶν Εὐαγγέλιον. Εἰς δὲ τὸ κάτω ἕτερα δύο ἀνάγλυφα τετράγωνα, παριστῶντα τὸ μὲν βοῦν μὲ φωτοστέφανον, ἀνοικτὰ πτερὰ καὶ κρατοῦντα διὰ τῶν προσθίων ποδῶν Εὐαγγέλιον, τὸ δ' ἀπέναντι πτερωτὸν Λέοντα μὲ ἀνοικτὰ πτερὰ, φωτοστέφανον καὶ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς προσθίους πόδας καὶ ἀνάστροφον ἐπιγραφὴν ΡΜ. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πινακίδος ὁ Χριστὸς ἐσταυρωμένος μὲ ἑκατέρωθεν ἄνω τοῦ Σταυροῦ δύο ἄγγέλους, κάτω δὲ τὴν Θεοτόκον μὲ πολύπτυχον ποδίρη χιτῶνα, πεπλοφόρον καὶ σπογγίζουσαν διὰ τοῦ πέπλου τὰ δάκρυα, μὲ ἐπιγραφὴν ΜΡ ΘΟΥ, ἀριστερὰ δὲ ὄρθιον τὸν Ἰωάννην κλαίοντα καὶ τὴν μίαν χεῖρα ὑψοῦντα πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ ἐπιγραφὴν διὰ πυκνῶν στρογγύλων γραμμῶν

HqN	ΡΩCIC	ὀπαι δι' ἐπὶ τῶν ᾧ
I C	X C	ὅτι ταῦτα ἀπεσπάρογραφων, εὐαγγελιαστάσεων 0,10×0,10, αἱ δὲ Τὰ ἀνάγλυφα τετράγωνα τῆς πινακίδος ἐργασίας, ἴσως Βενετῶν

ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφὴ ἀνάγλυφον τετραγώνων δεικνύουσαν ἐκ παλαιότερων, ἴσως χειλισταρίων. Εἶναι δὲ τὰ τετράγωνα ἐντῶμέσῳ παραστάσεις 0,15×0,20. νακίδος ταύτης εἶναι καλλιτεχνικῶν τεχνητῶν. 3) Δισκοπότηρον ἀργυροῦν ἐπίχρυσον ἀνάγλυφον μὲ σμάλτον, ἔχον ἄνθη καὶ μικροὺς πολυτίμους σταυροὺς περὶ ἄληθινούς ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος καὶ τετραγωνίδια περιέχοντα τετραγώνους πρασίνοους σμαράγδους, ὧν τινες ἐξέπεσον, ἀφήσαντες κενὰ τὰ τετραγωνίδια. 4) Εἰκόνες. Ἐκ τῶν πέντε περιωθεισῶν μία εἶναι ῥωσσικὴ, παριστῶσα ὀρθίους γενειοφόρους μὲ φωτοστέφανον καὶ ἐπιτραχήλια τοὺς μάρτυρας Σίμωνα, Γουρίαν καὶ Ἀβιβον μὲ ἐπιγραφὴν. Ἐτέρα εἶ-

ναι ἔλαιογραφία: ἡ Ἁγία Τριάς καὶ ἡ Θεοτόκος ἐπὶ ξύλου, τοῦ 1850, διαστάσεων 0,45×0,60, ἀφιέρωμα διαφόρων Ἀγγιλιτῶν, ὧν ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἄνωθεν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκατέρωθεν κρατοῦντων στέφανον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς Θεοτόκου γονυκλινοῦς ἐπὶ νέφους, ἐπιγρ. Ο ΩΝ ΜΡ ΘΟΥ. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀπεικόνισις τῶν προσώπων ὄμοιδῶν (ἢ κόμωσις, τὸ γένειαν, οἱ ὀφθαλμοί). Τρίτη εἰκὼν παριστᾷ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας μετὰ τὰς συνήθεις ἀρχιερατικὰς στολὰς καὶ μίτρον καὶ γενειοφόρους. Εἶναι ἔργον τοῦ συμπολίτου ζωγράφου Θεμιστ. Διαμαντοπούλου. Τετάρτη ἔλαιογραφία, τοῦ 1870, ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ξύλου, μετὰ τὸν Χριστὸν ἀναλαμβάνομενον καὶ τοὺς μαθητὰς ἀνέιζοντας πρὸς αὐτόν, ἔργον Σ. Τεύλακα. Τέλος πέμπτη ἐπὶ πανίου ἔλαιογραφία ἀρχαία, ἐπικολημένη ἐπὶ ξύλου 0,30×0,40 μετὰ περίεργον παράστασιν τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ μέσῳ, διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογοῦντος καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ κρατοῦντος περγαμηνὴν ἐνεπίγραφον: «*Παρώργισάν με, ὦ Μήτηρ*»· δεξιόθεν ἡ Θεοτόκος μετὰ περγαμηνῆς ἀναγραφούσης «*Δέξαι δέησιν τῆς σῆς Μητρός, οἰκτίρμον*», ἀριστερόθεν ὁ Πρόδρομος μετὰ περγαμηνῆς «*Ἦκουσας εὐχὰς τῆς σῆς Μητρός, οἰκτίρμον ἄκουσον Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ*». Κατὰ τὸν καθ. Γεώργ. Σωτηρίου εἶναι τῆς κρητικῆς Σχολῆς τοῦ Κορνάρου (1790—1800).

48. *Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς Ἀγγιᾶλου*. Ὁ οἰκογενειακὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῆς Ἀγγιᾶλου διετήρησε μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1906 τὰ κοινὰ εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας, τοὺς ἐπὶ μακρὸν ζήσαντας ἀνεπιμείκτους, στοιχεῖα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ κοινότητι. Ἡ ἰσότης τῶν δύο φύλων ἦτο ἐκδηλος ἐν τῷ ἀμοιβαίῳ σεβασμῷ καὶ τῇ ἀναγνωρίσει εἰς τὴν γυναῖκα μητέρα τῆς φροντίδος περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νέας γενεᾶς. Ἡ ἀγνότης τῶν ἡθῶν ἦτο ἀναμφισβήτητος, σπανιωτάτη δὲ παράβασις συζυγικῆς πίστεως ἐτιμωρεῖτο διὰ δημοσίας ἐκπομπεύσεως διὰ τῶν ὁδῶν ἐπὶ ὄνου. Ὁ γάμος ἐγένετο συνήθως διὰ «προξενειᾶς» καὶ ἐπεσφραγίζετο διὰ «προικοσυμφώνου», συντασσομένου ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ ἐπικυρουμένου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου. Ἐν αὐτῷ ἐπροΐκιζεν ὁ πατήρ, ὅστις καὶ ἀποθανὼν ἐμνημονεύετο ὡς «ποτὲ Ν» («Ἡ Μαριόγκα τοῦ ποτὲ Σταματάκη Πυρπυρῆ») ἢ ἡ Μήτηρ καὶ ἀπρηθμοῦντο τὰ προικῶ ἀκίνητα καὶ κινητὰ, χρήματα, ἐπιπλα, σκευή, μετὰ ὅλας τὰς λεπτομερείας πόσότητος καὶ ποιότητος. Ἡ νύμφη παρεσκεύαζε διὰ τὸν γαμβρόν, τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφούς καὶ τὰς ἀδελφάς του καὶ τὸν προξενιτὴν τὰ λεγόμενα «μποξάλικια», δέματα περιλαμβάνοντα εἶδη ἀσπρικῆς (ὑποκάμισα, ἐσώβρακα, φανέλλες, δωδεκάδα μανδηλίων, κάλτσες, κεντητὲς παντοῦφλες, καπνοσακκούλαν), τὰ ὁποῖα ἐστέλλοντο μίαν ἢ δύο ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου ἐντὸς «μποξά» πολυτελοῦς περιδεδεμένου μετὰ χρωματιστὰς ταινίας. Τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου (τῆς στεφάνωσης), ἡ νύμφη, παραλαμβανομένη μετὰ τῶν οἰκείων τῆς ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ, ὠδηγεῖτο εἰς τὸν ναόν, ὅπου

ἀνέμενον ὁ γαμβρὸς μετὰ τοῦ παρανύμφου καὶ τῶν φίλων του. Μετὰ τὸν «χορὸν τοῦ Ἡσαΐα», τὰ παλληκάρια τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης «ἐσήκω-
ναν στὰ χέρια» τὸν παράνυμφον, τὸν «κουμπάρον» ὡς καὶ ἐκεῖ ὀνομάζετο,
ἀξιούντες νὰ τάξη πλουσίαν διασκέδασιν εἰς αὐτοὺς καὶ δὲν κατεβίβαζον αὐ-
τὸν ἂν δὲν ὥριζε τὰ «παληκαριάτικα». Τοὺς νεονύμφους ἔρραινον κατὰ τὸν
«χορὸν τοῦ Ἡσαΐα» μὲ κουφέτα ἀνάμεικτα μὲ νομίσματα, ὡς τοῦτο γίνεται
πανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐξερχομένους δὲ τοῦ ναοῦ, προπορευομένης
μουσικῆς, κατὰ τὴν διαδρομὴν ἔρραινον μὲ σῖτον καὶ ρίζι. Κατέληγον δέ,
ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύμφης, ὅπου
ἐπηκολούθει ἡ ὑποδοχή. Τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ Ἀντίχαρα, καθ' ἣν
ὑπὸ τοὺς ἥχους ἑνοργάνου μουσικῆς οἱ φίλοι καὶ οἰκείοι τῶν δύο οἰκογενειῶν
προπορευομένων δύο «παληκαριῶν» μὲ μεγάλους δίσκους «μπονατίσας», πε-
ριήρχοντο τὰ ἐμπορικά καταστήματα ἀγοράζοντες διάφορα δῶρα (ὑφάσματα
καὶ σκευή) καὶ σωρεύοντες αὐτὰ εἰς δίσκους κατηυθύνοντο εἰς τὸν οἶκον τῶν
νεονύμφων, ὅπου ἦτο παρεσκευασμένον ὀλονύκτιον συμπόσιον μετὰ χορῶν.
Κατὰ τὴν Βάπτισιν ὁ ἀνάδοχος, πλὴν τῶν δώρων τοῦ νεοφωτιστοῦ (χρυ-
σοῦς ἢ ἀργυροῦς σταυρός), περιέβαλλε τὴν μητέρα τοῦ βαπτισθέντος μὲ τὸ
«φουστανλίκι» — πολύτιμον ὑφασμα δι' ἐνδυμασίαν της. Κατὰ δὲ τὰ Φῶτα
(6 Ἰανουαρ.) ἔστειλεν εἰς τὸν βαπτιστικὸν ἐπὶ δίσκου μίαν λαμπάδα καὶ
ἀφθόγους ξηροὺς καρπούς. Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ παιδίου τὸ Πάσχα ἔστειλλον εἰς
τὸν ἀνάδοχον κόκκινα αὐγά καὶ τσουρέκια. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐξηκολούθει
μέχρι τοῦ γάμου τοῦ βαπτιστικοῦ. Τὰ κατὰ τὸν θάνατον ἦσαν τὰ παγκοίνως
εἰθισμένα μεταξὺ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων· ἰδιάζον δὲ ἦτο ἡ παρασκευὴ καὶ
διανομὴ κατὰ τὰ «σαράντα» τοῦ *κολυβοζούμου* τ. ἔ. βρασμένων κολύβων
μέσα εἰς ἔκχυμα ζαχαρωῶδες καὶ ἀρωματικόν. Κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ
Πάσχα πλουσίως ἐξεδηλοῦτο ἡ χριστιανικὴ ἀλληλεγγύη. Ἐκάστη εὐποροῦσα
οἰκογένεια παρεσκεύαζε καὶ ἔστειλεν εἰς πτωχοὺς καὶ ἀπόρους οἰκογενείας τὸ
λεγόμενον *σινὶ* τ. ἔ. δίσκον μὲ δύο ἢ τρία πιᾶτα ἐκ τῶν παρασκευασθέντων
διὰ τὴν ἑορτὴν φαγητῶν, ὀλόκληρον ἄρτον, ποσότητα ξηρῶν καρπῶν ἢ κόκ-
κινα αὐγά, δοχεῖον οἴνου, κηρία καὶ θυμιατὸν ἀναμμένον. Ὅλα τὰ ἐπὶ τοῦ
δίσκου, ὅστις μόνος ἐπεστρέφετο, ἔμενον εἰς τοὺς πτωχοὺς παραλήπτας. Τῶν
Ἀγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἔψηναν μικρὰ ζυμαρικά γλυκύσματα, τὰ *σα-
ραντούδια*, καὶ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου ζυμωτὰ ὁμοιώματα τοῦ Λαζάρου.
Πλὴν τῶν ἀπανταχοῦ εἰθισμένων καλάνδων τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Νέου
Ἔτους, τῶν Φώτων, τὰ παιδιὰ περιήρχοντο τοὺς δρόμους τὴν πρώτην τοῦ
ἔτους κρατοῦντα κλάδον δένδρου λεπτόν, τὴν λεγομένην *σουρβάκαν* καὶ κτυ-
πῶντα εἰς τὴν πλάτην τοὺς διαβάτας ἠῦχοντο εὐτυχῆς τὸ ἔτος ψάλλοντα
«σοῦρβα, σοῦρβα, γειά, χαρά, | γειά χαρὰ κ' αἴς Βασίλης, | στοῦ νοικοκύρι τὰ
πουγγιά | ὄλο γρόσια καὶ φλουριά | καὶ τοῦ χρόνου πλειότερα», καὶ ἑλάμβανον
διὰ τοῦτο χρηματικὸν φιλοδώρημα. Τὰ Φῶτα ἐρρίπτετο ὁ Σταυρὸς εἰς τὴν

θάλασσαν, ὅπου γυμνοὶ περιέμενον οἱ νέοι νὰ τὸν «πιάσουν». Ὅστις δὲ τὸν ἔπιανε, περιήρχετο ἔπειτα μετὰ τῶν δημοτέχνων καὶ ἐλάμβανε παρὰ τῶν ἀσπαζομένων τὸν Σταυρὸν χρήματα, δαπανώμενα ἢ ὑπὲρ εὐεργετικοῦ σκοποῦ ἢ καὶ εἰς διασκέδασιν. Ἐθεωρεῖτο δὲ καλὸς οἰωνὸς διὰ τὴν συντεχνίαν εἰς ἣν ὁ νέος ἐκείνος ἀνήκεν.

49. *Γλωσσάριον τῆς Ἀγγιάλου.* Ἡ γλῶσσα τῆς Ἀγγιάλου ὡς πρὸς τὴν προφορὰν (φθογγολογίαν) καὶ τὴν Γραμματικὴν παρέμεινε μέχρι τοῦ 1906 ἔξαιρετικῶς καθαρὰ ἀπὸ ξένα στοιχεῖα ἐν παραβολῇ πρὸς πολλὰς ἄλλας θρακικὰς πόλεις. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ἀνεπίμεικτον πρὸς ἄλλας ξένας φυλάς, πλὴν τῆς τουρκικῆς, εἰς τὴν διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἐπικοινωνίας πρὸς ἄλλα ἑλληνικὰ κέντρα καὶ μάλιστα τὴν Κων)πολιν καὶ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σχολείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ βίου ἢ παραδόσεις ἀδιάκοπος καὶ ἀνεπηρέαστος συνεκράτησε τὴν γλῶσσαν ἀδιάπτωτον. Ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος τὸ ἔντυπον βιβλίον εἰσήγεν εἰς τὴν Ἀγγιάλον ἄφθονον γλωσσικὸν ὕλικὸν ἐκ τῶν φθογγολογικῶν προϊόντων τοῦ ἔθνους, θρησκευτικοῦ, ἱστορικοῦ, ποιητικοῦ καὶ ἄλλου περιεχομένου. Ὁ Καισάριος Δαπόντε, ὁ Ἐρωτόκριτος, ἡ Ἐρωφίλη καὶ ἄλλα ἦσαν προσφιλεῖς ἀνάγνωσμα τοῦ οἴκου, αἱ δὲ γυναῖκες κατὰ χιλιάδας ἐγνώριζον ἀπὸ στόματος τοὺς στίχους τοῦ «Κατόπτρου τῶν Γυναικῶν» τοῦ Δαπόντε καὶ τοῦ Ἐρωκρίτου καὶ ἐπλούτιζον τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου διὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ πυρῆνος. Διὰ τῶν ἀναγνώσεων τούτων εἰσήρχοντο εἰς τὴν γλῶσσαν λεκτικοὶ ἰδιωτισμοὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς ἑλληνικῆς γῆς· ἀλλ' ὁ πλουτισμὸς οὗτος τῆς γλωσσικῆς ὕλης ἐγένετο οὐχὶ ἀθρόος καὶ αἱ νέαι λέξεις προσηρομόζοντο εἰς τὸ λεξικὸν ἰδίωμα τῆς Ἀγγιάλου καὶ ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν προφορὰν. Ἄλλως τε ἡ γλῶσσα τοῦ Σχολείου καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας (τῶν τε ἀναγνωσμάτων τῆς ὕμνολογίας καὶ τοῦ κηρύγματος) καὶ τὸ ἀπὸ πολλοῦ καθιερωμένον καὶ ἀμετάβλητον λεξιλόγιον τῶν διαφόρων κλάδων τοῦ βίου (ἀμπελοουργίας, ἀλατοπαραγωγῆς, σπορᾶς, θερισμοῦ, ναυτιλίας, ἐμπορίου, ἀλιείας, τέχνης, οἰκιακῆς οἰκονομίας) ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἀντίρροπον κατὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ξένων στοιχείων. Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς Ἀγγιάλου σλαυϊκαὶ καὶ δὴ βουλγαρικαὶ λέξεις σχεδὸν ἐντελῶς ἐλλείπουν (ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν *ντούγα*, *μηλίνα*, *σμέος*, *γκάιντα*, *στακάνα*, *κούρβα*, *κούκλα* καὶ ἴσως τὴν *σουρβάκα*), δλίγιστα δὲ ὑπάρχουν γαλλικαὶ ἢ ἰταλικά. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς τουρκικὰς. Ἡ διοίκησις, ἡ νομοθεσία (δικαστήρια), τὸ ἐμπόριον ἐπέβαλλον τὴν ὀρολογίαν τὴν τουρκικὴν, ἐξ οὗ αἱ τουρκικαὶ λέξεις ἀφθονοῦσι. Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ τραχεῖς καὶ βαρεῖς φθόγγοι *b=μπέ* καὶ *g=γκέ* καὶ *d=νιτέ* εἶναι σπάνιοι (*μπαμπᾶς*, *γκεβγκίρι*, *γκιονβέτσι*, *νταῆς*, *ντογραματζής*). Δὲν εἰσήχθη ὁ βαθὺς συριστικὸς φθόγγος *ch* οὔτε ἐκ τῆς γείτονος βουλγαρικῆς οὔτε ἄλλοθεν οὐδ' ἐκ τῆς Κρήτης διὰ τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Τὸ *ts=τσο* παρελήφθη ἤδη ἐκ τῆς βυζαντινῆς γλώσσης ἤδη ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος

(τσαγκάρης, βίτσα, τσικανιστήριο). Τὰ σύμφωνα πάντα διειθήρησαν τὴν παλαιὰν Ἀλεξανδρινὴν αὐτῶν φωνὴν πλὴν τοῦ λ εἰς τινὰς λέξεις μετατραπέντος εἰς ρ (ἄρμη, ἄρμηρα, ἄρμηρός, ξαρμηρίζω, στέρνω=στέλλω) καὶ τᾶνάπαλιν (ἄλῆτρι=ἄροτρον) καὶ εἰς ν (βάνω=βάλλω), τοῦ τ εἰς δ (ἄδραχτι=ἄτρακτος, τοῦ π εἰς φ (σφοντύλι=σπόνδυλος). Τὰ δὲ φωνήεντα δὲν μετέβαλον τὴν προφορὰν των ὡς ἄλλαχοῦ, πλὴν τοῦ υ εἰς τὰ ἀχοῦρι βουτοῖ (=βυτίον, ἀλλὰ βυτίνα), τουμπελέκι τοῦ ω εἰς τὰ μαρῆ (μωρῆ) καὶ ἀντίδερο (ἀντίδωρο), τοῦ η εἰς τὰ ζούλεια, ζουλεύω (ζήλεια) σίδερο, τοῦ ε εἰς τὰ γιοφύρι, γιομίζω, τοῦ ο εἰς τὸ τρεχός (τροχός), τοῦ ι εἰς τὸ δεκράνι. Αἱ μεταβολαὶ ὅμως αὗται εἶναι μοναδικαὶ καὶ δὲν ἐκτείνονται εἰς ὅλας ὁμάδας λέξεων ἐπὶ τῇ βάσει παλαιῶν ἢ νέων φθολογικῶν νόμων ἢ κανόνων, Ἐκπτώσεις ἢ προσθῆκαι συμφώνων ἢ φωνηέντων ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τῷ μέσῳ λέξεων παρατηροῦνται καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Ἀγγιᾶλου, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα εἰς ὅλην τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι σήμερον. Οὕτω λέγεται ἐν Ἀγγιᾶλῳ ἀβδέλλα, γιάνω, γιατρός, γνέθω, γνέφω, λείφω, ξαφρίζω, ρημάζω, στιά, ὕψος (γῦψος), νῶμος (ὄμος), νουρά (οὔρα), υναῖκα, λαῆνι, λοῦρνῶ, κόρζα, κολυβόζμος, γιαλός, ἀπό, με, μετὰ (μαζί), ἀπά(νω). Εἰς τὸ κατωτέρω σύντομον Γλωσσάριον τῆς Ἀγγιᾶλου πολλαὶ λέξεις καὶ δὴ αἰ ἐκ τῆς τουρκικῆς, τῆς ὁποίας περιώρῃσα εἰς τὰς μᾶλλον εὐχρηστοὺς, εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς ἄλλα τοῦ Ἑλληνικοῦ μέρη καὶ δὴ ἐν Θράκη, Μακεδονίᾳ καὶ Μ. Ἀσίᾳ· ἀλλὰ τούτων αἰ πλείσται εἶναι καθαρώτεραι καὶ πληρέστεραι τὸν τύπον ἢ ἄλλαχοῦ. Ἐπειδὴ δὲ διαφορὰ πρὸς τὴν κοινῶς λαλουμένην Ἑλληνικὴν οὐδεμία ὑπάρχει, ὡς π.χ. εἴτινας νήσους τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Ἰονίου, ἐν Κρήτῃ, Κύπρῳ, Κυδωνίαις, διὰ τοῦτο δὲν ἐπεχείρησα νὰ διαγράψω ἰδίαν τινὰ τοῦ ἰδιώματος ἡμῶν γραμματικὴν διάταξιν ¹⁾.

1) Σ. Δ. Τὸ γλωσσάριον μὴ προσφέρον σχεδὸν οὐδὲν εἰς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐγράφη παραλείπεται.

Α'. ΔΥΟ ΛΙΘΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΙ ΕΚ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Τραϊανουπόλεως, παλαιᾶς τῶν Θρακῶν πόλεως πρωίμως ἐκλιπούσης, καθωρίσθη ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Albert Dumont ¹⁾, ὅστις προσφυῶς ἀνεσκεύασε τὴν γνώμην τοῦ Sgrümeier, τοποθετοῦντος ταύτην μεταξὺ Κυψέλων καὶ Ἐβρου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ ὄχθης καὶ παρομοίαν τοῦ Pinder, ὀρίζοντος ταύτην παρὰ τὸ Ὀρίχοβον. Κεῖται κατὰ ταῦτα ἡ Τραϊανούπολις ἐγγὺς τῆς δημοσίας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ Ἀλεξανδρουπόλεως εἰς Φέρας, πλησίον τῆς μεγάλης γεφύρας καὶ ἐκεῖ ἐνθα εὐρίσκονται σήμερον τὰ «Θερμά», ἤτοι ἰαματικαὶ πηγαί, παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμίσκου Λιτζάκιόϊ-Σοῦ. Ἀπέχει περὶ τὰ 2 χιλιομ. τοῦ σημερινοῦ χωρίου Λουτρά, ὅπερ κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Λιτζάκιόϊ-Σοῦ καὶ εἴκοσι περίπου μίλλια τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Πλησίον μάλιστα τῆς γεφύρας εὐρίσκεται καὶ κτήριον ρωμαϊκοῦ σταθμοῦ καὶ κατάλοιπα τῶν ρωμαϊκῶν θερμῶν τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἡ ἄκρα τῆς πόλεως εὐρίσκεται ἐπὶ ἀποτόμου βράχου, ὕψους 300 περίπου μέτρων, φέροντος σήμερον τὸ διπλοῦν ὄνομα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἢ τοῦ Ἁγίου Κων(σταντίνου, λόγῳ τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς του ὑπάρξεως δύο ἐξωκκλησιῶν, ὧν τὸ ἓν εἶναι τελείως ἠρειπωμένον. Πρὸ τοῦ βράχου τούτου καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἐξετείνεται ἡ πόλις.

Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἐποχὴν, ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Ζερνίς ²⁾. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἀρχαιότατος Θρακοπελασγικὸς συνοικισμὸς, διότι ὁ βράχος, ἐφ' οὗ ἡ ἀκρόπολις, εἶναι ὅμοιος πρὸς πάσας τὰς κατὰ μῆκος τοῦ Ἐβρου θρακοπελασγικὰς ἀκροπόλεις, ἢτοι φύσει ὄχυρός, δεσπόζων ὀλοκλήρου τῆς πέριξ περιοχῆς καὶ εὐνοῶν τὴν ὑπαρξιν τοιαύτης οἰκίσεως. Διενεργούμενα ἀνασκαφαὶ θ' ἀποδείξουν τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεώς μας.

Ἡ μετονομασία τῆς πόλεως εἰς Τραϊανούπολιν ἐγένετο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (Marcus Ulpius Traianus), ἀκμᾶσαντος ἀπὸ τοῦ 53 μέχρι τοῦ 117 μ. Χ., κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε συνήθειαν, καθ' ἣν πλείστοι πόλεις καὶ δὴ θρακικαί, ἀποβάλλουσαι τὸ παλαιὸν ὄνομα τῶν προσελάμβανον τὸ ρωμαϊκόν, ὅπερ συνήθως ἀνῆκεν εἰς αὐτοκράτορα, ἢ μέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ³⁾.

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ Τραϊανούπολις εἶχε καταστῆ πόλις

1) Albert Dumont, Rapport sur un voyage archéol. en Thrace, σελ. 37 καὶ Inscriptions et monuments figurés de la Thrace, σελ. 62.

2) Γρηγ. Εὐθυμίου, Περὶ οἰκίσεως τῆς παρ' Ἐβρον Θράκης κλπ., σελ. 23.

3) Πρβλ. τὰ ὀνόματα τῶν θρακικῶν πόλεων Ἀδριανούπολις, Πλωτινόπολις, Μαρκανούπολις κλπ.

σπουδαιοτάτη. Ἦκμασε κυρίως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (193—211 μ. Χ.). Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δι' αὐτῆς διήρχετο ἡ Ἐγνατία ὁδός, ὡς μαρτυρεῖται ἐξ ἐπιγραφῆς περιεχούσης ψήφισμα, συνταχθὲν ἐπὶ ἡγεμονεύοντος τῆς «Θρακῶν ἐπαρχίας» Σικινίου Κλάρου, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς λεπτομερείας τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐκτελεσθειῶν ὑπὸ διαφόρων χωρίων τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἐν τῷ ψηφίσματι φέρεται «πρώτη ἡ Τραϊανουπόλεως φυλή»¹⁾.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ Τραϊανούπολις διετέλεσε πρωτεύουσα τοῦ διαμερίσματος Ροδόπης, μιᾶς τῶν ἐξ ἐπαρχιῶν, εἰς ἃς διηρέθη ἡ Θράκη ἐπὶ ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ (284—305 μ. Χ.). Διαλαμβάνεται δ' αὕτη εἰς τὸ Ἰστορικὸν τοῦ Ἀντωνεῖνου²⁾ καὶ εἰς τὸ Ἱεροσολυμητικόν³⁾. Κατὰ τὸν ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους ὡς μία τῶν ἐπτὰ πόλεων τῆς ἐπαρχίας Ροδόπης. Ὑπῆρξεν ἔδρα Μητροπόλεως, ἐχούσης ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς τρεῖς ἐπισκοπᾶς, βραδύτερον δὲ ὀκτώ⁴⁾. Καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Προκόπιος⁵⁾, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐπληρώθησε τὰ προπύργια αὐτῆς.

Πότε καὶ ὑπὸ τίνων κατεστράφη ἡ Τραϊανούπολις δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Πάντως ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς (1341—1354) ἀναφέρει αὐτὴν ὡς πόλιν «κατεστραμμένην οὖσαν ἐκ πολλῶν ἔτων». Τὸ ὑλικὸν τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν φρουρίων Φερῶν καὶ Αἴνου.

Ἐν Τραϊανουπόλει εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς διάφορα εὐρήματα, οἷον νομίσματα φέροντα ἑλληνικοὺς τύπους καὶ γράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα παρίσταται ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ζεὺς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, ἡ Ἀθηνᾶ κρανοφόρος, ὁ Ἐβρος ποταμὸς κ. ἄ. Ἐπίσης, ὡς ἐπληροφορήθημεν, ἐν ἔτει 1935, ὅτε ἐτίθεντο τὰ θεμέλια τῶν ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας Τουρισμοῦ ἀνεγειρομένων λουτρικῶν οἰκημάτων, ἀνευρέθη μεγάλη ἐνεπίγραφος στήλη καὶ κορμὸς ἀγάλματος, ἅτινα ἀπεστάλησαν τότε εἰς τὴν Δημορχίαν Ἀλεξάνδρου καὶ προφανῶς κατεστράφησαν. Ἀνελθόντες τὸν ἀπορῶγα τῆς ἀκροπόλεως βράχον, παρὰ τὸ δύσβατον αὐτοῦ καὶ τὸν σφοδρῶς πνέοντα ἄνεμον, ἀνεύρομεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ καὶ παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κατηρειπωμένου ἐξωκκλησίου, ἐν μέσῳ λίθων ἀργῶν, ὀγκῶδες τεμάχιον μαρμάρου, τετραγώνου σχήματος, ἔχοντος διαστάσεις 0,80×0,80 τοῦ μ. περίπου, ὕψος δὲ 0,35 τοῦ μ. περίπου. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου, οὖσα ἀπολεπισμένη κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν, φέρει γεγλυμένας θέσεις ποδῶν κατὰ τὰ δεξιὰ ἴχνη τοῦ πέλματος, ἐν διαστά-

1) Bull. Corr. Héll., 37 (1913), σελ. 147 καὶ Annuaire des études Greques, 1873, σελ. 98, ἀριθ. 5.

2) Itiner., σελ. 175 καὶ 322.

3) Hierosol., σελ. 602.

4) Συνταγματικὸν Λέοντος Σοφοῦ (886—959). Ἐκθεσις τοῦ αἰοιδίμου βασιλέως κυροῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ γέροντος (1282—1328).

5) Προκοπίου, περὶ Ἰουστιν. κτισμάτων.

σει. Ἐκ τούτων ὁ μὲν δεξιὸς ποῦς ἐξετείνεται μέχρι τῆς ἄκρας σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας κατὰ προεκβολήν, ὁ δ' ἕτερος, ὁ ἀριστερός, πρὸς τὰ ὀπισθεν. Ἐπὶ τῶν οὕτω σχηματιζομένων ἰχνῶν τῶν ποδῶν ὑπάρχουν ἐγκεχαραγμένοι ὄπαι κατὰ τὸ μᾶλλον βαθεῖται, ἐξ ὧν ἡ μὲν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ

1. Ἐνεπίγραφος λίθος ἐκ Τραϊανουπόλεως
(Σχέδ. Γρηγ. Εὐθυμίου)

μέσου τῆς πτέρνας βυΐνει παραλλήλως κατὰ μῆκος τοῦ πέλματος εἰς ἕκτασιν 0,6 τοῦ μ., ἡ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς φέρεται ἔξωθεν καὶ κατὰ τὸ πλάτος αὐτοῦ εἰς ἕκτασιν 0,10 τοῦ μ. καὶ ἔτι περισσότερον ἴσως. (Βλ. σχ. ὑπ' ἀρ. 1).

Δῆλον ἐκ τούτων καθίσταται, ὅτι τὸ μάρμαρον τοῦτο ἀπετέλει τὸ βᾶθρον, ἐφ' οὗ ἴστατο ὁ ἀνδρὶὰς τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ μήκους καὶ πλάτους τῶν ἰχνογραφημένων πελμάτων, θὰ ἦτο μεγαλύτερος τοῦ φυσικοῦ μεγέθους.

Ἡ πρὸς τὸ ὀρθιον πλευρὰ τοῦ μαρμάρου ἔχει ὕψος 0,35 τοῦ μ.,

εἶναι δ' ἐνεπίγραφος. Τόσον ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅσον καὶ ἢ πρὸς τ' ἀριστερὰ γωνία αὐτοῦ εἶναι ἀρκοῦντως ἀπολεπισμένη.

Τὰ γράμματα τῶν ὑπολοίπων, ὄντα εὐανάγνωστα, ἔχουν ὕψος 0,4 ἕως 0,5 τοῦ μ., πλάτος περίπου τὸ αὐτό, βάθος δὲ περὶ τὰ 0,2 τοῦ μ. Τὰ σωζόμενα γράμματα ἔχουν ὡς κάτωθι :

ΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ Μ̄ ΑΥΡΗΛΙΟΙ
ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟ
. ΙΙ ΠΟΛΙΣ

Ἐκ τῆς δευτέρας σειρᾶς ἐλλεῖπει προφανῶς τὸ γράμμα Α τῆς πρώτης λέξεως καὶ αἱ ὑπόλοιποι κεραῖαι τοῦ γράμματος Ν τῆς τελευταίας. Ἐκ τῆς τρίτης σειρᾶς ἐλλεῖπει τὸ γράμμα Ν τῆς τελευταίας λέξεως. Ἐκ τῆς τετάρτης σειρᾶς ἐλλεῖπουν τὰ πρῶτα γράμματα, σώζονται δὲ αἱ δύο παράλληλοι κεραῖαι, αἱ ὁποῖαι μᾶς πείθουν ὅτι τὸ τελευταῖον γράμμα τῆς ἐσβεσμένης λέξεως εἶναι τὸ Ν. Συνεπῶς, συμπληρουμένη ἡ ἐπιγραφή θὰ εἶχεν ὧδε :

[ΤΥΧΗ ΑΓΑΘΗ ΘΕΙΟΤΑΤΟΝ]
[Α]ΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ Μ̄ ΑΥΡΗΛΙΟΝ
ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟ[Ν]
[Η ΤΡΑΙΑΝΩ]Ν ΠΟΛΙΣ

[Τύχη Ἀγαθῆ· Θεϊότατον
[Α]ὐτοκράτορα Μ. Αὐρήλιον
Ἀντωνεῖνον Σεβαστὸ[ν]
[Ἡ Τραϊανῶ]ν πόλις

Πέρα τούτων δὲν φαίνονται ἴσνη ἄλλων γραμμάτων. Πιθανὸν νὰ μὴ ὑπῆρχον. Πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ κατεστράφησαν τελείως. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν εὐκόλως δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν διὰ τῆς λέξεως ΕΥΤΥΧΩΣ, ἢ διὰ τῆς φράσεως ΠΡΩΤΑΡΧΟΥΝΤΟΣ ΔΕΙΝΑ.

Φαίνεται κατὰ ταῦτα, ὅτι διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκφράζονται αἱ εὐχαριστίαι τῶν Τραϊανουπολιτῶν πρὸς τὸν ρωμαῖον αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρήλιον Ἀντωνεῖον, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου μάλιστα εἶχον ἀνιδρῦσαι καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βάρθρου ἀνδριάντα. Ἄλλ' ὅ τε ἀνδριάς καὶ τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ βάρθρου μᾶλλον ἐξηφανίσθησαν, ἢ κρύπτονται ὑπὸ τὸ χῶμα.

Ὁ ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Μ. Αὐρήλιος (26 Ἀπριλίου 121—17 Μαρτίου 180) διεδέξατο τὸν Ἀδριανόν, ἀπέθανε δὲ εἰς τὸ Σίρμιον τῆς Παννονίας. Διὰ ποῖον ὅμως λόγον ἀφιερῶθη ἀνδριάς αὐτοῦ ἐν Τραϊανουπόλει; Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δὲν ἀναφέρεται. Δυνάμεθα ὅμως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο εἰς ἔκφρασιν εὐγνωμοσύνης τῆς πόλεως διὰ τὴν ὑπ' ἐκεῖνου παρασχεθεῖσαν αὐτῇ εὐεργεσίαν, ἴσως ὅτε διεξῆγε τὸν κατὰ τῶν Σαρματῶν πόλεμον.

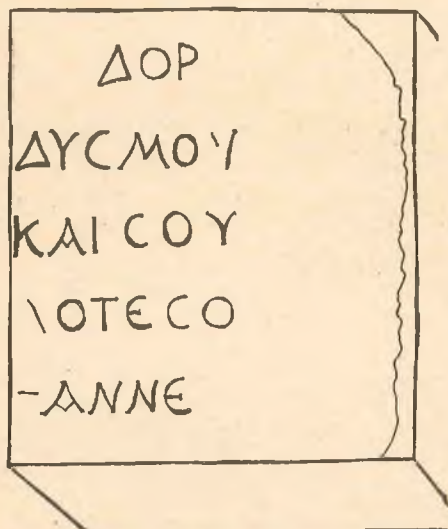
Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα: Ἐκ τῆς ὑφ' ἡμῶν γενομένης συμπληρώσεως τοῦ τελευταίου στίχου προκύπτει, ὅτι ἡ Τραϊανούπολις ἔκαλεῖτο καὶ Τραϊανῶν πόλις. Ἄλλ' ὅ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθεῖς Albert Dumont ἐξ ἀφορμῆς ἀνευρέσεως παρομοίας ἐπιγραφῆς ¹⁾ ἐν Παλαιᾷ Ζαγοράῃ ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἄλλη εἶναι ἢ παρὰ τὸν Ἐβρον Τραϊανούπολις καὶ ἄλλη ἢ Τραϊανῶν πόλις, σιτηριχοεῖς εἰς τὸ ὅτι τῆς μὲν πρώτης τὸ ἐθνικὸν εἶναι *Τραϊανουπολείτης*, ἐνῶ τῆς δευτέρας *Τραϊανεύς*. Ἀφορμὴν ἐκ τούτου λαμβάνων παραδέχεται, ὅτι κατὰ τὸν Β' πρὸς Γ' μ. Χ. αἰῶνα ὑπῆρχεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Ζαγοράς ἐτέρα πόλις Τραϊανή. Τούτῳ ἀκολουθοῦντες καὶ ἄλλοι ταυτίζουσι τὴν πόλιν ταύτην πρὸς τὴν Βερόην, ἢ Αὐγουστὴν Τραϊανήν, κληθεῖσαν οὕτως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Τραϊανὸς ἐπεξέτεινε ἢ ἐκαλλώπισε ταύτην.

Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Dumont δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς. Διότι ἡ πόλις ἔκαλεῖτο καὶ Τραϊανούπολις ἢ Τραϊανῶν πόλις. Σημειωτέον ὅτι ἐκτὸς τοῦ Dumont καὶ ὁ ἡμέτερος Μυρτ. Ἀποστολίδης εὔρε καὶ ἐξέδωκεν ἐπιγραφὰς τῆς παρὰ τὴν νῦν Παλαιὰν Ζαγορὰν Τραϊανῶν πόλεως. Ἐκ πάντων τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη ἐρευνητῶν τινῶν, καθ' ἣν τὰ ἐρείπια τῆς παρὰ τὴν Βερόην Τραϊανουπόλεως ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν φρουρίων τῶν Φερρῶν καὶ τῆς Αἴνου.

Τὰ γράμματα τῆς ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς μαρτυροῦν, ὅτι αὕτη ἐχαράχθη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος. Χαρακτηριστικὴ τυγχάνει ἡ χάραξις τοῦ γράμματος Σ, ὅπερ γράφεται διὰ τοῦ λατινικοῦ □ καὶ δὴ τετραγωνικῶς καὶ οὐχὶ μηνσειδῶς.

1) A. Dumont, B. C. H. 2, (1878) σελ. 463.

Ὁ δεύτερος ἐνεπίγραφος λίθος, τὸν ὁποῖον εὗρομεν ἐκτισμένον εἰς τὸν

2. Ἐνεπίγραφος λίθος ἐκ Τραϊανουπόλεως
(Σχεδ. Γρηγ. Εὐθυμίου)

τοῖχον τοῦ μοναστηρίου, κρημνίσαντες τοὺς ὑπὲρ αὐτόν, ἦτο πλήρης ἀσβέστου. Τοῦτον ἀποξέσαντες κατὰ τὸ δυνατόν, ἀντελήφθημεν ὑπαρξιν γραμμάτων. Ὁ λίθος οὗτος ἔχει ὕψος μὲν 0,28 τοῦ μ., πλάτος δὲ 0,25. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ αὐτοῦ εἶναι ἀπολεπισμένη. Ἐκ τῆς ὄλης ἐμφανίσεως τοῦ λίθου, ὄντος ἐκ ψευδομαρμάρου καὶ τῆς ἐπ' αὐτόν διατάξεως τῶν γραμμάτων ἐβεβαιώθημεν, ὅτι οὗτος ἀπεκόπη διὰ κτυπήματος σφύρας, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἐντειχισθῆ, διότι αἱ διαστάσεις του θὰ ἦσαν μεγαλύτεραι τοῦ δέοντος. Παρὰ τὰς ἐρεῦνας μας δὲν κατέστη δυνατόν ν' ἀνεύρωμεν τὸ ἕτερον τεμάχιον. (Βλ. σχ. ὑπ' ἀρ. 2).

Τὸ μάρμαρον δὲν εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ διὰ τοῦτο ἡ χάραξις εἶναι ἀβαθής. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι περίπου 0,035—0,040 τοῦ μ., τὸ δὲ πλάτος 0,025—0,030 τοῦ μ. Τὰ σωζόμενα γράμματα δεικνύουν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε στίχων. Δύσκολον εἶναι νὰ εἰκάσῃ τις τὸν ἀριθμὸν γραμμάτων ἐκάστου στίχου καὶ διὰ τοῦτο δύσκολος ἀποβαίνει ἡ συμπλήρωσις τῆς. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω :

ΔΟΡ. . . .

ΔΥΣΜΟ/. . . .

ΚΑΙ ΣΟΥ. . . .

ἸΟΤΕ ΣΟ. . . .

—ΑΝΝΕ. . . .

Δορ. . . .

Λυσμο. . . .

Και Σου. . . .

—οτε σο. . . .

—αννε. . . .

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀναθηματικὴ. Ἐκ δὲ τῆς παραστάσεως τῶν γραμμάτων C καὶ E εἰκάζομεν, ὅτι εἶναι τοῦ Δ' μ. X. αἰῶνος.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ἐνεπιγράφων λίθων ἀνεύρωμεν διὰ προχείρου σκαφικῆς ἐρεύνης καὶ δύο μικρὰ μαρμάρια κιονόκρανα, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἱκανῶς κατεστραμμένα. Εἰς τὸ ἓν ἐκ τούτων διατηροῦνται αἱ κατὰ τὰς γωνίας ἔλικες.

Β'. ΔΙΑΦΟΡΑ ΟΣΤΡΑΚΑ ΕΚ ΔΟΡΙΣΚΟΥ

Ὁ Δορίσκος εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς Θράκης παρὰ τὸν Ἐβρον θρακικῶν πόλεων, ἔκειτο δὲ παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ

ὄχθην, πρὸς τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ¹⁾. Δὲν ὑπάρχουν βεβαίως μαρτυρίαι περὶ τῆς πρώτης οἰκίσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀναφέρεται πρωίμως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ παλαιότερα θρακοπελασγικά πολιόμενα²⁾. Ὁ Ἡρόδοτος γράφει περὶ αὐτοῦ «τεῖχος τε ἐδέδμητο βασιλήιον τοῦτο τὸ δὴ Δορίσκος κέκληται, καὶ Περσέων φρουρὴ ἐν αὐτῷ κατεστήκει ὑπὸ Δαρείου ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐλεῖ τε ἐπὶ Σκύθας ἐστρατεύετο». Ὅτε δ' ὁ Ξέρξης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευεν, εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δορίσκου, ἦτις δύναται νὰ χωρέσῃ δεκακισχιλίους ἀνθρώπους, κατεμέτρησε καὶ ἐπεθεώρησε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, συγκεντρῶσας δ' ἅμα ἐν τῇ πρὸ τοῦ Δορίσκου παραλίᾳ καὶ τὸ ναυτικὸν αὐτοῦ³⁾.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ὁ Δορίσκος μετὰ τοῦ Σερρείου καὶ τοῦ Ἰεροῦ ὄρους ἀπετέλουν τὰ πλέον προκεχωρημένα ἐρείσματα τῆς συμμαχίας ταύτης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπώλεια τούτων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατάκτησις των, ἐξήγειρε τὸν Δημοσθένη, ἐπιτεθέντα κατὰ τῆς ὀλιγορίας τῶν Ἀθηναίων⁴⁾.

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ἀναφέρεται ὁ Δορίσκος ὡς εἰς ἓκ τῶν πρώτων σταθμῶν αὐτοῦ ἐν τῇ Θράκῃ⁵⁾. Ἄλλὰ καὶ παρὰ τῶν ῥωμαίων συγγραφέων ἀναφέρεται ὁ Δορίσκος, ὡς πόλις θρακικὴ, κειμένη μεταξὺ τοῦ Ἐβρου καὶ τοῦ Σερρείου⁶⁾. Μνεῖαν τοῦ Δορίσκου ποιοῦνται καὶ οἱ παλαιοὶ λεξικογράφοι⁷⁾. Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ὁ Δορίσκος παρ' οὐδενὸς συγγραφέως ἀναφέρεται, οὔτε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἐκ τούτου ἀγόμεθα εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι παρήκμασε καὶ ἠφρανίσθη, δι' αἰτίας καὶ σήμερον ἀνεξεκρηβώτους. Ἀντιθέτως, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀκμάζουν βορειότερον αὐτοῦ αἱ Φέρραι, ταυτιζόμεναι παρὰ τινῶν ἔρηννητῶν πρὸς τὴν βυζαντινὴν Βῆραν⁸⁾. Περὶ τῶν Φερρῶν, αἵτινες τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν φρού-

1) Γρ. Εὐθυμίου. Περὶ οἰκίσεως τῆς παρ' Ἐβρον Θράκης κλπ., σ. 23.

2) Ἡροδ. Ζ, 59. «...ὁ δὲ Δορίσκος ἐστὶ τῆς Θρηϊκῆς αἰγιαλός τε καὶ πεδίον μέγα, διὰ δὲ αὐτοῦ ῥεῖ ποταμὸς μέγας Ἐβρος».

3) Ἡροδ. Ζ, 63.—Διοδ. Σικελ. XI, 3 «ὡς δ' ἦκεν εἰς Δορίσκον, ἐνταῦθα μετετεπέμπετο τὸ ναυτικόν, ὥστε ἀφοπτόρας τὰς δυνάμεις εἰς ἓνα τόπον ἀθροισθῆναι. ἐποίησατο δὲ καὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς στρατιᾶς ἀπάσης».

4) Δημοσθ. Φιλίπ. Γ, IX, 114 καὶ Φιλίπ. Δ, X, 133 «ὄρατε Σερρείον καὶ Δορίσκον· ταῦτα γὰρ πρῶτα ὀλιγορῆθη καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην, ἃ πολλοῖς ὑμῖν οὐδὲ γνώριμά ἐστιν ἴσως ταῦτα μέντοι ἐαθέντα καὶ παροφθέντα ἀπώλεσε Θράκην καὶ Κερσοβλέπτην, σύμμαχον ὄνθ' ἡμῶν».

5) Ἀρριανοῦ, Ἀλεξ. Ἀναβ.

6) Pomp. Melae, Β, II 8. «Doriscos, ubi Xerxes copias suas. deinde promontorium Serrhium».—Ἀππιανοῦ, Ρωμ. Ἐμφύλ. Δ, 102.

7) Στεφ. Βυζαντ. ἐν λ. «Δορίσκος πόλις Θράκης καὶ πεδίον. τὸ ἐθνικὸν Δορίσκιος».—Σουΐδα «Δορίσκος χωρίον Θράκης».

8) Ἀναστ. Ὀρλάνδου, Τὰ βυζ. μνημεῖα τῆς Βῆρας, Θρακικά, τ. Δ' (1233), σ. 3—7.

ριον ἀνδρῶν μοναζόντων, ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καντακουζηνοῦ πόλισμα «κατῳκισμένον ὑπὸ ἀγροτῶν τινων», ἀναφέρει καὶ ὁ Καντακουζηνός ¹⁾.

Τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης θρακικῆς πόλεως οὐδὲν ἐμφανὲς λείψανον σώζεται μέχρι σήμερον. Μόνον εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου χιλιομ. πρὸς ἀνατολὰς τοῦ σημερινοῦ χωρίου Δορίσκος καὶ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Ἀλεξανδρουπόλεως Διδυμοτείχου, σώζονται ἔχνη τινὰ τῆς παμπάλαιας ταύτης οἰκίσεως. Τὰ ἔχνη ταῦτα εἶναι : Εἰς τὴν τοποθεσίαν Κουροῦ Τσεσμέ δύο τύμβοι πλησίον ἀλλήλων κείμενοι. Εἰς τὴν τοποθεσίαν *Σαράγια* ἐπίσης ὑπάρχει περιέργος τύμβος μήκους 36 περίπου ποδῶν καὶ πλάτους 10, ὁμοιάζων πρὸς τὰ χῶματα τῆς Σεμιράμιδος. Ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ ἀνεύρομεν ἑντὸς ἀγροῦ πλήθος τεμαχίων ὀστράκων, κεράμων καὶ ὀπτοπλίνθων. Ἀνασκάψαντες ἑντὸς τοῦ ἀγροῦ καὶ εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος, ἀνεύρομεν τῆδε κακέισε τεμάχια ὀστράκων διαφόρων ἐποχῶν καὶ ὑψίστης σπουδαιότητος. Τὰ σπουδαιότερα τούτων περισυνελέξαμεν καὶ ἐταξινομήσαμεν ὧδε :

Τεμάχιον α΄: Μικρὸν θραῦσμα ἀγγείου, ἔχοντος χροῶμα ὑπομέλαν καὶ φέροντος ἐγγάρακτον εὐθύγραμμον διακόσμησιν. Διαπιστοῦται ὁμοιότης αὐτοῦ πρὸς τὰ *θεςσαλικὰ* λεγόμενα ἀγγεῖα, συγκεκριμένως δὲ πρὸς τὰ νεώτερα νεαλιθικά, ἅτινα προσομοιάζουν τοῖς ἀγγείοις τῶν βορείων χωρῶν ²⁾. Τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον μέχρι τινὸς φέρει εὐθύγραμμον ἐγγάρακτον διακόσμησιν, εἶτα δ' ἐν τῇ κατωτέρῳ ζώνῃ φαίνεται ὅτι ἡ χάραξις γίνεται πλαγία. Ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ὁμοιότητός του πρὸς τὰ λοιπὰ ἐγγάρακτα ἀγγεῖα, δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς ἀγγεῖον τῆς ΙΕ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Τεμάχιον β΄: Πιθανῶς θραῦσμα ἐκ ψευδοστόμου ἀμφορέως. Ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν στιλπνοχρῶμων μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἢ ἄλλως τῶν νεωτέρων κρητομυκηναϊκῶν ³⁾. Ἐπὶ ὠχροῦ κιτρίνου ἐδάφους ἐστιλπνωμένου φέρει γεωμετρικὴν διακόσμησιν διὰ στιλπνοῦ μέλανος χρώματος. Εἰς τὸ εὐρεθὲν τεμάχιον ὑπάρχει ζώνη πλάτους 0,2 περίπου, χωριζομένη τῶν ὑπολοίπων παραστάσεων διὰ δύο παραλλήλων γραμμῶν σκοτεινοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων γραμμῶν τῆς οὕτω σχηματιζομένης ζώνης δηλοῦται διὰ στιλπνοῦ μέλανος χρώματος διπλῆ κυματοειδῆ γραμμή, διήκουσα καθ' ὅλην τὴν ἔξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου. Δυστυχῶς τὸ μικρὸν τοῦ τεμαχίου δὲν ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν ἄλλας παραστάσεις. Πάντως ἐκ τῶν σωζωμένων δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν ΙΓ'—ΙΒ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

1) Ἰ. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. Ι, 310 «ἦλθον εἰς Φερράς ἅμα μὲν καὶ διὰ τὸ τὴν πόλιν ὀχυρὰν εἶναι, καρτερωτάτην τειχῶν καὶ περιβολαῖς καὶ ἀφθονίαν τῶν ἐπιτηδείων δυναμένην χορηγεῖν τῇ στρατιᾷ».

2) Π. Καββαδία, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, σελ. 225—230. Χρ. Τσοῦντα, Αἱ προϊστορικαὶ ὀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.

3) Π. Καββαδία, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 245—250.

Τεμάχιον γ': Ἐκ μελανομόρφου πινακίου, πιθανῶς τῆς αὐτῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης. Ἐκ στυλποῦ μέλανος χρώματος δηλοῦται κυκλική γραμμὴ ὑποκιτρίνου φυσικοῦ χρώματος τοῦ ἀγγείου. Ἐξωτερικῶς ἐπὶ στυλποῦ ὑποκιτρίνου χρώματος δηλοῦνται γραμμαὶ διὰ στυλποῦ μέλανος χρώματος.

Τεμάχιον δ': Πιθανῶς ἐκ μελανομόρφου σκύφου. Διακρίνεται τὸ ἔμπροσθεν τμήμα ἀνθρωπίνης κεφαλῆς μετὰ μελαίνης κόμης, συγκρατουμένης δι' ἀναδέσμου. Ἡ μορφή ἔχει χρῶμα ἐρυθρόν. Ἄλλα χρώματα δὲν διακρίνονται. Ἴσως κατεστράφησαν. Χρονολογικῶς τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τοῦ ΣΓ' π. Χ. αἰῶνος.

Τεμάχιον ε': Ἐκ χείλους μελανομόρφου ἀμφορέως τοῦ κλασσικοῦ τύπου. Ἐκ τούτου δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ΣΓ' π. Χ. αἰῶνα.

Τεμάχιον στ': Ἐκ λαβῆς μελανομόρφου ἀγγείου ἄνευ ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν. Τὸ χρῶμα τοῦ τεμαχίου δὲν εἶναι στυλπνόν.

Τεμάχιον ζ': Λαιμὸς μελανομόρφου ἀγγείου κατεστραμμένος.

Τεμάχιον η': Ἐξ ἐρυθρομόρφου σκύφου τοῦ Δ' αἰῶνος. Τὸ τεμάχιον φέρει ἀνθρωπίνην παράστασιν κατεστραμμένην καὶ ποικιλίαν χρωμάτων, ἐν οἷς καὶ λευκὸν ἔντονον.

Τεμάχιον θ': Βάσις μελανομόρφου ἀγγείου ἄνευ παραστάσεώς τινος.

Τεμάχιον ι': Τεμάχιον ὀπτοπλίνθου ἐξειργασμένης καὶ φερούσης ἐρυθρὸν χρῶμα δι' ἐπαλείψεως. Κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν φέρει ἔκτυπον γραμμὴν, προεξέχουσαν τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας. Πιθανῶς προέρχεται ἐκ διαπέδου ἢ ἐξ ὄροφῆς κτιρίου τινός, τῆς ἐκτύπου γραμμῆς ἀποτελοῦσης κόσμημα δλοκλήρου σειρᾶς ὀπτοπλίνθων.

Ἡ ὑπαρξίς τῶν τεμαχίων τούτων, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων ἐγκατεσπαρμένων ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν οἷς προέχουν τὰ τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων, ἐπιμαρτυροῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ παμπαλαίου θρακικοῦ συνοικισμοῦ, ἀκμάσαντος ἤδη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἐπιβάλλεται, ὅθεν, διενέργεια σκαφικῆς ἐρεῦνης μετὰ πάσης προσοχῆς, ἰδίως δὲ τῶν σημειωθέντων τύμβων, ἀφ' ἧς πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα θὰ προέλθωσιν, ἐπιβεβαιούντα τὴν προϋμωτάτην τῶν Θρακῶν ἐγκατάστασιν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῆς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς παρωχημένης ἐκείνης ἐποχῆς ἐπίδοσιν αὐτῶν.

Γ' Ο ΚΙΟΠΕΚ ΜΠΕΗΣ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιότερας θρακικὰς ἐορτάς, ἔχουσα τὰς ρίζας της εἰς τὴν μυθικὴν ἐποχὴν καὶ συνδεομένη μετὰ τὴν διονυσιακὴν λατρείαν, εἶναι καὶ ἡ τοῦ Κιοπέκ Μπέη, διατηρηθεῖσα ἐν Διδυμοτείχῳ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Πλήρη περιγραφὴν τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἦτις καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Θράκης διεξήγετο, κυρίως δὲ εἰς τὸ Ὀρτάκιον, ἔχομεν ἀπὸ αὐτόπτας, οἱ ὅποιοι τὴν παρηκολούθησαν καὶ τὴν περιέγραφον¹⁾. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὅμως

1) Πολυδ. Παπαχριστοδούλου, Τὰ Δημήτρια, Ἄρχ. Θρακ. καὶ Λαογρ. Θεσσαυ-

αὐτῆς ὑπάρχουν παραλλαγαὶ καὶ διαφοροποιήσεις, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, δικαιολογούμεναι ἴσως ὄχι τόσον ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων, ὅσον ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, τοῦ ἐπιβάλλοντος τὰς ἀλλαγὰς καὶ βελτιώσεις.

Τοιαύτην παραλλαγὴν ἔχομεν καὶ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Κιοπέκ Μπέη

Ὁ Μπέης

Διδυμοτείχου, δικαιολογούμενην ἐκ τῆς συνθέσεως τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ ἀστικοῦ βίου καὶ τῶν ἐκ ταύτης καθιερωμένων συνηθειῶν αὐτοῦ. Ἡ παράστασις τοῦ Κιοπέκ Μπέη εἶναι βεβαίως καθαρῶς ἀγροτική, ἀλλ' ἡ τέλεσις αὐτῆς ἐν Διδυμοτείχῳ ἐδέχθη ἐπίδρασιν ἀστικῶν στοιχείων. Διὰ τοῦτο ὁ Κιοπέκ Μπέης Διδυμοτείχου ἀποτελεῖ λαϊκὴν διονυσιακὴν παράστασιν, ἔχουσαν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἰδιοτυπίαν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι ὁ Κιοπέκ Μπέης, ὡς παρίσταται ἐν Διδυμοτείχῳ, ἀποτελεῖ κρᾶμα τῶν Καλογήρων τῆς Βιζύης¹⁾ καὶ τοῦ Μπέη τοῦ Ὁρτακίου

Ὁ Κιοπέκ Μπέης εἶναι λαϊκὴ παράστασις ὁργανομένη ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς πόλεως, οἱ ὅποιοι μάλιστα καὶ ἀποδίδουν τὴν κακὴν ἐσοδείαν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι διεκόπη ἀπὸ τοῦ 1935.

Πιστεύουν ἐπίσης ὅτι ἡ καλὴ ἢ κακὴ

συγκομιδὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ὑποδυόμενον τὸν Μπέη. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγουν ν' ἀναθέτουν αὐτὸν εἰς ἄτομα, χαρακτηριζόμενα ὅτι ἔχουν γρουσουζιά.

Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Μπέη, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπομεν νὰ διασώζεται τὸ πρωταρχικὸν κύτταρον τῆς τραγωδίας ὡς μιμήσεως κατ' ἐξοχὴν τῶν παθημάτων τοῦ Διονύσου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε κύνες ὑπάρχουν, οὔτε μέθυσοι, λαμβάνουν μέρος τὰ κάτωθι πρόσωπα, ὡς μέλη λαϊκοῦ θιάσου ἔχοντα ἐκ τῶν προτέρων προδιαγεγραμμένον ρόλον, κατὰ τὸ ἄγρουφον τυπικόν, διατηρούμενον εἰς τὴν μνήμην ἐκάστου καὶ μὴ διδασκόμενον οὔτε κατὰ τὰς μιμικὰς κινήσεις, οὔτε κατὰ τὸ περιεχόμενον.

1.—Ὁ Μπέης : Φορεῖ μικρὸ ἐπανωφόριον ἀπὸ δορὰν προβάτου, κα-

ροῦ, τόμ. ΙΕ', σελ. 319—355—Βλ. Θρακικά, τόμ. Γ', Μ. Ροδόσιου : Δημήτρια.

1) Γ. Βιζυηνοῦ, Οἱ Καλόγηροι καὶ ἡ Διονυσιακὴ λατρεία ἐν Θράκῃ, Θρακικὴ Ἐπετηρίς, 1897 καὶ Ἑβδομὰς Καμπούρογλου (34, 35, 1888).

λυπτόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου κατὰ τὸ σῶμα. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει κάλυμμα σχήματος στρογγύλου, τὸ ὁποῖον ἔχει κατὰ κορυφὴν δύο ἑλικοειδῆ κέρατα ταύρου. Ἐχει μακρὰν γενειάδα ἀπὸ δέρμα προβάτου ἐπίσης. Φορεῖ περιδέραιον ἀπὸ καρούλια. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κρατεῖ *ταιμπούκι* κατεσκευασμένον ἀπὸ *γκρατσούνα* (κολοκύνθην), ἀντὶ δὲ καπνοῦ καίει ἐντὸς αὐτοῦ ἄχυρα, τὰ ὁποῖα καὶ ὑποτίθεται ὅτι καπνίζει. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀνέχει μικρὸν ξύλον ἐξυσμένον εἰς σχῆμα κονδυλοφόρου. Τοῦτο κατὰ τρόπον κωμικὸν βυθίζει εἰς τὰ ὀπίσθια ὄνου, ὁπόθεν λαμβάνει μελάνην, καταχωρίζει εἰς τὴν ὑπὸ τὴν μασχάλην του διφθέραν τὰ ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα, καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὄνου εἰς τρόπον ὥστε νὰ βλέπη τὰ ὀπίσθια τοῦ ζώου.

Διὰ τὴν μεγαλοπρεπεστέραν ἐμφάνισιν καὶ ἐξυψηρότησίν του ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ ἕναν ὑπασπιστήν. Οὗτος ἐνδύεται κατὰ τρόπον κωμικῶς ἀξιοθρήνη-

Στὴν πλατεῖα τῆς πόλεως

τον, ἢ ὅλη δ' ἐμφάνισίς του προσδίδει χαρακτηριστὰ σκλάβου (ραγιά). Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει κωνοειδῆ *καούκα*, ἀπολήγουσαν εἰς ὀξὺ σχῆμα καὶ ἔχουσαν ὕψος 0,80 τοῦ μ. Φορεῖ πουτιούρια καὶ τὸ πρόσωπόν του εἶναι βαμμένον διὰ μέλανος χρώματος,

2.— **Ἡ κατσιβέλλα** : Ταύτην ὑποδύεται ἀνὴρ, βαφόμενος καταλλήλως καὶ φέρων ἐνδυμασίαν, οἷα ἢ τῶν κατσιβέλλων γυναικῶν. Κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας κρόταλα (ζίλια), τὰ ὁποῖα κρούει κατὰ τὴν ὄρχησιν. Ἐνδύεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ἐκδήλως, ὅτι εἶναι ἐγγυος καὶ ἀναζητεῖ συνεχῶς τὸν σύζυγόν της, πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὁποίου ἐνδιαφέρεται καὶ ὁ Μπέης. Ἀπὸ τὸν ὄμιλο δηλονότι τῶν παρακολουθούντων συλλαμβάνεται ὁ τυχαῖος ὡς σύζυγός της καὶ αἰχμαλωτίζεται, μὴ δυνάμενος ν' ἀπελευθερωθῇ ἄνευ λύτρων. Εἰς τὸ πρόσωπον τῆς κατσιβέλλας, τῆς φερούσης εἰς τὴν κοιλίαν τέκνον κλεψίγαμον καὶ ὄρχουμένης καὶ κροταλιζούσης ὡς ἡ Κοττυτώ, ἢ ἀρχαία ὄρχια-

στική τῶν Θρακῶν θεότης, βλέπομεν συμβολιζομένην τὴν τροφὸν τοῦ Διονύσου.

3.—**Ἡ χωρική :** Καὶ τὸν ρόλον τοῦτον ὑποδέεται ἀνὴρ, ἐνδεδυμένος διὰ χωρικῆς ἐνδυμασίας καὶ κρατῶν ἠλακάτην, διὰ τῆς ὁποίας γνέθει τὸ ἐπ' αὐτῆς ἔριον. Καὶ αὕτη εὐρίσκεται εἰς ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν, ἀναζητοῦσα μεταξὺ τοῦ ὁμίλου τῶν θεατῶν τὸν σύζυγόν της, ὅστις τὴν ἐγκατέλιπεν ἔγγυον.

4.—**Αἱ δύο κόραι :** Τὸν ρόλον τοῦτον ὑποδύονται ἐπίσης δύο ἄρρενες καὶ δὴ νέοι, φροντίζοντες μάλιστα νὰ εἶναι ἐνδεδυμένοι μὲ τὰ πλέον ὠραιότερα γυναικεῖα φορέματα καὶ τὸν ἄλλον γυναικεῖον κόσμον. Κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας κρόταλα καὶ ὀρχοῦνται συνεχῶς καὶ δὴ κατὰ σεμνοπρεπῆ τρόπον.

5.—**Ὁ κασιβελλος :** Οὗτος παίζει τὸ τύμπανον (νταούλι), μὴ ἔχων ἄλλο ἐνεργὸν μέρος νὰ διαδραματίσῃ. Τὸν ρόλον του ὑποδύεται γεωργὸς ἐνδεδυμένος μὲ *πουτούρια* καὶ βαμμένος κατὰ τὸ πρόσωπον διὰ μέλανος χρώματος, ὥστε νὰ ὁμοιάξῃ πρὸς γῦφτον. Διὰ νὰ εἶναι μάλιστα οἱ δδόντες του λευκοὶ καὶ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κατάμαυρον πρόσωπόν του, περιτυλίσσει αὐτοὺς διὰ φλοιῶν κρομμύων.

6.—**Τρεῖς Ζαπτιέδες ἢ Καβάσηδες :** Τὸν ρόλον τοῦτον ὑποδύοντο τρεῖς νέοι ρωμαλέοι, φοροῦντες τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, ἦτοι φουστάνελλαν, τσαρούχια, κλπ. Φαίνεται ὅτι τὰ πρόσωπα ταῦτα ὑπεισήλθον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ διὰ λόγους ἐθνικούς, παρέμεινον δὲ μέχρι σήμερον.

7.—**Εἰς γκαῖντατζῆς :** Οὗτος παίζει τὸν ἄσκαυλον, δίδων τὸν τόνον καὶ τὸν ρυθμὸν εἰς τὴν ὄρχησιν. Εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος γκαῖντατζῆς.

8.—**Δύο ζούξουλα :** Περίεργος ἐμφάνισις δύο φαντασμάτων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουν πανέριον εὐμέγεθες, τὸ ὁποῖον καλύπτεται διὰ κουβέρτας, εἰς τρόπον ὥστε οὔτε οἱ παριστῶντες ταῦτα φαίνονται καὶ ἡ κεφαλὴ ἐν γένει λαμβάνει σχῆμα πεπλατυσμένον. Ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω φέρουν μεγάλην βράκαν φθάνουσαν μέχρι τῶν ἀστραγάλων. Τὰ πρόσωπά των, ὡς καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τοῦ σώματός των ἀποκρύπτονται τελείως. Τὸ περιεργώτερον πάντων εἶναι ὅτι εἰς τὴν ὀσφῦν ἐκάστου καὶ περὶ τὴν ζώνην τοποθετεῖται τεμάχιον χάρτου λευκοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ζωγραφίζεται πρόσωπον παιδίου μικρᾶς ἡλικίας, κωμικῆς ἐμφανίσεως.

9.—**Εἰς ἱατρὸς :** Διακωμώδησις τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος. Ὁ ἱατρὸς φορεῖ μακρὸν νυκτικόν, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς κυλινδρικὸν πῖλον ὕψους 0,50 τοῦ μ. χάρτινον. Εἰς τὸ ἄνωθεν τῆς ρινὸς τμήμα τοῦ πῖλου ζωγραφίζεται ἐρυθρὸς σταυρὸς, δηλωτικὸς τοῦ ἐπαγγέλματος. Τὰ ἱατρικὰ ἐργαλεῖα εἶναι τὰ πλέον ἀπίθανα ἀντικείμενα, οἷον ἀκουστικὰ ἀπὸ κατεστραμμένους λαμπήρας, ἀντὶ σήριγγος ξύλον χονδρὸν καὶ διάφορα φιαλίδια, περιέχοντα ὑγρὰ παντοίων χρωμάτων. Φορεῖ ἐπίσης γιαλιὰ καὶ ὑπογένειον. Εἶναι ἀπομίμησις κωμικῆ τῶν παλαιότερων Ἀσκληπιαδῶν, ὡς ἐν τῇ σκωπτικῇ του διαθέσει ὑπελάμβανεν ὁ λαός. Ὁ ἱατρὸς βοήθειται εἰς τὸ ἔργον του ὑπὸ ἑνὸς νοσοκόμου, φέροντος μακρὸν λευκὸν ἔνδυμα, πῖλον στρογγύλον καὶ φιαλίδια

περιέχοντα ἀπομιμήσεις φαρμάκων. Τόσον ὁ ἰατρός, ὅσον καὶ ὁ νοσοκόμος ἐπαγρυπνοῦν δῆθεν ἐπὶ τῆς υγείας τῶν μελῶν τοῦ θιάσου. Τοῦτο ὁμως δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐξετάζουσι καὶ οἰονδήποτε ἐκ τοῦ ὁμίλου τῶν θεατῶν ἐξετάζουσι τὸν σφυγμὸν του, ἀκροῶνται τῆς ὠμοπλάτης καὶ διατάσσουσιν τὰ πλέον κωμικὰ φάρμακα, ὅταν ἐμβριθῶς διαγνώσουσιν τὴν φύσιν τῆς ἀσθενείας.

10.—**Εἷς Ἐβραῖος** : Λίαν ἐπιτυχὴς ἀπομίμησις τοῦ γνωστοῦ τύπου τοῦ Ἐβραίου, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ πωλοῦντος παντοῖα ἀντικείμενα. Ὁ ὑποκρινόμενος τοῦτον φέρει ὑπογένειον χρώματος μέλανος ἐκ δορᾶς ἐριφίου καὶ βράκαν. Εἰς τὴν πλάτην του ἔχει πολὺ μεγάλην καμπούραν, τεχνητὴν βεβαίως. Κρατεῖ πανέριον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τῶν ὤμων του, περιέχον τὰ πλέον κωμικὰ καλλυντικά· ἦτοι : πούδραν ἐκ ψιλοῦ ἀλεύρου, ἐλαιόλαδον διὰ τὴν

Μέλη τοῦ θιάσου μὲ τὴν κατσιβέλλα, τὸ γιατρὸ καὶ τὴν νοσοκόμο

κόμην, κουβαρίστρες καὶ διάφορα φιαλίδια, κατὰ τεκμήριον περιέχοντα τὰ μυστικά τῆς γυναικείας ὠραιότητος.

11.—**Τῆς τύχης τὰ πουλάκια** : Τὸν ρόλον τοῦτον ὑποδύεται ἀνὴρ φορῶν βράκαν καὶ κοντογούνια. Ἐπὶ τῆς ράχεως φέρει τεχνητὴν καμπούραν. Ἀπὸ τῶν ὤμων του κρέμαται κλουβίον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει περιστέρα, ἀνωθεν δὲ τούτου μικρὰ παγίς, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρίσκεται εἰς ποντικός. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρούει κώδωνα καὶ προσκαλεῖ τοὺς πάντας, ἰδίως δὲ τὰς γυναῖκας «νὰ ἰδοῦν τὴν τύχην των», μοιράζων φύλλα παλαιοῦ ἡμερολογίου, ἔνθα εἶναι γεγραμμένοι λαϊκοὶ ἐρωτικοὶ στίχοι. ¹⁾

12.—**Ἡ ἀρκουδά καὶ ὁ ἀρκουδιάρης** : Τὸν ὅλον θιάσον κατακλείουσι

1) Σ. Δ. Τέτοιον εἶδαμε πρὸ ἡμερῶν εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σεργῶν μὲ ἓνα κλουβὶ ποσλιά καὶ τρία ἐλεύθερα περιστέρια. Τῆς τύχης τὰ πουλάκια. Τὸ πουλάκι καλούμενο τσιμπᾷ καὶ ἀποσπᾷ ἀπὸ ἓνα κουτὶ ἓνα χαρτάκι μὲνα τετράστιχο ποῦ καθορίζει τὴν τύχην. Τὸ χαρτάκι μὲ τὸ ράμφος τους τὸ προσυπογράφουν καὶ τὰ περιστέρια.

οἱ ὑποδύμενοι τὴν ἀρκούδαν καὶ τὸν ἀρκουδιάρην. Τὴν πρώτην ὑποκρίνεται ἀνὴρ ἐνδεδυμένος μέχρις ὀνύχων μὲ γούναν λευκὴν καὶ καλύπταν τὸ πρόσωπον δι' ὁμοίας καλύπτρας. Ὁ ἀρκουδιάρης φορεῖ *πουτούρια*, *ποδήματα* καὶ *καλπάκι*, ἔχει δὲ τὸ πρόσωπον μέλαν διὰ βαφῆς. Διὰ τὴν ὄρχησιν τῆς ἀρκτου ἄδει εἰδικὰ ἄσματα, κυτῶν τὸν *νταῦρέν*.

Αὐτὰ εἶναι τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἀπαριτίξουν τὸν θίασον τοῦ Κιοπέκ Μπέη. Ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, εἰς τὸν Κιοπέκ Μπέην Διδυμοτείχου εἰσεχώρησαν καὶ πρόσωπα ἐξ ἀστικῶν ἀντιλήψεων καὶ συνηθειῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρουσιάζεται ἡ τοσαύτη ποικιλία τῶν συνοδῶν τοῦ ὑπὸ τουρκικὴν ὀνομασίαν Διονίσσου Ζαγρέως.

Ἡ ὅλη προπαρασκευὴ τῆς ἐορτῆς ἀρχεται ἀπὸ ἡμερῶν διὰ τῆς εὐρέ-

Μέλη τοῦ θιάσου μὲ τὴν ἀρκούδα

σεως τῶν καταλλήλων προσώπων καὶ διὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐξοικονομήσεως τῶν καταλλήλων πρὸς τὴν περίστασιν ἀμφιέσεων ¹⁾). Τὴν πρωίαν τῆς ἐπισήμου ἐμφανίσεως, ἡ συνοικία, ἀφ' ἧς ὁ θίασος ἐξορμᾷ, δονεῖται ἀπὸ τοῦς ἤχους τοῦ ἀσκαύλου καὶ τοῦ τυμπάνου, ἀπὸ τὰ πειρακτικὰ λόγια τῶν ὄρχουμένων καὶ τὰς ἐπιφωνήσεις τῶν θεωμένων γυναικῶν, πρὸς τὰς ὁποίας οὔτοι ἐκδηλοῦσι διαθέσεις ἐπιθέσεως. Ἡ ἐκκίνησις γίνεται ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν τῆς πόλεως συνοικίαν.

Ὁ ποικιλώνυμος οὗτος θίασος, ἀληθῆς κατ' ἐμὲ ἀναπαράστασις τῶν λαϊκῶν διονυσιακῶν ἐορτῶν,—περιέχεται τὰς διαφόρους συνοικίας τῆς πόλεως καὶ ἐπισκέπτεται τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ καταστήματα. Ὅπου ὁ χώρος εὐνοεῖ, γίνεται ἡ παράστασις. Ἐκαστος τῶν αὐτοσχεδίων αὐτῶν ὑποκριτῶν παίζει τὸν ρόλον του, οἱ δὲ ἀστείμοι ἐνίστε χονδροκομμένοι εἶναι εἰς ἡμερησίαν

1) Σ. Δ. Εἶναι ἡ παλαιὰ τῶν ἠθοποιῶν σκευή.

διάταξιν. Ὁ Μπέης ὀχούμενος ἐπὶ τοῦ ὄνου φορολογεῖ καταγράφων μὲ μεγαλοπρέπειαν ἄρχοντας τοὺς φορολογουμένους, καθ' ὃν εἴπομεν τρόπον, δίδων εὐχὰς δι' εὐετηρίαν καὶ εὐλογῶν ὡς ἱερωμένος.

Ἐφοῦ τοιουτοτρόπως περιέλθωσιν ὀλόκληρον τὴν πόλιν, συγκεντροῦνται ἅπαντες οἱ ἀποτελοῦντες τὸν θιάσον καὶ πλῆθος θεατῶν εἰς τὴν μικρὰν πλατεῖαν τῆς ἀγροτικῆς συνοικίας «τσαίρια», ἔνθεν ὄρμητο. Ἐκεῖ διεξάγεται καὶ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἐορτῆς περὶ τὰς μεταμεσημβριανὰς ὥρας. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἕτοιμον σιδηροῦν ἄροτρον. Ζευγνύονται εἰς αὐτὸ δύο κόραι ἐκ τῶν ὑποδουμένων ταύτας ἀνδρῶν, ὃ δὲ Μπέης κρατῶν τὸ ἄροτρον διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, σπείρει διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τοῦ ἀνοιγομένου αὐλακος σπῶρον βάμβακος μεμιγμένον μὲ σπῶρον κριθῆς. Ὁ βάμβαξ καὶ ἡ κριθὴ συμ-

Μέλη τοῦ θιάσου στὸ Δημαρχεῖο

βολίζουν προφανῶς τὴν εὐκαρπίαν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς παραγωγῆς. Ὁ σπῶρος, τὸν ὁποῖον ρίπτει, εὐρίσκεται ἕτοιμος εἰς τὸ *σινίκι*. Εὐχεται δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς σπορᾶς : «Καλὸν καρπὸ ! Καλὴ χρονιά ! Νὰ γίνουν τὰ μαμπακία σας !»

Ὅταν ἡ σπορὰ τελειώσῃ, τότε οἱ παριστάμενοι ὄρμουσιν καὶ βάζουσιν φωτιὰ εἰς τὸ κερασφόρον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ Μπέη, ὃ ὁποῖος τὸ ρίπτει ἀμέσως κάτω, εὐχόμενος : «Καὶ τοῦ χρόνου καλλίτερα καὶ καλὰ μερκετία».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τελειώνει ἡ ὅλη ἀναπαράστασις τοῦ Μπέη Διδυμοτείχου. Τὸ χαρακτηριστικώτερον ὄλων, τὸ δεικνῶν τὴν ἀναμφισβήτητον διονυσιακὴν τῆς ἐορτῆς προέλευσιν, εἶναι ἡ ζεῦξις ἐν τῷ ἄρότρῳ καὶ ἡ σπορὰ. Τὴν ἐορτὴν ταύτην οἱ παλαιότεροι ὠνόμασαν ἐπὶ τὸ λογιώτερον *Δημήτρια*. Δὲν νομίζομεν ὅτι ἐνυπάρχει τι τὸ σχετικὸν μὲ τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος. Πιθανὸν ἐδῶ νὰ παρίσταται ὁ Διόνυσος ὑπὸ τὰς ιδιότητες ἐκεῖνης,

δηλ. ὡς ὁ προστάτης τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὴν Δήμητρα, διότι εἶναι καθαρῶς διονυσιακὴ ἐφορτή.

Εἰς τὸ Ὅρτάκιοι ἐξευγνύοντο ἐν τῷ ἀρότρῳ δύο ἀραπαίδες, εἰς δὲ τὴν Βιζύην δέκα παλληκάρια. Εἰς τὸ Διδυμότειχον ζευγνύονται, ὡς εἶδομεν, δύο κόραι. Μήπως τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι τὸ συμβολικώτερον τῶν ἄλλων, τὸ συνδεόμενον ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν μῦθον τῆς Κόρης καὶ τοῦ Διονύσου; Ἄν τοῦτο ἐκληφθῆ ὡς πραγματικόν, τότε εἰς τὴν ὅλην ἀναπαράστασιν εὐρίσκομεν τὸ πρωτόπλασμα τοῦ μῦθου τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Κόρης καὶ μάλιστα διαπλασνὲν καὶ διαμορφωθὲν ἐν Θράκῃ.

Ἄλλο ἐπίσης στοιχεῖον, ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι καὶ ἡ προᾶξις καθ' ἣν θέτουν πῦρ εἰς τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ Μπέη. Τί ἀντιπροσωπεύει ἡ προᾶξις αὕτη; Μήπως εἶναι ἀρχαιότατον ὑπόλειμμα πυρολατρείας. Ἡ μήπως συμβολίζει τὸν διὰ πυρκαϊᾶς θάνατον τοῦ Διονύσου ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Ζαγρέως, κατακεραυνωθέντος ὑπὸ τοῦ Διός. Ὅτι καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, τὸ γεγονός παραμένει ὅτι εἰς τὴν προᾶξιν τῆς ἀρόσεως καὶ τῆς σπορᾶς διασώζεται αὐτούσιος ἢ ἀρχαιοτάτη διονυσιακὴ λατρεία. Δικαίως δὲ οἱ σοφοὶ μελετηταὶ τῆς θρακικῆς ζωῆς καὶ τῶν θρακικῶν ἐθίμων Κ. Ρωμαῖος ἀκαδημαϊκὸς καὶ Πολύδ. Παπαχριστοδοῦλου διαβλέπουν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ πρῶτον βᾶθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐστηρίχθη ἡ διαμόρφωσις τῆς τραγωδίας, ὡς μιμήσεως τῶν παθῶν τοῦ Διονύσου, τὸν πρωταρχικὸν πυρῆνα τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν τραγικῶν σχημάτων τῆς ἀρχαιότητος καὶ κατὰ ποῖον καὶ κατὰ ποσόν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἑκτασιν ¹⁾).

Τὸ πανάρχαιον αὐτὸ ἔθιμον, τὸ μὴ σβεσθὲν κατὰ τὴν μακρὰν καὶ πολυαίμακτον ἱστορικὴν τῆς Θράκης περιπέτειαν, ἀλλὰ διατηρηθὲν μετ' εὐλαβείας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ γεωργοῦντος θρακικοῦ λαοῦ καὶ μετ' εὐκοσμίας μέχρι σήμερον ἀναπαριστώμενον, ἀποδεικνύει τὴν προσήλωσιν τῶν Θρακῶν εἰς τὰς παραδόσεις των καὶ τὴν τεχνὴν φυλετικῆν των πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας συγγένειαν,

Διδυμότειχον 14 Μαρτίου 1954

1) Βλ. Ἑρηνιστὴν Σμύρνης 1911 Παπαχριστοδοῦλου Π: Ἡ προέλευσις τοῦ Ἀρχαίου Θεάτρου, Πρβλ. καὶ περιγραφὴν Πανθρακικῆ Ἀλεξίλλεως 22, 3, 54. Ἐπίσης Μακεδονία τῆς 3—3—54 ὁ Κιοπέκ Μπέης συνέντευξις Γρ. Εὐθυμίου.

ΤΟ ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΩ, ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΑΙ ΟΙ ΜΑΘΗΤΑΙ
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΟΥ ΚΩΝΙΝΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ - ΑΡΙΣΤΙΑ *)

Α'

Μέχρι τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ (1812—1818) εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἐγνώριζον τί εἶναι ὠργανωμένον καὶ σοβαρὸν θέατρον. Προηγουμένως πολλοὶ γυμνασταί, ἀθληταί, σχοινοβάται, ταχυδακτυλοουργοί, σαλτιμπάγκοι καὶ γελωτοποιοὶ περιήρχοντο τὴν Βλαχίαν καὶ προσεῖλκον πολὺν κόσμον, ποὺ παρηκολούθει τὰς χονδροειδεῖς παραστάσεις αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως Ἴταλοὶ πολλοὶ φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων πιθήκους μετέβαινον ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ Γερμανοὶ ἀθληταὶ κατέπλησσαν τὰ πλήθη σηκώνοντες βάρη καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἀραβες μὲ δεμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐχώρευον ἐν μέσῳ πασσάλων ἐμπεπηγμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ¹⁾). Οἱ καλλιτέχναι! αὐτοὶ ἔδιδον παραστάσεις καὶ εἰς τὰ μέγαρα τῶν βογιάρων, ἐνθα ἐνώπιον τῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν παρουσίαζον θεάματα, δι' ὧν ἐπεδείκνυον τὴν δεξιότητιάν των. Ὅταν δ' ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ μέγαρα τῶν ἀρχόντων, οὗτοι ἐπεδίδοντο εἰς τὴν μέτρησιν τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων, δι' ὧν κυριολεκτικῶς ἐρραίνοντο κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματός των ²⁾). Ἐνίοτε ὅμως συνέβαινεν εἰς τὰς Αὐλὰς τῶν ἡγεμόνων νὰ δίδωνται καὶ θεάματα κάπως ἀξιολογώτερα. Οὕτως ὁ Sulzer λέγει, ὅτι εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ Σούτσου παριστάνοντο κατὰ τὸ 1784 ἰταλικά κωμωδία ³⁾). Κατὰ δὲ τὸ 1792 ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν δὲν ἀπε-

*) Ἀξιόλογος μελέτη περὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου Βουκουρεστίου ἐγράφη ὑπὸ τῆς *Ἀριάδνης Καμαριανοῦ*, ἐδημοσιεύθη δ' εἰς τὸ περιοδ. *Balkanica*, τόμ. VI, Bucarest 1943, σ. 381—416. Ἡ παρούσα μελέτη συνεχίζει προγενεστέρην πραγματείαν μου περὶ Κωνσταντίνου Κυριακοῦ Ἀριστία (βλ. *Ἀρχεῖον τοῦ Θερακικοῦ Δαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσσαροῦ*, τόμ. IZ'. Ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 147—196) καὶ συμπληρώνει προγενέστερα ἄρθρα μου δημοσιευθέντα εἰς τὸ περιοδικὸν «*Ἑλληνικὴ Δημογραφία*», ἔτ. Β', τόμ. Γ', Ἀθήναι 1949, τεῦχ. 32, σ. 893—898, τεῦχ. 33, σ. 984—989, τόμ. 4ος, τεῦχ. 34, σ. 51—55, τόμ. 5ος, 1950, τεῦχ. 46, σ. 43—46, τεῦχ. 47, σ. 143—145, τεῦχ. 50, σ. 382—384, τεῦχ. 51, σ. 466—467 καὶ ἔτ. Ε', τόμ. 10ς, 1952, τεῦχ. 112, σ. 433—436. Ἰδίαι βλ. τὸ τελευταῖον τοῦτο τεῦχος τῆς «*Ἑλληνικῆς Δημογραφίας*».

1) *Dimitrie Ollanescu*, Teatrul la Români, Part. II, Anal. Acad. Rom. Ser. II, τόμ. XX (1897—1898), Memor. Sec. Liter. Bucuresti, Institutul de Arte Grafice, G5b1, 1898, σ. 30. *N. Δάσκαρη*, Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1938, σ. 182—183.

2) *Dimitrie Ollanescu*, ἔνθ' ἂν. σ. 30.

3) Παρὰ *N. Iorga*, Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, τόμ. II, Bucur. 1901, σ. 27. *A. Camariano*, Le théâtre Grec à Bucarest au début du XIX-e siècle, περιοδ. *Balkanica*, τ. VI, Bucarest 1943, σ. 381.

δέχθη τὴν ὑπὸ αὐστριακῶν τινων ἠθοποιῶν προταθεῖσαν ἐγκατάστασιν θεατρικοῦ παραπήγματος γελωτοποιῶν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐδόθησαν παραστάσεις τινὲς εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ αὐστριακῶν ἠθοποιῶν, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ γραμματέως τοῦ ἡγεμόνος Παναγιωτάκη Κοδρικᾶ, ἀπευθυνθείσης ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον Ἰωσήφ τοῦ Β' καὶ δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ N. Iorga ¹⁾. Σημειωτέον ἐπί τῆς ὅτι ἡ τραγωδία «Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ» τοῦ Ἰταλοῦ ποιητοῦ Μειαστασιού, μεταφρασθεῖσα ρουμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Iordache Slatineanu καὶ ἐκδοθεῖσα ἐν Sibiu τὸ ἔτος 1797, εἶναι τὸ παλαιότερον μὲ τάσεις φιλολογικᾶς θεατρικὸν κείμενον ἐν Βλαχίᾳ. Ἄλλ' ἡ τραγωδία αὕτη δὲν παρεστάθη ποτὲ ἀπὸ σκηνῆς οὔτε ἐν Βουκουρεστίῳ οὔτε ἀλλαχοῦ τῆς Βλαχίας ²⁾.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἀπαντῶμεν διάταγμα ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Χατζερῆ μὲ χρονολογίαν 29 Μαΐου 1798, διὰ τοῦ ὁποίου διετάσσοντο οἱ κατὰ περιφερείας νομάρχαι, ὅπως ὑποδεχθοῦν καὶ προστατεύσουν τρεῖς Γάλλους ἠθοποιούς ἐλθόντας εἰς τὴν Βλαχίαν μὲ σκοπὸν νὰ παρουσιάσουν εἰς τὸν ρουμανικὸν λαὸν τὰ θαυμάσια τῆς τέχνης των ³⁾. Βραδύτερον ὁ Ρῶσος στρατηγὸς Κουτουζῶφ, ἀρχηγὸς τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα κατέλαβον τὸ Βουκουρέστιον (1810), εἰς ἐπιστολάς του ἀπευθυνομένας εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ τὴν κόρην του ἐκ τῆς βλαχικῆς πρωτευούσης, παρέχει μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνδιαφερόντων καὶ ἀξιολόγους τινὰς ἐνδείξεις, ἀφορώσας εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει θεατρικὴν κίνησιν. Οὕτως εἰς ἐπιστολὴν του τῆς 10 Ἀπριλίου 1810 ὁ Κουτουζῶφ γράφει: «J'ai trouvé le moyen de faire venir ici une troupe italienne de pantomimes qui inaugurerà ses spectacles ces jours-ci». Εἰς ἄλλην δ' ἐπιστολὴν του ἄνευ χρονολογίας λέγει: «J'ai voulu m'amuser un peu et j'ai été hier à un théâtre polonais. Mme Bennigsen trouve que c'est affreux, tandis que la comtesse Mantoufel considère cela remarquable, Don Juan surtout. Les dames d'ici sont très aimables, très cultivées, mais on en voit rarement de belles» ⁴⁾. Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἰταλικοῦ παντο-

1) N. Iorga, Alte lamuriri despre veacul al XVIII-lea dupa izvoare apusene, Anal. Acad. Rom., Mem. Sec. Ist. Ser. II, τόμ. XXXIII, Bucur. 1911, σ. 153—154. A. Camariano, ἐνθ' ἄν. σ. 382.

2) Ramiro Ortiz, Per la storia della cultura italiana in Romania, Bucarest 1916, σ. 294. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν τῇ ρουμανικῇ γλώσσῃ μετάφρασις τῆς ἐν λόγῳ τραγωδίας ἐγένετο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως αὐτῆς καὶ ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸν πρωτότυπον. Περιγραφὴν τοῦ ἔργου τούτου βλέπε ἐν I. Binau—N. Hodos, Bibliogr. Rom. Veche, τ. II, Bucur. 1910, σ. 394. ἀριθ. 611, ἐνθα ρητῶς λέγεται ἐν τῷ τίτλῳ περὶ τῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ρουμανικὴν.

3) Dimitrie Ollanescu, ἐνθ' ἄν. σ. 29 καὶ N. Δάσκαρη, ἐνθ' ἄν. σ. 181.

4) Τὰ γράμματα τοῦ Κουτουζῶφ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Revue de Paris τὸν

μιμικῷ θιάσῳ ἐν Βουκουρεστίῳ ὑπῆρχε καὶ πολωνικός. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ δὲν φέρει, ὡς εἴπομεν, χρονολογίαν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐν συνεχείᾳ γραφομένου «*J'ai fait énormément de prisonniers dont un pacha au nom d'Isahan-Oglou, âgé de 85 ans, mais si beau et si élégant que tout St. Petersbourg en raffolerait*» ἐξάγεται ὅτι τὰ περιγραφόμενα πρέπει νὰ τοποθετηθῶν μετὰ τὴν 18 Ὀκτωβρίου 1811, ὅτε ὁ Κουτουζῶφ κατήγαγε μεγάλην νίκην κατὰ τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1812 ὁ καλλιτέχνης Roberg ἦλθεν ἐκ Πετροπόλεως καὶ ἔδωκεν ἐν Βουκουρεστίῳ συναυλίαν, τὸν παρηκολούθησε δὲ καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ¹⁾.

Οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ, ὁπότε ὁ Σάσος Μαθθίας Βρόντυ ἦλθεν εἰς τὸ Βουκουρεστίον καὶ ἀνήγειρεν εὐρύχωρον παράπηγμα εἰς τὸ προαύλιον τῆς οἰκίας τοῦ μπάνου (κυβερνήτου) Μανωλάκη Μπραγκοβεάνου ²⁾, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Edgar-Quinet καὶ Ἀκαδημίας ³⁾, ἔνθα ἐγκατέστησε πανόραμα μὲ ἀπόψεις τῶν τότε κυριωτέρων πόλεων τοῦ κόσμου, στέψεις βασιλικάς, μάχας κτλ. ⁴⁾. Τὸ παράπηγμα τοῦτο διὰ τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρξε πανοπτικὸν θέατρον καὶ ἡ φήμη του μετεδόθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας βλαχικὰς πόλεις, ἀπ' ὅπου ἤρχοντο πολλοί, διὰ νὰ ἴδουν ἔστω καὶ ἀπὸ εἰκόνας γεγονότα ἔξοχα καὶ ἄγνωστα εἰς αὐτούς ⁵⁾. Ἄλλ' ἂν οἱ παντοειδεῖς θεατροκόποι καὶ τὰ πανοράματα ἐξηκολούθουν νὰ τέρπουν τὰ κατώτερα λαϊκὰ στρώματα, εἶχον παύσει ὁμως νὰ ἐνδιαφέρουν τὸν ἀνεπτυγμένον κόσμον, καθὼς καὶ τοὺς μαθητὰς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Βουκουρεστίου, οἵτινες ἐθεώρουν τὰ μικροπρεπῆ καὶ χαμαιζηλα ἐκεῖνα θεάματα ὕβριν κατὰ τῆς καλαισθησίας καὶ τῶν πατριωτικῶν τῶν αἰσθημάτων ⁶⁾. Ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως τῶν ἡρώων, περὶ τῶν ὁποίων ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, καὶ αἱ διδασκαλίαι διὰ τὰς πνευματικὰς καὶ ἔδαφικὰς κατακτήσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ σύγχρονα εὐρωπαϊκὰ γεγονότα, ἡ συγγερὰ δουλεία καὶ τὸ καθῆκον διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ἀνέφλεγον

¹⁾ Ἀπρίλιον τοῦ 1935, ἀνεδημοσιεύθησαν δ' εἰς τὴν ἔφημερ. τοῦ Βουκουρεστίου *Adevanul* τὴν 15 Μαΐου 1935. Τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα βλέπε εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην τῆς *Αριάνης Καμαριανού*, σ. 382—383.

1) «*Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος*», Βιέννη 1812, σ. 89.

2) Συμφώνως πρὸς τὸν *N. Filimon*, *Ciocoii vechi si noi* (Ὁψίπλουτοι παλαιοὶ καὶ νέοι) edit., Cugetarea, Bucures,ti (1942) σ. 183, σημείωσις. Τὸ παράπηγμα τοῦτο ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν τῆς οἰκίας Σλατινεάνου.

3) *D. Ollanescu*, ἔνθ' ἂν. σ. 30. *G. Baiculescu*, *Teatrul Românesc acun o sută de ani*, Bucures,ti 1935, σ. 12.

4) *D. Ollanescu*, ἔνθ' ἂν. σ. 30. *N. Δάσκαρη*, ἔνθ' ἂν. τόμ. Α', σ. 183.

5) *D. Ollanescu*, ἔ. ἂ. σ. 31. *N. Δάσκαρη*, ἔ. ἂ. σ. 184.

6) *N. Δάσκαρη*, ἔ. ἂ. σ. 184.

τὴν καρδίαν τῆς νεολαίας ἐκείνης, ἥτις ἐσπούδαζεν εἰς ξένον μὲν, ἀλλὰ φιλόξενον ἔδαφος. Καὶ ἀπεφασίσθη ὑπ' αὐτῶν ἡ ἴδρυσις θεάτρου ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ὁποίου θὰ ἠκούοντο καὶ πάλιν τὰ ἀθάνατα ῥήματα τῶν εὐκλεῶν προγόνων. Καὶ ἀληθῶς. Ἡ νεολαία ἐκείνη ἤθελε θέατρον, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δοθῆ ἢ ὄθρησις ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος. Διὰ τοῦτο ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος, τὴν «δομνίτσα» Ραλλοῦν Καρατζᾶ, τῆς ὁποίας ἐγνώριζον τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν καλαισθησίαν ¹⁾. Ἡ εὐγενὴς κόρη προθύμως ἀπεδέχθη νὰ πρωτοστατήσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν, ἀλλὰ δυσεπίτευκτον, διὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας, ἐπιχείρησιν, καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται μετ' εἰδικοὺς εἰς τὴν κατάστρωσιν τοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπραγματοποιεῖ τοὺς πόθους ὄχι μόνον τῶν νεαρῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὁμογενῶν, οἵτινες, ἐκτὸς τῆς καλλιτεχνικῆς μορφώσεως τοῦ κοινοῦ, ἀνέμενον καὶ ἄλλο τι ἀκόμη σοβαρώτερον: τὴν ὑποδαύλισιν τῆς ἰδέας τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους ²⁾.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἔδρα εὐρύτατα ἐν Ὁδησσῷ, ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ἐν Ἰασιῳ. Πλὴν δὲ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναγεννήσεως αὕτη προσεπάθει νὰ συμβάλῃ καὶ εἰς τὴν θεατρικὴν κίνησιν μετ' τὴν διδασκαλίαν ἔργων πατριωτικῶν καὶ φιλολογικῶν, πρωτοτύπων ἢ ἐν μεταφράσει ³⁾. Θεάτρον νὰ κτίσῃ ἡ Ραλλοῦ ἦτο δύσκολον, πρόσωπα νὰ ὑποδυθῶν τοὺς ρόλους ἦσαν ἀνύπαρκτα, διὰ τοῦτο δὲ ἐγκαινιάζει τὴν σκηνὴν τῆς μεγάλης αἰθούσης τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀνακτόρου ⁴⁾ καὶ ἡ ἰδία μετὰ τινῶν νέων ἔρασιτεχνῶν ἠθοποιῶν ἀνέρχεται ἐπ' αὐτῆς ⁵⁾. Ὁ πρόχειρος θίασος τῆς ὠραίας πρωταγωνιστρίας μετῃμφιέσθη μετ' ἱστορικὰς στολάς, τὰς ὁποίας κατεσκεύασεν ἀπὸ παλαιὰς ἐνδυμασίας, καθὼς καὶ μετ' ἐπέμματα καὶ μετ' κράνη ἐκ ναυτοχάρτου. Μετ' ὁδηγίας τῆς δ' οἱ νεαροὶ ἔρασιτέχναι ἠθοποιοὶ ἀπαγγέλλουν κατ' ἀρχὰς μονολόγους ἀρχαίων δραμάτων εἰς τὸ πρωτότυπον ἢ ἐν μεταφράσει, ἢ διερμηνεύουν ὀλοκλήρους σκηνὰς ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν καὶ εὐρωπαϊκὸν δραματολόγιον ⁶⁾.

Τὸν μικρὸν τῆς θίασον ἐσχημάτισεν ἀπὸ μαθητὰς τῆς περιφήμου Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου ⁷⁾, τοῦ ἐξόχου ἐκείνου πνευματικοῦ φυτωρίου τῶν Φαναριωτῶν, παρεκάλεσε λογίους Ἑλληνας νὰ μεταφράσουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μερικὰ ἀπὸ τὰ τότε ἐπιβεβλημένα εὐρωπαϊκὰ θεατρικὰ

1) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 31. *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 185.

2) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 186—187.

3) *Τάκη Κανδηλώρου*, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, Ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 241.

4) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 32. *R. Ortiz*, ἔ. ἀ. σ. 295.

5) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 187.

6) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 187.

7) Πρβλ. τοὺς κολακευτικοὺς περὶ Ἑλλήνων λόγους τοῦ *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 32—33, διὰ τὴν σπουδαίαν ἐκείνην Σχολήν, ἥτις ἐπὶ Καρατζᾶ ἀναδιοργανωθεῖσα ὠνομάσθη, λέγει, Πανεπιστήμιον.

ἔργα, καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν καὶ τὴν βοήθειαν τῶν καθηγητῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἐδίδαξεν ὀλοκλήρως δραματικὰς σκηνάς, τὰς ὁποίας ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μικροῦ θεάτρου αὐτῆς, οὕτινος αἱ ἑλλείψεις ἦσαν ἄορατοι εἰς τοὺς σπινθηροβόλους ἀπὸ πατριωτισμὸν ὀφθαλμοῦς τῶν θεατῶν ¹⁾. «Τὸ θέατρον αὐτό, λέγει ὁ D. Ollanescu, ἱστορικὸς τοῦ Ρουμανικοῦ θεάτρου, δὲν ἦτο δι' αὐτὴν εὐάρεστον καὶ εὐκόλον μέσον μορφώσεως τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' ὑπῆρξε πρὸ πάντων ἡ κλίμαξ, δι' ἧς θὰ ἀνήρχετο εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν τὸ ὄνομα τοῦ πατρός της καὶ θὰ ἀπεθεώνετο ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα εἰς τὰ ὄμματά τοῦ ξένου μὲν, ἀλλ' ὁμοθηρήσκου, ὁμοιοπαθοῦς καὶ φιλοξένου λαοῦ τῆς Βλαχίας, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου τόσος ἑλληνικὸς κόσμος ἔζη» ²⁾. Ἡ Παλλοῦ ὠνειρεύθη πράγματι νὰ ἀναγεννήσῃ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θέατρον καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ἐπὶ σκηνῆς «τὰς ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων ἀποκουριτωθεύσας μορφὰς τῶν ἀποθανατισθέντων ἡρώων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους» ³⁾.

Τὴν ἀνοιξὶν καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1817 ὁ αὐτοσχέδιος θίασος ⁴⁾ τῆς Παλλοῦς ἐδίδαξεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγάρου ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν «*Ὁρέστην*» τοῦ Alfieri, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν «*Βρούτον*» τοῦ Voltaire, τὸ εἰδύλλιον τοῦ Λόγγου «*Δάφνις καὶ Χλόη*», δραματικῶς δισκευασμένον, καὶ ἄλλα. Ταῦτα συμβαίνουν τὸ 1817, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἔτους τούτου οὐδεμία ἐδόθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, παράστασις ἐν Βουκουρεστίῳ ⁵⁾. Ἀντιθέτως ὁμοῦς ὁ *Γεώργιος Β. Τσοκόπουλος* εἰς τὸ ἄρθρον του

1) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 187—188.

2) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 31.

3) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 31.

4) Ἡ Παλλοῦ Γ. Καρατζᾶ «*ἔφερε μερικὸς νέους Ἑλληνας τῆς ἡγεμονικῆς Σχολῆς Magureanu, οἵτινες ἐθαύμαζον τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, ἐσχημάτισε μετ' αὐτῶν πρόχειρον θίασον καὶ ὠργάνωσε μερικὰς παραστάσεις εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγάρου, ὅπως εἶναι ὁ «Ὁρέστης», ὁ «Θάνατος τῶν υἱῶν τοῦ Βρούτου» καὶ μερικὰ εἰδύλλια, ὡς ὁ «Δάφνις καὶ Χλόη» κτλ.*». *Ion Ghica*, Scrisori catre V. Alecsandri, Bucur. 1940, σ. 66—67. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Γκίκα δὲν εἶναι ὅλως ἀκριβής, διότι μόνον σκηνὰς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔργων παρέστησαν οἱ αὐτοσχέδιοι ἡθοποιοί, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Τὰ δὲ ἀναφερόμενα ἔργα ἀνήκουν εἰς τοὺς Alfieri, Voltaire καὶ Λόγγου.

5) Ἐν Ἰασίῳ ὁμοῦς ἔχομεν κατὰ τὸ 1814 ἀξιόλογον θεατρικὴν κίνησιν. Μερικοὶ νέοι Ἑλληνες ἀριστοκράται, μαθηταὶ τῆς ἰδιωτικῆς Σχολῆς Ἑλληνικῆς τινὸς διδασκάλου *Κυριάκου*, ὠργάνωσαν παραστάσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν. Τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἐμμήθησαν καὶ οἱ νέοι μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τοῦ *Γοβδελά* καὶ τῆς Σχολῆς τοῦ *Κουκούλη*. Καὶ οἱ μὲν Ἑλληνες καθηγηταὶ ἐδίδασκον τοὺς μαθητὰς τοὺς ρόλους τῶν κλασσικῶν ἔργων εἰς τὴν ἑλληνικὴν, οἱ δὲ καθηγηταὶ τῆς γαλλικῆς, ὅπως ὁ *Lincourt*, τοὺς ρόλους τῶν γαλλικῶν ἔργων. Οἱ βογιάρου ὑπεδέχθησαν τὰς παραστάσεις αὐτὰς μὲν μεγάλην εὐχαρίστησιν, διότι ἐγνώριζον καλύτερον τὴν ἑλληνικὴν παρά τὴν γερμανικὴν ἢ γαλλικὴν γλῶσσαν. Τὸ 1816 ὁ *Γεώργιος Ἀσάκης* (*Gh. Asaki*) ὠργάνωσε δι' ἐξόδων τοῦ θεάτρου εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ μεγάρου

«*Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ παράστασις ἐν Βουκουρεστίῳ*», Παναθήναια, τόμ. Β', Ἀθήναι 1901, σελ. 221—224, παραθέτει ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Φαναριώτου ἀριστοκράτου Κωνσταντίνου Ἀργυροπούλου πρὸς τὴν ἀδελφὴν του Κορνηλίαν Mayer, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξάγεται ὅτι τὴν 7ην Ἰανουαρίου 1810 ἐδόθη εἰς τὴν βλαχικὴν πρωτεύουσαν ἡ παράστασις τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος «*Φωκίων*» ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας μαθητὰς τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου, ἐξησκημένους ἀπὸ τὸν διδάσκαλον τοῦ γένους Κωνσταντῖνον Ἰατρόπουλον, καθηγητὴν αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν ὑπὸ Γ. Τσοκοπούλου γραφομένων στηριζόμενος ὁ ἱστορικὸς τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου Ν. Λάσκαρης λέγει, ὅτι ἡ 7η Ἰανουαρίου 1810 ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Νεοελληνικοῦ καὶ Ρουμανικοῦ θεάτρου, διότι κατ' αὐτὸν διὰ πρώτην φορὰν ἐδόθη τότε ἡ πρώτη δημοσίᾳ παράστασις ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας μαθητὰς τοῦ Βουκουρεστίου ἐπὶ τῆς σκηνῆς προχείρου θεάτρου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ ἔντὸς κήπου καὶ ὑπενθύμιζε τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ θέατρα. Οἱ ἑρασιτέχνη ἠθοποιοὶ εἶχον ἐξασκηθῆ, λέγει, ἀπὸ τὸν καθηγητὴν των Κωνσταντῖνον Ἰατρόπουλον, ὅστις κατόπιν ἀνέλαβεν ἐπισήμως τὴν διδασκαλίαν διαφόρων ἔργων, τὰ ὁποῖα οἱ μαθηταὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐδίδαξαν ἐπὶ σειρὰν ἔτων εἰς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον τῆς «*Ἐρυθρᾶς Πηγῆς*»¹⁾. Συγγραφεὺς δὲ τοῦ ἔργου, κατὰ τὸν Ν. Βέην ἦτο ὁ Κ. Ἰατρόπουλος ἢ διασκευαστὴς του τοῦλάχιστον²⁾.

Μὲ τὰς γνώμας αὐτὰς δὲν συμφωνεῖ ἡ Ἀριάδνη Καμαριανοῦ εἰς τὴν μελέτην τῆς, περὶ ἧς ἔκαμα λόγον ἀνωτέρω. Ἡ συγγραφεὺς ἀνασκευάζει τὰ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Τσοκοπούλου γραφένια, ἐξ ὧν παρεσύρθησαν καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί, διὰ τῶν ἐξῆς ἀποριῶν καὶ ἐπιχειρημάτων: 1) Ποῖος εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Ἀργυρόπουλος; Τὸ πρόσωπον αὐτὸ τὸ ἀγνοοῦμεν. Δὲν εὐρίσκομεν τίποτε περὶ αὐτοῦ οὔτε εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ε. R. R[angabé], *Livre d'or de la noblesse phanariote et des familles princières de Valachie et de Moldavie*, 2e edition, Athènes 1904, οὔτε εἰς τοῦ Σπυρ. Λάμπρου τὰ Ἀργυροπούλεια, Ἀθήναι 1910, οὔτε εἰς τοῦ St. Greceanu τὰς Genealo-

τοῦ χατμάνου (ἀρχιαστυνόμου) Κωστάζη Γκίκα, ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τὴν δὲ 27ην Δεκεμβρίου τοῦ 1816 παρεστάθη τὸ ἔργον «*Μυρτίλος καὶ Χλόη*» διεσκευασμένον ὑπὸ τοῦ Gh. Asaki. Ἐπίσης παρεστάθη ἡ «*Alzira*» τοῦ Voltaire, τὸ δὲ 1817 ἦνοιξε τὸ θέατρον τῆς Μολδαβίας. Κατὰ τὴν περίοδον 1814—1817 ὁ Alex. Beldiman μετέφρασε τὸν «*Ορέστην*» τοῦ Voltaire εἰς τὴν ρουμανικὴν, ὅστις ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1820 ἐν Βούδα. Βλ. Stef. Velleacu, *Pagini pentru istoria teatrului Român*, Scrisori adresate d- lui Th. M. Stoenescu (Σελίδες τῆς Ἱστορίας τοῦ Ρουμανικοῦ θεάτρου, Ἐπιστολαὶ ἀπευθυνθεῖσαι πρὸς τὸν Θ. Μ. Στοενέσκου), *Revista literara*, anul XVIII, Bucures,ti 1897, σ. 372—374. Th. Burada, *Inceputul teatrului în Moldova*, *perioad. Archiva din Iasi* 1905, σ. 58.

1) Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 184.

2) Ν. Βέην, Κωνσταντῖνος Κυριακὸς Ἀριστίας κτλ., Νέα Ἑστία, ἔτ. ΙΔ', τόμ. 27ος, τ. 313, Ἀθήναι 1 Ἰανουαρίου 1940, σ. 14.

güle documentate ale familiilor boieres,ti, Bucures,ti 1913. 2) Ὁ Γ. Τσοκόπουλος εἰς τὸ ἄρθρον του μᾶς λέγει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Ἀργυρόπουλος ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1809 διὰ τὸ Βουκουρέστιον, ὅπου τὸν προσεκάλεσεν ὁ ἡγεμὼν Ἴω. Γεωργ. Καρατζᾶς. Τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν ὁ Καρατζᾶς δὲν ἡγεμονεύει, ἡ δὲ Βλαχία εὐρίσκεται ὑπὸ ρωσικὴν κατοχὴν. Ὁ Κ. Ἀργυρόπουλος θὰ ἦλθε μετὰ τὸ 1812 εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ὅπότε ὁ Καρατζᾶς ἦτο ἡγεμὼν. 3) Τὸ θέατρον ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεβιβάσθη ὁ «Φωκίων» λέγει ὁ Τσοκόπουλος, ὅτι εὐρίσκεται παρὰ τὴν θέσιν «Ποδοσόϊ». Τοιαύτη ὅμως τοποθεσία δὲν ὑπάρχει ἐν Βουκουρεστίῳ. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ Podul Mogos,oaiei. 4) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰατρόπουλος δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν Βλαχίαν τὸ 1810, διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη τελειώσει τὰς σπουδὰς του ἐν Κυδωνίαις ¹⁾. 5) Ὁ Ἀργυρόπουλος εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ἀναφέρει, ὅτι τοὺς κυρίους ρόλους τοῦ «Φωκίωνος» τοὺς ὑπεδύθησαν δύο νέοι μαθηταί, ὁ Φωτίδης καὶ ὁ Μουντανιώτης. Μαθητὴν Μουντανιώτην ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ γνωρίζομεν καθηγητὴν Μουντανιώτην κατὰ τὸ 1819 ἐν Βουκουρεστίῳ. Ὡς πρὸς τὸν Φωτίδην ὁ Γ. Τσοκόπουλος πιθανῶς ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως τὴν ἐπιστολὴν. Γνωστὸς εἶναι εἰς Φωτίλας, καθηγητὴς ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ 1819 ²⁾. 6) Ὁ Ἀργυρόπουλος γράφει πρὸς τὴν ἀδελφὴν του, ὅτι ἡ παράστασις ἐγένετο ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπετείου τοῦ ἡγεμόνος, χωρὶς νὰ καθορίζη, ἂν πρόκειται περὶ τοῦ Καρατζᾶ ἢ τοῦ διαδόχου του Ἀλεξάνδρου Σούτσου. Διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν ἀντικρούει ἡ Ἀρ. Καμαριανοῦ τὰς γνώμας τῶν Γ. Τσοκοπούλου καὶ Ν. Λάσκαρη ³⁾.

Τὸ συμπέρασμα δ' ἐκ τούτων εἶναι ὅτι ὁ Κ. Ἀργυρόπουλος ἦλθεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἐπὶ Καρατζᾶ, παρέτεινε τὴν διαμονὴν του ἐκεῖ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τὸ δὲ ἀγνώστου συγγραφῆς δοῦμα «Φωκίων» φαίνεται ὅτι παρεστάθη ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1820. Ἡ γνώμη αὕτη τῆς Ἀ. Καμαριανοῦ εἶναι πειστικὴ, καλὸν θὰ ἦτο ὅμως νὰ εἶχομεν ὑπ' ὄψιν τὸ χειρόγραφον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἔχει ἀποδώσει κακῶς ὁ Γ. Τσοκόπουλος, ὅστις δὲν ἦτο ἐπιστήμων φιλόλογος, ἀλλὰ λογοτέχνης καὶ δημοσιογράφος.

Ἐκ τῶν Ρουμάνων ἱστορικῶν τοῦ θεάτρον οὐδεὶς ἀναφέρει τι περὶ τῆς ἐν λόγῳ θεατρικῆς παραστάσεως ἐν Βουκουρεστίῳ. Ὁ Stefan Vellescu, ὅστις μᾶς ἔδωσε χρησιμώτατα στοιχεῖα διὰ τὸ θέατρον εἰς τὸ ἔργον του Pagine pentru istoria teatrului Român, Scrisori adresate d-lui Th. M. Stoenescu (Σελίδες τῆς ἱστορίας τοῦ ρουμανικοῦ θεάτρον, Ἐπιστολαὶ πρὸς

1) Τρ. *Εἰσαγγελίδου*, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήναι 1936, τόμ. Β', σ. 408. Ἐν Βουκουρεστίῳ εὐρίσκεται κατὰ τὸ 1818. Βλ. Λόγιος Ἐρμῆς, Βιέννη 1818, σ. 210.

2) Τρ. *Εἰσαγγελίδου*, ἔ. ἀ. σ. 408.

3) Βλ. καὶ Δ. Β. *Οἰκονομίδου*, Ἡ πρώτη ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικὴ θεατρικὴ παράστασις, Ἑλληνικὴ Δημιουργία, ἔτ. Ε', τόμ. 10ος, τ. 112, Ἀθήναι 1952, σ. 433—36.

τὸν Θ. Μ. Στοενέσκου) ἐν *Revista literara*, anul XVIII, Bucures,ti 1897 καὶ anul XIX, Bucures,ti, 1898, οὐδὲν γνωρίζει περὶ τοῦ «Φωκίωνος». «Ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1812, λέγει, οὐδεμίαν εὐρίσκομεν ἐκδήλωσιν ἐν Βλαχία σχετιζομένην μὲ τὸ θέατρον ἢ τὴν δραματικὴν λογοτεχνίαν. Κατὰ τὸ 1812 διήλθεν ἐξ Ἰασιίου εἰς θίασος Γερμανῶν ἠθοποιῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Brüner τινός, ὅστις ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἴδρυσιν σκηνῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γρηγορίου Γκίκα, ἐν τῇ ἡγεμονικῇ αὐτῇ. Ἐκεῖ οἱ Γερμανοὶ ἔδωσαν σειρὰν παραστάσεων, αἵτινες διήρκεσαν ἐπὶ τέσσαρας μῆνας»¹⁾

Τοιοιτοτρόπως τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ πρῶται θεατρικαὶ παραστάσεις ἐν Βουκουρεστίῳ ἤρχισαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ραλλοῦς Καρατζᾶ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1817 καὶ ἔξῃς. Ἐν ταύτοις ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῆς εὐγενοῦς κόρης πρὸς ἴδρυσιν θεάτρου, ἂν καὶ εἶχε ποιάν τινα ἐπιτυχίαν, δὲν ἱκανοποιεῖ πλήρως οὔτε τὰ καλλιτεχνικά της αἰσθήματα, οὔτε καὶ τοὺς πόθους τῶν συμπατριωτῶν της, οἵτινες δυσκόλως ἄλλως τε ἠδύναντο νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὸ στενόχωρον «θεατράκι» τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγάρου, ἔνθα ὁ *Κωνσταντῖνος Κυριακὸς Ἀριστίας*²⁾ ὑπεδύθη τοὺς κυριωτέρους ρόλους καὶ εἰς τὸν «*Ορέστην*» τοῦ Alfieri καὶ εἰς τὸν «*Βροῦτον*» τοῦ Voltaire καὶ ἐπέδειξε προσόντα μεγάλου ἠθοποιῦ.

Ἡ Ραλλοῦ δὲν ἤργησε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἀρχικόν της σχέδιον καὶ ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἀνάγερσιν δημοσίου πλέον θεάτρου καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἑρασιτεχνῶν ἠθοποιῶν της. Φλεγόμενη ὑπὸ τοῦ πόθου, ὅπως φανῇ ἀρεστὴ εἰς ὄλους καὶ ἰδίως εἰς ὅσους δὲν ἐγνώριζον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὲν ἠσθάνοντο διὰ τὸ θέατρον τὸν ἰδικόν της ἐνθουσιασμόν, ἴδρυσε τὸ 1817 ἐν τῇ θέσει, ἐν ἣ σήμερον εὐρίσκεται ἡ «Λευκὴ Ἐκκλησία» ἐν Βουκουρεστίῳ—τότε ἔφερε τὸ ὄνομα Ἐρυθρὰ Κρήνη—μίαν αἰθουσαν χοροῦ καὶ διασκεδάσεων, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντροῦντο οἱ βογιάροι μετὰ τῶν συζύγων των, διὰ νὰ διέρχωνται εὐχαρίστως τὰς μακρὰς χειμερινὰς νύκτας³⁾.

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἔστειλε τὸν *Ἀριστίαν*⁴⁾ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν ἠθοποιίαν, καὶ προσεκάλεσε τὸν δραματικὸν θίασον τῆς Βιέννης⁵⁾ μὲ τὸ πρόσχημα νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν λαόν, ἐν τῇ πραγματικότητι

1) *St. Vellescu*, Pagini pentru istoria teatrului Român, *Revista literara*, anul XVIII, Bucures,ti 1897, σ. 372.

2) Περὶ τούτου βλ. τὴν ἰδιαιτέραν μου μονογραφίαν εἰς τὸν ΙΖ' τόμ. τοῦ «Ἀρχείου Θεατρικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», Ἀθήναι 1952, σ. 147—196.

3) *N. Filimon*, ἔ. ἀ. σ. 183. *R. Ortiz*, ἔ. ἀ. σ. 297.

4) *Jon Ghica*, ἔ. ἀ. σ. 67.

5) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 34. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰωάννης Γεωργίου Καρατζᾶ, διερχόμενος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἀργότερον ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας (1812—1818), συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Metternich ἱππότητος De Gentz καὶ ἐπροστατεύετο ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ θίασος τῆς Βιέννης ἤλθεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸν Αὐγουστον τοῦ 1818.

ὅμως διὰ τὰ λάβουν οἱ ἔρασιτέχνη ἠθοποιοὶ τῆς ἰδέαν τινὰ τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδίδασκεν εἰς αὐτοὺς βραδύτερον ὁ Ἄριστίας, ὅταν θὰ ἐπέστρεφεν ἐξ Εὐρώπης, κατηρητισμένος μὲ τὰς ἀπαραιτήτους γνώσεις τῆς θεατρικῆς τέχνης.

Ἐνα μῆνα πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ γερμανικοῦ θιάσου ¹⁾ Ghergher εἰς τὸ Βουκουρέστιον (Ἰούλιος 1818) ἡ αἴθουσα τῆς «*Ἐρυθρᾶς Κρήνης*» ²⁾ μεταβάλλεται διὰ τῆς κατεδαφίσεως τῶν τοίχων εἰς τελείαν θεατρικὴν αἴθουσαν, τῆς ὁποίας τὴν περιγραφὴν θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα, διότι ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἐν Βλαχία δημόσιον θέατρον, ἰδρυθὲν ἀπὸ μίαν Ἑλληνίδα, καὶ διότι εἰς αὐτὸ ἐδόθησαν πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ παραστάσεις ἀπὸ τοὺς ἔρασιτέχνας καὶ τοὺς μαθητὰς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ Βουκουρεστίου μὲ πρωταγωνιστὴν πάντοτε τὸν Κ. Ἄριστιαν ³⁾. Ἡ θεατρικὴ αἴθουσα τῆς «*Ἐρυθρᾶς Κρήνης*»

1) Περὶ τοῦ γερμανικοῦ θιάσου καὶ τῶν ἔργων, ἅτινα ὁ θιάσος οὗτος παρουσίασεν, ὁ *Ἀλέξανδρος Ρίζου Παγκαβῆς* εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1894, σ. 80, γράφει: «Οἱ Γερμανοὶ ἠθοποιοὶ ἐδίδασκον τραγωδίας, κωμωδίας καὶ μελοδράματα. Τὸ πρῶτον δράμα εἰς ὃ ποτε παρέστην, πρὸς μεγίστην ἐκπλήξιν καὶ ἐνθουσιασμόν μου, ἦτο τοῦ Μοζάρτ ὁ Μαγικὸς Αὐλός, ἐνθουμούμαι δὲ καὶ ὅτι ὁ θιάσος, διασκευάσας ποτε κατὰλληλον θέσιν σύνδενδρον τῶν περιχώρων τοῦ Βουκουρεστίου, παρέστησεν εἰς αὐτὴν ἐν ὑπαίθρῳ ἐνώπιον τῆς Αὐλῆς καὶ παμπληθοῦς ἀκροατηρίου τοὺς Ἀηστὰς τοῦ Schiller, καὶ οἱ ληστὰι εἰσήλασαν ἐφιπποὶ εἰς τὴν πλατείαν, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς σκηνή. Ἦσαν δ' οἱ ἠθοποιοὶ, καθ' ἃ ἐνόουν καὶ καθ' ἃ δύνανται ἐκ μνήμης ἤδη τὰ κρίνω, ἐκ τῶν δοκιμωτάτων, οἱ σύζυγοι Steinfels καὶ οἱ σύζυγοι Raan, καὶ ἡ ὠραιότης Dilly, ἣν διὰ τὴν τεχνικὴν ἰκανότητα, τὴν χάριν τῶν τρόπων καὶ τὴν λεπτὴν αὐτῆς ἀγωγὴν, ἰδίως ἐξετίμα καὶ ἐνίοτε προσεκάλει καὶ περιεποιεῖτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια». Διὰ τὸν ἴδιον θιάσον ὁ *D. Ollanescu*, ἔ. ἄ. σ. 34, λέγει: «Καλλιτέχνη εἰδικοί ἦσαν ὁ Γκέργκου, διευθυντῆς τῶν κωμικῶν ρόλων, ἡ κυρία Dilly, αὐτοδὸς καὶ τραγωδὸς μεγάλῃς ἀξίας, ἡ κόρη τῆς καὶ οἱ Steinfels. Τὸ πρόγραμμα αὐτῶν περιελάμβανε τὴν καλύτεραν μουσικὴν παραγωγὴν τῆς ἰταλικῆς καὶ γερμανικῆς Σχολῆς. Μεταξὺ δ' ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἤρσαν περισσότερον, ὑπῆρξαν τὰ δράματα Σαούλ, Ἰδὴ, Pia de Tolomei, Briganzii, Faust καὶ τὰ ἔργα Gazza—Ladra, Conerentola, ὁ Μωϋσῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον τοῦ Rossini, ὁ Μαγικὸς Αὐλός καὶ ὁ Ἰδομενεὺς τοῦ Mozart». Ἀεπτομερείας περὶ τοῦ ἀνωτέρω θιάσου τῆς Βιέννης παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ *W. Wilkinson* ἐν *Tableau historique géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*. Traduit de l'Anglais par Mr de la Roquette, Paris 1821, σ. 127 καὶ *St. Vellescu*, ἔ. ἄ. σ. 386 καὶ *N. Filimon*, ἔ. ἄ. σ. 184.

2) Τὴν αἴθουσαν αὐτὴν οἱ Ρουμάνοι ὠνόμαζαν «*Sala de club*» καὶ λέγουν, ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν *Popa Darvas*, ἔνθα ἡ «*Δευκὴ Ἐκκλησία*», ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας Βέλλιου μετὰ τὴν γέφυραν Μογκοσοάιε. Ἡ αἴθουσα αὕτη μετεβλήθη εἰς θέατρον ὑπὸ τῆς Παλλοῦς, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς «*Ἐρυθρᾶς Κρήνης*», διότι ἐκείνη ἡ τοποθεσία τοιουτοτρόπως ἐκαλεῖτο. Τὸ κτίριον τοῦτο τοῦ θεάτρου ἐκάη τὸ 1825, τὰ δὲ εἰρημιά του ἐφαίνοντο μέχρι τοῦ 1840, ὅποτε τὸ οἰκόπεδον ἠγοράσθη καὶ ἐκτίσθη ἡ οἰκία τοῦ Ἰωάννου Καρατάσου. Πρβλ. *D. Ollanescu*, ἔ. ἄ. σ. 33, σημ. 1. *I. Ghica*, ἔ. ἄ. σ. 67. *N. Filimon*, ἔ. ἄ. σ. 200.

3) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἄ. σ. 189.

είχε σχῆμα πετάλου χωρὶς τὸν παραμικρὸν διάκοσμον, διότι ἀπετελεῖτο ἐκ σανίδων, εἶχε μῆκος 36 περίπου μέτρων, πλάτος δὲ 9. Ἐκτὸς τῶν 14 σειρῶν ἑδρῶν τῆς πλατείας ἐκ σανίδων κεκαλυμμένων ἀπὸ ἐρυθρὸν ἐριοῦχον ὕφασμα εἶχε καὶ 3 σειρὰς θεωρείων ἐπιστρωμένων ἀπὸ ἐρυθρὸν ὕφασμα καὶ μετὰ παραπετασμάτων ἐκ μαλλίνου ὕφασματος καὶ λευκῶν κροσσῶν ¹⁾). Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν εὐρίσκετο τὸ θεωρεῖον τοῦ ἡγεμόνος μετὰ μεγάλου σοφᾶ κεκαλυμμένου διὰ πορφυροῦ ὄλοσηρικοῦ. Ἐκατέρωθεν μεταξὺ τῶν θεωρείων, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὑπῆρχον κηροστάται ἐκ λευκοσιδήρου μετὰ κηρίων ἐκ λίπους. Κατὰ τὰ διαλείμματα δύο ἀθίγγανοι φέροντες ἐρυθρὰν περιβολὴν ἐκαθάριζον τὰ κηρία, ἀλλὰ καὶ συνήθριζον τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πίπτοντα, ἀντικαθιστῶντες αὐτὰ διὰ νέων. Ὅσάκις ὁ ἡγεμὼν μετέβαινε εἰς τὸ θέατρον, τὰ ἀλειμματοκήρια ἀντικαθίσταντο δι' ἄλλων ἐκ καθαροῦ κηροῦ. Τὰ θεωρεῖα τῆς μέσης σειρᾶς προωρισμένα διὰ τὴν protipendada, ὡς οἱ Ρουμάνοι λέγουσιν τοὺς τῆς πρώτης πεντάδος ἄρχοντας, τοὺς προξένους τῶν ξένων δυνάμεων καὶ τοὺς ἐν τέλει, ἐτιμῶντο ἐνὸς Καισαροβασιλικοῦ φλωρίου δι' ἐκάστην παράστασιν, τὰ λοιπὰ δ' ἐτιμῶντο δέκα βλαχικῶν γροσίων, αἱ δὲ ἐν τῇ πλατείᾳ ἔδραι τριῶν γροσίων ²⁾). Μεταξὺ τῆς πλατείας καὶ τῆς σκηνῆς, κειμένης 6 σπιθαμὰς ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους, εὐρίσκετο ἡ ὄρχηστρα. Ἡ αὐλαία παρίστανε τὸν Ἀπόλλωνα κρατοῦντα μεγάλην λύραν. Τὰ προγράμματα ἐγράφοντο ἀνεξαιρέτως ἑλληνιστί, ἐξετυποῦντο δ' εἰς τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱατροῦ Κων. Καρακάσση ³⁾ καὶ δύο ἄλλων Ρουμάνων τυπογραφείων ⁴⁾). Τοῦτο ἐν ὀλίγοις εἶναι τὸ θέατρον τῆς Ραλλοῦς Καρατζᾶ, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ἐτελειοποιεῖ, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε, διότι κατὰ τὸ 1818 ἔφυγε μετὰ τοῦ πατρὸς τῆς ἐκ τῆς Βλαχίας.

Ὁ διάδοχος τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, Ἀλέκο Βόδας, ὅπως τὸν λέγουσιν τὰ ἔγγραφα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, συνέχισε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ὄραϊον ἔργον τῆς Ραλλοῦς. Τὸ Βουκουρέστιον, τὸ Ἰάσιον καὶ ἡ Ὀδησὸς τῆς Ρωσσίας, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἦσαν κατὰ τὴν περιόδον ταύτην καταφύγιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις προητοιμάζετο διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους ⁵⁾). Διαπρεπεῖς Ἑλληνες συγκεντρωμένοι εἰς

1) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 34.

2) Τὴν περιγραφὴν ἔχει καὶ ὁ *N. Λάσκαρης*, ἔ. ἀ. σ. 190, ὅστις βασίζεται εἰς τὰ ἔργα τῶν *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 34—35, *N. Filimon*, ἔ. ἀ. σ. 200—202. (Ἴδὲ καὶ *R. Ortiz*, ἔ. ἀ. σ. 297).

3) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 35. Περὶ τοῦ σοφοῦ ἱατροῦ Κ. Καρακάσση βλ. *Δ. Β. Οἰκονομίδου*, Περὶ τῶν ἐκ Σιατιστῆς ἱατροφιλοσόφων Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου Λουκά ἢ Καρακάσση καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Οδοβescu, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», Ἀθήναι 1953, σ. 212—216.

4) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 35.

5) Ὁ Ρουμάνος *N. Filimon*, ἔ. ἀ. σ. 184, γράφει: «Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠτοιμάζετο νὰ διαρρήξῃ τὰς ἀλύσεις τῆς δουλείας τεσσάρων αἰώνων.

τὰς πόλεις αὐτὰς ἀπὸ κάθε ἑλληνικὴν γωνίαν διέθειον ὅλας των τὰς δυνάμεις εἰς τὴν κίνησιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν σκοποῦ ¹⁾. Ἡ Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν εἰργάζετο δραστηρίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βλαχίας, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ὀδησσόν. Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας, συναισθανόμενοι πόσον ἡ ἀναγέννησις τῆς δραματικῆς τέχνης θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιρραΐσῃ λαὸν ἔμπλεον ἀκρατικῆς ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἡρωικῶν κατορθωμάτων, προέβησαν εἰς ἐνεργείας πρὸς ἴδρυσιν ἑλληνικοῦ θεάτρου ²⁾. Διὰ δὲ τὴν πληρεστέραν πραγματοποίησιν τῆς ὠραίας ἰδέας τῶν ἤλθον εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἡγεμόνος Ἰάκωβον Ρίζου Ραγκαβῆν. Οὗτος ὑπέδειξεν εἰς τὸν θεῖον τοῦ Ἄλ. Σούτσου τὴν ἀνάγκην ἰδρύσεως ἑθνικῆς σκηνῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βλαχίας ³⁾. Ὁ Ἄλ. Σούτσος — εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδίδοντο θεατρικαὶ παραστάσεις ⁴⁾ — πιστεύων καὶ αὐτὸς πολὺ ὠφέλιμον ἀπὸ ἑθνικῆς ἀπόψεως τὴν ὑπαρξίν ἑλληνικῆς σκηνῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, διέταξεν ἀμέσως νὰ γίνῃ ὅ,τι ἔπρεπε καί, ὀνομάζων συγχρόνως ὡς ἔφορον τοῦ θεάτρου τὸν μέγαν σπαθάριον Ἰακωβάκη Ρίζον, διώρισεν ἐποπτικὸν συμβούλιον τοῦ θεάτρου ⁵⁾.

Μέλη τοῦ συμβουλίου αὐτοῦ κατὰ καιροὺς ὑπῆρξαν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς, ὁ νέος Ἀνακρέων τῆς Ἑλλάδος Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ ἱατροφιλόσοφος Μιχαὴλ Χρησταρῆς, σπουδαῖον μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὁ Γεώργιος Σερούτιος, καθηγητὴς τῆς ἡγεμονικῆς Αὐλῆς Βουκουρεστίου καὶ κατόπιν γυμνασιάρχης ἐν Χαλκίδι, Μεσολογγίῳ καὶ Σύρῳ, ὁ ὄπλαρχηγὸς

Οἱ πλέον φωτισμένοι καὶ οἱ πατριωτικώτεροι τοῦ ἔθνους τούτου εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας ἐξ ὅλων τῶν μερῶν (τῆς Ἑλλάδος) καὶ ἐσχημάτισαν ἐν Βουκουρεστίῳ κέντρον ἐπαναστατικόν, τὸ ὁποῖον εἰργάζετο διὰ τὸν ἀνωτέρω σκοπόν.

1) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 36.

2) *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 36.

3) Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ, Ἀλέξανδρος, εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματα» αὐτοῦ, ἔ. ἀ. τόμ. Α', σ. 80 κέ.; διηγεῖται, ὅτι ὁ πατὴρ του ἐφρόντισεν ἐν Βουκουρεστίῳ διὰ τὴν σύστασιν θεάτρου. Ἐνδιεφέροντο, λέγει, διὰ τὸ θέατρον πολὺ καὶ ἡ λοιπὴ κοινωνία καὶ ἡ Αὐλὴ τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ποτὲ δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὰς παραστάσεις, «εἰς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν θεωρεῖον παρίστατο πάντοτε ὁ κ. Νικόλαος Σκοῦφος, ἐν Γερμανίᾳ σπουδάσας, εἰς ὃν ἦν ἀνατεθειμένη ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου καὶ ὅστις, καθ' ὃ σπουδάσας ἐν Μονάχῳ, ἐξῆγει εἰς τοὺς ἡγεμονίδας τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς λεγόμενα. Ἄγνοῶ, ἔξακολουθεῖ ὁ Ἄλ. Ραγκαβῆς, ἂν ἡ υπερτάτη ἐπιμέλεια τοῦ θεάτρου εἶχεν ἀνατεθῆ ποτε εἰς τὸν πατέρα μου, ἢ ἂν ἦτο ἐντὸς τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας του. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ χρῆσις ἦν αὐτῆς ἐποιήσατο ἦτο ὁ μετὰ πάσης δραστηριότητος ὄργανισμός ἑλληνικῆς σκηνῆς. Διὰ τῆς νοήμονος ἐνεργείας του καθηρτίσθη μετ' οὐ πολὺ θίασος».

4) *N. Λάσκαρη*, ἔ. ἀ. σ. 192.

5) *G. Baiculescu*, ἔ. ἀ. σ. 15. Πρβλ. τὸ πιττάκιον τοῦ Ἄλ. Σούτσου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Νοεμβρίου 1819 διὰ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν θεάτρων. Πρὸκειται διὰ τὸν πρῶτον νόμον θεατρικοῦ ἐλέγχου καὶ ἐφορείας τοῦ θεάτρου ἐν Βλαχίᾳ. Βλ. *D. Ollanescu*, ἔ. ἀ. σ. 39—40.

Σάββας Φωκιανός, ὁ Γεώργιος Λεβέντης, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰω. Καποδίστρια, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, θρυλικὸς ἥρωας τῆς μονῆς τοῦ Σέκου, ὁ Ν. Σκοῦφος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Buzau Κωνσταντῖος. Ἐπίτηδες διώρισαν τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὴν θεατρικὴν ἐπιτροπὴν, διὰ νὰ ἔχουν μὲ τὸ μέρος των τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν, ἵνα μὴ ἐχθρεύεται τὸ θέατρον ¹⁾).

Πρώτη φροντίς τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου ἦτο ὁ καταρτισμὸς τοῦ θιάσου ἀπὸ μαθητὰς τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου Βουκουρεστίου καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες εἶχον παίξει εἰς τὸ θεατρίδιον τῆς Ραλλοῦς ²⁾).

Μεταξὺ τῶν πρώτων ἠθοποιῶν ἐξελέγη ὁ **Κωνσταντῖνος Κυριακὸς Ἀριστίας**. Τὰ ἄλλα μέλη τοῦ θιάσου ἀπετέλεσαν ὁ Θεόδωρος Ἀλκαῖος ἢ Λέσβιος ³⁾, ὅστις ἠθροκίμησε μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ὡς ἠθοποιὸς ἐν Σύρῳ, ὁ Ἰωάννης Σωμάκης, κατόπιν πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Μιχαὴλ Ἀργυρόπουλος, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Μάνος, ὁ Ἀλέξανδρος Φουρναράς, ὁ Ἰωάννης Βασιλείου, ὁ Δημήτριος Κανούτης, ὁ ἱατρὸς Φορμίων, ὁ Κουκούλης, ὅστις κατόπιν ἐπεδόθη εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἄλλοι ⁴⁾. Τὰ γυναικεῖα πρόσωπα παρίσταναν μερικοὶ τῶν ἀνωτέρω νέω καὶ ἰδίᾳ ὁ Ἀριστίας ⁵⁾).

Ἀφ' οὗ ὅμως ἐδόθησαν αἱ πρώται παραστάσεις, μερικαὶ γυναικες, παρὰ τὰ τότε σοβαρὰ ἐμπόδια, λόγῳ τῶν κοινωνικῶν προλήψεων, ἀνῆλθον μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ σκηνῆς. Πρώτη ἡ κυρία Μπογδανέσκου, σύζυγος τοῦ σερδάρη, (ἀρχηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ) Δημητρίου Μπογδανέσκου, ἡ Marghioala, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Ν. Filimon, ἔπαιξεν εἰς τὸ θέατρον τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης», εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀργότερον δὲ παρέστησε καὶ εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν ⁶⁾. Τὴν Μπογδανέσκου ἐμιμήθησαν ἡ Μαριγῶ Ἀλκαίου, σύζυγος τοῦ ἠθοποιοῦ Θεοδώρου Ἀλκαίου, ἡ Κάκη Μαρία Παπαῖ-Ἰωάννου ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ τρεῖς ἄλλαι Ἑλένη, Ζωίτσα καὶ Εἰρήνη, τῶν ὁποίων δὲν μᾶς διεσώθησαν τὰ ἐπώνυμα.

Ἡ μεγαλυτέρα προσοχὴ τῶν διοργανωτῶν τοῦ θεάτρου ἐστράφη εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ δραματολογίου, τὸ ὁποῖον βεβσίως θὰ περιελάμβανεν ἔργα ἱκανά, ὅπως ἐμπνεύσουν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς θεατὰς διὰ τὸ ἐτοιμαζόμενον κίνημα καὶ μῖσος κατὰ τῶν τυράννων ⁷⁾. Εἶχον δὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι μὲ

1) Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 193.

2) Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 194.

3) Περὶ τοῦ Λεσβίου τούτου βλ. Γ. Βαλέτα, Θεόδωρος Ἀλκαῖος, ὁ βάρδος καὶ καπετάνιος τοῦ Εἰκοσιένα, Ἀθήναι 1943.

4) Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ, ἔ. ἀ. σ. 82.

5) Ν. Filimon, ἔ. ἀ. σ. 185.

6) Ὁ D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 37, λέγει, ὅτι ἡ Marghioala ἦτο ρουμανικῆς καταγωγῆς, ὁ δὲ Ν. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. σ. 195, λέγει, ὅτι ἦτο Ἑλληνίς ἐκρουμανισθεῖσα.

7) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 36.

τοιούτου εἴδους ὑλικὸν ἐτοίμαζον τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν τῆς Δακίας διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Καὶ δὲν ἠπατήθησαν εἰς τὰς σκέψεις των, διότι ὅλοι σχεδὸν οἱ θαμῶνες τοῦ μικροῦ ἐκείνου θεάτρου καὶ οἱ ἠθοποιοὶ τοῦ ἔδμηιούργησαν τὸν ἱερὸν λόχον τῶν μαυροφύρων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Ἐκ δὲ τῶν ἐφήβων τοῦ λόχου τούτου οἱ περισσότεροι ἐφρονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν ἢ κακοὶ κακῶς διέφυγον εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν Βλαχίᾳ, ἣτις διεδραματίσθη εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δραγατσανίου. «Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ, λέγει ὁ Ν. Filimon, ἐὰν τὸ θέατρον ἐκεῖνο ἐκαρποφόρησεν, ἄς ἐρωτήσῃ τὸ πεδίον (τῆς μάχης) τοῦ Δραγατσανίου καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς τότε ὑποδούλου Ἑλλάδος καὶ ἐκεῖνα ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως θὰ δείξουν εἰς αὐτὸν λαὸν ἐλεύθερον καὶ νεαρὸν βασιλείον»¹⁾.

*
**

Τὸ ἐποπτικὸν συμβούλιον τοῦ θεάτρου μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ θιάσου καὶ τοῦ δραματολογίου ὥρισεν ὡς πρῶτον πρὸς παράστασιν ἔργον εἰς τὸ θέατρον τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης» τὸν «*Θάνατον τοῦ Καίσαρος*» τοῦ Voltaire. Ἀντιθέτως ὁ Ν. Λάσκαρης γράφει, ὅτι πρῶτον παρασταθὲν ἐκεῖ ἔργον ἦτο ὁ «*Βροῦτος*»²⁾ τοῦ Voltaire. «Αἱ δοκιμαὶ τοῦ «*Βρούτου*»³⁾, λέγει ὁ Ν. Λάσκαρης, ἤρχισαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1818 ἐν

1) Ν. Filimon, ἔ. ἀ. σ. 185.

2) Ν. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. σ. 198. Ὁ Ν. Filimon, ἔ. ἀ. σ. 184, ὡς πρῶτον ἔργον παρασταθὲν ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης» θεωρεῖ τὸν «*Θάνατον τοῦ Καίσαρος*» τοῦ Voltaire, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Γεωργίου Σερούτιου. Ἡ πληροφορία αὕτη, καίτοι ἀληθής, δὲν παραδίδεται ὑπὸ τῶν D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 37 καὶ Ν. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. σ. 198.

3) Ὁ «*Βροῦτος*» τοῦ Voltaire ἐξεδόθη ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1820 ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον: ΒΡΟΥΤΟΣ | ΤΡΑΓΩΔΙΑ, | παρὰ | ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ. | Μεταφρασθεῖσα ἔλεν θέρως διὰ στίχων ἰαμβικῶν. || Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπο | γραφείου κατὰ τοὺς || 1820. Ἡ τραγωδία αὕτη μετὰ τοῦ «*Φιλίππου*» καὶ «*Ὁρέστου*» τοῦ Alfieri ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου: ΣΥΛΛΟΓΗ | ΔΙΑΦΟΦΩΝ | ΤΡΑΓΩΔΙΩΝ | ὅσαι παρεστάθησαν εἰς τὸ θέατρον | τοῦ Βουκουρεστίου. | Μεταφρασθεῖσαι εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν | γλῶσσαν, καὶ ἐκδοθεῖσαι διὰ συνδρο | μῆς τῶν φιλογενῶν καὶ φιλομούσων. | Τόμος πρῶτος. | Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου | τυπογραφείου. | 1820. Ἐξεδόθη ὁμοῦ καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος αὐτόθι. Βλ. περιγραφὴν ἐν Joan Bianu—N. Hodos,—Dan Simonescu, Bibliografia Românesasca Veche, τόμ. III, Bucures,ti 1936, σ. 348—351, ἀρ. 1087 καὶ 1089. Ὁ D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 31—32, ἐσφαλμένως ἀποδίδει τὴν μετάφρασιν τοῦ «*Βρούτου*» εἰς τὸν Γεώργιον Σερούτιον, καθὼς καὶ ὁ Rudolf Nicolai, Geschichte der neugriechischen Literatur, Leipzig 1876, σ. 199. Ὁ Ramiro Ortiz, ἔ. ἀ. σ. 344, ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν ἐκδότην Χριστόφορον Κρατερόν, ὁ δὲ Ν. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. τόμ. Β', Ἀθήναι 1939, σ. 59, σημ. 1, εἰς τὸν Ἰάκωβον Ρίζον Ραγκαβῆν, παραπέμπων εἰς τὸν D. Ollanescu. Πραγματικὸς ὁμοῦς μεταφραστὴς τοῦ «*Βρούτου*» εἶναι ὁ ἱατροφιλόσοφος Μιχαὴλ Χρησταρῆς, καθὼς γνωρίζομεν ἀπὸ συγγρῆνους πηγᾶς. Βλ. Ἐρμῆς ὁ Δόγιος, Βιέννη 1820, σ. 376. Βλ. καὶ κατωτέρω σημείωσιν.

τινι υπογείῳ τῆς οἰκίας Ραγκαβῆ. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν οἱ αὐτοσχέδιοι ἠθοποιοὶ εἶχον ἐγκυμνασθῆ ἄλληλοδιδασκτικῶς ¹⁾, τὸ δὲ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου, κατόπιν ἀπεριγράφτου ἀνυπομονησίας τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τοῦ Βουκουρεστίου, ἐδόθη ἡ πρώτη παράστασις ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης», παρουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ οἴκου, πασῶν τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως καὶ πλήθους ἄλλου δακρύνοντος καὶ χειροκροτοῦντος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς παραστάσεως. Ὡς ἦτο ἐπόμενον ἡ πρώτη αὕτη παράστασις ἐπέτυχε, καθόσον ἡ συγκίνησις καὶ ὁ ἀκράτητος ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀκροωμένων ἀπὸ σκηνῆς τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης, εὐρισκε τὰ πάντα καλά, τὰ πάντα τέλεια».

«Τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὸ ἀκροατήριον δὲν ἔβλεπε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς καρδίας ²⁾, τοῦτου ἕνεκα καὶ οἱ ἠθοποιοὶ, οἵτινες εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν θὰ ἐθεωροῦντο ἀποτυχόντες ³⁾, ἔδρεψαν ἀκόπως σωρεῖαν δα-

1) Τὸν εὐδοκμήσαντα ὑποκριτὴν (ἠθοποιὸν) Ἀριστίαν ἐδίδαξεν ὁ Χρησταρῆς ὅστις ἦτο καὶ μεταφραστὴς τῆς τραγωδίας, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀναγνώστου *Τξετζόνη* μετ' ἡμερομηνίαν 21 Ἀπριλίου 1820. Βλ. Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Βιέννη 1820, σ. 376. Ἀ. Π. *Κουτσαλέξη*, Διαφέροντα καὶ περιεργά τινα ἱστορήματα, Ἀθήνησιν 1882, σ. 20. Ὁ Μιχαὴλ Χρησταρῆς ἐξ Ἰωαννίνων καταγόμενος ὑπῆρξεν «un très-honnête homme, fort instruit et dans son art et dans la littérature grecque», καθὼς λέγει ὁ *F. G. L[Laurençon]* ἐν *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris 1822, σ. 115. Οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Τὸ 1806 ἔλαβε τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα τῆς ἱατρικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταβίου, τὸ δὲ 1811 ἐξήσκει τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἰδὲ Ἀ. Π. *Βρετοῦ*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθήναι 1857, τόμ. Β', σ. 348—349 καὶ *I. C. Filitti*, *O pagina din istoria medicinei in Muntenia, Bucuressti* 1929, σ. 41. Ὁ Χρησταρῆς διετέλεσεν ἐξέχον μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, λέγεται δὲ ὅτι εἶναι ὁ δολοφόνος τοῦ ἡγεμόνος Ἄλ. Σούτσου. Ἐλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21 ἄγωνισθεὶς ἐν Δραγατσάνῳ, ἔνθα ἐτραυματίσθη. Ἐκεῖθεν διέφυγεν εἰς Τρανσυλβανίαν. Οὗτος μετέφρασεν ἐπίσης ἐκ τῆς γαλλικῆς «*Στοιχειῶδες σύγγραμμα περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας*», Βιέννη 1816, ἐκ τῆς γερμανικῆς τὴν «*Ἀριθμητικὴν*» τοῦ Metzberg, ἐκδοθεῖσαν ἐν Παδούῃ τὸ 1804, κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ βίου του τὴν «*Κατήχησιν τῶν νεωτέρων κοινωνικῶν καθηκόντων, ἐν Βουκουρεστίῳ 1831*», Περὶ τοῦ Χρησταρῆ βλ. *Τάκη Κανδηλώρου*, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, Ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 335 καὶ 339. *R. Nicolai*, *Geschichte der neugriechischen Literatur*, Leipzig 1876, σ. 118 καὶ 150. *Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου*, Ἱστορία τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, μετάφ. Ὀλυμπίας *I. N. Abbot*, Ἀθήνησι 1870, σ. 74 καὶ 143. *Τρ. Ἐναγγελίδου*, Χρησταρῆς, ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. ΚΔ' [Ἀθήναι 1934], σ. 709.

2) Κατὰ τὴν ἐκ τοῦ θεάτρου ἐξοδον αὐτῶν πολλοὶ τούτων ἐξεκένωσαν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ τὰ πιστόλια των εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔψαλαν τὸν θούριον τοῦ Ρήγα. *D. Ollanescu*, ἔ. ἄ. σ. 11.

3) Περὶ τοῦ διαπρέψαντος κατόπιν Ἀριστίᾳ ἔγραφε τότε ὁ Μιχαὴλ Ἀργυρόπουλος πρὸς τὸν γαμβρὸν του Ἐδουάρδον Βράμ τὰ ἐξῆς: «Ἡ ἀπαγγελία του εἶναι παράδοξος, στομφώδης καὶ κουραστικὴ. Αἱ ἀπλούστεραι λέξεις λέγονται μὲ τρόπον διαταγῆς καὶ τὸ «καλὴν ἡμέραν σας» προφέρεται ὡς πρόσταγμα εἰς σύνταγμα πυρο.

φνῶν, αἵτινες ἐφύησαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὑπὸ τὴν θέρμην τοῦ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ παράστασις τοῦ «*Βρούτου*» ἐπανελήφθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ πάλιν μὲ τὸν αὐτὸν ἐνθουσιασμόν, τὰ αὐτὰ δάκρυα καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον τῆς δευτέρας ταύτης παραστάσεως οἱ ψυχραϊμότερον κρίνοντες τὰ πράγματα ὑπέδειξαν εἰς τοὺς ἰθύνοντας τὰ τοῦ θεάτρου, ὅτι καλὸν θὰ ἦτο, ἂν ὁ ἀριστούστατος θίασος ἐτίθετο ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν ἑνὸς τῶν καθηγητῶν τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου (Ἀκαδημίας). Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἐκγύμνασις τῶν νεαρῶν ἠθοποιῶν ἀνετέθη εἰς τὸν ἐλλόγιμον διδάσκαλον Κωνστ. Ἰατρόπουλον ¹⁾, ὅστις ἤρξατο τοῦ ἔργου του διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρτι ἐκδοθείσης τότε τραγωδίας τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου ὁ «*Τιμολέων*», ἣτις ἐπαίχθη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1818. Πάντες οἱ λαβόντες μέρος εἰς τὴν παράστασιν τοῦ «*Τιμολέοντος*» ἐπευφημήθησαν καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐχειροκροτήθησαν ὑπὸ τῶν κατακλυζόντων τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὸ θέατρον πατριωτῶν. Ἐξαιρετικῆς ἐκτιμῆσεως ἔτιχεν ὁ ὑποδυθεὶς τὸ πρόσωπον τοῦ «*Τιμολέοντος*» ²⁾ Κυριακὸς Ἀριστίας, ὅστις «πολλὰ δάκρυα ἔκαμε νὰ ρεῦσωσιν ἀπὸ τὰ ὄμματα» τῶν ἀκροατῶν. Ἡ παράστασις τῆ παρακλήσει πολλῶν «ἐπιθυμούντων καὶ αὐθις νὰ ἐνωτισθῶσι τῶν ρημάτων τοῦ τυραννοκτόνου Τιμολέοντος» ἐπανελήφθη μετὰ τινος ἡμέρας μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ ³⁾.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου» τοῦ Ν. Λάσκαρη, τόμ. Α'. σ. 198—200, ὑπάρχουν μερικαὶ ἀνακρί-

βολικοῦ». Βλ. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 199.

1) Ὁ Κωνστ. Ἰατρόπουλος κατήγετο ἐκ Προύσης. Ὑπῆρξε μαθητὴς τῆς Σχολῆς τῶν Κυθωνιῶν καὶ εἶχεν εὐρωπαϊκὴν μόρφωσιν, ἐδίδαξε δ' ὡς καθηγητὴς εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἰασίου καὶ τοῦ Βουκουρεστίου. Πρβλ. Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. τόμ. Α', σ. 184 καὶ 199. *Karl Iken*, *Leukothea*, Leipzig 1825, Α', σ. 254, 264, 269, Β', σ. 190, 196. Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν Ἑλλην. σχολ. ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθήνησι 1838, σ. 93. *R. Nicolai*, ἔ. ἀ. σ. 118, 128. *Τρ. Ἐθαγγελίδου*, ἔ. ἀ. σ. 406.

2) Ὁ «*Τιμολέων*» εἶναι ἡ πρώτη τραγωδία, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ Ἰ. Ζαμπέλιος (1787—1856), ἐξεδόθη δ' ἐν Βιέννῃ τὸ 1818. Ἀντίγραφόν της εἶχεν ἀποστείλει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Ἀδ. Κοραῆν καὶ ἐζήτηι τὴν γνώμην του. Ὁ Ζαμπέλιος ἐπηρεάσθη ἀπὸ τοὺς «*Τάφους*» τοῦ *Hugo Foscolo* καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ *Vittorio Alfieri*. Ὁ «*Τιμολέων*» τοῦ Ζαμπελίου παρεστάθη δις εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ Χριστόφορος Κρατερός προλογίζων τὴν «*Συλλογὴν διαφόρων τραγωδιῶν*» ἔ. ἀ. σ. θ'—ι', σημ. β', λέγει: «Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἀξιέπαινον διὰ τὴν ἐξάιρετον ὑπόθεσιν, τὴν καλὴν οἰκονομίαν καὶ τὰς ὑψηλὰς τρῶντι ἐκφράσεις. Ἦθλεν ὅμως ὠφελῆσαι περισσότερον, ἂν τὸ ὕψος του ἦτο σαφέστερον, ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν κατὰστασίν μας, καὶ ἡ γλῶσσα του καθαρωτέρα ἀπὸ ξένους ἰδιωτισμοὺς καὶ φράσεις Ἀπορίας ἀξιον εἶναι, πῶς κανεὶς τοῦ γένους δὲν ἔκαμε περὶ τούτου καμμίαν κρίσιν ἕως τώρα, διὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ νὰ ἐκδώσῃ καὶ τὰς λοιπὰς του τραγωδίας τελειωτέρας».

3) Ν. Λάσκαρη, ἔ. ἀ. τόμ. Α', σ. 200.

βειαι, αἵτινες πρέπει νὰ ἀποκατασταθοῦν. Τὸ ὅτι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1818 εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ Ραγκαβῆ ἐξησκήθησαν οἱ ἠθοποιοί, οἵτινες ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου τοῦ θεάτρου, διὰ νὰ ἀναβιάσουν τὸν «Βρούτον» τοῦ Voltaire καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος διώρισε τὸ συμβούλιον αὐτὸ κατὰ τὸ 1818, δὲν εἶναι ἀληθῆ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὴν Βλαχίαν (Βουκουρέστιον) τὸ ἔτος 1818¹⁾. Τὴν 16ην Νοεμβρίου τοῦ 1818 ὠνομάσθη ἡγεμών, ἔφυγε δὲ ἀπὸ τὴν Κων)πολιν περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου διὰ τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν 17ην Ἰανουαρίου 1819 εἰσέρχεται ἐπισήμως εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ἂν δώσωμεν πίστιν εἰς τὴν μνήμην τοῦ υἱοῦ του Νικολάου Σούτσου²⁾. Ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς δὲν ἦτο τότε εἰς τὴν Βλαχίαν διὰ νὰ παραχωρήσῃ τὴν οἰκίαν του εἰς τοὺς ἠθοποιοὺς. Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, υἱὸς του, γράφει εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του, Ἀθῆναι 1894, τόμ. Α', σελ. 54 καὶ 56, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ὠνόμασε τὸν Ἰακωβάκην Ρίζον ἐπιτετραμμένον του παρὰ τῆ Ὑψηλῆ Πύλῃ." Εφορον τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου³⁾ τὸν ὠνόμασε τὴν 8ην Νοεμβρίου 1819. Ἡ ἀληθὴς χρονολογία τῆς παραστάσεως τοῦ «Βρούτου» τοῦ Voltaire ἐξάγεται ἐξ ἀσφαλεστέρων στοιχείων. Ἐν τῇ «Συλλογῇ διαφόρων τραγωδιῶν, ὅσαι παρεστάθησαν εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου», τόμ. Α', Βουκουρέστιον 1820, ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὸν τίτλον ὅτι ὁ μὲν «Ὁρέστης» τοῦ Alfieri παρεστάθη διὰ πρώτην φορὰν τὴν 21 Νοεμβρίου 1819, ὁ δὲ «Βρούτος» τοῦ Voltaire τὴν 17 Μαρτίου 1820⁴⁾.

Ὅθεν εἰς τὸ πρόχειρον θεατροίδιον τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τῆς Ραλλοῦς Κυρατζᾶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγάρου ἐδόθησαν κατὰ τὸ 1817 μεμονωμένα μόνον σκηναὶ ἀπὸ τὸν «Ὁρέστην» τοῦ Alfieri, τὸν «Βρούτον» τοῦ Voltaire κτλ., αἱ δὲ παραστάσεις δλοκλήρων τῶν ἔργων αὐτῶν ἐδόθησαν ἀργότερον ἐπὶ Ἀλ. Σούτσου εἰς τὸ θέατρον τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης». Διὰ τὴν παράστασιν τοῦ «Βρούτου» τῆς 17 Μαρτίου 1820 ἔχομεν τὴν περιγραφὴν τοῦ Τζετζόνη ἐν τῇ ἐπιστολῇ του τῆς 21 Ἀπριλίου 1820, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Λογίῳ Ἐρμῆ, Βιέννη 1820, σ. 376.

Ὡ πρὸς δὲ τὸν «Τιμολέοντα» τοῦ Ζαμπελίου γνωρίζομεν, ὅτι ἐπαίχθη ἐν

1) A. Sacerdot, eanu, Tableau chronologique des princes roumains, σ. 63, tirage à part du *Bulletin du comité international des sciences historiques*, No 26, Bucarest, mars 1938.

2) Memoires du prince *Nicolas Soutzo*, grand Logothète de Moldavie, 1798—1871, publiées par *Panaïot Rizos*, Vienne 1899, σ. 31.

3) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 39—40.

4) Ὁ Ν. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. σ. 198, σημ. 2α, γράφει: «Ἐσφαλμένος ἀναγράφεται ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τῆς ἐν ἔτει 1820 γενομένης ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκδόσεως τῆς τραγωδίας, ὅτι αὕτη παρεστάθη τὸ πρῶτον τὴν 17 Μαρτίου τοῦ 1820. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη εἶναι ἢ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς τραγωδίας». Εἰς ποῖα ὅμως στοιχεῖα στηρίζει τὴν γνώμην του ταύτην ὁ Ν. Λάσκαρης;

Βουκουρεστίῳ δις ¹⁾ πρὸ τοῦ 1820, ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν διὰ πρώτην φορὰν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1818. Πιστεύομεν, ὅτι τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1818, μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Καρατζᾶ καὶ τῆς κόρης του Ραλλοῦς, τὸ ἑλληνικὸν θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου ἔκλεισε τὰς πύλας του ²⁾, μέχρις οὔτου ὁ Ἄλ. Σοῦτσος ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὸ διακοπὴν ἔργον τῆς Ραλλοῦς. Ὁ Νικ. Λάσκαρης συνεχίζων τὴν ἱστορίωσίν του περὶ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικοῦ θεάτρου λέγει ἔ. ἀ. τόμ. Α', σ. 215: «Ὁ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικοῦ θεάτρου Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς, πατὴρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, ἐπιθυμῶν καὶ αὐτὸς νὰ συμβάλῃ εἰς πλουτισμὸν τοῦ τότε δραματολογίου, μετέφρασεν ἐμμέτρως τὴν «Φαίδραν» τοῦ Ρακίνα ³⁾, περὶ τῆς ὁποίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τοῦ πατρὸς μεταφράσεων, ἔγραψε μεταγενεστέρως ὁ υἱὸς ὅτι ἦσαν «ἀριστουργήματα». Ὁ αὐτὸς Ν. Λάσκαρης αὐτόθι ἐν σελ. 217 λέγει: «Οὕτω πως μεταγλωττισθεῖσαν τὴν «Φαίδραν» ἐδίδαξαν, καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ Ἰατροπούλου, οἱ ἐνθουσιῶντες νέοι τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου 1819. Τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας εἶχον διανεμηθῆ ὡς ἑξῆς: ΘΗΣΕΥΣ—Θ. Ἀλκαῖος, ΟΙΝΩΝΗ—Μ. Ἀλκαίου, ΦΑΙΔΡΑ—Μ. Μπογδανέσκου, ΙΣΜΗΝΗ—Εἰρήνη... ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ—Κ. Ἀριστίας, ΠΑΝΟΠΗ—Ἐλένη... ΘΗΡΑΜΕΝΗΣ—Ι. Σωμάκης. Ἡ παράστασις αὕτη ἦτο ἡ πρώτη, καθ' ἣν ἐλάμβανον μέρος καὶ Ἑλληνίδες γυναικες, ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ φαντασθῇ ὀπὸση δόσις ἐνθουσιασμοῦ κατηναλώθη τὴν ἐσπέραν ἐκείνην μεταξὺ τῶν συρρεουσάντων εἰς τὸ θέατρον Ἑλλήνων, οἱ πρακτικώτεροι τῶν ὁποίων μὴ ἀρκεσθέντες εἰς ἀπλᾶς ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ ἀπέστειλαν τὴν ἐπαύριον, κοινῶ ἑράνω, πλουσιώτατα δῶρα εἰς πάσας τὰς ἑρασιτέχνιδας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μεταφραστὴν Ἰάκωβον Ραγκαβῆν».

⁴⁾ Ἀλλὰ καὶ αἱ πληροφορίαι αὐταὶ τοῦ Ν. Λάσκαρη δὲν εἶναι ὅλως ἀκριβεῖς⁴⁾, διότι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1819 δὲν εὐρίσκειτο ἐν Βουκουρεστίῳ οὔτε ὁ Σοῦτσος οὔτε ὁ Ραγκαβῆς. Συνεπῶς ὁ Ραγκαβῆς δὲν ἐλάμβανε μέρος οὔτε εἰς τὴν ἐφορείαν τοῦ θεάτρου καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ πλουτίσῃ τὸ δραματολόγιον μακρόθεν. Ἡ βεβαίωσις ἐπίσης ὅτι διὰ πρώτην φορὰν

1) «Συλλογὴ διαφόρων τραγωδιῶν, ὅσαι παρεστάθησαν εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου», Ἐν Βουκουρεστίῳ 1820, τόμ. Α', σ. θ' τοῦ προλόγου, σημ. β'.

2) A. Camariano, Le théâtre grec à Bucarest, periód. «Balcania», τόμ. VI, Bucarest 1943, σ. 398—399.

3) Πρβλ. «Ποιήματα Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ, περιέχοντα μετάφρασιν τριῶν Γαλλικῶν τραγωδιῶν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Τύποις Ἀνδρ. Κορομηλά, Ἐν Ἀθήναις 1836». Ὁ α' τόμος περιέχει μετάφρασιν τοῦ *Kinna* τοῦ *Corneille* καὶ τῆς *Phaedra* τοῦ *Racine*, ὁ δὲ β' περιέχει ἔμμετρον μετάφρασιν τῆς *Zaïras* τοῦ *Voltaire*. Τὴν *Phaedra* τοῦ *Racine* μετέφρασεν ἐμμέτρως καὶ ὁ *Δημητράκης Μουρούζης*, Ἐν Ἐρμουπόλει 1878. Βλ. Δ. Σ. Γκίνη—Βαλ. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 271, ἀρ. 1803.

4) A. Camariano, ἔ. ἀ. σ. 399 καὶ 407.

κάνουν την εμφάνισίν των γυναῖκες δὲν εἶναι ἀκριβής, διότι συμφώνως μὲ ἐπιστολὴν ἐκ Βουκουρεστίου σχετικὴν μὲ τὴν παράστασιν τοῦ «*Ἀχιλλέως ἢ τοῦ θανάτου τοῦ Πατρόκλου*» τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου, ἣτις ἔλαβε χώραν ἀργότερον, μανθάνομεν, ὅτι ποτὲ πρότερον δὲν εἶχον ἀναβῆ γυναῖκες ἐπὶ σκηνῆς 1). Ὡς πρὸς τὴν πληροφορίαν τέλος ὅτι ἡ «Φαίδρα» παρεστάθη, εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ πιθανῶς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1820 2).

* *

Τὴν 23ην Φεβρουαρίου τοῦ 1819 ἔχομεν τὴν πρώτην παράστασιν εἰς τὸ θέατρον τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης». Ὁ Ἀριστίας ἔλαβε μέρος εἰς τὴν παράστασιν τῆς τραγωδίας τοῦ *Voltaire* «*Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος*» κατὰ μετάφρασιν τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Γεωργίου Σερούτιου, ὅτε διευθυντῆς τοῦ θεάτρου ἦτο ὁ *Vacarescu*. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν παράστασιν τοῦ «Θανάτου τοῦ Καίσαρος» ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, «Ἀπομνημονεύματα», τόμ. Α', σ. 82, μᾶς διασώζει τὴν ἐξῆς πολύτιμον εἰδησιν: «Ὁ θίασος εἶχεν ἐτοιμάσει καὶ τοῦ Βολταίρου τὸν «Θάνατον τοῦ Καίσαρος», ἀλλ' ὁ πατήρ μου ἔνεκα τῆς ὑποθέσεως, ἣτις ἠδύνατο νὰ φανῆ ὑποπτος εἰς τοὺς τὰ πάντα τότε κατασκοπεύοντας [ἐννοεῖ τοὺς πράκτορας τῆς Τουρκίας καὶ Αὐστρίας, οἵτινες παρηκολούθουν τὴν κίνησιν τῶν Φιλικῶν] ἀπηγόρευσε τὴν παράστασιν, ἐπιμόνως ἀντιστάς εἰς πάσας τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν ἠθοποιῶν, πεμπόντων καθ' ἑκάστην ἐπὶ τούτῳ πρεσβείας. Τέλος ὅμως ἐνέδωκε μετὰ πλείστας ἐνοχλήσεις καὶ μάλιστα ἐπεμβάσεις, τὸ δὲ περιεργον ὅτι αὐταὶ προήρχοντο μάλιστα ἐκ τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας· καὶ ἡ ἐσπέρα τῆς παραστάσεως ἦν θριαμβευτικὴ διὰ τὸ θέατρον, μὴ ἐπαρκοῦν νὰ περιλάβῃ οὐδὲ τὸ ἡμῖσι τοῦ συρρέυσαντος φιλοθεάμονος πλήθους». Ἡ παράστασις ὅμως αὕτη εἶναι ἄλλη καὶ πιθανῶς ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν 8ην Νοεμβρίου τοῦ 1819.

Ὁ δὲ μεταφραστῆς τοῦ ἔργου Γεώργιος Σερούτιος, λεγόμενος καὶ Σέρβιος, κατήγετο ἀπὸ τὴν Κέω (Τζιᾶ) τῶν Κυκλάδων. Ἐσπούδασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, γενόμενος καθηγητῆς τῶν υἱῶν τοῦ ἡγεμόνος Ἄλ. Σούτσου. Ὁ Νικόλαος Σούτσος, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἄλ. Σούτσου, εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν ἐν Βιέννῃ ὑπὸ Παναγ. Ρίζου τὸ 1899, σ. 8 καὶ 44, λέγει, ὅτι ἡ μόρφωσις αὐτοῦ, καθὼς καὶ τῶν ἀδελφῶν του, τόσον ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὶν ὁ πατήρ του ἀνέλθῃ εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῆς Βλαχίας (1818—1821), ὅσον καὶ μετὰ τὸ 1821, ὅτε κατέφυγον εἰς Βρασ,ον, συνετελεῖτο ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σερούτιου. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Ρίζου Ραγκαβῆς εἰς τὰ ἰδικὰ του Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1894, σ. 30, λέγει, ὅτι ὁ Σερούτιος ἦτο μεταξὺ τῶν πλεόν ἐκτιμωμένων παρὰ τῇ ἡγεμονικῇ Αὐλῇ. Ὅταν δ' ὁ Ἄλ. Σούτσος ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῆς Βλαχίας, ὁ Σερούτιος ἐγένετο δευτέρος λο-

1) *A. Camariano*, ἔ. ἀ. σ. 399.

2) Αὐτόθι.

γοθέτης καὶ «καθηγητῆς τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας»¹⁾, κατὰ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδην. Ἀπὸ μίαν ὄμως ἐπιστολὴν σταλεῖσαν ἐκ Βουκουρεστίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παραστάσεως τῆς τραγωδίας «Θάνατος τοῦ Καίσαρος» καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῆ, Βιέννη 1819, σ. 582, μαυθάνομεν, ὅτι ὁ Σερούτιος ἦτο καθηγητῆς τῆς ἡγεμονικῆς Αὐλῆς, οὐχὶ δὲ τῆς ἡγεμονικῆς Ἀκαδημίας. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Σερούτιος ἠκολούθησε τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἡγεμόνος εἰς Βρας,ον, ἔνθα πολλάκις τὴν ἐβοήθησε χρηματικῶς, διότι εὗρίσκετο εἰς οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Ἀργότερον κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐργάσθη μετὰ τοῦ Κ. Ἀσωπίου καὶ τοῦ Γ. Γενναδίου διὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ γυμνασίου Χαλκίδος. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ὁ ἴδρυτῆς τῶν γυμνασίων Μεσολογγίου καὶ Σύρου. Εἰς τὸ γυμνάσιον Σύρου παρέμεινε διευθυντῆς μέχρι τοῦ θανάτου του. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ «Θανάτου τοῦ Καίσαρος» ὑπὸ τοῦ Σερούτιου παρέμεινε πιθανῶς ἐν χειρογράφῳ, διότι εἰς οὐδεμίαν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται ὡς ἐκτυπωθεῖσα²⁾. Κατὰ τὸ 1814 οἱ υἱοὶ βογιάρων τινῶν τῆς Μολδαβίας φοιτῶντες εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰδιωτικὴν Σχολὴν τοῦ διδασκάλου *Κυριάου*, μοναδικὴν τότε ἐν Ἰασίῳ, καὶ βλέποντες τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τῶν παραστάσεων τῶν Γερμανῶν ἠθοποιῶν, ἠθέλησαν καὶ αὐτοὶ νὰ παρουσιάσουν θεατρικὰ τινὰ ἔργα, μετὰ τινὰς δὲ μῆνας ἔδωσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν παραστάσεις τινὰς εἰς τὰ «σαλόνια τῶν βογιάρων», μετὰ τῶν ὁποίων ὁ *Θάνατος τοῦ Καίσαρος* τοῦ *Voltaire* καὶ ὁ *Γούνιος Βροῦτος* τοῦ *Alfieri* κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Teodor Burada*, *Istoria teatrului în Moldova* (Ἱστορία τοῦ ἐν Μολδαβίᾳ θεάτρου), *Ias,i* 1915, τόμ. I, σ. 96. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν γνωρίζομεν εἶναι ἂν ἡ τραγωδία τοῦ *Voltaire* ἐπαίχθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ μετάφρασει τοῦ Σερούτιου ἢ εἰς τὸ γαλλικὸν πρωτότυπον. Τὸ πιθανώτερον ὄμως εἶναι ὅτι δὲν ἐδιδάχθη ἐν τῇ μετάφρασει τοῦ Σερούτιου, διότι οὗτος δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη κατὰ τὸ 1814 εἰς τὴν Βλαχίαν, πιστεύομεν δὲ ὅτι ἡ μετάφρασις του ἤρχισε νὰ κυκλοφορῇ εἰς τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα μετὰ τὸ 1818. Τὸ ἴδιον ἔργον τοῦ *Voltaire* ἀριθμεῖ ἀκόμη δύο ἑλληνικὰς μεταφράσεις ἀνεκδότους. Ἡ μία ἀνήκει εἰς τὸν *D. Filipescu—Γρηγοριάδην*, Βρας,ον 1826. Τὸ χειρόγραφον αὐτὸ ἀνῆκε εἰς τὸν *Ém. Legrand* καὶ τώρα εὗρίσκεται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ. 140³⁾. Ἡ ἄλλη μετάφρασις ὑπάρχει μαζί με τὴν τοῦ «*Μωάμεθ*» ἢ τοῦ «*Φανατισμοῦ*» τοῦ *Voltaire* εἰς ἓν χειρόγραφον τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου⁴⁾. Τετάρτη μετάφρασις ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1861

1) Τρ. Εὐαγγελίδου, ἔ. ἀ. σ. 407.

2) *A. Camariano*, *Spiritual revolutionar franceez si Voltaire în limba greaca s,i româna*, Bucures,ti 1946, σ. 117.

3) Σπ. Λάμπρου, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. 7ος, Ἀθήναι 1910, σ. 478.

4) Σπ. Λάμπρου, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. 15ος, Ἀθήναι 1921, σ. 294.

ὑπὸ τοῦ Δ. Παπανικολάου. Ὁ «**Θάνατος τοῦ Καίσαρος**», ὅστις εἰς τὸ θέατρον ἔλαβε τὸ ὄνομα «**Ἰούνιος Καίσαρ**», εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ θέατρον τῆς «Ἐρυθρᾶς Κρήνης». Τοῦτο στηρίζεται καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ν. Filimon ¹⁾ καὶ εἰς τὴν ἀπὸ 12 Μαρτίου 1819 ἐκ Βουκουρεστίου ἐπιστολήν, πού ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Καλλιόπην» τῆς Βιέννης, τεῦχος 8ον, 15 Ἀπριλίου 1819, σελ. 64—65 ²⁾. Εἰς τὴν ἐπιστολήν αὐτὴν ἐσφαλμένως ἀποδίδεται ἡ μετάφρασις εἰς τὸν Κ. Ἰατρόπουλον, διότι εἰς τὸν ἐπόμενον ἀριθμὸν τῆς «Καλλιόπης» διορθοῦται τὸ σφάλμα. Ἡ Revue Encyclopédique τοῦ Ἀπριλίου 1819, σ. 171, καὶ τὸ γερμανικὸν περιοδικὸν Staats-und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unparthegischen Correspondenten τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1819, ἀριθ. 146, ἐσφαλμένως ἐπίσης ἀναφέρουν ὡς μεταφραστὴν τὸν Vacarescu. Ὁ Κ. Iken, Leukothea, Leipzig 1825, II, σ. 195, καὶ ὁ R. Nicolai, Geschichte der neugriechischen Literatur, Leipzig 1876, σ. 150 καὶ 199, βασιζόμενοι εἰς τὴν πληροφορίαν τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ, περιπίπτουν εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα. Μάλιστα ὁ τελευταῖος θεωρεῖ τὸν Σέρβιον καὶ τὸν Σερούϊον δύο διάφορα πρόσωπα. Τέλος ὁ «Λόγιος Ἐρμῆς» τοῦ 1819, σ. 582, ὀρθῶς ἀναγγέλλει ὡς μεταφραστὴν τὸν Γ. Σέρβιον (Σερούϊον). Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀνωτέρω μεταφράσεως, ὁ Γεώργιος Σερούϊος μετέφρασε τὸν «**Μωάμεθ**», τὴν «**Μερόπην**» καὶ τὸν «**Ἀγαθὸ-κλήν**» τοῦ Voltaire. Ἡ «**Μερόπη**» ἐτυπώθη ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ 1820, ὁ δὲ «**Μωάμεθ**» εἰς τὴν Σῦρον τὸ 1848.

* * *

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1819 ὁ Ἄριστίας ἔλαβε μέρος εἰς τὴν παράστασιν τῆς «**Ἀσπασίας**» ³⁾, πρωτοτύπου ἔργου τοῦ ποσειδνίκου ⁴⁾ Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου, ἐξαδέλφου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, ἧτις εἶχεν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἔργου ⁵⁾. Διὰ τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἡ παράστασις τοῦ «**Θανάτου τοῦ Πατρόκλου**» τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου, ἧτοι τὸ δράμα τοῦ «**Ἀχιλλεύς**», τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀλλάξει τίτλον. Τοῦτο εἶχεν ἐκδώσει ὁ Χριστόπουλος ὁμοῦ μὲ τὴν «**Γραμματικὴν τῆς Διολοδορικῆς**», ἐν Βιέννῃ 1805, παρεστίαθη δὲ ἐν Ἰασίῳ πολλάκις εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη. Ἔχει δ' ὡς ὑπόθεσιν τὴν γνωστὴν ἐκ τῆς

1) Ν. Filimon, ἔ. ἀ. σ. 184.

2) Α. Camariano, Le théâtre grec à Bucarest, σ. 401—402.

3) Ἐν Βιέννῃ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἰ. Βαρθόλδου Σουκκίου 1814.

4) Ποσειδνίκος = θαλαμηπῶλος τῶν ἀνακτόρων. Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Τίτλος εὐγενείας.

5) Τῆς αὐτῆς ἀδυναμίας εἶναι καὶ ἡ «**Πολυξένη**» τοῦ Νερούλου, ἧτις ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ τὸ 1814. Αὕτη διὰ πρώτην φορὰν παρεστάθη ἀπὸ ἐρασιτέχνης ἠθοποιούς ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1817, ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ 1820 καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ 1836. Ὁ ἐκδότης τῆς «**Συλλογῆς διαφόρων τραγωδιῶν κτλ.**», Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπογραφείου, τόμ. Α', 1820, σ. ζ', σημ. 1η, ὀμιλεῖ ἐπαινετικῶς δι' αὐτήν.

Ἰλιάδος μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἀποτελεῖται ἐκ 4 πράξεων. Τὸ ἔργον εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασυλλάβους ἐγράφη εἰς γλώσσαν μεικτὴν ἐκ λογίων καὶ λαϊκῶν στοιχείων. Συμφώνως πρὸς τὰ πρόσωπα ἐναλλάσσονται πολλάκις καὶ ἄλλα μέτρα, ὃ δὲ θρῆνος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ὁ μονόλογος τοῦ Πατρόκλου εἶναι εἰς ἰαμβικούς πεντασυλλάβους καὶ ἑπτασυλλάβους παροξυτόνους¹⁾).

Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1819 παρεστάθη ἐν πεζῷ λόγῳ ἡ «*Μερόπη*»²⁾ τοῦ Voltaire κατὰ μετάφρασιν τοῦ Γεωργίου Σερούτιου. Εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως «*Συλλογὴ διαφόρων τραγωδιῶν*» κτλ. σ. ια'—ιβ', ὃ ἐκδότης Χριστόφορος Κρατερός γράφει: «Ὁ δὲ φιλολογικὸς μεταφραστὴς τοῦ «*Βρούτου*» καὶ τῆς «*Μερόπης*» θέλων νὰ δώσῃ μίαν ἀπόπειραν αὐτοῦ τοῦ νέου μέτρον, ὃχι ὡς δείγμα μιμήσεως, ἀλλὰ προτροπῆς εἰς ἄλλους λόγιους, ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς τὰ τοιαῦτα, διὰ νὰ σκεφθῶσι καὶ νὰ ἐπεξεργασθῶσι καλύτερα τοῦτο τὸ μέτρον, ἔκαμε τὴν μετάφρασίν του εἰς τὸ νέον Ἰαμβικόν, ἧτις χειροκροτήθη εἰς τὸ θέατρον καὶ ἐπαινέθη, παρὰ πάντων, διὰ τὸν ἰδιωτισμὸν τῆς γλώσσης, καὶ τὴν εὐρυθμίαν τῶν στίχων. Ἀκολούθησε φαίνεται τὸ παράδειγμα τινῶν Ἑλληνιστῶν ὅσοι ἔγραψαν εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος».

Τοιουτοτρόπως ἡ μετάφρασις τοῦ Σερούτιου, δημοσιευθεῖσα τὸ 1820, ἐγένετο εἰς στίχους ἰαμβικούς, ἐνῶ τὸ κείμενον τοῦ ἔργου ποῦ παρεστάθη τὴν 20ὴν Ἀπριλίου τοῦ 1819 ἐγένετο εἰς τὸν πεζὸν λόγον, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ τίτλου τῆς δημοσιευθείσης κατὰ τὸ 1820 μεταφράσεως. Πιθανὸν ὃ Σερούτιος μετέφρασε κατὰ πρῶτον ἐν τῷ πεζῷ καὶ κατόπιν μετέτρεψεν αὐτὴν εἰς ἰαμβικούς στίχους³⁾. Ὁ Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, τόμ. Α', σ. 30—31, λέγει, ὅτι, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Καρατζᾶ εὗρίσκειτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Γεώργιος Σερούτιος, καθηγητὴς τῶν τέκνων τοῦ Σούτσου, θέλων νὰ ἐξυψώσῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν πρὸς πᾶν εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν, μετέφραζεν ἐμμέτρως ἐκ τῆς γαλλικῆς

1) Πρώτη ἔκδοσις ἐν Βιέννῃ 1805. Πρβλ. καὶ τὰς ἐκδόσεις Κερκῆρας 1814, Βιέννης 1817, Βιέννης 1818, Βιέννης 1821 μετὰ φράσιν εἰς τὴν γερμανικὴν, Παρισίων 1833, 1841, 1864, Σερρών 1879 κτλ. R. Ortiz, ἔ. ἀ. σ. 219, 265 κέξ., 280 καὶ N. Δάσκαρη, ἔ. ἀ. σ. 133—134.

2) Πρβλ. «*ΜΕΡΟΠΗ | ΤΡΑΓΩΔΙΑ. | Μετάφρασις ἐλευθέρα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τὸ νέον Ἰαμβικόν. | Παρεστάθη εἰς τὸ πεζὸν ἐν τῷ ἐνταῦθα Θεάτρῳ, πρῶτην φορὰν κατὰ τὴν 20 Ἀπριλίου τοῦ 1819 ἔτους | ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου | Τυπογραφείου | 1820*». Ἡ «*Μερόπη*» ἀποτελεῖ τὸν β' τόμον τῆς «*Συλλογῆς διαφόρων τραγωδιῶν*» κτλ. Ἐν Βουκουρεστίῳ 1820. Βλ. περιγραφὴν τοῦ βιβλίου ἐν I. Bianu—N. Hodos, —Dan. Simonescu, Bibliografia Românească Veche, τόμ. III, Bucures,ti 1936, σ. 348—351, ἀριθ. 1087 καὶ 1088.

3) A. Camariano, Spiritul Revolut,ionar francez s,i Voltaire in limba greaca s,i Româna, σ. 124.

δραματικά έργα σχετικά με τὰ ἀπασχολοῦντα τοὺς Ἑλληνας ζητήματα καὶ ἐκάλει τοὺς μαθητὰς του νὰ τὰ παριστάνουν. Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν τέκνων τοῦ ἡγεμόνος παρασταθέντων ἔργων εἶναι καὶ ἡ «*Μερόπη*», ἐν τῷ ὁποίῳ τὸν ρόλον τῆς Μερόπης ἔπαιξε ἡ εὐγενὴς καὶ ὄμοια «*Δομνίσα*» Παλλοῦ. Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ συνάγεται, ὅτι ἡ «*Μερόπη*» τοῦ Voltaire μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Σερουῖτου ἐν Κωνσταντινῶν πόλει ἔτη τινὰ πρὸ τῆς παραστάσεως καὶ δημοσιεύσεως αὐτῆς ἐν Βουκουρεστίῳ¹⁾.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1819 παρεστάθη ὁ «*Θεμιστοκλῆς*» τοῦ Μεταστασίου κατὰ διασκευὴν τοῦ Γεωργίου Ρουσιάδου²⁾. Διὰ τὰς παραστάσεις αὐτὰς ἐγράφη μία πολὺ κολακευτικὴ σημείωσις εἰς τὴν «*Καλλιόπην*» τῆς Βιέννης, τεύχος ΙΔ', 15ης Ἰουλίου 1819, σ. 136, ἀναφερομένη εἰς τοὺς ἠθοποιούς, τοὺς μεταφραστὰς τῶν ἔργων καὶ τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ὁ Κ. Ἀριστίας ἔδειξε τὸ ὑπέροχον αὐτοῦ ἄλγαντον, τὴν δὲ 21ην Νοεμβρίου τοῦ 1819 ἔστειρώσεν ἀκόμη περισσότερον τὴν δικαίαν φήμην, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὡς λαμπρὸς ἠθοποιός, μετὰ τὴν παράστασιν τοῦ «*Ὁρέστου*»³⁾ τοῦ Alfieri, ἐνὸς ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικώτερα δράματα τοῦ Ἰταλικοῦ θεάτρου. Ὁ D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 37, ἀποδίδει τὴν μετάφρασιν τοῦ «*Ὁρέστου*» τοῦ Alfieri εἰς τὸν Ρίζον καὶ τοῦ «*Φιλίππου τοῦ Β'*» εἰς τὸν Μόντην. Ποιοὶ ὅμως εἶναι αὐτοὶ οἱ Ρίζος καὶ Μόντης; Ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς ἢ ὁ Ἰακωβάκης Ρίζος Νερούλδς καὶ ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς Monti; Ὁ R. Ortiz, ἔ. ἀ. σ. 344, θεωρεῖ ὡς μεταφραστὴν τὸν Χριστόφορον Κρατερὸν, γνωστὸν ἐκδότην τῆς «*Συλλογῆς διαφόρων τραγωδιῶν*» κτλ. Ὁ δὲ N. Λάσκαρης, ἔ. ἀ. τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 59, σημ. 1η, παραπέμπων εἰς τὸν D.

1) Ἐν τῇ «*Ἑλληνικῇ Βιβλιογραφίᾳ*» τῶν Δ. Γκίνη—Β. Μέξα, Ἀθήναι 1939 τόμ. Α', σ. 203, ἀριθ. 1273, ἐσφαλμένως ἀναφέρεται ὅτι ἡ «*Μερόπη*» εἶναι ἔργον τοῦ V. Alfieri. Περὶ δὲ τῆς μεταφράσεως αὐτῆς ὑπὸ Γεωργίου Σερουῖτου ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερούλδς, ἔ. ἀ. σ. 157. Πρὸς βλ. καὶ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Βιέννη 1819, σ. 582.

2) Περὶ τοῦ λογίου τούτου βλ. Π. Ν. Διούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 218. Ν. Π. Δελιαλῆ, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση μετὰ ἱστορικῶν σημειώσεων περὶ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ ἑλληνικῶν κοινοτήτων, Ἐν Κοζάνῃ 1935, σ. 59. Τρ. Ἐναγγελίδου, ἄρθρον Γ. Ρουσιάδης ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. ΚΑ', Ἀθήναι 1933, σ. 270. R. Ortiz, ἔ. ἀ. σ. 268. Τὸ 1838 ἐξετυπώθη ἐν Βιέννῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Ρουσιάδου μετάφρασις τοῦ «*Θεμιστοκλέους*» τοῦ Μεταστασίου.

3) «*ΟΡΕΣΤΗΣ. | ΤΡΑΓΩΔΙΑ. | Συγγραφεῖσα παρὰ | τοῦ ΒΙΚΤΩΡΟΣ (sic) ΑΛΦΙΕΡΟΥ, | ἐκ τῆς Ἰταλικῆς μεταφρασθεῖσα εἰς | τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον. | Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοευστάτου τυπογραφείου. | 1820.*» Βλέπε περιγραφὴν τοῦ ἔργου ἐν I. Βιανού—N. Ηόδος, —Dan Simonescu, ἔ. ἀ. τόμ. III, σ. 348 καὶ 357, ἀριθ. 1087 καὶ 1091. Δ. Σ. Γκίνη—Βαλ. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Ἐν Ἀθήναις 1939, τόμ. Α', σ. 203, ἀριθ. * 1273, σ. 236, ἀριθ. * 1514, σ. 394, ἀριθ. 2613, σ. 437, ἀριθ. * 3006.

Ollanescu, ἔ. ἄ. σ. 37, ἀποδίδων κατ' αὐτὸν τὴν μετάφρασιν εἰς τὸν Ραγκαβῆν. Ἄλλ' ἐν μεταφραστῆς τοῦ «**Ὁρέστου**» τοῦ V. Alfieri θὰ ἦτο πρᾶγματι ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς, τοῦτο θὰ ἦτο εἰς ἡμᾶς γνωστὸν ἀπὸ τὰς συγχρόνους ἑλληνικὰς πηγὰς, διότι ἡ προσωπικότης καὶ ἡ λογοτεχνικὴ δρασις αὐτοῦ ἦσαν ἀρκούντως γνωσταί ¹⁾). Ὁ ἴδιος ὁ Ν. Λάσκαρης παλαιότερον τοῦ 1939 ἔγραφεν ὅτι μεταφραστῆς τοῦ «**Ὁρέστου**» τοῦ V. Alfieri εἶναι Ἄντυπας τις ²⁾). Ὅθεν τὸ μόνον ἀκριβὲς εἶναι ὅτι ἀγνοοῦμεν τὸν πραγματικὸν μεταφραστὴν τοῦ «**Ὁρέστου**». Εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1820 ἀναγράφεται, ὅτι παρεστάθη ἐκεῖ διὰ πρώτην φορὰν τὴν 21ην Νοεμβρίου τοῦ 1819. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, διότι μόνον μερικαὶ σκηναὶ ἀπὸ τὸ ἔργον παρεστάθησαν τὸ 1817 εἰς τὸ πρόχειρον θεατρίδιον τῆς Ραλλοῦς Καρατζᾶ ³⁾).

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1820 ὁ Ἑλληνικὸς θίασος τοῦ Βουκουρεστίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν αὐξηθῆ διὰ νέων καὶ ἀξιολόγων μελῶν, ἀνεβίβασεν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ νέα ἔργα, ὡς παραδείγματος χάριν τὴν «**Πολυξένην**» ⁴⁾ τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἐπανέλαβε τὰς παραστάσεις δραμάτων, ἅτινα προηγουμένως εἶχε παρουσιάσει, ὅπως τὸν «**Θεμιστολέα**» τοῦ Μεταστασίου καὶ τὴν «**Μερόπην**» τοῦ Voltaire. Ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν εἶχεν ἡ παράστασις τοῦ «**Βρούτου**» τοῦ Voltaire ⁵⁾). Εἰς τὴν παράστασιν αὐτὴν ὁ Ἀριστίας ἔπαιξεν ὡς Τίτος, ὁ Ἰωάννης Σωμάκης ὡς Βροῦτος καὶ ὡς Τυλλία ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης Κάκη Μαρία Παπα-Ἰωάννου.

1) Πρβλ. A. Camariano, Spiritul revolutiōnar francez κτλ. σ. 112.

2) Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1928, σ. 119.

3) R. Ortiz, ἔ. ἄ. σ. 296. Ὁ «**Ὁρέστης**» ἐξεδόθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1825 ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς Διοικήσεως καὶ εἶτα τὸ 1836 ἐν Σμύρνῃ. Τὸ 1826 μετεφράσθη εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν ὑπὸ Π. Πετρίδου καὶ ἐξεδόθη ἐν Κερκύρᾳ. Ὁμοίως τὸ 1827 μετεφράσθη ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Πετριτζοπούλου. Τὸ δὲ 1840 ἐδημοσιεύθη καὶ ἄλλη μετάφρασις αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὰ ἀρχικά I. Δ. Μ. Μὲ τὸν «**Ὁρέστην**» ἐδόθη ἡ πρώτη ἐπίσημος παράστασις ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1861.

4) Ἡ «**Πολυξένη**» δὲν ἐνθουσιάζει καθόλου τοὺς θεατὰς λόγῳ τῆς σκηνηκῆς ἀδυναμίας τοῦ ἔργου. Παρασταθεῖσα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1820 εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου κατεκρίθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Μ. Σχινᾶ εἰς τὸ «**Περὶ τοῦ ἐν Ἀθῆναις θεάτρου**» ἄρθρον του, δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν «**Θεατῆς**» ἀριθ. 1 Ἀθῆναι 25 Ὀκτωβρίου 1836, σ. 25—26, ὅτε τὸ ἔργον ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις θέατρον Σκοντζοπούλου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1836. Βλ. Ν. Βέη (Bees), Τὸ πρῶτον Νεοαθηναϊκὸν θέατρον, περιοδ. Νέα Ἑστία, ἔτος IB', Ἀθῆναι 1938, τόμ. ΚΔ', τεύχος 287, σ. 1594—1596. Κατὰ τὸ 1845 μετεφράσθη ρουμανιστὶ ὑπὸ τοῦ A. H. Zot. Πρώτην δὲ φορὰν παρεστάθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1817.

5) Ὁρθότατα ἀναγράφεται εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1820 ὅτι ὁ «**Βρούτος**» παρεστάθη διὰ πρώτην φορὰν τὴν 17ην Μαρτίου τοῦ 1820, ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, σκηναὶ μόνον ἐξ αὐτοῦ παρεστάθησαν διὰ πρώτην φορὰν τὸ 1817 εἰς τὸ θεατρίδιον τῆς Ραλλοῦς Καρατζᾶ ἐν Βουκουρεστίῳ.

Μετά μίαν δὲ δευτέραν παράστασιν τοῦ «Βρούτου» ἐπαιξαν ἐκ νέου τὸν «Θεμιστοκλέα» καὶ τὴν «Μερόπην» ¹⁾).

Τὸν Μάιον τοῦ 1820 παρεστάθη μεγαλοπρεπῶς ὁ «Φίλιππος Β'» ²⁾ τοῦ Alfieri μὲ πρωταγωνιστὰς τὸν Κ. Ἀριστίαν ὡς Φίλιππον καὶ τὴν Κάκη Μαριάν Παπα-Ἰωάννου ὡς Ἰσαβέλλαν. Ὡς νὰ ἐγνώριζον δ' ὅτι θὰ ἦτο ἡ τελευταία παράστασις τοῦ ἐνδόξου ἑλληνικοῦ θεάτρου, εἶχον φροντίσει διὰ τὰ «κοστουμια» καὶ τὸν ὑπέλοιπον στολισμὸν τῆς σκηνῆς, ὅστις ὑπῆρξεν ἀνώτερος παντὸς προηγουμένου. Οἱ πρωταγωνισταὶ Ἀριστίας καὶ Κάκη Μαρία Παπα-Ἰωάννου ἐθριάμβευσαν τὴν ἑσπέραν ἐκείνην.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀνωτέρω ἔργων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου ἐπαίχθησαν κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, καὶ ἄλλα δράματα ³⁾ ὅπως π. χ. ἡ «Ζαῖτρα» καὶ ὁ *Μωάμεθ* τοῦ Voltaire ⁴⁾ καὶ ὁ Ἀριστόδημος τοῦ Monti ⁵⁾. Ὁ ἴδιος ὁ Γ. Σερούιως, ὅστις μετέφρασε τὸν «Θάνατον τοῦ Καίσαρος» καὶ τὴν «Μερόπην» τοῦ Voltaire, εἶναι ὁ μεταφραστὴς καὶ τοῦ «Μωάμεθ». Ἡ μετάφρασις γενομένη εἰς στίχους εἶναι ἔλευθέρη καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα διάφορος τοῦ πρωτοτύπου. Αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν Σύρῳ τὸ 1848, ὅτε ὁ συγγραφεὺς διηύθυνε τὸ ἐκεῖ γυμνάσιον. Τὸ 1823 ὁ Ἀλέξ. Ρ. Ραγκαβῆς ἀγνοῶν τὴν προηγουμένην ἐργασίαν

1) Ν. Λάσκαρη, ἔ. ὁ. τόμ. Α', σ. 239.

2) ΦΙΛΙΠΠΟΣ | ΤΡΑΓΩΔΙΑ | Συγγραφείσα παρὰ τοῦ | ΒΙΚΤΩΡΟΣ (sic) ΑΛΦΙΕΡΟΥ | καὶ ἐκ τῆς (sic) Ἰταλικῆς μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν | καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον. || Παρεστάθη εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ θέατρον | πρῶτην φορὰν κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1820. || Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοουστᾶτου τυπογραφείου | 1820. Βλ. Ioan Bianu — N. Hodos, — Dan. Simonescu, ἔ. ὁ. τόμ. III, σ. 348—351, ἀρ. 1087 καὶ 1090. Ὁ μεταφραστὴς κατὰ τὸν Ν. Λάσκαρη εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν μεταφραστὴν τοῦ «Ὁρέστου», δηλαδὴ ὁ Ἀντύλας. Ν. Λάσκαρη, Ὁ V. Alfieri ἐν τῷ Ἑλληνικῷ θεάτρῳ, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1928, σ. 119. Ἡ μετάφρασις ἐγένετο εἰς τὸν περὶ λόγον ἀντιθέτως μὲ τὴν μετάφρασιν τοῦ «Βρούτου» καὶ τῆς «Μερόπης» τοῦ Voltaire, ἧτις εἶναι εἰς στίχους ἰαμβικούς. Ἴδὲ R. Ortiz, ἔ. ὁ. σ. 293—301 καὶ 318—324. Τὸν «Ὁρέστην» καὶ τὸν «Φίλιππον» τοῦ Alfieri μετέφρασε ρουμανιστὴ ὁ Simeon Marcovici. R. Ortiz, ἔ. ὁ. σ. 318. Ἡ μετάφρασις τοῦ S. Marcovici εἶναι ἐπιτυχής, διότι ὁ μεταφραστὴς ἐγνώριζε καλῶς τόσο τὴν ἰταλικήν, ὅσον καὶ τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν.

3) Ν. Filimon, ἔ. ὁ. σ. 185.

4) Ν. Filimon, ἔ. ὁ. σ. 185.

5) Ἴσως κατὰ μετάφρασιν τοῦ Ἀριστίου ἐπαίχθη ὁ «Ἀριστόδημος» τοῦ Ἰταλοῦ ποιητοῦ Monti, διότι, ὅταν τὸ 1840 κατῆλθεν ὁ ἡθοποιὸς μας εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν ἐδίδαξεν εἰς τὸ θέατρον Μπούκουρα κατὰ ἰδικὴν του μετάφρασιν. Ὁ «Ἀριστόδημος» δ' εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα, ἅτινα παρεστάθησαν κατὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου θεάτρου τὸ 1830. Μετάφρασις τοῦ ἔργου ἐξεδόθη διὰ πρῶτην φορὰν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους Ἐλευθεριάδου ἐν Ἐρμουπόλει τὸ 1835. Ἐπικολούθησαν δύο ἄλλαι ἐκδόσεις, τὸ 1862 ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ 1879 Ἐν Σμύρῃ.

τοῦ Σερουίτου μετέφρασε καὶ αὐτὸς ἐν Ὁδησσῷ τὸν «*Μωάμεθ*» τοῦ Voltaire ¹⁾). Γνωρίζομεν ἐπίσης τὴν ὑπαρξίν μεταφράσεως ἀνωνύμου τινὸς εὐρισκομένην εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 10078 χειρόγραφον τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου²⁾, ἣτις ἴσως νὰ ἀποτελῇ ἀντίγραφον τῆς μεταφράσεως τοῦ Γ. Σερουίτου. Μία ἄλλη μετάφρασις τοῦ αὐτοῦ ἔργου ἐγένετο ὑπὸ τῆς *Φωτεινῆς Θ Σπαθῆ* ³⁾ μετὰ τὴν τοῦ Σερουίτου, ἐδημοσιεύθη δ' ἐν Σάμῳ τὸ 1832, ἥτοι δέκα ἕξ ἔτη ἐνωρίτερον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Σερουίτου⁴⁾. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ «*Ζαΐρα*» τοῦ Voltaire μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ καὶ ἐδημοσιεύθη ὁμοῦ μετὰ τῆς «*Φαίδρας*» τοῦ Racine καὶ τοῦ «*Κίννα*» τοῦ Corneille εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1836 μετὰ τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «en regard» ⁵⁾).

Βλέποντες τὰς τόσον σοβαρὰς ἐπιτυχίας τῶν νεαρῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ Ρουμάνοι, οἱ σπουδάζοντες εἰς τὴν ρουμανικὴν Σχολὴν τοῦ Γεωργίου Lazar, ἠσθάνθησαν ποιάν τινα ζηλοτυπίαν διὰ τοὺς ξένους, οἱ ὅποιοι κατόρθωσαν νὰ παρουσιάσουν εἰς τὴν Βλαχίαν ἴδρυμα τόσον κοινωφελές, ὡς τὸ θέατρον, καὶ ἀπεράσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ μὴ ὑστερήσουν. Διὰ τοῦτο ἐξελέγησαν μεταξὺ αὐτῶν ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον τὴν φυσικὴν κλίσιν, ἤρχισαν τὴν ἐργασίαν καὶ ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐπέτυχαν νὰ ἀναβιβάσουν ἐπὶ σκηνῆς τὴν «*Ἐκάβην*» τοῦ Εὐριπίδου εἰς ρουμανικὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀ. Νανέσκου (A. Nanescu). Εἰς τὴν παράστασιν ἔλαβε μέρος ὡς ἠθοποιὸς καὶ ὁ ἴδιος ὁ μεταφραστὴς. Ὁ δὲ ρόλος τῆς Ἐκάβης ἀνετέθη εἰς τὸν Joan Eliade Radulescu. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον θεατρικὸν ἔργον ἐν τῇ ρουμανικῇ γλώσσῃ, τὸ ὅποιον ἐπαίχθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον εἴτε κατὰ τὸ 1819 εἴτε κατὰ τὸ 1820. ⁶⁾ Εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅτι ἡ ἔντονος θεατρικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βουκουρεστίου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀφύπνισιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθητήματος καὶ εἰς τοὺς Ρουμάνους, οἵτινες ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ μιμοῦνται, ὡς εἴπομεν, τοὺς Ἑλληνας ἐρασιτέχνους ἠθοποιούς. Αἱ τραγωδίαι τῶν Voltaire καὶ Alfieri, τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ φιλελευθέρως δραματικῆς ποιήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀναβιβασθεῖσαι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικοῦ θεάτρον ἀπὸ τοὺς νέους Ἑλληνας ἐρασιτέχνους ἠθοποιούς μὲ κορυφαῖον τὸν Κωνσταντῖνον

1) Ἡ μετάφρασις τοῦ Ραγκαβῆ ἀπωλέσθη.

2) Σπ. Λάμπρον, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. ΙΕ', Ἀθῆναι 1921, σ. 294.

3) Δ. Γκίνη—Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1939, σ. 329 ἀριθ. 2214.

4) A. Canariano, Spiritul revolut,ionar francez κτλ. σ. 125—126.

5) A. Canariano, ἔ. ἀ. σ. 126—129.

6) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 37. Ν. Δάσκαρη, ἔ. ἀ. τόμ. Α', σ. 244—246. Al. Ciomanescu, Vittorio Alfieri si teatrul Românesc ἐν Universul Literar, Bucures,ti an. LI, ἀρ. 24, 13 Ἰουνίου 1912. Th. Burada, Cercetari asupra Scoalei Filarmo-nice din Bucures,ti 1833—1837 ἐν Convorbiri Literare, τόμος XXIV, Bucures,ti 1890 σ. 4.

Κυριακὸν Ἀριστίαν, ἔσχον ζωηρὰν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν ὄχι μόνον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ρουμάνων, οἵτινες ἐσύχναζον εἰς τὸ μοναδικὸν πρὸ τοῦ 1821 θέατρον τῆς «*Ἐρυθρᾶς Κρήνης*» τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ φιλελευθερισμὸς καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἰδέαι, τὰς ὁποίας ἐδίδασκον τὰ ἀνωτέρω ἔργα τῶν ποιητῶν αὐτῶν, ἀπετέλουν τὴν ἀπαραίτητον πνευματικὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἑλλήνων ἤθελε νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν νεολαίαν. ¹⁾

Παράλληλως δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγῶνος, τῆς αὐτοθυσίας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ, ποὺ ἐπεδείκνυαν οἱ ἥρωες τῶν Βολταϊρικῶν καὶ Ἀλφιερικῶν τραγῳδιῶν, ἀφυπνίζετο καὶ ἡ ἰδέα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἰδρύσεως ἔθνικοῦ ρουμανικοῦ θεάτρου, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἰδρύθη ἐν Βουκουρεστίῳ ὑπὸ τῶν Κωνσταντίνου Κυριακοῦ Ἀριστία, Joan Eliade Radulescu καὶ τῶν φίλων των.

Τὸ θέατρον τῆς «*Ἐρυθρᾶς Κρήνης*», ποὺ ἀνέδειξε ὡς δόκιμον ἠθοποιὸν τὸν Ἀριστίαν, ὑπῆρξε περίφημος σχολὴ πατριωτισμοῦ, ἀνωτέρας ἠθικῆς μορφώσεως καὶ πνευματικῶν κέντρον, ἔνθα οἱ νέοι ἐβαπτίζοντο εἰς τὰ νάματα τῶν ἔθνικῶν ἰδεωδῶν καὶ ἐγαλουχοῦντο μὲ τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ἐσυμβόλιζον οἱ στίχοι τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας Ρήγα τοῦ Βελεστινλή :

*Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
Παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακῆ.*

Ἀλλὰ συγχρόνως τὸ μικρὸν ἐκεῖνο εἰς χῶρον καὶ πτωχὸν εἰς διακόσμησιν, ἀλλὰ μέγα εἰς δρᾶσιν καὶ ἀποστολὴν θέατρον, ἐδημιούργησε τὸν καλύτερον παράγοντα, τὸν ὁποῖον ἀργότερον ἐχρειάζετο ἡ ἔθνικὴ ρουμανικὴ σκηνή. Ὁ παράγων οὗτος ἦτο ὁ ἐνθουσιώδης ἠθοποιὸς Κωνῆτινος Κυριακὸς Ἀριστίας, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν εἰς τὸν ΙΖ' τόμον τοῦ περιοδικοῦ τούτου.

Β'

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΙΑ

1. *Νικόλαος Ἀντρονέσκου*. Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ μεγάλην κλίσιν πρὸς τὸ δράμα διερμηνεύων τοὺς διαφόρους ρόλους κατὰ τρόπον ὅπως πρωτότυπον. Ἡ φωνὴ του ἦτο γλυκεῖα, ἰδιαιτέρως δ' ἐκαλλιέργησεν αὐτὴν παρακολουθήσας μαθήματα φωνητικῆς μουσικῆς. Ὁ Ἀντρονέσκου ἦτο ὑψηλὸς καὶ μελαψὸς εἰς τὸ πρόσωπον κατὰ τὸν D. Ollanescu. ²⁾ Εἰς τὸ παίξιμόν του ὑπῆρξε θερμὸς, δυσκόλως δ' ἀνελάμβανε δευτερεύοντας ρόλους ἢ ὀλίγον συμπιεθεῖς. Ὅταν π.χ. ὁ Ἀριστίας ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρῆν τὸν

1) *Al. Cioreanescu*, ἔ. ἄ. ἀριθ. 24.

2) *D. Ollanescu*, ἔ. ἄ. σ. 101.

ρόλον τοῦ Σαοῦλ εἰς τὸ ὁμώνυμον ἔργον τοῦ V. Alfieri (1 Δεκεμβρίου 1837), ὃ Ἀντρονέσκου ἐγκατέλειπε τὴν σκηνήν. Ὅταν δὲ παριστάνοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς Φιλαρμονικῆς Σχολῆς Βουκουρεστίου τὰ ἔργα τοῦ Voltaire, οὗτος ἀνελάμβανε τοὺς κυρίους ρόλους. Οὕτω παρέστησε τὸν Μωάμεθ εἰς τὸν «Μωάμεθ ἢ Φανατισμὸν» τοῦ Voltaire, τὸν Zamor εἰς τὴν «Ἀλζίραν» τοῦ Voltaire καὶ τὸν Orosman εἰς τὴν «Ζαίραν» τοῦ Voltaire. Ἐπίσης ὑπεδύθη τὸν Arzace εἰς τὴν «Σεμίραμιν» τοῦ Rossini κ. ἄ. Πλὴν δὲ τῆς μαθητείας του εἰς τὴν Φιλαρμονικὴν Σχολὴν Βουκουρεστίου, εἰς ἣν ἐδίδασκεν ὁ Ἄριστίας, ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα, ὅπου τὸν ἀπαντῶμεν νὰ βραβεύεται εἰς διάφορα μαθήματα κατὰ τὸ 1836—1838. Ἐπειτα παρηκολούθησε τὴν νομικὴν διδασκαλίαν τοῦ C. Moroiu, πού τὸν παρεσκεύασε διὰ τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὸν δικαστικὸν κλάδον. Τὸ 1870—71 διετέλεσε καθηγητῆς τῆς ἀπαγγελίας καὶ ἠθοποιίας εἰς τὸ «Ἰνστιτοῦτον Ἐλευθερίας» «Traian», ἔνθα ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας παρεσκεύαζε τοὺς μαθητάς του εἰς τὴν παράστασιν θεατρικῶν ἔργων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων, πού τὸ Ἰνστιτοῦτον προσέφερεν εἰς τοὺς ἀρίστους ἐκ τῶν μαθητῶν. Ὁ N. Ἀντρονέσκου ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 65 ἐτῶν ¹⁾.

2. *Κωνσταντῖνος Ὀλλανέσκου.* Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸ 1816, διῆλθε τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν εἰς τὸ Pitesci μαζί μὲ τοὺς ἐκ μητρὸς συγγενεῖς του ἀδελφοὺς Μπρατιάνου καὶ ἐδιδάχθη κατ' οἶκον τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρουμανικὴν γλῶσσαν. Τὸ 1830 εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κολλέγιον ἢ Σχολὴν ἢ Ἀκαδημίαν τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἔνθα παρηκολούθησε τὰ μαθήματα τῶν Ἑλλήνων καθηγητῶν Ἰωαννίδου καὶ Ἀριστία. Τὸ 1834 εἰσῆχθη εἰς τὴν Φιλαρμονικὴν Σχολὴν Βουκουρεστίου. Ὁ Ἀριστίας, πού συνεδέετο μὲ αὐτὸν δι' οἰκογενειακῶν δεσμῶν, τὸν προσέλαβεν εἰς τὸν ἰδιαιτέρον μαθητικὸν κύκλον, τὸν ὁποῖον κατήρτισεν εἰς τὴν αἴθουσαν Κουμπινεάνου. Ὁ Ὀλλανέσκου κατόπιν ἔλαβε μέρος εἰς πρωτεύοντάς τινας ρόλους διαφόρων θεατρικῶν ἔργων, μεταφρασθέντων ἐκ τῆς γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν. Οὕτως εἰς τὴν κωμωδίαν τοῦ Molière «Αἱ πανουργίαι τοῦ Scapin» κατὰ μετάφρασιν τοῦ C. Rasti, Bucur. 1835, ἔπαιξεν ὡς Σίλβεστρος (30 Ὀκτωβρίου 1835), εἰς δὲ τὴν κωμωδίαν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «Ὁ ἔρωσ ἱατρὸς» κατὰ μετάφρασιν τοῦ Ἐμμ. Florescu (7 Δεκεμβρίου 1835) ὑπεδύθη τὸν ρόλον τοῦ ἱατροῦ Bahis, εἰς δὲ τὸν «Σαοῦλ» τοῦ Alfieri κατὰ μετάφρασιν τοῦ K. Ἀριστία ὑπεδύθη τὸν ρόλον τοῦ David. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς «Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας» καταταγείς εἰς τὸν στρατὸν ἀπεστάλη μετὰ τῶν συνομηλικῶν του Καλινέσκου, Φιλίππέσκου, Κυριακίδου, Κουλόγλου, Ρακότια καὶ Πλεσοϊάνου εἰς τὴν Ρωσσίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν του σπουδῶν. Ἐπιστρέψας ἀπὸ ἐκεῖ καὶ καταλαβὼν στρατιωτικὸν

1) Gazeta Teatrului, Bucur. 1835—36. D. Ollanescu, ἔ. ἄ. σ. 101—102.

ἀξίωμα εἰς Φωξάνι, ἐνυμφεύθη τὴν Μαρίαν Καλογιάννη (1848). Τὸ 1851 παραιτηθεὶς ἀπὸ τὸ στρατεύμα ἰδιώτευσεν, βραδύτερον ἐπολιτεύθη, ἀπέθανεν δὲ τὴν 7ην Μαρτίου 1884¹⁾).

3. **Κ. Μιχαλάκης.** Οὗτος ὀνομασθεὶς βραδύτερον Μιχαηλένου ὑπῆρξε μέχρι τέλους τοῦ βίου του πιστὸς εἰς τὸ θέατρον. Ἀπὸ μικρὸς ἀπεμιμεῖτο μετόσῃ ἐπιτυχίαν τοὺς διδασκάλους του καὶ πρὸ πάντων τὸν Κων)νον Ἀριστίαν, ὥστε κάποτε οἱ συμμαθηταὶ του τὸν ἔπεισαν νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς ἔδρας καὶ νὰ ἀπαγγείλῃ ὡς ὁ διδάσκαλός των. Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἀπροόπτως εἰσῆλθεν ὁ Ἀριστίας μὴ γενόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἀντιληπτὸς καὶ παρηκολούθησεν τὸν μαθητὴν χωρὶς νὰ τὸν διακόψῃ. Ὅταν ἐτελείωσεν ὁ Μιχαλάκης τὴν ἀπαγγελίαν, ὁ Ἀριστίας πλησιάζων αὐτὸν τὸν ἐκτύπησεν εὐμενῶς εἰς τὸν ὦμον λέγων : «Ἄφερίμ, ἐσὺ θὰ γίνῃς μεγάλος ἠθοποιός!»! Πράγματι, ὁ Μιχαλάκης ἐγένετο καθηγητὴς εἰς τὴν «Φιλαρμονικὴν Σχολὴν» Βουκουρεστίου καὶ ἔπαιξεν εἰς διάφορα ἔργα ἐπιτυχῶς. Οὕτως εἰς τὴν «Σεμίραμιν» τοῦ Rossini ἀνέλαβε τὸν ρόλον τοῦ Idreno, διεκρίθη εἰς τὸν ρόλον τοῦ Ὀκταβίου εἰς τὰς «Πανουργίας τοῦ Scapin» τοῦ Molière, εἰς τὴν «Ἀλζιραν» τοῦ Voltaire ἔπαιξεν ὡς Alvarez, εἰς δὲ τὸν «Μωάμεθ» τοῦ αὐτοῦ Γάλλου συγγραφέως ὡς Omar. Τὸ 1844 διηύθυνεν μετὰ τοῦ Κ. Καρατζαλή²⁾ τὸ θέατρον, πού συνεστήθη ὑπὸ ἔρασιτεχνῶν ἠθοποιῶν τοῦ Βουκουρεστίου, τὸ δὲ 1849 ἐδημιούργησεν μετὰ τοῦ ἰδίου Κ. Καρατζαλή θέατρον εἰς τὴν Σχολὴν Λάζαο Ὀτελεσάνου εἰς τὴν Κραϊόβαν. Ἐπιστρέψας εἰς Βουκουρεστίον ὁ Μιχαλάκης ἔπαιξε μετὰ τὸν Μ. Millo εἰς τὸ θέατρον Momolo καὶ ἔπειτα εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ «Νέου Θεάτρου» μαζί μετὰ τὸν Κ. Καρατζαλήν. Προσβληθεὶς ὁμοῦ κατὰ τὸ 1855 ἀπὸ τυφοειδῆ πυρετὸν ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν.³⁾

4. **Ἰωάννης Λασκαρέσκου.** Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ρουμανικῆς καὶ ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Σάββα. Κατόπιν ἐκ τῶν πρώτων ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλαρμονικὴν Σχολὴν Βουκουρεστίου, ἀκούσας τὰ μαθήματα τοῦ Ἀριστία καὶ τῶν ἄλλων καθηγητῶν τῆς Σχολῆς. Ὁ Ἰ. Λασκαρέσκου ἔπαιξεν ὡς Γερόντιος εἰς τὰς «Πανουργίας τοῦ Scapin» τοῦ Molière, ὡς Abner δὲ εἰς τὸν «Σαοῦλ» τοῦ Alfieri. Κατὰ τὸ 1844 ἔλαβε καὶ αὐτός, ὡς καὶ ὁ Μιχαλάκης, μέρος εἰς τὸ ἕξ ἔρασιτεχνῶν σχηματισθὲν θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου⁴⁾).

5. **Ἰωάννης Κουρῆς.** Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὸ Βουκουρεστίον περὶ τὸ 1814, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὄσων λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ D. Ollanescu⁵⁾. Υἱὸς Θεο-

1) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 102--104.

2) Περὶ τοῦ ἑλληνικῆς καταγωγῆς μαθητοῦ τούτου τοῦ Ἀριστία διέλαβον εἰς ἴδιον ἄρθρον δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», ἔτος Β', τόμ. Γ', τεύχ. 22, Ἀθῆναι 1 Ἰανουαρίου 1949, σ. 32--36.

3) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 104--105.

4) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 106--107.

5) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 105--106.

δώρου τινός, κατοικοῦντος εἰς τὴν συνοικίαν «Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Selari» ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀπὸ μικρὸς εἶχε κλίσιν πρὸς τὸ θέατρον. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰσῆχθη εἰς τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἄριστία καὶ ἐτελειοποιήθη εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην. Ὁ Κουρῆς ὑπεδύθη κατὰ τὰς παραστάσεις τῶν μαθητῶν τῆς Φιλαρμονικῆς Σχολῆς Βουκουρεστίου κυρίους ρόλους τραγωδιῶν τοῦ Voltaire καὶ τοῦ Alfieri. Οὕτως ἔπαιξεν ὡς Zopir εἰς τὸν «Μωάμεθ ἢ Φανατισμόν», ὡς Lusignan εἰς τὴν «Ζαῖραν», ὡς Zamor εἰς τὴν «Ἀλζιραν», ἔργων τοῦ Voltaire, ὡς Σαουλ εἰς τὸ δμώνυμον ἔργον τοῦ Alfieri καὶ ὡς Βιργίνιος εἰς τὴν «Βιργινίαν» τοῦ Alfieri, ποὺ μετέφρασεν ὁ Ἄριστίας. Οὗτος ἐτραγούδησε καὶ ὡς Assur εἰς τὴν «Σεμίραμι» τοῦ Rossini. 1) Τὸ 1840 ἦλθεν ὁ Κουρῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τότε ἀκριβῶς εἶχε κατέλθει καὶ ὁ Ἄριστίας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεχείρησε τὴν ἐνταῦθα ἴδρυσιν θεάτρον. Ὀλίγον δὲ βραδύτερον ὁ Κουρῆς μετέβη εἰς Βενετίαν μαζὶ μὲ τὸν Γρηγόριον Λέχλιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Παρισίους. Εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν ἐνεγράφη ὡς ἐθελοντὴς εἰς τὴν λεγεῶνα τῶν ξένων καὶ ἀπεστάλη εἰς Ἀλγέριον, ἔνθα ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἐπιστρέψας κατόπιν εἰς Μολδοβλαχίαν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν κατὰ τὸ 1848 ἐκραγεῖσαν ἐκεῖ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανάστασιν, ἔκτοτε δὲ ὑπηρετήσεν ὡς καθηγητὴς τῆς γαλλικῆς γλώσσης εἰς τι γυμνάσιον τοῦ Ἰασιου. Τὸ 1899, ποὺ ὁ D. Ollanescu γράφει τὴν Ἱστορίαν τοῦ ρουμανικοῦ θεάτρον, ὁ Κουρῆς ἦτο 85 ἐτῶν, ἦτο δὲ ὁ μόνος ἐπιζῶν ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἄριστία. 2)

6. **Νικόλαος Διαμαντῆς.** Οὗτος ὑπεδύετο ρόλους ἔρωτικούς, πολλάκις δ' ἔλησμόνει ὅτι εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ συμμαθητὴς του Λασκαρέσκου κάποτε εἶπεν εἰς τὸν Ἄριστίαν περὶ αὐτοῦ: «Μὴ τοῦ δίνετε κατὰ τὴν παράστασιν νὰ κρατῇ μαχαίρι, διότι εἶναι εἰς θέσιν νὰ μὲ φονεύσῃ, ὅταν ξερογισθῇ ὑποκρινόμενος» 3). Τῷ ὄντι τόσοσὸν πολὺ ἐνεσάρκωνε τὸν ρόλον του καὶ ἐταυτίζετο πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὑποδυόμενον πρόσωπον, ὥστε, ὅταν ἔπαιξε τὸν Seid εἰς τὸν «Μωάμεθ» τοῦ Voltaire, ἐξήφθη καὶ δὲν ἐγνώριζε πλέον τί ἔκαμνε. Βραδύτερον ὁ δυστυχῆς παρεφρόνησε 4).

7. **Κωνσταντῖνος Δημητρίου.** Οὗτος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Ἄριστία ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Ἁγίου Σάββα διακριθεὶς διὰ τὴν ἀπέραντον αὐτοῦ μνήμην, τὴν ἑξαιρετικὴν του ἀπαγγελίαν καὶ τὸ παιξίμόν του εἰς τὸν ρόλον τοῦ Fanor εἰς τὸν «Μωάμεθ» τοῦ Voltaire. Τὸ 1835 διωρίσθη κα-

1) Κριτικὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἠθοποιοῦ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Curierul Românesc τῆς 16 Δεκεμβρίου 1837, ἀρ. 50, σ. 199.

2) Περὶ αὐτοῦ βλ. Revista Literara, ἀρ. 60, Bucur. 20 Νοεμβρ. 1897, σ. 472 κέ. D. Ollanescu ἔ. ἀ. σ. 105—106.

3) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 109, σημ. 1.

4) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 108—9.

θηγητής τῆς ρουμανικῆς γλώσσης καὶ ἀπαγγελίας εἰς τὴν «Φιλαρμονικὴν Σχολὴν» Βουκουρεστίου ¹⁾).

8. **X. Μπουρλένου.** Ὁ μαθητὴς οὗτος τοῦ Ἀριστία ὑπεδύθη τὸν Scarin εἰς τὴν γνωστὴν κωμωδίαν τοῦ Molière. Ἐπίσης ἔλαβε μέρος εἰς παράστασιν τοῦ κωμειδύλλιου «Οἱ ἀνεύθυνοι» τοῦ Winterhalder καὶ ὡς «ἀνεψιὸς» εἰς ἕτερον κωμειδύλλιον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Πρὸς τούτοις ἔλαβε μέρος εἰς τὴν παράστασιν κωμωδίας τινὸς τοῦ Molière κατὰ μειάφρασιν τοῦ Γρ. Γκραντιστεάνου, υἱοῦ. Ὁ Μπουρλένου ἠγάπησε κόρην τῆς Φαναριωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ τὴν νυμφευθῆ κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἔτσι ἐχάθη διὰ τὸ θέατρον, ἐνῶ ἠδύνατο νὰ ἐξελιχθῆ εἰς μέγαν καλλιτέχνην ²⁾).

9. **Ἰω. Ραμνιτσένου.** Καὶ ὁ μαθητὴς οὗτος τοῦ Ἀριστία ὑπεδύθη κωμικοὺς ρόλους εἰς τὰς «Πανουργίας τοῦ Scarin» τοῦ Molière, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1838 δὲν ἐνεφανίσθη πλέον ἐπὶ σκηνῆς, οἱ δὲ ἱστορικοὶ τοῦ ρουμανικοῦ θεάτρου οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζουν ³⁾).

10. **Ἰω. Πετρέςκου.** Ἐλλείπουν περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα ⁴⁾).

11. **Ἀλ. Κιουκουλέσκου.** Ἐλλείπουν περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα ⁵⁾).

12. **Τουνγκουβένου** καὶ εἶτα **Μαυροδῆς.** Οὗτος ἐπαίξεν ὡς Ἰωάνθαν εἰς τὸν Σαοὺλ τοῦ Alfieri, ἀλλὰ μόλις καὶ μετὰ βίας ἠκούετο ἢ ἀδύνατος φωνή του, καὶ ὡς Icilius εἰς τὴν «Βιργίνιαν τοῦ Alfieri. Ὁ Μαυροδῆς καταγόμενος ἀπὸ πλουσίους γονεὺς ἠρραβωνίθη τὴν ὠραιότητα καὶ χαριτωμένην ἠθοποιὸν Εὐφροσύνην Βλαστοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ με αὐτὴν τοὺς γάμους του ⁶⁾).

13. **Ἀ. Σιμιονέσκου** ⁷⁾). Ἐλλείπουν περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα.

14. **Π. Μπόλγερ** ⁸⁾). Ἐλλείπουν περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα.

15. **Εὐφροσύνη Βλαστοῦ.** Ἐκ τῶν μαθητριῶν τοῦ Ἀριστία τὴν καλυτέραν τύχην μέχρι τέλους τοῦ βίου της εἶχεν ἡ Εὐφροσύνη ἢ Φρόσω Βλαστοῦ. Ἀναπτυχθεῖσα αὕτη παιδιόθεν εἰς τὴν ἀρχοντικὴν οἰκίαν τοῦ Ἐμμ. Φλωρέσκου ἔνωρίς ἔδειξε τὴν φυσικὴν της κλίσιν πρὸς τὸ ἄσμα, τὸν χορὸν καὶ τὴν ἀπαγγελίαν πεζῶν καὶ ἐμμέτρων ἔργων. Οἱ Βακαρέσκου, Κουμπινεάνου καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν εὐγενῶν, φίλοι τῆς οἰκογενείας Φλωρέσκου, τὴν προέτρεπον νὰ καλλιεργήσῃ ἐπιμελῶς τὰ φυσικὰ της χαρίσματα. Αἱ προτροπαὶ τῶν ἐκαρποφόρησαν, διότι, μόλις ἦνοιξεν ἡ Φιλαρμονικὴ Σχολὴ Βουκουρεστίου, ἡ νεαρὰ Εὐφροσύνη (15 ἐτῶν) ἐνεγράφη εἰς αὐτήν. Παρακολουθῆσασα τὰ μαθήματα τοῦ Duprot, τοῦ Vaillant καὶ τοῦ Ἀριστία σημαντικὰς ἐπετέλεσε προόδους εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς, τὴν γαλλικὴν φιλολογίαν, τὴν γλῶσσαν

1) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 109.

2) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 107—108.

3) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 108.

4) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 109.

5) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 109.

6) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 110.

7) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 110.

8) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 110.

καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Μετ' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα ἡ νεαρὰ Εὐφροσύνη συνεχέντρωσε περὶ αὐτὴν πλῆθος καθηγητῶν, μαθητῶν καὶ ἄλλων θαυμαστῶν. Ὑψηλὴ καθῶς ἦτο, ὠραία κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σῶμα, με ὀφθαλμοῦς ζωηροῦς, ὁμιλητικὴ, με φωνὴν μελωδικήν, εὐθυμος καὶ χαριτωμένη, ἦτο εὐκόλον νὰ σημειώσῃ σκηνικὰς ἐπιτυχίας καὶ νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀγάπην ὄλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τὴν ἐβλεπαν ἢ τὴν ἤκουαν ¹⁾). Αἱ κυραὶ τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἔκαμνον δῶρα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν παραστάσεών της, ἐκδηλοῦσαι οὕτω τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς αὐτήν. Ἡ Εὐφροσύνη Βλαστοῦ ὑπεδύθη τὴν *Hyacintha* εἰς τὰς «Πανουργίας τοῦ *Scapin*» τοῦ *Molière*, τὴν *'Αλξίραν* εἰς τὸ ὁμώνυμον ἔργον τοῦ *Voltaire* (κατὰ μετάφρασιν τοῦ *'Αριστίου*), τὴν *Lucinda* εἰς τὸ «Ὁ ἔρωσ ἰατρὸς» τοῦ *Molière*, τὴν *Celina* εἰς τὸ κωμειδύλλιον τοῦ *Winterhalder* «Ὁ θρίαμβος τοῦ Ἔρωτος», τὴν *Blandina* εἰς τὸ κωμειδύλλιον «Οἱ ἀνεύθυνοι» τοῦ ἴδιου, τὸν *Κάρολον Β'* εἰς τὴν *Iunia* τοῦ *Duval* (κατὰ μετάφρασιν *Voinescu*) ²⁾ κ. ἄ. «Ἡ δὲ Βλαστοῦ, γράφει ὁ κριτικὸς τῆς ἐποχῆς (πιθανῶς ὁ *'Ιω. Ἡλιάδης—Ραντουλέσκου*), προσεῖλκεν ἐπαινοὺς τόσον ὅταν ἐτραγουδοῦσε μόνη, ὅσον καὶ ὅταν ἐτραγουδοῦσε μαζί με τὴν συνάδελφόν της κυρίαν *Καλλιόπην* ³⁾). Ἦτο λοιπὸν οὐ μόνον ὠραία καὶ εὐχάριστος ἠθοποιός, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος αἰδός. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1836 τὴν ἐνυμφεύθη ὁ εὐγενὴς Θ. Ποπέσκου καὶ ἔκτοτε ἡ Εὐφροσύνη Βλαστοῦ ἐγκατέλειψε τὴν σκηνήν, δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ καλλιεργῇ τὸ τραγούδι. Οὕτως εἰς ἓνα ταξίδι της εἰς τὴν Βιέννην ἔλαβε μαθήματα ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους καθηγητὰς τοῦ ἄσματος τῆς Αὐστριακῆς πρωτεύουσας καὶ κατόπιν εἰς τὸ Παρίσι ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ *Bordoni*, καθηγητῇ τῶν πριγκιπισσῶν τῆς Ὁρλεάνης. Ἐκτοτε τὸ στάδιόν της λαμπρὸν ἐξελίσσεται, χωρὶς ὁ γάμος της νὰ τῆς εἶναι ἐμπόδιον. Ἐπιτυχίας ὅμως δὲν ἔχει τόσον εἰς τὸ Παρίσι, ὅσον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου καθίσταται γνωστὴ μετὰ τὸ θεατρικὸν ψευδώνυμον *Marcolini*. Παντοῦ ὅπου ἐγίνετο ἑορτὴ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν πριγκίπων τῆς Ἰταλίας ἡ φωνὴ της ἀντήχει μαγευτικῇ. Ὁ *Rossini* δι' ὀλίγον χρόνον ὑπῆρξεν ἐρωτευμένος μαζί της, ὁ δὲ τραγῳδὸς *Ερνέστος Rossi* τὴν ἠγάπησε «avec toute l'ardeur de mes vingt-cinq ans», ὡς ὁ ἴδιος τῆς ἐξωμολογήθη. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας πολλάκις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἐτραγούδησεν εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς χώρας. Ὁ *Alphonse Rarr* ἔγραψε δι' αὐτὴν ἐπαινετικώτατα ἄρθρα εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἄρθρα γεμάτα θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Εἰς τὸ Παρίσι ἡ Βλαστοῦ—Ποπέσκου ἔδωσε συναυλίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κομήσσης *Castiglione*, εἰς δὲ τὴν αἴθουσαν *Herz* εἶχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Τέλος ἐπρόκειτο νὰ προσληφθῇ εἰς τὴν μεγάλην Ὀπεραν

1) *Gazeta Teatrului, Bucur.* 1836, ἀρ. 4.

2) *Curierul Romanesc, Bucur.* 1836, ἀρ. 60, Σεπτεμβρίου 14.

3) *Curierul Romanesc, αὐτόθι.*

τῶν Παρισίων, ἀλλ' εὐτυχῶς διὰ τὴν Ρουμανίαν ἡ μεγάλη καλλιτέχνης ἀπὸ τῆς 20 Σεπτεμβρίου 1859 ἦλθεν εἰς Βουκουρέστιον ὡς χήρα πλέον καὶ ἔκτοτε παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν ἐθνικὴν ρουμανικὴν σκηνήν, ὡς λέγει ὁ D. Ollanescu ¹⁾).

16. *Ραλλίτσα Μιχαλάκη*, ἀδελφὴ τοῦ Κ. Μιχαλάκη. Αὕτη εἰσηλθεν εἰς τὴν Φιλαρμονικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστία καὶ ὑπεδύθη τὸν ρόλον τῆς Παλμύρας εἰς τὸν «Μωάμεθ» τοῦ Voltaire (29 Αὐγούστου 1834). Ὁμοίως ὑπεδύθη τὴν Azema εἰς τὴν «Σεμίραμιν» τοῦ Rossini (1836), ἔπαιξε δὲ καὶ εἰς τὸ κωμειδύλλιον τοῦ Winterhalder «Ὁ θρίαμβος τοῦ Ἑρωτος». ²⁾ Ἐπίσης ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ συσταθέντα θίασον τῶν ἐρασιτεχνῶν τὸ 1844 καὶ μετέβη μὲ τὸν Κων)ῖνον Καράτζαλην τὸ 1848 εἰς Κραϊόβαν, ὅπου ὑπανδρεύθη τὸν ἠθοποιὸν Στοενέσκου. Μετὰ τὸ 1855 ἐπανελθούσα εἰς Βουκουρέστιον εἰσηλθεν εἰς τὸν θίασον τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου τῆς ρουμανικῆς πρωτευούσης, ἔκτοτε δὲ παρέμεινεν ἐργαζομένη εἰς αὐτὸν μέχρι τοῦ 1881. Ὡς ἠθοποιὸς αὕτη ἦτο κατωτέρα τῆς Εὐφροσύνης Βλαστοῦ ³⁾).

17. *Καλλιόπη*. Ἡ μαθήτρια αὕτη τοῦ Ἀριστία ὑπῆρξε prima—dona τῆς «Φιλαρμονικῆς Σχολῆς», μόνον δὲ εἰς κωμειδύλλια καὶ ὀπερέττες ἔκαμνε τὴν ἐμφάνισίν της ἐπὶ σκηνῆς. Εἰς τὸν μνημονευθέντα «Θρίαμβον τοῦ Ἑρωτος» διερχόμηνευσεν θαυμασιῶς τὸν ρόλον ποῦ τῆς ἀνετέθη (1836). Ὑπανδρεύθη δὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κ. Καράτζαλη Λουκᾶν ⁴⁾).

18. *Ἐλένκα*. Καὶ ἡ Ἐλένκα ὑπῆρξε μαθήτρια τοῦ Κ. Ἀριστία, διεκρίθη δέ, καίτοι ἀπαίδευτος, εἰς τὰς κωμωδίας τοῦ Molière καὶ τὰ κωμειδύλλια τοῦ Winterhalder ⁵⁾).

Αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριά τοῦ ἐκ Κων)πόλεως Κων)ῖνου Κυριακοῦ Ἀριστία, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον φυτώριον τῆς ἐθνικῆς ρουμανικῆς σκηνῆς, ἐξ οὗ προήλθον νέοι βλαστοί, οἱ Ἕλληνες ἠθοποιοὶ Μιχαὴλ Πασχάλης, Μαλτίλδα Πασχάλη, Φρόσω Σαραντιῆ, Κ. Νοταρᾶς καὶ Κων)ῖνος Δημητριάδης, ποῦ ἐλάμπρυναν μὲ τὴν δρασίαν των τὸ ἐθνικὸν θέατρον τῶν Ρουμάνων. Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν θὰ πραγματευθῶ ἐνταῦθα, διότι σκοπὸς τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης ἦτο νὰ ἐξετάσωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικοῦ θεάτρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δημοσιεύσωμεν στοιχεῖα, τὰ ὅποια κατείχομεν περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κων)ῖνου Κυριακοῦ Ἀριστία, κυριωτέρου δημιουργοῦ τῆς ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικῆς καὶ ρουμανικῆς θεατρικῆς κινήσεως πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

1) D. Ollanescu ἔ. ἀ. σ. 113. 2) Gazeta Teatrului, Bucur. ἀρ. 4, 1836.

3) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 113—114.

4) Βλ. ἐπαινετικὸν περὶ αὐτῆς γράμμα τοῦ Jean Repay πρὸς τὸν Ἰω. Ἡλιάδην-Ραντουλέσκου, Gazeta Teatrului, ἀρ. 6, Bucur. 1836. D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 114.

5) D. Ollanescu, ἔ. ἀ. σ. 114—115.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΙΖΥΗΣ *)

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία Βιζύης ἦτο μία ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἐπισκοπῶν τῆς Μητροπόλεως Ἡρακλείας, καὶ μάλιστα συνηνωμένη μετὰ τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀρκαδιουπόλεως (Λουλὲ Βουργάζ) μέχρι, φαίνεται, τοῦ στ' αἰῶνος. Ἐκτοτε ἐμφανίζεται ὡς μία τῶν Ἀυτοκεφάλων Ἀρχιεπισκοπῶν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κων/λεως. Μετὰ τὸ 1341 προήχθη εἰς Μητρόπολιν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἀρχιερεὺς τῆς δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῆ, προσετέθη εἰς αὐτήν, τὸ μὲν 1354 ἢ Ἀρχιεπισκοπὴ Δέροκου μέχρι τοῦ 1380, τὸ δὲ 1365 ἢ Μητρόπολις Μηθύμνης (!). Ἐρημωθεῖσα τὸν ιε' αἰῶνα, ἀπεκατέστη, περὶ τὰ μέσα ἴσως τοῦ ιστ' αἰῶνος. Πρὸ τοῦ 1682 δὲ συνηνώθη μετ' αὐτῆς καὶ ἡ τότε ἐρημωθεῖσα Μητρόπολις Μηδείας. Οὕτω ἀπετελέσθη ἡ Μητρόπολις Βιζύης καὶ Μηδείας. Ἡ ἔνωσις αὕτη ἀνεστάλη ἀρχὰς τοῦ ιη' αἰῶνος, ὥστε, πρὸ τοῦ 1715 αἱ ἑπαρχίαι Βιζύης καὶ Μηδείας ἀναφέρονται κεχωρισμένως. Ἀλλά, πάλιν, συνενωθεῖσαι μετὰ τῶν ἐτῶν 1716—1726, παρήμειναν ὡς μία Μητρόπολις μέχρι τοῦ 1923, ὅποτε οἱ χριστιανοὶ αὐτῆς μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μητροπολίτης Βιζύης ἐφημίζετο ὡς «*Υπέριτιμος καὶ Ἐξαρχος Μαύρης Θαλάσσης*».

Ταῦτα κατὰ τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τοῦ Σάρδεων Γερμανοῦ. Εἰς δὲ τὸν κατάλογον τοῦ κ. Μ. Σταμούλη ἀναφέρεται, ὅτι : «*Ὁ Ἀρχ. Σαμοθράκης ἐν τῇ Μεγ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (ἐν λέξει), ὅτι (ἡ ἐπισκοπὴ Τραπεζιζύης ἢ Τραβιζύης) εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν Βιζύην*». (Θρακικά, τόμ. 14, σελ. 177). Ἀλλὰ δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ συγγέεται πρὸς τὴν Βιζύην ἡ *Καραβιζύη*, κειμένη πλησίον τοῦ Σαμμακοβίου καὶ χρηματίασα καὶ ὡς ἔδρα Ἀρχιεπισκόπου, οὔτε μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Ἀραβιζύης (αὐτόθι, σελ. 123, 124, 177, 178).

Ὁ φακέλλος 434

Ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ περὶ Θράκης ὑπ' ἀριθ. 434 φακέλλου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ἀναγράφουν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, περὶ τῆς Ἐπαρχίας Βιζύης τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 22, 26, 27, 33, 35, 35α, καὶ 44. Ἔχουν χρονολογίαν τὰ ἑξῆς κατὰ σειρὰν : 35α, 26 καὶ 44, ἀπὸ 4ης Μαρτίου 1879 μέχρι 17ης Μαΐου 1888. Τὰ δὲ ὑπόλοιπα 22, 27, 33 καὶ 35 εἶναι ἀχρονολόγητα. Καὶ τὸ μὲν 22, ὡς πρόχειρον γενικὸν σημείωμα, ἀναγράφον, ἐκτὸς ἄλλων, τὸν ἀριθμὸν μόνον τῶν οἰκιῶν τῆς Βιζύης καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χωριῶν, εἶναι ἀσημαντον καὶ δύναται νὰ προταθῆ τοῦ 35α. Τὸ 27 περιέχει μόνον ὀνόματα τῶν χωριῶν ὄλου τοῦ μουτεσαρφυλικίου τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, κατὰ πολιτικὰς περιφερείας, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὰ χωρία τῆς Βιζύης. Δύναται

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ φακέλλου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ὑπ' ἀριθ. 434 καὶ ἐκ τοῦ ΙΗ' τ. τοῦ Ἀρχ. Θρ. Λαογρ. καὶ Γλωσ. Θεσαυροῦ.

δὲ νὰ τεθῆ μετὰ τὸ 35α. Τὸ ἔγγραφο 33 μετὰ τὸ 27. Τὸ δὲ 35 μετὰ τὸ 33. Ἄλλ' ἐπειδὴ παρατηρήσαμεν, ὅτι εἰς διάφορα ἔγγραφα γίνεται σύγχυσις ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ πόσα καὶ ποῖα χωρία ἦσαν κυρίως τῆς ἐπαρχίας Βυζύης, ἐπράξαμεν τὸ ἑξῆς : Δηλαδή προετάξαμεν τὸ ἔγγραφο 26, διότι εἶναι τὸ σπουδαιότερον ὄλων. Καθ' ὅσον μάλιστα περιέχει ἐν τέλει καὶ πίνακα πλήρη τῶν χωρίων αὐτῆς (κατὰ τὸ ἔτος 1886), διὰ τοῦ ὁποίου εὐχερέστερος ἀποβαίνει ὁ καθορισμὸς τῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας ἐκ τῶν ἄλλων ἔγγράφων.

ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟΝ 26

Εἶναι «*Μελέτη ἐπὶ τῆς Θράκης*», ὅπως ἐπιγράφεται, μὲ παραγράφους: «—Ἡ Βιζύη—Ἡ παροῦσα κατάστασις Βιζύης καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας Ἐκπαιδευτικῆ κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας Βιζύης» τὸ συνέταξεν ἐν Βιζύῃ, 16 Φεβρ. 1886, ὁ διδάσκαλος Σάββ. Ἰωαννίδης ¹). Εἶναι ἐκτενέστατον, γεγραμμένον διὰ ψιλῶν γραμμάτων, εἰς 20 καὶ πλέον σελίδας. Παρὰ τινὰς ἀνακριβείας, ὑπερβολὰς καὶ ἑλλείψεις, εἶναι περισπούδαστον καὶ λίαν διαφωτιστικόν, γενικῶς μὲν περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Θράκης, ἰδίως ὅμως περὶ τῆς Βιζύης καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, παλαιόθεν μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ συντάκτου. Ἡμεῖς περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἀμέσως ἐνδιαφέροντα, μὲ μικρὰς παραγράφους καὶ περιληπτικῶς, χάριν διευκολύνσεως.

Ὁ συντάκτης, ἡ μελέτη του καὶ ὁ σκοπὸς

..Εἶμαι, γράφει, διδάσκαλος τῆς Ἑλλ. Σχολῆς τῆς Βιζύης ἀπὸ τοῦ 1885 καὶ περιηγούμην καὶ ἠρεῦνων τὴν Βιζύην καὶ τὴν πέριξ χώραν. Τὴν ἐμελέτησα «*κατὰ τὴν τετραπλῆν αὐτῆς διαίρεσιν (προϊστορικὴν, ἱστορικὴν, μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νέαν)*, διὰ νὰ δώσω ἀφορμὴν, «*εἶνα τοιαύτη τις γένηται ἔρευνα ὑπὸ κρειττόνων*».

Κιόζτεπες, Λάματα, Βιζύη

Δύο διακλαδώσεις τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Αἴμου, «*ποῦ ταπεινούμεναι εἰς πεδιάδας, ποῦ δὲ πάλιν ὑψοῦμεναι εἰς λόφους καὶ βουνούς*», ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως καὶ Βιζύης, καθιστοῦν τὴν πρὸς Ν, Θράκην μᾶλλον πεδινήν. Μία τῶν διακλαδώσεων, πλέον τῶν ἄλλων διήκουσα ἐπὶ τῆς Βιζυηνῆς πεδιάδος, σχηματίζει ἐπ' αὐτῆς 3 εὐχένας, ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων 20 λεπτά τῆς ὥρας. Καὶ ὁ μὲν ὑπερθεν καὶ ΒΑ. καλεῖται *Κιόζτεπες*, ὁ μέσος *Λάματα*, ὁ δὲ τρίτος εἶναι ἡ *Βιζύη*.

Ὁ Κιόζτεπες

Ἐκλήθη οὕτως (καθ' ἡμᾶς σημαίνει τουρκιστὶ ὀφθαλμός, ὕψωμα—λόφος, δηλαδή παρατηρητήριον, ἢ περίοπτος, ἢ, ὅπως γράφει κατωτέρω ὁ συντάκτης, περιβλεπτός), διότι βλέπει τις ἐκεῖθεν τὸν Εὐξείνιον καὶ ὄλην τὴν πρὸς

1. Ἡ Ἱστορία ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν ὑπ' ἀριθ. 33 (1954) μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου.

τὴν Προποντίδα χώραν. Πλησίον τοῦ πρὸς Α. διέρχεται ἡ πρὸς Μήδειαν ὁδός, κάτωθεν δὲ αὐτῆς ὑπάρχει φάραγξ, «ἐνθα σειρὰ παναρχαίων μνημείων, κατοικιῶν προγενεστέρων γενεῶν.

Τὰ Δάματα

Τὰ Δάματα καλοῦνται ὑπὸ τῶν χωρικῶν «Κάστρον». Εὐρίσκονται μεταξὺ Κιόζτεπε καὶ Βιζύης. Εἶναι «θέσις κατὰ πάντα καὶ πανταχόθεν περιβλεπτος, εἰς ἀπόστασιν 15—20 λεπτῶν». Ἔχει φυσικὸν τεῖχος ἐκ καταλεύκου γρανίτου, ὕψους 4 — 6 μέτρων «καὶ ἀπροσβάτου πάντοθεν, ἐκτὸς τοῦ πρὸς ΒΑ., ἐνθα ὡς ἐκ τῶν λειψάνων (ἔρειπίων) φαίνεται, ἦν ὠχυρωμένον πελασγία, τειχοδομία». Δεσπόζει τῶν πρὸς Μήδειαν καὶ Σαμμακόβιον ὁδῶν καὶ τῶν πρὸς Ν. πεδιάδων. Ἡ θέσις τῶν Δαμάτων σχηματίζει ὄροπέδιον εἰς σχῆμα ὀστρείδιου, πρὸς Α. κυκλικόν, πρὸς Δ. μὲ ἄκραν στενὴν, ἐπιμήκη καὶ τελευταίως ἀποτόμως, ἧτις καὶ Καρακοτζέκ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καλεῖται, φάρος ἢ φρουκτωρία». (Περαιτέρω εἰς τὸ ἔγγραφο 27 καὶ εἰς τὸ τμήμα = Καζᾶ τῆς Βιζύης ἀναγράφεται ἐν χωρίον μὲ τὸ ὄνομα Καρᾶ—μπορτζέκ. Μήπως εἶναι παραποίησης ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀποκρήμνου ἄκρας Καρακοτζέκ πιθανόν). «Ἡ περιοχὴ τῶν Δαμάτων ὡς ἔγγιστα ἔχει μῆκος 1500 μέτρων, πλάτος δὲ τὸ μέγιστον 800». Ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ τείχους ὑπάρχουν «ἀπὸ βολῆς τόξου» σημεῖα πύργων, οἱ ὁποῖοι κατέρρευσαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς Β. τεχνικοῦ τείχους ὑπάρχει σειρὰ θεμελιῶν, τῶν λίθων πεσόντων ἀπὸ τοσοῦτων ἤδη αἰῶνων, ἀχρηστων καταστάντων, πρὸς τὰ ἀποκρήμνα δάση». Διακρίνονται σχεδὸν ἡ ἀγορὰ τῆς παλαιφάτου πόλεως καὶ ἡ θέσις τῶν οἰκιῶν, μάλιστα δὲ πρὸς Α. Μετὰ τῶν πέριξ κλιτύων συγκοινωνοὶ διὰ 4 ὁδῶν (πρῶν πυλῶν) ἡ πόλις, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας σώζονται λελατομημένα πέτραι, κρῆναι καὶ θησαυροί. Πλησίον τῆς Ν. εἰσόδου εὐρίσκεται εὐρύχωρον σπήλαιον, τὸ ὁποῖον φέρει πολλὰ σημεῖα τέχνης. Ἦτο δὲ ἄλλοτε ναὸς θρακικός, τὸν ὁποῖον οἱ Χριστιανοὶ ὀνομάζουν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ κατέχουν ὡς ἀναχωρητήριον Δεοβισῶν. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πόλεως ὑψοῦται «μονόλιθος, ὡς ὀβελίσκος, ὕψους 5 μέτρων καὶ διαμέτρου 2, ἔχων ἐπὶ τῆς κορυφῆς 2 ὑπερμεγέθεις κεφαλὰς», μίαν γυναικὸς ἐν σχήματι λεαίνης (σφιγγός), καὶ μίαν ἀνδρός, φέροντος τιάραν θρακικὴν. Περὶ τὴν πόλιν ὑπάρχουν, πανταχόθεν, πολλαὶ ὀπαί, καὶ ἰδίως πρὸς τὰς κλιτύας τῶν πρὸς Δ. ἀντιπέραν βουνῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον ὡς οἰκήματα. Σειρὰ δὲ τοιοῦτων ὁπῶν ὑπάρχει εἰς τὴν πρὸς ΒΔ. φάραγγα (Ἀγίασμα Δερεσί), ἐνθεν καὶ ἐνθεν, ἀπὸ τῆς βρύσεως τοῦ Καμμενῆ μέχρι τῆς Βιζύης. Ἡ πρώτη τῶν ὁπῶν, ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου (Ἀσμά Καγιᾶ=κρεμαστοῦ) ἐχρησίμευσεν ὡς Σκήτη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἦδη εἶναι ἄχρηστος καὶ ἔχει ἔκτασιν μεγάλου δωματίου καὶ δύο εἰσόδους. Τέσσαρες τῶν πρὸς Α. τῆς φάραγγος ὁπῶν, ἀρκετὰ εὐρύχωροι, ἐχρησίμευσαν ὡς μονύδρια μὲ μερικὰ δωμάτια. Ἡ τελευταία μάλιστα ἔχει λαξευτὰ τὰ τοῦ ἱεροῦ Βήματος, Πρόθεσιν, Ἁγ. Τράπεζαν, σταυ-

ροὺς παμμεγέθεις καὶ λοιπά, ἐπὶ τοῦ βράχου, μὲ πολλὴν χάριν. Κάτωθεν τῶν ὄπῶν τούτων εἶναι καὶ ἡ πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται τὸ πόσιμον ὕδωρ τῆς Βιζύης, διανεμόμενον μὲ 36 βρύσεις. Ἡ πηγή καλεῖται «Ἀγίασμα», ἴσως διότι ἀπέναντι αὐτῆς ὑπάρχει *ἀγίασμα* (θὰ εἶναι τὸ κτίριον) τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου. Τάφοι δέ, ὑδραγωγεῖα καὶ θησαυροὶ (διάφορα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα), εἰς ἀρκετὴν ἀκόμη ἀπόστασιν, πλημμυροῦν τὴν πέριξ χώραν, μάλιστα δὲ τὴν μεταξὺ τῶν ὄρεων καὶ μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου. Ἐν τὴν περιοχὴν τῶν διακλαδώσεων τοῦ Αἴμου, τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα *Στραγγέα* (Στράνια, Στράντζα), τὴν ἤδη Κιουτζοῦκ Μπαλκὰν καλουμένην, ὑπῆρχεν ἔθνος θρακικόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀστοί. Τὸ βασίλειον τῶν Ἀστων ἢ Ἀστών ἔφθανε, πρὸς Α. μέχρι τοῦ Εὐξείνου, πρὸς Ν. μέχρι τῆς Προποντίδος καὶ τῆς ὑπὲρ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας, καὶ πρὸς Β. μέχρι τοῦ κυρίως Αἴμου, καὶ εἶχε πρωτεύουσαν τὰ Δάματα. Ἡ πόλις αὕτη, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της καὶ τῆς πέριξ χώρας καὶ ἐκ τῶν ἐρειπίων, φαίνεται, ἦτο ἰσχυρὰ καὶ πλουσία ἔδρα δὲ τῶν Κοτυδῶν. Ἡ χώρα ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Μακεδόνας, καὶ κυρίως ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἀργότερον δὲ περιῆλθεν εἰς τὸ κράτος τοῦ ἐκ τῶν διαδόχων Λυσιμάχου.

Ἡ Βιζύη τῆς ἀρχαιότητος

Ἡ πόλις Δάματα, καταστραφεῖσα, εἶχε διάδοχον τὴν Βιζύην. Ὅταν ὁ Λυσιμάχος ἔκτισε τὴν Λυσιμάχειαν, τότε ὁ, ἴσως Θραῆξ, φίλος ἢ στρατηγὸς τοῦ Βίθου, ἐρημώσας, πιθανόν, τὰ Δάματα, ἴδρυσεν τὴν φύσει ὄχυρὰν πόλιν *Βιζύην*. Ἡ Βιζύη ἐγένετο ἔκτοτε «τῶν ἀπὸ Βορρῶ βαρβάρων ἀμνητήριον καὶ κέντρον τοῦ περὶ αὐτὴν Ἑλληνισμοῦ, κοσμηθεῖσα ὑπὸ λαμπρῶν κτιρίων». Ἐξηκολούθει δὲ καὶ ἐπὶ Ρωμαίων, νὰ διαλάμπη, καθὼς δεικνύουν τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ ὠραία νομίσματά της.

Ἡ στρατιωτικὴ αὐτῆς θέσις, καὶ τότε, ὅτε τὸ ἐμπόριον, ὡς καὶ μέχρις ἐσχάτων, ἐγένετο κυρίως διὰ ξηρᾶς, ἦτο ἡ κυριώτερα ὁδὸς τῶν συναλλαγῶν, εὐρισκομένη μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Προποντίδος καὶ τῶν ὑπερκειμένων πόλεων Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως. Τεκμήριον τῆς ἀκμῆς εἶναι ἐπιγραφαὶ καὶ τινὰ ἔργα, ἰδίως αἱ ὁδοὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, συνδέουσαι τὴν Βιζύην. Α. πρὸς τὴν Μήδειαν, Β. πρὸς τὸ Σαμμακόβιον, καὶ Δ. πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν. Μάλιστα δὲ ἡ πρὸς Ν., συνδέουσα μετὰ τῶν πόλεων τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βυζαντίου. «Γέφυραι τινες δὲ ἐμφαίνοσι τέχνην τῆς 5ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος». Πολλαὶ ἐπιγραφαί, προσθέτει ὁ συντάκτης, ἠδύναντο νὰ δώσουν ὕλην ἱστορικὴν. Ἀλλὰ ὅλαι εἶναι ἠκρωτηριασμέναι. Μίαν μόνον ἀναγράφει, ἐκδοθεῖσαν πρότερον, ὡς σημειώνει, καὶ τὴν σχολιάζει ἔκτενῶς, ὡς ἑξῆς: «Θεῶ Ἀγίῳ | Ὑψίστῳ | ὑπὲρ τῆς Ροιμητάλκου καὶ Πυθοδωρίδος | ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Κοιλαλητικὸν πόλεμον | (κινδύνου σωτηρίας) | εὐχόμενος καὶ ἐπιτυχῶν Γάιος Ἰούλιος | ὁ Κρότιος χαριστήριον».

Εὐρίσκειται πλησίον τοῦ χωρίου *Μαγγριώτισσα*, ἀπέχοντος μίαν ὥραν

τῆς Βιζύης, ἐντὸς ἐνὸς δρυμῶνος, ὅστις ἦτο τότε ἄλλος καὶ ναός, ἤδη δὲ νεκροταφεῖον, ἐνθα ὑπάρχει τὸ Ἐρημοκλήσι τῆς Ἀγ. Ἀννης. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μαρμάρου, τὸ ὁποῖον ἦτο στυλοβάτης ἀγάλματος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη τὸ χαριστήριον, ἔπειτα δὲ ὡς ὑποστύλιον τῆς Ἀγ. Τραπέζης.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῆς Βιζύης ἦτο ἡ λαμπροτέρα. Τὰ σωζόμενα μέχρι τοῦδε ἐρεῖπια καὶ λείψανα ἐν Βιζύῃ καὶ τοῖς πέριξ ὑπεμφαίνουσι πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἀκμήν, μὲ τείχη, προτομάς, τύμβους ὑπὲρ τοὺς 30 κ. λ.

Ἡ Βιζύη ἐπὶ Βυζαντινῶν

Ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Βυζαντινῶν, ὁπότε κατηργήθη ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἐπομένως καὶ τῆς Βιζύης, δὲν μένουσι πλέον, εἰμὴ λείψανα χριστιανικῆς λατρείας, τὰ ὁποῖα ἐπίσης πληροῦν τὴν χώραν. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα αἱ τελευταῖαι καταστροφαὶ μετέβαλον εἰς ἐρεῖπια. Ἡ στρατηγικὴ ὁμως θέσις κατέστησε τὴν Βιζύην ἀμυντήριον, μέχρι τέλους, κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ κράτους. Διὸ καὶ ὑπέστη ἡ χώρα πλείστας δηρώσεις καὶ ἠπειλήθη πολλάκις ὁ ἔξαφανισμός της. Γότθοι, Ἄλανοί, Σλαβικαὶ φυλαί, «τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον ὁδὸν ἀποβλέποντες...ἐνταῦθα συνεκρούοντο...τούτων...αἱ ἐπιδρομαὶ ἀφείλοντο πολλὸ μέρος τῆς ἀρχαίας δυνάμεως». Δυστυχῶς ὀλίγισται γραπταὶ εἰδήσεις ὑπάρχουσι διὰ τὴν κατὰ τῶν Μεσαιῶνα κατάστασιν. Μόνον ἐρεῖπια μονῶν τινων, ἐκκλησίαι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ καὶ τινα ὕδραγωγεία, ὑπάρχουσι, ἔργα τέχνης. Καὶ κατὰ τὰς Σταυροφορίας ὑπῆρξεν ἡ Βιζύη ἀμυντήριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατὰ τῶν ξένων τῆς Δύσεως, τῶν ὁποίων ἀπέκρουσε τὰς προσβολὰς ¹⁾.

Ἡ Βιζύη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν

«Οὕτω λοιπὸν καρτερικῶς, κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ὄλον, προμαχήσασα ἡ Βιζύη καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπεδουλώθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1372, μετὰ πολιορκίαν μηνός». Κατὰ τὴν ὑποδούλωσιν ταύτην, ἔπαθε πολλὰ δεινὰ καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν διετέλεσεν ἄνευ Ἑλλήνων, οἷτινες κατέφυγον ἀνὰ τὰ ὄρη. Βαθυδηδὸν δὲ κατερχόμενοι οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Βιζύης καὶ τῶν πέριξ χωρίων. Τότε κατεστράφησαν παντελῶς οἱ ναοί, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπὸ συντρίμματι τῶν ὁποίων πλήρης εἶναι ἡ Βιζύη. «Ἄλλεπάλληλοι ἐπηκολούθησαν αἱ καταστροφαί, ὧν τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ μηδέποτε ἀνάνηψις τῶν κατοίκων, ὁ ἐπιμείνας δὲ πληθυσμὸς, πολυειδῶς...τυραννούμενος μέχρι τῆς σήμερον...φαίνεται ὑπεδέεστερος πάσης ἑλλ. χώρας, ἠθικῶς καὶ ὀλικῶς» ²⁾. Ὡραῖα καὶ πολυπληθῆ χωρία εἶναι πέριξ τῆς Βιζύης. Ἄλλ' αἱ διηνεκεῖς δηρώσεις, αἱ προηγούμεναι, καθὼς καὶ ἡ τῶν Κιριτζαλίδων, εἰς τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος (18ου) αἰῶνος, ὄχι μόνον παρεκάλυσαν τὴν πρόοδόν

1) Βλ. Ἱστορία Βιζύης ἔκδ. Ε. Θρ. Μ. ἀρ. 33 σ. 9.

2) Βλ. ὁμοίως Ἱστορία Βιζύης σ. 14.

των, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐξηφάνισαν. Μόλις δὲ ἐπῆλθε σχετικὴ τις ἡσυχία, ἐλησμονήθησαν τὰ δεινὰ τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας «καὶ τῆς ἄλλης καταστροφῆς». Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ρωσικοὺς πολέμους τοῦ 1829—30 καὶ τοῦ 1878 πάλιν ἐξηκολούθησεν ἡ αὐτὴ καὶ μεγαλυτέρα καταστροφή. Ἐκ τούτων δὲ μόλις διεσώζετο ἐν Μηδεΐα ὁ Μητρο. Βιζύης Γρηγόριος ὁ Χῖος (1837-1855).

Ἀρχαῖαι οἰκοδομαί, τείχη, ναοὶ τῆς Βιζύης

Πλὴν πλησιάζῃ ὁ κατερχόμενος ἀπὸ τὰ Δάματα, τὰ τείχη τῆς Βιζύης, ὑπάρχουν ἐκεῖ, εἰς χῶρον πεδινόν, λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς. Αὕτη, κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, μετετράπη εἰς μονὴν τοῦ Ἀγ. Νικολάου, κατὰ δὲ τὴν τουρκοκρατίαν εἰς τεκνέν. Ἦδη εἶναι ἐρείπιον. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐνορία Κάστρο καὶ ἡ ὁδὸς τῆς Μηδεΐας. Καὶ κατόπιν εἶναι τὰ τείχη τῆς Βιζύης. Ταῦτά, πρὸς Α., πρὸ καιροῦ εἶχον κατεδαφισθῆ, μέρος δὲ τῶν λίθων ἐχρησίμειυσε πρὸ 80 ἐτῶν (1806) διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδοῦ καὶ γεφύρας ἐν Λουλέ Βουργάζ. Πρὸς Δ. δὲ καὶ Ν. τὸ τεῖχος διατηρεῖ πολλὰ τμήματα μὲ ἐξάισιον κάλλος καὶ «τειχοδομίαν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς». Πρὸς Β. διατηρεῖται ἡ πύλη τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μερικοὶ πέριξ αὐτῆς. «Μετὰ δὲ τούτους εἶναι ὁ Ναός, νῦν τζαμίον τῆς Ἀγ. Σοφίας, βυζ. τέχνης, σταυροειδῆς. Ἐν συνόλω δείκνυσι τέχνην, ἔξωθεν, τῆς 10ης ἢ 11ης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἔσωθεν ὁμως διαίρεσις προδίδει παλαιότεραν ἐποχὴν, καὶ ἔχει μῆκος 22 πῆχεων, πλάτος 18 καὶ ἴσον ὕψος, ἔφ' οὗ εἰς μόνος θόλος... Ὑψωθεν δὲ καὶ ἐν τῇ σειρᾷ τοῦ γυναικωνίτου (!) ἢ τῶν ψαλτῶν θέσις. Ἐκατέρωθεν δὲ καὶ δύο παρεκκλήσια. Πρὸς δὲ τὴν θύραν τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχουσι τάφοι ἢ καὶ θέσεις εἰς ἐναποταμίευσιν ἱερῶν λειψάνων. Πρὸς Δ. δὲ αὐτοῦ ἕτερος ναὸς εἰς ἐρείπια, ὁ τοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ τούτου ὁ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἕτερος δὲ πρὸς τῇ πύλῃ τῆς ἀγορᾶς, ὁ τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Ἡ πόλις ἔχει τρεῖς πύλας. Ἐξωθεν τοῦ τεύχους καὶ πρὸς Δ. ἴστανται 2—3 πύργοι, προστατεύοντες ἐπὶ τοῦ ὕδατος, οὗ ἡ πηγὴ ἐστίν, ἐξ ἧς διανέμεται τὸ ὕδωρ καθ' ἅπασαν τὴν ἐντὸς τοῦ τεύχους καὶ ἐκτὸς πόλιν»¹⁾).

Ἡ σημερινὴ Βιζύη, συνοικίαι καὶ πληθυσμὸς

«Ἡ νῦν Βιζύη διαιρεῖται εἰς 4 συνοικίας τὴν ἐντὸς τοῦ τεύχους, ἐνθα κατοικοῦσιν Ὄθωμανοί, τὴν πρὸς Β. (Καστρινοί), Ἑλληνικὴν, τὴν Πέρα συνοικίαν (Καρσὶ Μαχαλά), ἀνάμικτον ἐκ χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν καὶ τὴν ὑπὸ τὸ τεῖχος νοτιῶς ἐκτεινομένην, τὴν καὶ σημαντικωτέραν, τὴν τῆς Πλάτζας (Ἀγορᾶς), τὸ πλείστον ἐκ χριστιανῶν. Ὅλος δ' αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς ἐστίν 1000 οἰκογενειῶν, ὧν 600 ἑλληνικαὶ καὶ 400, ὀθωμανικαὶ ποικίλου γένους. Αἱ τρεῖς ἑλληνικαὶ συνοικίαι, 1)4 τῆς ὥρας ἀλλήλων διέχουσαι, ἔχουσι μίαν καὶ μόνην ἐκκλησίαν ἐν Πλάτζα, ἐν ἣ καὶ τὰ σχολεῖα»²⁾).

1) Βλ. Ἱστορία τῆς Βυζύης ἔκδ. Ἐτ. Θρ. Μελετῶν ἀρ. 33 σ. 14.

2) Βλ. αὐτοῦ σ. 16.

Ἐρείπια καὶ εὐρήματα

Τοῦ καταρρεύσαντος ἀνατολικοῦ τείχους ὀγκώδεις λίθοι ἐχρησίμευσαν εἰς οἰκοδομὰς. Εἰς τὰς κατωφερείας του δὲ ἀναφαίνονται πανταχῶς ἐρείπια «ἐπισημῶν» κτιρίων, καὶ ἰδίως παρὰ τὸ νεκροταφεῖον, ἔνθα ἀνεφάνησαν τὰ θεμέλια θεάτρου, ἢ εἰς Κότυν ἐπιγραφὴ καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες. Εἰς τὸ κέντρον τῆς Πλάτιζας ὑπάρχει ἔρημος, ἀλλ' ἐκτεταμένη θέσις ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα, εὐρισκομένη μεταξὺ 4 ὁδῶν, ἦτο ἐθνικὸς ναὸς, μεταβληθεὶς εἰς Ἐκκλησίαν. Ἐκεῖ πλησίον ἀνευρέθησαν πελώριον ἄγαλμα γυναικός, ἔρμαϊ, καὶ πλεῖστα ἡμίθραυστα ἄγαλματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίηθησαν εἰς τὰ θεμέλια τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Μητροπόλεως. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν μία σφίγξ ἄνευ κεφαλῆς, ἄγαλμα, ἄνευ πάλιν κεφαλῆς, γυναικός, κρατούσης δορκάδα, ἦτοι Ἀρτέμιδος. Ἀνευρέθη πρὸς τούτοις «εἰκὼν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἔκτυπος ἐπὶ μαρμάρου, ὄψους ἐνὸς πήχεως καὶ πλάτους 3)4, φέροντος ἐν ἑκατέρῳ (χειρὶ) δόρου καὶ σταυρόν, ἐποχῆς τῆς πρὸ τῶν εἰκονομάχων, ὅπισθεν δὲ τοῦ λίθου(!) φαίνεται ἐπενδύτης... πελωρίον ἀγάλματος (κατερχόμενος) πρὸς τὸν πόδα αὐτοῦ. Πολλὰ δὲ ἀνάγλυφα ἰσπέως ἐπὶ γυμνοῦ ἵππου ὑπάρχουσι ἐνταῦθα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν λατρείαν τοῦ Περσέως, ἅτινα ὡς εἰκόνας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐκλαμβάνουσι». Ὁ συντάκτης ἔχει ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν ἀνάγλυφα τοῦ γνωστοῦ «Θρακὸς ἥρωος»¹⁾.

Ἡ Βιζύη πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς

Ἡ Βιζύη κεῖται ἤδη πολίχνη ἀσήμαντος. Πολιτικῶς ὑπάγεται ἀμέσως μὲν εἰς τὸ Μουτσαριφλίκιον 40 ἐκκλησιῶν, ἐμμέσως δὲ εἰς τὴν Νομαρχίαν Ἀδριανουπόλεως. Εἶναι ἔδρα Καϊμακαμλικίου (ὑποδιοικήσεως), ἔχουσα 6 Μουδιρλίκια (Ναχιέδες, Δήμους). Ἐκκλησιαστικῶς δέ, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1840 (!) ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Χίου γενομένη Μητρόπολις (!) ἔχει τὴν Μήδειαν, Σαμμακόβιον, καὶ λοιπὰ πρὸς Ν. χωρία²⁾. ἔχει πρωτοδικεῖον, ἐβδομαδιαῖον ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ συντάκτης ἀναγράφει, ὅτι ἡ Βιζύη ἐγένετο Μητρόπολις τὸ 1840. Ἴσως ἔννοεῖ, ὅτι ἐκτίσθη τὸ κτίριον τῆς Μητροπόλεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, κακῶς ἐτέθη μία ὀνομαστικὴ ἀπόλυτος, δηλαδὴ (ἡ Βιζύη) γενομένη Μητρόπολις, ἀντὶ τῆς γραφῆς : (ἡ Βιζύη) γενομένης (=κτισθείσης) Μητροπόλεως, ἔχει τὴν Μήδειαν... Περαιτέρω πάλιν, εἰς παραγράφον μας «Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν κατοίκων» ἀναγράφει, ὅτι «ὁ Γρηγόριος ὁ Χῖος μετέφερε τὸ 1837 τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Βιζύην» τὸ δὲ 1843 ἀνήγειρε Μητρόπολιν. Δὲν διασαφηνίζει ὅμως, ἂν καὶ ποῦ ἦτο πρότερον ἢ ἔδρα τοῦ Μητροπολίτου. Μήπως ἦτο ἡ Μήδεια, ἔστω καὶ προσωρινῶς, ἐφ' ὅσον ἐκεῖ, καθὼς εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα, κατέρευγεν ἀργότερον ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος ὁ Χῖος διὰ τὰ σωθῆ κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις ! Μᾶς εἶναι ἄγνωστον...

1) Περὶ Θρακὸς ἥρωος ἰσπέως βλ. Μ. Ἀποστολίδου Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τ. Β'.

2) Βλ. Ἱστορία Βιζύης σελ. 17.

Ἐμπόριον καὶ ἄλλαι ἀπασχολήσεις

Ἐμπορικῶς καθυστέρησεν ἡ Βιζύη, διότι ὁ σιδηρόδρομος διερχόμενος 7—9 ὥρας μακρὰν, δὲν τὴν ἐξυπηρετεῖ. Γεωργίαν εἶχε καλὴν. Ἀλλὰ βροχαὶ ἢ ἀνομβρία ἀπὸ ἐτῶν ἐπέφερον ἀφορίαν. Ἡ ἀμπελοργία καλλιεργεῖται ἐπιτυχῶς. Ἡ κτηνοτροφία εὐδοκιμεῖ. Αἱ δὲ μικραὶ βάνανσοι τέχνην ἐξασκοῦνται πρὸς ἐπιτόπιον μόνον χρῆσιν. Οἱ πρὸς Β. κάτοικοι εἶναι δυστυχεστέροι, καταγινομένοι εἰς τὴν ξυλείαν καὶ ἀνθρακοποιίαν. Τὸ ἔμπόριον δὲ διεξάγεται διὰ Ραιδεστοῦ, ἧτις ἀπέχει 12 ὥρας.

Ἡ Βιζύη γεωλογικῶς

Γεωλογικῶς ἡ χώρα μέχρι Σαμμακοβίου καὶ τοῦ Εὐξείνου, σύγκειται τὸ πλεῖστον ἐκ στρωμάτων θαλασσίου βυθοῦ, τὰ ὁποῖα περιέχουν ποικίλα ἀπολειθωμένα ὄστρακα καὶ θαλασσίους κοχλίας διαφόρου εἶδους καὶ μεγέθους.

Θέσις, Φύσις, Χειμῶν.

Ἡ θέσις τῆς, ἐπὶ ὑψηλοῦ ἀγένοος, πρὸ εὐρείας καὶ ἐκτεταμένης, ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν περιρροεμένης πεδιάδος, ἔχει τερπνὸν ὄριζοντα καὶ θέαν μαγευτικὴν. Ἡ φύσις τὴν ἐξωραΐσει. Τὰ δὲ διαυγῆ ὕδατα καὶ ὁ εὐχάριστος ἀῆρ τὴν καθιστοῦν ἀξιόλογον. Ὁ χειμῶν ὁμως, μὲ τοὺς ἰσχυροὺς ἀνέμους του καὶ τοὺς πάγους, εἶναι δυσάρεστος. Ὡς ἐκ τούτου, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς ἀπομονώσεως, δὲν εἶναι εὐχάριστος.

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν κατοίκων

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν κατοίκων, καίτοι ἐλληνιζόντων καὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν γλῶσσαν, ἔνεκα τῶν... δηλώσεων μέχρι προχθὲς καὶ τῆς ἐκ τούτων πενίας τε καὶ δειλίας, εἶναι πολὺ ἐκπεπωκνῖα... Διότι, καίτοι ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς ἀπολύτως πλεονεκτεῖ (κατ' ἀριθμὸν) ὁμως ὁ... παραχθὲς ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν φόβος διατηρεῖ αὐτοὺς (καὶ σήμερον) ὑπὸ τὰ πνεύματα τῶν ξεπεσμένων Μπέηδων. Ὅθεν, καὶ ἐκ τῶν γενομένων ἐνταῦθα πολιτικῶν μεταρροθυμίσεων καὶ τῶν δοθεισῶν... ἐλευθεριῶν. ὁ... φόβος ἐπέφερε πάλιν τὰς πιέσεις τῶν Μπέηδων καὶ τὰς πλεονεξίας ἀθλίων τινῶν ὑπαλλήλων, οἵτινες ὄντως μάλιστα εἰσι τῶν κατοίκων. Ἄλλως δὲ καὶ ἐξαχρείωσις ἠθικὴ καθ' ὅλην τὴν χώραν ἀναφέρεται... οἰκογενειακὴ ἀπὸ τῆς τῶν Ρώσων ἐνταῦθα διαμονῆς καὶ χαλάρωσις τῶν ἐλληνικῶν ἄλλοτε ἀστηρῶν ἠθῶν»¹⁾.

Ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις τῆς Βιζύης καὶ τῆς πέριξ χώρας, ἔνεκα τῶν προαναφερθέντων αἰτίων, ἦτο οἰκτρά. Εὐτυχῶς ὁμως Γρηγόριος ὁ Χῖτος μετέφερε τὸ 1837 τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Βιζύην (Ἰδὲ προηγηθεῖσαν παράγραφον : Ἡ Βιζύη πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς), ἔκτισε τὸ 1839 ἐκκλησίαν, καὶ ἀνήγειρε σχολεῖον, ἀργότερον δὲ τὸ 1843 Μητροπόλιν. Καὶ οὕτω ἀνέ-

1) Βλ. Ἱστορία Βιζύης σελ. 18.

δειξε τὴν Βιζύην κέντρον τῆς Ἐπαρχίας. Τὸ δὲ 1845 κατέστρωσε κατάλογον συνδρομητῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ὡς πρῶτον ἐνέγραψε τὸν ἑαυτὸν του. Συνέστησε τέλος καὶ τὸ κοινὸν (κοινοτικὸν) ταμεῖον (*Κάσσαν*) διὰ τὰ σχολεῖα. Καὶ παρημελήθη μὲν τοῦτο ἐπὶ τοῦ διαδόχου του Ματθαίου (1856), ὁ διάδοχος ὅμως τούτου Πλάτων (1862) τὸ ἀνεσύστησε. Πρὸς τούτοις συνεπήχθη Ἀδελφότης, ἡ Φιλοπρόοδος, ἀνηγέρθη δὲ πλησίον τῆς Μητροπόλεως σχολὴ λιθόκτιστος, Ἑλληνικὴ καὶ Ἀλληλοδιδασκτικὴ (1864), αἱ ὁποῖαι λειτουργοῦν μέχρι τοῦδε (1886) «κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον». Ἀλλὰ ὁ τελευταῖος ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος κατέστρεψε τὸ ταμεῖον, περιέχον 1500 λίρας, ἡ δὲ Ἀδελφότης διελύθη. Ἦδη ὅμως διατηροῦνται αἱ σχολαὶ χάρις εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν κατοίκων καὶ εἰς συνδρομὰς τῶν ἔξω ὁμογενῶν. Συνέστη νέα Ἀδελφότης, ἡ Ἡβη, ἡ ὁποία λειτουργεῖ καλῶς. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ἔνεκα τῆς διειρηθείσης ἀφορίας τῆς χώρας καὶ πολιτικῶν δυσχερειῶν, ἀδυνατεῖ νὰ ἐργασθῇ ἐθνικώτερον. Καὶ καταβάλλονται μὲν προσπάθειαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῆς δημογεροντίας πρὸς προαγωγὴν τῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ τακτοποιήσιν ἢ μᾶλλον ἀνασύστασιν τοῦ ταμεῖου. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Βιζύης, ἐμμέσως δὲ καὶ τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας, ἔχουν ἀνάγκην μεγαλυτέρας ἐξωτερικῆς ὑποστηρίξεως.

Κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς Βιζύης

Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς μέχρι τεσσάρων ὥρῶν ἀπὸ τῆς Βιζύης, ὑπάρχον ἐλληνικώταται κωμοπόλεις. Καὶ πρὸς Β. μὲν οἱ Σοφίδες μὲ 300 οἰκογενείας, ἡ Σκεπαστὸς μὲ 450, ἡ Σαρακίνα μὲ 300, καὶ ὁ Ἄγ. Ἰωάννης, 250. Πρὸς Δ. τὸ Βουνὰρ Ἰσάο, 400, ἡ Γεννα, 500, καὶ τὸ Κρούνερον, 350. Ἀλλαι δὲ πλείσται πρὸς Α. καὶ Ν.

Τὰ ὄρια τῆς ἐπαρχίας Βιζύης

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια Βιζύης ὀρίζεται πρὸς Α. 7 ὥρας ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου. Πρὸς Δ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησ. περιφερείας Ἀδριανουπόλεως. Πρὸς Β. ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὁπόθεν ἄρχεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ Μητροπολίτου Σαζουαγαθουπόλεως. Καὶ πρὸς Ν. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας Ἡρακλείας.

Χωρία καὶ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Βιζύης

ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Βιζύης ὑπάρχοντα ἐν συνόλῳ 30 χωρία (κωμοπόλεις καὶ πόλεις). Ὅλος δὲ ὁ πληθυσμὸς κατ' ἐθνότητος εἶναι : Ἕλληνες 18.000, Μωαμεθανοὶ 3500, Βούλγαροι 2100, καὶ Ἀθίγγανοι 350, τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι χριστιανοὶ ¹⁾.

Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ ἀθροίσματα τοῦ πληθυσμοῦ δὲν συμφωνοῦν πρὸς τὰ ἀναγραφέντα εἰς τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν παράγραφον. Διότι ἀναγράφονται Ἕλληνες, ἐκεῖ μὲν 18.000, πάντως ἐσφαλμένως, ἐδῶ δὲ

1) Βλ. κατάστασιν ἐκπαιδευτικὴν τῆς περιφερείας Βιζύης εἰς τὸ τέλος τῆς μελέτης.

31.150 ἢ μάλλον 31.050. Ὄθωμανοί, ἐκεῖ μὲν 3.500, ἐδῶ δὲ 3.600. Βούλγαροι, ἐκεῖ 2.100, ἐδῶ 3.700. Οἱ δὲ Ἀθίγγανοι μόνον ἐκεῖ 350, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι χριστιανοί, χωρὶς νὰ ἐμπεριλαμβάνωνται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ καταλόγῳ.

Σημ. τοῦ συντάκτου. «*μεταξὺ δύο ἐτῶν πρόσφυγες ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν εἶναι γνωστός. Ἴκανοὶ δὲ Βούλγαροι παροικοῦσιν εἰς διάφορα χωρία καὶ τσιφλίκια, ὑπὸ μισθὸν ἐργαζόμενοι*».

Τὸ ἔγγραφον 22

Εἶναι γενικὴ καὶ πρόχειρος στατιστικὴ πληθυσμοῦ, οἰκιῶν καὶ χωρίων τῆς Νομαρχίας Ἀδριανουπόλεως κατὰ πολιτικὰς διοικήσεις, ὑποδιοικήσεις καὶ Δήμων, δηλαδὴ Μουτεσαριφλίκια ἢ Ναχιέδες. Διὰ τὸ τμήμα τῆς Βιζύης, ἀνεξαρτήτως βεβαίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Βιζύης, ἀναγράφει μόνον οἰκίας 4.733 καὶ χωρία 46.

Τὸ ἔγγραφον 35

Ἐπιγράφεται «*Συνοδικὴ κατάστασις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἐν τῇ περιφερείᾳ Λουλέ Βουργάζ*». Συνετάχθη ἐν Λουλέ Βουργάζ τῇ 4)3)1879. Φέρει σφραγίδα μὲ γράμματα κυκλικῶς: «*Μουσοφιλῆς Σύλλογος ἐν Λουλέ Βουργαζίῳ*», μὲ εἰκόνα τριῶν γυναικῶν εἰς τὸ μέσον (μήπως τῶν τριῶν Χαρίτων!), κάτωθεν δὲ τὸ ἔτος «*ΑΩΟΒ*». ὑπογράφουν «*Ὁ Πρόεδρος Π. Γ. Σαζανίδης*» καὶ «*ὁ Γ. Γραμματεὺς Ἀντώνιος Δ. Ἰωαννόπουλος*». Παραλαμβάνομεν, τὰ ἐξῆς: Ὅκτὼ χωρία ἀποτελοῦν τὴν περιφέρειαν Α. Β. Ἡ πόλις καὶ ἡ περιφέρεια εἶχον τὴν τύχην νὰ κατοικοῦνται ἀπὸ ἀμιγῆς ἑλλην. στοιχείου. Καί, ἐπειδὴ ἦσαν τρόπον τινά, τὸ τελευταῖον ἐν Θράκῃ ὄριον τοῦ καθαροῦ καὶ ἀμιγοῦς ἑλλην. πληθυσμοῦ, ἐπεδόθησαν ἐνωρίτατα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των. Ὁ Σύλλογος ὀλίγην ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ τῆς ἐν γένει πορείας των.

Χωρίον Σαδήμοι. Τοῦτο μόνον ἐξ ὅλης τῆς περιφερείας κατοικεῖται ὑπὸ Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι *φανατικοὶ* (ἐννοεῖ, ὅτι δὲν εἶναι *σχισματικοί*). Διατηροῦν διδάσκαλον καὶ ἱερέα Ἑλληνας. Εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξελληνισθῇ, ἐὰν ὁ Σύλλογος ἡδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα νομίζει κατάλληλα. Ἐλπίζει δὲ νὰ τὸ κατορθώσῃ εἰς τὸ μέλλον μὲ τὴν ἀρωγὴν τῶν φιλογενῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἰς ὅλα ἀναφαίνονται θερμοὶ προστάται τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ὁμιλοῦν τὴν ἑλληνικὴν ἢ γράφουν ἑλληνιστί. Μάτην δὲ οἱ (σχισματικοὶ) Βούλγαροι πολὺ προσεπάθησαν τελευταίως νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἀφήσουν τὸν ἑλληνορθόδοξον (μὴ σχισματικὸν) ἱερέα των. Οἰκίας 125. Κάτοικοι περίπου 600. Μαθηταὶ 30.

Χωρίον Τσιφλίκιοι. Οἰκογέν. 156. Κάτ. 750. Σχολὴ προκαταρκτικὴ (θὰ ἐννοῆ Γραμματοδιδασκαλεῖον). Μαθηταὶ ὑπὲρ τοὺς 45. Διδάσκαλος 1. Μὲ χαρὰν ἐπαινοῦμεν τὴν φιλομουσίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ καλὰ κλίσιν τοῦ χωρίου τούτου καὶ εὐχόμεθα νὰ τὸ μιμηθοῦν ὅλα τὰ πέριξ χωρία. Ἐὰν ἐσηματίζετο ἑλλ. σχολὴ (!) περισσότεροὶ τῶν 10 μαθηταὶ θὰ ἐφοίτων εἰς αὐτήν.

Χωρίον Ἀχμέτβη. Εὐμέγεθες. Οἰκογένεια 178. Κάτ. 900. Μαθητ. πλέον τῶν 55. Διδάσκαλος 1. διδάσκει τὰ δευτεροβάθμια μαθήματα. Οἱ κάτοικοι δύνανται νὰ ἔχουν τὴν πρώτην σχεδὸν θέσιν ὡς πρὸς τὴν φιλομουσίαν μεταξὺ τῶν χωρίων τῆς περιφερείας καὶ νὰ ληφθοῦν ὡς ὄραϊον παράδειγμα εἰς τοὺς ὀκνηροὺς πρὸς τὰ γράμματα.

Χωρίον Μεσσήγη. Οἰκογένεια ὄχι ἄνω τῶν 50. Κάτοικοι 260. Μαθηταὶ 20 διδασκόμενα ὀλίγα καὶ ἀσήμαντα.

Χωρίον Σοφίδες. Τὸ μέγιστον τῶν πέριξ οἴκογ. 220. Κάτ. 1200. Διατηρεῖ ἀρκετὰ καλὸν προκαταρκτικὸν σχολεῖον μὲ τὴν ἀρωγὴν τοῦ ἐν Παιδείᾳ Συλλόγου. Μαθ. περ. 60, διδασκόμενοι τὰ μαθήματα τῶν ἄλλων χωρίων.

Καθὼς βλέπομεν, ὁ συντάκτης ἐκ τῶν 8 χωρίων παρέθεσε μόνον τὰ 5, τὰ ὁποῖα καὶ περιλαμβάνονται εἰς τὸν κατάλογον τοῦ ἐγγράφου 26 καὶ συνελπῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν τῆς Βιζύης.

Τὸ ἐγγραφοῦν 27

Εἶναι ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν χωρίων τοῦ Μουτσαριφλικίου Σαράντα Ἐκκλησιῶν κατὰ πολιτικὰ τμήματα.

Εἰς τὸν Δῆμον (Μουδιολίκι) τοῦ Βουνάρ Χισάο, ἀναφέρει, καὶ τὸ χωρίον *Τσόγγαρα*, τὸ ὁποῖον ἔχει καὶ ὁ κατάλογος τοῦ ἐγγράφου 26. Χωρίον *Τσόγγαρα* εἶδομεν καὶ εἰς τὸ τμήμα Οὐζοῦν Κιοπροῦ τῆς ἐπαρχ. Ἡρακλείας.

Εἰς τὴν Ὑποδιοίκησιν (Καημακαμλίκι) τῆς Μηδείας, ἀναφέρει 22 χωρία καὶ ἐπαύλεις. Ἐξ αὐτῶν 7 ἐμπεριλαμβάνονται εἰς τὸν γνωστὸν μας κατάλογον τῆς Βιζύης, τὰ ἐξῆς : *Σαμάκοβον*, μετὰ τοῦ Βιλιτικ Χισάο, ὡς προσθέτει. Ὁργάς (τὸ ὀργάξιον τοῦ καταλόγου). *Τρουλλῆ*, Ἅγιος Στέφανος, *Πλάτσα*, *Ματζουράς* καὶ *Πυργόπουλον*. Τὰ ἄλλα 15 χωρία καὶ ἐπαύλεις δὲν θὰ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης, ἢ μερικὰ ἦσαν τουρκικά, ἢ κατεστράφησαν μέχρι τοῦ 1886, ὁπότε συνετάχθη τὸ ἐγγραφοῦν 26.

Εἰς τὴν Ὑποδιοίκησιν Βιζύης 27 χωρία. Τούτων 10 γνωστὰ ἐκ τοῦ γνωστοῦ μας καταλόγου, τὰ ἐξῆς : *Τσακιλλῆ* (τὸ Τσακλῆ τοῦ καταλόγου), *Πινακάς*, Ἅγιος Ἰωάννης (Ἄγιάννη), *Σαρακήνη* (*Σαργέν*) (ἡ Σαρακίνα τοῦ καταλόγου), *Κρονόνερον* (*Σουσιζάν*), *Σοφίδες* (*Σοφουλάρ*=*ὄρεινόν*), *Τοφίκοῦ*, *Μουσλίμ* (Μουσελήμ τοῦ καταλόγου), *Χὰς μπουγάς* ἢ Ἄς μπουγάς (τὸ Χάσβουγα τοῦ καταλόγου), *Μαγγριώτισσα* (*Μεγγερέτ*).

Διὰ τὰ ἄλλα 17 χωρία παρατηροῦμεν ὅ,τι παρετηρήσαμεν διὰ μὴ περιλαμβανόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς Βιζύης χωρία τοῦ τμήματος Βιζύης.

Εἰς τὸν Δῆμον Σαράτου ἀναγράφονται 10 χωρία. Ἐκ τούτων 2, τὸ *Γιουβαλῆ* (ἐκ τοῦ τουρκ. γιουβά=φωλεὰ) καὶ *Καβατζίκ* εἶναι τὰ τοῦ καταλόγου Γιουβαλῆ καὶ Καββάκιον. Διὰ τὰ ἄλλα 8 χωρία παρατηροῦμεν ὅ,τι καὶ διὰ τὰ χωρία τῶν τμημάτων Μηδείας καὶ Βιζύης. Σημειοῦμεν μόνον ἐν χωρίον, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου εἶναι δυσανάγνωστον. Εἶναι ἴσως Ἐλβάν βέη·

Ἐπιπέτομεν δὲ ὅτι, πιθανὸν νὰ συμπίπτη μὲ τὸ ἐν τῷ καταλόγῳ δυσανάγνωστον ἐπίσης χωρίον Ἀλπάμιον !

Εἰς τὴν Ὑποδιοίκησιν Λουλὲ Βουργάζ ἀναγράφονται 40 χωρία καὶ ἐπαύλεις, ἐκ τῶν ὁποίων 4 εἶναι τοῦ καταλόγου : *Σατίκιοϊ*, *Ἀχμέτβεη*, *Μεσσηνή* καὶ *Τσιφλίκιοϊ*. Παραλείπομεν τὰ ἄλλα διὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους καὶ διὰ νὰ μὴ ἐπεκτεινώμεθα ἀνωφελῶς. Ἄλλως δὲ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς : Ὅτι ἡ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μνημονευθεῖσα ἀρχαία ἐπισκοπὴ Ἀρκαδιουπόλεως (Λ. Βουργάζ), συνηνωμένη κατ' ἀρχὰς μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Βιζύης, προήχθη, καθὼς εἶδομεν καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἡρακλείας, ἀπὸ τοῦ στ' αἰῶνος, εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν ὑπὸ τὸν Κων)λεως, Προαχθεῖσα δὲ ἀργότερον (1186-1196) εἰς Μητρόπολιν, κατηγγήθη τὸ 1360 καὶ συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως. Ὀλίγιστα χωρία παρέμειναν, φαίνεται, εἰς τὴν Μητρόπολιν Βιζύης. Ὅπως δὲ θὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰ χωρία τοῦ Λουλὲ Βουργάζ, ὅταν θὰ γράψωμεν περὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως.

Τὸ ἔγγραφον 33

Εἶναι ἀχρονολόγητος μὲν, ἀλλὰ συνταχθεῖσα πρὸ τοῦ 1878 «*Στατιστικὴ τοῦ Καζᾶ Λουλὲ Βουργάζ*». Παραλαμβάνομεν μόνον τὰ χωρία, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων σημειῶναι καὶ ὁ συντάκτης, ὅτι «*ὑπάγεται εἰς τὸν Ἀγιον Βιζύης*», μᾶς εἶναι δὲ γνωστὰ ἐκ τοῦ καταλόγου :

Ἀχμέτβεη. 180 περ. οἰκογ. 900 κάτ. Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι ὀρθόδοξοι (δηλ. Πατριαρχικοὶ καὶ ὄχι σχισματικοί). Ἔχουν 1 ναόν, χωρὶς περιουσίαν, γεωργοί, ἄποροι. Μέχρι πρὸ 2 ἐτῶν (φαίνεται πρὸ τοῦ 1878), ὑπῆρχε σχολή, εἰς ἣν ἐφοίτων περὶ τοὺς 55 μαθηταί. Οἱ κάτοικοι διεκρίνοντο ἐπὶ φιλομουσία. Ἦδη δὲν ὑπάρχει σχολή.

Μεσσηνή. 70 περ. οἰκογ. 350 κάτ. Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι, ὀρθόδοξοι (μὴ σχισματικοί). Γεωργοὶ ἄποροι. Ἔχουν 1 ναόν, χωρὶς περιουσίαν. Ἄλλοτε εἶχον σχολεῖον μὲ 20 περ. μαθητάς.

Σατήκιοϊ. 125 περ. οἰκογ. 600 περ. κάτ. Ὀρθόδοξοι, Βουλγαρόφωνοι, λαοῦντες ὅμως καὶ τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦν εἰς τὰ ἔγγραφα των. Γεωργοὶ καὶ ποιμένες, μὲ 1 ναόν, χωρὶς περιουσίαν. Πρὸ 2 ἐτῶν εἶχον σχολεῖον μὲ 30 περίπου μαθ. καὶ Ἕλληνα διδάσκαλον, τὸ ὁποῖον διελύθη ἐξ ἀνεχίας. Ἀπέτυχον αἱ προσπάθειαι τῶν Βουλγάρων νὰ πείσουν τοὺς χωρικοὺς νὰ προσλάβουν σχισματικὸν ἱερέα.

Τσιφλίκιοϊ. 156 περ. οἰκογ. 750 κάτ. Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι, Ὀρθόδοξοι. Γεωργοὶ καὶ ποιμένες, χωρὶς ναόν. Ἔχουν σχολεῖον μὲ 45 μαθ. καὶ 1 διδάσκ. τὸν ὁποῖον πληρώνουν.

Παραλείπομεν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως, τὴν καμὸπολιν Λουλὲ Βουργάζ καὶ τὰ χωρία Ἀἰβαλῆ καὶ Τρούβεη. Ἀκολουθοῦν 16 «*τουρκικὰ χωρία*», 6 τῶν ὁποίων ἔχουν καὶ χριστιανικὰς οἰκογενείας. Ἐν

δὲ τῶν ὑπολοίπων 10, *Μουσελλμ* καλούμενον καὶ συμπίπτον πρὸς τὸ Μουσελλήμ τοῦ καταλόγου, ἀναγράφεται μὲ Ὄθωμανοὺς μόνον κατοίκους.

Τὸ ἔγγραφο 35

Εἶναι 3 τεμάχια. *Τὸ πρῶτον* ἐπιγράφεται «*Στατιστικὴ τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας (=τιμήματος) Λουλὲ Βουργάζ*». Ἀναγράφει, ἐκτὸς τῆς κωμοπόλεως Λ. Βουργάζ, 8 χωρία, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἐξῆς πέντε γνωστὰ τοῦ καταλόγου:

Τσιφλικ Κεϊοῦ. 1 Ἀλληλοδιδασκικόν. 40 Μαθ., *Μεσσήνη*, 1 Ἀλληλοδ. 20 Μαθ., *Σαδί Κεϊοῦ*, Μαθ. 30, *Ἀχμέτ βέη*. Μαθ. 50., *Σοφίδες*. Μαθ. 55.

Ἔχουν σχολεῖα, ὅπως γράφει, δημοτικά, μὲ Ἀνάγνωσιν, Γραφὴν καὶ εἰς μερικά Ἀριθμητικὴν καὶ Ἑλλην. Ἱστορίαν. Βιβλία τὰ νεώτερα διδακτικά τοῦ Λέοντος Μελά καὶ Βρετοῦ. Ὅλα ἔχουν ἀπὸ 1 διδάσκ., πληρωνόμενον ἀπὸ τὰ ταμεῖα τῶν χωρίων.

Τὸ δεύτερον τεμάχιον, φέρει τὴν γνωστὴν σφραγίδα «*Μουσοφιλῆς Σύλλογος*» τοῦ Λ. Βουργάζ καὶ ἀναγράφει, ἐκτὸς ἄλλων, 4 ἐκ τῶν ἀνωτέρω 5 χωρίων, τὰ ἐξῆς: *Σατήκιοι*. Κάτ. ὀρθόδοξοι, βουλγαρόφ. 560, γεωργοὶ καὶ ποιμένες, μόλις συντηρούμενοι. Ἔχουν 1 ὀρθόδ. ἐκκλησίαν μὲ γλῶσσαν λατρείας ἑλληνικὴν. Μουχτάρης ὁ Μανουὴλ Βούλτσε. Ἄνευ σχολείου. *Ἀχμέτ βέη*. Κάτ. ὀρθόδ. ἑλληνόφ. 800. Γεωργοί, συντηρούμενοι μὲ μεγάλην δυσκολίαν. Ὄρθόδ. ἐκκλησία μὲ γλῶσσαν ἑλληνικὴν. Ἄνευ σχολείου. Μουχτάρης ὁ Μιχαήλ. *Μεσηνή*, Κάτ. ὀρθόδ. ἑλληνόφ. 350. Γεωργοί, μόλις συντηροῦνται. Χωρὶς σχολεῖον. 1 ὀρθόδ. ἐκκλ. μὲ γλῶσσαν ἑλλην. Μουχτάρης Κ)τῖνος Κυρτζιόγλου. *Τσιφλίκιοι*. Κάτ. ὀρθόδ. ἑλληνόφ. 650. Γεωργοὶ καὶ ποιμένες, μετρίως καταστάσεως. Ἐκκλ. δὲν ὑπάρχει. 1 σχολ. 1 διδάσκ. διδάσκων τὰ «*κοινὰ*» καὶ πληρωνόμενος ὑπὸ τῆς κοινότητος.

Ἐγγραφο 44

Κόλλαι μεγάλου καὶ χονδροῦ χάρτου, κεκολλημέναι, ἢ μία κάτωθεν τῆς ἄλλης, ἀποτελοῦν πλατεῖαν ταινίαν μήκους 3 καὶ πλέον μέτρων. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως, ὀλοκλήρου, εἶναι γεγραμμένος «*χωρογραφικὸς καὶ στατιστικὸς πίναξ τῶν πληθυσμῶν κατ' ἐθνότητος τῶν ἱερῶν εὐκτηρίων καὶ ἐκπαιδευτικῶν αὐτῶν τῆς περιφερείας τοῦ Μουτσαριφλικίου 40 ἐκκλησιῶν*». Τὸν συνέταξεν «*ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῇ 17ῃ Μαΐου 1888*» καὶ ὁ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων γνωστὸς ὑποπρόξενος ἐν Θράκῃ «*Κων. Ν. Χατζόπουλος*». Ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄψεως, ἀνωθεν μέχρι σχεδὸν κάτω, εἶναι γεγραμμένος «*Στατιστικὸς πίναξ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1887—1888 τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς περιφερείας τοῦ Μουτσαριφλικίου Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ σημερινῆς καταστάσεως αὐτῶν*». Συνέταξε καὶ τοῦτον «*ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῇ 17ῃ 1888*» ὁ ἴδιος ἀκούρατος «*Κωνστ. Ν. Χατζόπουλος*».

Ἡ πρώτη ὄψις τοῦ ἐγγράφου 44

Παραλαμβάνομεν, ὅσα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης, τὰ ἐξῆς:

Τμήμα Βουνά Χησάο Χωρίον *Τσόγγαρα*. Είναι τοῦ καταλόγου. Κάτ. Ἕλληνες 200, Βούλγαροι 800, Ἑλλ. ἐκκλ. 1., Ἑλλην. Δημ. Σχολ. 1., Διδ. 1., Μαθ. 30., Σχολ. δαπάναι 30, ἔσοδα 20, ἔλειμμα 10., —Βουλγαρικὴ Δημ. Σχολ. 1, Διδάσκ. 1, Μαθ. καὶ Μαθήτρ. 40.

Τμήμα Τυρνόβου. Χωρίον *Βίζυτσα*. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κατάλογον. Κάτ. Βούλγαροι 150, γεωργοί, μὲ ἐκκλησίαν καὶ χωρὶς σχολεῖον.

Τμήμα Μηδείας. 7 χωρία. Ἀναφέρομεν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα σημειοῦνται : «*ὀπάγεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν (=Μητρόπολιν) Βιζύης*», εὐρίσκονται δὲ ἐν τῷ καταλόγῳ,

Μήδεια (μετὰ Βαλτικὴ Χησάο). Κάτ. Ἕλληνες 1600, ζῶντες ἐκ τῆς ναυτιλίας, ξυλείας, ἀνθρώκων, κτηνοτροφίας καὶ μικρᾶς γεωργίας. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδάσκ. 2, Μαθ. 100, Μαθήτρ. 80, Δαπ. σχολ. 100, ἔσοδα 90, ἔλλειμ. 10. Διδάσκαλοι πληρῶνονται ἀπὸ γονεῖς.

Ὀργάς. Ἕλληνες 600, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40. Δαπ. 15. Πληρῶνουν οἱ γονεῖς.

Τρουλιά. Ἕλλ. 1200, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Μαθήτρ. 10, Δαπ. 20. Πληρῶνουν οἱ γονεῖς.

Σαμακόβιον. Ἕλληνες 6000. Ζοῦν ἐκ κτηνοτροφίας, ξυλείας ἀνθρώκων καὶ μικρῶν τεχνῶν. Ἐκκλησ. 2, Ἑλληνικ. Σχολή 1, Δημ. Σχολ. 1, Διδάσκ. 2, Μαθηταὶ 160, Μαθήτριαι 40, Δαπ. 90, Ἔσ. 75, Ἐλλειμ. 15.

Τμήμα Ἀγαθοπόλεως. 16 χωρία. Μεταξὺ των εἶναι καὶ τὸ χ. Ἅγιος Στέφανος, διὰ τὸ ὁποῖον σημειοῦται, ὅτι ὀπάγεται εἰς τὴν ἐκκλησ. περιφέρειαν Σωζουαγαθοπόλεως. Ἐπομένως δὲν θὰ συμπίπτῃ μὲ τὸν Ἅγιον Στέφανον τοῦ καταλόγου. Κάτοικοι 50 Ἕλληνες καὶ 50 βούλγαροι, χωρὶς ἐκκλησίαν καὶ σχολεῖον. Ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ χ. *Πυργόπουλον*. Δὲν ἀναγράφεται εἰς ποῖαν Μητρόπολιν ὀπάγεται. Ἄλλ' ὡς εἶδομεν Πυργόπουλον ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ. Κάτ. Ἕλληνες 250, γεωργοί, ἐκκλησ. 1, Δημ. σχ. 1, Μαθηταὶ 30, Δαπ. 15. Πληρῶνουν οἱ γονεῖς.

Τμήμα Βίζας. 29 χωρία ἐξ αὐτῶν 12 ὑπάρχουν ἐν τῷ καταλόγῳ, διὰ τὰ ὁποῖα σημειώνει καὶ ὁ συντάκτης, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης τὰ ἑξῆς:

Βίζα. (=Βιζύη). Ἕλληνες 2200, Τοῦρκοι 900, Ἐκκλησ. 2, Μοναστήριον 1, Δημ. Σχολ. 1, Παρθεναγ. 1, Διδάσκ. 4, Μαθ. 120, Μαθήτρ. 80. Δαπ. 130, ἔσ. 200, Ἐλλειμ. 30, Τουρκ. Τζαμιὰ 2, Σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, οἱ κάτοικοι ζοῦν ἐκ τῆς γεωργίας, κτηνοτροφίας καὶ μικρῶν ἐπαγγελμάτων. Οἱ Ἕλλην. διδ. πληρῶνονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς.

Τσακιλλῆ. Ἕλληνες 900, ζῶντες ἐκ τῆς γεωργίας. Ἐκκλησ. 1, Διδ. 1, Μαθηταὶ 40, Μαθήτριαι 10. Δαπ. 16.

Πινακά. Ἕλληνες 500, Βούλγ. 200, Ἕλλην. ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Μαθ. 50, Δαπ. 15. Πληρῶνουν οἱ γονεῖς καὶ ἡ ἐκκλησία.

Γιάτρος. Ἕλληνες 250. Γεωργοί, Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθηταί 25, Δαπ. 10. Πληρώνουν οἱ γονεῖς καὶ ἡ ἐκκλησία.

Ἅγιος Ἰωάννης. Ἕλληνες 500, γεωργοί. Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθητ. 35, Μαθήτρο. 5, Δαπ. 15. Πληρώνουν γονεῖς καὶ ἐκκλησία.

Σαρακήνα. Ἕλληνες 2600. Τοῦρκοι 500, ἔλλην. ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 65, Μαθήτρο. 25, Δαπ. 45, τουρκ. τζαμ. 1, Σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 30. Κάτ. γεωργοί. Πληρώνουν γονεῖς καὶ ἐκκλησία.

Κρύνερον. Ἕλληνες 1500, γεωργοί, Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 60, Μαθ. 20, Δαπ. 26. Πληρώνουν γονεῖς καὶ ἐκκλησία.

Σοφίδες. Γεωργοί Ἕλληνες, 2500, ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Μαθητ. 70, Μαθήτρο. 20, Δαπ. 26. Πληρώνουν γονεῖς καὶ ἐκκλησία.

Τοπισηκιοῦ. Ἕλληνες 500, γεωργοί. Ἐκκλησ. 1, Δημ. Σχ. 1 Διδ. 1, Μαθητ. 35, Μαθήτρο. 5, Δαπ. 15. Πληρώνουν γονεῖς καὶ ἐκκλησία.

Μουσλήμ. Ἕλληνες 200, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 20, Δαπ. 8, ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν.

Ἄς Βουγάς. Ἕλληνες 600, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Μαθ. 40, Μαθήτρο. 5, Δαπ. 10 ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν.

Μαγγριώτισσα (Μενετέρο). Ἕλληνες 700, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Μαθ. 10, Δαπ. 10, ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν.

Ἅγιος Γεώργιος. Ἕλληνες 800, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 35, Μαθήτρο. 5, Δαπ. 15, ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν.

Τουρκικὰ χωρία. Ἀναγράφομεν ἐκ τοῦ τμήματος Βίζας τὰ ἑξῆς, κατ' ὄνομα μόνον, παραλείποντες τὰς ἄλλας πληροφορίας. Ἐβροενζίκι, Ὀρακλή, Τατὰρ Τσελεμπή, Παζαολή, Τσεριμπὰς κιόϊ, Ταταρλή Σεροῦ (ἄλλαχού ἐγράφη Σαχρά=πεδινόν), Καρὰ Μπουτσὰκ (ἄλλαχού ἐγράφη Καρὰ Μπουρτζέα), Τσεγκερλή (ἄλλαχού ἐγράφη Τοοκενλή, ὑπάρχει καὶ χ. Τσεγκέρολια εἰς τὸ τμήμα Τσοροῦ τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας), Σινανλή (ἰδὲ καὶ εἰς ἐπαρχίαν Ἡρακλείας καὶ ἄλλας, ὅπως συμβαίνει καὶ δι' ἄλλα χωρία), Κετσιόκιοῦ.

Εἶναι καὶ δύο ἄλλα τουρκικὰ χωρία Ὀσμανλή καὶ Τιμουρλέρ, Ἕλληνες 80, Τοῦρκοι 100, τὰ ὁποῖα εἶδομεν καὶ εἰς τὸ ἐγγράφον 27, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα σημειοῦται, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης. Ἡ λέξις ὅμως ἐπαρχία δὲν πρέπει νὰ ἔχη ἐνταῦθα τὴν σημασίαν Μητροπόλις, ἀλλὰ ἀπλῶς τμήμα, πολιτικὴ περιφέρεια, διότι ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐν λόγω χωρίων εἶναι τουρκικὸς ὡς καὶ τῶν προσηγηθέντων. Πολλαχού δυστυχῶς συνητησάμεν τὴν λέξιν ἐπαρχία μὲ τὴν σημασίαν πολιτικοῦ τμήματος, Μουδερλικιού, καζᾶ, καὶ μουτσαριφλικιού, καὶ διὰ τοῦτο εἶχομεν δυσκολίαν ὄχι μικράν. Εἶναι πρὸς τοῦτοις καὶ μία ἔπαυλις, τὸ Χατζιλὰρ τσιφλιγι, μὲ κατοίκους 20 Ἕλληνας καὶ 20 Τοῦρκους. Παραλείποντες τὸ χωρίον Σκεπαστός, τὸ ὁποῖον ἄλλαχού μὲν ἐσημειοῦτο, ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν Μητροπόλιν Ἀδριανουπόλεως (πολὺ ὀρθῶς), ἄλλαχού ὅμως ὑπήγετο, ἐσφαλμένως, εἰς τὴν Μητροπόλιν Βιζύης. Τὸ

χωρίον τέλος Παλιοχώρα εἶναι τοῦ τμήματος βεβαίως, καὶ ὄχι τῆς Μητροπόλεως, μὲ κατοίκους 350 Ἕλληνας, Ἐκκλησίαν, Δημ. σχολήν, διδάσκαλον, 30 μαθ. καὶ 10 λιρ. δαπάνας. Καθὼς καὶ τὸ χ. τοῦ ἰδίου τμήματος Σοφουλαρλή Σεχρί (μᾶλλον Σοφουλὰρ Σαχρᾶ=πεδινόν, Σοφίδες, τὸ ἐν ἕκ δύο συνωνύμων), ἔχει 120 Ἕλλ., Ἐκκλ.,δ. σχολήν, διδάσκ., 15 μαθ. καὶ 8 λ. δαπάνας.

Τμήμα Σεραΐου. 13 χωρία. Ἐκ τούτων 3 εἶναι τοῦ καταλόγου.

Σεραΐ. Ἕλληνες 1200 καὶ Τοῦρκοι 600, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 60, Μαθήτρ. 10, Δαπ. 20, ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν. Τζαμί 1, σχ. 1, Διδ. 1 Μαθηταὶ 30.

Γιουβαλή. Ἕλληνες 900, γεωργοί. Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Μαθήτρ. 5, Δαπ. 16, ἀπὸ γονεῖς καὶ ἐκκλησίαν.

Καβατζίκ. Ἕλληνες 300, γεωργοί. Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 25, Δαπ. 10, ἀπὸ γονεῖς.

Τμήμα Λουλέ Μπουργάζ. 5 γνωστὰ χωρία τοῦ καταλόγου :

Σατήκιοι. 900 βούλγαροι γεωργοί. Ἐκκλησ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 45. Ὁ διδάσκαλος πληρώνεται ἀπὸ τὸ Κομιτάτον. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο παρεσύρθη ὑπὸ τῶν σχισματικῶν. Ἐνῶ δὲ κατάλογος τοῦ ἔτους 1886 ἀναγράφη 1100 Ἕλληνας κατοίκους. Τὸ δὲ ἔγγραφο 35α γράφει ὅτι εἶναι βούλγαροι, ὄχι ὅμως φανατικοί, δηλ. σχισματικοί. Ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ἑλληνιστί, δὲν πείθονται δὲ ἀπὸ τοὺς βουλγάρους νὰ προσλάβουν σχισματικὸν ἱερέα, τὰ ἴδια ἀναγράφουν καὶ τὰ ἔγγραφα 33 καὶ 35.

Ἀχμέτ βέη. Ἐνταῦθα ἐσφαλμένως φέρεται ὑπαγόμενον εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ εἶναι τῆς Βιζύης. Ἕλληνες 1800, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 50, Μαθ. 10, Δαπ. 15.

Μεσσηνή. Καὶ τοῦτο κακῶς φέρεται ἐνταῦθα ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως. Ἕλληνες 700, γεωργοί. Ἐκκλ. 1, Δημ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Δαπ. 16, ἀπὸ χωρικούς.

Τσιφλίκιοι. Ἕλληνες 1000, γεωργοί, ἔχοντες 1 ἐκκλησ. 1 Δημ. σχολ. 1 Διδ. 50 μαθ. 10 μαθήτρ. καὶ 25 λ. δαπάνην.

Μουσλήμ. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης, ὡς ἑπαυλις μὲ 60 τούρκους καὶ χωρὶς ἄλλο τίποτε !

Ἡ ἄλλη ὄψις τοῦ ἔγγραφου 44

Παραλαμβάνωμεν τὰ ἐξῆς :

Τμήμα Βουνὰρ Χισάρ : **Τσόγγα.** Ἀναγράφεται ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν Ἐπαρχίαν (!) Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ εὐρίσκεται ἐν τῷ καταλόγῳ, καθὼς εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα (ἔγγρ. 27, ἰδὲ καὶ τὴν πρώτην ὄψιν τοῦ 44, εἰς τὸ τμήμα Βουνὰρ Χισάρ). Ἕλληνες 200, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 30, Μισθὸς 30. Ἔσοδα 20. Ἐλεῖμμα 10, Ἐκκλησ. 1. Ἡ σχολὴ διατηρεῖται μὲ γλίσχρους ἐκκλησ. πόρους καὶ δίδακτρα, ἀνερχομένους εἰς 20 λ. Κατοικεῖται

τὸ πλεῖστον ὑπὸ Βουλγάρων, τοὺς ὁποίους ὁ κατάλογος χαρακτηρίζει ὡς σχισματικούς. Ἔχει ἀνάγκην προστασίας καὶ βοηθείας, διότι ἀπειλεῖται ὑπὸ ἐκφυλισμοῦ. Χρειαζόνται βιβλία.

Ἀχμέτ βέη. Ἀναφέρεται πάλιν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ εἶναι τῆς Βιζύης. Ἕλληνες 1200, Κροῦμα Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 50, Μαθήτρο. 10 Δαπ. 25 ἀπὸ ἐκκλησ. καὶ δίδακτρα εἰς σιτηρά. Ἔχει ἀνάγκην 5)λίθρου συνδρομῆς καὶ βιβλίων πρὸς καλὴν ρύθμισιν τῆς σχολῆς.

Μεσσηνή. Ἕλληνες 700, ἐκκλησ. 1, Κροῦμα Δημ. σχ. 1, Διδ. Μαθ. 40, Δαπ. 16, ἀπὸ ἐκκλησ. καὶ δίδακτρα εἰς σιτηρά. Ἀνάγκη 5 λιρ. καὶ βιβλίων πρὸς καλὴν ρύθμισιν τῆς σχολῆς.

Τσιφλίκιοϊ. Ἕλληνες 1000, Ἐκκλησ. 1, Κροῦμα Δημοτικ. σχολ. 1, Διδ. 1, Μαθηταὶ 40, Μαθήτρο. 10, Δαπάναι 25. Ἔχει ἀνάγκην 5 λιρ. συνδρομῆς καὶ βιβλίων ὁμοίως.

Τμημα Βίζας. Βίζα (Βιζύη). Ἕλληνες 2.200. Ἐκκλ. 2, Ἄστ. σχολὴ 1, Διδ. 3, Μαθ. 120, Μισθὸς 90, Παρθεν. 1, Διδ. 1, Μαθητ. 80, Μισθὸς 40, Δαπ. σύνολον 130, ἔσοδα 100, ἔλειμμα 30. Αἱ σχολαὶ διατηροῦνται ἕξ ἐκκλ. πόρων 50 λιρ. ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Μητροπολίτου Βιζύης, ἐκ διδάκτρων τινῶν καὶ ἐκτάκτων εἰσφορῶν 30 λιρ. καὶ τακτικοῦ εἰσοδήματος 20 λιρ. ἐκ κτημάτων. Ὡστε, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχουν ἔλειμμα 30 λ., ὅπερ δι' ἐξωτερικοῦ βοηθήματος, ὅπερ τοὺς ὑπεσχέθησαν, ἐλπίζουν νὰ καλύψουν, ἔχουν ἀνάγκην χορηγήματος τοῦλάχιστον 50 λιρ. πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀστικῆς σχολῆς των, διὰ τῆς προσθέσεως 2 τάξεων ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ τοῦ παρθεναγωγείου, τὸ ὁποῖον εἶναι μᾶλλον νηπιαγωγεῖον. Αἱ σχολαὶ ἔχουν ἀνάγκην ὑποστηρίξεως, καθ' ὅσον ἔχουν περιφέρειαν 20 ὥς ἔγγιστα ἑλληνικῶν χωριῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀνωτέρας δυνάμεως μαθηταὶ προσήρχοντο ἄλλοτε πρὸς ἀκρόασιν ἀνωτέρων μαθημάτων ἐν τῇ διατηρουμένῃ τότε ἑλληνικῇ σχολῇ, καὶ διότι ἡ Βιζύη εἶναι ἕδρα Μητροπολίτου, ὅστις δυστυχῶς δὲν δύναται νὰ πράξῃ τίποτε ἔνεκα τῆς σμικρότητος τῆς ἐπαρχίας του.

Τσακιλλῆ. Ἐπαρχ. Βιζύης. Ἕλλ. 900, ἐκκλ. 1, Γραμματοδιδασκαλεῖον 1, Διδ. 1, Μαθητ. 10, Δαπ. 16 ἕξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων εἰς σιτηρά. Ἐφέτος ὁμως, ἔνεκα πενίας καὶ διότι δὲν ἔχουν κτίριον, τὸ ἔκλεισαν. Ἀνάγκη βοηθείας καὶ βιβλίων πρὸς ἐνθάρρυνσιν.

Γιάτρος. Ἐπαρχ. Βιζύης. Ἕλλ. 250, Γραμματοδιδ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 25, Δαπ. 10, ἐκκλ. 1. Παρατηρήσεις, ὅπως καὶ Τσακιλλῆ.

Τοπιση κιοϊ. Ἐπ. Βιζύης. Ἕλλ. 500, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 35, Μαθήτρο. 5, Δαπ. 15, ἐκκλ. 1. Παρατηρήσεις ὁμοίως.

Πινακά. Ἐπ. Βιζύης. Ἕλλ. 500, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 50, Δαπ. 25, ἐκκλ. 1. Ἡ σχολή, μὲ πόρους ἐκκλ. καὶ δίδακτρα εἰς σιτηρά καὶ 10 λ., χορηγήματα τῆς ἐν Κ)λει Ἀδελφότητος, ἔχει ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως καὶ βιβλίων.

Ἅγιος Ἰωάννης. Ἐπ. Βιζύης. Ἕλλ. 500, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ.

1, Μαθ. 40, Δαπ. 15 ἔξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων εἰς σιτηρά. Ἀνάγκη μικρᾶς συνδρομῆς καὶ βιβλίων πρὸς ἐνθάρουνσιν.

Κρυόνερον. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλλ. 1580, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 60, Μαθήτρ. 20, Δαπ. 26. Παρατηρήσεις ὅπως καὶ Ἀγίου Ἰωάννου.

Σοφίδες. Ἐπ. Βιζύης. Ἑλλ. 2500, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 70, Μαθήτρ. 20, Δαπ. 26. Παρατηρήσεις ὁμοίως.

Ἀζβουγάς. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλλ. 600, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1 Μαθ. 40, Μαθήτρ. 5, Δαπ. 10. Παρατηρήσεις ὁμοίως.

Μαγγριώτισσα. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλλ. 700, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Μαθήτρ. 10, Δαπ. 10. Ὅμοίως.

Παληοχώρα. Τῆς ὑποδιοικήσεως Βιζύης, ὅχι ὅμως καὶ τῆς Μητροπόλεως Βιζύης, διότι δὲν εἶναι τοῦ καταλόγου, καθὼς εἴδομεν καὶ εἰς τὰ προηγούμενα. Ἑλλ. 350, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 30, Δαπ. 10.

Ἅγιος Γεώργιος. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλληνες 800, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 35, Μαθήτρ. 5, Δαπ. 15. Παρατ. ὁμοίως.

Μουσελήμ. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλληνες 200, ἐκκλ. 1, Γραμματοδ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 20, Δαπ. 8. Ἡ σχολὴ ὅμως κλειστή, ἀλλ' οὐδὲ κτίριον ἔχει.

Σαρακήνα. Κωμόπ. Ἐπ. Βιζύης, Ἑλληνες 2600, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 65, Μαθήτρ. 25, Δαπ. 45, ἔξ ἐκκλησ. πόρων καὶ μικρῶν διδάκτρων. Τὸ χωρίον, ἔλλείπει πόρων, συνεχῶνευσε τὸ Παρθεναγ. μὲ τὴν τὴν Δημοτ. σχολὴν, ἣτις διατηρεῖται δι' ἐνὸς διδασκάλου. Ὡστε, ἐκτὸς τοῦ Παρθεν. ἔχει ἀνάγκην καὶ ἐνὸς βοηθοῦ τῆς Δημ. Σχολῆς πρὸς τελεσφόρον λειτουργίαν διὰ βοηθήματος 30 λιρῶν.

Τμῆμα Σεραῖου καὶ ὅχι Βίζας, ὡς ἐσφαλμένως ἐγράφη, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν πρώτην ὄψιν τοῦ ἐγγράφου 44.

Σεραῖ. Ἐπ. Βιζύης. Ἑλληνες 1200, ἐκκλησ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 50, Μαθήτρ. 10, Δαπ. 20, ἔξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων. Ἴδιον κτίριον σχολῆς δὲν ὑπάρχει. Ἀνάγκη μικρᾶς συνδρομῆς καὶ βιβλίων πρὸς ἐνθάρουνσιν καὶ βελτίωσιν.

Γιουβαλῆ. Ἐπ. Βιζύης. Ἑλληνες. 900, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 25, Δαπ. 10, ἔξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων. Ὑπάρχει κτίριον σχολῶν ἀλλ' ἔχει ἀνάγκη μικρᾶς συνδρομῆς καὶ βιβλίων πρὸς ἐνθάρουνσιν.

Καβατζίκ. Ἐπ. Βιζύης. Ἑλληνες. 300, ἐκκλ. 1, Γραμματ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 25, Δαπ. 10 ἐφέτος ἢ σχολὴ δὲν λειτουργεῖ ἔνεκα πενίας.

Τμῆμα Μηδείας. Μῆδεια. Κωμόπ. ἐπαρχ. Βιζύης. Ἑλλ. 1600, ἐκκλ. 1, Δημ.σχ. 1, Διδ. 2, Μαθ. 100, Μαθήτρ. 80, Δαπ. 100, ἔσοδα 90 ἔλλ. 10. Ἡσχολή, εἰς τὴν ὁποίαν, ἔλλείπει πόρων, συνεχωνεύθη τὸ Παρθεν. διατηρεῖται ἔξ ἐκκλ. χρημάτων, 40 λ., καὶ ἐκτάκτων τῶν εἰσφορῶν 50, καταβαλλομένων λόγῳ διδάκτρων ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρων γονέων τῶν μαθητῶν. Ἐκτὸς τοῦ μικροῦ ἐλλείμματος, ὑπάρχει ἀνάγκη ἀνασυστάσεως τοῦ Παρθεν. καὶ βελτιώ-

σεως τῆς Δημ. σχολῆς. Ἀνάγκη βιβλίων καὶ πινάκων καὶ 30 λ. συνδρομῆς.

Σαμακόβιον, Κωμόπ. Ἐπ. Βιζύης. Ἑλληνες 600, ἐκκλ. 2, ἑλλην. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 20, Δημ. σχ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 140, Μαθήτρ. 40. Μισθὸς $45+45=90$, ἔσοδα 75, ἔλλειμ. 15. Διατηροῦνται ἐξ ἐκκλησ. πόρων 50, καὶ ἐκτάκτων εἰσφορῶν εὐπορωτέρων γονέων, 25. Ἔνεκα πενίας συνεχωνεύθη μὲ τὴν Δημ. Σχ. τὸ Παρθεν. Ἀνάγκη ἀνασυστάσεως αὐτοῦ καὶ προμηθείας βιβλίων, πινάκων καὶ γραφικῆς ὕλης. Πρὸς καλὸν δὲ καταρτισμὸν τῶν τριῶν σχολῶν, 40 λ. συνδρομὴ δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ, διότι τὰς ἐπὶ πλέον δαπάνας θὰ φιλοτιμηθοῦν νὰ καταβάλλουν οἱ κάτοικοι.

Τρουλιᾶ. Ἐπ. Βιζύης Ἑλληνες 1200, ἐκκλησ. 1, Γραμματ. 1 Διδ. 1, Μαθ. 40, Μαθήτρ. 10, Δαπ. 20 ἐξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων. Οἱ κάτοικοι πένονται, ὥστε διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς σχολῆς ἔχουν ἀνάγκην 10 λ. συνδρομῆς καὶ βιβλίων, πρὸς αὔξησιν τῶν μαθητῶν.

Ὀργάς. Ἐπ. Βιζύης Ἑλληνες 600, ἐκκλ. 1, Γραμμ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 40, Δαπ. 15. Παρατηρήσεις ὡς καὶ Τρουλιᾶς.

Τμῆμα Ἀγαθοπόλεως. Μεταξὺ ἄλλων εἶναι καὶ τὸ χωρίον *Πυργόπουλον*. Ἀναφέρεται ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἐκκλησ. περιφέρειαν Σωζουγαθοπόλεως. Εὐρίσκεται ὁμως καὶ ἐν τῷ Καταλόγῳ. Συνεπῶς θὰ εἶναι τῆς τῆς Μητροπόλεως Βιζύης, ὅπως γράφομεν καὶ εἰς τὸ τμῆμα Ἀγαθοπόλεως τῆς πρώτης ὄψεως τοῦ ἔγγραφου 44. Τὸ ἔγγραφον δὲ 27 τὸ ἀναγράφει εἰς τὸ τμῆμα τῆς Μηδείας. Ἑλληνες 250, ἐκκλ. 1, Γραμμ. 1, Διδ. 1, Μαθ. 30, Δαπ. 15 ἐξ ἐκκλ. πόρων καὶ διδάκτρων εἰς σιτηρά. Ἀνάγκη μικρᾶς βοηθείας πρὸς βελτίωσιν τῆς σχολῆς καὶ αὔξησιν τῶν μαθητῶν.

Σημ. Συνέχεια εἰς τὸν προσεχῆ Κ' τόμον μὲ κεφ. : Μεγάλῃ Μητρόπολις Ἀδριανοπούλεως.

Ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις τῆς ἐκκλ. περιφερείας Βιζύης καὶ πληθυσμὸς κατὰ ἐθνότητα

Ἀριθ.	Χωρία	Σχολεῖα	Διδάσκ.	Μαθηταὶ	Ἔξοδα	Ἕλληνες	Ὀθωμανοὶ	Βούλγαροι	Παρατ.
1.	Βιζύη	Ἑλλ. Σχολή 1 μεταποιοιμένη εἰς Ἄστ. Σχολήν Νηπιαγωγεῖον 1	3	160	140	3000	2000	—	—
2.	Μακρυνάτισσα	Δημ. Σχ.	1	70	45	—	—	—	—
3.	Χάσβουγα	—	—	—	—	1500	—	—	—
4.	Μουσελήμ	—	—	—	—	300	—	—	—
5.	Ἄγ. Γεώργιος	Δημ. Σχ. 1	1	40	25	1200	—	—	—
6.	Τσιγκ(ι)λή	» » 1	1	25	20	500	200	—	—
7.	Κρόνονερον	» » 1	1	50	30	1500	—	—	—
8.	Τοπτσίκιοῦ	» » 1	1	21	55	800	—	—	—
9.	Σοφίδες	» » 1	1	60	35	1500	—	—	—
10.	Ἄγ. Ἰωάννης	» » 1	1	40	25	1000	—	—	—
11.	Πινακᾶ	» » 1	1	40	20	—	—	1000	Πατριαρχικά
12.	Γιο(υ)βαλή	» » 1	1	30	15	800	—	—	—
13.	Σαρακίνα	» » 1	1	50	35	1300	—	—	—
14.	Σαράϊον	» » 1	1	60	25	900	600	—	—
15.	Καββάκιον	—	—	—	—	250	—	—	—
16.	Μήδεια: (Σαλμυδισσός)	Ἑλλ. καὶ Δημ. 2	2	100	95	2000	600	—	—
17.	Γιάτρος	—	—	—	—	600	—	—	—
18.	Ἄλποῖμιον (!) (δυσανάγνωστον)	—	—	—	—	400	—	—	—
19.	Ὀργάζιον	Δημ. 1	1	50	25	1200	—	—	—
20.	Σαμμακόβιον	» 2	2	140	100	5000	—	—	—
21.	Ἄγ. Τονολιά (!)	Δημ. 1	1	50	25	1000	—	—	—
22.	Ἄχμὲτ βέη	» 1	1	35	25	1000	—	—	—
23.	Σατήκιοῦ	» 1	1	30	25	1100	—	—	—
24.	Τσιφλίκιοῦ	» 1	1	60	30	1400	—	—	—
25.	Μεσοήγη	» 1	1	40	25	800	200	—	—
26.	Ἄγ. Στέφανος	—	—	—	—	—	—	500	Πατριαρχ.
27.	Πλάτζα	—	—	—	—	—	—	500	»
28.	Ματσουρᾶς	—	—	—	—	—	—	400	»
29.	Πυργόπουλον	—	—	—	—	—	—	600	»
30.	Τσόγγαρα	Δημ. Νηπ. 1	1	30	35	600	—	—	Σχισματικοὶ
			27	1255	890	31.150	3600	3700	

(Βλ. ὁμοίως Βιζύη ἔκδ. Ἐτ. Θρακ. Μελετῶν ἀριθ. 33 σ. 20).

ΠΩΣ ΕΙΔΕ ΤΗ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΗ ΘΡΑΚΗ ΣΤΑ 1634
Ο ΑΓΓΛΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ SIR HENRY BLOUNT

Δυσβάσταχτη δουλεία από τη μιὰ μεριά κι' από την ἄλλη ἀλλεπάλληλες ἀναστατώσεις στα χρόνια τῆς Τουρκουκρατίας, δὲν εἶχαν δώσει τὴν ἀπαιτούμενη εὐκαιρία στους προπάτορές μας νὰ καταρτίσουν καὶ νὰ μᾶς κληροδοτήσουν ἔστω καὶ στοιχειώδη ἱστορικὰ ἀρχεῖα. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ὅποιος καταπιάνεται σήμερα ν' ἀναπαραστήσει τὴν ἱστορία ἐνὸς τόπου, βρῖσκεται στὴν ἀναπότρεπτη ἀνάγκη νὰ προσφύγῃ στὰ ὁποιασδήποτε λογιῆς ἱστορικὰ ψιχουλα. Τέτοιας λογιῆς «ἱστορικὰ ψιχουλα», βρῖσκει, βέβαια, κανεὶς στὰ συγγράμματα τῶν ξένων περιηγητῶν ¹⁾. Στὴ χρησιμοποίησή τους ὅμως χρειάζεται μεγάλη προσοχή. Κι' αὐτό, γιατί, οἱ περισσότεροὶ ξένοι ποὺ περιέρχονταν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὶς διάφορες Ἑλληνικὲς χῶρες εἴτε δὲν εἶχαν ὀλοκληρωμένη ἐπιστημονικὴ κατάρτιση νὰ ἐμβαθύνουν στὰ ἱστορικὰ ἐνὸς ἐκάστου τόπου οἱ ἴδιοι, εἴτε καταχωροῦσαν στὰ βιβλία τους ἀνεύθυνες πληροφορίες ποὺ λάβαιναν ἀπὸ ἀκατάλληλα πρόσωπα ²⁾.

Ἐνα τέτοιο πρᾶγμα ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ὅσα ἔγραψε γιὰ τὴ σκλαβωμένη Θράκη ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Sir Henry Blount (1602-1682). Μεσιτωμένος ἄντρας, ὄντας τὴν ἐπισκέφθηκε στὰ 1634, καὶ μὲ μόρφωση ἐγκυκλοπαιδική, εἶχε ὁ εὐλογημένος τὴν εὐκαιρία νὰ διεισδύσῃ στὰ ἱστορικὰ τῶν τόπων ποὺ περνοῦσε καὶ νὰ μᾶς χαρίσῃ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀξιόλογα. Δὲν τὸ ἔπραξε ὅμως, γιατί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ὁ ἴδιος ὑστεροῦσεν σὲ ἱστορικὲς καὶ γεωγραφικὲς γνώσεις καὶ δεύτερο γιατί ἔδωσε πίστη σ' ὅσα εἰκοτολογήματα τοῦ εἶπαν ἀνεύθυνα πρόσωπα. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ περιηγητικὸ του παρατηροῦνται ἀρκετὲς ἀνακρίβειες, μὰ καὶ πολλὲς χοντροειδεῖς γκάφες ποὺ προῆλθαν εἴτε ἀπὸ σύγχυση τῶν ἱστορουμένων γεγονότων, εἴτε καὶ ἀπὸ κακὲς κ' ἀνεξέλεγκτες πληροφορίες.

Ἀνάγκη νὰ ἐφιστήσω τὴν προσοχὴ τῶν ἀναγνωστῶν μου σὲ μερικὲς τέτοιες ἀνακρίβειες καὶ γκάφες. Προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ περιεχομένου εἶναι ἀρκετὴ νὰ πείσῃ τὸν καθένα, ὅτι ὁ συγγραφέας μας δὲν πέρασε καθόλου ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία—κι' ἄς βεβαιώνεται τὸ πρᾶγμα ὀρθὰ κοφτὰ στὸν σχοινοτενὴ τίτλο τοῦ βιβλίου. Ἡ σύγχυση προῆλθε ἀπὸ τὴ μετάθεση τοῦ γεωγραφικοῦ ὄρου «Μακεδονία» στὴ Βουλγαρία καὶ τοῦ τοιούτου «Θεσσαλία» στὴ Μακεδονία. Τὸ λάθος εἶναι αὐταπόδεκτο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ἡ Σόφια τοποθετεῖται στὴ Μακεδονία, πάνω στὰ ὄρια τῆς Θεσσαλίας! Ὁ γεωγραφικὸς ὄρος «Μακεδονία», περὶ τῆς τύχης καὶ τῶν ἀξομειώσεων

1) Βλ. Πολ. Παπαχριστοδούλου : Ἡ Θράκη ἀπὸ τὰ περιηγητικὰ κείμενα Ἄρ Θρακ. Θεσ. τ. ΙΣΤ'.

2) Βλ. Στ. Κυριακίδη, Θρακικὰ Α' τόμ. σ. 106 κέ.

τοῦ ὁποίου θ' ἀσχοληθοῦμε ἄλλοτε, ἐκάλυπτε, βέβαια, κάποτε ὁλόκληρη τὴ Βουλγαρία καὶ μέρος τῆς Θράκης. Αὐτὸ ὅμως δεν θὰ πῆ ὅτι ἡ Σόφια πρέπει νὰ κατατάσσεται στὴ Μακεδονία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα. Σὲ τέτοιου εἴδους γκάφες ἔχουν πέσει κι' ἄλλοι περιηγητές. "Ενας ἀπ' αὐτοὺς διευτύωσε τὸν ἰσχυρισμό, ὅτι, ἡ Νύσσα τῆς Σερβίας εἶναι πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας! "Ενας ἄλλος, συγχίζοντας τὴν Ὀλυμπία τῆς Πελοποννήσου, ὅπου γίνονταν οἱ Ὀλυμπ. ἀγῶνες, ἀπεφάνθη, ὅτι οἱ ἀθματοδρομίες γίνονταν στὸν Ὀλυμπο.

"Ὅπως κι' ἂν ἔχη, ἡ γκάφα τοῦ δικοῦ μας συγγραφέα δὲν εἶναι καὶ τόσο τρομερή, ὅσο εἶναι ἡ τοποθέτηση τῶν Θερμοπυλῶν στὰ στενὰ τῆς Ροδόπης! "Εχει ὅμως τοῦλάχιστο τὸ ἐλαφρυντικό, ὅτι, στὸ ζήτημα αὐτό, τὸν πῆρε στὸ λαιμό του ἕνας «διαβασμένος Ἑβραῖος», πὸν τὸν εἶχε γιὰ συνοδοιπόρο του. "Ενα ἄλλο, πάλι, τρομερὸ λάθος εἶναι ἡ σύγχυση τῆς Φιλιπούπολης μὲ τοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, ὅπου κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ρωμαίων διεξήχθησαν φονικὲς μάχες.

Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ περιηγητικὸ τοῦ μακαρίτη ἔτυχε κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη θερμοτάτης ὑποδοχῆς. Αὐτὸ τοῦλάχιστο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1636 καὶ 1671 ἔγιναν ὄχτῶ ἐκδόσεις. Μεταφράστηκε μάλιστα στὰ 1687 καὶ στὴ Γερμανικὴ, προσκομίζοντάς του καὶ φήμη «Σωκράτη τῆς ἐποχῆς του!» Τὸ φαινόμενο ἔχει τὴν ἐξήγησή του στὸ γεγονός, ὅτι τὸ βιβλίον δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως. "Επειδὴ δὲ δὲν εἶναι ἄμοιρον ἐνδιαφέροντος καὶ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, μεταφέρουμε ἐδῶ πέρα σ' ἐλληνικὴ μετάφραση ὅσα διέλαβεν ὁ συγγραφέας περὶ Θράκης ¹⁾.

(σελ. 31). «"Ἔτσι, σὲ δώδεκα μέρες ²⁾, ἤρθαμε στὴ Σόφια, πὸν εἶναι ἡ κυριώτερη (κατὰ τὴν τουρκικὴ διαίρεση) πόλη τῆς Βουλγαρίας καὶ πού, σύμφωνα μὲ τὴν ἄλλη γεωγραφία, στέκεται στὴ Μακεδονία, πάνω στὰ ὄρια τῆς Θεσσαλίας. Οὔτε κι' ἔχασεν ἀκόμα τὸν παλιὸ ἐλληνικὸ πολιτισμὸ τῆς ³⁾.

1) "Ἡμεῖς ἔχουμε ὑπ' ὄψι μας τὴν πέμπτη ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου πὸν φέρει τὸν τίτλο: *A Voyage into the Levant*: abrief relation of a journey lately performed by sir Henry Blunt, Knight, from England by the way of Venice, into Dalmatia, Sclavonia, Bosna, Hungary, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt, unto Gran Cairo: with particular observations concerning the modern condition of the Turks, and other people under that empire London: Printed by T. M. for A. Crook, 1664. Γιὰ μεγαλύτερη διευκόλυνση, σημειώνουμε σὲ παρενθέσεις τὸν ἀριθμὸ τῶν οἰκείων σελίδων. Τὸ ἐπώνυμο τοῦ συγγραφέα γράφονταν Blount καὶ Blunt.

2) Δώδεκα μέρες ἀπ' τὸ Βελιγράδι μὲ διάμεσο σταθμὸ τὴ Νύσσα.

3) Κατὰ τὸν ἀείμνηστο Φιλιππουπολίτη ἱστοριοδίφη Κ. Μυρτίλο Ἀποστολίδη (βλ. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια τόμ. 23ος, 1933, σελ. 174, στήλῃ γ'), τέλειος ἐξελληνισμὸς τῆς Σόφιας, ἀρχικῶς καλουμένης Σερδικῆς μετέπειτα δὲ Τριαδίτσα, εἶχε συντελεσθῆ ἤδη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ. Τὸν ἐλληνικὸ χαρακτῆρα τῆς Σόφιας ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Κωνσταντῖνος Ἀμαντος, Ἱστορικαὶ Σχέσεις Ἑλλήνων Σέρβων καὶ Βουλγάρων, Ἀθήναι 1949 σελ. 8. Πρὸς

Γιατί, ἀπ' ὅλες τίς πόλεις πού ἔχω περάσει, εἴτε ἐντός, εἴτε ἐκτός τῆς Χριστιανωσύνης, πούθενά δὲν εἶδά ποτε κανέναν ξένο νὰ ἐνοχληθῆ λιγώτερο μὲ προσβλητικὸς μορφασμούς. Κεῖται σχεδὸν στὴ μέση μιᾶς ἐκτεταμένης καὶ καρποφόρας πεδιάδος. Στὸ βόρειο μέρος, σ' ἀπόσταση τεσσάρων περίπου μιλίων, διατρέχει μιὰ σειρά ἀπὸ χαμηλὰ βουναλάκια. Πρὸς νότιο, τρία μίλια μακρῶς, κεῖται ἓνα ψηλὸ καὶ ἀπόκρημνο βουνὸ, ὅπου τὸ χιόνι δὲν λείπει καθ' ὅλο τὸ ἔτος. Οἱ Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανοὶ ἔχουν ἐδῶ τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν τους λιγάκι παραπάνω ἀπὸ τρία πόδια ψηλὲς γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ Τοῦρκοι, ὅπως μοῦ εἶπαν, νὰ μπάζουν μέσα τ' ἄλογά τους, μεταβάλλοντάς τα σὲ σταύλους κατὰ τίς περιοδεῖες τους¹⁾ πράγμα πού ὑπέλαβα γιὰ σημάδι ὅτι ἐκεῖ πέρα ἐπικρατοῦσε πιὸ μεγάλη δουλεία ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος²⁾.

«Ἐδῶ εἶναι ἡ ἔδρα τοῦ Μπεηλέρμπεη (σ. 32) ἢ ἀντιβασιλέα ὅλης τῆς Ἑλλάδας, καλουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων Ρουμελίας³⁾, μὲ πολλοὺς ἐπιβλητικὸς μιναρέδες, πρὸ παντὸς ὁ μεγάλος στὴ μέση τῆς πόλης κολλέγιο. Ἔχει πολλὰ ἐπιβλητικὰ χάνια ἢ καραβανσεράϊα καὶ ἐκλεκτοὺς λουτρῶνες. Ὁ κυριώτερος ἀπ' αὐτοὺς ἔχει μιὰ θεομὴ κρήνη. Ἐδῶ τέλειωσε ἡ δουλειὰ τοῦ καραβανίου μας. Οὔτε ὁ Γενίτσαρὸς μου εἶχε μεγάλη ἐπιθυμία ν' ἀναλάβῃ καὶ ἄλλη ἐπιπρόσθετη. Γιατί, ἔχοντας μαζί του πιὸ πολὺ ἐμπορικὰ παρὰ στρατιωτικὰ (εἶδη), φοβοῦνταν, φυσικά, νὰ προβῆ περαιτέρω, μὴ τυχὸν κι' ἀναγκασθῆ νὰ πηγαίῃ στὸν πόλεμο⁴⁾. Γι' αὐτὸ καὶ παρέμεινε εἴκοσι μέρες στὴ Σόφια, μέ-

ἐπίρρωση μάλιστα τοῦ πράγματος παραπέμπει σὲ μιὰ ἄλλη μελέτη τοῦ μακαρίτη Ἀποστολίδη, Συλλογὴ ἀρχαίων ἐπιγραφῶν τῆς Σερδικῆς καὶ τῶν πέριξ, Θερακικά, τόμ. 20 (1944) σελ. 103—123, πού ἐγὼ δὲν τὴν εἶδα.

1) Πιὸ χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα σπιτιῶν στὴ Θράκη μὲ τὰ παράθυρα στὴ στέγη, πού μνημονεύει ὁ ἡμέτερος καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀντώνιος Δ. Κεραμοπούλλος στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 13ος (1938) σ. 236.

2) Μιὰ ζοφερὴ εἰκόνα τῆς τρομοκρατίας πού ἐξασκοῦσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς βάρος τῶν χριστιανῶν «διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου», μᾶς δίδει ὁ συγγραφέας μας στὴ 164—165 σελίδα τοῦ βιβλίου του : «Ἄκουσα πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς (Τούρκους) νὰ καυχῶνται, ὅτι εἶναι ἐντεταλμένοι ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ διοικοῦν ἄλλα ἔθνη μὲ σιδηρένιο ραβδί. Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας καὶ πρὸ παντὸς στὴ Σκλαβωνία, Βοσνία, Οὐγγαρία, Μακεδονία καὶ Θράκη, ὁ πιὸ θηριώδης λαὸς ὅλης τῆς Αὐτοκρατορίας, σ' ὅλα τὰ δημόσια μέρη θέτει ἓνα μεγάλο Σιδηρένιο Ραβδί γιὰ νὰ τρομοκρατήσῃ ἐκείνους πού θὰ ἐμπιστευθῆ...».

3) Ἡ λέξις ἀπὸ τὸ τουρκικὸ Roum-i-ili=χώρα τῶν Ἑλλήνων. Βλ. Μ. Ἀποστολίδη τ. II σ. 44. Πρβλ. καὶ Ἄμαντον Π.Π. σ. 42 ὡς καὶ Ἀρχ. Θε. τ. ΙΣΤ' σ. 76 σημ.

4) Ἡ Τουρκία κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν σ' ἐμπόλεμο κατάστασι μὲ τὴν Πολωνία. Τὴν παροιμιώδη ἀδυναμία τῶν Τούρκων στὴ δωροδοκία ζωγραφίζει ὁ συγγραφέας μας στὴ 174η σελίδα τοῦ βιβλίου του : «Σημειῶνω ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶναι ὀλεθρία. Οἱ πασάδες στὴ Σόφια προκήρυξαν δημοσίως, ὅτι θὰ κρεμάσουν ὅλους τοὺς Γενίτσαρους, πού θὰ ἔμειναν πίσω τους. Εἶδα ὡστόσο πολλοὺς νὰ παραμένουν πίσω πεπεισμένοι ὅτι θὰ τὰ σιάξουν μὲ τοὺς ἐπαρχιακοὺς Κυβερνήτες ἀπέναντι χρημάτων. Μερικοὶ μοῦ εἶπαν, ὅτι ἂν τὸ πράγμα ἔφτανε στὴν προσοχὴ τοῦ Σουλτάνου, θὰ ὑπέβαλε τοὺς Κυβερνήτες αὐτοὺς σὲ σκληρὸ θάνατο...».

χρῆς οὗτου τὸ στρατόπεδο μετετέθη καὶ ὁ Μεγάλος Αὐθέντης ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι δὲν εἶδα ποτὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Αὐτοκράτορα, οὔτε καὶ τὸ κύριο σῶμα τοῦ στρατοῦ. Μόνον σ' αὐτὸ ἀπάνω ἡ ἐπιτυχία μου στάθηκεν ἑλλιπής. Μόλις ὁ Γενίτσαρος ἔκρινεν, ὅτι ξεκαθάρισεν ἡ ἀτμόσφαιρα, πήγαμε, τέσσερες ἄμαξες, σὲ τρεῖς μέρες στὸ Patargeek ¹⁾. Τὸ πέρασμα εἶναι ἔξαιρησι γιὰ τὶς ἀρχαιότητες.

(Σελ. 33). «Δεκάξη ἢ 18 μίλια ἀνατολικά τῆς Σόφιας, διήλθαμε πάνω ἀπὸ τὸ ὄρος Ροδόπη ²⁾, ὅπου ὁ Ὁρφέας ἐθρόνησε τὴν Εὐρυδίκη του ³⁾. Εἶχε διάφορες ἐδαφικὲς ἀνισότητες, καμμιά ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν ἦταν πολὺ ἀποκρημνη, ὅλες σκεπασμένες, μὲ χαμηλὰ δέντρα. Φυλάγονται τώρα ἀπὸ διαφόρους (φύλακες), πού, ἔνεκα τῶν συχῶν ληστειῶν πού διαπράττονται στὰ μέρη ἐκεῖνα, προειδοποιοῦν μὲ μικρὰ τύμπανα τοὺς κατοίκους γιὰ ὕλους τοὺς ὑποπτους διαβάτες ⁴⁾. Στὴ χαμηλότερη ἀπ' αὐτὲς τὶς κατωφέρειες τρέχει ἓνα μικρὸ ρυάκι, γιὰ τὸ ὁποῖο συνέλαβα τὴν εἰκασία — κι' ἕνας διαβασμένος Ἐβραῖος (στὸν ὁποῖο χρεωστῶ τὶς πρὸ πολλὰς πληροφορίες) μ' ἔβεβαίωσεν —, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ποιητὲς ἔκαμαν τὸ Στρυμόνα ποταμό, ὅπου ὁ ἀπαρηγόρητος Ὁρφέας διεμελίσθη ἀπὸ τὶς Θρακιώτισσες ⁵⁾. Γιατί, ἀπὸ τότε τὸ μέρος αὐτὸ λογαριάζεται ἀβέβαια στὴ Μακεδονία, τὴ Θράκη καὶ τὴ Θεσσαλία ⁶⁾.

1) Πρόκειται, βέβαια, ἐνταῦθα γιὰ τὸ Τατάρ Παζαρτζικ (Βισσαπάρα).

2) Ἡ Ροδόπη ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ ἐπισημότερο βουνὸ τῆς Θράκης, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐτελοῦντο ἀπὸ τοὺς Βάκχες τὰ ὄργια τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, μὲ τὴν ὁποία συνεδέετο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὁρφέα. Τὰ θρυλούμενα περὶ τοῦ μυθικοῦ τούτου ἤρωα καὶ ποιητῆ εἶναι κομμάτι συγκεχυμένα.

3) Ἡ κατάβαση τοῦ Ὁρφέα στὸν Ἄδη γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴ σύζυγό του Εὐρυδίκη ὑπῆρξε δημοφιλέστατος θρύλος μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ μάλιστα τῶν ποιητῶν. Ἐχει τούτῃ ἡ ὑπόθεσις καὶ τὴν κωμικὴ τῆς ἀποψῆ. Ἀνθρώποι, πού δὲν ἔχουν κἄν οὔτε ἐθνικὸ ἔπος, ἀπεπειράθησαν (ἢ ἀπόπειρα ἐγένετο ἀπὸ ἓνα θερμόαιμο Βούλγαρο σωβινιστῆ) κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα νὰ δημιουργήσουν δλόκληρο κύκλο παλιῶν δῆθεν ὀρφικῶν τραγουδιῶν. Ἔτσι, οἱ Βούλγαροι, πού ἦρθαν νοτίως τοῦ Δουνάβεως μόλις κατὰ τὸν 7ο αἰῶνα μ.Χ. μὲ μιὰ μονοκονδυλιὰ συνέδεσαν τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν Ὁρφικὴ παράδοση, πού ἀνάγεται στοὺς χρόνους τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, δηλ. πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου! Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ γιὰ τὴν πλαστογραφικὴ τούτῃ μαγία τῶν Βουλγάρων ξετίναξαν ὄχι μονάχα δικοὶ μας καὶ ξένοι, ἀλλὰ καὶ Σλάβοι.

4) Ἐνας ἄλλος ξένος περιηγητὴς πού ἐπεσκέφθη μερικὲς δεκαετηρίδες ἀργότερα τὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀσχοληθῶμε ἄλλοτε καὶ ἀλλαχού, διέσωσε τὴν πληροφορία, ὅτι καὶ στὸν Ὀλυμπο χτυποῦσαν τύμπανα, ὅχι ὅμως νὰ πληροφορήσουν τοὺς κατοίκους γιὰ τοὺς ὑποπτους διαβάτες, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς τούτους τοὺς διαβάτες, ὅτι οἱ δίοδοι ἦσαν ἐλεύθερες ἀπὸ ληστῆς.

5) Αὐτὸ ἐγένετο ἀπὸ τὶς μαινάδες κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Διονυσιακῶν ὀργίων. Ἡ λύρα καὶ τὸ κεφάλι τοῦ Ὁρφέα πιστεύονταν, ὅτι ρίχτηκαν στὸν Ἐβρο ποταμὸ κι' ὅτι ξεβράσθησαν στὴ Λέσβο, ὅπου φυλάγονταν γιὰ ἱερὰ λείψανα. Ὁ τάφος τοῦ Ὁρφέα ὅμως εὐρίσκειτο (κατὰ τὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος 14) στὰ Λεῖβηθρα τῆς Πιερίας βορείως τοῦ Ὀλύμπου, πού ἦταν καὶ γενέτειρά του.

6) Ἡ ἀβεβαιότητα ἢ μᾶλλον ἡ σύγχυσις αὕτη πιθανὸν νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ὑπο-

«Ἐπὶ τέλους ὕστερα ἀπὸ πορεία μιᾶς ἡμέρας, ἤρθαμε σ' ἓνα ψηλὸ καὶ ἐκτεταμένο βουνό. Ὁ Ἑβραῖος ἐπέμεινε ὅτι ἦταν οἱ Θερμοπύλες¹⁾, ἓνα μέρος πὸν διεξεδικήθη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τόσον ἐρωμένως, ὅσο τώρα (σελ. 34) ἀπὸ μᾶς ἢ Valtoline. Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα, μοῦ εἶπεν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἔθιμο τοῦ νὰ φοροῦν τουρμπάνια (σαρίκια), προῆλθεν ἀπὸ κεῖ καὶ ὅτι, ἔτσι συνέβη, ὥστε οἱ βάρβαροι, ἔχοντες κάποτε πρὸ τῶν Ἑλλήνων μεγάλη ὑπεροχή, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη θεραπεία, παρὰ ἐλάχιστοι νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸ στενὸ ἐκεῖνο, γιὰ νὰ δώσουν καιρὸ στὸ κύριο σῶμα νὰ διαφύγῃ. Ὑπῆρξαν ἀνδρεία πνεύματα πὸν ἀνέλαβαν νὰ τὸ πράξουν. Καὶ γνωρίζοντας ὅτι ἐπῆγαιναν σὲ ἀναπόφευκτο θάνατο, δὲν ἐφρόντισαν γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ γιὰ τὸν ἐνταφιασμὸ τους, πὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κρατιοῦνταν σὲ μεγάλη ὑπόληψη. Γι' αὐτὸ καθένας ἀπ' αὐτοὺς ἔφερε τὸ σάβανό του τυλιγμένο γύρω στὸ κεφάλι του. Καὶ τότε, μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς ἰδίας των ζωῆς, ἔσωσαν τοὺς συναδέλφους των. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, γιὰ τιμητικὸ μνημόσυνο τοῦ ἀνδραγαθήματος ἐκείνου, οἱ Λεβαντινοὶ συνήθιζαν νὰ τυλίγουν ἄσπρο ὕφασμα γύρω στὰ κεφάλια τους καὶ ἡ μόδα παρήχθη ἔτσι καὶ στοὺς Τούρκους²⁾.

«Αὐτὴ μπορεῖ νᾶναι ἡ ἱστορία τοῦ Λεωνίδα μὲ τοὺς τριακοσίους Σπαρτιᾶτες τοῦ πὸν διεστράφη ἀπὸ τὸν καιρὸ καὶ τὴν παράδοση³⁾. (σελ. 35). Ὅταν ἐμελέτησα τὸ στενὸ μοῦ φάνηκε ἱκανὸ γιὰ τὴ διήγησή του. Αὐτὲς μπορεῖ κάλλιστα νᾶναι οἱ Θερμοπύλες, ἂν ἦταν τόσο κοντὰ στὰ Φιλιππικὰ πεδία. Γιατί, ἔξοδ ἀπὸ τὴν ὁμολογία του, ἡ παράδοση τῶν διαφύρων περιοίκων καὶ ὅλες οἱ συμφωνίες τῶν ἱστοριῶν μᾶς βεβαιώνουν, ὅτι ἡ ἐστρατεία μεταξὺ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς Φιλιππούπολης, μήκους περὶ τὰ σαράντα ἢ πενήντα μίλια, ἦταν ἀπὸ τὴν πόλη ἐκείνη πὸν ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο, ὀνομαζομένη Φιλιππικὰ στρατόπεδα, ὀνομαστὴ γιὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πὸν ἐκρίθησαν ἐκεῖ πέρα σὲ δυὸ μάχες, ἡ πρώτη μεταξὺ Καίσαρα καὶ Πομπηίου, ἡ ἄλλη μεταξὺ Αὐγούστου καὶ Μάρκου Ἀντωνίου ἐνάντια τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου.

τιθέμενο ἐκδιωγμὸ τῶν Πιέρων καὶ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν περὶ τὸ Παγγαῖον χώραν. Ἡ Θρακικὴ καταγωγή τῶν Πιέρων, εἰσηγητῶν τῆς θεολατρίας καὶ μουσολατρίας, ἀμφισβητεῖται τώρα τελευταῖα ἀπὸ πολλοὺς. Ὁ πρῶτος πὸν εἰσήγαγε τὴ λατρεία τῶν Μουσῶν στὶς Θεοπῆδες τῆς Βοιωτίας ἦταν ὁ Πιέρος, πατέρας τῶν ἐννέα Μουσῶν «ἐκ Μακεδονίας». Ἀπ' αὐτὸν εἶχε προσλάβει τὸ ὄνομά της καὶ ἡ «Μακεδονική» φυλὴ τῶν Πιέρων.

1) Τώρα, μάλιστα! Βλ. σχετικὲς παρατηρήσεις μας στὸν πρόλογο.

2) Αὐθαίρετη εἰκασία τοῦ «διαβασμένου Ἑβραίου! Στὴν 192 σελίδα τοῦ βιβλίου του, ὁ συγγραφέας μας ταυτίζει τὸν τουρκικὸ καφέ μὲ τὸν μέλανα ζωμὸ τῶν Λακεδαιμονίων!

3) Ἡ διαστρόφῃ γίνεται ἐδῶ ἀπὸ τὸ «διαβασμένο» πληροφοριοδότη τοῦ συγγραφέα μας. Ἡ σύγχυση ὅμως πὸν ἀκολουθεῖ ἀπὸ δὴ καὶ κάτω μεταξὺ Φιλιππούπολης καὶ Φιλίππων βαρύνει αὐτὸν τὸν ἴδιο.

«Ἡ πεδιάδα, μολονότι εἶναι κοιλάδα, μοιάζει πολὺ μὲ τις δικές μας ἀμώδεις ἐκτάσεις τοῦ Marlborough, ὅπου οἱ Σάξωνες εἶχαν, ὅπως νομίζεται, μεγάλη μάχη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐναπέμειναν ἀκόμη ἐκεῖ πέρα οἱ σωροὶ ὅπου ἐτάφησαν οἱ νεκροὶ καὶ ἀρκετὸ μέρος τῶν χαρακωμάτων (τάφρων). Οἱ δύο μάχες διεξήχθησαν δεκάξη ἢ δεκαοχτὼ μίλια (σελ. 36) ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ τὰ χαρακώματα. Τοῦ Καίσαρα ἦταν μετὰ τὸ βουνό, ἡ ἄλλη κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη — πρᾶγμα ποῦ, ἔλλειψαι ἄλλης αὐθεντίας εἶκασα ὡς ἐξῆς: Πρῶτον στὴ μάχη τοῦ Καίσαρα ἐφρονεύθησαν δεκαπέντε χιλιάδες διακόσιοι. Στὴν ἄλλη σχεδὸν διπλάσιοι. Ἡ ἀναλογία αὕτη ἀνταποκρίνεται στοὺς σωρούς. Οἱ πρὸς τὴ Φιλιππούπολη εἶναι μεγαλύτεροι καὶ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους¹⁾. Ἄλλωστε ὁ Καίσαρ γράφει, ὅτι, μετὰ τὴν φυγὴ τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ κυρίου μέρους τοῦ στρατοῦ του, τὸ ἐναπομείναν μέρος ποὺ δὲν εἶχεν ἀκόμη διασκορπισθεῖ, ἀπεσύρθη σ' ἓνα βουνὸ (λόφο), ἕξ μίλια μικρὰ, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔτρεχεν ἓνα ποτάμι. Τοῦτο ἀνταποκρίνεται τελείως μ' ἓνα βουνὸ στὸ νότιο μέρος τοῦ Παζαρτζίκ, μιὰ μικρὴ πόλη ἀνάμεσα στὰ δυὸ στρατόπεδα, ὅπου διήμερη διαμονὴ μοῦ ἔδωσε τὴν ἡσυχία τὰ διαβάσω τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Καίσαρα, ποὺ ἔφερα μαζί μου ἐπιτηδες νὰ συγκρίνω τὸ μέρος γιὰ καλλίτερη ἐντύπωση. Τὸ Παζαρτζίκ τοιο, ἂν δὲν ἦταν σπουδαῖο γιὰ τὴ θέση του, δὲν θ' ἄξιζε (σελ. 37) νὰ μνημονευθῆ, γιατί δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μικρὴ πόλη, ὑπολογιζομένη ὄχι περισσότερο ἀπὸ τέσσαρες χιλιάδες σπίτια. Εἶναι ὅμως πολὺ εὐχάριστο μὲ τὰ βουνά του κι' ἓνα ποτάμι ποὺ τρέχει πρὸς νότον.

«Ἀπὸ κεῖ διήλθαμε ἀνατολικά, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη πεδιάδα κατὰ μῆκος τῶν βουνῶν, ὅπου ἠτιήθησαν ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος. Οἱ γήλοφοι εἶναι πολλοί, ἄλλοι μεγάλοι καὶ ἄλλοι μικροί, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο, καθὼς ἐγένετο τὸ μακελιὸ καὶ φθάνουν σὲ μῆκος τοῦλάχιστο ὄχτῳ ἢ ἐννιά μίλια, ὅπως φαίνεται ὅτι ἔγινε καὶ ἡ φυγὴ πρὸς τὴν Φιλιππούπολη, ποὺ τώρα προφέρεται στὴν Τουρκικὴ Philibece καὶ ποὺ φθάσαμε σὲ δυὸ μέρη.

«Λίγο μπροστὰ στὴν πόλη, πρὸς τὸ βόρειο μέρος, εἶδαμε τοὺς σταύλους τοῦ Αὐθέντη, χωρητικότητος πέντε χιλιάδων καμήλων, ποὺ μεταφέρουν τὶς προμήθειες, ὅταν πολεμᾷ σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς αὐτοκρατορίας του Ἡ γενικὴ συνάντηση γίνεται τότε σ' αὐτὰ τὰ Φιλιππικὰ πεδία, ποὺ τώρα ὀνομάζεται πεδιάδα τοῦ Παζαρτζίκ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὁποία τρέχει ἐπίσης καὶ ὁ ποταμὸς Μαρίτσα (σελ. 38), σὲ μερικὰ μέρη καλούμενος Ἔβρος²⁾, ὄχι βαθύς, μὰ πολὺ πλατύς. Πάνω σ' αὐτὸν τὸν ποταμό, στὴ βόρεια εἴσοδο τῆς Φιλιπ-

1) Πολὺ εὐφάνταστος πρέπει νὰ ἦτο ὁ συγγραφέας μας γιὰ νὰ νομίση ὅτι οἱ τάφοι τῶν νεκρῶν καὶ τὰ χαρακώματα τῶν μαχῶν κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ῥωμαίων, ἐσφίζονταν ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη!

2) Ἔβρος ὀνομάζεται παντοῦ, κοινῶς Μαρίτσα.

πούπολης, εἶναι ἓνα μεγάλο ξύλινο γεφύρι, μήκους περισσότερο ἀπὸ ἓνα τέταρτο τοῦ μιλίου. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ μέση τῆς πόλης αὐτῆς, ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο, ἀρχίζει μιὰ σειρὰ ἀπὸ πετρόβουνα (πετρόλοφοι), μέρος τῶν ὁποίων καλύπτεται ἀπὸ κτίρια, τὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ τάφους. Ἀνάμεσά τους βρῆκα κι' ἓνα μικρὸ Ἑλληνικὸ παρεκκλήσι, πὺν ἐκτίσθη τὸν καιρὸ τῆς εἰδωλολατρείας¹⁾, ὅπως μοῦ εἶπεν ἓνας Ἕλληνας καὶ πὺν φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ στρογγυλὸ σχῆμα μὲ ἴση διαιρέση βωμῶν. Δὲν μένει ἐκεῖ τίποτα τὸ ἀξιοσημείωτο²⁾.

«Ὑστερα ἀπὸ διαμονὴν πέντε ἡμερῶν, ταξειδεύσαμε τέσσερες μέρες ἀνάμεσα ἀπὸ πολλὰς πόλεις τῆς Θράκης, μέχρις ὅτου ἤρθαμε εἰς τὴν πρωτεύουσά της, μιᾶς τῶν κυριωτέρων πόλεων σ' ὅλη τὴν Τουρκία. Εἶναι ἡ Ἀδριανούπολη, εἰς τὴν Τουρκικὴν Heidrianeae, δηλ. τοῦ Ἀδριανοῦ πὺν τὴν ἐπισκεύασε. Ἀρχικῶς χαρακτηρίζονταν Ὁρσειάδα, ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ της. Γιατί, ὅπως ἰσχυρίζονται ἐκεῖ πέρα οἱ Ἕλληνες, ἐκτίσθη ἀπὸ τὸν Ὁρέστη, γυιὸ τοῦ Ἀγαμέμνονα. Ἦταν ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (σελ. 39). Βορειοανατολικά, βόρεια καὶ βορειοδυτικὰ ὑπάρχουν χαμηλοὶ κι' ἀναπαυτικοὶ λόφοι, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ὁποίους γλιστρᾶ ὁ μικροπόταμος Τούντζας ἀπὸ τὸ βόρειο μέρος τῆς πόλης πρὸς δυσμὰς, ὅπου συναντᾶται μ' ἓναν παραπόταμο τῆς Μαρίτσας, περὶ ἓνα μίλι ἢ κάτι παραπάνω νοτιοανατολικά. Ἐκεῖ ἐνώνεται μ' ἓναν ἄλλο παραπόταμο καὶ τρέχει μεγαλοπρεπῶς ἀνάμεσα εἰς τὴν παρακειμένη πεδιάδα, ὅπου ὁ Ξέρξης ἐπιθεώρησε τὸν πολυάριθμο στρατό του, ὅταν διῆλθε τὸν Ἑλλησποντο³⁾.

«Ἡ πόλις αὐτή, ἀνάμεσα εἰς τὰ διάφορα ἄλλα ὀνόματα, ἔκαλεῖτο καὶ Τριμόνιον⁴⁾, ἐπειδὴ στέκεται πάνω εἰς τρεῖς λόφους ἢ μᾶλλον ἓναν χαμηλὸ μὲ τρεῖς περιόπιτες θέσεις. Ἡ μεσαία εἶναι ψηλότερη καὶ μεγαλύτερη. Πάνω εἰς τὴν κορυφὴν της στέκεται σὰν κορώνη καὶ δόξα τῶν ἄλλων κτιρίων ἓνας ψηλὸς μιναρὲς, πὺν ἰδρυθῆκε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο Σουλεϊμάν Β'. Ἔχει τέσσαρες ψηλοὺς καὶ ἀξιοπεριεργούς ὀβελίσκους, ἀπὸ ἓναν εἰς τὴν κάθε γωνιά. Ἔτσι

1) Ἀνάγονταν, δηλαδή, εἰς τὴν προχριστιανικὴν περίοδο!

2) Ὅταν, κατὰ τὸ ἔτος 1652, ἐπεσκέφθηκε τὴν Φιλιππούπολη ὁ Τούρκος περιηγητῆς Ἐβλιά-τσελεμπί, τὴ βρῆκε γιὰ δέκατη εἰς μέγεθος καὶ πληθυσμὸν πόλις τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὡραιότερη μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολην. Τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα της διεπίστωσε κατὰ τὸ 1717 ἡ Λαίδη Montague. Βλ. σχετικὰ σημεῖωμα τοῦ ὑποφαινομένου εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσσικ. Θησαυροῦ, τόμ. ΙΒ' σελ. 236—237. Πρβλ. καὶ Μέγα Π. Π., σελ. 5.

3) Τὴν εὐρύτετην πεδιάδα τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ διῆλθε πράγματι ὁ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ Ξέρξη. Ἡ ἀπαρίθμησίς του ὅμως ἐγένετο κοντὰ εἰς τὴν πόλιν Δορίσκον, εἰς ἐκβολὰς τοῦ Ἐβρου, ὅπου συναντήθηκεν ἡ ἠπειρωτικὴ στρατιὰ καὶ ὁ στόλος τοῦ Ξέρξη.

4) Trimonium καὶ Trimontia (=τρίλοφος) εἶχεν ἀποκληθῆ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἢ Φιλιππούπολη (βλ. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμ. 23ος, 1933, σελ. 951, στήλη β' καὶ 952 στήλη γ') καὶ ὕχι ἢ Ἀδριανούπολη. Σύγχυση, ἐπομένως, κι' ἐδῶ τοῦ συγγραφέως μας.

συνηθίζεται στην Τουρκία, ἀπὸ τὸ ἔδαφος κι' ὄχι, ὅπως τὰ δικά μας κωδωνοστάσια, ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά (σελ. 40). Καθένας ἀπ' αὐτοὺς ἔχει τρεῖς γύρους στὸ ἐξωτερικὸ μέρος γιὰ τὸ βάδισμα τοῦ Χότζα καὶ στὴν κορυφὴ μιὰ μεγάλη σφαίρα κι' ἓνα χρυσὸ μισοφέγγαρο. Τὸ σῶμα τοῦ μιναρὲ ἔχει ὕψος τεσσάρων πατωμάτων κι' εἶναι στὸ βᾶθρο τετραγωνικὸ, ὅπως καὶ τῆς Κων-πόλεως (μολονότι πιὸ πολὺ ἀξιοπεριέργα). Τὰ δυὸ ψηλότερα (πατώματα) εἶναι συμμαζευμένα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ χωρισμὸς ποὺ διατέμνει τὰ δυὸ χαμηλότερα σὲ τέσσερες γωνίες τὸ κομμάτι, δίδει τὴν ἀπόχρωση ὀχτῶ γωνιῶν στὸ καθένα. Σὲ κάθε γωνιά τοῦ ὑψηλότερου πατώματος εἶναι μιὰ μεγάλη στρογγυλὴ πυραμίδα ποὺ ὑποβαστάζει τὴ στέγη. Ἔχει σχῆμα στρογγυλὸ καὶ εἶναι ψηλὴ, ὅλες δὲ σκεπασμένες μὲ μολτῖβι. Στὴν κορυφὴ τῆς κάθε μιᾶς εἶναι μιὰ χρυσοῦ σφαίρα. Πάνω σ' αὐτὴ στέκεται ἀπὸ μιὰ χρυσοῦ στήλη καὶ τὸ μισοφέγγαρο. Στὰ θεμέλια, πρὸς τὸ βόρειο μέρος τοῦ κτιρίου, εἶναι καμωμένοι δέκα ὄχειοι μὲ βρούσες κι' ἄλλοι τόσοι στὸ νότιο μέρος γιὰ νὰ πλύωνται οἱ ἄνθρωποι πρὶν ἀπὸ τὴ θεία λειτουργία. Γιὰ τὸν ἴδιο ἐπίσης σκοπὸ εἶναι καμωμένες στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ μιναρὲ κάπου τριάντα ἢ σαράντα βρούσες (σελ. 41) κάτω ἀπὸ μιὰ κρήνη τόσο πολυτελεῖ, ποὺ, ἐξαιρέσει τοῦ Παλέρμου, δὲν εἶδα καλλίτερη σὲ κανένα μέρος τῆς χριστιανωσύνης. Στὸ ἀνατολικὸ μέρος εἶναι τὰ κυριώτερα ἐνδαιτήματα τῶν χοτζάδων καὶ ὁ κῆπος. Γύρω ἀπὸ τὸ προαύλιο τοῦ μιναρὲ ὑπάρχουν μοναστήρια, λουτρῶνες, κολλέγιο μὲ οἰκίσκους γιὰ χοτζάδες κι' ἄλλα ἀναγκαῖα γραφεῖα, ὅλα σκεπασμένα μὲ μεγάλους στρογγυλοὺς σωλήνες ¹⁾ ἀπὸ μολτῖβι. Τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ δὲν εἶναι μεγάλο. Εἶναι ὅμως τόσο εὐπρεποῦς κατασκευῆς καὶ τόσο εὐθετο ἀπὸ ἄποψη θέσης, ποὺ τὸ καθιστοῦν ὄχι μόνον ἀρχοντικὸ καὶ μεγαλοπρεπές, ἀλλὰ καὶ μὲ τόση λεπτότητα, ποὺ δὲν ἔχω ἰδῆ σὲ κανένα ἄλλο μέρος, οὔτε καὶ σ' αὐτὴν τὴν Ἰταλία.

«Ἐξὸν ἀπὸ τὸν μιναρὲν αὐτό, ὑπάρχει κι' ἓνας ἄλλος ψηλὸς μὲ τέσσαρες ὀβελίσκους, ποὺ ἰδρυθῆκε ἀπὸ τὸν Σουλτὰν Σελήμ. Ὑπάρχουν ἐπίσης κι' ἄλλοι πολλοὶ μὲ δυὸ ὀβελίσκους ὁ καθένας, μὲ ὄραϊα κολλέγια, μοναστήρια καὶ λουτρῶνες, ὅμοια μὲ τὰ μοναστήρια ὁποιασδήποτε πόλης τῆς Χριστιανωσύνης σὲ ποιότητα, ἂν ὄχι σὲ ἀριθμὸ. Ὑπάρχουν, ἐπὶ πλεόν, πολλοὶ ὄραϊοι ξενῶνες (χάνια) ²⁾, ὅλοι σκεπασμένοι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Τὸ ἴδιο εἶναι καὶ

1) Ἡ λέξη tunnels ποὺ μεταχειρίζεται ὁ συγγραφέας μας σημαίνει κατὰ περιστάσεις: κωνιά, καπνοδόχος, ὑπόγειοι δίοδοι, ὑποβρύχιες γέφυρες κλπ. Ἴσως ἐδῶ ἤθελε νὰ πῆ μολυβένιες πλάκες.

2) Σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ χάνια εἶχε διαμείνει κι' ὁ συγγραφέας μας. Ἐκεῖ συνέβη κι' ἓνα κωμικοτραγικὸ ἐπεισόδιο, ποὺ ὁ ἴδιος (βλ. σελ. 168—169) τὸ περιγράφει ὡς ἐξῆς: «Μιὰ ἄλλη φορὰ στὴν Ἀδριανούπολη κάπου ἔνδεκα ἢ δώδεκα ἀπὸ μᾶς, ἐξὸν ἀπὸ μένα ὅλοι οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, πῖναμε μαζί. Ἦταν κι' ἓνας Σουλτάκος ποὺ εἶναι πολὺ διακεκριμένος ἀξιωματικὸς περὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Σουλτάνου! Ἐπεὶ τόσο κτη-

τά μεζεστένια ή συναλλαγματήριά (μπόρσες) τους (σελ. 42) τέσσαρα ή πέντε τὸν ἀριθμὸ. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι πολὺ κατώτερα ἀπ' τὰ ἰδικὰ μας στὸ Λονδῖνο καὶ πρὸ παντὸς τὸ ἓνα πού συνεπέρανα ὅτι εἶναι μήκους ἑνὸς μιλίου καὶ πλούσια ἐφοδιασμένο μ' ἐμπορεύματα. Τὰ κυριώτερα γεφύρια εἶναι τέσσαρα, μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ψηλά, ὅλα καμωμένα με πέτρες. Ἀπὸ τὸ τέταρτο γεφύρι τὸ θέαμα τῆς πόλης εἶναι ἔκπαγλο. Ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ τεῖχη τῆς παλιᾶς πόλης, πού περιλαμβάνει τώρα τὸ τέταρτο καὶ χειρότερο μέρος καὶ πού κατοικεῖται ἀπὸ Ἑσσιγάνους, Χριστιανούς, Ἑβραίους καὶ ἄλλους πού θεωροῦνται γιὰ ἀπορρίμματα ἀνθρώπων. Λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, πρὸς τὰ βορειοδυτικά, εἶναι τὸ Σεράϊ (ἀνάκτορο) τοῦ Μεγάλου Αὐθέντη με πάροκο τειχισμένο, κἄπου περιφερείας τριῶν μιλίων. Τὸ κτίριο εἶναι πολὺ χαμηλό, ὅλο σκεπασμένο με μολύβι, πού ἀνεβαίνει ἴσια, μεταβάλλεται ἀπότομα σὲ στρογγυλὸ καὶ δὲν φαίνεται παρὰ σὰν μιὰ ἔπαυλη ἀναψυχῆς μέσα σὲ κῆπο. Διατηρεῖται ἀπὸ τὰ ἀδξεμογλάνια ¹⁾ του γιὰ νὰ διασκεδάξῃ ὄχι μονάχα τὸν Μεγάλον Αὐθέντη, μὰ κι' ὁποιονδήποτε Πασᾶ ἢ ἄλλον ἀνώτερο λειτουργοῦ κατὰ τὴν ἀπουσία του.

«Ὑστερα ἀπὸ δεκαήμερη διαμονή στὴν Ἀδριανούπολη ²⁾ (σελ. 43), πῆ-

νωδῶς καὶ μέθυσε τόσο πολὺ, ὥστε, τὴ νύχτα, ἔχοντας τὸ κατάλυμά του στὸ ἐπάνω πάτωμα τοῦ χανιοῦ, ξέχασε τὸν ἑαυτό του, κατρακύλισε στὸ ἔδαφος καὶ πέθανε ὕστερα ἀπὸ λίγες ὥρες. Τὸ πρωὶ ὅλη ἡ παρέα φυλακίσθηκε ἐξὸν ἀπὸ μένα, πού κατὰ τὴ νύχτα ἐδραπέτευσα ἀπὸ μιὰ παρηκμασμένη γωνιά τοῦ χανιοῦ καὶ κρύφθηκα κάτω ἀπὸ ἓνα γεφύρι, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ἀνάλογα με τὰ ἐλαφρυντικά ἢ ἐπιβρυνητικά, καθένας πλήρωσε πρόστιμο, τὸ ὀλιγώτερο τέσσαρες χιλιάδες ἄσπρα, μερικοὶ τὸ διπλάσιο. Ὡς ἐκ τῆς δραπέτευσής μου, ὁ δικαστὴς ὑποψιάσθηκε ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἐκτάκτως ἔνοχος κι' ἔστειλε τοὺς Γενιτσάρους νὰ με συλλάβουν. Βλέποντας ἐγὼ πόσο ἀνυπόφορα ἦσαν οἱ Τοῦρκοι ἐπιρροεῖς στὸ μεθύσι, προσεποιήθη καθ' ὅλο τὸ ταξίδι μου σὰν δῆθεν θρησκευτικὴ ἐντολὴ νὰ μὴ πίνω περισσότερο ἀπὸ τρία ποτηράκια τὴν κάθε φορὰ. Ὡς ἐκ τούτου τὸ σέβας τῆς συνείδησής μου ἔδωκε τὸ προνόμιο τῆς νηφαλιότητος, πού καμμιά ἄλλη δικαιολογία δὲν θὰ μπορούσε νὰ μοῦ φέρῃ. Γι' αὐτὸ, ὅταν ὁ δικαστὴς πληροφορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους γιὰ τὴν ἐγκράτειά μου κι' ὅτι ἐγὼ δὲν εἶχα νὰ κάμω τίποτε με τὴν ὑπερβολὴ ἐκείνη, ἀνεκάλεσε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ με ἐκήρυξεν ἀθῶο. Ἄν ὅμως αὐτὸ ἔγινε ἐπειδὴ με θεώρησε ἐγκρατὴ ἢ ἐπειδὴ ἤμουν ξένος, δὲν μπόρεσα νὰ μάθω...».

1) Ἀπὸ τὸ τουρκικὸ Ajémi-oghlan=χριστιανόπαιδα πού τὰ ἄρπαζαν οἱ Τοῦρκοι σὲ μικρὴ ἡλικία καὶ ἀνέτρεφαν στὸ Σεράγι, ὅταν δὲ μεγάλωναν τὰ κατέτασσαν στὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων.

2) Ἐδόθη κατὰ τὴ διάρκεια αὐτὴ στὸ συγγραφέα μας ἡ εὐκαιρία νὰ διαπιστώσῃ καὶ τὸ διαβόητο τουρκικὸ Δίκαιο. Νὰ τί γράφει σχετικὰ στὴν 194 σελίδα τοῦ βιβλίου του: «Ὁ ἄντρας μπορεῖ νὰ διαξενυχτῇ τὴν γυναῖκα του ὅταν θέλει με τὴν ἀπόδοση τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς καὶ με μερικὴ ἐπιπρόσθετη ἱκανοποίηση, ὅπως εὐαρεστηθῇ ὁ δικαστὴς, ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς εὐλογία προσποίηση ἐναντία στὴν γυναῖκα. Στὴν Ἀδριανούπολη εἶδα μιὰ γυναῖκα πού μαζί με τὶς φιλενάδες της πῆγε κλαίγοντας στὸ δικαστή. Ἐβγαλε μπροστὰ του τὸ παπούτσι της, τὸ γύρισε ἀνάποδα καὶ δὲν εἶπε

γαμε ἀπάνω·κάτω, ὅπως τὸ ἀπαιτοῦσε τὸ ἐπιτήδευμά μας, στὸ Μπουργάζ, τὸ Τσουρλουὺ καὶ διάφορες ἄλλες ὠραιοπόλεις, ὅλες στολισμένες μὲ κομποῦς μιναρέδες, κολλέγια, νοσοκομεῖα, ξενώνες (χάνια) καὶ γεφύρια. Γιατί, στὴν Τουρκία, ὅπως καὶ σ' ἄλλα βασίλεια, ὅσο πιὸ κοντὰ πρὸς τὴν πρωτεύουσα, τόσο καὶ πιὸ πολὺ μεγαλοπρεπῆς εἶναι ἡ κατοικημένη χώρα. Ταξιδεύοντας κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἕξη μέρες, ἤρθαμε στὴ Σηλύμβρια, ὅχι καὶ τόσο μεγάλη πόλη, μὰ πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὶς ἄλλες καὶ πολὺ ἀρχαία. Τὸ παλιὸ κάστρο καὶ τὰ τείχη δὲν εἶναι καὶ τόσο γκρεμισμένα. Βρίσκεται στὸ τέταρτο τέλος ἑνὸς μακροῦ καὶ χαμηλοῦ γηλόφου. Τὰ ἄλλα τρία σημεῖα περιζώνονται ἀπὸ τὴ θάλασσα μ' ἓνα πετρωδὲς καὶ μὴ ἀσφαλὲς λιμάνι. Ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ διακρίνης, στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ κόλπου, ἕναν στρογγυλὸ λόφο, ἀπάνω στὸν ὁποῖο ὑπάρχουν μερικὰ ἐρεῖπια τῆς παλιᾶς πόλης Ἡρακλείας. Ἐδῶ μείναμε δυὸ μέρες. Τότε, μὲ μερικὴ παρέκκλιση, φθάσαμε, σὲ διάστημα τριῶν ἡμερῶν, στὴν Κωνσταντινούπολη.

«Ἔτσι, ἀπὸ τὸ Σπαλάτο ¹⁾ ταξιδεύσαμε πενήντα δυὸ μέρες κι' ἄλλες τόσες (σελ. 44) σὲ κάμποσους σταθμούς, κάμνοντας πάντοτε κατ' ἄλμα πᾶν στὴ γῆ, πιὸ πολὺ σὲ ἀνοιχτὲς πεδιάδες, περνώντας ἀπὸ ξηρὰ κᾶπου χιλίων πεντακοσίων ἀγγλικῶν μιλίων, ὅχι δὲ ἀπ' εὐθείας, πού θὰ ἦταν κι' ὁ συντομώτερος τρόπος, μὰ ὅπως ὀδηγούμεθα ἀπὸ τὴν ἐπιτηδιότητα τῶν Ἑβραίων, πού ἦσαν οἱ πάτρονες τοῦ καραβανίου.

«Ἡ Κωνσταντινούπολις πού ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους Stambole (τὸ ὁποῖο, καθὼς μοῦ εἶπαν, σημαίνει πίστη καὶ ἀφθονία ²⁾) καὶ πού ἡ ἀρχὴ τῆς εἶναι κᾶπως σκοτεινὴ, εἶναι φημισμένη γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς, τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Σεβήρου καὶ τὴν ἐπισκευὴ τῆς ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο, πρῶτον γιὰ ἄλλης Ἑλένης. Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ ἐκείνη, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, βγῆκε πιὸ κερδισμένη. Γιατί, ἀπὸ τότες, εἶναι πιὸ ἐνδοξη ἀπ' ὅ,τι ἦταν προτιήτερα, γινομένη κεφαλὴ μιᾶς πολὺ μεγαλύτερης αὐτοκρατορίας. Τὸν παλιὸ καιρὸ προσελκύνονταν (διεξεδικεῖτο) ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἀπὸ τοὺς Θυράκες κι' ἀπὸ τ' ἄλλο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Τώρα ὅμως εἶναι κυρίαρχος καὶ τῶν δύο. Δὲν ἔμεινα αὐτόθι παρὰ πέντε μονάχα μέρες. Γι' αὐτὸ καὶ

τίποτα. Ὅταν ρώτησα νὰ μάθω τί ἐσήμαινεν αὐτό, μοῦπαν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ κρατούσα συνήθεια ὅταν μιὰ παντρεμένη γυναῖκα παραπονεῖται ὅτι ὁ ἄντρας τῆς ἤθελε νὰ πάη μαζί τῆς παραφύσει, πού εἶναι καὶ ἡ μόνη αἰτία πού μπορεῖ νὰ ζητήσῃ διαζύγιο, ὅπως καὶ τὸ ἔπραξε τότε. Ἡ διὰ τοῦ ἐμβλήματος ἐκείνου ἀπαλλαγὴ (ἀπελευθέρωση), φαίνονταν εὐπρεπῆς (κοσμία) μπροστὰ στὸ γεγονός πού ἦταν ἀκάθαρτο γιὰ προφορικὸ λόγο...».

1) Πόλη καὶ λιμάνι τῆς Δαλματίας. Ἡ ἐκκίνηση εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὴ Βενετία.

2) Ἡ λέξη plenty πού μεταχειρίζεται ὁ συγγραφέας μας σημαίνει ἐπίσης εὐφορία καὶ εὐκαρπία. Τοῦτο βέβαιον ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ τὴν κοινῶς παραδεδεγμένη ἄλλη ἐκδοχὴ, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Σταμποῦλ προήλθεν ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς λέξεις : εἰς τὴν πόλη, ὅπως βεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλους περιηγητῆς.

δὲν εἶχα (σελ. 45), εὐκαιρία νὰ κάμω πολλὰ παρατηρήσεις. Στὴ βιασύνῃ τούτῃ, ἔβαλα τὶς σκέψεις μου σὲ δύο σημεῖα : Πρῶτα νὰ ἐπιθεωρήσω τὰ κυριώτερα δημόσια θεάματα· κι' ὕστερα νὰ ἐξετάσω τὴν κρίση τῶν ἀρχαίων ἐκείνων αὐτοκρατόρων, ποὺ τόσο συχνὰ σκέφθησαν νὰ μεταφέρουν τὴν ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴ Ρώμη πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος. Ὅσο γιὰ τὸ πρῶτο, δὲ μπόρεσα νὰ ἰδῶ τὸ πρόσωπο τοῦ αὐτοκράτορα, γιατί, κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἦταν στὸ Σκούταρη, ποὺ εἶναι — ὅπως κι' ἦταν—μέρος τῆς Πόλης καὶ ποὺ διαχωρίσθηκε ἀπὸ τὸ στόμιο τῆς Μαύρης Θάλασσας, ἐκτάσεως πάνω ἀπὸ ἓνα μίλι. Εἶδα τὸ ἀνάκτορό του ὅσο μποροῦν νὰ τὸ πράξουν οἱ ξένοι. Ἡ εἴσοδος ἐπιτρέπεται μόνο στὴ δεύτερη αὐλὴ. Τὸ κτίριο εἶναι χαμηλὸ κι' ἐπιφανειακό, μὰ εὐτελὲς μ' ἓνα μοναστήρι ἀπὸ πολλοὺς μικροὺς ὀβελίσκους. Τὸ ἐσωτερικὸ του δὲν τὸ εἶδα. Βρῆκα ὅμως ἄπειρο σημεῖος ἀκολουθῶν (ὑψηροτέρων) μὲ μιὰ σιωπὴ κι' εὐλάβεια τόσο θαυμάσια, ποὺ ἔδειχνε πόσο φοβούνται τὸν ἀπόλυτο μονάρχη των. Σὲ ἀπόσταση βολῆς μιᾶς πέτρας ἀπὸ τὴν ἐξώπορτα στέκεται ἡ ἀρχαία φημισμένη Ἐκκλησίαι Ἁγιά Σοφία. Ἀπὸ κεῖ πῆγα νὰ ἰδῶ τοὺς (σελ. 46) ἄλλους μιναρέδες, ἥτοι τοῦ Μωάμεθ Β', τοῦ Πορθητοῦ, καὶ τοῦ Ἀχμέτ, ποὺ εἶναι καὶ ὁ πιὸ λαμπρὸς ἀπ' ὅλους. Μπῆκα μέσα στὸ μιναρὲ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν νὰ τὸν ἐπιθεωρήσω πέρα πέρα, μὰ δὲν τὸν βρῆκα ὅμοιο μὲ τὸν ἄλλο στὴν Ἀδριανούπολη, ποὺ ἔχει, κατὰ τὸ δικό μου μάτι, πιὸ πολὺ μεγαλοπρέπεια ἀπὸ κάθε ἄλλον στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐπειτα εἶδα τὸν Αἰγυπτιακὸ ὀβελίσκο, τὴν ὄρειχάλκινη στήλη τῶν τριῶν φειδιῶν, τὸ ὑδραγωγεῖο καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα, μὲ τὸ ἀποτρόπαιο χάσμα ποὺ ἔγινε κατὰ τὸ ἔτος 1633 ἀπὸ τὴν φωτιά κατὰ τὴν ὁποία λέγεται ὅτι κατεστράφησαν ἑβδομῆντα χιλιάδες σπίτια.

«Τὸ ἄλλο, τὸ καὶ κύριο μέρος τῆς ἐπιθεωρήσεώς μου, ἀφιέρωσα στὴν κατάστασι. Ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ποὺ εἶδά ποτε, αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ κατάλληλο νὰ κυριαρχῇ τοῦ κόσμου. Γιατί, ἀπὸ ξηρὰ, ἔχει ἄμεσο ἐμπόριο μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Θράκη κι' ἀπὸ τὸ Σκούταρι μὲ τὴν Ἀσία. Ὁ Πόντος ἢ Μαύρη Θάλασσα καὶ ὁ Μαρμαρᾶς ἢ Ἑλλήσποντος, ὅχι μονάχα τὸ ἐφοδιάζουν μὲ ἄπειρες προμήθειες ψαριῶν στὸ λιμάνι, μὰ καὶ ταχέως μεταφέρουν τὰ ἐμπορεύματά τους (σελ. 47) στὸ ἐξωτερικὸ καὶ φέρνουν ἄλλα ἐνταῦθα. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ὅλων, τὰ στόμια τῶν δύο αὐτῶν θαλασσῶν εἶναι τόσο στενά, ποὺ κανένα πέρασμα δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴ βία ἐνάντια στὰ κάστρα. Οὕτως ὥστε, ἀπὸ ἀποψη δύνამης, ἀφθονίας καὶ ἐμπορίου κανένα μέρος δὲ μπορεῖ νὰ τὸ φτάσῃ. Ἐξὸν ἀπ' αὐτό, στέκεται στὴ μέση τοῦ κόσμου καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἱκανὸ νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροὴ σὲ πολλὰς χῶρας, χωρὶς καμμιά μεγάλη πρόληψη ἀποστάσεως.

«Ἡ ἔλλειψη ὅλων τούτων ἔκαμε τὴν ἔξουσία τῆς Ρώμης νὰ μὴ μπόρῃ ποτὲ νὰ φτάσῃ τοὺς Πάρθους καὶ δυσκόλως τὴ Γερμανία, ἀνύψωσε δὲ τὸ γνωμικὸ (ἀπόφθεγμα) ποὺ ἄφησεν ὁ Αὐγουστος : *Coercendos imperii ter-*

minos. Γιατί, ὅποιος σκέπτεται τὰ ξαφνικά δυστυχήματα τοῦ κράτους μὲ τίς δυσκολίες τῶν ἀπομεμακρυσμένων δυνάμεων καὶ ἄλλες ἀποστολές, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνάγκη μιᾶς μαθηματικῆς ἀντιἀπόκρισης ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια. Ἴσως ἡ Αὐτὴ τῆς Ἰσπανίας, ποῦ, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους της, δὲν θὰ μπορούσεν ἀλλοιῶς, στὰ κράσπεδα τῆς αὐτοκρατορίας (σελ. 48) νὰ δεχτῆ, ὅπως καὶ δέχεται, τέτοια χτυπήματα ἀπὸ τέτοιους μικροεχθρούς, νὰ βρισκῆ τὸ πρᾶγμα πολὺ ἀληθινό.

«Γιὰ ὅ,τι δὲν εἶδα σὲ μιὰ τέτοια μεγάλη πόλη, δὲ μπορῶ νὰ κατηγορήσω τὸν ἑαυτό μου. Γιατί, ὁ κυριώτερος καιρὸς ποῦ εἶχα νὰ τὴν ἐπιθεωρήσω ἦταν οἱ πρῶτες δύο μέρες, ὅταν διέμενα μὲ τοὺς Τούρκους στὸ χάνι τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ. Κατόπιν ἄλλαξα μὲ χριστιανικὴ φορεσιά καὶ πῆγα στὸ Γαλατᾶ ὅπου ἔτυχα φιλοφρόνου φιλοξενίας στὸ σπίτι ἑνὸς Ἀγγλοῦ κυρίου, στὸν ὁποῖο εἶχα συστάσεις. Μετά, ἀφοῦ φίλησα τὰ χέρια τοῦ Ἐντιμοτάτου Sir Peter Weych, τοῦ Λόρδου Πρεσβευτῆ τῆς Α. Μ. τῆς Ἀγγλίας, ἐπωφελήθηκα μιᾶς παρουσιασθείσης εὐκαιρίας ν' ἀποπλεύσω γιὰ τὴν Αἴγυπτο.

«Ἀπὸ τὸ Μαρμαρᾶ τραβήξαμε ἴσια κάτω πρὸς τὸν Ἑλλήσποντο μὲ 86 πλοῖα. Σὲ δύο μέρες φθάσαμε στὴν Καλλίπολη, ἔτσι ὀνομαζομένη ἀπὸ τοὺς Γάλλους ¹⁾, ποῦ ἡ μανία τους ἔχει πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα στὸ Λεβάντε. Ἐδῶ ἀγκυροβολήσαμε τὸ βράδυ ἐκεῖνο, περιμένοντας κάποιες παραγγελίες ²⁾, ποῦ ἐπρόκειτο ν' ἀκολουθήσουν ἢ, ὅπως ἐγὼ συνεπέρανα, γιὰ νέες εἰδήσεις ἀπὸ τίς Ροδίτικες γαλλέρες, ποῦ τὴν ἄλλη μέρα μᾶς συνάντησαν λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο γιὰ νὰ μᾶς χρησιμεύσουν γιὰ νηοπομπὴ ἐνάντια στὴν πειρατία καὶ τοὺς Χριστιανούς. Κάπου τριάντα μίλια κάτω ἀπ' τὴν Καλλίπολη εἶναι ἡ πιὸ εὐθεία διόδος τοῦ Ἑλλησπόντου, ὄχι περισσότερο ἀπὸ μισὸ μίλι φαρδιά, ἓνα μέρος ποῦ ἦταν προτιμότερα φημισμένο γιὰ τὴ γέφυρα τοῦ Ξέρξη, μὰ πιὸ πολὺ ἐνδοξο στὸν ἔρωτα τῆς Ἡροῦς καὶ τοῦ Λεάνδρου. Τὰ κάστρα αὐτά, ποῦ ὀνομάζονται Δαρδανέλλια, δεσπόζουν τῆς διόδου καὶ εἶναι ἡ ἀσφάλεια τῆς Κωνσταντινούπολης σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος. Τὸ ἓνα, ποῦ εἶναι στὴν Εὐρώπη, στὴν ἀρχαιότητα Σηστός, εἶναι καμωμένο μὲ δύο πύργους, ὁ ἓνας ἐντὸς τοῦ ἄλλου, ὁ πιὸ μέσα ψηλότερος, ὡς ἐκ τοῦ (σελ. 50), ἀνυψομένου ἐδάφους πάνω στὸ ὁποῖο στέκεται. Καθένας ἔχει σχῆμα τριῶν ἡμικυκλίων μὲ τὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τριγωνικό. Ὁ ἄλλος στὴν Ἀσιατικὴ παραλία, εἶναι πιὸ δυνατός, στέκεται δὲ σὲ ἐπίπεδο θάλασσης. Εἶναι σχήματος τετραγωνικοῦ μὲ τέσσαρες στρογγυλοὺς πυργίσκους, ἀπὸ ἓνα στὴν κάθε γωνιά.

* * *

¹ Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ συγγραφέας μας ξανοίχθηκε στὸ Αἰγαῖο Πέλαγος.

1) Οἱ Γάλλοι γράφουν τὸ ὄνομά της Gallipoly.

2) Ἡ λέξη commissions ποῦ μεταχειρίζεται ὁ συγγραφέας μας σημαίνει ἐπίσης διορισμούς καὶ ἀποστολές. Ἴσως ἐδῶ νὰ ἤθελε νὰ πῆ νεώτερες διαταγές ἢ ὁδηγίες.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΕΡΡΙΚΟΥ ΤΗΣ ΦΛΑΝΤΡΑΣ
 Ἡ ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ;

Συμβαίνει κάποιες φορές μερικά δευτερεύοντα περιστατικά στη ζωή, όσο και δευτερεύοντα θέματα στην επιστήμη, που κάτω ἀπὸ κανονικὲς συνθήκες θὰ τοὺς ἦταν προωρισμένο νὰ μείνουν ἀσήμαντα, ξαφνικά, βοηθημένα ἀπὸ τὶς περιστάσεις, νὰ προβάλλουν καὶ νὰ παίρνουν τὴν κεντρικὴ θέση. Ἐνα τέτοιο συμβαίνει τὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ μὲ τὸ τραγούδι γιὰ τὸ βασιλιά Ἐρρίκο τῆς Φλάντρας. Ὅπως τοῦτο εἶναι ἀπὸ καλλιτεχνικὴ πλευρὰ μιὰ κοινὴ ρίμα, στερημένη ἀπὸ ἰδιαίτερη τέχνη γιὰ τὴ σύνθεσή της, ἦταν φυσικὸ νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητο, ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐκεῖνα δημοτικὰ τραγούδια μας, που δὲν κινοῦν τὸ ἄμεσο ἐνδιαφέρον. Ἦρθαν ὅμως ἔτσι τὰ πράγματα, που ἀπὸ ἀσήμαντο τὸ τραγούδι τοῦτο ἔχει πάρει τὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια τὴν πρώτη θέση μέσα στὴν ἔρευνα τοῦ ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀπὸ τὸ 1952 ὡς σήμερα κυκλοφόρησαν γι' αὐτὸ τὸ θέμα τρεῖς μελέτες, που ἐκτείνονται συνολικὰ σὲ 114 σελίδες. Γιὰ τὶς δυὸ πρώτες ἀπ' αὐτές, καθὼς καὶ γιὰ τὴ γενικώτερη ἱστορία καὶ τὴν τοποθέτησιν τοῦ σχετικοῦ προβλήματος ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται στὴν ὑποσημείωση ¹). Ἡ τρίτη ἐργασία ἔχει γραφῆ

1. Ἐκεῖνο που ἰδιαίτερα ἔχει προκαλέσει τὴν ἔντασιν εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ τραγουδιοῦ, ἐπειδὴ πολλὲς παραλλαγές του ἀναφέρουν τὸ ὄνομα Ἀλέξαντρος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρα, καὶ ἄλλες, ἐπίσης ἀρκετές, τύπους γλωσσικούς, που τοὺς ἐρμηνεύουν ὅτι διατηροῦν τὸ κύριο ὄνομα Ἐρρίκος ἀπὸ τὴ Φλάντρα. Μιὰ ἀναφέρει τὸ Διγενή, καὶ μιὰ ἄλλη τὸ ὄνομα Δοῦθα, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐννοεῖται ἡ Ἰουδιθ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἡ ἱστορία τῶν γνωμῶν, που ἔχουν προταθῆ, ἔχει ὡς ἑξῆς : Πρώτος ὁ Κ. Σάθας πιστεύει ὅτι διατηρεῖται ἡ ὑπόθεσις ἐνὸς περιστατικοῦ, που συνέβη στὸν Μέγα Ἀλέξαντρο μὲ τὴ Θηβαία ἀρχόντισσα Τιμόκλεια κατὰ τὴν ἄλωση τῶν Θηβῶν καὶ που τὸ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Βίος Ἀλεξάνδρου 12). Δεύτερος ὁ Ν. Πολίτης μὲ σύνεση ἀποφεύγει νὰ προτείνῃ νέα λύση, βρῖσκει ὅμως ὅτι οὔτε ἡ ἐρμηνεία τοῦ Κ. Σάθα εἶναι ὀρθή, οὔτε ὅτι ὑπόκεινται ἄλλες διηγήσεις «αἵτινες φαίνονται παρουσιάζουσαι ἐπίφασιν ὁμοιότητος χαρακτηριστικῶν τινῶν λεπτομερειῶν, ὡς ἡ τῆς Ἰουδιθ» (Λαογρ. 1, 206). Τρίτος ὁ Γ. Μέγας προτείνει συσχετισμὸ τοῦ τραγουδιοῦ μὲ τὴν ἱστορία τῆς Ἰουδιθ, ὅπως ἡ τελευταία ἐκτίθεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Τέταρτος ὁ Μ. Μανούσκακας ὑποστηρίζει διὰ μακρῶν πρόπερσιν ὅτι τὸ τραγούδι εἶναι ἱστορικὸ, συνετέθη περὶ τὸ 1216 μ. Χρ. καὶ ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ ἐκ τῶν Σταυροφόρων Ἐρρίκου τῆς Φλάντρας. Πέμπτος κατὰ σειρά ἔρχομαι ἐγώ, ὁ ὁποῖος πέρσιν ἐξέθεσα ποιὲς εἶναι οἱ δυσχέρειες, γιὰ τὶς ὁποῖες τὸ σημερινὸ τοῦτο τραγούδι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἱστορικὸ, καὶ μάλιστα σχετικὸ μὲ τὸν Ἐρρίκο τῆς Φλάντρας, καὶ στὴ συνέχεια πρότεινα τὴ νέα ἐρμηνεία ὅτι τὸ τραγούδι πρέπει νὰ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν πλούσια λαϊκὴ μυθολογία γύρω ἀπὸ τὸν Μέγα Ἀλέξαντρο, ἐπειδὴ ὑπόσχουν πολλὲς ἐνδείξεις πρὸς τοῦτο καὶ ἐπειδὴ μόνον ἔτσι τὸ τραγούδι βρῖσκεται σὲ συνέπειαν μὲ τὸ

ἀπὸ τὸν κ. Μ. Μανούσακα, φέρει τίτλο «Καὶ πάλι τὸ τραγούδι τοῦ βασιλιᾶ Ἑρρίκου τῆς Φλάντρας», ἔχει δημοσιευθῆ στὸν ὑπὸ ἐκτύπωση τόμο τῆς Λαογραφίας (τόμ. 15, 1954, σελ. 336—370) καὶ κυκλοφόρησε σὲ ἀνάτυπα μόλις πρὶν λίγες ἡμέρες ¹⁾.

Ἐπειδὴ στὴν ἐργασία αὐτὴ γίνεται συνεχῶς λόγος γιὰ τὸ ὄνομά μου καὶ τὶς ἀπόψεις μου καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ βασικὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Μανούσακα συμβαίνει νὰ εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένα, γιὰ τοῦτο εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἐλέγξω τὸ συγγραφέα τους, βέβαιος ὅτι καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια μὲ τὸν τρόπο τοῦτο ἐξυπηρετῶ καὶ τὸν ἴδιο τὸν κ. Μανούσακα πολὺ θὰ τὸν βοηθῆσω ὥστε ἄλλοτε νὰ φροντίξῃ νὰ εἶναι περισσότερο προσεκτικὸς στὴν ἔρευνα παρόμοιων προβλημάτων, πράγμα πού εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὸ κατορθώῃ, ἀρκεῖ μόνο νὰ περιορίζεται στὰ θέματα, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ αἰσθάνεται πὼς δὲν τοῦ λείπουν τὰ εἰδικὰ ἐφόδια. Γιατὶ τὸ τελευταῖο δὲ συμβαίνει ὅταν ὁ κ. Μανούσακας ἐγκαταλείπῃ τὰ μεσαιωνικὰ χειρόγραφα, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι εἰδικός, καὶ ἀναμειγνύεται μὲ τὰ δυσχερῆ προβλήματα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν βλέπω νὰ εἶναι τόσο ἐνήμερος ὅσο ὑποθέτει. Ἄλλωστε ἡ ἀσχολία μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι προϋποθέτει στὸν ἐρευνητὴ σημαντικὴ προδιάθεση καὶ ψυχικὴ μέθεξι πρὸς τὰ εἰδικὰ αὐτὰ θέματα, μιὰ ἰδιότητα πού δὲν ἐξαρτᾶται καὶ τόσο ἀπὸ τὴν ὑπομονὴ γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ γνώμες τῶν τρίτων καὶ νὰ παραταχθοῦν ἐπιβλητικῆς ὑποσημειώσεις, πού ἕνας ἄλλος, ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀλήθεια τοῦ προβλήματος, ἐνδέχεται αὐτόματα νὰ τὶς ἀποδεικνύῃ σὰν ἄχρηστο καρπὸ ἄσχετης πολυμαθείας.

Ὁ κ. Μανούσακας ἔχει γράψῃ τὴ νέα ἐργασία του σὲ ὕφος τόσο ἀσυνήθιστο, ὥστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κοινοὺς φίλους καὶ συναδέλφους ζωηρῆ δοκίμασαν ἐκπληξῆ. Ὁ ἴδιος προσωπικὰ δοκίμασα πολὺ ζωηρότερη, διότι τὸ ὕφος του, καὶ μάλιστα ὡς συναδέλφου μου στὰ αὐτὰ ἐπιστημονικὰ γραφεῖα

ὕφος καὶ τὸν τρόπο διασκευῆς τοῦ μυθολογικοῦ ὕλικου σὲ ἔμμετρος μορφές.

Γιὰ τὶς γνώμες τῶν δυὸ πρώτων βλέπε ὅσα γράφει ὁ Ν. Πολίτης, *Λαογρ.* 1, 205—206. Γιὰ τὴν τρίτη γνώμη βλέπε Γ. Μέγα «Ὁ μῦθος περὶ τῶν Δαναῶν», *Δελτίον Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως* Μάϊος 1935 σελ. 7—18, ἰδίως σελ. 9—10. Ἡ ἐργασία τοῦ Μ. Μανούσακα «Τὸ ἐλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὸ βασιλιᾶ Ἑρρίκο τῆς Φλάντρας» βρίσκεται στὴ *Λαογρ.* 14 (1952) 3—52. Καὶ ἡ δική μου ἐργασία «Δύο περίεργα Ἱστορικὰ τραγούδια» βρίσκεται στὸ *Ἀρχεῖον Θερακικοῦ Θησαυροῦ* 18 (1953) 337—374, βλ. ἰδίως σελ. 337—365.

1) Γράφω «κυκλοφόρησε... πρὶν λίγες ἡμέρες» διότι ὁ κ. Μανούσακας κυκλοφόρησε τὰ ἀνάτυπα τῆς μελέτης του στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1954. Ἐπειδὴ ἐτοίμασα συμπληρωματικὴ μελέτη καὶ συμπλήρωνα ὕλικό καὶ ἐπιχειρήματα, δὲν μοῦ ἦταν δύσκολο νὰ γράψω τὴ μελέτη αὐτὴ μέσα σὲ μιὰν ἐβδομάδα. Χάρη στὴν πασίγνωστη καλωσύνη τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ «Ἀρχείου Θερακικοῦ Θησαυροῦ», ἡ ἀπάντησή μου δόθηκε ἀμέσως στὸ τυπογραφεῖο καὶ ἀνάτυπά της θὰ κυκλοφορήσουν πρὶν περᾶση μῆνας ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού ἔγινε γνωστὴ ἡ νέα ἐργασία τοῦ κ. Μανούσακα.

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διόλου δὲν ἐνθυμίζει τὴν εὐγένεια καὶ τὸ σεβασμὸν μὲ τὸν ὅποιο στὴ δική μου διατριβὴ ἔκαμα λόγο τόσο γιὰ τὸ συζητητὴ μου ὅσο καὶ γιὰ τὸν κόπο ποὺ κατέβαλε γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τόσες πολλὲς πληροφορίες¹⁾. Προσπαθῶ, ὡστόσο μάταια, νὰ τὸν δικαιολογήσω, παίρνοντας τὴν ἐκδοχὴ πὼς ἡ στάση του ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ὁ κ. Μανούσακας δὲν εἶναι ἐνήμερος στὰ ἰδιότυπα προβλήματα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, καὶ γράφοντας γι' αὐτὰ βιάστηκε νὰ σχηματίσῃ τὴν πεποίθησιν πὼς ἀνακάλυψε τὴν ὀρθὴ λύση. Ἄλλωστε καὶ στὸ τραγούδι τοῦτο τοῦ Ἑρρίκου τῆς Φλάντρας ἀνεμείχθη περισσότερο γιὰ ν' ἀναζητήσῃ λανθάνοντα μεσαιωνικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ λιγώτερο γιὰ ν' ἀσχοληθῇ μὲ ἓνα τέτοιο θέμα μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ἦταν δημοτικὸ τραγούδι²⁾. Ὑπὸ τὶς προϋποθέσεις λοιπὸν αὐτὲς δὲν εἶναι ἀνεξήγητο τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑποτιεῖται τὶς βαθυτέρες δυσχέρειες τοῦ προβλήματος καὶ γιὰ τοῦτο τοῦ εἶναι δύσκολο νὰ δεχτῇ μὲ ἡρεμία τὶς τυχὸν ἀντιρρήσεις ἄλλων ἐρευνητῶν.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, στὴ νέα διατριβὴ του, ποὺ ἐκτείνεται σὲ 35 δλόκληρες σελίδες, ὁ συζητητὴς μου ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι ἀναιρεῖ ὅλα ὅσα ἔγραψα, γενικὰ καὶ λεπτομερειακὰ, διαλύοντας «τοὺς κρίκους τῆς θεωρίας» μου στηριγμένους σὲ «μιὰ τόσο ἀμφίβολη λογικὴ θεμελίωση» (Μανούσακας, *Λαογρ.* 15, 360), συμπεραίνοντας τελικὰ ὅτι «ἀπ' ὅλη τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ κ. Ρωμαίου τίποτε δὲν ἀπόμεινε ὀρθιο» (*Λαογρ.* 15, 363), καὶ διαρκῶς γαρνίροντας τὴ διατριβὴ του μὲ πολλὰ καὶ παρόμοια, ποὺ συνήθως εἶναι διατυπωμένα σὲ τόνο θριαμβικὸ καὶ μεγαλόστομο.

Κρίνοντας τὴ νέα ἐργασία, παρατηρῶ ὅτι ὁ κ. Μανούσακας δὲν προσφέρει κανένα ἀξιόλογο νέο στοιχεῖο ὑπὲρ τῶν ἀπόψεών του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔξις δυὸ μεταβολὲς ποὺ δημιουργεῖ: 1) Παρουσιάζει μιὰν ἄγνωστη ὡς τώρα παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ, ἡ ὁποία περιέχει τὸν τύπο «Ἑρρικός» καὶ τὴν ἀναδημοσιεύει ὀλόκληρη, ὅπως ὀλόκληρη, βαλμένη μάλιστα στὴν πρώτη θέση, δημοσίευσε πέρυσι καὶ μιὰν ἄλλη παραλλαγὴ ποὺ περιέχει τὸν τύπο «Ἑρρικας». Τὶς δύο τοῦτες παραλλαγὲς τὶς διάλεξεν ἀπὸ τὶς 24 τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τὶς θεωρεῖ ὡς τὶς γνησιώτερες καὶ τὶς βασικὲς γιὰ ἀφετηρία γιὰ κάθε ἐρευνα γύρω ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τοῦ τραγουδιοῦ. 2) Ὑστερα ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἐπιχειρημάτων μου κάνει τὴν πρώτη πρὸς τὶς ἀπόψεις μου ὑποχώρησιν, ποὺ εἶναι πρώτη, ὅμως ὄχι καὶ ἀσήμαντη: Παραδέχεται ὡς «πιθανώτερο» πὼς ὑπάρχει πράγματι ἓνα ὄρισμένο σημεῖο μέσα στοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ, ὅπου ἦταν γνήσια καὶ ἀρχικὴ ἡ παράδοσις «στοῦ ρήγα» καὶ ἔπειτα κάποιος νεώτερος τὴν ἔλλαξε σκόπιμα γιὰ νὰ τὴν κάμῃ «στοῦ Ἑρρίκου» (βλέπε *Λα-*

1) Ἀντιβολὴ τῶν σχετικῶν χωρίων θὰ γίνῃ στὸ τέλος τῆς μελέτης μου.

2) Ἴδια κίνητρα ν' ἀναζητηθοῦν ἱστορικὰ περιστατικὰ ὁδήγησαν τὸν κ. Μανούσακα καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸ δημοτικὸ τραγούδι, βλέπε τὴ μελέτη του γιὰ τὴ Ρεθεμνιώτισσα Σουλτάνα Εὐμενία Βεργίτισση στὸ περιοδ. *Κρητικὰ Χρονικά* 5 (1951) 349—384.

οργ. 15, 350). Κατά τὰ ἄλλα, στή νέα του ἐργασία ὁ συνάδελφος κ. Μανούσακας δὲν ἐκμεταλλεύεται τὴν εὐκαιρία, ὥστε νὰ πραγματοποιήσῃ βελτίωση τῶν δικῶν του ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ περιορίζεται μόνο στὸ νὰ κάμῃ μιὰν ἐντονη πολεμικὴ κατὰ τῶν δικῶν μου γνωμῶν.

Θὰ ἀκολουθήσω ὁρόμο ἐντελῶς διαφορετικὸ : Πρῶτα-πρῶτα, ἐπιθυμῶ ζωνεῖν νὰ μὴν μιμηθῶ τὸ συζητητὴ μου καὶ συνεπῶς νὰ μὴν τοῦ ἀνταποδώσω τὸ προσβλητικὸ ὕφος ποὺ χρησιμοποιεῖ, ἕνα ὕφος γιὰ τὸ ὁποῖο ὀφείλω νὰ κάμω διεξοδικώτερο λόγο στὸ τέλος τῆς ἐργασίας μου. Δεύτερο, παίρνω τὴν εὐκαιρία ὥστε νὰ χρησιμοποιήσω μερικὰ νεώτερα στοιχεῖα ποὺ τὰ συγκέντρωσα τοὺς τελευταίους μῆνες καὶ τὰ ὁποῖα μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ πιστεύω πὼς τὸ πολὺπλοκο καὶ γεμάτο δυσχέρειες πρόβλημα τοῦ ἐξεταζόμενου τραγουδιοῦ λύνεται ὀριστικά.

Χωρίζω πῶς κάτω τὴν ἐργασία μου σὲ πέντε ὑποδιαίρεσεις : Στὴν *ὑποδιαίρεση Α'* ἀναπτύσσονται οἱ κυριώτεροι λόγοι, γιὰ τοὺς ὁποίους νομίζω ὅτι, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπίσημο περιοδικὸ μας «Λαογραφία» διέθεσε στὸν κ. Μανούσακα 85 δλόκληρες σελίδες στοὺς δυὸ τόμους του, ὥστίσσο διόλου δὲν ἰσχύουν τὰ συμπεράσματά του, ὅχι μόνο τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Henri de Flandre τοῦ 1216 μ. Χρ. ἀλλ' οὔτε καὶ τὰ σχετικὰ μὲ οἰονδήποτε Ἑρρίκο τῆς Φλάντρας, ποὺ τυχὸν κάποιος ἄλλος θὰ ἐρχόταν νὰ προτείνῃ. Ὁ Ἑρρίκος τῆς Φλάντρας πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μου, ν' ἀποκλεισθῇ πλέον ὀριστικά. Στὴν *ὑποδιαίρεση Β'* ἀναπτύσσονται κυρίως οἱ γλωσσικοὶ λόγοι ποὺ μὲ κάνουν νὰ πιστεύω ὅτι ὑπόκειται τὸ ὄνομα *ρήγας* καὶ ὅτι τοῦτο μποροῦσε κατὰ τρόπο φυσικὸ καὶ γιὰ λόγους μετρικοὺς ν' ἀναπτυχθῇ καὶ στὸν τύπο *ἐρηγας*, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ γιὰ λόγους φωνητικoὺς καὶ παρετυμολογικοὺς νὰ προκαλέσῃ καὶ τοὺς ἄλλους τύπους «ἐρηγκας, γέρακας, ἔρωτας». Στὴν *ὑποδιαίρεση Γ'* ἀναπτύσσονται κυρίως νέα στοιχεῖα, ἀποφασιστικά κατὰ τὴν γνώμη μου, ποὺ προσδίδουν μεγίστη πιθανότητα στὴ λύση πρὸς τὴν ὁποία πέρυσι καὶ μὲ λίγα δεδομένα εἶχα κατορθώσει σωστὰ νὰ ὀδηγηθῶ. Ἀποδεικνύεται ὅτι κεντρικὸς ἥρωας τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ Ἀλέξαντρος, ὅτι ἡ ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ ξεκινάει ἀπὸ τὸ μυθικὸ κύκλο τοῦ Ψευδοκαλλισθένη, προχωρεῖ σὲ νεώτερες παραδόσεις, συμφύρεται μὲ τὰ ἐπεισόδια τῆς Δρακοντοκτονίας—σχεδὸν ὅλα τὰ ἐπεισόδια ὅσα πέρυσι εἶχα καθορίσει—καὶ τέλος παίρνει τὴ μορφή τοῦ σημερινοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ κακῶς ἔχει ὡς τώρα ὀνομασθῇ τραγούδι γιὰ τὸν βασιλιὰ Ἑρρίκο τῆς Φλάντρας. Στὸ ἐξῆς θὰ πρέπη νὰ ὀνομάζεται «τὸ τραγούδι τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλέξαντρου» ἢ κάτι παρόμοιο. Στὸ ἴδιο κεφάλαιο Γ', πρὸς τὸ τέλος του, γίνεται προσθήκη στὰ γλωσσικά τοῦ κεφ. Β' καὶ ἐξηγεῖται γιατί εἶναι δυνατό νὰ ὑπῆρχεν ἀρχικά καὶ ὁ τύπος *γέρακας*, σὰν παρᾶλληλο ἴσως ὄνομα τοῦ Ἀλέξαντρου, ποὺ στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, καὶ ὕστερα ἴσως καὶ ἀπὸ συμφυρμιὸ πρὸς τὰ ὀνόματα *ρήγας* καὶ *ἐρηγας*, μποροῦσε νὰ

προκαλέσῃ τοὺς τύπους *ἔρηκας*, *ἔρηγκας* καὶ παρετυμολογικὰ *ἔρωτας*. Στὴν ὑποδιαίρεση Δ' ἐξετάζονται μικρότερα θέματα, πού τὰ ἔχω σωστὰ ἐκθέσει πέρουςι, ἀλλὰ ὁ κ. Μανούσακας—ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχει ἀναμειχθῆ σὲ ἔρευνα πού εἶναι ἔξω τῆς εἰδικότητάς του—κάνει τὸ σφάλμα νὰ τὰ καταλογίξῃ ὡς σφάλματά μου. Τέλος ἀκολουθεῖ ἡ ὑποδιαίρεση Ε', ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ ὕφος πού ἔχει ἡ ἐργασία τοῦ κ. Μανούσακα καὶ πού νομίζω ὅτι διόλου δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι τέτοιο.

Α'

Στὸ κεφάλαιο τοῦτο ἀναπτύσσονται οἱ κυριώτεροι λόγοι, γιὰ τοὺς ὁποίους νομίζω ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἰσχύῃ τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Μανούσακα. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο στηρίζεται στὴν ἐξῆς ἀπόλυτη βεβαιότητα : «Τὸ ἀρχικὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα ἦταν τὸ *Ἑρρικός ἀπὸ τῆ Φλάντρα* καὶ ὄχι τὸ *Ἀλέξαντρος*» (*Λαογρ.* 15, 341). Κάθε ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτη εἶναι, κατὰ τὸν κ. Μανούσακα, σφάλμα βασικὸ πού δὲν πρόκειται νὰ δώσῃ σωστὸ ἀποτέλεσμα. Μόνη σωστὴ ἀφρηγία εἶναι «*Ἑρρικός ἀπὸ τῆ Φλάντρα*».

Ἐπιβάλλεται λοιπὸν νὰ γίνῃ ἔρευνα αὐτῶν τούτων τῶν θεμελίων τῆς θεωρίας γιὰ νὰ ξεακριβωθῆ ἂν ἀληθινὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχῃ μέσα στὸ ἐξεταζόμενον τραγούδι «*Ἑρρικός ἀπὸ τῆ Φλάντρα*» ἢ μήπως ὅλα αὐτὰ εἶναι πλάνη. Πολὺ περισσότερο μάλιστα, ἀφοῦ ὁ κ. Μανούσακας τὸ πρόβλημα γύρω ἀπὸ τὰ δυὸ ὀνόματα τὸ ἀποκαλεῖ «σπονδυλικὴ στήλη» τῆς μελέτης του καὶ μὲ εἰδοποιεῖ ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν τὸ ἀντιπαρέλθω (*Λαογρ.* 15, 341).

Ὁ τύπος *Ἑρρικός* ἀπαντᾷ σὲ μιὰ μόνο παραλλαγή, αὐτὴν πού ὁ κ. Μανούσακας τὴν ὀνομάζει Ζακ.² (βλ. *Λαογρ.* 15, 344—345). Ὁ τύπος *Ἑρρικός* ἀπαντᾷ σὲ μιὰν ἄλλη παραλλαγή, Κερκυραϊκὴ, τὴν Κερκ.² (βλ. *Λαογρ.* 14, 7—8). Αὐτὲς οἱ δυὸ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Μανούσακα, οἱ βασικὲς σὲ ἀξιοπιστία. Μᾶς δίνουν ὅμως πραγματικὰ γνήσιους τύπους οἱ δυὸ αὐτὲς ἢ ὄχι ; Καὶ ὅλες οἱ ἄλλες οἱ πολλὲς δὲν εἶναι ἀξιόπιστες ;

Θὰ περίμενε εὐλόγα κανεὶς οἱ δυὸ «γνήσιες» αὐτὲς παραλλαγὲς μὲ τοὺς γνήσιους τύπους νὰ εἶχαν διασώσει δλόκληρη τὴν παράδοση, δηλ. νὰ παραδίδουν τουλάχιστο τὴ μαρτυρία «*Ἑρρικός ἀπὸ τῆ Φλάντρα*», ὅπως τὴν καθορίζει ὁ κ. Μανούσακας. Δὲν εἶναι ὅμως καθόλου ἀσήμαντὴ ἡ διαπίστωση ὅτι καὶ στίς δυὸ τοῦτες παραλλαγές, τὶς βασικὲς καὶ τὶς γνήσιες, δὲν ὑπάρχει πουθενὰ στοὺς στίχους τους τὸ ὄνομα *Φλάντρα* (βλέπε κείμενα παραλλαγῶν, *Λαογρ.* 14, 7—8 καὶ 15, 344—345).

Στὴ μιὰν ὅμως ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς τὶς «γνήσιες» παραλλαγὲς ὑπάρχει τὸ τοπωνύμιον ἢ *Βαβυλώνα* (*Λαογρ.* 14, 8 στίχ. 39—40) :

*Ἄν τῶκαμες, ὦ Ἑλενα, σοῦ πρόπεται κορώννα,
πὸν κέοδιξες τὸ πόπολο κι' ὄλη τῆ Βαβυλώνα.*

Γίνεται φανερὸ πὼς ἡ παρουσία τῆς Βαβυλώνας μέσα στὸ τραγούδι δὲν

είναι τυχαία ἀλλὰ εἶναι ὀργανική, ἐπειδὴ βρῖσκεται στὸ τέλος στίχου καὶ δένει μὲ κανονικὴ ὁμοιοκαταληξία τὸ τελευταῖο δίστιχο τοῦ κειμένου. Στὴν ἄλλη παραλλαγή, τὴν Κρητικὴν, ποὺ δημοσιεύεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν κ. Μανούσακα, (*Διογρ.* 14, 8—9), ἐπειδὴ ἐκεῖ λείπει ἡ Βαβυλώνα, ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο ἡ ρίμα νοσεῖ (βλέπε στίχ. 28—29 ὅπου κορώνα—ὄλα ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ κορώνα—Βαβυλώνα). Γίνεται δηλ. ἡ Βαβυλώνα ἀπαραίτητη ὄχι μόνο μὲ τὴν παρουσία της ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀπουσία της. Συγκρίνοντας καὶ τὶς ἄλλες παραλλαγές διαπιστώνει κανεὶς πὼς ἡ Βαβυλώνα εἶναι τὸ τυπικὸ μέρος, ὅπου ὑποτίθεται πὼς συμβαίνει ἡ ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ αὐτὸ τοπωνύμιον «Βαβυλώνα» ἀπαντᾷ καὶ σὲ παραλλαγές τοῦ Νεκροῦ Ἀδερφοῦ (βλέπε π. χ. Πολίτου, *Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 92 στ. 6). Ἀπαντᾷ καὶ γενικώτερα σὲ δημοτικὸς στίχους (βλ. *Ἱστορ. Λεξικὸν τόμ. 3* σελ. 405, λήμμα *Βαβυλώνα*) καὶ γίνεται προφανές ὅτι σὰν τοπωνύμιον, ἔτσι μάλιστα ἀπαραίτητον ποὺ παρουσιάζεται στὸ τραγούδι τοῦ Ἑρρίκου, δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τοὺς Ἑρρίκους τῆς Φραγκοκρατίας ἐνῶ δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι πλησιάζει κάπως πρὸς τὸν Μέγα Ἀλέξαντρο, ποὺ κατὰ τὶς λαϊκὰς παραδόσεις πηγαίνει καὶ φέρνει τὸ ἀθάνατον νερό. Προσθέτω ὡς χαρακτηριστικὴ τὴν τελευταία περίπτωση, ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ ἓνα νεοελληνικὸ μοιρολόγι τὸ ἀθάνατον νερὸ βρῖσκεται ἐκεῖ μακριὰ στὴ Βαβυλώνα. Βλέπε Ἀρχεῖον Ἱστορ. Λεξικοῦ, Χειρόγραφο Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων)πόλεως, ἀριθμ. 5640 σελ. 135-136, ὅπου οἱ στίχοι:

νὰ στεῖλω μῆνυμα στὴ Χιὸ καὶ μιὰ γραφὴ στὴν Πόλη,
ναρθῆ τ' ἀθάνατον νερὸ ἀπὸ τὸ Βαβυλώνι.

Πολὺ περισσότερο ὅμως ἡ Βαβυλώνα μᾶς πλησιάζει πρὸς τὸν Μέγα Ἀλέξαντρο, ἂν προσέξουμε τὰ μυθολογούμενα γύρω ἀπὸ τὸ θάνατό του. Ἐδῶ στὸ τραγούδι τοῦ δῆθεν Ἑρρίκου ὁ θάνατος τοῦ ἥρωα γίνεται μὲ δόλο καὶ μέσα στὴ Βαβυλώνα, ποὺ ἡ κόρη τὴ γλυτώνει ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τοῦ νεροῦ. Ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ ἑμμετρο ποίημα *Βίος Ἀλεξάνδρου* (βλ. W. Wagner, *Trois Poèmes Grecs*, 1881) καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος πεθαίνει μέσα στὴ Βαβυλώνα καὶ ἐπίσης μὲ δόλο, ὕστερα ἀπὸ δηλητηρίαση. Τὸ θάνατό του στὴ Βαβυλώνα τὸν εἶχαν προεῖπει στὸν ἴδιον τὸν Ἀλέξαντρο τὰ ἱερὰ καὶ προφητικὰ δέντρα τῶν Ἰνδιῶν, ποὺ τοῦ μίλησαν σὲ γλῶσσα ἑλληνικὴ, λέγοντας :

ἐν Βαβυλώνι σε θανεῖν, Ἀλέξανδρε, προλέγω¹⁾.

1) *Βίος Ἀλεξάνδρου* (στίχ. 4.983, ἔκδ. W. Wagner σελ. 207). Τὰ ἴδια δέντρα ἄλλη φορὰ ξαναλένε στὸν Ἀλέξαντρο : «ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Βαβυλώνι πρὸς μικρὸν κακῶς καταφθαρῆση» (*Βίος Ἀλεξάνδρου* στίχ. 5.003—5.004, ἔκδ. Wagner σ. 207). Πραγματικά, ὁ Ἀλέξαντρος πέθανε ἀργότερα στὴ Βαβυλώνα καὶ ἀπὸ δολοφονία, μὲ δηλητήριο, ποὺ παρακινημένος ἀπὸ ἄλλους τοῦ ἔδωσε ὁ ὑπηρέτης του Ἰουλος. Βλέπε *Βίον Ἀλεξάνδρου* στίχ. 5.919—5.925 (Wagner σελ. 235), ἰδίως τοὺς στίχ. 5.919—5.920 «καὶ τῷ υἱῷ προσεπιδοῦς (τὸ δηλητήριο) εἰς Βαβυλώνα στέλλει' ὅς τάχιστα καταλαβὼν αὐτὴν τὴν Βαβυλώνα...» καὶ στίχ. 5.925 «καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτὸς ἦλθεν

Ἄμεσως λοιπὸν μὲ τὴν πρώτην ἐξέταση τῶν δυὸ παραλλαγῶν, ποῦ τις παίρνει γιὰ βάση τῆς μελέτης του ὁ κ. Μανούσασκας, διαπιστώνει κανεὶς ὅτι ὄχι μόνον λείπει ἐντελῶς ἡ Φλάντρα ἀλλὰ καὶ προβάλλεται σταθερῆ καὶ ἄσχετη πρὸς ὅλους τοὺς Ἑρρίκους ἡ Βαβυλώνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐὰν τώρα θὰ ἐξετάσωμε προσεκτικὰ ὅλες τις παραλλαγές, θὰ ἴδοῦμε ὅτι σὲ δλόκληρο τὸ κύριο σῶμα τοῦ τραγουδιοῦ ἐναλλάσσονται οἱ τύποι Ἑρρικος (ἢ Ἑρρικας) καὶ οἱ τύποι ρήγας—ξηγας (καὶ λοιποὶ) ἢ σὲ ἄλλην ὁμάδα παραλλαγῶν ὁ τύπος βασιλιάς. Ἡ ἐναλλαγὴ πραγματοποιεῖται, ἐπειδὴ καὶ τὰ τρία ὀνόματα (Ἑρρικος, ρήγας, βασιλιάς) παρουσιάζονται νὰ ἔχουν συνδεθῆ τὰ δυὸ πρῶτα μὲ τὸ δεσμὸ τῆς ὁμοηχίας, τὰ δυὸ δευτέρω μὲ τὸ δεσμὸ τῆς συνωνυμίας¹⁾.

εἰς Βαβυλώνα». Στὸς στίχ. 5.965—5.966 (Wagner σελ. 237) περιγράφεται ἡ σκηνὴ τῆς δολοφονίας : «Ἴουλος τὸ ποτήριον δέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ, αὐτὸ τὸ δηλητήριο, φεῦ μοι, τὸ τοῦ φαρμάκου». Τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου «ἐν Βαβυλώνι δὲ Διὸς ἄγαλμα συνεντρίβη» (στίχ. 6.041, Wagner σελ. 239). Ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα ὁ Πτολεμαῖος φέρνει τὸ νεκρὸ Ἀλεξάντρο νὰ τὸν θάψῃ στὴν Αἴγυπτο, («εἰς Αἴγυπτον ἐρχόμενος αὐτὸς ἐκ Βαβυλώνος» στίχ. 6.080, Wagner σελ. 240) καὶ τὸν θάβει στὴν πόλιν Ἀλεξάνδρεια («ἔθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ Πτολεμαῖος φέρει τὸ βασιλέως σκήνωμα, ποιήσας μέγαν τάφον» (Βίος Ἀλεξάνδρου στίχ. 6.089—6.090, Wagner σ. 240).

1) Ἀνάλογες ὁμάδες, ποῦ δημιουργοῦν διπλές ἀποκλίσεις, μιὰ μὲ βάση τὴν ὁμοηχία καὶ ἄλλη μὲ βάση τὴ συνωνυμία, ἔχω σημειώσει καὶ ἄλλοτε. Βλ. Ἀθηνᾶ 50 (1940) ὅπου τὸ διῶβολο γίνεται πότε μὲ ὁμοηχία διῶβολος καὶ πότε μὲ συνωνυμία τὸ νόμισμα ἄσπρο (σελ. 99—104), ἢ τὰ βυζαντινὰ ὑπέρπυρα, ποῦ πότε γίνονται γρόσια ἢ φλουριά καὶ πότε πρόπυρα φούρνοιο ἢ πρόβαρα (σελ. 110). Βλέπε καὶ ὅσα ἔχω γράψει γιὰ τὸ ἴδιο θέμα στὴ μελέτη μου «Τὸ τραγούδι τῆς Ἀπαρνημένης», ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Mélanges Merlier 1953, σελ. 10, ἰδίως σημ. 1.

Ὅτι πιθανώτατα συμβαίνει παρόμοιο καὶ ἐδῶ, τὸ νοιώθει κανεὶς εὐκολὰ χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια παραδείγματα στίχων ποῦ παραθέτει ὁ κ. Μανούσασκας στὴν ἀπάντησή του (βλ. Λαογρ. 15, 350—351), ἀρκεῖ μόνον νὰ καταταχθοῦν οἱ στίχοι σὲ ὁμάδες καὶ μὲ τὴ σωστή τους γενετικὰ σειρά, δηλαδὴ :

Περίπτωση Α : Ὁμάδα πρώτη : Στοῦ ρήγα τὸ παβιόνι. Στοῦ ρήγα τὸ περβόλι. Στοῦ ρήγα νὰ καὶ φτάνει» κλπ. Ὁμάδα δεύτερη : Στοῦ Ἑρρίκου τὸ παβιόνι (μιὰ μόνον παραλλαγή).

Περίπτωση Β : γιὰ τὸν ἀμέσως ἐπόμενον στίχο : Ὁμάδα πρώτη : Ὁ ρήγας, ὥστε νὰ τὴ δῆ. Κι' ὄντας τὴν εἶδε ὁ ξηγας. Καθὼς τὴν εἶδε ὁ γέρακας. Ὁμάδα δεύτερη, ὅπου ἐναλλαγὴ τῶν συνωνύμων βασιλιάς—ρήγας : Κι' ὅταν τὴν εἶδε ὁ βασιλιάς. Ὁμάδα τρίτη, ποῦ ξεφυτρώνει ὁ περιεργος τύπος Ἑρρικος : Κι' ὁ Ἑρρικος ἰδόντας τὴν. Ὄντας τὴν εἶδε ὁ Ἑρρικας (ἢ ὁμάδα αὐτὴ ἀντιπροσωπεύεται μόνον μὲ δυὸ παραλλαγές).

Περίπτωση Γ : Ὁμάδα πρώτη : Ρήγα μου, σὲ παρακαλῶ. Περικαλῶ σε, ξηγα. Εἶναι τὸ θέλεις, γέρακα. Ὁμάδα δεύτερη, ὅπου ἐναλλαγὴ συνωνύμων : Περικαλῶ σε, βασιλιά. Παρακαλῶ σε, βασιλιά. Περικαλῶ σε, βασιλιά. Ὁμάδα τρίτη, μὲ τὸν περιεργὸν τύπο «Ἑρρικος» : Ἑρρικε, σὲ παρακαλῶ. Χάρη σοῦ χάρισα, Ἑρρικε, (ἢ ὁμάδα αὐτὴ ἔχει δυὸ μόνον παραλλαγές).

Ποσοτική πλευρά : Οἱ παραλλαγές τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι 24. Εἶδαμε ὅτι τὸ ὄνομα *Ἑρρικός* ἀπαντᾷ μόνο σὲ μιά, τὸ ἄλλο ὄνομα *Ἑρρικός*, πού πῆρε κατάληξη—*ας*, ἄρα σύμφωνη πρὸς τὰ «*ρήγας—ἔρηγας*», ἀπαντᾷ ἐπίσης μόνο σὲ μιά παραλλαγή. Σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἀπαντᾷ ἢ *ρήγας* (καὶ λοιποὶ τύποι του) ἢ *βασιλιάς*.

Λόγοι ἄρα καὶ σημασιολογικοί, στὴν ἔννοια πού ὁ στίχος ἀπαιτεῖ, καὶ ποσοτικοί, σὲ συχνότητα παρουσίας κάθε τύπου μέσα στὶς παραλλαγές, πειθαναγκάζουν νὰ σκεφτοῦμε μήπως πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἀρχικὰ μέσα στὸ τραγούδι ἦταν τὸ ὄνομα *ρήγας* καὶ τὸ ὄνομα *βασιλιάς*, καὶ ὅτι ὁ τύπος *Ἑρρικός* εἶναι πλάσμα νεώτερο κάποιου μισογραμματισμένου λογίου, εἴτε στιχοπλόκος ἦταν, εἴτε πληροφοριοδότης, εἴτε συλλογέας. Πόσα καὶ πόσα ὅμοια δὲν ἔχουν γίνει στὶς συλλογές πού καταγράφουν τὰ μνημεῖα τοῦ προφορικοῦ μας λόγου ! Αὐτὸ ἃς ἔχουμε ὑπόψη μας, ὥστε νὰ μὴ μεταφέρουμε καὶ ἐδῶ, ἄκαιρα ἴσως, τὰ ὅσα οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι παραδέχονται προκειμένου γιὰ συγκριτικὴ ἔκλογη ἀπὸ διάφορες γραφές κωδίκων. Τὸ ἀξίωμα «*lectio difficilior potior*» δὲν ἔχει ἀπόλυτα τὸ κῦρος του γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις τοῦ νεοελληνικοῦ προφορικοῦ λόγου, πού εἶναι μερικὲς φορὲς νοθευμένος ἀπὸ κρυφές παρεμβάσεις ἀρχαιομανῶν πληροφοριοδοτῶν ἢ συλλογέων.

Ἄν κ. Μανούσακας, μετὰ τὴ δημοσίευση τῆς μελέτης μου, ἐξαναγκάζεται¹⁾ στὴν ἀπάντησή του νὰ συμφωνήσῃ μαζί μου καὶ νὰ δεχτῆ ὅτι σὲ μιά τουλάχιστο περίπτωση ἀρχικὸς καὶ γνήσιος στίχος εἶναι πράγματι αὐτὸς πού παραδίδει στοῦ «*ρήγα τὸ παβιόνι*» καὶ ὅτι ὁ στίχος αὐτὸς διασκευάσθηκε ἀργότερα «*στοῦ Ἑρρικού τὸ παβιόνι*».

Κατανοῶ καὶ σέβομαι τὴ θέση τοῦ συζητητοῦ μου, πού ἐπιμένει νὰ πιστεύῃ ὅτι τὸ ἴδιο πράγμα ἐνδέχεται νὰ μὴ συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα δυὸ καιρῖα σημεῖα τοῦ τραγουδιοῦ. Εἶναι φυσικὸ θεωρεῖς ἢ γνῶμες, πού πολὺ κανεὶς τὶς πιστεύει ἢ πού ὁ ἴδιος τὶς δημιούργησε, νὰ μὴν μπορῆ εὐκόλα νὰ τὶς ἀπαρνηθῆ, ἀλλὰ μερικώτερα μόνο νὰ τὶς τροποποιῆ, καὶ τοῦτο ἔλειπα ἀπὸ τὴν πῆρα τῶν πραγμάτων.

Ἐνδέχεται ὅμως στὴν ἴδια περίπτωση τῆς πλάνης νὰ βρισκῶμαι ἐγώ, μὲ τὴ δική μου ἀποψη, καὶ ὄχι ὁ συζητητῆς μου, μὲ τὴ δική του. Γιὰ τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ ἐξηγήσω γιὰ ποιὸν λόγον δὲν συντάσσομαι μὲ τὴν ἀποψη τοῦ κ. Μανούσακα : Ὅταν βλέπω ὅτι λόγοι, καὶ σημασιολογικοὶ καὶ ποσοτικοί, μὲ ὀδηγοῦν κυρίως πρὸς τὰ δυὸ ὀνόματα *ρήγας* καὶ *βασιλιάς*, καὶ ὅταν βλέπω ὅτι ἀπὸ τὶς 24 παραλλαγές οἱ δυὸ «*γνήσιες*» τοῦ κ. Μανούσακα ἔχουν τύπους ἀφύσικους γλωσσικὰ γιὰ νεοελληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι (π. χ. παραδίδουν κλητικὲς «*ὦ Ἐλενα, Ἑρρικε*» ἢ γενικὲς ὅπου τὸ προπαροξύτονο σὲ—*ας*

1) Βλέπε *Λαογρ.* 15, 350. Ἐξαναγκάζεται στὴν ὑποχώρηση, διότι στὸ στίχο τοῦτο ἐγκοιταλείπει τὴ νόθη γραφὴ «*στοῦ Ἑρρικού*» καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ *Ζάν*.² πού τὴ βρῆκε καὶ δημοσιεύει ἐφέτος, (βλ. *Λαογρ.* 15, 344 στίχ. 20).

γίνεται παροξύτονο σὲ —ου κατὰ τὴν ἀρχαία γραμματική, π. χ. «ὁ Ἑρρικας—τοῦ Ἑρρίκου» ἐνῶ στὸν προφορικὸ λόγον ἔπρεπε «τοῦ Ἑρρिका», καὶ ἀπόδειξις εἶναι ὅτι ὅλες οἱ ἄλλες παραλλαγές, ὅπου ἔχουν γενική, παραδίδουν «τοῦ ἔρηγα, τοῦ ἔρηγκα, τοῦ γέρακα, τοῦ ἔρωτα» καὶ ὄχι τὰ κωμικὰ «τοῦ ἐρήγου, τοῦ ἐρήγκου, τοῦ γεράκου, τοῦ ἐρώτου»), τότε μοῦ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ δεχτῶ *δισυπόστατη λύση*, ὅπως τῶρα ἀναγκάσθηκε νὰ τὴν δεχτῆ ὁ κ. Μανούσακας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἄλλοῦ θὰ ἦταν *ρήγας* ἀρχικὰ καὶ ἔπειτα *ἔγινε Ἑρρικός*, καὶ ἄλλοῦ θὰ ὑπῆρχεν Ἑρρικός ἀρχικὰ καὶ ἔπειτα ἄλλαξε σὲ *ρήγας*. Ἡ τὸ ἓνα θὰ γίνεται ἢ τὸ ἄλλο. Γιατὶ ἀλλιῶς τὸ πρᾶγμα μοῦ φαίνεται λίγο σὰν ἀκροβασία, πὺθ θὰ γίνεται ἀπὸ στίχον σὲ στίχον, μὲ διαφορετικὸν σὲ κάθε τόσο προσανατολισμὸ. Θὰ παρασυρθοῦμε ἔτσι σὲ λύσεις περιέργες καὶ ἀληθινὰ κωμικές, ὑποστηρίζοντας παρόμοια σὰν τὰ ἑξῆς: «Στίχ. πρῶτος: Ἐδῶ ἦταν *ρήγας* καὶ ἔγινε Ἑρρικός. Στίχ. δεύτερος: Ἐδῶ ὅμως ἦταν Ἑρρικός καὶ ἔγινε *ρήγας*. Στίχ. τρίτος: Ἐδῶ δὲν ἦταν Ἑρρικός, ἀλλὰ *ρήγας* καὶ ἔγινε Ἑρρικός».

Οὔτε λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἐνδιάμεση λύση, στὴν ὁποία ὑποχώρησεν ὁ συζητητής μου, εἶναι λύση ποὺ ἱκανοποιεῖ ἢ ποὺ μπορεῖ ν' ἀξιῶση σοβαρότητα. Ἄλλὰ καὶ ἂν τὴν παραδεχθῶμε, ποῖο θὰ εἶναι τὸ κέρδος; Ὅτι ἐναντίον ὄλων τῶν πιὸ πάνω ἐνδείξεων, θὰ ἀγωνισθοῦμε νὰ περισώσωμε ἓναν κίβδηλον τύπον Ἑρρικός, στερημένον στὴν ἴδια τὴν παραλλαγὴν τοῦ ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη Φλάντρα καὶ συνοδευμένον ἀπὸ τὴν ἐχθρικήν παρουσίαν τῆς Βαβυλώνας, μὲ τὸ ἀθάνατο νερὸ τῆς, πὺθ πάει καὶ τὸ φέρνει μονάχα ἓνας, ὁ λεβέντης ὁ Ἀλέξαντρος, καὶ ποτέ του ἓνας Ἑρρικός τῆς Φραγκοκρατίας. Τῆς ἴδιας Βαβυλώνας ὅπου γίνεται ἡ δολοφονία καὶ τοῦ ἥρωα τοῦ ἐδῶ τραγουδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, σύμφωνα μὲ τὸ μεσαιωνικὸν ποίημα «*Βίος Ἀλεξάνδρου*».

Καὶ γιατί ὅλες αὐτὲς οἱ παραβιάσεις; Για νὰ ἐπινοήσω καὶ ἐγὼ ἓναν Ἑρρικό¹⁾ ἢ νὰ παραδεχτῶ τὸν προταθέντα, νὰ τὸν ξεθάψω ἀπὸ τὸ 1216 μ.

1) Αὐτὴ τὴν ἐπινοήσῃ ἀναμένει ὁ κ. Μανούσακας ἀπὸ κάποιον ἀπὸ ὄλους μας. Γράφει στὴν ἀπάντησίν του (*Διογρ.* 15, 364—365): «Μετὰ τὴ δημοσίευσιν τῆς μελέτης μου *ἐπερίμενα καὶ περιμένω πάντα νὰ δῶ μὲ χαρὰ μου νὰ ἔλθουν ἄλλοι ἐρευνητῆς καὶ νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ καὶ νὰ διαφωτίσουν τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἐργασίας μου καὶ κυρίως νὰ προτείνον ἓναν ἄλλο Ἑρρικό ἀπὸ τὴ Φλάντρα. Πραγματικά, οἱ προσδοκίαι μου ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά φαίνεται νὰ ἐπαληθεύουν». Γράφει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά» γιατί ἀμέσως πιὸ κάτω προσθέτει: «Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἤρθε ὁ κ. Ρωμαῖος ὄχι γιὰ νὰ ὑποδείξῃ ἓνα νέο Ἑρρικό ἀπὸ τὴ Φλάντρα, οὔτε γιὰ νὰ προτείνῃ καμιά νέα πειστικὴ ἐξηγητικὴ (ὅσα πρότερον εἶδαμε πῶς εἶναι ἐντελῶς ἀστήρικτα), μὰ γιὰ ν' ἀσκήσῃ καθαρὰ ἀρνητικὴν κριτικὴν καὶ στὸ θέμα τοῦ συσχετισμοῦ ποῦ πρότερον» *Διογρ.* 15, 365. Σὲ ὅσους συντάσσονται μὲ τὴ γνώμην τοῦ κ. Μανούσακα καί, ὅπως γράφει, ἐπαληθεύουν τὶς προσδοκίαις του, ἀναφέρει σεβαστὰ μου ὀνόματα, ὅπως τὸν καθηγητὴ κ. Στίλπ. Κυριακίδη καὶ τὸν κ. S. Baud—Bony, ὁ ὁποῖος σὲ*

Χρ. και να τον υψώσω σε ήρωα νεοελληνικού δημοτικού τραγουδιού. Αυτές οι ερμηνείες ήταν φυσικό να ενθουσιάσουν το ακροατήριο, ιδίως το Βελγικό, του Βυζαντινολογικού Συνεδρίου των Βρυξελλών (1948), όπου ο κ. Μανούσακας ανακοίνωσε¹⁾ το θέμα του και οι ακροατές πληροφορήθηκαν πώς η ανάμνηση των Βιλλεαρδουίνων εξακολουθεί άσβηστη να ζή στην Ελλάδα. Έγώ όμως, ένας τρίτος ερευνητής, που δεν συμμετέχω στους συναισθηματικούς δεσμούς που δένουν τον διηγητή με την ανακοίνωσή του και τα ευχάριστα γι' αυτόν αποτελέσματά της, υποχρεώνομαι από τη σκληρή παρουσία των πραγμάτων να σταθώ με σκεπτικισμό και τελικά πειθαναγκάζομαι να αδιαφορήσω στο νόθο τύπο «Έρρικός», που από τις 24 παραλλαγές του τραγουδιού μόνο δυό, και αυτές σφόδρα υποπτες γλωσσικά και παραχαραγμένες, μου τον προσφέρουν.

Δεν αποκλείεται να κάνω λάθος, αλλά τόσο μπορώ να αντιληφθώ τα πράγματα από όλα τα στοιχεία, όσα ως τώρα έχουν τεθεί στη διάθεσή μου από τις δυό δημοσιεύσεις του κ. Μανούσακα και από όσα μόνος μου συγκέντρωσα.

Αν δεν πάρω αυτή τη θέση αλλά συνταχθώ με την ερμηνεία του κ. Μανούσακα, τότε θα υποχρεωθώ και εγώ να υποστηρίξω ότι ανακάλυψα έναν Βιλλεαρδουίνο του 1216. Και τότε, ενώ νόμιζα πώς έφτασα στο τέρας, θα αρχίσω νέος αγώνας. Θα έχω ν' αντιμετωπίσω το σκληρό ερώτημα: Γιατί οι σημερινές παραλλαγές του τραγουδιού είναι ριμαρισμένες και γιατί αιώνες πολλοί χωρίζουν το ιστορικό πρόσωπο από τον καιρό που συνετέθησαν οι υπάρχουσες παραλλαγές; Δεν αρκεί να επινοη κανείς την απίθανη, για να μην ειπωθῆναι αδύνατη, λύση ότι τάχα μπορεί το 1216 να έγινε ένα τραγούδι ιστορικό, μπορεί να έζησε πολλούς αιώνες, μπορεί να χάθηκε ολότελα, μπορεί όμως να γεννήθηκαν από εκείνο όλες οι σημερινές ριμαρισμένες μορφές του. Δεν είναι διόλου εύκολα όλα αυτά τα «μπορεί και μπορεί», διότι ένα

γράμμα του προς τον κ. Μανούσακα έγραψε την ιδέα «μήπως μεσολάβησε και φράγκικο ποίημα για τον Έρρικο της Φλάντρας, που θα έξηγουσε την διψιμη εμφάνιση του θέματος στην Κρητική ποίηση». Και ο κ. Μανούσακας προσθέτει για τη γνώμη του κ. S. Baud—Bovy: «Ίδέα εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, που μπορεί να μάς ανοίξει καινούργιες προοπτικές». Γενικά ο κ. Μανούσακας φροντίζει να με αφήνει μονάχον μου, χωρίς οπαδούς της γνώμης μου. Αλλά τα ζητήματα της επιστημονικής έρευνας δε ρυθμίζονται από την πλειοψηφία παρά από τη δύναμη που παίρνει η έσωτερική πίστη του κάθε ερευνητού. Και αν έντονη και βασισμένη στα σωστά θεμέλια θα υπάρχει η έσωτερική αυτή πίστη, τότε ο ερευνητής δεν περιμένει ψηφοφορία ούτε και απαρνείται ποτέ τις γνώμες του επειδή θα λείψουν τα χειροκροτήματα των τρίτων. Αργοπορημένα θα φτάσουν κάποτε. Αλλά και αν δεν έρθουν, η πίστη του, αν είναι αληθινή και σωστή, δεν πρόκειται ποτέ ν' αλλάξει.

1) Είναι χαρακτηριστικός και ο τίτλος της ανακοίνωσης εκείνης: «La légende de la mort d' Henri de Flandre dans la poésie populaire grecque».

τέτοιο φαινόμενο ἔπου τὰ ἀνομοιοκατάληκτα δημοτικὰ τραγούδια μετασκευάζονται καὶ σὲ ριμαρισμένα συμβαίνει πράγματι, συμβαίνει ὅμως ἰδίως μὲ εὐρωστα μυθολογικὰ τραγούδια, πού ἀνήκουν κυρίως σὲ Παραλογές ἢ Ἀκριτικά. Τέτοια π. χ. εἶναι τὸ τραγούδι τῆς Λιογέννητης καὶ τοῦ Χαριζανῆ ἢ τὸ τραγούδι τῆς Ζωγγραφοῦς, πού—ὅπως ἔχει γράψει ὁ Σ. Μενάρδος (*Λαογρ.* 8, 181—200)—εἶναι ὁμοιοκατάληκτη ἀνακατασκευὴ τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸ Κάστρο τῆς Ὠριᾶς, ἐντοπισμένη τώρα στὸ τοπωνύμιο τῆς Συρκᾶς στὴν Κύπρου καὶ πλαισιωμένη μὲ ὀνόματα καὶ ἀτμόσφαιρα (κόνσουλες κλπ.) τῆς ἐποχῆς τῆς Φραγκοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας. Στὴν περίπτωση ὅμως Λιογέννητης καὶ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς συμβαίνουν δυὸ σημαντικὰ πράγματα: Πρῶτον, τὰ τραγούδια εἶναι μόνο μυθολογικά¹⁾. Καὶ δεύτερο, οἱ παλαιότερες ἀνομοιοκατάληκτες παραλλαγές τους δὲν ἐξαφανίζονται, ἀλλὰ συνεχίζονται νὰ ζοῦν ἀνεξάρτητα καὶ ἔντονα²⁾. Περίπτωση ὅμως γιὰ ἱστορικὸ περιστατικόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο νὰ ἔγινε ἱστορικὸ τραγούδι, πού νὰ συνετέθη πρὶν 700 περίπου χρόνια καὶ πού νὰ χάθηκε καὶ τώρα νὰ ὑπάρχουν μόνο οἱ ὁμοιοκαταληκτικὲς παραλλαγές του, δὲν ξέρω καμιὰ νὰ ὑπάρχη. Ἄλλη νέα δυσκολία: Γιατὶ τὰ γεγονότα πού περιγράφει τὸ τραγούδι δὲ συμφωνοῦν μὲ τὰ γεγονότα τοῦ 1216; Δὲ φτάνει νὰ καταφύγωμε στὴ γενικὴ δικαιολογίαν τοῦ μεταπλασμοῦ, πού ἔγινε ἀπὸ ἐπίδραση τῶν ἄλλων δημοτικῶν τραγουδιῶν (Κόρης καὶ δράκου κλπ.). Πρέπει νὰ δείξουμε, νὰ ἀποδείξουμε πειστικὰ, πῶς

1) Καὶ τὸ Κάστρο τῆς Ὠριᾶς, ὡς κατατάσσεται στὰ Ἀκριτικά τραγούδια, ὡς τόσο φαίνεται νὰ εἶναι μυθολογικῆς ἀρχῆς. Ὁ Ν. Πολίτης γράφει ὅτι «σφόδρα ἀμφίβολον φαίνεται, ὅτι τοῦτο ἀφετηρίαν εἶχεν ἱστορικόν τι γεγονός» (Πολίτου, *Ἐκλογαὶ ἀριθμ.* 73, πρόλογος).

²⁾ Ἀντὶ γιὰ τραγούδι, παλαιότερο θέμα τῆς ρίμας, πού ἀνακατασκευάζει ὁμοιοκαταληκτικὰ ἀρχαιότερο μνημεῖο τοῦ λόγου, μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ παραμῦθι ἢ καὶ παράδοση λαϊκὴ, εὐρύτερα γνωστὴ στὸ κοινὸ τοῦ ριμαδόρου κατὰ τὴν ἐποχὴ πού ἐκεῖνος παίρνει καὶ κάνει μὲ τὸ θέμα τῆς τῆ ρίμα.

2) Νομίζω ὅτι παρόμοιο μπορεῖ νὰ συμβαίη καὶ μὲ τὰ πεζὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, παραμῦθια καὶ παραδόσεις, πού καὶ ἐκεῖνα θὰ πρέπη νὰ συνεχίζονται νὰ ζοῦν ἀνεξάρτητα καὶ μετὰ τῆ δημιουργία τῆς ριμαρισμένης παραλλαγῆς τους, ἄλλο τώρα ἂν ἐμεῖς δὲν εἴμαστε ἀκόμη σὲ θέση νὰ διαπιστώσουμε τὴν προέλευση πολλῶν ριμαρισμένων τραγουδιῶν ἀπὸ ἀντίστοιχα μαρτυρούμενες παραδόσεις καὶ παραμῦθια. Ἄν σήμερα δὲν ἔχη γίνει τοῦτο, δὲ σημαίνει ὅτι δὲ θὰ γίνῃ στὸ μέλλον, καὶ ἴσως ὄχι ἀργά. Μιὰ συμβολὴ στὸν τομέα τοῦτο εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ μελέτη μου, γιατί, ὅπως θὰ φανῆ πῶς κάτω (κεφ. Γ'), πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν περίπτωση ριμαρισμένου τραγουδιοῦ, πού προῆλθε ἀπὸ μυθικὲς παραδόσεις, οἱ ὁποῖες συνεχίζονται παράλληλα νὰ λέγονται ἀκόμη ὡς τὰ σήμερα καὶ στὴν πεζὴ τους μορφή. Ἐπίσης οἱ λειψὲς ριμαρισμένες διασκευές, πού μαρτυροῦνται γιὰ μερικὰ νεοελληνικὰ παραμῦθια, εἶναι μιὰ ἐκδήλωση πού πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἴσως ἀνήκει στὸν ἴδιο κύκλο τῆς κατασκευῆς μιᾶς ρίμας ἀπὸ ἔτοιμο μυθικὸ ὑλικόν, πού προῦπήρχε στὸν πεζὸν λόγον τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ριμαδόρου ἐκείνου, πού ἀνακατασκεύασε τὸ θέμα μεταβάλλοντας σὲ ρίμα τὸ ὑλικόν αὐτό.

έγιναν αὐτοὶ οἱ μεταπλασμοί, γιὰ ποιоὺς λόγους ἔγιναν, γιατί ἔγιναν τόσο μακριά ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου πέθανε ὁ Ἑρρῖκος τῆς Φραγκοκρατίας, καὶ γιατί τὸ τραγούδι ἄλλαξε μὲ τέτοιο ὕφος τὰ περιστατικά τῆς Ἱστορίας. Δὲν εἶναι λύση τὸ νὰ βροῖσκουμε μερικὲς κάθε τόσο ἐξαιρέσεις ὡς δικαιολογία μας. Γιατί εἶναι ν' ἀπορῆ κανεὶς πῶς εἶναι δυνατὸ τὰ ὑπάρξη εἰδικὰ σὲ τοῦτο τὸ τραγούδι μιὰ τέτοια ὀλοκληρωτικὴ συρροὴ ὄλων τῶν ἐξαιρέσεων, καὶ ἐκείνων ποὺ λέγεται ὅτι συμβαίνουν ἄργά καὶ κάποτε σὲ δημοτικὰ τραγούδια, καὶ μερικῶν ἄλλων, ποὺ ποτέ τους δὲν ἔχουν ξαναγίνει!

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριώτεροι, ὅμως ὄχι καὶ ὅλοι, ἀπὸ τοὺς λόγους, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ ἐμπόδισαν νὰ παραδεχτῶ τὴ θεωρία τοῦ κ. Μανούσακα. Ἡ ὄση διαθέτω ἐμπειρία γιὰ τὰ ρευστά, τὰ δυσχερῆ, ὡστόσο ὅμως τὰ ἀπὸ ψυχολογικὴ σκοπιὰ ἀρκετὰ ὁμοιογενῆ, προβλήματα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μοῦ ἀπέκλειε ριζικὰ, προβάλλοντάς το σὰν ζήτημα ἀρχῆς, τὸ νὰ ἀποδεχτῶ τὶς προταθεῖσες ὡς σήμερα δυὸ λύσεις γιὰ τὸ τραγούδι ποὺ ἐξετάζομε : Τὴν ἐρμηνεία τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μέγα, ποὺ ἀναφέρει τὴν Ἰουδήθ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐνῶ ὁ τύπος «ἡ Δοῦθα» ὑπάρχει μόνο σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς 24 παραλλαγές καὶ εἶναι καὶ ἐκεῖ φανερὸ πῶς εἶναι προῖον κατοπινῆς νοθείας ¹⁾). Καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ κ. Μανούσακα ποὺ ἀνακαλύπτει ἕναν Ἑρρῖκο τοῦ 1216 μ.Χρ. ἐνῶ ὁ λόγιος τύπος Ἑρρῖκος μὲ τοὺς ἀρχαίους τύπους τῶν κλητικῶν καὶ τῶν γενικῶν του φωνάζει ὅτι πρόκειται γιὰ νέα νοθεία καὶ παραχάραξη τοῦ δημοτικοῦ στίχου, νοθεία τύπου Ἰουδήθ—Δοῦθα. Ἰδίως ἡ ἐρμηνεία τοῦ κ. Μανούσακα μοῦ φαίνονταν χωρὶς κἂν νὰ ἔχη κατορθώσει νὰ συλλάβῃ τὸ πραγματικὸ πρόβλημα τοῦ ἐξεταζόμενου τραγουδιοῦ.

Ἔσπευσα μάλιστα ἐνωρίς, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν καὶ πολὺ πρὶν δημοσιεύσῃ ὁ κ. Μανούσακας τὴν πρώτη ἐργασία του, (τὴ δημοσίευσε στὴ «Λαογραφία» τοῦ 1952) καὶ τοῦ ἀνακρίνωσα φιλικὰ τοὺς ἐνδοιασμούς μου καὶ τὴν ἀποψή μου ὅτι ἡ ὀρθὴ λύση θὰ πρέπη ν' ἀναζητηθῆ μόνο γύρω ἀπὸ τὴ μυθολογία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάντρου, ποτὲ ὅμως γύρω ἀπὸ τοὺς ξεχασμένους Ἑρρῖκους τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴν τὴ φιλικὴ συμβουλὴ δὲν τὴν πρόσεξε ὁ συνάδελφός μου καὶ ματαιοπονεῖ ἀπὸ τότε ζητώντας νὰ ἀνακαλύψῃ κάτω ἀπὸ τοὺς στίχους ἐνὸς νεώτερου τραγουδιοῦ λανθάνοντα δῆθεν ἱστορικὰ γεγονότα, ὅπως τὸ ἴδιο ἔκαμαν ὁ ἱστοριοδίφης Κων. Σάθας καὶ ἀργότερα ὁ καθηγητὴς S. Baud-Bovy, ἐπιμένοντας νὰ βροῦν κάτω ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς ἢ τῆς Μαροῦς ὅτι τάχα δὲν εἶναι ἡ Μαροῦ ἀλλὰ ὑπολανθάνει τὸ Βυζαντινὸν Ἀμόριον²⁾ καὶ τὰ περὶ τὴν ἠρωϊκὴ πολιορκία του τὸ 838 μ. Χρ.

1) «Ἐπάρχει ὑπόψια πῶς εἶναι πλάσμα τοῦ ἐκδότη γιὰ νὰ θυμίξῃ τὸ Ἰουδήθ!» συμφωνεῖ σ' αὐτὸ καὶ ὁ κ. Μανούσακας, *Λαογρ.* 14, 29.

2) Βλέπε ὅσα ἔγραψα γιὰ τὸ θέμα τοῦτο στὸ *Ἀρχ. Θεσ. Θεσ.* 18 (1953) σελ. 339—340.

B'

Τὸ ὄνομα *ρήγας* καὶ τὰ παράγωγά του δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ πὸν παθαίνουν μεταβολές. Στὴ Χίο λέγεται *ρήγας* (Ἀρχεῖο Ἱστορ. Λεξικοῦ). Στὴν Ἠπειρο, σὲ δημοτικὸ τραγούδι, γίνεται *ἀρήγας*¹⁾. Καὶ σὲ νανούρισμα τῆς Μακεδονίας καταντᾶ νὰ γίνῃ *ἀραγιάν*²⁾. Δὲ λείπει ὅμως καὶ τὸ πρόθεμα *ε* στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης. Γιὰ τὸ λόγο τοῦτο τὸ *ρηγᾶτο* μεταβάλλεται καὶ γίνεται *ἐρηγᾶτο* καὶ τέλος *ἐργᾶτο*³⁾. Λέγεται καὶ *ἀργάτου* καὶ *ἰργάτου* (Μακεδ. Βλάστη). Ἀλλὰ καὶ τὸ κύριο ὄνομα Ρηγίνα μεταβάλλεται σὲ *Ἐργίνα* καὶ ὑποκοριστικὸ *Ἐργινάκι*⁴⁾.

Ὁ *ρήγας* μπορεῖ νὰ γίνῃ *ἐρηγας*, ὅπως τὸ *ρηγᾶτο* γίνεται *ἐρηγᾶτο*, καὶ ὅπως ἄλλες λέξεις παίρνουν *ε* μπροστά, π. χ. πάρομα—ἐπαρομα, πάρε—ἐπαρε, βγάλε—ἐβγαλε, μπαίνω—ἐμπαίνω, γκρεμὸς—ἐγκρεμὸς καὶ ἄλλες. Στὴν Ἰσθμικὴ κωνιά τὸ ὄνομα «χτύπος» λέγεται καὶ ὁ *χκιοῦπο* καὶ ὁ *ἐχκιοῦπο*⁵⁾.

1) Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ ὑπεύθυνο πληροφοριοδότη, τὸν Συντάκτη τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ Στ. Μάνεση, πὸν πῆγε τὸ 1952 στὰ χωριά τοῦ Γράμμου με ἀποστολὴ τῆς Γλωσσικῆς Ἐταιρείας. Στὸ χειρόγραφό του ἀριθμ. 670 Α' σελ. 378 ἔχει καταγράψει τὸ τραγούδι :

Τοῦ κύρι Γιώργη ἡ ἀνιψιά,
τοῦ ἀρήγα ἡ θυγατέρα,
νὰ δῆς καμάρ' ἀπὸ 'σιρσι,
καμάρ' ἀνὰ τὸ σέρνει.

2) Σὲ νανουρίσματα τοῦ Βογατσικοῦ Μακεδονίας, δημοσιευμένα στὰ *Μακεδονικά* 2 (1952) 307—308, ἀπαντοῦν οἱ στίχοι :

Κοιμᾶται τ' ἀραγιάν παιδί
μέσ' τὴν κούνια τὴ χρυσή.

Καὶ παρακάτω ἄλλοι στίχοι :

Κοιμᾶται τὸ χρυσό μου,
τοῦ βασιλιᾶ τ' ἀγγόνι.

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι πρόκειται γιὰ περίεργο διαμελισμὸ πασίγνωστου καὶ παλαιότατου στίχου τῶν νανουρισμάτων (βλ. Πολίτου, *Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 153, ὅπου τὸ ἐκεῖ ἐνιαῖο νανούρισμα τῶν 12 στίχων ἔχει ἀποτελεσθῆ ἀπὸ διάφορες ἐνότητες, κυρίως δίστιχα, πὸν ἀρχίζουν μετὰ τὸ τυπικὸ ρῆμα *Κοιμᾶται*, καὶ ὅπου ὁ στίχ. 8,

νάγι τοῦ ρήγα τὸ παιδί, τοῦ βασιλιᾶ τ' ἀγγόνι,

μᾶς ἐξηγεῖ τὸ ἐδῶ ἀκατάληπτο «τ' ἀραγιάν παιδί» (=τοῦ ρήγα τὸ παιδί).

3) *Ἐργᾶτα*=τὰ βασιλεία : «Μὲ τὰ ἑπτὰ ἐργᾶτα κακιομένος εἶναι»=μὲ ὅλο τὸν κόσμον (Φανάρι Κων)πόλεως, χειρόγρ. Σταμούλη).

4) Πάρος, Χειρόγρφο Κυπραίου, σελ. 82.

5) Πληροφορία τοῦ Ἀθαν. Κωστάκη, Συντάκτη τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, πὸν μὲ βεβαίωσε ὅτι τὸ *ε* στὴν ἀρχὴ καὶ ἡ ἀναβίβαση τόνου γίνονται γιὰ λόγους συμμετρίας, ἀν ἡ φράση τὸ ἀπαιτῆ. Καὶ ὅτι τὸ ἴδιο πρόθεμα *ε* παρουσιάζεται καὶ σ' ἄλλες λέξεις, π. χ. ὁ *ψιλὲ* καὶ *ἐψιλὲ* (=ὁ ὀπίσλος). Ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ προθέματα, πρόθεμα *ο* καὶ ἀναβίβαση τόνου γίνεται καὶ στὴν Ἠπειρο, ὅπου τὸ *χτίκι* (=φυματίωση) ἀλλὰ καὶ ὁ *δχτικας* (φυματικός): Μέτσοβο, χειρόγρ. Ἱστορ. Λεξ. ἀριθμ. 659 σελ. 148.

Στήν ειδική περίπτωση τοῦ τραγουδιοῦ πού ἐξετάζομε τὸ ὄνομα ρήγας μποροῦσε καὶ γιὰ δυὸ ἄλλους πρόσθετους λόγους νὰ γίνη ἔρηγας :

1) Ἀπὸ ἐπίδραση τῆς ἠρωΐδας τοῦ τραγουδιοῦ, πού ἄλλες φορὲς λέγεται Ἐλένη καὶ ἄλλες Ἐλενα, ἀνάλογα μὲ τὶς μετρικὲς ἀνάγκες. Ὅπως ὅμως ἀρχίζει ἀπὸ *E* καὶ ὅπως ἀλλάζει καὶ αὐτὸ πότε σὲ παροξύτονο καὶ πότε σὲ προπαροξύτονο, τὸ ἴδιο μποροῦσε ἀναλογικὰ νὰ συμβῆ ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἠρωΐδα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἥρωα τοῦ τραγουδιοῦ, ὥστε καὶ αὐτὸς πότε νὰ εἶναι ρήγας καὶ πότε ἔρηγας. Ὅσο γιὰ τὴν ἀλλαγὴ ρήγας σὲ ἔρηγας, ἂν αὐτὴ μᾶς φαίνεται παραξενη (ἂν καὶ διόλου δὲν εἶναι τέτοια μπροστὰ μάλιστα στὸν ἐξωφρενικὸ τύπο «ἀραγιάν»), τότε τί νὰ εἰποῦμε γιὰ τὴν Ἐλένη, πού παθαίνει γιὰ ἴδιες αἰτίες μέτρον καὶ στὸ ἴδιο τραγούδι πολὺ χειρότερη παραμόρφωση ; Γιατί, ἀπὸ Ἐλένη καὶ Ἐλενα καὶ Λένη καὶ ἄλλα, καταντᾷ νὰ γίνη καὶ Ἐλιά (βλέπε *Λαογρ.* 14, 29 σημ. 1).

2) Ἀπὸ λόγους μετρικοῦ τονισμοῦ¹⁾, ὅταν τὸ «ρήγας» βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ δεκαπεντασυλλάβου. Παίρνω παραδείγματα ἀπὸ τὴ «γνήσια» παραλλαγὴ τῆς Κέρκυρας, πού ὑπάρχει βᾶση τῆς θεωρίας τοῦ κ. Μανούσακα :

Παρακαλῶ σε, ρήγα μου,
(Κέρκ.² = *Λαογρ.* 14, 7 στίχ. 23).

Χάρη σοῦ χάρισα, Ἔρρικε,
(Κέρκ.² = *Λαογρ.* 14, 7 στίχ. 28).

Ὁ δεῦτερος στίχος παρουσιάζει τὴν ὄχι συνηθισμένη σὲ δημοτικὸ τραγούδι συνεκφώνηση τοῦ α+ε. Ἄν ἀποκατασταθῆ ὁ ἀρχικὸς «ρήγας», ὁ τονισμὸς θὰ ἀπαιτοῦσε νὰ τραγουδιστῆ ὁ στίχος ἔτσι : Χάρη | σοῦ χάρι | σά, ρηγα». Ἀνάγκη τότε τὸ ὄν. ρήγας νὰ ἀνήκη σὲ σύμπλεγμα προπαροξύτονο. Καὶ τότε τὸ ε, πού εἶναι συνηθισμένο πρόθεμα στὴν ἀρχὴ λέξεων, ἴσως καὶ ἀπὸ ἐπίδραση τῆς χρονικῆς αὔξησης τῶν ρημάτων, θὰ μποροῦσε νὰ στερεώσῃ πρὸ πολὺ τὴν παρουσία του. Στὸν ἄλλο στίχο, τὸν 23, τὸ ε προϋπάρχει στὴν πρὶν συλλαβὴ σὲ (παρακαλῶ σε, ρήγα). Δὲν ἦταν ἀπίθανη μιὰ ἐναλλαγὴ στὸ

1) Στὰ ναυορίσματα λέγεται συνήθως ὁ στίχος :

Ἐλα, ὕπνε μ', καὶ πάρε το κι' ἄμε το στὰ περβόλια.

Λόγοι μετρικοὶ, μαζὶ μὲ μιὰν ἀλλαγὴ τοῦ ρήματος τοῦ β' ἡμιστιχίου προκαλοῦν τὴν ἐξῆς μεταβολή, πού τέλος μεταβάλλει καὶ τὸν ἐνιαῖο δεκαπεντασύλλαβο σὲ δυὸ οκτασύλλαβους (βλ. *Μακεδονικά*, 1, 1940 σελ. 507).

Ἐλα, ὕπνε, κι' ἐπαρέ το
καὶ παέ το στοὶ μπαχτσέδες.

Κανονικὰ θὰ ἔπρεπε ὁ στίχος αὐτὸς νὰ γραφῆ ἔτσι : «Ἐλα, ὕπνε, κι' ἐπαρέ το κι' ἐπαέ το στοὶ μπαχτσέδες». Τὸ μέτρο ἔχει ἔτσι δημιουργήσει νέα κατάσταση, πού προκαλεῖ καὶ πρόθεμα ε καὶ ἀναβίβαση τοῦ τόνου. Δηλ. ἀκριβῶς ὅ,τι συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ρήγας=ἔρηγας.

τραγούδι, ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ λέγονται διπλοὶ τύποι, δηλαδὴ καὶ «παρακαλῶ σε, ρήγα μου» καὶ «παρακαλῶ σε, ἔρηγα».

Ἄν, παρ' ὅλα αὐτὰ, ἀμφιβάλλη κανεὶς νομίζοντας ὅτι σὲ πολὺ γνωστὲς λέξεις δὲ γίνονται στὰ τραγούδια τέτοιοι παρατονισμοί, ποὺ παραμορφῶνουν μιὰ λέξη, θὰ μπορούσα νὰ προσκομίσω ὁμάδα δλόκληρη παραδειγμάτων. Τὸ κοινότατο ὄνομα *λεβέντης* σὲ παραλλαγὲς τοῦ γνωστοῦ τραγουδιοῦ «τοῦ Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου» μεταβάλλεται στὸν παράδοξο τύπο *λέβεντας*. Βλέπε σχετικὰ στὴ *Λαογρ.* 2, 87 ἀριθμ. 7 στίχ. 1 (ἀπὸ τραγούδια τῆς Κομοτινῆς, ποὺ δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν καθηγ. Στ. Κυριακίδη) :

Ὁ λέβεντας κατέβαινε ποὺ μινὰ ψηλὴ ραχοῦλα.

Ἐπίσης τὸ κοινὸ ὄνομα νομίσματος «φλωρί» γίνεται *φλωρι*, ἢ δάφνη γίνεται *δαφνή*, τὸ Θεὸ τὸν ἔκαναν «Θέονε», τὸ ἐπίθ. δεξιὰ γίνεται *δέξια*, τὸ «μὲ κλάδους» γίνεται «μὲ κλαδούς»¹⁾. Τὸ ἴδιο φαινόμενο γίνεται καὶ παλαιότερα. Πρόχειρα παραπέμπω στὸν «Φυσιολόγο», ὅπου ὁ *ἔλεφας*, στὸν Καλλιμάχο καὶ Χρυσορρόη ὅπου ὁ *δικάστης* ἀντὶ τοῦ κοινοτάτου ὁ δικαστῆς, ἐπίσης στὴν Ἐρωφίλη ὅπου ὁ *οἰκόνομος* ἀντὶ τοῦ κοινοτάτου ὁ οἰκονόμος²⁾.

Ἀπὸ τὸν τύπο *ἔρηγας*, καὶ ἰδίως ὅταν κανεὶς δὲ θὰ πρόσεχε τὴ σημασιολογικὴ του ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν τύπο *ρήγας*, μπορούσε νὰ προέλθουν οἱ ἄλλοι τύποι *ἔρηγκας*, *γέρακας*, *ἔρωτας*, ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς γιὰ λόγους φωνητικούς, οἱ δυὸ τελευταῖοι γιὰ λόγους παρετυμολογικούς. Γιὰ λόγους ὁμοῦς ποὺ θ' ἀναπτυχθοῦν πιὸ κάτω, στὸ τέλος τοῦ κεφαλ. Γ', εἶναι πιθανώτατο ὅτι ὁ τύπος *γέρακας* εἶναι ἐπίσης ἀρχικὸς μέσα στὸ τραγούδι, καὶ ὅτι αὐτὸς σὲ συμφυρμὸ μὲ τὸν τύπο *ρήγα* ὄχι μόνο θὰ μπορούσε νὰ συντείνῃ στὸ σχηματισμὸ τοῦ τύπου *ἔρηγας* ἀλλὰ καὶ ἀποφασιστικὰ θὰ βοηθοῦσε στὴ δημιουργία τῶν τύπων ὁ *ἔρηγκας* (ποὺ δὲν τὸν ἀποκλείω ὡς γνήσιο λαϊκὸ, γεν-

1) Ποῦ πᾶς ἐσὺ καὶ ἔντυσαι *στὸ φλωρι* καὶ στ' ἀσῆμι :

¹⁾ Ἀγ. Θέρον, *Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων* Α' 141 ἀρ. 66 στίχ. 15.

Τώρα, *δαφνή μου*, κλαῖε την, τὴν κακοριζιτσά μου.

Λαογρ. 13, 64 ἀρ. 23 στίχ. 3.

—Παπά, ἂ νομίζης *Θέονε* κι' ἂν λειτουργᾶς κλησοῦλα

Λαογρ. 9, 175, ἀρ. 46, παραλλαγὴ β' στίχ. 37.

Κι' ἀπὸ *τῆ δέξια* τὴ μεριά νὰ φῆστε παραθύρι.

Σπ. Περιστερή, *Δημοτ. Τραγούδια Ἡπειροῦ Μοριᾶ* 1950 σ. 10.
ἐν τῇ πόλει Βηθανία, *μὲ κλαδούς* καὶ *μὲ βαῖα*.

²⁾ Ἡπειρος (Χιμάρα)—χειρόγρ. Ἱστορ. Λεξ. 655 Α, σελ. 172.

2) Τότε ἔλθὼν ὁ *ἔλεφας* ἐτάθη εἰς τὸ μέσον.

Φυσιολόγος, βλ. Ἀρ. Καμπάνη, *Ἱστ. νέας Ἑλλ. Λογοτεχν.* σ. 49.

Τὸν δὲ *δικάστην* τὸν κακόν, τὸν ἄρπαγα ἐκεῖνον.

Καλλιμάχος καὶ Χρυσορρόη, βλ. Ἀρ. Καμπάνη, *ἔνθ. ἀν.* σ. 39.

³⁾ Ὡς ὁ καλὸς *οἰκόνομος* μὲ προθυμίᾳ σπουδάζει.

Ἐρωφίλη Α, στίχ. 515.

νημένον ὅμως μ' αὐτὴ τῇ σειρά καὶ ποτὲ ὡς μασκαρεμένον σὲ «Ἑρρικον—Ἑρρικαν») καὶ παρετυμολογικὰ ὁ ἔρωτας.

Γ'

Ἐχω ὑποστηρίξει στὴν περυσινὴ διατριβή μου ὅτι ἤρωας τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος, ὅτι ὁ Ἀλέξαντρος ὑπάρχει στὴ λαϊκὴ παράδοση καὶ σὰν δρακοντοκτόνος, καὶ ὅτι τὰ ἐπεισόδια τοῦ τραγουδιοῦ ἔχουν σχέση μετὰ τὰ μοτίβα ποὺ παρουσιάζει ὁ νεοελληνικὸς κύκλος τῆς Δρακοντοκτονίας (δημοτικὰ τραγούδια, θρύλοι, λαϊκὸ θέατρο τοῦ Καραγκιόζη).

Ἔλα αὐτὰ ὁ κ. Μανούσικας τὰ ἀποκλείει ριζικὰ (βλ. *Λαογρ.* 15 σελ. 352—363, ἰδίως 358 κέξ). Γράφει (σελ. 358): «Ἀναλαμβάνει τώρα (ὁ κ. Ρωμαῖος) νέα προσπάθεια, ν' ἀποδείξη δρακοντοκτόνο τὸ Μεγάλο Ἀλέξαντρο. *Οἱ δυσχέρειες καὶ γιὰ τὴ νέα αὐτὴ ὑπόθεση εἶναι ἀνυπέρβλητες*, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ πὺς δρακοντοκτόνος ἤρωας εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ὃχι ὅμως κι' ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος, Μὲ ποιά ἐπιχειρήματα θέλει νὰ τὸν παρουσιάσῃ δρακοντοκτόνο ;»

Τὴν προσπάθεια ἐκείνη τὴν ἐπιχείρησα μετὰ ὅσα ἐκεῖ παράθεσα ἐπιχειρήματα. Ἦταν ἀρκετὰ ὥστε τὸν κάθε ἀναγνώστη, ποὺ ξέρει ἀπὸ λαογραφικὰ προβλήματα καὶ ἀπὸ τὸν ἰδιότυπο χαρακτῆρα τους, νὰ τὸν κάμουν νὰ προσέξῃ καί, ἂν δὲν τὸν ἐπειθαν, νὰ τὸν κάμουν νὰ μὴ βιαστῇ ν' ἀποκλείσῃ τὴ βᾶση ποὺ διάλεξα ἀλλὰ, τὸ πολὺ, νὰ μοῦ ἀπαιτήσῃ νὰ προσκομίσω καὶ νέες πρόσθετες ἀποδείξεις. Νέο ἐπιχείρημα, — γιὰτὶ σίγουρα δὲ θὰ λείψουν στὸ μέλλον κι' ἄλλα, — γιὰ τὴν ἰδιότητα τοῦ Ἀλέξαντρου ὡς δρακοντοκτόνου ἔχω νὰ προσθέσω μιὰ Κρητικὴ παράδοση ποὺ ὁ Ἰ. Κονδυλάκης δημοσίευσεν στὸ περιοδικὸ «*Εβδομάς*» (1887 ἀριθμ. 27 σελ. 5) καὶ τὴν ἀναδημοσιεύει ὁ Ν. Πολίτης (*Παραδόσεις* 1, 308—310, ἀριθμ. 552. Σχόλια βλ. στὸν τόμο 2, σελ. 1192—1197). Πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι ἡ παράδοση εἶναι ἀπὸ τὴν Κρήτη, καὶ ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ κέντρα τοῦ τραγουδιοῦ ποὺ ἐξετάζουμε εἶναι ἐπίσης ἡ Κρήτη, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι ἡ Ἑπτάνησος.

Σύμφωνα μετὰ αὐτὴ τὴν Κρητικὴ παράδοση ὁ Ἀλέξαντρος, θέλοντας νὰ βρῇ καὶ νὰ πάρῃ τὸ ἀθάνατο νερό, πῆρε τὴν ἐξῆς ὁδηγία (Πολίτου, *Παραδόσεις* 1, 309): «Μὰ ὅποιος πάη γιὰ νὰ τὸ πάρῃ πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα ἀπὸ δυὸ βουνά, ποὺ χτυπᾷ τῶνα ἀπάνω στ' ἄλλο ἀλάγιαστα. Κι' οὐδὲ πουλι πετάμενο δὲν προφτάνει νὰ περάσῃ.. Ἄμα περάσῃς τὰ δυὸ βουνά, εἰν' ἓνας δράκος ἀκοίμητος καὶ φυλάει τ' ἀθάνατο νερό. Σκοτώνεις τὸ δράκο καὶ τὸ παίρνεις». Καὶ ἡ παράδοση συνεχίζει: «Τὸ εὐθὺς ὁ Ἀλέξαντρος προστάζει καὶ τοῦ φέρουνε τὸ ἄλογό του... Καβαλλικεύει, δίδει σκαλιὰ τοῦ μαύρου του καὶ πάει. Καὶ μ' ἓνα βίτσισμα ἐπέρασε πέρα-πέρα. Ἐσκότωσε τὸν ἀκοίμητο δράκο, κι' ἐπῆρε τὸ γυαλί, ποῦχε τ' ἀθάνατο νερό».

Ὁ δρακοντοκτόνος Ἀλέξαντρος δὲν ἦταν δύσκολο στὴν προφορικὴ παράδοση νὰ ἀνσμειχθῇ μετὰ τὰ ἄλλα μοτίβα τοῦ κύκλου τῆς δρακοντοκτονίας καὶ

ἀπὸ δρακοντοκτόνος, ποὺ παίρνει στὴν ἀποκλειστικὴ κατοχὴ τοῦ τὸ ἀθάνατο νερό, μποροῦσε νὰ μεταπλασθῆ καὶ νὰ πάρῃ τὸ ρόλο τοῦ φονευομένου δράκοντα, ποὺ καὶ αὐτὸς κρατᾷ στὴν ἀποκλειστικὴ κατοχὴ τοῦ νεροῦ—αὐτὴν τὴ φορὰ ἔχι μόνον τὸ ἀθάνατο, ὅπως ὁ δράκοντας τῆς πρὸ πάνω Κρητικῆς παράδοσης, ἀλλὰ καὶ τὸ νερὸ τῆς πολιτείας,—καὶ δὲν τὸ ἐλευθερώνει παρὰ μόνον ἀφοῦ θὰ τοῦ προσφερθῆ ἡ ὡραία βασιλοπούλα τοῦ τόπου ἐκείνου.

Εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ ὅτι τώρα μερικὲς παραδόσεις τοῦ κύκλου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάντρου μποροῦν ἀποφασιστικὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴ βάση τῆς ἐξηγητικῆς μου. Προέχεται ἀκριβῶς γιὰ τὶς παραδόσεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ἀθάνατο νερὸ ποὺ τὸ παίρνει στὴν κατοχὴ τοῦ ὁ Ἀλέξαντρος. Εἶναι παραδόσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο καὶ ἔχουν δημοσιευθῆ στὸ περιοδικὸ *Μακεδονικά* (Διον. Ἀγγ. Μινώτου, *Ζακυνθινὰ μυθικὰ διηγήσεις περὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Μακεδονικά* 2, 1941—1952, σελ. 687—692, ὅπου δημοσιεύονται 9 παραδόσεις. Ἀκολουθοῦν παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Στίλπ. Κυριακίδη, σελ. 692—696).

Πρῶτη-πρῶτα πρέπει νὰ τονισθῆ ἐντελῶς ἰδιαίτερα τὸ ἐξῆς γεγονός : Ὅτι, ὅπως ἡ παράδοση ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὸν Ἀλέξαντρο ὡς δρακοντοκτόνο προέρχεται ἀπὸ τὴν Κρήτη, δηλ. ἀπὸ τὸ ἓνα κέντρο τῶν παραλλαγῶν τοῦ τραγουδιοῦ μας, ἔτσι καὶ ὅλες οἱ πρὸ κάτω παραδόσεις προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησο, ποὺ εἶναι τὸ ἄλλο σημαντικὸ κέντρο ἀπ' ὅπου προέρχονται οἱ παραλλαγές τοῦ ἴδιου τραγουδιοῦ. Ἡ σύμπτωση δὲν εἶναι διόλου ἀσήμαντη, διότι ἀποδεικνύεται ἔτσι ὅτι ὁ μῦθος εἶναι ἔδῳ ντόπιος καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφεύγουμε σὲ στεῖρες ὑποθέσεις σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες τὸ θέμα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦταν ἱστορικὸ, θὰ εἶχε καὶ τὴν εἰδικὴ δυσχέρεια νὰ μεταφερθῆ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη (ὅπου ὁ μακαρίτῃ τῆ λήξει Ἐρρίκος τοῦ 1216 μ. Χρ.) πρὸς τὰ Ἑπτάνησα καὶ τὴν Κρήτη. Ἐὰν λοιπὸν ἀποδειχθῆ πράγματι πὼς ἡ ὑπόθεση τῶν πρὸ κάτω Ἑπτανησιακῶν παραδόσεων παρουσιάζει κοινὰ τὰ βασικά της σημεῖα πρὸς τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ μας, τότε ὁ ντόπιος ριμαδόρος πῆρε σίγουρα τὸ μυθικὸ ὑλικὸ ποὺ προσπλήρησε στὸν προφορικὸ περὶ λόγῳ τοῦ περιβάλλοντός του καὶ τὸ ἀνακατασκεύασε συνθέτοντας τὴ δική του ρίμα.

Πρὸ κάτω, γιὰ συντομία, δὲν ἀντιγράφω ὀλόκληρες τὶς σχετικὲς παραδόσεις ἀλλὰ κάνω μιὰ σύντομη διατύπωσή τους, διατηρώντας ὅμως ὅλα τὰ στοιχεῖα ὅσα μᾶς ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα :

Παράδοση πρώτη : Ὁ Ἀλέξαντρος πάει πολὺ μακριά, βρίσκει τὸ ἀθάνατο νερὸ, γεμίζει ἓναν ἀσκὸ καὶ τὸν παίρνει μαζί του. Κατὰ τὸ γυρισμὸ του παρουσιάζεται στὸν Ἀλέξαντρο ἡ Μοῖρα του, ποὺ σκοπὸ της ἔχει νὰ τοῦ ματαιώσῃ τὸ σχέδιο γιὰ ἀθανασία. Παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφὴ ἑνὸς τεχνίτη ποὺ ἔρριψε ἓναν χρυσὸν ἀητό. Ὁ Ἀλέξαντρος ἀκούει πὼς ὁ ἀητὸς προορίζεται

για δῶρο, τὸν ἀγοράζει ὅμως αὐτὸς γιὰ νὰ τὸν προσφέρει στὴ βασιλοπούλα τοῦ τόπου ποὺ ἔμαθε πὼς παντρεύεται. Τῆ νύχτα ὁ Ἄλέξαντρος πηγαίνει τὸν ἀητὸ ἀντίκρου στὸ παλάτι, μπαίνει κρυφὰ καὶ ὁ ἴδιος μέσα στὸν ἀητὸ, ὅπου χωροῦσε ἴσα—ἴσα, καὶ τὴν ἄλλη μέρα παίρνουν τὸν ἀητὸ στὸ παλάτι, γιατί ἡ βασιλοπούλα τὰ ἔχασε μόλις τὸν εἶδε τόσο ὁμορφο. Τὸ βράδυ ὁ Ἄλέξαντρος βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ πουλί, γνωριστήκανε αὐτὸς κι' ἡ βασιλοπούλα, καὶ ὁ Ἄλέξαντρος «ἐβουρλίστηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τση». Ἡ βασιλοπούλα ὅμως ἦταν μάγισσα, βαλμένη ἀπὸ τὴ Μοῖρα τοῦ Ἄλεξαντροῦ, καὶ τῆ νύχτα μὲ κρυφὸ σχέδιο ἄρχισε τάχα νὰ τὸν χαϊδεύη. «Κι' ἀπάνου στὰ χεῖδια ἔβγαλε ἓνα μαχαίρι καὶ τοῦσκισε τὸ ἀσκάκι ποὺ εἶχε τὸ ἀθάνατο νερό». Ἔτσι χύθηκε ἐκεῖνο καὶ ὁ Ἄλέξαντρος δὲν πρόκειται πιά νὰ γίνῃ ἀθάνατος (*Μακεδονικά* 2, 1952, σελ. 688—689, ἀριθμ. 2).

Παράδοση δεύτερη : Μιὰ βασίλισσα δὲν εἶχε παιδιὰ καὶ ἦταν ἀπαρηγόρητη. Ὁ ἥλιος τῆς προτείνει νὰ κάνουν μαζὶ ἓνα παιδί, μὲ τὴ συμφωνία ὅταν μεγαλώσῃ νὰ τὸ πάρῃ μαζὶ του. Γεννήθηκε ἓνα παιδί, ποὺ ἔγινε παλληκάρι ξεχωριστὸ καὶ στὴν ὁμορφιά καὶ στὴν ἀνδρεία, καὶ τὸ ὄνομά του ἦταν Ἄλέξαντρος. Ἡ μάνα του τὸν φύλαγε τὸν Ἄλέξαντρο γιὰ νὰ μὴν τῆς τὸν πάρῃ ὁ ἥλιος, γιὰ τοῦτο δὲν τὸν ἄφηνε νὰ κοιμηθῇ μέρα. Καὶ ἀργότερα ὁ ἴδιος εἶχε βάλει φρουρὸ νὰ τὸν ξυπνάῃ ἀμέσως ἀν θὰ τύχαινε καμιὰ φορὰ κουρασμένος νὰ γείρῃ μέρα γιὰ ν' ἀποκοιμηθῇ. Μιὰ μέρα ὅμως, σὲ μιὰ στιγμή ποὺ δὲν πρόσεξε καὶ ἔγειρε νὰ κοιμηθῇ, ὁ ἥλιος, ποὺ παραφύλαγε, μὲ μιὰν ἀκτίνα του τὸν ἄρπαξε μαζὶ του στὸν οὐρανὸ (*Μακεδονικά* 2, 1952, σελ. 689—690 ἀριθμ. 3).

Παράδοση τρίτη : Ὁ Ἄλέξαντρος πεθαίνει μὲ δόλο ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἑξαδέλφους του, ποὺ ἀντὶ γιὰ ἀθάνατο νερὸ τοῦ δίνει τὸ νερὸ τοῦ θανάτου (*Μακεδονικά* 2, 1952, σελ. 691 ἀριθμ. 5 καὶ σελ. 691—692 ἀριθμ. 7).

Παράδοση τέταρτη : Ὁ Ἄλέξαντρος μὲ τὸ νερὸ τῆς δύναμης ἀποχτᾶ ὁμορφιά καὶ ἀντρείωσύνῃ, ποὺ δὲν ὑπάρχει ὅμοια τῆς. Νικώντας ἀργότερα τὰ ἄλλα βασίλεια, στὸ τέλος πεθαίνει μὲ δόλο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ πιὸ στενός του φίλος (*Μακεδονικά* 2, 1952, σελ. 687—688 ἀριθμ. 1).

Παράδοση πέμπτη : Ὁ Ἄλέξαντρος ἦταν πολὺ ψηλὸς καὶ τοῦ ἄρεσε νὰ σκεπάζῃ τὸν ἥλιο καὶ μὲ τὸ κεφάλι του ν' ἀκουμπᾷ στὰ σύννεφα καὶ νὰ τὰ κουνάῃ. Ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτὸν τὸ γίγαντα, καταφέρει τὴ νεοράτῃα τῆς θάλασσας νὰ πάρῃ γιὰ ἀντρα τῆς τὸν Ἄλέξαντρο, ποὺ ἦταν ὁ ἀφέντης τῆς στεριᾶς. Αὐτὴ δέχεται καὶ μὲ μάγια κάνει τὸν Ἄλέξαντρο νὰ τὴν ἀγαπήσῃ. Ἐκεῖνος «ἐβουρλίστηκε γιὰ τὴν ἀνεράτῃα». Λαχταροῦσε «πὼς νὰ τήνε κάμῃ γυναίκα του.—Δὲ θέλω νὰ γλέπω ἄλλο τὸν κόσμον, κυρά μου, περὶ ἐσένανε μονάχα. Κι' ὅπως ἐκεῖνη τὸν εἶχε στὴν ἀγκαλιά τῆς, ἐκεῖνος ἔμεινε». Ἕνας στοργγιλὸς βράχος ποὺ βρῖσκεται στὸ Ἀργάσι τῆς Ζακύνθου λέγεται πὼς εἶναι τὸ κεφάλι τοῦ Ἄλεξαντροῦ (*Μακεδονικά* 2, 1952, σελ. 691 ἀριθμ. 8).

6). Ἀγαπητικιά νεράιδα εἶχεν ὁ Ἀλέξαντρος σύμφωνα καὶ μὲ παραδόσεις τῆς Μακεδονίας. (Βλέπε Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις* 1, 388 ἀριθμ. 652): «Ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος εἶχε ἀγαπητικιά μιὰ Νεράιδα. Τὴν ἔβλεπε τὴ νύχτα κι' ἐμιλοῦσαν μαζί, γι' αὐτὸ τὸν ἐσυμπαθοῦσαν καὶ οἱ ἄλλες Νεράιδες καὶ ἔγινε μέγας καὶ τρανός. Ἀλλὰ κάποτε τὶς ἐθύμωσε, καὶ καταστράφηκε κι' αὐτὸς καὶ τὸ βασίλειό του».

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῶν πιὸ πάνω πέντε παραδόσεων, ἀμέσως γίνεται φανερὸ ὅτι μπορεῖ νὰ ξεκαθοῦν στοιχεῖα πολυτιμότητα. Ἐτσι στὴν *τρίτη καὶ τέταρτη παράδοση* ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος πεθαίνει μὲ δόλο. Στὴν *πέμπτη παράδοση* πεθαίνει τὴν ὥρα πού τὸν κρατάει στὴν ἀγκυλιά της ἡ γυναίκα πού τὴν εἶχε τραλλὰ ἐρωτευθῆ, πού εἶχε βουρλιστῆ ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της. Ἡ γυναίκα ἐκείνη ἦταν νεράιδα τῆς θάλασσας, ἄρα γυναίκα πού εἶχε ἰδιαιτέρη σχέση μὲ τὸ νερό. Ἡ *δεύτερη παράδοση* μᾶς ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ Ἀλέξαντρος ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦτο τὴν ὥρα πού κοιμόταν. Μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἴδια παράδοση καὶ κάτι ἄλλο, πὼς ὁ Ἀλέξαντρος ἦταν ἐξαίρετος καὶ στὴν ὁμορφιά καὶ στὴν ἀντρεωσύνη. Τὸ ἴδιο στοιχεῖο τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς παλληκαριᾶς μᾶς τὸ βεβαιώνει καὶ ἡ *τέταρτη παράδοση*.

Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα μᾶς πληροφορεῖ ἡ *πρώτη παράδοση*, πού φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ πληρέστερη. Διότι καὶ σ' αὐτὴν ὑπάρχουν καὶ ὁ δόλος, πού προκαλεῖ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξαντρου, καὶ ὁ χρόνος, διότι σταθερὰ ὀρίζεται πὼς τοῦτο γίνεται τὴν ὥρα πού ὁ ἥρωας κοιμόταν, καὶ οἱ *συνθηκες*, διότι τὴ στιγμὴ τοῦ δόλου κοιμόντουσαν μαζί ὁ Ἀλέξαντρος καὶ ἡ νέα γυναίκα. Ἀποσαφηνίζονται ὅμως καὶ ἄλλες λεπτομέρειες: Ὁ Ἀλέξαντρος «ἐβουρλίστηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά» τῆς βασιλοπούλας (τὸ ἴδιο βεβαιώνει καὶ ἡ *πέμπτη παράδοση*), ἡ βασιλοπούλα στὸν κοινὸ ὕπνο ἀρχίζει νὰ χαϊδεύη τὸν Ἀλέξαντρο, κρυφὰ ὅμως βγάνει τὸ μαχαίρι καὶ τοῦ προκαλεῖ τὸ θάνατο. Λέγω «τοῦ προκαλεῖ τὸ θάνατο», ἂν καὶ ἔχω ὑπόψη μου ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀλέξαντρου στὴν ἐξεταζόμενη *πρώτη παράδοση* διατυπώνεται ἔμμεσα καὶ ἰδιότυπα. Τοῦτο συμβαίνει ἐπειδὴ στὴν πραγματικότητα ἡ βασιλοπούλα δὲ σκοτώνει τὸν Ἀλέξαντρο ἀλλὰ μὲ τὸ μαχαίρι της τοῦ σκίζει τὸν ἀσκὸ πού εἶχε μέσα τὸ πολῦτιμο καὶ τὸ ἀναντικατάστατο ἀθάνατο νερό. Τὴν πράξη της ὅμως αὐτὴ ἡ βασιλοπούλα, βαλμένη ἀπὸ τὴ ζηλόφθονη μοῖρα τοῦ Ἀλέξαντρου, τὴν κάνει ἐπίτηδες, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἐκεῖνος ἀθάνατος. Οὐσιαστικὰ ἄρα μὲ τὸ φέροισμό της αὐτὸ ἡ βασιλοπούλα εἶναι σὰ νὰ τοῦ προκαλῆ τὸ θάνατο, ἀφοῦ ὀριστικὰ τοῦ ἀποστερεῖ τὴν ἀθανασία.

Εἶναι πιθανώτατο ὅτι στὸ τέλος τῆς σκηνῆς, πού κλείνει τὴ συνάντηση Ἀλέξαντρου καὶ βασιλοπούλας, *θα ὑπῆρχεν ἀρχικὰ μόνο* τὸ χύσιμο τοῦ ἀθάνατου νεροῦ, μιὰ πράξη πού προκαλοῦσε τὴ ματαίωση τῶν σχεδίων τοῦ Ἀλέξαντρου γιὰ ἀθανασία. Ἀργότερα ὅμως ἡ ἴδια σκηνὴ διασκευάσθηκε καὶ

πήρε τὴ μορφή τῆς μόνης φυσικῆς λύσης πρὸς τὴν ὁποία μπορούσε νὰ ἐξελιχθῆ, δηλ. δὲν ἦταν πιά ματαίωση τῶν σχεδίων γιὰ ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου ἀλλὰ ἔγινε ἄμεση πρόκληση τοῦ θανάτου, τώρα μὲ τὸ φόνο τοῦ Ἀλέξαντρου ποὺ ἐξακολοθεῖ νὰ γίνεται ἐπίσης μὲ δόλο. Ἄλλωστε ἡ λύση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς παραδόσεις (π. χ. τὴν παράδοση τρίτη καὶ τέταρτη, ὅπου γίνεται πρόκληση τοῦ θανάτου μὲ δόλο, καὶ τὴν παράδοση πέμπτη, ὅπου ὁ Ἀλέξαντρος πεθαίνει τὴν ὥρα ποὺ βρίσκεται μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἀγαπημένης του).

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς πρώτης παράδοσης εἶναι ὅτι ἡ νέα, ποὺ τὴν ἀγαπάει ὁ Ἀλέξαντρος, δὲν εἶναι νεράιδα ἀλλὰ τώρα εἶναι βασιλοπούλα. Νεράιδα βεβαιώνουν οἱ ἄλλες παραδόσεις (ἡ παράδοση πέμπτη καὶ ἡ Μακεδονική, ποὺ τὴν ἀναφέρει ὁ Ν. Πολίτης), καὶ νομίζω ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς μᾶς ὁδηγοῦν καὶ ἀμεσώτερα μᾶς συνδέουν μὲ τὸν ὑπόλοιπο κύκλο γιὰ τὸ ἀθάνατο νερό, ὅπου ἡ νέα γυναίκα, ποὺ στερεῖ ἀπὸ τὸ ἀποκτημένο μὲ τόσες θυσίες ἀθάνατο νερὸ τὸν Μέγα Ἀλέξαντρο, δὲν περιορίζεται νὰ τὸ χύνη, τώρα κατὰ λάθος, ἀλλὰ καὶ ἔχει πιεῖ ἡ ἴδια πρὶν ἀπ' αὐτὸ καὶ γίνεται ἔτσι ἀθάνατη. Τότε εἶναι ποὺ γίνεται αὐτὴ θαλάσσιος δαίμων, ἀθάνατος, *Νεράιδα ἢ Γοργόνα* ἢ ὅ,τι παρόμοιο, ποὺ γυρίζει στὰ πέλαγα καὶ ἀποζητᾷ τὸν Ἀλέξαντρο, λέγοντας καὶ ξαναλέγοντας πρὸς τοὺς ναυτικούς τὸ ἀγωνιῶδες ἐκείνο ἐρώτημά της: «Ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξαντρος;» Ἡ παράλληλη αὐτὴ ἐκδοχὴ, ποὺ εἶναι παλιά, ἤδη ἀπὸ τὴν *Καλὴ τὴ θυγατέρα*¹⁾ τοῦ Ἀλέξαντρου, δὲ σημαίνει ὅτι μπορεῖ ν' ἀποκλείσει τὴν ὑπαρξὴ ἢ τὴν ἀνάπτυξη καὶ παραλλαγῶν, ὅπου ἡ σχέση ἥρωα καὶ ἥρωίδας νὰ μὴν εἶναι μόνο ἀδερφοῦ πρὸς ἀδερφή, ἀλλὰ καὶ συζύγου πρὸς σύζυγο ἢ ἐραστοῦ πρὸς ἐρωμένη (τοῦ Ἀλέξαντρου πρὸς τὴν «καλή» του). Ἐτέτοιες ἀποκλίσεις, ποὺ δημιουργοῦν πλῆθος ἐναλλαγῆς στὶς οἰκογενειακὲς σχέσεις ἐνὸς ἄντρα καὶ μιᾶς γυναίκας, συμβαίνουν ὄχι σπάνια στὴν προφορικὴ παράδοση πολλῶν λαῶν, ἰδιαίτερα ὅμως μέσα στὴν πρωτεϊκὴ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπου τοῦτο γίνεται ὄχι μόνο μέσα στὶς ἀρχαῖες μυθολογικὲς παραδόσεις ἢ καὶ στὶς σημερινὲς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ μέσα στὶς παραλλαγῆς τοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ. Στὶς παραλλαγῆς αὐτὲς ἡ σχέση τῶν δυὸ πρωταγωνιστούντων προσώπων— ἄντρα καὶ γυναίκας—μπορεῖ ἄλλοτε νὰ περιγράφεται σὰν σχέση ἀδερφοῦ πρὸς ἀδερφή καὶ ἄλλοτε τὸ αὐτὸ θέμα νὰ παρουσιάσει τοὺς αὐτοὺς ἥρωες σὲ σχέση συζύγου πρὸς σύζυγο. Ἐδῶ, στὸν κύκλο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, *διαν ἡ νέα γυναίκα κατέχη τὴ θέση τῆς ἐρωμένης, τότε χύνει ἐπίτηδες καὶ μὲ δόλο τὸ ἀθάνατο νερό. Καὶ ὅταν ἡ νέα εἶναι ἀδερφή του, τὸ χύνει κατὰ λάθος καὶ*

1) Γιὰ τὴν *Καλὴ* καὶ τὸ ρόλο της μέσα στὸ μυθιστόρημα τοῦ Ψευδοκαλλισθένη βλέπε Γ. Σπυριδάκη, *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*, «Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου» 1953, σελ. 410—413. Ἡ ἴδια ἢ *Καλὴ* αὐτὴ σωστά συνδέεται μὲ τὴν *Κυρὰ Κάλω* τῶν Νεραΐδων.

μεταβάλλεται σὲ Νεράϊδα ἢ Γοργόνα. Δὲ λείπει ὁμως καὶ ὁ ἐνδιάμεσος τύπος, ἀπὸ συμφυρμὸ στοιχείων ποὺ προέρχονται καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ ομάδες, ὅπου (βλέπε τὴν παράδοση πέμπτη) ἡ γυναίκα ἔχει γίνεαι ἀπὸ πρὶν Νεράϊδα, ἀλλὰ καὶ ὅπου ὁ Ἀλέξαντρος πεθαίνει μέσα στὴν ἀγκαλιά της, αὐτὴ τὴ φορὰ ὁμως χωρὶς δόλο. Ὅσοιο παραμένει καὶ ἐδῶ τὸ στοιχεῖο, ὅτι ὁ Ἀλέξαντρος καταστράφηκε ἀπὸ σύγκρουση μὲ τὴν ἀγαπημένη του Νεράϊδα καὶ μὲ τὶς ἄλλες Νεράϊδες. (Βλέπε Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις* 1, 388 ἀριθ. 652).

Ἀπὸ ὅλα τὰ πρὸ πάνω μπορούμε εὐκόλα νὰ ξεχωρίσουμε τὰ κύρια χαρακτηριστικά, ποὺ μᾶς παρέχουν οἱ παραδόσεις γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξαντρου. Ἄν, μάλιστα, ὅλα αὐτὰ τὰ κύρια χαρακτηριστικά τὰ συγκρίνουμε τώρα μὲ τὰ κύρια χαρακτηριστικά ποὺ ἀντίστοιχα περιέχει ἡ ὑπόθεση τοῦ ἐξεταζόμενου τραγουδιοῦ μας, τότε δὲν ἀπομένει πιά καμιὰ, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ ὅτι οἱ μυθικὲς αὐτὲς παραδόσεις, ποὺ μαρτυροῦνται τώρα ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο καὶ ποὺ ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχαν ἢ ἴσως θὰ ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ σ' ἄλλα νησιά (Ἐπτάνησα, Κρήτη κλπ.), θὰ ἔδωσαν στοὺς ἐπικύριους νησιῶτες ριμαδόρους δλόκληρη τὴν ὑπόθεση γιὰ νὰ φτιάξουν τὸ μῦθο τῆς νέας τους ρίμας. Τὸ ὄνομα τοῦ κεντρικοῦ προσώπου (δηλαδὴ τὸ Ἀλέξαντρος) καὶ πολλὰ βασικὰ περιστατικὰ τοῦ θανάτου του παραμένουν καὶ μέσα στὸ τραγούδι ἀμετάβλητα. Ἴδου τὰ κυριώτερα ἀπὸ τὰ περιστατικὰ αὐτά, ὅπως ὑπάρχουν μέσα στὶς πρὸ πάνω παραδόσεις καὶ ὅπως, μὲ λίγες μεταβολές, μπορεῖ νὰ διαπιστωθῇ πὼς συνεχίζονε νὰ ὑπάρχουν καὶ μέσα στὸ τραγούδι :

Ὁ Ἀλέξαντρος, ποὺ ἦταν πρῶτος στὴν ὁμορφιά καὶ πρῶτος στὴν ἀνδρεία, γίνεται κύριος τοῦ ἀθάνατου νεροῦ καὶ τὸ κρατᾷε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του, περιορισμένο μέσα σ' ἓνα ἄσκι. Ἀμέσως ἔπειτα ἀπ' αὐτὴ του τὴν πράξη καὶ ἐνῶ ἐξακολουθεῖ νὰ κρατᾷε περιορισμένο τὸ νερό, ὁ Ἀλέξαντρος συναντιέται μὲ τὴν ὁμορφη βασιλοπούλα, γιὰ τὴν ὁποία σφοδρὸν αἰσθάνεται ἔρωτα (ἔχει βουρλιστῆ ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της). Ἡ συνάντηση ἔγινε στὸ παλάτι, ὅπου ὁ Ἀλέξαντρος μῆκε κρυμμένος μέσα σ' ἓναν χρυσὸν ἀητό, δῶρο γιὰ τὴ βασιλοπούλα. Ἡ βασιλοπούλα ὁμως, μάγισσα ¹⁾ καὶ στρίγγλα, ἔχει δικὸ της κρυφὸ σχέδιο ἐναντίον του, καὶ σὲ τοῦτο παρακινεῖται ἀπὸ μιὰν ἄλλη γυναίκα, τὴ φθονερὴ μοῖρα τοῦ Ἀλέξαντρου, ποὺ θέλει νὰ τοῦ μα-

1) *Μάγισσες* δηλώνεται ὅτι εἶναι καὶ οἱ τρεῖς θυγατέρες τοῦ Μεγάλου Ἀλέξαντρου, ποὺ τοῦ ἐπῆραν καὶ τοῦ ἤπλαν τὸ ἀθάνατο νερό. (Μακεδονικὴ παράδοση, βλ. ἐφημ. «*Ἔστια*» τῆς 9 Μαρτίου 1928, σελ. 4 καὶ ἐπίσης Γ. Σπυριδάκη, ἐνθ. ἀν. σελ. 408 ἀριθμ. 5. Στὴν αὐτὴ σελίδα καὶ ἀριθμ. 3 παράδοση παρμένη ἀπὸ τὴ *Λαογραφ.* 10, 151 ἀριθμ. 8 βεβαιώνει ὅτι οἱ *στρίγγλες* ἦσαν τρεῖς ἀδερφές τοῦ Μεγάλου Ἀλέξαντρου καὶ τοῦ ἤπλαν τὸ ἀθάνατο νερό. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ παράδοση αὐτὴ λέγεται στὴν Κέρκυρα ἀπὸ ὅπου καὶ πολλὲς παραλλαγές τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὴ βασιλοπούλα, τὴ μάγισσα καὶ στρίγγλα.

ταιώση τὴν ἀθανασία. Τὴ νύχτα, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Ἀλέξαντρος ἦταν στὴν ἀγκαλιὰ τῆς βασιλοπούλας καὶ κοιμόταν, ἐκείνη βγάνει κρυφὰ τὸ μαχαίρι τῆς, σκίζει τὸ ἄσκι καὶ κάνει τὸ περιορισμένο ὡς τότε νερὸ νὰ τρέξη ἐλεύθερο πιά. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς ὁ Ἀλέξαντρος πεθαίνει στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ὑποκριτικῆς αὐτῆς γυναίκας, (ποὺ ἄλλη παράδοση τὴν ἀποκαλεῖ Νεράιδα), ἢ, πρὸ δλοκληρωμένα καὶ ρεαλιστικά, ὁ Ἀλέξαντρος, μ' αὐτὸ τῆς τὸ φέροσιμο, σκοτώνεται μὲ δόλο ἀπὸ τὴ δολοφονικὴ ἐκείνη μαχαίριά τῆς.

Ὁ δόλος τῆς γυναίκας, ποὺ ὁ Ἀλέξαντρος τόσο σφοδρὰ τὴν ἀγαποῦσε καὶ μαζί τῆς ἔπεσε νὰ κοιμηθῆ, ἦταν τὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ ποὺ τοῦ προκάλεσε τὸ θάνατο. Ἀκόμη καὶ στίς παραδόσεις ποὺ τὴ γυναίκα μάγισσα τὴν ἀντικαθιστοῦν ἄλλοι, ἄντρες αὐτὴ τὴ φορὰ (π. χ. ἐξάδερφος- ἢ ἐπιστήθιος φίλος), ἀκόμη καὶ ἐκεῖ—ἐνῶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ θανάτου εἶναι φυσικὸ νὰ παραλλάξουν— ὥστόσο ὁ δόλος παραμένει τὸ μόνιμο ψυχολογικὸ κίνητρο ποὺ συνεχίζει νὰ προκαλῆ τοῦ Ἀλέξαντρου τὸ θάνατο.

Συμφυρμὸς μὲ τὰ μοτίβα τῆς Δρακοντοκτονίας : Ἄν θὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ προσεκτικώτερη σύγκριση ἀνάμεσα στὰ πρὸ πάνω στοιχεῖα ποὺ οἱ δημῶδεις παραδόσεις μᾶς τὰ χορηγοῦν καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος σὲ ὅσα τὸ τραγούδι ποὺ ἐξετάζουμε περιέχει, τότε ὄχι μόνον θὰ διαπιστώσουμε ὑπάρχουσες διαφορὲς ἀλλὰ καὶ ἐνδέχεται, ἐξηγώντας τες, νὰ ἀνακαλύψουμε τῶρα ἀξιόλογα σημεῖα χαρακτηριστικὰ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ ἄγνωστου μᾶς ριμαδόρου, τοῦ συνθέτη τῆς ἐξεταζόμενης ρίμας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλέξαντρου. Τὰ σημεῖα αὐτὰ θὰ ἀφοροῦν τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ριμαδόρος σύνθεσε τὰ παλιὰ στοιχεῖα μὲ ἄλλα νέα, ποὺ ὅλα τους τὰ ἔχει ἐκεῖνος δανειστή ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Δρακοντοκτονίας.

Σημαντικώτερες μεταβολές, ἀπὸ ὅσες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ κύκλου τῆς Δρακοντοκτονίας, εἶναι οἱ ἑξῆς :

Ἡ ἐξουσία πάνω στὸ ἀθάνατο νερὸ ποὺ κρατᾶει ὁ Ἀλέξαντρος, μαζί μὲ τὴν παράλληλη ἀνάμειξη τοῦ δράκου ποὺ φυλάει τὸ νερὸ καὶ ποὺ τὸν σκοτώνει ὁ ἴδιος ἦρωας (Κρητικὴ παράδοση), δημιούργησαν τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ νερὸ, ποὺ κρατᾶει ὁ Ἀλέξαντρος μέσα στὸν ἄσκό του καὶ ποὺ ἡ ἐρωμένη του βασιλοπούλα πετυχαίνει νὰ τὸ κάμη τελικὰ νὰ χυθῆ, ὅρα νὰ τρέξη ἐλεύθερο, δὲν ἦταν τάχα τὸ λίγο ἀθάνατο νερὸ ἀλλὰ ἦταν τὸ ἄφθονο νερὸ κάποιας πολιτείας, ποὺ τὸ κρατᾶει κάποιος πανίσχυρος δράκοντας καὶ ποὺ ἐπίσης βασιλοπούλα εἶναι καὶ ἐκεῖ τὸ ἐξιλαστήριο θῦμα, ποὺ θὰ συντείνῃ στὴν ἐλεύθερη ξανὰ ροὴ τοῦ νεροῦ. Ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀφειρηρία Δράκος καὶ Ἀλέξαντρος ὡς ἓνα σημεῖο ταυτίζονται καὶ μποροῦν νὰ ἀλληλοὑποκαθίστανται σὲ ρόλους ¹⁾.

1) Ὅσα ἀντίθετα πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο τοῦ ταυτισμοῦ τῶν ρόλων Ἀλέ-

Ἡ τέτοια ἐπίδραση τῆς Δρακοντοκτονίας δὲν ὑπάρχει μόνο στὸν πρόλογο τοῦ τραγουδιοῦ, μὲ τὸ μοτίβο τοῦ σταματημένου νεροῦ τῆς πολιτείας. Ἡ ἐπίδρασή της ἐξακολουθεῖ. Ἔτσι, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, μεταβάλλεται καὶ ὁ τόπος, ὅπου ὁρίζεται ὅτι γίνεται ἡ συνάντηση βασιλοπούλας καὶ Ἀλέξανδρου. Ἀντὶ γιὰ τὸ παλάτι τῆς βασιλοπούλας—μάγισσας (ὅπου μπαίνει ὁ Ἀλέξανδρος, κρυμμένος στὸν ἀητό), τώρα ἔχομε τὴν κατοικία (σκηνὴ ἢ παλάτι) τοῦ Ἀλέξανδρου, διότι ἔτσι τὸ ἀπαιτοῦσεν ὁ Δράκοντας, δηλαδὴ ἀπαιτοῦσε νὰ μὴν πηγαίνει αὐτὸς στῆς βασιλοπούλας ἀλλὰ νὰ ἔρχεται ἐκεῖνη σ' αὐτόν, προσφορὰ στὰ γούστα του.

Στὶς παραδόσεις ποὺ ἐξετάσαμε δὲ γίνεται εἰδικὸς λόγος (οὔτε καὶ ὑπάρχει δικαιολογία γιὰ νὰ γίνῃ) γιὰ τὴν τιμὴ τῆς ἐρωμένης τοῦ Ἀλέξανδρου, εἴτε νεράϊδα εἶναι αὐτή, εἴτε θνητή, βασιλοπούλα καὶ μάγισσα. Στὰ τραγούδια ὁμως τῆς Δρακοντοκτονίας ὑπάρχει ὁ ἀγνὸς ὕπνος τοῦ Δρακοντοκτόνου πάνω στὰ γόνατα τῆς παρθένας. Τὴν ιδέα αὐτή, ποὺ δὲν ὑπάρχει μέσα στὶς προηγούμενες Ζακυνθινὲς παραδόσεις, παίρνοντάς τὴν ὁ ποιητὴς πάλι ἀπὸ ἐπίδραση τῶν τραγουδιῶν τῆς Δρακοντοκτονίας, τὴν ἐψώνει σὲ κεντρικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ τραγουδιοῦ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλέξανδρου, διότι ἐκεῖ διαρκῶς πολὺς γίνεται λόγος γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ¹⁾.

Ξαντροῦ καὶ Δράκοντα ἔχει γράφει ὁ κ. Μανούσας (βλ. ἰδίως *Λαογρ.* 15, 253-361) ἔχον γραφῆ πρόχειρα καὶ μὲ ἀγνοία τῶν προβλημάτων, γιὰ τοῦτο καὶ ἀποδεικνύονται ἀκριτα καὶ στὸ ἐξῆς ἀχρηστα γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

1) Γιὰ τὸ ἐπίμονο ζήτημα τῆς τιμῆς τῆς κόρης, βλέπε *Λαογρ.* 14, 10—12 ὅπου ὁ κ. Μανούσας ἀναλύει τὸ περιεχόμενον τῶν παραλλαγῶν τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι, ἐνῶ ὁ κ. Μανούσας βλέπει πόσο σημαντικὸ καὶ συχνὸ εἶναι τοῦτο τὸ μοτίβο, ὁμως ἐπιμένει νὰ ἀρνήται τὴν ἐρμηνεία ποὺ ἔδωσα πέρυσι καὶ ποὺ ἀναλύει μὲ χαρακτηριστικὰ παράλληλα παραδείγματα ὅτι ἐδῶ ὑπόκειται ὁ πρῶτος ὕπνος τοῦ Δρακοντοκτόνου ἥρωα πλᾶί στὴν κόρη, συνήθως πάνω στὰ γόνατά της, χωρὶς ὁμως νὰ πειράξῃ τὴν τιμὴ της. Βλέπε ὅσα γράφω, *Ἀρχ. Θεολ. Θεσ.* 18 (1953) σ. 355—357. Ὁ κ. Μανούσας (*Λαογρ.* 15, 361—362) ἐπιμένει νὰ τὰ θέλῃ ἄσχετα καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τοὺς δίνει ἐνήμεριστικὲς ἐξηγήσεις, παρουσιάζοντας «τὸ ἀνήκουστο» ἀντίθετο γιὰ ἓναν Ἅγιο καὶ «τὴν κούραση» τοῦ κουρασμένου πολεμιστῆ Διγενῆ. Σήμερα ἐλπίζω νὰ ἔχη πιά πεισθῆ ὅτι οἱ ἀλλεπάλληλες μεταβολὲς τῶν Ζακυνθινῶν παραδόσεων, ποὺ δημιουργοῦνται μὲ τὸ τραγούδι, ὀφείλονται μόνο στὸν ὑστερογενῆ χρωματισμὸ ποὺ τὸν προσθέτει ὁ συμφυρμὸς μὲ τὴ Δρακοντοκτονία, λύση ὀρθὴ ποὺ σωστὰ στὴ βάση της τὴν τοποθέτησα πέρυσι.

Ὅσο γιὰ τὴν τιμὴ τῆς βασιλοπούλας ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα: Ἡ νέα δηλώνει ὅτι θὰ πάῃ καὶ θάρθῃ μὲ τὴν τιμὴ της (Κρητικὴ παραλλαγή, *Λαογρ.* 14, 8 στίχ. 8). Ὁ πατέρας της ὑπόσχεται πὼς θὰ τὴν ἀμείψῃ, δίνοντας τὸ βασιλίκι ἀν θάρθῃ πίσω μὲ τὴν τιμὴ της (βλ. *Λαογρ.* 14, 10, παράγραφο Δ, 3). Ἄς ἔχομε ὑπόψιν μας ὅτι σὲ παραλλαγὴς τῆς Δρακοντοκτονίας δὲ λείπει ἡ διακήρυξη ἀπὸ πρῶν τοῦ βασιλιᾶ ὅτι θὰ δώσῃ τὸ βασιλίκι του σ' ὅποιον θὰ γλυτώσῃ τὴν κόρη του καὶ θὰ τὴ φέρῃ πίσω στὸ παλάτι. Ἡ κόρη ζητάει ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο νὰ μὴν πειράξῃ τὴν τιμὴ της στὸν πρῶτο ὕπνο (βλ. *Λαογρ.* 14, 11 παράγρ. Η', 3). Πάλι λόγος γιὰ

Ἐπιπέδω καὶ τὸ ἄλλο ζήτημα τῆς ἀποκοπῆς τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῆς διαπομπευτικῆς ἐπίδειξής του δὲν ὑπάρχει στίς παραδόσεις γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, ἔρχεται ὁμοῦς ἐπίσης ἀπὸ ἐπίδραση τῆς Δρακοντοκτονίας, ὅπου καὶ ὁ Διγενὴς σκοτώνοντας τὸ δράκοντα (ἀνάλογο κάνει καὶ ὁ ἥρωας ἢ ὁ ὑποκαταστάτης του στὴ Δρακοντοκτονία τοῦ Καραγκιόζη, ὅπου μάλιστα ἀντὶ τοῦ κεφαλιοῦ μεταφέρεται ἐπιδεικτικὰ καὶ δλόκληρο τὸ σκοτωμένο θηρίο) ἐνεργεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Καὶ ἐκεῖ δηλ. κόβεται τὸ κεφάλι τοῦ δράκου καὶ μεταφέρεται στὸ παλάτι τοῦ βασιλιᾶ γιὰ νὰ τὸ ἐπιδείξουν. Ἐπαναλαμβάνω τὸν χαρακτηριστικὸ στίχο μιᾶς Δρακοντοκτονίας, ὅπου ὁ δρακοντοκτόνος Διγενὴς λέει στὴ διήγησή του (*Λαογρ.* 1, 218, ἀριθμ. 5 στίχ. 59).

Τὸ κεφαλάκιν τ' ἔκοψα στοῦ βασιλιᾶ τὸ παίρων ἴ).

Ὁ γέρακας : Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα *ρήγας*—*ἔρηγας* κλπ., ἓνα ἄλλο ὄνομα ἀπὸ ὅσα λέγονται μέσα στὸ τραγούδι ἀντὶ τοῦ Ἀλέξανδρου εἶδαμε πὼς εἶναι τὸ ὄν. ὁ *γέρακας*. Τὸ περίεργο τοῦτο ὄνομα πιστεύω ὅτι πιθανώτατα εἶναι γνήσιο καὶ ἀρχικὸ μέσα στὸ τραγούδι, ἢ ἔστω μέσα σὲ μερικὲς παραλλαγές του. Πιθανώτατα δηλ. ὁ ριμαδόρος, ἀποκαλώντας *γέρακα* τὸν Ἀλέξανδρο, ἦταν ἐνήμερος τῆς λαϊκῆς μυθολογίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ *Μέ-*

τὴν τιμὴ της γίνεται (*Λαογρ.* 14, 11 παράγρ. Θ', 2 καὶ I, 3). Ὁ πατέρας της λυπᾶται μήπως ἐπιστρέφει χωρὶς τὴν τιμὴ της (*Λαογρ.* 14, 12, παράγρ. I, 4).

Αὐτὸ τὸ καθολικὸ ἄπλωμα τοῦ λόγου γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὸν πρῶτο παρθενικὸ ὄπνο, ποῦ δὲν ὑπῆρχε στίς παραδόσεις τῆς Ζακύνθου καὶ ὁμοῦς μπαίνει μέσα στὸ τραγούδι ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐξακολουθῶ νὰ ὑποστηρίξω ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὰ ἀνάλογα ἐπεισόδια τῆς Δρακοντοκτονίας, ἀφοῦ καὶ ἄλλα ἐπεισόδια ἀπὸ ἐκεῖ ἔχουν πρὸς τὸ ἴδιο τραγούδι ἐπίδρασει.

1) Ἐσφαλμένα εἶναι ὅσα γιὰ τὸν ἴδιο στίχο μοῦ παρατηρεῖ ὁ κ. Μανούσας (*Λαογρ.* 15, 362). Ἔχω ὑπόψη μου τὴν ὀρθὴ γνώμη τοῦ Ν. Πολίτη (*Λαογρ.* 1, 186) ὅτι τὸ Ροδιακὸ τραγούδι (*Λαογρ.* 1, 216 ἀριθμ. 5) ἔχει συμφυρμὸ πρὸς τὰ σχετικὰ «περὶ τοῦ φόνου τοῦ Σαρακηνοῦ καὶ τῆς πάλης πρὸς τὸν Χάρον». Νομίζω ὁμοῦς ὅτι καὶ ὁ Ν. Πολίτης κάνει σφάλμα ὅταν προβάλλῃ τοὺς συμφυρμούς αὐτούς, ποῦ εἶναι ἐπιφανειακοὶ (γιατὶ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν προέκταση τῆς περιγραφῆς τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἀράτη καὶ ἀπὸ τὴν προέκταση τῆς περιγραφῆς τῆς ἀμφίρροπης πάλης) καὶ δὲν καθορίζει τὸ κυρίαρχο πρόβλημα, ποῦ, κατὰ τὴν γνώμη μου, προβάλλει, δηλ. ὅτι τὸ Ροδιακὸ ἐκεῖνο τραγούδι ἔχει σκελετὸ τοῦ τὴν πάλη Διγενῆ καὶ Κάβουρα, μεταλλαγμένη σὲ Δρακοντοκτονία, ὅπου ὁ Δράκος ἐξουσιάζει τὸ νερὸ καὶ ὅποιος θὰ τὸν σκοτώσῃ θὰ πάρῃ καὶ μέρος ἀπὸ τὸ βασιλεῖο, καὶ τὴ βασιλοπούλα, ποῦ τώρα δὲν κινδυνεύει ἄμεσα. Ὅτι οἱ συμφυρμοὶ μὲ Σαρακηνοῦ καὶ Χάρο δὲν εἶναι ἀποφασιστικοί, ἀλλὰ ὅτι ἡ βασικὴ ἐξέλιξή τοῦ μῦθου τοῦ Ροδιακοῦ τραγουδιοῦ προχωρεῖ κατὰ τὸ πρότυπο Διγενῆ καὶ Κάβουρα, τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι παρόμοιοι ἀκριβῶς συμφυρμοί, τόσο μὲ τὸ Σαρακηνοῦ, ὅσο καὶ μὲ τὸ Χάρο, *συμβαίνουν καὶ σ' αὐτὲς ἀκόμη τὶς παραλλαγές τοῦ ἴδιου τοῦ τραγουδιοῦ Διγενῆ καὶ Κάβουρα* (βλ. μιὰ Ροδιακὴ τοῦ Δ. Χαβιαρᾶ *Λαογρ.* 1, 281—282 καὶ ὅσες ὁ καθηγ. Στ. Κυριακίδης παραθέτει *Λαογρ.* 6, 390—401 καὶ ἰδίως τὴν παραλλαγὴ Γ).

γας Ἀλέξαντρος ἀπόχτησε τὸ ἀθάνατο νερό, ἐπειδὴ τοῦ τὸ ἔφερε ἕνας κόρακας¹⁾, ἄρα ἕνας ἰέρακας ἢ γέρακας, ἢ, σύμφωνα μὲ ἄλλη παραλλαγή, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξαντρος φόρεσε φτεροῦγες ἀιτοῦ καὶ πέταξε σὰν ἀητὸς ψηλά. Τὸ ἐπεισόδιο δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετο μὲ ὅσα μυθολογοῦνται γιὰ τὸν Ἀλέξαντρο καὶ τοὺς ἀητοὺς πού τοὺς ἔδωσε μαζί ὁ ἥρωας καὶ κρατώντας σὲ κοντάρι ψηλὰ ἕνα κομμάτι κρέας τοὺς ἔκαμε νὰ τὸν ἀνεβάξουνε ψηλὰ στὸν οὐρανό. (Ἐπάρχουν καὶ χαρακτηριστικὲς λαϊκὲς ἀναπαραστάσεις τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ). Ἀμεσώτερα ὅμως τὸ ἐπεισόδιο τοῦτο συνδέεται μὲ παραμῦθια τῆς Ἡλείου πού τὰ ἔχει στὴ συλλογὴ του συγκεντρῶσει ὁ Ναιη καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα κάνει λόγο ὁ Ν. Πολίτης (*Παραδόσεις* 2, 1195—1196). Ἐκεῖ ὁ Ν. Πολίτης μὲ πιθανότητα συνδυάζει τὸν ἀητό, τὸ γεράκι καὶ τὶς κουροῦνες, πού οἱ σημερινοὶ μῦθοι ἀναφέρουν πὼς φέρνουν στὸν Ἀλέξαντρο τὸ ἀθάνατο νερό, μὲ τὸν ἀρχαῖο ἀητό καὶ τὶς περιστερές, πού σύμφωνα μὲ ἀρχαίους μῦθους ἔφεραν στὸ Δία τὴν ἀμβροσία καὶ τὸ νέκταρ, τοὺς ἀρχαίους αὐτοὺς προγόνους τοῦ σημερινοῦ μας ἀθάνατου νεροῦ, ἀφοῦ κυρίως αὐτὲς οἱ τροφὲς ἦσαν πού καὶ στοὺς Ὀλυμπίους Θεοὺς ἐξασφάλιζαν τὴν ἀθανασία.

Ἀητὸς καὶ γεράκι δὲν ἔχουν σημαντικὲς διαφορὲς καὶ πολλὲς φορὲς ὁ λαὸς μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ ἕνα ὄνομα ἀντὶ τοῦ ἄλλου. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρῶγμα, γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξαντρος, ἢ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ γερακιοῦ, ἢ ὁ ἴδιος σὰν μεγάλος «γέρακας» (δηλ. ἀρχικὰ «ἀητός»), πῆγε καὶ πῆρε τὸ ἀθάνατο νερό. Ἀμέσως ὕστερα συναντᾷ τὴ βασιλοπούλα—μάγισσα καὶ ἀκολουθεῖ ἢ μοιραία νύχτα τῆς δολοφονίας.

Τὸ σημαντικό εἶναι πὼς καὶ οἱ Ζακυνθινὲς παραδόσεις, πού ἐξετάσαμε πρὶ ἄνω καὶ πού διαπιστώσαμε πὼς τὴν ὑπόθεσίν τους χρησιμοποιοῦν γιὰ ὑπόθεσίν του καὶ ὁ συνθέτης τοῦ ἐξεταζόμενου τραγουδιοῦ, δὲν ἀγνοοῦν τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἀλέξαντρο, πού παίρνει μορφή ἀητοῦ. Στὴν παράδοση πρώτη (βλέπε πρὶ ἄνω σελ. 242) εἶδαμε ὅτι Ἀλέξαντρος μπῆκε κρυφὰ μέσα στὸν μεγάλο χρυσὸν ἀητό, ὅπου ἴσα ἴσα χωροῦσε, καὶ μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀητοῦ μπῆκε μέσα στὸ παλάτι τῆς βασιλοπούλας. Αὐτὸς ὁ μεγάλος ἀητὸς, τὸ μεγάλο γεράκι, ὁ γέρακας λοιπόν, πού δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Μέγα Ἀλέξαντρο, μποροῦσε πολὺ ὀμαλὰ—ὅπως τὸ ἔχω γράφει πρὶ ἄνω (βλέπε σελ. 239)—καὶ νὰ δημιουργήσῃ μὲ συμφυρμὸ μὲ τὸ «ρήγας» τὸν τύπο ἔρηγας, καί, ἐπίσης, μποροῦσε ἀποφασιστικὰ νὰ βοηθήσῃ στὴ δημιουργία τῶν ὑπόλοιπων τύπων, δηλ. καὶ τοῦ τύπου ὁ ἔρηγας (πού ἦταν βασικὸ λάθος νὰ ἐπιμένουν μὲ πείσμα νὰ τὸν παραμορφῶνουν τάχα σὲ «Ἐρρίκον τῆς Φλάντρας» καὶ νὰ βελθοῦν νὰ ματαιοπονοῦν ψάχνοντας τὴν ἄσχετη ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας) καὶ ἐπίσης τοῦ τύπου ὁ ἔρωτας, παρετυμολογικὰ σχηματισμένου ἀπὸ τὸ (γ)έρακας.

1) Βλέπε Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις* 2, 1195.

Στην αρχή της περυσινής μελέτης μου είχα γράψει (*Αρχ. Θρακ. Θησ.* 18, 340—341) πώς «εκείνο που μου χρησίμευε κίνητρο είναι ότι η μελέτη... δίνει την ευκαιρία να επιχειρηθῇ μιὰ πολύτιμη στρωματογραφική έρευνα και καταγραφή, που σκοπό της βάνει να εξηγήση στριφνούς και άπροσδόκητους συμφορμούς και να άποκαλύψη λανθάνουσες μεταπτώσεις στην πορεία μορφών και μοτίβων».

Τις μεταβολές στην πορεία αυτή, και στην περυσινή μελέτη μου τις είδαμε να καθορίζονται, και στην έφευεινή με περισσότερη πληρότητα μπορεί κανείς να τις διαπιστώσει. **Τελειώνοντας τὸ κεφάλαιο Γ', αξίζει, ἀντὶ γιὰ ἄλλη ἀνακεφαλαίωση, νὰ ρίξουμε μιὰ σύντομη ματιὰ στὴ γενικὴ πορεία τῶν μεταβολῶν αὐτῶν:** Ἡ Βαβυλώνα, ὁ μοιραῖος τόπος τῆς δολοφονίας τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου, ένώνεται μαζί με τις έντε Ζακυνθινές παραδόσεις τοῦ ἀθάνατου νεροῦ κλπ. και οἱ τελευταῖες, παραλλαγμένες, ένῶ ξεακολουθοῦν τὸ χαλαρὸ δεσμὸ τους με τὴ μυθιστορία τοῦ Ψευδοκαλλισθένη, ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος μεταπλάθουν ἄλλεπάλληλα χαρακτηριστικά τους επεισόδια, ἔπειτα τὰ συμφύρουν με τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ επεισόδια τῆς Δρακοντοκτονίας και τέλος δημιουργοῦν μιὰ νέα ρίμα, που ἄπαντᾶ κυρίως στὰ νησιά, τὴν Κρήτη και τὰ Ἑπτάνησα, και που μιλάει γιὰ τὸν γέρακα τὸν Ἀλέξανδρο και γιὰ τὸν τρόπο που ἐκεῖνος, ενεργώντας σὰ δράκοντα, κρατᾶει τὸ νερὸ τῆς πολιτείας και ἀναγκάζει τὴ βασιλοπούλα τοῦ τόπου νὰ τοῦ προσφερθῇ σὰν ἐξιλαστήριο θῦμα στις ἐπιθυμίες του. Στὸ τέλος ἀκολουθεῖ, μέσα στὴ νέα ρίμα, ἡ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου, που κατὰ βάθος εἶναι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξη τῶν επεισοδίων τοῦ κύκλου γιὰ τὸ ἀθάνατο νερὸ και γιὰ τὴ ματαιώση τῆς ἀθανασίας ἀπὸ κάποια γυναίκα, που ἄλλοτε εἶναι ἐρωμένη τοῦ Ἀλέξανδρου, μάγισσα και ἔνοχη στὸ ἐκούσιο ἔγκλημα, και ἄλλοτε εἶναι ἀδερφή του, ἀθῶα τώρα στὸ τυχαῖο και ἀκούσιο σφάλμα νὰ χυθῇ τὸ πολύτιμο ἀθάνατο νερὸ και νὰ συντομευθῇ ἔτσι τοῦ ἥρωα ὁ θάνατος. Ἐνῶ στὸ τραγούδι ἡ γυναίκα, που προκαλεῖ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου, ἐπιστρέφει στὸ παλάτι της πανηγυρίζοντας, περιστατικὸ παρμένο ἀπὸ ἐπίδραση τῆς Δρακοντοκτονίας, στις παραδόσεις ἢ ἴδια γυναίκα μεταμορφώνεται σὲ Νεράϊδα ἢ σὲ Γοργόνα και ξεακολουθεῖ νὰ γυρίσει τὰ πέλαια και νὰ κλαίει και νὰ ὀδύρεται ὅταν ἀπὸ τοὺς ναῦτες θὰ τύχει νὰ μαθαίνει πὼς ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος δὲ ζῆ πιὰ και δὲ βασιλεύει, και ὅλα αὐτὰ ἐξ αἰτίας δικῆς της. Ἀλλὰ ὁ θρηῖνος αὐτὸς τῆς ἔνοχης γυναίκας γιὰ τὸ μεγάλο κακὸ που ἔκαμε εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς δὲ λείπει οὔτε και ἀπὸ μερικὲς παραλλαγές τοῦ τραγουδιοῦ, ὅπου ἐπίσης παρουσιάζεται αὐτὴ νὰ κάθεται νὰ μοιρολογᾷ και νὰ μετανοιῶνῃ γιὰτὶ σκότωσε τὸν Ἀλέξανδρο (γιὰ τέτοιες παραλλαγές βλέπε *Λαογρ.* 14, 11 στὴν § I' ἄρ. 2).

Δ'

Ὅπως ἐσφαλμένη εἶναι ἡ γενικὴ θέση που ὁ κ. Μανούσικας πῆρε σὲ ὄλο τὸ πρόβλημα, ἔτσι συμβαίνει και με τὴν ἐρμηνεία που δίνει στὰ ἐπὶ μέ-

ρους μικρότερα θέματα, ἐνῶ γὰρ ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ καὶ μποροῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ φανῇ προσεκτικώτερος. Πιο κάτω ἐξετάζονται μερικές, οἱ κυριώτερες, ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτές.

Ἡ Φλάντρα : Ἐξετάζοντας τὴν αἰτία τῆς παρουσίας τοῦ ὀνόματος ἢ Φλάντρα, ὁ κ. Μανούσκακας (Λαογρ. 15, 342) παρασύρεται καὶ πάλι σὲ ὕψος ἀνάρμοστο. Διότι ὄφειλε νὰ μὴ γράψῃ ὅτι τοῦ προξενεῖ κατάπληξη ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρατρέχω σκόπιμα καὶ προσπαθῶ νὰ ἀποφύγω τὴ συζήτηση γιὰ τὸ ποῦθε προῆλθε ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος Φλάντρα καὶ ὅτι αὐτὸ δὲ θὰ τὸ ἔκανε «ἓνας σοβαρὸς καὶ καλόπιστος ἐρευνητής». Ὅσα ἔγραψα πέρουσι γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἦσαν ἀρκετά, ἀρκεῖ ὅποιος θὰ τὰ διάβαζε νὰ πρόσεχε καὶ νὰ εἶχε καὶ κάποια ἰδέα ἀπὸ ἀνάλογα λαογραφικὰ προβλήματα.

Ἀπεδείχθη πιὸ πάνω (σελ. 229) ὅτι ὁ τύπος Ἐρρίκος ἢ Ἐρρικας δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ τοπωνύμιον Φλάντρα καὶ ὅτι πουθενὰ δὲ συνυπάρχει στὶς παραλλαγές. Ἡ Φλάντρα ἀναφέρεται μόνο μαζί μὲ τὸν Ἀλέξαντρο καὶ μὲ τὸν ρήγα (ἔρηγα) ἢ γέροακα. Στὶς παραλλαγές ἀναφέρεται «ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρα» καὶ «ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος, πού ἦταν ἀπ' τὴ Φιλάντρα». Ἡ προέλευση τῆς Φλάντρας ἄρα στὸ τραγούδι τοῦτο δὲν εἶναι ἀρχικὴ ἀλλὰ νεώτερον, πού ὀφείλεται μονάχα στὴ σύμπτωση τῆς ὁμοιοκαταληξίας : Δηλαδή ἓνα ὄνομα ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἓνα ἄλλο ὁμοιοκατάληκτο. Ἄν δὲν ὑπῆρχε τὸ πρῶτο, ποτὲ στὸν ἴδιο στίχο δὲ θὰ παρουσιαζόταν τὸ δεύτερον. Ἔτσι σὲ παραλλαγές τοῦ Θανάτου τοῦ Διγενῆ λέγεται ὅτι ὁ ἥρωας περπάτησε μονάχος μέσα στῆς Ἀραβίᾶς τοὺς κάμπους ἢ στῆς Ἀραβίνας τὰ βουνά, ἀλλὰ ἔπειτα σὲ μερικές παραλλαγές ἔγινε στῆς Ἀϊ Μαρίνας τὰ βουνά καὶ στῆς Ἀλουραριᾶς τοὺς κάμπους. Ὅπως θὰ ἦταν πολὺ ἀστεῖο νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ἀπ' αὐτὸ πῶς ὁ Διγενῆς πολέμησε στὴ Βουλγαρία, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ παρουσιάζεται στὰ τραγούδια τοῦ Θανάτου τοῦ ἢ Γουργαριά, κατὰ τὸν ἴδιο λόγο ἦταν ἐντελῶς περιττὸ νὰ εἰπῶ περισσότερα γιὰ τὴ Φλάντρα, πού ὑποκαθιστᾷ τὴν ὁμοιοκατάληκτὴ τῆς Ἀλεξάντρα. Ἀκριβῶς γι' αὐτὴ τὴν αἰτία ἀρκέσθηκα νὰ γράψω πέρουσι τὰ ἐξῆς (σελ. 347) : «Ὅσο γιὰ τὸ ὄνομα Φλάντρα, αὐτὸ στὸ τραγούδι τοῦτο δὲν ἔχει ἀρχικὰ σχέση μὲ τὸ τοπικὸ Flandre, ἀλλὰ εἶναι τύπος πού ἔχει ἀφειρηγία του τὴν Ἀλεξάντρα ἢ Ἀλεξάντρεια, ὅπως καὶ ἀντὶ «στῆς Ἀραβίᾶς τοὺς κάμπους» σὲ ἀνάλογα τραγούδια ἔγινε στῆς Ἐριβοιάς ἢ στῆς Γουργαριᾶς κλπ.» Ὁ κ. Μανούσκακας λέγει ἐπιγραμματικὰ : «Οἱ γραμμὲς αὐτὲς δὲ λένε τίποτε» (σελ. 342). Σήμερα ὅμως εἶναι ὑποχρεωμένος, σιωπώντας, νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι οἱ γραμμὲς αὐτὲς ἔλεγαν πάρα πολλά, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος δὲν τὰ ἀντελήφθη 1).

1) Ὁ ἀποφθεγματικὸς του τόνος καὶ ἡ βεβαιότητά του γιὰ πράγματα δῆθεν λαμβασμένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους προέρχεται, διότι θέλησε νὰ ἀναμειχθῆ σὲ τομέα ἐρευνας γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν εἶχε τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια νὰ ἀσχοληθῆ, πολὺ περισσότερο μάλιστα ὅταν ὁ τομέας αὐτὸς παρουσιάξῃ πολὺπλοκα καὶ ἰδιότυπα προβλήματα. Ἐδῶ

Ἄς μὴ νομίση δὲ κανεὶς πὼς εἶναι μοναδικὸ τὸ παράδειγμα ὅπου ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεα ξεφυτρώνει ἡ Φλάντρα. Στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι συμβαίνει ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἐπίθετο Ἀλεξαντρειανός ἢ Ἀλεξαντρινός νὰ γεννιέται τὸ ἐπίθετο Φιλαντριανός. Στὸ τραγοῦδι τῆς Κατάρρας τῆς Ἀπαρνημένης, στὴν παραλλαγή πού προτίμησεν ὁ Ν. Πολίτης (Ἐκλογαὶ ἀριθμ. 128 Α' στίχ. 22) λέγεται :

Ἔχω κι' ἐγὼ λινὸ παννὶ σαράντα πέντε πῆχες.

Τὸ παννὶ αὐτὸ σὲ μιὰ παραλλαγή λέγεται Ἀλεξαντρινό. Βλέπε Ἱστορ. Λεξικὸν τόμ. Α σελ. 420 λῆμμα «Ἀλεξαντρινός» ὅπου ἀπὸ Ἡπειρωτικῆ παραλλαγή τῆς Ἀπαρνημένης λέγεται ὁ στίχος :

Κι' ἔχω Ἀλεξαντρινὸ παννὶ σαράντα πέντε πῆχες.

Σὲ ἄλλη παραλλαγή ἡ ἴδια ἡ κόρη ὀνομάζεται Ἀλεξαντρινή (Λάσκαρη, Λίστα σελ. 404-405. Ἐπίσης στὸ Ναύπλιο=Ἦλη 2.109). Σὲ Ναξιακῆ ὁμοῦ παραλλαγή τὸ Ἀλεξαντρινὸ παννὶ μεταβάλλεται σὲ Φιλαντριανό. Βλέπε Ἀρχεῖο Ἱστορ. Λεξικοῦ, χειρόγραφα ἀριθμ. 380 σελ. 25, ἀριθμ. 440 σελ. 301 καὶ ἀριθμ. 548 σελ. 304, ὅπου παραδίδεται ὁ στίχος :

Κι' ἔχω παννὶ Φιλαντριανὸ κάπου ἐξῆντα πῆχες.

Προσθέτω καὶ ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Πρόκειται γιὰ τραγοῦδι τῆς Ἀλυράνθου Νάξου (Λαογρ. 5, 184) :

Τὸ ἓνα ἀρμενίζει μὲ βοριά,
Φιλαντριανή μου λεμονιά.

Δὲ νομίζω νὰ πρόκειται γιὰ λεμονιά πού ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ Φλάντρα τοῦ Βελγίου, ἀλλὰ εἶναι προφανές ὅτι καὶ ἐδῶ λέγεται Φιλαντριανός ἀντὶ τοῦ Ἀλεξαντρειανός, τὸ ὁποῖο (βλ. λῆμμα, στὸ Ἱστορ. Λεξ. τόμ. Α' σελ. 420) λέγεται «ἐπὶ τινων πραγμάτων ἐξαιρετικῶν διὰ τὴν προσέλευσίν των καὶ δὴ πολυτιμότερων πως».

Αὕτῃ εἶναι ἡ θέση τῆς Φλάντρας καὶ τοῦ ἐπιθ. Φιλαντριανός μέσα στοὺς στίχους τῶν δημοτικῶν μας τραγοῦδιῶν : Εἶναι ὁ ἴσκιος τῆς Ἀλεξάντρειας καὶ τοῦ ἐπιθ. Ἀλεξαντρειανός. Εἶναι ὀνόματα πού ἀνακατεύονται μὲ τοὺς ἥρωες καὶ μὲ τὰ εἶδη πού σχετίζονται μὲ τὴν πόλη τοῦ Ἀλέξαντρου καὶ παίρνουν αἴγλη ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς.

Ὁ Ἀλεξινιός : Λανθασμένα εἶναι καὶ ὅσα ὁ κ. Μανούσακας γράφει (Λαογρ. 15, 358—359) γιὰ τὸν Ἀλεξινιὸ τοῦ σύντομου Κρητικοῦ τραγοῦδιοῦ πού εἶναι στὴ συλλογὴ τοῦ Ἀρ. Κριάρη καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο πέρυσι εἶχα προ-

π. χ. δὲν ἔχει καμιὰ πέραση τὸ περίφημο ἐκεῖνο φιλολογικὸ ἀξίωμα «lectio difficilior potior» πού ρυθμίζει τὴν προτίμησιν γιὰ τὶς γραφές τῶν χειρογράφων. Διότι ἐδῶ ἰσχυρότερη παρουσιάζεται ὄχι ἡ δυσκολώτερη ἀλλὰ ἡ κοινότερη γραφή, εἴτε εἶναι Ἀραβία, εἴτε Ἀλεξάντρα, εἴτε τόσα ἄλλα τοπωνύμια καὶ κύρια ὀνόματα, πού ἀφθονοῦν μέσα στοὺς δημοτικὸς στίχους.

τείνει τὴν ἐρμηνεία ὅτι κάτω ἀπὸ αὐτὸ πιθανώτατα κρύβεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλέξαντρου (βλ. *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 18, 353). Νεώτερα στοιχεῖα, πού ἐνισχύουν ἀκόμη πιὸ πολὺ ὅσα ἐγραψα πέρυσι, βλέπε στὴν ὑποσημείωση ¹⁾. Ἀπὸ αὐτὰ βεβαιώνεται ὅτι Ἀλεξιμὸς καὶ Ἀλεξινὸς καὶ Ἀλεξαντρειανὸς εἶναι συνώνυμα καὶ σημαίνουν αὐτὸν πού εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεια. Καὶ τέτοιοι μέσα στὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι μονάχα ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος. Ἔνα ἀκόμη,

1) Ὁ Ἀλεξιμὸς τοῦ Κρητικοῦ τραγουδιοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸ ἐπίθ. Ἀλεξινὸς πού λέγεται ἐπίσης στὴν Κρήτη καὶ σημαίνει αὐτὸν πού εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεια. Βλ. Ἱστορ. Λεξ. τόμ. Α' σελ. 420, λῆμμα Ἀλεξινὸς ὅπου λέγεται καὶ ὁ στίχος :

νὰ κάμω πράσινα κεριά κι' Ἀλεξινὸς λαμπάδες.

Ὁ τύπος Ἀλεξινὸς ἀντὶ Ἀλεξαντρειανὸς προέρχεται, κατὰ τὸ Ἱστορ. Λεξικό, ἀπὸ παρετυμολογία πρὸς τὸ κύριο ὄνομα Ἀλέξης. Τὸ τελευταῖο ὄχι σπάνια ἀπαντᾷ στὰ Ἀκριτικὰ τραγούδια καὶ «εἶναι ἴσως ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλων Ἀκριτικῶν ἀσμάτων», ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Ν. Πολίτης (*Ἐκλογαὶ* ἀριθ. 70, πρόλογος στὸ Μικρὸ Βλαχόπουλο, ὅπου ἐξετάζει τὸν Ἀλέξη τὸν Ἀντρειωμένο). Βλέπε καὶ ὅσα ἔχω γράψει γιὰ τὸ ἴδιο θέμα (*Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 18, 352—353). Ἀλεξινὸς καὶ Ἀλεξαντρειανὸς εἶναι ἄρα συνώνυμα, καὶ ὅταν πρόκειται ὄχι γιὰ πολύτιμα ἀντικείμενα φερμένα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεια, ἀλλὰ γιὰ κύριο πρόσωπο, τότε Ἀλεξινὸς, Ἀλεξαντρειανὸς καὶ Ἀλεξαντροπολίτης εἶναι ταυτόσημα. Ἀλεξαντροπολίτης ὅμως (βλ. Ἱστορ. Λεξ. στὸ ἴδιο λῆμμα) εἶναι μέσα σὲ τραγούδια καὶ ἐπωδὲς τὸ τυπικὸ ἐπίθετο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάντρου, πού κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεια. Οἱ ἐξῆς δύο στίχοι εἶναι ταυτόσημοι :

Ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος Ἀλεξαντροπολίτης

(Ἱστορ. Λεξ. λῆμμα «Ἀλεξαντροπολίτης»)

Ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρεια

(στίχος συνηθισμένος).

Ἡ μόνη δυνατὴ ἀμφιβολία, πού τώρα σκέπτομαι ὅτι ἐνδέχεται κανεὶς νὰ ὑποδείξη καὶ θέλω γιὰ τοῦτο νὰ τὴν ἐξετάσω ἐδῶ, χωρὶς ὅμως τελικὰ νὰ τὴν παραδέχωμαι, εἶναι ἡ ἐξῆς : Κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἀλεξινὸς ἢ Ἀλεξιμὸς, πού σκοτώνει στὴν Κρήτη τὸ μεγάλο φίδι στὸ λιβάδι καὶ πού τὸ ξεμετρᾷ πόσες ὄργυες εἶναι (βλ. τὸ κείμενο τοῦ τραγουδιοῦ στὸ *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 18, 353), μήπως ὑποκρύπτεται ὁ Ἐλενος ὁ Διγενῆς, πού σκοτώνει ἀρχικὰ τὸ μεγάλο φίδι μὲ τοὺς ἐξήντα κύκλους καὶ τὶς ἑβδομητταδὺ καμάρες ; Βλέπε *Λαογρ.* 1, 209 ἀριθμ. 1 στίχ. 52—55, ἀπὸ Κυπριακὸ τραγούδι :

Τσαὶ πὰ στὰ γλυκοξίφωτα, πού πὰ νὰ ξημερώση,
στσιαστήκασιν τ' ἀμμάδκια μου τ' ἔναν μεγάλοφ φρίν
ἐξήντα τσύνκλους ἔκαμνεν, βδομητταδκνὸ καμάρες,
τὸ ἀκόμα δκνὸ τσुकλίσματα τὸν Ἐλενον νὰ φρή.

Δηλ. ὁ Διγενῆς αὐτὸς, ἐπειδὴ τοὺς φοβεροὺς του ἄθλους τοὺς πραγματοποιεῖ συχνὰ «στῆς Ἀλεξάντρεις τὰ βουνά», μήπως γιὰ τοῦτο ἔχει ὀνομαστῆ ἐδῶ καὶ Ἀλεξιμὸς, δηλ. Ἀλεξαντρειανὸς ; Ἀλλὰ δὲ νομίζω ὅτι ὁ Διγενῆς ἔχει σχέση ἐδῶ. Τὰ ἐπίθετα Ἀλεξαντρειανὸς καὶ Ἀλεξαντροπολίτης ἀποδίδονται μόνον στὸν Μέγα Ἀλέξαντρο. Γιατί ὄχι καὶ τὸ Ἀλεξινὸς, πού εἶναι τὸ συνώνυμό τους ; Ὅχι μόνον ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξαντρος ἔχτισε τὴν Ἀλεξάντρεια, οὔτε καὶ μόνον ἐπειδὴ τὰ δύο ὀνόματα (Ἀλέξαντρος — Ἀλεξάντρεια) ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα, ἀλλὰ, νομίζω, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξαντρος ἔχει ταφῆ στὴν Ἀλεξάντρεια κατὰ τὴ λαϊκὴ μυθολογία (βλ. πιὸ πάνω σελ. 230 σημ. 1).

ἀλλά ὄχι εὐκαταφρόνητο, ἐπιχείρημα ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς θεωρῶ τὸ ὅτι στὴν Κρήτη, ἄρα στὴν πατρίδα τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸν Ἑλεξινιό, ἀναφέρεται πράγματι σὲ παραδόσεις ὁ Μέγας Ἑλεξάντρος σὺν δρακοντοκτόνος (Βλέπε τὴν Κρητικὴν παράδοση γιὰ τὸν Ἑλεξάντρο, τὸ δράκο καὶ τὸ ἀθάνατο νερό, γιὰ τὴν ὁποία ἔκαμα λόγο πρὸ πάνω, σελ. 240, καὶ ἡ ὁποία ὑπάρχει στὸν Πολίτη, *Παραδόσεις* 1, 308 ἀριθμ. 552). Εἶναι λοιπὸν χωρὶς ἀξία ὅσα γράφει ὁ κ. Μανούσακας (σελ. 358) γιὰ «ἀνεύθυνη εἰκασία» καὶ (σελ. 359) γιὰ «ὑπόθεση τολμηρῆ καὶ πάντως ἀναπόδεικτη». Τὸν διαψεύδουν οἱ θεῶλοι καὶ οἱ παραδόσεις τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τῆς Κρήτης.

Τὸ πρόβλημα τῆς Δρακοντοκτονίας στὸν Καραγκιόζη : Λάθη εἶναι καὶ ὅλα ὅσα ὁ κ. Μανούσακας γράφει γιὰ τὸν Καραγκιόζη καὶ τὴν παράστασή του τῆς Δρακοντοκτονίας. Ἡ γνώμη τῶν ἄλλων δὲν ἰσχύει, ἂν κανεὶς κατορθῶνῃ ὁ ἴδιος νὰ ἐξακριβώσῃ πληρέστερα τὸ ὑλικὸ καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ μόνος του. Ρώτησα καὶ βεβαιώθηκα πῶς ἔλαιζαν τὸ 1920—1930 στὰ πανηγύρια τοῦ Γυθείου καὶ γενικὰ σ' ὅλη τὴ Λακωνία τὴν παράσταση τοῦ «Θηρίου καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου». Ἐπειδὴ ὁ λόγος θὰ μάκραιναι πολὺ, νομίζω σωστὸ ν' ἀσχοληθῶ σὲ ἰδιαίτερη μελέτη γιὰ τὸ θέμα τοῦτο, ἀναφέροντας τώρα μόνο ἓνα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα πού ἔχω φτάσει : Ὅτι στὸ «Θηρίο» τοῦ Καραγκιόζη δὲν πρόκειται γιὰ τὸ τραγούδι τοῦ Ἁϊ—Γιωργιοῦ (ὅπως λανθασμένα νομίζουν ὁ κ. Μανούσακας καὶ οἱ πηγές πού θαυμάζει καὶ ἀπὸ ὅπου ἀντλεῖ, βλέπε *Λαογρ.* 15, 359), ἀλλὰ ὑπόκεινται σὺν πρότυπο ἀρκετὰ λεπτομερειακὰ ἐπεισόδια τοῦ τραγουδιοῦ Διγενῆ καὶ Κάβουρα, ἐληρρασμένα καὶ ἀπὸ τὴ Δρακοντοκτονία τοῦ Διγενῆ, ὅπως ἡ τελευταία περιγράφεται μέσα στὰ τραγούδια τοῦ Θανάτου τοῦ Διγενῆ. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συμπληρῶνουν καὶ ἐνισχύουν ὅσα σωστά σημείωσε ὁ καθηγητῆς Στίλπ. Κυριακίδης γιὰ τὸ ἴδιο θέμα (*Λαογρ.* 6, 368 κέξ. ἰδίως σελ. 387).

Τὸ λατρευτικὸ δρώμενο τῆς Ἀράχovas : Λανθασμένα εἶναι καὶ αὐτὰ πού ὁ κ. Μανούσακας γράφει γιὰ ὅσα ἔχω εἰπῆ γιὰ τὸ λατρευτικὸ ἔθιμο τῆς Ἀράχovas τοῦ Παρνασσοῦ. Τὰ πράγματα ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ὅπως πέρυσιν τὰ ἐρμήνευσα. Ὁ κ. Μανούσακας διάβασε ὅσα ἔγραψα, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐνόησε. Γιὰ τοῦτο καὶ γράφει τόσο ἐπικριτικὰ (*Λαογρ.* 15, 355—356). Ὅσα λέγει γιὰ τὸ τραγούδι «Πανηγυράκι» εἶναι γνωστὰ καὶ περὶτευαν, καὶ ὅσα γράφει εἰρωνικὰ (σελ. 356 «ὁ δράκος ἔχει γίνει δρακοντοκτόνος, μ' ἄλλα λόγια... φονιάς τοῦ ἑαυτοῦ του!») ἐπίσης περιτεύουν καὶ δὲν ἀρμόζουν. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν γιὰ χάριν τοῦ κ. Μανούσακα ὅτι, *ὅταν σὲ λατρευτικὰ ἔθιμα λέγωνται κάποιοι λόγοι, ρυθμικοὶ ἢ ἄρρυθμοὶ ἀδιάφορο, καὶ ὅταν ταυτόχρονα ἐκτελοῦνται κάποιες πράξεις σχετικὲς μὲ τὰ λεγόμενα ἐκεῖνα, τότε ὅλα αὐτὰ ἀπαρτίζουν «δρώμενο».*

Ὅταν λοιπὸν στὸ πανηγύρι τῆς Ἀράχovas τραγουδοῦν ἓνα στίχο, πού

ἐκφράζει προσωπικὴ παράκληση πρὸς τὸ δράκο γιὰ ν' ἀφήσῃ τὸ νερὸ ¹⁾ καὶ ταυτόχρονα ἀρῆθουνε τὸ νερὸ νὰ ξανατρέξῃ, αὐτὰ στὴν οὐσία σημαίνουν πὼς ὁ Δράκος ἄκουσε τὴν παράκληση τῶν προσκυνητῶν καὶ εὐδόκησε ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερο τὸ νερό. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀρθὴ λύση. Ἐκκεῖ καὶ πέρα, κάθε ἐρευνα, σχετικὴ μὲ τὸ ὅτι τὰ λόγια ποῦ τραγουδοῦν εἶναι ἕνας ὠρισμένος στίχος καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιον τραγούδι, ἀποτελεῖ τὴν ἱστορία τῶν στοιχείων ποῦ ἀπαρτίζουν τὸ ἔθιμο, ποτὲ ὅμως δὲ μεταβάλλει τὸν σημερινὸ χαρακτῆρα τοῦ λατρευτικοῦ ἔθιμου. Ἐν μάλιστα τὸ σχετικὸ τραγούδι συμβαίνει νὰ ἀναφέρεται πρὶν καὶ νὰ εἶναι πολὺ γνωστὸ, τότε ἡ συζήτηση γίνεται διὸ φορὸς περιττή.

Τὸ κροῦσος τῆς Ἀντριανόπολης: Γιὰ τὸ τραγούδι τοῦτο ἔγραψα πέρυσι μερικὲς γραμμὲς (βλ. σελ. 346), ἀναφέροντας περιληπτικὰ τὸ συμπέρασμα ποῦ διεξοδικὰ εἶχα ἀρχίσει ν' ἀναπτύσσω σὲ εἰδικὴ γι' αὐτὸ μελέτη μου. Τὴ λεπτομέρεια αὐτὴ γιὰ ἐτοιμαζόμενη ἀπὸ πέρυσι μικρὴ ἐργασία τὴν ἔχω ἀπὸ τότε ἀνακοινώσῃ στὸν κ. Μανούσακα. Γιὰ τοῦτο ἀπορῶ γιατί δὲν περιμένε νὰ ἐκδοθῇ ἡ ἐργασία ἐκείνη, ἀλλὰ βιάστηκε γιὰ νὰ γράψῃ πολλὰ (βλ. *Λαογρ.* 15, 366—368), ἀλλὰ ἄσχετα, ἀλλὰ ἀνακριβῆ καὶ ἀλλὰ σὲ ὕφος ποῦ δὲν ἀρμόζει στὴ συζήτηση. Τὴν ἱστορία τῶν γεγονότων τοῦ 1205 μ. Χ. τὴν εἶχα ὑπόψῃ μου καὶ περιττεύουν οἱ ἀνάρμοστες²⁾ εἰρωνίες τοῦ κ. Μανού-

1) Ἴδου τὸ ἔθιμο: Ἔχουν κόψει τὸ νερὸ καὶ τὴν ὥρα ποῦ λένε, στὸ τραγούδι πάνω, τὸ στίχο «Ἀπόλα, δράκο μ', τὸ νερὸ νὰ πιῇ τὸ πανηγύρι» ἀπολοῦν πάλι τὸ νερὸ ἀπ' τὴ δεξαμενὴ. Βλ. *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ.* 5, 52 καὶ *Ἀρχ. Θεολ. Θεσ.* 18, 349.

2) Ἀνάρμοστες γιὰ σοβαρὴ ἐπιστημονικὴ συζήτηση εἰρωνίες, ποῦ ἔχουν μάλιστα στηρικτὴ σὲ ἀνακριβῆ κρίση, ἐννοῶ ὅσα γιὰ τὸ σημεῖο τοῦτο γράφει ὁ κ. Μανούσακας (*Λαογρ.* 15, 167): «Ὁ κ. Ρωμαῖος πρὶν ἀποφανθῆ ἔτσι πρόχειρα γιὰ τὴ χρονολογία 1205, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ στηρίξῃ σ' αὐτὴν τέτοιας ποιότητος πολεμικὴ, ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀνατρέξῃ λίγο καὶ στὴν ἱστορία (ἀπὸ τὸ καθῆκον αὐτὸ δὲν τὸν ἀπλάσσει ἡ δὴλωσή του στὴ σελ. 344, πὼς ἀνήκει στὴ «Μυθολογικὴ Σχολή»!), ὁπότε θὰ διαπίστωνε πὼς ἡ χρονολογία αὐτὴ ἀποκλείεται νὰ εἶναι σωστή». Σὲ τί πρῶτα καὶ σὲ τί ὕστερα ν' ἀπαντήσω; Γιὰ τὸ «πρὶν ἀποφανθῆ ἔτσι πρόχειρα», ἀφοῦ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ βασικὸ γνῶρισμα ὅλης τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Μανούσακα, καὶ γιὰ τὴν αἰτία αὐτὴ διαρκῶς συλλαμβάνεται ν' ἀγνοῇ ὅλα τὰ προβλήματα, λαογραφικὰ καὶ φιλολογικὰ, μὲ τὰ ὁποῖα ἔχει καταπιαστῆ στὶς δυὸ μελέτες του γιὰ τὸ τραγούδι τοῦ Ἑρρίκου τῆς Φλάντρας; Ἡ γιὰ τὸ ὕφος τῆς εἰρωνίας, ποῦ, ἂν ὁ κ. Μανούσακας θὰ εἶχε τὴ γνώμη πὼς τοῦ ταιριάζει νὰ γράφῃ ἔτσι, πάντως ἐπιμένο νὰ βρῶσκω πὼς διόλου δὲν ταιρίαζε οὔτε γιὰ τίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία» οὔτε καὶ γιὰ τὸν συζητητὴ του, ποῦ μὲ τόση εὐγένεια καὶ σεβασμὸ μίλησε ἐπανειλημμένα πέρυσι γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ κ. Μανούσακα. Ποιὰ εἶναι «ἡ τέτοιας ποιότητος πολεμικὴ» μου; Ὅτι μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ σεβασμὸ ἀσχολήθηκα νὰ διορθώσω σοβαρώτατες πλάνες, καὶ τοῦτο μόνο ἀπὸ τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια; Ἀλλὰ ἄς ἔρθουμε στὴν οὐσία: «Ἐπρεπε νὰ εἶχε ἀνατρέξῃ λίγο καὶ στὴν ἱστορία», γράφει. Ὁ ἴδιος λόγος ποῦ παρακίνησε τὸν κ. Μανούσακα ν' ἀνατρέξῃ — καὶ ἄς ἀποφεύγῃ νὰ τὸ δηλώσῃ—εἶχε πρὶν παρακινήσει καὶ μένα. Κοινὴ αἰτία εἶναι ἡ σοφὴ ὑπόδειξις τοῦ Ν. Πολίτου (*Ἐμλογαί*, ἀριθμ. 1, στὸν πρόλογό του γιὰ τὸ τραγούδι

σακα (βλ. σελ. 367, αλλά και 366 και 368). Ἐκεῖνο ὅμως πού, φαίνεται, δὲν γνωρίζει ὁ συζητητής μου εἶναι ὅτι ἓνα περιστατικό μπορεῖ μέσα στὴν προφορική παράδοση νὰ πάρη σὲ λίγον καιρὸ τὴν ἀκριβῶς ἀντίστροφη ψυχολογική τοποθέτηση. Μπορεῖ δηλ. ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς Ἁγία-Σοφιάς νὰ μὴ θέλη μὲ κανέναν τρόπο νὰ φύγη τὸ 1204 γιὰ τὴ χώρα τῶν ἱερόσουλων Σταυροφόρων, καί, ἐνῶ τὴν παίρνουν διὰ τῆς βίας, αὐτὴ νὰ φεύγη κάτω ἀπὸ τὴν καρὶνα τοῦ καραβιοῦ καὶ νὰ μένη βουλιαγμένη κοντὰ στὴν πατρίδα της. Ἄλλὰ καὶ μπορεῖ, λίγο ἀργότερα, τὸ 1453, ἡ ἴδια ἀνάμνηση ν' ἀλλάξη καὶ σφοδρῶς τῶρα ἐπιθυμία νὰ ἐκφράζεται γιὰ νὰ σταλῇ ἡ Ἁγία Τράπεζα στὴ Φραγκιά. Τὰ γεγονότα τοῦ Πάσχα τοῦ 1205 ἔμειναν, φαίνεται, σταθερὴ ἀνάμνηση (βλ. καὶ Πολίτου *Ἐκλογαί*, ἀριθμ. 1, σημείωση) καὶ ἀποτελέσαν τὸν ἱστορικό πυρῆνα τοῦ πρώτου τραγουδιοῦ. Καί, ὅταν ἀργότερα τοῦτο διασκευάζεται καὶ προβάλλει ἡ Ἀντριανόπολη σὰν μιὰ «πολυκρουσεμένη», σὲ ἀλλεπάλληλες φορές, — σὲ κείνες τὶς τρεῖς φορές πού γύρω σιὰ 1205 καὶ μέσα σὲ δυὸ χρόνια τὶς ὑπόφερε, καὶ στὶς ἄλλες τὶς κατοπινὲς τοῦ 1353 καὶ τοῦ 1361, — ἀκόμη καὶ τότε ὁ ἱστορικός πυρῆνας τῶν γεγονότων τοῦ Πάσχα ἐκεῖνου ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῇ, σὰν χαρακτηριστικὸς ἐπίλογος τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ μοτίβο τῶν τριῶν ἑορτῶν, μὲ κύριο γνώρισμα τὴν ἑορτὴ τῶν Βαίων ἕως τὸ Πάσχα, ἦταν τότε πάρα πολὺ ἐνωρὶς γιὰ νὰ εἶχε γίνει τυποποιημένο γιὰ ἱστορικά τραγούδια. Ἄρα θὰ πρέπη νὰ ἐξετάζεται ὄχι σὰν ἓνα ἔτοιμο χρονολογικὸ μοτίβο, μεταφερόμενο κατὰ τύχη ἀπὸ ἄλλα ἱστορικά, ἀλλὰ σὰν εἰδικὰ γιὰ τὴν περίσταση ἐκεῖνη δημιουργημένο δίστιχο, πού ἀποσκο-

τῆς Ἀντριανόπολης) πού μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «Τότε (τὸ 1361 μ. Χρ.) θὰ διετεθεῖτο ἀκόμη νοπὴ ἢ μνήμη τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀλώσεων καὶ καταστροφῶν τῆς πρώτης μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλεως τῆς Θράκης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὑπὸ Φράγκων, Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων, ἀφοῦ μάλιστα τρεῖς τοῦτων ἔγιναν ἐντὸς δύο ἐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεως τὰ ἱστορικά ἄσματα εἶναι σύγχρονα τῶν γεγονότων, τὸ ἄσμα τοῦτο δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ παλαιότατον τῶν ἱστορικῶν δημοτικῶν ἄσμάτων μας».

Ἀυτὰ τὰ σοφὰ τοῦ Νικολάου Πολίτη εἶχα ὑπόψη μου, καὶ ἐπειδὴ «θὰ διετεθεῖτο ἀκόμη νοπὴ ἢ μνήμη τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀλώσεων καὶ καταστροφῶν», ἐπειδὴ οἱ πολλὲς καταστροφές πού θυμόντουσαν νὰ γίνονται μέσα σὲ δυὸ χρόνια συμφωνοῦν μὲ τὸ κύριο ἐπίθετο «πολυκρουσεμένη» Ἀντριανόπολη, ἐπειδὴ καὶ τότε στὴν ἱστορία καὶ τώρα στὸ τραγούδι ὅλα αὐτὰ ἔγιναν *τὴν ἑβδομάδα τοῦ Πάσχα*, γιὰ τοῦτο καὶ στὴν ἱστορία ἀνάτρεξα καὶ στὸ συμπέρασμα πού ἔφτασα σωστὰ νομίζω ὅτι ὀδηγήθηκα. Ἄλλὰ ὁ κ. Μανούσασκας γιὰτὶ ἀναφέρει τὸν Jean Longnon καὶ ἀποσιωπᾷ τὸν Πολίτη, πού ἔδωσε καὶ σὲ μένα καὶ στὸν κ. Μανούσασκα τὴν πρώτη ἄσφραξη «ν' ἀνατρέξουμε λίγο καὶ στὴν ἱστορία»; Εἶναι σωστὸ νὰ γράφῃ ἔτσι, «μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ στηρίξῃ σ' αὐτὰ τέτοιας ποιότητος πολεμική»; Ἀυτοῦμαι εἰλικρινὰ πού διαρκῶς διαπιστώνω ὅτι ὅσους βαρεῖς καὶ ἀνάρμοστους χαρακτηρισμοὺς ἔχει γράψῃ ὁ κ. Μανούσασκας, ὅλοι τους, κατὰ μιὰ τραγικὴ εἰρωνία τῆς τύχης, ἀντιστρέφονται καὶ ἐφαρμύζονται ἀκριβῶς πάνω στὴν ἐργασία του καὶ στὰ πρόχειρα συμπεράσματά της.

ποῦσε νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰδικὴ χρονολογικὴ ἀνάμνηση κάποιας ἄλωσης. Καὶ τέτοια, πάνω στὴν ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα, ἦταν ἡ ἄλωση τοῦ 1205. Γιὰ καμιὰν ἄλλῃ ἄλωση δὲν μαρτυρεῖται Πάσχα (βλ. Πολίτην, ἔνθ' ἄν.).

Γιὰ ὅλα ὅμως αὐτὰ, ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν τὰ ἔχη ὑπόψη τοῦ ὁ κ. Μανούσακας ἀφοῦ συνεχῶς συλλαμβάνεται νὰ μὴν εἶναι ἐνήμερος στὰ προβλήματα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, θὰ κάμω διεξοδικὸ λόγος στὴ μελέτη μου γιὰ τὸ τραγούδι τῆς Ἀντριανόπολης, ποὺ θὰ δημοσιευτῇ στὸν ἐπόμενον τόμο τοῦ «Ἀρχαίου Θρακικοῦ Θησαυροῦ». Ὅσο γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ 813 μ. Χρ., ποὺ τὴν ἀναφέρει ὁ κ. Γ. Μέγας, εἶναι χρονολογία ποὺ τὴ βρῖσκω πάρα πολὺ ἀπομακρυσμένη¹⁾—ἀρχαιότερη καὶ ἀπὸ τὰ Ἀκριτικά—καὶ ἐπίσης παρατηρῶ ὅτι δὲν ταιριάζει μὲ τὸν κεντρικὸ χαρακτηρισμὸ «πολυχροουσεμένη» ποὺ προϋποθέτει καὶ ἄλλες προηγούμενες λεηλασίες τῆς, ὅλες ὅμως χρονικὰ ὄχι ἀπομακρυσμένες μεταξὺ τους.

Ὁ συμφυρμὸς μὲ τὸ Διγενῆ : Ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ γίνῃ ἡ συγκόλλησις τῶν δυῶ ξένων τραγουδιῶν δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ ὅσα ὁ κ. Μανούσακας προτείνει καὶ ὑποθέτει πὼς ἐρμηνεύουν τὸ πρόβλημα²⁾. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ξεκαθαριστῇ μιὰ καὶ καλὴ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ νὰ βρεθῇ ἡ σωστὴ λύσις.

Τὸ τραγούδι, ποὺ ἔχει τὸ συμφυρμὸ Διγενῆ καὶ Ἀλέξανδρου, εἶναι δημοσιευμένο στὴ *Λαογρ.* 1, 265—266, *ὕπ' ἀριθμ. 59* καὶ ἔχει 30 στίχους. Οἱ πρῶτοι 6 εἶναι ξένοι καὶ οἱ ὑπόλοιποι συνδέονται μὲ ὁμοιοκατάληκτῃ παραλλαγῇ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου. Οἱ στίχοι τοῦ 7—10 στέκουν ἐνδιάμεσα στὰ δυῶ ξένα τραγούδια, ἐπίσης ἐδῶ λείπει ἐντελῶς τὸ μοτίβο τοῦ νεροῦ τῆς πολιτείας ποὺ ὁ ἥρωας τὸ κόβει. Ἡ ἔρευνα ποὺ κάνω στὴν πιὸ κάτω ὑποσημείωσις³⁾ ἀποδεικνύει ὅτι ἔχουν γίνῃ ἀλλεπάλληλοι συμφυρμοί, χωρὶς ν' ἀποκλείωνται καὶ ἄλλες, πιὸ δυσδιάγνωστες, ἐπιδρομαίσεις.

1) Ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ πάλι δὲν ἔχει δίκιο ὁ κ. Μανούσακας, ὅταν τώρα μοῦ παρατηρῇ ὅτι «ὁ κ. Ρωμαῖος θὰ εἶχε πολλὴ ὠφέλεια, ἂν εἶχε δὴ καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Γ. Μέγα γιὰ τὸ τραγούδι, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ μιὰ προγενέστερη ἄλωση τοῦ 813». Μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὁ κ. Μανούσακας γιατί θὰ εἶχα ἰδῆ ὠφέλεια, καὶ γιατί αὐτὴ θὰ ἦταν εἰδικὰ «πολλὴ ὠφέλεια»; Ἡ μήπως θέλησε νὰ βάλῃ ἓνα ἐπίθετο ἄσχετο μὲ τὰ πράγματα, σχετικὸ ὅμως μὲ διάθεσίν του γιὰ φιλοφρόνηση πρὸς τὸν κ. Γ. Μέγα; Ἀλλὰ οἱ φιλοφρονήσεις δὲν ἔχουν θέση στὴν ἐπιστήμη ὅταν γίνονται ἀκαίρα καὶ μάλιστα σὲ βίβρος τρίτου.

2) «Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ συμφυρμὸς τους μὲ τὸ τραγούδι τοῦ Διγενῆ» συμπεραίνει ὁ κ. Μανούσακας, *Λαογρ.* 14, 16 σημ. 1. Βλέπε καὶ *Λαογρ.* 15, 360 ὅπου γράφει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του: «Ἐπόδειξα καὶ τοὺς στίχους ἀκόμη τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν ποὺ ἔδωκαν ἀφορμὴ νὰ μπῆ ἀπὸ συμφυρμὸ.. τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ». Ἀλλὰ οὔτε ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ συμφυρμὸς, οὔτε οἱ στίχοι σωστὰ ἔχουν ὑποδειχτῇ. Φυσικὰ δὲν ἐρμηνεύει τὸ πρόβλημα οὔτε ὁ S. Impellizeri, ποὺ τὸν ἀναφέρει ὁ κ. Μανούσακας (*Λαογρ.* 14, 16 σημ. 2).

3) Πρῶτα—πρῶτα ἀντιγράφω τοὺς πρῶτους 8 στίχους τῆς παραλλαγῆς, ποὺ θὰ ἐξεταστοῦν γιὰ νὰ ἐξακριβωθῇ πὼς ἐγίνε ὁ συμφυρμὸς τους (βλέπε κείμενο στὴ

“Ένας άλλος συμφυρμός : Τὸ συμφυρμό, πὸν ὁ κ. Μανούσασκας μοῦ παρατηρεῖ (*Λαογρ.* 15, 348—349), τὸν ἔχω ὑπόψῃ μου ἀπὸ πέρουςι, ὕστερα ἀπὸ προφορικὴ ὑπόδειξη τοῦ συναδέλφου κ. Γ. Σπυριδάκη, σὶν ὁποῖο ὅμως καὶ ἐξήγησα τότε γιὰ ποιοὺς λόγους τὸ τραγοῦδι ἐκεῖνο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπο-

Λαογρ. 1, 265—266, ἀριθμ. 59) :

Τρίτην ἐσπάρθη ὁ Διγενής καὶ τρίτην ἐγεννήθη,
τρίτην ἐκαβαλλίκευσε τ' ἀπαίδευτο μουλάρι,
καὶ τὸ 'μαθε καὶ πήγαινε στοὺς ἄγριους πολέμους·

- τρίτη τοῦ ἦρθε μῆνυμα νὰ πάη στὸ σεφέρι.
5 Στὸ ἔμπα χίλιους ἔκοψε, στὸ ἔβγα δυὸ χιλιάδες,
καὶ στὰ ξαναγυρίσματα ἔκοψε τρεῖς χιλιάδες.
Βασιλοπούλα ἀγνάντεψε ἀπὸ ψηλὸ παλάτι,
τοῦ Διγενῆ βουλήθηκε, γυναίκα νὰ τὴν πάρη.

Ἄφετηρία τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων αὐτῶν ἀπὸ τὰ τραγοῦδια ὑπ' ἀριθμ. 10 καὶ 13 (*Λαογρ.* 1, 224 καὶ 1, 227), πὸν τὴν ὑποστηρίζει ὁ κ. Μανούσασκας, δὲν εἶναι ὀρθή, διότι καὶ σὲ ἐκεῖνα ὁ πρῶτος στίχος τους—ὁ μόνος πὸν παρουσιάζει ὁμοιότητα—εἶναι ἀτελής, δογματικὰ ἐκφρασμένος, καὶ τὸ ἀρχικὸ νόημά του κολοβό, ἐπειδὴ λείπει καὶ ἓνας ἄλλος στίχος πὸν πρέπει νὰ ἀκολουθοῦσε δεύτερος καὶ πὸν θὰ ἦταν ἡ φυσικὴ συνέχεια τοῦ πρώτου. Ὑστερα ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 10 διαφέρει ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 13. Μιὰ πληρέστερη μορφή τοῦ ἀρχικοῦ διστίχου πὸν ἀναφέρεται στὴν ἡμέρα «*Τρίτη*» βρίσκεται στὴν ἴδια μελέτη τοῦ Ν. Πολίτη (*Λαογρ.* 1, 189) καὶ ἔπρεπε ὁ κ. Μανούσασκας νὰ τὴν εἶχε προσέξει :

Τρίτη γεννήθη· ὁ Κωσταντῆς καὶ τρίτην ἐβαπτίσθη
καὶ τρίτη εἶδε τ' ὄνειρο, πὸν 'θελε νὰ πεθάνη.

Τὸ δίστιχο τοῦτο, στὰ δυὸ τραγοῦδια ὑπ' ἀριθμ. 10 καὶ 13 πὸν τὰ νομίζει ὁ κ. Μανούσασκας σὰν ἀρχικά, συμπίεζεται καὶ γίνεται ἓνας στίχος :

Τρίτ' ἐγεννήθη· ὁ Διγενής, τρίτη θὲ νὰ πεθάνη
(*Λαογρ.* 1, 227 ἀριθμ. 13)

Τρίτη γεννήθη· ὁ Διγενής καὶ τρίτη θὰ πεθάνη
(*Λαογρ.* 1, 224 ἀριθμ. 10).

Καὶ κατὰ τὸ Ἔπος ὁ Διγενής πεθαίνει τὴν Τρίτην τὴν κακίην, τὴν πολυτιμωμένην (χειρόγραφο Ἀθηνῶν 4.387, χειρόγραφο Τραπεζοῦντος 3.148). Γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ τίς δοξασίες γιὰ τὴν Τρίτη ὡς ἡμέρα ἀποφράδα ὁ Ν. Πολίτης γράφει ἱκανὰ στὸ ἴδιο μέρος (*Λαογρ.* 1, 188—189), ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 6 τραγοῦδι τοῦ *Θανάτου τοῦ Διγενῆ*, πὸν ὅμως βρίσκεται τυπωμένο ὄχι στὴ μελέτη τοῦ Πολίτη ἀλλὰ σ' ἄλλη σελίδα τοῦ ἴδιου τόμου. (βλ. *Λαογρ.* 1, 609—610 ἀριθμ. 27 στὴ συλλογὴ Κωνστ. Παπαϊωαννίδου, Ἔσματα Δημοτικὰ Σωζοπόλεως).

Στὸ τραγοῦδι τοῦ Διγενῆ—Ἀλέξαντρου, δηλ. στὸ ἐξεταζόμενο ὑπ' ἀριθμ. 59, δὲν εἶναι ἡ ἡμέρα Τρίτη τὸ μόνο πρόβλημα. Οἱ συμφυρμοὶ καὶ οἱ ἐπιδράσεις ἀρχίζουν νωρίς. Οἱ στίχοι 1+2 πὸν μιλοῦν γιὰ τὸ Διγενῆ πὸν γεννήθη καὶ καβαλλίκευσε θυμίζουσαν ἀνάλογη εἰκόνα τοῦ *Πορφύρη*, πὸν μικρὸς γεννήθη καὶ νωρίς καβαλλικεύει τὸ πολεμικὸ ἄλογο (βλέπε *Λαογρ.* 13, 186 στίχ. 1—4). Οἱ στίχοι πάλι 2+3, παρμένονοι σὰν ἰδιαίτερη ἐνότητα πὸν περιγράφει πῶς ὁ Διγενής δίδαξε τὸ ἀπαίδευτο πούλαρι, ἀποδεικνύουσαν νέα συσχέτιση τοῦ τραγοῦδιου, τώρα ὅμως μὲ τὸ τραγοῦδι «*Ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ μαῦρος του*» (βλέπε Πολίτου *Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 69, ἰδίως στίχους 7—8. Πληρέστερα ὅμως ἡ ἀλληλεπίδραση βεβαιώνεται ἂν ἀντιπαραβάλλη κανεὶς τὸ

στηρίζη τὴν ἄποψή μου. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ ὁ κ. Μανούσκακας οὔτε καν καὶ ἐδῶ ὑποπιτεύεται εἶναι μὲ ποιὸν τρόπο γίνεται ὁ συμφυρμός. Διότι προκαλεῖται ἀκριβῶς ἐπειδὴ στὸ προηγούμενο τμήμα τοῦ ξένου τραγουδιοῦ κεντρικὸ πρόσωπο εἶναι ὁ «βασιλιάς», καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία—ἡ μόνη αἰ-

ὑπ' ἀριθμ. 33 τοῦ Θανάτου τοῦ Διγενῆ, στίχους 3—4, μὲ τὸ τοῦ Ἀνδρονίκου στίς Ἐκλογές, ὑπ' ἀριθμ. 69 στίχους 7—8. Δὲ μένει τότε καμιά ἀμφιβολία).

Κανονικὰ ὅμως στὸ τραγούδι ποῦ ἐξετάζομε δηλ. στὸ ὑπ' ἀριθμ. 59 οἱ στίχοι 2+3 μποροῦσε καὶ νὰ λείπουν (βλέπε τὸ κείμενο στὴν ἀρχὴ τῆς σημείωσης) διότι φαίνονται παρέμβλητοι, καὶ τὸ κανονικὸ δίστιχο νομίζω πὼς τὸ ἀποτελοῦν οἱ στίχοι 1 καὶ 4, δηλαδὴ :

Τρίτην ἐσπάρθη ὁ Διγενῆς καὶ τρίτην ἐγεννήθη,
τρίτη τοῦ ἦρθε μῆνυμα νὰ πάη στὸ σεφέρι.

Ἀκολουθοῦν οἱ δυὸ στίχοι 5—6 ποῦ εἶναι τὸ τυπικὸ δίστιχο γιὰ ὅλες τὶς Ἀκριτικὲς μάχες, ποῦ διεξάγονται νικηφόρες καὶ φρονικὲς, (βλέπε καὶ ὅσα ἔχω γι' αὐτὸ ἐπανειλημμένα γράψει : *Προσφορὰ Στ. Κυριακίδου* σελ. 584—585, καὶ ἰδίως *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 18, 369). Ἐπειτα ἀκολουθοῦν οἱ στίχοι 7—8 :

Βασιλοπούλα ἀγνά ντεψε ἀπὸ ψηλὸ παλάτι,
τοῦ Διγενῆ βουλήθηκε, γυναίκα νὰ τὴν πάρη.

Ὁ πρῶτος στίχος εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ κύρια ἀφορμὴ ποῦ προκαλεῖ τὸν ἄμεσο συμφυρμὸ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου. Διότι, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι γενναῖος καὶ θέλει νὰ πάρη τὴν περήφανη Βασιλοπούλα, ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ Διγενῆς, ἀφοῦ νίκησε «στοὺς ἄγριους πολέμους» τώρα συναντᾷ μιὰ «βασιλοπούλα» καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ θέλῃ νὰ τὴν πάρη. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ πῦθί πάνω, στὴ σελ. 246, εἶδαμε καὶ ὅτι ὁ συμφυρμὸς τῆς Δρακοντοκτονίας μὲ τὶς πεζὲς παραδόσεις γιὰ τὸ ἀθάνατο νερὸ αἰτία του εἶχε καὶ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς βασιλοπούλας, ποῦ ὑπάρχει καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις : (Ἀλέξανδρος μπαίνει στὸ παλάτι τῆς βασιλοπούλας, κρυμμένος μέσα στὸν ἀητό, καὶ Δράκοντας καρτεράει τὴν ἄλλη βασιλοπούλα νὰ τοῦ ἐρθῆ ἐξιλαστήριον φῆμα). Ἀξίζει ὅμως νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι τὸ μοτίβο τῆς βασιλοπούλας αὐτῆς, ποῦ φανερόνεται ψηλὰ στὸ παραθύρι καὶ παρεμβαίνει, ἀρχικὰ ὑπάρχει πάλι στὸ τραγούδι τοῦ Πορφύρη. (Βλέπε τὴν παραλλαγὴ ποῦ ἀναδημοσιεύει ὁ H. Gregoire, *Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας* σελ. 228) :

Βασιλοπούλα λάλεσεν ἀπὸ ψηλὸν παλάτιν

Ἀργότερα, στὰ Κλέφτικα, ἡ βασιλοπούλα αὐτὴ γίνεται παπαδοπούλα ἢ παπαδιά ἢ ὅ,τι ἄλλο, ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ παρουσιάζεται ψηλὰ ἀπὸ τὸ παραθύρι, νὰ παρεμβαίνει καὶ νὰ δίνει συμβουλὲς ἢ καὶ προσταγὰς.

Σὲ ἄλλη ὅμως παραλλαγὴ τῶν τραγουδιῶν τοῦ Θανάτου τοῦ Διγενῆ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἴδιου στίχου γιὰ τὴ βασιλοπούλα, ποῦ παρεμβαίνει στὴν ὑπόθεση, δημιουργεῖ ἐκεῖ νέο συμφυρμὸ. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ συγκόλλησις τῶν στίχων γίνεται ὡς ἑξῆς (*Λαογρ.* 1, 243, ἀριθμὸς 33):

Βασιλοπούλα ἀγνά ντεψε ἀπὸ ψηλὸ παλάτι.

Προξενητεῖα τῆς ἔστειλε γυναίκα νὰ τὴν πάρη.

Ὅπως ἡ μιὰ βασιλοπούλα, ποῦ τὴ βουλήθηκε ὁ γενναῖος Διγενῆς, ὁδήγησε τὸν τραγουδιστὴ πρὸς τὴ βασιλοπούλα ποῦ τὴ βουλήθηκε ὁ Ἀλέξανδρος, ἔτσι καὶ ἐδῶ ἡ βασιλοπούλα, ποῦ τῆς ἔστειλε προξενητεῖα ὁ Διγενῆς, ἀμέσως θύμωσε στὸν τραγουδιστὴ τὴν ἄλλη περήφανη νέα, ποῦ ὁ ἴδιος Διγενῆς μεγαλοπρεπῆ πομπὴ προξενητῶν τῆς ἔστειλε μὰ ἐκεῖνὴ ἐγωϊστικὰ ἀρνιέται. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ ψυχολογικὴ ἀ-

τία—πὸν παρέσυρε καὶ τοὺς παράλληλους στίχους γὰ «ρήγα—ἐρηγα» καὶ προκάλεσε τὸ συμφυρμὸ τοῦ τραγουδιοῦ. "Ἄν ἀμφιβάλλῃ ὁ κ. Μανούσακας, τὸν παραπέμπω νὰ μελετήσῃ τὸ κείμενο πὸν πιστοποιεῖ τὴ γνώμη μου. ("Ἄς ἰδῆ *Διογρ.* 9, 176 ἀριθ. 47). "Ἄν ἀντὶ τοῦ βασιλιάς θὰ τύχαινε νὰ εἶναι τὸ πραγματικὸ σουλτάνος, τότε εἶμαι βέβαιος πὸς δὲ θὰ εἶχε γίνει ὁ συμφυρμὸς μὲ τὸ τραγούδι τοῦ «ρήγα—ἐρηγα».

Μικρότερα θέματα: Ἐξετάζονται ἐδῶ μερικὰ μικρότερα θέματα, ὅπως:

1. Ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀποδεικνύω πῶς πάνω, στὸ κεφάλ. Γ', ἐπιβεβαιώνεται ὅτι εἰδικὰ γιὰ τὸ τραγούδι τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλέξανδρου ὁπωσδήποτε δὲν ἰσχύουν τὰ ὅσα γράφει ὁ κ. Μανούσακας (*Διογρ.* 15, 342—342) ὅτι ἀπέδειξε ὁ κ. Γ. Σπυριδιάκης σχετικὰ μὲ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων μεταφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὴν ἀρχὴ διαφόρων τραγουδιῶν, ἀρχικὰ ξένων πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο. Σημειῶνω τοῦτο ἐπειδὴ ὁ κ. Μανούσακας, πάλι χωρὶς νὰ ξέρῃ τὰ πράγματα, σπεύδει νὰ γράψῃ τὰ ἐξῆς ἐσφαλμένα: «Εἶναι περίεργο πῶς ὁ κ. Ρωμαῖος... δὲν πρόσεξε τὴν ἀποψη αὐτὴ πὸν ἀναιρεῖ αὐτόματα τὴ δική του» (σελ. 343).

2. Γράφει (*Διογρ.* 15, 348) πὸς ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος «βασιλιάς» ἀποτελεῖ «πλεονασμὸ ἀφόρητο, ἀφοῦ εἶναι ταυτόσημο πρὸς τὸ διπλανὸ ρήγας». Καὶ στὴ συνέχεια προκαλεῖ: «"Ἄς μᾶς ἀναφέρῃ ὁ κ. Ρωμαῖος, ἓνα καὶ μόνο ὅμοιο παράδειγμα ἀπὸ ὀπουδήποτε». Ἀφοῦ εἶναι ἔτσι, ἀναφέρω ἓνα, πὸν ὅλοι μας σίγουρα τὸ ξέρομε. Εἶναι ὁ πασίγνωστος στίχος τῶν νανουρισμάτων: «*Νάνι τοῦ ρήγα τὸ παιδί, τοῦ βασιλιᾶ τ' ἀγγόνι*» (Πολίτου, *Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 153, στίχ. 8). Εἶναι δυνατὸν τὸ ἴδιο μωρὸ, κατὰ ἓνα «πλεονασμὸ ἀφόρητο», νὰ εἶναι καὶ παιδί καὶ ἐγγόνι πρὸς τὸ ἴδιο πρόσωπο «ἀφοῦ τὸ βασιλιάς εἶναι ταυτόσημο πρὸς τὸ διπλανὸ ρήγας;» Καὶ ὅμως ἴδου πὸν γίνεται. Οὔτε καὶ εἶναι τὸ μοναδικὸ παράδειγμα ἀφορήτου πλεονασμοῦ. Ἀλλὰ ὁ κ. Μανούσακας ζήτησε «ἓνα καὶ μόνο».

3. Γράφει (*Διογρ.* 15, 355): «"Ὁ κ. Ρωμαῖος παραλαμβάνοντας ἀπὸ τὴ σαφέστατη περιγραφή τοῦ κ. Γ. Μέγα, ...» "Ὁ κ. Μανούσακας νόμισε ὅτι ἡ περιγραφή γιὰ τὸ λατρευτικὸ δρώμενο τῆς Ἀράχοβας τοῦ Παρνασσοῦ ἀνήκει στὸν κ. Γ. Μέγα, καὶ ἀμέσως ἔσπευσε νὰ κάμῃ καὶ φιλοφρόνηση πρὸς τὸν ὑποθετικὸ συγγραφέα τῆς, ὀνομάζοντάς τιν «σαφέστατη». Ἀλλὰ συμβαίνει οὔτε «σαφέστατη» νὰ εἶναι, ἀφοῦ μάλιστα χρειάστηκε κατὰ τὴ δημοφρομὴ γιὰ τὴν ὁποία στὸ ὑπ' ἀριθμ. 33 τραγούδι τοῦ *Θανάτου* ἀνακατεῖται ἡ βασιλοπούλα ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ *Πορφύρη* καὶ προκαλεῖ συμφυρμὸ μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς *Διογέννητης*, γιὰ τὴν ὁποία βλέπε Πολίτου *Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 74.

"Ὅλα τὰ πῶς πάνω δὲν εἶχα βέβαια τὴν ἀπαίτηση νὰ τὰ ξέρῃ ὁ κ. Μανούσακας, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε οὔτε κἀν ὑποπτεύεται τὸ βάθος πὸν παρουσιάζει κάθε πρόβλημα σχετικὸ μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Εἶχα ὅμως τὴν ἀξίωση, ἀφοῦ δὲν ξέρεи τὰ πράγματα, νὰ μὴν προβάλλῃ τιμητὴς ἀλλὰ νὰ προτιμήσῃ τὴ συνετὴ ἐκείνη σιωπὴ πὸν ταιριάζει σὲ κάθε παρόμοια περίστασι.

σίευσή της (βλέπε *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ.* 5, 51—52) νὰ παρεμβληθοῦν ἐπανειλημμένα ἐρμηνεύματα μέσα στὸ ἰδιωματικὸ της κείμενο, ἀλλὰ, τὸ χειρότερο, οὔτε καὶ νὰ ἀνήκει κὰν στὸν κ. Γ. Μέγα. Ἀνήκει στὴν κ. Μαρία Ἰωαννίδου. (Βλέπε τὸ χειρόγραφό της Λ. Α. 1153 Α' σελ. 67).

4. Γράφει (*Λαογρ.* 15, 358) ὅτι τὸ ὄνομα Ἀλέξης πρέπει νὰ συνδεθῆ ἔχι μὲ τὸν Ἀλέξαντρο, ἀλλὰ μὲ Βυζαντινὰ ὀνόματα. Ὁ ἀναγνώστης του ἔτσι θὰ νομίση αὐτὰ γιὰ πρωτότυπες ἰδέες, ἀφοῦ πουθενὰ δὲν πληροφορεῖται ὅτι γιὰ τὸ ἴδιο θέμα πολὺ περισσότερα καὶ πληρέστερα ἔχουν προηγουμένως δημοσιευτῆ στῆ διατριβή μου (*Ἀρχ. Θεολ. Θεσ.* 18, 352—353).

5. Μοῦ ὑποδεικνύει ὅτι μερικὰ τραγούδια ἔχουν συντεθῆ μακριὰ ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονόνα πού ἐξυμνοῦν (*Λαογρ.* 15, 369). Ἐπιχειρεῖ ὅμως νὰ διδάξη τὸν διδάξαντα. Ὁ κ. Μανούσακας ὄφειλε νὰ ἀναφέρῃ ὅτι ὅλα αὐτὰ μοῦ εἶναι γνωστὰ καὶ ὅτι πάνω σ' αὐτὲς τὶς ἴδιες ἀρχὲς πρῶτος ἐγὼ ἔχω πρὸ διετίας στηριχτῆ καὶ προτείνει ὅτι πιθανώτερα κέντρα δημιουργίας καὶ ἀκμῆς τῶν Ἀκριτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ὁ Πόντος καὶ ἡ Κύπρος καὶ ἔχι, ὅπως συνήθως νομίζεται, ἡ γειτονικὴ τῶν Ἀκριτῶν Καππαδοκία. (Βλέπε γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ὅσα ἔχω γράψῃ *Ἀρχεῖον Πόντου* 17, 1952, σελ. 160—163).

6. Γράφω πέρυσι (*Ἀρχ. Θεολ. Θεσ.* 18, 359) πὼς τῆ βασιλοπούλα πού τὴν πηγαίνουν στὸ Δράκο συνηθίζουν νὰ τὴ ντύνουν μὲ νυφικὰ ροῦχα. Ἡ ἀνυμέναιη κόρη βαδίζει πρὸς τὸν πρόωρο θάνατο ντυμένη νύφη. Οἱ στίχοι πού παράθετα πέρυσι (π. χ. «Πάρτε τὸ παιδάκι μου καὶ κάμετέ το νύφη, κι' ἄμέτε το τοῦ λιονταριοῦ πεσκέσι νὰ δειπνήση») δὲν ἄφηναν καμιάν ἀμφιβολίαν. Ὁ κ. Μανούσακας ὅμως (*Λαογρ.* 13, 363 σημ. 2) δὲν προσέχει καὶ ἐννοεῖ ἄλλα ἀντ' ἄλλων. Μὲ παραπέμπει σὲ μελέτη τοῦ Δ. Πετρόπουλου ὅπου ἐξετάζεται ἡ καταγωγή τῶν στερεότυπων στίχων γιὰ ἥλιο, θάλασσα καὶ φτεροὶ κοράκου πού μιὰ παρατημένη νέα τὰ βάνει στολίδια της προτοῦ νὰ πάη νὰ στεφανώσῃ ἄλλουζ. Ἀλλὰ ἐγὼ πουθενὰ δὲν κάνω λόγο γιὰ ἥλιο, θάλασσα καὶ φτεροὶ κοράκου, οὔτε καὶ μίλησα γιὰ τὰ τυπικὰ μοτίβα πού ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς Κουμπάρας—Νύφης.

7. Ὁ κ. Μανούσακας (*Λαογρ.* 15, 361 σημ. 1) μοῦ παρατηρεῖ ὅτι δὲν ἀναφέρω μιὰ ἀνακοίνωση τοῦ κ. René Louis πού τὴν ἔκαμε τὸ 1953 στὸ Βυζαντινολογικὸ συνέδριο Θεσσαλονίκης. Ἄλλη ἀπροσεξία τοῦ κ. Μανούσακα. Πρῶτα-πρῶτα ἡ ἐργασία ἐκεῖνη εἶναι ἀκόμη ἀδημοσίευτη. Δεύτερο, καὶ κυριώτερο, τὸ θέμα της εἶναι ἐντελῶς ἄσχετο μὲ τὸ πρόβλημα πού ἐξέταξα: Τί σχέση εἶχε ἡ μελέτη μου μὲ ὅσες μελέτες ἐρευνοῦν τὶς ἐπιδράσεις πάνω στὴ λογοτεχνία τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας; Μήπως ὄφειλα νὰ ἀραδιάζω ἄσχετες παραπομπὲς καὶ ὑποσημειώσεις, γιὰ νὰ θυμίζω τὸν «πολυμαθῆ» τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, καὶ στὸ μεταξὺ νὰ χάνω μέσα ἀπὸ τὰ χέρια μου τὸ κύριο συμπέρασμα τῆς διατριβῆς μου;

8. Μοῦ ἔκανε ζωνορὴ ἐντύπωση γιατί ὁ κ. Μανούσακας (Λαογρ. 15, 346—347), χωρὶς νὰ ὑπάρχη κανένας λόγος, μιλάει ξαφνικὰ καὶ διὰ μακρῶν ἐναντίον μιᾶς ἄλλης ἐργασίας μου. Αὐτὴ ὅμως ἢ ἀπαράδεκτη τακτικὴ τοῦ ἐπιβάλλει τώρα νέες ὑποχρεώσεις¹⁾, ἄλλιῶς τὸν ἐκθέτει ὅτι δὲν ἐνδιεφέρθη γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας παρὰ γιὰ τὴν προσωπικὴ ταπείνωση τοῦ συζητητοῦ του.

9. Ὅσα γράφει (Λαογρ. 15, 357—358) γιὰ συλλογιστικὰ σφάλματα καὶ «ψευδωνύμους συλλογισμοὺς» ὅπου ἄκαιρα ἀνακατεύει καὶ φράσεις τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅλα εἶναι τελείως περιττὰ καὶ τελείως ἀνάρμοστα²⁾. Ὅτι προέ-

1. Στὴν ἐργασία μου ἐκείνη («Λαογραφία καὶ Σικελιανός. Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ» Νέα Ἑστία 52, 1952, τεῦχος Χριστουγέννων σελ. 137—175) δημοσιεύονται δεκάδες μικρὰ πορίσματα μου ποὺ βεβαιώνουν ὅτι μὲ ὀξύνοια ἀνακαλύπτεται ὁ ἄγνωστός μας ὡς τότε δρόμος ποὺ ἀκολούθησεν ἡ σκέψη ἑνὸς μεγάλου νεοέλληνα ποιητῆ, ὅταν ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὸ λαογραφικὸ ὕλικό τοῦ ἔθνους του καὶ σύνθετε τὴ δική του ποίηση. Ὁ κ. Μανούσακας κάνει δυὸ ἀτελεῖς παρατηρήσεις σὲ ἐντελὸς λεπτομερειακὰ σημεῖα. Τὶς ὀνομάζω ἀτελεῖς διότι καὶ ἡ λέξις ἄβρες δὲν ὑπάρχει στὴ νεοελληνικὴ οὔτε καὶ στὸ τυπωμένο—ὅπου ἔπρεπε ἄλλιῶς νὰ ὑπάρχη—μέρος τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, καὶ ὁ τύπος *κορασώθηκε*, πλᾶϊ στὴν ἐτυμολογικὴ καταγωγή του ἀπὸ τὸ ἰταλ. «κοράτσα», ἀπὸ ποῦθενά ἄλλοῦ δὲν μαρτυρεῖται (παντοῦ ἄλλοῦ εἶναι «κορατσάνω») καὶ τοῦτο διότι ἐδῶ ποὺ ἐγίνε «κορασώθηκε» ἄσκησαν ἐπίδραση ἡ κόρη («μιά κόρη κορασώθηκε») καὶ τὸ *κοράσο* τῶν στίχ. 15 καὶ 18. Ἀντὶ λοιπὸν ὁ κ. Μανούσακας νὰ γαντζώνεται ἀπὸ ἓνα - δυὸ ἐλλείψεις σὲ λεπτομέρειες, χρέος του εἶχε, ἢ καὶ ἔχει στὸ μέλλον, νὰ κάτση νὰ κρίνῃ τὴν ἐργασία μου καὶ ν' ἀπαντήσῃ ἂν εἶναι ὀρθὴ στὰ βασικά της συμπεράσματα. Νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἐξῆς ἀπλὸ ἐρώτημα : Ὅμοιες ἐργασίες, ποὺ ἐρευνοῦν τὴν ἐπίδραση τῆς λαογραφίας πάνω στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, πόσες καὶ ποιῆς ξέρει ποὺ τίς θεωρεῖ καλύτερες ἀπὸ τὴ δική μου; Νὰ τίς ἀναφέρῃ ὀνομαστικά.

2. Σημειώνοντας τὸν τίτλο, ποὺ ἔδωσε ὁ κ. Μανούσακας στὸ τραγούδι καὶ στὴ μελέτη του, ἔκαμα κατὰ τὴν ἀντιγραφή τοῦ τίτλου ἓνα τυχαῖο λάθος, ὅπως ἴδιο κατὰ τύχη ἔκαμε καὶ ὁ κ. Μανούσακας ἀντιγράφοντας ὁ ἴο τὸν Πολίτη (*Ἐκλογαὶ* ἀριθμ. 1) τὸν τίτλο τοῦ τραγουδιοῦ «Τὸ Κρούσος τῆς Ἀντριανόπολης» (βλέπε Μανούσακας, Λαογρ. 15, 366). Καὶ ὅμως ὁ κ. Μανούσακας προχωρεῖ στὴν ἀπαράδεκτη ἐρμηνεία ὅτι τὸ τυχαῖο ἐκεῖνο κατὰ τὴν ἀντιγραφή λάθος τὸ ἔκαμα ἐκ προθέσεως! (Λαογρ. 15, 343). Ἔχω σ' αὐτὸ ν' ἀπαντήσω τὰ ἐξῆς : Ἀντιθέσεις γνωμῶν ἐνδέχεται συχνὰ νὰ ὑπάρχουν. Χρέος μας ὅμως εἶναι νὰ κρατοῦμε τὴν ἐπιστημονικὴ συζήτηση στὸ ὕψος ποὺ τῆς πρέπει. Γιατί, ὅταν σ' ἓνα τυχαῖο λάθος, ποὺ μπορεῖ καθένας μας νὰ κάμῃ κατὰ τὴν ἀντιγραφή μιᾶς παραπομπῆς, ὁ ἄλλος διαβλέπει μόνο πρόθεση καὶ δόλο, τότε ἡ συζήτηση κατεβαίνει πολὺ χαμηλὰ καὶ οἱ τέτοιοι συζητητὲς θυμίζουσι τοὺς Πινδαρικούς ἐκείνους *κραγέτας κολοιοὺς, οἱ ταπεινὰ νέμονται καὶ αἶει ταπεινὰ κατακρῶζουσι*. Οὔτε ἔπρεπε ὁ κ. Μανούσακας νὰ καταφεύγῃ στὴν ἐπανειλημμένη εἰρωνικὴ χρῆση τῶν παρενθετικῶν [sic] ποὺ τὰ χρησιμοποιεῖ (βλέπε Λαογρ. 15, 346 καὶ 347) γιὰ νὰ διαπομπεύσῃ τάχα τίς γλωσσικὲς ἱκανότητες τοῦ συζητητοῦ του. Οὔτε πάλι ἔπρεπε ὁ κ. Μανούσακας νὰ εἰρωνεύεται τὸν πατριωτισμὸ τοῦ συζητητοῦ του σὰν ὑπερβολικὸν καὶ αἴτιο ἀντιεπιστημονικοῦ ρόλου (Λαογρ. 15, 366). Αὐτὰ δὲν ἐπιτρέπονται σὲ σοβαρὴ ἐπιστημονικὴ συζήτηση, οὔτε καὶ ἀρμόζουσι μέσα στίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία».

χονται ἀπὸ παρανόηση τῆς οὐσίας τῶν ὄσων ἔγραψα, ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Μανούσακας θὰ πεισθῆ, ἀρκεῖ νὰ ξαναδιαβάσῃ προσεκτικὰ ὅσα πέρυσι ἔγραψα (*Ἀρχ. Θεολ. Θεσ.* 18, 354) καὶ νὰ τὰ παραβάλλῃ καὶ μὲ ὅσα ἐφέτος γράφω (βλέπε πιὸ πάνω σελ. 240—241 καὶ ἰδίως σελ. 246).

Θὰ μπορούσα νὰ γράψω πολλὰ ἀκόμη, διαρκῶς διορθώνοντας λάθη τοῦ κ. Μανούσακα. Σωστότερο ὅμως εἶναι, νομίζω, νὰ θεωρήσουμε τὶς γνώμες του σὰ νὰ ἔχουν ὁμαδικὰ καὶ αὐτόματα ὄλες τους ἀνατραπῆ. Ἔτσι, μὲ τὴν ἀντικατάσταση μόνο τῶν προσώπων, θὰ βρῆ καὶ τὴν ἐπαλήθευσή της ἡ φράση πού ὁ κ. Μανούσακας ἔγραψε γιὰ μένα : « Ἄπ' ὅλη τὴν ἐπιχειρηματολογία του τίποτε δὲν ἀπόμεινε ὄρθιο » (*Λαογρ.* 15, 363). Ἄν ὁ κ. Μανούσακας δὲ συμφωνῆ σ' αὐτό μου τὸ συμπέρασμα, τὸν παρακαλῶ νὰ μοῦ ὑποδείξῃ ποιά σημεῖα τῶν ἐρμηνειῶν του ἔχει τὴν ἐντύπωση πὼς ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ ἰσχύουν, καὶ θὰ ἐξηγήσω τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τὰ θεωρῶ λανθασμένα καὶ ἄχρηστα γιὰ τὴ λαογραφικὴ ἔρευνα.

Μπορεῖ κανεὶς τώρα νὰ ἀξιολογήσῃ τὴ συμβολὴ τοῦ κ. Μανούσακα στὴν ἔρευνα τοῦ ἐξεταζόμενου τραγουδιοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο δημοσίευσε 85 ὁλόκληρες σελίδες. Εἶναι ἡ ἐξῆς : Μάζεψε τὸ ὕλικὸ καὶ ἄρχισε κατόπι νὰ τὸ ἐρμηνεύῃ, ξεκινώντας ὅμως κάθε φορὰ πρὸς τὴν ἀνάποδὴ κατεύθυνση. Ξεκίνησε ἀνάποδα, ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὶς πηγές. Φρόντισε ὅμως νὰ κάμῃ καὶ συλλογὴ ἐπιθέτων καὶ χαρακτηρισμῶν καὶ κρίσεων γιὰ παραδοξολογίες καὶ γιὰ ἄγνοια πραγμάτων, πού συχνὰ κάθε τόσο τὶς ἐπιρρίπτει βιαστικὰ καὶ ἀπρόσεκτα ἐναντίον τοῦ συζητητοῦ του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν πὼς, κατὰ μιὰ τραγικὴ εἰρωνεία¹⁾ τῆς τύχης, ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ ἐφαρμόζονται μὲ ἀπόλυτὴ ἐπιτυχία πάνω στὴ δική του ἐπιχειρηματολογία.

Τὸ χειρότερο ὅμως εἶναι πὼς ὅλος ὁ θρίαμβος ὑπῆρξε ἐφήμερος. Ποτὲ μιὰ θεωρία δὲν ἔχει ξαναγίνει νὰ προβληθῆ τόσο περήφανη καὶ ἐπιτιμητικὴ, καὶ πρὶν περάσῃ ἐβδομάδα ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή της (βλέπε πιὸ πάνω, σελ. 226 σημ. 1) νὰ ἔχῃ σωριαστῆ σὲ ἄχρηστα ἐρείπια. Γιατὶ τί μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ τώρα ἡ προσπάθεια καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ κ. Μανούσακα ; Ἄπλως σὰν ἓνα κλασσικὸ «παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν». Ἄρχισε καὶ τὸν ἀπασχολεῖ ἐπὶ ἑπτὰ ὁλόκληρα χρόνια («Παρίσι, Ἰούλιος 1948 — Ἀθήνα, Δεκέμβριος 1951» ἔτσι καθορίζεται στὴ *Λαογρ.* 14, 52. Καὶ πάλι τώρα «Ἀθήνα, Ἰούλιος 1954», βλ. *Λαογρ.* 15, 370). Καὶ τέλος τί ἀπομένει ; Ἰδοῦ : 1) Μιὰ συγκέντρωση ὕλικου, πού σχεδὸν ὁλόκληρο προϋπῆρχε στὸν οἰκεῖο φάκελλο τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. 2) Ἐνα κεφάλαιο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας, ἴσως χρήσιμο γιὰ ἱστορικοὺς, (βλέπε *Λαογρ.* 14, 37—45), ὁλότελα ὅμως ἄχρηστο γιὰ λαογράφους καὶ γιὰ τὸ περιοδικὸ «Λαογραφία». 3) Μα-

1) Ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος ἢ λέξι «εἰρωνεία» ἔχει γραφῆ λανθασμένα πιὸ πάνω στὶς σελίδες 255 καὶ 256.

ταιοποιία για φανταστικές λύσεις και για αμάρτυρες νεκραναστάσεις Ἱστορικῶν τραγουδιῶν, σὰ νὰ εἶναι μυθικοί Ἄλφειοὶ ποῦ ἐξαφανίζονται καὶ ξεφυτρῶνουν πάλι, ὅμως ἄλλιῶς σὲ μορφή, σ' ἄλλους μακρυνούς τόπους καὶ σ' ἄλλους μακρυνούς αἰῶνες. Λύσεις δηλ. ἀνύπαρκτες, «ποῦ τὶς διέπει ἀμφίβολη λογικὴ θεμελίωση» (Λαογρ 15, 360) καὶ ὅμως ποῦ ὁ συγγραφέας τους δὲ διστάζει νὰ καυχᾶται πὼς τὶς ἀνακάλυψε «ἐφαρμόζοντας αὐστηρὴ φιλολογικὴ μέθοδο» (Λαογρ. 15, 370). 4) Ἀρκετὲς παραπομπές, ποῦ ὅταν ἐξεταστοῦν προσεκτικὰ ἀποδεικνύονται ἄσχετες μὲ τὸ θέμα ἢ γραμμένες λανθασμένα.

Ε'

Ἀπομένει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη, τὸ ὕφος. Γράφοντας πέρυσι γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Μανούσακα, μίλησα πάντοτε μὲ εὐγένεια καὶ σεβασμὸ γιὰ τὸ πρόσωπό του. (Βλέπε Ἀρχεῖον Θερακικοῦ Θεσαυροῦ 18, σελ. 340, 341, 343, 345). Ἐφέτος ὁ κ. Μανούσακας ἀπαντᾷ μὲ προσβλητικὲς φράσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ συζητητοῦ του (βλέπε σὲ διάφορα σημεῖα, ἰδίως ὅμως πολλὰ στὴ Λαογρ. 15, σελ. 337), καὶ μὲ μυκτηρισμούς καὶ λοιδορίες (βλέπε Λαογρ. 15, 367, 366, 342 καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα). Νομίζω ὅτι εἶχε στοιχειώδη ὑποχρέωση νὰ ἀνταποδώσῃ τὴν εὐγένεια καὶ τὸ σεβασμὸ, ποῦ πρῶτος τοῦ εἶχε δεῖξει ὁ συζητητὴς του ¹⁾).

1) Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ τὸ ἐπίσημο περιοδικό μας «*Λαογραφία*» δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ δημοσιευθοῦν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Μανούσακα, δηλώνοντας στὸ συγγραφέα τους ὅτι λοιδορίες καὶ φράσεις ποῦ θίγουν προσωπικὰ δὲν ἔχουν θέση στὸ περιοδικό. Ὅτι τοῦτο ἦταν καὶ ἡ προσωπικὴ θέση τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς «Λαογραφίας» πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση ποῦ ὁ ἴδιος ὁ *Νικόλαος Πολίτης* ἔδειξε σὲ παρόμοια περίπτωση λοιδοριῶν ἐναντίον του. (Βλέπε *Λαογραφία* 2, 486 «Περὶ τινος λιβέλλου» ὅπου ὁ Ν. Πολίτης, ἐπειδὴ ὁ ἐπικριτὴς του «ἐκτρέπεται εἰς δεινοτάτας λοιδορίας» ἐπιρρίπτει τὴν εὐθύνη καὶ πρὸς τὴν Ἐταιρεία ποῦ «ἐνέκρινε νὰ ρυπάνῃ τὰς σελίδας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄργάνου αὐτῆς διὰ τοιούτων δημοσιευμάτων»).

Πιστεύω ὅτι ἡ στάση τότε τοῦ Ν. Πολίτη καθιερώνει μιὰ παράδοση ποῦ ἡ σημερινὴ Διεύθυνση τῆς «Λαογραφίας» θὰ ἔπρεπε νὰ τὴ συνεχίξῃ. Σὲ λάθη ὅλοι ἐνδέχεται νὰ ὑποπέσουμε καὶ ἡ μοῖρα τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι ἐφήμερη καὶ ἄστατη. Ὁ σεβασμὸς ὅμως πρὸς τὶς γυνῶμες καὶ προπαντὸς πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ πρώτη μας φροντίδα. Γιὰ τοὺς πῦθ ἀνω ἰσχυροὺς λόγους, καὶ διότι εἶμαι καὶ ἐγὼ μέλος τῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, ζητῶ καὶ περιμένω ἀπὸ τὴ Διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ «*Λαογραφία*» νὰ δηλώσῃ στὸν ὑπὸ ἐκτύπωση 15ο τόμο ὅτι δὲν ἐγκρίνει τὸ ἀνάρμστο μερικῶν ἐκφράσεων ποῦ ξέφυγαν τὴν προσοχὴ τῆς καὶ δημοσιεύθηκαν μέσα στὴ μελέτη τοῦ κ. Μανούσακα. (Βλέπε ὅτι καὶ ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Περιοδικοῦ «*Ἀθηνα*» ἔχει κάμει παρόμοια δήλωση, *Ἀθηνα* 48, 1938, σελ. 277). Μὲ τὴν εὐκαιρία θὰ τὴν παρακαλοῦσα νὰ ἀναγγεῖλῃ, στὸ ἴδιο ἢ σ' ἄλλο μέρος, ὅτι θὰ δημοσιεύσῃ στὸν ἐπόμενο τόμο τοῦ περιοδικοῦ καὶ σύντομη ποῦ θὰ ἐτοιμάσω ἐκθεση τῆς ἰδικῆς μου ἐρμηνείας, ὥστε οἱ ἀναγνώστες τῆς «Λαογραφίας» νὰ μποροῦν νὰ ἔχουν στὴ διάθεσή τους καὶ τὶς δύο ποῦ διατυπώθηκαν γιὰ τὸ ἴδιο πρόβλημα θεωρίες.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ

Α

Ἡ Φιλίππου πόλις, ἡ ἱστορικὴ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐπὶ ἀναπεπταμένης καὶ εὐφόρου πεδιάδος κειμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐβρου διαρροομένη, ἡ ἀείποτε ἀκμάζουσαν ἑλληνικὴν Κοινότητα κατὰ τὸν πληθυσμὸν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν πνευματικὴν κίνησιν ἀναδείξασα, εἶναι σήμερον ἡ δευτέρα πόλις τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸν νομὸν Πλόβδηφ. Τὸ ἑλληνικὸν ὄνομά της ὄφειλεν εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον Β' τὸν Μακεδόνα. Ἀπὸ τοὺς Θράκας ἡ πόλις περιῆλθε διαδοχικῶς εἰς τοὺς Μακεδόνας, πάλιν εἰς τοὺς Θράκας, τοὺς Ρωμαίους, ὑλέστη καταστροφῆς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπὸ ἐπιδρομῶν, ἰδίᾳ τῶν Γόθων καὶ Οὐννων, ἠκμαζε δὲ μεγάλως κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἀλλὰ κατοικηθεῖσα ὑπὸ Ἀρμενίων παρεδόθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τοὺς Βουλγάρους μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ μέγα μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τότε κατεσφάγη ὡμῶς. Ἐπανῆλθεν ἐν τούτοις ὑπὸ τὸ Βυζάντιον μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Φράγκων καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1363, ὅτε περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως διαρκῶς διέρρεεν, ὥστε ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος τοὺς κατοίκους ἀπῆρτιζον πολλῶν ἔθνῶν τμήματα, ἐν οἷς καὶ ἑλληνοισθέντες Βούλγαροι. Βραδύτερον ἡ ἰδρυσις ἰδίᾳ βουλγαρικῆς κοινότητος, ἑξαρωμένης ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ἡ αὐτονόμησις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλα γεγονότα προητοιμάσαν τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑλλην. Κοινότητος καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐπικρατούσης τάξεως, ἀκολουθῶν δὲ τὸν ἄτακτον ἐκπατρισμὸν τῶν Φιλίππουπολιτῶν, πρὸ τῆς ὡμῆς διώξεως. Ἔτσι ἡ μαρτυρικὴ αὕτη πόλις, ἡ στενάζουσα σήμερον ὑπὸ τὸν ἐπαχθῆ ζυγόν, θὰ παραμῆνη φωτεινὸν ἔθνικὸν σύμβολον τοῦ ἐξόχου πολιτισμοῦ ποῦ ἀνεπτύχθη εἰς τὸ γνήσιον τοῦτο θρακικὸν τμῆμα τῆς μεγάλης πατρίδος καὶ θὰ λαμπρύνῃ τὴν ἱστορίαν της ¹⁾).

1) Κ. Οἰκονόμου, ἱερέως, Ἱστορικο-γεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, Βιέννη 1819. — Γ. Τσοκαλά, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, Βιέννη 1851. Ἐνδιαφερούσας μελέτας εἰς τὸ προσφιλὲς τοῦτο τμῆμα τῆς Θράκης ἀφιέρωσεν ὁ μακαρίτης Μυρτυλ. Ἀποστολίδης (βλ. τὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἔργων του ὑπὸ Πολ. Παπαχριστοδούλου, «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. Η' (1941—42), σελ. 278 κέξ.). Προχείρως βλ. τὸ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὸν διάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς Φιλίππουπόλεως ὑπὸ Ἀχιλ. Σαμοθράκη, Λεξικὸν Γεωγραφικὸν καὶ Ἱστορικὸν τῆς Θράκης, Ἀρχ. Θε. Λαογρ. Γλωσ. Θησ., τόμ. ΙΒ' (1945—46), σελ. 345—347. Διὰ τὴν ἐκκλησια-

Ὁ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος διατελῶν μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Δ α μ α σ κ η ν ὀ ς ¹⁾ ὀνομάζεται εἰς τινα ἐπιγραφὴν τῆς μονῆς Πετριτσονιτίσσης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ροδόπης πρώην Φιλιππουπόλεως ²⁾, ἥδη τὸ ἔτος 1601. Ἐκ τούτου εἰκάζομεν, ὅτι οὗτος, διὰ λόγους γήρατος πιθανῶς, παραιτηθεὶς τοῦ θρόνου τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐφησύχαζεν εἰς τὴν ἐν λόγῳ μονήν. Ἡ εἰκασία ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι διάδοχος τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπῆρξεν ὁ διατελέσας ἡγουμένος τῆς αὐτῆς μονῆς Δ α ν ἰ ἡ λ ³⁾, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ ἴσως παρητήθη οὗτος, πρὸ τοῦ ἔτους 1601, ὅτε ἡγούμενος τῆς μονῆς διετέλει ὁ Ματθαῖος. Ὁ Δανιὴλ ὅμως καὶ μητροπολίτης γενόμενος ζωηρῶς ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν μονὴν τῆς μετανοίας αὐτοῦ, ἀποβάς μάλιστα νέος κτίτωρ αὐτῆς, διὸ καὶ ὡς τοιοῦτος μνημονεύεται μετὰ τῶν γονέων του Μιχαὴλ καὶ Κυράτσας⁴⁾. Ἐναντίον τοῦ Δανιὴλ ὑπάρχει δεινὴ ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορία ὑπὸ ἀγνώστου προσώπου, πάντως προερχομένου ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κύκλου. Ἡ κατηγορία, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1609 ὑποβλήθεισα γραπτῶς πρὸς τὴν πατριαρχικὴν Σύνοδον καὶ καταχωρισθεῖσα εἰς τὸν οἰκείον κώδικα, ἔχει ὡς ἀκολούθως :

«Ἐν ἔτει Ἰζριηφ (1609), μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰβ' ἰνδ. η', διὰ τοῦ ἰδιοχείρου γραμματος μαρτυρῶ, ὅτι ἐντυχόντος μου κατὰ πάροδον πρὸ δύο χρόνων καὶ δύο μηνῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ εὑρισκόμενος ἐνδον τῆς μητροπόλεως, εἶδον ὀφθαλμοφανῶς τὸν ἐκεῖσε ἀρχιερατεύοντα κυρ—Δα-

στικὴν ἱστορίαν πρὸ πάντων βλ. Ρ. Μ ο υ τ α φ τ σ χ ι ἱ ε ω, Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γεωγραφίας τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως (βουλγαριστί), εἰς τὸν πανηγυρικὸν τόμον τῆς 80ετηρίδος πρὸς τιμὴν τοῦ μητροπολίτου τῆς Πλόβδιλ Μαξίμου, Σόφια 1931, σελ. 87—97. Τὴν δυσπρόσιτον μελέτην ταύτην ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, βλέπε κατωτέρω.

1) Κ. Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ῖ δ ο υ, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Γλωσσικοῦ καὶ Λαογραφικοῦ Θησαυροῦ», τόμ Δ' (1937—38), σελ. 12.—Μ ἰ λ τ. Σ τ α μ ο ὑ λ η, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, «Θρακικά» τόμ. ΙΔ' (1940), σ. 183.—Υπὸ τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων Γ ε ρ μ α ν ο ὦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Βορείου Θράκης, «Θρακικά», τ. ΙΙ' (1937), σελ. 183 κέξ. καὶ ὑπὸ τοῦ Β. Α. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 221—229, δὲν ἀναγράφεται.

2) Ὁ Δαμασκηνὸς ἀνέλαβε τὴν δαπάνην τῆς κατασκευῆς μιᾶς μαρμαροτραπέζης τῆς μονῆς, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Ματθαίου. Τὴν σχετικὴν ἐπιγραφὴν ἐξέδωκεν ὁ Βούλγαρος Ἰβάν Γιόσεφ, ἐπανεκδίδει δὲ ἐξ αὐτοῦ ὁ Μυρτ. Ἀποστολίδης, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12, ὑποσημ. 8.

3) Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ῖ δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12. — Μ. Σ τ α μ ο ὑ λ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183.

4) Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ῖ δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12.—Τ ο ὦ α ὐ τ ο ὦ, Περὶ τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης, «Θρακικά», τόμ. Ζ' (1936), σελ. 51—82, ἰδίᾳ σελ. 52 κέξ.

νιῆλ ἐν ἐνὶ κελλίῳ μοιχεύοντα καὶ μετὰ τινος γυναικὸς συμμειγνύμενον καὶ μοιχεύοντα αὐτήν, ὅπερ καὶ ὁ ἡμέτερος ὑπηρέτης Βασίλης αὐτοφει ἐθεάσατο. Τοῦτο μαρτυρῶ ἐνώπιον Θεοῦ φιλαλήθως, ὅπερ ἐδεξάμην καὶ ἀφορισμὸν καὶ δι' ὁμοφορίου καὶ ἐπιτραχηλίου παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ δεσπότη, ἔμπροσθεν τῶν καθευρεθέντων πανιερωτάτων ἀρχιερέων καὶ λογιωτάτων κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ὑπογράφομαι ἰδιοχείρως»¹⁾.

Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω κατηγορίας ὁ Δανιὴλ πιθανότατα καθηρέθη. Ἄντ' αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, ἐχειροτονήθη ὁ Ἰωάσαφ, τὸν ὁποῖον οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως σημειοῦν ἀπαντῶντα ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1608²⁾, δηλ. πρὸ τῆς κατὰ τοῦ Δανιὴλ ἐπιβαρυντικῆς μαρτυρίας, ἣν εἶδομεν. Ἐκτοτε ὁ Ἰωάσαφ ἀπαντιᾷ εἰς συνοδ. σιγίλλιον, κατὰ τὴν β' πατριαρχεῖαν Νεοφύτου Β' ἀπολυθὲν κατ' Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1612, ἰνδ. ι', ὑπὲρ τῆς μονῆς Ἐπανωκαστριτίσσης τοῦ Βουλκάνου ἐν Μεσσηνίᾳ³⁾ καὶ εἰς ἔγγραφον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀπόσπασιν χωρίων ἀπὸ τὴν μητρόπολιν Φιλιππων καὶ Δράμας καὶ πάλιν ἐνωθέντων μετ' αὐτῆς, κατ' Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1614, ἰνδ. ιβ' ⁴⁾. Κατὰ τὸ ἔτος 1620, συνοδικὸν μέλος τυγγάνων τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου ὑπογράφει τῇ 4 Νοεμβρίου τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως εἰς τὸν οἰκουμ. θρόνον⁵⁾, τῇ 30 δὲ ἰδίου ὁμοιον ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Λουκάρεως Γερασίμου εἰς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πατρ. θρόνον⁶⁾. Κατ' Αὐγουστον 1621 ὑπογράφει σιγίλλιον τοῦ ἰδίου πατριάρχου, περὶ τῆς Ἐξαρχίας Πυργίου καὶ Βολισσοῦ ἐν Χίῳ⁷⁾. Τὸ 1623 ὑπογράφει σιγίλλιον Ἀνθίμου Β' πρὸς ἐπικύρωσιν τοῦ

1) Πατρ. Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Νομικὴ Συναγωγή, φ. 190α (Βλ. Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', ἐν Βενετίᾳ 1872, σελ. 556, ὅπου ἐν τῇ περιλήψει τῶν ἐγγράφων τῆς συλλογῆς ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν σημειοῦται).

2) Ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀποστολίδου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 12—13, ὁ Ἰωάσαφ σημειοῦται ὡς διάδοχος τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκ παραδρομῆς βεβαίως. Ὑπὸ τοῦ Μ. Σταμούλη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 183, μεταξὺ Δανιὴλ καὶ Ἰωάσαφ ἀναγράφεται ἄλλως ἄγνωστος μητροπολίτης Παρθένιος. Πρβλ. καὶ μητρ. Σάρδεων Γεργεμανοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., «Θρακικά», τόμ. Η', σελ. 184.

3) Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Α σελ. 58 πατρ. Κώδικος. Βλ. Γενναδίου Μ. Ἀραμπατζόγλου, μητροπ. Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρ. Α', ἐν Κ)πόλει 1933, σελ. 158—159.

4) Ἀυτόθι, σελ. 75. Ἐκ τοῦ πατρ. Κώδικος Α σελ. 70.

5) Ἀρχιμ. Καλλινίκου Δελικένη, τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, ἐν Κ)πόλει 1904, σελ. 3—4.

6) Ἀυτόθι, σελ. 5—6.

7) Ἀρχιμ. Ἰωάννου Μ. Ἀνδρεάδου, Ἱστορία τῆς ἐν Χίῳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήνησιν 1940, σελ. LXXXVI. Ἰωακεῖμ Φοροπούλου, Ἐγγραφα τοῦ πατρ. Ἀρχιεπισκοπικοῦ, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. ΙΘ' (1899), σελ. 60.

προηγούμενου ¹⁾. Ἐπομένως ὁ ἀναφερόμενος ὡς Φιλίππουπόλεως Κλήμης, κατὰ Μάϊον τοῦ 1611 ²⁾ δὲν εἶναι εἰμὴ Φιλίππων Κλήμης, ὁ δὲ Καισάριος, ἀνύπαρκτον πρόσωπον.

Ὁ Ἰωάσαφ ἐποίμανε τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος κατὰ τὸ ἔτος 1627. Κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους τούτου ἐξελέγη διάδοχος αὐτοῦ ὁ πρῶην Δρύστρας Μ ε λ έ τ ι ο ς ³⁾. Οὗτος εἶχεν ἐκπέσει τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ καθαιρεθεῖς, ἀλλὰ «κατὰ μεγάλην μακροθυμίαν τῆς Ἐκκλησίας» συνεχωρήθη μὲν εἰς τὸ μεταξῦ, δὲν ἀποκατέστη ὁμως εἰς Δρύστραν, διότι ἀντ' αὐτοῦ εἶχεν ἐκλεγῆ μητροπολίτης Ἰωακείμ, ὅστις καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ καθρέθη ⁴⁾. Τοὺς πρὸ τοῦ Μελετίου ἐκ παρανοήσεως ἀναγραφόμενους εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἐν λόγῳ μητροπόλεως ἀρχιερεῖς Νεόφυτον, Καλλίνικον καὶ Κλήμην ⁵⁾, ἀνήκοντας εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀποκατέστησεν ἤδη ὁ μακαρίτης Μυρ. Ἀποστολίδης εἰς τὴν οἰκείαν σειρὰν ⁶⁾. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλίππουπόλεως ὁ πρ. Δρύστρας Μελέτιος δὲν παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ, διότι ἐβαρύνετο μὲ πολλὰ ἁμαρτήματα, συνεπεία τῶν ὁποίων καὶ καθρέθη τὸν Ἰούνιον 1628, ὑπὸ συγκροτηθείσης Συνόδου, ἐπὶ πατρ. Κυρίλλου Ἀ' τοῦ Λουκάρεως, χαρακτηριζόμενος ὡς ἄρπαξ, φιλοχρήματος, ἀπειθῆς κλπ., μετὰ γυναικὸς συζῶν καὶ ἐνώπιον τῆς Συνόδου μὴ προσερχόμενος, καίτοι ἐκαλεῖτο, διὰ ν' ἀπολογηθῆ. Ἰδοὺ ἡ καθαιρεσις ⁷⁾:

Κύριλλος ἑλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης.

Ὅτι μὲν τῶν πλημμελημάτων τὰ μὲν καιρίαν ἐστὶ τὴν πληγὴν ἐπάγοντα καὶ θεραπείας ἅπασιν τοῖς αὐτοῖς ἐγκαλυνδουμένοις καὶ χαίρουσιν ἀνε-
5 πίδεκτα, τὰ δὲ συγγνωστὰ καὶ ἰάσεως τυχεῖν ἐνδεχόμενα, τοῖς πᾶσι δῆλον· ὅτι δὲ ὁ ὀπωσδήπως μικροῦ πρότερον χρηματίσας μητροπολίτης Φιλίππουπόλεως Μελέτιος, μετὰ τὸν τοῦ κυρ. Ἰωάσαφ θάνατον, ὑπέσχετο

1) Α ὕ τ ό θ ι, σελ. 61.—Ἰ ω. Ἀ ν δ ρ ε ά δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. LXXXVIII.

2) F r. M i c l o s i c h—J. M ü l l e r, Acta et diplomata Graeca medii-
aevi sacra et profana, τόμ. Ε', Vindobonae 1887, σελ. 148.—Μ. Σ τ α μ ο ὄ λ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183.

3) Πατρ. Ἱεροσολύμων Δ ο σ ι θ έ ο υ, Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 310β (πρβλ. Κ. Ν. Σ ά θ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 566).—Μητρ. Σάρδεων Γ ε ρ μ α ν ο ὦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 184.

4) Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 309αβ, 310β—311α.—Μητρ. Σάρδεων Γ ε ρ μ α ν ο ὦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 137—138, ὕποσ. 6.

5) Γ. Τ σ ο υ κ α λ ᾶ, Ἱστορικογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, Βιέννη 1851, σελ. 40.—Β. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., ΕΕΒΣπ., τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 224.—Μ. Σ τ α μ ο ὄ λ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183.

6) Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ῖ δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., ΑΘΛΓΘ, τόμ. Δ' (1937—38), σ. 13, ὕποσ. 11.

7) Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 312α (Κ. Ν. Σ ά θ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 566).

μὲν οὐκ ἀπανθρώπως πολιτευθῆναι καὶ ποιμάναι, κυβερνήσων τὸ ἐμπι-
 στευθὲν αὐτῷ λογικὸν τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον, τοῖς ψυχοφελέσι αὐτοῦ
 10 λόγοις καὶ παραδείγμασι θεοφιλῶς καὶ θεαρέστως, ἐψεύσατο δ' ὅλως παρὰ
 τε θεῷ καὶ ἀνθρώποις καὶ τοῦτο καταφανές. Ἐξ ὅτου γὰρ τῶν τῆδε ἀπέ-
 στη τῆς μητροπόλεως ἐπιβάς, μὴδ' ἀνθρώπους αἰσχυνηθείς, μὴδ' ἱερῶν
 νόμους αἰδεσθεῖς, μήτε Θεὸν φοβηθείς, οὐκ ἐπαύσατο καθ' ἡμέραν τοὺς
 ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ καταδυναστεύειν χριστιανούς καὶ αὐτοῖς ἐπιτιθέναι
 15 βάρη καὶ φορτία δυσβάστακτα, παντὶ τρόπῳ καὶ μηχανῇ σπεύδων καὶ σθένει
 ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς ἀποθησαυρίσαι χρήματα, ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ. Δι'
 ἅ τῶν ἀτόπων αὐτοῦ ἔργα πολλάκις ἡμῖν διαμνηυθεῖς ἔλθειν ἀπολογία
 δοῦναι τοῖς αὐτοῦ καταβοῶσι καὶ κατοδυρομένοις καὶ κλαίουσιν οὐ κα-
 τεδέξατο, ἔχων δὲ πρὸς τοῦτοις γυναῖκα, κάλλει μερικᾶς ὑπερφέρουσαν,
 20 σύνευνον, ὁμοτράπεζον αὐτῷ καὶ συνοδοιπόρον, τῶν ἱερῶν νόμων αὐτὸν
 ταύτῃ συνδιαϊτάσθαι μὴ συγχωρούντων, ἧς καὶ ἡ συνοίκησις αὐτὸν ζη-
 μιωθῆναι μεγάλως οὐκ ἀπηξίωσε. Νουθετηθεὶς αὐτῆς ἀποστῆναι, οὐδ' εἰς
 νοῦν ἔθιτο τὴν παραινεσθαι. Ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ τούτοις παραπλήσια
 τῶν ἀτόπων ἐργασάμενον ἄλλα, ὡς ὁμολόγησαν ἐν ὄρκῳ πολλοὶ καὶ
 25 τῆς ἐπαρχίας ταύτης χριστιανῶν καὶ χρησίμων ἀνδρῶν, τὸν θεὸν φοβου-
 μένων καὶ μὴ δεκαζόντων τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ἤδη κρα-
 τούντων ἐκεῖσε πολλοὶ τῶν παρανόμων αὐτοῦ ἀγασσάμενοι ἔργων, οὐ μόνον
 ἐγγράφως ταῦτα μαθεῖν ἡμῖν παραδεδώκασιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ζῆν αὐ-
 τὸν ἀνάξιον εἶναι λέγουσιν, ἢ μετριότης ἡμῶν συνόδου ἀρχιεπὶς συγκρο-
 30 τηθείσης ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι
 ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν μετριότητος, ἀρχιεπι-
 σκόπων τε καὶ ἐπισκόπων, καθῆρε καὶ γεγυμνωμένον πάντη πάσης ἀρ-
 χιερατικῆς ἐνεργείας καὶ τάξεως ἀπεκατέστησε καὶ τοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι
 αὐτὸν τούντεῦθεν μητροπολίτην ἐστέρησε καὶ τοῦ θρόνου τῆς μητροπό-
 35 λεως Φιλιππουπόλεως εἰς τὸ παντελὲς ἀπεξένωσε, μηδεμίαν λοιπὸν ἔχοντας
 αὐτοῦ ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἐπιβῆναι αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν ἐξῆς ἄπαντα
 αἰῶνα, συνοδικῶς ἀπεφηνάμεθα ψήφῳ τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν χει-
 ροτονηθῆναι ἀντ' αὐτοῦ ἕτερον γνήσιον μητροπολίτην τῆς ἐπαρχίας ταύτης.
 Ἐπὶ γὰρ τῇ τούτου διηνεκεῖ μνήμη καὶ ἀσφαλεῖς ἐγγραφὴ ἡ παρούσα
 40 κατ' αὐτοῦ καθαίρεσις καὶ κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ'
 ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν ἔτει ζϞ ρϞ λϞ στϞ (1628)
 μηνὶ Ἰουνίῳ κέ'.

Ἐντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Μελετίου τῇ 27 Ἰουνίου 1628 ἐξελέγη νέος μη-
 τροπολίτης Φιλιππουπόλεως ὁ ἀπὸ Ἀγγιάλου Χ ρ ι σ τ ο φ ὀ ρ ο ς 1). Οὗτος

1) Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Νομικῇ Συναγωγῇ, φ. 312α, (Κ. Ν. Σ ἄ θ α, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 566).—Μητρ. Σάροδεων Γ ε ρ μ α ν ο ὕ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ.

εις Ἀγγιάλον παρέμεινεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1628 ¹⁾). Χαρακτηρίζεται ὡς ἀπλοῦς ἀγράμματος ἀρχιερεὺς ἐκ πληροφοριῶν τοῦ κώδικος τῆς μητροπόλεως του ²⁾). Εἰς τὸν κώδικα τοῦτον, φυλασσόμενον ἄλλοτε εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πατριάρχου Φωτίου Β', εἶχε καταχωρισθῆ ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου διαζύγιον, χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1634³⁾). Κατὰ Μάϊον τοῦ 1635 ὑπογράφει συνοδ. τόμον ἐπὶ πατριάρχου Κυρίλλου Β' τοῦ ἀπὸ Βερροῖας ἐξ ἄρθρων 8, κατακεχωρισμένον εἰς φ. 40—43 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 χειρογράφου τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἀγιοταφτικοῦ Μετοχίου ⁴⁾). Κατὰ Σεπτέμβριον 1636, ὁ Χριστοφόρος ἐπιμαρτυρεῖ μετ' ἄλλων ἀρχιερέων περὶ τινων χωρίων τῆς μητροπόλεως Ἀγγιάλου, κατὰ τοῦ ἀντιποιομένου Πρεσλάβας Καλλινίκου, κατόπιν δ' αὐτοῦ προσαρτῶνται καὶ αὐθις τῷ Ἀγγιάλου ⁵⁾). Μετ' οὗ πολὺ ὁ Χριστοφόρος ἀπέθανεν. Εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ ἀρχιδιάκονος τοῦ πατρ. Κυρίλλου τοῦ Κονταρῆ Γ α β ρ ι ή λ, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1636, ἐπὶ πατρ. Νεοφύτου Γ'. Ἐνῶ ὁμοῦς ὁ Γαβριήλ εἶχε χειροτονηθῆ, ἐπειδὴ προὔπηρχε ρητὴ συνοδ. ἀπόφασις νὰ δοθῆ ἡ Φιλιππούπολις εἰς τὸν πρώην Κορίνθου Κ ύ ρ ι λ λ ο ν, εὐρισκόμενον ἐκτὸς ἔδρας, ἤδη διὰ συνοδ. πράξεως ἐπὶ τοῦ ἰδίου πατριάρχου Νεοφύτου Γ', κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1637, ὁ μὲν πρ. Κορίνθου Κύριλλος ἀποκαθίσταται εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως, ὁ δὲ Γαβριήλ, καίτοι χειροτονηθεὶς, παραμένει ὅλως ἀπροστάτετος. Ἴδου ἡ πράξις ⁶⁾).

«Ἐπειδὴ ἡ ἀγιωτάτη μητρόπολις Φιλιππουπόλεως ἔμεινεν ἀπροστάτετος, ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κυρίου Χριστοφόρου ἀποθανόντος,

184.—Γ ε ν α δ. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρ. Α' σελ. 237.—Μ η ν ᾱ Δ. Χ α μ ο υ δ ο π ο ύ λ ο υ, Ἀρχιερατικαὶ ἐναλλαγαὶ ἀπὸ Ἰουνίου 1618 ἄχρις Ὀκτωβρίου τοῦ 1671, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Β' (1881—82), σελ. 669.

1) Ἀ δ. Δ ι α μ α ν τ ο π ο ύ λ ο υ, Κατάλογος ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀγγιάλου, «Θρακικά», τόμ. Θ' (1938), σελ. 174.

2) Γ. Τ σ ο υ κ α λ ᾱ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

3) Γ ε ν. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., μέρος Α', σελ. 172 ὑποσ. 4, μέρος Β', σελ. 51, 165.

4) Λ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Δ', ἐν Πετροπόλει 1899, σ. 18.

5) Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 314β—315α.—Γ ε ν. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., μέρ. Α', σελ. 159—161.

6) Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 319β—320α (Κ. Ν. Σ ᾱ θ α, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 572).—Κώδ. Πατρ. Α [333], σελ. 299. Βλ. Μητρ. Σάφδεων Γ ε ρ μ α ν ο ὤ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 185.—Β. Α. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 225.—Μ. Δ. Χ α μ ο υ δ ο π ο ύ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 670.—Ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μ. Γ ε δ ε ώ ν, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» τόμ. ΑΓ' (1913), σελ. 387, ἀναφέρεται εἰς τὸν Γαβριήλ ἐξημερίσεν ἀρχιδιάκονος τοῦ πατρ. Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Ἄλλ' εἴτε Κυρίλλου τοῦ Α' εἴτε τοῦ Β' ὑπῆρξεν ἀρχιδιάκονος, ὅταν ὁ πρ. Κορίνθου ἀντεποιεῖτο τὴν Φιλιππούπολιν, ὑπὸ οὐδετέρου τούτων ὑπεστηρίχθη.

ἡμεῖς τε καὶ ἡ ἱερά τῶν ἀρχιερέων σύνοδος ἀπεφάνητο λόγῳ δοθῆναι τὴν ἐπαρχίαν ταύτην τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ πρώτῳ Κορίνθου κυρίῳ Κυ-
 5 ρίλλῳ, διὰ τὸ ἀδίκως καὶ ἀναιτίως ἐξωσθῆναι αὐτὸν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ
 καὶ ὑστερηθῆναι. Μεταξὺ δὲ τούτου μικρὸν αὐτοῦ ἀμελήσαντος, καὶ ἡμεῖς
 ἀνάγκῃ κατεπειγόμενοι, ἐχειροτονήσαμεν Φιλιππουπόλεως μητροπολίτην
 τὸν κυρ—Γαβριήλ. Τανῦν αὐτοῦ ἐπιπόνως διακειμένου, τοῦ ἱερωτάτου
 δηλαδὴ Κυρίλλου, πρὸς τὴν τῆς ἐπαρχίας ταύτην ἀπαίτησιν, διὰ τὸ με-
 10 γάλως ἀδικηθῆναι αὐτὸν πρότερον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κορίνθου, ἀπεφηνά-
 μεθα ἢ δὲ λαβεῖν αὐτὸν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην Φιλιππουπόλεως. Διὸ καὶ
 ψήφους κανονικὰς ποιησάμενοι περὶ τούτου, κατὰ προτροπὴν τοῦ πανα-
 γιωτάτου καὶ σοφωτάτου ἡμῶν ἀθθέντου καὶ δεσπότη, τοῦ οἰκουμενι-
 κοῦ πατριάρχου, πρώτων ἐθέμεθα μὲν τὸν ἱερώτατον μητροπολίτην πρώτῳ
 15 Κορίνθου κύριον Κύριλλον, δεύτερον τὸν πρώτῳ Μηδείας κύριον Θεοδό-
 σιον καὶ τρίτον τὸν πρώτῳ Ἄνδρου κύριον Μακάριον. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν
 κατεστρώθη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χρι-
 στοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχλζϞ (1637), μηνὶ Ἰανουα-
 ρίῳ, ἰνδικτιῶνος εἰς 1)».

Οὕτως, ὁ πρ. Κορίνθου Κύριλλος παρέμεινεν ὁ κανονικὸς μητροπολί-
 της Φιλιππουπόλεως, ἀλλὰ δι' ὀλιγόμηνον χρονικὸν διάστημα καὶ συγκεκρι-
 μένως μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1637, ὅποτε ἐπὶ Νεοφύτου Γ' τοῦ ἀπὸ Ἡρα-
 κλείας ἀπεκατέστη εἰς Φιλιπούπολιν ὁ Γαβριήλ, διὰ τοῦ ἀκολούθου πατρι-
 αρχικοῦ διατάγματος 2).

*«Παρθένιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώ-
 μης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Τὰ χρόνῳ μακροῦ κρατηθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβεβαιωθέντα πάντα
 καὶ πάντως ἀδιάρρηκτα καὶ ἀκράδαντα βούλονται διαμένειν. Καὶ γὰρ τὰ
 5 ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης πραιτόμενα, οὔτε χρόνος, οὔτε νόμος, οὔτε συνήθεια
 ἐπιβεβαιῶσθαι δύναται, οὐκ ἔρρωνται γάρ. Τοῖνον καὶ τοῦ ποτὲ Κορίν-
 θου μητροπολίτου κυρ. Κυρίλλου μετάθεσιν ἀναδεξαμένου τῆς μητροπό-
 λεως Φιλιππουπόλεως, βιαίαν ἅμα καὶ δυναστικὴν, ὡς φαίνονται ὀπισθεν
 καὶ τινὰ τῶν ἔξω ὀνόματα, συγκαταλεγόμενα τοῖς ἐπιψηφισθεῖσι. Διὰ
 10 τοῦτο ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, κατὰ νόμους καὶ κανόνας, οἷα τῆς τοι-

1) Ὑπὸ Β. Α. Μ υ σ τ α κ ἰ δ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 225, σημειοῦνται τὰ ἐξῆς ὀνόματα ἀρχιερέων, οἵτινες ἐκύρωσαν τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἐκ τοῦ Α [333] πατρ. κώ-
 δικος: Ἐφέσου Μελέτιος, Ἡρακλείας Ἰωαννίκιος, Διδυμοτείχου (;) Δανύλ, πρ. Ἀ-
 θηνῶν Κλήμης, Παρθένιος.

2) Νομικὴ Συναγωγὴ, φ. 320α (Κ. Ν. Σ ἄ θ α, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 527). Πρβλ. Β.
 Α. Μ υ σ τ α κ ἰ δ η, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 225—226, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 333, σελ. 300 πατρ.
 κώδικος, εἰ καὶ τὸ σχετικὸν ἔγγραφο δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀμαρτημάτων παν-
 τὸς εἶδους.

αύτης μεταθέσεως ἀκανονίστου ούσης καὶ ρῶσιν οὐδεμίαν ἢ ἰσχὺν ἐχούσης, εἶη καὶ λέγοιτο καὶ ἐκφωνοῖτο ὁ κυρ-Κύριλλος οὗτος πρώην Κορίνθου. "Ὄθεν καὶ κατεστρώθη τὸ παρὸν διάταγμα ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν [ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1637, μηνὶ Μαρτίῳ, ἰνδ. ε']¹⁾.

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω πατρ. διατάγματος Κύριλλος ὁ πρ. Κορίνθου, χαρακτηρισθεὶς ἐπιβάτης, ἀπεβλήθη. Εἶναι οὗτος ὁ μετ' οὐ πολὺ οἰκουμενικός πατριάρχης ἐξ ἀρπαγῆς δις γενόμενος, Κύριλλος δὲ Γ' ὁ Σπανὸς ἀποκαλούμενος, ἀνὴρ ἀνήσυχος καὶ ταραξίας²⁾. Ἐκτοτε ὁ Γαβριὴλ κατέχει ἐπὶ μακρὸν τὴν μητροπολιν Φιλιππουπόλεως, μέχρι τοῦ ἔτους 1672, πρὸς δὲ πιθανώτατα συμπίπτει ὁ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ διακοπὴν μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1648. Οὕτως ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐπομένους ἐπισήμους πατριαρχικούς πράξεις. Τῇ 7 Ἰουλίου 1639 ὑπογράφει τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Παρθενίου Α' τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως³⁾, κατὰ Σ)βριον δὲ τοῦ ἰδίου ἔτους ὅμοιον ἐπ' ἐκλογῇ τοῦ ὁμωνύμου διαδόχου του ἐπὶ τὴν Ἀδριανουπόλεως⁴⁾.

Κατὰ Νβριον τοῦ 1643, ἰνδ. ιβ', ὑπογράφει σιγίλλιον τοῦ ἰδίου Πατριάρχου Παρθενίου Α' τοῦ Γέροντος, δι' οὗ ἀνακηρύσσεται σταυροπήγιον τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Προϊλάβου Μετόχιον τοῦ Π. Τάφου⁵⁾. Τὸ ἔτος 1644 ὑπογράφει ὁ Γαβριὴλ τρεῖς συνοδ. πράξεις, κατὰ Μάϊον μὲν τὸ γνωστὸν πατριαρχικὸν χρυσόβουλλον τοῦ ἰδίου πατριάρχου, περὶ τῶν προνομίων τοῦ Φιλαδελφείας Ἀθανασίου Βαλλεριανοῦ⁶⁾, κατὰ Σβριον δὲ τὴν καθαιρέσιν τοῦ πρώην Εὐρύπου Ἰωάσαφ, ἀρπάσαντος τὸν θρόνον τῶν Ἰωαννίνων⁷⁾ καὶ

1) Ἡ συμπλήρωσις τῆς χρονολογίας καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων ὑπὸ Β. Α. Μ υ σ τ α κ ἰ δ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 226. Ἴδου αἴτια: Κυζίκου Ἀνθιμος, Νικαίας Πορφύριος, Βάρνης Παΐσιος, Σεργῶν Δανιήλ, Προύσης Κλήμης, παλ. Πατρῶν Θεοφάνης, Ἐλασσῶνος Γερμανὸς κτλ.

2) Ὑπὸ τοῦ Μ. Γ ε δ ε ῶ ν, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 580, ἀναγράφεται, ὅτι ὁ Κύριλλος ἴσως μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ Φιλιππουπόλεως, ἐπανεκτέησε τὴν ἐπαρχίαν. Τὴν πληροφορίαν ὅμως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπαληθεύσωμεν, διὸ πιθανώτερον θεωροῦμεν ὅτι οὗτος ἐπέβη τοῦ Τορνόβου καὶ ἀκολούθως τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ἐν καιρῷ θέλομεν ἐκδόσει τὴν κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1653 καθαιρέσιν αὐτοῦ, ἣτις ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον ἔγγραφο.

3) Μητρ. Σάρδεων Γ ε ρ μ α ν ο ῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 185—186, ὑποσημ. 2.— Γ ε ν. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ὀ γ λ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., μέρ. Α', σελ. 99.

4) Α ὑ τ ὀ θ ι, σελ. 101.

5) Ἀρχμ. Κ α λ λ ι ν ἰ κ ο υ Δ ε λ ι κ ἄ ν η, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατρ. Ἀρχιεποφυλακίου σωζόμενα... ἔγγραφα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ οἴκουμ. Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, ἐν Κ)πόλει 1904, σελ. 341.

6) Ἰ ω . Β ε λ ο ῦ δ ο υ, Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν, ἀνήκοντα εἰς τοὺς Φιλαδελφείας μητροπολίτας, ἐν Βενετίᾳ 1873, σελ. 35.— Μ. Ι. Γ ε δ ε ῶ ν, Κανονικαὶ Διατάξεις, τόμ. Α', ἐν Κ)πόλει 1888, σελ. 46.

7) Α . Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλλη

τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀδριανουπόλεως Νεοφύτου ¹⁾. Εἰς τὸν ἤδη μνημονευθέντα Κώδικα τῆς μητρ. Φιλιππουπόλεως, τὸν μέχρι τινὸς ἀποκείμενον παρὰ τῷ οἴκῳμ. πατριάρχῃ Φωτίῳ Β', εἶχε καταχωρισθῆ κατ' Ἰουλίον τοῦ 1646, ἰνδ. ιδ', διαζύγιον τοῦ Μαυρουδῆ, ἐτῶν 25 καὶ Μάρους Πεταλόβα, ἐτῶν 60 ²⁾. Τὸν Φεβρουάριον 1647 ὁ Γαβριήλ ὑπογράφει ἀνέκδοτον σιγίλλιον τοῦ πατρ. Ἰωαννικίου Β' τοῦ ἀπὸ Ἑρακλείας, περὶ τοῦ σταυροπηγίου Βλατίων ³⁾.

Παρὰ ταῦτα, ἐνῶ ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Γαβριήλ ἔβαινεν ὀμαλῶς, οὗτος εὐρέθῃ ὑπόδικος ἔναντι τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου, ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1648. Κληθεὶς δι' ἐντολέων ἀρχιερατικῶν νὰ προσέλθῃ ἐνώπιον τῆς Συνόδου ἠρηθῆ, γενόμενος οὕτω λιποτάκτης καὶ περιφρονητῆς καὶ φερόμενος ἰταμῶς καὶ ἀναισχύντως. Ὅθεν τῇ 29 Νεβρίου 1648, ἰνδ. β', νηεστρώθῃ τόμος συνοδικὸς κατὰ τοῦ Γαβριήλ, δι' οὗ ἐξουσιοδοτήθη ὁ πατρ. Παρθένιος Β' ὁ Ὁξὺς ν' ἀπαγγεῖλῃ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ καὶ χειροτονήσῃ ἄλλον μητροπολίτην. Ὁ ἐν λόγῳ συνοδικὸς τόμος ἔχει ὡς ἐξῆς ⁴⁾.

Τόμος συνοδικὸς

«Καὶ παῖδες ἱατρῶν φιλοῦσιν ἐπιτάττειν τοῖς ὑφ' οἰασθήποτε κατατροχομένοις νόσου τε καὶ ἀσθενείας πάντα τὰ πρὸς ὑγίαν συντείνοντα, οἷα περὶ τὰ ἀνθρώπινα καταγινόμενοι σώματα καὶ πῆ μὲν διὰ τῶν ἡδέων καὶ προσηνῶν, πῆ δὲ καὶ διὰ φαρμάκων δριμυτέρων τε καὶ αὐστηροτέρων, ἐνί-
5 οτε δὲ καὶ διὰ καυτῆρος ἐπάγουσιν ἀνάλογον, οὕτω που διατιθεμένοις καὶ τοὺς μὲν ἱατρικοῖς νόμοις ὑπήκοντας θεραπεύουσι δι' ἀπαλωτέρων καὶ ὡς εἰπεῖν ἡδυτέρων φαρμάκων, τῶν δὲ ἀντιτείνοντων καὶ μὴ τὴν τούτων νοθεσίαν ὑποδεχομένων ὀρῶντες τὴν ἐκείνων πληγὴν νεομένην τὰ ἄρ-
10 φαγεδαίνης, φασίν, ἐπιχειροῦσιν ἀνακόπτειν δι' ἐκτομῆς ἢ καυτῆρος. Ταυτὸν δῆπου καὶ ἀπὸ τῶν σωματικωτέρων ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀνιόντες καὶ ἐπὶ τὰ πνευματικώτερα μεταβαίνοντες, εὐρίσκομεν τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν νόμον καὶ τοὺς σεβασμίους οἰκουμενικούς τε καὶ συνοδικούς θεοπα-
ραδότους κανόνας χρωμένους τοῖς τοιοῦτοις πρὸς τοὺς ὀλιγωροῦντας αὐ-

νικῶ Φιλολογικῶ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, ΠΦΣΚ, Ἀρχαιολ. Παράρτημα τόμ. Κ'—ΚΒ' (1892), σελ. 102, ἐνθα ἡ ὑπογραφή Φιλιππουπόλεως Γρηγόριος πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς Γ α β ρ ι ή λ. Τὴν συνοδικὴν καθαίρεσιν τοῦ πρ. Εὐρίπου Ἰωάσαφ βλ. ὑπὸ Τ ά σ ο υ Ἀ θ. Γ ρ ι τ σ ο π ο ύ λ ο υ, Ὁ Ἰωαννίνων Καλλίνικος, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τόμ. Γ' (1954), σελ. 451—452.

1) Θ. Μ ο σ χ ο ν ἄ, Κατάλογοι τῆς πατρ. Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια 1947, τόμ. Γ', σελ. 306.

2) Γ ε ν ν α δ ί ο υ Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, ἔνθ' ἀνωτ., μέρ. Β', σ. 165-166.

3) Χρφ. 276)25 τοῦ Πατρ. Ἱεροσολύμων. Α. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ο ι ς, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη τ. Α', ἐν Πετρούπολει 1891, σελ. 338.

4) Νομ. Συναγωγῆ, φ. 152β—153α (Κ. Ν. Σ ά θ α, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 582).

- 15 τῶν καὶ κατὰ τὸ μείζον ἢ ἔλαιτον ἀφρονηκότητας, ἤτοι ἀπειθοῦντας καὶ λιποτακτοῦντας, διὰ μὲν τῆς μεταβολῆς καὶ μετανοίας δεχομένους πατριαρκαῖς χερσί, τοὺς δὲ σκληροὺς καὶ ἀνάρτους καὶ ὄλως ἀμειλίκτους καὶ ἀνενδότους ἐκκόπτουσι τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τῆ μαχαίρα τοῦ πνεύματος καὶ ἔξω ῥίπτουσι ὡς τὸ κλῆμα τὸ ἄκαρπον καὶ ξηρὸν καὶ καίουσι καὶ εἰς
- 20 πῦρ βάλλουσι μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. Ὅθεν καὶ τόμοι ἱεροί, παλαιοί τε καὶ νέοι, συνοδικοί τε καὶ ἐκκλησιαστικοί συνεγράφησαν καὶ συνεφωνήθησαν, πάντας ἀπαξιαπλῶς τοὺς μὴ ὑποτασσομένους τῆ κοινῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀποφάσει, τῆ ἐκθεμένη περὶ παντοίας ὑποθέσεως, ἐνταλμάτων τε καὶ προσταγμάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ λοιπῶν ἄλλων ζητημάτων ἀποβάλλειν, ὡς ἀφρὸν διαλυόμενον καὶ εἴργειν τῆς ἀρχιερατικῆς εἰσόδου, ἀρχιερέα ὄντα. Ἐφθῆ λοιπὸν καὶ ὁ χρηματίας μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ, λιποτακτῆσας καὶ ἀποσκιρτήσας τῆς ἡμετέρας ἀρχιερατικῆς καὶ ἀδελφικῆς θεοφυλάκτου συνελεύσεώς τε καὶ ὁμηγύρεως καὶ μηνυθεὶς παρ' ἡμῶν δι' ἐντολέων ἀρχιερατικῶν προσώπων καὶ κληρικῶν, οὐ μόνον περιφρονήσας δίς, τρίς καὶ πολλάκις, οὐκ ἐδέξατο ἔλθειν καὶ συνενερεθῆναι ἡμῖν, ὡς ὑπέσχετο ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ συμφωνητικοῖς γράμμασι, ἀλλ' ἀδεῶς καὶ ἀναισχύντως καὶ ἰταμῶ τῷ προσώπῳ ἐφάνη ἀθετῶν τὴν μεθ' ἡμῶν ὑπογραφὴν αὐτοῦ, ἀποφαίνουσαν εἶναι αὐτοκαθαίρετον καὶ ἀφωρισμένον καὶ ἀναθεματισμένον, ἀθετὴν γενόμενον καὶ ῥίψασπιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἧς περὶ πολλοῦ ἐποίησάμεθα, συναπαρτίζεσθαι καὶ εἰς ἐν σῶμα καὶ εἰς ἐν πνεῦμα συγκαθίστασθαι τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν αὐθέντῃ καὶ δεσπότη, τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ Κφ Κφ Παρθενίῳ, ἀνήκοος πάντων φανείς καὶ ὑπερόπτης, κωφεύσας ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς. Τούτου ἔνεκεν γράφομεν, ἀνανεοῦντες τοὺς
- 40 προεκφωνηθέντας ἱεροὺς νόμους τε καὶ κανόνας θείους, ὡς ἔξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, δίδομεν ἀπροκριμάτιστον ἄδειαν τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν τούτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, δεσπότη καὶ αὐθέντῃ, ἵνα δι' ἐπιτραχηλίου καὶ ὠμοφορίου ἐκφωνῆσαι τὴν κατ' αὐτοῦ εὐλογὸν καὶ νόμιμον καθαίρεσιν καὶ ἐξῶσαι τὸν Φιλιππουπόλεως καὶ ἀντ' αὐτοῦ χειροτονῆσαι ἕτερον μητροπολίτην τῆς αὐτῆς μητροπόλεως, μείναντος τοῦ Γαβριήλ αὐτοῦ αὐτοκατακρίτου καὶ ἀναπολογήτου ἐν παντὶ καιρῷ καὶ παντὶ κριτηρίῳ, κατὰ τὴν αὐτοῦ ψηφισθεῖσαν ὑπογραφὴν τὴν οἰκειοθελῆ καὶ ἄβιαστον. Πᾶσα γὰρ ἀνομία ἐμφράττει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ κατεστρώθη ὁ παρῶν ἡμέτερος συνοδικὸς τόμος ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ τῆς
- 50 τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας Κώδικι καὶ διαμένει ἐνταῦθα εἰς ἐνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχμῶ (1648), μηνὶ Νοεμβρίῳ κθϛ ἰνδικτιῶνος βας».

Τὸν συνοδικὸν τοῦτον τόμον ἠκολούθησε πράγματι ἡ καθαίρεσις τοῦ Γαβριήλ ἐπὶ τοῦ ἰδίου πατριάρχου, κατὰ Δβριον τοῦ 1648. Καὶ χαρακτηρί-

ζεται μὲν αὕτη ὡς μία ἀπὸ τὰς συνήθεις καθαιρέσεις ἐκεῖνας, ποὺ ἐσχεδιάζοντο προχεύτως πρὸς ἐκφοβισμόν ἀρχιερέων, ἀπειθούντων εἰς διαταγὰς περὶ χρηματικῆς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ταμείου καταβολῆς ¹⁾, ἀλλὰ ἐρχομένη μετὰ τὸν συνοδ. τόμον καὶ κατηγοροῦσα τὸν Γαβριήλ διὰ πταίσματα οὐχὶ συνήθη καὶ ἀσήμαντα, ἀποβαίνει σοβαρὰ ἐναντίον αὐτοῦ πατρ. πρᾶξις, μὴ ἀπονέμουσα εὔσημον εἰς τὸν ἄνδρα. Οὕτω κατηγορεῖ αὐτόν, ὅτι ὑπέγραφε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἰωαννικίου, ταχθεὶς κατὰ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Παρθενίου, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ὁποίου δὲν προσήλθε νὰ ὑποβάλλῃ τὸ προσήκον σέβις, ἀλλ' ἐκρύπτετο, χαρακτηριζόμενος ὡς ἀλαζὼν καὶ ἀντάρτης ἐπιζήμιος. Ἰδοὺ τὸ πλήρες κείμενον τῆς συνοδ. καθαιρέσεως ²⁾.

*Παρθένιος ἑλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*

Τὰ λιποταξίας ἔργα καὶ γέμοντα πάσης διχνοίας τε καὶ ἀποστασίας, ἅπερ ἄνθρωποι ἀπερυσθηράκιότες πρὸς τὸν τοῦ θεοῦ φόβον ἀμεταμελητὶ
5 πρᾶττουσιν, ὁμολογούμενόν ἐστι κολάσεως καὶ καταδίκης κανονικῶς ἄξια εἶναι, ὅτε μάλιστα οὐχ ὅτι ἑαυτοῖς οἱ κακοποιοὶ ἀλλὰ καὶ ἄλλοις αἴτιοι γίνονται ἀπωλείας καὶ περισσοτέρως ὅταν τῆς πρώτης τάξεως, τῆς πνευματικῆς, τυγχάνουσιν ἔντες. Θέσπισμά γάρ ἐστι τοῦ παναγίου πνεύματος τὸν πλέον ἐπταικότα πλέον καὶ παιδεύεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ πλείονος κολάσεως κρίνομεν παραβαίνοντας καὶ πλημμελοῦντας ἐπὶ ἔργοις τοιούτοις
10 ἀπροστασίας καὶ καταφρονήσεως, οἷς παροργίζεται ὁ θεὸς τοὺς ἱερατικοῦ βαθμοῦ καὶ ἀρχιερατικοῦ λαχόντας καθάπερ καὶ ὁπωσδήποτε χρηματήσαντα μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ, ὃς μηδαμῶς τὸν τοῦ θεοῦ φόβον ἐν καρδίᾳ ἐναποκείμενον ἔχων καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν εἰς νοῦν ὄλως
15 μὴ θέμενος, ἀποστάτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐγένετο καὶ τῆς ὀλομελείας αὐτῆς ἀπεσκίρτησε καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρεως κατεφρονήσατο, αὐτὸς ἑαυτὸν τὸ κακώτερον καὶ τὸ στρεβλὸν τῆς γνώμης αὐτοῦ δείξας καὶ τὸ δὴ μέγιστον τὸ ἀκαμπὲς τῆς ἀνυποστᾶξίας αὐτοῦ καὶ τῆς διχοστασίας καὶ ὡς συνελὼν εἰπεῖν τὸ κακεντροχὲς τῆς
20 προαιρέσεως αὐτοῦ, κατὰ τὰ παρ' αὐτοῦ κακῶς καὶ ἔξω παντὸς λόγου εἰργασμένα καὶ πραχθέντα ὀνομαστὶ καὶ κατ' εἶδος πλατυτέρως, ἐν τῷ πρὸ ἡμερῶν εἴκοσι γεγονότι περὶ αὐτοῦ συνοδικῷ τόμῳ ἀριδῆλως δεικνυται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ὑπέροφρος καὶ ἀλαζὼν καὶ πάσης δοκοφοροσύνης πεπληρωμένος Γαβριήλ πρῶτον ἀβιάστῳ γνώμῃ καὶ οἰκιοθελεῖ προαι-
25 ρέσει συνεφώνησεν οὐχ ἅπαξ τῷ καιρῷ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Ἰωαννικίου τῆς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ δις καὶ τρις καὶ πολλάκις πάσῃ τῇ ἱερᾷ

1) Μ. Ι. Γ ε δ ε ω ν, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, «Ἐκκλ. Ἁλήθ.», τόμ. ΔΓ' (1913), σελ. 387.

2) Νομ. Συναγωγή, φ. 154α—155βα (Κ. Ν. Σ α θ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 582).

25 συνόδῳ ἀρχιερέων τε καὶ κληρικῶν καὶ οἰκειοχείρως ὑπέγραψε μετ' αὐ-
 αὐτῶν, ὡς γινώριμον τοῖς πολλοῖς, ἐν τοῖς συμφωνητικοῖς αὐτῶν καὶ συνο-
 δικοῖς τῆς ἐνώσεως γράμμασι τῆς ἀποστροφῆς τοῦ Ἰωαννικίου ἐκείνου μα-
 30 ταιόφρονος καὶ ἀκαταστάτου καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τοῖς προσκαλοῦσιν ἡμᾶς
 καὶ δεομένοις ἀφικέσθαι εἰς τὰ ὧδε ἀπὸ Μπογδανίας καὶ ἐπαναλαβεῖν αὐ-
 θις τὸν πατριαρχικὸν ἀγιώτατον ἡμέτερον οἰκουμέν. θρόνον, ἐφ' οἷς γράμ-
 μασι φαίνεται, οὕτως αὐτὰ, τὸν ὀψέποτε θελήσοντα ἀθετῆσαι τὴν οἰ-
 κειόχειρον αὐτοῦ ὑπογραφὴν εἶναι ἐξωσμένον τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ καὶ κα-
 35 θρημένον τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ καὶ ἀναπολόγητον εἰς τὸ μετέπειτα
 καὶ ὑπόδικον ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς σὺν τῷ αἰώνιῳ
 ἀναθέματι καὶ ἕτερον χειροτονεῖσθαι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως,
 ἔπειτα ἀντ' οὐδενὸς λογισάμενος αὐτὰ καὶ μηδὲ ὁ ἀσύνετος μνησθεὶς
 τῶν ὧν ὑπέσχετο προθύμως τε καὶ ὀλοψύχως καὶ ἔστρεξε φυλάττειν ταῦτα
 40 ἀπαρασαλεύτως καὶ ἀμεταθέτως, τῇ ὑπούλῳ γνώμῃ χρησάμενος καὶ τῇ
 ὑποκρίσει, εἰς μὲν τὸ πρόσωπον τῆς ἱερᾶς Συνόδου ἐδείκνυε δῆθιν καὶ
 αὐτὸν εἶναι ἔξ ἐκείνης καὶ συνήγορον τῇ ἐκκλησιαστικῇ εἰρήνῃ τε καὶ
 ὁμονοίᾳ καὶ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα ἔχοντα μετὰ τῶν ἄλλων, ἐπὶ τῇ τῆς
 ἡμετέρας πατριαρχείας προσκλήσει καὶ τῇ σιερεώσει αὐτῆς, εἰς δὲ τὸ κρυ-
 45 πτὸν ὅλως δι' ὅλου νυκτός τε καὶ ἡμέρας συνεβουλεύετο ἐκείνῳ τῷ ἀκα-
 ταστάτῳ καὶ ὑποκριτῇ Ἰωαννικίῳ καὶ συνδιαιτᾶτο καὶ τὰ δοκοῦντα αὐτῷ
 κατηνάγκαζε πράττειν οἰόμενος ἐκ τῆς ἐπάρσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπερόγ-
 κου οἰήσεως τὰ πάντα καλῶς γίγνεσθαι καὶ πέρας ἔχειν ἀγαθὸν καὶ ἔ-
 σπευδε μόνος μονώτατος, φανῆναι πρὸς πάντας νουνεχῆς καὶ δόκιμος πα-
 50 σῶν τῶν ὑποθέσεων καὶ ἔμπειρος καὶ συστήσαι καὶ τὸν ἀσύστατον καὶ
 πάντῃ ἀνωφελῆ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως αὐτὸν Ἰωαννικίον (φεῦ
 τῆς τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ δοκοφροσύνης καὶ τῆς ἀνοήτου φαντασίας καὶ γνώ-
 μης ὀλισθηρᾶς), ἔξ ὧν συνέβησαν τῇ Ἐκκλησίᾳ θόρυβος, συγχύσεις, ζη-
 μία ἀνήκεστοι καὶ ἀνυπόφοροι διωγμοὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ προπηλακι-
 55 σμοί, λοιδωρία, φυλακαὶ τε καὶ αἰκισμοί, ἐπιβουλαὶ καὶ τὰ τοῦτοις πα-
 ραπλήσια, ὡς ἔφρυξαν πάντες κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον καὶ ἐκτὸς τού-
 των μετὰ τὸ ἐλθεῖν τὴν ἡμῶν μετριότητα εἰς τὸν ὑψηλότατον αὐτῆς θρό-
 νοι τὸν οἰκουμένικόν, ὡς προσείρηται, τῇ κοινῇ προσκλήσει καὶ λαβεῖν τοὺς
 οὔακας τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, οἱ παρευρεθέν-
 60 τες ἀρχιερεῖς, παραγενόμενοι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν συνή-
 θειαν καὶ τὸ ἀπαραίτητον αὐτοῖς κανονικὸν χρέος δεδώκασιν τὸ τῷ πα-
 τριάρχη ὀφειλόμενον σέβας καὶ τὴν ὡς εἰκὸς προσοκύνησιν, αὐτὸς ὁ διε-
 στραμμένος κακοΓαβριὴλ μνησθεὶς πολλάκις δι' ἀρχιερέων παραγενέσθαι,
 ὡς ἀρχιερατικὴ κανονικὴ διατύπωσις θέλει, ἀνήκοος ἐφάνη καὶ ὑπερό-
 65 πτης καὶ τὸ παράπαν ὑποταγὴν οὐδεμίαν ἢ εὐπεΐθειαν, ὡς οἱ λοιποὶ τῶν
 ἀρχιερέων ἠθέλησε δεῖξαι, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κρυπτόμενος, περὶ οὗ

συνόδου ἱερᾶς συγκροτηθείσης καὶ τόμου συνοδικοῦ ἐκτεθέντος, εἴ γε οὐκ
 ἐξέλθη εἰς μέσον μέχρι τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν καὶ ἀπαντήση τῇ ἱερᾷ
 70 συνόδῳ, ἐκπεσεῖται κατὰ κανόνας τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, μένοντος τοῦ
 λοιποῦ αὐτοκατακρίτου καὶ ἀναπολογήτου ἐν παντὶ καιρῷ καὶ ἐν παντὶ
 κριτηρίῳ κατὰ τὴν αὐτοῦ ψηφισθεῖσαν ὑπογραφὴν τὴν οἰκειοθελῆ καὶ
 ἀβίαστον καὶ ἕτερον χειροτονεῖσθαι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἀροκριματί-
 στως καὶ πάλιν ἡμεῖς μακροθυμήσαντες καὶ εἰς οἶκτον ἐλθόντες καὶ μὴ
 θελήσαντες παραχοῆμα ἀποδιῶξα, αὐτὸν τῆς ἀρχιερατικῆς ὀμνήσεως,
 75 ἔχοντες καὶ πολλοὺς παρακλήτορας εἰς τοῦτο τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων τε
 δηλαδὴ καὶ τῶν ἀρχόντων, ἐποιήσαμεν ὡς ἠξιώθημεν, περιμένοντες τὴν
 μετάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς κακίας. Ὁ δὲ καλῶς αὐτὸς Γα-
 βριήλ Φιλιππουπόλεως, ὁ τῆς κακίας ἐργάτης καὶ ὑπερήφανος καὶ προ-
 φανῆς ἐπίβουλος καὶ ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπιζήμιος ἀπάσης τῆς
 80 τῶν ἀρχιερέων ἀδελφότητος, μηδεμίαν ἀπολογίαν καταδεξάμενος δοῦναι ἢ
 πέμψαι, τὰ πάντα παρεῖδε καὶ παρεβλέψατο καὶ μένει εἰς τὸ σκληρὸν καὶ
 ἀπάνθρωπον τῆς κακοτροπίας αὐτοῦ ἕως ἄρτι, τῇ αὐτονομίᾳ καὶ αὐτοδε-
 σποτείᾳ νικώμενος. Τοῖνον ἢ μειριότης ἡμῶν, μὴ ἀνεχομένη ταῦτα γίνε-
 σθαι ἐν τῷ καιρῷ τῆς πατριαρχείας αὐτῆς, οὔτε τοσαύτην καταφρόνησιν
 85 καὶ ἐπιβουλὴν ὑποφέρουσα, σύνοδον τελείαν συνεκροτήσατο ἀρχιερέων καὶ
 κληρικῶν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν, κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν ἱερῶν νό-
 μων τε καὶ κανόνων, δι' ὠμοφροῦ καὶ ἐπιτραχηλίου καθῆρε τὸν κακο-
 Γαβριήλ αὐτὸν Φιλιππουπόλεως, ὡς μέλος σεσηπῶτα καὶ ἐπίβουλον τῆς
 Ἐκκλησίας καὶ ἀντάρτην καὶ ἐπιζήμιον τῆς κοινῆς ὀμνήσεως καὶ τελείως
 90 τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγυμνώσατο καὶ ἀπέκοψεν αὐτὸν τῆς σειρᾶς καὶ τῆς τά-
 ξεως τῶν ἀρχιερέων καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἕξ ὡσε καὶ ἀπεφήνατο γνώμη
 κοινῇ συνοδικῇ τῆς ἱερᾶς ταύτης τῶν ἀρχιερέων ὀμνήσεως τῶν ἐν ἀγίῳ
 πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ
 γενέσθαι μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως νόμιμον καὶ κανονικὸν ἐπὶ τῷ
 95 ἰθύνειν νομίμως καὶ γνησίως τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῆς
 ψυχικῆς σωτηρίας καὶ ὠφελείας τοῦ ἐκεῖσε χριστιανύμου πληρώματος
 καὶ ἀπεκατέστησεν αὐτὸν τὸ ἀπὸ τοῦδε καλεῖσθαι μόνον μοναχὸν Γαβριήλ
 καὶ ξένον τῆς μητροπόλεως καὶ ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, μηδενὸς τολ-
 μήσαντος τᾶναντία τούτῳ διαπραξασθαι τὸ σύνολον. Διὸ καὶ κατεστρώθη
 100 καὶ ἡ παροῦσα συνοδικὴ εὐλογος καὶ νόμιμος καθάρσις εἰς ἔνδειξιν
 πάντων καὶ ἀσφάλειαν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ
 Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχμη (1648), ἐν μηνὶ Δεκεμ-
 βρίῳ, ἰνδικτιῶνος βας.

Τὴν θύελλαν τῶν δύο τούτων κατ' αὐτοῦ συνοδ. ἀποφάσεων φαίνεται
 ὅτι ὁ Γαβριήλ ἀντιμετώπισεν ὡς ἤρμοζε, διὰ τοῦτο καὶ ἐτακτοποιήθη ἐγκαί-
 ρως. Δὲν εἶναι μὲν γνωστὴ ἡ ἀθώωσις του, οὐδ' ἀπαντᾷ οὗτος εὐθὺς ἀμέ-

σως μετά την καθαίρεσιν εἰς ἐπισήμους πατριαρ. πράξεις, ἀλλὰ δὲν φαίνεται πιθανὸν νὰ ἐχειροτονηθῆ ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ, ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ 1651 ἀπαντᾷ συνεχῶς πλέον ἐπὶ ὀλόκληρον εἰκοσαετίαν. Ἐν τούτοις ἐπιστεῦθη πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δύο ὁμωνύμων ἀρχιερέων Φιλιππουπόλεως¹⁾, καίτοι δὲν ἔχομεν ἔνδειξιν ὅτι ἐξελέγη ὁ ὑποτιθέμενος ὁμώνυμος ἀρχιερεὺς.

Ἐφεξῆς ὁ Γαβριὴλ ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1651, ἰνδ. δ', ὑπογράφει σιγίλλιον τοῦ πατρ. Ἰωαννικίου Β' περὶ τῆς μονῆς τῶν Μετεώρων²⁾. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπογράφει χρυσόβουλλον λόγον τοῦ ἰδίου πατριάρχου, ἐπικυροῦντα προηγούμενον τοῦ πατρ. Παρθενίου Α' πρὸς τὸν Φιλαδελφείας Ἀθανάσιον³⁾. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1653 ὁ Γαβριὴλ ὑπογράφει ἐγκύκλιον τοῦ ἰδίου πατριάρχου, πρὸς συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ τοῦ Π. Τάφου⁴⁾. Ἐπὶ τοῦ πατρ. Παρθενίου Δ', τοῦ ἀπὸ Προύσσης, ὁ Γαβριὴλ διετέλεσε πατριαρχικὸς Ἐξαρχος εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ πατρ. Ἱεροσολύμων Νεκταρίου, γενομένην ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγιοταφιτῶν ἀρχιερέων τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων 9 Ἀπριλίου 1661 εἰς Ἱεροσόλυμα, ὑφ' ὧν καὶ ἐνεθρονίσθη ὁ νέος πατριάρχης⁵⁾. Ὑπὲρ τοῦ Π. Τάφου ὁ Γαβριὴλ ἐνδιαφέρον ἔδειξε καὶ εὐθὺς κατόπιν, βοηθήσας τὸν Ἱεροσολύμων Δοσιθέον εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐράνων⁶⁾.

Κατὰ τὸ ἔτος 1668 ὁ Φιλιππουπόλεως Γαβριὴλ ἔχει ὑπογράψει ἀφ' ἐνὸς ἀγγελτήριον γράμμα τοῦ πατρ. Μεθοδίου Γ' περὶ τῆς εἰς Ἡράκλειαν ἀφίξεως τοῦ χειροτονηθέντος μητροπολίτου Βαρθολομαίου, κατὰ μῆνα Φεβρουαρίου⁷⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνοδ. γράμμα τοῦ ἰδίου πατριάρχου κατὰ τῶν νεωτερισμῶν τοῦ Συναίου Ἀνανίου, κατὰ μῆνα Ἰουλίου⁸⁾. Κατ' Ἰανουάριον

1) M. L̄ e q u i e n, Oriens Christianus, τόμ. Α', Παρίσιοι 1760, σ. 1161.— Γ ε ν. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., μέρ. Β', σελ. 14', ὑφ' οὗ δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχή, στήριζεται μάλιστα εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀρχιδιάκονοι ἢ πρωτοσύγκελοι μητροπολιτῶν, φέροντες πολλάκις τὰ ὀνόματα τῶν γερόντων των, τοὺς διεδέχοντο ἐνίοτε εἰς τὰς ἰδίας μητροπόλεις.—B. A. M u σ τ α κ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν. σ. 226.

2) Σ π. Π. Ἀ ά μ π ρ ο υ, Δύο ἀνέκδοτα πατριαρχικά σιγίλλια, περὶ τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς τοῦ Σατήρος Χριστοῦ καὶ συμπληρώματα εἰς τὰ περὶ Μετεώρων, «Ν. Ἑλληνομνήμων», τόμ. Δ' (1907), σελ. 200.—Γ ε ν. Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., μέρ. Α', σελ. 165.

3) Ἰ ω. Β ε λ ο ύ δ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 42.—M. I. Γ ε δ ε ώ ν, Κανονικὰ διατάξεις, τόμ. Α', σελ. 54.

4) Α. Πα πα δ ο π ο ύ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 104 (ἐκ τοῦ χειρ. 11).

5) Πατρ. Ἱεροσολύμων Ν εκ τ α ρ ί ο υ, Αὐτόγραφοι 5 ἐπιστολαί, ἐκδιδόντος M. I. Γ ε δ ε ώ ν, ἐν Κων/πόλει 1913, σελ. 7. Πρβλ. M. I. Γ ε δ ε ώ ν, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 387.—B. A. M u σ τ α κ ί δ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 226.

6) Α ὔ τ ό θ ι, σελ. 226.

7) Α. Πα πα δ ο π ο ύ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', σελ. 348 (χειρ. 276)123 τοῦ Πατρ. Ἱεροσολύμων).

8) [Π. Ν ε ο κ λ έ ο υ ς], Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν

τοῦ 1669 ὑπογράφει σιγίλλιον τοῦ πατρ. Παρθενίου Δ', δι' οὗ ἀποσπᾶται ἡ σκήπη Ἁγ. Στέφανος ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Δέρκων¹⁾. Τὸ ἔτος 1670 δύο ἐπίσημα ἔγγραφα φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Γαβριήλ, ἦτοι κατὰ Ν)μβριον μὲν σιγίλλιον ἐπὶ πατρ. Μεθοδίου Γ', ἐλικυροῦν τὴν προσάρτησιν τοῦ σταυροπηγίου Ἀγίων Ἀποστόλων Τζατατζούιας ἐν Μολδαβίᾳ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων²⁾, κατὰ Δ)βριον δὲ συνοδ. γράμμα τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου, δι' οὗ καθηρόθη ὁ Σιναίου Ἀνανίας³⁾. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1671 ὑπέγραψεν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ἀπολυθέντα δύο εἰσέτι σιγίλλια, τὸ μὲν ἐλικυροῦν τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τῆς ἐν Μολδαβίᾳ μνημονευθείσης μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων⁴⁾, τὸ δὲ κυροῦν τὰ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ πατριαρχικά δίκαια τοῦ πατρ. Ἱεροσολύμων⁵⁾. Κατὰ Ν)βριον τοῦ ἰδίου ἔτους 1671 κυροῖ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του γράμμα τοῦ πατρ. Διονυσίου Δ' τοῦ Μουσελίμη πρὸς τοὺς κληρικούς Ραιδεστοῦ, περὶ καθαιρέσεως τοῦ μητρ. Ἀθανασίου⁶⁾ καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν μητρ. Φιλαδελφείας Μελέτιον Τυπάλδον, περὶ τῶν χορηγουμένων προνομίων, τὸν Δ)βριον τοῦ ἔτους τούτου⁷⁾. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1672 ἡ ὑπογραφὴ του ἀπαντᾷ εἰς τὴν περιφημον ἐπὶ τοῦ ἰδίου πατριάρχου δοθεῖσαν ἀπόκρισιν πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας⁸⁾.

Ἐντὸς τοῦ ἔτους 1672 φαίνεται ὅτι ὁ Γαβριήλ ἀπέθανεν. Ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἡ μητρόπολις Φιλιππουπόλεως παρέμεινε ἄνευ ἀρχιερέως, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1673, ὁπότε καθαιρέθεις ὁ ἀπὸ Λαρίσης πατριάρχης Διογύσιος Δ' ὁ Μουσελίμης ἔλαβεν αὐτὴν προεδρικῶς καὶ ὡς τοιοῦτος παρέμεινε μέχρι τῆς 29 Ἰουλίου τοῦ 1676, ὁπότε ἐξελέγη τὸ β' οἰκ. πατριάρ-

Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐν Κων)πόλει 1868, σελ. 39. — Ἀρχιμ. Καλ. Δελικάνη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 373.

1) Μ. Ι. Γεδεών, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια», τ. Θ' (1888)89, σελ. 407.

2) Ἀρχιμ. Καλ. Δελικάνη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 377.

3) Αὐτόθι, σελ. 381.—[Π. Νεοκλέους], ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 47.

4) Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Ε', ἐν Πετροπόλει 1915, σελ. 306 (χειρ. 827)22 πατρ. Ἱεροσολύμων). — Ἀρχ. Καλ. Δελικάνη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 389.

5) [Π. Νεοκλέους], ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 54. — Ἀρχ. Καλ. Δελικάνη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 388.

6) Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 348 (χειρ. 276)124 Πατρ. Ἱεροσολύμων).—Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ, «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐθναυροῦ», τόμ. ΙΗ' (1953), σελ. 191.

7) Ἰω. Βελούδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 46.

8) Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 336 (χειρ. 827)22 πατρ. Ἱεροσολύμων). — Γεν. Ἀραμπατζόγλου, ἐνθ' ἄνωτ., μέρ. Α', σελ. 178, σμ. 9.

χης¹⁾. Μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην ἀπαντᾷ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Κύριλλος, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, ἀλλ' ἢ ἐν Φιλιππουπόλει παραμονὴ δὲν παρετάθη ἐπὶ πολὺ, διότι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1680, ἐπὶ πατρ. Ἰακώβου τοῦ ἀπὸ Λαρίσης, ἐξελέγη οὗτος μητρ. Σαρφίας, ἀντὶ τοῦ ἀδοκίμου φανέντος Αὐξεντίου²⁾. Εἰς τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς ταύτης ὁ Κύριλλος ὀνομάζεται πρῶην Φιλιππουπόλεως. Τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος εἶχεν ἐκπέσει τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Εἰς τὸ μεταξὺ ἀπὸ τῆς 30 Ἰουλίου 1679 ἀπομακρυνθεὶς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Διονύσιος ὁ Δ' ἔλαβε καὶ πάλιν προεδρικῶς τὴν Φιλιπούπολιν³⁾. Ἡ ἐκ νέου ἀνάδειξις τοῦ Διονυσίου, ὡς προέδρου Φιλιππουπόλεως, δὲν γνωρίζομεν ἐπὶ πόσον χρόνον διήρκεσε⁴⁾, πάντως δὲν παρετάθη πέραν τοῦ 1682, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπαντᾷ μητροπολίτης Νεκτάριος.

Ὁ Νεκτάριος προήρχετο ἀπὸ τὴν μοναχικὴν ἀδελφότητα τῆς ἐν Πάτιμονῃς τοῦ Θεολόγου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέκειτο μίτρα αὐτοῦ, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν: ΚΤΗΜΑ ΚΥΡΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΧΠΒ' ⁵⁾.

Τὸ ἔτος τοῦτο 1682 ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Νεκταρίου. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1682 ὁ μητροπολίτης οὗτος ὑπογράφει σιγίλλιον, ἀπολυθὲν ἐπὶ τῆς δ' παριαρχείας Διονυσίου Δ' τοῦ Μουσελίμη καὶ προσαρτοῦν τὴν ἐν Κων)πόλει ἐκκλησίαν τοῦ Γ. Προδρομοῦ εἰς τὴν μονὴν Σινᾶ⁶⁾.

Τὸ ἔτος 1688 ὁ Νεκτάριος παρητήθη οἰκειοθελῶς, μεθ' ὃ ἐξελέγη μητροπολίτης ὁ πρῶην Δράμας καὶ Φιλίππων Δαμασκηνός, ἐκείνος δ' ἐγένετο πρόεδρος Διδυμοτείχου⁷⁾. Ἄλλ' ὁ Δαμασκηνός δὲν μετέβη εἰς τὴν

1) Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοί πίνακες, σελ. 595. — Γεν. Ἀραμπατζόγλου, ἔνθ' ἄνωτ., μέρ. Β', σελ. 51, ὑποσημ. 72. — Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 13.—Μ. Σταμούλη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 133.

2) Νομικὴ Συναγωγή, φ. 265α (Κ. Ν. Σάθα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 604). — Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 192.

3) Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 186.—Μ. Ι. Γεδεών, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 599. — Γεν. Ἀραμπατζόγλου, ἔνθ' ἄνωτ., μέρ. Α', σελ. 206, μέρ. β' σελ. 3.

4) Ὁ Διονύσιος ἐξελέγη τὸ γ' οἰκ. πατριάρχης τῆ 31 Αὐγούστου 1683, πρὸ τῆς ἡμερομηνίας ὅμως ταύτης εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Φιλιππουπόλεως, ὡς δ' ἀναφέρει ὁ παρὰ Βανδουρίφ ἀνώνυμος διέμενων εἰς Βλαχίαν.

5) Π. Γ. Ζερέντο, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης, τόμ. Α', ἐν Ἐρμουπόλει 1913—1922, σελ. 172.

6) Ἀρχ. Καλ. Δελικάνη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 399. — Μ. Ι. Γεδεών, Ἐκκλησίαι ἐξακριβωμέναι, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Κ' (1900), σελ. 38. — Τοῦ αὐτοῦ, Πατρ. πίνακες, σελ. 606.—Π. Γ. Ζερέντο, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 172.

7) Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 13. — Σταμούλη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 133.—Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 186.—Ο. Μ. Ι. Γεδεών, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 376, νομί-

νέαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν καὶ ἡ μητρόπολις διωκεῖτο ἐπὶ δλόκληρον ἔτος ὑπὸ τριμελοῦς Ἐπιτροπείας. Αὕτη διωρίσθη διὰ γράμματος τοῦ πατρ. Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνᾶνος καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς Χρυσόσκουλον λογοθέτην, παπα-Μανολάκην τὸν σακκελίον καὶ χατζη-Χρυσόσκουλον τὸν ρήτορα ¹⁾. Τὴν 7 Ἰανουαρίου 1689 μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἐξελέγη ὁ πρ. Διδυμοτεῖχου Νεόφυτος, τῶν ψήφων γενομένων εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἰς Ἀδριανούπολιν ²⁾, ἀνὴρ σπουδαίας δράσεως, παραμεινας εἰς τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν μέχρι τῆς 8 Ἀπριλίου 1711, ὅτε παρητήθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξελέγη ὁ ἱερομόναχος Κωνσταντῖνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐπαρχίας ἔβαινον κακῶς, ἡ δὲ κορυφωθείσα κακοδαιμονία πιθανῶς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς παραιτήσεως τοῦ ἀξίου καὶ πεπαιδευμένου Νεοφύτου ³⁾, εἰς τὸν ὅποιον πολλὰ ὀφείλει ἡ ἐν Φιλιππουπόλει ἀνάπτυξις τῆς παιδείας ⁴⁾.

Ξεῖ ὅτι ὁ Νεκτάριος διετέλεσε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου (1689—1711) καταλαμβανομένην περίοδον, διακοπέισαν λόγῳ παραιτήσεώς του καὶ καλυφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου.

1) Τὸ πανομοιότυπον τοῦ πατρ. γράμματος παρὰ Γιώσεφ. Βλ. Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14, ὑποσημ. 16.

2) Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 187. Ἐνταῦθα, σελ. 186, ὑποσ. 3, σημειοῦται ὅτι τὸ ἐν πατρ. κώδικι Α' 472 σχετικὸν ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεοφύτου, ὡς διαδόχου τοῦ Δαμασκηνοῦ, εἶναι λάθος, ἀντὶ Νεκταρίου.—Ἡ παραιτήσις τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατ' Ἰανουάριον 1689, ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 276 χειρῶ. τοῦ πατρ. Ἱεροσολύμων. Α. Παπαδοπούλου-Κραμέως, Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', σελ. 343—349.—Μ. Ι. Γεδεών, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 387).

3) Περὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου, βλ. Μ. Ι. Γεδεών, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 387.—Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 187.—Β. Α. Μυστακίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 227.—Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14.—Πρὸ πάντων βλ. τὸ μελέτημα Μητρ. Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, Ὁ Φιλιππουπόλεως Νεόφυτος καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ (1689—1711), «Ὀρθοδοξία» Κωνιπόλεως, τόμ. ΚΑ' (1946), σελ. 209 κέξ.

4) Διὰ τὴν παιδείαν ἐν Φιλιππουπόλει βλ. Γρ. Ε. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 78—83.—Μυρτ. Ἀποστολίδου, Τὰ ἑλληνικὰ ἐν Φιλιππουπόλει σχολεῖα ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ καθεστώτος μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος (1906), «Θρακικά», τόμ. Β' (1929), σελ. 94 κέξ.—Μ. Παράνικα, Σχεδιάσμα, ἐν Κιπλόε 1867, σελ. 44—45.—Τὴν λοιπὴν βιβλιογραφίαν βλ. ὑπὸ Μ. Ι. Γεδεών, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 387—388.

Τ Ο Α Σ Κ Ι 1)

Γνωστὸν εἶναι τὸ ἔθιμον «ἀσκι» ὅταν χιτίζεται σπίτι. Τὸ ἔθιμον εἶναι πανελλήνιον μὲν, ἀλλ' ἔχει τώρα ὑποχωρήσει κῆχασε τὴν ὡραιότητά του. Παραθέτομε ἐδῶ ἓνα νέο κείμενο ποῦ ἐλέγετο στὸ Σαμμακόβι Ἰ. Ἀν. Θράκης γραμμένο ἀπὸ τὸν Κ. Βουτσόπουλο ἐτῶν 60 μένοντα στὴν Ξάνθη. (Τετράδιο λαογρ. ὕλικου 7ο σ. 339-340).

»Καλλίφωνος καὶ εἰδικὸς χτίστης ἀνέβαινε στὴν ὄροφὴ τοῦ χιζόμενου σπιτιοῦ καὶ ἀπήγγελλε μὲ ἐξακολουθητικὴ φωνὴ εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ χιτήτορα καὶ ὑπὲρ τῶν γειτόνων ποῦ τιμοῦσαν τὸν ὑψώνοντα σπίτι. Πρῶτα τ ο υ ρ κ ι κ ἁ !

Ἔγ κιογλουλέρ, ἔγ κουμουλάρ, ἔγ ἐχπαπλάρ, ἔγ ἐμπεριλέρ ! Ἄλλὰχ ἐμιρίγλε ντοβλὲτ σαγιασίγλε γκιόκ ἀλτινδὰ γεσίλ τσιμὲν ὄστονντὲ Περικλῆ ἐφέντινιν μπινὰ κουρουλούρ !! Γιώργη τζορπατζῆ μπιζίμ Περικλῆ τσορμπατζιμιζίν χατιρὶ ἐκ κιμπὶ οὔσταλαρὰ μπιρ χεντιὲ κοντερετὶ οὔσταλαρὰ σεβιντιροσίν ! Ὅγλὲ ὄνάδα ἀλλὰχ σεβιντιροσίν κουτουζ σεριφιὲ γκιουλέ—γκιουλέ κιτσίν γκιουλέ—γκιουλέ γκελσίν ! ἀχπαπλάρ σεβινοῖν τουσμανλάρ παατλασίν ! Γιοβατακὶ πουλουκ ντολουσοῦ μάντραδακι κογιόνν μπιρι πιρ ἀρδὶ σειρὰ κελσίν ! Γιαπιμιζ μπινὰ τὰς ντουβάρ ντοκιούλμεσιν μακασλάρ ἀτσιλμασιν ! ἐν σεγλὲρ σοκιόλμεσιν ! Καλφαλαρὰ μαρσφέτ ! οὔσταλαρὰ κουβέτ, τσιρακλαρὰ φρεγκὶ διγενέεεκ !

Ἐ λ λ η ν ι σ τ ῖ : Ἔγ χωρικοί, γειτόνοι, φίλοι, πατριῶτες. Μὲ τοῦ Θεοῦ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἄδεια τοῦ μεγαλειοτάτου βασιλέως ὑπὸ γαλανὸν οὐρανὸν καὶ πράσινη χλόη κίτριον κτίζεται ! Ὁ πρόκριτος γείτονας Γεώργης ἐκτιμώντας τὸν ἰδιοκτῆτη Περικλῆ ἔστειλε ἓνα δῶρο 2) νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς μαστόρους ! Ἔτσι κι' αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀξιῶσῃ νὰ μεταβῆ στὸν Ἅγιον Τάφο προσκυνητῆς. Μὲ γέλοια μὲ χαρὰς νὰ πάγῃ, μὲ γέλοια μὲ χαρὰς νὰ γυρίσῃ. Νὰ χαροῦν οἱ φίλοι του, νὰ σκάσουν οἱ ἐχθροὶ του. Οἱ γωνιῆς τοῦ σπιτιοῦ ἔνια νὰ γεμίσουν καὶ στὸ μαντρὶ τὰ πρόβατα νὰ πλουθαίνουν. Τὸ χίτριον ποῦ χιτίζεται πέτρα νὰ μὴ ραγίσῃ κι' ὁ νοικοκύρης χίλια χρόνια νὰ ζήσῃ. Ἔτσι ὁ Θεὸς (ἂν εἶναι ἀνύπαντρος) νὰ τοῦ χαρίσῃ μιὰ νέα νὰ τὴν ἔχῃ τὸ Γεννάριον ποῦνε ἢ νύχτα μεγάλη καὶ στὸ Μάη ποῦνε ἢ μέρα μεγάλη ! Χίλια χρόνια νὰ ζήσῃ καὶ νὰπολεύσῃ τοῦ Ἀβραάμ τὰ καλά, τοῦ Ἰσάκ καὶ Ἰακώβ. Τοῦ χιτρίου τὰ μακάσια νὰ μὴν ἀνοίξουν, τὰ καρφιά νὰ μὴν ξυλωθοῦν. Στὸν κάλφα μας τιμὴ, στοὺς μαστόρους τέχνη καὶ δύναμη, στοὺς μαθητευόμενους μαστίγωμα (φρεγκὶ—ντιγενέκ).

1) Βλ. Ἐλπ. Σαράντη ἀσκι. Θρακικὰ τ. Α' καὶ διήγημα Π. Παπαχριστοδοῦλου : Ἡ Κόνα Σουλτάνη χιτίζει σπίτι, Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά. Ἄσκι σημαίνει ὑφασμα ποῦ κρεμοῦν στὴν οἰκοδόμηση σπιτιοῦ.

2) Δῶρα ἀνάλογα τῆς θέσεως, τοῦ δεσμοῦ μὲ τὸν κτίζοντα, ἓνα ὑφασμα. Ἡ εὐχὴ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ δῶρο

ΣΤΗΛΗ ΕΚ ΦΕΡΩΝ ¹⁾ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ

Τὴν πρώτην περὶ τῶν Φερῶν μαρτυρίαν, ὡς πόλεως θρακικῆς, ἀκμασάσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, παρέχει ἡμῖν ὁ Ἰ. Καντακουζηνός, ὅστις γράφει (Ἱστορ. I, 310) τὰ ἑξῆς : «ἤλθον εἰς Φερρὰς ἅμα μὲν καὶ διὰ τὸ τὴν πόλιν ὀχυρὰν εἶναι, καρτερωτάτην τειχῶν καὶ περιβολαῖς καὶ ἀφθονίαν τῶν ἐπιτηδείων δυναμένην χορηγεῖν τῇ στρατιᾷ». Ἀναφέρει δ' ἐν συνεχείᾳ ὅτι πρότερον μὲν ἢ πόλις ἦν φροντιστήριον ἀνδρῶν μοναζόντων ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ πόλισμα «κατωκισμένον ὑπὸ ἀγροτῶν τινων».

Ἐκαλεῖτο δ' ἢ πόλις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους *Βήρα*. Ὁ ταυτισμὸς τῆς Βήρας πρὸς τὰς Φέρας, δι' ὃν σφοδραὶ ἠγέρθησαν ἀντιρρήσεις, ὀφείλεται εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Ὁρλάνδου «Περὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Βήρας» ²⁾, ὅστις προσφυῶς πάνυ ἀπέδειξεν ὅτι αἱ σήμερον καλούμεναι Φέραι κεῖνται εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν Βήραν τοποθεσίαν.

Ἐτέραν μαρτυρίαν περὶ τῆς Βήρας παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Νικ. Χωνιάτης (595 Βόνν.), ὅστις λέγει : «Ἀφιγμένος δὲ (ὁ Ἄγγελος) κατὰ Στάγειραν, ἦτις Μάκρη λέγεται νῦν, συλλαμβάνεται καὶ τὸν ἔσχατον ἥλιον θεασάμενος ἄμφω τῷ ὀφθαλμῷ μικρὸν ὕστερον ἐξορύττεται κατὰ τὴν ἐν Βήρα μονήν, ἧς δομήτωρ ὁ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τοκεὺς Ἰσαάκιος».

Ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἢ ἐπ' ὀνόματι Θεοτόκου τῆς κοσμοσωτείρας ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου, ἐν ἔτει 1151—1152 μ. Χ. ἐν Βήρα, ὑπὸ τοῦ ὀποίου καὶ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς συνετάγη καὶ ἰδιαιτερον προνόμιον ἀλιείας εἰς τὸν ποταμὸν Ἐβρον τῷ ἡγουμένῳ αὐτῆς παρεχωρήθη ³⁾.

Ἄλλ' ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης τοῦ Νικ. Χωνιάτου καὶ ἐκ μαρτυριῶν μεταγενεστέρων περιηγητῶν προῆλθε μεγάλη σύγχυσις ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς Βήρας, διότι ἄλλοι μὲν τῶν ἐρευνητῶν ἀνεζήτησαν ταύτην παρὰ τὴν Μάκρην καὶ ἐν τῇ αἰγαιακῇ παραλίᾳ τῆς Θράκης, ἄλλοι δὲ παρὰ τὴν Αἶνον, ἄλλοι δὲ πάλιν εἰς τὴν μεταξὺ Αἶνου καὶ Μάκρης παρόχθιον Θράκην.

Διὰ τῆς ἀνευρεθείσης ἀνεπιγράφου στήλης δὲν ἐπιβεβαιοῦται μόνον πανηγυρικῶς ὁ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Ὁρλάνδου γενόμενος ταυτισμὸς τῆς Βήρας καὶ τῶν Φερῶν, ἀλλ' ἀποδεικνύεται τὸ ἔτι σπουδαιότερον : ὅτι δηλ. εἰς τὴν πρὸ τοῦ ὑψώματος, ἐφ' οὗ σήμερον ἢ πόλις, πε-

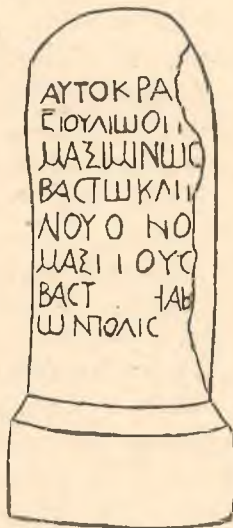
1) Δὲν νομίζομεν ὅτι δικαιολογεῖται ἢ διὰ δύο ΡΡ γραφῆ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.

2) Θράκικα, 1933, τόμ. Δ', σελ. 3—34.

3) «τοῖνον σανδάλιον ἔχειν ὁ προεστὼς ἐν τοῖς ἡμετέροις δικαίοις τοῦ ποταμοῦ τῆς Μαρίτζης καὶ θηρεύειν ἰχθύας καὶ πρὸς τροφὴν διακομίζειν τοῖς μοναχοῖς».

δινὴν ἔκτασιν, τὴν μέχρις Ἐβρου ἰκνουμένην, ἔκειτο κατὰ τοὺς ρωμαίκοις— καὶ ἀσφαλῶς καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς— χρόνους ἀκμαία πόλις, δικαιολογοῦσα οὕτω καὶ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἰ. Καντακουζηνοῦ (Ἱστορ. III, 348, 2), καθ' ἣν ἡ Βῆρα ἦτο λιμὴν, εἰς ὃν προσωρμίζοντο αἱ βυζαντιναὶ νῆες. Τὸ δ' ἀξιολογώτερον, εἶναι ὅτι τὸ βυζαντινὸν ὄνομα Βῆρα δὲν ἦτο γλωσσικὸν δημιουργημὰ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀλλὰ καθαρῶς θρακικόν, μεταδοθὲν διὰ τῆς στοματικῆς παραδόσεως καὶ διατηρηθὲν δι' ὀλίγου μεταβληθὲν, ὡς θέλει ἐν τοῖς ἐπομένοις ἀποδειχθῆ.

Ἡ ἐκ Φερῶν στήλη ἀνευρέθη, ὡς συνήθως ἀνευρίσκονται παρ' ἡμῖν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα. Γεωργός τις δηλ. ἀροτριῶν ἐν τῇ θέσει μνήματα, ἀπεχούση πεντακόσια μέτρα πρὸς τὰ Ν. Α. τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ

(Ἐκτίσασα Γρη. Εὐθυμίου)

τοῦ Τζίκα Δημητρ., ἀνέσυρε ταύτην κατεχωσμένην εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐρίσκεται καὶ ἡ δημοσία ὁδὸς ἡ ἀπὸ Ἀλεξανδρουπόλεως μέχρι συνόρων διήκουσα καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Ἀλεξανδρουπόλεως— Ὀρμενίου. Τὸ σχῆμα τῆς στήλης εἶναι κυλινδρικόν, δευνόμενον κατὰ τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἐχει ὕψος 1,57 μ. καὶ εἶναι ἐκ κατειργασμένου ἀσβεστολίθου. Ἡ βάσις αὐτῆς εἶναι ὀγκωδέστερα, τὸ δὲ ὕψος τῆς εἶναι 0,40 τοῦ μ. Ἡ περίμετρος τῆς στήλης εἶναι 1,07 μ. τῆς δὲ βάσεως 1,55. Τὸ ἄνω τῆς βάσεως τμήμα εἶναι ἐνεπιγραφον. Φέρει ὀκτὼ στίχους γραμμιάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει ὕψος 0,5 1/2 τοῦ μ., πλάτος κατὰ τι μικρότερον καὶ βάθος χαράξεως 0,2 τοῦ μ. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας εἶναι ἀπολεπισμένη. Ὡς ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὐρέθη, εἰκάζομεν ὅτι αὕτη ἦτο ἐστημένη παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν πρὸ

τῆς πόλεως, οὔσα, ἐπομένως ὁδομετρικὴ. Ἡ σωζομένη ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἄνω:

Ἔτερα γράμματα ἢ ἕνη αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας δὲν φαίνονται νὰ ὑπάρχουν.

Τὸ ἔργον τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐπιγραφῆς καὶ λόγῳ τῶν εἰς ἀρισμένους στίχους κενῶν καὶ λόγῳ τῆς ἀποκοπῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ὀρισμένων γραμμιάτων παρουσιάζει πολλὰς δυσχερείας. Τούτων ἕνεκα θὰ πειραθῶμεν τὴν συμπλήρωσιν χωροῦντες κατὰ στίχους.

Ὁ α' στίχος συμπληροῦται εὐλόγως διὰ τῆς τοποθετήσεως τῆς κατὰ δοτικὴν καταλήξεως τοῦ ὀνόματος, ἦτοι :

ΑΥΤΟΚΡΑ[ΤΟΡΙ]

Αὐτοκρά[τορι]

Τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ β' στίχου εἶναι προφανῶς λατινικὸν μετὰ τοῦ σημείου συντηήσεως ἐπ' αὐτοῦ. Ἐμφανὲς εἶναι ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο δια-

κρίνεται τοῦ ἑτέρου λατινικοῦ C, δι' οὗ γράφεται τὸ ἑλληνικὸν Σ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ K. Ἀπομένει, λοιπόν, νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ χαρακτῆς ἠθέλησε διὰ τοῦ Ξ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἑλληνικὸν Γ, ἢ ὅτι τὸ praepomen τοῦ αὐτοκράτορος (Gajus) ἔλαβεν χαρακτῆρα διὰ γράμματος λατινικοῦ. Μετὰ τὸ κύριον ὄνομα κατὰ δοτικὴν ἀκολουθεῖ τὸ γράμμα O, συμπληρούμενον διὰ τοῦ ἑτέρου ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος ὧδε :

Ξ IOYAIΩ O[YHPΩ]

Γ(αῖω) Ἰουλίω O[ύήρω]

Ἐκ τοῦ γ' στίχου ἔλλειπει τὸ τελευταῖον γράμμα, ὅπερ εὐκόλως συμπληροῦται :

MAΞIMINΩ C[E]

Μαξιμίνω σ[ε]—

Ἐν τῷ ἐπομένῳ δ' στίχῳ συνεχίζεται τὸ προηγουμένως χωρισθὲν ἐπίθετον τὸ ἀποδιδόμενον τῷ αὐτοκράτορι, εἶτα δὲ ἀκολουθοῦν τὸ γράμμα K, τὰ δύο σκέλη τοῦ A καὶ δύο κεραῖαι. Ἡ σύμφωνος πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ ἐπόμενα συμπλήρωσις τοῦ στίχου τούτου δέον νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς :

BACTΩ K[AI IOY]

βαστῶ κ[αὶ Ἰου]—

Τοῦ ε' στίχου τὰ πρῶτα γράμματα εἶναι συνέχεια τοῦ προηγουμένου κυρίου ὀνόματος. Εἶτα ἀκολουθεῖ τὸ γράμμα O καὶ μετὰ τινὰ ἀπόστασιν τὸ σύμπλεγμα N, κατεστραμμένον. Ἐκ πάντων τούτων εἰκάζομεν ἅψ' ἑνὸς μὲν ὅτι μετὰ τοῦ O καὶ τοῦ συμπλέγματος ἔλλειπει ἓν γράμμα, προφανῶς δὲ τὸ Y, τὸ δὲ σύμπλεγμα ἅψ' ἑτέρου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ληφθῇ ὡς τὸ γράμμα N, ἀλλ' ὡς τὰ HP, γραφόμενα —P. Ἐπομένως ὁ στίχος θὰ ἔχῃ ὡς ἐξῆς :

ΛIOY O[Y]HPO[Y]

λίου O[ύ]ήρο[υ]

Ἐν τῷ στ' στίχῳ μετὰ τὸ γράμμα Ξ διακρίνονται δύο κεραῖαι τὰ δὲ μετὰ εἰσὶν κατεστραμμένα. Δέον κατὰ ταῦτα νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος Μαξιμίνου, διότι τὸ πλάτος τῶν πρὸς συμπλήρωσιν ἀπαιτουμένων γραμμάτων καλύπτει τὸ ἐνυπάρχον κενόν.

MAΞ[IMIN]OY C[E]

Μαξ[ιμίν]ου σ[ε]—

Εἰς τὸν ζ' στίχον μετὰ τὸ γράμμα T τῆς πρώτης λέξεως καὶ μέχρι τοῦ διασωζομένου σημείου —, τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶναι τὸ H ἡμικατεστραμμένον, ὑπάρχει ἐπίσης κενόν, καταστραφέντων τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων. Ἐπίσης εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου διακρίνονται τὸ γράμμα A καὶ τὸ B ἡμικατεστραμμένον, ἔλλειπουν δ' ἀποκοπέντα τὰ ὑπόλοιπα γράμματα. Ἡ συμπλήρωσις καὶ τοῦ ζ' καὶ τοῦ η' στίχου δέον νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς :

BACT[OY YIΩ]H AB[H]—

Βαστ[οῦ υἱῶ]ῆ Αβ[ῆ]—

[P]ΩNΠOΛIC

ρων πόλις.

Εἰς τὸν τελευταῖον στίχον προσεθέσαμεν ἐν ἀρχῇ τὸ γράμμα P, διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τὸ Ω δὲν κεῖται ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ προηγουμένου στίχου, ὡς τὰ τῶν ὑπολοίπων στίχων, ἀλλὰ ἐσώτερον. Τοιοῦτοτρόπως φαίνεται ἔλλειπον ἓν γράμμα.

Κατὰ ταῦτα, ὁλόκληρος ἡ ἐπιγραφή συμπληρουμένη, θὰ ἔχη ὧδε :

ΑΥΤΟΚΡΑ[ΤΟΡΙ]	Αὐτοκρά[τορι]
Ϛ.ΙΟΥΛΙΩ[ΥΗΡΩ]	Γ(αίω) Ἰουλίω Ο[υ]ήρω]
ΜΑΞΙΜΙΝΩ [C[CE]	Μαξιμίνω σ[ε]—
ΒΑΣΤΩ ΚΑΙ Ι[ΟΥ]	βαστῶ καὶ Ἰ [ου]—
ΝΟΥ Ο[Υ] ΗΡΟ[Υ]	λίου Ο[υ]ήρο[υ]
ΜΑΞΙ[ΜΙΝ]ΟΥC[E]	Μαξι[μίν]ου σ[ε]—
ΒΑΣΤ [ΟΥ ΥΙΩ]ΗΒ[Η]	βαστ[οῦ υίω] ἡ Ἄβ[ή]—
[Ρ]ΩΝΠΟΛΙC	[ρ]ων πόλις.

Ἐτερα γράμματα ἡ ἔχνη αὐτῶν οὐδαμοῦ ἀναφαίνονται. Δὲν ἀποκλείεται, ἐπειδὴ τὸ ἀνεπίγραφον τμήμα τῆς στήλης μέχρι πρὸ τῆς βάσεως ἔχει ἱκανὸν κενόν, καὶ νὰ ὑπῆρχον. Πιθανὸν ἡ ἐπιγραφή νὰ ἐσυνεχίζετο διὰ τοῦ καθιερωμένου «ΠΡΩΤΑΡΧΟΥΝΤΟC ΔΕΙΝΑ».

«ΕΥΤΥΧΩC»

Συμφώνως, ὅθεν, τῇ γενομένη συμπληρώσει, ἡ ἐπιγραφή ἀνατίθεται ὑπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸν Ρωμαῖον αὐτοκράτορα Γάϊον Ἰούλιον Οὐῆρον Μαξιμῖνον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Ὁ Γάϊος Ἰούλιος Οὐῆρος Μαξιμῖνος ἐβασίλευσεν ἐν Ρώμῃ ἀπὸ τοῦ 235—238 μ. χ. Ἐπομένως τῇ αὐτῇ ἐποχῇ ἀνήκει χρονολογικῶς καὶ ἡ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή.

Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Θράκην ἐκ γονέων μιξοβαρβάρων, ἦτο δὲ φοβερώτατος τὴν ὄψιν καὶ μέγιστος στὸ σῶμα. Ἀκριβῶς διὰ τὰ σωματικά του ταῦτα προσόντα εἶχε προσληφθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἐπὶ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222—235) εἶχε τοποθετηθῆ ὡς praefectus εἰς τὴν Τραϊανὴν λεγεῶνα. Ἦτο δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἡ Ἀλεξιανὸς Σεβήρος υἱὸς τῆς Μαυμιαίης καὶ ἐκ μητρὸς ἐξάδελφος τοῦ Καρακάλλα. Συνῆρξε τῷ Ἡλιογαβάλῳ ἐν ἔτει 222 καὶ τούτου φονευθέντος ἐγένετο διαδόχος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἐν ἔτει 235 μ. χ. ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τὸν Γ. Ἰούλιον Οὐῆρον Μαξιμῖνον, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (236 μ.χ.) ἀνεγνώρισε τοῦτον καὶ ἡ Σύγκλητος.

Ὁ Γ. Μαξιμῖνος διεξήγαγε πολλοὺς νικηφόρους πολέμους κατὰ τῶν Γερμανῶν, Σαρματῶν καὶ Δακῶν προσκτησάμενος διὰ τοῦτο τὴν ἑπωνυμίαν Germanicus maximus, Sarmaticus maximus, Dacicus maximus. Κατέβαλεν ἐπίσης τὴν εἰς Ἀφρικὴν ἐκτραγεῖσαν καὶ ἐναντίον του στρεφομένην ἐπανάστασιν τῶν Γορδιανῶν, οὓς καὶ ἐφόνευσε. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη φαίνεται ὅτι ὑπεκινήθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, διότι μετὰ τὸν φόνον τῶν Γορδιανῶν, ἡ Σύγκλητος ἀνεκήρυξε νέους βασιλεῖς, τὸν Μάξιμον καὶ τὸν Βαλβῖνον. Ὁ Γ. Μαξιμῖνος διὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὴν Σύγκλητον ἤρξατο πόλεμον κατ' αὐτῆς, Ἄλλ' ἡ διάρχεια τοῦ πολέμου τούτου καὶ αἱ ταλαιπωρίαι τῶν τόσων ἐκστρατειῶν

ἐξήγειραν τοὺς στρατιώτας, τινὲς τῶν ὁποίων ἐφόνευσαν τὸν Μαξιμίον μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἐνῶ ἀνεπαύετο εἰς τὴν σκηνὴν του καὶ ἔστειλαν τὰς κεφαλὰς ἀμφοτέρων εἰς τὴν Ρώμην.

Εὐρέθησαν καὶ νομίσματα τῆς ἐποχῆς του φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὴν προτομὴν αὐτοῦ, κύκλω δὲ τὰ γράμματα : IM, C. MAXIMINUS. IUS. VC. Τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἔχει εὐρεθῆ καὶ ἕτερα ἐνδεκάστιχος ἀναθηματικὴ ἐπὶ μαρμαρίνου βάρθρου ἐπιγραφὴ περὶ τὴν Τραιϊνὴν Αὐγούστην (νῦν Στάραν Ζαγόραν), ἔχουσα οὕτω : Ἐγαθῆ Τύχη. Τὸν μέγιστον καὶ θεϊότατον καὶ θεοφιλέστατον Καίσαρα [Γ(άϊον) Ἰούλιον Οὐῆρον Μαξι|μείνον αὐτοκρ(ά)-τορα, σεβασ(ιστόν), [Γερμαν]ικὸν μέγιστον, Δακικὸν μέγιστον, Σαρματικὸν μέγιστον [ἢ λαμπροτάτη] Τραιϊανέον πόλις. Εὐτυχῶς. ¹⁾ Εἰς ἕτεραν ἐπιγραφὴν, εὐρεθεῖσαν εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν, τῶν χρόνων 235—238, δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βουλγάρου Velcow Ivan ²⁾, ἀναφέρεται ἐπίσης ὁ Γ. Μαξιμίος, τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ ἐκδοὺς συμπληροῖ ὡς *Μάξιμον*, ἀντὶ *Μαξιμίον*.

Τὸ σοβαρώτερον πάντων, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῆς ἡμετέρας συμπληρώσεως τῆς γενομένης εἰς τὴν παροῦσαν στήλην, εἶναι ὅτι διὰ πρώτην φορὰν σημειοῦται ἡ ὑπαρξίς πόλεως ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κωμοπόλεως τῶν Φερῶν. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βυζαντινοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τοῦ ΙΑ' μ.χ. αἰῶνα, ὅτε ἐκτίσθη ἡ μονὴ τῆς Κοσμοσωτείρας, ἣτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν κεντρικοῦ πυρῆνος πρὸς ἀποτελέσιν οἰκισμοῦ, προϋπήρξεν ἐναυῦθα πόλις θρακικὴ, τὸ πρῶτον ἀνακαλυπτομένη, καλουμένη δὲ ΑΒΗΡΑ. Ἡ δ' ὑπαρξίς αὐτῆς κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους σημαίνει καὶ τὴν ὑπαρξίν πολιτισματος κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν. Ἡ παντελής ἔλλειψις μαρτυριῶν καὶ πληροφοριῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν λόγῳ θρακικῆς οἰκίσεως τόσον ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τῶν Λατίνων συγγραφέων δὲν δύναται νὰ προβληθῆ ὡς ἀντίρρησης σοβαρά, ἀναιροῦσα τὴν ἡμετέραν γνώμην. Διότι καὶ πολλαὶ ἄλλαι πανάρχαιαι μάλιστα οἰκίσεις τῆς Θράκης παρ' οὐδενὸς ἀναφέρονται, ἐνῶ ἡ ὑπαρξίς των ἔβεβαιώθη ἀδιαφιλονικητῶς ὑπὸ τῶν εὐρημάτων καὶ διότι πολὺ πιθανὸν ἢ οἰκίσις αὕτη νὰ ἦτο μικροτέρας σημασίας, ἐπισκιαζομένη ἐκ τῆς γείτονος Τραιϊανουπόλεως.

Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, καλουμένης *Ἀβηρα* προκύπτει ὅτι ἡ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὀνομασία αὐτῆς, καλουμένης *Βήρα*, δὲν προέρχεται ἐκ τῆς γλώσσης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *βηρός*, δηλ. ἀγριότοπος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρώτου θρακικοῦ ὀνόματος ΑΒΗΡΑ, κατ' ἀποκοπὴν τοῦ φωνήεντος Α. Τοιαῦται ἄλλωστε κατ' ἀποκοπὴν φωνηέντων καὶ συμφώνων μεταβολαὶ εἶναι συνηθέσταται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

1) Βλ. Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ἐπιγραφαὶ Τραιϊανῆς Αὐγούστης, Θρακικά 1937, τόμ. Η', σελ. 89.

2) Velcow Ivan. Antike Denkmäber aus Bulgarien

Ἄλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ σήμερον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἢ πόλις ἐκφέρεται κατ' οὐδέτερον γένος τὰ Φέροι καὶ οὐχὶ κατὰ θηλυκόν, δὲν ἀποτελεῖ ἀμυδρὰν ἀνάμνησιν τῆς κατ' οὐδέτερον ἐκφορᾶς τοῦ ἀρχαιοτάτου θρακικοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, τὰ Ἄβηρα ;

Ἡ δὲ γλωσσικὴ ἐναλλαγὴ τῶν χειλικῶν Β καὶ Φ καὶ ἡ ἐκ ταύτης μεταβολὴ καὶ ἐτεροίωσις τῶν φωνηέντων τῆς λέξεως ἀπὸ Βήρα εἰς Φέρας δὲν εἶναι τι τὸ σπάνιον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ ἐγράψαμεν ὅτι ὀρθότερα εἶναι ἡ γραφὴ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως διὰ τοῦ ἐνὸς Ρ καὶ οὐχὶ διὰ τῶν δύο, ὡς ἡ λογία καθιέρωσεν παράδοσις.

Πλὴν τούτων, ἐπληροφορήθημεν παρὰ τῶν κατοίκων ὅτι εἰς τὴν θέσιν «Παλιὰ ἀμπέλια», ἔξωθι τῆς πόλεως, εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς νομίσματα χαλκᾶ, τεμάχια μαρμάρων, σταυροί, ἐν δυσκοπότηρον καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ὧν τὰ πλείονα ἀπωλέσθησαν. Ἰδιώτης δὲ τις παρέδωκεν ἡμῖν ἀργυροῦν νόμισμα, ὅπερ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὀψεως φέρει κεφαλὴν τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου κατὰ δεξιὸν κρόταφον, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης παράστασιν πιθανῶς θεοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου καὶ ἀνέχοντος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς πτηνὸν καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὑψουμένης ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς, μακρὸν δόρυ. Ὅπισθεν τῆς παραστάσεως ταύτης εὐχερῶς ἀναγινώσκονται τὰ γράμματα ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐμπροσθεν τῆς παραστάσεως ὑπάρχει τὸ σύμπλεγμα : ΜΛ.

Ἐκ πάντων τῶν ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ ὑψίστης σπουδαιότητος ἀρχαιολογικῆς ἀνακαλύψεως, ὅτι, ὅσον καὶ ἂν λύη ὠρισμένα προβλήματα, θέτει ἐν ταύτῳ πρὸς ἐπίλυσιν καὶ ἄλλα. Ἄν τὰ ὅσα ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐξεθέσαμεν ἐπιβεβαιωθῶν δι' ἐνδελεχοῦς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης, τότε τὸ κέρδος τῆς τε Ἐπιστήμης καὶ τῆς Θράκης ἔσεται πολύτιμον.

ΤΟ ΘΡΑΚΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΤΡΟΠΑΡΙ

Α' Όλοι γνωρίζουμε ότι τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι ἔχει ὑποχωρήσει καταπληκτικὰ στὰ σύγχρονα τραγοῦδια τῆς μόδας. Ὄταν τὰ μαζεύουμε καὶ τὰ καταγράφουμε, παρατηροῦμε : 1) ὅτι μόλις βρίσκεται στὶς χιλιάδες μέσα ἕνας ποὺ νὰ ξέρη λαϊκὰ τραγοῦδια. Πάει ἡ ἐποχὴ ποὺ τὰ κορίτσια στὰ παιγνίδια τους, ἢ στὸν ἀργαλειὸ τους ἢ στὸ παιγνίδι τὴν *κούνια*, τραγουδοῦσαν ὠραῖα τραγοῦδια. 2) ὅτι καὶ ἂν ξέρη δὲν τολμᾷ νὰ τὰ τραγουδήσῃ ἀπὸ *ντροπή*. Καὶ 3) ὅτι δὲν τὰ ξαίρει κανένας νέος μὲ φωνὴ σωστὴ καὶ ὅσοι τὰ τραγουδοῦν, γερόντισσες καὶ περασμένοι, μόλις μποροῦν νὰ βγάλουν τὴ φωνὴ τους καὶ νὰ τὰ ποῦν σωστά. Ἡ σωτηρία τους, λοιπόν, εἶναι προβληματικὴ. Σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα ἀποδυθήκαμε μ' αὐτὲς καὶ ἄλλες δυσκολίες, ἀλλὰ τὸν ἀναλάβαμε γιὰ νὰ περισώσουμε ὅ,τι εἶναι ἀκόμα δυνατόν.

Θρακικὰ τραγοῦδια εἶναι μαζευμένα συστηματικὰ περὶ τὰ 200 ἀπὸ τὸν μακ. Μόσχο Παπαχριστοδούλου, κι' ἀπὸ τὴν κ. Μερλιὲ σὲ πλάκες. Σ' αὐτὰ προσθέτουμε τώρα τὰ νέα, ποὺ μαζεύουμε μὲ τὸν κ. Παντ. Καβακόπουλο.

Αὐτὰ τὰ τραγοῦδια — τὶς Θρακικὲς λαϊκὲς μελωδίες — τὶς ἐκπέμπουμε ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ. Ἡ χορωδία εἶναι πολὺπειρη καὶ ὁ διευθυντὴς Παντ. Καβακόπουλος μὲ ἀγάπη καὶ πίστη στὴν ἀξία του, τὴν κατευθύνει στὴν κατανόηση τοῦ τραγοῦδιου, τὴν σπρσαρμογὴ τῆς στῆ μελωδία, καὶ στὴν πιστὴ ἐκτέλεση καὶ ἔκφραση τοῦ ὅφους καὶ τοῦ συναισθήματος τῆς μελωδίας. Ἔτσι φθάνουμε στὴ δυνατὴ πληρότητα τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὴν ἱκανοποίηση ἀπὸ τὴ θρακικὴ μελωδία.

Ὅσοι ἀκοῦν τὶς Θρακικὲς λαϊκὲς μελωδίες μένουν ἱκανοποιημένοι μὲ τὴν ἀπόδοση. Βεβαιώνουν ὅτι ἀκοῦν ὄντως λαϊκὰ τραγοῦδια πειθαρχημένα, κατανυκτικὰ καὶ ἐκφραστικὰ τῆς θρακικῆς ψυχῆς. Ἡ Θράκη βέβαια δὲν ἔχει ἀρματολικὰ καὶ κλέφτικα τραγοῦδια, παρὰ ἐλάχιστα, δὲν ἔχει ρομειώτικες μελωδίες, ἔχει ὅμως παθητικὲς σὰν ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια, ἔχει σκωπτικὲς καὶ πηδηχτές. Τὸ τραγοῦδι τὸ Θρακικὸ εἶναι κατάνυξη, εἶναι πόνος, εἶναι πάθος, εἶναι σκῶμμα, εἶναι προσευχὴ ὅπως καὶ ρυθμὸς, ποὺ ἐρεθίζει τὴν ψυχικὴ καλλιτεχνικὴ διάθεση.

Ὅσες Θρακικὲς λαϊκὲς μελωδίες ἐκπέψαμε, τὶς προετοιμάζουμε γιὰ ἐκτύπωση. Ἡ ἐκτύπωση αὐτὴ θὰ γίνῃ πολὺ προσεχῶς καὶ θ' ἀποτελέσῃ μιὰ εἰσαγωγὴ στὸ ὅλο ἔργο τῆς περισυλλογῆς καὶ περισώσεως τοῦ θρακικοῦ τραγοῦδιου. Θὰ εἶναι ἕνα τεῦχος ἀξιόλογο τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου ποὺ χρειάζεται νὰ συγκεντρωθῇ καὶ νὰ περισωθῇ ὁ θησαυρὸς αὐτός, ποὺ πάει νὰ σβῆσῃ καὶ νὰ χαθῇ γιὰ πάντα. Τὸν θησαυρὸ αὐτὸ τὸν περισώζουμε καὶ μὲ φωνοληπτικὸ μηχανήμα, ὅπου θ' ἀποθησαυρισθῇ μὲ τὸν καιρὸ κάθε τρα-

ποῦδι, πὸν ζῆ ἢ σιγοπεθαίνει, ἢ χάνεται, γιατί πλιά δὲν τραγουδιέται.

Μὲ τὴν ἐμπομπή τῶν «Θρακικῶν λαϊκῶν μελωδιῶν» καλλιεργοῦμε καὶ τὴ νοσταλγία τῶν Θρακῶν πρὸς τὸ γνήσιο λαϊκὸ τραγοῦδι τους. Προσπαθοῦμε νὰ τοὺς ὑπενθυμίζουμε τοὺς παλαιοὺς γάμους, τὰ γλέντια τους, τοὺς θρήνους των, τὶς εὐχαρες πτυχὲς τῆς ζωῆς των, πὸν ἐξαφανίζονται, ὅπου ζῆ σκορπισμένος ὁ Θρακικὸς λαός, χωρὶς νὰ μπορῆ νὰ συντηρήσῃ τὰ ἔθιμά του. Ἡ συντήρηση τῶν Θρακικῶν ἔθιμων εἶναι ζήτημα ἐπικρατήσεως ποσοτικῆς πληθυσμοῦ, ἀλλ' αὐτὴ δὲν ὑπάρχει παρὰ σ' ἐλάχιστες περιφέρειες καὶ κοινότητες, γιατί τὸ περισσότερο ὁ προσφυγικὸς κόσμος ἐγκατεστάθηκε σκορπισμένος ἐδῶ καὶ κεῖ. Ἐνα χωριὸ σκόρπισε σὲ πολλὰ σημεῖα.

Β' Ἀπὸ δυὸ λοιπὸν καὶ τώρα χρόνια, ἔχω καταπιασθῆ τὴν τακτοποίηση τῶν δημοτικῶν αὐτῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης. Τὰ τραγοῦδια ἔχουν συλλέξει καὶ καταγράψει οἱ Θρακῆς συλλέκτες σ' εὐρωπαϊκὴ καὶ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ ¹⁾. Ἀφορμὴ μοῦ ἔδωκε ἡ Θρακικὴ ὥρα τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ραδιοφωνίας. Ὅταν μὲ κάλεσαν νὰ συνεισφέρω στὴν ἐκπομπὴ τῶν Θρακικῶν τραγουδιῶν, βρέθηκα ἀνέτιμος, ἀλλ' ἀμέσως στράφηκα πρὸς τὴ συλλεκτικὴ ἐργασία δημοτικῶν τραγουδιῶν, πὸν ὑπῆρχε ἔως τώρα. Ἔχουμε ὡς γνωστὸν διακόσια τραγοῦδια μαζευμένα ἀπὸ τὸν μακαρ. Μόσχο Παπαχριστοδούλου, τὸν αἰωνόβιο Παπαλουῖζο, τὸν Μυρτ. Ἀποστολίδη, τὸν Δ. Βογαζλῆ, τὸν Ζῆκο Ἀστέριο, τὸν Χρ. Χρησιτίδη καθηγητὴ καὶ λοιποὺς λαογράφους μας, πὸν εἶναι δημοσιευμένα στὰ Θρακικὰ καὶ πρὸ παντὸς στὸ Ἀρχεῖον Θράκης ²⁾. Τὰ τραγοῦδια αὐτὰ χρησιμοποίησα ὡς πρῶτο ὕλικὸ γιὰ τὴν Θρακικὴ ἐκπομπή, ἔχοντας συνεργάτη καὶ διευθυντὴ τῆς χορωδίας τὸν κ. Παντελῆ Καβακόπουλο καὶ προχωρήσαμε στὴ δύσκολη πραγματοποίησή της.

Ἡ ἐργασία μας ἦταν ἡ ἐξῆς : Μελετώντας τὰ τραγοῦδια, πρὸ παντὸς κυττάξαμε νὰ βεβαιωθοῦμε, ἂν τὰ ἔως τώρα καταγραμμένα, ἀπέδιδαν ἐκεῖνο πὸν εἶχαν ἐπιχειρήσει οἱ συλλογεῖς νὰ ἀποθησαυρίσουν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεφάνη ὅτι ὁ Μόσχος Παπαχρ. καὶ ὁ Παπαλουῖζος ἀληθινὰ καὶ πιστὰ ἀπέδωκαν κάθε τι πὸν ἀκουσαν. Ἐπὶ πλέον ὅμως ἐκάμαμε καὶ δευτέρου ἔλεγχου γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν τραγουδιῶν. Βρίσκαμε τραγουδιστὲς ἄλλους πὸν ἤξευραν τὰ ἴδια τραγοῦδια. Αὐτοὺς τοὺς ἐβάλαμε νὰ μᾶς τὰ τραγουδήσουν. Αὐτὴ τὴν προσπάθειά μας τὴν ἐστερέωσε ἡ ἐπίμονή μας ἐργασία. Τότε καὶ βεβαιωθήκαμε ὅτι τὰ καταγραμμένα τραγοῦδια δὲν ἦταν μιά χαμένη ὑπόθεση, ἀλλ' ὅτι στὸ μουσικὸ τους κείμενο βρισκότανε ὁ λησμονημένος θησαυρὸς τῆς Θράκης, χαμένος πιά τώρα, γιατί δὲν τραγουδιοῦνται

1) Βλ. Θρακῆς λαογράφοι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου. Ἀθῆναι 1947. Διάλεξη στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

2) Βλ. Ἀρχεῖον Θράκης τόμοι Α'. Β'. Γ'. καὶ Θρακικὰ τόμοι Α'. Β'. Γ'. Η'.

τὰ τραγούδια πλέον αὐθόρμητα, οὔτε κἀν ἐνδιαφέρουν τὸ λαό, πὺν ἀσπάζεται ἄλλα συγκαιρινὰ καλλιτεχνικὰ ἰδανικά.

Τὰ τραγούδι' αὐτὰ 1) εἶναι γνήσιοι θρακικοὶ σκοποὶ καὶ μελωδίαι. 2) Τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἔχουμε τὴν ἀπλῆ μορφή χειροπιαστὴ καὶ 3) ἀσφαλῶς μποροῦμε νὰ ξεκινήσουμε γιὰ τὴν ἐκτέλεσίν τους μὲ τὸ βιολί, τὸ πιάνο ἢ κάθε ἄλλο ὄργανο. "Ἐτσι προχωρήσαμε στὴν προσαρμογὴ τῶν τραγουδιῶν στὰ ὄργανα. Ἡ προσαρμογὴ ἔγινε δουλειὰ τοῦ συνεργάτη μου, πὺν ὡς ἔμπειρος λαϊκὸς βιολιστῆς καὶ θεωρητικὰ μορφωμένος, συντέργιαζε μὲ προσοχὴ τὰ καθιερωμένα εἰσαγωγικὰ κείμενα τῶν ὀργάνων ὡς πρόσθετες εἰσαγωγικὲς συμπληρώσεις καὶ γαρνιρίσματα τῶν μελωδιῶν. Τὸ τραγούδι ἔτσι προσαρμοζόμενο πλέον στὴ συνοδεία τῶν ὀργάνων, ἔπαιρνε τὴν ἀριτιὰ του μορφῆ, γιὰ τὴν ἐκμπομπή. "Ἐτσι καὶ μόνο τολμήσαμε νὰ ἐκπέμψουμε μιὰ γενικὴ ἐκπομπὴ ἀπὸ τὸν Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ.

Ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ ἐπέτυχε, καὶ τότε πραγματικὰ ἀκούσαμε ἀληθινὰ θρακιώτικα τραγούδια, τίς «Θρακικὲς λαϊκὲς μελωδίαι», πὺν δὲν μοιάζουν οὔτε μὲ τὰ Μωραϊτικὰ, οὔτε μὲ τὰ Στερεολλαδίτικα, οὔτε μὲ τὰ Κρητικὰ καὶ Ἡπειρωτικὰ, ἀλλὰ καὶ ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα, γιὰ τὸ ἰδικὸ τους ξέχωρο χρῶμα ¹⁾. Τὰ Θρακικὰ σὰν καμπίσια ἔχουν τὴν ἠρεμία τοῦ ἤχου καὶ τοῦ ὕφους καὶ ὁμοιάζουν καταπληκτικὰ μὲ Βυζαντινὰ τροπάρια γεμάτα πάθος καὶ κατάνυξη. Ἐπίσης εὐθὺς ἀμέσως εἶχαμε παρατηρήσει ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπίδραση στὰ Θρακικὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι μεγάλη, ἀλλὰ καὶ ἀντίστοιχα. Θελήσαμε τοῦτο νὰ τὸ βεβαιωθοῦμε, γιὰτὶ καὶ πῶς συνέβαινε, καὶ τὸ ἐξακριβώσαμε ὅχι μὲ πολὺ κόπο.

Διότι στὴ Θράκη γνωρίζουμε πῶς ἐλάχιστα ἐπιδρουσε στὴν ψυχικὴ διάθεση τοῦ λαοῦ καὶ ὅχι πάντοτε, τὸ ἀρματολικὸ πνεῦμα τῆς δουλείας. Γιὰτὶ ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχαν ἀρματολίκια, ὑπῆρχε κάποια κλεφτουργιά ²⁾. διότι ἕνας Θρακὴς ποτὲ δὲν εἶναι ἱκανὸς (τὸ νομίζω καὶ τὸ πιστεύω γιὰτὶ τὸ ἔδοκίμασα), νὰ τραγουδήσῃ ἕνα κλέφτικο τραγούδι ὅπως τὰκοῦμε καὶ τὰ ξαίρουμε, οὔτε ἕνα Ἡπειρωτικὸ ἢ Στερεολλαδίτικο, καὶ μερικὰ πὺν μπῆκαν στὴ Θράκη, ὅπως τό: Τοῦ Κίτσου ἢ μάννα κάθονταν στὴν ἄκρη τὸ ποτάμι κ.λ.π. καὶ αὐτὰ ἰσοπεδόθηκαν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ μελωδίας, πὺν ἔμαθε νὰ ἐκφράζῃ τὸν πόθο του πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μὲ ἄλλον τρόπο, καὶ πῆραν τὸ Θρακιώτικὸ χρῶμα ³⁾.

Γ' Στὴ Θράκη εἶχαμε ζωὴ καμπίσια καὶ θαλασσινὴ. Οἱ κάμποι ἐξημερω-

1) Ἴσως νὰ ἔχουν κάποια ὁμοιότητα μὲ τὰ Δωδεκανησιακά.

2) Τέτοια τραγούδια ἔχουμε ἐλάχιστα τοῦ κλέφτη Τσιάνταλη ἀπὸ τὴ Τζαντὸ καὶ τοῦ Ἰγνάτογλου τοῦ Σαμμακοβιοῦ. Βλ. Θρακικὰ Γ'. τόμος παράρτημα, σ. 246 καὶ ἔξ. καὶ Θρακικὰ τ. ΙΑ' σ. 243.

3) Βλ. Λαογραφικὸ δελτίο τ. Α', Τραβούδια Σωζοπολίτικα Παπαϊωαννίδου καὶ Ἀρχ. Θρ. τ. Γ'. ὁμοίως τραγούδια Σωζοπολίτικα Ἀναγνώστη Παρασκευοπούλου.

μένοι και ἡ θάλασσα (ἡ Μαύρη Θάλασσα πρὸ παντός) ἀγριεμένη. Αὐτὰ τὰ δυὸ στοιχεῖα—ἡ ἡμερότητα τῆς φύσεως και ἡ ἀγριότητα τῆς θάλασσας—ἐπιδροῦσαν στὴ ζωὴ τῶν Θρακῶν. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ καταπλήσσει και ἐπιδρᾷ καταπληκτικὰ ἀκόμη, εἶναι τὸ ἐκκλησιαστικὸ πνεῦμα τῶν τραγουδιῶν, πολὺ ἀνεπτυγμένο στὸ λαό. Ὁ Θρακικὸς λαὸς μυστικοπαθὴς και πολὺ θρησκευτικὸς ἀπὸ τῆ γειτνίασὴ του μὲ τὴν Πόλη, εἶχε μεγάλη μουσικὴ παράδοση. Ἡ Μάδυτος, ἡ Ραιδεστός οἱ Σαράντια Ἐκκλησίαι, ἡ Φιλιππούπολη, ἡ Στενίμαχος, ἡ Ἀδριανούπολη ἦταν οἱ ἐστίαι, ὅπου φώλιαζε ἡ μουσικὴ δραστηριότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ποῦ ἐκδηλώνονταν στὴν παραγωγὴ ψαλτᾶδων, παπάδων και δεσποτᾶδων. Ὁ λαὸς στὶς ἐκκλησίαι συνέφελνε μὲ τοὺς ψάλτες στὴ λειτουργία, γνώριζε ἀπὸ μίμηση και μνήμη τὰ δυσκολώτερα τροπάρια στὸ μουσικὸ τους σκοπὸ και μέλος και τὴν ὑμνωδία τους, δηλ. τὴν παίησή τους. Ἐφελνε τὶς καταβασίαι, τὰ ἐωθινὰ, τὰ δοξαστικά, τοὺς πολυελαίους—δηλ. ὅλο τὸ παπαδικὸ μέλος—και ἐνωθε ποιὸς ψάλτης ἐκτελεῖ καλὰ τὰ τροπάρια και ποιὸς κάνει στὴν ἐκτέλεση ἀτέλειαι ἢ σφάλματα. Στὰ γλέντια τους πρῶτα ἔφελναν τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια τῆς ἐορτῆς. Οἱ Θράκαι ἐφήρμοζαν «τὸ ἀπὸ Θεοῦ ἀρχεσθαι». Ἀπὸ τὰ τροπάρια, πίνοντας, μεταπηδοῦσαν στὸ τραγοῦδι. Αὐτὴ ἡ *καλλιέργεια* τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ και ἡ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ *ἐπίδραση*, ἀνέδειξε και μεγάλους ἐκτελεστὲς και μουσικοδιδασκάλους, ποῦ σύγχρονα καλλιεργοῦσαν και τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι και τὰ ἀνατολίτικα σαρκιά. Τέτοιοι ἀναδείχθηκαν οἱ πασίγνωστοι Πέτρος Πελοποννήσιος, ὁ Χιρσίξης, ὁ Γεώργιος Ραιδεστινός, ὁ Γεώργιος Σαρανταεκκλησιώτης, ποῦ ἀνεδείχθηκε ἀπὸ κανδηλανάπτης διάσημος ψάλτης και συνθέτης μελωδιῶν ἐκκλησιαστικῶν στὴν Πόλη, ὁ Γ. Μπόμπας, ὁ καλλιφωνότατος αὐτὸς χανεντὲς και ψάλτης. Στὴν ἐκτέλεση τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελωδιῶν παρασύρονταν ἀπὸ τὸ λαϊκὸ μουσικὸ πνεῦμα και συχνότατα παρενέβαλλαν θέσεις και καταλήξεις λαϊκῆς. Καὶ ἀντίθετα μὲ τὶς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίαις ποῦ πλημμυροῦσαν τὴν ψυχὴ τους, τραγουδώντας και ἐξωτερικεύοντας τὸ ἐσώψυχό τους αὐτὸ πάθος, μεταχειρίζονταν θέσεις και καταλήξεις τροπαρίων, ποῦ πολὺ τοὺς σύγκινοῦσαν. Δηλ. ἀπὸ τὴν μιὰ τοὺς κατέθελγαν οἱ ἐκκλησιαστικῆς μελωδίαις και ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ λαϊκῆς. Ἔτσι *συγκεροῦσαν τὴ συγκίνησή τους και τὴν ἐξέφραζαν ἀνάμεσά τους τόσο ἀνάμιχτη*, ποῦ θαυμάσια τοὺς ἱκανοποιοῦσε. Στὰ χρόνια τῆς δουλείας σχηματίσθηκαν, ὅπως ξέρομε, τραγοῦδια και στὴ Θράκη λαϊκὰ ἀμέτρητα, σὰν ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια, συνυφασμένα μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ὅφος, ποῦ νομίζει κανεὶς, πὼς ὁ τραγοιδιστὴς ψέλνει και δὲν τραγοδεῖ και τὸ ἀντίθετο. Τέτοια εἶναι τὰ Καλλιπολίτικα τραγοῦδια ¹⁾).

Δ' Ἐκπέμποντας Θρακικοὺς σκοποὺς και μελωδίαις παρετήρησα πολλῆς

1) Βλ. Θρακικὰ τ. Η'. Παπαλουῖζου, ὁ γάμος στὸ Ταϊφύρι και τὰ Μαδυτιανὰ τοῦ γάμου ποῦ ἔχομε καταγράψει ἐσχάτως.

φορὲς ὅτι αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα τῶν τραγουδιῶν μὲ τροπάρια δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν δανεισμὸ αὐτούσιων θέσεων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη μουσικὴ καλλιέργεια τῶν συνθετῶν κι' ἀπὸ τὴ μίμηση τοῦ ὅφους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἢ κι' ἀντίστοιχα ποῦ τὰ κάνει νὰ προσεγγίζουσι τόσο στὴν ἐκτέλεσή τους τὰ Θρακικὰ τραγοῦδια. Παραδείγματα ἐμάζεψα ἀρκετά. Τραγουδώντας κανεὶς τὸ ὄραιότατο τραγοῦδι τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν: Ἐγὼ εἶμαι ὄρφανὸ παιδί, αἰσθάνεται τὸ πάθος τοῦ Α' ἤχου τῶν Βυζαντινῶν, ποῦ θίγει τὰ μύχια καὶ εἶναι μεγαλοπρεπὴς καὶ συγχρόνως σεμνός. Τὸ τραγοῦδι φαίνεται ὅτι ἐξελίχθη μὲ τὸν καιρὸ σὲ μελωδία, γιατί συμπίπτει μὲ ἓνα τροπάρι τῆς Προηγιασμένης, ποῦ ἔχει τὸν ἴδιο βαθμὸ τοῦ πάθους καὶ πιθανὸν νὰ δανείσθηκε ὁ λαϊκὸς δημιουργὸς καὶ μελωδὸς καὶ καμνιά μελωδικὴ γραμμὴ ἀπὸ τοῦτο. Συμπίπτει μὲ τὸ «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου». Καὶ τὰ δύο τὰ χαρακτηρίζει τὸ ἴδιο μουσικὸ συναίσθημα. Ἀκούοντάς τα κανεὶς καταποδιστὰ συναισθάνεται τὸν ἴδιο βαθμὸ συγκινήσεως. Αὐτὴ ἡ μεγάλη ὁμοιότητα καὶ ἀλληλεπίδραση τῶν δύο μελωδιῶν εἶναι θέμα μελέτης καὶ προσοχῆς ἄξια γιὰ τοὺς μουσικολόγους καὶ μουσικοὺς ¹).

Ἐγὼ εἶμαι ὄρφανὸ παιδί

Ἐγὼ εἶμ' ὄρφανὸ παιδί ἔχω καὶ χήρα μάννα
 ἢ μάννα μου μὲ στοίχισε σῆναν καλὸν ἀφέντη,
 ἀφέντης μου πρᾶματευτῆς ἐν ἄξιο παλλικάρι,
 ἀφέντης μου κάνει χαρά, χαρὰν καὶ πανεγύρι,
 5 μένα μὲ κάνει καλεστὴ γιὰ νὰ καλνῶ τὸν κόσμον.
 Ἐμάλεσε ἐννιὰ χωριά καὶ δεκαπέντε κάστρα.
 μένα μὲ κάνει κεραστὴ γιὰ νὰ κερνῶ τὸν κόσμον.

1) Ἐδῶ ἀκολούθησε ἡ ἐκτέλεση τῶν δύο μελωδιῶν ἀπὸ τὴ χορωδία Π. Καβακ.

Ἄπ' τὸ πολὺ τὸ κέρασμα, τὸ σῦρε καὶ τὸ φέρε,
τὸ χέρι μου, ραγίστηκε καὶ πέλ(υ)σα τὸ ποτήρι.

- 10 Οὐδὲ στὴ γῆ ἐβάρεσε οὐδὲ στὸ καλντιρίμι,
μόν' σὲ μιᾶς κόρης γόνατο, σὲ μιᾶς κόρης ποδάρι.
Ἡ κόρ' εἴτανε ὁμορφη, εἴταν καγγελοφρούδα
τὰ ματοτσουναράκια τῆς σὰν τῆς ἐλιᾶς τὸ φύλλο.

Ε'—Ὁ λαὸς τῆ χαρά του, ὅπως καὶ τῆ λύπη του, τὴν ἐκδηλώνει μὲ ἀνά-
λογη μουσικὴ ἔκφραση καὶ ὕφος. Μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μουσικὰ τεχνάσματα
τῆς χαρᾶς. Τὸ κοράσι, ποὺ καθισμένο στὸν ἀργαλειό, διδάσκεται ἀπὸ τὴ σοφῆ
γιαγιά τὸ φάσιμο καὶ μανθάνει νὰ τὸν χειρίζεται καὶ νὰ πετᾷ τὴ σαῖτα καὶ
νὰ σέρνῃ τὸ χτένι ὑφαίνοντας τὰ ἀράϊα του προικιά, κατέχεται ἀπὸ τὰ ἴδια
συναισθήματα μὲ τὸν κάθε ἄνθρωπο, ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ κάτι ὠραῖο καὶ
χρήσιμο καὶ τὸ βλέπει νὰ ἐκπληρώνεται. Τῆ νύχτα τῆς Ἀναστάσεως ὅλα εἶ-
ναι χαρᾶς συναισθήματα ἑορταστικά, ποὺ ψάλλονται μὲ ὕφος χαρμόσυνο καὶ
χορευτικὸ, πομπικὸ καὶ ἐκδηλωτικὸ τῆς ἱκανοποιήσεως. «Λεῦτε ἀπὸ θέας
γυναιῖκες εὐαγγελίστριαι». Ἡ μελωδία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ τροπάρου
εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ μελωδία τοῦ τραγουδιοῦ τῆς κόρης, γιὰτὶ ἐκφράζει καὶ
τοῦτο ὅμοια συναισθήματα. Ὁ τραγουδιστὴς δημιουργὸς ἔχει τὴν ἐκκλησια-
στικὴ μελωδία μπροστά του, τὴν ἐκμεταλλεύεται, δανεῖζεται ἴσως ἀπ' αὐτήν,
τὴν συμπλέκει μὲ τὴν δική του δημιουργία καὶ τὴν ἀκούει ὀλοζώντανη μέσα
στὸ τραγοῦδι του. Δὲν τὴν δανεῖζεται αὐτοσῖα οὔτε τὴν κλέβει, ἀλλὰ τὴν
χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸ ὕφος τῆς μόνο, καὶ τραγουδώντας ἡ γιαγιά—ἡ ἀγνωστὴ
ποιήτρια καὶ μουσικοσυνθέτρια—τὴν χρησιμοποιεῖ στὴν ἔκφραση τῶν ἰδικῶν
τῆς συναισθημάτων καὶ ἔτσι δημιουργεῖ τὸ θρακικὸ τραγοῦδι τοῦ ἀργαλειοῦ.

Διάζεται ἡ κόρη διάζεται

DC Α' ΜΕΡΟΣ

Δια - ξε - ται η κο - ρη - - δια ξε - ται - - - - δια - - - - ξε ται.

2ο - - - - ξε - - - - τιν εης τιν εης Δια - ξε - ται - - 2ο ξε τιν εης

κ'ο - - η - χα - - ρα δι κην εης Δια - ξε - ται 2ο ξε τιν εης κ'ο - -

1ο - χα , ρα δι κην εη ης

D.C.

Διάζεται κόρη διάζεται
 διάζεται τὸ βλατίν ντης ¹⁾
 διάζεται τὸ βλατίν ντης
 κιδλ' ἢ χαρὰ δικήν ντης
 Στους οὐρανοὺς τὸ διάζεται
 στοὺς κάμπους τὸ ξεφαίνει,
 στοὺς κάμπους τὸ ξεφαίνει
 κιὸ νοῦς της δὲν προφταίνει,
 Παρασκευίτσα τῶβαλε
 Σαββάτο τὸ ξεφαίνει,
 Σαββάτο τὸ ξεφαίνει
 κιὸ νοῦς της δὲν προφταίνει.
 Τὴν Κυριακίτσα τῶβαλε
 στὸ πανεγύρ' νὰ πάει,
 στὸ πανεγύρ' νὰ πάει
 μάλαμα εἶταν καὶ ἀσῆμι.
 Ὅσοι ἀφεντάδες εἶτανε
 ὄλοι τὰ φέσια βγάζουν,
 ὄλοι τὰ φέσια βγάζουν
 καὶ σεγίρι νὰ τὴν κάνουν.

Στέλνεις τῆς Προύσας τὸν ἀγά | τῆς Σμύρνης τὸν ἀφέντη,
 τῆς Σμύρνης τὸν ἀφέντη | στέλνεις καὶ σὲ τὴν φέρνει.

ΣΤ'—Ὁ Β' ἦχος εἶναι κατὰ τοὺς μουσικοὺς πομπικός, γλυκὺς, τερπνός, ἀλλὰ καὶ μελιχρὸς καὶ γλυκύτατος. Τὸ ἀρχαῖον μέλος «ἄξιόν ἐστιν» τοῦ Β' ἤχου εἶναι πανθρακικόν. Ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, τὸ γνωρίζουν καὶ τὸ σιγοψέλνουν. Εἶναι τὸ μέλος ποὺ ψάλλεται στὴν εἴσοδο τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμπροῦ στὴν ἐκκλησία γιὰ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου. Αὐτὸ τὸ «ἄξιόν ἐστιν» μὲ τὸ ἀρχαῖο του μέλος ψάλλεται στὰ Πατριαρχεῖα σὲ κάθε λειτουργία καὶ εἶναι αὐστηρῶς καθιερωμένο τὸ μέλος του. Ἔχουμε πανόμοιον μελωδῆμα τοῦ Στυλιανοῦ Μαυρίδη, πρωτοψάλτη Σαρ. Ἐκκλησιῶν, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸν μικροαστικὸν κάτω λαόν, ὅπως ὄλοι οἱ ψαλτάδες, σὲ ἦχο Β' ἐκφραστικώτατο. Εἶναι καὶ ἦτανε κτῆμα μουσικὸ τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ὅμοια καὶ τὸ Ἅγιος ὁ Θεὸς τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς μέλος εἶναι παγκοίνως Θρακικόν. Πάνω σ' αὐτὰ ὁ Θρακικὸς λαὸς ἐδημιούργησε τὸ τραγοῦδι του: «Καλὸν τὸ Κάστρο τῆς Μουριάς ἢ Βοριάς», ἓνα μέλος θεάρεστο καὶ ἀξιοθαύμαστο σὲ Β' ἦχο πομπικό ²⁾.

Μόνο ἓνα μικρὸ ἀρχοντόπουλο
 τὸ φέσι του δὲν βγάζει,
 τὸ φέσι του δὲν βγάζει
 καὶ σεγίρι δὲν τὴν κάνει.

Τὸ ἄτι του νεσέλωσε
 στὴ μάννα ντου πηγαίνει,
 στὴ μάννα ντου πηγαίνει.
 Καὶ τὴ μάννα ντου τὸ λέγει.

—Μανέ μ' τὸ θᾶμα ποῦδα γὰρ
 εἰπὲς στὸ πανεγύρι,
 εἰπὲς στὸ πανεγύρι
 μάλαμα εἶταν καὶ ζαφύρι.

Μιὰ μοιροπούλα κῦτταξα
 στραβὰ φόργιε τὸ φέσι,
 στραβὰ φόργιε τὸ φέσι
 τρέμ' οὐρανόσ νὰ πέση.

—Υγιέ μου σὰν τὴν ἄρεσες
 στέλνεις προξενητάδες
 στέλνεις προξενητάδες,
 στοὺς μεγάλους ἀφεντάδες,

1) Βλαττι (blatta) μεταξωτὸ κόκκινο πανί.

2) Τὸ τραγοῦδῆσε τὸν περασμένο μῆνα ἐδῶ ἢ Εὐδοκία Κιάκη, ἐτῶν 60, ἀπὸ τὸ

Καλόν τὸ Κάστρο τῆς Μουριᾶς (ὀρχήρας - εὐόρχηρας)

Μπε - - κα ρο - - ον το - κα - - - Μπε - κα - -
 ρόν το ; κα - - - ας τρο τι - - - υς βο - - - - ορ γιας
 λι - γο νε - - - ε - - - ρο - ο - - ο - κρα - τα -
 D.C.
 α - - - α - - - α - - - α - - - γε

Καλό ναι τὸ Κάστρο τῆς Μουριᾶς, μέσα νερὸ δὲν ἔχει

κιᾶν ἔχει εἶναι λιγοστὸ οἱ δράκοι τὸ κρατοῦσι

καὶ δυὸ κορίτσια ἔμορφα κεῖνα περικαλοῦσι.

— Πολύτε, δράκοι, τὸ νερὸ νὰ πγιοῦν οἱ διπρασμένοι ¹⁾.

γιὰ νὰ πλυθοῦν γοῖ ἄπλυτοι καὶ λεροφορεμένοι.

Ζ' Ὁ Κ. Σάθας στὸ ἱστορικὸ του Δοκίμιο πρὶν τόσα χρόνια μᾶς εἶπε τὰ ἐξῆς. Τὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπίκουρο σ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις μου, ποὺ εἶναι συμπέρασμα μακρᾶς ἔρευνας τοῦ θέματος: «Πάντες οἱ νῦν παλλόμενοι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι ἐποιήθησαν ὑπὸ δημοτικῶν μελωδῶν ἢ τουλάχιστον ὑπ' ἀνθρώπων μὴ γνωστῶν ἐν τῇ Βυζαντινῇ φιλολογίᾳ». Αὕτῃ ἡ παρατήρηση τοῦ Κ. Σάθα, ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια στὸ μέλος τους προέρχονται ἀπὸ λαϊκοὺς βάρδους, εἶναι πολύτιμοι καὶ ἐνισχυτικοὶ τῆς ἀπόψεώς μας, ὅτι τουλάχιστον οἱ μελωδοὶ τῶν δημοτικῶν σκοπῶν—οἱ ἄγνωστοι ποιητὲς καὶ τραγουδιστὲς—τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν καὶ μελωδιῶν εἶχαν καὶ ἔχουν γνώση Βυζαντινῆς ὑμνωδίας, ποὺ τοὺς βοηθεῖ στὴ δημιουργία λαϊκῶν σκοπῶν πολὺ συγγενικῶν πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια ²⁾. Ὁ ἴδιος προσθέτει: «Ὅτι δὲ εἰς τὴν μουσικὴν ταύτην ἀνακαίνισιν συνετέλεσε καὶ ἡ ἐκ δήμου μουσικὴ (δηλ. τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι) πληροφοροῦμεθα οὐ μόνον ἐκ τῶν τότε πρῶτον φαινομένων διαφόρων πολιτικῶν σκοπῶν τοις ἐπισημασμένοις κατὰ τὴν

Συμμάκοβο τῆς Ἀνατ. Θράκης, κρατώντας στὴ θύμησή της τὴν μελωδίᾳ του.

1) Βλ. Λαογραφία τ. Α' καὶ Ἀρχ. Θρ. Θεσσαροῦ Ζ' τόμ. σ. 188.

2) Βλ. Κ. Σάθα, I. Δ. σ. ΡΗΖ.

ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μουσικῆς γραμματικῆς, ἣτις ἀποδομένη εἰς αὐτὸν τὸν Κουκουζέλην, διδάσκει τοὺς ἀρχαίους τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾄσμα ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων δημοτικῶν ᾠμάτων»¹⁾. Τέτοιο ᾄσμα, ποὺ μοιάζει ὁ σκοπὸς του πρὸς τὸ σκοπὸ τοῦ γνωστοῦ ᾄσματος (δημοτικοῦ) «Βγῆκαν κλέφτες στὰ βουνά», εἶναι :

- Ἄββᾶς Ἄββᾶν ἀπήντησεν.
 — Πόθεν ἔρχη ὦ Ἄββᾶ ;
 — Ἄπὸ Ἀδριανούπολιν.
 — Τί ἔμαθες ἐκ τοὺς ἔμοὺς γονεῖς ;
 — Ἀπέθανεν ἡ μάνα σου,
 ψυχομαχεῖ καὶ ὁ κύρης σου
 καὶ ὁ Θεὸς μακαρίσει αὐτούς.

Πάνω στὸ γνωστότατο «Φεγγαράκι μου λαμπρό», ἔψελναν²⁾ :

Ὁ θέλων μουσικὴν μαθεῖν
 καὶ θέλων ἐπαινεῖσθαι
 θέλει πολλὰς ὑπομονάς,
 θέλει πολλὰς ἡμέρας.
 Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον,
 δουκᾶτα εἰς τὰς χεῖρας,
 τότε νὰ μάθῃ ὁ μαθητῆς
 καὶ τέλειος νὰ γένη.

Ἄπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς δουλείας τὸ αὐξανόμενο καὶ πολλαπλασιαζόμενο δημοτικὸ τραγοῦδι, τραγουδιότανε συνηθέστατα πάνω σὲ γνωστὲς ἐκκλησιαστικὲς μελωδίαι ἀπὸ τροπάρια ἀργόσυρτα ἀκόμη, ἢ στηριζότανε σὲ ἀπλῆς θ έ σ ε ι ς, δανεισμένες ἀπὸ ὄρισμένα γνωστὰ καὶ συνηθισμένα μέλη ἢ καὶ μόνο στὸ ὕψος τοῦ τροπαρίου, ὅπως τὰ τραγοῦδια τοῦ γάμου τῆς Μαδύτου καὶ τῆς Καλλιπόλεως³⁾, ποὺ ἔχουν πανάρχαιο σκοπὸ ἐκ παραδόσεως ποὺ ἐνσαρκώθηκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ μελωδία καὶ ὕμνωδια καὶ ἀφωμοιώθηκε.

Αὐτὴ νομίζω ἡ τέλεια γνώση τῆς ὕμνωδιας ἀπὸ τὸ λαό, ποὺ σιγοψιθύριζε στὴν ἐκκλησία μαζί μὲ τὸν ψάλτη τὰ τροπάρια, ὥθησε τὸ λογιώτερο κόσμον, ποὺ ἔξαιρε κολλυβογράμματα, στὴν παρωδία τῶν ἐκκλησιαστικῶν τροπαρίων σὲ ὄρες γλεντιοῦ καὶ διασκεδάσεων καὶ κεριοῦ· αὐτὸς αὐτοσχεδίαζε χαρακτηριστικὲς παρωδίαι: «Ὁ ἄγγελος στὰ βόδια κι' ὁ λύκος στὰ μουσχάρια κ' ἡ ἄλεπού σι' ἀρνίθια καὶ γὰ μέσ' τὰ κορίτσια. Φουρνίζου, φουρνίζου ἐννιὰ ἀγὰ τηγανιτά, ἡ γὰρ δόξα ρακάκι ἔψησε λουκάνικο, χόρευε ἀρνί,

1) Βλ. Κ. Σάθα σ. 2 Ξ.Α.

2) Σήμερα ἐμεῖς τὸ ἀπαγγέλουμε ρυθμικὰ μόνο. Ποιὰ ἦταν ἀράγε ἡ μελωδία του;

3) Βλ. Καλλιπόλεως Παπαλουζου, Θρακικὰ τ. Η', τῆς Μαδύτου τὰ καταγράψαμε καὶ ἐκδίδονται προσεχῶς. Βλ. σ. 299 τραγ. ἀναδιαβαίνει τὸ πουλί.

τέρπου μακαρόνια ἐν τῇ ἐγεύσει τοῦ βούτυρου». Εἶναι τὸ ἄγγελος ἔβρα τῆς Θ'. ὠδῆς τοῦ Πασχαλινοῦ κανόνα.

Τὸ ἔξαποστειλάριο : «Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν» παρωδεῖται ὡς ἐξῆς :

Κι' ὁ μεθυστὴς ἐξύπνησε, τρίβει τοὺς ὀφθαλμούς του,
βλέπει κανάτες ἀδειανές, ποτήρια τσακισμένα.

—Νάταν κι' ἡ θάλασσα κρασί και τὸ καράβι κούπα,
νάταν τὸ μάρμαρο τυρί, και μιὰ καθάρια πῆττα.
νὰ κάθιζα νὰ τᾶτρωγα μαζί με τὰ κορίτσια!

Κι' ὁ μεθυστὴς ἐκάθησε ἐπάνω στὴ βαρέλα
και παρεκάλει τὸν Θεὸν νὰ μὴ καγοῦν τ' ἀμπέλια.
Τᾶμπέλια δὲν ἐκάηκαν, ἐκάνανε σταφύλια
και τὸ κρασί δὲν ἔλλειψε ἀπ' τὰ δικά μου χεῖλια.

Ὅπως βλέπουμε τὸ παρῶδισμα εἶναι σὲ ἄπταιστο λαϊκὸ δεκαπεντασῦλαβο, πάνω στὸ μέλος και στὸ σκοπὸ τοῦ ἔξαποστειλάριου ¹⁾.

Τὸ θέμα τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῆς μουσικῆς τοῦ λαοῦ, μετὴν ἐκκλησιαστικὴ, τὸ ξανατονίζω, εἶναι ἄξιο νὰ μελετηθῇ ἀπὸ εἰδικούς και νὰ γίνῃ θέμα ὄχι ἐνὸς ἀλλὰ πολλῶν, πού ἔταξαν τὸν ἑαυτὸ τους στὴν ὑπηρεσία τῆς προγοικῆς θαυμαστῆς μουσικῆς ²⁾.

Ἡ' Δὲν γνωρίζω τί θὰ μᾶς ἐδίδασκε ὁ Μπῶ-Μπωβὺ πού τόσο ἐνεβάθυνε στὸ λαϊκὸ μας τραγοῦδι, κυρίως στὸ Δωδεκανησιακὸ, πάνω σαυτὴ τὴν ἀλληλεπίδραση, ἀλλ' ἐγὼ τὸ θέτω ὡς θέμα γιὰ νὰ καταδειχθῇ ὅτι ἡ μουσικὴ μας και τᾶξιόλογα μας λαϊκὰ τραγοῦδια, δὲν εἶναι τούρκικα ἢ περσικὰ ἢ ἀραβικά, ὅπως πρόχειρα τὰ χαρακτηρίζουν μερικοί, ἀλλὰ γνήσια Ἑλληνικὰ τραγοῦδια, πού μετὴν παράδοση μετέχουν τῆς ἀρχαίας και βυζαντινῆς και ἐπῆραν τὴ σημερινὴ τους μορφή ἀνάλογα μετὸν τόπο, ὅπου δημιουργήθηκαν, και σύμφωνα μετὸν ἱστορικὸ δρόμο πού διήνυσαν ἀπὸ τὴν ἄλωση ὡς τὰ σήμερα μέσα στὴν Ἑλληνικὴ δουλωμένη και ραγιαδικὴ ζωὴ.

Ἡ παράδοση ποτὲ δὲν ἔξαφανίσθηκε. Ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων εἶναι μητέρα τῆς δημοτικῆς σημερινῆς μας γλώσσας μετὸς τῆς μεταβολῆς, ἔτσι και ἡ παλαιὰ μουσικὴ εἶναι ἡ μητέρα τῆς συγκαιρινῆς λαϊκῆς μελωδίας, πού περισώθηκε μετὴν παράδοση μέσα στοὺς αἰῶνες, περνώντας στα δυὸ χιλιάδες χρόνια και πλέον, μιὰ περιπέτεια ἀνάλογη μετὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα πού πέρασε τὸ ἔθνος. Μήπως δὲν σώζεται ὁ ἄσκαυλος και ἡ λύρα, πανάρχαια ὄργανα μουσικὰ τῆς Θράκης ; Και ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔχασε τὴ

1) Μᾶς τὸ τραγοῦδησε ἡ κ. Ἀσπασία Φαλλιέρου Μαδυτιανὴ καλλιφωνότατη ἐτῶν 50, κανοναρχόντας ἡ ἴδια, ὅπως τὸ ἐνθυμεῖται ἀπὸ τὴν Μάδυτο ἀπὸ παιδοῦλα. Τὸχομε καταγράφει και στὸ μαγνιτόφωνο.

2) Τὸ ἔργο ἄρχισε ὁ κ. Σπ. Περιστερῆς μετὸ δημοσιευμὰ του : Μουσικὴ μελέτη «Ἀκρίτας ὄντας ἔλαμνεν», ἐπετηρὶς Λαογρ. Ἀρχείου τόμ. ΙΔ' ὁ ἐκδοθεὶς τὸ 1954 χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρῃ τὴ διάλεξή μου πού ἄκουσε και ὁ ἴδιος παριστάμενος.

γλώσσα του, δὲν ἔχασε καὶ τὴ μουσικὴ του, ὅπως καὶ τὰ πολὺτιμα θέσμίᾳ του ποὺ σώζονται αὐτούσια ¹⁾. Ἔτσι τὰ τραγοῦδια μας τὰ λαϊκὰ, μέσα στοὺς αἰῶνες μένουν τὰ ἴδια ἀφοῦ ἐξελίχθησαν ἀνάλογα μὲ τις περιπέτειες τοῦ ἔθνους. Σήμερα τὰ Θρακικὰ τραγοῦδια ὅσα περισυλλέγονται, εἶναι ἀληθινὰ τροπάρια βυζαντινὰ καὶ δὲν ἔχουν οὔτε τὸ κλέφτικο καὶ τὸ ἀρματωλικὸ χρῶμα οὔτε τὸν Ἡπειρωτικὸ κλαυθουρισμὸ, οὔτε τὸ Στερεοελλαδίτικο καὶ Κρητικὸ ὕφος. Εἶναι ἀργόσυρτα, λυπητερά, μελαγχολικά, κατανυχτικά, σὰν βυζαντινὰ τροπάρια. Μοσχομυρίζουν βυζαντινὴ κατάνυξη καὶ θυμιάματα, ἀλλ' ἔχουν καὶ πνευματικὴ καὶ μουσικὴ ἔξαρση.

Στὴ Θράκη, ἐγγύτερη πρὸς τὴ βασιλεύουσα, τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια παρήμειναν βυζαντινὲς μελωδίες σχεδόν, σὰν τροπάρια σόλους τοὺς ἤχους καὶ σὺλα τὰ γένη τῆς μουσικῆς τὸ διατονικὸ, τὸ ἑναρμόνιο καὶ τὸ χρωματικὸ ἐπὶ πλέον δὲ μὲ τις πολυποικίλες φθορὰς ποὺ δείχνουν τὴ μετάπτωση καὶ τὴν ἐπάνοδο στὸ ἴδιο χρῶμα, καὶ τόσο ἀνακατατεύουν τὸ χρῶμα καὶ μὲ μεγάλη ὁμοιότητα καὶ τις λεπτομέρειες καμμιά φορὰ κάποιου ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος. Τὸ τραγοῦδι ποὺ τραγουδοῦσαν στὸ κίνισμα τῆς νύφης: *Βάλε κινὰ στὰ χέρια σου στὰ πέντε δάκτυλά σου* ²⁾, εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιο μὲ τὸ τροπάρειο τοῦ ὄρθρου «Γῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος κατεπλάγη ὄρων σε» κ.λ.π. μέλος ἀργό.

Αὐτὴ ἡ ἐξακρίβωση τῆς ταυτότητος τῶν πηγῶν ἀπ' ὅπου ἀντλοῦν καὶ οἱ δυὸ καλλιτεχνικοὶ κύκλοι τῆς ὑμνωδίας ἀπὸ τὴ μινὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῶν σκοπῶν τῶν λαϊκῶν μελωδιῶν, στερεώνει τὴν γνώμη α) ὅτι τὸ δημοτικὸ μας τραγοῦδι εἶναι ἀγνὸ Ἑλληνικὸ δημιούργημα ὅσο καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ, καὶ ἔχει τις πηγές του ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζουν καὶ οἱ μελωδίες τῆς ἐκκλησίας. Καὶ β) ὅτι κοινὴ εἶναι ἡ προέλευσί τους καὶ κοινὰ ἐκφράζουν συναισθήματα, ποὺ πηγάζουν τόσο ἔντονα ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τῆς ρωμιοσύνης, ποὺ ἀγαπᾷ τόσο νὰ θέλγεται ἀπὸ τὴ μουσικὴ του καὶ ν' ἀπολαβαίνει.

1) Βλέπε Θρακικὰ θέσμια Στ. Σακελλαριάδη Ἀρεοπαγίτη. 1929 Ἀθήναι.

2) (Βλ. Θρακικὰ τόμ. Η'. σ.) Καλλιπολίτικο Παπαλουζίου.

Θ' Τὸ τραγούδι τοῦ θρήνου τῆς ἄλωσης τῆς Ἀδριπόλεως εἶναι μιὰ μαρτυρία, ὅτι ἀπὸ μιὰ κοινὴ πηγὴ ἀντλεῖ τὸ ἔθνος καὶ τοὺς θρήνους του καὶ τοὺς ὕμνους του. Εἶναι ἓνα θρηνολόγημα κλασικόν, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θρηνολογήματα τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου, ὅπου κανεὶς ἐκπλήττεται γιὰ τὴν πολυτέλεια τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ γένους τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἤχων, εἶναι ἓνας τραωαδικὸς ὑπερήφανος θρῆνος ¹⁾).

Ὁ θρῆνος εἶναι ἓνα μουσικὸ κείμενο ἄξιο προσοχῆς. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ θρήνου, ἡ λιτότητα, ἡ ἀπλότητα καὶ τὸ πάθος εἶναι συνυφασμένα, καὶ ἐκφράζουν τὴν ὑπερηφάνεια τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ γιὰ τὴν πτώση τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τὴν ἐλπίδα ποὺ πάλι θὰ ἐλευθερωθῆ. Θαυμάζει κανεὶς τὶς ιδιότητες ἐνὸς τραγουδιοῦ μὲ τόση ἁρμονία περιπλεγμένες, ἀλλὰ καὶ μὲ τόση θρησκευτικότητα. Εἶναι ὁ θρῆνος γιὰ ἓνα μοιραῖο καὶ ἀναπόφευκτο γεγονός ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἀποτρέψῃ ὅ,τι καὶ ἂν κἀνῃ, ἀλλὰ καὶ ποὺ προσδοκᾶται ἢ ἐπανόρθωσή του. Θὰ πέσῃ τὸ γένος ἀλλὰ καὶ θὰ ξανασηκωθῆ. Αὐτὸ εἶναι γραμμένο νὰ γίνῃ. Τέτοια ἱστορικὰ γεγονότα ὁ λαὸς αἰσθανόνταν πάντοτε τὴν ἀνάγκη νὰ τὰ καταπιάνεται καὶ νὰ τὰ ἐκφράξῃ μὲ πλοῦσια μουσικὰ μέσα, ἐκφραστικά, ἔντονα καὶ παραστατικά. Ὅλες οἱ φυλὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ θρήνησαν, — ἀπὸ τοὺς Ποντίους ἕως τοὺς Λάκωνες, — στὴν ἄλωση τῆς Πόλης. Τὰ θρηνολογήματα εἶναι ἐκφραστικὰ τοῦ πανελληνίου πόνου, ἀλλὰ θρηνολογήματα ὑπερήφανα καὶ ἐλπιδοφόρα. Ἡ Θράκη θρήνησε τὴν ἄλωση τῆς πρωτεύουσάς της Ἀδριανουπόλεως μὲ ἰσάξιο πάθος, πόνο καὶ γαλήνη ψυχῆς ἀλλὰ κ' ἐλπίδα ἀκατάλυτη. Ὁ θρῆνος τῆς Ἀδριπόλεως εἶναι ἰσάξιος τοῦ θρήνου τῆς Πόλης καὶ ὡς κείμενο καὶ ὡς μελωδία ποὺ δὲν ἀφίσταται στὴν ἐκφραση ἀπὸ ἓνα λιτὸ τεμάχιο, σὰν δωρικὸς ρυθμικὸς σπόνδηλος.

Ὡς θρῆνος ἔχει ἓνα μέλος θρησκευτικοῦ τροπάριου, ποὺ καὶ ἡ κατάληξις ἀκόμα δὲν παραλλάσσει καὶ μένει περίπου ἡ ἴδια ὡς τέλος ἐκκλησιαστικῆ. Παρετήρησα ὅτι στὸ τραγούδισμα, τὰ τραγούδια αὐτὰ τῆ μόνῃ διαφορὰ ποὺ ἔχουν εἶναι ἡ κατάληξις. Ὁ κορμὸς τοῦ τραγουδιοῦ παραμένει κορμὸς τροπάριου, ἢ ἔμπνευσή του περιστρέφεται στὸ μέλος τοῦ τροπάριου, ποὺ τὸ μιμεῖται ὁ δημιουργὸς καὶ πολλὰς φορὰς δανεῖζεται καὶ θέσεις τοῦ τροπάριου αὐτούσιες. Ὁ λαὸς στρέφοντας ὀλομερὶς τὴν ψαλμωδία μέσα στὸ στόμα του καὶ στὴ θύμησή του μὲ πολλὴν εὐκολία, μπορούσε τραγουδώντας νὰ χρησιμοποιήσῃ σκοποὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας καὶ τὸ ἀντίθετο, ψέλνοντας νὰ χρησιμοποιήσῃ τοῦ τραγουδιοῦ σημεῖα στὸ ψάλσιμό του.

Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης,
κλαίγουν ἄργα, κλαίγουν ταχύ, κλαίγουν τὸ μεσημέρι,
κλαίγουν τὴν Ἀδριανούπολη, τὴν πολυκουρσεμένη ²⁾).

1) Βλ. Θρακικά τ. Β' σ. 414.

2) (Βλ. Θρακικά τ. Α', σ. 199 μελωδία Μ. Παπαχριστοδούλου. Καὶ καταγραφή τραγουδιοῦ Θρακικά τ. Β' σ. 414, Γ. Λαμπουσιάδη).

2' ἀπόδοξα τῆς Ἀνατολῆς

Musical score for the song "2' ἀπόδοξα τῆς Ἀνατολῆς". The score is written on a single staff in G major and 2/4 time. The lyrics are:

ζα - - η δο - για - - - α τη - - - ης α -
 α - - α να - τω - - ο ρη ης και - - α
 - αι τα που για - - - α τη - - - ης ου - - - α
 υ - - - υ ης και ου - - - ου αρ χα - α και - ου ου τα - χρια - - α
 α - και ου ου τα - - - ο με - - - ο ου - - - ου
 με - - - ε ρη

The score includes a double bar line with "D.C." above it, indicating a repeat. The final note is a half note G.

Οἱ ψαλτάδες ἀναδείχονταν καὶ ἀναδείχονται πάντοτε μέσ' ἀπὸ τὸ λαό. Εἶναι καὶ αὐτοὶ λαός, νιώθουν βαθειὰ τὸ τραγούδι ὅπως καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ τροπάρι. Τὰ καλλιεργοῦν μέσα τους καὶ ἀπὸ τὴν καλλιέργεια αὐτὴ πηγάζει ἡ ἀλληλεπίδραση. Γνωρίζουν τὰ λαϊκὰ τραγούδια καὶ δὲ μπορεῖ νὰ μείνουν ἀνεπηρέαστοι ἀπ' αὐτὰ, διὰν ἐκτελοῦν στὴν ἐκκλησία τὶς ὕμνωδιές τους. Εἶναι ἀδύνατο καὶ νὰ τὸ θέλουν, ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπίδραση. Ἔτσι ψέλνοντας τραγουδοῦν καὶ τραγουδώντας λαϊκὰ τραγούδια ψέλνουν. Ἀπὸ τὴν αἰτία αὐτὴ βγαίνει ἡ τόση ὁμοιότητα τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας, πὸν μᾶς συγκινεῖ καὶ μᾶς ἐνθουσιάζει καὶ πὸν σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ συγγένειας, τὴν σημειώνουμε στὶς Θρακικὲς λαϊκὲς μελωδίες πὸν καταγράφουμε καὶ ἐκπέμπουμε ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμό.

ΛΑΪΚΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ ΜΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΡΑΚΗ

Τὸ χρονικὸ αὐτὸ τοῦ διαγμοῦ τοῦ 1915 τῶν Σαμμακοβιανῶν εὗρηκα τυχαίως στὰ χέρια τοῦ Θεοδ. Κιακίδη, Ν. Φιλαδέλφεια, καὶ τὸ δημοσιεύω κατὰ παραχώρησίν του. Εἶναι τραγουδι στῆ λαϊκῆ μορφῆ τοῦ στίχου τοῦ ἄλλου Θεοδ. Κιακίδη, σήμερα γιατροῦ στὴν Κομοτινή, κιἀποτελεῖ δείγμα τῆς λαϊκῆς στιχουργίας. Ὅμοιον δημοσιεύθηκε ἀγνώστου στιχουργοῦ στὸν ΙΖ' τόμ. μακρὸ καὶ γενικὰ λεπτομερέστερο στὴν ἀφήγησι τῶν γεγονότων.

Τυρολόη τῆ 10 Σεπτεμβρίου 1915

- Κυριακῆ ξημέρωσε ποτὲ νὰ μ' εἶχε φέξι,
 κι' ἡ τύχη θέλησε μὲ μᾶς τοὺς δυστυχεῖς νὰ παίξι.
 Δευτέρα ἐξημέρωσε μέρα συνεφιασμένη,
 καὶ ὄλοι, ὄλοι εἴμεθα χλωμοὶ καὶ μαρμαμένοι.
- 5 Τρίτη μᾶς ἐξημέρωσε μέρα φαρμακερῆ,
 καὶ ναρκωμένοι εἴμεθα μεγάλοι καὶ μικροί.
 Τετάρτη ἐξημέρωσε δὲν ἔμεινεν ἐλπίδα,
 νὰ μᾶς ἀφήσουν πγιά στιγμὴ μὲς τὴν γλυκειὰ πατρίδα.
- Πέμπτη μᾶς ἐξημέρωσε, ἄχ! τί νὰ πρωτογράψω,
 10 ἄχ! τί νὰ πρωτοθυμηθῶ! ἄχ! τί νὰ πρωτογράψω.
 Στὴν ἄκρα πού μᾶς βγάλανε, Θεὲ ἐλεημοσύνης!
 μᾶς ἀναψαν μὲς τὴν καρδιά πιδ φοβερὸ καμίνι.
 Δεκαεπτὰ ἀνθρώπους κράτησαν μὲ γέλασμα μεγάλο,
 καὶ ἀπ' αὐτὸ χειρότερο στὸν κόσμω δὲν ἔχει ἄλλω.
- 15 Ὅρα φρικτῆ, ὦρα κακιὰ, ὦρα κατηραμένη,
 ἀνδρόγυνα ἐχώρησαν παιδιὰ ἀηλικιωμένα.
 Ἄλλ' εἶθε γρηγορώτερον νὰ τοὺς ἐλευθερώση,
 ὁ παντοδύναμος Θεὸς καὶ ὑπομονὴ νὰ δώση.
 Τὴν ὦρα πού μᾶς βγάζανε τ' ἀμάξια εἰς τὴν ἄκρα,
- 20 τὰ σπήγια μᾶς ἐβλέπαμε μὲ δακρυσμένα μάτια.
 Ἄρά γε θὰ γυρίσουμε γιὰ νὰ τὰ ξαναἰδοῦμεν,
 ἢ εἰς τὸ μέρος πού μᾶς πᾶν, τὸ τάφο μᾶς θὰ βροῦμε;
 Ἄλλ' ἀπὸ τὰ σπήγια χειρότερη ἦταν ἡ ἐκκλησία,
 τὴν ὦρα πού ἐφεύγαμε ἐγέμισε θηρία.
- 25 Ἀκόμα δὲν προφθάσαμε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦμε
 καὶ τί ἀκοῦμε; τὰ θεριά καμπάνα μᾶς κτυποῦνε.
 Θεὲ μου δὲς ὑπομονὴ καὶ δύναμιν εἰς ὄλους,
 λυπήσου τα, σπλαγχνίσου τα καὶ τὰ μικρὰ στοὺς δρόμους.
 Γιατὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἄνδρες, μικροί, μεγάλοι,
- 30 στὸν δρόμον ὄλοι εἴμεθα μαζί καὶ ἀνεμοζάλη.
 Τὴν εἶχαμε γιὰ βοηθό, αὐτὴ μᾶς βοηθοῦσε,
 στὸν δρόμον πού πηγαίναμε αὐτὴ μᾶς ὠδηγοῦσε.
 Ἐβράδυνασεν, ἐνύκτωσεν κι' ἀκόμη περπατοῦμε,
 ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πού μᾶς πᾶν ὄλοι μᾶς ἀγνοοῦμεν.
- 35 Τέλος ἐπερπατήσαμεν ἀκόμη λίγην ὦρα,
 καὶ βλέπουμεν ἀπὸ μακρὰ τὰ σπήγια φέγγουν ὄλα.
 Ὁ Σκεπατὸς ἦταν π' ἐφεγγε, ἀλλ' ὅταν εἶχε μάθη,

- πὼς τὸ Σαμμακόβ περνᾶ τὸ φῶς τῆς εἶχε χάση.
 Ἐξω ἀπὸ τὸν Σκεπαστὸν μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε,
 40 ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν δὲν ἄφησαν οὔτε νερὸ νὰ πγιοῦμε.
 Πρῶι πάλιν μᾶς σήκωσαν τὸν δρόμον περπατοῦμεν,
 μὲ κόπους καὶ μὲ βάσανα Βουνὰρ-χισὰρ περνοῦμε.
 Μικροὶ μεγάλοι τρέξανε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦνε,
 νὰ ἴδοῦν τὸ ξακουστὸ χωριὸ νὰ πληροφορηθοῦνε.
- 45 Βγῆκαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ διὰ νὰ μᾶς θρηνήσουν,
 ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν οὔτε νὰ μᾶς μιλήσουν.
 Βουνὰρ-χισὰρ ἀφήνομε δρόμον πολὺν περνοῦμε,
 τὰ πόδια μας ἀρχίσανε πάλι νὰ σταματοῦνε.
 Τέλος μᾶς σταματήσανε λίγο ψωμί νὰ φᾶμε,
- 50 καὶ πάλιν μὲ τὰ δάκρυα στὸ δρόμο μας νὰ πᾶμε.
 Περνοῦμε δρόμον ἀρκετὸν τὰ πόδια μας θρηνοῦνε,
 ὥρα τρίτῃ τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε.
 Γιὰ στρώμα εἴχαμε τὴν γῆν, τὰ χόρτα μαξιλάρι,
 τὸν οὐρανὸν γιὰ φάπλωμα τὸν χάρο νὰ μᾶς πάρη.
- 55 Πρῶι πολὺ μᾶς σήκωσαν πάλιν οἱ τζανταρμάδες,
 τ' ἀμάξια ἐχωρίσανε εἰς τέσσερες μαχαλάδες.
 Γιὰ νὰ τὰ βάλουν στὴ σειρὰ τ' ἀμάξια ὅλα θέλουν
 μεγάλη ζάλη γίνεται πολλὰ κακὰ θὰ φέρουν.
 Πάλιν τ' ἀμάξια ἤρχισαν ὅλα νὰ προχωροῦνε,
- 60 γυναῖκες καὶ πολλὰ παιδιὰ ἤρχισαν νὰ πατοῦνε.
 Ἄλλη γυναῖκα φώναζε, ἄλλο παιδί θρηνοῦσε,
 ἄλλο ἀμάξι ἔσερνε πόδι καὶ προχωροῦσε.
 Μητέρα γύρευε παιδί καὶ τὸ παιδί μητέρα,
 πικρὲς φωνὲς κάθε στιγμὴ γεμίζαν στὸν ἀέρα.
- 65 Μιὰ μητέρα δύστυχη εἶχε παιδί σταὶ στήθη,
 τὴν πῆρ' ὁ ὕπνος ὁ γλυκὸς καὶ αὐτὴ ἀπεκοιμήθη.
 Τ' ἀμάξι ἐπροχώρησε κι' αὐτὴ ἔπεσε κάτω,
 ἀμέσως δὲ τὸ τέκνον της βρῆκε τὸ μαῦρον τάφον.
 Θεέ μου δὸς ὑπομονὴ εἰς τοὺς ἀμαξιάδες,
- 70 γιὰτ' εἶν' θεργιὰ καὶ δὲν ἀκοῦν οὔτε τοὺς τζανταρμάδες.
 Ἀρχίσανε ὅμως καὶ αὐτοὶ ξύλο νὰ τοὺς τραβοῦνε,
 καὶ τὰ ἀμάξια καὶ ἐμᾶς πάλι νὰ σταματοῦνε.
 Τέλος δὲ πάλιν βάλανε τ' ἀμάξια στὴν σειρὰν τῶν,
 τὸν δρόμον πάλιν πήραμε γυναῖκες καὶ παιδιὰ.
- 75 Ἀπ' ὀθωμανικὰ χωριὰ πὸ μέσα μᾶς περνοῦνε,
 ὅλοι μᾶς σιργιανίζουνε καὶ μᾶς περιγελοῦνε.
 Τέσσαρας νύκτας περάσαμε μέσα στὴν ἐρημίᾳ,
 τὴν πέμπτῃ νύκτι μᾶς εἶπανε, θὰ πᾶμε εἰς πολιτεία.
 Τὴν πέμπτην νύκτι ἦταν σωστό, φθάναμεν εἰς Τσορλοῦ,
- 80 διαταγὴ ὅμως φρικτὴ, ἔρχεται ἀπ' ἄλλοῦ.
 Τὸν δρόμον μας ἀλλάξαμε σ' ἔρημον τόπον πᾶμε,
 ὥρα τρεῖς τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ φᾶμε.
 Ἀφοῦ δὲ πάλιν φάγαμε πέφτουμε νὰ κοιμηθοῦμε,
 μὲ πικρὲς καὶ μὲ βάσανα τὰ σπήγνια μας ξεχνοῦμε.

- 85 Πρωὶ πάλιν μᾶς σηκώσαν, μᾶς βάλαν στή σειρά,
 μᾶς λέν ὅτι τὸ βράδῳ θὰ πάμε εἰς Ἡρακλειά.
 Μιὰ μέρα ἐπεράσαμε χωρὶς χωριὸ νὰ ἰδοῦμε,
 σταμάτησαν τὰ πόδια μας δρόμο νὰ περπατοῦμε.
 Τέλος τὸ βράδῳ βράδῳ φθάσαμεν εἰς Ἡρακλειάν,
- 90 ἀλλὰ κ' ἐκεῖ, Θεέ μου, εἶχε πέντε χωριά.
 Περάσαμεν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δρόμον περπατοῦμε,
 εἰς Σουλτάν τσιφλικ μᾶς ἔφεραν ὅπου καὶ κατοικοῦμε.
 Στὴν ἄμμο μᾶς ἀπλώσανε στὸ κῦμα τῆς θαλάσσης,
 τρομάξεις τὸ ἀπέραντο νερὸ νὰ τὸ περάσης.
- 95 Θάλασσα π' ὄλα τὰ νερά καὶ τὰ ποτάμια πίνεις,
 πγιέ μας καὶ μᾶς τὰ δάκρυα πλατύτερη νὰ γίνης.
 Δύο τρεῖς μέρες εἴμεθα στὴν ἄμμο ἀπλωμένοι,
 κατόπιν σέ γιουρτχανάδες ἐμβήκαμε οἱ καϋμένοι.
 "Ἄλλους πῆγαν στ' Ὀμοῦρ τσιφλίκι μὲ μαῦρα δάκρυα,
- 100 καὶ ἄλλοι βρῆκαν σπίτγια στὴν Ἡράκλεια.
 "Ἄλλ' εἶθε ὁ παντοδύναμος νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ,
 μικρῶν, μεγάλων καὶ ἄμοιρων καρδίας νὰ μερῶσῃ.
 Γιατί εἶναι μεγάλος Θεὸς αὐτὰ ποὺ μελστᾶμε,
 πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θᾶναι.
- 105 Ὅλίγα μόνον ἔγραψα τ' ἄλλα τὰ ἔχω θάψη,
 ἴσως καλλίτερα ἀπὸ ἐμὲ καμμία θὰ τὰ γράψῃ.
 "Ἄν τὰ πορεξηγήσατε ἐμὲ δὲν θὰ μὲ βλάψῃ,
 ἂν ἤμην τελειόφοιτος θὰ τ' ἄγραφα μὲ τάξι.
 Καὶ ἂν κακός τις φίλος μου τὸ ὄνομά μου θελήσῃ,
- 110 στὸν δεῦτερον τὸν στοῖχον ἀμέσως θ' ἀπαντήσῃ.
 Κιακίδης εἶναι τὸ ἐπίθετο, Θόδωρος τ' ὄνομά μου,
 Πατρίς μου Σαμμακόβιον κι' αὐτὸ τὸ ποίημά μου.
 "Εγὼ σᾶς χαιρετῶ καὶ ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ,
 εἰς ὅλους μας ὑπομονὴ καὶ ὅλους νὰ μᾶς σώσῃ.
- 115 Σουλτάν τσιφλικ σ' ἀφίνουμε εἶθ' ἔρημο νὰ γίνης,
 διότι εἰς ὄλην τὴν ζωὴν γνωστὸν θὲ νὰ μᾶς μείνης.
 Κατοίκους δὲν στερέωσες καὶ οὔτε θὰ στερεώσῃς,
 ἐν ὅσῳ τῶν πρωτοκατοίκων σου τὸν ὕδρω δὲν πληρώσῃς.
 Καθήσαμε εἰς Ἡρακλειὰ πενήντα ὀκτὼ ἡμέρας.
- 120 διαταγὴ μᾶς ἔρχεται χωρίσαμε ὁ καθένας.
 "Ἀφήσαμε τὴν Ἡρακλειὰ γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
 ἔξ' ἀπ' τὴ Τσόρλου φθάσαμε μᾶς κάμαν καραντίνα.
 "Ἄλλους τοὺς πᾶν εἰς Ἡρακλειὰ καὶ ἄλλους εἰς Τσορλοῦ,
 ἄλλους εἰς τὸ βαπὸρι καὶ εἰς τὸ ἄγνωστο ποῦ ;
- 125 Θεὲ μεγαλοδύναμε βοήθησόν μας ὅλους,
 βοήθα νὰ γλυτώσουμε κι' ἀπ' τοὺς ἐρήμους δρόμους.

ΤΕΛΟΣ

Α' Τ' ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ 1954

Ἡ ἐφετεινὴ τοῦ 1954 τέλεση τῶν Ἀναστεναρίων, πού παρηκολούθησα μὲ τοὺς συναδέλφους κ. Κ. Ρωμαῖο, κ. Ἄννα Χατζηνικολάου καὶ κ. Παντ. Καβακόπουλο ὑπῆρξεν ἐκ μέρους τῆς Ἐτ. Θρ. Μελ. ἀρκετὰ ἀποδοτικὴ. Οἱ τέσσαρες συνάδελφοι ἐπιδιοθήκαμε χωριστὰ καὶ μαζὶ στὴ μελέτη τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἔθιμου. Τὸ ἔθιμο στὸ Λαγκαδᾶ δὲν ἔγινε δημοσίᾳ εἰς τὸν γνωστὸ χῶρο, ὅπως ἄλλοτε, πού ἀποτελεῖ τὸ τρίστρατο τῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου τοῦ χωρίου, κί ἄκῳμα χῶρο ἱερὸ καὶ ἀπάτητο καὶ σεβαστό, διότι ἐκεῖ ἀνάβεται ἡ φωτιά. Ἀπὸ ἐκεῖ πιστεύει ὁ λαὸς ὅτι μπαίνουν καὶ βγαίνουν τὰ κακὰ καὶ τὰ καλὰ. Ἐκεῖ μπορεῖ νὰ παταχθῆ τὸ κακὸ, πού ἀπειλεῖ τὸ χωριό. Ἐκεῖ τὸ καλὸ ὑποβοηθεῖται νὰ γίνῃ γιὰ τὸ λαὸ εὐεργετικόν. Τὸ ἔθιμο δὲν ἔγινε δημοσίᾳ, διότι 1) δὲν τὸ ἤθελαν οἱ ἀναστενάρηδες, καὶ 2) διότι ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐξαπέλυσε τοὺς κεραυνούς του καὶ τὰ ὄργανά του—παπάδες καὶ διδασκάλους καὶ καθηγητῆς—πού κατασυκοφάντησαν τὸν Θρακικὸ τοῦτο λαὸ ὡς εἰδωλολάτρη καὶ βάρβαρο κιαυτὸν καὶ τὸ ἔθιμό του. Τοὺς ἀνθρώπους κατέλαβε ἀπογοήτευση καὶ κλεισμένοι μέσα στὰ σπίτια τους ἐώρτασαν μὲ τοὺς ἁγίους των καὶ εὐλαβικὰ προσευχόμενοι καὶ κάνοντας τὸ ἔθιμο τους χωρὶς λύρα καὶ τύμπανο καὶ πομπικούς χορούς καὶ πυροβολία.

Σημ. Τὰναστεναρία ὅπως τὰ εἶδαν οἱ τέσσαρες συνεργάτες τῆς Ἐταιρείας Θρ. Μελετῶν στὸ Λαγκαδᾶ καὶ τὴν Ἁγία Ἐλένη Σερρών, ἀποτελοῦν, τὶς τελευταῖες παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἔθιμο. Ἡ κ. Ἄννα Ἀντωνιάδου μὲ τὸ καθαρὸ μάτι καὶ προσεχικὴ τῆς ὕφος μᾶς δίνει τὶς ἐντυπώσεις τῆς πού εἶναι πολύτιμες, γιὰτὶ προέρχονται ἀπὸ ἕνα μάτι ξένο. Ἡ κ. Ἄννα Χατζηνικολάου μᾶς δίνει μιὰ ἐπιστημονικὴ τῶν εἰκόνων τοποθέτηση στὴν εἰκονογραφία καὶ ἀγιογραφία καὶ ἐντυπώσεις προσωπικῆς ἀπὸ τὸ ἔθιμο. Ὁ κ. Κ. Ρωμαῖος μᾶς προσφέρει τὶς παρατηρήσεις του τὶς θρησκευτιολογικῆς ἀπὸ τὴν ἐντύπωση πού τοῦ ἔκαμε τὸ ἔθιμο στὴν Ἁγία Ἐλένη καὶ τὴν παρακολούθησή του κυρίως κατὰ τὴν παραμονὴ καὶ τὴν προετοιμασία τῶν ἀναστενάρηδων στὸ Κονάκι. Ὁ Παντ. Καβακόπουλος τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ τὸ μουσικὸ μέρος τοῦ ἔθιμου καὶ τῶν ὄργάνων, πού τὰ ἀποτελοῦν οἱ χοροὶ τῶν Ἀναστενάρηδων. Ἐγὼ ὁ ἴδιος δίνω συμπληρωματικῆς παρατηρήσεις γιὰ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἔθιμου. Ὁλ' αὐτὰ μαζὶ ἀποτελοῦν ἕνα σύνολο ἀξιόλογο, χωρὶς τοῦτο νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία λέξις ἐπὶ τοῦ ἔθιμου. Οἱ φωτογραφίες πού περικλοσοῦν τὰ κείμενα εἶναι τοῦ κ. Georges Viollon καὶ τοῦ κ. Κ. Ρωμαίου. Ὁ πρῶτος εἶναι Παρισινὸς φωτορεπόρτερ, πού παρηκολούθησε τὸ ἔθιμο καὶ στὸ Λαγκαδᾶ καὶ στὴν Ἁγία Ἐλένη καὶ ἱκανοποιημένος μᾶς ἔστειλε καὶ τὴ γνώμη του καὶ τὴν ἐντύπωσή του, πού δημοσιεύεται τελευταία.

Ἔτσι τοὺς εὗρήκαμε στὸ Λαγκαδά, ἀλλὰ τοῦτο συγχρόνως μᾶς ἔδωκε καιρὸ γιὰ τὴ μελέτη τῶν εἰκόνων καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ ἐξακριβώσουμε 1) τὴν εἰκονογραφίση τῶν εἰκόνων, τὴν παλαιότητά τους, τὴ σημασία, τὰ φιερώματα καὶ τὶς ποδιές, καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶναι συνυφασμένο μὲ αὐτές 1), 2) νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ ζήτημα τοῦ Ἀρχιαναστενάρη—γιὰ τὸν τίτλο στὸν Λαγκαδᾶ ὑφίσταται μιὰ παρεξήγηση—ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἅγιο Κωνσταντῖνο. «Ἀρχηγία δὲν ὑπάρχει, ἀρχηγὸς εἶναι ἡ εἰκόνα, μᾶς εἶπε ἡ Μαρούλα Γιαννακοπούλου, αὐτὸς προστάζει καὶ δίνει ὁδηγίες. Ὁ Γεωδραγούλης στὴν Ἁγία Ἐλένη εἶναι ἀρχιαναστενάρης, γιατί ἀπὸ τεσσάρων ἐτῶν παιδὶ χόρεψε στὴ φωτιὰ στὸ τζάκι, καὶ τὸν διώρισε ἡ Χάρη» 2).

Ἡ κ. Κανάρη Σ. Μαγκριώτη, μιὰ ἀρχοντογυναίκα, κοιτάμενη στὸ κρεβάτι κι ἄρρωστη μᾶς μίλησε γιὰ τὶς παραδόσεις : «Ἡ θυσία, εἶπε, χρειάζεται μπικάδι. Καὶ τὸ μπικάδι ἀγοράζεται ἀπὸ τὸ ταμεῖο τοῦ θιάσου. Τὸ μπικάδι βόσκει χρόνον καιρὸ στὸ λειβάδι, κιόταν πλησιάζῃ ὁ καιρὸς, τότε μόνο ντου ἀρχίζει καὶ κατεβαίνει βόσκοντας πάντα καὶ φανερώνεται στὰ χωράφια. Καὶ λέει ὁ κόσμος :—Εἶδα τὸ μπικάδι στὸ χωράφι τοῦ τάδε σήμερα. Κι ἀπὸ χωράφι σὲ χωράφι προχωρᾷ. Καὶ τὴν παραμονή, τριῶ—χρονῶ, σὰν ὄμορφο παλληκᾶρι, φανερώνεται μοναχὸ ντου. Τότε τὸ περνοῦν μιὰ τραχιλιὰ καὶ μὲ τὰ ὄργανα τὸ μπάζουν στὸ χωριὸ καὶ στὴν Ἐκκλησία, ἔτοιμο, ἡμερο, γλυκοθώρητο, ὑποταχτικό, νὰ σφαγισθῇ στὸ λάκκο. Κάποτε τὸ μπικάδι, τρία χρόνια δὲν εἶχε φανερωθῇ, κι ἄξαφνα φάνηκε στὸν τρίτο χρόνο, μόνο κι ἀναπάντεχο. Ἐνοῦ μόνο χρόνου δὲν τὸ δέχεται ὁ ἅγιος. Τριῶ εἶναι καλοδεχούμενο. Τὸν παλιὸ καιρὸ κατέβαινε τὸ λάφι, λέγει ἡ Φωτεινὴ Μοσκοτά, μόνο του. Κάποτε κατέβαινε ἀργοπορημένο, μέσα στὸν ἴδρωτα. Καὶ ἰσφαξάσι ἀξεκούραστο. Ἀπὸ τότε δὲν ξαναφάνηκε».

«Οἱ εἰκόνες εἶναι ζωγραφισμένες ἀπανωτὰ πολλές φορές. Ὅταν ἀπὸ τὴν πολυκαιρία οβήσουν τὰ χρώματα, τότε τὴν ξύνουν καὶ μαζεύουν γιὰ φύλαξη τὰ ξυσήματα στὸ κονάκι καὶ τὶς ξαναζωγραφίζουν».

«Τὸ ἀγίασμα στὴν Ἁγία Ἐλένη ἔβγαλε νυπνιασμένη ἡ Φιλιώ πού εἶταν κατὰ τὸ στίχο : Τοῦ Κουβέντας ἡ θυγατέρα, | μιὰ κι ἄλλη κάγκαμιά, | κῆκανε παρὰ πολλά, | στὸ Κωστῆ καὶ στὸν ντουινιά !»

«Καὶ ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης ἔβγαλε λέει ἕναν ἀφορισμὸ πού ἔγραφε πολλά», μᾶς εἶπε ἡ Φωτεινὴ Μοσκοτά, καθισμένη στὸ τζάκι γονατιστή.

Ὁ ἀφορισμὸς αὐτὸς εἶναι ἕνα ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὸν ἅγιον Σεργῶν πού ἔχει ὡς ἐξῆς, καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1947 :

Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 25 Ἰουνίου 1947

1) Γιὰ τὶς εἰκόνες μᾶς δίδει παρακάτω τὶς παρατηρήσεις τῆς ἡ κ. Χατζηνικολάου Ἄννα, πού ἐκράτησε πολύτιμες σημειώσεις.

2) Βεβαίωση τῆς Κανάρη Σ. Μαγκριώτη.

Ἄριθ. Πρ. 1531/Διεκπ. 778

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῶ ἀδελφέ, εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 246 καὶ ἀπὸ 20—5—1947 ἐγγράφου ὑμῶν δι' οὗ ἀναφέρετε ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ 1922 ἐγκατεσταθέντες εἰς τὸ χωρίον Ἁγία Ἐλένη τῆς καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου ἐπαρχίας πρόσφυγες ἐκ Κωστή τῆς Ἀνατολ. Ρωμυλίας ἐξακολουθοῦν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης νὰ ἐορτάζουσι παλαιὸν ἔθιμον τῆς πατρίδος αὐτῶν τὰ καλούμενα Ἀναστενάρια καὶ παρακαλεῖτε ὅπως παράσχωμεν ὁδηγίας εἰς τὴν ἐπιδιώξῃ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐθίμου τούτου, ἢ νὰ ἐπιδείξῃτε ἀδιαφορίαν, Συνοδικῆ διαγνώμη γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἔθιμον ὡς εἰδωλολατρικὸν καὶ ἀναγόμενον εἰς τὰς ὀργιαστικὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου, δεόν νὰ καταργηθῇ χρησιμοποιοῦμένων πάντων τῶν πνευματικῶν μέσων τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διατεθειμένων. Ἐπὶ τούτοις κατασπαζόμενοι ἐν Ὑμ. Σεβ. ἐν Κυρίῳ διατελοῦμεν μετ' ἀγάπης.

Ὁ Ἀθηνῶν Δαμασκηνός, Φθιώτιδος Ἀμβρόσιος, Ἄρτης Σπυρίδων, Φλωρίνης Βασίλειος, Δρυϊνουπόλεως Δημήτριος, Ζιχνῶν Κύριλλος, Θήρας Σπυρίδων, Κερκύρας Μεθόδιος, Ὁ Ἀρχιεραμ. Ἀρχ. Δαμασκηνός Κοτζιάς.

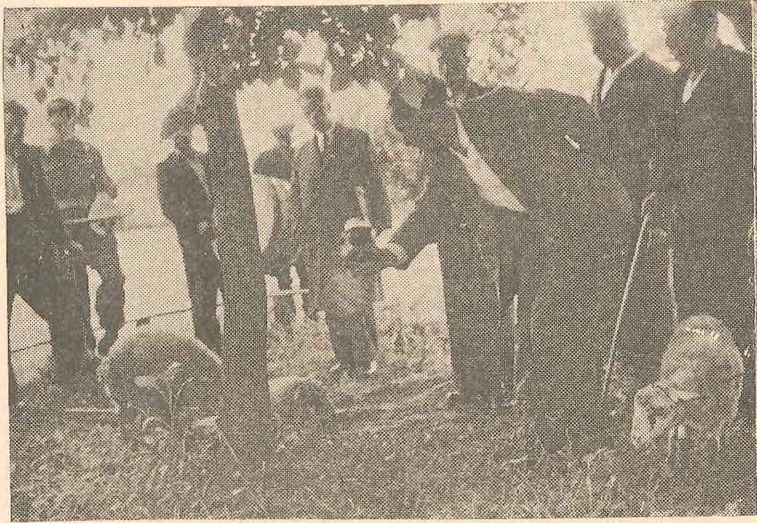
Αὐτὸ τὸ ἐγγράφον ἔστειλε στὸν Μακεδονικὸ τύπο ὁ μητροπολίτης νὰ δημοσιευθῇ τίς παραμονὲς τῶν Ἀναστεναρίων. Σαυτὸ χαρακτηρίζεται τὸ ἔθιμον ὡς «εἰδωλολατρικὸν ἀναγόμενον εἰς τὰς ὀργιαστικὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου». Ἡ σημασία τῆς λέξεως ὀργιαστικὸς παραγνωρίζεται καὶ παρατίθεται εἰς τὸ ἐγγράφον μὲ τὴν σημερινὴν τῆς σημασίαν. Ἄλλ' ἂν ἐγγώριζαν ὀλίγη θρησκευσιολογία οἱ σεβασμιώτατοι, καὶ ὀλίγη χρῆσις τοῦ λεξικοῦ, ἀνοίγοντας ἓνα ἀπλοῦν λεξικὸν θὰ ἐμάνθηναν ὅτι ἡ λέξις δὲν ἔχει τὴν σημασίαν ποῦ θέλουσι νὰ τῆς ἀποδώσῃ. Ἡ λέξις σημαίνει ἐξαγνισμὸν καὶ ἀποκάθαρσιν τῆς ψυχῆς μὲ τὴν προσευχὴν καὶ τὸν μυστικισμὸν καὶ τὴν σιωπὴν.

Οἱ Θρακὲς ἀναστεναρήδες ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν ἀπέσχον λοιπὸν καί, κλεισμένοι στὰ σπίτια τους, ἐτέλεσαν τὸ ἔθιμόν τους πνευματικώτατα, χριστιανικώτατα «κατὰ μόνας» στὸ Λαγκαδᾶ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν θόρυβον.

Ἡ Ἁγία Ἐλένη Σερρών ἐξεπήδησε ἀπὸ τὸ μηδὲν μὲ τὴν ἐργατικότητα τῶν φτωχῶν χωρικῶν τῆς Ἀνατ. Θράκης. Εἶναι μιὰ κωμόπολις ἀνηρόη καὶ πλουσία σὲ βλάστησιν. Νερὰ πολλὰ καὶ διαρκῆ ἔδωσαν στὸν προσφυγικὸ αὐτὸ συνοικισμὸ βλάστησιν μεγάλη καὶ εὐημερία. Τὸ εὐχάριστο εἶναι ὅτι ὁ συνοικισμὸς ἔχει ὁμοιογένεια, ὥστε νὰ δαιμονίζονται τὰ ἦθη κῆθιμα τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ καὶ νὰ συντηροῦνται χωρὶς κόπον καὶ ἄμυνα, πρᾶγμα ποῦ δὲν συμβαίνει στὸν Λαγκαδᾶ, ὅπου οἱ πρόσφυγες εἶναι λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους.

Ὁ Γέρω - Δραγοῦλης ἔκει προΐσταται τοῦ ἐθίμου, σὺν Ἀρχιαναστεναρῆς καὶ βουλευφόρος καὶ ἔμπειρος καθοδηγητής. Αὐτὸς κανονίζει τὰ πάντα, προηγεῖται μὲ τὸ ραβδί στὸ χεῖρ καὶ στὸν ἁγιασμὸν καὶ στὴ θυσίαν. Βρεθήκαμε στὴ θυσίαν πρῶτὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Μπικιάδι δὲν ὑπῆρχε,

γιατί ὑπάρχει ἀπαγόρευση ἀγροτική νὰ σφάζουν μικρὰ τὰ ζῶα. Θυσιάσθηκαν ὅμως δυὸ χαριτωμένα ἀρνιά. Ἐκεῖ στὸ μοναστήρι, στὸ ἀγίασμα, ἄνοιξαν μιὰ τρύπα. Στὸ χεῖλος τοῦ βόθρου σφάγηκαν τὰ ρνια μὲ τὰ μαχαίρια τοῦ σωματείου ποὺ φυλάσσονται στὸ κιβώτιο τῶν ἀναστενάρηδων. Τὸ αἷμα πλημύρισε κέβρεξε τὴ γῆ. Γδάφθηκαν τὰ θύματα. Ἐκεῖ εἶδαμε καὶ τὸ ξύλινο κρεμασιάρι μπηγμένο στὴ γῆ, ὅπως μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ καλῶς εὐτρεπισμένο, ὅπως ὁ σφαγέας τοῦ Αἴαντα ὁ νεηκονῆς. Στὸ ξύλινο αὐτὸ σιγγέλι κρεμασμένα ἔγδαρεν ὁ θύτης τοῦ θιάσου τὰ ρνια καὶ κομμάτισε μὲ παλαιότατο μαχαίρι τὰ κρέατα σὲ τόσα κομμάτια, ὅσα καὶ τὰ σπῖτια τοῦ χωριοῦ, ὅσα καὶ «τὰ στέφανα,» ὅπως λένε. Πρὶν σφαγοῦν τὰ ρνια τοὺς ἔβαλαν

Τὰ θύματα καὶ ὁ καθαγιασμός των. Παρῶν ὁ κ. Π. Παπαχριστοδούλου.

κορδέλες στὸ κεφάλι, τοὺς κόλλησαν κεριὰ στὰ κέρατα, θυμίασαν καὶ χόρευε γύρω τους κατὰ συνήθεια ἀρχαία ὁ ἀρχιαναστενάρης θυμιάζοντας.

Μετὰ τὴ λειτουργία ξεκίνησαν οἱ ἐκκλησιασμένοι μὲ τὸν ἱερέα καὶ τοὺς ψαλτάδες γιὰ τὸ ἀγίασμα, ποὺ πηγάζει σὲ βάθος δυὸ μέτρων καὶ κατεβαίνει μὲ κλίμακα. Ἐκεῖ τελέσθηκε ὁ ἁγιασμός κατανυκτικὸς καὶ ὁ ἱερέας ἀγιάζοντας τὰ νερὰ μέσα στὸ μπακίρι, ἐρράντισε τὸν λαὸ καὶ τοὺς παρισταμένους. Τὸ ἀπόγευμα πρὶν τὴν πυροβολασία, ἔγινε στὸ ἀγίασμα ὁ χορὸς τῶν ἀναστενάρηδων γυναικῶν. Οἱ ἀναστενάρισσες γυναῖκες κρατώντας τὶς εἰκόνας ἔχορεψαν πολλὴν ὥρα καὶ χορεύοντας κατέβαιναν εἰς τὸ ἀγίασμα γυμνοπόδαρες, κιανέβαιναν πάλι μένα συνεχῆ πυρετὸ χοροῦ πίστεως καὶ λατρείας.

«*Ἡ πυροβολασία* θέλει προπαρασκευή, λένε, θέλει ἐγκάλεσμα, πρέπει ὁ ἅγιος νὰ δείξει δρόμο καὶ ὁ ἅγιος ἢ δείχνει ἢ δὲ δείχνει δρόμο.» Αὐτὴ ἡ

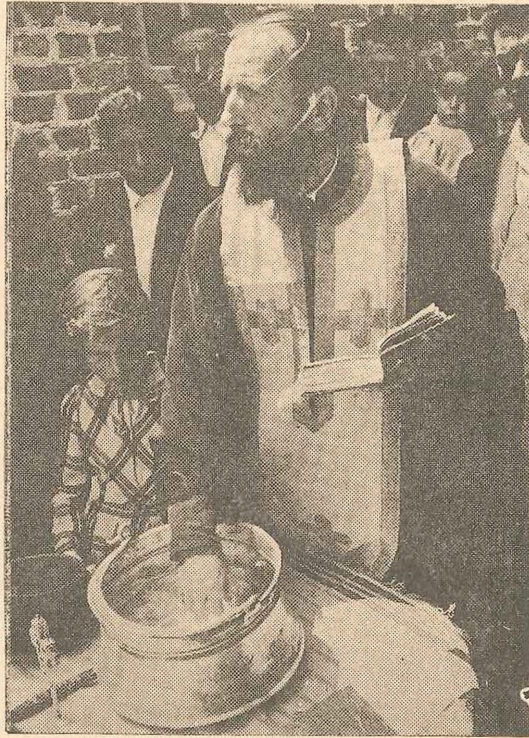
ψυχική προπαρασκευή που φέρνει σὲ συνεννόηση τὸν ἀναστενάγη μὲ τὸν ἅγιο νὰ γίνῃ δέκτης, εἶναι δραματική. Τὴν γνωρίσαμε στὸν Λαγκαδὰ ἐπανελημμένως καὶ στὴν Ἁγία Ἐλένη στὸ κονάκι τοῦ Γιαβάση ὄρες πολλές. Εἶναι μιὰ πολύωρη κατανυκτικὴ ἀγωνία. Ὁ ἐγκαλούμενος σηκώνεται, ἀρπάζει τὴν εἰκόνα καὶ χορεύει μὲ τοὺς ἤχους τῆς λύρας οἰστηλατημένος ρυθμικά. Εἶναι ὁ Γ. Ἐμμανουήλ. Πλησιάζει πρὸς τὸ εἰκονοστάσιο, ἀπομακρύνεται, ὑποτραβιέται, κάμπει τὸ σῶμα του, ἀπλώνει τὰ χέρια δεητικά, χτυπᾷ τὰ πόδια του στὸ πάτωμα, ἰδρώ-νει, μουσκεύει, δέεται. Προσφέρει τὴν εἰκόνα γιὰ προσκύνηση στοὺς παρισταμένους, τὴν ἀποθέτει στὸ εἰκονοστάσιο, κάνει τὸ σταυρὸ του, ἀποσύρεται κάθιδρως τέλος καὶ κάθεται σιωπηλός. Ὁ Γιαβάσης, ἓνας ἄντρας βασανισμένος στὴν Ἁγία Ἐλένη, κλαίει μᾶναφυλλητά, χύνει πύρινα δάκρυα, καὶ κλαίει κρατώντας τὸν Γερωδραγούλη μὲ τὰ δύο του χέρια ἀπὸ τὸ ροῦχο του, ἢ σκύβει τὸ κεφάλι του στὴν εἰκόνα. Σαυτὸν εὐρίσκει ἀνακούφιση. Ποιὸ εἶναι τὸ αἴτιο, πὸν χύνει δάκρυα, καὶ κάνει τέτοιο κλάμα βαθύτατο καὶ συμπονετικό; Τὸν βασανίζει ἢ συμπεριφορὰ τῶν ἀρχῶν, τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἀνθρώπων, πὸν κρατοῦν αἰχμάλωτους τοὺς ἁγίους καὶ δὲν τοὺς ἀποδίνουν στοὺς κατόχους.

Ἡ σφαγὴ τῶν θυμάτων, ὁ Γιαβάσης καὶ λυράρης ἀποδίνουν στοὺς κατόχους. «Ἐμεῖς στὸν τόπο μας εἶχαμε τίς παποῦδες στὸ κονάκι. Τώρα εἶναι αἰχμάλωτοι οἱ ἅγιοι στὴν ἔκκλησιά» λέγει.

Στὴν Ἁγία Ἐλένη οἱ δύο παποῦδες βρίσκονται τοποθετημένοι σὲ εἰκονοστάσιο τῆς ἔκκλησίας, ἀριστερά, ὀπίσω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ ψάλτη. Ἐκεῖ τοὺς ἔχουν κατὰ διαταγὴ τοῦ μητροπολίτη. Ἀπὸ κεῖ τοὺς παίρνουν ὅσες φορὲς πρόκειται νὰ γιορτάσουν. Χαρακτηρίζοντας τὴν ἀπιστία τους καὶ τὸ βασάνισμα τῶν ἁγίων, ἐρμηνεύει τὰ κακὰ πὸν ἀπειλοῦν τοὺς ἀνθρώπους, τὰ βάσανα πὸν θὰ ὑποφέρουν στὴ ζωὴ. Ὁ ἀναστενάγης αὐτὸς εἶναι ἡ ἔκφραση τῶν

διαθέσεων τῶν Ἁγίων καὶ ὁ ἔρμηνεὺς τῆς αἰτίας τῶν κακῶν ποὺ ἔρχονται στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα καὶ τὴ φύση, ὅταν εἰσχωροῦν ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ: «κακὴ σοδειά, ἀρρώστεια». Ποιὸς θά πελάση, ποιὸς θὰ διώξη τὸ κακό; Ἡ πίστη πρὸς τοὺς ἁγίους, ποὺ μεταφέρονται ἀπὸ τοὺς ἐγκαλεσμένους μὲ τοὺς ἤχους τῶν ὀργάνων εἰς τὸν ἱερὸ χῶρο τῆς πυρᾶς καὶ ἡ ἐτοιμασία νὰ βαδίσουν ἐπάνω τῆς γυμνοπόδαροι. Ἐκεῖ ἐπάνω στὴν πυρὰ λύεται ἡ κρίση τῆς πάλης τοῦ κακοῦ πρὸς τὴν ἀγωνία τῶν εὐσεβῶν πυροβατῶν. Ἐκεῖ

Ὁ ἁγιασμός.

στὴ φλογώδη θρακιὰ ἐπάνω οἱ γυμνοπόδαροι ἀναστενάρηδες δείχνουν τί ἐπιτελεῖ ἡ πίστη. Μπαίνουν καὶ βγαίνουν χορεύοντας, ποδοπατοῦν τὰναμμένα καὶ φλογισμένα κάρβουνα, τὰ κάνουν σιάχη, τὰ σβύναν καὶ ἀποχωροῦν ἀφίνοντας τὴ μαύρη σιάχη τῶν καρβούνων. Καὶ παρίσταται τὸ πλήθος, ὁ λαός, θαυμάζοντας γιὰ τὸ τόλμημα. Ἄλλὰ τὸ τόλμημα δὲν εἶναι παρὰ δύναμη τοῦ ἁγίου, ποὺ τοὺς τὴν μεταβιβάζει κιῶχι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνικήθη τὸ κακό, ἀπεχώρησε, εἴτε εἶναι ἀρρώστεια, εἴτε ἀνομβρία, εἴτε μικρόβιο, εἴτε ἀπειλὴ καταστροφῆς. Ἐπιστρέφει τότε σπῖτι του σιὸ κονάκι ἱκανοποιημένος ὁ ἀνα-

στενάρης καὶ ἀποθέοντας τὶς εἰκόνες χορεύει τραγουδώντας μαζί μὲ τὸ λαὸ τραγούδια ἠρωϊκά. Ἄν ἡ φωτιά γιὰ κάποια αἰτία δὲν βασανισθῇ καὶ δὲν σβύσῃ, τότε γυρίζει ὀπίσω πάσχω καὶ βασανιζόμενος, ὅτι δὲν ἐξεπληρώθη ἡ ἐντολή, καὶ ὁ ἀγώνας ἐπαναλαμβάνεται στὸ κονάκι, ὅπου ξαναάβεται ἡ φωτιά καὶ ὁ χορὸς ἐπαναλαμβάνεται ἕως ὅτου ἐκπληρωθῇ τὸ πυροβάδισμα μέχρι τέλους κατὰ τὸ τυπικόν. Καὶ τὸ τέλος εἶναι : Τὸ σβύσιμο τῆς φωτιᾶς καὶ ἡ σταχοποίηση τῶν καρβούνων. Οἱ πυροβάτες βγαίνουν ἄτρωτοι καὶ ἄκαφτοι. Τίποτε στὰ πόδια τους δὲ δείχνει ὅτι ἀγωνίσθηκαν πρὸς τὴν φωτιά, μισὴ ὥρα, μέσα σὲ θερμότητα τριακοσίων βαθμῶν. Πλένουν τὰ πόδια τους ἄτρωτα καὶ ἄθικτα καὶ φοραίνουν τὶς κάλτσες τους καὶ τὰ παπούτσια. Τοὺς

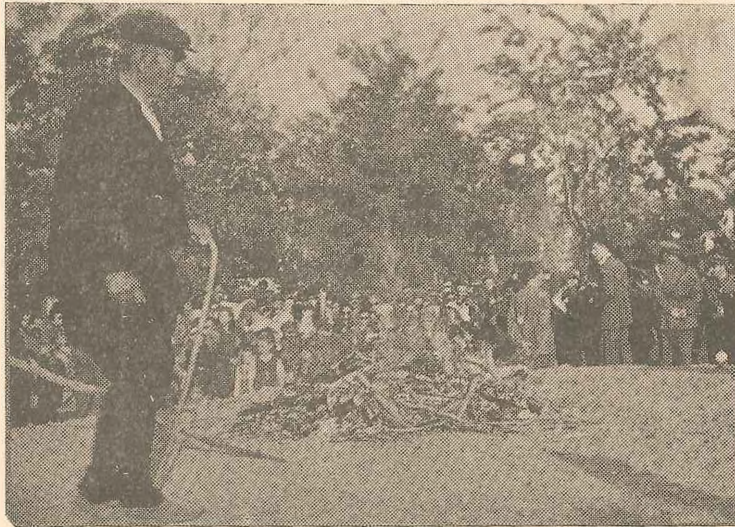

Εἰκόνες τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

ἔσωσε ἡ πίστη, κ' ἡ φροντίδα τῶν ἁγίων, πού τοὺς συντρόφεψαν στὴ φωτιά. Τοὺς ἐδρόσισε ἡ ἁγία Ἑλένη μὲ τὴν ποτιστήρα, ρίχνοντάς τους νερό. Τοὺς ἔσωσαν οἱ συμπαραστάτες ἅγιοι, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ τὸν Ἡρακλῆ, πού βάσταξε τὸ θύλο τοῦρανοῦ, ἕως ὅτου ὁ Ἄτλας φέρει τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων. Αὐτὸ πιστεύουν. Οἱ ἅγιοι τοὺς παραστάθηκαν ἀληθινά, τοὺς ἔδωκαν τὴν νίκη, τοὺς ἔσωσαν ἀπὸ τὴν φωτιά, πού εἶναι ἱκανὴ νὰ τοὺς πυρακτώσῃ. Οἱ ὄργιαστικοὶ χοροὶ δὲν γίνονται μὲ τὴν σημερινὴ ἔννοια τῆς λέξεως ἀλλὰ μὲ τὴ σημασία πού εἶχαν ἡ λέξη στὴν ἀρχαιότητα. Ὅργια τῶν θεῶν ἦταν οἱ μυστικὲς τελετές, πού γίνονταν μὲ ἄκρα ἱεροπρέπεια καὶ σπουδαιότητα, δηλ. μὲ ἐκσταση καὶ ἀπέραντο ἐνθουσιασμό.

Τὸ ὄργιο. Οἱ κατήγοροι ἐπαναλαμβάνουν τὴ λέξη ὄργιο. Ἄλλὰ δὲν ὑπάρ-

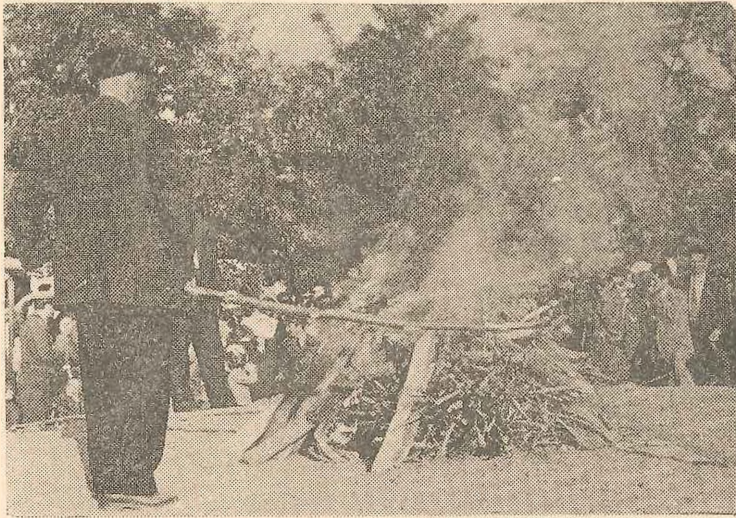
χει ὄργιο μὲ τὴν σημερινὴ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Κανεὶς δὲν ὀργιάζει, οὔτε πίνει ποτά, οὔτε τρώγει, οὔτε διασκεδάζει. Ὁ ὄργιο εἶναι ἡ μεταρσίωση, ἡ σιωπή, ἡ μεγάλη σιωπή, ἡ προσευχή, ἡ πίστις, ἡ ὑπηρεσία καὶ πρὸ παντὸς ἡ ψυχικὴ ἀνάτασις, ποὺ κάμνει τὸ κορμὶ ἄτρωτο, ἀλύγιστο στοὺς κόπους, καὶ ἀπαθὲς στὴν κακουχία. Αὐτὴ τὴν ἀνύψωση τῆς ψυχῆς, αὐτὴ τὴν ἀπάθεια τοῦ κορμοῦ, ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἀπροσμέτρητη πίστις, ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης τὴν ὀνομάζει ὑβριστικώτατα ὄργιον συγγένειας τῆς σημασίας τῆς λέξεως. Οἱ φτωχοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἔχουν καλὰς συνήθειες. Οὔτε πολυφαγάδες εἶναι, οὔτε πότες εἶναι. Νηστεύουν, ὅπως οἱ ἅγιονορῆτες, ἐκτελοῦν τὰ χριστιανικά τους καθήκοντα μὲ κατάνυξι, μεταλαβαίνουν μὲ συνεί-

Ὁ Γερωδραγούλης στὸ ἄναμμα τῆς φωτιάς.

δηση, προσεύχονται, δουλεύουν τὴ γῆ νύχτα - μέρα καὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὴ ζωὴ, γιὰ λίγο σιτάρι ποὺ θὰ θρέψῃ τὰ παιδιὰ τους. Ὁ ὄργιο τους εἶναι ἡ ἀπλῆ τους πίστις, ὅτι μὲ τὴν προσοσια τοῦ ἁγίου ἠμποροῦν νὰ βαδίζουν καὶ στὴ φωτιά ἄτρωτοι καὶ ἄφοβοι. Εἶναι ἡ ψυχικὴ σιωπηλὴ ἀγωνία ποὺ τοὺς καταβάλλει ἕως ὅτου πάρουν τὸ ἐγκάλεσμα καὶ μποῦν στὴ φωτιά. Ἄρκει ὁ ἅγιος νὰ τοὺς ἐμπιστευθῇ τὴν τιμὴ αὐτὴ ποὺ τὴν ἀναδέχονται ἔξαλλοι καὶ ὑπάκουοι. Εἶναι χριστιανοὶ φανατικοί. Τελοῦν τὰ μυστήρια τὰ χριστιανικά κιὰν ἔχουν κάποια ἐκδήλωση στὸ τελετουργικὸ μέρος τῆς γιορτῆς, τοῦτο τὸ δανεῖζονται ἀπὸ τὴ θρησκεία μας, ποὺ πλημμύρισε ἀπὸ ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις τῶν θρησκειῶν τῆς Ἀνατολῆς. Βαπτίζονται, μυρώνονται, μεταλαβαίνουν, διαβάζονται, ὅπως ὅλοι οἱ καλοὶ χριστιανοὶ καὶ μᾶς προσφέρουν

δείγματα πίστεως δηλ. βαδίζουν καὶ στῆ φωτιά, γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὸ κακό. Ὁ ἅγιος Θεσσαλονίκης θὰ ἤμποροῦσε νὰ βαδίσει ἄρά γε στῆ φωτιά παρακαλώντας λ. χ. νὰ παύσουν οἱ σεισμοὶ ἢ νὰ βρέξει ὁ Θεός; Αὐτοὶ βαδίζουν στῆ φωτιά τελώντας λιτανεῖα γιὰ τὴν ἄρρώστεια, ποὺ προσέβαλε τὰ ζῶα τους καὶ ψοφοῦν. Ἐκεῖνος ἀπλῶς χρυσοπυμένους διαβάζει εὐχὲς κι' ἀπέρχεται εἰς τὰ ἴδια. Εἶναι ἀπλοὶ καὶ καθαροί. Δὲν φοροῦν ἄμφια, διότι δὲν εἶναι ἱερωμένοι, δὲν φοροῦν «σκευή»¹⁾, ἀλλ' ἀπλοὶ μὲ τὸ ἔνδυμά τους ὑφασμένο μὲ τὰ χέρια τῶν γυναικῶν τους καὶ στὰργαλειά τους, προσέρχονται στῆ θυσία, στὸν ἁγιασμό, στὴν πυροβασία. Καὶ νικοῦν τὸ κακό. Διώχνουν

Ὁ σudaυλιστῆς τῆς φωτιᾶς.

τὸ κακὸ καὶ φέρονον τὸ ἄμεινον. Ἐπισκέπτονται τὸν ἄρρωστο, μεταφέρουν τὶς εἰκόνες, ὅπως ὁ ἱερέας μὲ τὸ πετραχεῖλι του. Δέονται, παρακαλοῦν, χορεύουν, κλαῖνε, τραγουδοῦν καὶ ὁ ἄρρωστος ἐπειρεάζεται καὶ μπαίνει στὸ καλό. Δὲ διαβάζουν προσευχὲς, ἀπλῶς μάχονται πρὸς τὸ κακό, ποὺ βασανίζει τὸν ἄρρωστο, καρτερικὰ καὶ κονταροχτυπιοῦνται. Τοῦ ἱερέα τοῦ κακοφαίνεται γιὰ τὴν παρεμβαίνουσαν, ἀλλ' ὁ ἱερέας δὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ διάβασμα μιᾶς προσευχῆς. Αὐτοὶ προσφέρουν τὸ πυροβάδισμα, τὸν ἴδρωτα, τὴν ἀγωνία καὶ παλεύουν μὲ τὸ κακὸ στῆθος μὲ στῆθος. Καὶ νικοῦν. Δὲν εἶναι χειροῦργοι, οὔτε παθολόγοι. Εἶναι ψυχικοὶ παράγοντες, ποὺ μεταδίνουν

1) Οἱ ἀναστενάρηδες μόνον ἀπὸ τοὺς Καλογέρους, Κουάκερους, Χούχουτους, Τζαμάλες δὲν φοροῦν σκευή. Γιὰ τὸ ὄντως τὸ ἔθιμο αὐτὸ εἶναι χριστιανικό, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἔχουν διονυσιακὸ ἀγροτικὸ χαρακτῆρα καὶ μεταμφιέζονται τὰ μέλη τοῦ θιάσου.

πίστη, ἐλπίδα, καὶ ἰσορροποῦν τὶς δυνάμεις τοῦ ἄρρωστου καὶ ἄρρωστος μὲ τὴν ὑποβολὴ βελτιώνεται πράγματι ἀληθινά.

Ἡ φωτιά. Ὑπάρχει παλαιότατη συνήθεια ἡ φωτιά τῆς πυροβασίας νά νάβεται μὲ τὰ παλιούρια. Τὰ ξύλα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ φράγμα τοῦ ἀγιάσματος, ποὺ φράσσεται τὸ νερὸ γύρω - γύρω γιὰ νὰ τρέχη καθαρὸ. Τὰ ξύλα ποὺ χρησιμεύουν γιὰ φράγμα σαπίζουν. Αὐτὰ τὰ σαπισμένα ξύλα ρίχνουν στὴ φωτιά καὶ μαυτὰ εἰσιμάζουν τὴ θρακιὰ ποὺ λάμπει καὶ φλογίζει καὶ ἀναδίνει θερμότητα, ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ πυρακτώσῃ ἀμέσως κάθε τι ποὺ

Ὁ Παπαχριστοδ. μὲ τὸν Γερωδραγούλη.

ρίχνεται μέσα. Τὴ φωτιά αὐτὴ παρασκευάζει ὁ συδαιλιστής ποὺ μὲνα τρίμετρο ξύλο σὰν ἀκόντιο, ὑποβοηθεῖ τὸ ἀναμμά της. Κι αὐτὸς ἀποτελεῖ μέλος τοῦ θιάσου, φέρνει ὄφφικιο. Ξαίρει νὰ κἀνὴ μιὰ φωτιά, ποὺ εὐκόλα γίνεται θρακιὰ καὶ ξαίρει νὰ τὴ συδαιλίζῃ, ὥστε νάναπνέῃ καὶ νὰ δυναμώνῃ, ἀλλὰ ξαίρει καὶ νὰ τὴν συντηρῇ περισσότερο. Τὸ ξάπλωμα τῆς φωτιᾶς ἀποτελεῖ ἓνα κύκλο, ἓνα ἄλῶνι. Ὅταν εἰσέρχονται οἱ ἀναστενάρηδες στὴ φωτιά οἱσισηλατημένοι, μπαίνουν ξυπόλυτοι — γυμνοπόδαροι — ἢ μὲ τὶς κάλτσες. Ἡ πρώτη τους διάβαση εἶναι σταυροειδῆς καὶ ἀνοίγει αὐλάκι. Ἡ δευτέρα εἶναι ποδοπάτημα τῆς φωτιᾶς μὲ χορευτικὸ ρυθμὸ, ποὺ θρυμματίζει τὴν καρβουνιὰ καὶ τῆς ἀφαιρεῖ τὴ δύναμη. Τοῦτο ἐξακολουθεῖ

πολλὴν ὥρα, ἕως ὅτου σκοτωμένη ἡ φωτιά ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀναστενάρηδων, ποὺ παραδόξως τίποτε δὲν παθαίνουν, τίποτε δὲν αἰσθάνονται, ὥστε ὅταν τὴν σβήσουν καὶ βγοῦν, ἐξεταζόμενοι, δὲν παρουσιάζουν καμιὰ βλάβη ἢ κάψιμο ἢ κἀν μιὰ φουσκαλίδα. Ἐχομε ἐπίσημες ἐξετάσεις ἰατρῶν, ποὺ βεβαιώνουν, αὐτὸ ποὺ εἶδαμε πολλὰς φορὰς, τὴν λεγόμενὴ ἀκατὰ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀκατὰ ποὺ προκαλεῖ τὸ θαυμασμὸ τῶν παρισταμένων καὶ τὴν ἀμφιβολία τῶν πληροφορουμένων ἀπὸ ἄλλους τὸ πρᾶγμα.

Ἐδῶ ἐμφανίζεται τὸ μεγάλο ἐρώτημα ὅλων μας, πῶς συμβαίνει δηλαδὴ νὰ μὴ καίονται τὰ πόδια τῶν χορευτῶν ἀναστενάρηδων πάνω στὰναμμένα κάρβουνα ; Ἐγὼ ὡς λαογράφος δὲν ἔχω τὴ δύναμη νὰ τὸ ἐξηγήσω, ἀπλῶς τὸ βεβαιῶνω καὶ τὸ περιγράφω ὡς γεγονός. Οἱ ψυχικὲς ἔρευνες καταπίστη-

καν μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Ὁ κ. Γανάγρας — ὁ ἄθεος αὐτὸς κατὰ τοὺς δεσποτάδες—ἐξέφερε τὴ γνώμη του πὸν βαρύνει πολὺ γιὰτὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ αὐτοψίας ἐγνώρισε τὸ γεγονὸς τῆς πυροβασίας καὶ ἀκόμα ὁ κ. Κωνσταντινίδης καὶ ὁ κ. Βλαστὸς ψυχίατροι ἐπίσης, καὶ οἱ γνῶμες των ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν ΙΗ' τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης. Ὁ κ. Κ. Ρωμαῖος ἀκαδημαϊκὸς πιστεύει ὅτι κάποτε θὰ γνωσθῇ ἡ ἀλήθεια καὶ θὰ μᾶς δώσει τὴ λύση τοῦ ὀρθουμένου προβλήματος. Ἐμεῖς λαβαίνοντας ὑπ' ὄψει τὴν πίστη πὸν χαρακτηρίζει τοὺς ἀναστενάρηδες, μποροῦμε νὰναφωνήσουμε ὅτι ἡ πίστη εἶναι ἡ μεγάλη αἰτία πὸν ὀδηγεῖ θριαμβευτικὰ τοὺς ἀπλοῦκοὺς τούτους ἀνθρώπους σὶτὴ φωτιὰ χωρὶς ἐνδοιασμό, χωρὶς δισταγμό, ἀλλὰ καὶ μὲνθουσιασμό θρησκευτικὸ μεγάλο.

Ὁ Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς Μιχαήλ πὸν εἶναι συντηρητικὸς, βλέποντας πέρσει τὴν ταινία τῶν ἀναστεναρίων σὶτὴν Ἀμερικὴ¹⁾, πῆρε τὴν ἀφορμὴ νὰ κηρύξη σὶτὴν δμήγυρη τῶν Θρακῶν τῆς Ν. Ὑ. ὅτι ἡ πυροβασία ἀποτελεῖ θαυμάσιο δεῖγμα τοῦ τί δύναται νὰ ἐπιτύχη «ἡ πίστις» καὶ ἀπεκάλεσε τοὺς πυροβάτες αὐτοὺς ἀνθρώπους ἀξιόπιστους, πὸν μᾶς διδάσκουν ἀληθινὰ πόσο μεγάλη δύναμη εἶναι ἡ πίστη.

1) Τὴν ἐγχρωμὴ αὐτὴ δικὴ τῆς ταινία πρόβαλε ἐκεῖ ἡ κ. Ἄννα Ἀντωνιάδου σὶτὰ 1953.

Β'. ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ: Η ΜΟΥΣΙΚΗ, ΤΟ «ΕΓΚΑΛΕΣΜΑ», Ο ΧΟΡΟΣ

Τὰ Ἐναστενάρια εἶναι ἀπὸ τὰ λατρευτικὰ ἐκεῖνα ἔθιμα ποὺ εὐτύχησαν τὸν τελευταῖο καιρὸ νὰ μελετηθοῦν μὲ τὴν πρόεπουσα στὸ θέμα σοβαρότητα. Ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτὰ καὶ συλλογεῖς ὑπομονητικοί, καὶ ἐπιστήμονες εἰδικοί καὶ ἀξιότατοι γιὰ νὰ τὰ ἐρμηνεύσουν. Ὅλες οἱ σχετικὲς μελέτες καὶ συλλογὲς τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἔχουν δημοσιευθῆ ἀποκλειστικὰ σὲ τόμους τοῦ «Ἀρχείου Θρακικοῦ Ἐθναροῦ», ὥστε τὸ περιοδικὸ τοῦτο νὰ ἔχη ἀποβῆ ὁ πραγματικὸς «θησαυρὸς», ὅπου ἔχει ἀποθησαυρισθῆ κάθε τι σχετικὸ μὲ τὰ Ἐναστενάρια¹⁾. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ τὸ θέμα εἶναι τόσο πολὺπλευρο, ὥστε νομίζω ὅτι εὐπρόσδεκτη μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κάθε νέα μερικὴ ἐργασία, ἀρκεῖ τώρα νὰ στηρίζεται πάνω σὲ προσεκτικὴ ἀντιοψία τῶν ἐθίμων καὶ νὰ προσφέρῃ νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸ πῶς σήμερα ἐξακολουθοῦν νὰ γίνονται.

Τὸν περασμένο Μάιο (1954) εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθῆσω τὴν τέλεση τῶν Ἐναστεναρίων στὸ χωριὸ Ἀγία Ἐλένη τῶν Σερρών καὶ ἔπειτα νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ νὰ γνωρίσω προσωπικὰ καὶ τοὺς ἄλλους Ἐναστεναρηδες τοῦ Λαγκαδά. Ἡ παρουσία καὶ ἡ ἀκούραστη σὲ πληροφορίες βοήθεια τοῦ Προέδρου τῆς Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν κ. Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου διευκόλυνε πάρα πολὺ καὶ τὴ δική μου καὶ ἄλλων συνταξιδιωτῶν ἐπιστημόνων τὴν ἐργασία. Ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις ποὺ ἔκαμα, παρακολουθώντας συνεχῶς καὶ ἐπὶ μακρὰς ὥρες τὰ γινόμενα, προτιμῶ σήμερα νὰ μὴν ἐπεκταθῶ σὲ ὅλα (π.χ. στὴ θυσία ταύρου, τὴν πυροβολία κλπ.), ἀλλὰ νὰ περιορισθῶ νὰ ἐκθέσω τὰ ἐξῆς δύο: Ἐντυπώσεις καὶ γνῶμες μου σχετικὲς πρῶτον μὲ τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τῶν σημερινῶν Ἐναστεναρηδων καί, δεύτερο, μὲ τὸ ρόλο τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ ὅπως κυρίως εἶδα νὰ γίνονται μέσα στὸ «κονάκι» τοῦ ἈρχιἘναστεναρη. Παράλληλα ὅμως μὲ ὅσα ὁ ἴδιος πρόσεξα

1) Μελέτες γιὰ τὰ Ἐναστενάρια, δημοσιευμένες μέσα στὸ «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Ἐθναροῦ» βλέπε τίς ἐξῆς: 1) Κ. Α. Ρωμαίου, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης, Ἐναστενάρια, Ἀρχ. Θρακ. Ἐθσ. 11 (1945) σελ. 1—130, βλέπε ἰδίως σελ. 1—80. Ἡ ἴδια μελέτη ἔχει δημοσιευθῆ γαλλικὰ σὲ ξεχωριστὸ βιβλίον: C. A. Romaios, Cultes Populaires de la Thrace, Les Anastenaria—La Cérémonie du Lundi Pur, Athènes 1949, σελ. 213, ἐκδοσὴ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. 2) Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου, Ἐναστενάρια, Ἀρχ. Θρακ. Ἐθσ. 15 (1949) σελ. 265—332 καὶ 362—367. 3) Πολυδ. Παπαχριστοδούλου, Ἐναστενάρια ἀπὸ νέα στοιχεῖα τοῦ 1952, Ἀρχ. Θρακ. Ἐθσ. 18 (1953) σελ. 131—180.

Ἐπάρχουν ἐπίσης τὰ ἐξῆς μικρότερα ἄρθρα καὶ σημειώματα: Ἀρχ. Ἐθ. Ἐθσ. τόμ. 6 (1939) 282—284. Τόμ. 12 (1946) 233—235. Τόμ. 13 (1947) 248. Τόμ. 16 (1951) 235—246. Τόμ. 17 (1952) 280—282. Ἄς προστεθῆ καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐργασία τοῦ Δ. Γεωργακά, Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ, Ἀρχ. Θρακ. Ἐθσ. 12 (1946) 40—43, ὅπου ἐτυμολογικὰ γιὰ τὰ ὀνόματα Ἐναστενάρια καὶ βίκος—βικάδι.

καὶ πὶοὺ κάτω ἀναπτύσσω, ὁ ἀναγνώστης μου παραπέμπεται στὸ θαυμάσιο καὶ ἀληθινὰ σοφὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ χορὸ τῶν Ἀναστεναρίων, ποὺ τὸ ἔχει γράψει ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κ. Α. Ρωμαῖος (Ἀρχεῖον Θερακικοῦ Θεσαυροῦ, 11, 1945, σελ. 44 - 58).

Τὰ Ἀναστενάρια, ὅπως τὰ παρακολούθησα ἐφέτος, δὲν εἶναι ἓνα θρησκευτικὸ πανηγύρι, μὲ τὴ σημασία τοῦ γλεντιοῦ, ποὺ σκορπίζει τὶς ἔγνοιες καὶ ἀποζητάει τὸ κρασί καὶ τὸ χορὸ. Ἐδῶ οἱ ὄροι εἶναι τελείως διαφορετικοί. Ἐδῶ ὑπάρχει ὁ ἀναστενάρης, ποὺ δείχνει ὕψος περίφροντι, ποὺ δὲν προσέχει τοὺς ἄλλους γύρω του ἀλλὰ ποὺ στέκεται σύννους, ἀμίλητος, γυρισμένος πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ τοῦ κόσμου, γιὰ τὸν ἀπασχολεῖ χρέος ἔκτακτο καὶ μεγάλο, ποὺ δὲν εἶναι βέβαιος ἀνὰ τὸ φέρη μὲ δεξιότητα καὶ μὲ ἐπιτυχία σὲ πέρασ, ποὺ ὅμως ὀφείλει νὰ τὸ φέρη. Ἀγρυπνᾷ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του πρὸς ἐκεῖνο βλέπουν τὸ χρέος.

Ὅλη αὐτὴ ἡ ψυχολογικὴ διάθεση ἀποδεικνύει γνήσια καὶ βαθειὰ θρησκευτικότητα, ἀδιάφορο ἀνὰ ἡ ἐκδήλωση αὐτῆ σὲ πολλές λεπτομέρειες δὲν εὐθυγραμμίζεται ἀπὸλυτα μὲ τὸ τυπικὸ τῆς Ὀρθόδοξης λατρείας.

Πρέπει νὰ κάνουμε διάκριση ἀνάμεσα στὶς λέξεις λατεία καὶ θρησκεία. Γράφω «τῆς Ὀρθόδοξης λατρείας» καὶ ὄχι τῆς Ὀρθόδοξης θρησκείας, ἐπειδὴ γιὰ τὸ δεύτερο δὲν πρέπει κανεὶς νὰ κατηγορήσῃ τοὺς ἀπλοϊκοὺς Ἀναστεναρηδες, τουλάχιστο τοὺς σημερινούς. Δὲν πρέπει νὰ τοὺς κατηγορήσῃ, διότι ἡ πίστη τους στὸ χριστιανισμό, ὅσο μύορεσα νὰ ἀντιληφθῶ, εἶναι εἰλικρινής, διότι ἡ ἀφοσίωσή τους στὰ πατρογονικὰ εἰκονίσματά τους καὶ στὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο — τὸν κατ' ἐξοχὴ «Ἅγιο» — εἶναι ἀπεριόριστη, καὶ διότι ἡ εὐλάβεια καὶ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ εἶναι οἱ εἰλικρινεῖς καὶ διαρκεῖς ἐκδηλώσεις μὲ τὶς ὁποῖες πρωταρχίζουν καὶ συνοδεύουν σχεδὸν κάθε λατρευτικὴ τους ἐκδήλωση. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα οἱ σημερινοὶ ἀναστεναρηδες παρουσιάζονται χριστιανικότεροι τῶν παλαιότερων, διότι σήμερα, ὅπως δια-

Ὁ κ. Ρωμαῖος καὶ οἱ δύο Ἀρχιἀναστεναρηδες, ὁ Γεωδραγούλιας καὶ ὁ Γ. Γιαβάσης.

πίστωσα, έχουν εκλείψει οι οινοποσίες¹⁾ πού, αν αληθεύουν όσα έγραψε ο Χουρμουζιάδης, συνέβαιναν άλλοτε στις ίδιες γιορτές. Τώρα οι 'Αναστενάρηδες, οι απλοϊκοί αυτοί χωρικοί, και οι 'Αναστενάρισσες, μαυροφορεμένες γυναίκες διαφόρων ηλικιών, συγκεντρώνονται σιωπηλοί στο «κονάκι» του 'Αρχιαναστενάρη της περιοχής, δίχως κρασιά και φαγητά, και με σεβασμό, με ευλάβεια και μελαγχολία κάθονται κατάχαμα στο πάτωμα, χωρίς να κάνουν κρυφές τελετουργικές σκηνές, άλλ' αφήνοντας ανεμπόδιστος όσην ώρα θέλει να τους παρακολουθή ο περίεργος επισκέπτης τους, είτε αυτός είναι λαογράφος, είτε ψυχίατρος, είτε ακόμη χωροφύλακας ή δημοσιογράφος ή και κοινός τουρίστας, πού αντίδους από λαϊκή λατρεία άκουσε για περπάτημα με γυμνά πόδια πάνω στ' αναμμένα κάρβουνα και για τούτο έσπευσε και αυτός επί τόπου.

Μιλώντας γι' αυτούς τους 'Αναστενάρηδες, πού τους βλέπεις να κάθονται κατάχαμα και τότε - τότε να ξεσηκώνονται και να χορεύουνε σπασμωδικά και με τη συνοδεία της επιχώριας μουσικής τους, με τη λύρα, το νταούλι και τη γκάιντα, μπορείς να μη συμφωνήσης με πολλά άπ' όσα κάνουν. Όμως δέν μπορείς να τους άρνηθής την πίστη τους στο Χριστιανισμό γενικά και στην Όρθοδοξία ειδικά. 'Αγράφματοι και απλοϊκοί, δέν έχουν ιδέα για το πόσο βαθιές χρονικά έχουν τις ρίζες τους τα έθιμά τους τών 'Αναστεναρίων. Το ίδιο δηλαδή πού συμβαίνει και με πάρα πολλούς Χριστιανούς, ακόμη και με πάρα πολλούς 'Ιεράρχες, πού δέν υποπεύονται καν πόσο βαθιές, προχριστιανικές, έχουν τις ρίζες τους και πολλά μας λατρευτικά έθιμα, ακόμη και πολλές λεπτομέρειες τών Ιεροτελεστιών της 'Εκκλησίας μας (π. χ. στέφανα, δαχτυλίδια, 'Επιτάφιος με άνθη κλπ.). Ούτε άλλωστε ή καταγωγή όλων αυτών έχει καμιά ιδιαίτερη σημασία για τη χριστιανική λατρεία παρ' όσον για την ειδική επιστήμη πού έρευνά την ιστορική καταγωγή τών λατρευτικών εκδηλώσεων. Για τη θρησκεία όμως φτάνει και περισσεύει ή ψυχική διάθεση με την οποία όλα αυτά τα δέχεται και τα περιβάλλει το θρησκευόμενο άτομο. 'Αν βαθειά και ειλικρινά τα πιστεύη πώς έρχονται από το Χριστιανισμό, αν αντίκρυ τους στέκεται με ευλάβεια και με πίστη, τότε ή άγνή και άνυστερόβουλη προσφορά της τέτοιας θρησκευόμενης ψυχής καθαγιάζει τα έθιμα, ανεξάρτητα της τυχόν προχριστιανικής ή γενικά της ειδωλολατρικής καταγωγής τους. Για ένα λοιπόν έθιμο και τη θέση του μέσα στη λαϊκή λατρεία του Χριστιανικού κόσμου, δέν κρίνει ή ιστορία της καταγωγής του, αλλά ή θρησκευτική συνείδηση πού σήμερα συνοδεύει το έθιμο τούτο και το χρωματίζει με το χρώμα της δικής της πίστης. Κατά συνέπεια το πρόβλημα,

1) Την ευθυμία στον αναστενάρικο χορό, πού αναφέρεται παλαιότερα ('Αρχ. Θεακ. Θεσ. 11, 58 και άλλου), δέν την είδα πουθενά, ούτε και την οινοποσία για την οποία γινόταν άλλοτε λόγος (βλέπε 'Αρχ. Θεακ. Θεσ. 11, 45). 'Αντίθετα, οι τωρινές πληροφορίες πού άκουσα μιλούσαν για νηστεία προπαρασκευαστική, ώστε ο αναστενάρης να γίνη καθαρός και για τούτο άξιώτερος στο ρόλο του.

ὄχι γιὰ τὴν ἐπιστήμη ἀλλὰ γιὰ τὴ ζωντανὴ γύρω μας λατρεία, πρέπει νὰ περιορίζεται στὰ ἑξῆς : Πιστεύουν ἀληθινὰ οἱ σημερινοὶ Ἀναστενάρηδες ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἔθιμα εἶναι ἄξια μεγάλου σεβασμοῦ ; Πιστεύουν πὼς ἔτσι τὰ εἶχαν οἱ πατέρες τους καὶ πὼς ἔτσι μὲ τέτοιους χοροὺς καὶ μὲ φωτιᾶς καὶ μὲ πυροβασίες ἀπαιτεῖ ὁ Ἅγιος νὰ τὸν λατρεύουν, καὶ ὅτι ἔτσι πράττοντας συμμορφώνονται καὶ μὲ τὴν προγονικὴ παράδοση καὶ μὲ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἁγίου τῶν τὴν ἐπιταγή ; Ἄν εἰλικρινὰ τὰ πιστεύουν, — καὶ νομίζω ὅτι πράγματι εἶναι εἰλικρινεῖς στὸ σημεῖο τοῦτο, — τότε οἱ Ἀναστενάρηδες μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν φωτισμένη χριστιανικὴ πίστη, ἔχουν ὅμως ἄφθονη χριστιανικὴ πίστη, πὺ μάλιστα μονάχη τῆς αὐτῆ τοὺς παρακινεῖ νὰ φτάνουν γιὰ χάρη τῆς καὶ ὡς τὸ θαῦμα, ἀφοῦ σὰ θαῦμα σήμερα προβάλλει τὸ φαινόμενο πὼς ἔξ αἰτίας τῆς πίστεως τους αὐτῆς παρασύρονται σὲ πολὺωρους ἑξαντλητικούς χοροὺς καὶ τέλος φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ περπατοῦν καὶ νὰ χορεύουν πάνω σ' ἀναμμένα κάρβουνα δίχως καὶ νὰ παθαίνουν τίποτε.

Ἡ ἀφιξὴ μας στὸ χωριὸ « Ἀγία Ἐλένη » Σερρών πραγματοποιήθηκε εὐτυχῶς κατὰ τὸ μεσημέρι περίπου τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Τοῦτο μὲ βοήθησε νὰ παρακολουθῆσω προσεκτικὰ δλόκληρο τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο, ἀπὸ τὴν ὥρα ἐκείνη ὡς τὴ στιγμὴ πὺ τὴν ἄλλη μέρα τὸ βράδυ, μὲ ἀποκορυφωμένο τὸν ἐκστασιασμό, ὅλος ὁ ὄμιλος τῶν Ἀναστενάρηδων ἐπιβλητικός, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴ βροντερὴ μουσικὴ καὶ τὶς προγονικὲς εἰκόνες, θὰ ξεκινοῦσε πρὸς τὸν τόπο τῆς φωτιᾶς.

Νωρὶς τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, οἱ Ἀναστενάρηδες εἶναι σιωπηλοὶ καὶ μελαγχολικοί, σὰν κάτι νὰ περιμένουν, σὰν πένθιμες ἔγνοιες νὰ ἐπικρατοῦν στὴ σκέψη. Εἶναι σὲ κατάσταση αὐτοσυγκέντρωσης. Σὲ κατάσταση ἀναμονῆς, σωσιότερη. Εἶναι σὰ νὰ ἔχουν εἰδοποιηθῆ πὼς πρέπει νὰ εἶναι ἔτοιμοι, γιὰτὶ ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ μπορεῖ νὰ δοθῆ ἡ ἐντολή, μιὰ ἐντολὴ πὺ μπορεῖ νὰ δοθῆ ἀπροσδόκητα, ἀπὸ κάποιους αὐτόματους χτύπους τοῦ ἱεροῦ τῶν τυμπάνου πὺ ἀρχίζει νὰ ἤχῃ μονάχο του, ἐπηρεασμένο κατ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ καὶ τὴν ἀόρατη παρουσία τοῦ Ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε καὶ ὅλη ἡ μουσικὴ στὴν τελετὴ ἐπέχει τὴ θέση τῆς δικῆς του φωνῆς καὶ τῆς δικῆς του θέλησης, ἐκφρασμένης ὄχι μὲ λόγους ἀλλὰ μὲ ρυθμὸ μουσικῆς. Ἡ ἐντολὴ ἐκείνη λοιπὸν μπορεῖ νὰ δοθῆ σὲ στιγμὴ πὺ δὲν περιμένεις καὶ πὺ, μιὰ κι' ἔχεις γίνεῖ Ἀναστενάρης, ἄρα μιὰ καὶ εἶσαι σκεῦος ἐκλογῆς τοῦ Ἁγίου, διαλεγμένος διάκονός του καὶ ἀφοσιωμένος του θεράπων, ὀφείλεις πανέτοιμος νὰ βρεθῆς στὴν πρόσκλησή του, ὅποια κι' ἂν εἶναι, γιὰ χορὸ ἢ πυροβασία. Πρόσεξα ἰδιαίτερα τὴν ψυχολογίαν τῶν Ἀναστενάρηδων τὶς ὥρες ἐκεῖνες τῆς ἀναμονῆς, γύρω στὸ μεσημέρι τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς. Θὰ σὲ καλοδεχοῦν, θὰ κοιτάζουν λίγο καὶ τὸ σπιτικό τους, θὰ μιλήσουν καὶ μὲ τὰ παιδιὰ τους πὺ τέτοιες προκαταρκτικὲς στιγμὲς μπορεῖ

νά γυροφέρνουν ἀκόμη κοντά στοὺς γονιούς, θὰ μιλήσουν καὶ μὲ τοὺς ἐπισκέπτες, γιὰ θέματα γενικὰ καὶ ξένα πρὸς τὴ γιορτὴ. Συνέβησαν ὅλα αὐτὰ καὶ μὲ μᾶς, ὅταν γιὰ ἀρκετὴ ὥρα καθήσαμε μαζί τους στὸ καφενεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἀκόμη θὰ σὲ πᾶνε στὸ Ἁγίασμα καί, μὲ τὴν εὐκαιρία, θὰ τὸ περιποιηθοῦν ξανά καὶ μὲ στοργή, θὰ σταθοῦν, ἂν σὺ τὸ ἐπιθυμῆς, ἀκόμη καὶ νὰ φωτογραφηθοῦν μαζί σου, Ὡστόσο, καὶ ὅταν δὲ μιλοῦν καὶ ὅταν κουβεντιάζουν, συχνὰ διαπιστώνεις πὼς στέκονται ἀφαιρεμένοι. Ὁ νοῦς τους λείπει μακριά. Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ἀφαιρέμαδα δὲ γίνεται ἀπὸ θεληματικὴ καὶ σκοπίμη αὐτοσυγκέντρωση ποὺ τὴν κατορθώνουνε τεχνικά, μὲ ἐπιβολὴ πάνω στὴν ψυχὴ τους. Προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι «ἐκεῖνος» ζυγώνει, ὅτι ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ ἐνδέχεται νὰ σημειωθῇ ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου. Καὶ δὲν ἐπιθυμοῦν σὲ μιὰ τέτοια στιγμὴ νὰ βρεθοῦν ἀνάξιοι. Σήμερα δὲν τὸ ἐπιθυμοῦν νὰ πάθουν ὅ,τι καὶ οἱ Μωρὲς Παρθένες τὴν ὥρα τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Νυμφίου.

Δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ἐξετάζῃ κανεὶς τὰ ζητήματα τῆς λαϊκῆς λατρείας αὐτὰ καθ'αυτὰ, ἀνεξάρτητα καὶ ψυχρὰ, ἀλλὰ πάντοτε σχετικὰ μὲ τὰ ἄτομα ποὺ εἶναι οἱ φορεῖς τῶν ἐκάστοτε ἰδεῶν. Καὶ τὰ ἄτομα αὐτὰ στὴν προκειμένη περίπτωση πιστεύουν ὅτι, θέλουν δὲ θέλουν, ὀφείλουν νὰ ὑπακούσουν στὴν ἐντολή, ἀλλιῶς θὰ τὸ μετανιώσουν πικρὰ. Ὅφειλουν σήμερα κι' αὐριο νὰ ἐκπληρώσουν ἕνα χρέος, ποὺ ἡ στιγμὴ γιὰ τὴν ἐξόφλησή του ἔφτασε.

Ἄκουσα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀναστενάρηδες λογιῆς ἱστορίες ποὺ τείνουν ὅλες τους πρὸς τὸ ἴδιο συμπέρασμα. Ἔνας τους, μὲ χωριάτικη ἀφέλεια ἀλλὰ καὶ μὲ πίστη, μοῦ διηγήθη κάτι σχετικὸ ἀπὸ τὴ δική του ζωὴ. Μοῦ διηγήθη τὴ δική του παραλλαγὴ γιὰ «τὸ χρέος»: Πρόπερσι οἱ συγγενεῖς του τὸν πείραζαν ποὺ τώρα μεγάλος ἄντρας πηγαίνει καὶ χορεύει σὰν παιδί μπροστὰ σὲ περιέργο πλῆθος τουριστῶν, ποὺ ἐρχονται γιὰ νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ χαζέψουν δίχως ὅμως νὰ πιστεύουν. «Εἶπα λοιπὸν καὶ ἐγὼ νὰ μὴν πάω στὸ πανηγύρι. Πῆρα τὸ ἀλέτρι τὴν προηγούμενη μέρα καὶ πῆγα στὸν κάμπο. Νὰ ἰδῆς ὅμως ὁ Ἅγιος ποὺ δὲν τὰ συχωράει κάτι τέτοια. —"Α, ἔτσι μοῦ εἶσαι τοῦ λόγου σου; Θέλεις νὰ κάμῃς τὸ χωράφι σου; Νά, λοιπὸν!» Οὔτε τὸ ὄνι κάρφωνα στὴ γῆ, οὔτε καὶ τὰ ζῶα τραβοῦσαν. Ἀπὸ τὸ πρῶτ' ὡς τὸ μεσημέρι δὲν ἔκαμα οὔτε πέντε ἀύλακός. Τὰ μάζεψα λοιπὸν βιαστικὰ ὁ φίλος, παραδίνω στὸ παιδί ζῶα καὶ ἀλέτρι νὰ τὰ φέρῃ κατόπι, καὶ σφαῖρα ἐγὼ γιὰ τὸ χωριό. Πήδησα στὸ χορό, ἔδωσα-πῆρα, ἡσύχασα. Μπῆκα καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὴ φωτιά, χοροπήδησα, καὶ ἀλάφρωσε ἡ καρδιά μου." Ἐκαμα τὸ ἅγιο θέλημά του!».

Ἡσύχασε λοιπὸν καὶ ἔνοιθε πὼς ἀλάφρωσε ἡ καρδιά του. Ἔτσι μὲ βεβαίωνε, καὶ ἦταν τοῦτο μιὰ ἀλήθεια μεγάλη. Ἡ ὁμολογία του μοῦ φάνηκεν ἀποκαλυπτικὴ. Μοῦ φανέρωνε τὴν ἀληθινὴ ψυχολογία ποὺ ὑπόκειται. Εἶναι ἡ ἴδια ψυχολογία ποὺ ἔκανε τὸν Ἀρχιαναστενάρη Γ. Ἐμμανουὴλ τοῦ Λαγκαδά, ὅταν ὑπηρετοῦσε στρατιώτης, σὲ τέτοιες ἡμερομηνίες νὰ βγαίῃ ἔξω

ἀπὸ τὸ σιραιῶνα του τῆ νύχτα καὶ νὰ χορεύη ἀκατάπαντα καὶ σὰ δαιμονισμένος, ὥσπου νὰ πέφτη τέλος κάτω, σχεδὸν ἀναίσθητος ἀπὸ τὴν ἐξάντληση. Εἶναι ἡ ἴδια ψυχολογία ποὺ ἔκανε μιὰν ἄλλη Ἀναστενάρισσα τοῦ Λαγκαδᾶ, κλεισμένη σπίτι ἀπὸ τὸν ἀντιαναστενάρη σύζυγο, τὶς ὥρες ποὺ ἤξερε πὼς οἱ ἄλλοι χορεύουνε στὸ κονάκι, ἄρα ποὺ ἐκπληρώνουν τὸ ἱερό τους χρέος, ἐκείνη νὰ περιπέση σὲ ἔκσταση, νὰ βγῆ τῆ νύχτα στὸν κῆπο της καὶ ἐκεῖ ν' ἀρχίσῃ ἕναν ἀτέλειωτο χορὸ, τὸ χορὸ τοῦ ἐξίλασμοῦ της γιὰ τὴν ἀκούσια ἀπουσία ἀπὸ τὸ ἱερὸ χρέος. Ἀποτέλεσμα ἦταν ἐκείνη νὰ ξαλαφρώσῃ ἀπὸ τὸ βάρος ποὺ πλάκωνε τὴν καρδιά, ἀλλὰ καὶ ὁ νεοφύτευτος κῆπος της νὰ καταστραφῇ ἀπὸ τὰ δυνατὰ χοροπηδήματά της.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἴδια ψυχολογία ἔκανε καὶ τὸ συνομιλήτῃ μου Ἀναστενάρη τῆς Ἀγίας Ἐλένης Σερωῶν νὰ ξαλαφρώσῃ ἀπὸ τὸ μεγάλο βάρος. Ἠσύχασε, γιατί ἐπλήρωσε ἕνα προσωπικὸ χρέος, ποὺ λίγες ὥρες πρὶν εἶχε βαλθῆ νὰ τοῦ γίνῃ ἀρνητῆς καὶ ψεύτης. Νομίζω πὼς τώρα μπορούμε νὰ πλησιάσουμε περισσότερο τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τῶν Ἀναστενάρηδων : Ἀρχίζουν ἀπὸ ἄλλοι θεατῆς τοῦ πανηγυριοῦ, ἴσως καὶ θεατῆς ἀδιάφοροι ποὺ ζύγωσαν ἀπὸ περιέργεια. Κάποτε ὅμως, σὲ κάποιες ξεχωριστὲς καθένας στιγμές, ἀνακάλυψε μέσα του κόσμο νέο καὶ ἀλλιότικον. Ἡ παρᾶξενη μουσική, ἡ ἐπίμονη, ποὺ ἐκφράζει ἕναν τόνο συχνὰ μελαγχολικό, σφίγγει μὲ μεγάλους πρῶτα καὶ μὲ μικρότερους ἔπειτα κύκλους τὸν ἀχροατῆ, καὶ κάνει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ νὰ νοιώθῃ ἐρημιὰ τέτοια ποὺ νὰ ποθῆ νὰ σμίξῃ μὲ τοὺς ἄλλους χορευτῆς, γιὰ νὰ ζητήσῃ νὰ ξεσπάσῃ. *Ἡ μουσική, καὶ ὄχι ἡ φωτιά, εἶναι αὐτὴ ποὺ κάνει τὴν πρώτη καὶ κύρια πρόσκληση.* Μέσα ἀπὸ τὴ μουσικὴ προβάλλει ὁ Ἅγιος καὶ ἐπιτάσσει ¹⁾. Ὅσοι ἀκούσουν καὶ ὑπακούσουν στὴν πρόσκλησή της, εἶναι σὰ νὰ ἀκουσαν καὶ νὰ δέχτηκαν «τὸ ἐγκάλεσμα τοῦ Ἀγίου». Εἶναι ἡ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἅγιος ἐγκαλεῖ τοὺς διαλεχτούς του. Ἔτσι θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὸν ὄρο ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ἴδιοι οἱ Ἀναστενάρηδες. «Τοὺς ἐγκαλεῖ ὁ Ἅγιος», λένε. Καὶ ἐννοοῦν : Τοὺς προσκαλεῖ, τοὺς διατάσσει νὰ γίνουν ὄργανα τῶν βουλῶν του ²⁾.

1) Ἐδῶ θὰ καταλάβουμε τὴ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη (*Ἠθικὰ Εὐδῆμεια*, 1218 α 40) ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἶναι «τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον». (Βλέπε *Ἀρχ. Θεοκ. Θεσ.* 11, 55 σημ. 5). Ὡς πρὸς τὴ μουσικὴ ποὺ προκαλεῖ τὴν κατάστασιν αὐτὴ, χρήσιμο εἶναι νὰ προσέξουμε καὶ ὅσα οἱ ἀρχαῖοι νόμιζαν γιὰ τὸ λατρευτικὸ ρόλο τῆς μουσικῆς στὶς Διονυσιακὰς καὶ ἄλλες παρόμοιες τελετῆς : Εἶναι «τὰ ἐξοργιάζοντα τὴν ψυχὴν μέλη». Εἶναι ἐπίσης τὸ «μέλος, μανίας ἐπαγωγὸν ὁμοκλάν,» ὅπως σωστὰ τὸ χαρακτηρίζει ὁ Αἰσχύλος σὲ ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς «Ἡδωνοὺς» (Fragm. 57). Βλέπε γι' αὐτὰ *Ἀρχ. Θεοκ. Θεσ.* 11, 44 καὶ 49.

2) Γιὰ τὸ «ἐγκάλεσμα» τοῦ Ἀγίου βλέπε καὶ ὅσες χρήσιμες πληροφορίες, παρμένες ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀναστενάρηδες, ἔχουν δημοσιευτῆ στὸ *Ἀρχ. Θεοκ. Θεσ.* 15 (1950) σελ. 320. Ἐκεῖ οἱ Ἀναστενάρηδες βεβαιώνουν ὅτι τὴ φωτιά δὲν τὴν αἰσθάνονται καὶ δὲν καίγονται, «μόνο ὅταν τοὺς προστάξῃ ὁ Ἅγιος». Ὅλες τὶς ἄλ-

Μιά και θὰ συμβῆ νὰ γίνουν δέκτες τῆς πρώτης ἐπιταγῆς, τοῦ πρώτου «ἐγκαλέσματος», ἔχουν ἀποδείξει πὼς εἶναι ἄξιοι νὰ γίνουν στὸ μέλλον Ἀναστενάγηδες. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν Ἅγιο καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη μουσική του, ἀπὸ τὴ δική του μουσική. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα τὸ ἄτομο δὲν ὀρίζει πιά οὔτε κανονίζει τὶς διαθέσεις του. Εἶναι ὄργανο τοῦ Ἁγίου, ὀφείλει νὰ ἀκούη τὶς θελήσεις του, νὰ ὑπακούη καὶ νὰ τὶς ἐκτελῆ. Γιὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕφος τῶν Ἀναστενάγηδων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, τὶς ὥρες τῆς γιορτῆς καὶ ἰδιαίτερα τὶς μακρὲς ὥρες τῆς παραμονῆς της, πρόσεξα ὅτι διόλου δὲν εἶναι ὕφος χαρούμενο. Ἐχουν ἔντονα ζωγραφισμένο τὸ ὕφος ἀνθρώπων, ποὺ ὀφείλουν νὰ ἐκτελοῦν, ἔστω καὶ ἂν χρειαστῆ νὰ πάσχουν καὶ νὰ βασανίζονται. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξῆς: Θὰ γίνη ἢ ἐκτέλεση τόσων βασανιστικῶν χορῶν, ὅσες καὶ οἱ προσκλήσεις, τὰ ἐγκαλέσματα, ποὺ θὰ τὰ προκαλέσῃ πάνω τους ἢ ἐπίμονη κυριαρχία τῆς μελαγχολικῆς λαϊκῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσική πρέπει νὰ παίζη διαρκῶς. Ἀποτελεῖ ἀδιάκοπη πρόσκληση πρὸς ὅλους καὶ ὅλες. Ἐνα τρυπάνι ποὺ τριβελίζει διαρκῶς τ' αὐτιά, ἀσταμάτητη ὑπόμνηση τοῦ χρέους ὅλων γιὰ τὴν ὑποχρεωτικὴ συμμετοχὴ τους στὸν παράδοξο ὅσο καὶ ἑξαλλοῦν ἐκεῖνο χορὸ. Ὅποιος κάθε τόσο δὲν ἀντέχει ἤρεμος νὰ τὴν ἀκούη, θὰ ξεπηδήσῃ ὄρθιος καὶ θ' ἀρχίσῃ νὰ κινιέται σύμφωνα μὲ τὸ ρυθμὸ της. Θὰ τὸ κάμῃ τοῦτο, θέλει δὲ θέλει. Ἄν καμιά φορὰ νοιώθῃ νὰ εἶναι πολὺ κουρασμένος ἢ ἂν γιὰ ὁποιοσδήποτε λόγους κάποιος Ἀναστενάγης συγκρατιέται μὴ θέλοντας ν' ἀρχίσῃ ἢ νὰ ξαναρχίσῃ τόσο γρήγορα τὸ χορὸ, τότε μπορεῖ ὁ συγκρατημὸς αὐτὸς νὰ κερδίσῃ χρόνον, μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ ξεσπάσῃ κάποτε σὲ ξαφνικὴ ἀλλὰ τότε ἰσχυρότερη ἐκδήλωσιν. Ἀπότομο «ἐγκάλεσμα». Ὁ Ἀναστενάγης, καθιστὸς κατάχαμα στὸ πάτωμα ὅπως βρῖσκειται, ἀρχίζει ξαφνικὰ νὰ τρέμῃ καὶ νὰ κουνᾷ σπασμωδικὰ, ὀρμητικὰ καὶ τιναχτὰ, κεφάλι ἢ καὶ κορμὶ ὀλόκληρο ὑπακούοντας στὸ ρυθμὸ. Τί βροντερὴ μουσικὴ εἶναι αὕτη, καὶ πόσο καταπονεῖ τ' αὐτιά ὀλωνῶν καὶ τὰ κάνει νὰ βουίζουν καὶ τὴν ὥρα ἐκεῖνη καὶ γιὰ πολλὰς ὥρες ἔπειτα, καθένας μπορεῖ νὰ τὸ φανταστῆ ἀρκεῖ νὰ σκεφτῆ ἓνα μικρὸ δωμάτιο, μὲ μιὰ μικρὴ πόρτα καὶ ἓνα μικρὸ παραθυράκι, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων φράζουν τὴν ἑξοδο, καὶ ἐκεῖ, ἀνάμεσα σὲ ὅλους, νὰ κυριαρχοῦν ἢ λύρα ποὺ στριγγλίζει μὲ τὴν ὀξεῖα φωνή της καὶ τὸ πελώριο τούμπανο, τὸ νταούλι, ποὺ χτυπιέται ἀκατάπαυτα, δυνατὰ, μὲ ἑξαλλῆ μανία!). Στὸ ἀπότομο ὅμως «ἐγκάλεσμα» ἢ κατὰ

λες φορὲς καίγονται. Ὁ ἀρχιαναστενάγης λέγει ἐκεῖ ὅτι, ὅπως καὶ ὅλοι μας οἱ ἄλλοι, δὲν μπορεῖ νὰ πιάσῃ ὄχι ἓνα ἀναμμένο κάρβουνο ἀλλ' οὔτε ἓνα ἀναμμένο τσιγάρο. «*Ἄμα ὅμως μὲ διατάζει, μ' ἐγκαλέσει (ὁ Ἅγιος), γίνομαι ἀλλιότικος*».

1) Ἐδῶ πραγματικὰ ταιριάζει νὰ παραβληθῆ μὲ τὸ βροντερὸ νταούλι τῆς Ἀναστενάρικης λατρείας τὸ ἀρχαῖο τύμπανο τῆς ἀρχαίας ὀργιαστικῆς λατρείας, ὅπως μᾶς τὸ περιγράφει ὁ Αἰσχύλος στὸ ἴδιο ἀπόσπασμα τῶν «Ἡδωνῶν» (Fragm. 57) ποὺ ἀνα-

σταση τοῦ Ἀναστενάρη εἶναι ἀπὸ τις ἐντονώτερες καὶ ἀπὸ τις τραγικώτερες μορφές ἐκστασιασμοῦ. Εἶναι σὰ νὰ δέρονται καὶ νὰ χτυπιέται, τόσο πολὺ βασανίζεται. «Τὸν ἔχει πιάσει ὁ Ἅγιος». Τὸν ἔχει πιάσει, χρησιμοποιώντας τὴν ἀσφαλτὴ λαβὴ τῆς μουσικῆς του. Τὸ ἀναπόφευκτο σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ἀποτέλεσμα εἶναι : Θέλησε ὁ θνητὸς ν' ἀρνηθῆ ἢ ν' ἀναβάλλη κρατώντας οὐσιαστικὰ ἀνευλαβῆ σιάση ἀκαιροῦς ἀποχῆς. Ἴδου ὅμως παντοδύναμος ὁ Ἅγιος ποὺ κυριαρχεῖ καὶ ποὺ μαστιγώνει τὸ φταίχτη μὲ τὸ ἀνελέητο, τὸ ἀσταμάτητο μαστίγιό τῆς φοβερῆς μουσικῆς του.

Τίς στιγμὲς ἐκεῖνες τοῦ ἔντονου χοροῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ διαρκέσῃ δέκα λεπτὰ ἀλλὰ καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ κρατήσῃ γιὰ τὸ ἴδιο ἄτομο συνεχιστὰ μιὰ ἢ καὶ δυὸ ὥρες, ὁ χορευτὴς δὲ χορεύει ἀλλὰ πάσχει. Πιστεύω ὅτι στὸ βῆθος σίγουρα θὰ προτιμοῦσε νὰ ἀκουγε τὴ μουσικὴ νὰ σταματῆ, γιὰ νὰ μπορέσῃ κι' αὐτὸς ἐπὶ τέλους νὰ πάψῃ τὸ μαρτύριο τοῦ χοροῦ. Ἀλλὰ ἡ μουσικὴ κρατᾶει, πάντοτε ἔντονη καὶ πάντοτε ἀπαιτητικὴ, ἀχόρταγη γιὰ νέα θύματα ἢ γιὰ νέες ὑποτροπὲς τῶν ἀρχικῶν θυμάτων. Καὶ ἔτσι ὁ χορευτὴς ὀφείλει νὰ ἐξακολουθῆ νὰ ξεπληρώνη τὴν ὀφειλή, ὀδυνηρὰ ἐξαγοράζοντας τὸν καθαρό, τὸν ἀτομικὸ του καὶ τῆς κοινότητάς του ποὺ τῆς εἶναι τώρα, στὴν προσπάθεια τοῦ γενικοῦ καθαρμοῦ, ὁ συμβολικὸς ἐκπρόσωπός της. Ὑπάρχουν στιγμὲς ποὺ μερικὲς Ἀναστενάρισσες δὲν ἀντέχουν πιά νὰ χορεύουν, ἔχουν ἀληθινὰ ἀπαυδῆσει, ὅμως δὲν ἀντέχουν οὔτε καὶ νὰ σταματήσουν καὶ νὰ δείχουν ἀδιάφορες μπροστὰ σὲ τοῦτο τὸ ἔντονο «ἐγκάλεσμα» τῆς μουσικῆς. Μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ πέφτουν μισολιπόθυμες, ὥστόσο ὅμως καὶ τότε συνεχίζουν τὴ ρυθμικὴ κίνηση ἢ ἔστω τοὺς ρυθμικοὺς σπασμοὺς τοῦ κορμιοῦ ! Σὲ κάποιες τέτοιες σκηνές, ἢ λίγο πρὶν, πρόσεξα ὅτι μερικὲς Ἀναστενάρισσες — πλάϊ στὰ ἀρχικὰ καὶ τὰ γνωστὰ ξεφωνητὰ « ἔχ, ἔχ » ποὺ μαρτυροῦν μᾶλλον ἐνθουσιώδη συμμετοχὴ τοῦ ἀτόμου στὸ χορὸ, — τώρα ἀφήνουν αὐθόρμητα νὰ τοὺς ξεφεύγουν καὶ κάποιες ἄλλες φράσεις, δηλωτικὲς τῆς ψυχικῆς τους ἀπόγνωσης τίς στιγμὲς τοῦτες. Ἄκουσα π.χ. κατ' ἐπανάληψη, σὲ τέτοιες ἔντονες στιγμὲς, νὰ βγαίνει σὰν παράπονο γεμάτο ἀπελπισία ἢ φράση : « Ἄχ, ἄχ, μαγνούλα μου, νᾶξερες τὸν καημό μου ! »

Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι λοιπὸν χορὸς γιὰ κέφι. Ὅλα αὐτὰ εἶναι πράγματι «καημός», εἶναι μαρτύριο μὲ τὸ ὁποῖο κάθε φορὰ ἐξαγοράζεται ἡ κατοπινὴ ἡρεμία τῆς ψυχῆς. Μιὰ ἐξαγορὰ ὅμως ἐντελῶς προσωρινή. Γιατὶ συνήθως μετὰ δυὸ - τρεῖς - τέσσερους ἄλλους χοροὺς ἄλλων Ἀναστενάρηδων, τὸ ἴδιο ἄτομο ξαναβρίσκει πάλι ἔντονη μέσα του τὴ νέα ἐπίδραση τῆς ἐπίμονης μουσικῆς. Ὁ ρόλος τῆς ἀσταμάτητης μουσικῆς εἶναι στὰ Ἀναστενάγια ἀποκαλυπτικός, διότι ἡ μουσικὴ εἶναι ἀπαιτητικὴ καὶ ἐκβιάζει τὸ ἄτομο πρὸς ὄλο-

φέραμε πρὶν, στὴ σημ. 3. «Τυπᾶνου δ' εἰκῶν ὡστ' ὑπογαίου βροντῆς φέρεται βαρυνταρβῆς». Βλέπε σχετικὰ Ἄρχ. Θεολ. Θεο. 11, 49.

κλήρωση τοῦ καθαρμοῦ του. Μὲ τὸν τρόπο τοῦτο, νέο γίνεται «ἐγκάλεσμα» γιὰ νέο βασανισμό, σωματικὸ καὶ ψυχικόν.

Οἱ ἄλλοι γύρω, τὰ ἄλλα μέλη τοῦ θιάσου, παρακολουθοῦν σιωπηλοί, μὲ ἔγνοια, μὲ στοργή. Νοιώθουν ὅτι ἦρθε καὶ πάλι ἡ σειρά τοῦ αἰτόμου ἐκείνου, τοῦ συμμαρτυρῶς των, ὅτι καὶ πάλι ἐκλήθη νὰ ἐκτελέσῃ ξανὰ τὸν ἀπαραίτητο ἄθλο. Ὅσο διαρκεῖ τοῦτο, αὐτοὶ ὅλοι ἐδῶ, οἱ τῶρα ψύχραιμοι, παραμένουν εὐνοϊκὰ διατεθειμένοι πρὸς τὸν πάσχοντα χορευτὴν, ὥστίσο ὅμως παραμένουν οὐδέτεροι θεατές, ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει συχνὰ καὶ στὶς ἀρχαῖες τραγωδίαις, ὅπου ὁ χορὸς παραστέκει φιλικὰ, μὰ ὁ πρωταγωνιστὴς δρᾷ καὶ πάσχει οὐσιαστικὰ ἀβοήθητος, καὶ ἄς τὸν παραστέκη πολυπληθὴς χορὸς φιλικῶν προσώπων. Τὸ μόνο ποὺ οἱ ἄλλοι Ἀναστενάρηδες μποροῦνε καὶ ποὺ ὀφείλουν σὲ τέτοιαις περιστάσεις νὰ τοῦ προσφέρουν εἶναι ἡ κάποια συμπαράσταση σὲ δευτερώτερες, ἄρα ἀσήμαντες, ἐκδηλώσεις. Κάποια γυναίκα π. χ. θὰ σκουπίξῃ ποῦ καὶ ποῦ τὸν ἄφθονο ἵδρωτα τῆς Ἀναστενάρισσας ποὺ χορεύει, ἐνῶ ἡ χορεύουσα, μὲ τὰ ἡμίκλειστα μάτια καὶ τοὺς συχνὰ ἀναποδογυρισμένους βολβούς της, φαίνεται σὰ νὰ μὴν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ βροντερὴ μουσικὴ τῆ σέρνει, ἀκούσιον αἰχμάλωτό της, πρὸς τὸ χρέος. Ὅ,τι ὅμως καὶ νὰ πάσχη κάθε φορὰ ὁ ἕνας, — καὶ εἶδα πολλοὺς τους, σὲ ἐναλλασσόμενη ἐκάστοτε σειρά προσώπων, νὰ πάσχουν ὡς τὸ σημεῖο ποὺ πάρα πολὺ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, οἱ ξένοι τοῦ θιάσου, νὰ τοὺς λυπούμαστε, — οἱ ἄλλοι Ἀναστενάρηδες ποτέ τους δὲν ἐπεμβαίνουν γιὰ νὰ τὸν συγκρατήσουν ἀπὸ τὸ δαιμονικὸ του χοροῦ. Ὁ χορευτὴς, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἄκυρη ἡ προσπάθειά του ὀφείλει — ὅπως καὶ στοὺς ἀγῶνες — νὰ μείνῃ ἀβοήθητος μέχρι τέλους, νὰ ἐξοφλήσῃ ὅλο τὸ χρέος τῆς στιγμῆς καὶ νὰ ξανάβρῃ τὴν ἡρεμία, τὴν ἄλλωστε πρόσκαιρη τούτῃ ἡρεμία. Πρόσκαιρη, γιὰτὶ δὲ θ' ἀογήσῃ καὶ νέο ἐγκάλεσμα.

Μόλις ὁ ἐγκαλεσμένος Ἀναστενάρης πλησιαίξῃ νὰ τελειώσῃ τὸ χορὸ του, τότε ὅλα δείχνουν σὰ νὰ συνέρχεται, σὰ νὰ ἐπανερχεται στὴν κανονικὴ ζωὴ ἀπ' ὅπου ἔλειψε διάστημα γι' αὐτὸν ἀπροσμέτρητο. Εἶναι σὰν γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ὥρα τούτῃ νὰ ξαναντικρύξῃ τὸν κόσμον ἢ, τουλάχιστο, τὸ γύρω του κόσμον. Ἀσφαλῶς γιὰ ἕναν τέτοιο λόγο αἰσθάνεται καὶ τὴν ἀνάγκη κάθε φορὰ, στὸ τέλος κάθε χοροῦ του, νὰ καλησπερίξῃ τοὺς γύρω συντρόφους του, σὰ νὰ τοὺς βλέπῃ γιὰ πρώτη ἀπόψε φορὰ καὶ σὰ νὰ μὴν ἦταν πρὶν μαζί τους, σὰ νὰ μὴν ἦταν ἕνας ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τῆς ἀποψινῆς συντροφιάς. Συμβαίνει πράγματι, ὕστερα ἀπὸ κάθε χορὸ, κάθε χορευτὴς νὰ τελειώνῃ μὲ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴ κατακλείδα : Μόλις ἀρχίζει νὰ δείχνῃ πὼς ὁ χορὸς του γίνεται πιὸ στρωτὸς καὶ πὼς τελικὰ συνέρχεται καὶ θὰ ἡρεμήσῃ, μόλις διακρίνει τι ἀκριβῶς γίνεται γύρω του, τὸ πρῶτο μέλημά του, ἀπαραίτητο καὶ τυπικόν, εἶναι ὅτι μὲ μεγάλην εὐλάβεια θὰ ζυγώσῃ πρὸς τὴ γωνιά ὅπου στέκουν οἱ εἰκόνες φωτισμένες ἀπὸ τὶς μεγάλες λαμπάδες, ὅτι θὰ τὶς ἀσπαστῇ μὲ κατάνυξῃ, καὶ ὅτι ὕστερα θὰ στραφῇ πρὸς τὸ μέρος τῶν ἄλλων Ἀναστε-

νάρηδων καὶ θὰ τοὺς χαιρετήση λέγοντας πάντα τὸν ἐξῆς τυπικὸ χαιρετισμό : « Καλησπέρα σας ! ». Ἡ ἴδια τυπικὴ πορεία τοῦ εὐλαβικοῦ ἀσπασμοῦ πρῶτα καὶ τοῦ χαιρετισμοῦ ὕστερα πρὸς τοὺς ἄλλους συμβαίνει καὶ ὅταν θὰ πρωτοῦρθη κάποιος Ἀναστενάρης στὴ συγκέντρωσή τους. Γιατὶ ὅμως ὁ χορευτὴς κάνει τὸ ἴδιο ; Διότι τώρα δείχνει σὰ νὰ γυρίζη ἀπὸ ἄλλους κόσμους καὶ σὰ νὰ πρωτομπαίνει ἀπόψε, τὴν ὥρα τούτη, στὸ κονάκι τοῦ Ἀρχιαναστενάρη. Ὑστερα ἀπὸ τὸ χαιρετισμὸ ζυγώνει καὶ κάθεται χάμω, μαζί με ὄλους τοὺς ἄλλους, ἀμίλητος ἀλλὰ καὶ ἤρεμος ὅτι ἐξόφλησε ἕνα ἱερὸ χρέος. Οἱ ἄλλοι γύρω του, οἱ σύντροφοί του τοῦ θιάσου, τὸν προσβλέπουν μελαγχολικὰ ἀλλὰ καὶ μετὴ συμπάθεια καὶ τὴν ἱκανοποίηση πὼς φάνηκεν ἄξιος, πὼς ξεπέρασε τὴ δοκιμασίαν τῆς στιγμῆς, καὶ πὼς μπορεῖ τώρα νὰ ἔχη ἤρεμη τὴ συνείδησή του ὅτι εἶναι ἐν τάξει ἀπέναντι τοῦ ἀπαιτητικοῦ των Ἀγίου¹).

Ἡ μουσικὴ ὥστόσο συνεχίζει νὰ κυριαρχῆ, γεμίζοντας ὅλο τὸ χῶρο καὶ ξεκουφαίνοντας ὄλους. Κάποιοι ἄλλοι ἐξακολουθοῦν νὰ «χορεύουν», ὅπως καὶ ἄλλοι πάλι δὲ θὰ λείψουν νὰ ξεσηκώνωνται κάθε τόσο, ἀπὸ τὸ ἀπόγεμα τῆς παραμονῆς ὡς τὰ βαθειὰ μεσάνυχτα καὶ ἀπὸ τὸ μεσημέρι τῆς ἄλλης μέρας ὡς γύρω στὸ ἡλιοβασίλεμα ὅποτε θὰ ξεκινήσουνε, πάντα μετὴ μουσικὴ μπροστά, πρὸς τὸ μέρος ὅπου καρτεράει ἡ ἀχόρταγη φωτιά, ἡ δεύτερη τραγικὴ φάση τῆς ὅλης δοκιμασίας²).

Τις μακρὲς ὥρες τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς ἢ καὶ τὴν ἐπομένη, πρὶν ἀπὸ τὴ φωτιά, ἡ μουσικὴ δυναστεύει τὰ πάντα μετὴ τρόπο ἀπάνθρωπο. Οἱ Ἀναστενάρηδες γίνεται φανερό πὼς δὲν διευθύνουν τότε τὸν ἑαυτὸ τους. Ἀνήκουν στὸν Ἅγιο. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι πού ἐπιτάσσει. Ἐκεῖνοι δὲν ξέρουνε τί θὰ γίνῃ. Τοὺς ρωτᾷ καὶ ἀπαντοῦν : « Ὅ,τι θὰ εἰπῆ ὁ Ἅγιος. Ὅταν θὰ διατάξῃ ὁ Ἅγιος ». Αὐτὸς εἶναι πού ρυθμίζει τὰ πάντα, σήμερον μετὴ γοητεία τῆς μουσικῆς, αὐριο μετὴ τὸν πόθο, μετὴ τὴ λαχτάρα, νὰ μποῦνε στὴ φωτιά, ὅχι τόσο γιὰ νὰ πατήσουν αὐτοί, ὅσο, καθὼς νομίζω, γιὰ νὰ καταφέρουνε καὶ ἐφέτος νὰ περάσουν μέσα ἀπὸ τὴν πυρὰ ἀβλαβοὶ καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ

1) Ἐδῶ πρέπει νὰ συγκρίνουμε καὶ νὰ ἐννοήσουμε τὴν ἀρχαία πληροφορίαν πού μᾶς δίνει ὁ Πλάτων (*Φαῖδρος* 244 α καὶ d—e) : « νῦν δὲ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν γίνεται διὰ μανίας, θείας μέντοι δόσει δεδομένης... ἀλλὰ μὴ νόσων γε καὶ πόνων τῶν μεγίστων, ἃ δὴ παλαιῶν ἐκ μηνιμάτων ποθὲν ἐν τισὶ τῶν γενῶν ἦν, μανία ἐγγενομένη καὶ προφητεύσασα, οἷς ἔδει ἀπαλλαγὴν ἠῦρετο, καταφυγούσα πρὸς θεῶν εὐχὰς τε καὶ λατρείας, ὅθεν δὴ καθαρῶν τε καὶ τελετῶν τυχοῦσα ἐξάντη ἐποίησε τὸν ἑαυτῆς ἔχοντα πρὸς τε τὸν παρόντα καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον, λύσιν τῶ ὀρθῶς μανέντι τε καὶ κατασχομένῳ τῶν παρόντων κακῶν εὐρομένη ».

2) Μέσα στὴν ἀγωνία, τὴν ἐπίπονη καὶ πολύωρη, ἔρχεται κάποια στιγμή πού οἱ Ἀναστενάρηδες λαχταροῦνε νὰ μποῦνε στὴ φωτιά, γιὰ νὰ ἀποκορυφωθῇ ἀλλὰ καὶ κάποτε νὰ λήξῃ ἡ δοκιμασία. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἔμμετρη προσταγὴ πού σὲ τέτοια στιγμή ἔδωσε τραγουδιστὰ μιὰ Ἀναστενάρισσα (βλ. *Ἀρχ. Θεσ.* 15, 314).

Ἄναψε, κόσμε, τὴ φωτιά νὰ μπῆ ὁ Κωσταντῖνος.

ιερὲς εἰκόνες, μαρτυρική ὄρδαλία ποὺ προσεπικυρώνει τὸ ἀναμάρτητο αὐτῶν ποὺ τὶς μεταφέρουν. Κρατώντας τὶς εἰκόνες ἢ τὰ ἱερὰ μαντήλια ἢ τὶς «πο. διές» τῶν εἰκόνων οἱ Ἀναστενάρηδες δὲ νομίζω νὰ παίρνουν ἀπ' αὐτὲς δύναμη στὸ ἔργο τους. Ἴσως πιθανώτερο εἶναι νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι, μὲ τὸ ἐγχεῖρημά τους νὰ διαβοῦν πολλὲς φορὲς τὴ φωτιά, ἀποδεικνύουν ὅτι πράγματι εἶναι καθαροί, ἄγνοί, καὶ ὅτι τοὺς ἀξίζει καὶ ἡ νίκη καὶ ἡ τιμὴ νὰ κρατοῦν καὶ νὰ μεταφέρουν μέσα ἀπὸ τὴ φωτιά τὰ ἱερὰ των σύμβολα. Πρὶν ἀπὸ τὶς γιορτὲς αὐτὲς μερικοὶ τους πληροφορήθηκα ὅτι νηστεύουν καὶ καρτεροῦνε τὴ γιορτὴ μὲ σχετικὴ ἀγωνία καὶ μὲ σιωπηλὴ ἐγκαρτέρηση. Τώρα, ὅταν θὰ κατορθώσουν ἄβλαβοὶ νὰ περνοῦν πολλὲς φορὲς πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά, μὲ τοῦτο ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος πραγματοποιήσαν τοῦ Ἁγίου των τὴν ἐπιθυμία καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔδειξαν ἔμπρακτα πὼς ὑπῆρξαν ἀντάξια σκεύη τῆς ἐκλογῆς του.

Ἄν δὲν κατορθώσουνε τελικὰ νὰ σβήσουν ὅλη τὴ φωτιά καὶ νὰ τὴν κάνουν σιγά, πατώντας συνέχεια πάνω στὰ κάρβουνά της, τότε ἀλεπισία καὶ θλίψη ἄφατη κατέχει ὅλους. Ἄν ὅμως τελικὰ τὴ σβήσουν, γενικὴ ἱκανοποίηση ἀκολουθεῖ. Ὅλοι τότε, μὲ ρυθμὸ πανηγυρικῆς πομπῆς, ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν τόπο τῆς πυρᾶς καὶ ἔρχονται ξανά πρὸς τὸ «κονάκι». Τότε, ἔξω ἐκεῖ, τὸ πλῆθος γύρω, βουβὸ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή, στήνει κύκλιο χορὸ, καὶ ὁ ρυθμὸς μουσικῆς καὶ τραγουδιοῦ παίρνει τώρα τόνο θριαμβικόν. Ἐορτάζουν τὰ ἐπινίκια, καὶ μὲ τὸ δίκιο τους. Ἐπειτα, μέσα σὲ δυνατὴ ἠρωϊκὴ μουσικὴ μὲ τόνους πανηγυρικοὺς, ἀποθέτουν τὶς εἰκόνες, τὶς θαυματουργὰς Χάρες, μέσα στὶς θῆκες τους. Γενικὴ ἱκανοποίησι ἀπλώνεται παντοῦ. Ὁ Ἅγιος εἶναι ἐφέτος εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸ θίασο τῶν πιστῶν του. Ὅσο γιὰ κείνους, τώρα μποροῦνε νὰ χαίρωνται, γαληνεμένοι καὶ περήφανοι, γιατί κατόρθωσαν καὶ ἐφέτος νὰ φανοῦν ἀντάξιοι στὴν προτίμησή του καὶ νὰ ἐξοφλήσουν μὲ τόση ἐπιτυχία τὸ μέγα καὶ ἱερὸ χρέος τῆς ὀδυνηρῆς ὀφειλῆς. Κέρδισαν ἔτσι τὸν ἀπαραίτητο καθαρισμό, ὅχι μόνον τὸν δικό τους ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς κοινωνίας τους. Οἱ ἀρρώστειες καὶ ὅλες οἱ ἄλλες συμφορὲς ἔχουν διωχτῆ πιά ἀπὸ τὸ χωριό τους. Τὸ ἄστατο μέλλον μποροῦνε τώρα νὰ τὸ ἀτενίζουν μὲ δικαιολογημένη αἰσιοδοξία !

Γ' ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΗΔΩΝ ¹⁾

Ὄταν ξεκινήσαμε με τὸν ἀκούραστο ἐρευνητὴ τῆς θρακικῆς ἱστορίας καὶ ζωῆς, τὸν κύριον Πολύδωρο Παπαχριστοδοῦλου, γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὶς γιορτὲς τῶν Ἀναστενάρηδων στὸ χωριὸ Ἁγία Ἐλένη τῶν Σερρών, ἐκτὸς

Οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἐλένη. Οἱ παλοῦδες.

ἀπὸ τὴν κοινὴ περιέργεια νὰ δοῦμε τὰ ἔθιμα αὐτά, εἶχαμε καὶ ὠρισμένη προοπτικὴ : νὰ ἐξετάσουμε δηλαδὴ ἰδιαίτερα τὶς εἰκόνες ποὺ κρατοῦν οἱ Ἀναστενάρηδες, ὅταν χορεύουν. Εἶχαμε διαβάσει στὸ σχετικὸ βιβλίο τοῦ κα-

1) Σημ. Τὶς φωτογραφίες εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μᾶς παραχωρήσῃ ὁ κ. G. Violon, Παρισινὸς καλλιτέχνης φωτορεπόρτερ.

θηγητῆ Κ. Ρωμαίου¹⁾ ὅτι θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ἐξεταστοῦν οἱ εἰκόνες αὐτές, γιατί οἱ «παπποῦδες», ὅπως ὀνομάζουσι τῆς εἰκόνες τους οἱ Ἀναστενάρηδες, εἶναι παμπάλαιες καὶ αὐτὸ τὸ συμπεραίνουσι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔχουσι ἐπάνω γράμματα πού δὲν διαβάζονται.

Ὅπως εἶχαμε καὶ ἄλλοτε ἀσχοληθῆ μετὰ τὸ θέμα εἰκόνων τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, πού συνοδεύονται ἀπὸ ἐπιγραφή μὴ ἀναγνώσιμη²⁾ ἐλπίζαμε νὰ βροῦμε στὶς εἰκόνες τῶν Ἀναστενάρηδων ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον τους δὲν εἶναι καθόλου ἀρχαιολογικό. Ὅπως τοῦλάχιστον

Οἱ εἰκόνες μετὰ τὰ τάματα.

στον εἶδαμε, εἶναι ὅλες ζωγραφισμένες τὰ τελευταῖα χρόνια μετὰ πολὺ χονδροειδῆ τρόπο. Δὲν ἔχουσι ἐπιγραφές πού δὲν διαβάζονται καὶ μόνον οἱ μετάλλινες ἐπενδύσεις ἔχουσι χρονολογίες κάπως παλιές, δηλ. ἡ παλιότερη εἶναι τοῦ 1833. Στὶς διαστάσεις εἶναι περίπου ὅλες ὅμοιες καὶ εἶδα τὶς δύο τοῦ χωριοῦ Ἁγία Ἑλένη καὶ δύο τοῦ Λαγκαδά. Εἶναι 0,40X0,30 καὶ ἔχουσι στὸ κέντρο τῆς βάσης μιὰ λαβὴ 0,10. Εἰκονίζουν τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο καὶ τὴν Ἁγία Ἑλένη ὄρθιους, δλοσώματους, νὰ κρατοῦν στὴ μέση τὸ σταυρό. Ἡ εἰκόνα ἔχει συνήθως μετάλλινον πλαίσιο σκαλιστό καὶ σκεπάζει τὸ τρίτο σχεδὸν τοῦ κάτω μέρους τῆς καὶ ἐνώνεται πάνω ἀπὸ τὸν ζωγραφισμένο σταυρό μετὰ μετάλλινον ἐπίσης σταυρό, ἐνῶ ἡ ῥάχη τῆς εἰκόνος σκεπάζεται ὀλόκληρη μετὰ μετάλλινον ἐπένδυση. Πάνω στὸ μετάλλινον σταυρὸ ἀνάγλυφος ὁ Ἐσταυρωμένος. Ἀπὸ τὸ πλαίσιο, ὅπου εἶναι σκαλισμένα διάφορα διακοσμητικὰ σχέδια, ἡ ἄμπελος, σταυροί, ἀπεικόνιση ἐσωτερικοῦ ἐκκλησίας καὶ οἱ ἅγ. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη σὲ μιὰν εἰκόνα καὶ ἄλλα, κρέμονται ἀπὸ ἀλυσίδα ἀφιερώματα ἀσημένια, μικρὰ κουδουνάκια καὶ χρωματιστὰ μαντήλια. Στὰ πλαίσια διάβασα ἐπίσης ὀνόματα δωρητῶν καὶ χρονολογίες (ἡ παλιότερη εἶναι τοῦ 1833 καὶ ἡ νεώτερη τοῦ 1898). Ὀλόκληρη ἡ εἰκόνα εἶναι τοποθε-

1) C. Romainos, Cultes populaires de la Thrace.

2) Κανίσκιον Φαίδωνι Κουκουλέ 1953 σ. 508—518.

τημένη μέσα σὲ ἓνα εἶδος ὑφασμάτινης σακκούλας, τῆς «ποδιάς»¹⁾, ποὺ εἶναι ἀνοιχτὴ μπροστὰ ἔτσι, ὥστε νὰ φαίνεται μόνον ἡ παράσταση τῶν δύο ἀγίων (εἰκ. I). Οἱ εἰκόνες αὐτὲς εἶναι ὁ μεγάλος θησαυρὸς τῶν Ἀναστενάρηδων. Σ' αὐτὲς κρύβεται ἡ δύναμή τους γιατί εἶναι ἡ κληρονομιά ποὺ τοὺς ἄφισε ὁ Κωνσταντῖνος. Σύμφωνα μὲ τὴ διήγησή τους τὸ ἐσωτερικὸ τῶν εἰκόνων εἶναι παλιό. Ὄταν, μὲ τὸν καιρὸ, ἡ εἰκόνα πάει νὰ σβῆση, τὴν ξύνουν. Φυλάνε τὰ πολύτιμα ὑπολείμματα ποὺ ἔχουν μαγικὴ εὐεργετικὴ δύναμη. Πάνω στὸ παλιὸ πανὶ κολλοῦν καινούργιο καὶ στρωμα ἀπὸ γύψο γιὰ νὰ ζωγραφίσουν τὴ νέα εἰκόνα. Ἔτσι οἱ εἰκόνες ἔχουν σχετικὸ πάχος.

Αὐτὲς τὶς εἰκόνες ἀρπάζουν οἱ Ἀναστενάρηδες, ὅταν θερμανθοῦν ἀπὸ

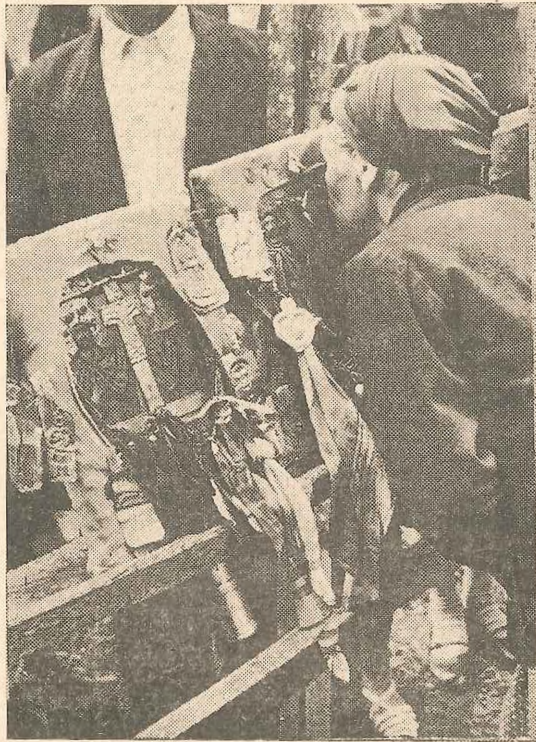

Οἱ εἰκόνες στὸ εἰκονοστάσι τοῦ Λαγκαδά,

τοὺς ἤχους τῶν νταουλιῶν καὶ νοιώσουν μέσα τους τὴν παρορμητικὴ δύναμη γιὰ νὰ χορέψουν. Κρατοῦν τὴν εἰκόνα ἄλλοτε ἀγκαλιασμένη μὲ τὰ δύο χέρια πάνω στὸ στήθος τους, ἄλλοτε μόνο ἀπὸ τὴ λαβὴ καὶ τὴν κουνοῦν πάνω, κάτω καὶ στὰ πλάγια, σὲ σχῆμα σταυροῦ, τὴν πλησιάζουν, ἐνῶ χορεύουν, στὰ πρόσωπα τῶν γύρω θεατῶν, γιὰ νὰ τὴν προσκυνήσουν. Ἡ εἰκόνα εἶναι ὁ ὁδηγὸς ποὺ τοὺς δείχνει τὸ δρόμο, ποὺ τοὺς τραβάει, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νὰ χορέψουν, πάνω στὴ φωτιά ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ χορὸ καὶ νὰ τὴν βάλουν ἤσυχα - ἤσυχα στὴ θέση της. Καὶ ἐπειδὴ οἱ εἰκόνες εἶναι λίγες καὶ δὲν ἀρκοῦν γιὰ ὅλους τοὺς Ἀναστενάρηδες οἱ ὑπόλοιποι κρατοῦν ἐνῶ χορεύουν ἓνα μαντήλι—τὰ ἀμανέτια—ἢ ἓνα θυμιατήρι ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀκουμποῦν πάνω στὶς εἰκόνες. Ἡ δύναμη εἶναι ἡ ἴδια.

1) Βλ. Παράδοση ποδιάς, Π. Παπαχριστοδούλου Ἀρχ. Θεσ. τ. ΙΗ'.

Οἱ Ἀναστενάρηδες ἔχουν ἄπειρο σεβασμὸ γιὰ τὶς εἰκόνες τους. Στὴν Ἁγία Ἐλένη, ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ ἔκρινε σκόπιμο νὰ πάρη στὴν ἐκκλησία ¹⁾ καὶ νὰ τοποθετήσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, σὲ ἰδιαίτερο ράφι, τὶς εἰκόνες τῶν Ἀναστενάρηδων. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ οἱ κάτοικοι τῆς περιφέρειας, ἀντὶ νὰ προστρέχουν στὴν ἐκκλησία, πῆγαιναν στὰ «κονάκια», ὅπου βρίσκονταν οἱ θαυματουργές εἰκόνες. Ἔτσι τῶρα οἱ Ἀναστενάρηδες τὶς παίρνουν στὸ κονάκι τους μόνον τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς.

Προσκύνηση εἰκόνων.

Ὅταν ξαναθυμηθῶ τοὺς φανατικούς αὐτούς, ποὺ κατώρθωσαν νὰ διατηροῦν μέχρι σήμερα παμπάλαιες μορφές λατρείας μὲ ἐνθουσιαστικὸ χορὸ, πυρροβασία καὶ θυσίες ζώων σὲ μιὰ καταπληκτικὰ παράλογη συνένωση μὲ τὴ χριστιανικὴ λατρεία, μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ὁ θρῆνος τοῦ ἀναστενάρη Γιαβάση γιὰ τὸν χαμένο του θησαυρό, τὶς εἰκόνες. Ἦταν 5 ἡ ὥρα, ἀπόγεμα τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς καὶ βρισκόμαστε στὸ «κονάκι». Στὸν τοῖχο ἓνα ράφι

1) Κατ' ἐντολή τοῦ μητροπολίτη Σερρών.

μὲ διάφορα εἰκονίσματα, καντήλι, θυμιατήρια καὶ ἀδειανὴ ἢ θέση τῶν «παππούδων». Τὶς εἰκόνες αὐτὲς θὰ τίς φέρνανε ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ὕστερα ἀπὸ τὸν ἑσπερινό. Κάτω ἀπὸ τὸ ράφι ἓνα τραπέζι, πάνω στὸ ὁποῖο ἓνα ποτήρι μὲ λουλούδια καὶ ἓνα πιάτο μὲ σιτάρι, ὅπου στηρίζεται μιὰ ἀναμμένη λαμπάδα. Γύρω στὸ δωμάτιο ἓνα μιντέρι καὶ μαξιλάρια. Καθόμαστε σιωπηλοί, γιατί οἱ Ἄναστενάρηδες βρίσκονται σὲ μεγάλη θλίψη.

Ξαφνικὰ σηκώνεται ὁ Γιαβάσης κι' ἀρχίζει νὰ σταυροκοπιέται. Σταυρῶνει χέρια καὶ πόδια, σκύβει καὶ προσκυνάει τὸ ράφι, τὰ ἄγρια γαλάζια του μάτια κλαῖνε μὲ τρομερὴ ἀπόγνωση. Καὶ ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι: «*Ὁ Κωνσταντῖνος θέλει ἐλευθερία γιὰ ὅλο τὸν κόσμον. Τὸ «ἐνθιμο» δὲν γίνεται ἔτσι. Τὰ εἰκονίσματα ἔπρεπε νὰ εἶναι στὸ κονάκι. Ἄφοῦ μᾶς λένε εἰδωλολάτρες, γιατί τὰ δέχτηκαν στὴν ἐκκλησίαν τὰ εἰκονίσματά μας; Γιατί; γιατί; Ὁ Κωνσταντῖνος θέλει τὰ παιδιά του νὰ εἶναι ὅλα ἐλεύθερα. Αὐτοὶ ποῦ τὰ φέρανε ὡς ἐδῶ ἦσαν ἄξιοι νὰ τὰ φυλίξουν. Εἴμαστε δούλοι ἄμισθοι ἐμεῖς. Κατασχέθηκε ἡ Θρησκεία καμιά φορὰ; Γιατί μᾶς πῆραν τὰ εἰκονίσματα; Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπεριόριστο. Ἡ δύναμη δὲν πιάνεται, δὲν εἶναι ὕλη. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅταν ἤθελε νὰ πῆ τὸ μυστικὸ τοῦ πολέμου μάζεψε τὴν δωδεκάδα του στὸ κονάκι καὶ ὄχι στὴν ἐκκλησίαν. Δικὰ μας προάματα, «παππούδικα», ποῦ τὰ φέραμε ἀπὸ τόση σκληριά. Γιατί νὰ μᾶς τὰ πάρουν; Ὁ βασιλεὺς εἶναι κλειστός.» «*Ἄγιε Κωνσταντῖνε καὶ ἅγια Σωτήρα μεγαλοδύναμη. Νὰ λυπᾶσαι ὅλον τὸν κόσμον, ὅλους τοὺς φαντάρους, ὅλους τοὺς δούλους. Ὅσα κακὰ κάνουν τόσα καλὰ νὰ τοὺς δίνης. Νὰ τοὺς λυπᾶσαι. Δὲν θυμώνω. Μιλῶ, λέω τὸ παράπονό μου. Τὸ πουλὶ ἦταν στὸ κλουβὶ καὶ πέταξε.*» Κάθεται κι ἀρχίζει νὰ κλαίη μὲ ἀναφυλλητά.*

Ὁ θοῆνος αὐτὸς βγήκε ἀπὸ μιὰ ὀλότελα ξένη μὲ τοὺς συμβιβασμοὺς τῆς σημερινῆς μας ζωῆς συνείδηση, ποῦ πιστεύει μὲ ἀπόλυτη πεποίθηση καὶ ὑπερηφάνεια, ὅτι κατέχει μιὰ δύναμη ποῦ δὲν εἶναι στὸ ὕψος τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Σὰν ὅλους τοὺς φανατικούς, οἱ Ἄναστενάρηδες πιστεύουν ὅτι εἶναι οἱ ἄξιοι καὶ οἱ ἐκλεκτοί, διαλεγμένοι ἀπὸ μιὰν ἀνώτερη δύναμη γιὰ νὰ κάνουν καλὸ στὸν κόσμον. Γιατί εἶναι γνωστὴ ἢ πίστη τους ὅτι ἡ ἐκτέλεση τοῦ ἐθίμου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ πάη καλὰ ἢ σοδεῖα καὶ γενικὰ ἢ χρονιὰ στὸ χωριό. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς περιφέρειας τοὺς σέβονται. Ὅσο γιὰ μᾶς τοὺς ξένους, μᾶς δέχονται μὲ μεγάλη χαρὰ, ὑπερήφανοι, γιατί ἐρχόμαστε ἀπὸ τόσο μακριὰ γιὰ νὰ τοὺς δοῦμε. Δὲν φαίνονται καθόλου νὰ ἐνοχλοῦνται μὲ τὴν περιέργειάν μας, ἀντίθετα ἔχουν ἀπέναντί μας ὕψος σὰν νὰ μᾶς δίνουν ἀπλόχερα ἀπὸ τὴ χάρη ποῦ ὁ Ἅγιος ἔχει φυλάξει γιὰ τοὺς λίγους ἄξιους. Ἀλλὰ στὸ βάθος ἀγωνιοῦν κι' αὐτοί, γιατί στὰ ἄπιστα βλέμματα τῶν διεθνῶν θεατῶν διακρίνουν τὸ κοντινὸ τέλος ἐνὸς ἐθίμου, ποῦ ἂν διατηρήθηκε αἰῶνες, ἦταν, ὡς ἓνα βαθμὸ, γιατί οἱ πιστοὶ του ζοῦσαν, μὲ ἀπόλυτη προσήλωση στὰ προγονικὰ διδάγματα, καθὼς οἱ μακρυνοὶ πρόγονοι.

Δ' ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΜΙΑΣ ΞΕΝΗΣ

"Όταν τὸ 1948, γιὰ πρώτη φορά, μοῦ ὠμίλησαν περὶ τῶν Ἀναστεναρίων ἐνόμισα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀστειότητος εἰς βάρος μου. Ἡ λέξις πυροβασία φέρνει ἀμέσως στὸ νοῦ κάτι ἐξωτικὲς εἰκόνες τῶν Φακίρηδων. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι ὑπάρχει ἓνα κενόν, ἢ μᾶλλον ἓνα χάος ποῦ δὲν μποροῦσε ἡ σκέψις μου νὰ τὸ γεφυρώσῃ. Κατόπιν διάβασα τὰ περισπούδαστα ἄρθρα τοῦ κ. Τανάγρα, καὶ ἔτσι ἀναγκάσθηκα νὰ πάρω τὰ πράγματα περισσότερο στὰ σοβαρά. Μὲ τὸν καινούργιο λοιπὸν

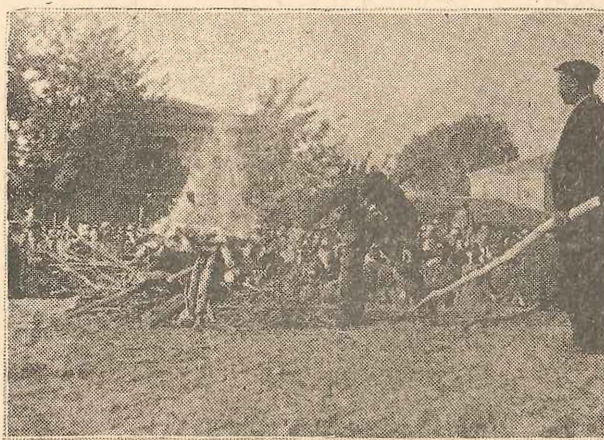
Ὁ ἁγιασμός. Ἀριστερὰ ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου.

αὐτὸν προσανατολισμὸ τῶν σκέψεών μου, ἀπεφάσισα νὰ πάω τὸ ταχύτερο στὸ Λαγκαδᾶ. Δυστυχῶς, ὅμως, «ἄλλαι μὲν βουλαι ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει» καὶ ἔτσι δὲν κατώρθωσα νὰ φθάσω στὸ χωριὸ αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὸ Μάϊο τοῦ 1953! Τὰ παρακάτω εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀφήγησις γεγονότων χωρὶς τὰ προσωπικά μου σχόλια.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγνώρισα τὸν Καθηγ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, ὁ ὁποῖος, μὲ μεγάλη εὐγένεια, μοῦ ἔδωσε νὰ διαβάσω ὅλα τὰ σχετικὰ δικά του καὶ ξένα

Σημ. Ἡ ξένη εἶναι ἡ κ. Ἄννα Ἀντωνιάδου Ἀμερικανίς, γνωστότατη στὸν Ἀθηναϊκὸ κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διπλωματίας. Μὲ φανατισμὸ ἱερὸ ἔχει ἐξελιχθῆ σὲ μιὰ λαογράφου, ποῦ περιτρέχει τοὺς κάμπους τῆς Ἑλλάδος πρὸ παντός τῆς Θράκης, γιὰ ν' ἀπαθανατίξῃ σκηνὲς ἀπὸ τῆ ζωὴ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἶναι πρώτη ποῦ μᾶς ἐχάρισε ἑγχρωμὴ κινηματογραφικὴ ταινία τῶν ἀναστεναρίων, καὶ ἐτοιμάζει ἤδη τῶν Κοκουλιῶν τοῦ Σουφλίου καὶ ἄλλες ἄλλων μερῶν καὶ νέα ταινία τῶν ἀναστεναρίων τοῦ 1954.

δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχείου Θρ. Θεσαυροῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυριώτερος εἶναι ὁ Ἀκαδημ. κ. Κ. Ρωμαῖος. Τὰ διέτρεξα ὅλα αὐτὰ τὰ ἄρθρα μὲ βουλιμία, καὶ φυσικὰ δὲν μποροῦσα νὰ μὴ τὰ πιστέψω. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα, καὶ παρὰ τὸν σεβασμὸν ποὺ πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς γιὰ τὶς γνώμες ὄλων τῶν εἰδικῶν αὐτῶν μελετῶν, ἐξεκίνησα μὲ κάποια μικρὴ δυσπιστία στὸ βάθος τοῦ μυαλοῦ μου. Θυμήθηκα τὶς ἱστορίες τῆς Π. Δ., τοῦ Shadrada, Meshala καὶ Abednego, καὶ ἄλλες, ἀλλὰ αὐτὰ ἔγιναν πρὸ αἰώνων, καὶ ὄχι στὸν 20 αἰῶνα. Καὶ μάλιστα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν σήμερα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς ἐποχῆς ἄνθρωποι, ποὺ νὰ κατέχονται ἀπὸ μιὰ πίστη τόσο ἰσχυρὴ, τόσο ὑποβλητικὴ, ποὺ νὰ τοὺς δίνῃ τὴν ἱκανότητα νὰ βαδίζουν ἐπάνω σὲ ἀναμμένα κάρβουνα, χωρὶς νὰ καίονται ; Ἴσως νὰ ὑπάρχῃ κάποιο μικρὸ τέχνασμα, ποὺ

Συδαύλισμα φωτιάς.

περιμένει ἕναν ξένον ἢ μιὰ ξένη, μὲ τελείως ἀντικειμενικὴ παρατηρητικότητα, γιὰ ν' ἀποκαλυφθῇ καὶ νὰ φανερωθῇ.

Ἐφθασα λοιπὸν στὸ Λαγκαδᾶ καὶ στὸ σπίτι τῆς κ. Μαρούσας Γιαννακοπούλου στὰς 1 1/2, μ. μ. τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγ. Κωνστ. μὲ σύσταση ἀπὸ τὸν κ. Παπαχριστοδούλου. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ λεπτομερῆ καὶ ὀλίγο ἐπιφυλακτικὴ ἐξέταση ποὺ μοῦ ἔκανε, καὶ ἀφοῦ τῆς ἐξήγησα τοὺς λόγους τῆς παρουσίας μου ἐκεῖ, καὶ τῆς ἀνέφερα τοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Κυθηγ. Παπαχρ., μὲ ἀγκάλιασε ἐγκαρδίως. Ἀφοῦ πληροφορήθηκε γιὰ τὴν ὑγεία ὄλων τῶν γνωστῶν μας, ἀκόμα δὲ καὶ τῶν ἀγνώστων εἰς αὐτὴν μελῶν τῆς οἰκογενείας μου, μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μοῦ εἶπε :—Τώρα πρέπει νὰ πᾶς στὸ κονάκι, ὅπου εὐρίσκονται οἱ θαυματουργεῖς εἰκόνες.

Πλήθος κόσμου ἦταν συγκεντρωμένον μπροστὰ στὴν πορτίτσα τοῦ κονακιοῦ. Πῶς νὰ περάσῃ κανεὶς ; Ἡ πείρα τῆς μακροῦνῆς μου ζωῆς στὴν Ἑλ-

λάδα, δὲν μ' ἄφησε ὅμως νὰ ἀνησυχῶ γι' αὐτό. Ἦξευρα ὅτι ἡ καλή μου ὁδηγὸς θὰ παρακαλέσῃ τὸν κόσμον ν' ἀνοίξῃ δρόμο γιὰ μιὰ «ξένη»—μαγικὴ λέξις, ἡ ὁποία ἀνοίγει τὴν πόρτα, τὴν καρδιά, καὶ ἀκόμα τὴν τσέπη τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πράγματι ἔτσι ἔγινε.

Τὸ κονάκι ἦταν κατασκοτεινὸ, φωτισμένο μόνον ἀπὸ τὸ τρεμουλιαστὸ φῶς τῶν ἀγιοκεριῶν καὶ τῶν κανδηλιῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ μάζα ἀνθρώπων γύρω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιο, ἦταν ἀδύνατον νὰ διακρίνω τί ἄλλο περιεῖχε τὸ δωμάτιο. Περίμενα, στὴν πολλὰ ἐγκυμονοῦσα σιωπῇ, μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἐξαφνα ἀπὸ τὸ βαθὺ σκοτάδι μιᾶς γωνίας τοῦ δωματίου ἀκούσθηκε ἓνας

Ὁ Γιαβάσης στὴν πυροβολασία Ἁγίας Ἐλένης.

κουφὸς ἤχος τοῦ νταουλιοῦ. Ἦταν τὸ σύνθημα τοῦ Ἁγίου, ὅπως ὀνομάζουν τὸν Ἁγ. Κωνσταντῖνο οἱ Ἀναστενάρηδες. Ὁ Ἀρχιαν. ὁ Γεώργιος Ἐμμανουήλ, καθισμένος σταυροπόδι καταγῆς, σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ ἔκανε νόημα σὲ κάποιον. Ἀμέσως μιὰ ξεκουφαντικὴ κροῦσις τοῦ νταουλιοῦ, συνοδευμένου μὲ ὑψηλὸς νότες τῆς λύρας καὶ τοῦ βιολιοῦ, ἐγέμισε τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ὑποβλητικοῦ κονακιοῦ.

Ἡ τελετὴ πῆρε τώρα φόρα. Ὁ Γ. Ἐμμ. ἄρχισε μὲ τὰ ρυθμικὰ τῶν ἀναστενάρηδων βήματα νὰ χορεύῃ μπροστὰ στίς εἰκόνες. Τὰ μάτια μου τὸν παρακολουθοῦσαν, γιὰ νὰ μὴ χάσω καμμιά κίνηση, κανένα φαινόμενο. Ἡ ζέστη, οἱ ἔντονος κρούσεις τοῦ νταουλιοῦ, στὸ μικρὸ αὐτὸ χῶρο, ἡ βαρεὶά ἀπὸ λιβάνι ἀτμόσφαιρα, ἐγέννησαν μιὰ κατάσταση ποὺ εἶταν... ἀνυπόφορη.

Ἐὰν θὰ λιποθυμοῦσε κανένας μας δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ πέσῃ χάμω,

τόσος ἦσαν ὁ συνωστισμὸς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅλο μᾶς ἔσπρωχναν, καὶ δλοένα ἐμίκραινεν ὁ κύκλος γύρω ἀπ' τὸ εἰκονοστάσιον.

Τώρα ἐχόρευαν ἄλλοι 5—6 Ἀναστενάρηδες βαστώντας εἰκόνες, θυμιατὰ καὶ ἀφιερωμένα μανδύλια στὰ χέρια τους. Ὁ Ἐμμανουὴλ κρατοῦσε ψηλά τὴν θαυματουργὴν εἰκ. τῶν Ἀγ. Κ. καὶ Ἐ. Τὴν ἀγκάλιασε μὲ τὸ ἀφηρημένο βλέμμα του. Τὴν κατέβασε καὶ τὴν ἔδωσε νὰ τὴν προσκυνήσουν ὅλοι οἱ πιστοί.

Ἀπὸ τὶς χορευτικὰς του κινήσεις ἔγινε τώρα φανερὸ ὅτι ἐπλησίαζε ἡ στιγμή τῆς πνευματικῆς, τῆς ψυχικῆς ἐνώσεώς του μὲ τὸν Ἅγιον. Σιγὰ-σιγὰ, ἐνῶ σήκωσε τὰ χέρια του ψηλά, τὸ ὠχρὸ καὶ ἰδρωμένο του πρόσωπο

Ὁ Ἐμμανουὴλ κρατώντας ποδιὰ κιὸ Γιαβάσης εἰκόνα πυροβατοῦν.

ἔλαμψε μὲ μιὰ ἐκφραση εὐχαριστημένη καὶ ἱκανοποιημένη. Ἐφθασε σὲ πλήρη ἔκσταση. Φοροῦσε πλέον τὸ στεφάνι τοῦ Ἁγίου του.

Ἡ ἔξαρση αὐτὴ βαστοῦσε... πόσο ; Ἐνα τέταρτο !!! Ὁ χρόνος καὶ ἡ πεζότης τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς μοῦ φάνηκαν πολὺ μακρὰ, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν μέτρα συγκρίσεως γιὰ τὰ φαινόμενα τοῦ κονακιοῦ.

Σὲ λίγο κατέπεσε ἡ διέγερση τοῦ Ἀρχιαναστ. καὶ σταμάτησε νὰ χορεύη. Μιὰ γριὰ ἐσκούπισε τὸ πολὺ ἰδρωμένο του πρόσωπο, καὶ κάθισε πάλι στὴ θέση του. Ἄς μὴ νομίζη ὅμως κανεὶς πὼς ἦταν ἐξηνητημένος. Κάθε ἄλλο. Ἀμέσως ἔπιασε κουβέντα μὲ ἕναν διπλανό του, ἀπόλυτα ξεκούραστος καὶ ἥρεμος. Οἱ ἄλλοι χορευταὶ πέρασαν ἀπὸ τὰ ἴδια στάδια ἐκστάσεως ὅπως ὁ Ἀρχιαναστενάρης μὲ ἐπανειλημμένας ὑποτροπὰς, ὡς ποὺ νὰ λάβῃ πάλι ὁ Ἐμμανουὴλ τὸ σύνθημα ἀπὸ τὸν Ἅγιον νὰ σταματήσῃ ἡ μυσταγωγία.

Ἀναπνεύσαμε ὅλοι βαθειά, καὶ χωριστήκαμε γιὰ νὰ πάη ὁ καθένας στὸ κρεβάτι του. Πηγαίνοντας στὸ μικρὸ ξενοδοχεῖο τοῦ χωριοῦ, στὴν δροσερὴ καὶ μυροβόλο ἀνοιξιὰτικὴ νύχτα, τὰ μάτια μου γύρισαν πρὸς τὰ ἑπάνω καὶ ἐθαύμασαν τοὺς ἀκινήτους ἀστερισμούς, τὴν ἀπέραντη γαλήνη τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ξεκουράσθηκαν. Περπατῶντας ἔτσι, κατάλαβα ὅτι σιγὰ - σιγὰ συνεχόμουν ἀπὸ μιὰ περιέργη ἔνταση εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμουν... Ἐκύτιταξα τὸ

Ἀναστενάρισσες χορεύουν πυροβατώντας.

ρολόγι μου. Εἶχαν περάσει 4 ὥρες ! Τρόμαξα. — Λὲς πὼς ἔχεις καὶ σὺ τάση νὰ γίνης ἀναστενάρισσα ; σκέφθηκα. Ἀλλὰ εἶχα πιά φθάσει στὸ ξενοδοχεῖο, καὶ δὲν ἐξακολούθησα τὴν σκέψη αὐτή.

Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἔγινε ὁ ἀγιασμός καὶ ἡ θυσία. Ὁ πρῶτος, ἔκτος ἀπὸ τὸ χορὸ καὶ τὴ μουσικὴ τῶν Ἀναστ., δὲν διέφερε ἀπὸ τὸν συνηθισμένον ἀγιασμό. Ἀντιθέτως, ἡ θυσία, μὲ ὅλες τὶς παραδόσεις τῶν Ἀναστ., ἦταν ἑξαιρετικὰ ἐντυπωσιακὴ καὶ θὰ παραμείνῃ στὴ μνήμη μου ὡς ἓνα ἀλησμόνητο γεγονός. Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς εὐλόγησε τὸ συμπαθητικὸ μοσχαράκι, τὸ λεγόμενο

«μπικάδι», στολισμένο μὲ τριαντάφυλλα στὸ λαιμό του καὶ ἀναμμένα κεριὰ κολλημένα στὰ κερατάκια του, τὸ ἐτράβηξαν κατὰ μέρος, ὡς πὺ νὰ τελειώση ὁ ἄγιασμός. Τότε ὁ Ἑμμ. ἐχόρευε ὀλίγα λεπτά μπροστὰ του, ἐνῶ ἄλλοι ἔδεσαν τὰ πόδια καὶ τὸ στόμα τοῦ μοιραίου αὐτοῦ πρὸς θυσίαν ζώου. Μετὰ ἐπῆρε ὁ Ἑμμ. τὸ καθιερωμένο εἰδικὸ μαχαῖρι μὲ τὸ ὁποῖο σχημάτισε ἓνα σταυρὸ ἐπάνω στὸ μπικάδι, καὶ τὸ παρέδωσε στὸ σφαγέα. Ἐκεῖνος, μὲ γοργές, ἐπιδέξιες μαχαιριές, ἔσχισε τὸ λαιμὸ τοῦ κάτω ριχμένου ζώου. Οἱ

Ὁ Ἑμμανουὴλ Γεώργιος στὴν πυροβασία.

θεαταὶ τὸν παρακολούθησαν χωρὶς ἀποτροπιασμό, ἐνῶ ἐγὼ ἀναγκάστηκα νὰ κλείσω τὰ μάτια μου τὴν στιγμή αὐτή. Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ διαλυθήκαμε γιὰ νὰ πᾶμε στὸ ἐστιατόριο.

Στὰς 5 μ.μ. συναντηθήκαμε πάλι, αὐτὴν τὴν φορὰ στὸ κονάκι τῆς Μαρουσίας, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθῆ οἱ καλεσμένοι ἀπὸ τὸν Ἅγιον, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο σὲ λίγο νὰ πυροβαδίσουν. Ἦταν ὅλοι καθισμένοι καταγῆς στὸ δωμάτιο πὺ εὗρισκόταν ἡ δευτέρα εἰκόνα τοῦ Λαγκαδά. Μετὰ μιὰ περίοδο προσευχῆς καὶ ἐτοιμασίας γιὰ τὴν μεγάλη του ἱεροτελεστία, διέταξε ὁ Ἑμμ.

νὰ πάη κάποιος στὸ γήπεδο νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν γέρο ἐκεῖ, ὅτι ἔδωσε ὁ Ἅγιος τὸ σύνθημα νὰ ἀνάψουν τὰ ξύλα. Ἐφοῦ δὲν μπορούσα νὰ βρισκόμουν σὲ δύο μέρη συγχρόνως, διάλεξα μετὰ λύπης μου, νὰ χάσω τὴ φωτιά καὶ νὰ περιμένω τὰ γεγονότα τοῦ κονακιοῦ.

Σὲ λίγο σηκώθηκε ὁ Ἐμμ., προφανῶς σὲ κατάσταση ἐξάρσεως. Προσκύνησε, καὶ παίρνοντας τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὴν λαβὴ της, βγῆκε ἀπὸ τὸ κονάκι, χορεύοντας μὲ λαχτάρα γιὰ τὴ φωτιά. Ἐξω περιμέναν ἑκατοντάδες ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἀμέσως σχημάτισαν μιὰ πομπή, μὲ τοὺς πυροβόλους καὶ

Ἄναστενάρισσα στὴ φωτιά.
Παρίστανται ὁ Παπαχριστοδούλου καὶ ὁ Ρωμαῖος.

τοὺς μουσικοὺς καὶ τὰ ὄργανα ἐπὶ κεφαλῆς. Ἐπροχώρησε εἰς ἀπόσταση 500 μέτρων, ὅπου εἶναι τὸ γήπεδο. Ἐκεῖ ἦταν μαζεμένοι 20.000 ἄνθρωποι.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ξύλα εἶχαν γίνει μιὰ λαμπερὴ θρακιά, πάχους 20 ἑκατ. περίπου. Περνώντας ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ γηπέδου ἐφώνησε ὁ πρῶτος ἀναστενάρης: «Ζήτω ἡ Ἑλλάς!»—«Ἡ Ἑλλάδα ποτὲ δὲν πεθαίνει» ἀπήντησαν οἱ ἀκόλουθοι. Αὕτῃ ἡ συγχώνευση δύο ἰσχυροτάτων αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου, πὺ χαρακτῆριζει τοὺς Ἕλληνες, ὥστε νὰ μὴ ξεχωρίζῃ τὰ ὄρια μεταξὺ θρησκείας καὶ πατριωτισμοῦ στὴν ψυχολογία τους, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐκπληκτικὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἐντυπώσεις πὺ παίρνει ὁ ξένος μαζὺ του ἀπὸ τὴν ἀθάνατη Ἑλλάδα.

Οἱ ἀναστ. ἔβγαλαν γρήγορα τὰ παπούτσια τους, μπῆκαν ὀρθῶς στὴ φωτιά καὶ χόρευαν μὲ πάθος, πότε - πότε βγάζοντας τὶς χαρακτηριστικὲς τους

κραυγές, "Αχ,"Αχ,"Ιχ,"Ιχ. και ὄλο κρατῶντας τις εἰκόνες ἢ τὰ ἀφιερῶματά των. Ὁ Ἐμμανουήλ μπῆκε στὴ θρακιά μὲ τις κάλτσες του. Φοβόταν νὰ καῖ ; ποτέ ! Ἦθελε νὰ δείξη στοὺς ἄπιστους — μου εἶπε ἀργότερα—ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Ἁγίου προστατεύει καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ ροῦχα τῶν πιστῶν. Ἐφ' ὅσον πυροβάδιζαν, οἱ καλεσμένοι—2 ἄντρες καὶ 5 γυναῖκες—οἱ ὑπόλοιποι ἀναστ. ἐχόρευαν ἕναν ἑλληνικὸ χορὸ γύρω ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ ἔψαλλαν ἕνα τραγοῦδι γιὰ τὸν Ἁγιο Κωνσταντῖνο μὲ συνεχῆ συνοδεία στοιχειώδους ὀρχιστρούλας. Ὁ Ἐμμ. ἔξαφνα σήκωσε τὸ παντελόνι του καὶ γονάτισε στὰ ἀναμμένα κάρβουνα, ἐνῶ ὁ κόσμος ἀναστέναξε.

Οἱ Ἀναστενάρηδες ἐξακολούθησαν νὰ μπαινο - βγαίνουν στὴ θρακιά, στεκόντανε, χόρευαν, βύθιζαν τὰ πόδια τους μέσα, ἐπὶ ἕνα διάστημα 40 λεπτῶν, ὁπότε ὁ Ἐμμ. πάλι ἔλαβε ἀπὸ τὸν Ἁγιο διαταγὴ νὰ σταματήσουν.

Ὅλο τὸν καιρὸ, ἀπὸ τὴν ἀφιξή μου στὸ Λαγγαδᾶ εἶχα τὰ μάτια μου ὄχι 4 ἀλλὰ 44, γιὰ νὰ μὴ μου διαφύγη κανένα μικρὸ τρικ. Ὡς τώρα εἶχα βεβαιωθῆ, χωρὶς τὴν ἐλάχιστη ἀμφιβολία, ὅτι οἱ πυροβάτες οὔτε ἦσαν μεθυσμένοι, οὔτε εὐρίσκονταν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση οἰουδήποτε ναρκωτικοῦ, οὔτε ἦσαν ὑπνωτισμένοι, οὔτε εἶχαν ἐπαλείψει τὰ πόδια των μὲ κανένα φάρμακο γιὰ νὰ τοὺς τὰ φέρῃ εἰς ἀναισθησία. Ἐχόρευαν ἐπὶ 40 λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐπάνω στ' ἀναμμένα κάρβουνα τὰ ὁποῖα, καθὼς μου εἶπαν, εὐρισκόταν σὲ θερμοκρασία 500°c., χωρὶς νὰ πάθουν καμμιά βλάβη. Ἀπλῶς εἶχαν φθάσει στὴν ἔκστασή τους ἐσωτερικῶς διὰ τῆς αὐθυποβολῆς, λόγῳ τῆς μουσικῆς ἀποστολῆς των, καὶ τῆς βαθείας των πίστεως εἰς τὸν Ἁγιο. Ἐξ ἄλλου ἐξωτερικῶς ἐβοηθοῦντο ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ βαριοῦ ἀρώματος τοῦ λιβανιοῦ τοῦ στοιχειώδους ρυθμοῦ τοῦ νταουλιοῦ, καὶ ἀπὸ τις ἰδικές τους ὀργιαστικὲς κινήσεις.

Συμπέρασμα : Ἡ ἀναφερομένη «ξένη» ἔφυγε ταπεινωμένη ἀπὸ τὸ Λαγγαδᾶ χωρὶς ν' ἀνακαλύψη, παρ' ὅλες τις ἀντικειμενικὲς τῆς ἐξετάσεις, κανένα τέχνασμα, καμμιά ἀπάτη. Βρῆκε τοὺς Ἀναστενάρηδες νὰ εἶναι ἀπλοῖ, φρόνιμοι γεωργοί, νοικοκύρηδες, καλοὶ Ἕλληνες καὶ καλοὶ ὀρθόδοξοι, τῶν ὁποίων τὸ μοναδικὸ τέχνασμα εἶναι ἡ βαθεὶά τους πίστη, καὶ ἡ μεγάλη τους ἐμπιστοσύνη στὸν Ἁγιο τους.

Ε' Τ'ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΩΝ

§ 1. Θεωρώ ὑποχρέωσή μου νὰ εὐχαριστήσω τὴν Ἑταιρεία Θερακικῶν Μελετῶν γιὰ τὴν τιμὴ πού μεκάμε νὰ τὴν ἀντιπροσωπεύσω σὲναν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τομεῖς τῆς μελέτης καὶ εἰδικὰ στὴ μουσικὴ τῶν ἀναστεναρίων. Εἶχα

Ὁ Γερω-Δραγούλης στὸ κονάκι πρὸ τῶν εἰκόνων
καὶ τὸ τύμπανο ἀριστερά.

ἀκούσει γι' ἀνθρώπους πὺν χορεύουν στὴ φωτιὰ χωρὶς νὰ καίωνται, Αὐτὸ δὲν ἦταν ἱκανὸ νὰ με πείσει γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ἐν τούτοις εἶναι καταπληκτικὸ τὸ πρῶγμα, κάτι πὺν δὲν τὸ χωρεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ἡ πραγματικὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ κάθε ἀφήγησι. Ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου εἶναι ἕνας το-

έμας, πού ἀνήκει στὸν κ. Παπαχριστοδοῦλου. Ἐγὼ θ' ἀσχοληθῶ μὲ τὰ σημεῖα πού μέγαμαν ἰδιαίτερη ἐντύπωση, δηλ. τὴν *προπαρασκευὴ τοῦ ἐθίμου* τὴν παραμονὴ στὸ κονάκι, ὅπου φυλάσσονται οἱ ἱερὲς εἰκόνες, οἱ παπουδες, οἱ χάρες, ὅπως προσφωνοῦνται.

§ 2. Καθήμενος στὸ κονάκι τοῦ Γιαβάση πάνω σὲ θρακιώτικα σέτια, ὁμορφοστρωμένα μὲ χαλιὰ θρακικά, παρακολουθοῦσα τοὺς ἀναστενάρηδες καθιστοὺς σταυροπόδι, σκεπτικοὺς καὶ ἀφοσιωμένους στοὺς ἁγίους καὶ προστάτες τῶν ἁγιο Κωνσταντῖνο καὶ ἁγία Ἑλένη. Οἱ εἰκόνες τῶν βρισκόνταν τοποθετημένες στὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ δωματίου, ἐπάνω σ' ἕνα ράφι—τὸ εἰκονοστάσι. Κάτω ἀπὸ τὶς ἁγίες εἰκόνες ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ *τάματα* τῶν χωρικῶν, τὶς καιόμενες καντῆλες καὶ λαμπάδες καὶ τᾶσημικά, ἦταν τοποθετημένα καὶ δυὸ μεγάλα νταβούλια—τᾶρχαῖα βυρσότονα τύμπανα—

μὲ τοὺς κοπάνους τῶν. Κάποια στιγμή μ' ἐμέσα στὴν ἱερὴ καὶ ἤσυχη μυσταγωγία, ἀκούσαμε ἕνα ἑλαφρότατο κτύπο τοῦ ἱεροῦ νταουλιοῦ, σὰν νὰ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀγία κάποιος πετρούλας πάνω τους. Ὁ χτύπος μᾶς ἐκίνησε τὴν προσοχὴ καὶ γέννησε τὴν περιέργεια, νὰ ρωτήσουμε ποιὸς ἔκρουσε τὸ τύμπανο καὶ γιατί. Ἡ ἀπάντηση εἶταν:—Εἶναι τὰ συνθήματα τοῦ ἁγίου αὐτοὶ οἱ χτύποι. Μᾶς προειδοποιοῦν ὅτι πλησιάζει ἡ ὥρα τοῦ χοροῦ. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς χτύπους, ἀκούσαμε κατ' ἄρχεια διαστήματα. Ἐμένα αἰσθάνθηκα νὰ μὲ διαπερᾶ ἕνα ρῖγος, πού οὔτε ρῖγος εἶταν οὔτε ζέστη, ἀλλὰ σὰν ἕνα ἠλεκτρικὸ ρεῦμα. Σὲ λίγο κατέφθασε ὁ νταουλιέρης κιὸ λυράρης. Ἐκαμε τὸ σταυρὸ του ὁ νταουλιέρης στὶς ἁγίες εἰκόνες καὶ σκύβοντας περισσότερο, ἀγκάλιασε ἕνα ἀπὸ τὰ νταούλια. Ἐπλησίαζε ἡ ὥρα τοῦ χοροῦ. Ὁ λυράρης ἄρχισε νὰ παίξει ἕνα ἀπὸ τὰ 4 τραγούδια πού τραγουδοῦν οἱ ἀναστενάρηδες. Σὲ κάποια στιγμή προτοῦ ὁ λυράρης τελειώσῃ τὴν πρώτη μουσικὴ φράση, σηκώνεται ἔξαλλη καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύγκαλά της κι' ἄρχισε νὰ πηδᾷ κάτω στὸ πάτωμα καὶ νὰ κατευθύνεται πρὸς τὶς εἰκόνες, μιὰ ἀπὸ τὶς ἀναστενάρισσες. Ἀφοῦ ἀσπάσθηκε τὴν εἰκόνα, τὴν ἄρπαξε στὰ χέρια κι' ἄρχισε νὰ τὴν κινῆ δεξιὰ—

Ὁ κ. Καβακόπουλος κὴ ἀναστ. κ. Φωτεινὴ

ζερβὰ καὶ πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις ὑψηλὰ χορεύοντας. Τὸ ἴδιο ἄρχισαν νὰ

κάνουν και οι άλλες αναστενάρισσες. Το πάτωμα ανεβοκατέβαινε και νόμιζες πώς θα γκρεμοῦσε. Μᾶς κατέλαβε φόβος. Ὁ νταουλιέρης ὅμως μὲ συνέφερε. —Μὴ φοβάσαι, τὸ σπῖτι δὲν γκρεμίζεται, τὸ προστατεύει ὁ ἅγιος, ὅσο δυνατὸς κιᾶν εἶναι ὁ χορὸς. Ἡ παρατηρητικότητα μας καὶ ἡ περιέργειά μας νᾶντιληφθοῦμε τὴν ἀλήθεια τοῦ ἐθίμου μεγάλωσε. Ἡ ἀνηπόφορη ζέστη, ὁ ἴδρωτας, ποὺ περιέλουζε τὰ μέτωπά μας, ὁ βροντερὸς χτύπος τοῦ νταουλιού, μᾶς συνεπῆραν τὸ νοῦ. Ἔτσι ἐμείναμε συνεπαρμένοι ἄργα πολὺ τὴ νύχτα, γιὰ νὰ ἴδοῦμε τὸ τέλος τῶν προεορτίων. Γιὰ μένα τοῦτο εἶταν μιὰ διαπίστωση γιὰ ὅ,τι θὰ πῶ γιὰ τὴ μουσικὴ καὶ τὴν σειρά ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ κάθε σκοπὸς ἀπὸ τοὺς τέσσαρες, ποὺ παίζουν οἱ λυράρηδες.

§ 3. Ὁ λυράρης κιὸ νταουλιέρης εἶναι κιαυτοὶ τοῦ θιάσου τῶν αναστενάρηδων καὶ συμμετέχουν μόνο μὲ τὴν μουσικὴ τους, παίζοντας τὰ ὄργανα. Γιὰτὶ ὁ καθένας αναστενάρης, ὅπως μᾶς ἐπληροφόρησαν, ἔχει καὶ κάποια ἐντολὴν τοῦ ἁγίου γιὰ ὅ,τι θὰ προσφέρῃ κατὰ τὴν τέλεση τοῦ ἐθίμου. Ἄλλος εἶναι ὁ τελετάρχης, ἄλλος ὁ θύτης γιὰ τὴ θυσία τοῦ μπικαδιοῦ, ἄλλος ὁ ἀνάπτης τῆς πυρᾶς. Ἔτσι ὁ λυράρης εἶναι αναστενάρης μουσικός, παίζει τὴ λύρα του ὅπως ὁ ἄλλος τὸ νταούλι του κιὸ τρίτος τὴ γκάϊντα του. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ὄργανοπαῖχτες γνωρίζουν τοὺς σκοποὺς ποὺ παίζουν καὶ εἶναι μυημένοι στὰ συνθήματα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὸν ἅγιο γιὰ τοὺς ἑξαλλους αναστενάρηδες τὴν ὥρα τοῦ ἱεροῦ χοροῦ. Τοῦτο τὸ παρατήρησα στὸ τέλος τῆς παραμονῆς τοῦ ἐθίμου. Ἡ μουσικὴ καὶ τὰ τραγούδια τῶν αναστενάρηδων εἶναι ὅλα ρυθμὸς καὶ μένουν ρυθμὸς. Τὸ ἄκουσμά τους εἶναι εὐχάριστο. Λόγω ὅμως τοῦ συνεχοῦς παιξίματος, καὶ μάλιστα τρεῖς καὶ τέσσερες ὥρες μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ, τὰ βαριέσαι καὶ ἐπόμενο εἶναι νὰ γίνωνται βαρετά, νομίζοντας πὼς δὲν ὑπάρχει μέσα τους ποιὸν εὐχάριστο. Ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς αναστενάρηδες ποὺ ὅταν ἀκοῦν ὁ οἶστρος τους γίνεται πιὸ μεγάλος. Ὁ ρυθμὸς τοῦ νταουλιού εἶναι ποικίλος καὶ χαρακτηριστικός. Ἀπὸ τοὺς τέσσαρες σκοποὺς προεξέχει ὁ σκοπὸς τοῦ δρόμου, ποὺ ὁ ρυθμὸς του εἶναι ἠρωϊκός. Αὐτὸ τὸν ἀνάστατο χορὸ, τὴ μελωδία του καὶ τὰ ἔχ, ἄχ, ἔχ (ἐὰν εἴμαστε ἀπλοὶ θεατῆς) δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ ὑπομείνουμε πολλὴν ὥρα. Ἐμᾶς ὅμως σὰν παρατηρητῆς ποὺ ἔπρεπε νὰ ξετάσουμε ὁ καθένας τὸ τομέα του στὸ ἐθίμο μᾶς ἔκαμε ὑποαναστενάρηδες θὰ λέγαμε. Ἔτσι δὲν ἀφήσαμε νὰ μᾶς ξεφύγῃ ἡ παραμικρὴ λεπτομέρεια. Στις 11 1/2 τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς παρατήρησα ὅτι ὁ λυράρης κιὸ νταουλιέρης ἔπαιζαν τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγιθόδωρου

—*Κάτω στὸν Ἁγιθόδωρο τὸν Ἀγιωνοσταγιτῖνο*

καὶ ὁ χορὸς εἶχε φθάσει στὸ κατακόρυφο, ὅταν μιὰ αναστενάρισσα ὑψώνοντας τὸ δεξιὸ χέρι καὶ κινώντας το πρὸς τὴ διεύθυνση τῆς εἰσόδου, ἔκαμε τὸ λυράρη ἀσυναίσθητα σχεδὸν νάλλάξῃ τὸ σκοπὸ τοῦ τραγουδιοῦ, καὶ νᾶρχίσῃ ἕναν ἄλλον. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ μοῦ γέννησε τὸ ἐρώτημα : Γιὰτὶ ἄρα γε ἄλλαξε τὸ σκοπὸ του ὁ λυράρης ; Γιὰ νὰ πάψῃ ἡ μονοτονία ; Ἄλλ' ἢ

ἄλλαγή τοῦ σκοποῦ εἶταν τέτοια, πού οἱ ἀναστενάρηδες ἄρχισαν νά ἤρεμοῦν. Αὐτὴ ἡ ἡρεμία εἶταν χαρακτηριστική. Ἐρωτώντας τότε τὸ λυράρη ἔλαβα τὴν ἀπάντησή ὅτι ἡ κίνηση τοῦ δεξιοῦ χεροῦ τῆς ἀναστενάρισσας εἶταν σύνθημα τοῦ ἁγίου νὰλλάξουμε τὸ σκοπὸ τοῦ χοροῦ, καὶ νά παίξουμε τὸ χορὸ τοῦ δρόμου. Αὐτὸ σημαίνει πὼς πρέπει νά τελειώσῃ ἡ γιορτὴ τῆς παραμονῆς. Ὁ λυράρης μὲ τὴν ἀλλαγή τοῦ σκοποῦ εἶταν ὑποχρεωμένος νά παίξῃ τὸν ἐπομένο σκοπὸ, ἕως ὅτου ὅλοι οἱ ἀναστενάρηδες συνέλθουν καὶ καθήσουν. Κι ἀκολούθησε πράγματι σιωπή. Σὲ λίγα λεπτά πάλι τὰ ὄργανα ξανάρχισαν τὸ σκοπὸ τοῦ δρόμου. Ἄν δὲν σηκώνονταν στὸ πέξιμο τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ κανένας ἀναστενάρης νά χορέψῃ, αὐτομάτως ὁ λυράρης ἄλλαζε τὸ σκοπὸ κἔπαιζε τὸ σκοπὸ τῆς συνέχειας τῆς ἐορτῆς, δηλαδή τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγιθόδωρου. Νέα ἐντολὴ τοῦ ἁγίου, πού δίδονταν μὲ τὸν ὕψωμὸ τοῦ χεροῦ, ἔκαμνε νὰλλάξῃ ὁ σκοπὸς μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ δρόμου. Χωρὶς νά σηκωθῇ κανεὶς τῶν ἀναστενάρηδων γιὰ νά χορέψῃ. Αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι ὁ ἅγιος εἶταν εὐχαριστημένος κἔπρεπε νά φύγουμε συνεχίζοντας τὴ γιορτὴ τὴν ἐπομένη. Ὅλ' αὐτὰ φαίνονται σὰν ἀπίστευτα καὶ πολὺ περίεργα, ὅταν ἀναλογισθῇ κανεὶς πὼς τὸ ἱερὸ νταούλι χιτυπᾷ μόνο του κι ἀποτελεῖ μέσο ἐπικοινωνίας ἁγίου καὶ ἀναστενάρηδων.

Ὁ λυράρης καὶ ὁ τυμπανιστής.

§ 4. Σχετικὰ μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς μουσικῆς τῶν ἀναστενάρηδων ὁμολογῶ ὅτι κουράσθηκα πολὺ νά τὴν ἐπιτύχω. Οἱ ἀναστενάρηδες πιστεύουν ὅτι τὰ ἱερὰ τραγούδια τοῦ ἐθίμου, δὲν πρέπει νά παίζωνται οποιαδήποτε ἡμέρα καὶ ὥρα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς καὶ τὴν ὥρα τῆς τελετῆς. Γιαντὸ καὶ μὲ πολὺν κόπο ἐπέισαμε τοὺς ὀργανοπαίκτες νά παίξουν. Εὐτυχῶς ὁ κοινοτάρχης Δημ. Ρέκλος, πού μᾶς φιλοξένοῦσε στὸ τραπέζι του, μᾶς ἐβοήθησε σὲ τοῦτο, παίζοντας ὁ ἴδιος στὸ σπίτι του μὲ τὴ λύρα του—κληρονομία τοῦ πατέρα του,—λυράρης κι αὐτὸς ἀπὸ γενιὰ ἀναστενάρηδων. Αὐτὸς μᾶς ξεχώρισε τὰ σημεῖα τῶν χορῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ Ἁγιθόδωρου καὶ τ' Ἁγι-Κωνσταντίνου, πού γνωρίζουμε ἀπὸ κατάγραφὴ ἄλλων, καὶ πού δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Π. Παπαχριστοδοῦλου ἡ μουσικὴ του, ὁ πιὸ ἐνδιαφέρων

εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ δρόμου, πὸν ρυθμικὰ διαιρεῖται σὲ δύο σκοποὺς (μελωδίες) πὸν ἑμεῖς θὰ τοὺς ἐλέγαμε πατινάδες. Οἱ δυὸ αὐτοὶ σκοποὶ ἐναλλάσσονται συχνά, γιὰ νὰ σπᾶ ἡ μονοτονία τοῦ ἀκούσματος. Ἴσως ὅμως ὁ δεύτερος σκοπὸς νὰ ἔχη τὴ θέση του πότε θὰ παιχθῇ. Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς περιπτώσεις

πὸν δὲν ἔπεσε στὴν ἀντίληψή μας νὰ τὸ καταλάβουμε καὶ νὰ τὸ ἐξετάσωμε. Ἡ πραγματικότης ὅμως εἶναι ὅτι παίζεται μετὰ τὸν α' σκοπό. Ἐὰν ἡ διάρκεια τοῦ α' σκοποῦ εἶναι ὠρισμένη δὲν τὸ ξέρω. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι σὲ νέο μας ταξίδι θὰ ἀνακαλύψουμε πολλὰ ἀκόμα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ περισωθοῦν.

Εἰδικὰ αὐτοὶ οἱ σκοποὶ κῆ μουσικὴ τους εἶναι ὠραῖοι καὶ μὲ ποικιλία πολλῶν μουσικῶν φράσεων. Ἄλλ' ἔκεινο πὸν συνεπαίρνει τοὺς ἀναστενάρηδες, εἶναι τὸ ντασῦλι μὲ τοὺς ποικίλους ρυθμούς του. Αὐτὸ τοὺς οἰστρηλατεῖ καὶ τοὺς καθιστᾷ ἀκούραστους. Ὁ ρυθμὸς καὶ τῶν δύο εἶναι ἐπίσημος μὲ τὴν ἐξῆς διαφορὰ. Ὁ μὲν πρῶτος ἔχει τοὺς τέσσαρας χρόνους πρῶτα καὶ μετὰ τοὺς τρεῖς, ὁ δὲ δεύτερος ἔχει τοὺς τρεῖς χρόνους πρῶτα καὶ μετὰ τοὺς τέσ-

σερες, δηλαδή σὲ ρυθμὸ καλαματιανοῦ. Γραμμένους τοὺς βλέπει κανεὶς εὐκολοῦς, ὅταν ὁμως τοὺς ἀκούη, ἔαν δὲν ἔχη ἀσκημένο ἀφ' αὐτῶν τοὺς ἑλληνικοὺς ρυθμούς, εἶναι δύσκολο νὰ τοὺς συλλάβῃ, ἴσως δὲ καὶ γι' αὐτὸ νὰ μὴ καταγράφηκαν ὡς μουσικὴ τὰ ὑπόλοιπα ποὺ ὁ ρυθμὸς τους εἶναι δίσημος. Αὐτὲς εἶναι οἱ παρατηρήσεις γιὰ τὸ μουσικὸ μέρος ἀπὸ τὴν πρώτη παρακολούθηση τοῦ ἔθιμου τῶν ἀναστεναρίων στὶς 20—23 Μαΐου 1954 στὸ Λαγκαδὰ καὶ στὴν Ἁγία Ἑλένη Σερρών.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

ΣΤ' Τ' ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ ΩΣ ΘΡΑΚΙΚΟ ΕΘΙΜΟ

Ὁ κ. G. Viollon, ποὺ παρακολούθησε τ' ἀναστενάρια ὡς καλλιτέχνης-φωτορεπόρτερ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ Παρίσι, μᾶς ἔστειλε τίς 12 φωτογραφίες, ποὺ δημοσιεύουμε στὰ κείμενα, μὲ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴ, κατὰ παράκλησίν μας, ποὺ ἀποτελεῖ τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ Θρακικὸ ἔθιμο :

Sans mes obligations professionnelles serais-je allé à Ste Hélène ? Je ne le crois pas; toujours pressé par le temps, j'aurais vraisemblablement négligé le Nord de la Grèce où rien ne m'appelait, mais il y avait les Anastenarias. C'est pour eux que j'ai fait ce rapide voyage en Thrace, et je dois dire que je ne suis pas près de l'oublier.

Trois mois se sont déjà écoulés depuis que j'ai été repris par la vie de Paris, happé de nouveau par cette sorte d'engrenage dont il faut coûte que coûte suivre les rouages, mais je suis sûr que pas un jour ne s'est passé sans que j'aie pensé à ces extraordinaires Fêtes de St Constantin, très peu sans que j'en aie parlé autour de moi. Mon récit est toujours accueilli avec le plus grand intérêt, intérêt mêlé de surprise, voire de scepticisme. Certains de mes interlocuteurs ont peine à croire qu'il n'y a là ni truquage, ni magie, mais tout simplement l'effet d'une grande foi. Cela paraît à peine incroyable, de nos jours, dans nos pays, chez des gens qui mènent une vie normale, comme nous tous, car nous ne sommes ni chez les sorciers nègres, ni chez certains grands mystiques, retirés dans des monastères, retranchés du monde sans en connaître ni les tentations, ni les soucis matériels.

Une sorte de décantation des souvenirs s'opère avec le temps, certaines scènes s'estompent, d'autres, celles qui nous ont le plus impressionné demeurent aussi précises qu'à l'heure où nous les avons vécues. C'est le cas de la danse dans la salle de prières des Anastenarias. Le rythme du tam-tam est toujours là, comme le jour même, je retrouve

l'odeur de l'encens, j'entends les cris des danseurs, je les vois s'agiter avec une frénésie qui en faisait d'autres êtres, puis s'asseoir, souriants, sans donner la moindre fatigue malgré la sueur qui coulait sur leurs visages. Véritable dédoublement de la personnalité. J'avais tout particulièrement remarqué l'ardeur d'une des femmes, c'était mon hôtesse; je l'ignorais, je l'ai appris le lendemain matin, lorsque je l'ai vue me préparer mon petit déjeuner. Mais était-ce vraiment la même personne? J'avais devant moi une brave fermière, comme il y en a dans tous les pays, tandis que «le Saint s'était vraiment emparé» de celle de la veille, comme dit M. Romaios dans son ouvrage que j'ai lu avec passion sur le bateau qui me ramenait en France.

Le sacrifice m'a moins impressionné, spectacle peu commun, certes, qui nous fait remonter aux sources, qui nous reporte à une époque que je croyais révolue, mais que les Anastenarias perpétuent. Même réaction vis-à-vis de la danse du feu, performance extraordinaire, mais là en plein jour, en présence des curieux, l'atmosphère de piété, de mysticisme qui m'avait si fortement ému la veille n'existait plus.

Ce que les Anastenarias parviennent à réaliser sans aucun artifice, simplement parce qu'ils sont mus par une grande foi nous permet de mesurer toutes les possibilités qui sont en chacun de nous, à l'état latent, inutilisées; il y manque l'étincelle qui pourrait les faire se manifester, mais nous sommes trop évolués, un chaînon s'est rompu entre la nature et nous, et cette cassure est irréparable.

Je voudrais profiter de cette occasion pour remercier tous mes amis Grecs de leur extrême obligeance; je ne peux les citer tous, ils sont trop, car pour un étranger tout Grec dont on fait la connaissance devient immédiatement un ami. Mais je veux citer Thanos Veloudios, qui l'an passé, lors de mon premier voyage en Grèce, m'a parlé des Anastenarias, et qui, cette année, m'a fait connaître M. Papachristodoulou. Cher Monsieur Papachristodoulou, c'est grâce à vous que je suis allé à Ste Hélène; comment y serais-je parvenu par mes propres moyens? Je vous en suis infiniment reconnaissant et je vous en remercie. Vous m'avez demandé ces quelques réflexions; je vous les envoie avec plaisir, mais elles n'apporteront rien après votre témoignage et ceux des érudits qui nous accompagnaient; remerciez-les tous, je vous prie, d'avoir si aimablement servi d'interprètes au modeste reporter photographe que je suis.

«Θὰ πῆγαινα ἀραγε ποτὲ σὶν Ἀγία Ἑλένη, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὶς ἐπαγγελματικὲς ὑποχρεώσεις μου ; Δὲν τὸ πιστεύω. Ἐπειγόμενος πάντα ἐξ αἰτίας

τοῦ χρόνου, πιθανώτατα θὰ παραμελοῦσα τὴ Βόρεια Ἑλλάδα, ὅπου τίποτε δὲν μὲ καλοῦσε. Γιόρταζαν ὅμως ἐκεῖ οἱ Ἀναστενάρηδες. Γι' αὐτοὺς ἔκαμα ὡς τὴ Θράκη ἓνα γρήγορο ταξίδι πὸν θὰ μοῦ μείνη ἀξέχαστο.

«Τρεῖς μῆνες πέρασαν ἀφότου, ξαναμπασμένος στὴν παρισινὴ ζωὴ, παρακολουθῶ ἀσταμάτητα τὴν τροχιά της, θέλοντας καὶ μὴ καὶ μπορῶ νὰ βεβαιώσω ὅτι δὲν πέρασε μέρα πὸν δὲν πῆγε ὁ στοχασμὸς μου στὶς πρωτάκουστες γιορτὲς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ πὸν δὲν μίλησα γι' αὐτὲς στοὺς γύρω μου. Ἡ ἀφήγησί μου γίνεται ἀκουστὴ μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον, ἀνάμικτο μ' ἐκπληξι καὶ ἀκόμη καὶ μὲ σκεπτικισμό. Μερικοὶ συνομιλητές μου δυσκολεύθηκαν νὰ πιστέψουν ὅτι σ' ὅλην τούτῃ τὴν ὑπόθεσι δὲν ὑπάρχει οὔτε λαθροχειρία οὔτε μαγεία. Καὶ ὅμως εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς μεγάλης πίστεως. Τοῦτο καταντᾷ σχεδὸν ἀπίστευτο σήμερα στὶς πατρίδες μας ἀπὸ πρόσωπα πὸν περνοῦν μιὰ κανονικὴ ζωὴ, ὅπως ὅλοι ἡμεῖς, διότι δὲν βρισκόμαστε σὲ χῶρες οὔτε τῶν νέγων μάνρων οὔτε μερικῶν μεγάλων μυστικοπαθῶν ἀποτραβηγμένων σὲ μοναστήρια, ἀποσπασμένων ἀπὸ τὸν κόσμον, πὸν δὲν γνώρισαν οὔτε τοὺς πειρασμούς του οὔτε τὶς ὑλικὲς φροντίδες του.

«Μὲ τὸν καιρὸ οἱ ἀναμνήσεις ὑπόκεινται σὲ μεταλλαγὴ, μερικὲς σκηνὲς σβήνουν κάπως καὶ ἄλλες πάλι—πρὸ παντὸς ἐκεῖνες πὸν μᾶς ἐντυπώθηκαν πολὺ, παραμένουν εὐδιάκριτες ὅσο καὶ τὴ στιγμὴ πὸν τὶς ἐξήσαμε. Αὐτὸ μοῦ συμβαίνει προκειμένου γιὰ τὸ χορὸ μέσα στὴ σάλλα τῶν Ἀναστενάρηδων. Ὁ ρυθμὸς τοῦ τυμπάνου μοῦ μένει ἔναυλος, ὅπως τὴν ἡμέρα πὸν τὸν ἄκουσα. Ξαναβρίσκω τὴν ὄσμὴ τοῦ θυμιάματος, ἀκούω τὶς φωνὲς τῶν χορευτῶν, τοὺς βλέπω νὰ συγκλονίζονται φρενιασμένοι σὲ βαθμὸ πὸν καταντοῦν διαφορετικὰ πλάσματα, κατόπι νὰ κάθονται χαμογελαστοί, χωρὶς νὰ παρουσιάζουν τὸ παραμικρὸ σημάδι κόπου μ' ὄλον τὸν ἰδρωτὰ πὸν περιβρέχει τὰ πρόσωπά των. Ἔτσι σημειώνεται ἓνας ἀληθινὸς διχασμὸς τῆς προσωπικότητος. Παρατήρησα ἰδιαίτερα τὸ ζῆλο μιᾶς γυναίκας, ἐκείνης πὸν μᾶς εἶχε φιλοξενήσει. Δὲν τὴν ἐγνώρισα πιά. Ἔμαθα τοῦτο τὴν ἄλλη μέρα, ὅταν μοῦ εἰτόμασε τὸ πρωῖνό μου. Ἄλλ' ἦταν ἀληθινὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο ; Εἶχα μπροστά μου μιὰν ἀγαθὴ ἀγρότισσα σὰν αὐτὲς πὸν ζοῦν σ' ὅλες τὶς χῶρες, ἐνῶ «ὁ ἅγιος ἀληθινὰ ἔπιασε» τὴ γυναίκα τῆς παραμονῆς, ὅπως γράφει ὁ κ. Ρωμαῖος στὸ βιβλίον του, πὸν τὸ διάβασα μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ μου.

«Ἡ θυσία μοῦ ἔκαμε μικρότερη ἐντύπωσι. Πρόκειται βέβαια γιὰ ἓνα θέαμα κάπως ἀσυνήθιστο πὸν μᾶς μετακινεῖ στὶς πηγές, πὸν μᾶς μεταφέρει σὲ μιὰν ἐποχὴ πὸν τὴ θαρροῦσα περασμένη, ἀλλὰ πὸν οἱ Ἀναστενάρηδες τὴ διαιωνίζουν. Τὴν ἴδια ἀντίδρασι αἰσθάνθηκα ἀντίκρου στὸ χορὸ τῆς φωτιᾶς πὸν εἶναι ἓνα ἔκτακτο ἄθλημα. Ἄλλ' ἐνῶ τοῦτο ξετυλιγόταν καταμεσήμερο ἔμπρὸς στοὺς περιέργους, ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ μυστικισμοῦ πὸν μοῦ ἔδωκε μιὰ δυνατὴ συγκίνησι τὴν ἡμέρα τῆς παραμονῆς, ἔλειπε πιά.

«Τὸ κατόρθωμα πὸν ἐπιτυχαίνουν οἱ Ἀναστενάρηδες χωρὶς κανένα τέ-

χνασμα ἀπλῶς μονάχα διότι κινοῦνται ἀπὸ μιὰ μεγάλη πίστι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μετρήσουμε ὅλες τὶς δυνατότητες ποὺ κρύβουμε μέσα μας, σὲ λανθάνουσα κατάστασι, ἀνεκμετάλλευτες. Μᾶς λείπει ὁ σπινθήρας ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τὶς ζωντανέψη. Εἴμαστε πάρα πολὺ ἀνεπτυγμένοι. Καταστράφηκε ὁ κρῖκος τῆς ἄλυσίδας ποὺ συνδέει τὸν ἑαυτὸ μας μὲ τὴ φύσι καὶ τὸ σπάσιμο τοῦτο εἶναι ἀνεπανόρθωτο.

«Θὰ ἤθελα νὰ ἐπωφεληθῶ ἀπὸ τὴν περίστασι αὐτὴ γιὰ νὰ εὐχαριστήσω ὅλους τοὺς Ἑλληνες φίλους μου γιὰ τὴν εὐγενικώτατη ἀπέναντί μου συμπεριφορά τους. Δὲν μπορῶ νὰ τοὺς μνημονεύσω ὅλους. Εἶναι πάρα πολλοί, διότι κάθε Ἑλληνα, ποὺ γνωρίζει ἓνα ξένο, τὸν κάμνει ἀμέσως φίλο. Ἄλλὰ θὰ ἤθελα ν' ἀναφέρω τὸ Θάνο Βελούδιο, ὁ ὁποῖος πέρσι κατὰ τὸ πρῶτο ταξίδι μου στὴν Ἑλλάδα μοῦ μίλησε γιὰ τοὺς Ἀναστενάρηδες καὶ ὁ ὁποῖος ἑφέτος μ' ἐγνώρισε μὲ τὸν κ. Παπαχριστοδοῦλου. Ἀγαπητὲ κύριε Παπαχριστοδοῦλου, χάρις σ' ἐσᾶς ἐπῆγα στὴν Ἀγία Ἐλένη. Πῶς θὰ μποροῦσα νὰ πάω ἕως ἐκεῖ μὲ τὰ δικὰ μου μέσα ; Σᾶς εὐγνωμονῶ ιδιαίτερα καὶ σᾶς εὐχαριστῶ. Μοῦ ζητήσατε αὐτοὺς τοὺς λίγους στοχασμούς μου. Σᾶς τοὺς στέλνω μ' εὐχαρίστησι. Ἄλλὰ δὲν θὰ προσθέσουν τίποτε στὴ μαρτυρία σας, καθὼς καὶ σ' ἐκεῖνες τῶν σοφῶν ποὺ σᾶς συνόδευαν. Εὐχαριστήσατέ τους ὅλους, παρακαλῶ, διότι μὲ τόση καλωσύνη μὲ βοήθησαν γενόμενοι διερμηνεῖς στὸν ταπεινὸ φωτογράφο—ρεπόρτερ ποὺ εἶμαι».

G. VIOLLON

Ζ' ΟΙ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ

Ἐποῖος δὲν ἄκουσε μὲ τ' αὐτιά του τὰ ὄργανα τῶν ἀναστενάρηδων νὰ συμπαίζουν, ὅλα μαζί, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ γιὰ τὴν ἐπιβλητικότητά τους ὅταν ἐκτελοῦν λ. χ. τὸ χορὸ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἐξάρσεως ἢ τὸ χορὸ τῆς μεταβάσεως στὸν τόπο τοῦ πυροβαδίσματος. Ὁ ἄσκαυλος, ἢ λύρα, τὸ ἱερὸ τύμπανο, ὅταν συμπαίζουν, δημιουργοῦν μουσικὸ κείμενο πολὺ ὑποβλητικό. Τῶχομε καταγράφει πιά. Τῶχομε χτῆμα μας μουσικό. Τὴν ὥρα ποὺ ἀρχίζει ἡ ψυχικὴ προπαρασκευὴ τῶν ἀναστενάρηδων—ἀπὸ τὴν παραμονὴ—τῶν χωρικῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, τὸ τύμπανον τὸ ἱερὸν εἰς διπλοῦν, κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιο τῶν ἁγίων—τῶν Παπούδων, κροτεῖ μόνο του. Ἀπὸ ποῦ προέρχεται αὐτὸς ὁ αὐτόματος κτύπος ; Εἶναι ἡ προειδοποίησι τῶν ἁγίων λένε. Εἶναι ἡ εἶδησι τῶν παπούδων ποὺ καλοῦν τοὺς πιστοὺς. Τὸ τύμπανο αὐτὸ στα χέρια τοῦ ὄργανοπαίχτου γίνεται ρυθμὸς, γίνεται ἤχος προσφιλῆς, γίνεται προσταγή, ψυχικὸς κλονισμὸς, γίνεται εἰδοποίησι καὶ ἐπικοινωνία ψυχικὴ τῶν ἀναστενάρηδων μὲ τοὺς ἁγίους. Ὁ τυμπανιστὴς τῶν εἰδοποιῶν συγχορδίζοντάς το μὲ τᾶλλα ὄργανα. Κίθταν ἀρχίζη νὰ βροντᾶ ρυθμικὰ θί-

γει τὰ ἐσώτερα τῆς ψυχῆς τῶν ἀναστενάρηδων καὶ τοῦ συνεροτάζοντος λαοῦ καὶ μεταδίνει τὸ συνεπαρμό, καὶ ταραχή. Δίνει ἓνα ξεσήκωμα ψυχικό. Εἶναι τὸ τύμπανον, ποῦ ἀποκτᾷ δύναμη μεταδόσεως ἐντολῶν, εἶναι αὐτὸ ποῦ θίγει τὰ μύχια τῶν μετεχόντων καὶ μεταδίνει τὴν εὐπάθεια τὴν ψυχική. Συνοδεύει αὐτὸ τὴ λύρα, καὶ ἡ λύρα παίρνει μαζί του ψυχῆ. Οἱ τρεῖς χορδές ποῦ ἀπαλά τις θίγει μὲ τὸ τόξο του—μὲ τὸ δοξάρι—τὸ ἀτέντωτο «τὸ ἀνημένον» ὁ λυράρης, γίνονται αἰθέριες. Μὲ τᾶριστεροῦ δουλεύει τις χορδές ὁ λυράρης. Δὲν πατᾷ τὰ δάκτυλά του ἐπάνω τους. Ἀπλῶς τις δίνει φωνὴν μὲ τὰ νύχια τῶν δακτύλων του, ὅποια φωνὴ ἀπαιτεῖ τὸ τραγοῦδι. Ἡ χαλαρὴ τρίχα τοῦ δοξαριοῦ πηγαινόρχεται πάνω στὶς χορδές χαϊδευτικά, ἐνῶ τὰ δάκτυλα τοῦ ἀριστεροῦ—θίγουν τις χορδές μὲ τὰ νύχια ἀπαλά: Ἡ λύρα σφιχτοδεμένη μέσα στὴ χούφτα τοῦ λυράρη, κρέμεται στὸν αἶρα, χωρὶς πουθενὰ νάκουμπᾷ γιὰ νὰ κερδίξῃ σταθερότητα. Κρέμεται ἀπὸ τὴ φούχτα ἐνῶ τὰ δάκτυλα κινουῦνται. Ἡ Θρακιώτικη λύρα, ποῦ διαφέρει ἀπὸ τὴν Ποντιακὴ καὶ τὴν Κρητικὴ, εἶναι μιὰ καλλιόρρη μουσικὴ πηγὴ, στὰ χέρια τοῦ λυράρη τῆς Θράκης. Δὲν κρούει, δὲν πατᾷ βαρῶν ὁ λυράρης. Αὐτὸς χαϊδεύει, «νύχει» τὴ χορδὴ μὲ τὸ νύχι τῶν δακτύλων του ἐνῶ, σύγκαιρα χαϊδεύει τις χορδές μὲ τὸ δοξάρι του τὸ χαλαρό. Τὴν τεχνουργεῖ ὁ ἴδιος ὁ λυράρης, τῆς δίνει ζωή, ψυχὴ, πνοὴ καὶ γίνεται ὁ ἐρμηνεὺς τῶν συναισθημάτων τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ λαοῦ ποῦ τὰ γνωρίζει σὰν μουσικός. Ἐκφράζει τὸ πάθος, τὴν κατάνυξη τὴν ὀρμὴ, τὸν πόνο, τὴν ὀδύνη, τὴν χαρὰ, τὴν βία, τὴν ἰλαρότητα, τὸ σκῶμμα στὰ χέρια τοῦ Διούρου ἢ τοῦ Γκόρε. Ἐρμηνεύει τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ποῦ συνεπαίρνει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδία τοῦ λαοῦ καὶ ὀδηγεῖ διονυσιακὰ τὸν ἀναστενάρη μὲ ρυθμικὸ βῆμα πάνω στὴν πυρὰ, ὅπου τὸν κάμνει νὰ ποδοπατῆ ἄκαυτος τὴ θρακιὰ κιὰπὸ λουντριὰ νὰ τὴν κάμνη μαύρη σποδὸ καὶ μαύρη στάχτη. Αὐτὴ εἶναι ἡ λύρα, ποῦ στὸ ρυθμὸ τῆς ὑπακούει ὁ ἀναστενάρης καὶ πυροβατεῖ καὶ γίνεται καταλυτὴς τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ ἀνυψωτὴς τῆς πίστεως σὲ νόμο ἀκατανίκητο.

Ἡ γκάϊντα—ὁ ἄσκανλος—κρατεῖ σὰν βυζαντινὸς ἰσοκράτης τὸ ἴσο, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸν κάτω αὐλὸ ¹⁾. Ἡ γκάϊντα ἐφρούσκωσε, ἔχυσε τοὺς κρουνοὺς τοῦ ἑναρμονισμοῦ τῆς μὲ τᾶλλα ἱερὰ ὄργανα. Ὁ πάνω αὐλὸς ²⁾ διοχετεύει πνοὴ στὸν κορμὸ τῆς—τὸν ἄλλοτε δέρμα τράγου—καὶ τὰ δάκτυλα παίζοντας στὸν τρίτον αὐλὸ ³⁾ ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὸ μέσον, δίνουν διαβάθμιση στὸν ἦχο. Ἡ φωνὴ βγαίνει παιχιδιάρρα, ρυθμικὴ, πειράχτρα, θίχτρα τῆς ψυχῆς. Ἐνώνει τοὺς ἦχους τῆς, ἴσο καὶ μέλος μὲ τοὺς ἔρρυθμους ἦχους τῆς λύρας καὶ τοῦ τυμπάνου, ἄρμονικά, καὶ νὰ, γίνεται τὸ θαῦμα. Ἀκοῦς καὶ συγκλονίζεσαι, ἀκοῦς καὶ συνεπαίρνεσαι, ἀκοῦς καὶ γίνεσαι ρυθμός. Ἄθελα κινεῖς τὰ πόδια καὶ τὰ ὑποτάσεις στῆς ψυχῆς τοὺς ἐρεθισμούς. Παρασύρεσαι θέλοντας

1) Τὸν τσιρίλο (βαρύφωνο), 2) ὁ φυσολάτης, 3) ἡ ζαμάρα.

καὶ μὴ καὶ χορεύσεις στὸ χώρο σου. Αὐτὸ εἶναι ἡ ὑποβολή. Ὑποβάλλεσαι, καὶ ἂν ἡ ψυχικὴ σου κατάσταση εἶναι πολὺ εὐθιτικὴ καὶ νευρικὴ ἢ διάθεση, ἂν ἔχῃς ἐγκάλεσμα, ρίχνεσαι στὸ χορὸ, μπαίνεις στὴ φωτιά, γίνεται ἐνθεος, ἀκατανίκητος πυροβάτης, ἀναστενάρης, νικητὴς μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου, ἀλλιώτικα πιάνης στὸν κύκλιο χορὸ καὶ μὲ χορευτικούς ρυθμικούς πόδας ἐκφράξεις τὸ λυρικό συναίσθημά σου τραγουδώντας.

Η' ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΤΑ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ ¹⁾

Κύριε διευθυντά,

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀπεφάνθη καὶ αὐτὴ τέλος διὰ τὰναστενάρια εἶνε παλαιὸν ἔθιμον εἰδωλολατρικὸν καὶ ὅτι ὁ χορὸς, ἡ θυσία ταύρου, τὰ μουσικὰ ὄργανα, ἡ πυροβασία εἶνε προχριστιανικὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθιμα καὶ ὅτι ἡ ἐπανάληψις τῶν ἀποτελεῖ προῶξιν ἀντίθετον πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Συντελέχθη ἄρα καὶ αὐτὴ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Παναγιωτάτου Θεσσαλονίκης. Ἡμεῖς ὁμῶς ὑπενθυμίζομεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν ὅτι ὁ χορὸς ὑπάρχει εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὸ γάμο καὶ στὴ βάπτισις, ὅταν γυρίζουν τοὺς νεοσύμφους ψάλλοντας τὸ «Ἡσαΐα χόρευε» καὶ τὸ «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε». Ὁ χορὸς ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν κληρικῶν, ὅταν περὶ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν χορεύουν τὸν χειροτονοῦμενον ψάλλοντας τὸ Ἡσαΐα χόρευε. Μήπως ὁ χορὸς αὐτὸς εἶνε τίποτε διάφορον ἀπὸ τὸν χορὸν τοῦ ἀρχιαναστενάρη μπροστὰ στίς εἰκόνας τὴν ὥρα τοῦ θυμιάματος! Μήπως αὐτὰ δὲν εἶνε ὑπολείμματα εἰδωλολατρικά, πὸν ἐπλημμύρισαν τὸ τελετουργικὸν μέρος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας;

Ἄν ἡ Ἐκκλησία μας δὲν χρησιμοποιῇ μουσικὰ ὄργανα, δὲν σημαίνει ὅτι τὰ χρησιμοποιοῦν εἰδωλολατρικῶς οἱ ἄλλες ἀδελφές ἐκκλησίες. Καὶ ἡμεῖς ὑμνοῦμε τὸν Θεὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανοις. Τὰ ὄργανα μεταρσιώνουν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τίποτε δὲν εἶνε ξένον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν ἀπαγγέλλομε τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ.

Οἱ ὄργιαστικοὶ χοροὶ δὲν γίνονται μὲ τὴν σημερινὴν ἔννοια καὶ σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ μὲ τὴν σημασίαν πὸν εἶχεν ἡ λέξις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁργια τῶν Θεῶν ἦσαν οἱ μυστικὲς τελεταί, πὸν ἐγίνοντο μὲ ἄκρα ἱεροπρέπεια καὶ σπουδαιότητα, δηλ. μὲ ἔκστασις καὶ ἐνθουσιασμός. Ὡστε οἱ ἀναστενάρηδες δὲν χορεύουν ὄργιαστικά, ἀλλὰ κατανυκτικὰ μᾶλλον, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἀντελήφθη πολλὰκις.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πάντοτε ἐξεμεταλλεύοντο

1) Ἀπάντησις σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὴ «Μακεδονία» 1-6-52.

στὸν πόλεμο κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τῆ σημασία τῶν λέξεων, ὥστε καὶ ἡ λέξις ὄργιο νὰ πάρῃ τῆ σημερινῇ γνωστῇ σημασία, καὶ ἀπὸ φανατισμὸ μάλιστα ἔθραυαν καὶ τ' ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης ὡς ἐθνικά, πὸν ἐπέφεραν τὸ μεγαλύτερο πλήγμα ἐναντίον τῆς.

Ὅσο διὰ τὴν θυσία εἶνε γνωστότατο στῆ Θράκη τὸ ἔθιμο νὰ θυσιάζουν στὶς γιορτὲς σφάγια λ.χ. τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀντὶ τοῦ Πάσχα. Στὸ παλαιὸ βιβλίον τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας «Ταμεῖον Ὁρθοδοξίας» βλέπουμε ὅτι τὸ ἔθιμο ἦταν γενικώτατο καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο σὲ μεγάλη κλίμακα ἀπὸ τοὺς εὐλαβεῖς χριστιανούς.

Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ εἰσέλθουμε στὰ ἐνδιαφέροντα τῶν κ.κ. θεολόγων τῆς Θεσσαλονίκης, τοὺς λέμε ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν τέλεση τῶν ἀναστεναρίων, τὸ ἔθιμο εἰς τίποτε δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, εἰς τίποτε δὲν διαφέρει ἀπ' ὅσα τελοῦνται σήμερα κατὰ τὶς τελετὲς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν τέλεση τῶν ἁγ. μυστηρίων, τοὺς ἁγιασμούς καὶ τὰ Θεοφάνεια ἀκόμα, πὸν εἶνε κι' αὐτὰ αἰγυπτιακῆς προελεύσεως ἐορτῆ (λατρεία τοῦ Νείλου) καὶ ἡμεῖς τὴν ἀνυψώσαμε ὡς τὴν ὑπᾶτη ἐορτῆ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄς ἰδοῦν τὸ ἔθιμο ὅχι μὲ θολωμένο καὶ φανατισμένο μάτι, ἀλλὰ μὲ διαύγεια ψυχῆς καὶ πνεύματος καὶ χωρὶς πάθος. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ εἶνε ἐθνικώτατον καὶ μαῦτὸ ὁ Χουρμουζιάδης κατέρριψε τὴ θεωρία τοῦ Φαλμεράγιερ εὐκολώτερα ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς πὸν προήσπισαν τὴν ἐλληνικότητά μας. Ἐγὼ ὡς λαογράφος καὶ ὀλίγο θρησκευτολόγος καταγράφοντας πιστὰ καὶ τίμια τὸ ἔθιμο διὰ νὰ γίνῃ γνωστότερον μὲ τὴν περιγραφή, δὲν εἶδα τίποτε τὸ ἀντιτιθέμενον στῆ θρησκεία μας. Ὁ κ. Κ. Ρωμαῖος πὸν τὸ εἰσήγαγε στὴν παγκόσμια λαογραφία, ἐρμηνεύει πόθεν προέρχεται ἐνίοτε καὶ ἡ ἐλαχίστη παρέκβαση τοῦ ἐθίμου (βλ. ΙΑ τόμ. Ἀρχείου Θράκης).

Τὸ ἔθιμον δὲν ἤμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ἀντιχριστιανικὸν οὔτε πρέπει νὰ ὑβρίζωνται οἱ καλοὶ καὶ ταπεινοὶ αὐτοὶ Θραῖκες ὡς εἰδωλολίτρες—διότι ὅλη μας ἡ θρησκεία εἶνε βουτηγμένη μέσα σὲ εἰδωλολατρικὰ ἔθιμα στὸ τελετουργικὸ τῆς μέρος—οὔτε ἡ ἐκκλησία ἤμπορεῖ νὰ καλλιερῆ σκίσματα μετερχομένη μέτρα συκοφαντικὰ καὶ ἀνελεύθερα οὔτε καὶ νὰ δημιουργῆ καὶ ν' ἀπεργάζεται αἰρέσεις. Καλύτερα ἂς κυττάξῃ νὰ ἀντιδράσῃ στὶς αἰρέσεις πὸν εἰσεχώρησαν στὸ ποίμνιον τοῦ ἁγίου Θεσσαλονίκης καὶ ἐξαπλοῦνται καταπληκτικῶς.

ΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ (ΝΤΟΥΛΓΚΕΡΙΚΑ)

Οί κτίστες στήν Ἄν. Θράκη καί μάλιστα στό Σαμμακόβι ¹⁾ εἶχαν μιὰ ἰδιαίτερη γλῶσσα τήν τεκτονική, (ντουλγκέρικη) ἀπό παλαιότατα χρόνια. Μαύ- τήν συνεννοούνταν ἀναμεταξύ τους, χωρίς νά νιώθη κανεῖς γιατί μιλοῦν. Οἱ τέκτονες, ἐρωτώμενοι ἀρνιόνταν νά δώσουν πληροφορίες γιά τὰ ντουλγκέρικα αὐτά, γιατί δὲν τοὺς συνέφερε. λ. χ. «Πάρε δρουκάνι καί...χώριζε».

1—Δεξιλόγιο

Γριμιὰ=στόκο	μεροκάματα=καλοβὸ
κρασὶ=σὸρο	λεφτὰ=στόγγλα
ρακὶ=Θοδωρὴ	τραῖνο=Παυλὶ
κόρη νοικοκύρη=ἀγκίδα	Ἐβραῖος=Παρτακέλας
ἦρτε=ξέσυρε	Τοῦρκος=Ζέοβας
θύμωσε=ἀλλοιοτεύτηκε	Παπᾶς=Μαλάτο
ξύλο=φοράδι	νερό=δξιὸτ
χάλασε=ζάπεψε	παρατηρεῖ=σταμεύει
νά φᾶμε=μάνα	ἀφεντικό=μιχὰς
τρῶμε=μανεύουμε	ἐργασία=πραχάλα
βράδυσσε=καλόγερεψε	γαῖ δούρι=Ζαρνὶ
ἥλιος=καλόγερος	χρήματα=τσατσάβια
παραθύρι=διαλυστήρι	

2—Δεῖγμα φραστικῶ

Ἡ Μιχὰς διαλύζει πὲ τὸ διαλυστήρι=Τᾶφεντικό μᾶς παρακολουθεῖ ἀπὸ τὸ παράθυρο.

Ξέσειρε ἡ ἀγκίδα, πραχάλλε=Ἐρχεται ἡ κόρη, καί δούλευε.

Μιχὰς σταμεύει Ζαρνὶ=Τᾶφεντικό εἶναι γαιδούρι.

Ἡρτε καλόγερος νά μανέγουμε=Ἡλθε ἡ ὥρα νά φᾶμε.

Τσατσάβια μιχὰς δὲ σταμεύει=Τᾶφεντικό δὲν ἔχει λεφτὰ.

Ἐνας γιά δξιὸτ=Ἐνας γιά νερό.

Ἡ μιχὰς ἀλλοιοτεύτηκε πὸν ζάπεψε τὸ φοράδ'=Τᾶφεντικό θύμωσε πὸν χάλασε τὸ φοράδ'.

Στὸ μιχὸ τσατσάβια δὲ σταμεύουν=Τᾶφεντικό μας δὲν ἔχει χρήματα.

1) Τὸ Σαμμόκοβο τῆς Θράκης, φημιζότανε γιά τὰ πλούσια μεταλλεῖα του καί τὰπέραντα δάση του, ὅπου σὲ καμίνια παρασκεύαζαν κάρβουνα. Ὁλη ἡ περιοχὴ ἢ πολυδασωμένη εἶταν μιὰ περιοχὴ, ὅπου ἀπὸ αἰῶνες γίνονταν μὲ σκληρὴ δούλεψη τὰ κάρβουνα καί βγαίναν τὰ μεταλλεύματα.

Ν. Π. Ἀνδριώτη : Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς. Ἀθήνα, 1951. (Collection de l'Institut Français d'Athènes 24) ἐ—ις + 312 σ.

Ἡ εὐσυνείδητη, ὑπομονητικὴ καὶ συστηματικὴ μελέτη κάθε κρινομένου βιβλίου καὶ τὸ ἀντικειμενικὸ ζύγισμα τῆς προσφορᾶς καὶ τῶν ἐλλείψεων του, ὄχι τὸ ὀργίλο κυνήγημα γιὰ λάθη εἶναι ὁ τρόπος νὰ κριθῆ ὅποιοδήποτε βιβλίον. Θεμελιῶδες κριτήριον εἶναι χωρὶς ἄλλο καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ κρίσις ποὺ βασίζεται καὶ *στοὺς σκοποὺς ποὺ ὁ συγγραφεὺς ὁ ἴδιος ἔταξε στὸ βιβλίον του*, ὄχι *στοὺς σκοποὺς ποὺ θέλει ὁ κριτής*. Μὲ τὶς ἀντιλήψεις αὐτὲς ἐμελέτησα τὸ Λεξικὸ τοῦ κ. Ἀνδριώτη καὶ γενικώτερα (βλέπε τὴν κρίσιν μου στὴν *Byzantinische Zeitschrift* 46 [1953] 128—130) καὶ κατὰ τὸ 1952—1954) λεπτομερέστερα ἐξειάζοντας σχεδὸν κάθε λῆμμα. Ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ εἶναι μιὰ ἑτυμολογικὴ συμβολή μου. Ἐδῶ περιορίζομαι σὲ γενικώτερη συζήτηση γιὰ τὸ ἑτυμολογικὸ λεξικὸ ποὺ χρειαζόμεθα καὶ γιὰ τὸ λεξικὸ τοῦ κ. Ἀνδριώτη. Εἶναι ζήτημα εὐσυνειδησίας ν' ἀναγνωρίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ συμβολὴ τῶν ἐργαζομένων στὴν ἔρευνα συναδέλφων. Ὅπως εἶπα (*B. Z.* 46, 129), τὸ λεξικὸ τοῦ κ. Ἀνδριώτη εἶναι εὐπρόσδεκτη προσφορὰ, πρῶτα πρῶτα διότι εἶχε τὴν ἔμπνευση καὶ τὸ θάρρος νὰ συνθέσῃ ἕνα τέτοιο ἔργο καὶ δεύτερον εἶναι εὐπρόσδεκτο ἰδιαιτέρως γιὰ τὸ σκοπὸ, γιὰ τὸν ὅποιον τὸ βιβλίον ἐδημιουργήθη, δηλαδὴ γιὰ τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν μορφωμένων, λογοτεχνῶν, διδασκάλων τῆς μέσης παιδείας, σπουδαστῶν. Καὶ μόνον ὡς κεντρίσμος γιὰ ἔρευνα τὸ ἔργο τοῦ Ἀνδριώτη θὰ ἦταν εὐπρόσδεκτο. Ἔργα ποὺ κεντρίζουν τὴν ἔρευνα ἀνάμεσα *στοὺς εἰδικούς* εἶναι κέρδος τῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι τὸ λεξικὸ τοῦ κ. Ἀνδριώτη τὸ ὀριστικὸ ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς ; Γιὰ νὰ κριθῆ αὐτὴ ἡ πλευρὰ πρέπει νὰ γίνουν δυὸ γενικώτερες παρατηρήσεις :

1. Γενικὰ πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῆ ἕνα ὀπωσδήποτε ἄριστον ἐπιστημονικὸ ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς ὡς ἔργο ποὺ νὰ κωδικοποιῆ τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς, ὁ ὅποιος χρησιμοποιεῖται στὴν προφορικὴ καὶ στὴ γραφομένη γλῶσσα, καὶ τότε μόνον νὰ βασιστῆ σ' αὐτὸ μιὰ μικρότερη, συνοπτικὴ, κάπως ἐκλαϊκευτικὴ ἔκδοσις γιὰ τὸ εὐρύτερον κοινὸν σὰν αὐτὴ ποὺ ἐπεχείρησε ὁ κ. Ἀνδριώτης. Πραγματικὰ σωστὴ ἐκλαϊκευσις κάθε ἐπιστημονικοῦ κλάδου ἀκολουθεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάκτησιν τῶν εἰδικῶν, δὲν προπορεύεται. Αὐτὸ εἶναι φανερό. Ἡ ἀνάποδη ἐνέργεια δὲν εἶναι ἐπιστημονικὰ ἢ ἐκπαιδευτικὰ ὀρθή, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκλαϊκευτικῆς ἐκδόσεως εἶναι, ὅπως στὴν περίπτωσιν τοῦ λεξικοῦ τούτου, ὁ εἰδικός. Σὲ μιὰ τέτοια ἔκδοσις π. χ. εἰκασίαι καὶ ἀπίθαναι ἐρμηνεῖαι πρέπει νὰ λείπουν ἐντελῶς.

2. Τὸ σχετικὰ ὀριστικὸ καὶ πλήρες ἔτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς νεοελληνικῆς μπορεῖ νὰ δημιουργηθῆ ὄχι τόσο, ὅταν θὰ ἔχη συμπληρωθῆ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, ὅπως φαίνεται νὰ πιστεύῃ ὁ κ. Ἀνδριώτης (σ. ε')—τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ εἶναι κυρίως λεξικὸ τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ δὲν εἶναι μόνον ἔτυμολογικόν,—παρὰ ὅταν θὰ ἔχη δημιουργηθῆ πρῶτα ἕνα πλήρες ἐπιστημονικὸ λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς (4—5. αἰ.) καὶ μεταβυζαντινῆς (1453—1800) περιόδου. Εἶναι βασικὴ καὶ στὸν μὴ εἰδικὸ φανερὴ ἡ ἀρχὴ ὅτι πολλὰς νεοελληνικὰς λέξεις εἶναι ἤδη μεσαιωνικὰς, ὄχι μόνον νεοελληνικὰς, καὶ ὅτι τὰ παλαιότερα κείμενα εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν ὑπόψη μὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερη προσπάθεια παρ' ὅσο ἔχει γίνει ὡς τώρα. Ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λεξικοῦ θησαυροῦ τῆς νέας γλώσσας εἶναι καὶ μεσαιωνικόν¹⁾, εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ ἔτυμολόγησις τῶν μεσαιωνικῶν λέξεων ἀνήκει στὸ ἔτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς (ἂν λέξεις τῆς μεσαιωνικῆς, πού ἀνέρχονται σὲ χιλιάδες, εἶναι καὶ τῆς κοινῆς ἢ τῆς ἀρχαίας, ἡ ἔτυμολόγησίς των ἀνήκει στὸ λεξικὸ τῶν περιόδων ἐκείνων, ἀλλὰ ἡ κατόπιν ἱστορία των στὰ λεξικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νέας). Ὅταν λοιπὸν δημιουργηθῆ ἕνα κάπως ἄρτιο λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς (παράλληλα μ' ἕνα Reallexikon der Byzantinistik πού μὲ δεξιὰ προοπτικὴ προτείνει ὁ καθηγητὴς κ. Franz Dölger, B. Z. 46, 165), τότε καὶ πολλὰ λεξιλογικὰ στοιχεῖα «ἀγνώστου ἐτύμου» θὰ ἐρμηνευθοῦν χωρὶς κόπο καὶ πολλοὶ γοῖφοι θὰ διαλευκανθοῦν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γλωσσικῶν στοιχείων θὰ δικαιωθῆ.

Ἄλλὰ τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ περιμένουμε μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια τὴ δημιουργία καὶ ἔκδοσις τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, γιὰ νὰ προχωρήσωμε στὴ δημιουργία τοῦ νεοελληνικοῦ λεξικοῦ. Ἡ νέα ἑλληνικὴ καὶ οἱ διάλεκτοί της ἔχουν διαλευκάνει καὶ καθήμερα διαλευκαίνουν σημαντικώτατα τὴ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ, χύνοντας φῶς στὴ γλῶσσα καὶ τὴν ὀρθὴ κατανόησις τῶν μεσαιωνικῶν κειμένων. Οἱ νεοελληνικὰς διάλεκτοι, ἐπειδὴ εἶναι ἐν μέρει τόσο συντηρητικὰς ὅσο καὶ τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα καὶ σὰν ἀρχεῖα ζωντανὰ διασώζουσι ἐξίσου ἀρχαίους τύπους, σημασίαις καὶ συντάξεις (συχνὰ καὶ τύπους, σημασίαις, καὶ συντάξεις ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰ μεσαιωνικά), γι' αὐτὸ οἱ νεοελληνικὰς διάλεκτοι συμπληρώνουσι τὴ μεσαιωνικὴν γλωσσικὴν παράδοσις. Εἶναι λοιπὸν σκόπιμον νὰ μελετοῦμε τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μὲ τὴ βοήθειαν τῶν μεσαιωνικῶν κειμένων καὶ τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων.

Ἐξάλλου ἕνα πλήρες ἔτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς νέας ἑλληνικῆς θὰ δώσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων σύντομα : Θὰ δείχνῃ ὅτι ἀπὸ τὸν τύπον καὶ τὴ ση-

1) Οἱ κοινώτατες λέξεις ὅπως *ἄνθρωπος*, *παιδί*, *σφραγὶς*, *πίνακ* κ. ο. κ. στὴ νεοελληνικῇ προήλθαν ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴν, δηλ. ἱστορικὰ τις παραλάβασκε ἀπὸ τοὺς ἄμεσους προγόνους μας, δὲν εἶναι ἀρχαῖαι ἑλληνικὰς, ὅπως ἀντιεπιστημονικὰ πιστεύεται καὶ παριστάνεται στὰ βιβλία.

μασία τῆς ἀρχαίας λέξεως προῆλθε ὁ τύπος καὶ ἡ σημασία τῆς λέξεως τῆς Κοινῆς, ὅτι ἀπὸ τοῦτον τὸν τύπο καὶ τῆς σημασίας τῆς Κοινῆς ἦρθε ὁ μεσαιωνικὸς τύπος καὶ σημασία, ὅτι ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ ἐξελίχθηκε ὁ νεοελληνικὸς τύπος καὶ σημασία. Θὰ δηλώνη (ὅταν πρόκηται γιὰ ἐκάστοτε νέες λέξεις) πότε ἐμφανίζεται στὰ κείμενα ἢ κάθε λέξη γιὰ πρώτη φορά, καὶ ἂν ἀπὸ ἄλλες ἐνδείξεις (π.χ. παράγωγα ἢ σύνθετα) μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκόμη παλαιότερη κτλ.

Τέτοιο λεξικὸν θὰ προσφέρει πολύτιμη βοήθεια καὶ στὴ σύνταξη τοῦ ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς (σὰν ἐκεῖνο ποὺ ἀνήγγειλε ὁ Σουηδὸς φιλόλογος κ. Hjalmar Frisk καὶ ποὺ θ' ἀντικαταστήσῃ τὰ παλιὰ τοῦ Prellwitz καὶ τοῦ Boisacq) καὶ ἐνὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς (τοῦτο θὰ ἦταν κάτι ἀνάλογο τοῦ Romanisches etymologisches Wörter buch τοῦ Meyer—Lübke).

Ἄφοῦ τὰ πράγματα εἶναι ὅπως ἐκτέθησαν παραπάνω, ὁ κ. Ἀνδριώτης ποὺ εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα ἐτυμολογικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ τὸν κύκλο τῶν μορφωμένων, δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ δώσῃ τὸ ἓνα ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς νέας ἐλληνικῆς, τὸ ὁποῖο νὰ ἐκάλυπτε τὶς ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας στὰ μέσα ἢ στὸ δευτέρου ἡμισιοῦ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Στὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν εἶναι διόλου ξένη.

Νὰ γραφῆ ἓνα πληρέστερο ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς νεοελληνικῆς ἀπὸ ἄλλον δὲν εἶναι ἀδύνατο. Ἄν ὅμως ὁ κ. Ἀνδριώτης σκοπεύῃ ὄχι μόνον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐργασία στὸ ἐτυμολογικὸ λεξικὸ γιὰ μιὰ πληρέστερη ἔκδοση, ἀλλὰ καὶ νὰ πλατύνῃ ἴσως τὸ σχέδιο, νομίζω ὅτι τὸ λεξικὸ του μπορεῖ νὰ διαμορφωθῆ ἔτσι, ὥστε ἡ δευτέρα ἔκδοση νὰ εἶναι νέο βιβλίον. Καὶ τὸ νέο θὰ ἦταν:

1) Ἱστορικιώτερη παράσταση κάθε λέξεως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐμφάνισίν των (καὶ πότε παρουσιάζεται ἢ κάθε λέξη στὴ γραπτὴ παράδοση γιὰ πρώτη φορά) στὴ μεταγενέστερη ἢ στὴ μεσαιωνικὴ ἢ στὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχῇ.

2) Πιὸ πολλὰ λήμματα, μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὰ δάνεια ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρόνο τοῦ δανεισμοῦ τους στὴ (μεσαιωνικὴ ἢ νέα) ἐλληνικὴ, μὲ ἰδιαίτερη ὑποδήλωσι τῶν λογίων στοιχείων στὶς παλαιότερες περιόδους ἢ ἀπὸ τὴν καθαρῆς τὸν 19ο καὶ 20ὸν αἰῶνα.

3) Ἀποδελτίωση τῶν περισσοτέρων δημωδῶν κειμένων τῆς μεσαιωνικῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ἐτυμολόγησι τῶν νεοελληνικῶν λέξεων.

Ἔτσι, ἐνῶ τὸ Συντακτικὸν τοῦ μακαρίτη Ἁχ. Τζαρτζάνου ἦταν μιὰ ἀρχὴ τὸ 1928, ὅταν πρωταβγήκε, ἡ δευτέρα ἔκδοσί του εἶναι τελείως νέο βιβλίον· ἂν καὶ στὴ δευτέρα ἔκδοσι δὲ γίνεται συστηματικὴ σύγκρισι μὲ τὴ σύνταξι τῶν παλαιότερων περιόδων τῆς γλώσσας καὶ οἱ βιβλιογραφικὰς παραπομπὰς του εἶναι πάρα πολὺ φειδωλές, πάντως τὸ βιβλίον εἶναι ἀξιόπιστο, ἀπαραίτητο καὶ τὸ μόνον ποὺ θὰ ἔχωμε γιὰ πολλὰς δεκαετίες.

Ἐπάρχουν βέβαια πολλὰς δυσκολίας στὴ δημιουργία ἐνὸς πλατύτερου ἔργου, ὅπως αὐτὸ ποὺ περιμένομε ν' ἀποκτήσωμε, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ

προσδοκούμε πληρότητα και τελειότητα, αλλά πρέπει οι γενικές αρχές να τεθούν και να ικανοποιηθούν όσο είναι δυνατόν.

Ἡ σύνταξις τοῦ ἐνὸς ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς νεοελληνικῆς, ὅπως εἶναι τοῦ Gamillscheg (ἢ τοῦ von Wartburg, γιὰ νὰ παραλείψω τὰ μικρότερα τοῦ O. Bloch καὶ τοῦ A. Dauzat) γιὰ τὴ γαλλικὴ, τοῦ Skeat (γιὰ νὰ παραλείψω τοῦ Weckley) γιὰ τὴν ἀγγλική, τῶν Battisti καὶ Alessio (γιὰ νὰ παραλείψω τοῦ Olivieri) γιὰ τὴν ἰταλική, τῶν Kluge—Götze γιὰ τὴ γερμανική, τοῦ Vasmer γιὰ τὴ ρωσική, καὶ ἄλλα εἶναι ἔργο ζωῆς ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ἐπιστημόνων. Ἄς εὐχηθοῦμε ὅτι θὰ ἀποχτήσωμε καὶ τὸ ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀνάλογο πρὸς αὐτὰ τὰ μεγαλύτερα ξένα.

Γιὰ λεπτομέρειες σὲ λέξεις παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη στὴ μονογραφίαν μου «A Contribution to Greek Etymology» πού πρόκειται νὰ τυπωθῆ.

* * *

Ἄνάμεσα στὶς βιβλιοκρισίες τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἀνδριώτη ξεχωρίζουν γιὰ τὴ λεπτομέρειά τους, δύο, τοῦ κ. Α. Α. Παπαδοπούλου (Λεξικογραφικὸν Δελτίον 5, 129—147) καὶ τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ (Ἄθηνᾶ 56, 310—323). Καὶ οἱ δύο, πῶς φανερὰ ὅμως ὁ κ. Παπαδόπουλος, βρίσκουν ὅτι τὸ βιβλίον δὲν ἔφερε κέρδος στὴν ἔρευνα, ὅπως ἐγὼ τοῦλάχιστον πιστεύω ὅτι ἔφερε (βλ. παραπάνω σελ. 353), διότι παραβλέπουν τὸ βασικὸ στοιχεῖον πού ἀνέφερα, δηλαδὴ τὸ σκοπὸ πού ἔταξε ὁ συγγραφεὺς στὸ ἔργο του.

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ σφάλματα μεθόδου τοῦ κ. Παπαδοπούλου εἶναι ὅτι τὸ 1952 δὲν ἀναγνωρίζει ὅτι ὑπάρχει *γραφομένη κοινὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα* πού ἔχει υἱοθετήσῃ λόγια στοιχεῖα. Διερωτῶμαι : ὑπάρχουν κατ' αὐτὸν *γραφομένη καθαρεύουσα* καὶ *ὀμιλουμένη δημοτικὴ* καὶ ὄχι *λογοτεχνικὴ νέα ἑλληνικὴ* ἢ καὶ *νεοελληνικὴ λογοτεχνία*; Ἡ ἐπιστημονικὰ βεβαιωμένη πραγματικότητα εἶναι ἡ ἐξῆς : Ὑπάρχει ἡ ἐθνικὴ δημοτικὴ γλῶσσα μὲ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία γραφομένη μόνο σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα. Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι αὐτοτελὴς καὶ αὐτάρκης, ἀλλὰ *ἔχει δάνεια ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα* καὶ ἀπὸ ξένες γλῶσσες καὶ ἀπὸ νεοελληνικὰς διαλέκτους. Ὁ Παπαδόπουλος ὀνομάζει τὶς ξένες λέξεις τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἀνδριώτη «ἐκχυδαῖσμον τῆς δημοτικῆς» (σ. 147), δηλαδὴ ὁ κ. Π. μεταχειρίζεται ἔννοιες καὶ ὄρους πού ἐχρησιμοποιοῦντο πρὶν δημιουργηθῆ γλωσσικὴ ἐπιστήμη.

Δύο θεωρίες τοῦ κ. Κουκουλέ εἶναι ἀπορριπτέες :

1) Ἰσχυρίζεται ὅτι στὴ νέα ἑλληνικὴ πρέπει νὰ κρατήσωμε τὴν ὀρθογραφίαν (ἢ ὅποια, ὅπως εἶναι γνωστὸ, δὲν ἔχει σχέση μὲ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια στὴν ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας οὔτε μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας): Ἡ μοιραία αὐτὴ θεωρία, ἐπιστημονικὰ θαμμένη σ' ἄλλες χῶρες, νὰ γίνεται δηλαδὴ ἔρευνα τῆς γλώσσας βαισιμένη στὸ γράμμα καὶ ὄχι στὸ φθόγγο, ξαναφέρεται στὴν ἐπιφάνειαν ἀπὸ τὸν κ. Κουκουλέ.

2) Ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ κ. Ἀνδριώτης ἔβαλε στὸ λεξικὸ του ὅλες τὶς ξένες

λέξεις (ἔτσι καὶ ὁ κ. Παπαδόπουλος, σ. 142 κ. ἑξ.) καὶ ὅτι ἔτσι δείχνει ὁ συγγραφεὺς τὴν μὴ αὐτάρκεια τῆς ἑλληνικῆς. Ἐνῶ ὁ κ. Κουκουλὲς ἔχει δίκιο σὲ μερικὲς περιπτώσεις διαλεκτικῶν λέξεων ποὺ μποροῦσαν (ἢ ἔπρεπε) νὰ λείπουν, ὁ ἰσχυρισμὸς του στὴ γενικότητά του εἶναι ὄχι μόνον ἀβάσιμος, ἀλλὰ καὶ ἀντεπιστημονικός. Πρωτεύοντα ρόλο στὴν ἀναλογία δὲν ἔχει ὁ ἀριθμὸς ἑτυμολογουμένων λέξεων ἀλλὰ ἡ *συχρότητα τῆς χρήσεως τῶν λέξεων* στὴ γλῶσσα. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Κουκουλέ ὅτι εἶναι πρόωρη ἢ σύνταξη ἑτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς εἶναι ἀπολύτως ἀπαράδεκτη, ὅταν π.χ. ἡ ὀλλανδικὴ ἢ ἡ βουλγαρικὴ ἔχουν τὰ ἑτυμολογικὰ λεξικά τους. Ἄλλος θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι μιὰ συνθετικὴ ἐργασία γιὰ τὸ βίο καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Βυζαντινῶν ἦταν πρόωρη, ἀλλὰ ἐγὼ ἐπαινῶ τὸν κ. Κουκουλέ, διότι τὸ ἐπιχείρησε· χωρὶς ἄλλο προώθησε τὴν ἰδέα πρὸς ἓνα *Reallexikon der Byzantinistik*. Τὴν ἰδέα τοῦ ἑτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς νεοελληνικῆς τὴν εἶχε ἤδη ὁ Γ. Χατζηδάκις ἐδῶ καὶ μισὸν αἰῶνα, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πρόωρο στὰ 1951.

ΔΗΜ. Ι. ΓΕΩΡΓΑΚΑΣ

D. J. Georgakas : Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Athen 1949. 151 5.

Die mit umfassender bibliographischer Kenntnis und grosser Gewissenhaftigkeit geführte Untersuchung setzt sich zum Ziele die Frage nach der Abstammung der Sarakatsanen und dem Ursprung ihres Namens auf Grund der neueren Forschung, die auf Höegs grundlegendem Werk fusst, zu untersuchen. Der Band gliedert sich in eine Abhandlung und eine Reihe von Exkursen.

Im ersten Teil der Abhandlung untersucht Georgakas die Frage, ob die Sarakatsanen ursprüngliche Griechen oder gräzisierte Aromunen (oder ein anderer gräzisierter Volksstamm) sind.

Im ersten Kapitel unterzucht G. die gesamte bisherige ältere und neuere Literatur zu dieser Frage einer kritischen Prüfung und kommt zu dem Ergebnis, dass die Sarakatsanen Griechen sind. Dafür führt er 5 Argumente an :

1. Es besteht kein Zeugnis und keine Überlieferung dafür dass die S. aus einem fremden Lande eingewandert seien;
2. die S. fühlen sich als Griechen und verachten die Aromunen;
3. die S. haben von jeher ein von der Umwelt abgesondertes Leben geführt, sie können daher nicht unter dem Druck der Umwelt ihre Sprache gewechselt haben;
4. die S. sprechen einen griechischen, und zwar nordgriechischen, Dialekt, in dem sich keine Spur eines aromunischen Einflusses auf Lautgestalt und Formenbildung feststellen lässt; das angeblich aro-

munische Element des Wortschatzes erweist sich teils als gemeingriechisch (und nicht spezifisch rumänischen, sondern lateinischen, italienischen und sonstigen romanischen Ursprungs) teils als gemeinbalkanisch;

5. die Volkskunst der S. ist griechisch; in Tracht und Wohnung unterscheiden sie sich von den Aromunen.

Im zweiten Kapitel untersucht G. die Frage, ob die S. die Nachfahren eines schon im Alterum nomadisierenden griechischen Stammes sind, oder ob sie erst in neuerer Zeit die Sesshaftigkeit aufgaben. Die erste Ansicht wurde zuletzt von Höeg vertreten. G. hält dem u. a. entgegen, dass die S. nach ihrer eigenen Überlieferung einst Dorfbewohner waren und sich nach Sesshaftigkeit sehnen, während ein von alters her nomadisches Volk sich nur nach der Freiheit des Hirtenlebens sehnen würde; dass bekanntlich viele Dörfer verlassen wurden und die Bevölkerung nomadisch wurde; die Sprache der S. ist ein nordgr., spezifisch epeiroritischer Dialekt; wären die S. die Nachkommen eines altgro Stammes, müsste ihre Sprache Archaismen aufweisen wie die Sprache der Tsakonen.

Im dritten Kapitel untersucht G. die bei den S. umgehenden Überlieferungen über ihre Urheimat; aus den mannigfaltigen und verschiedenartigen Aussagen zieht er den Schluss, dass die S. von vielen Jahrhunderten die gebirgigen Teile Griechenlands zum Aufenthalt hatten und dass sie später auch in der Nähe der von ihnen namhaft gemachten Orte Sakaretsi, Sirako usw. lebten; ihre Angabe, dass sie ihre Dörfer zur Zeit Ali Paschas verlassen hätten, könne nicht zutreffen, da ihr Nomadendasein schon vor dieser Zeit bezeugt ist bzw. gefolgert werden kann; dieser Teil ihrer Überlieferung könne nur dahin gedeutet werden, dass sie zur jener Zeit die in jener Gegend gelegenen Weideplätze aufgeben mussten und dass möglicherweise ein Teil der Einwohnerschaft jener Orte sich ihnen anschloss. Die Angabe, dass sie aus Sakaretsi stammen, ist ebensowenig glaubwürdig wie die, dass sie aus Sirako stammen; diese Überlieferung habe eine volksetymologische Verbindung dieser Dorfnamen mit der Stammesbezeichnung zum Ursprung, ihre Mundart erlaubte jedoch die Annahme, dass sie aus Epeiros stammen. Über den Grund für die Aufgabe der Sesshaftigkeit stellt G. vernünftigerweise keine Vermutungen an.

Im zweiten Teil seiner Abhandlung versucht G. die Klärung der Herkunft des Namens *Sarakatsanoi*. Zuerst unterzieht G. die bisher unternommenen Erklärungsversuche (zwölf an der Zahl) einer kritischen Untersuchung; er lehnt sie alle ab und hebt m. E. mit Recht hervor, dass sie sprachwissenschaftlich nicht stichhaltig sind; kein

Etymon ist einfach und evident, denn kein Erklärer kommt ohne gewagte Hypothesen aus; ferner lassen die vorgeschlagenen Etymologien das Nebeneinander der Typen *Karakatsanoi* und *Sarakatsanoi* sowie die Typen mit dem Suffix *-aioi* unerklärt. Als dann entwickelt G. seinen eigenen Vorschlag, den er durch ein reichhaltiges Material an Parallelbeispielen für die lautlichen Erscheinungen und die Bildungsformen unterbaut. Ohne auf Einzelheiten einzugehen, sei gesagt, dass G. (m. E. überzeugend) darlegt, dass es sich bei *Sarakatsanos* und *Karakatsanos* um Familiennamen handelt, die nach auch sonst im Griechischen üblichen Muster gebaut sind, belegt sind und noch heute vorkommen, ebenso wie das Simplex *Katsanos*. Ebenso ist *Katsanaioi* ein Familienname vorkommenden Typs, wie Verf. ausgiebig belegt. Insbesondere sind Familiennamen dieses Typs (*-aioi*) bei den Sarakatsanem selber vorherrschend. Die Schwierigkeit scheint mir jedoch darin zu liegen, dass dieser Familienname zum Volksnamen geworden ist. Verf. weiss zwar zahlreiche Beispiele für gr. Familiennamen aus Völkernamen und für Familiennamen vom Typ *-aioi* als Ortsnamen aufzuführen, aber kein Beispiel für die direkte Entwicklung vom Familiennamen (bzw. Sippennamen) zum Völkernamen. Verf. nimmt hier mit Chatzidakis an, dass der Name einer besonders zahlreichen Sippe bei der Aufgabe der Sesshaftigkeit verallgemeinert wurde. Jedenfalls aber liefert er der Etymologie eine elegante und mit den Gesetzen der gr. Namenbildung übereinstimmende Lösung, die auch die Vielgestaltigkeit des Namens erklärt. Verf. hebt fernerhin m. E. mit Recht den griechischen Charakter des Namens hervor (obwohl *cara*, *sari-* und das Stammwort des Familiennamens *katsanos* türkisch sind [die Beziehung zu *κασανός* «μαῦρος ἀνοιτός» will mir nicht recht einleuchten]), denn alle Elemente sind eingebürgert und der Namenstyp griechisch.

Im zweiten Teil seines Buches (S. 65 ff.) bringt Verf. zahlreiche nicht unwesentliche Ergänzungen und Zusätze zu den beiden Teilen seiner Abhandlung. Besonders wichtig sind hier die Exkurse, in denen der aromunische Ursprung griechischer Worte diskutiert wird, die von einigen Autoren als Beweis für den aromunischen Ursprung der S. angeführt werden, denn von den Argumenten, die Verf. im ersten Teil seiner Abhandlung für das Griechentum der S. anführt, sind die sprachlichen die gewichtigsten.

Für eine ganz beträchtliche Anzahl dieser Worte weist Verf. überzeugend die Unmöglichkeit aromunischen Ursprungs nach; freilich hätte man in einigen Fällen eine grössere Ausführlichkeit ge-

wünscht; störend ist das vielfache Fehlen der Bedeutungsangabe. (Angenommen, die S. hätten erst vor so kurzer Zeit die Sprache gewechselt, dass noch Spuren ihrer alten [aromum.] Sprache festzustellen wären, dann würde man erwarten, 1. Spuren davon bei den Pronomina, Zahlwörtern und Verwandtschafts bezeichnungen zu finden, 2. im Flexionssystem der angenommenen Sprache auf ein Wuchern von Analogie bildungen und widersprechender Vereinfachungen zu stossen. Beides ist in den von Höeg publizierten Texten und seiner Grammatik nicht festzustellen. Nimmt man aber an, dass die S. vor so langer Zeit das Gr. erlernt haben, dass sie genau die gleiche Sprache sprechen wie ihre Umwelt, dann haben auch Lehnworte aus dem Rumänischen keinen Indizienwert mehr, sondern sind genau so zu beurteilen wie die entsprechenden Lehnwörter in den nächstverwandten gr. Mundarten von Epeiros).

Wichtig ist auch der auf Grund des reichen Materials des Historischen Neugriechischen Wörterbuchs geführte Nachweis, dass *vlachos* ein landläufiges appellativum geworden ist mit verschiedener Bedeutung («Hirte», «Bauer», «Tölpel», «Fremdling») und nicht ohne weiteres als Beweis für nationale Zugehörigkeit angesehen werden kann.

Wenn ich dem Verf. auch nicht in allen seinen Schlussfolgerungen zu folgen vermag, so ist doch kein Zweifel, dass sein Buch als ein bedeutender Beitrag zur Sarakatsanenfrage, zu gelten hat. Eine umfangreiche Bibliographie eine kurze Zusammenfassung in englischer Sprache und ein sorgfältig gearbeiteter Index beschliessen das Werk München

W. TH. ELWERT

Ἐδημοσιεύθη στῆ Byzantinische Zeitschrift 46 (1953) 397—399.

Georgakas (Dém.): Sur l'origine des Sarakatsanéï et l'étymologie de leur nom. Athènes, 1949; in—8, 88 p., tirage à part des *Archives folkloriques et linguistiques de Thrace*.

Notes linguistiques, historiques et bibliographiques complétant l'étude du même auteur, parue dans les *Archives folkloriques et linguistiques de Thrace* (année 1945—1946, tome publié en 1947; voir BBH 1947, no 1059) sous le même titre.

Les Sarakatsanéï, bergers nomades parlant grec, vivent dispersés dans de vastes régions de la Grèce continentale, en Thrace et en Bithynie, et sont considérés par les historiens roumains comme des Koutzovalaques (Aromunes) hellénisés. Discutant les arguments invoqués à l'appui de cette thèse qu'il qualifie de chauvine, M. Géorga-

kas présente une étymologie qui établit l'origine grecque de cette tribu. *Sarakatsanēi* et *Karakatsanēi* (mots désignant la même tribu) sont appelés les *Katsani* (nom de famille) blonds (*sari*, en turc) ou bruns (*kara*, en turc). La forme *Sarakatsani* provient d'une forme attestée *Sar(i)katsani*, où un *a* a été développé entre les consonnes *-rk-*, par assimilation. Le suffixe grec *-ēi* est encore une preuve qu'il s'agissait à l'origine d'un nom de famille. Cette étymologie, discutée dans l'étude précédente de M. Géorgakas, est ici étayée par des observations portant sur l'origine, la vie et surtout le vocabulaire des *Sarakatsanēi*, considérés comme des Grecs devenus nomades vers la fin du moyen âge. Leur pays d'origine fut très probablement l'Épire, ainsi que leur parler le montre. Ce parler, apparenté à l'épirote, appartient au dialecte du nord et retient un certain nombre d'éléments de la koinè antique, à côté des emprunts à la koinè néohellénique et à la terminologie pastorale balkanique.

Ἐδημοσιεύθη στὸ Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique 1949 (Athènes, 1950), no. 925, σελ. 223.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Παιδεστοῦ (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ, τόμ. ΙΗ' (1953). Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 21) Ἐν Ἀθήναις 1953, σχ. 8ον σελ. 179—192.

Ὁ ἀκούρατος ἱστοριοδίφης καὶ στὴ μελέτῃ του αὐτὴ μᾶς δίνει τὸ μέτρο τῆς σοβαρότητος καὶ ἐπιμελείας ποὺ τὸν διακρίνει, ὅταν καταγίνεται μὲ προβλήματα, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ πλοῦτος τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν εἰδήσεων, ἡ αὐστηρὴ μέθοδος καὶ εὐθυκρισία του, μᾶς κάνουν νὰ χαροῦμε ἕνα ἐνδιαφέρον κεφάλαιο τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῆς Παιδεστοῦ. Μὲ ἀνεση διαβάζουμε τὴ μελέτη ποὺ δὲν ἀποτελεῖ μιὰ συνηθισμένη ξερὴ παράθεση ὀνομάτων μὲ χρονολογίες, ἀλλὰ μιὰ ζωντανὴ καὶ πλούσια σὲ νιοκουμένα ἀναπαράσταση τῆς ζωῆς, μιὰ ἀξιόλογη ἐκθεση, ποὺ βάζει τὰ θεμέλια τοῦ μελλοντικοῦ συνθετικοῦ ἔργου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Γρηγορίου Εὐθθυμίου. Καταστατικὸν τῆς δημογεροντίας Διδυμοτείχου [Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ» τόμ. ΙΗ' (1953) Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 22)] Ἐν Ἀθήναις 1953, 8ον σελ. 209—220.

Μὲ τὸ καταστατικὸ τῆς δημογεροντίας Διδυμοτείχου μαθαίνουμε τὸν

τρόπο τῆς διοργανώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς. Ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ ἐλεύθεροι κοινοτικοὶ θεσμοὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν ἀρχαιότητα. Μὲ τοὺς θεσμοὺς αὐτοὺς, ποὺ διατηρήθηκαν σ' ὅλη τὴ μακραίωνη ἱστορία τοῦ ἔθνους, κατώρθωσε πάντοτε ὁ σκλαβωμένος ἑλληνισμὸς νὰ βγαίνει νικητὴς στὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τῶν ποικιλώνυμων ἐχθρῶν του. Γι' αὐτὸ κάθε τι ποὺ διαφωτίζει τὴν ἱστορία τοῦ κοινοτικοῦ μας συστήματος ἔχει σημασία καὶ εἶναι εὐπρόσδεκτο. Ὁ συγγραφέας παρέλειψε νὰ περιγράψῃ τὸν κώδικα, ἀπ' ὅπου παίρνει τὸ πολύτιμο αὐτὸ καταστατικὸ καὶ ν' ἀναφέρῃ ἀκριβῶς τὶς σελίδες ποὺ καταλαμβάνει.

Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου. Τὸ χρονικὸν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν 1939—1953 [Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 33)] Ἐν Ἀθήναις 1953, 8ον σελ. 16.

Στὸ σύντομο αὐτὸ χρονικὸ γιὰ τὴν ἰδρυση καὶ λειτουργία τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν ἐκτίθεται μὲ κάθε δυνατὴ συντομία ἢ σαφήνεια ἡ πλούσια ἐθνικὴ καὶ πνευματικὴ δραστηριότητα τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ σωματείου τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἀναγνώστης βρίσκει σ' αὐτὸ συγκεντρωμένη τὴν βιβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ περιοδικοῦ της. Εὐχόμαστε στὸ μέλλον νὰ δοῦμε δημοσιευμένο καὶ τὸ εὔρετήριον τῶν τόμων τοῦ «Ἀρχείου», χρησιμώτατο γιὰ κάθε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα σχετικὴ μὲ τὴν ἱστορία, γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς Θράκης.

Βασίλη Συναπίδη. Φυλετικὴ καταγωγή, ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Κατσιβέλλων Διδυμοτείχου Θράκης (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Ἀρχείου Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. ΙΗ'. Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 24)). Ἐν Ἀθήναις 1953, 8ον, σελ. 289—298. Προσθήκη : Γνώμη τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Νικολ. Βαφείδη, σελ. 299—301.

Ὁ σ. ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀθιγγάνων ὀρθόδοξων καὶ μουσουλμάνων Διδυμοτείχου καὶ πιστεύει, ἔχοντας ὡς βάση τὴ διδασκαλία τοῦ καθηγητῆ Ν. Ἀνδριώτη, πὼς ἡ ἀρχικὴ τους ἀφετηρία εἶναι οἱ Ἰνδίες. Στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Ἀθιγγάνων ἔπρεπε νὰ μᾶς ἔδινε περισσότερες λεπτομέρειες. Νομίζω πὼς δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπη ἡ συμπληρωματικὴ ἐξέταση τῆς ζωῆς των ἀπὸ λαογραφικὴ ἄποψη, δηλαδὴ ἡ καταγραφὴ τῶν τραγουδιῶν τους, τῶν ποικίλων διηγήσεών τους, τῶν λαορευτικῶν καὶ λοιπῶν λαογραφικῶν στοιχείων στὸ ἴδιωμα ποὺ δμιλοῦν (τσιγγάνικα ἢ τούρκικα) μὲ μετάφραση στὴν ἑλληνικὴ. Μόνον συνεχῆς καὶ πολυετῆς παρακολούθησις τῆς ζωῆς των θὰ διαφωτίσῃ πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα της, ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴν ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔρευνα.

Δημ. Ἀ. Πετροπούλου : Πνευματικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων

τὸν ΙΘ' αἰῶνα ('Εταιρεία Θερακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 28)) Ἀθῆναι 1954, σχ. 8ον σελ. 23.

Ὁ συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας κ. Δημήτριος Πετρόπουλος στὴ σύντομη αὐτὴ μελέτη μᾶς δίνει σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀδρῆ σκιαγραφία τῶν πνευματικῶν σχέσεων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων στὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἀπὸ τὴν μελέτη αὐτὴ φαίνεται ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδραση τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ πάνω στοὺς γείτονες Βουλγάρους, ποὺ πῆραν παιδεία καὶ πολιτισμὸ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τοὺς Ἕλληνας. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ ἄρχισαν νὰ ξετιάζωνται στὸν τόπο μας, οἱ ἐπιδράσεις τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ πάνω στοὺς γείτονες λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ σχέσεις ἀνάμεσά τους. Ἡ ἐργασία ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη ἔδρα συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη : ἓνα βαλκανικὸ ἴνστιτούτο ποὺ θὰ φρόντιζε νὰ ἐρευνᾷ συστηματικὰ τὴν ἱστορία, φιλολογία, λογοτεχνία καὶ λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε παλαιότερες προσπάθειες τῶν βαλκανικῶν Ἰνστιτούτων Βελιγραδίου καὶ Βουκουρεστίου. Ἄς ἐλπίσουμε δὲ νὰ δημιουργηθῆ στὸ μέλλον τὸ ἴδρυμα τοῦτο, ἀφοῦ ἐργάτες ὑπάρχουν ἱκανοὶ νὰ συμβάλουν στὴν προκοπὴ του.

Πολυδ. Παπαχριστοδούλου. Τὰ περιεχόμενα δημοσιεύματα κατὰ συγγραφεῖς, τῶν δέκα καὶ ὀκτῶ τόμων τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θερακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ μετὰ τοῦ ἐπιτυμβίου Χρήστου Τσουντα παραρτήματος ΣΤ' τόμου ('Εταιρεία Θερακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 29)) Ἀθῆναι 1954, σχ. 8ον, σελ. 16.

Στὸ εὐρετήριο τοῦτο βρῖσκει ὁ ἀναγνώστης τὰ περιεχόμενα κατὰ συγγραφεῖς τῶν τόμων τοῦ «Ἀρχείου». Τὸ φυλλάδιο εἶναι χρησιμώτατο, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψη εὐρετηρίου λέξεων καὶ πραγμάτων τῶν τόμων τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ.

Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου δ. φ. Κώδικες Ἄν. Θεράκης ('Αρχεῖον Θερακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. Ἐταιρεία Θερακικῶν Μελετῶν ἀριθ. 30)) Ἀθῆναι 1954, 8ον σελ. 63.

Ἀξιέπαινη καὶ εὐπρόσδεκτη ἡ δημοσίευση τῆς πολύμοχθης ἐργασίας τοῦ ἀείμνηστου Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου. Ἡ ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν περιεχομένων τῶν κωδίκων Ἀνατολικῆς Θεράκης προσφέρει θετικὲς ὑπηρεσίες στὴν ἔρευνα. Τὰ πνευματικὰ αὐτὰ λείψανα (οἱ κώδικες) τῆς κοινοτικῆς ὀργανώσεως τοῦ θερακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ μὲ τόσην ἐπιμέλεια καὶ εὐσυνειδησία κατέγραψεν ὁ Ἀποστολίδης, ἀνοίγουν ἓναν ἀκόμη ὁρίζοντα γιὰ νὰ φωτισθῆ καλύτερα ἡ ἱστορία τῆς Θεράκης. Ἔτσι πλάι στὰ παράλληλα δημοσιεύματα τῶν «Θερακικῶν» καὶ τοῦ «Ἀρχείου Θερακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ

Θησαυροῦ» στέκει καὶ ἡ κρινόμενη ἀξιόλογη μελέτη. Αἰσιόδοξα περιμένουμε καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ Κώδικος τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου καὶ ἄλλων ποῦ πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν ποιὸς ξέρει ποῦ παραπεταμένοι.

Σ. Δ. Θὰ δημοσιευθῇ ἡ μ. τοῦ κ. Εὐθυμίου περὶ Παιδείας ἐν Διδυμοτείχῳ.

Ἄδαμ. Διαμαντοπούλου. Ἡ Ἀρχιάλος (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. ΙΘ'. Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 31)) Ἀθῆναι 1954, σελ. 146.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ βου π. Χ. αἰ. ὡς τὰ 1906 ἐπὶ 2500 χρόνια, ἡ Ἀρχιάλος, ποῦ ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὠνομαζόταν καὶ Ἀχελός, βρέθηκε πάντα στὶς πρώτες γραμμὲς τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὶς ἀκτὲς τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Μὲ τὴν ὀριστικὴ καταστροφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς ἀχάριστους Βουλγάρους στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας οἱ Ἀρχιαλίτες ποῦ γλύτωσαν ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὴν ἐλεύθερη πατρίδα, ὅπου κοντὰ στὸν Ἄλμυρὸ τοῦ Βόλου καὶ στὰ βόρεια τῆς Θεσσαλονίκης ἔκτισαν συνοικισμοὺς μὲ τὸ ὄνομα τῆς παλιᾶς ἀξέχαστης πατρίδας των. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐκλεκτὰ παιδιὰ τῆς Ἀρχιάλου, ὁ μακαρίτης καθηγητὴς Ἄδ. Διαμαντόπουλος κατέγινε στὴ συγγραφὴ τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας ποῦ μόλις τώρα μετὰ τὸ θάνατό του δημοσιεύτηκε στὸν τόμο τοῦτο τοῦ «Ἀρχεῖου Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησ.». Ὑστερα ἀπὸ πρόλογο, ὅπου ὁ σ. κάνει λόγῳ γιὰ τὴν προγενέστερη βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς λόγους ποῦ τὸν ὤθησαν στὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου, γράφει γιὰ τὴν τοπογραφία καὶ γεωγραφία τῆς πόλεως καὶ ἔπειτα μπαίνει στὴν ἐξέταση τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχίζοντις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ποῦ ἐκτίσθηκε ἡ ἀποικία αὐτὴ τῶν Μιλησίων στὰ μέσα τοῦ βου π. Χ. αἰ. Ὁ σ. παρακολουθεῖ τίς ἱστορικές περιπέτειες σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς ρωμαϊκῆς, τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεώτερης. Περισσότερο λεπτομερῆς καὶ διεξοδικώτερος εἶναι στὰ κεφάλαια τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχιάλου, ὅπου λεπτομερῶς ἐκτυλίσσονται τὰ γεγονότα τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐναντίον της καὶ τῶν καταστροφῶν της. Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐξέταση τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας καὶ τελειώνει μὲ τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας ποῦ ἦλθε καὶ τὸ τέλος της. Τὸ ὕλικὸ ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ σ. εἶναι πλούσιο, ἡ ἀφήγησή του εὐχάριστη, καὶ ἐνῶ τὸ ἔργο δὲν παύει νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ διατριβή, ὅμως νομίζω πὼς εἶναι προσιτὸ καὶ στοὺς μὴ εἰδικούς. Ὁ σ. ἐργάστηκε πολὺ κι ἐκοπίασε γιὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας. Τὸ χρέος καὶ ἡ ἀγάπη του στὴ γενέτειρα, ἡ νοσταλγία του γι αὐτὴν κι ὁ πόνος γιὰ τὴν καταστροφή της ἀσφαλῶς τὸν ὤθησαν στὸ δύσκολο ἔργο του.

Ἄλλὰ ἡ ἱστορία τῆς Ἀχελός, ὅπως τὰ περισσότερα βιβλία τοῦ εἴδους αὐτοῦ, παρουσιάζει καὶ μερικὰ ψεγάδια. Ὁ σ. σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς ἀρχαίας, ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἱστορίας της ἐπαναλαμβάνει, ἀναγκάζεται νὰ ἐπα-

ναλαμβάνη γνωστά γεγονότα, πού περιλαμβάνονται στις γενικώτερες ιστορίες, όπως π. χ. τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ὁ σ. ἔπρεπε νὰ εἶναι συντομώτερος. Μποροῦσε ν' ἀφηγηῆται μονάχα τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ὅπου ἡ Ἀγχιάλος παίξει κάποιο ρόλο ἢ μπορεῖ νὰ ἔπαιξε χωρὶς ν' ἀναφέρεται στις πηγές. Ἡ περίοδος τῆς τουρκοκρατίας ἔπρεπε νὰ χωριστῇ σὲ ἰδιαίτερα κεφάλαια καὶ ὄχι νὰ ἐξετάζωνται μαζί ὕλικά, πνευματικά, κοινοτικά κ. ἄ. ζητήματα. Τέλος ὁ σ. γράφει λίγα γιὰ τὴν πλούσια λαογραφία τῆς πατρίδας του.

Ἄλλο ἐλάττωμα τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἔλλειψη ἀναγραφή πολλῶν παραπομπῶν, ἀρκετὰ ἐκφραστικὰ σφάλματα, ἡ ἔλλειψη βιβλιογραφικοῦ πίνακος στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος, καὶ εὐρετηρίου ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Παρ' ὅλες ὅμως αὐτὲς τὶς ἑλλείψεις τὸ ἔργο δὲν παύει νὰ ἀποτελῇ ἀξιόλογη συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἀγχιάλου.

Γρηγορίου Εὐθυμίου. Ἀρχαιολογικά — Λαογραφικά Διδυμοτείχου [Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. ΙΘ' Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 32)], Ἀθῆναι 1954, σελ. 15.

Ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται 1) μὲ δυὸ ἐνεπίγραφους λίθους ἀπὸ τὴν Τραϊανούπολη. Ἡ πρώτη ἐπιγραφή ἀνάγεται κατὰ τὸν συγγραφέα στὸ τέλος τοῦ 2ου μ. Χ. αἰ. κ' ἡ δευτέρα στὸν 4ον αἰ. Ἀπ' αὐτὲς ἡ πρώτη εἶναι ἀξιολογώτερη, γιατί διαφωτίζει καλύτερα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως καὶ ἀνασκευάζει τὴ γνώμη ὅτι τάχα τὰ ἐρείπια κοντὰ στὴ Βερόη Τραϊανουπόλεως ἐχρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν φρουρίων τῶν Φερωῶν καὶ τῆς Αἴνου. Στὸ 2ο) μέρος τῆς μελέτης του ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται γιὰ διάφορα ὄστρακα ἀπὸ τὸν Δορίσκο, μιά ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες πόλεις στὴ μεσόγαια τῆς Θράκης, πού βρισκόνταν πρὸς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἐβρου. Ἀπὸ τὰ ὄστρακα πού περιγράφονται συμπεραίνεται, πὼς πρόκειται γιὰ παμπάλαιο θρακικὸ συνοικισμὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, πού χρειάζεται ἰδιαίτερη σκαφικὴ ἔρευνα, Τὸ 3ο) τέλος μέρος τῆς μελέτης του ὁ συγγραφεὺς ἀφιερώνει στὸ ἔθιμο τοῦ Κιοπέκ Μπέη, πού συνηθίζεται στὸ Διδυμότειχο καὶ σ' ἄλλες θρακικὲς πόλεις, ὅπως στὸ Ὁρτάκιοϊ (βλ. Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου. Τὰ Δημήτρια. Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. ΙΕ') καὶ ἀποτελεῖ κρᾶμα, λέγει, τῶν καλογήρων τῆς Βιζύης (βλ. Γ. Βιζυηνοῦ. Οἱ καλόγηροι καὶ ἡ Διονυσιακὴ λατρεία ἐν Θράκη, Θρακικὴ Ἐπετηρίς, 1897) καὶ τοῦ Μπέη τοῦ Ὁρτάκιοϊ. Πραγματικὰ πρόκειται γιὰ μιὰ λαϊκὴ εὐετηρικὴ ἑορτὴ σημαντικώτατη, πού ἐνῶ προσεκτικὰ τὴν περιγράφει ὁ κ. Εὐθυμίου, ὅμως ξεχνᾷ νὰ μᾶς πῇ πότε ἀκριβῶς γίνεται. Αὐτὸ βέβαια μπορεῖ νὰ εἶναι πασίγνωστο, ἀλλὰ ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν πιὸ ἀμύητο σ' αὐτὰ ἀναγνώστη. Ἐπειτα καλὸν θὰ ἦτο ν' ἀπέφυγε τολμηρὰς συσχετίσεις μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ λατρεία καὶ μυθολογία, πού τις κάνει κατὰ δογματικὸν τρόπο, καθὼς καὶ τὶς ἐπικίνδυνες ἐρωτήσεις

καὶ ὑποθέσεις, ὅπως π.χ. τὶς σχετικὲς μὲ τὸ κάψιμο τοῦ καλύμματος τοῦ Μπέη ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν σὲ σφαλερὰ συμπεράσματα καὶ παιδαριώδεις ἐρμηνεῖες ἱκανὲς νὰ κλονίσουν τὴ σοβαρότητα τῆς ἀξιέπαινης ἐργασίας του.

Σάββα Ἰωαννίδη. Ἱστορία τῆς Βιζύης Ἀνατολικῆς Θράκης ἐπιμελεῖα Πολυδ. Παπαχριστοδούλου [Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσογραφικοῦ Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ.33)] Ἀθήναι 1954, σελ. 20.

Ἡ ἱστορία τῆς Βιζύης, ποὺ γράφτηκε στὰ 1886 ἀπὸ τὸ δάσκαλο Σάββα Ἰωαννίδη καὶ βρέθηκε στὸν ὑπ' ἀριθ. 434 φάκελλο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον κείμενον τῆς ἱστορίας τῆς θρακικῆς αὐτῆς περιοχῆς καὶ ἀναπληρῶνει ἐν μέρει τὴν ἔλλειψη, ποὺ σημείωσε ἡ ἀπώλεια τῶν κοινοτικῶν κωδίκων τῆς Θράκης. Ἀξιόλογο εἶναι πρὸ πάντων τὸ β' μέρος μὲ τὸν τίτλο : «Ἡ παροῦσα κατάστασις Βιζύης καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας», ποὺ ἐποτελεῖ αὐθεντικὸ ντοκουμέντο χρησιμώτατο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Βιζύης στὰ νεώτερα χρόνια. Ἄν ὁ ἐρευνητὴς θὰ σταθῇ κάπως ἐπιφυλακτικὸς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια τοῦ πρώτου μέρους τῆς «Ἱστορίας τῆς Βιζύης», ὅμως ὅταν θὰ διαβάσῃ τὸ β' κεφάλαιο, θὰ κλείσῃ τὸ φυλλάδιο ἱκανοποιημένος γιὰ τὶς πληροφορίες τοῦ συγγραφέως καὶ τὰ συστατικά του δεδόμενα, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του.

Δ. ΟΙ.

Πέτρον Ἀξιώτη «Ἡ Θάσος» Θεσσαλονίκη. 1954.

Ἐσχάτως ὁ Πέτρος Ἀξιώτης (ψευδώνυμο τοῦ γνωστοῦ δικηγόρου τῆς Θεσσαλον. Πέτρον Ἀξιωτίδη) ἔθεσε σὲ κυκλοφορίαν ἓνα σύγγραμά του ἀφιερωμένο στὸ ὄραϊο ἑλληνικὸ νησί—τὴ Θάσο. Μυθολογία, Ἀρχαιολογία, Ἱστορία, στατιστικὴ, περιγραφή καὶ λαογραφία, παρελαύνουν τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο σ' αὐτὴ τὴν ἀξιόλογον μελέτην του. Ὁ συγγραφεὺς χειρίζεται τὸ θέμα του μὲ μεγάλη μαεστρία, εὐσυνειδησία καὶ ἀντικειμενικότητα. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ κάνει ἐντύπωση στὸν ἀναγνώστη εἶναι ἡ στοργὴ καὶ ὁ ἀνυπόκριτος ἐνθουσιασμός γιὰ τὸ ὄραϊο αὐτὸ νησί. Θᾶλεγε κανεὶς, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἱστορικὸς καὶ συγχρόνως ποιητὴς ποὺ γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε στὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τώρα πῶς ζῆ στὴ Θεσσαλονίκη ἀλλ' ὅτι ἀπὸ νήπιον καὶ ὡς τὴν τωρινὴν προχωρημένην ἡλικίαν του, δὲν ἀπομακρύνθηκε οὔτε στιγμή ἀπὸ τὸ ἀγαπημένο του νησί, ποὺ κυριολεκτικῶς τὸ λατρεῖ.

Καθὼς εἶναι γνωστὸ τὸ «Ἀρχεῖο» ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ λαογραφία τῶν Νέων Χωρῶν. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο ὁ Π. Α. δὲν καθυστερεῖ. Ἐνα κεφάλαιο (σελ. 155—160) εἶναι ἀφιερωμένο στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Θάσου. Τὰ περισσότερα—μὲ μικρὰς παραλλαγὰς—εἶναι πανελληνία. Ἀπόδειξις ὅτι ἡ Θάσος ποτὲ δὲν ἔπαυσε τὸν μακροαῖνον καὶ πολυκύμαντο ἔθνικόν της βίον νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν τῆς ἀναπόσπαστο τμήμα τῆς με-

γάλης Ἑλλάδος. Ἐνα ὅμως ποίημα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει καθαρῶς τοπικὸ χρῶμα. Εἶναι χαριτωμένο πράγματι. Τὸ ἀντιγράφουμε :

Τῆς λυγερῆς τὸ φόρεμα, τῆς νύφης τὸ φουστάνι
δέκα κορίτσια τῶραβαν καὶ δεκαοχτὼ ραφτάδες.
Κι' ἓνα κορίτσι παχουλὸ ράβει καὶ τραγουδάει
— Ὅσα πλουμίδια, νύφη μου, ἔχει τὸ φόρεμά σου,
τόσα νᾶν' τὰ χρόνια σου καὶ τόσα τὰ καλά σου.
— Ἐδῶθε ἦρθα γιὰ νὰ μείνω
Νὰ ριζώσω νὰ βλαστήσω
Καὶ κλωνάρια νὰ γιομίσω,
Νᾶν' ἡ νύφη Ζαχαντράκι
Κι' ὁ γαμπρὸς χρυσὸ γεράκι.

Ἄν ὁ Πέτρος Ἀξιώτης ἐφρόντιζε νὰ παρασημάνη τὸ θρακικὸ αὐτὸ τραγοῦδι, ἡ ἐργασία του θὰ ἦταν τέλεια. Ὁ συμπαθητικὸς συγγραφεὺς δραματίζειται, ὅτι ἡ σημερινὴ Θάσος μιὰ μέρα θ' ἀντικαταστήσῃ τὴν παλιά της αἴγλη, φήμη καὶ μεγαλεῖο. Ἄς εὐχηθοῦμε τ' ὄνειρό του νὰ πραγματοποιηθῇ πολὺ γρήγορα.

Δ. Κ. ΒΟΓΑΖΛΗΣ Δ. Ν.

ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ κ. ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ἀπὸ μιὰ ὀμιλία τοῦ κ. Μαργάρη στίς 17-11-54 στὴ Στέγη Γραμμάτων

Κυρίες καὶ κύριοι,

Ἡ σημερινὴ παρουσίαση τῶν νέων βιβλίων ἔχει ἐντελῶς ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον γιὰ αὐτὰ εἶναι, στὴν ὁλότητά τους, σχεδὸν πνευματικὰ προϊόντα λογίων μας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ. Λέω σχεδόν, γιὰ θὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὰ τελευταῖα βιβλία τῶν κ. κ. Π. Παπαχριστοδούλου καὶ Σολομωνίδη, πὸν σὰν λόγιοι εἶναι ἐγκατεστημένοι στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ ἂν ρωτήσουμε ὅμως τὴν καρδιά τους καὶ τὸ ἔργο τους, κ' οἱ δύο τους ἔξακολουθοῦν νᾶναι σὰν τοὺς ἄλλους, ὁ ἓνας Θρακιώτης κ' ὁ ἄλλος Σμυρνιός.

Οἱ περιστάσεις μορεῖ ν' αὐξομειώνουν τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδας, καὶ ἡ πολιτικὴ νὰ ἐπαυξάνει ἢ νὰ λιγοστεύει τὶς ἐθνικὲς μας διεκδικήσεις ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνάγκη τῶν τρεχούμενων σκοπιμοτήτων. Γιὰ κάθε ὅμως Ἕλληνα, νομίζω ἐγώ, τὰ ὄρια, τὰ Ἐθνικὰ τῆς Ἑλλάδας, εἶναι ἐκεῖνα, πὸν ἡ τρισχιλιόχρονη ἱστορία της τῆς ἐξεχώρισε. Ἔτσι μιὰ χώρα Ἑλληνική, πὸν σήμερα ἔπαψε νᾶναι, δὲν πρέπει νὰ τὴν διαγράψουμε ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ χάρτη τῆς καρδιάς καὶ τοῦ νοῦ μας. Ἀντίθετα καθῆκον μας εἶναι νὰ τὴν διατηρήσουμε ὀλοζώντανα στὴν μνήμη καὶ τὴν δική μας καὶ τῶν ἐπιγενεστέρων.

Ὅταν πρυτανεύει μιὰ τέτοια ἀντίληψη σ' ὄλους μας, δὲν μοροῦμε, παρὰ μὲ βαθεῖα συγκίνηση, νὰ παρακολουθοῦμε τὸ ἔργο ἐκείνων, εἴτε ἄτομα εἶναι, εἴτε ὀργανώσεις, πὸν ἀγωνίζονται νὰ διασώσουν τὰ πνευματικὰ καὶ ἐθνικὰ

κατάλοιπά μας πατρίδων για να διατηροῦμε τοὺς ἠθικοὺς τίτλους κυριότητα πάνω σ' αὐτὲς ποὺ μᾶς ἔχει μεταβιβάσει ἡ ἴδια ἱστορία μας.

Νομίζω πὼς ἔπρεπε νὰ κάνω αὐτὴ τὴ μικρὴ εἰσαγωγή, προκειμένου σὲ συνέχεια, νὰ μιλήσω γιὰ τὰ βιβλία τῶν κ. κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου καὶ Χρήστου Σολομωνίδη, γιατί καὶ τῶν δυονῶν οἱ πνευματικὲς προσφορὲς δὲν ἀποβλέπουν μόνο σὲ καλολογικὲς ἐπιτεύξεις, ἀλλὰ ὑπηρετοῦν καὶ μιὰ ἐθνικὴ σκοπιμότητα. Ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου εἶναι βέβαια γνωστός, σὰν λογοτέχνης, ἀλλὰ περισσότερο σὰν ἕνας ἀκούραστος Θρακιώτης ἐπιστήμονας καὶ ἀγωνιστής, ποὺ σαράντα καὶ πλέον χρόνια ἔχει ἐντάξει τὸν ἑαυτό του καὶ τὶς ἱκανότητές του στὸ νὰ διασώσῃ καὶ νὰ ἀξιοποιήσῃ ὅ,τι πνευματικὸ, ὅ,τι ἱστορικὸ, ὅ,τι λαογραφικὸ καὶ γλωσσολογικὸ ἀπόμεινε τοῦ ξεκληρισμένου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἤκμαζε στὴ Θράκη. Δὲν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητός μου νὰ κρίνω ἀπ' ἐδῶ, τὸν ἐπιστήμονα φιλόλογο. Μπορῶ ὅμως, νὰ μιλήσω γιὰ τὸν λογοτέχνη, Κι' ἀμέσως, θὰ κάνω μιὰ διαπίστωση ποὺ εἶναι θλιβερὴ, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα πέρα ὡς πέρα ἀληθινὴ :

Τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο δὲν ἔχει καλοπροσεχθῆ οὔτε ἀξιοποιηθῆ ὅσο τοῦ ἄξιζε. Ἴσως γιατί ὁ ζωερὴ καὶ πληθωρικὴ του δραστηριότητα στὸ νὰ διασώσῃ ὅ,τι ὑπάρχει Θρακικὸ, νὰ ἐπεσκίασε τὸν σεμνὸ καὶ ἀθόρυβο λογοτέχνη. Ἄλλὰ εἶναι γεγονὸς πὼς σ' αὐτὸ συνέτεινε καὶ μιὰ κακὴ κριτικὴ νοοτροπία ποὺ ἐπικρατεῖ σχετικὰ μὲ τὸ εἶδος τῆς πεζογραφίας ποὺ καλλιιεργεῖ.

Ἄν ρωτήσω κάποιον ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων μας, ποὺ νᾶχη τὴν πιὸ ἔγκυρη γνώμη, τί ἰδέα ἔχει γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ ἐργασία τοῦ κ. Π. Παπαχριστοδοῦλου εἶμαι βέβαιος, πὼς θὰ πάρω τὴν ἐξῆς ἀπάντηση:

«Ὁ κ. Π. Παπαχριστοδοῦλου ἀσχολεῖται μὲ τὸ διήγημα, μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ ἠθογραφίεσ μὲ περιορισμένη ἀκτίνα, γιατί ἔχουν τοπικὸ ἐνδιαφέρον. Δηλ. στὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο τοῦ προσάπτουν δυὸ μειονεκτήματα. Τὸ πὼς γράφει ἠθογραφία καὶ πὼς ὅλα τὰ θέματά του ξετυλίγουνται ἀποκλειστικὰ στὰ μέρη τῆς Θράκης.

Νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ μὴ συμφωνήσω καθόλου, μὰ καθόλου, πὼς πρόκειται περὶ μειονεκτημάτων.

Πιστεύω γιὰ τὴν ἀντίληψη τῶν κριτικῶν μας, ὅτι ἡ ἠθογραφία εἶναι κατώτερο εἶδος πεζογραφίας, πὼς εἶναι ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 1 μεγάλη τους πλάνη.

Ἄν ἐξετάσουμε ὀλόκληρη τὴν νεοελληνικὴ πεζογραφία στὰ καθέκαστά της καὶ σὰν σύνολο, μὲ εὐκολία θὰ διαπιστώσουμε, πὼς αὐτὴ εἶναι ἠθογραφικὴ.

Ἄς τὴν δοῦμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ της. Ὁ Π. Καλλιγᾶς, ὁ Βιζυηνός, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Ξενόπουλος, εἶναι ἠθογράφοι. Ἄν προχωρήσουμε στοὺς νεώτερους, ὁ Μυριβήλης, ὁ Βενέζης τὸ ἴδιο, ὁ Καζαντζάκης, ποὺ γι' αὐτὸν τόσος θόρυβος γίνεται στὸ ἐξωτερικὸ, ἐπίσης, κι' ἂν θέλετε νὰ προχωρήσουμε ἀκόμα καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νεώτερης γενιᾶς κι' αὐτοὶ ἠθογράφοι εἶναι. Κι' ὅλους αὐτοὺς δὲ μποροῦμε νὰ τοὺς κατακρίνομε. Ἡ ἠθογραφία

στην πεζογραφία μας δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐπίκτητο, ἀλλὰ τὸ ἔμφυτο. Αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ τῆς δίνει τὴν ἰδιομορφία της. Πηγάζει ἀπ' αὐτὴ τὴν ψυχοσύνθεσὴν μας, τὸ περιγυρὸ μας καὶ τὶς συνθήκες ποὺ ζοῦμε.

Ὁ Ἕλληνας σὰν ψυχοσύνθεση εἶναι μιὰ περίπτωση ἀπλή, χωρὶς βάθος, χωρὶς τρικυμισμούς. Ὁ ψυχικὸς του κόσμος εἶναι οἰκοδομημένος ἀπὸ μονολιθικὰ καὶ μὲ λεία ἐπιφάνεια συναισθήματα καὶ συγκινήσεις, ποὺ ἐνώνονται μεταξύ τους, δίχως ν' ἀφήνουν χάσματα. Τ' ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸν ἑξωτερικὸ μας κόσμο. Αὐτὸς εἶναι ποικίλος καὶ πλούσιος.

Ζοῦμε μέσα σὲ μιὰ φύση ποὺ εἶναι ἕνα μεθῦσι ἀπὸ φῶς καὶ χρῶμα, ὄγκους καὶ ἐπίπεδα ἀλληλοεναλλασσόμενα καὶ πότε ἐπαναλαμβανόμενα. Κι' ἔπειτα ἡ ζωὴ μας εἶναι πλημμυρισμένη ἀπὸ συνήθειες, νοοτροπίες, παραδόσεις, ἐκδηλώσεις καὶ πολυκύμαντο καὶ σκληρὸ ἀγῶνα ἐπιβίωσης, ποὺ ὀφείλονται στὸν μακραίωνα βίον τῆς φυλῆς μας καὶ στὸν κακοτράχαλο, ἀλλὰ καὶ ἀφάνταστα ὠραῖο τόπο ποὺ ζοῦμε. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ τὶς ἔντονες συγκινήσεις καὶ τὰ συγκλονιστικὰ μας βιώματα νὰ μᾶς τὰ δίνει ὁ ἑξωτερικὸς μας κόσμος κι' ὄχι ὁ ἐσωτερικὸς μας. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴν εἴμαστε ὅλοι μας ἠθογράφοι; Βέβαια θὰ πέφταμε στὸ ἄλλο ἄκρο, ἀν' ἰσχυριζόμαστε, πῶς τὸ ἅπαντο εἶναι ἡ ἠθογραφία μὲ τὴν ἔννοια τῆς ξερῆς ἀπεικόνισης τοῦ ἑξωτερικοῦ μας κόσμου. Ἐνα καλὸ ἀφήγημα, ἔκτος ἀπὸ τὴν μαστορεμένη σμίληψη τῆς φράσης του, τοῦ ὕψους του καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ἀναγκαίων συστατικῶν του, θὰ πρέπει νὰ μᾶς δίνει τοὺς ἥρωές του, πραγματικὸς ἀνθρώπους μὲ εὐδιάκριτο τὸν χαρακτήρα τους καὶ ὀλοκληρωμένο καὶ συνεπῆ τὸν ἐσωτερικὸν τους κόσμον. Στὴ πεζογραφία μας ἐπομένως—καὶ γιατί ἔχι καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἐθνικὴ πεζογραφία—ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀναγκαῖα παρεπόμενα, ἀλλὰ τὸ βασικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ ἠθογραφία.

Τώρα ἐρχόμαστε στὸ ἄλλο μειονέκτημα, ποὺ δὲν εἶναι κι' αὐτὸ μειονέκτημα. Ὅτι τὰ θέματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἔχουν τοπικὴ κυρίως ἰδιομορφία. Δηλ. ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ νομίζω, πῶς εἶναι ἕνα φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς ἠθογραφίας. Ὅταν αὐτὴ συνθέεται κυρίως μὲ ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις ἀπὸ τὸν ἑξωτερικὸν μας κόσμον, εἶναι φυσικὸ νὰ τὶς ἀντλοῦμε ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ ἐντονώτερα καὶ συγκλονιστικώτερα δοκιμάσαμε σ' ἕναν ὀρισμένον τόπον. Ὅταν λοιπὸν αὐτὲς τὶς ἐπαναφέρουμε στὴν ἐπιφάνεια, σὰν διήγημα ἢ σὰν μυθιστόρημα ἢ σὰν ἕνα ἄλλο ὀποιοδήποτε ἀφήγημα, εἴτε αὐτούσιες εἴτε ἀλλοιωμένες, εἴτε διαφορτικὰ ἀνεπτυγμένες, πρέπει νὰ τὶς τοποθετήσουμε στὸ φυσικὸν τους κλίμα καὶ στὴν δική τους σκηνογραφία, ποῦναι ὁ τόπος ἀπ' ὅπου τὶς ἀντλήσαμε. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε καὶ κάτι ἄλλο, ὅτι τώρα τελευταῖα κι' ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, γενήκαμε κοσμοπολίτες, ἐνῶ πρὶν δεκαπέντε χρόνια ὅλοι μας, λίγο πολὺ, εἴμαστε ἐπαρχιώτες. Γι' αὐτὸ ὁ Ξερόπουλος εἶναι Ζακυνθινός, ὁ Μυριβήλης Μυτιληνός, ὁ Κρυστάλης Ἡπειρώτης, κι' ὁ Παπαχριστοδούλου Θρακιώτης.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ πεζογραφία μας εἶναι ἠθογραφική, γιατί νὰ καταλογίζουμε μόνο στὸν Παπαχριστοδοῦλου, σὰν ψεγάδι, τὸ ὅτι εἶναι ἠθογράφος : Ἄν θέλουμε νὰ τὸν κρίνουμε, πρέπει νὰ ἐξετάσουμε, μέσα σ' αὐτὸ τὸ εἶδος, τί ποιοτικὰ μᾶς προσφέρει.

Φυσικὸ θάταν, αὐτό, νὰ τὸ κάνω ἐγώ, τώρα, πάνω στὸ συνολικὸ του λογοτεχνικὸ ἔργο. Δυστυχῶς ὁ χρόνος κι' ὁ σκοπὸς τῆς ὀμιλίας μου δὲν μοῦ τὸ ἐπιτρέπει. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν τελευταία του συλλογὴ ποῦ κυκλοφόρησε «Χριστοῦγεννα Λευκά», μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἰδέα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ 13 διηγήματα ποῦ περιλαμβάνει αὐτὴ ἡ συλλογὴ του εἶναι νοσταλγικὲς ἀναπολήσεις του τὸ πῶς περνοῦσε παιδί, τίς ἄγιες μέρες τῶν Χριστοῦγέννων στὴν πατρίδα του. Τὸ καθένα εἶναι ἓνα ἄριστο διήγημα ἀπὸ ἀπψη ἀρχιτεκτονικῆς. Κι' εἶναι ἓνας ἄριστος ἀφηγητής.

Μὲ μιὰ ὠραία καὶ ρέουσα δημοτικὴ γλῶσσα κ' ἓνα ὕφος λιτὸ καὶ παραστατικὸ ξαναζωντανεῖ πρόσωπα, τόπους κ' ἐποχὲς κι' ὄχι μόνο καταφέρει νὰ μᾶς μπᾶση μέσα στὸ κλίμα τους, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναπνέουμε τὴν ἀτμόσφαιρά τους. Μᾶς κάνει καὶ μᾶς συμμετοχὸς τῶν νοσταλγιῶν του, τῶν ἀναμνήσεών του καὶ τῆς ἀγάπης του πρὸς ἓνα Ἑλληνισμό, ποῦ πιά, σ' ἐκείνους τοὺς εὐλογημένους τόπους, δὲν ὑπάρχει.

Τὰ πρόσωπα ποῦ δροῦν στὰ διηγήματά του, δὲν χρειάζονται βέβαια φροῦδιστικὲς ἱκανότητες γιὰ νὰ τὰ καταλάβουμε. Εἶναι ἀπλοὶ ἄνθρωποι, ὀλοζώντανοι μὲ συνέλεια καὶ ψυχογραφικὴ ὀλοκλήρωση καὶ γι' αὐτὸ ἀληθινοί».

ΤΑ ΛΕΥΚΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ (1954 ΑΘΗΝΑΙ)

Ὁ νέος τόμος τῶν Θερακικῶν Χριστοῦγεννιατικῶν διηγημάτων τοῦ Πολ. Παπαχριστοδοῦλου δὲν μᾶς καταπλήσσει, γιατί ξέρομε τὸ δημιουργὸ αὐτῆ τῆς Θερακικῆς διηγηματογραφίας, ποῦ ὅσο συχνὰ κι ἂν ζωγραφίζη τὴ Θεράκη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ δριμύτατου χειμῶνα, ὅσο κι ἂν ἐπαναλαμβάνη τοὺς ἴδιους πίνακες, ὅμως οὐδέποτε μοιάζει ἢ μιὰ εἰκόνα του τὴν ἄλλη.

Αὐτὴ ἡ εὐχέρεια νὰ καταπιάνεται τὸ ἴδιο θέμα καὶ νὰ μᾶς τὸ παραδίνει μὲ διάφορο τρόπο, ποῦ νὰ ξεχωρίζη καὶ νὰ μὴ κουράζη, εἶναι μοναδική. Ὁ μακαρίτης Τραυλαντιῶνης κάπου γράφοντας γιὰ τὸν Παπαχριστοδοῦλου εἶπε ὅτι ὁ ἠθογράφος αὐτὸς εἶναι μοναδικὸς στὶς ζωγραφιές του, ποῦ ποτὲ δὲ μοιάζουν συναμεταξύ τους, ἐνῶ εἶναι τὸ ἴδιο θέμα : Χριστοῦγεννιατικὸ χιόνι, παγωνιὰ καὶ ἔθιμα Χριστοῦγεννιατικά¹⁾. Ὁ Χατζηκυριαῖκος Γκίκας εἶπε σὲ μιὰ κριτικὴ του πὼς τὰ διηγήματα τοῦ Θεράκα διηγηματογράφου εἶναι φέτες ζωῆς, εἶναι δημιουργήματα λαϊκῆς τέχνης, παρμένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη²⁾. Ὁ Παπαχριστοδοῦλου εἶναι εὐκόλος στὸ γράψιμό του. Παίρ-

1) Ἐπικαιδευτικὰ Χρονικὰ τόμ. Β' ἔτος 1934—35.

2) Βλ. Διηγήματα Π. Π., Τὰ περασμένα στὴ Θεράκη 1939. Ἀθήνα.

νει ένα λαογραφικό θέμα, τὸ ρίχνει μέσα στὴ ζωὴ τῆς φαμίλιας, τοῦ δίνει χρόνο καὶ χώρο καὶ τὸ ὑψώνει στὸ νόημα τῆς τέχνης. Τὶς ἡμέρες αὐτὲς ἀκουσα νὰ διαβάζεται ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ σταθμὸ ἕνα του διήγημα πρωτοχρονιάτικο. Ἐθαύμασα τὴν εὐκολία του νὰ προσαρμόζη τὸ λαογραφικὸ θέμα τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀργαλειοῦ ἀπὸ τὸ γέρω· Ἀναγνώστη, τὸν Ὀμηρικὸ γέροντα, ποὺ γεννᾷ σέβας, ὡς δῶρο στὴν ἐγγονούλα του πρωτοχρονιάτικο, μέσα στὸ πλαίσιο τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους. Τὶ ζωντάνια, τὶ παραστατικότητα, τὶ ἄμορφιά! Θαρρεῖς καὶ βλέπεις τὸν ἄνθρωπο στὸ ἀργαστήρι του νὰ νανδεῖχνη τὸ ξύλο σ'ἀργαλειὸ μέσα στὴν ἀρχοντικὰ ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ. Ἀφίνω τ'ἄλλα χαρίσματα τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ ἐκεῖνη ἡ μουσικὴ καὶ ζωντανὴ γλῶσσα του, ἡ παραστατικὴ, μαγεύει. Γι' αὐτὸ πολὺ συγκινήθηκα μὲ τὸ ἀκρόαμα ἐκεῖνο, ποὺ πιστεύω νὰ μάγεψε τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ. «Τὰ Λευκὰ Χριστούγεννα» εἶναι ἀριστουργηματικὸ βιβλίον, κι ὅποιος ἀληθινὰ ἀγαπᾷ τὴν λαϊκὴ Τέχνη καὶ λογοτεχνία, ἂς ἐντυφῆση στὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ Παπαχριστοδούλου. Εἶναι ἀληθινὴ πνευματικὴ πανδαισία. Καὶ ἀπορῶ πῶς ἡ Ἀκαδημία τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ τὸν παραγνωρίζει καὶ δὲν εὐλαβεῖται τὴν ἀπέραντη προσφορά του στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, σὰν διηγηματογράφος, λαογράφος κι ἐπιστήμονας καὶ καθηγητῆς, καὶ δὲν τὸν καλεῖ μὲ τιμὲς σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἔδρες ποὺ περιμένουν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους τῆς λογοτεχνίας.

N. K.

Ἰ. Γ. Τὸν καιρὸ τοῦτο θὰ κυκλοφορήσῃ νέος τόμος Πασχαλινῶν διηγημάτων τοῦ ἴδιου, ποὺ θὰ γράψουμε στὴ βιβλιοκρισία τοῦ εἰκοστοῦ τόμου.

ΜΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΔΙΑΛΕΞΗ

Μὲ τὸν τίτλο Ἰθακικὸ τραγοῦδι—Βυζαντινὸ τροπάρι, ἡ Ἐταιρ. Θρ. Μελετῶν ἔδωκε διάλεξη μὲ ὀμιλητὴ τὸ κ. Π. Παπαχριστοδούλου γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῆς Ἰθάκης. Ὁ ἀκαταπόνητος μελετητῆς καὶ ἐκδότης τοῦ Ἀρχείου Ἰθάκης καὶ πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ἰθακικῶν Μελετῶν κατώρθωσε μὲ ἐπιχειρήματα ἐπιστημονικὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικὲς βυζαντινὲς μελωδίαι καὶ οἱ λαϊκὲς ἔχουν τὴν αὐτὴ πηγὴ καὶ τὴν αὐτὴ ἔμπνευση ἐξ οὗ καὶ ὁμοιότητα. Ἀναλύοντας αὐτὴ τὴν ἀρχὴ μὲ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἔστερέωσε τὴν γνώμη του, καταδείχοντας ὅτι τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι ἔχει τὰ εἰρησματοῦτά του στὸ βυζαντινὸ τροπάρι καὶ τ'ἀνάπαλιν. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλέσθηκα καὶ γνώμες μουσικολόγων παλαιῶν, ὅπως ὁ Κουκουζέλης καὶ ὁ Χρῦσανθος, ποὺ πιστεύουν ἀκράδαντα ὅτι οἱ βυζαντινοὶ μελωδοὶ πάντοτε ἐχρησιμοποίησαν τὰ δημοτικὰ ἄσματα ὡς βάση τῶν ἐμπνεύσεών των. Οἱ βυζαντινοὶ μελωδοὶ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ γνωρίζοντες τὴν λαϊκὴ μουσικὴ καὶ τὰ λαϊκὰ τραγοῦδια μεταχειρίζονταν τὶς λαϊκὲς μελωδίαι γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ ἐκκλησιαστικὴ μελωδίαν ἀξιόλογη, ἢ νὰ ἐμπνευσθοῦν λ. χάριν ἕναν καλοφωνικὸ εἶρημὸ ἢ ἕναν πολυέλαιον, ποὺ ὅταν ψάλλωνται γεννοῦν τὴν ἐντύ-

πωση δημοτικῆς μελωδίας με τὴν ἀφθαστη ποικιλία τῶν φθορῶν καὶ χρωμάτων πὸ τὰ διακρίνει.

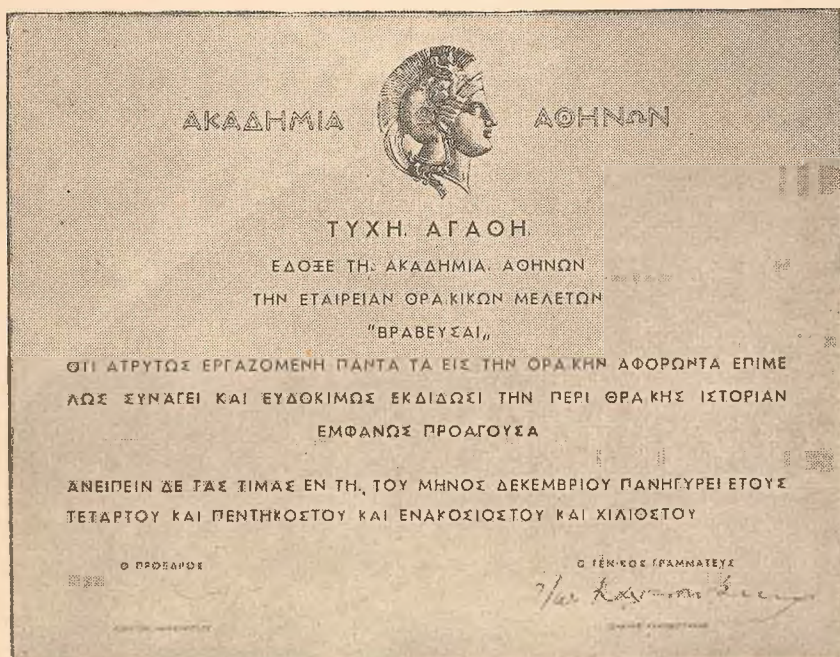
Ὁ δμιλητὴς ἀπέρριψε τὴν ἐπιπολαία θεωρία ὅτι τὰ λαϊκά μας τραγούδια ἔχουν μέσα τους πολὺ ἀνατολίτικη μουσική, ὅτι εἶναι αὐτόχρομα Ἀνατολίτικα τραγούδια, καὶ ὑπεστήριξε τὴν γνώμη ὅτι τὰ τραγούδια μας ἔχουν τὴν αὐτὴ πηγὴ με τὰ ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ δημιουργήματα τῆς φυλῆς, δηλ. τὴν Ἑλληνικὴ προαιωνία μουσική.

Ἡ παράδοση ποτὲ δὲν ἐξαφανίσθηκε. Ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων εἶναι ἢ μῆτέρα τῆς δημοτικῆς σημερινῆς μας γλώσσας με ὅλες τις μεταβολές, ἔτσι καὶ ἡ παλαιὰ μουσικὴ εἶναι ἢ μῆτέρα τῆς συγκαιρινῆς λαϊκῆς μελωδίας, πὸν περισώθηκε με τὴν παράδοση μέσα στοὺς αἰῶνες, περνώντας στὰ δυὸ χιλ. χρόνια καὶ πλέον, μιὰ περιπέτεια ἀνάλογη με τὰ ἱστορικὰ γεγονότα πὸν πέρασε τὸ ἔθνος. Μήπως δὲν σώζεται ὁ ἀσκαυλος καὶ ἡ λύρα πανάρχαια ὄργανα μουσικὰ τῆς Θράκης; Ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ἔχασε τὴ γλῶσσα του, δὲν ἔχασε καὶ τὴ μουσικὴ του ὅπως καὶ τὰ πολύτιμα θέσμιά του πὸν σώζονται αὐτούσια. Ἔτσι τὰ τραγούδια μας τὰ λαϊκά, διαπιστώνει ὁ δμιλητὴς, μέσα στοὺς αἰῶνες μένουν τὰ ἴδια ἀφοῦ ἐξελίχθησαν ἀνάλογα με τις περιπέτειες τοῦ ἔθνους. Σήμερα τὰ Θρακικὰ τραγούδια ὅσα περισυλλέγονται, εἶναι ἀληθινὰ τροπάρια βυζαντινὰ καὶ δὲν ἔχουν οὔτε τὸ κλέφτικο καὶ ἀρματωλικὸ χρῶμα οὔτε τὸν Ἡπειρωτικὸ κλαυθμυρισμό, οὔτε τὸ Στερεολλαδίτικο καὶ Κρητικὸ ὕφος. Εἶναι ἀργόσυρτα, λυπητερά, μελαγχολικά, καταναυχικὰ σὰν Βυζαντινὰ τροπάρια. Μοσχομυρίζουν βυζαντινὴ κατάνυξη καὶ θυμιάματα ἀλλὰ καὶ ἔχουν πνευματικὴ ἔξαρση.

Τὴ διάλεξη ἐποίκιλαν οἱ Θρακικὲς μελωδίες πὸν ἐτραγούδησεν ἡ χορωδία τοῦ κ. Παντελῆ Καβακοπούλου. Εἶναι αὐτὴ ἡ χορωδία πὸν κάθε δεκαπενθήμερο τραγουδεῖ στὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμό. Ἡ διάλεξη ἐκυκλοφόρησε ὡς ἀνάτυπο τοῦ ΙΘ' τ. τοῦ Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ ὑπ' ἀρ. 40.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

1.—Ἡ βράβευσις τῆς Ἐτ. Θο. Μελετῶν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν συνεχίνησε τὴν καρδίαν τῶν ἀνιδιοτελῶν Θρακῶν. Τὸ πνευματικὸν ἔργον τῆς Ἐταιρείας δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐξάρσεως εἰδικῆς. Ἀρκεῖ ἡ φωνὴ τῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὁποία διὰ τοῦ στόματος τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς ἐβροντοφώνησε ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ κολοσσιαῖον ἐγχείρημα, ἀντάξιον ἐνὸς πλουσίου πνευματικοῦ ὀργανισμοῦ, ποῦ θαυματουργεῖ διὰ τοῦ Προέδρου του καὶ τοῦ Διοικ. Συμβουλίου. Ἐπίσης ἡ γνωμάτευσις τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ τῶν οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους κ. Παπαγεωργίου Ἀγγ. περὶ τῆς ἀξιεπαίνου διαχειρήσεως τῆς μικρᾶς βοηθείας τοῦ Ὑπ. Οἰκονομικῶν, ἀποτελεῖ ἰσάξιον ἔπαινον διὰ τὴν Ἐταιρείαν, ποῦ μὲ ταπεινὰ μέσα πραγματοποιεῖ μεγάλα, ἀξιόπαινα καὶ θαυμαστά ἔργα, ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ λαογραφίαν τῆς Θράκης καὶ τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ἡ φειδῶ τῆς διαχειρήσεως τῆς Ἐτ. Θο. Μ. ἐξαίρεται εἰς τὴν ἔκθεσιν ὄλως ἐξαιρετικῶς, ὡς πληροφοροῦμεθα. Αἱ δύο αὐταὶ τιμαὶ διὰ τὸ 1954 πρὸς τὴν Ἐταιρείαν Θρακ. Μελετῶν, ἅς γίνοντι ἡ ἐξόρμησις πρὸς νέας κατακτήσεις πνευματικῆς χάριν τῆς δυσμοίρου Πατρίδος μας Θράκης.

2.—Πρώτην φοράν, παραβλίνοντας τὸν ἕως τώρα σεμνὸν τρόπον τῆς πολιτείας μας δημοσιεύομεν ἔπαινον καὶ ἀναγνώρισιν τῶν ἀγῶνων μας διὰ τὴν

Θράκη. Ὁ ἔπαινος, καὶ ἡ ἀναγνώρισις προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώ-
πους τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ἴδου αὐτός :

Τοπικὴ Ἑνωσις Δήμων καὶ Κοινοτήτων Νομοῦ Ἐβρου
Ἀριθμ. Πρωτ. 84

Ἀλεξανδρούπολις τῆ 28 Μαΐου 1954

Πρὸς τὸν Ἀξιότιμον κ. Πολύδωρον Παπαχριστοδούλου
Διευθυντὴν τοῦ « Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θη-
σαυροῦ »

ΑΘΗΝΑΣ

Ἀξιότιμε Κύριε Π. Παπαχριστοδούλου,

Ἐχομεν τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσωμεν Ὑμῖν εὐχαρίστως, ὅτι, ἡ ὑπὸ τὴν
Προεδρείαν ἡμῶν Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τῆς Τοπικῆς Ἑνώσεως τῶν Δήμων
καὶ Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ Ἐβρου κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτῆς τῆς 10ης
Μαΐου ἔ. ἔ. ἐνέκρινεν ὁμοφώνως Ψήφισμα, δι' οὗ ἐκφράζεται πρὸς Ὑμᾶς
ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Λαοῦ τοῦ Νομοῦ Ἐβρου διὰ τοὺς ἀπὸ μακροῦ χρόνου
σθεναροὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἀκάματον δρᾶσιν καὶ ἐργασίαν Ὑμῶν πρὸς συγ-
κέντρωσιν, διάθεσιν καὶ διαφήμισιν τῆς Θρακικῆς Λαογραφίας καὶ τῆς δρᾶ-
σεως τῶν Θρακῶν Ἠρώων καὶ Μαρτύρων τῆς Ἐθνεγεσεῖας τοῦ 1821.

Αἱ μελέται Ὑμῶν πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, ἀποτελοῦσαι λαμπρὰν Ἐ-
θνικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐργασίαν, φέρουν Ὑμᾶς ἐπαξίως εἰς τὴν πρώτην γραμ-
μὴν τῶν μαχητῶν τῆς Λαογραφικῆς ἀληθείας, τοὺς ὁποίους ἡ Θράκη, ἥτις
ἀνὰ τοὺς χαλεποὺς αἰῶνας τῆς δουλείας διετήρησεν ἀκαμπτον τὴν ἐθνικὴν
συνείδησιν καὶ τὰς Ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ συνέβαλεν εἰς προσφορὰς θυ-
σιῶν καὶ μόχθων διὰ τὴν εὐόδωσιν τῶν κατὰ καιροὺς ἀπελευθερωτικῶν
προσπαθειῶν καὶ ἀγῶνων, θὰ τιμᾷ μὲ ἰδιαιτέραν πάντοτε ὑπερηφάνειαν ὡς
τὰ ἐκλεκτὰ τέκνα αὐτῆς.

Μετ' ἔξαιρέτου τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος τῆς Τ. Ε. Δ. Κ. Νομοῦ Ἐβρου Δήμαρχος Ἀλεξανδρουπόλεως

Ι. ΜΠΕΤΣΟΣ

Ἀπάντησις τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου διὰ τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων

Φίλε Κύριε Διευθυντά,

Τὸ Συνέδριον τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ Ἐβρου δι' ὁμο-
φώνου ψηφίσματος τῆς 10ης Μαΐου ἔ. ἔ. ἐξέφρασε πρὸς ἐμὲ τὰ εὐγενῆ συ-
ναισθήματα τοῦ ἀναγνωρίζον τὰς ἐργασίας μου διὰ τὴν Θράκην κατὰ τὴν
τεσσαρακονταετῆ προσπάθειάν μου διὰ τὴν ἱστορίησιν καὶ λαογράφησιν τῆς
δυσμοίρου Πατρίδος μας. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Συνεδρίου εἶναι ἐκ τῶν σπανί-
ων εὐγενῶν ἐκδηλώσεων, πὺ ἐξεδήλωσεν αὐθορμήτως ποτὲ σῶμα ἀντι-
προσωπεῖον τὸν λαὸν καὶ δέχομαι μὲ εὐγνωμοσύνην τοὺς συμπαθεῖς, εἰλικρι-
νεῖς, ἀληθινούς καὶ ἐγκαρδίους χαρακτηριστικούς λόγους τοῦ Συνεδρίου καὶ
τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου μου. Τὴν πράξιν ταύτην θεωρῶ ὡς ἓνα πολὺ
εὐδαίμων σημεῖον τοῦ ἥθους καὶ τῆς εὐαισθησίας τοῦ Θρακικοῦ Λαοῦ, πὺ
τὸν παρακολουθῶ, τὸν ἱστορῶ, τὸν λαογραφῶ, καὶ τὸν περῶ εἰς τὴν αἰῶ-

νιότητα τῆς Θρακικῆς λογοτεχνίας, ὅπου οἱ Θρακικοὶ τύποι ἐμφανίζονται παραστατικοὶ καὶ ὀλοζώντανοι καὶ γίνονται πνευματικὴ τροφή τοῦ Πανελληνίου. Συνεχίζων τὸ ἔργον μου ὡς πνευματικὸς ὑπηρετῆς τῆς Πατρίδος μου Θράκης, ἐγκαρδιώνομαι ἔτι πλέον εἰς αὐτό, ὅταν μοῦ ἀπευθύνονται λόγοι τόσον ἐγκάρδιοι καὶ τόσον εἰλικρινεῖς. Ἐκφράζων καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου Δήμων καὶ Κοινοτήτων διατελῶ μὲ ἀγάπην καὶ χαιρετισμοὺς πρὸς ὅλους τοὺς κ. κ. Συνέδρους Δημάρχους καὶ Κοινοτάρχας.

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Σημ. Ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου ἀπήντησε δι' ἰδιαίτερου ἐγγράφου καὶ πρὸς τὴν τοπικὴν ἔνωσιν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ νομοῦ Ἑβρου.

3.—Ὁ Μπαλαμπάνωφ καὶ ὁ Μπεσλεβίεφ, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ κ. Πετρόπουλος εἰς τὸ δημοσίευσμά του «Πνευματικαὶ σχέσεις κλπ.» μοῦ ἔδωκαν πολὺ ἐνδιαφέρουσες ὁμολογίαις. Ὁ πρῶτος διετύπωσε τὴν εὐχὴ ν' ἀποθάνῃ στὴν Ἑλλάδα καὶ μ' ἐβεβαίωσε ὅτι οἱ Βούλγαροι δείχνουν ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κλασικὴ Παιδεία καὶ ὅτι ἡ μετάφρασί του τοῦ «Προμηθεὺς Δεσμώτης» (20 ἐκδόσεις) πούληθηκε σὲ ἄνω τῶν 1.000.000 ἀντιτύπων. Ἐπέκρινε τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡς Βουλγάρου. Ὁ Μπεσλεβίεφ πάλι εἶχεν ἔτοιμο ἄρθρον γιὰ τὴν ἔτυμολογία τοῦ «εἶναι» γιὰ τὸ γερμανικὸ περιοδικὸ «Γλῶσσα». Ἐβεβαίωσε ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐνδιαφέρονται ζωηρότατα γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ κ.τ.λ. Οἱ συνεντεύξεις, πολὺ μικρῆς, δημοσιεύθησαν στὴν «Ἐστία» 26 Σεπτ. 1938 καὶ 2 Μαΐου 1935. [Bourgre δὲν ὑπάρχει γαλλικὴ λέξις. Ὑπάρχει Bourg्रे ἀπὸ τὸ γερμαν. burg. Ἐπίσης ἤθελα νὰ πῶ ὅτι στὴ δημοτικὴ δὲν ὑπάρχει ἀναδιπλασιασμὸς (ἄχι : «ἄρισμένη χρονικὴ περίοδος» ἀλλὰ : ὄρισμένη. Ὅχι «προορισμένο», ἀλλὰ προορισμένο) οὔτε ἀΰησι (ἄχι διώρθωσαν, ἀλλὰ διόρθωσαν). Κάποτε ξεφεύγει ἡ ἀΰησι ε καὶ γίνεται ἀπλῶς ἀνεκτὴ. Λέει : ἐσπούδασε, ἐσημείωσε. Ἄλλ' ἔχει καὶ : ἔδημοσίευσσε σελ. 11 καὶ δημοσίευσσε σελ. 19. Συγγενειακοὶ δεσμοὶ σελ. 13, γιὰτί ἄχι συγγενικοί; Ἡ μελέτη εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ τοῦ θέματος].

Κ. ΚΟΥΚΙΔΗΣ

4.—Ὁ κ. Στ. Κυριακίδης, ὁ ἄξιος διάδοχος τοῦ μακ. Ν. Πολίτη ἐώρτασεν ἐφέτος τὰ εἰκοσιπέντε χρόνια τῆς καθηγεσίας του εἰς τὸ Παν. Θεσσαλονίκης. Ὁ Στ. Κυριακίδης καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κομοτινὴ Δυτ. Θράκης κατέστη τὸ σέμνωμα τῶν Θρακῶν. Ἐπιστήμων ἀκαταπόνητος, ἐρευνητῆς τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας, προκαλεῖ τὸ δέος καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν ἐπιστημόνων καὶ ὡς λαογράφος καὶ ὡς ἱστορικός. Εἰς τὸν ἐρωτασμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς του δράσεως ἡ Ἐτ. Θρ. Μ. μετέσχε δι' ἐγγράφου της. Εἰς τὸν ἐκτυπωθέντα τιμητικὸν τόμον τῶν φίλων καὶ μαθητῶν του καὶ συναδέλφων, δὲν συμμετέσχε διὰ συνεργασίας, ὀλοψύχως ὅμως ἐπιχαίρει διὰ τὸ ἔργον, πού θὰ πα-

ραμείνη μνημείον. Τὸ Ἄρχεϊον Θράκης ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὸν ἄνδρα, πὸ ἐστάθη προπύργιον τοῦ Β' Πανεπιστημίου τοῦ Ἑθνους, ὅπου ἡ ἐπιστήμη καλλιιεργεῖται ἐλευθέρᾳ καὶ ἀνεπηρέαστος. Τοῦ ἐκφράζει δὲ τὰ θερμὰ συγκαρητήριά του.

5.— Ἡ καταγραφή καὶ συλλογή τῶν δημοτικῶν Θρακικῶν ἀσιμάτων καὶ μελωδιῶν συνεχίζεται. Τὸ συνεργεῖον τῆς Ἑταιρ. Θρακικῶν Μελετῶν παντοῦ σπεύδει, ὅπου εἶναι δυνατόν, νὰ περισυλλέξη δημ. τραγοῦδι, ἀλλὰ καὶ τὸ μαγνητόφωνον τῆς Ἑταιρείας, πὸ τὸ χρησιμοποιεῖ εἰδικὰ ὁ κ. Παπαχριστοδούλου, καταγράφει ὅσα τραγοῦδια νομίζει ὅτι ἀποτελοῦν ὑλικὸν ἀξιόλογον πρὸς διαιώνισιν. Τὸ ἔργον αὐτὸ θὰ συνεχίζεται μὲ τὰ πενιχρὰ μέσα, πὸ διαθέτουμε, θὰ ἐνιαθῆ δὲ στὶς ἐπαρχίες ὅλες τῆς Θράκης, εὐθὺς ὡς ἐξασφαλισθῆ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις τῆς Ἑταιρείας δεόντως.

Ἐπίσης συνεχίζεται ἡ καταγραφή τραγοιδιῶν, τὰ ὅποια προστίθενται στὰ ὑπάρχοντα χιλιάδες ἄλλα τραγοῦδια, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐτοιμάζεται καὶ ἡ ἐκλογή καὶ ἡ ἐκτύπωσις 150 διαλεχτῶν τραγοιδιῶν τῆς Θράκης.

Συνεχίζονται ἐπίσης οἱ διαλέξεις τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Στέγης Γραμμάτων καὶ ἔως τῶρα ὠμίλησεν ὁ ἀρχ. Ν. Βαφείδης μὲ θέμα τὴν ἄλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς σχηματισθέντας θρούλους, καθὼς καὶ ὁ κ. Παπαχριστοδούλου περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς συγγραφῆς ἱστορίας τῆς Θράκης καὶ τῶν πηγῶν τῆς.

Ἐπίσης συνεχίζεται ἡ ἐκτύπωσις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας. Ἦδη ἐκυκλοφόρησαν τὸ 40, 41 τοῦ 1955, ἐκτὸς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 38, 39, πὸ ἀνάγονται εἰς τὰ δημοσιεύματα 1954. Τούτων δημοσιεύεται ἡ βιβλιοκρισία.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΔΑΔΑΚΗΣ

Ὁ Σοφοκλῆς Δαδάκης ἀπέθανεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν (Νέαν Ὑόρκην). Ἴδου ἀπὸ ἴδιο χειρόγραφο ἢ βιογραφία του. «Ἐγεννήθη τῇ 18 Ἀπριλίου 1875 εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας τῆς Ἀν. Θράκης. Ὁ πατήρ μου ὠνομάζετο Δημήτριος Χατζηϊωάννου ἢ Δαδάκης. Ἡ μήτηρ μου ὠνομάζετο Μαρία Δημ. Μαμελετζόγλου. Ἦμουν ὁ ἐνδέκατος υἱὸς τῆς οἰκογενείας. Κατόπιν μου ἐγεννήθη μία ἀδελφή μου Βαρσαμέλη. Ἐφοίτησα εἰς τὰ Σχολεῖα 40/Ἐκκλησιῶν, ὁπόθεν τὸ 1890 ἀπεφοίτησα ἀπὸ τὸ ἡμιγυμνάσιον τῶν 40/Ἐκκλ. Ἐνεγράφη εἰς τὴν τρίτην Γυμνασίου τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων τῆς Φιλιππούλεως τῆς Ἀνατ. τότε Ρωμυλίας. Τῷ 1892 ἀπεφοίτησα ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον καὶ Διδασκαλεῖον τῶν Ζαριφείων μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς. Τὸ 1892—93 ἐδίδαξα ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν Ἀστ. Σχολὴν τῆς Ἀγκιάλου. Τῷ 1893—94—95 ἐδίδαξα ὡς ἐπιμελητὴς τῶν Ζαρ. Διδασκαλείων. Τὸ 1895-96 ἐνεγράφη εἰς τὴν ἱατρικὴν Σχ. τοῦ Ἐθν. Πανεπ., ὁπόθεν ἔλαβα τὸ ἱατρικὸν μου δίπλωμα μὲ βαθμὸν ἄριστα τῷ 1899. Παραμείνας ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὴν Ἀστυκλινικὴν ἀφοῦ προηγουμένως ὑπηρετήσα ὡς ἐσωτερικὸς βοηθὸς ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὸ Δημ. Νοσ. εἰς τὴν Κλιν. Γ. Καραμήτσα καθ. τοῦ Πανεπ. καὶ ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὴν κλινικὴν τοῦ καθ. χειρουργ. Γαλιάνη ἔδωσα ἔξετάσεις καὶ ἐπῆρα τὴν ἀδειαν ἐξασκήσεως τῆς ἱατρικῆς. Εἰς τὰς ἀρχὰς 1901 ἀπεκαταστάθην εἰς Σ. Ἐκκλησίας. Τῷ 1907 ἠρραβωνίσθην τὴν μεγαλυτέραν κόρην τῆς οἰκογ. Δημ. Ζωναρᾶ Χρυσὴν καὶ τὸν Σ)βριον ἰδίου ὑπανδρεύθην. Τὸν Ἰούλιον 1908 ἀνεχώρησα διὰ τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἔφθασα 14/27 1908, εἰς Dayton Ohio, ὅπου ἦσαν οἱ γυναικάδελφοί μου. Δοὺς ἔξετάσεις ἀδείας ἔλαβον αὐτὴν καὶ ἠνοιξα γραφεῖον. Τὴν 17 II-1909 ἐγεννᾶτο τὸ πρῶτον μου τέκνον Δημήτριος. Τὸν III 1910 μετεκόμισα εἰς Cincinnati—Ohio. Τῷ 1913 μετεφέρθη εἰς Ν. Υ. Τὴν 29-5-1913 ἐγεννήθη ὁ β' υἱός μου Κων)τίνος καὶ τὴν 16 Αὐγ. 1916 ὁ τρίτος Γεώργιος». Ὁ Σοφ. Δαδάκης λοιπὸν μὲ τὸ ἰδιόγραφον σημειώμα του μᾶς δίδει τὶς πληροφορίας τῆς ἐξελίξεως καὶ σταδιοδρομίας του. Ἡ ἔθν. δρᾶσις του χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασίν του εἰς Ν. Υ. ὅπου ἀνεδείχθη μεταξὺ τῶν Θρακῶν πρόεδρος τῆς Πανθρακικῆς. Ἀπέθανε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1954 τιμηθεὶς ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀφίσας μνήμην ἀγαθὴν καὶ δρᾶσιν ἀξίεπαινον πρὸς μίμησιν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Ἄβαροσλαβική περίοδος ἐπιδρομῶν 43
 ἄβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ 53
 Ἄβαροι 46
 Ἄβηρα 287
 ἄβασμος γνώμη Μ. Ι. Γεδεών 23
 Ἄγια Ἑλένη Σέρρων 307
 ἄγιασμα 306
 ἄγιασμός 310
 ἅγιος Ἀλέξανδρος 49 (μονή)
 Ἀγχιάλος 51, 364
 Ἀγχιάλος τὸν ΙΖ', ΙΗ', ΙΘ' αἰῶνα 117
 Ἀγχιάλος παραμονή καταστροφῆς 133, 134, 135
 Ἀγχιάλος=Ποιόριε 6
 Ἀγχιάλος κατὰ τὴν ἔκκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως 128
 Ἀγχιάλος ἐπὶ Τουρκοκρατίας 104
 Ἀγχιάλος καὶ Θράκη ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Ἀγγέλων (1080—1204) 87
 Ἀγχιάλος ἐπὶ Σταυροφοριῶν 91
 Ἀδαμαντιάδης Γ. 125
 ἀδιάκοποι εἰσβολαὶ 54
 Ἀδριανούπολη 219, 220 Heidrianeae
 Ἀετός 127
 αἱ δύο κόραι 156
 ἄλας 108
 Albert Dumont 146
 Ἀλέκο Βόδας 170, 171 (Ἄλ. Σοῦτσος)
 ἄλλοι παράγοντες 45
 Ἀμεδαῖος 98
 ἀναγραφαὶ 79
 ἀνασκαφαὶ Βουλγάρων 38
 Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος 283
 ἀναστενάρια 1954, 305
 ἀναστενάρια, μουσικῆ, ἐγκάλεσμα, χοροὶ 316
 ἀναστενάρικοι χοροὶ 348
 ἀναστενάρια ὡς θρακικὸ ἔθιμο 345
 ἀναστενάρια καὶ μουσικὴ τῶν 340
 Ἀνατολικοὶ Γότθοι 30
 Ἀνδριώτη Π. Ν. 353
 Ἀνδρόνικος Ι' Παλαιολόγος 96
 Ἄννα Ἀντωνιάδου 305
 Ἀντίγονος 16
 Ἀντιοχείας Σεραπίων 22
 Ἀντρονέσκου Ν. 186
 ἀποδελτίωση δημοῶν κειμένων 355
 ἀποικιακὸς βίος 16
 Ἀποστολίδης Μυρτ. 149
 Ἀραβες τοῦ Ἀβδεραβάν 55
 Ἀργυρόπουλος Κ. 167
 Ἀργυροπούλεια 166
 Ἀριάνη Καμαριανοῦ 166
 Ἀριστίας Κ. 168

ἀρκούδα καὶ ἀρκουδιάρης 157
 ἄρτιο ἐπιστημονικὸ ἔτυμολ. λεξικὸν 353
 ἀρχαιολογικὰ-λαογραφικὰ Διδυμοτ. 365
 Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς Μιχαὴλ 315
 Ἄσαν Β' 94
 ἄσκαυλος 348
 ἄσκι 282
 Ἄσπασροῦχ 55
 ἄτασθαλία Πατριρχείου ΙΣ'+ΙΖ' αἰ. 113
 αὐτόματος χτύπος 348
 αὐτοσχέδιος θίασος Ραλλοῦς 165

Βασίλειος μητροπολίτης 131, 132, 133
 Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν (867) 75
 Battisti-Alessio 356
 Βερέμια 63
 Βήρα 253
 Βήρα—Φέρα 288
 βιβλιοθήκη Καντακουζηνῶν 109
 Βιζύη ἀρχαιότητος 193, 197
 Βιζύη ἐπὶ Βυζαντινῶν 197
 Βιζύη γεωλογικῶς 200
 Βιζύη κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν 197
 Βιζύης ναοὶ 198
 Βιζύη πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς 199
 Βιζύη σημερινή 198
 Will Hardouine 93
 Βιμινάκιον 4
 Viollon Georges 305, 315
 βιοτικὸν κώδικα, τὸ κοράνιον 107
 Βιταλιανὸς 35, 36
 Βλαχοβούλγαροι 95
 Von Wartburg 356
 Βούλγαροι 80
 Βούλγαροι ὡς γεωργοὶ 120
 Βουλγαρικὸν Σχίσμα 2
 βουλγαρικὴ γλῶσσα 6
 Βῶνος 54

Γαβριήλ ἀπαντᾷ 278
 Γαβριήλ ὑπογράφει 278
 Γαβριήλ ἀπέθανεν 279
 Γάιος Ἰούλ. Οὐῆρος Μαξιμίνοσ 286-287
 Gantso Trenof 7
 Gamillscheg 356
 Γεννάδιος Σχολάριος 107
 Georgakakos D. J 357
 Γερωδραγοῦλης 306, 307, 312
 Γεωργία καὶ Οἰνοποιία 19
 Γιαβάσης 331
 Γιάννης Ἀγγ. Τόξης 213
 Γκάιντα, ὁ ἄσκαυλος 349
 γλωσσάριον Ἀγχιάλου 144
 Γότθοι 25

Γριτσόπουλος Τάσος 265
γυναίκες επί τῆς σκηῆς 172

Δαλματία 50
Δάματα 196, 197
Δαμασκηνός μητρ. Φιλ(π)όλεως 266
Dvornik Πράγας 33
δέκα παλληκάρια 160
δηῖθεν ἐκσλαυισμός τῆς Θράκης 79, 101
Δημητρίου Κωνστ. 189
Διαμαντῆς Νικ. 189
διάταγμα πατριαρχικόν περὶ Γαβριήλ
271, 272
διὰ τῆς αὐθυποβολῆς 339
διδασκαλία ἐγκύμνασις ἠθοποιῶν 175
διδάσκαλοι ἐν Ἀγχιάλῳ 125
Διδυμοτείου Νεόφυτος 281
Διονύσιος ὁ Δ' Μουσελίμης 279
Διονύσιος Ζαγρεὺς 158
Δορίσκος 150
δύναμις τοῦ ἁγίου 339
Δυὸ ζούζουλα 156
δύο παπούδες 309
Δωρόθεος Διαμαντίδης 125

Ἑβραῖος 217
ἐγκάλεσμα 350
ἐγκατάστασις Βουλγάρων 55
ἐγκατάστασις Σλαύων 53
ἐθνοφυλετικὴ κίνησις 6
εἰδικὸ μαχαίρι 337
εἰκόνες ἀναστενάρηδων 327
εἰκόνες 306
εἰρηνικὴ ἐπιβολὴ ἑλλήν. πολιτισμοῦ 102
εἰσαγωγή Χριστιαν. εἰς Ἀγχιάλον 22
εἰς Ἑβραῖος 157
εἰς ἰατρός 156
εἰς γκαϊντατζῆς 156
ἐκβολαὶ Δνειστέρου 2
ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ 122
ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Βιζύης 193
ἐκμισθωτῆς ἀλυκῶν 110
ἐκπαιδευτικὸς πίναξ Βιζύης 212
ἐκπαιδευτικὰ Βιζύης 200, 201
ἐκπαιδευτικὴ κίνησις 109
ἐκπολιτιστικὴ κίνησις Φαναριωτῶν 120
ἐκτουρχισμὸς τοπωνυμίων 119
ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων 74
Ἑλλήν. Σχολ. Βουκουρεστίου 163
Ἑλπίδιος 46, 47
Ἐμμανουήλ Γ. 334, 335
Ἐμπορικὰ πρακτορεῖα 89
ἕνας ἄλλος συμφυρμὸς 258, 259
ἐνεπιγραφὸς λίθος 148, 150
ἐνδιάμεση λύση 233
ἐντυπώσεις καὶ στοχασμοὶ μιᾶς ξένης 332
ἐπιδρομαὶ Βουλγάρων 41
ἐπιδρομαὶ Ἀβάρων καὶ Σλαύων 33
ἐπιδρομὴ Ἀττίλα 30
ἐπιδρομαὶ Γότθων 24

ἐπιδρομὴ Μιθριδάτου 19
ἐπιδρομὴ Γαλατῶν 17
ἐπιδρομὴ Βουλγάρων 57, 79
ἐπιδρομὴ Κίριτζαλήδων 127
ἐπίθεσις Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας 118
ἐποπτικὸν συμβούλιον τοῦ θεάτρου 173
ἐρεῖπια καὶ εὐρήματα 119
Ἑρρῖκος (δοῦξ Φλάνδρας) 93
ἐτυμολογικὴ συμβολὴ 353
ἐτυμολογικὸν λεξικὸν 353
Εὐγένιος Καραβίας 126.
Εὐφροσ. Βλαστοῦ 190, 191

Ζαγορά (Zagora) 100
ζαμάρα 349
Ζερνίς 146
Ζοπορότζοι 121

Ἡ Ἐκκλησία 102
ἠθικὴ κατάστασις κατοίκων 200
ἦθη κέθιμα Ἀγχιάλου 142
Ἡράκλειος 52, 53

Θάνατος Καντακουζηνοῦ 112
Θάσος 366
Θεμιστοκλῆς Παρασκευόπουλος 4
Θεοδ. Σοφριανός 106
Θεράμ 146
Θέρμαι 39, 93
Θέρμαι Ἀγχιάλου 47
Θεῶδες μετανάσται 121
Θράκη διάδρομος 32
θρακιώτικη λύρα 349
θρησκευτικὴ συνείδησις 318
θρησκευτικὴ πλευρὰ 65
θυσία 347, 350

Ἰδρυσις ἐν Ἀγχιάλῳ δημ. Σχολῆς 124
Ἰερά Σύνοδος 306
Ἰερεμίας ὁ Β' ὁ Τρανός 110
ἱερό τύμπανο 348
ἱερομόναχος Καλλίνικος 281
Jorga N. 162
Ἰουστινὸς Α' ὁ Θεῶς 36
Ἰουστινιανός Β' 57
ἱστορικαὶ ἀξιώσεις Βουλγάρων 103
Ἱστορία Βιζύης Ἀν. Θράκης 366.
ἱστορικὸ λεξικὸ 354
Ἰωάννης Βατάτζης 95
Ἰωαννίτζης Ρωμαιοκτόνος Σκυλογιάν-
νης 94
Ἰωάσαφ 267, 268

Καβακόπουλος Παντ. 305
καθαίρεισις Γαβριήλ 274, 275, 276, 277
καθαίρεισις 268, 269
Κάμπος Ἀγχιάλου 10
Καντακουζηνός Ἰ. 97, 109, 233
Καρατζᾶς Ἰω. Γ. (1812—18) 161
Κάρδαμος (βασ. Βουλγ.) 67, 68

- Καρναμπάτ 127
 Καταλάνοι 96
 Καταστατικόν δημογεμ. Διδυμοτείχ. 361
 καταστροφή 1906 135, 136, 147 138, 139
 κατόρθωμα 347
 Κατσιβέλλα 155
 κειμήλια Ἀγγιᾶλου 140
 κεντρισιμός 353
 κίνησις περί τὸ ἐκκλησ. Κέντρον 107
 Κιοπέκ μπέης 153, 154
 κλάδοι οἰκογενειῶν Παλαιολόγων 107
 Kluge-Götze 356
 κλίμα τοῦ τόπου 11
 Κοδρικᾶς Παναγ. 162
 Κομαντιόλος 46, 47, 48
 κονάκι τῆς Μαρούσας 337
 Κουκουλές Φ. 356
 Κουμᾶνοι 88, 89, 93
 Κουρῆς Ἰωάννης 188, 189
 Κουτουζώφ 162
 Κράλης Λάζαρος 97
 κράτος Τύλης 19
 Κροβάτ ἢ Κουβράτ 55
 Κρούμ 69, 70, 71, 72
 Κρούσιος σφός 113
 κτητορικὰ Μοναστηρίων 86
 κτίσις Ἀγγιᾶλου 11
 κυριότεροι λόγοι 236
 Κώδικες Ἀν. Θράκης 363
 Κώδικες μονῶν 123
 κωμοπόλεις Βιζύης 201
 Κόνστας 55
 Κωνσταντῖνος Ε' 59
 Κωνσταντῖνος δ' Δ' 56
 Κωνσταντινούπολις Stambolē 222, 223
 Contribution to Greek Etymology 356

 λαθροχειρία μαγεία 347
 Λασκαρέσκου Ἰωάννης 188
 Λάσκαρης Ν. 175, 177
 λεξικὸν Τζαρτζάνου 355
 λόγοι σημεισιολογικοὶ 232
 λογοτεχν. ἔργον Παπαχριστοδοῦλου 367
 Λούκουλος Μ. 20
 λύρα 348
 λυράρης κιθ. νταουλιέρης 342

 Μακεδονικὴ δυναστεία 76
 Μαλαμίτ 75
 Μανούσακας Μ. 226
 Μανωλάκης Μπραγχοβεάνου 163
 Μαργ. Κωνσταντινίδης 4
 Μαρδαίται κάτω Ἀεῖου 101
 Mark. L. Strack 5, 13
 Μαρμαρά 224
 Μαρτῖνος 48
 μεγάλοι ἐπιθρμ. Γότθων καὶ Οὐννων 28
 Μέγας Κωνσταντῖνος 26
 Μέγας Βεζύρης Σκόλης πασᾶς 114
 μεγάλα κέντρα 117

 μεταφραστῆς Γ. Σερούσιος 178, 179, 181
 Μητροπολίτης Ἀγγιᾶλου Μιχαήλ 90, 91
 μικρότερα θέματα 260, 261, 262, 263
 Μιχαήλ τσελεμπῆς 113
 Μιχαλάκης Κ. 188
 Μογλενίται 101
 Μολυβδόβουλλα καὶ σφραγίδες 79
 μορφωτικὸν κέντρον 130
 Μορτάγων 72, 73
 μουσικὴ 321, 322, 325
 Μουσούλιος 50
 Μπέης 154
 Μπουρλένου Χ. 190
 μυθολογία Μ. Ἀλεξάνδρου 236

 νέα ἐντολὴ ἀγία 343
 Νεκτάριος 280
 Νικηφόρος Α' 64
 Νικηφόρος Οὐρανός 83
 νοτιῶς Δουνάβεως ἐκτάσεις 56
 νταούλι μετὰ τοὺς ποικίλους ρυθμοὺς 344
 νταούλια 341
 νταουλιέρης 342

 ὁ γέρακας 248, 249, 250
 οἱ ἐπέκεινα ρήγες 55
 οἰκιστὴς πόλεως 14
 οἶκος Τρανῶν ἢ Τρανούλη 115
 οἶκος Καντακουζηνῶν 108
 οἴστρος 342
 ὁ κασιβέλλος 156
 Ollanescu D. 165
 Ὀλλανέσκου Κωνστ. 187
 ὄξεις ἀγῶνες Βουλγάρων πρὸς τὸ Ἑλ-
 ληνικὸν Κράτος 65
 ὄργιο 311
 ὄργιαστικοὶ χοροὶ 350
 ὄργιαστικὸς 307
 Ὀρίχοβον 146
 ὁσμὴ θυμιάματος 347
 Ὀστρογόρσκη Γ. 86
 ὁ συμφωνιόμοδος μετὰ τὸ Διγενή 257
 Οὐννουγούνδουροι Βούλγαροι 25

 Παζαρτζίκ 218
 Παλαιολόγων Ἑλληνικὸν Κράτος Βυ-
 ζαντίου 95
 παλιά ἀμπέλια 288
 Παπαδόπουλος Α. Α. 356
 παραβιάσεις 233
 παράδοση πρώτη 241
 παράδοση δεύτερη 242
 παράδοση τρίτη, τέταρτη, πέμπτη 242-243
 παραδόσεις κύκλου Μ. Ἀλεξάνδρου 241
 παραμονὴ ἀγίου Κωνσταντίνου 319
 παράσταση κέξεως 355
 Παυλικιάνων στάσις 87
 Παυλικιάνοι (Σύροι αἰρετικοὶ) 66
 περιγραφή μουσικῆς 343
 περιεχόμενον πέντε παραδόσεων 243,
 244, 245, 246

περσική διπλωματία 53
 πηγαί 6
 Πλίσιος 12
 πνευματικές σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλ-
 γάρων 362
 πολλά λήμματα 355
 Πομόριε (Ἀγγιάλου) 80
 Πομπώνιος Μέλας 12
 πράξις περὶ Γαβριήλ 270, 271
 Prellwitz-Boisacq 355
 Πρίσκος 50, 51
 προσκύνηση εικόνων 330
 πρόχειρον θεατρίδιον 176
 πρώτη περίοδος συστηματικῶν ἀγώνων
 Βουλγαρ. καὶ Ἑλλην. κράτους 79
 πρώτοι μῆνες 1820, 183
 πυροβολία 308

Ραγκαβῆς Ἀλέξ. Ρ. 181
 Ραλλίτσα Μιχαλάκη 192
 Ραλλοῦ Καρατζά 164
 Reallexikon der Byzantinistik 354
 Ρέκλος Δημ. 343
 Ροδόπη 216
 ρυθμὸς τοῦ νταουλιού 342
 Ρωμαῖος Κ. 225, 305
 Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1828-29) 129

Σαβίνος 61
 Σαμμάκοβο 352
 Σαράγια 152
 Σάσος Ματθίας Βρόντυ 163
 Schwartz A. N. 18
 Σβιατοσλαῦος 81
 Σέρβοι 97
 Σιγγιδῶν 46
 Sir Henry Blount 213
 Σέρμιον 46
 Skeat 356
 Σκλαυινίαι 45
 Σκλαβηνῶν ἔθνος 45
 σκοπὸς τοῦ χοροῦ 343
 Σλαῦοι Βορείου Μακεδονίας 58
 σλαυικὰ τοπωνύμια 65
 Σουλτὰν Σελήμ 220
 Sulzer 161
 Σούτσος Μιχαήλ 161
 σπουδαιότεροι τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀρι-
 στία 186
 Stefan Vellescu 167
 Σταυράκιος 66, 67
 Σταυροφορία Δ' 93
 Στήλη Φερῶν ἐνεπίγραφος 283
 Στράβων 12
 στυλιανῆς φωτιᾶς 313
 Συμβολή εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστο-
 ρίαν τῆς Παιδεστοῦ 361
 συμπλήρωσις στήλης 284, 285, 286
 Συμφυρμὸς μὲ τὰ μοῦτβα τῆς δρακον-
 τοκτονίας 247, 248

συνέδριον Βρυξελλῶν 231
 συνοδικὸς τόμος κατὰ Γαβριήλ 273, 274
 Συμεῶν 77, 78
 σύνθεσις σλαυοφώνων 103
 Συνθήκη Ἁγίου Στεφάνου 2
 Σωφρόνιος δ' Γ' 130

τάματα 341
 τὰ περιεχόμενα δημοσιεύματα κατὰ συγ-
 γροφεῖς εἰς 18 τ. Ἀρχ. Θεράκης 363
 Τατάρους 95
 τεκτονικὴ γλώσσα 352
 Τελέτης 60, 61
 Τέρβελλις 59
 τῆς τύχης τὰ πουλάκια 157
 Τμήμα Βουναρ-Χισάρ 208
 Τμήμα Ἀγαθουπόλεως 211
 Τμήμα Μηδείας 210
 Τὸ Κρούσος τῆς Ἀντριανόπολης 255
 Τὸ λατρευτικὸ δρώμενο τῆς Ἀράχω-
 βασ 254, 255
 Τὸ ὄνομα ῥήγας 237
 τοπογραφία 8
 Τὸ πρόβλημα τῆς δρακοντοκτονίας στὸν
 Καραγκιόζη 254
 τοπωνύμια παλαιὰ 79
 τὸ ὕψος τοῦ Μανούσακα 264
 τουρκικὰ χωρία Βιζύης 207, 208
 Τούρκος Σιαοῦς 88
 Τούρκοι εἰς Θεράκη 97
 τουρκικὸς στόλος 111
 τραγοῦδι βασιλιά Ἐρρίκου Φλάντρας 225
 Τραϊανὸς 146
 Τραϊανούπολις 146, 147, 148
 τρεῖς ζαπτιέδες 156
 τριακοσίους Σπαρτιάτας 217
 τρίτον βασίλειον Β. 100
 Τσιμισκῆς 81, 82
 τσιρίλος 349
 Τσοκόπουλος Γ. Β. 165, 166, 167
 τυμπανιστῆς 348
 τύπος Ἑρρικος 229
 τύπος Ἑρρικος 229

Ἰάμπολις 127
 Ἰπαιῦρος 54

Fallmerayger καὶ Σλαῦοι 44
 Vasmer 356
 Φέσσα 151
 Φιλικὴ Ἐταιρεία 128
 Φιλιππούπολις 265
 Φιλίππων Δαμασκηνὸς 280
 Φλάντρα 251, 252, 253
 Franz Dölger 354
 Φράγκοι Σταυροφόροι 103
 φρούριον Προβάτου (Προβαντί) 68, 70
 φυλετικὴ ἐπιρροή 45
 Φυλετικὴ καταγωγή Κατσιβέλων Διδυμο-
 τεῖχου 362

φυσολάτης 349
φωτιά 314

Hjalmar Frick 355
Χατζερής ήγεμών Βλαχίας 162
Χατζηνικολάου Άννα 305
Herzberg 45
χορός 350
Χριστοφόρος από Άγκιάλου 269, 270

Χρονικὸν ἰδρύσεως Ἐταιρείας Θρακι-
κῶν Μελετῶν 362
Χρυσοβέργης Κουροπαλάτης 125
χτύπος 341
χωρία καὶ πληθυσμὸς Βιζύης 201, 202
χωρική 156
ψευδεῖς ἀντιλήψεις 7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατὰ συγγραφεῖς

	Σελίς
Ἀντωνιάδου Ἄννα. Τάναστενάρια. Ἐντυπώσεις καὶ στοχασμοὶ μιᾶς ξένης	333—339
Βαφείδου Νικ. Ἀρχιμ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Βιζύης	193—212
Βογαζλή Δ. Ἡ Θάσος, Π. Ἀξιωτιδῆ	366—367
Viollon Georges. Ἐλίμετρον ἀναστεναρίων	343—348
Βουτσοπούλου Κ. Τὸ ἀσκή	282
» Τεκτονικὴ γλῶσσα	350
Γεωργακά Δημ. Βιβλιοκρ. Ν. Ἀνδριώτῃ Ἐτυμ. Λεξικὸν Ἑλλην. γλώσσης	343—348
Γριτσοπούλου Τάσου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστ. ἱστορίαν Φιλippόλεως	263—281
Διαμαντοπούλου Ἀδαμ. Ἡ Ἀγγίαλος κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα	3—145
Εὐθυμίου Γρηγ. Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊανουπόλεως	146—153
» Ὁ Κιοπέκ-μπέης Διδυμοτείχου	153—160
» Στήλῃ Φερῶν ἐνεπίγραφος	283—288
Καβακοπούλου Παντ. Ἡ μουσικὴ ἀναστεναρίων	340—345
Κιακίδῃ Θεοδ. Λαϊκὸ στιχούργημα	302—304
Οἰκονομίδου Δημ. Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλληνικὸν Θέατρον	161—192
» Βιβλιοκρισία	361—366
Παπαχριστοδούλου Πολ. Τὸ θρακικὸ τραγούδι, βυζαντινὸ τροπάρι	289—301
» Τάναστενάρια 1954	305—315
» Ἀναστενάρικοι χοροὶ	348—351
Ρωμαίου Κ. Τὸ τραγούδι τοῦ Ἑρρίκου τῆς Φλάνδρας	225—264
» Τάναστενάρια, ἐγκάλεσμα, μουσικὴ	316—326
Τόζη Γιάννη. Πῶς εἶδε τὴ σκλαβωμένη Θράκη στὰ 1634 ὁ Ἄγγλος Sir Henry Blound	213—224
Χατζηνικολάου Ἄννα. Τάναστενάρια, εἰκόνες ἀναστεναρίδων	327—332

Κ α θ' ὕ λ η ν

- Ἀρχαιολογικά.** Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊανουπόλεως, σελ. 146—153 (Εὐθυμίου Γρηγορίου). Στήλῃ Φερῶν ἐνεπίγραφος σελ. 283—288 (Γρηγ. Εὐθυμίου).
- Βιβλιοκρισία.** Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ σελ. 353—357 (Δ. Γεωργακά). Περί καταγωγῆς τῶν Σαρακατσανέων σελ. 357—360 (W. Elwert). Δημοσιεύματα Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν σελ. 361—366 (Δ. Οἰκ.). Τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο Πολυδ. Παπαχριστοδούλου σελ. 367—370 (Μαρκάκη).
- Ἐκκλησιαστικά.** Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Φιλippουπόλεως κατὰ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα σελ. 265—288 (Τάσου Γριτσοπούλου).
- Ἱστορικά.** Ἡ Ἀγγίαλος σελ. 3—145 (Ἀδαμ. Διαμαντοπούλου). Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικὸν θέατρον σελ. 161—192 (Δημ. Οἰκονομίδου). Ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Βιζύης σελ. 193—212 (Ἀρχιμ. Ν. Βαφείδῃ).
- Λαογραφικά.** Τὸ τραγούδι τοῦ βασιλιά Ἑρρίκου τῆς Φλάνδρας σελ. 225—264 (Κ. Ρωμαίου). Τὸ θρακικὸ τραγούδι βυζαντινὸ τροπάρι σελ. 289—301 (Πολυδ. Παπαχριστοδούλου). Τὸ Ἀσκή σ. 82 (Κ. Βουτσοπούλου). Τεκτονικὴ γλῶσσα σελ. 352 (Κ. Βουτσοπούλου). Λαϊκὸ ποίημα διωγμοῦ Θρακῶν σελ. 301—304 (Θεοδ. Κιακίδου). Τάναστενάρια 1954 σελ. 305—315 (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Τάναστενάρια, ἐγκάλεσμα, μουσικὴ σελ. 316—326 (Κ. Ρωμαίου). Τάναστενάρια, ἐντυπώσεις μιᾶς ξένης σελ. 333—339 (Ἄννα Ἀντωνιάδου). Τάνα-

- στενάκια και οί εικόνας σελ. 327—332 (Άνα Χατζηνικολάου). Ἡ ἀναστενά-
ρικη μουσική σελ. 340—345 (Παντ. Καβακοπούλου). Ἀναστεναρίων ἐπίμε-
τρον σελ. 345—348 (G. Viollon). Ἀναστενάτικοι χοροί σελ. 348—351 (Πολ.
Παπαχριστοδούλου). Ὁ Κιοπέκ μπέης σελ. 146—153 (Γρηγ. Εὐθυμίου).
- Περιηγητικά.* Πῶς εἶδε τή σκλαβωμένη Θράκη στά 1631 ὁ Ἄγγλος περιηγητής Sir
Henry Blount σελ. 213—224 (Γιάννη Ἄγγ. Τόζη).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΙΘ΄ ΤΟΜΟΥ

	Σελις
ΑΔΑΜ. Μ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ : 'Η 'Αγχιάλος	6—145
ΓΡΗΓ. Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊνουπόλεως .	146—153
» » » 'Ο Κιοπέκ Μπέης Διδυμοτείχου	153—160
ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ : Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλληνικ. θέατρον	161—192
ΑΡΧ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΦΕΙΔΟΥ : 'Η ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Βιζύης .	193—212
ΓΙΑΝΝΗ ΑΓΓ. ΤΟΖΗ : Πῶς εἶδε τὴ σκλαβωμένη Θράκη στὰ 1634 ὁ	
'Αγγλος περιηγητὴς Sir Henry Blount	213—224
Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ : Τὸ τραγοῦδι τοῦ βασιλιᾶ Ἑρρίκου τῆς Φλάντρας .	225—264
ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ : Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν	
ἱστορίαν Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸν 13' αἰῶνα	265—281
Κ. ΒΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ : Τὸ ἀσκή	282
» » Τεκτονικὴ γλῶσσα	352
ΓΡΗΓ. Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Στήλη ἐκ Φερῶν ἐνεπίγραφος	283—288
ΠΟΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τὸ θρακικὸ τραγοῦδι βυζαντινὸ	
τροπάρι	289—301
ΘΕΟΔ. ΚΙΑΚΙΔΗ : Λαϊκὸ ποίημα τοῦ διωγμοῦ ἀπὸ τῆ Θράκη .	302—304
ΠΟΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τ' Ἀναστενάρια τοῦ 1954	305—315
Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ : Ἀναστενάρια	348—351
ΑΝΝΑΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ : Ἀναστεναρίων εἰκόνες	327—332
ΑΝΝΑΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ : Ἀναστενάρια	333—334
Π. ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΥ : Ἀναστεναρική μουσικὴ	340—345
Γ. ΒΙΟΛΙΩΝ : Ἐπίμετρο	345—348
ΠΟΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Ἀναστεναρικοὶ χοροὶ	348—350
» » Καὶ πάλιν τ' Ἀναστενάρια	350—351
Δ. ΓΕΩΡΓΑΚΑ : Βιβλιοκρισία	353—361
Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ : »	361—367
Π. ΜΑΡΚΑΚΗ : »	367—370
Ν. Κ. : »	371—372
Π. Π. : Σημειώματα	373—376
Π. Π. : Μνημόσυνα	377
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	378—382
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ : Κατὰ συγγραφεῖς καὶ καθ' ὕλην	383—384